

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER,

TREDIE RÆKKE,

UDGIVNE AF

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE

VED

HOLGER FR. RØRDAM,

Dr. phil., Præst.

FØRSTE BIND.

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS G. E. C. GAD.

THIELES BOGTRYKKERI.

1874—77.

INDHOLD.

	Side
Korset ved Astrup. Af Architect <i>J. B. Løffler</i>	1.
Efterretninger om Hans Brüggemann og hans kirkelige Kunstværker. Af Cand. theol. <i>H. M. Fenger</i>	5.
He Kirke, beskrevet af Architect <i>J. B. Løffler</i>	34.
Bidrag til Sønderjyllands Kirkehistorie i 16de Aarhundrede. Ved <i>Udgiveren</i>	45.
II. Hertug Hans den ældres kirkelige Styrelse (1544—80)	46.
Breve til og fra Holger Rosenkrands. Ved <i>Udgiveren</i>	114.
I. Fra Holger Rosenkrands's Studietid (1590—5).....	115.
Biskop Oluf Chrysostomus's Fortegnelse over Præsternes Bøger i Vendelbo Stift. Meddelt af Adjunkt <i>D. H. Wulff</i> . Med Ind- ledning og Anmærkning af Dr. <i>T. Skat Rørdam</i>	165.
Om Vor Frue Kirke i Roskilde. Af Justitsraad <i>Steen Friis</i>	213.
Kirkehistoriske Bidrag fra Christian V's og Frederik IV's Tid. Ved <i>Dr. P. W. Becker</i>	224.
Om den i Aaret 1874 nedbrudte Kirke i Vindinge. Af Justitsraad <i>Steen Friis</i>	237.
Jon Jakobsen Venusinus. Af <i>Udgiveren</i>	241.
Personalhistoriske Bidrag fra det 17de Aarhundrede. Ved <i>Udgiveren</i>	311.
I. Peder Hansen Saxkjøbings Brevbog.....	311.
II. Professor M. Johannes Stephanus's Brevbog.....	742.
Om Tidsfølgen ved Opførelsen af St. Knuds Kirke i Odense. Af Architekt <i>L. P. Fenger</i>	352.
Afsluttende Bemærkninger om Roskilde Domkirkes Alder og Stil. Af Justitsraad <i>Steen Friis</i>	358.
Uddrag af Jens Rennords Stambog til Oplysning om den pietistiske Bevægelse paa Christian VI's Tid. Ved <i>Daniel Thrap</i> , Præst i Bergen.....	370.
Efterretninger om Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn og dens Præster 1600—30. Ved <i>Udgiveren</i>	389.

	Side
Oplysninger om Mester Torbjørn Olafsen, Trondhjem Stifts første evangeliske Superintendent. Af Adjunkt <i>A. Heise</i>	503.
En dansk Præstekalk med Runer. Af Professor <i>G. Stephens</i>	524.
Smaastykker:	
I. Nogle Bidrag til norsk Kirkehistorie. Ved Bibliothekar <i>L. Daae</i>	536.
II. Om Flytningen af Hans Brüggemanns Altertavle.....	542.
III. Bidrag til de danske Klosters Historie.....	544.
IV. Optegnelser om Ærkebiskop Jens Brostrups Død. Meddelt af Bibliothekar, Dr. <i>Styffe</i>	555.
V. Præsten Johan Grundtvigs «Svanesang». Meddelt af Pastor <i>Th. Møller</i>	555.
VI. Fra det pietistiske Røre paa Christian VI's Tid. Ved Lærer <i>S. Jørgensen</i>	557.
VII. Optegnelser af Præsten Staphen Laursen i Vervinge. Meddelt af Konsul <i>J. M. Merk</i>	560.
Efterretninger om Kryptokalvinisten <i>M. Oluf Jensen Kock</i> . Ved <i>Udgiveren</i>	561.
Et Forslag til Katholicismens Gjenindførelse i Jylland, fremsat til Pavestolen 1629. Meddelt af <i>Johannes Steenstrup</i>	625.
Udvalg af Biskop Balles Embedsbreve (1790—98). Meddelt af Pastor <i>L. Koch</i>	643
Thorslundemagle Kirke i Smørum Herred. Ved afd. Justitsraad <i>Steen Friis</i>	677.
Om Hvidovre (Ovre ydre eller Nedre-Ovre) Præstekald. Af <i>Udgiveren</i>	803.
Rettelser og Tillægsbemærkninger.....	819.
Navne- og Sagregister.....	820.

Korset ved Astrup.

Af Architect J. B. Løffler.

Medens vort Fædreland i flere Henseender er rigt paa saadanne kirkelige Gjenstande fra den tidligere Middelalder, som nøie vare knyttede til hele den katholske Kultus og derfor havde deres Plads bag Kirkernes og Klostrenes

skjærmende Mure, savne vi det fornødne Materiale til at danne os en bestemt Forestilling om den almindelige Karakter i den Art Mindesmærker, der henlagdes eller reistes paa hellige, indviiede Steder ude i det Frie.

Allerede i de ældste kristne Tider fandtes der ved Kirkerne indviiede Kirkegaarde, hvis Gravsteder de Heden-gangnes Efterladte vel søgte at smykke og frede, alt efter-som deres Evne tillod det, og den Afdøde havde været anset; men den samme Plet Jord, der ved Kirkens Op-førelse blev viet de Døde, maatte gennem Aarhundreder optage Støvet af de henfarne Slægter, og altsaa stadigt give Plads for nye Mindestene, hvorved Størstedelen af de ældre Tid efter anden tilintetgjordes. Ikke bedre gik det saa-danne Støtter, som reistes paa fri Mark til Andagtssted for den Veifarende, eller til Ihukommelse af Personer og Til-dragelser. Disse Mærketegn, der gjerne vare henstillede paa en lille Høi, bestode i Reglen af Kors, hvorpaa under-tiden et Billede af Frelseren var anbragt, og som enten vare udhugne af Kampesten eller sammenføiede af Ege-tømmer, men de havde vel som oftest kun ringe Størrelse, saa at den Omstændighed, der tildels har bevaret mange af vore hedenske Mindesmærker, Vanskeligheden ved at rydde dem, ikke kunde yde nogen Beskyttelse her.

Kun saare ringe er Tallet paa de fritstaaende Kors, om hvilke vi have nogen Efterretning. Ved Landeveien mellem Kjøbenhavn og Roskilde i Nærheden af Roskilde Kro stod det saakaldte Snubbe Kors¹⁾, vest for Slagelse ved Korsørveien hellig Anders's Kors, ved Gaarden Julskov i Nærheden af Nyborg »Julskovkorset«²⁾, og i Jylland, ved

¹⁾ Snubbe Korset antages at være reist i det 13de Aarhundrede af den adelige Familie Snubbe. Det var udhugget i Sten med et Billede af Frelseren og henstillet paa en muret Fod, der bar Aarstallet 1715. Danske Mæg. Tome I. Side 20.

²⁾ Ifølge Eiskop, Dr. Engelstofts Afhandling i »Samlinger til Fyens Historie og Topographi« 5te Bind: »Critisk Undersøgelse om Julskovstøtten«, kan der neppe være nogen Tvivl om, at dette Mindesmærke, som blev reist i Aaret 1442 eller 47, oprindeligt

Landsbyen Randrup i Vestervig Sogn, et Kors, som var helliget Stifteren af Vestervig Kloster, St. Thøger. Af disse fire ere de tre aldeles tilintetgjorte, og det fjerde — hellig Anders's Kors — skriver sig i dets nuværende Skikkelse fra Aaret 1762.

Det turde derfor ikke være uden Interesse med et Par Ord at omtale et ældgammelt Stenkors, paa hvilket min Opmærksomhed blev hendraget under et Ophold i Jylland i Sommeren 1872, da det vistnok for de Fleste er ukjendt, og saavidt jeg véd, det eneste af den Art kristelige Mindestene, der staar bevaret til vore Dage. Korset, som er reist paa et Voldgjærde tilvenstre for Veien, der nord fra fører til Hovedgaarden Astrup i Salling, og i en Afstand af omtrent en Ottendedelmil fra Gaarden, er raat udhugget i en graaligrød Granit. Dets Høide, regnet fra Jordoverfladen, er 1 Al. 16 Tom., Hovedstammens Brede foroven 8 Tom., forneden 12½ Tom. og Afstanden mellem Armenes Ydersider er 18¼ Tom. Dets eneste Prydelse er den allerede i Hedenskabets Tider anvendte Tougsnoning. En Snoning løber efter Armenes Midte tværs over Korset, én følger Midten af Hovedstammen opefter, og tre parallelløbende, i hvilke Snoningerne gaa i modsat Retning af hinanden, dække Størstedelen af Stammens nederste Del. Korsets smalle Sider ere smykkede paa lignende Maade. Det er næppe sandsynligt, at dette Fortidsminde ganske indtager sin oprindelige Plads, men den eneste Oplysning, jeg i saa Henseende kunde erholde paa Stedet, var, at det i lang Tid havde henligget i Markgrøften under det Gjærde, paa hvilket det nu staar.

Den Skik at reise slige Mindesmærker synes Nordboerne at have optaget fra Vesterlandene, England, Skotland

hørte hjemme paa Gulland og derfra overførtes til Gaarden, af hvis Eiere to vare Lehnmænd paa Øen, den Ene fra 1509—1517, den Anden fra 1576—1584. Korset blev sønderslaet i Slutningen af forrige eller Begyndelsen af dette Aarhundrede for at tjene til Brolægningsmateriale.

og Irland, med hvilke de stode i saa livlig Forbindelse, og blandt de derværende Kors, som synes at skrive sig fra det 10de og 11te Aarhundrede, finde vi mange, der, ligesom det her omtalte, have den noget tilspidsede Hovedstamme og Tougsnoningen benyttet som Element i Dekorationen. I de andre nordiske Riger findes saadanne fritstaaende Stenkors, ikke sjeldent med Indskrift, bevarede i større Antal. Norge eier saaledes ikke færre end 28, og Efterretninger haves om 11 andre, som desværre nu ere tilintetgjorte¹⁾. I Sverrig skal der idetmindste findes en sex Stykker, og paa Gulland haves, foruden flere Trækors, 15 udhugne i Kalksten, af hvilke de fleste synes at tilhøre det 14de og 15de Aarhundrede. Et enkelt bærer Runeindskrift²⁾.

Disse Mindesmærker kunne antages at være reiste fra de første kristne Tider indtil henimod Midten af det 16de Aarhundrede. Astrup Korset kan muligens henføres til en lige saa tidlig Tid som de ældste i Naborigerne, men i ethvert Tilfælde er det næppe yngre end Slutningen af det 11te eller Begyndelsen af det 12te Aarhundrede.

¹⁾ »Om Steenkors» af W. F. K. Christie i »Urda, et norsk antiqvarisk-historisk Tidsskrift», 2. Bind:

²⁾ »Kors på Gotland» af P. A. Säve i »Svenska Fornminnesföreningens Tidsskrift». 1873. 2det Bind.

Efterretninger om Hans Brüggemann og hans kirkelige Kunstværker.

Af Cand. theol. H. M. Fenger.

En Kunstner, der har frembragt et Mesterværk af en saadan Størrelse og Betydning som Altertavlen i Slesvig Domkirke, maa absolut indgyde enhver, der har haft Lejlighed til at see og beundre dette herlige Arbejde eller endog kun har læst og hørt om det, den største Beundring.

Da Interessen for denne Kunstner netop nu for Øieblikket maa antages at være vakt i en videre Kreds ved Prof. Høyens udførlige Beskrivelser af hans to betydeligste Arbejder, Altertavlerne i Segeberg og Slesvig, som findes i det 3die Hefte af hans efterladte Skrifter, udgivne af J. L. Ussing, saa vilde det maaske ikke være ubetimeligt at fremkomme med nogle Oplysninger om Kunstnerens Liv. — Brüggemann fortjener saa meget mere Opmærksomhed, som han var en Slesviger, født i Husum, og paa sin Tid som Kunstner var temmelig enestaaende hos os; kun én betydelig Mester, ogsaa Billedskjærer, kan nævnes jævnsides og samtidig, nemlig Claus Berg, der gav Tegningen til og under sit Tilsyn lod udskjære Altertavlen, som nu staaer i Frue Kirke i Odense.

Der er ikke tidligere bleven givet danske Læsere nogen Fremstilling af Brüggemanns Liv, da den eneste, der her hjemme særlig har beskæftiget sig med hans Arbejder og skrevet derom, Prof. Høyen, ikke meddeler noget om

Konstnerens Liv. — Derimod er der paa Tysk udkommet adskillige Smaaskrifter om Brüggemann og hans Arbejder; saaledes udgav Portraitmaleren C. C. A. Bøhndel 1824 i Slesvig nogle af ham tegnede, i det hele veludførte lithografiske Gjengivelser¹⁾ af Altertavlen i Slesvig, ledsaget af nogle Oplysninger om Konstneren. — J. v. Schroeder udgav 1855 i Slesvig en Beskrivelse af Alteret, betitlet: »Der Brüggemannsche Altar in der Domkirche zu Schleswig«, der kun var en Oversættelse af Prof. Høyens Optegnelser derom, som denne havde laant ham i Manuskript, forøget med enkelte Anmærkninger og Tilføjelser af ham selv. — I den senere Tid har Dr. A. Sach udgivet en lille Bog: Hans Brüggemann, Schleswig 1865, indeholdende hans Levnetsbeskrivelse og Beskrivelse af Alteret i Slesvig, oplyst ved et Fotografi af det, og 1866 har Fr. Eggers udgivet i Flensborg: »Der Altarschrein der Domkirche in Schleswig«, der hører som Text til en smuk og godt udført Samling Fotografier af Alterets enkelte Billeder, som den bekendte dygtige Fotograf Brandt i Flensborg med Regjeringens Tilladelse har udtaget af Alteret og fotograferet. De fleste Konstner- og Konversationslexika, som omtale Br., have de samme staaende Bemærkninger om ham, som det ene øjensynlig har skrevet ud efter det andet. Beklageligt er det, at de ældste, omtrent samtidige, Forfattere ere saa sparsomme i deres Meddelelser, ligesom ogsaa den lærde Ulrik Petersen kun har faa og det alene de almindelig kjendte Bemærkninger om ham i sit berømte Haandskrift om Byen Slesvig, som opbevares i Geheimearkivet²⁾.

Hans (eller med den latiniserede Form: Johannes) Brüggemanns Fødested ere alle, der omtale det, enige

¹⁾ Billederne, 37 i alt, ere samvittighedsfuldt og smukt tegnede; men Udtrykket f. Ex. i Frelserens Ansigt er flere Steder mindre heldigt og ikke stemmende med Originalen.

²⁾ Ifølge mundtlig Meddelelse af en Kyndig i Geheimearkivet, som har gennemgaaet Ulrik Petersens voluminøse Værk.

i at angive som Husum¹⁾, uden at dog Nogen anfører hans Fødselsaar; men har han, som man sikkert véd, 1521 efter syvaarigt Arbejde kunnet fuldføre sin berømte Altertavle i Slesvig, saa maa han den Gang have været en moden, fuldt udviklet Kunstner, der alt havde frembragt adskillige Værker, og hans Fødselsaar maa derfor vistnok sættes i den sidste Halvdel af det 15de Aarhundrede, sikkert dog ikke senere end 1480. At Brüggemann i sin Ungdom skulde have nøjedes med at lære Billedskærerhaandværket hos Mestere, som muligvis levede i hans Fødeby, er meget usandsynligt, naar man lægger Mærke til den store Færdighed og Frihed, hvormed han behandler det vanskelige og haarde Materiale, Egetræet, i Modsætning til de stive, klodsede og tunge Figurer, som man ellers almindeligvis finder fra den Tid, de fabrikmæssig snørklede Klædebon og Haar og de fordrejede Stillinger af Figurerne, vi hyppigst træffe paa. Disse Billeder maa vel for en Del antages udførte af hjemlige Billedskjærere, skjøndt mange af dem have en saa stor Lighed indbyrdes baade i Figurerens Udseende, Stillinger og hele Behandlingsmaaden og have et saa fabrikmæssigt Tilsnit, at de maaske ere indførte her i Landet fra Fabrikker af Billedskjærerearbejder i Tydskland. At Brüggemann skulde have været et ensomt opvoxet og ved sig selv udviklet Talent gjøres ogsaa usandsynligt derved, at han ganske er fri for den Ensidighed, som ellers karakteriserer Autodi-

¹⁾ Saaledes Dankwerth: Landesbeschreybung, S. 191; Henrik Rantzow i Westphalens Monumenta, B. 1. S. 42; Martin Coronæus hos Westphalen B. II. S. 593; Noodt: Bordesholmische Merkwürdigkeiten; J. Lass: Husumsche Nachrichten S. 40; Krafft: Holsteinisches Jubelgedächtniss S. 27. Det behøves vist kun overfor saa mange gamle Vidnesbyrd at anføres som et Curiosum, at Nogle i nyere Tid have forsøgt at udlægge Brüggemanns Navn etymologisk som «Manden fra Brügge», saaledes at han skulde være indvandret derfra til Husum og man deraf kunde forklare hans Paavirkning af den nederlandske Skole. Muligvis kan hans Familie stamme derfra; senere er Navnet i øvrigt meget almindeligt i Hertugdømmerne.

dakter. Husum skal desuden iflg. Sach have lidt meget ved Brand, Plyndring og Brandskatning netop ved Br.'s Fødsels- og Ungdomstid, saa han sandsynligvis ogsaa har forladt Staden, fordi han ikke kunde finde tilstrækkelig Understøttelse der. Derfor har han sikkert lært hos dygtige Kunstnere udenlands, da ingen betydelige, saa vidt vides, fandtes herhjemme, og for dette taler ogsaa hans grundige Kjendskab til den rige, gothiske Arkitektur, som den Gang havde udviklet sig næsten til Overdaadighed i Stilens Variationer, de spidse Buers konstige Sammenføjning og Hovedformernes Tildækken ved en Rigdom af Slynngninger, Blomsterguirlander og lign., hvilket han* har gjengivet med stor Konst paa sin Altertavle i Slesvig.

Flere Grunde lade formode, at Brüggemann har tilbragt adskillige Læreaar i Lübeck og i Nederlandene. Lübeck, som paa den Tid var en rig og mægtig Stad, laa forholdsvis nær ved Husum, og efter de mange Billedskjærerarbejder at dømme, som findes der netop fra samme Tid, baade malede, forgyldte og umalede, tør man sikkert antage, at Billedskjærerkunsten har staaet paa et højt Trin, og at Disciple fra de nærliggende Landsdele have flokket sig om de betydelige Mestere, som arbejdede der. Herpaa tyder ogsaa, at Kong Hans's Dronning Christine i Aaret 1497 fra Lübeck lod indkalde den adelige Billedskjærer Claus Berg, som kom til Odense med 12 silkeklædte Svende, efter hvis Tegning og under hvis Tilsyn Altertavlen til Franciscanerkirken i Odense (som nu findes i Vor Frue Kirke samme Steds), udførtes paa Dronningens Bekostning, ligesom ogsaa et Crucifix og Altertavlen i Sanderumkirke henføres til ham¹). Om Berg og Brüggemann, som sandsynligvis have været omtrent jævnaldrende, have lært hinanden at kjende i Lübeck, er muligt, men vi véd ikke noget nærmere derom. I detmindste én Idé synes

¹) Kirkehist. Samlinger 2. B.: Foredrag af Dr. Wiborg over C. Bergs Altar i Frue Kirke. Høyens Afhandling i Ny kirkehist. Samlinger, 3die Bind, optaget i hans efterladte Skrifter 4de Hefte.

Brüggemann at have medbragt fra Lübeck til sin Altertavle i Slesvig, nemlig den at afbilde en Engel over den gode Røvers Kors, i Begreb med at bortbære hans Sjæl, fremstillet som et lille Barn¹⁾, og over den onde Røvers Kors en Djævel, holdende hans Sjæl i sine Kløer. Den samme Fremstilling findes nemlig paa et Maleri i Mariakirken i Lübeck, som er malet 1494 og fremstiller Korsfæstelsen med Pilatus til Hest paa og med den omtalte Engel og Djævel. Dette Maleri er et Dobbeltbillede til at lukke sammen, og paa den ene Fløjs Udside findes et Billede af Jfr. Maria, kronet af Engle, trædende paa Halvmaanen, paa samme Maade som Brüggemann fremstillede hende, og som hun almindelig afbildes²⁾. Med Sikkerhed at paavise noget endnu bevaret Billedskjærerarbejde i Lübeck af Brüggemann, kunne vi ikke; dog siger Rumohr-Rothenshausen i en lille Afhandling³⁾, at han i Indfatningen af det store Orgel i Domkirken, i Snitarbejdet i Mariakirken, hvor man sér smaa Buster rage frem af runde Nischer, finder Arbejder, som meget ligne Brüggemanns, og rimeligt er det, at han har arbejdet her, om ikke selvstændig, saa hos navnkundige Mestre og har efterladt sig Arbejder, selv om vi nu ikke kunde paavise deres Oprindelse fra ham. Dette findes ogsaa bestyrket i Prof. Høyens efterladte Breve af 1829 til Conferentsraad Collin⁴⁾, idet han nemlig i ét af disse siger, at der i Greveradepellet i Mariakirken i Lübeck findes et smukt udskaaret Alter, der forestiller Optrin af Jfr. Marias Liv og Død, hvilket saa meget ligner Alteret i Segeberg, at hvis det er et ægte Brüggemannsk Arbejde, saa maa dette Alter ogsaa henføres til ham, kun

¹⁾ Denne Maade at fremstille Sjælen paa var forøvrigt den Gang ganske almindelig.

²⁾ Jvfr. »Die Merkwürdigkeiten der Maria-Kirche und der Dom-Kirche in Lübeck«. 1823.

³⁾ Archiv für Staats und Kirchen-Geschichte der Herzogthümer. B. II. 1834.

⁴⁾ De findes opbevarede i topografisk Archiv.

at det er et fortrinligere Arbejde. Ogsaa Nederlandene har Brüggemann sandsynligvis besøgt, hvor Billedskjærerkonsten netop paa den Tid stod i fuldt Flor, dels fordi Nederlandene laa nær for ham, og Forbindelsen mellem dem og Husum paa Slesvigs Vestkyst var let og Frekventsen stærk allerede den Gang, dels ogsaa fordi hans Figurer, hele Behandlingsmaade af Stoffet, Grupperingen osv. stærkt minder om den nederlandske Stil¹).

Kjendeligt er det, at der er foregaaet en betydelig Udvikling hos Brüggemann, selv om man kun antager 3 Arbejder af de mange, der tillægges ham, for ægte, nemlig Altertavlerne i Segeberg, i Greverade-Kapellet i Mariakirken i Lübeck og i Slesvig, idet den første synes at tyde paa en endnu noget uøvet Konstner, uvant med at behandle større Arbejder. Billedskjæreren har paa denne Altertavle ikke magtet at give det Ophøjede, Ædle og Dybe, hvorimod han med Sandhed, enkelte Steder ogsaa aandfuldt har gjengivet de menneskelige Følelser, som man har Lejlighed til at iagttage dem i det daglige Liv, saaledes som Glæde, Deltagelse, Forundring, Haan, Smerte, Bitterhed osv. Gjennemgaaende ere de store Figurer stive og mindre heldige paa dette Billede, de smaa derimod udførte med Liv og Sandhed, Bevægelserne karakteristiske og Gevandterne gode²). Altertavlen i Mariakirken i Lübeck har ifølge Prof. Høyens Meddelelse meget til fælleds med den i Segeberg, men staaer i Udførelsen gjennemgaaende over

¹) Jfr. Bøhdels Fortale til Lithografierne af Alteret i Slesvig. Böttiger (Dresdener artist. Notizenbl. 1834) antager, at han er bleven uddannet i én af den nederlandske Retning paavirket Konstskole, som han formoder har været i Nedersachsen i Lighed med Konstskolerne i Nürnberg og Augsburg.

Det er vist for dristigt med Nogle at slutte af den Lighed i Stillingen som er mellem den medicæiske Venus og Brüggemanns Fremstilling af Eva i Underverdenen, at Brüggemann skulde have gjort et grundigt Studium af Antiken; Ligheden hidrører snarere fra begge Konstneres Kjendskab til Naturen og Dygtighed i at gjengive den. Jvfr. Fr. Eggers.

²) Jvfr. Høyens Afhandling om dette Alter.

den, og endelig ved Altertavlen i Slesvig træffe vi en fuldt udviklet Kunstner med Evne til at give det højeste og helligste et smukt og værdigt Udtryk, som det f. Ex. sees af hans Christus paa Korset, Gangen til Golgatha, Prædikenen i Underverdenen og hans dejlige Madonna, men ogsaa i Stand til med Lune, Sandhed og Kraft at gjengive det Dagligdags og Folk, som han traf dem, baade Fornemme og Simple, som man kan see det af hans mange Krigsmænd paa de forskjellige Scener af Jesu Lidelseshistorie, af Jøderne paa Paaskemaaltidsstykket og de mange smaa Indfatningsfigurer paa Siderne af hvert af de Rum, som Altertavlen er inddelt i, og som i Sandhed ere fortrinlige. En særlig Færdighed synes Brüggemann at have erhvervet sig i Udarbejdelsen af Hænder, i hvis Form og Stilling han har vidst at lægge megen Karakter; i Almindelighed ere de skaarne for sig og satte paa Armene senere, kun Skade, at adskillige ere stødte af. Som et betydningsfuldt Fremskridt — saa fremt Malingen er oprindelig fra Brüggemann, hvilket er noget tvivlsomt — maa det vistnok ogsaa betragtes, at medens Altertavlen i Segeberg er malet og forgyldt, og den i Lübeck er helt forgyldt ligesom Cl. Bergs i Odense, saa har Træet paa den i Slesvig sin egen mørk-gullige Farve. Den først omtalte Maade at komme Fantasien til Hjælp paa ved at male de udskaarne Figurer med Oliefarver og Forgyldning eller for det pragtfulde Udseendes Skyld endogsaa helt og holdent at forgyldte dem, maa vistnok betragtes som en noget uædel og barnagtig Smag, hvorved det dukkeagtige ved Figurerne træder stærkt frem. Trækkenes fine Lineamenter, som Billedskjæreren har forstaaet at gjengive dem, udviskes en Deel ved Overmalingen¹⁾ og denne Sammenblanding af Maleri og Billedskjærerkunst

¹⁾ Ifølge Fr. Eggert blev Billederne, som skulde males, ofte overtrukne med Kridt og fint Lærred derover, og ovenpaa dette Lag maledes der saa som paa almindelige Malerier, kun at der anvendtes en lettere Skyggetone, da det udskaarne Billedes fremspringende Dele selv kastede Skygge.

giver noget uroligt, Indtrykket forvirrende; hvor det Hele overtrækkes med Forgyltning, udviskes Trækkene end mere, da der jo maa lægges Gips under Guldet, og det stærke Reflexlys fra Metallet ødelægger og forstyrrer Indtrykket. Det højeste for Billedskjæreren er sikkert med et enkelt énsfarvet og énsartet Stof at frembringe Afvexling og Nuancering ved sin dygtige Behandling, og hertil egner det mørkegule Træ¹⁾ sig særdeles vel. Af afgjørende Betydning for Brüggemanns Udvikling ere de berømte tyske Malere blevne, som levede paa hans Tid, nemlig Lucas Cranach og især Albrekt Dürer. Disse Kunstneres Indflydelse spores nemlig ikke alene i høj Grad paa Maler-, men ogsaa paa Billedskjærerkonstens Omraade, og i Lübeck i Mariakirken f. Ex. findes ikke faa udskaarne Billeder af Jfr. Maria og Helgeninder, som skulle minde stærkt om Dürer²⁾. Prof. Høyen har henledet Opmærksomheden paa, at Brüggemann navnlig ved Udførelsen af sin Altertavle i Slesvig er bleven stærkt påvirket, ja helt igjennem har benyttet sig af de af A. Dürer fra 1508 til 1512 udgivne Træsnit, der fremstille Jesu Lidelse³⁾. Seer man disse igjennem, er det ogsaa meget let at faa Øje paa Ligheden mellem dem og Brüggemanns Arbejde. Det er baade den Suite af Træsnit, som kaldes den lille Passion, og den, der fører Navn af den store Passion, som Brüggemann nøje har studeret og benyttet hele Partier og enkelte-Figurer af; men denne Benyttelse kan Enhver vist let indsee er noget langt mere end en blot Copieren, naar der som her er Tale om at anvende en Malers eller Tegners Composition i et Billedskjærerarbejde, hvor flere Rækker fritstaaende Figurer fremtræde foran hinanden. Undertiden er det som sagt den væsentligste Dêl af Grupperingen i Scenerne af

¹⁾ Undertiden anvendtes ogsaa Lindetræ, f. Ex. til Alteret i St. Jacob i Rothenburg, som da sædvanligvis lakeredes hvidt.

²⁾ Jvfr. Die Merkwürdigheiten der Mariakirche u. s. w.

³⁾ A. Sach og Fr. Eggers gjøre opmærksom paa det samme, og især den Sidste har helt igjennem paapeget Lighederne.

Christi Lidelse Brüggemann har laant hos Dürer; andre Steder er det kun en enkelt Figur, en Stilling, Bevægelse eller Anordningen af Klædebonnet, der minder stærkt om Dürer. Lighederne ere øjensynlige, men vil man omhyggelig sammenholde Dürers og Brüggemanns Arbejder, maa man ligefuldt tilkjende Brüggemann et betydeligt Konstner-navn; paa adskillige Steder staaer vistnok endog Brüggemanns Fremstilling over Dürers, f. Ex. paa den under Korset segnende Frelser. Man maa ogsaa i høj Grad beundre hans Smag i Sammenstillingen af Figurerne og i hans Iagttagelse af det rette Forhold mellem deres og det Rums Størrelse, i hvilke de fremtræde, i hvilken Henseende f. Ex. Cl. Bergs Alterbillede i Odense lader meget tilbage at ønske.

Alteret i Segeberg, som Henrik Rantzow¹⁾ tillægger Brüggemann, og som vistnok er ét af hans Ungdomsarbejder, er skaaret af Egetræ og af betydeligt Omfang. Det bestaaer af en Hovedtavle med 4 Fløje, af hvilke dog kun Midtertavlen og de nærmeste Fløje ere prydede med malet og forgyldt Billedskjærerarbejde; de yderste Fløjes Yder- og Indersider fremvise daarlige Malerier. Det er Lidelseshistorien, som Billedskjæreren har fremstillet paa Alteret i 13 Afdelinger, som have forskellige udskaarne Indfatningsfigurer. »Hver Afdeling indeholder en Hovedscene og (i mindre Fremstilling) flere af de foregaaende eller efterfølgende Optrin, som kunde tjene til at oplyse eller supplere det Hele²⁾«. Figurerne Størrelse er noget forskjellig paa de forskjellige Scener; paa Hovedscenerne fra 1 Alen og 10 Tommer til 1 Alen og paa de mindre Billeder 5—6—7 Tommer. Om Udførelsen i det Hele er tidligere talt. Da Alteret paa Henrik Rantzows Tid (1547), saa kort efter at det maa være udført, allerede stod paa samme Plads som nu, saa har det vel ogsaa oprindeligt været bestemt for Segeberg Kirke og er ikke bleven flyttet

¹⁾ I hans Beskrivelse af Bordesholm, Westphalen Monumenta. B. 1. S. 42.

²⁾ Jvfr. Høyens Beskrivelse.

som Alteret i Slesvig; Brüggemann har da sandsynligvis tilbragt flere Aar i Segeberg under Udarbejdelsen deraf¹⁾.

¹⁾ Prof. Høyen meddeler, at der paa den sydlige smalle Side af dette Alter findes malét 2 Vaabener, det ene over det andet; i det øverste seer man en Mand, der staaer paa en Bro, i det nederste sees et Hus med en Skikkelse i Døren, og omkring Vaabnerne staaer: Nicolaus Brüggemann og Hese (dog usikkert iflg. Høyen) Brüggemann. Høyen antager disse for senere tilmalede, men mener dog, at det ikke er skeet rent vilkaarligt; han antager det for et Udtryk for, at Traditionen har henført dette Alter til Brüggemann. Naar man søger efter, om der findes nogen Mand af dette Navn, finder man, at en Nicolaus Brüggemann i Midten af det 17de Aarhundrede er Cancelli- eller Regjeringsraad i Glückstadt (jvfr. Lexikon over adelige Familier, udgivet af et genealogisk og heraldisk Selskab B. I. S. 86), som ved at ægte Hedevig Hansen kom i Besiddelse af Ulriksholm paa Fyen og 13de Februar 1680 adledes sammen med Broderen Ditlew Lorentz Brüggemann. Rime- ligvis er det da denne Nicolaus Brüggemann, til hvem der sigtes med Navnet og Vaabnet paa Alteret i Segeberg, og der staaer sand- synligvis Hede (Forkortelse af Hedevig) og ikke Hese. Til samme Nicolaus Brüggemann sigtes der sikkert ogsaa med følgende Ind- skrift, som Sach og Eggers berette, at der findes paa Alteret: •Diesen Altar hat Gott zu Ehren und der Kirche zur Zier ver- mahlen lassen der hiesige Koenigliche Amtsschreiber Nicolaus Brüggemann Anno 1668.• Denne Indskrift omtaler Prof Høyen ikke og har da sandsynligvis overseet den, maaske fordi den har været skjult af Smuds, som Alteret i det hele synes at have været slemt bedækket med. Nicolaus Brüggemann har altsaa ladet Alteret saaledes male og forgylde, som vi nu see det, men om det har været en Fornylse af tidligere Maling, eller Altertavlen for den Tid har været umalet, som Sach mener, lades vi i Uvished om. Da imidlertid Alteret i Greveradepellet bærer Forgyldning, og der ikke vides noget om, at den er senere tilføjet, og det dog altid er tvivlsomt, om Nic. Brüggemann vilde forvanske Hans Brüggemanns Arbejde ved at lade det overmale, saa er det dog maaske efter Kunstnerens egen Bestemmelse, at Alteret bærer Mal- ing. Om Nic. Brüggemann har været af Kunstnerens Familie lades vi ganske i Uvished om, ligesom ogsaa om de senere levende af samme Navn have været beslægtede med ham. Naar Milde (Jahrbücher für d. Landeskunde. 1859. B. II. S. 371) mener, at disse Indskrifter have givet Anledning til Henførelsen af Alteret til Hans Brüggemann, saa er det vist uden Betydning overfor et saa tro- værdigt Vidne for Ægtheden som Henrik Rantzow.

Alteret, der findes i Greverade-Kapellet i Mariakirken i Lübeck, som Prof. Høyen har tillagt Brüggemann, forudsat at Alteret i Segeberg virkelig er af ham, hvad dog baade Tradition og Udførelse vidner for, bestaaer af en Hovedtavle med 4 Fløje, af hvilke Midtertavlen og de 2 nærmeste Sidefløje ligesom paa Altertavlen i Segeberg ere bedækkede med Træskjærerarbejder, fremstillende bibelske Scener¹⁾ i ophøjet Arbejde; det hele er forgyldt. De talrige Figurer træde frem bag hinanden i forskellige Rum, omgivne af rige, arkitektoniske Forzinger; paa Bagsiderne af Fløjene skal der findes gode Malerier.

Brüggemanns betydeligste Arbejde, Alteret i Slesvig Domkirke, har ikke oprindelig haft sin Plads, hvor det nu findes, men har været bestemt for og i omtrent 150 Aar prydet Klosterkirken i Bordesholm²⁾ i Holsten, nord ost for Neumünster, omtrent midtvejs mellem denne By og Kiel. Det derværende rige Augustinerkloster, hvis Kirke efter H. Rantzows Beretning skal have været rig paa Kunstværker, havde nemlig bestilt et Alter af Billedskjærerarbejde hos Brüggemann, og i 7 Aar fra 1514 til 1521 arbejdede han derpaa med sine Svende og har rimeligvis i den Tid haft sin Bolig i Klosteret. Klosterets Abbed héd paa

¹⁾ Saaledes beskrives det i »Die Merkwürdigkeiten der Mariakirche o. s. v.», medens Prof. Høyen i sine Breve siger, at Fremstillingerne vise Scener af Jfr. Marias Liv og Død.

²⁾ Klosteret var oprindelig grundlagt i Neumünster 1125 af den hellige Vicelin († 1154), »de holstenske Venders Skovapostel», men blev 1332 forlagt af Hans Svineborg til Bordesholm, ved hvilken Lejlighed Vicelins Been førtes med og begravedes der. Imidlertid gav det derværende Convents (det bestod af 15 Chorherrer) Levnet megen Forargelse, da Chorherrerne ved en Undersøgelse 1474 fandtes ganske afvegne fra Observantsen og levende et rent verdsligt Liv, saa der fremførtes svære Klager imod dem. Klosteret blev derfor (ifølge Dankwerths Beretning) reformeret af Andreas Laer v. Deventer († 1502), hvilket maaske er den samme Begivenhed, som Schroeder (i sin Topographie Holsteins) sigter til, naar han siger, at Klosteret 1490 optoges i Windesheimerkongregationen.

Brüggemanns Tid Albertus Preen, og han nævnes hos Westphalen II, 509 som »prawest des klosterts tom Bordes-holm«, omtrent fra 1514 til 1526, men vi kjende i øvrigt ikke noget til ham. Brüggemann skal under Arbejdet have haft Besøg, foruden af Abbeden og Munkene, som vel jævnlig vare hans Gjæster, af adskillige fornemme Personer og Kunstskere, der vare blevne lokkede hid af Rygtet om hans betydelige Arbejde. Af disse Besøg har han taget Anledning til at fremstille idetmindste 2 nævngivne Personer paa Altertavlen, nemlig Abbed Albertus som Melkizedek, den højeste Guds Præst i Salem, gaaende Abraham imøde, da han vender hjem fra den Krig, i hvilken han befriede Lot; som Abraham, der er iført fuld Rustning, har han afbildet Statholderen over Holsten Johan Rantzow, Fader til den lærde Henrik Rantzow, Noodt omtaler denne Tradition og retter Schroeder, der i »das florirende Geschlecht der Ranzowen« vil have, at den afbildede Rantzow skal være Henrik, hvilket dog faktisk er umuligt, da Altertavlen er fuldført 1521, men Henrik Rantzow først fødtes 1525. Andre have ment, at Brüggemann skulde have afbildet sig selv som Melkizedek, men det er vist ganske ubegrundet; derimod skal Brüggemanns og nogle af hans Svendes Billeder findes mellem de Mænd, der ledsage Melkizedek, der fremtræder i en rig østerlandsk Dragt. Traditionen peger paa 2 Mænd, som staa uden for Salems Port under en fremludende Klippe og see lige ud mod Beskueren, uden at de synes at deltage i den fremstillede Handling. De bære (ifølge Eggers) begge Skjødskind; den ene er en ældre Mand med en Hue paa Snur paa Hovedet, svært Mundskjæg og en tyk Halskjæde ned over Brystet, han antages for Brüggemann; den anden er yngre og synes oftere at være fremstillet paa Altertavlen, han antages for en af Brüggemanns Svende. Man kan paa mange af Billederne træffe de samme Ansigter igjen, naturligvis afset fra at Frelseren, Peter, Johannes og Maria stadig ligne sig selv, saa Brüggemann rimeligvis har be-

nyttet de samme Modeller under Udarbejdelsen og vel sagtens søgt dem mellem Klosterfolkene og sine Svende.

Pontoppidan beretter, at Brüggemann ifølge Traditionen har afbildet sig selv og sin Hustru øverst paa Altertavlen, og der kan da kun være Tale om de 2 knælende Figurer, som sees paa hver sin Side af Maria som Himmeldronningen. Disse erklærer dog Prof. Høyen (Sach og Eggers ligeledes) for at være Maria og Døberen Johannes, medens Bøhndel holder for, at de forestille Elisabeth og Josef; den sidstes Mening er vistnok en ren vilkaarlig Gjetning. Da det ifølge Høyen¹⁾ var vedtaget Fremstillingsmaade ved Siden af Christus som Verdensdommeren (som ogsaa her er fremstillet, men over de to knælende Figurer) at afbilde Maria og Døberen Johannes, saa er dette maaske ogsaa Tilfældet paa denne Altertavle, saaledes som Høyen mener. Dog umuliggjør det ikke den af Pontoppidan omtalte Tradition, idet Brüggemann jo kan have afbildet sin Hustru og sig som de 2 omtalte Skikkelser. Men underligt er det dog, at Brüggemann skulde have fremstillet Maria 2 Gange lige ved Siden af hinanden paa 2 forskellige Maader, som ydmygt knælende og som den mægtige Himmeldronning, og Dragterne, som de 2 knælende Figurer ere iførte, synes ogsaa noget verdslige for Maria og Johannes Døberen; derfor er muligvis Pontoppidans Tradition alligevel den paalideligste.

En nøjagtig Beskrivelse af Alteret findes i 3die Hefte af Høyens Skrifter, hvortil her kun skal henvises; det er 47 Fod højt og 25 Fod bredt og bestaaer af 3 Dele: Fodstykket (Predellen), den midterste Dél, som er delt i et stort Midterbillede og 2 Sidefløje, og den øverste Dél. De 2 første Dele ere inddelte i firkantede Felter med fast Baggrund, i hvilke der findes flere Rækker fritstaaende Figurer foran hinanden; den 3die Dél har gjenembrudte Felter med konstigt Løvværk og kanelerede Snoninger. Paa

¹⁾ Se hans Afhandlinger om Altertavlerne i Segeberg og Slesvig.

Fodstykket er der 4 Felter med Fremstillinger, der have Hensyn til Nadveren; af dem er der 2 paa hver Side af et firkantet Rum, tillukket med et forgyldt, konstigt forarbejdet Gitter, i hvilket Monstrantsen sikkert oprindeligt har været bevaret¹⁾. Den mellemste Dél af Alteret indeholder Christi Lidelseshistorie, idet Midtertavlen viser Korsfæstelsen, og hver af de 2 Fløje har 6 Felter med Scener af hans Lidelse, Begravelse, Virksomhed i Underverdenen, Opstandelsen osv.; udenpaa Fløjene seer man, naar de ere tillukkede, nogle Blomster, indlagte af kulørt Træ.

Den øverste Dél af Alteret giver en Fremstilling af den yderste Dom.

¹⁾ Ifølge Noodts Beretning fra 1737, fandtes der i dette Rum indenfor Gitteret, medens Alteret endnu stod i Bordesholm, et Jesusbarn af Træ, iført en hvid Skjorte, der var besat med Guldkniplinger; oven i Hovedet paa dette Billede var der flere smaa Huller, hvorigennem Præsterne undertiden hældte Blod eller Vand, som da kunde trænge frem gennem Øjnene som Taarer (idet nemlig Hovedet var gjennemboret), hvilket, som et betydningsfuldt Mirakel, gjorde stor Virkning paa Folket. Han fortæller ogsaa, at en Munk kunde ligge under Alteret og dreje Billedet om, saa det vendte Ryggen til Beskueren, eller lade det neje for Folk, alt eftersom det vilde give sin Misfornøjelse eller Tilfredshed og Taknemmelighed til Kjende. Efter at Alteret var flyttet til Slesvig, siger Noodt, at der fandtes indenfor Gitteret en Armknokkel af Erik Plovpenning tilligemed den Jernkjede, hvormed Hertug Abel lod den myrdede Konge nedsænke i Slien, men som senere fiskedes op sammen med Liget, og endelig et smudsigt Klæde, hvormed Christus havde tørret sig paa Gangen til Golgatha — altsaa 3 meget værdifulde Relikvier, thi Kong Erik blev længe af Folket anset for en Helgen, skjøndt han aldrig blev kanoniseret. Ifølge Schroeders og Traps Beretninger findes der nu i det omtalte Gjemme et Christusbarn, ogsaa af Træ, iført en hvid Skjorte; det holder i venstre Haand Verdenskuglen, medens det uddeler Velsignelsen med den højre; fornyes den hvide Skjorte ikke hver Juleaften, hedder det, at Barnet græder. Desuden findes der Jernkjeden, som Noodt ogsaa anførte, et Par af Kongens Ribbeen og Kongens Hue — som maaske er identisk med det af Noodt omtalte Klæde, idet han kan have taget fejl i Bestemmelsen af denne Gjenstands egentlige Natur, eller Traditionen maaske har været vaklende.

Egetræet, som det er skaaret af, skal ifølge Coronæus og flere andre gamle Forfattere være kogt i Olie for at sikkre det mod Raaddenskab (caries), og heraf har man villet forklare, at det har bevaret sig saa fortrinlig og ganske er frit for Ormestik; Bøhndel mener dog, at dette kun kan være et Sagn uden videre Troværdighed, da Træets Farve i saa Fald maatte være langt mørkere end den nuværende, som han bestemmer som lysegul. Der er dog vist ingen Grund til at tvivle om det gamle Sagn, da Træets Farve i Virkeligheden er temmelig mørk. Alteret bærer forneden følgende Indskrift med 5 Tommer høje Munkebogstaver: »Opus hoc insigne completum est anno incarnationis domini 1521 ad dei honorem«¹⁾ — saaledes maa det læses efter Bøhndels nøjagtige Tegning og Fr. Eggers Beskrivelse, medens Coronæus har læst compactum, og Høyen og Sach: confectum; Meningen af Ordet forandres jo i ethvert Tilfælde ikke. Denne Indskrift kan dog neppe hidrøre fra Brüggemanns egen Haand, da Beskedenhed maatte forbyde ham selv at tillægge sit Arbejde Prædikatet insigne (udmærket). De forreste Rækker Figurer i hvert Rum ere fritstaaende og skaarne i flere Stykker for sig og derefter indsatte i det forud udskaarne og paa forskjellig Maade dekorerede Rum. Figurerne ere ifølge Bøhndel alle skaarne med Kniv uden Brug af Fil eller Rasp, hvilket netop giver Overfladen et blødt og behageligt Udseende; en blank og haardt udseende Overflade er derved undgaet, og dette er særdeles gavnligt for Lysvirkningen, da Reflexlys paa den Maade forhindres. Ugattet man nu skulde tro, at denne Fremstillingsmaade af flere Rækker fritstaaende Figurer bag hinanden maatte gjøre et vildsomt og forstyrrende Indtryk, da den jo ganske strider

¹⁾ Oversat: »Dette udmærkede Arbejde er fuldført i Herrens Kjøds-paatagelsesaar 1521 til Guds Ære«. Kun een Indskrift til har man fundet paa hele Alteret, nemlig paa Spydbladet af den Landse, hvormed Christi Side saaredes paa Korsfæstelses-Billedet, hvor Sach mener at kunne læse: »Kreuzigung Christi«.

mod Plastikens Regler og tilegner sig det Fortrin, som Maleriet ellers har, at kunne gjengive Rum i Dybden, saa er det dog ikke Tilfældet her. Figurerne staa let og smukt mod hinanden, og det jævnt indad mod Rummets Bagvæg aftagende Lys lader Figurerne fremtræde i en passende dæmpet Belysning¹⁾. Der er en saadan Afvexling i de 398 Figurer som Tavlen fremviser, at Øjet aldrig trættes; der er Afvexling i Gruppering, Stillinger, Haar og Klædebonnets Behandling, og Brüggemann har forstaaet saaledes at angive Forskjellen mellem lokkede Ynglinge, skæggede Mænd og haarløse Oldinge, at man ikke kan tvivle om, hvilken Alder han har villet fremstille, lige saa lidt som om, hvad Karakter hver Person har. Som særlig karakteristisk kan man maaske fremhæve Nadveren, hvor Højhed og Vemod hos Frelseren saa stærkt kontrasterer til Frækhed og Gemenhed hos Judas, og hvor Virkningen af Frelserens Ord: »Een af Eder er en Forræder« fremkalder saa forskellige Sindsstemninger hos Apostlene. Pupillen angives ved et sort Punkt, hvilket bidrager meget til at give Udtryk og Liv²⁾. Brüggemann har, saaledes som det var almindeligt paa hans Tid baade for Billedskjærere og Malere, fremstillet sine Personer i Datidens Dragter; Krigsfolkene og Befalingsmændene fremtræde i Rustninger og Harnisker, Drabanter og Svende i de dengang brugelige korte Trøjer og stramtsiddende Bénklæder, Præsterne til Dels som de katholske Præster og Munke, og Kvinderne vise sig ganske efter Datidens Mode. Gjennemgaaende kan man vistnok sige det samme om denne Altertavle som om den i Segeberg, hvilket just tyder paa, at den samme Konstner har udført dem begge, at det Dagligdags, Krigerne, Svendene og Kvinderne, som han havde Lejlighed til at see hver Dag med egne Øjne, og til hvilke

¹⁾ Saaledes skal ifølge Bøhdels Beretning det smukke, harmoniske Indtryk meget forstyrres af Reflexlyset paa Ghibertis Broncedøre til Baptisteriet ved Domkirken i Florents.

²⁾ Jvfr. Fr. Eggers.

han let kunde skaffe sig Modeller, ere bedst lykkedes for ham, skjøndt han ogsaa, som tidligere berørt, har kunnet give det Hellige og Ophøjede et skjønt og værdigt Udtryk. At Brüggemann har været en god og rettroende Katholik er ikke at undres over, da Reformationsbevægelsen neppe en Gang naaede Bordesholm under Udarbejdelsen af Alteret, og vi see det af hans Forherligelse af Jfr. Maria og Helgenerne og bl. a. ogsaa af hans Fremstilling af Englene, der i Kalke opsamle det fra Christi Vunder dryppende Blod, en ægte katholsk, med Transsubstantiationslæren ganske overénstemmende Forestilling. Paa den anden Side viser hans stærke Fremhævelse af Christi Lidelse som Hovedmoment i alle Situationerne hans rigtige christelige Blik og Forstand.

Brüggemanns Arbejde maa have gjort et stort og opløftende Indtryk paa hans Samtid og nærmeste Eftertid, hvilket man ogsaa seer af de overordentlige Lovtaler, der findes over det, f. Ex. hos Henrik Rantzow i hans Beskrivelse over Bordesholm. Han siger, at mange, som have gennemrejst den største Dél af Tyskland, forsikkre, at de ingensteds have fundet Mage til dette Arbejde, og han anfører til Berømmelse for Alteret følgende »venustum epigramma« af Matthias Pausenius:

Nuper ad haec oculos vertens celamina Phoebus
 An sunt humana sculpta ait ista manu.
 Non sum Phidiacam qui carpam Zoilus artem
 Aut quod Lysippi dextera fecit opus;
 Sed tamen haec illis si non dignoscere possem,
 Stultior essem oculis, quam fuit aure Midas!¹⁾

¹⁾ Oversættelse: »I det Phoebus nylig vendte sine Øjne til dette udskaarne Arbejde, spurgte han: mon det er udført af en menneskelig Haand? Jeg er ikke en Zoilus, at jeg skulde sætte Klik paa en Phidias' Konst eller paa det Arbejde, som Lysip's højre har udført; men alligevel — hvis jeg ikke kunde gøre Forskel paa dette Arbejde og hines, vilde jeg være sløvere paa Øjnene, end Midas var paa Ørerne!«

Selv om Rosen heri er adskillig overdreven, saa var det nu én Gang Tidens Manér, og det var sikkert godt ment, og man kan nok forstaa, at det maatte gjøre et mægtigt Indtryk paa den Tid, som ellers mest var vant til haandværksmæssige Produktioner i den Retning, naar Øjet, som her mødte et fuldendt Kunstværk. Ogsaa Præsten Martin Coronæus (Kreye) fra Landsbyen Flintbæk, tæt ved Bordesholm, roser det meget, en Mand, som kalder sig »olim ibi (o: Bordesholm) alumnus« og altsaa rimeligvis har været Elev paa det af Hertug Hans sammesteds oprettede Gymnasium, og som paastaer en Gang at have haft et af Brüggemann i Bordesholm efterladt Haandskrift, som Coronæus igjen lod tilbage der til en Collega; kun er det Skade, at han ikke angiver Indholdet af dette Dokument.

Efter Fuldførelsen af Altertavlen forblev Brüggemann endnu nogen Tid i Bordesholm, uvist hvorlænge; men om Arbejder fra hans Haand fra den Tid mangler man ganske Oplysninger. Efter Martin Coronæi Fremstilling havde Kunstneren i Aaret 1523 Besøg i Bordesholm af Kong Christian den 2den og hans Dronning Isabella med Følge, som skulde være komne til Klosteret for at see den Altertavle, hvis Ry allerede var naaet vidt omkring. Aarstallet kan dog neppe være rigtigt, thi Kong Christian havde den Gang ganske andre Ting at tage vare end rejse til Holsten for at beundre et Kunstværk. Bevægelsen mellem den jydsk Adel mod Kongen var ved Juletid 1522 meget stærk, medens Christian den 2den var i Kallundborg for at skaffe Penge til Veje, og da Kongen strax efter kom til Jylland, overleveredes Adelsens Opsigelsesbrev ham den 23de Januar 1523 i Vejle, efter hvilket Kongen meget snart forlod Landet, idet han indskibede sig i Kjøbenhavn — saa til Holsten har han ikke kunnet komme i det Aar. En anden Angivelse af Kongens Besøg findes hos Hr. Martin Holmer, Præst i Husum, der i sin den 30te April 1669 i Husum holdte Prædiken udbryder i en stærk Lovtale over Alteret

i Slesvig, tidligere i Bordesholm, og herved kommer til at omtale Besøget som foregaaet 1529; men heller ikke dette Aarstal kan være rigtigt, da Kong Christian fra 1523 til 1532 var borte fra Danmark. Derimod sluttede Christian den 2den den 13de August 1522 et Forlig med sin Farbroder Hertug Frederik netop i Bordesholm, og det sandsynligste er da, at det var ved den Lejlighed Brüggemann havde den Glæde at forevise Kongen og Dronningen (som vel har ledsaget Kongen paa denne Rejse) sit Alter¹⁾. Om Besøget fortæller Coronæus, »at Kongen beundrede den særegne Konst paa dette Arbejde, medens hans Ægtefælle med egen Finger viste og forklarede ham Figurerne«. »Da Brüggemann saa dette, afbildede han det høje Ægtepar som de gik og stod («ad vivum») og satte deres Billeder paa 2 Piller, som endnu sees tæt ved Alteret«. Disse Figurer ere omtrent 2 Alen høje og findes endnu i Slesvig Domkirke, hvor de staa paa begge Sider af Alteret, ligesom de tidligere vare anbragte i Bordesholm. Dronningen staaer i en meget talende Stilling, pegende med den ene Haand til Siden ind ad mod Alteret, medens hun vender Hovedet til den anden Side, netop som om hun forklarede noget paa Billedet for en Anden. Hun holder sin lange Slæbekjole op under Brystet med den ene Arm; paa Hovedet bærer hun en Hue, der har ligesom Horn ud til hver Side og er rigt broderet med Perler. Et tyndt sløragtigt Gevandt slynger sig bag over Huen ned ad Ryggen, saa at dets yderste Ende er kastet over den anden Arm; kostbare Smykker bærer hun om Halsen. Især Hænderne ere fortrinlige; Klædningen er udmærket ordnet, saa at det højre Bens Form træder smukt frem. Kongen staaer med Hænderne strakte lidt frem foran sig som af Beundring og Forbavselse; hans Blik er skarpt rettet mod Alteret. Han har et smukt gammelagtigt Udseende og bærer en vid, med Peltsværk fodret Kappe; hans Fodbedækning og Kappe ere efter tysk Snit. (Jvfr. Schroeder).

¹⁾ Dette Aarstal stemmer ogsaa med Schroeders Angivelse.

Om Portraitligheden er slaaende, kan jeg ikke afgjøre; Kong Christian har det lange tvedelte Skæg, som han almindelig sees afbildet med, ligesom ogsaa den stærkt bøjede Næse og den Baret, han bærer paa Hovedet, nok kunne minde om Billedet fra 1515, som findes i den kongelige Malerisamling¹⁾. Om Alterets senere Skjæbne har man enkelte Oplysninger, som maaskee kunne have Interesse. I 1574 lod Hertug Hans bygge en ny smuk Kirke i Bordesholm i Stedet for Klosterkirken, og i denne opstilledes Brüggemanns Altertavle. Alterets Ry maa være naaet vidt omkring, helt ned i Tyskland, hvilket i 1613, medens det endnu stod i Bordesholm, udsatte det for den Fare at føres helt bort fra Hertugdømmet. Den ivrige Katholik og Jesuitven, Hertug Vilhelm af Baiern, der nedlagde Regjeringen 1598 for at hengive sig til et sværmerisk religiøst Liv, under hvilket han anvendte store Summer paa at smykke Kirkerne i Baiern med Kunstværker, sendte nemlig i det Aar Bud til Hertug Johan Adolf paa Gottorp om at faa Vicelins Helgenbén og Alteret udleveret, i hvilken Skrivelse han kalder Johan Adolf »lieber Oheimb« og søger at opnaa sit Forlangende paa venskabelig Maade ved Henvisning til sin afdøde Broder, Churfyrsten af Cølln. Til ham skulde nemlig Johan Adolf have sendt et meget venligt og forekommende Brev, som havde givet ham (Churfyrsten) Mod til at yttre Ønsket om de ovennævnte Ting, men da Døden hindrede ham i at fremkomme med en lige-

¹⁾ Prof. Høyen erklærer i sin Afhandling om C. Berg og hans Altertavle disse 2 Billeder for at være Augustus og Sibyllen, som ifølge Legendens gjør ham opmærksom paa Synet, som bebuder Frelsen; han mener da, at man senere havde omdøbt dem til Billeder af Christian den 2den og hans Dronning. Men da Coronæus, hvis Beretning man dog maa tillægge Vægt, da han har besiddet et Haandskrift af Brüggemann og har levet i Bordesholm i længere Tid, og flere andre gamle Forfattere omtale dette Besøg og Betydningen af Billederne, er der dog maaske ingen Grund til paa dette Punkt at forlade Traditionen, tilmed da Portraitligheden ikke lægger Hindringer i Vejen.

frem Begjæring om dem, havde han paa sin Dødsseng givet Broderen Anvisning paa dem. I Tillid til Hertug Adolfs venlige Brev og henvisende til den Døendes Ønske sendte nu Hertug Vilhelm den ovennævnte Skrivelse (som findes aftrykt hos Noodt tilligemed Hertug Johan Adolfs Svar), overbragt af den afdøde Churfyrstes tro Tjener Johan Geiszler og ledsaget af ikke faa Foræringer til Hertugen og hans Gemalinde, dog, som Noodt bemærker, ingen af synderlig Værdi. Natten efter at dette Sendebud var kommen til Johan Adolf, sendte han hemmelig Bud til sin Amtsskriver i Bordesholm, at han skulde lade Vicelins Bén opgrave og atter nedgrave paa et nyt Sted og lade det over hans Helligdomme satte Epitafium rent borttage, og saa skulde der siges til Geiszler, at man slet ikke vidste Besked med disse Ting. Da dette Bud var afgaaet, gav Hertugen Geiszler Lov til at drage til Bordesholm og søge efter de attraaede Helligdomme; men uagtet han vidste den nøiagtigste Besked med, paa hvilket Sted i Kirken Benene skulde hvile og Epitafiet findes, var naturligvis al hans Søgen forgjæves; Johan Adolfs Ordre var ufortøvet bleven sat i Værk. Noodt tilføjer, at Johan Adolfs Fromhed forbød ham at udlevere Benene, idet han nemlig vilde forhindre, at Katholikerne drev Afguderi med dem. Han sendte da Hertug Vilhelms Udsending tomhændet hjem, idet han til Forklaring medgav ham et langt Brev, hvori han bad ham betænke, at Klosteret oprindeligt havde været i Neumünster og 1332 var flyttet til Bordesholm, saa omendskjøndt det foregaves, at Vicelins Bén var flyttede med, var det dog ganske usikkert. Om Alteret skrev han, at det var saa stort og saaledes beskaffen, at det ikke uden Skade, ja med Fare for fuldstændig Ødelæggelse kunde nedtages, endsige flyttes den lange Vej ufordærvet. »Desuden ligger, skrev han, vor Bedstefader Kong Frederik den 1ste af Danmarks Gemalinde (Hertuginde Anna af Brandenburg † 1514) begravet i Kirken, saa vi ikke kan og vil blotte Kirken for Alteret«. Derfor bad han ham have sig

undskyldt og sendte Gaverne tilbage, som han ikke kunde modtage, da han ikke havde noget at give til Gjengæld.

Ifølge Pontoppidan skulle de kejserslige Tropper 1628 have borttaget adskillige skjønne Billeder fra dette Alter; man kan herved maaske tænke paa Indfatningsfigurerne, af hvilke der mangler enkelte. Muligvis hænger en Restauration af Alteret sammen med denne Beskadigelse, en Restauration, som Coronæus beretter om i Origines Neomonasteriensens et Bordesholmensens; i Aaret 1636 fik nemlig Johannes Pundt, Amtsskriver i Bordesholm Befaling til at sørge for, at Marcus Keding restaurerede Alteret. Hvorvidt nu denne Udbedring har strakt sig, véd man ikke; men det gaaer næppe an som Eggers at henhøre et helt Billede — Himmelfarten — til denne senere Tid, blot fordi Træet har forekommet ham noget lysere og Compositionen svagere end paa de andre Billeder. Snarere kan Forskjellen i Behandlingen hidrøre fra en Medhjælperes Haand.

Da Hertug Christian Albrecht 1665 oprettede Universitetet i Kiel, lod han det rigt udstyre med Bordesholms Klosterskoles og Kirkes Herligheder. Ikke alene førtes det store, værdifulde Bibliothek til Kiel, i hvilket der maaske endnu kan findes det af Coronæus omtalte Haandskrift af Brüggemann og andre hans Historie belysende Dokumenter, men ogsaa alle Konstskattene, fordi Klosterskolen paa den Tid var ophævet og Kirken stod ubenyttet. Ogsaa Alteret lod han flytte bort fra den øde Kirke og opstille den 29de Januar 1666 paa sin nuværende Plads i Slesvig Domkirkes Chor.

Om det Indtryk, som Altertavlen i sin Helhed gjør endnu den Dag idag ogsaa paa Mænd, der have seet mange lignende Arbejder, og som have et konstforstandigt Øje, anmærker Bøhndel, at f. Ex. Prof. Hetsch, da han betragtede den, sagde, at man, naar man stod overfor den, følte sig, som om man traadte ind i en herlig gothisk Domkirke, hvormed han vel især sigtede til den rige

gothiske Arkitektur, som Brüggemann har forstaaet at gjengive saa konstfærdigt i Billedernes Indfatningsrammer og i Alterets Bygning og hele ydre Udstyrelse. Da Thorvaldsen paa sin Hjemrejse fra Rom 1819 kom igjennem Slesvig, besøgte han ogsaa Domkirken og besaa Alteret, ved hvilken Lejlighed han ifølge en Optegnelse i Kirkebogen¹⁾ »beundrede dette Kunstværk saavel paa Grund af dets Stil og Tegning, som ogsaa for den overordentlige Færdighed, med hvilken disse Billeder (o: Altertavlen og Christian den 2dens og Isabellas Statuer) vare udførte«. Endvidere skal Thorvaldsen have sagt, at man kunde fæste Lid til hans Dom, da han selv havde været Træskjærer og altsaa vidste, hvor besværligt et Arbejde det var. Ogsaa Prof. Høyen sætter Alteret i sine forskjellige oftere her anførte Afhandlinger meget højt og roser det navnlig sammenlignet med Claus Bergs Altertavle i Odense for Figurernes Naturlighed i Bevægelsen, Livlighed og Sandhed i Udtrykket, skjøndt de enkelte Dele ikke overalt ere lige godt behandlede, hvad man maa tilskrive, at Brüggemann ligesom Cl. Berg har haft mange Medhjælpere.

Foruden de nu omtalte 3 betydelige Arbejder er der ogsaa bleven tillagt Brüggemann adskillige andre i de Egne, hvor han har levet, eller hvor man formoder, at hans Arbejder kunne være komne hen, men de fleste af disse staa saa betydelig under Brüggemanns anerkjendt ægte Arbejder, at Sagnet om deres Oprindelse fra ham maa afvises som ugrundet²⁾. Til saadanne Arbejder, som Traditionen har henført til Brüggemann, rimeligvis af Ube-kjendtskab med deres egentlige Mester, hører det Alter, som stod i Husum Kirke, indtil den 1807 blev nedbrudt for at give Plads for en ny i moderne Stil, hvilket derefter i adskillige Aar var i privat Eje og bl. a. 1826 stod til

¹⁾ Thiele: Thorvaldsens Levnet. B. II S. 11.

²⁾ Henrik Rantzow siger i øvrigt, at han efterlod sig »andre ud-mærkede Arbejder«, men hvilke, veed man ikke.

Fals hos en Borger i Husum, der havde modtaget det for Gjæld, og endelig kom til Schwabstedt Kirke, hvor det nu findes¹⁾. Af ældre Forfattere nævne J. Lass og Pontoppidan det som ægte brüggemannsk, af nyere har Lübker²⁾ udførlig beskrevet det og bestemt villet hævde det som ægte³⁾, idet han dels anfører, at Træet til det ligesom til Alteret i Slesvig er kogt i Olie, dels paaberaaber dets Skønhed, Figurernes Udtryksfuldhed og hele Anordningens og Billedernes Lighed med Alteret i Slesvig³⁾. Det har et Hovedbillede og flere mindre Billeder, af hvilke de sidste skulle være de ringeste, ikke bedre end de almindelig forekommende fabrikmæssige Arbejder; paa Hovedbilledet skulle Bevægelserne og Stillingerne være livfulde, men efter Etatsraad Worsaaes og Prof. H. Hansens Undersøgelser kan der ikke være Tale om at tillægge Brüggemann dette Arbejde, da det i det Hele staaer langt under hans andre⁴⁾. Dette Alter var tidligere ved Begyndelsen af Aarhundredet umalet, men da Grove troede at finde Spor til ældre Maling, er det nu blevet restaureret med

¹⁾ Jvfr. Trap: Slesvigs Topografi: Husum og Swabstedt.

²⁾ Jvfr. S. H. L. Provinzialberichte, 1826. S. 609 ff.

³⁾ Det er, ifølge Lübkers Beskrivelse, af Egetræ, 10 Fod højt, bestaaer af en Midtertavle og 2 Fløje, og naar disse ere oplukkede er Bredden 14 Fod; Midtertavlen alene er 7 Fod. Paa Midtertavlen er der et Hovedbillede, som fremstiller Korsfæstelsen og har mange Figurer: Krigere og Kvinder osv.; i Baggrunden sees en Klippeegn med Jerusalem, i Forgrunden de 3 Kors, paa hvilke man seer den benaadede Synder dø rolig, den anden under frygtelige Kvaler. Paa Folket gjør Jordskjælvet, som lige er skeet, stærkt Indtryk; Jordskjælvet skal være livlig gjengivet, idet de store Klipper ligesom ere revne fra hinanden. Gravene aabnes og de Døde gaa frem. Paa hver Side af Hovedbilledet, men endnu paa Midtertavlen, findes 2 mindre Billeder; paa højre Side foroven: Christus i Gethsemane; forneden: Christus, der træder ud af Forgaarden, bærende Korset; paa venstre Side foroven: Disciplene balsamere Liget, forneden: Opstandelsen. Paa de 2 bevægelige Fløjes Inderside ere de 12 Apostle anbragte, 6 paa hver Fløj; paa deres Yderside findes nogle slette Malerier af Christus med Himmelskuglen og Johannes Døberen.

⁴⁾ ifølge mundtlig Meddelelse af Etatsraad Worsaae.

Forgyldning og Maling. Til samme Klasse hører det tidligere Monstrantshus i Husum Kirke, hvilket allerede Coronæus tillægger Brüggemann, og som J. Lass og Krafft ligeledes bevidne var fuldført af ham 1520 og omtale som staaende i Husum Kirke. Det var, sige de, bestilt af Borgerne i Husum, især for at ære og tilbede Jfr. Maria, hvormed de synes at hentyde til det Mariabilledet, som stod i Monstrantshusets Tabernakel, der var gothisk og naaede helt op til Kirkens Loft. Dette Monstrantshus er dog forsvundet af Kirken, usikkert naar, men Rudimenter af det skulle findes i en Kromands Have i Husum, anvendt til Hegn om Bede; Mariabilledet skal være i Groves Samling. Ifølge Etatsraad Worsaaes Undersøgelse kan dog heller ikke dette Arbejde tilkjendes Brüggemann, da det langt fra kan maale sig med hans ægte Arbejder.

Det smukke Billede, som tidligere stod i St. Jørgens-Hospitalet i Husum, men nu findes paa Oldnordisk Museum, af St. Jørgen til Hest i Kamp med Dragen med Figurer næsten i Legemsstørrelse, udskaarne af Egetræ har man ogsaa nævnt som et Arbejde af Brüggemann. Det vilde paa Grund af sin Skjønhed ikke være Brüggemann uværdigt, og Stedet, hvor det har staaet, samt det umalede Egetræ kunde nok tale for at henhøre det til ham eller maaske til en Discipel af ham; men noget sikkert herom vides ikke.

Coronæus omtaler et Alter i Neumünster, lignende det i Segeberg, som Brüggemann skulde have skaaret, og Rumohr siger, at der skal findes et saadant fra den nu nedlagte Kirke samme Steds, men nogen yderligere Oplysning om dette Arbejde har jeg ikke kunnet skaffe til Veje¹⁾; skulde det virkelig være eller have været et ægte Brüggemannsk Arbejde og være et lignende som det i Segeberg, maatte det vel henhøres til Kunstnerens Ungdomstid.

Om Brüggemanns senere Liv, efter at han havde fuldført Alteret i Bordesholm, meddeler Coronæus, at Øvrig-

¹⁾ Sach har heller ikke kunnet oplyse noget om dette Altar.

heden i Lübeck, som var bleven lokket hid af Rygtet om Alterets Fortrinlighed, kom til Bordesholm og bad Brüggemann, om han vilde forfærdige dem et Alter af lignende Arbejde. Ikke alene det lovede Brüggemann dem, men forsikkrede dem, at han skulde skjære dem et, der var endnu bedre end det, de saae for dem. Men af Frygt herfor og af Misundelse over, at deres Klosters berømmelige Alterprydelse skulde overfløjes af noget endnu herligere, fortæller Coronæus, at Munkene bibragte Brüggemann en Gift, saa at hans Øjne bleve rindende (»ut lippiret«), og han ikke mere var i Stand til at arbejde. Om dette nu virkelig forholder sig saaledes, kan man ikke komme til Vished om; Bøhdnel anseer det kun for et Sagn, idet han ikke troer, at Munkene kunde have vist en saadan Utaknemlighed og Grusomhed, men nogen vægtigere Grund har han ikke til at forkaste Coronæi Beretning¹). Sikkert er det, at man ikke kjender senere Arbejder af Brüggemann end dette Alter; thi Altrene i Segeberg og i Capellet ved Mariakirken i Lübeck maa, som før vist, regnes for tidligere Arbejder af Konstneren. Naar Coronæus endelig beretter²), at han døde i Landsbyen Eiderstedt tæt ved Bordesholm, saa beroer det vistnok paa en Misforstaaelse, idet han og det stedlige Sagn, som han traf i Bordesholm og fulgte, have forvexlet Landsbyen Eiderstedt med Landet Eiderstedt, hvori Husum ligger, og hvor den paalideligste Kilde lader ham dø.

¹) Et lignende Sagn som om Brüggemann findes i Blaubeuren i Schwaben, fortalt hos Wolf i »Deutsche Sagen« Nr. 417. Ifølge dette skal der i Blaubeuren i gamle Dage have levet en Billedskjærer Sürlin, som skar det endnu bevarede smukke Alter for Munkene. Da han havde fuldført det, og de spurgte ham, om han kunde lave et endnu bedre, svarede han ja; men af Frygt for at en anden Kirke skulde komme i Besiddelse deraf og faa Grund til at rose sig fremfor dem, stak de hans Øjne ud. De tillod ham ikke fra den Tid at forlade deres Kloster, for at deres Udaad ikke skulde røbes; men han satte sig i den bageste af Kirkestolene og skar der sit eget Billede, siddende blind, krumbøjet og kummerfuld.

²) Noodt har det samme.

Henrik Rantzow fortæller, at Brüggemann døde i stor Armod og blev begravet i Husum i det endnu paa hans Tid (1547) bevarede Kloster, som ved Reformationen var omdannet til et Hjemsted for Fattige og Gamle. Flere andre Forfattere, f. Ex. Noodt, ere enige om, at Brüggemann endte sit Liv i Nød og Elendighed, og sammenholder man disse sparsomme Meddelelser med Henrik Rantzows nys anførte Optegnelse, saa bliver det vist det sandsynligste, at han har tilbragt sine sidste Leveaar i Fattighuset i Husum, fattig og glemt som de andre Almissemlemmer, maaske endog berøvet Synet som Løn for sin udmærkede Flid og Konstfærdighed. Fattighuset, hvor Brüggemann saaledes sandsynligvis henlevede sine sidste Aar, var oprindeligt det 1494 i Husum stiftede Franciscanerkloster, der 1527 omdannedes i velgjørende Øjemed¹⁾. Da imidlertid Fattighusets Indtægter fra Begyndelsen af vare meget smaa, blev der taget den Bestemmelse, at kun

¹⁾ Beccau: Urkundliche Darstellung der Geschichte Husums. Kong Frederik den 1ste skjænkede Klosteret med Undtagelse af Langhuset og Choret til arme, uformuende Personer, og der toges da 26 saadanne ind, maaske fra St. Jørgenshuset. Til visse Tider skulde der prædikes i Capellet og indsamles til Fattighusets Lemmer, som kjendtes paa et bestemt Tegn, for at man kunde være fri for Overhæng af fremmede Betlere og kun understøtte sine egne Fattige, af hvilke 2 hver Fredag fik Lov til at gaa rundt i Husene og indsamle Almisser. Maaske er ogsaa det faldet i Brüggemanns Lod! Foruden de egentlige Fattiglemmer, der optoges »for Guds Skyld», kunde saakaldte »Prøvenere» (en Fordrejelse af Præbendarius, En, der er i Besiddelse af en Præbende) ogsaa optages for en vis Sum, som de indskød i Fattighusets Kasse, men de stod i et frit Forhold til Stiftelsen, idet de enten rent kunde holde sig borte fra den og da nyde Renten af den indskudte Capital, eller hver Dag faa Kosten ved Spisemesterens Bord paa Stiftelsen, eller de kunde bygge sig en Bolig tæt op til Fattighuset, hvor de havde Lov til at drive borgerlig Næring. Endelig kunde de ogsaa faa Bolig paa Stiftelsen som de almindelige Fattiglemmer. Om nu Brüggemann har været Prøvenere eller almindelig Almisselem, véd vi ikke, men hedder det hos Rantzau og flere andre Forfattere, at han døde i stor Armod, saa er det sidste vel det sandsynligste.

»einwohnende Hausarmen«, som fremlagde Vidnesbyrd om, at de tidligere havde baaret borgerlige Byrder og ved Ulykkestilfælde uden egen Skyld vare komne i Armod, kunde optages. Disse Betingelser kunde jo meget godt passe paa Brüggemann, der enten som ung Mand endnu inden sin videre Uddannelse kan have boet i Husum, eller maaske som Ældre har været bosat der, men er taget bort og har haft foreløbigt Ophold paa de Steder, hvor han udførte bestilte Arbejder. Er han, som Coronæus siger, bleven øjensvag ved Munkenes Gift, kunde det vel nok gaa ind under »Ulykkestilfælde uden egen Skyld«. Brüggemann maa være død inden 1547, da H. Rantzow skrev sin Beretning, og da han omtaler ham som død og begravet; men en nøjere Angivelse af hans Dødsaar er ikke mulig. Hans Begravelsesplads er forsvunden for omtrent 300 Aar siden; thi 1571 blev det fordums Klosters Nedbrydelse bestemt af Kongen, da der paa dets Plads skulde bygges et kongeligt Slot, hvis Opførelse dog først paabegyndtes 1577; ved den Lejlighed forsvandt Kirkegaarden tilligemed Fattighuset¹⁾.

At Brüggemann har efterladt sig Disciple bliver højst sandsynligt, naar man betænker, at han havde adskillige Medarbejdere ved Altertavlen i Bordesholm; men man kjender ikke Navnene paa nogen af dem eller kan paavise deres Værker. Dog fortæller Coronæus, at én af hans

¹⁾ For Almisselemmerne skulde der imidlertid sørges godt, og der byggedes til dem et nyt Hus paa St. Jørgens Husets gamle Kirkegaard, hvorhen de flyttedes og fik Bolig.

I Husum skal der ifølge Sach fortælles som et Sagn, at Brüggemann blev begravet paa St. Jørgens Kirkegaard, og der skal i lang Tid have staaet en Gravstén paa hans Grav, paa hvilken Graverkarlen hvæssede sin Spade, hvorved Stenen blev saa slidt, at der tilsidst kun blev et lille Stykke tilbage. Da nu Stedets Præst fik at høre, at det var den sidste Rest af Brüggemanns Gravstén, lod han den stille op igjen paa Gravstedet, hvorfra den var bleven fjernet; senere er den helt forsvundet, og Ingen kjender Stedet mere.

Medarbejdere har skaaret det Alter, som staaer i »Brügge«. Da det nu er alt, hvad han bemærker, og han ikke nærmere betegner Stedet, kan der vist neppe være Tale om Byen Brügge i Nederlandene; havde det været Tilfælde, saa vilde Coronæus sikkert ikke have været saa sparsom i sin Meddelelse; men det maa være den lille Kirkeby Brügge, som ligger i Holsten tæt ved Bordesholm, i hvis Kirke Alteret da maa have staaet. Alteret findes dog neppe mere, idetmindste ikke i denne Kirke, da Schroeder i sin »Topographie Holsteins« anfører, at Alteret der i Kirken først er bleven skænket 1672 af Hans Heinrich v. Kielmannsegge til Kvarnbeck.

Uagtet saaledes Hans Brüggemanns Liv og Virksomhed endnu staaer dunkel og taaget for os, og der ganske vist ikke ved dette Forsøg er givet meget værdifulde Oplysninger om den betydelige Kunstner, af den simple Grund at saadanne neppe mere findes, saa indeholder det dog formentlig enkelte spredte og hidtil næsten upaaagtede Træk og Antydninger, som kunne være af Interesse for dem, der skatte Konsten og dens Udøvere, blandt hvilke Brüggemann sikkert indtager en meget fremragende Plads.

He Kirke

beskreven af

J. B. Løffler.

Paa Jyllands Vestkyst, en Milsvei Nord for Ringkjøbing, ligger et af Danmarks mærkeligste Minder fra den tidligere Middelalder, Kirken i He Sogn. Strax uden for Ringkjøbing By faar man Øje paa dens eiendommeligt formede Taarn, og da de flade, lidet vexlende Egne Intet frembyde, som kan tildrage sig Opmærksomheden, fængsler denne Bygning stadigt Blikket paa Vandringen derud¹⁾.

Allerede ved første Øjekast faa vi Indtrykket af, at dette Gudshus har delt Skjæbne med de fleste af vore kirkelige Mindesmærker fra hine Tider, saa at vi nu kun finde dens oprindelige Udseende delvis bevaret, og jo nærmere vi betragte den, desto mere maa vi beklage den Hensynsløshed, hvormed man her er gaaet frem. Som bekjendt ere vore Landsbykirkers Taarne i Reglen Tilbyg-

¹⁾ Pastor J. Helms i Jandrup er den, der har Fortienesten af at have henledet Opmærksomheden paa det Eiendommelige ved denne Bygning, første Gang i 1860 i •Ny kirkehist. Saml.• II. (Noten Side 570), og senere i 1862 i •Illust. Tidende• Nr. 151, ved Beskrivelsen af Kirken i Viuf, samt i Værket over Ribe Domkirke. Nærværende Meddelelse, der er Resultatet af en i Sommeren 1870 efter Opfordring af afdøde Prof. Høyen foretagen stedlig Undersøgelse, har i mindre udførlig Form været optagen i •Illust. Tidende• for 1872, Nr. 650. Det oldnordiske Museums antik. topogr. Arkiv eier udførlige af Meddeleren optagne Tegninger af Kirken.

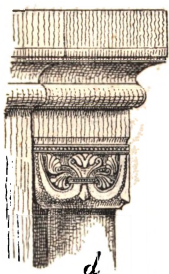
ninger fra en langt senere Tid end den, i hvilken Skib og Kor bleve opførte, og vise som Følge heraf yngre Former, af hvilke vi kun skulle nævne den hyppigst forekommende, den gothiske, hvor de takkede med Blindinger smykkede Gavle og de spidsbuede Vinduer hovedsageligt danne Fysionomiet. Det maa derfor vække vor Opmærksomhed, at vi i Taarnet ved He, skjøndt dette ikke er i én Støbning med selve Kirken, have en ligesaa eiendommelig som udmærket Repræsentant for vor romanske Granitarkitektur, saaledes som denne havde naaet sin skjønneste Udvikling

ved Midten af det 12te Aarhundrede med Nordtysklands og navnlig Rhinlandenes Bygningskunst til Forbillede¹⁾).

¹⁾ Efter Indberetningerne til Ole Worm fra Præsterne i Ribe Stift 1639 meddeler Dr. phil. O. Nielsen i •Herredskirker i Danmark• — Ny kirkehist. Saml. III. — at Kirken i He var Herreds eller Fjerdingskirke i Hindherred, den Kirke, der laa Tingstedet nærmest, og heri maa vi vistnok nærmest se Grunden til, at den blev

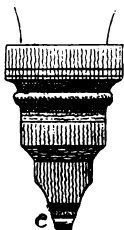
Tegningen, der fremstiller Kirken set fra Nordvest, viser os Taarnfaçadernes smagfulde Inddeling og Former, af hvilke de slanke Pilastre mellem Blindingerne og de smaa Hjørnesøiler oppe under Halvtagene tydeligt røbe en direkte Paavirkning fra Domkirken i Ribe, hvis ældste Partier som bekjendt hidrøre fra det 12te Aarhundredes første Halvdel. I Portalen, hvis skønne Overgang i Pilasterinddelingen vi ikke nøksom kunne beundre, er særligt det Mestersksb lagt for Dagen, hvormed man forstod at

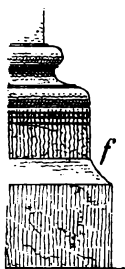
arbejde i Graniten, og Søilekapitælerne (*d*) med deres rige Bladformer omkrandsede af fine Perlebaand, kunne sikkert gjælde som fortrinlige Exempler paa den romanske Stils plastiske Dekoration, saavel hvad Tegning som Modellering angaar. Ikke blot Kapitælerne, men ogsaa den halvrunde Sten, der foroven afslutter Dør-aabningen — Tympanon —, er prydet med Skulptur, og viser os i lavt Relief to Løver, der, saafremt vi i en mellem dem staaende Figur maatte se et Billed' af Kalken, ere fremstillede som dennes Bevogtere. Desværre have vi i denne Sten et sørgeligt Exempel paa den Raahed, hvormed man endnu for næppe et halvt Aarhundrede siden gik frem mod vore Fortidsminder, idet den ikke blot er reven løs fra sin oprindelige Plads og sænket omtrent en halv Alen, men endogsaa sønderlaaet foroven, og det ene for at man ind til Taarnrummet kunde faa et halvrundt Staldvindue anbragt, hvis Centrum ovenikjøbet ligger betydeligt høiere end Portalbuernes. En saadan Fremgangsmaade er næsten uforstaaelig; thi hvor ulige

saa særlig udmærket fremfor de omliggende Sognekirker. Efter samme Forf. vare Romb og Sal Kirker Fjerdingskirker i Skodborg og Ginding Herreder, og af disse to Bygninger indeslutter denne et af de faa i Kobber drevne og forgyldte Altere fra det 12te Aarhundredes Midte, som vi eie her i Landet, medens hin udmærker sig ved en med fantastiske Dyrefigurer prydet Portal.

lettere havde det dog ikke været at sætte et Par Ruder ind i selve Dørfløiene, fremfor at bryde den svære Granitplade løs. Hvor hæsligt det Hele tager sig ud, kan Læseren sikkert godt forestille sig, og vi have derfor ikke taget i Betænkning at lade Stenen indtage sin oprindelige Plads her i vor Tegning.

Foruden Portalen skulle vi af Enkelt- heder særligt nævne de mærkelige Krag- sten (*e*), som træde istedetfor Pilastre paa Taarnets Nord- og Sydside, og den kraftfulde Sokkel (*f*), hvis Afslutningsled have den attiske Profil, under hvilken

et pynteligt Perlebaand løber. Halvdelen af Sökkelen kan desværre ikke ses, da Jordsmonnet i Tidernes Løb har høinet sig over en halv Alen, men ved Udgravninger, som Meddeleren foretog i Sommeren 1870, bragtes hele Foden, ja endogsaa Portalens Trappesten for Dagen.

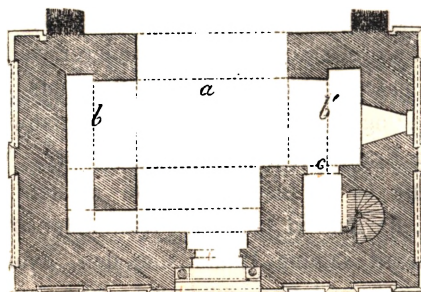
Hvor høit vi kunne følge den oprindelige Taarnbygning, se vi strax, ikke blot fordi der findes en bestemt Grændselinie mellem de forskellige Bygningsemner, men hovedsageligt fordi Karakteren og de enkelte Former i det tilbyggede Stykke staa i en skærende Modsætning til Underbygningen, og Aarstallet 1721, der i store smedede Tal paraderer ved Grændsen, fortæller os paa samme Tid, naar Taarnets øverste Del styrtede ned, og hvorledes Kristian Rantzow, Herre til Volbjerg¹⁾ og Brahesbørg, lod den gjenopføre. Ville vi forsøge at danne os et løseligt Billede af dets oprindelige Overbygning, da maa vi tænke os Kvaderstensmurene fortsatte omtrent til samme Høide som den, hvorfra Gavlene nu udgaa, og her afsluttede med en kraftigt fremspringende Krandsgesims, over hvilken et kort, pyramideformet Spir

¹⁾ Volbjerggaard ligger en god Fjerdingvei sønden for He Kirke.

hævede sig. Lyset har denne Del af Taarnet sandsynligvis modtaget gjennem to rundbuede Vinduer, anbragte omtrent i samme Høide som de nuværende, men kun adskilte ved en lille Søjle.

Parti af Taarnets nederste Stokværk set fra Skibet.
(Konstr. efter Opmaalinger)

Grundplan af Taarnets nederste Stokværk.

Ligesaa eiendommeligt som Taarnets Ydre er dets indre Anordning, naar vi i Tankerne fjerne de Indskuds-

mure, Skillerum, Gulve, Trapper osv., der paa en aldeles usømmelig Maade opfyldte Rummet, og umuliggjøre et blot nogenlunde frit Overblik. Taarnet synes at have været delt i tre Stokværk, af hvilke det nederste naar saa høit som til den Linie, hvori Centrum for de halvrunde Buer ligger, der forbinde Pilastrene. Tegningen viser os Grundplanen af dette Stokværk. Over det midterste Rum (*a*), som i hele sin Brede aabner sig ind mod Skibet, er spændt en svagt buet Tøndehvælving, der har sine Støttestruer i Taarnets østre Mur, i den fritstaaende, firkantede Granitpille, og i Murværket, som omgiver det stærkt fremspringende Parti tilhøre for Portalen. Siderummene (*b—b'*), der ere betydeligt lavere, overdækkes ligeledes af Tøndehvælvinger, men disse have omtrent halvcirkelformet Profil og gaa i modsat Retning af Hovedrummets Hvælving, saaledes at Kapperne skjære hinanden og derved danne Arkader. Loftet bagved den firkantede Pille dannes af flade, tilhugne Overliggere. Det svære Murparti tilhøre for Indgangen lod indtil 1872 Plads for allehaande Gisninger, idet man først da under de mange Lag Hvidtekalk fandt Spor til den Døraabning, som paa Grundplanen er betegnet ved *c*. Døren, der foroven afsluttes med en flad Kampestens Overligger, var blindet med en Halvstens Mur, og efterat denne var gennembrudt, saas et lille Kammer paa omtrent halvanden Alens Brede og halvtredie Alens Dybde, af hvis oprindelige Overdækning, en svagt buet Tøndehvælving, udført i omhyggeligt tilhugne Kvaderstene af Kamp, kun Faget nærmest Døren stod tilbage. Umiddelbart til Kammerets søndre Side havde øiensynligt en Vindeltrappe sluttet sig, men af denne er der desværre nu kun meget svage Spor tilbage, idet hele Cylinderen omtrent lige ud til Opgangen er fyldt med allehaande Materialier, blandt hvilke flere af de krumthugne Stene ses, der dannede Kammerets Tøndehvælving. For om muligt at finde Brudstykker af de øverste Trin, lod Meddeleeren Gulvet i andet Stokværk op-

bryde, men ogsaa her stødte man paa en Opfyldning af samme Art som forneden.

Ville vi søge Grunden til, at denne Trappe, der var den eneste Forbindelse mellem første og andet Stokværk, er bleven aldeles tilintetgjort, da behøve vi blot at kaste et Blik paa Taarnets udvendige søndre Side; thi her røber Murværket klart nok, at den i sin Tid — maaske i Begyndelsen af forrige Aarhundrede — har været fuldstændigt nedstyrtet, og ved Udfyldningen af Rummet mellem den indre Skal og den gjenopførte ydre, har man da fundet det bekvemmere ogsaa at tilkaste det Parti, der indesluttede Trappen, fremfor at henlægge Trinene i deres oprindelige Leie. Strax efterat denne Vandalisme havde fundet Sted, har man sandsynligvis dannet sig den nuværende høist beskedne Opgang til andet Stokværk, et firkantet Hul i Midtrummet's Hvælving, hvortil en Stige er stillet. Efterhaanden som Jordsmonnet udenfor Taarnet høinede sig, har man ogsaa hævet dets Gulv, hvorved den nuværende Flade er kommen til at ligge omtrent en Alen høiere end den oprindelige. Ved denne Paafyldning er den firkantede Pilles Fodstykke blevet skjult, men ved Opbrydning af Gulvet fandtes den fuldstændigt bevaret, og havde, ligesom den udvendige Sokkel, en attisk Profil til Afslutning.

I andet Stokværk gjenfinde vi, hvad konstruktive Hensyn fordrede, den samme Tredeling i Anlægget som forneden, idet Overbygningens Sidemure fortsætte sig ned under Halvtagene til den ovenfor angivne Linie. Hvor høit Midtrummet her har fortsat sig op imod Spiret, er vanskeligt at afgjøre med Bestemthed; men sandsynligt er det, at dets Loft omtrent har ligget i Høide med Halvtagens Overkant. Kun et enkelt ganske lille rundbuet Vindue — dets Lysningsbrede er 3 Tom., Høiden 9 Tom. — der helt er omgivet af et pynteligt Perlebaand, lader Dagslyset finde Vei til denne Del af Taarnet. Siderummene, som staa i Forbindelse med Midtrummet ved to lave, lige afsluttede Dørre og kun modtage et meget ringe Lys gennem

to smaa cirkelrunde Glugger, ere betydeligt lavere, da de kun naa op til Halvtagenes Underkant, hvor desværre de oprindelige Afslutningsled have maattet vige Pladsen for et tjæret Vandbræt. Hvad Brug man har gjort af disse to saa omhyggeligt beskyttede Rum, lader sig næppe tilfulde forklare, men de synes nærmest bestemte til i Ufredstider at afgive sikke Skjulesteder, fra hvilke vel endog et Forsvar kunde finde Sted¹).

Vende vi os mod selve Kirken, se vi strax, at hvad der fornemmelig har vansiret dens Ydre, er to hæslige Tilbygninger — den saakaldte No Kirke²) og det Rantzowske Kapel —, der for Størstedelen dække Skibets og Korets Sydsider. Mod Øst tyder Murværket i Korets lige afsluttede Gavl hen paa, at denne i alt Væsentligt har bevaret

¹) I en Indberetning til Ole Worm fra Præsten i He Hr. Jens Christensøn Gjødstrup, dateret 3. November 1638, siges der: »Ahnlangende Hie Kirche, da ehr den ehn meget Schiön Kirche opbyggt aff graa huggen Stien Inden och Vden, offuen i Tornet ehr tuende Kammere, ehn paa den Sønder och ehn paa den Nøhr Siide, meth Schydegabber vdaff, huor paa der sigis ehn Frue aff Wolberg ved naffn Ild (!) Frue Elle skall vndertiden haffue holdet husz, naar hun meth sin Hoszbond ej kunde foreenis». (Univ. Bibl., Don. Var. 45 Fol.) Denne Fru Elle skal have været Ellen Spend fra Rammegaard, Datter af Jens Spend († 1586) og Fru Ide Juul, og gift med Hr. Iver Skram til Volbjerg

²) I ovennævnte Indberetning meddeles følgende: »Der ehr ehn Sogen Annexèret till Hie Sogn, som kaldis Nue Sogn, huis Kirche ehr for mange Aar siden nedbrutt och vdi tuende Capeller opbyggt till den Sønder Siide paa Hie-Kirche, huor for^æ Nue Sognefolch indnu haffuer deris Stoelstaede och kaldis Nue Kirche. Stæden meth ehn Deel grawe, huor for^æ Kirche haffuer standen, findis indnu, och kaldis Nue Kirchegaard». Naar Kirken i No er bleven nedbrutt, vide vi ikke, men efter en Beretning i »Danske Atlas», at Alteret fra No fandtes henstillet i det nu tilintetgjorte Sakristi ved He, turde vi maaske drage den Slutning, at Nedbrydningen først har fundet Sted i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede, idet vore Landsbykirkers Altertavler somoftest ikke ere ældre end det 16de Aarhundredes sidste Halvdel. Den i He er fra 1635. Da Rantzowernes Kapel ikke omtales i Indberetningen, maa det formodes, at det endnu ikke har været opført i 1638.

sit oprindelige Udseende, hvorimod Nordsiden har lidt betydeligt ved Opførelsen af et Sakristi, der dog i en nyere Tid — efter 1769 — er blevet nedbrudt og den derved fremkomne Muraabning lukket med Teglsten. Skibets nordre Side har eiheller undgaaet allehaande Overgreb. De smaa rundbuede Vinduer ere tilintetgjorte, Gesimsen borttagen og Indgangen, der afsluttes med en flad Overligger, tilmuret; men Murværket med dets uregelmæssige Skiftegang og enkelte overfalsede Kvadere staar dog i Hovedmassen saa godt bevaret, at vi gennem Maaden, hvorpaa det slutter sig til Taarnet, kunne søge at komme til Kundskab om, hvorvidt dette eller Kirken er ældst.

Allerede ovenfor udtalte vi, at de ikke vare i én Støbning, og skulle til Bevis herfor anføre, at Skiftegangen ikke er gjennemløbende, hvor de støde til hinanden, saa at der ingen egentlig Forbindelse findes, og at Soklerne ere forskellige, idet de under Skib og Kor kun bestaa i en foroven skraat afskaaren Fod, hvis Overkant ligger 8 Tom. under Taarnsokkelens. Ved de foretagne Udgravninger viste det sig, at Skibets Fod havde en Høide af 22 Tom., medens Taarnets udgjorde 1 Al. og 3 Tom., hvoraf det altsaa fremgaar, at Skibets Fod ligger 3 Tom. dybere i Jorden end Taarnets. Af dette Forhold, sammenholdt med flere Smaatræk i Maaden, paa hvilken Murene støde til hinanden, kunne vi da med Sikkerhed drage den Slutning, at Kirken er ældst, idet det synes givet, at Taarnets Fod først kan være hensat, da Jordsmonnet omkring Skibet havde høinet sig de 3 Tommer.

Nogen Angivelse af de to Perioder, i hvilke Bygningens Opførelse falder, have vi ikke, men af det ovenfor Meddelte i Forbindelse med Forskjellen i Stilkarakteren maa det formodes, at selve Kirken tilhører det 12te Aarhundredes Midte, og at Taarnet omtrent er et halvt Aarhundrede yngre.

Kirkens Indre frembyder Intet af særlig Interesse i arkitektonisk Henseende. Et hæsligt »perlemalet« Bjælke-

loft dækker saavel Skib som Kor, og naar »danske Atlas« udtaler — Tome V. Side 838 —, at Kirken »inden i er med Hvælvinger og Buer«, da maa vistnok ikke derved forstaas, at den i en tidligere Periode har haft Hvælvinger, som endnu stode i 1769, da »danske Atlas« udkom, men kun ses en Hentydning til Hvælvingerne i Taarnet og det Rantzowske Kapel, samt til de tre Bueaabninger, der danne Forbindelsen med Tilbygningerne. Det nedbrudte Sakristi var ogsaa overhælvvet.

I Begravelseskapellet, hvor Hr. Otto Rantzow og hans Hustru Fru Sophie Krag hvile i sorte, læderbetrukne Kister, hang indtil for et Aarstid siden fra Hvælvingens Midtpunkt et i Egetræ udskåret og malet Dobbeltbillede, staaende mellem to mægtige Hjortetakker. I dette Arbeide, der ifølge sin Karakter synes at tilhøre det 15de Aarhundredes Slutning, er Billedet dannet af to halve ved en Flamme-glorie adskilte Figurer, af hvilke den ene fremstiller hellig Anna med Jomfru Maria og Kristusbarnet paa Armene, og den anden St. Barbara med Taarnet. Over Billedet er anbragt en rigt udskåret Baldakin, og Fodstykket dannes af en smagfuld Konsol, forneden afsluttet med et Dyrehoved. Paa Indersiderne af Takkernes øverste brede Del ere i en senere Tid de Kragers og Spenders Vaabenmærker maalede i sort Farve, og over dem Bogstaverne H: I. K. og F: A. S. Enkelte Brudstykker af tynde Jernstænger, der have været indslaaede i Takkerne, kunne tyde hen paa, at disse oprindeligt have baaret Lysearme¹⁾. At dette mærkelige Arbeide ikke indtager sin oprindelige Plads, fremgaar af hele Kapellets Arkitektur, og usandsynligt er det ikke, at det kan være hidført fra No Kirke, da denne blev nedbrudt.

¹⁾ Da Kapellets Fugtighed i saa høj Grad havde angrebet Billedet, at det truede med at styrte ned, fik Etatsraad Worsaae udvirket, at det sendtes til Museet for nordiske Oldsager, hvor det nu, fortrinligt restaureret, indtager en anseelig Plads blandt Arbejderne fra den senere Middelalder.

Forinden vi forlade He Sogns eiendommelige gamle Kirkebygning, der paa Grund af sin afsides Beliggenhed vistnok er ukjendt for de Fleste, skulle vi endnu kun tilføie, at ikke blot Taarnets søndre Side i sin Tid har været nedstyrtet, men ogsaa store Partier af den vestre. Vel er den reist igjen, og Ankere indlagte for at afværge en gjentagen Sammenstyrtning; men Ankeret synes ikke her at kunne tjene som Haabets Symbol, thi Murværkets ydre Skal har mange Steder givet betydeligt efter for Trykket af den indre Udfyldning og synes kun lidet skikket til endnu i en længere Aarrække at modstaa Vestenvindens mægtige Stormløb.

Bidrag til Sønderjyllands Kirkehistorie i 16de Aarhundrede.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

I fjerde Bind af Ny kirkehistoriske Samlinger meddelte jeg en Række Bidrag til Oplysning om Slesvigs Stifts fælles øverste Kirkestyrelse efter Reformationen. Hvad her følger, kan betragtes som en Fortsættelse deraf, idet jeg agter at fremstille de særlige Forhold, som udviklede sig i den saakaldte haderslevske Andel. I Aaret 1544 foretog Kong Christian III jo nemlig den bekjendte Deling af Hertugdømmerne Slesvig og Holsten med sine tvende Brødre, Hans og Adolf. Denne Deling blev ikke blot i politisk men ogsaa i kirkelig Henseende af indgribende Betydning. Herved tilintetgjorde Kongen nemlig selv for en Del den kirkelige Ordning, som han faa Aar iforvejen havde faaet lovhjemlet ved Antagelsen af »Christlyke Kercken-Ordninge« (1542), der hvilede paa Grundsætningen om Slesvig Stift som en Enhed. Thi hvorvel denne Ordinans vedblev at have Lovgyldighed ogsaa i de hertugelige Dele af Sønderjylland, kom dog en noget forskjellig kirkelig Praxis til at gjøre sig gjældende i de forskjellige Dele af Landet. Hver af de tre Landsherrer var nemlig »summus episcopus« i sin Landsdel og kunde udstede kirkelige Love efter eget Behag, hvad naturligvis i Tidens Løb maatte føre til en Opløsning af den oprindelige Enhed.

Hertug Hans den ældres kirkelige Styrelse (1544—80).

Hertug Hans (eller Johan), Søn af Frederik I. og dennes anden Hustru, Sofia af Pommern, blev født den 29de (ell. 19de) Juni 1521¹⁾. Da han var fem Aar gammel gav hans Fader ham den bekendte Peter Svave til Lærer²⁾; men da denne ogsaa jævnlig benyttedes i Stats-hverv, som Orator ved Sendelser til fremmede Hoffer og paa anden Maade, saa havde han til Medhjælp eller afløstes af M. Herman Bonn, der senere gjorde sig fortjent som Skribent og som evangelisk Superintendent i Lybek³⁾. Begge de to nævnte Lærere vare Reformationen oprigtig og ivrig hengivne, hvoraf man da med Vished kan slutte,

¹⁾ Noodt, Beiträge zur Erläuterung der Civil-, Kirchen- und Gelehrten-Historie der Herzogthümer Schleswig und Holstein, II, 441, har efter en meget gammel Optegnelse den 19de Juni som Hertugens Fødselsdag (•Anno 1521 d. 19 Junii, hora quarta matutina, minutas 30 post medium noctis præcedentis, nascitur Johannes Senior, Dux Holsatiae, Friderici I. Regis Daniae filius•); men da Jacob Krüger i Historia von dem herrlichen Triumph- Lehen- vnd Ehrentage zu Odensehe 1580, S. 89, angiver Petri og Pauli Dag (d: 29de Juni) som Hertug Hans Fødselsdag, saa formoder jeg, at der kan være en Læse- eller Trykfejl hos Noodt. I Rostgaardske Saml. 61. 4to findes en Notits af Vedel om Prinds Hans's Fødsel (se Rørdam, Hist. Kildeskrifter. I, 348 Note 5), der ialtald for Aars-tallets Vedkommende er urigtig. Om Moderen, Sofia af Pommern, findes Efterretninger paa et Sted, hvor neppe mange ville finde paa at søge dem, nemlig hos Paul v. Eitzen, Ethicæ doctrinæ libri IV conscripti in usum studiosæ iuventutis, Witteb. 1571 (og siden oftere); Cap. 30 indeholder nemlig hans Ligtale over hende. Hun døde 1568 paa Slottet i Kiel.

²⁾ Allen, Breve og Aktstykker til Chr. II's og Fred. I's Hist. I, 505.

³⁾ Krüger a. Skr. S. 89. Starck, Lübeckische Kirchen-Historie, S. 21 flg. Af disse Forfatteres Fremstilling skulde man antage, at Bonn var Hertugens første Lærer; men da vi med Vished vide, at Peter Svave allerede 1526 var hans »Skolemester«, saa er det rimeligt, at Forholdet har været, som det ovenfor er fremstillet. Det var ogsaa sædvanligt, at de kongelige Børn foruden den egentlige »Tugtemester« havde en »Undertugtemester«. (Jvfr. Ny kirkehist. Saml. IV, 493. Schumacher, Gelehrter Männer Briefe III, 287--88).

i hvilke religiøse Grundsætninger den unge Hertug er bleven opdragen. Desto mærkelige var det, at man senere kunde falde paa at ville gjøre ham til Katholik. Sagen var denne. Det danske Rigsraad, som baade af nationale og religiøse Grunde nødigt vilde have Frederik I.'s ældste Søn, Hertug Christian, til Faderens Efterfølger paa Danmarks Throne, forlangte 1528, at Kongen skulde sende den syvaarige Hertug Hans, der hidtil havde opholdt sig paa Gottorp, til Danmark for her at opdrages, at den danske Krone med Tiden kunde tilfalde ham. Kongen vilde imidlertid ikke dengang indlade sig derpaa, men senere og ialfald fra Aaret 1531 af gik han dog ind paa Rigsraadets gjentagne Forlangende, hvorpaa Hertug Hans førtes til Nyborg Slot, hvor Rigsraad Oluf Rosenkrands blev given ham til Hofmester¹). Det er just ikke meget, hvad der er bekjendt om den unge Kongesøns Ophold her, navnlig kunne vi ikke oplyse, hvem hans egentlige Lærer har været paa den Tid, da det vel neppe er givet, at Hvitfeldt har Ret, naar han siger, hvad ofte er blevet gjentaget paa hans Ord, at Peter Svave fulgte med Hertugen²). Det kan nemlig ikke ret antages, at Rigsraadet, af hvilket Broderparten i kirkelig Henseende endnu holdt paa det gamle, og hvoriblandt ialfald Prælaterne gjorde sig Haab om i Hertug Hans at faa en gunstigere Herre, end hans Fader havde været dem, skulde været gaaet ind paa, at tage den som Tydsker og Lutheraner bekjendte Peter Svave med, naar Hertugens Opdragelse her i Landet skulde være af nogen Betydning for dem. Desuden benyttedes Svave i saa mange offentlige Sendelser til fremmede Lande, at der ikke kunde være Tale om nogen stadig Undervisning fra hans Side. Imidlertid maa vi tilstaa, at vi ikke vide, hvem der ellers kan have været Hertugens Lærer. Kun

¹) Se de af A. Heise samlede Oplysninger i Hist. Tidsskr. 4. R. III, 241—2, 250—2.

²) Hvitfeldt, Danmarks Krønike. S. 1401.

dette er bekjendt, at flere Sønner af danske Adelsmænd opdroges sammen med ham. I Biskop Lavrits Bertelsens Ligtale over Holger Rosenkrands til Boller (1576) findes nemlig følgende Notits: »Der salige Holger var kommen noget til Alders, saa han kunde være iblandt fremmed Folk, da er han først kommen til ærlige og velb. Mand Hr. Oluf Rosenkrands til Vallø, at han som hans næste Blodsforvante skulde undervise hannem til det bedste. Hvilket og skete. Thi salige Hr. Oluf, som paa den Tid var højbaarne Fyrstes Hertug Hanses af Holsten hans Hofmester, satte denne sin unge Frænde til at vare paa Hertugen selv og derhos at være under Tugtemester med andre gode Mænds Børn, som vare hos Hertugen«.

Efter Frederik I's Død i April 1533 overtog hans ældste Søn, Hertug Christian, i sit eget og sine umyndige Brøders Navn uden Modsigelse Regjeringen i Hertugdømmerne. I Danmark og Norge gik Sagen derimod ikke saa let, da der endnu ikke var truffet nogen Bestemmelse om, hvilken af Kong Frederiks Sønner der skulde indtræde i Faderens Plads. Vi skulle imidlertid ikke her give nogen Udsigt over de resultatløse Forhandlinger om Kongevalget, der som bekjendt endte med, at Knuden i Grevefejden blev overhugget med Sværdet¹⁾. Her maa det være nok at bemærke, at et Parti blandt Prælaterne og det danske Rigsraad ønskede Hertug Hans til Konge, naar de kunde faa Sikkerhed for, at han i Fremtiden vilde respektere den katholske Kirkes Rettigheder, og at de i den Anledning søgte at indlede Underhandlinger med den endnu ikke trettenaarige Kongesøn²⁾. Men noget Resultat kom jo ikke ud deraf, og da Grevefejden saa udbrød 1534, vendte

¹⁾ Se herom Paludan-Müller, Grevens Feide, I—II, og A Heises grundige og udførlige Afhandling, Herredagen i Kjøbenhavn 1533, i Hist. Tidsskr. 4 R. III, 222 flg.

²⁾ Se Ove Billes Brev af 15. Maj 1534 til Hertug Hans, trykt i mine Hist. Kildeskrifter I, 439—40. Det vigtigste Afsnit af Brevet er alt anført i Ny kirkehist. Saml. IV, 480—1, Note 5.

Hertug Hans til Hertugdømmerne, hvor han atter fortsatte sin Uddannelse under Peder Svaves Vejledning¹⁾. Af et os opbevaret ret mærkeligt latinsk Brev, dat. Viborg den 1ste Maj 1537, til Hertug Hans fra Peter Svave, ses, at dennes Lærergjerning da var til Ende, og at Hertugen havde faaet en adelig Hofmester, hvis Anvisninger til et smukt og belevent Væsen, Svave bad den unge Herre at følge, idet han i det hele gav ham forskjellige gode Vink med Hensyn til den Optræden, der sømmede sig for en Fyrste, og bad ham ikke at lægge det latinske Sprog paa Hylden, da han ved Færdighed deri vilde være i Stand til at forhandle med saadanne Udlændinge, som ikke forstod Tydsk. Til Slutning bad han sin forhenværende Discipel om at betragte hans Bemærkninger som Vidnesbyrd om hans Hengivenhed for ham, og ikke som Tegn paa, at han nu, da hans Lærerstilling var ophørt, fremdeles vilde udøve nogen Myndighed over ham²⁾

Da Hertug Hans havde naaet Ynglingealderen, blev han sendt til sin Svoger Hertug Albrecht af Preussen for videre at uddannes i ridderlige Færdigheder³⁾, og her har han ventelig opholdt sig i nogle Aar. I Aaret 1543 finde vi ham indtagende en Art Statholderværdighed i Slesvig og Holsten, paa en Tid, da disse Landskaber truedes med Indfald fra Tydskland af⁴⁾. Nogen selvstændig Besiddelse havde han dog ikke her, før Kong Christian III, trods Johan Rantzovs Modforestillinger, i Aaret 1544 besluttede sig til at affinde sig med sine Brødre Hans og Adolf ved

¹⁾ I en Kvittering udstedt 12. Januar 1535 kalder Peter Svave sig •Hartoch Johanses tuchtmester• (se min Kbhvns. Univ. Hist. 1537—1621, I, 412, hvor en Biografi af Peter Svave er meddelt). Sml. Aarsberetning fra det kgl. Gehejme-Archiv. III, 251.

²⁾ Brevet findes trykt i Noodts Beitræge I, 33—5 og hos Sandvig, Peder Svaves Levnet, S. 62—3.

³⁾ Krüger a. Skr. S. 91.

⁴⁾ Danske Mag. IV, 52 flg. Johan Rantzov var egentlig Statholder; men det er netop ham, der i sine Breve til Hertugen nævner denne som Statholder.

at dele Hertugdømmerne med dem, medens den yngste, endnu umyndige Broder, Frederik, paa anden Maade skulde have Erstatning for sine Arverettigheder¹⁾.

Den 9de Avgust 1544 foregik Delingen, ved hvilken den saakaldte haderslevske Andel tilfaldt Hertug Hans. Den bestod af Haderslev, Tørning og Tønder Len med Østerherred paa Før og Amrum, Løgumkloster, Strand, Femern, Rensborg med tre nærliggende Landsbyer, samt Klosteret Bordesholm i Holsten²⁾. Paa Haderslevhus tog Hertugen sin Bolig; det var et gammelt Slot, som laa vest for Byen paa en Højde, nu kaldet Bøghoved, hvorfra der er Udsigt over hele Omegnen; men da hans Broder Hertug Adolf ved et Besøg skal have gjort sig lystig over, at han vilde bo i en saadan gammel Røverrede, lod han Slottet nedbryde og byggede sig et nyt og langt prægtigere, kaldet Hansburg, øst for Byen paa »Naffet«, omflydt af Vandet³⁾. Her levede han nu sin Tid, naar han ikke rejste om i sine Besiddelser eller var i Besøg hos sine Brødre⁴⁾, blandt hvilke han stod Kong Christian nær i Aandsretning og Tænkemaade, hvorfor han hyppig var hans Gjest paa Koldinghus og andensteds. Der var vel Stridspunkter mellem dem, navnlig angaaende Lenspligten og angaaende den gejstlige Overhøjhed i en Del af Hertugens Besiddelser (Tørninglen og Femern); men da Kong Christian elskede Freden, bleve disse Stridsemner henstaaende uaf-

¹⁾ Om Hertug Frederik se Ny kirkehist. Saml. V, 626 flg. Jvfr. Michelsen u. Asmussen, Archiv für Staats- u. Kirchengeschichte der Herzogthümer I, 385 flg.

²⁾ Krag og Stephanus, Christian III's Hist. II, 386—90.

³⁾ A. C. Lindenhan, Johann der Aeltere (Schlesw. Holst. Provinzialberichte 1830, S. 159 flg.). Rhode, Haderslev Amts Beskr. S. 98—9. Flere Breve fra Peder Skram til Hertug Hans vedrørende dennes Byggeforetagender findes meddelte i mit Skrift, Hist. Kildeskrifter II, 50—66.

⁴⁾ En længere Rejse foretog Hertug Hans fra April til Avgust 1573 til Venedig (Noodt, Beiträge II, 445).

gjorte i hans Tid, og forstyrrede ikke i nogen mærkelig Grad det broderlige Samfund¹).

Til Kong Frederik II stod Hertug Hans ogsaa i et godt Forhold. Man har, navnlig fra Tiden før Frederik besteg Thronen, flere Skjæmtebreve vexlede mellem dem, der vise den fortrolige Fod, hvorpaa de stod til hinanden. Frederik kaldte sin Farbroder: »Keyre gammel Hans«; og denne tiltalte sin Brodersøn »Leve Nasse«, og bad ham endelig komme ham til Hjælp, at Vinen og Hamborgerøllet i hans Kjælder ikke skulde blive surt²). Træffende har Samtiden sagt om Hertug Hans, at han var Foreningsbaandet mellem Danskerne og Holstenerne (»erat vinculum concordiae inter Danos et Holsatos«³); thi skjønt hans Kancellisprog var Højtydsk (eller rettere en Blanding af Høj- og Plattydsk), og hans eget Skrift- og Talesprog Plattydsk, saa bevirkede dog den Omstændighed, at største Delen af hans Undersaatter vare dansktalende, i Forbindelse med Erindringerne fra hans Ophold paa Fyn i Drengaaarene, at han kom til at staa det Danske betydelig nærmere end hans Broder Hertug Adolf. Og ved flere Lejligheder var det kjendeligt nok, at han var det mæglende og forsonende Element mellem den danske Konge og den stridbare og hensynsløse gottorpske Hertug.

I Forbindelse med Kong Frederik II og Hertug Adolf foretog Hertug Hans i Aaret 1559 Toget til Ditmarsken, der indbragte ham den mellemste Trediedel af det erobrede Land samt forholdsmæssig Andel i det øvrige Bytte. Den uafgjorte Strid om den gejstlige Overhøjhed i Tørning Len, som undertiden truede med at forstyrre det gode

¹) Om de tørninglenske Forhold se Ny kirkehist. Saml. VI, 518 flg.

²) L. Daae, Om Frederik II's paatænkte lothringske Giftermaal, Kristiania 1871, S. 21 Not. Aarsberetn. fra det kgl. Geh.-Archiv. IV. Tillæg. S. 40.

³) Saaledes ytrer D. Dav. Chytræus i Rostok sig i et Brev til D. Phil. Marbach i Heidelberg 13. Novbr. 1580 (J. Fechtius, Hist. eccl. seculi XVI, Suppl. p. 632),

Forhold mellem Kongen og Hertug Hans, blev 1577 afgjort ved en Voldgiftskjendelse af Kurfyrst August af Sachsen, og det saaledes at Hertugen fik sine Fordringer anerkjendte¹⁾. Derimod fik den ikke mindre langvarige Lensstrid et for Danmark gunstigere Udfald ved det Forlig, som 1579 tilvejebragtes ved Mægling af Kommissærer fra bemeldte Kurfyrste, Hertug Ulrik af Meklenborg og Landgrev Vilhelm af Hessen²⁾. Herved blev nemlig Danmarks Lenshøjhed over Slesvig erkjendt; og som Følge af dette Forlig hyldede Hertugerne Hans og Adolf paa et højtideligt Møde i Odense den 3die Maj 1580 Kong Frederik som deres Lensherre og modtog Forleningen af hans Haand³⁾.

Ikke længe efter (den 2den Oktober 1580) døde Hertug Hans paa sit Slot i Haderslev, 59 Aar gammel. Han havde ikke været længe syg, og var endnu oppe Dagen før sin Død. Da han Kl. 8 om Aftenen den 1ste Oktober beredte sig til at gaa til Hvile, istemte han selv, som han plejede, med sine Omgivelser Trospalmen: Wir glauben all' an einen Gott, osv. Efterat han var kommen til Sengs, bad han endnu med høj Røst sin Aftenbøn. Faa Timer efter var han hensovet⁴⁾. Hans Lig blev, efter i fire Maa-neder at have staaet i Haderslev, ført til Slesvig og med stor Højtidelighed bisat i Domkirken. Fra alle Sider roses Hertug Hans, der til Forskjel fra Christian III's Søn Hans almindelig kaldes den ældre, som en retsindig, gudfrygtig og fredelskende Fyrste og som en gavmild Beskytter af Kirker og Skoler, og denne Ros var neppe uførtjent⁵⁾. Man

1) Se Ny kirkehist. Saml. VI, 532.

2) I Antislesvigholstenske Fragmenter I, 6. H., S. 12 flg. findes det odenseske Forlig af 25de Marts 1579 med andre Aktstykker vedkommende Forleningen aftrykte (jvfr. smst. II, 9. H. S. 80 flg.)

3) Jac. Krüger, Historia von dem herrlichen Triumph- Lehen- und Ehrentage zu Odensehe 1580. Frederik II's Krønike udg. af Resen. S. 319 flg.

4) Krüger a. Skr., S. 96—7.

5) Se den samtidige Optegnelse hos Noodt, Beiträge II, 445, hvori han betegnes som Princeps piissimus, ecclesiæ et scholarum

tillægger ham den Ytring: »Gud forbyde, at jeg nogensinde skulde nødes til at lægge Skat paa mine Præster og Kirketjenere¹⁾». I hele hans Maade at være paa var der dette troskyldig-gemytlige, der ofte møder os hos Personligheder i det 16de Aarhundrede og gjør denne Tidsalder saa tiltrækkende for os.

Hertug Hans var aldrig gift, skjønt der oftere havde været Tale om Forbindelser for ham, som dog maaske andre mere end han selv havde interesseret for. Saaledes beretter Peter Svave, at han, da han som Christian III's Sendebud var i England 1535, tillod sig at foreslaa en fremtidig Forbindelse mellem Henrik VIII's Datter Maria (den senere Dronning, der paa Grund af sine grusomme Forfølgelser af Protestanterne fik Tilnavnet »den blodige») og Hertug Hans²⁾. I Aaret 1537 synes der at have været Tale om en fransk Prindsesse³⁾; dog er det mindre vist. Derimod er det sikrere, at Christian III i Aaret 1543 tænkte paa at faa sin Broder gift med »Datteren af Skotland« (Maria Stuart), ialfald indberettede den engelske Gesandt i Bryssel Rygtet derom til sin Konge⁴⁾. I disse Planer har Hertug Hans dog maaske selv ikke haft nogen Del. Anderledes forholdt det sig derimod, da han i sine ældre Aar rettede sine Tanker paa sin Halvbroders, Kong Christian III's Enke, Dronning Dorothea. Thi her synes Sagen at have været afgjort mellem de vedkommende selv; men den stødte paa Hindringer, som bragte dem til at opgive deres Forsæt. Mærkeligt nok lader det til, at Planen to Gange med otte Aars Mellemlum har været paa Bane. Ialfald berettes, at

nutricius munificus». Lambertus Alardus siger om ham (Res Nordalbingicæ, Westphalen, Monum. ined. I, 1919): »Fuit princeps pius, humanus et pacificus, pauperum et adfictorum pater, hostis avaritiæ et superbiæ, qui subditis nullam executionem onerum et tributorum novam imposuit et ecclesias et scholas fideliter instituit».

1) Rhode, Haderslev Amts Beskrivelse, S. 38.

2) Aarsberetning fra det kgl. Geh.-Archiv III, 253.

3) Aarsberetning fra det kgl. Geh.-Archiv IV, 85.

4) Statepapers of Henry VIII. Vol. IX, p. 444.

de paagjældende i Sommeren 1559, altsaa kun et halvt Aar efter Kong Christians Død, henvendte sig til Melanchton og til det theologiske Fakultet ved Universitetet i Rostok med Forespørgsel, om der i kirkelig Henseende var noget til Hinder for deres Forbindelse. Vi have et udførligt Udtog af Rostokkernes Erklæring (forfattet af D. David Chytræus), hvoraf man ser, at man havde en lang Række Indvendinger og navnlig gjorde gjældende, at Mose-lovens Bud om Leviratsægteskabet ikke her kunde komme til Anvendelse, da Dronning Dorothea havde fem Børn med den afdøde Konge, saa Hensynet til Slægtens Bevarelse altsaa ikke kunde blive det afgjørende. De Exempler paa Ægteskaber i fyrstelige Huse mellem en Mand og hans Broders Enke, som de senere Tiders Historie frembød flere af (f. Ex. Kong Henrik VIII's med hans Broder Arthurs Enke), mente man ikke indeholdt noget Forsvar for det i sig selv utilbørlige og mod den sædelige Følelse stridende i en saadan Forbindelse. Paa lignende Maade udtalte Melanchton sig¹⁾. Og dermed blev Sagen foreløbig stillet i Bero. Men i Aaret 1567 var den atter paa Bane. Dronning Dorothea spurgte under Tavsheds Løfte sin Hofpræst M. Povl Noviomagus om hans Mening angaaende et saadant Ægteskabs kirkelige Tilstædelighed. Han vilde dog ikke sige noget bestemt, men henviste, som det synes, de paagjældende til hos fremmede theologiske Autoriteter at faa en anbefalende Erklæring. Imidlertid var han saa indiscret at give Kong Frederik Nys om Sagen og tillige for denne at udtale, at han betragtede et Giftermaal mellem saa nær beslægtede som ganske utilstædeligt. Kongen kunde umulig ønske, at hans aldrende Moder skulde indgaa et Ægteskab, der ikke blot vilde gjøre hende til Gjenstand for Folkesnak og være et Brud paa de da gjældende kirkelige Love, men ogsaa maaske kunde faa en politisk Betydning, som ikke var heldig. Kansler Johan Friis, som havde faaet Under-

¹⁾ Schütz, Vita Davidis Chytræi I, 185—7.

retning om Sagen, synes ogsaa at have støttet Kongens Modstand mod Ægteskabsplanen¹⁾). Nok er det, at Kongen skrev til sin Moder og gjorde hende, i Henhold til de af Hofpræsten modtagne Oplysninger, opmærksom paa det utilbørlige i det paatænkte Ægteskab. Vi have endnu Enkedronningens Svar, dat. 25de Januar 1568²⁾). Det var et delikat Emne, der var vanskeligt at skrive om. Dronningen holder sig navnlig op over Hofpræstens Adfærd, og bemærker, at hvis han havde talt rent ud til hende, vilde Sagen strax være falden hen. Og det blev da ogsaa Resultatet. Hertug Hans, der selv nogle Aar tidligere havde udstedt et strengt Forbud imod Ægteskab mellem nærbeslægtede i sin Landsdel, kunde da ogsaa vanskelig og ikke uden stor Forargelse for sit eget Vedkommende gjøre Brud paa den Lov, han selv havde udstedt³⁾).

Hertug Hans's kirkelige Stade var ganske det samme som Kong Christian III's og kan i Korthed bestemmes som en tro Fastholden af den lutherske Reformations Grundsætninger. Frygten for at indføre noget nyt paa det kirkelige Omraade var for ham vistnok Hovedgrunden til efter mange Overvejelser tilsidst at undslaa sig for at antage Konkordieformlen, skjønt hans gode Ven Kurfyrst August af Sachsen anbefalede den paa det mest indtrængende til ham⁴⁾). Katholicismens Levninger søgte Hertug Hans derimod at fjerne, samtidig med at han villig ydede Midler til Udvikling af et kraftigt evangelisk Kirkeliv. De tvende Klostere, som vare ham tilfaldne, Løgumkloster og Bordesholm, bleve i hans Tid sækulariserede; men Bordesholm indrettedes (1566) af Hertugen til et »Pædagogium« eller en højere Lærestalt for unge Men-

¹⁾ Rørdam, Hist. Kildeskrifter II, 186.

²⁾ Trykt i Aarsberetn. fra det kgl. Geh.-Archiv III, 43—50.

³⁾ Se Tillæg af 15. Maj 1550.

⁴⁾ Se den Række Udtog af Breve vedrørende denne Sag, der findes i Tillæget.

nesker fra hans Besiddelser¹). Haderslev Skole, som hidtil kun havde været af ringe Betydning, gav han 1567 en ny Foundation og forsynede den med Midler til flere Læreres Underholdning, idet det paalagdes Kirkerne i Haderslev Provsti af deres Beholdninger at yde 6000 Mark lybsk, hvoraf Renten i Forening med nogle andre Indtægter skulde anvendes til Lønning af fem Lærere²). For de fattige sørgede han 1569 ved Oprettelsen af et Hospital i Haderslev, som væsentlig grundedes paa Jordegods og Indtægter, der før Reformationen havde tilhørt det nu opløste Kollegiatkapitel i Haderslev³). Ligeledes drog han Omsorg for Præsternes Underholdning, dels ved at sikre dem deres hidtidige Indtægter ubeskaarne, dels ved paa enkelte Steder, hvor det behøvedes, at skaffe dem Forøgelse i samme⁴)

Hvad angaar den særlig kirkelige Styrelse i Hertug Hans's Andel, da var den ordnet under flere Provstier, som Haderslev, Tønder, Strand, Rendsborg og Femern. Hvert af disse havde sin Provst eller Superintendent, idet det dog ikke sjælden skete, at to eller flere Provstier for en Tid stode under een Mands Tilsyn. Disse Provster vare i det væsentlige uafhængige af hinanden, og stode umiddelbart under Hertugen selv, som vel i mange Tilfælde be-

1) Løgumkloster sækulariseredes ved Abbed Mortens Død 1548. Om Bordesholm haves meget udførlige Efterretninger af Martin Coronæus i Westphalens Monum. ined. II, af Muhlius i hans Dissertationes Historico-Theologicæ p. 473 sq., af Noodt i hans Beiträge I, 117 flg., og af Kuss i Staatsbürg. Mag. IX, 112 flg. samt i Neues Staatsb. Mag. VI, 103 flg. Om Pædagogiet i Særdeleshed se Muhlius a. Skr. p. 90—1. Westphalen, Monum. II, 558—63. Jvfr. Tillæget, Brev af 23. April 1566.

2) S. B. Thrige, Bidrag til Haderslev lærde Skoles ældre Hist. (Progr. fra denne Skole for 1863) samt andre deri citerede Kilder. Enkelte Bidrag til Oplysning om Skolens ældste Lærere findes nedenfor blandt Tillægene.

3) Fundatsen er trykt i Corpus Statutorum Slesvic. II, 486 flg. Jvfr. Aarsberetn. fra det kgl. Geh.-Archiv. II. Till. S. 65 flg. Lindenhans i Provinz. Berichte 1830, S. 169 flg.

4) Se flere Breve i Tillæget.

nyttede en enkelt af dem som sin specielle Raadgiver i kirkelige Sager, men forøvrigt ikke (som det hidtil har været antaget) havde nogen Generalsuperintendent, til hvem det øverste og almindelige Tilsyn med alle hans Besiddelser var overgivet.

Til nærmere Oplysning om disse Forhold, særlig i Haderslev Provsti, meddeles herved nogle Bidrag tildels i Form af Levnedbeskrivelser af de Mænd, hvem det kirkelige Tilsyn var betroet i Hertug Hans's Tid.

Haderslev Provsti.

M. Anthonius Keyser var en af de mange Tydskere, som af Hertug Christian — senere Kong Christian III — i Reformationstiden kaldtes ind til Sønderjylland, og som med maaske stor kirkelig Iver og Dygtighed forbandt et sørgeligt Ubekjendtskab til det Sprog, som den allerstørste Del af Landets Beboere udelukkende forstod og talte, et Ubekjendtskab, som undertiden varede lige saa længe, som de vare her, hvoraf man faar den Tanke, at det ikke blot var Religionen, men ogsaa Sproget, der ønskedes reformeret.

Anthonius Keyser har formodentlig været Præst et eller andet Steds i Tydskland, inden han kom til Haderslev; men vi savne nærmere Underretninger derom. Da D. Eberhard Weidensee, Sognepræst i Haderslev og Provst eller Superintendent i Haderslev- og Tørning-Len, 1533 forlod Landet og vendte tilbage til Tydskland, efter at Hertug Christian tildels ved hans Hjælp havde reformeret Nordslesvig¹⁾, blev Læsemesteren ved den af Hertugen oprettede Præsteskole i Haderslev, Mag. Johan Vandal, udnævnt til hans Eftermand i Provsteembedet²⁾, medens Hr.

¹⁾ Om D. Eberhard Weidensee se Zwergius, Sjølandske Cleresi, S. 440—3. Schlegel, Kirchen u. Reformations Geschichte von Norddeutschland. II, 92. 209. Samt mine Bidrag til Slesvigs Kirkehistorie i 1ste Aargang af Kirke-Kalender for Slesvig Stift.

²⁾ Se Kirke-Kalender for Slesvig Stift, 2den Aarg. 1864. S. 121—32; samt Ny kirkehist Saml. VI, 124—9.

Anthonius Keyser den 24de September 1533 af Hertug Christian blev kaldet til at indtage den ledige Plads som Kirkeherre eller Sognepræst i Haderslev. I Løn skulde Borgmestre, Raadmænd og Forstandere paa Byens Vegne aarlig betale ham 150 Mark lybsk af de Indtægter, der i den katholske Tid havde ligget til en Del Vikarier, Kapeller og andre kirkelige Stiftelser ved S. Marie eller Vor Frue Kirke i Haderslev, medens Hertugens Lensmand og Borgskriveren paa Haderslevhus skulde forsyne ham med en god Klædning og en Del Naturalydelse. Samtidig forlenede Hertugen ham og hans Arvinger, »af Gunst og Naade, som og for at han skal lære og undervise det fattige Folk i det rene og klare Guds Ord«, med det halve »Kloster-Naff« i Haderslev, med fuld Frihed til at bruge det, som han vilde, kun at det, naar han eller hans Arvinger vilde sælge det, først skulde tilbydes Lensmanden paa Haderslevhus til Kjøbs efter fromme Folks Vurdering¹).

I Kaldsbrevet bestemtes Hr. Anthonius Keyseres Embedsgjerning saaledes, at han skulde være pligtig »at prædike Sognefolkene det klare Evangelium og Guds Ord, og lære dem Vejen til Sjælenes Salighed, desligeste forsørge og forestaa dem med Sakramenterne og anden aandelig Nødtørft og Rettighed«. Hvorledes han imidlertid var i Stand dertil, da han længe ikke forstod og end mindre kunde tale Dansk, som det udtrykkelig bemærkes af en af hans nærmeste Eftermænd, er ikke godt at sige. Heldigvis var der dog andre Præster i Byen, som kunde bøde paa hans Mangel i saa Henseende, nemlig ikke blot Hofpræsten M. Johan Albertsen, der dog neppe har haft stort

¹) Ny kirkehist. Saml. II, 270. IV, 508—11. Ved et Brev af 25de Maj 1533 havde Hertug Christian truffet Bestemmelse om Anvendelse af de forrige kirkelige Stiftelsers Indkomster til Underholdning for en evangelisk Sognepræst, Kapellan og Skolemester i Haderslev, samt til bedste for de fattige. Brevet er trykt i Aarsberetn. fra det kgl. Geh.-Archiv. II, Tillæg. S. 61—4.

med Borgerne at gjøre¹⁾, men ogsaa Kapellanen Hr. Jørgen Vinter, der var dansk Præst, og til hvem Borgerne vel altsaa nærmest have holdt sig²⁾.

Anthonius Keyser skal forøvrigt have bevist sig som »en vældig Prædikant«, og Hertug Christian var vel tilfreds med hans Tjeneste, som man ser deraf, at han Aaret efter hans Ansættelse »for hans mangfoldige tro Tjenestes Skyld« forundte ham paa Livstid en Tiende af Hvidsø (nu Vedsted) Sogn i Gram Herred³⁾. I Aaret 1537 deltog Keyser tilligemed sine tre haderslevske Embedsbrødre, M. Johan Vandal, M. Johan Albertsen og Hr. Jørgen Vinter, i den mærkelige Forsamling af kongerigske og slesvigske Theologer, som holdtes i Haderslev for at udarbejde en evangelisk Kirkeordinans for alle Kong Christian III's Stater, saaledes som det fremgaar af Underskrifterne under den latinske Ordinans, hvilken i det væsentlige maa betragtes som Udbyttet af denne Forsamlings Virksomhed⁴⁾.

Da M. Johan Vandal i September 1537 blev Biskop i Ribe, beskikkedes Keyser, uden dog derfor at opgive Præsteembedet i Haderslev, til hans Eftermand i Superintendenturen over Haderslev- og Tørring-Len. Tillige blev Aabenraa og Tønder Len lagte til samme Superintendentur, saa at Keyser altsaa nu var Kirkevisitator i omtrent den halve Del af Slesvig Stift. Som Superintendent havde han

¹⁾ Om denne se Ny kirkehist. Saml. II, 290—5.

²⁾ Om Jørgen Vinter se Zwergius, Sjæl. Cleresi, S. 439—40. Kirke-Kalender for Slesv. Stift. I, 141. Han er hidtil som oftest bleven antaget for Hofpræst; men det er en Fejltagelse. Ligeledes er det urigtigt, naar han er kaldt Magister. I Hans Oldendorphs Dagbog findes følgende Notits: »Anno D 1553 11 Maij primum incepti concionari Danice (i Haderslev) ex rogatu D. Georgii Winteri«.

³⁾ Kirkehist. Saml. I, 392. Ny kirkehist. Saml. IV, 511. Ifølge Jensens Kirchliche Statistik, S. 179 var Sognepræsten ved Marie Kirke i Haderslev indtil 1537 tillige Præst i Aastrup. Er det rigtigt, maa Keyser have holdt Kapellan til at betjene Embedet, da han ialfald paa den Tid ikke kunde prædike Dansk.

⁴⁾ Jvfr. C. T. Engelstoft, Kirkeordinansens Historie i Ny kirkehist. Saml. 2det Bind.

at føre Tilsyn med Kirkevæsenet og overhøre og ordinere Kandidaterne til Præsteembedet i det ham underlagte Distrikt¹⁾. Af hvad Art hans Kirkevisitationer have været, kan ikke oplyses. Maaske har han indskrænket sig til Kjøbstæderne, hvor der altid var nogle, som forstode Tydsk. Specialvisitationen eller Afhøringen af Kirkeregnskaberne skete i Haderslev- og Tørning-Len endnu ved de i Aaret 1528 paa Grund af D. Eberhard Weidensees Ukyndighed i det danske Sprog beskikkede Herredsprovster²⁾. Men i Aabenraa og Tønder Len blev der ingen saadanne Herredsprovster ansatte, uagtet Sproget her for en Del maatte volde de tydske Superintendentter samme Vanskelighed. De theologiske Forelæsninger, som M. Johan Vandal havde holdt, fortsattes ikke af Keyser, uden at der dog derfor ansattes nogen anden Læsemester³⁾. Ventelig har man betragtet de nordslesvigske Præster for saa vidt fremrykkede i evangelisk Oplysning, at slige Forelæsninger nu ikke mer behøvedes.

Efter den tidligere omtalte Hofprædikant M. Johan Albertsens Død blev Keyser 1538 af Kongen forlenet med en Del Fæstesteder ved Haderslev, som Hofprædikanten tidligere havde haft Indtægten af. Samtidig omtales en Forlovelse mellem Keyser og M. Johan Albertsens Datter, hvilken Forbindelse Kongen befalede Lensmanden paa Haderslevhus, Michel Heesten, at fremme, saa vidt han kunde⁴⁾. Formodentlig er den da ogsaa kommen i Stand. Keyser

1) Kirkehist. Saml. I, 392. Ny kirkehist. Saml. II, 270—2. Keyserens Embede med at examinere Kandidaterne omtales i et Kaldsbrev udstedt 1539 af Lensmanden i Haderslev- og Tørning-Len for en Præst i Seem (Christian III's Hist. Supplem. S. 46—7).

2) Se Kirke-Kalender for Slesvig Stift. I.

3) Ny kirkehist. Saml. II, 271. Det kunde dog bemærkes, at endnu 1551 omtales et Hus i Haderslev, som kaldtes M. Anthonius Keyser's Lectur (Gemeinsch. Arch. XXXIX, 29 i). Men M. Jørgen Boles Beretninger, som ovenfor er fulgt, maa vel staa til troende.

4) Ny kirkehist. Saml. II, 298.

maa forøvrigt paa denne Tid vistnok have været Enkemand, da han 1541 havde en Søn, der var i den Alder, at der kunde være Tale om at lade ham studere. Vi besidde nemlig et Kongebrev, hvorved Kong Christian gjør vitterligt, at da Mester Anthonius Keyser, Kirkeherre og Superintendent i Haderslev, havde givet tilkjende, at han, Religionen til bedste, var tilsinds at sætte sin Søn Theodoricus Keyser til Skole, for senere at sende ham til et Universitet, saa forundte Kongen ham aarlig en halv Læst Rug af Kronens Tiende i Ribe Stift, saa længe hans ovennævnte Søn holdtes til Studeringerne. Naar Sønnen havde fuldendt sine Studier, skulde han være pligtig til at modtage en passende Ansættelse, hvor Kongen havde hans Tjeneste behov¹).

I Begyndelsen af Marts 1540 holdtes en Landdag i Rendsborg, der blev af megen Betydning for Religions-sagernes Stilling i Hertugdømmerne, idet Kongen nemlig ifølge de her tagne Beslutninger fik friere Hænder, end han hidtil havde haft, med Hensyn til Kirkevæsenets Ordning efter luthersk Skik²). Som den nærmeste Følge heraf kan fremhæves de ny Bestallinger, der den 1ste April 1540 meddeltes de 4 Superintendenter i Haderslev, Flensborg, Slesvig og Husum. Keyser's Bestalling er ikke bevaret; den har dog sikkert været ligelydende med de andre, vi have, af hvilke fremgaar, at de nævnte Superintendenter stadfæstedes i deres hidtige Stilling og Myndighed, der vel endog kan antages for at være bleven noget udvidet. Alle rent kirkelige Sager, som Tilsynet med Evangeliets Prædiken og Sakramenternes Forvaltning, vare Superintendenterne underlagte; men i de blandede Sager vedrørende Kirkegodset, Præsternes Indtægter og den gejstlige Juris-

¹) Registre over alle Lande Nr. 4, Fol. 341. Christian III's Hist. Supplem. S. 47—8.

²) Michelsen, Archiv für Staats- u. Kirchengesch. der Herzogthümer. IV, 451 flg. Ny kirkehist. Saml. II, 407 flg.

diktion stod vedkommende Lensmænd (eller Amtmænd) dem ved Siden¹).

For Anthonius Keyser synes den ny Ordning at have medført den Forandring, at han blev fritaget for Tilsynet med Kirkerne i Tønder Len²), der henlagdes under Superintendenten i Flensborg, Gerhard Slewert, medens Keyser endnu beholdt Haderslev, Tørrning og Aabenraa Len. Saaledes stode nu Sagerne i to Aar, i hvilke han ikke blot førte Tilsynet med Kirkevæsenet i Almindelighed, men ogsaa examinerede og ordinerede de Præster, der bleve ansatte i hans Superintendentur³). Og da Ærkedegnen i Ribe Domkapitel, Jørgen Gyldenstjerne, den 9de November 1540 afsluttede en Kontrakt med en Kapellan, der paa hans Vegne skulde betjene hans Præbendekald Brøns i Tørrning Len, var Mester Anthonius Keyser tilstede og besejlede Overenskomsten⁴). Det er det tidligste Dokument, vi have fundet, hvori Keyser kaldes »Mester«, medens han i Aaret 1539 endnu benævnes »Her«, hvoraf synes at fremgaa, at han i Mellemtiden har erhvervet Magistergraden ved et eller andet Universitet.

Paa Landdagen i Rendsborg den 9de Marts 1542 var Keyser tilstede tilligemed de tre andre slesvigske Superintendenter⁵). Her var det, Kirkeordinansen for Hertugdømmerne blev vedtagen som Lov, og da D. Tileman von Hussen kort efter beskikkedes til Slesvigs Biskop, gik Overtilsynet med Kirkevæsenet i hele Stiftet over til ham. Som Følge heraf ophørte Keyser at være Superintendent og reduceredes til at være Provst. Herom beretter M. Thomas Knudsen fra Hygum, der hidtil havde været Herredsprovst i Frøs og

¹) Ny kirkehist. Saml. IV, 486—7. Westphalen, Monum. ined. IV, 1971—3.

²) Se Gerh. Slewerts Bestalling i Seidelins Diplom. Flensb. II, 297—301.

³) En Fortegnelse over Præster »indsatte« af M. Anth. Keyser findes i Kirkehist. Saml. I, 393. Jvfr. Ny kirkehist. Saml. IV, 519—20.

⁴) Danske Mag. IV, 171—2.

⁵) Ny kirkehist. Saml. II, 271.

Kalvslund Herreder i Tørning Len: »Strax efter den Landdag var holden udi Rendsborg, kom til os højlærd Mand Mester Anthonius Keyser, Sognepræst i Haderslev, med Kgl. Majestæts aabne beseglede Brev, at han nu var tilskikket at skulle alene være Præpositus udi Haderslev, Tørning, Aabenraa og Tønder Len¹⁾, og der efter denne Tid visitere Præsterne paa Religionens Vegne en Gang hvert Aar og desligeste at høre Kirkens Regnskab og tage for sin Umage, som vi andre Herredsprovster toge, og ikke mere²⁾«. De tidligere Herredsprovster i Haderslev og Tørning bleve nu afskedigede af Keyser, og han overtog selv, efter at han imidlertid havde erhvervet nogen Øvelse i det danske Sprog, i Forening med en Amtsskriver at rejse omkring og undersøge Kirkeregnskaberne³⁾. Tillige skrev han 1542 en »Informatio pro Parochis simplicibus«, der indeholdt, hvad der var at iagttage med Hensyn til Kirkevisitationen og Kirkeregnskaberne⁴⁾. Til denne Tid maa en gammel Beretning, om at han flittig besøgte Kirkerne i Tørning Len, vistnok ogsaa henføres⁵⁾, hvortil det ogsaa passer, hvad Heimreich fortæller, at Keyser i Aaret 1542 først indrettede Kirke- og Visitationsbøgerne i Aabenraa Len⁶⁾.

Med Hensyn til Tørning Len skete imidlertid snart en Forandring, idet Kongen i Aaret 1543, uden Tvivl i Be-

¹⁾ Jeg tvivler om, at det er rigtigt, naar Th. Knudsen anfører Tønder Len som hørende til Keysers Provsti 1542, da det i Superintendentbestillingen af 1540 for Gerhard Slewert i Flensborg udtrykkelig henlagdes under dennes Tilsyn. Maaske har Th. Knudsen, der skrev den omtalte Beretning over 30 Aar efter, husket fejl, hvad let kunde ske, da Tønder Len efter Landdelingen 1514 formodentlig atter blev underlagt M. Anthonius Keyser.

²⁾ Christian III's Hist. Supplem. S. 7. Kirke-Kalender for Slesvig Stift. I, 179.

³⁾ Ny kirkehist. Saml. II, 271.

⁴⁾ Skriftet blev ikke trykt. I Hdskr. fandtes det i sin Tid i M. Joh. Pouchs Bogsamling i Ribe. Jvfr. Cimbria litterata. I, 294.

⁵⁾ Se Præsten Joh. Tønders Beretning i Kirkehist. Saml. I, 392.

⁶⁾ Ant. Heimrich Walter, Schleswigische Kirchen Historie. S. 208.

tragtning af den forestaaende Landdeling med sine Brødre, atter forenede denne Del af Hertugdømmet Slesvig med Ribe Stift, som den fra gammel Tid havde hørt under, men siden 1528 havde været adskilt fra. Som Følge deraf maatte Keyser fratræde Tilsynet med dette Lens Kirker. Denne Fratrædelse skete paa en højtidelig Maade, hvorom Thomas Knudsen fra Hygum fortæller, at Anthonius Keyser begav sig til Ribe og i Lectoriets Kapel i mange Danne-mænds Nærværelse med en latinsk Tale frasagde sig Provste-embedet over Tørning Len, idet han overgav Kirkeregnskabs-bogen til Ærkedegnen i Ribe Kapitel, M. Jens Viborg, og det aandelige Tilsyn til Biskoppen, M. Hans Tavsén. Da han var færdig med sin Tale, svarede Tavsén, at han gjerne havde set, at Keyser havde beholdt dette Super-intendenti, da han havde Møje nok med sit Embede ved Stiftets kongerigske Kirker, men efterdi det var Hans Majestæts Vilje, annammede han det i Jesu Navn¹⁾.

I Aaret 1544 foregik den oftere omtalte Landdeling mellem Kong Christian og hans Brødre. Den havde til Følge, at M. Anthonius Keyser udtraadte af Kongens Tjeneste og blev Hertug Hanses Superintendent i Haderslev Amt og muligvis ogsaa i andre Dele af de ham tilfaldne Landskaber. Tørning Len blev dog, uagtet alle Hertugens Bestræbelser, indtil videre ved Ribe Stift, hvad den kirkelige Visitation angik. Provstiet i Aabenraa Len maatte Keyser fratræde, da dette Len fik Hertug Adolf til Herre; derimod er han formodentlig bleven Visitator i Tønder Amt; sikkert er det idetmindste, at han til visse Tider har udøvet Visitation der; thi den 12te September 1558 skrev Hertug Hans til Lensmanden i Tønder, Chri-

¹⁾ Christian III's Hist. Supplem. S. 8. Kirke-Kalender for Slesvig Stift. I, 180—1. Hertil hører følgende udaterede Notits i Tegnelser over alle Lande (hvilken forøvrigt efter Pladsen kunde synes at høre til Aaret 1542): •Mester Jens Viborg skall haffue breff til Lye herret oc Balm bierk, at K. M. haffuer befallett hannem at høre kirke regenskaff• (Danske Mag. 3. Række. VI, 361).

stoffer Rantzou: »Da det, som du veed, er usikkert, om vi kan faa Prædikanten i Rendsborg til Præst i Tønder, og da dog Præsterne for flere Aarsagers Skyld, isærdeles under de nuværende Tidsforhold, maa forhøres og Visitationen holdes, og Aaret desuden lider mod Enden, have vi forundt og tilstedt, at vor værdige Superintendent Hr. Anthonius Keyser i dette Aar skal forhøre Præsterne og holde Visitation (i Tønder Amt), og at han maa oppebære og nyde derfor, hvad han forhen har haft deraf. Det er derfor vor naadige Vilje og Begjæring, at du, forsaauidt du ikke allerede har givet Prædikanten i Rendsborg noget Tilsagn med Hensyn til Visitationen, vil tilstede og forunde ham (Keyser) alt dette, som foran meldt er¹⁾«. Heraf fremgaar det altsaa, baade at Keyser tidligere havde visiteret i Tønder Amt, og at han var fratraadt dette Embede — uvist af hvad Grund — men nu indtil videre maatte paatage sig det igjen. Det er rimeligt, at han ogsaa i det følgende Aar (1549) har visiteret her, thi først i Aaret 1550 fik Hr. Vincents Alberti hertugelig Bestalling som Kirkeherre i Tønder og Superintendent over alle Kirkerne i Tønder Amt.

Saaledes var da M. Anthonius Keyser's Visitation indskrænket til følgende 34 Kirker (det gamle Barvitsyssel): Stepping, Frørup, Ødis, Seest²⁾, Vonsild, Dalby, Stende-

¹⁾ Se Tillæget.

²⁾ Seest Sogn hørte oprindelig til Hertugdømmet Slesvig (se Dronning Dorotheas Brev af 13de Marts 1563 til Hertug Hans, i Aarsberetning fra Geh.-Archivet I, 147, hvori hun anbefaler et Andragende fra Præsten smst.), men blev, efter hvad der almindelig berettes, 1566 af Hertugen — uvist af hvad Grund — aftraadt til Nørrejylland, hvorved dette Sogn siden er blevet (se Kirkehist. Saml. I, 644. Jensen, Kirchliche Statistik, S. 206). Dog omtales Seest endnu 1577 som liggende i »Lante Holstein« (Rosenvinge, Gl. danske Domme III, 47), og i Gemeinsch. Arch. XXXIX, 29 h, findes et Andragende af 1572 til Hertug Hans fra tvende Søstre, der beboede en Gaard i Seest, og hvori de bede om Skattelettelse, da deres Gaard tilhørte dels Kirken i Seest dels Hertugen, hvorfor de maatte betale Afgift begge Steder. Lejlighedsvis omtales i An-

rup, Bjert, Vejstrup, Hejls, Taps, Aller, Tyrstrup, Hjernstrup, Bjerning¹⁾, Fjelstrup, Gammelhadervlev, Moltrup, Aastrup, Vonsbæk, Øsby, Halk, Grarup, Starup, Vilstrup, Hoptrup, Hammelev, Hvidsø (Vitsted), Maustrup, Jægerup, Oxenvad, Sommersted, Jels og Skodborg²⁾. Og saaledes forblev det de faa Aar, han endnu levede. Kun i en vis Henseende synes han at have haft nogen Forrang fremfor de andre Superintendentener eller Provster i Hertug Hanses Landsdel, idet nemlig undertiden Hertugens Forordninger angaaende kirkelige Sager gennem ham udfærdigedes til disse³⁾.

Hvad M. Anthonius Keysers Embede ved de ovennævnte Kirker angaar, da gjaldt for ham, som for hans Efterfølgere, i den Henseende følgende Regler: Provsten (Superintendenten — begge Benævnelser brugtes ved Siden af hinanden, i det officielle Sprog dog almindelig Superintendent —) havde Tilsyn med Præsternes Liv og Lære, dog havde han ikke Magt til at afsætte eller indsætte nogen Præst uden Hertugens Befaling, da denne havde Patronats-

dragendet, at Kirkeherren i Kolding tidligere havde haft Seest Kirke. Heraf synes at fremgaa, at de ældre Beretninger om Seest Kirkes Annexion til Vonsild og Dalby og om Aftrædelsen til Nørrejylland 1566 trænge til nogen Berigtigelse.

- 1) I Geh.-Ark., Topograf. Saml., Bjerning, findes et Tingsvidne af 17de Juni 1545 af Tyrstrup Herredsting, at Bastian Stabell, Skriver paa Haderslevhus, fik et fuldt Vidne af otte Dannemænd, at Hr. Lave Jensen i Aller og Hr. Knud i Hejls læste Bjerning Kirkebog samme Dag inden fire Stokke paa Tinget for Fogden og menige Tingmænd, hvori stod et latinsk Gavebrev, hvilket tilligemed en dansk Oversættelse af samme er indført i Vidnet, og hvoraf fremgaar, at Sebbi Svendsen, Borgmester i Haderslev, 1459 gav en Toft til Bjerning Kirke, paa Betingelse at Præsten i Bjerning til evige Tider hver Søn- og Helligdag under Navns Nævnelser skulde bede for Giveren.
- 2) Efter Provsten M. Jørgen Boles orig. Regnskabsbog i Geh.-Ark. Mariekirken i Haderslev, hvor Provsten i Regelen selv var Sognepræst, er ikke medregnet.
- 3) Se den som Tillæg vedføjede Skrivelse af 3. Marts 1553 om Bededage.

retten til alle Kirker¹⁾. Menighederne valgte Præsterne dog med Hertugens Samtykke og Provstens Raad. Efter Valget blev Kandidaten prøvet af Provsten og, hvis han kjendtes duelig til at forestaa Præsteembedet, med dennes Testimonium sendt ud (1542—51 til Biskop Tilemann von Hussen og 1562—80 til den gottorpske Generalsuperintendent Paul von Eitzen i Slesvig) for at ordineres²⁾. Naar han var ordineret og havde faaet Hertugens Kollats, blev han indsat af Provsten, der ved denne Lejlighed prædikede i vedkommende Kirke. Naar en Præst døde, skulde Provsten drage til Stedet og holde Ligprædiken og formane Menigheden til at bede Gud om en anden god og tro Sjælesørger. Endvidere skulde han antage sig den efterladte Enke og Børnene, og drage Omsorg for, at de ikke led nogen Uret. Provsten skulde to Gange aarlig forsamle Præsterne og ved denne Lejlighed holde en latinsk Tale til dem, forhandle Kirkesager med dem, bilægge Stridigheder mellem Præsterne og afgjøre de Klager, som nogen Sognebeboer maatte have at føre mod sin Præst. Han skulde udvælge Texterne til de af Hertugen paabudne Bededage, og give Anvisning til deres rette Benyttelse³⁾. Hvert Aar skulde han besøge enhver Kirke og med tre eller fire andre Præster examinere Katekumenerne. Desuden skulde han aarlig ved vor Frue Dags Tider, naar Ribe Marked holdtes, i Forbindelse med Amtsskriveren drage

1) Forholdet oplyses nærmere ved det som Tillæg vedføjede Brev af 13. Maj 1549 fra Hertugen til Anth. Keyser og den hertugelige Sekretær Hieronymus Boldick angaaende Præsten Jørgen Barsø, der havde gjort sig skyldig i Ægteskabsbrud.

2) Saaledes var Forholdet ikke alene i Tilemann v. Hussens Tid, men ogsaa senere (Boies Beretning, hvoraf dette er uddraget, er forfattet 1564). Rhode siger derimod (Haderslev Amts Beskr. S. 143. 148), at Keyser efter Dr. Tilemanns Død fik Ret til at ordinere, en Ret, som Provsterne i Haderslev beholdt til 1688.

3) 1553 befalede dog Hertugen at bruge den Anvisning, Dr. Peder Palladius Aaret iforvejen havde givet til Bededage i Kongeriget (se Tillæget).

om og holde Kirkeregnskab og herved paase, at Kirkerne ikke led nogen Afgang i deres lovlige Indtægter, og at Kirkebygningerne holdtes i forsvarlig Stand; ligeledes skulde han formane til at holde Præstegaardene ordentlig vedlige — 9 Fag Hus skulde Sognet uden Udgift for Præsten vedligeholde. Endvidere skulde han tage de ny Kirkeværger i Ed, formane til Guds frygt og Enighed mellem Præst og Menighed og med egen Haand føre Registret over Kirkenes Formue. Ved Kirkeregnskaberne eller i sit Hjem skulde Provsten med Flid antage sig og kjende i de gejstlige Sager eller Ægteskabssager, som bleve ham forebragte, at ikke Konsistoriet i Slesvig formeget skulde besværes, og fattige Folk spares for store Omkostninger. Han kunde dog ikke dispensere i Ægteskabssager, da denne Ret alene tilkom Hertugen. I Forening med Lensmanden skulde Provsten afgjøre Stridigheder om Stolestader i Kirkerne, naar disse ikke kunde jevnes af Præsten og 12 upartiske Sognemænd, der i saadanne Sager udgjorde første Instans; ligeledes skulde Provst og Amtmand i Forening sætte Kirkens Tiende til den Pris, der skulde gives derfor. For Kirkeregnskabet fik Provsten 1 Mk. lybsk af hver Kirke. I Byen Haderslev var Skolen og Hospitalet under hans Tilsyn¹⁾.

Som det fremgaar af disse Bestemmelser, har Provstens eller Superintendentens Embede ikke været af saa ringe Omfang, medens Lensmanden (Amtmanden) kun havde lidet at gjøre med Kirkesager; i Virkeligheden kom denne dog under Hertugens jevnlige Fraværelse ofte til at udøve en større Indflydelse, end der fremgaar af det ovenanførte, idet han i slige Tilfælde repræsenterede Landsherren, ligesom han havde den executive Magt i alle gejstlige Sager, der kunde medføre et verdsligt Straffean svar. Dette fremgaar bl. a. af en Forordning, Hertugen udstedte den 15de Maj 1550 for Haderslev Amt og Tørring Len

¹⁾ Efter M. Jørgen Boies •Bericht• (Ny kirkehist. Saml. II, 273—82).

til Forhindring af Ægteskabsbrud, Giftermaal mellem for nær beslægtede, Vanhelligelse af Søndagen og andre Helligdage, ligesom ogsaa af Kirker og Kirkegaarde; i Overtrædelsestilfælde var Lensmanden her den, der straffede¹⁾.

Skjønt M. Anthonius Keyser ikke efter Aaret 1544 stod i den danske Konges Tjeneste, modtog han dog fremdeles Beviser paa dennes Yndest. Saaledes befalede Kong Christian den 18de Januar 1548 Lensmanden i Ribe, Klavs Seested, at levere ham en Læst Korn, som Kongen havde skjænket ham²⁾. I den kgl. Rentemesters Regnskab have vi ogsaa fundet følgende Post: »Tirsdag efter Søndag Oculi 1551 skjænkede Kgl. Majestæt Mester Anthonius, Prædikant udi Haderslev, 10 Daler til Hjælp at gjøre sin Datters Bryllup med³⁾«. Anledningen til disse Gaver var rimeligvis den, at Keyser endnu undertiden ydede den kongelige Familie sin præstelige Tjeneste. Vi se ialfald af et Brev fra Dronning Dorothea, at hun i Aaret 1546 i nogen Tid havde laant M. Anthonius til at prædike for sig paa Koldinghus, da hun ikke havde nogen af de kongelige Hofprædikanter ved Haanden⁴⁾.

Mester Anthonius Keyser døde den 29de Juni 1553 efter i tyve Aar at have været Sognepræst i Haderslev og i sexten Aar Provst eller Superintendent⁵⁾. I de sidste Aar af sit Liv havde han ogsaa været »forlenet« med Gammelhaderslev Kirke, som han dog maaske har ladet betjene af en Kapellan⁶⁾. Derimod er det neppe rigtigt, naar Rhode siger, at han ogsaa var første Hofpræst og Rektor

¹⁾ Se Tillæget.

²⁾ Inländischer Registrant 1548 i Thottske Saml. 827 Fol.

³⁾ Regnskabet i Geh.-Archivet.

⁴⁾ Aarsberetning fra det kgl. Geh.-Archiv. I, 71.

⁵⁾ Se Brevene i Tillæget.

⁶⁾ Ifølge Jørgen Boles Beretning i Ny kirkehist. Saml. II, 282. Rhodes Meddelelser om Præsteforholdene i Gammelhaderslev paa denne Tid (Haderslev Amts Beskr. S. 206. 266) ere upaalidelige. Jvfr. Tillæget nedenfor.

ved Haderslev Skole¹⁾. Saa mange Embeder vilde da vel ogsaa have været uoverkommelige for een Mand. Af et Brev fra Hertug Hans til Lensmanden Sivert Rantzou i Haderslev, hvori han udtaler sin Sorg over Keyzers Død, ses, at han indtil sin Død var forbleven i Besiddelse af de kirkelige Len, som Hertug Christian i sin Tid havde overdraget ham²⁾.

Sluttelig kan bemærkes, at M. Knud Bramsens har skrevet et latinsk Mindedigt over Anthonius Keyser; men vi have nu neppe mere end Titelen deraf³⁾. Keyzers efterladte Enke ægtede siden Præsten Peder Brant ved Mariekirken i Flensborg, som det ses af et Brev, som denne den 28de April 1560 skrev til den berømte Skolemand M. Lucas Loss i Lyneborg, og hvori han bad ham optage en Søn af Keyser i sin Skole. Om Sønnen siges, at han hidtil næsten intet havde lært dels paa Grund af Svagelighed dels formedelst sine Læreres Forsømmelighed: *opus igitur habet accurata inspectione, et magna et dura disciplina est frenandus, donec præcipuam partem grammaticæ utcunq̄ue cognoverit*⁴⁾«. (Forts.)

Tillæg.

1.

Mester Knud Bramsens *•Næniæ•*.

At gjøre latinske Vers var i 16de Aarhundrede næsten ligesaa almindeligt, som det i vore Dage er at skrive danske. Sørgelige saavelsom glædelige Begivenheder gav da som nu en rig Anledning, og ofte behøvedes ikke engang en saadan.

¹⁾ Rhode a. Skr. S. 147. 236.

²⁾ Se Tillæget Nr. 1.

³⁾ Et Udtog af dette, som det synes, nu tabte Skrift er meddelt nedenfor i Tillæget.

⁴⁾ Epistolæ ad Lucam Lossium, Hamb. 1728, p. 163—6.

Det var en yndet akademisk Øvelse, og mangen en søgte siden ved forekommende Lejlighed at gjøre Verden bekendt med sine Forsøg. Vi have derfor endnu en ikke ringe Mængde af slige Vers bevarede enten i egne Samlinger eller som Ære- eller Mindedigte i andre Skrifter. De fleste af dem vilde man vanskeligt nu falde paa at læse for Versenes egen Skyld; men mange af dem have dog Betydning i en anden Henseende, nemlig ved de historiske Oplysninger de af og til indeholde om en eller anden mærkelig Mand, Oplysninger som nu paaskjønes paa Grund af vore andre Kilders Magerhed og Utilstrækkelighed. Dette gjælder de af Knud Bramsen, Konrektor ved Haderslev Skole, udgivne Mindedigte under Titel:

„Næniæ aliquot scriptæ ad ornatissimum virum Dⁱ Magistrum Georgium Boetium Agricola Superintendentem Dioecesis Hathersleuiensis et Strandensis, et in aula Illustrissimi Principis ac Domini D. Johannis senioris Ducis Holsatiæ etc. fidelissimum concionatorem, Mæcenatem suum obseruandissimum. Autore Canuto Bramtio Hatherslebio. Witebergæ excudebat Johan. Schuuertel. Anno 1569“. (Tilskriften er dateret Vittenberg 12. Marts 1569).

Af dette Skrift findes ingen Exemplarer i vore Bibliotheker; men Rektor O. Møller i Flensborg meddelte i sin Tid i Nachrichten vom baltischen Meere for 1766, i 13de og fig. Stykker, Sørgedigtens Overskrifter, som i flere Henseender ere oplysende. Jeg meddeler dem her, da ogsaa hint gamle Ugeskrift nu vanskelig overkommes.

1. In mortem clarissimi viri Doctoris Petri Palladii Episcopi Roschildensis, et ordinarii Professoris in inclitya academia Hafniensi. Obiit autem Hafniæ 1560. 3 Januarii, Anno ætatis 56. climacterio.

2. De eodem.

3. In obitum Doctoris Johannis Maccabæi, Alpinatis, Theologiæ Professoris in Academia Hafniensi. Obiit Hafniæ Anno Christi 1557. 5. Decemb.

4. In funus Doctoris Petri Capitanei Mittelburgensis, Regii Medici in Dania et Professoris Hafniensis. Obiit

Hafniæ 1556. 6. Januarii. (Møller bemærker, at Aarstallet i hans Ex. af Digtene er rettet, maaske af Forf., til 1557).

5. In mortem doctissimi viri Doctoris Christierni Torchilli Morsiani, Professoris medicæ facultatis in academia Hafniensis. Obiit Anno domini 1560. 6. Calend. Augusti, Anno ætatis 75.

6. Aliud.

7. In funus Doctoris Jacobi Bordingi, Regii Medici in Dania et Professoris Hafniensis. Obiit Hafniæ Anno Christi 1560.

8. In mortem M. Petri Parui Rosæfontani, Laureati Poetæ et Professoris Hafniensis. Obiit Hafniæ anno 1559. mense Augusto.

9. In obitum Doctoris Eliæ Rempoldi, Professoris Medicæ facultatis in academia Hafniensi. Obiit Hafniæ anno domini 1563.

10. In mortem Johannis Spithovii Munsteri, Medicæ facultatis Baccalaurei et Professoris in academia Hafniensi. Obiit Hafniæ Anno domini 1563. 30. die Decemb.

11. In obitum M. Nicolai Palladii Episcopi Lundensis in Dania. Obiit Lundis 1560¹⁾.

12. In funus M. Johannis Tausani Episcopi Ripensis. Obiit anno domini 1561. 12. Nouembris.

13. In obitum Doctoris Daudis Milesii, Medici illustrissimi principis ac domini D. Johannis senioris Ducis Holsatiæ etc. Obiit Hadersleuiæ Anno 1562. 17. Nouembris.

14. In tumulum doctissimi viri M. Antonii Cæsaris Antistitis et Pastoris Hatherslebiensis.

15. 16. In mortem præstantissimi viri D. Laurentii Boetii Agricolæ, Pastoris Wilstrupensis, qui obiit in Wilstrup anno domini 1527²⁾ 28. Septembris anno ætatis suæ 63. qui est annus climacterius periculosissimus.

17. In obitum reuerendi viri D. Johannis Meyeri Præpositi et Pastoris Rendesburgensis. Obiit Rensburgi Anno 1561.

¹⁾ Dette Mindedigt findes trykt i Pontoppidans An. n. eccl. Da III, 112.

²⁾ Dette maa være en Trykfejl for: 1547.

18. In tumulum præstantis viri D. Iuari Coruini Pastoris Starupensis et Grarupensis.

19. In mortem doctissimi viri M. Jacobi Smit Pastoris Osbyaci. Obiit in Osby, anno 1566¹⁾, anno ætatis 56. qui est annus climactericus Heroum.

20. In mortem doctissimi viri D. Georgii Barsø Pastoris in Felstrup, qui obiit Anno Christi 1562. 10. Octobris.

21. In funus D. Georgii Winter Ministri verbi diuini in urbe Hadersleuiana.

22. In obitum doctissimi viri D. Johannis Oldendorphii ministri verbi diuini apud Hadersleuienses. Obiit Anno Christi 1566. 2. Septembris.

23. In funus præstantissimi et doctissimi viri M. Petri Brantii Pastoris apud Flensburgenses. Obiit Anno domini 1565.

24. In mortem piissimi viri D. Jacobi Andreae Pastoris in Moltrup et Bierning²⁾.

25. In tumulum reuerendi viri D. Johannis Krogeri, Pastoris in Astrup³⁾.

26. In mortem præstantissimi et doctissimi viri D. Laurentii Nicolai, Pastoris in Astrup. Obiit anno domini 1567⁴⁾.

27. In mortem honestissimi viri D. Lagonis N. Pastoris in Allerup⁵⁾.

28. In funus reuerendi viri D. Daudis Lagonis Pastoris in Tystrup, qui obiit anno domini 1565. in Palmarum⁶⁾.

29. In funus piissimi viri D. Bartoldi N. Pastoris in Mastrup, qui obiit anno 1527⁷⁾.

¹⁾ Her er sikkert en Trykfejl, thi af Hans Oldendorphs Dagbog fremgaar med Vished, at M. Jakob Smit døde 26. Novbr. 1564.

²⁾ Digtet er trykt hos Rhode a. Skr. S. 289.

³⁾ Død 1559. Digtet er trykt hos Rhode a. Skr. S. 271.

⁴⁾ Digtet er trykt hos Rhode a. Skr. S. 271.

⁵⁾ Hr. Lave Jensen i Aller døde 1567. Digtet er trykt hos Rhode a. Skr. S. 387.

⁶⁾ Digtet er trykt hos Rhode a. Skr. S. 334.

⁷⁾ Digtet er trykt hos Rhode a. Skr. S. 325. Mastrup er Præstegaarden i Hoptrup.

30. In obitum prudentissimi viri Wilhadi Knutzen, senatoris Hathersleuiensis. Obiit Anno 1566¹⁾.

31. In funus honestissimæ matronæ Cecilie, coniugis Wilhadi Knutzen. Obiit anno domini 1566. 25. Decemb.

32. In mortem castissimæ matronæ Ingeburgæ natæ patre Wilhade Knutzen, coniugisque Ottonis N. ciuis Hadersleuiensis. Obiit anno domini 1566. 2 feria Pentecostes.

33. In tumulum humanissimi viri Nicolai Anckersen Senatoris Hathersleuiensis, qui obiit anno Christi 1567. mense Septembri²⁾.

34. 35. In obitum honestissimæ matronæ Margarethæ, natæ patre Laurentio Michaelis ciue Hafniensi, et coniugis doctissimi viri M. Johannis Thomæ Pastoris Hafniensis ad diuam virginem. Obiit Hafniæ anno 1562. 14. Septemb. Anno ætatis 17.

(Disse Digte har Literatoren Chr. Brandt i sin Tid tilskrevet i mit Exemplar af Cimbria literata, hvoraf jeg meddeler dem her som Prøver af Versene selv):

1. Inter ut irradiat preciosas unio gemmas,

Utque herbas inter lilia verna micant:

Hafniacas inter sic nymphas Margaris olim

Enituit, roseis pulchra puella genis,

Illam fastus hymen tædis illustribus, acris

Ingenii iunxit iudicii que viro;

Ast ubi primitias graviter connixa supremo

Obtulit, Abrami læta respota sinu est.

2. Margreta hic iaceo, quondam perchara Johannis

Thomæ quæ coniunx, dum mihi vita fuit.

Quali morte Rahel cecidit castissima, nobis,

Si nescis, talis vita suprema fuit.

36. In mortem honestissimæ matronæ prognatæ Hinrico Meckelburgo, consule Hathersleuiensi, coniugisque Matthiadis Anckersen, scribæ et ciuis Ripensis. Obiit autem Ripis anno domini 1566. 4. Nouemb.

¹⁾ Digtet er trykt hos Rhode a. Skr. S. 536.

²⁾ Digtet er trykt hos Rhode a. Skr. S. 536.

37. In mortem castissimæ virginis Cecilæ, natæ humanissimo viro D. Erico Matthiade, Pastore in Alse pro Ecclesia in Tuntofft. Moritur illa Hathersleuiæ, Anno Christi 1564. 1. Martii.

38. Stenagmos in obitum patris mei Andrea Bramtii, cuius Hathersleuiensis, qui obiit anno domini 1539. mense Septembri in Stobkioben in Dania.

Om Forfatteren, Knud Bramsen, kan endnu efter forskjellige Kilder tilføjes følgende Oplysninger. Han var født i Haderslev; hans Fader Anders Bramsen, Borger sammesteds, døde, som ovenstaaende Notits viser, 1537 i Stubbebjerg. Om han havde taget Bolig der, eller kun har opholdt sig der paa en Rejse, maa vi lade uafgjort. Sønnen studerede i sin Ungdom ved Kjøbenhavns Universitet. Her udgav han 1563 et Bryllupsdigt til sin Ven, den bekjendte Psalmesamler M. Hans Thomesen, Sognepræst ved Vor Frue Kirke (Epithalamion in nuptias M. Johannis Thomæ Ripensis, Pastoris Hafniensis. Hafn. 1563. 4to¹). Den 23de April 1566 kaldtes han af Hertug Hans til Skolemester ved den af denne oprettede Skole i Klosteret Bordesholm²). Den 25de Maj 1568 kom han til Vittenberg, vistnok i den Hensigt at fortsætte sine Studeringer³). Her udgav han Aaret efter de ovenomtalte Sørgedigte og erhvervede Magistergraden. Efter sin Hjemkomst blev han 1570 Konrektor ved Haderslev Skole. I en Ansøgning, som han den 22de December 1572 indgav til Hertug Hans, minder han om, at Hertugen nu i henved syv Aar havde brugt ham i Skolens mangfoldige og møjsommelige Arbejde, og at der paa Grund heraf var lovet ham Befordring. Dette Løfte var hidtil ikke opfyldt, og da han var i den Alder, at han kunde ønske at „forandre sig“, noget der imidlertid i hans nuværende Stilling som Konrektor ikke godt kunde ske, saa beder han Hertugen have ham i Erindring⁴). Han maatte dog bie endnu

¹) Cimbria literata I, 64. Digtet har jeg forgjæves efterspurgt.

²) Se nedenfor Brevet af 23. April 1566.

³) Hegelunds Kalenderoptegnelser, Mag. til den danske Adels Hist. S. 153.

⁴) Brevet er meddelt nedenfor paa sit Sted.

i et Par Aar, indtil han den 15de April 1575 af Hertugen beskikkedes til Sognepræst i Øsby ved Haderslev, hvor den hidtilværende svagelige Præst afskedigedes, skjønt Beboerne ved indgivet Andragende til Hertugen søgte at afværge det¹). Den 12te November 1575 holdt M. Knud Bramsen Bryllup med en Datter af Præsten Hr. Erik Madsen i Tuntofte (Nordborg) paa Als²). Siden levede han som Præst i Øsby i omtrent 32 Aar. Vi finde hans Navn under en af de Betænkninger, som nogle Præster i Hertug Hans's Andel 1577 efter Befaling indgav over Udkastet til Konkordieformlen, og hvori Antagelsen af samme paa det bestemteste fraraadedes³). Baade en Søn og en Sønnesøn af Knud Bramsen bleve hans Efterfølgere i Øsby, hvilket synes at vidne om, at Menigheden har været vel tilfreds med ham⁴).

2.

Om den første Rektor i Haderslev efter Skolens Fornyelse 1567.

I Rhodes Haderslev Amts Beskrivelse S. 236—7 berettes — hvad senere af flere Forfattere er gjentaget⁵) — idet Rektorerne ved Haderslev Skole efter Skolens Fornyelse og Udvidelse ved Hertug Hans i Aaret 1567 opregnes: „1. Mag. Johannes Bock, Rector og anden Slotspræst fra 1567 til 1570. Han og hans Fader Hr. Mads Bock, Præst til Eigtved og Ødsted, og hans Brødre — Jens og Niels, for hvilke Hertugen (Hans) udvirkede Aar 1566 Kongelig Forsikring, at een af dem skulde succedere deres gamle Fader — havde, jeg veed ej ved hvilken Hændelse, vundet en usædvanlig Naade og Kjærlighed hos Hertug Hans. Denne var Præst i Assen og Klakring i Jylland indtil Aar 1566, forlod derefter sit Præste-Embede — som han lod ved en Vicarium forsyne — og rejste paa tyske Universiteter. Og da Aaret var omme, kom han tilbage, og blev af Hertugen strax be-

¹) Se Uddraget af flere Breve nedenfor.

²) Hegelunds Kalenderoptegnelser, hvori Hegelund ogsaa omtaler, at M. Knud Bramsen undertiden besøgte ham i Ribe.

³) Dänische Bibl. IV, 253. 351.

⁴) Rhode, Haderslev Amts Beskrivelse, S. 250. 302.

⁵) F. Ex. hos Lautrup, Chronik der Stadt Hadersleben. S. 67.

skikket til Rektor ved den nye Skole her og tillige Slotspræst. Her var han indtil Aar 1570, da han enten døde eller og det er ham, som blev Pater og Pastor til Frater Haus-Kirke i Hervord (Unschuld. Nachr. 1726, pag. 386)“.

Saavidt Rhode. Kun Skade, at der er saa lidet rigtigt i denne Efterretning, hvad en nærmere Undersøgelse af dens Kilder vil vise. Det er nemlig (hvad Rhode ikke har anmærket) Pontoppidans Ann. eccl. Dan. III, 407—8, hvor der under Aaret 1566 (skulde være 1567) først berettes, hvad i Kirkehist. Saml. I, 646 og i Ny kirkehist. Saml. V, 443 er omtalt, hvorledes Præsten Mads Buck af Egtved paa Hertug Hans's Anbefaling fik Løfte om, at en af hans Sønner maatte succedere ham; hvorpaa der tilføjes: „Imgleichen ist es auch eine Seltenheit, dass zugleich Hr. Hans Buck, etwa ein Bruder derer vorbenannten, Prediger zu Assen und Klakering im Stift Aarhusen, Erlaubniss suchte und erhielt, seinen Dienst durch einem Vicarium, auf einige Jahre versehen zu lassen, weilen er gesonnen war wieder auf die Universität zu ziehen, und sich im studiren mehr üben“. Dette har nu Rhode læst, og da han vel andensteds har fundet en M. Johannes Bock nævnet som Rektor i Haderslev, saa har han sluttet, at det maatte være den af Pontoppidan omtalte Hr. Hans Buck, hvad han saa fremsætter som en Kjendsgjerning. Hvor mislig denne Fremgangsmaade er, vil bedst fremgaa, naar vi (af Kancelliregistrerne) hidsætte det Kongebrev, hvortil Pontoppidan hentyder:

Her Hanns Butj, Sogneprest til Ass och Klackerund Sogner, fick Breff.

Wij Frederich etc. Giøre alle witterligt, att effterthi thenne Breffuiser Her Hanns Buthj, Sogneprest til Ass och Klackerund Sogner, haffuer berett for Oss, huorledis hand er tilsinds, at wille egienn paa nogen tiidt begiffue sig vdj ith vniuersitett och wiider sig vdj hanns studiis forfremme, paa thett hanndt thetz bequemer och medt større fliidt kanndt lere och predicke Gudtz reene oerdt och Ewangelia for hans Sognnefolck, och midlertiidt hanndt saa er fra hanns Sognne, will hanndt vdj hanns stedt holde en Capellann, som skall gjøre aldt thønng och thieniste, och wnderdanigst

begierit, at wij saadant hannom naadigst wilde bewilge och efftherlade. Tha haffuer wij aff wor synderlig gunst och Naade vndt och tilladt, och nu medt thette wort obne breff vnnde och tillade, at for^{no} Her Hanns Buthj maa sig begiffue til ith vniuersitet, och emeden och aldt thenndt stundt handt wde er wdj hans studiis, maa hanndt holde en Capellann til for^{no} hanns Sogner, som gudfræctig och wstraffelig er vdj Leffnit och Lerdom, och kanndt giøre Sognefolckit inden kircken och wden slig thieniste, som hannom bør att giøre; och nar hanndt egienn komindes worder, skal hanndt wbehindrit for^{no} hanns Sogne medt aldt thieris Rettigheedt, som enn Sogneprest ther aff bør, egien mue bekomme. Datum Wedle thendt vij Januarij Aar etc. Mdlxvij.

Manden hed altsaa slet ikke Hans Buck, men Hans Buthi, hvilken Navneforms Rigtighed fremgaar af Poulsons Catalogus Pastorum Diæceseos Aarhusiensis p. 7, hvor om den anden Præst efter Reformationen i Assens og Klakring anføres følgende: „Dn. Johannes Boëthi, vulgo Butte, in tugurio degens a Nobilitate expulsus est“. Dermed falder saa hele Rhodes Bygning over Ende. Man fristes til at antage, at der paa en eller anden Maade foreligger en Forvexling med den M. Johannes Bochius eller Buck, som ifølge Professor O. H. Møllers Fortegnelse over Flensborg Latinskoles Lærere først var Rektor ved Marie Kirkes Skole i Flensborg og 1566 blev den første Konrektor ved den nyopførte Latinskole sammesteds og siden, omtrent 1571, Præst i Haderslev¹⁾, ved hvilken Angivelse der dog atter er den Mislighed, at en Præst i Haderslev af det angivne Navn ellers ikke forekommer paa hin Tid, saa Hans Buck kommer paa Tvers, hvorledes man saa vender og drejer ham.

3.

1547, 15de September. Skrivelse fra Hertug Hans til Melanchton om Mag. Jørgen Stur, som studerede i Vittenberg.

An Melanchtonem anthwort vff sein vorpittlich schreibenn Jurgen Stur belangendt. Actum Coppenhagenn den xv Septembris Anno etc. 1547.

¹⁾ O. M. Brasch, Flensborg Latin- og Realskoles Historie. S. 183.

Johannss etc. Wir habenn Ewer vorpittlich schreibenn, Magister Georgen Stur betreffenn, empfangen vnnd mitt gnaden vornommen, vnd zwforderst gernne vormerckt, jr, gemeinem pesten zw gutem, euch wiederumb zw anrichtung der hochberumbtenn Schule zu Wittembergk jegen Wittemberg vorfugt. Was wir auch euch zu Willfarung furzuwenden, ja dem soll bey vnns nicht erwindenn, vnnd wollen Ewer vorpitt, gedachtenn Magister Georg betreffend, mit gnaden eingedenck sein. Das wir euch als vnnserr besunder lieben inn anthwortt nicht wollenn vorhalten, vnnd seind euch mit gnaden vnnd allem guten geneigt. Datum vt supra.

Af Hertugens Kopibog. Om Jørgen Stur fra Haderslev se: de Wette, Luthers Briefe V, 769—70. Schumacher, Gel. Männer Briefe III, 423—8. Aarsberetning fra det kgl. Geheime-Archiv I, 231. 242. Ny kirkehist. Saml. I, 71. 77. I Geh.-Arkivet gjemmes flere originale Breve fra Jørgen Stur til Hertug Hans. Han døde ifølge Rhode (Haderslev Amts Beskr. S. 414) i Aaret 1561 som Sognepræst i Hammelev.

4.

1548, 12te September. Hertug Hans skriver til Lensmanden i Tønder Len om M. Anthonius Keyzers Visitation sammesteds.

An Christoffer Rantzowen, das er Magister Antonien die frucht der Visitation jm Tunder Ampt dis jar soll volgen lassenn. Actum Haderschleben den 12 Septembris Ao. etc. 48.

Johans etc. Erbar lieber Rath vnd getreuer. Nachdem, wie dir bewust, jm vngewissen, ob wir den predicanten zu Renssburgk gehn Tundern zu einem pastor erlangen oder nicht, haben wir dem würdigen vnserm Supperattendenten vnd lieben getreuen Ern Antonio Keiser, dieweil doch die priester vmb allerley vrsach willen, sunderlich jtziger zeit verhört werden, vnd die visitation geschen mus, auch das jar albereitt schir zum ende vorflossen, aus gnaden vorgunt vnd zugelassen, dies jar die Priester zuuerhören vnd die visitation zuthunde, auch wes ehr vormals daruon gehatt, vffzuboren vnd zugeniesen. Ist demenach hiemit ahn dich vnser gnediges synnen vnd begern, do du dem andern predicanten

von Renssburg noch zur zeit der visitation halben keine zusage gethan, wollest jme sollichts alles, wie vorgemelt, noch gestatten vnd vorgunnen. Darahn geschicht vnser gefellige meinunge, jn gnaden zu bedencken. Datum etc.

Af Hertugens Kopibog.

5.

1549, 19. Maj. Hertug Hans skriver til sin Sekretær Hieronimus Boldigk og Provsten M. Anthonius Keyser om Afstraffelse af et Ægteskabsbrud, hvori Præsten Hr. Jørgen Barsø i Fjelstrup havde gjort sig skyldig.

An Jheronimus Boldeck vnd Magister Anthony Keiser, den begangenen Ehebrug Her Jürgen Borsøe belangend. Datum Coppenhagen den xix May Anno etc. 49.

Johans etc. Liebenn getrewen. Wir haben ewer schreiben, darinnen angezeigt, welcher gestalt mitt denn sachen des Ehebruchs durch Ern Jeorgen Borsøe kerchernn zu Felstorp begangen voruaren vnd woruf dieselben numher gericht empfangen vnd vornommen, vnd wollten euch zu begerter Andwortt hinwider gnedig nicht vorhalten. Diweill solche gropliche laster, die ehimals von dem Almechtigen schweren zorn, vntergang vnd vorderp geursacht, ann jme selbs straff wirdig, dass wir solchs sunderlich von jme alse einer geistlichen personn, den andern zu exempeln sein soltt, vngern vnd mitt beschwerlichkait vormerckt. Wir hetten vns auch vorhofft gehabt, der beclagte mith seiner vormeinten vnschult die Cleger solte zu rechte vberwunden haben, aber also wir aus euerm bericht zuuormerken, so hat er sich zu der that bekant vnd solchs zugestanden, derwegen vns alse der Obrigkeit jnsehens zu haben vnd solche Laster zw straffenn vmb vermeidung anders vnnheils, vnd damitt andere dardurch abgeschreckt, gepuren will, vnd haben derwegen vnsern Rath, Amptman zu Haderschleuenn vnd lieben getrewenn Siuert Rantzowen vnser meinung zugeschriebenn, der die sache wirt weiter vorthzusetzen wissen. Wess er auch euch, Magistern Anthonio, vnsernt wegen beuhelen wirtt, dem woltet mit fleisse nachsetzen. Vnd seint euch mit gnaden und allen guten gneigt. Datum etc.

Af Hertugens Kopibog.

6.

1549, 19de Maj. Hertug Hans skriver til Sivert Rantzov, Lensmand i Haderslev, om Sagen mod Præsten i Fjelstrup.

An Siuert Rantzow, Her Jeorgen Borsoe seins geubten Ehebruchs wegen belangend. Actum Coppenhagen den xix May Anno etc. 49.

Johans etc. Erbar lieber Rath vnd getrewer. Welcher-gestalt die sachen mit Her Jurgen Borsoe kerkhern zu Felstorp des begangnen Ehebruchs halben vorgelauffen, vnd zu was bescheide auch dieselben gelangt, des seint wir von vnserm Secretarien vnnd libenn getrewen Jheronimus Boldecke bericht wordenn. Nhu jst vns solcher vhall vnd gepflogene mishandlung von jhme also einer geistlichenn personen die wider dergleichen vnd mher laster leren, predigenn vnd straffen vnd andern gemeinen leuten gute exempell geben solt, zuerfarenn seer beschwerlich vnnd zu widdern. Wir hetten auch anfangs alss solchs worden vorhofft gehabt, es solle sich anders befinden vnd des beclagten Mannes vnschuldt mit grunde dar gethan werden. Aber als wir aus seiner eignen bekenthnus zu vormercken, so ist ehr desselbenn gestendig vnd vneugbar, derwegen wir es auch dahin gestelt mussen sein lassen, vnd dieweil du jn deme vnser meinung, die gelegenheit ferner darnach zu richten, tust fordern, demnach sehen wir vor gerathen an, also der thetter ein geistliche personn vnd jm Ampt Haderschleuen gesessenn, dass vnserm Supperattendenten vnd kirchern zu Haderschleuen Magister Anthonien Keiser, wie wir ihme danne vff dein erfordern sich gebrauchen zu lassen geschriben, beuholen werde, die geschicktesten vnd gelertsten theologen, so vf der naheit vmbher wonhafftig, vff einen bestimpten tag zu hauff zu beruffenn, vnnd dass denselben der handel enthdeckt, vnd volgig von inen samptlich richtig vnd nach aussweisung der schrift vnd rechtens darauff zu recht abgesprochen vnd sentencirt werden muge, daraus man danne zuersehen, wie dem Handell fernner masse zwgebenn. Vnd ob sie villicht sich desselben beschweren, wie sie danne mitt pilligkeit nicht zu thun, wir auch vonn jnen kains wegs wollen gehabt

haben, oder den thetter mit gepurlichem verschonen oder sunst beywege ausser der pilligkeit suchen wolten, So lassen wir vns, vorbehaltlich dein verbessern, bedunckenn, dass ehr erstlich seine kirche vnd zubehörung vordiehung, vnd geschege ime nicht vast vnrecht, wan er seinem vordienste nach solte gestrafft werdenn, dass er ein zeitlang, ander sich daran zu spiegeln, vngeferlich vf ein halb jhar zu gefencknus eingetzo- gen, vnd jhme darnach vff ein leidliche Summa geldes erlassen vnd entlich vorwiesen werden muchte. Doch wirstu dich mit billiger straffe nach befundung gegen jme zuerhalten wissenn. Wie wir dir danne solchs hirmit wollen heimgestellt haben, vnd darfst dich des gegen den gelerten nicht ercleren, vnnd mag ihre meinung gehört werden, vnd wollen dir solchs gnedig vnangezeigt nicht lassen, vnd sein dir mit gnaden gneigt.

Af Hertugens Kopibog.

7.

1550, 15de Maj. Hertug Hans's Forordning for Haderslev- og Tørning Len om Straf for Ægteskabsbrud, Giftermaal mellem nærbeslægtede, Helligbrøde og andre Forseelser.

Wy Johannis etc. Entbedenn allen vnnd jdernn vnnsern leuen getruwenn vnderdanen vnd jnwanern vnser Empter Haderschleuen vnd Dorningen vnnsen gruth vnd gnedigen willen thouorenn. Fogenn jw ock dar beneffent gnediger meinunge thovuornemenn, wo wi in eigentlicher vnnd gewisser erfarunge kamen, also wi dann ock suluest tho vile malen solkes gehöret vnd befunden, datt Gott betret die grotte schande vnd swere sunde des ehebrucks vnd hurerie, ock die bofriegunge der negstenn frunde, dewile de nicht mer grwrogett vnnd vonn probst gestraffeth, ganntz vnd gar awerhanth nimpt, dat nicht wunder diese orth schier tho grunde vorgann vnnd in affgrunth vorsinckenn mochte. Die- wille dann der allmechtige diesulue sunde jnn oldenn tiden hartlicken vnd schwer gestraffet, so will vnns demna als der owericheit solkes tho geduldenn nicht mer geborenn, vnd wollen demna hirmede mit den ernsten jdermennigklichen vnnsers beuelychs gebaden vnd befallenn hebben, ein ider

mannespersonn, fruwenn, junckfernn vnd megde wollen sich doch jnn deme suluer der Erbarkeit vnd billigkeit nach schickenn, holdenn vnd vnderweisenn, ock mit befrigung sick der vpperichtedenn ordinantzen nach gemete holdenn, darmede solkes henforder nachbliuenn moege. Wo auerst awer dith vnser mandatt vnnnd geboth hiower jemandes mit befrigung siner negstenn sweger, swegerinnen vnd freunde geloffte vnd anders, als eme der ordinanzien nach nicht geborenn wille, donn, ock junckfernn schennndenn, ehebruck, touerye oder hurerye bodriuenn, oder wen echtelüde thosamen gelauet oder vortruwet, von einander loppen, vnnnd die eine denn andernn nicht hebben wollenn, befundenn, so wollenn wy de sacken mit ganzzenn vlite durch vnnsern Supperattendentenn vnnnd amptman vorhörenn lathen vnnnd nach befingung eines jdern schult, dat sy mann, wiff, junckfer oder maget, nach geistlichenn vnd weltlichenn rechtenn, vnnnd wo dat vonn Gade dem Alemechtigenn jngesethet vnnnd gebadenn, met dem schwerde fur sacken vnnnd anderm vpt herdeste ane alle gnade straffenn lathenn. Wollenn ock, dat solke owertredere vnnnd owertrederinne na dysenn dage jnn keinner erlickenn geselschop als kosten, kindelbirn vnnnd andernn frölicheidenn manck andern framenn erlichenn borgan, frouwen, junckfern, burenn vnnnd burinnenn gelede, sonnder gantz vnd gar daruan affgewesenn vnnnd vor de jnnen also apenbar sunder, sunderinnen, hurenn vnd bouenn so seinn geholdenn werdenn, scholenn ock, so lange se sick nicht bekerenn, boeten vnnnd beternn, nach luth der ordynanzie des hilligenn Sacramentes des altars entsettet sein. Gebedenn vnnnd befeleenn demna allenn vnnnd jdernn vnsern leuenn getruwen Supperintendentenn, Burgermeistern, Rathmannen, Stadtfogedenn vnnser Stadt Haderschleuen vnde Herdesfogedenn, so itzo jnn vnser Stadt vnnnd amptenn Haderschleuen vnd Dorningen sein oder kunfftigk vonn vns oder den vnnsern gesettet werden mogen, ernstlichen wollent ock also vnnnd keins weges anders gehat hebbenn, gi willenn vp solkes guth acht hebben vnnnd so welke befundenn vnnserm amptman antogen, den wy danne jnn vnnsernn affwesenn solkes wo an getoget tho straffenn befeleenn, gi willenn ock suluest

darann wesenn, dat diesem vnnserm mandat vnde gebade moge nach gesettet, vnnnd solke lüde manck andern erlicken lüden nicht mogenn geleden, sonder dorch den bodell aff-gewesenn werdenn.

Thom andern willen wy ock entlicken hirmede einen jdernn vpgelecht vnnnd befallenn hebben, dat ein jder nach diesenn dage sick also ein crist holde vnde ertoge, alle Sonndage vnde hillige dage feire, jn de kercke ga, vnnnd sick ju dem felde oder nergenth in keinem arbeide finden lathe, dat krugenn vnde bernewein sekenckenn vor vnd vnder der predige vnnnd alle arbeit den heilen tagk vber nach lasse, derglickenn dat alle spele, also trummen, pipenn, geigenn vnd anders, so lange alle predigenn vnd gades dennst geschien, vorsehenn vnd gedan, stillestann. So einer oder mer der solcke vnnser gebot owertrit bekammenn, der oder diesuluen sollenn vonn vnnsernn amptmann ane alle gnade gestrafft werdenn.

Thom drudden wollenn wy, dat sick ein jder binnenn der kerckenn der stede vnd schule haluen cristlickenn vnd eindrechtighen vordrage vnde holde, thodeme ein jder de vorsehunge do, dat sinne schwinne van allenn kerckhoben bliuen vnd nichts vp den kerckhoben thowolet oder gefulet werdenn moge, wo hirawer jennige persone befunden, so dith gebot vorachten vnde owertreden wurde, ock vonn den kercken regentenn vns klacht vorkamen vnd angetoget wurde, soll ane alle genade vonn vnnserm amptman gestrafft werden.

Thom virdenn vnd latstenn wollen wy, dat ock an denn hilligenn nachtenn vnd dagen keiner von borgernn oder buren fischenn oder heringk fangen scholen. So einer befundenn, schall ane alle gnade von vnsern amptman gestrafft werdenn.

Dat wy einem jdern sick suluer vor schaden hebbe tho holdenn nicht wollenn vorholden, vnd ein jderr werth sick suluer diesenn vnnserm ernstlichenn gebade vnde mandate na vnd nicht anders schicken, dan wy de owertreder ernstlickenn thostraffen befalen. Daranna gi jw samptlickenn vnd sonderlichen thorichten. Datum vp vnnserm Schlate Haderschleuenn am dage der himmelfart Cristj anno etc. L, vnder vnnsem furstlichen Secrete.

Af Hertugens Kopibog.

8.

1551, 21de Marts. Hertug Hans's Befaling til Adelen i Anledning af den tidligere udstedte Helligdagsanordning.

· Schreibenn ann die vonn adell, die veirtagenn, so die vnnderthanen haltenn sollenn, [belangend]. Actum Tundern Sonnabents nach Judica anno etc. Ij.

Erbar lieber getruwer. Nachdem dir bewust, das wir vnlenget durch beide vnnsere Ampter Doringen vnd Haderschleuenn der heiligenn tagenn halbenn, so durch die Kirche approbirt vnnd angenommen vnd von dem kirchern zu feirenn gepotenn vnd beuholenn wordenn, dass die vnderthannen dieselben feirenn vnd haltenn, Gottes wortt höreenn vnd sich dar jnne vbenn solten etc., ein Mandatt haben ausgehenn lassenn. Als werdenn wir bericht, das vnnsere vnnderthannen solchenn vnserenn beuell gehorsamlich nachsetzen vnd volge gelebenn sollenn, aber es schontenn dein vnderthannenn mitt der Arbeit weder sonntag noch feirtag, vnd sunderlich wan die erdennt zeitt¹⁾ vorhanden, thetten jr getreidich vngeacht vnnsers vorpots jn dem velde beschicken vnd einderenen. Darentgegen vnnsere vnderthannen vmb vormeidunge vfferlegten straffe feirenn vnd also jr kornn jm felde mustenn stehenn lassen, wordurch jnen in deme nicht geringe beschwer vnd schaden zugefugt, den den vnderthanen als denne jr quigk vnd vieh vber alle lauffenn vnd den vnnserrn jr korn zertretten vnd vorderbenn liessenn. Derwegen wir zu gepurendenn einsehenn geursacht, vnd dieweill danne an jme selbst recht christlich vnd pillig, sich auch ein jder Christ desselben aus göttlichem beuell solt zu berichtenn wissenn, das er an den Feiertagenn, die vorgebens nicht eingesetzt, von zeittlicher Arbeit ruhenn vnd abstehenn vnd das ewige suchen solde, zu dem auch die vnnserrn durch der deinen nicht feiren jn nachteill gefurtt: demnach begerenn vnd beuehelenn wir ernstlichenn, du wollest bej deinen zu Ablenung der vnsern clage nachmalenn verschaffung thun vnd geburends einsehens haben, das sie solchem christlichenn

¹⁾ Erdennzeit o: Erndtezeit.

angenommenen vnd bewertten gebrauch mit den feirtagenn nachsetzenn, den lieben Gotte seine ere gebenn vnd sich der Arbeith enthalten mugen, den sie mitt solcher geringen zeitt, dieweill das reich Gottes gesucht, wie du selbs zurichtenn, nicht vyell zuorseumenn, vnd wirst dich jnn deme vnnserm beuhell vnd der pilligkeitt gemess zu verhaltenn wissen. Darzu uerlassenn wir vnss gantzlich vnd seind dir mitt gnaden geneigt.

Af Hertugens Koplbog.

9.

1553, 3die Marts. Hertug Hans's Skrivelse til Provsterne om Afholdelse af Bededage.

Schreiben an Magister Anthonium Keysern vnnnd danne Georgium Boetium, die vorordenung der bettage betreffend. Actum Nyburg den 3ten Marcy Anno etc. 53.

Johanns etc. Wirdigen andechtigen lieben getrewen. Nachdem sich hin vnnnd wieder jnn diesen letzten sorglichen vnd ferlichen zeitten allerley beschwerligkeit vast jnn gemein der ganntzen Christenheitt mitt tewrung, sonnderlichen neuen krankheiten, sterben, Pestilentz, Krieg vnnnd christlichem Bluet vorgiessen ereugen vnnnd zutragen, welchs alles vngezweiuelt von wegen vnser manigfaltigen sünd, misshandlung vnnnd vnbusfertigem leben erregt wird vnnnd herfleust, Als haben wir neben der Koⁿ Wⁿ zu Dennemarck etc. vnnserm gelibten herrn vnnnd brudern für hochnottwendig erwogen vnnnd angesehen, durch die Geistlichen, Superattendenten, Lerer vnd Prediger Gottlichs Worts jnn den beden Fürstenthumbem Schleswig vnnnd Holstein etc. das Volck zu warhafftiger busse, jnnlichem vleysigem gebett zu Gott vmb gnedige vorzeihung vnd vorlassung, vnnnd das wir bey dem reinen göttlichen vnd alleine seeligmachenden Wortte jnn frieden geruhen vnd bleiben mügenn, vormanunge thun zu lassenn, vnnnd das darzu sonderliche zeitt benennet vnnnd angesetzt. Wiewol auch sonst solcher Wandel vnd Bussfertig leben bey vnns, die wir vnns Christen ruhmen vnnnd sein wollen, gebürt vnd mit stetem embsigen gebet teglich anzuhalten, die

hohe notturfft erforderth, treibt vnnnd zwingen thut. Nun haben die Ko. W. zu Dennemarcken etc. hochgedacht durch den Erwürdigen Ern Petrum Palladium, der Göttlichen schriffth Doctoren vnnnd Superattendenten vber Seeland, beyliegend Christlich vorordnung, als auch vor einem Jhare gescheen vnd euch jnn gleichnus zugestellt worden, wornach Jhr euch zurichten gehabt, vorfassen lassen, wie ess jnn der Kirchen zu angesetzten dreyen beettagen, als wir, wie vorgemelt, zu Christlicher ermanung der gemein vorordent, zu haltenn. Welch beschriben vorordnung wir euch hirneben thun vberschicken vnd begeren gnedig, Jhr wollet jnn ewren beuohlen Kirchen zu Gottes ehre vnnnd dem gemeinen Volck zu Christlicher ermanung vnnnd warhafftiger Busse auch Christlichem gebett vff den negst kunfftigen Montag, Dienstag, Mittwoch nach dem Sontage Judica schirst, welchs jst der xx, xxj, xxij Monatstag Marcy, solche beettage vnnnd fasten mitt ernstem vleise gemelter ordnung nach anhalten vnnnd anstellen; auch die Kirchherrn vnnnd prediger, die jn ewrer beuholnen Visitation, laut der verordnung vnderrichten vnd vormanen, solchs jngleichem zu thun vnd zu halten, vnnnd dem Volck vonn der Canntzel christlich vnd gebürend ermanung thun, die Kirchen Ampt vnnnd predigtenn als danne zu besuchenn vnnnd sich darzu Christlich zuorfassenn; auch jden derselben beettage, biss das die letzte predigt vnnnd kirchen ampt geendet vnd beschlossenn, zu fastenn. Doch wollen wir hirmitt das Fasten, wie jnn der Papisterey gewontlich, dadurch vordienst gesucht, nicht verstanden noch gemeint haben, sundern damitt das Volck zum gepet vnd Busfertigkeit souiel mehr geschickt, vnnnd durch Frass vnnnd vbermessigkeit an solchem waren gotts dienste nicht muge verhindert werdenn. Vnnnd wollet auch solche vorordnungen weiter jnn vnserm namen vnd aus vnserm geheis vnnnd beuhel neben ewrem vnterricht an den Kirchherrn zu Renndessburg vnd Tundern vff vnsern vncosten, den Jheronimus Boldeck zuerstattenn, damitt es gleichformig gehalten, vnuorzuglich schickenn. Daran thut Jhr vnns sunderlichen gefallen. Es wird auch ohne zweiuuel zur besserung der gemeine gereichen,

vnd seind euch mitt gnad vnnnd allem guten geneigt. Datum vt supra.

Zettel. Sollt auch Mgr. Georg aus dem Strannde nicht zurucke kommen sein, wollet Jhr, Magister Anthonius, Jhme der vorfastenn vorordnung, auch vnnners schreibens, copien neben ewrem brieue zuschickenn. Daran geschicht vns nicht weniger zu gefallenn. Datum vt supra in literis.

Af Hertugens Kopibog.

10.

1553, 4de Juli. Sivert Rantzov, Lensmand i Haderslev, skriver til Hertug Hans om M. Anthonius Keyzers Død og gjør Forslag til hans Embedes Betjening.

Durchluchtiger hochgebornner furst, gnediger herre. Nefenst erbedunge myner vnderthenigen gehorsamen schuldigen vnnnd ganz willigen denste kan juwer f. g. jck jnn aller vnderdanickeit nicht bergen, wo j. f. g. one twiuell gnedich wethenn, dat juwe f. g. prauest vnd kerckherde Magister Antonius seliger vonn diesem jamerdall jnn Got vorschieden, vnnnd also mynes erachtens hoch nodich sin will, nach eynem andern, der die probstey vnd kerckendenst thobostellen vnnnd thoorwaldenn, tho thrachten. Bidde derwegen gantz vnderdanig, j. f. g. wolle my by jegenwardigen schriftliche vormeldunge dan, wile de tydt meth der Rekenschop jtzo vordanden, wo eth juwe f. g. meth der prouesty vnd Rekenschop, wer desulue Rekenschop hörenn, vorwalden, vnd wo ick my dar jnne ertogen vnd holden scholde, gehatt vnd bestellet hebben wollenn, darna jck my thorichten.

Todeme wo eth juwe f. g. meth dem kerckendenst gehat hebben wollenn.

Vnnnd dewile danne mynes erachtens ein kerckherr so balde nicht thobekamen oder tho erlangen sin will, vnd alle de kerckendienst fast vp den Cappellan stan, will mynes erachtens fast nodich sin nach eynem finen, gelerden Capellann, der seinem ampte, wo eth sick geboren will, nachtrachtenn moge, dan man densuluen woll thobekamenn; dan wat dieser Her Jurgen vor ein man jn meyster Anthonius synen tyden gewesen vnd noch is, der ene doch jnn harden

twange gehalten, wethen j. f. g. woll, vnd jck darff eth juwer f. g. nicht borichten; diewile dan gedachter Capellan jn den tyden, als he twangk gehat, nicht vele godes gedan vnd vthgerichtet, worde he ane twiuell nun, he keynen twangk, vele weiniger godes donn¹⁾. Wile he dann dartho nicht denstlichen, bidde ick vnderdanigen, J. f. g. wolle my gnedige vormeldunge don, wo ickt meth den Capellan holden schole, offte ick eynenn andern jn sine stede annemen, oder wo ick my jn deme ertogen moge, darmede dannoch de kercken-denst, wile man keinen pastor thobekamen, gehalten, vorsorget vnd daranne nichts vorsumet werden moge.

Ock gnediger furst vnd herre kan jck j. f. g. jn vnderdanicheit vnangetoget nicht lathen, wo her Johann Rantzouwen sons Pauwell Rantzouwen kost tho Itzeho vp tho kunftigen sondach nach Laurency gehalten werden soll, dat jck jtzunder nicht anders do, danne dat jck von eyner kost tho der andern tehe vnd also myne tydt jnn freudenn volendenn vnd heimebringe. Solkes alles konde j. f. g. jck jnn aller vnderthenickeit wetenschop thohebben nicht vorendtholden, vnd bin j. f. g. also mynem gnedigen furstenn vnd herren, dem jck hirmede dem almechtigen jn langer vnd frischer gesuntheit vnd by gudem regimenthe tho erholden befele, mynes vormogens jdertydt thodenende schuldich vnd willich. Datum Haderschleuen mitwekens nach Marie berchganck anno etc. liij.

E. f. g. vndertheniger vnd gehorsamer vnd williger dener
Siuert Ranzou.

Udskrift. Dem durchluchtigen hochgebornnen fursten vnd hern, herren Johansen Erfgenamen tho Norwegen, her-togen tho Schleswigk Holstein Stormarn vnd der Ditmarschen, Grauen tho Oldenborch vnd Delmanhorst, mynem gnedigen fursten vnd herrenn vnderdenigklichen.

Original i Gemeinschaftliches Archiv.

¹⁾ Kapellanen var den ovenfor S. 59 omtalte Hr. Jørgen Vinter.

11.

1553, 19de Juli. Hertug Hans til Sivert Rantzov om M. Anthonius
Keyzers Død og hans Embedes Betjening.

Annthwort ann Siuert Rantzauwenn die Kirchenn
Vorwaltung zu Haderschlebenn betreffend. Ac-
tum Coppenhagenn denn xix Julij Anno etc. liij.

Johanns etc. Erbar Rath vnnd lieber getrewer. Wir habenn deinn schreibenn vnnd anzeige Magister Antonj todtlichenn abgang betreffend, dauonn wir leider vast vor virzehen tagenn bericht erlangt, empfangenn, vnnd mit gantz betrubtem gemuete vngerne vornommenn. Vnnd hat die Kirche zu Haderschlebenn solchenn vnzeitigenn jdoch Got gefelligenn vahl, sunderlich jn diesenn sorglichenn letztenn gefarlichenn Zeitenn, pillig mit grossem weemutigem Seufftzen hoch zu beclagenn. Vnnd ist nicht ohne¹⁾, das die vnuorbeigengliche notdurfft erfordert, dieweill vnns des altem Caplans lere vnnd lebenn durch anddere leute bericht leider gnugsam bewust, bej zeitenn wiederumb nach einem andern gelertenn trewenn manne zu trachtenn, der der gemeine mit lerenn vnnd predigenn treulich vnnd vleisig vor sein muge, damit durch vorzug die kirche nicht verseumpt vnnd andere beschwer eingefürt werdenn. Dieweil wir aber also jnn der Eill keinenn, der geschickt vnnd erfarenn, zu bekommenn vnnd vf zu bringenn, so lassen wir vns deinem bedennckenn nach gefallenn, das mitler weill nach eynem feinenn gelertenn Caplane, der gutes wesenn vnnd wandels, geforschet werde, dem das predig ampt zu vnter gebenn. Wirst denn Kirchschworenn hiruf beuel thun, vnnd das sie sich beuornn wolbefragenn, wen sie annemenn, vnnd das sie seines gepflogenenn Amptes vnnd lebenss gezeugnus zuerlangenn. Wes auch seyn vnderhalt vnnd besoldung betreffend, jn deme werdenn sie sich nicht weiniger mit jme zuuorgleichenn wissen. Wir haben auch mit vnnserrn lieben Ohmenn vnnd Schwagernn hertzog Augustenn zu Sachssen eines gelerten Kirchhernn halb rede gehabt, woruf vnns S. L. endtliche vortrostunge vnnd zusage

¹⁾ •Ist nicht ohne• o: det kan ikke nægtes.

gethann, tragenn des auch keynen zweiuel, vnnnd werdenn mit dem furderlichstenn daruff bescheidt bekommenn. Damit aber dannoch vnter des die Kirche jnn gutenn christlichenn beuehle der ordinantzien gemes gehalten, Gottes wort treulich geleret vnnnd gepredigt, vnnnd die Sacramente nach rechtem gebrauch der einsetzung des aller hohestenn ausgetheilet werden, so sehenn wir notwendig vnnnd geratenn ann, das Magister Jeorgen vnnserm hoffprediger vonn vnserent wegenn vf erlegt vnnnd beuolenn werde, vf solches alles vleysig vsehenns zu habenn, bis wir eynenn dahin verordenen, vnnnd das er sich selber zu eyner vbung alle wochenn an Magister Anthonj Stadt denn Predigstuel vorwaltenn. Desgleichen auch dieweill die Zeit der Visitationn vnnnd Rechenschafft vorhanden, dem gebrauch nach ditzmall die Kyrchenn zu der Probstey behörig beziehenn vnnnd visiterenn vnnnd volgig vnns dauonn bestendigen bescheidt vnnnd Rechenschafft thun muge. Vnnnd wirst dich hirjnne, jn massen darann gelegenn, vnbeswert gutwillig erzeigen. Darahnn geschicht was Christlich, vnnnd wir seindts hinwieder mit gnad vnnnd allem gutenn zu beschuldenn geneigt.

Zettell.

Dieweil dir auch bewust, das Magister Anthonj vf sich vnnnd alle nachkommennde kirchenn diener vonn der Kon. W. vnnserm geliptenn her Brudernn eine Begnadunge vf etzliche Lehenn erlangt vnnnd ausgebracht, demnach wollestu Jeronimus Boldeckenn vf erlegenn, das er als eynn Kirchgeschwornn solche vorschreibunge vonn der withwe fordere, vnnnd an sich neme, bis wir mit götlicher vorleihunge personlich anlangenn werdenn, alsdann wir derenthalb bescheidt zu machenn vnnnd vnns mit dir der vnnnd anderer sachenn halb fernner zu beredenn. Vt in litteris.

Af Hertugens Kopibog.

12.

1553, 22de Juli. Udtog af Skrivelse fra Borgmester og Raad i Haderslev til Hertug Hans den Ældre, dateret Haderschleuen Sonnavendes vor Jacobj Anno liij, hvori de melde Magister Anthonius Keysers Død den 29de Juni samme Aar.

Konnen wy juwer f. g. vth gantz wemodigenn vnnd bodrewedenn gemoethe vnderdenigenn nicht bergen, wo de werdige vnnd hochgelarte seliger Magister Antonj Keyser, des sele der almechtig gnedig vnd barmhertich sy, am vorgangen dage Petrj vnnd Paulj jnn dem Herrn enndtschapenn, vnnd vonn diesem Jammersdale vnnd bedreuwedenn welt sehr Cristlickern vnnd woll affgescheiden“. — De bede nu Hertugen „jn diese geschwindenn vnd gefarlickenn tydenn“ at forskaffe dem i den afdødes Sted „einen finen geschickedenn vnd gelerden mann“, eller at meddele dem et Raad, hvorledes de skulde faa en saadan.

• Original med Stadens Segl i Gem. Arch.

13.

1553, 2den August. Anntwort ann die Stadt Hadersleben Magister Antonj Keisers seligenn todtlichenn abgang vnnd einenn andern predicanten belangen. Actum Coppenhagenn den 2ten Augustj Anno etc. liij.

Hertugen har faaet ovenstaaende Skrivelse om Mag. Antonius Keyzers Afgang; angaaende Embedets midlertidige Bestyrelse har han instrueret Amtmanden i Haderslev Sivert Rantzov, (se ovenanførte Brev Nr. 11).

Af Hertugens Kopibog.

14.

1557, 10de August. Hertug Hans's Forbud mod Aager i Haderslev By og Len og i Tørning Len. Den højeste lovlige Rente skulde være 6 pr. Ct.

Trykt i Corpus Statut. Slesvic. II, 477—78.

15.

1560, 13de Oktober. Hertug Hans's Sekretær Jørgen Beyer tilskriver sin Herre om forskjellige Forhold.

Durchleuchtiger hochgebornner gnediger furst vnnd her, nebenn erpietunge meiner vnderthenigen dinste gebe e. f. g. jch vnnderthenig wissen, das derselbenn vfferlegtem gnedigem bevhell nach jch mich des nechstenn donnerstags, also jch des dinstags zuuornn anheimisch gelangt, an Breida Rantzowenn begebenn, von wegen e. f. g. mitt jhne seins vnnder-

halts halb bescheid zu machenn vund vor einenn rath ferner zubehandlenn, jnn deme jch danne, souiell bey mir vund jnn meinem einfalte gewesen, muglichenn vleis furgewenddet. Worauff ich zu anthwortt bekommen, er muste woll bekennen, das jhme vonn j. f. g. hiebuorn schriftlich vund jtzundt durch mich wie auch sunst alle zeitt mehr gnad vund wolthatt erpotenn vund angetragen, denn er vor seine geringe person woll eigent oder begerenn were, woruor er jnn aller vnderthenigkeitt dankbar vund jderzeit also der getreue vnderthan ruhmen vnd gernne verdienenn wolt; wenn es auch seine gelegenheit jmmer zuertragen, das er kunte dienen, so wehre er e. f. g. vor allenn andern herren sich verwanndt zu machen mehr danne willig vund geneigt; er kunte mir aber aus vnuorbeygenlicher notdurfft vnangezeigt nicht lassenn, das sich beyde alter vund schwachheit dermassenn bey jhme vberheuffenn vund vermehrenn thette, das er gantz notwendig vund mehr, also er woll von sich muchte sagen oder clagen, vor vrsacht wurde, sich der dinste abzupietenn vund zuerledigenn vund zu guter ruhe zu trachtenn, vund derwegen gantz vleisich gepetenn bey e. f. g. nach alle meinem bestenn vormugen zuorhandlen, das er hinfurder muchte mitt gnadenn vorschonet vund der dinste erlassenn werdenn, wie er danne hirmit abgedannckt habenn vund sich sein lebenn lang sunst bey keinem herrnn weiter vorwandt machen wolt; damit aber e. f. g. nichts deste weniger zu spurenn vund befindenn, das er vnangesehen seines vorteils gernne thette vund thun wolte das e. f. g. zu gefallenn, so wolt er noch ein jhar lang nicht also ein bestelter diener sundern also der getreuer vnderthan ohne einige besoldung e. f. g. vff derselbenn erforderenn ja ihrenn eigenenn sachen mitt rathenn vund thattenn treulich gewertig vund vorschwigenn sein vund ebenn das jenige thun, das ein diener schuldigk; kunth er auch hernacher ohne dinst verwanthuns e. f. g. seiner gelegenheit nach vnderthenige behagliche willfarunge erzeugenn, des wolt er sich also der getreue vnderthan erpotenn habenn, mitt abermall angehafter bitt, das er an e. f. g. alleine einen gnedigenn herrnn habenn vund behaltenn vund hirjune angezeigtter seiner gelegenheit nach

nicht anders also mitt gnadenn muchte vormerget vnnnd von mir jegenn e. f. g. mit dem bestenn enntschuldigt werden. Welchs e. f. g. jch zu bericht vndertheniger meynunge vnangezeigt nicht sollenn lassenn. Da nun e. f. g., wie jch nicht vngelegenn achte, bey sich zu ermessenn, das Siuertt vfferlegt vnnnd bevhollenn mitt Breydenn weiter daraus zu redenn, jnn deme wirdt sich e. f. g. zuerzeigenn wissenn. Sunst habe jch weiter mitt jhme des neue vorordenten rechtens jnn Tunder ampte rede gehabt vnnnd sein bedenkenn dahin vormerget, dieweill jn gerurtem ampte allerley vnrichtigkeitt zubefindenn, das woll notig gewesen, einen rechtstag vorlangem zu haltenn, wes auch nochmaln ennthweders jn personlichem bey sein e. f. g. oder auch alleine der rethe solte gescheenn, das solchs vor Martinj, dieweill wettertage vorhandenn, muste begunstigt vnnnd bey zeitenn anangezeigt werdenn; vnnnd wirdt sich hirinne e. f. g. auch jhrer gelegenheit nach zuerhaltenn wissenn. Zum dritten vnnnd letztenn hatt mich meister Gerth alhir zu Flensburg auch jnn dieser stunde bericht, das zu Ruhe Closter woll jnn xxiiij^m steine gebranth vnd jnn vorratt stehenn, bitt jnn vnderthenigkeit dieselbenn vor winter weg zubefurdern, vnnnd das er seine bezalunge zubekommen, den die bruder vnnnd das closter nodturfftig. Vnnnd thue e. f. g. hiermitt gottlichem schutz vnnnd schirm zeitlicher vnnnd ewiger woluartt bevhelenn. Datum Flennsburg denn xij Octobris anno etc. lx.

E. F. g.

vndertheniger gehorsamer diener

George Beyer.

Original med Udskrift til Hertug Hans i Gem. Arch.

16.

1564, 7de Juni. Hertug Hans's Befaling om Ansættelse af Mænd i Haderslev- og Tørring Len, der skulde paatale Overtrædelser af Forbudet mod forskellige sædelige og kirkelige Misbrug (se Nr. 7).

Mandat an Lorentz Wensin, das er in jdern Caspell der beiden Emptern Haderschleben vnd Doringenn zwei Wrogers setzen vnd verordnen soll.

Actum Hannsburgk den 7ten Junij Anno etc.
Ixiij.

Wir Johannis von Gots gnadenn etc. Entpieten dem Erbarren vnserm Rath, Amtman zu Haderschlebens vnd Doringenn vnd lieben getrewen Lorentz Wensin, vnsern gnedigenn grus zuuornn, Vnd fugen dir hirmit gnediger meinung zuuornehmen: Nachdem wir zu befurderung des Gotsdiensts vnd Verhuetzung aller laster vnd vnzucht ein ernstlich mandat in vnsern Ambten Haderschleben vnd Dorning vorscheener jare ausgehen vnd publiciren lassenn, des laut vnd inhalts, das wir alle diejhenigen, so mit vnordentlichem, vnzuchtigem leben die christliche gemeine ergerten, mit ernstlicher straffe vorfolgen zulassenn entschlossenn, Vnd aber hernacher in glaubwürdige erfahrung kommen, das ausgegangen vnserm beuhelich allein nicht nachgesetzt, sonndern auch schande vnd laster sich heuffenn vnd in jtzigenn leufftenn fast die vberhandt nemen sollenn, Als haben wir mit wolbedachten gemuet vnd damit vorstehendem vnuheill mit zeitigenn Rath beiegnen, nochmaln vorgut vnd heilsam angesehen, das in jderm Caspell alle jar, wen drickedinge gehalten, zwei aufrichtige Personen gesetzt vnd verordnet werdenn, die alle Zeit auff die, so in Ehbruch vnd vnzucht lebenn, frauwen vnd jungkfrauwen schenden, die eingesetztenn vnd vorordneten Feirtage nicht heiligenn, jn Kirchen, auff Kirchhöfen vnd Kirckenwegenn gewalt vnd mutwillen treiben, vnd sunsten ein vnchristlichs lebenn fuhrenn, fleissige Aufsicht vnd Achtung gebenn, vnd dieselben vnserm Amtman oder Amtschreiber ankündigem vnd vormeldenn sollenn. Beuhelenn dir demnach hiemit gnediglich, du wollest nach obgeschriebener gestalt in jderm Caspell erliche Menner zu angeregtem behueff in vnserm Namenn verordenenn, auch dieselbenn vnd jhre verwandten wieder menniglich vberfall von vnserntwegenn vertretenn vnd verteidigenn, vnd damit zucht vnd Erbarkeit erhaltenn, laster, schande vnd vnzucht gestrafft vnd vormitten werden muge, die angegebene Vvirkcker vnd Straffwürdige nach gebuer vnd grosse der that ernstlich straffenn. Wir beuhelem vnd gebietenn auch allen vnd jeden vnser Ampte Haderschlebens vnd Doringe vnder-

thanen sambt vnd besonder hiemit vnd in Crafft dieses vnser's brieffs ernstlich vnd wollen, das ihr obgemeltem vnserm Amtmann in einsetzung vnd verordnung der zweien zu an-geregter notturfft Personen desfalls gehorsamb leistet vnd euch dessenn mit nicht(en) weigert oder eussert, sondern welche der Amtman darzu tuglich ersehenn, sollich Amt vff euch nehmet vnd ladet, vnd euch in dem diesem vnserm beuhelich nach gehorsamblich verhaltet. Daran geschicht vnser zuuorlessiger gnediger auch ernstlicher wille vnd meinung. Datum vt supra.

Af Hertugens Kopibog.

17.

1566, 23de April. Hertug Hans's Brev om Knud Bramsens Ansættelse som Skolemester i Bordesholm.

An den probst zu Bordesholm, Canut Brambsen belangendt, der fur einen schulmeister jm closter ist angenommen. Actum 23 Aprilis ao. 66. Hansburg.

Johannes etc. Wirdiger lieber andechtiger vnd getrewer. Wir vberschicken euch hiemit kegenwertigen Canut Brambsen, als wir zu vnderweisung der kuaben in vnserm closter Bordesholm fur einen scholmeister annehmcn lassenn, vnd begerenn gnediglich, jhr wollet jhne zu dem ampt vorstatten vnd sampt dem lesemeister zur notturfft vnderhalten, auch darneben vfachtung geben, das sie beide jhr beuholen ampt vermuge vnser reformation vnd ordenung mit fleis bestellenn vnd verrichten mugen, vnd werdet euch in dem vnserm be-fell nach zuuorhalten wissenn. Seint euch mit gnaden geneigt. Datum etc.

Af Hertugens Kopibog.

18.

1567, 22de Januar. Hieronymus Boldigk skriver til Hertug Hans om Erhvervelsen af Bygninger og Materialier til den ny Skole i Haderslev.

Durchleutiger hochgeborner furst, gnediger her. Nebenst meinem vnderthenigen gehorsamen schuldigen vnd willigen diensten kan e. f. g. ich in aller vnderthenigkeit nicht ber-

genn, wie das ich e. f. g. schreiben vnd befelig nach mit Gregers Paulsen seines hauses vnd Bastian Stapels erben vnd Matz Werkmeister der beiden houe halben nachfolgender weise gehandelt, also das Gregers Paulsen vnd Ingeborch Ditleffs, welchen solch haus semptlich zugehörig, e. f. g. dasselbe, so weit es itzunder vff dem kirchhaue bebawet vnd bezeunet, vor achthundert mark lubisch lassen vnd verkeuffen wollen, wiewoll die fraw, der das vierdepart gehört, vbel darzu zubewegenn gewesen, so hat sie doch vffs letzt darinne bewilligt. Was aber anlanget Matz Werckmeisters vnd seligen Bastian Stapels haue, woruff e. f. g. ein hospital zubawen geneigt, hab ich erstlich von Matz Werckmeister diesen bescheidt erlanget, das jhm solcher hoff, weil er so hart vorm thore vnd woll zum hause gelegenn, vor kein geldt zu kauffe, als er aber e. f. g. als seinem gnedigen landsfursten vnd herren nictes vorenthalten, sonder gerne vor wiederlage zukommen lassen will, so bittet er gantz vndertheniglichenn, e. f. g. wolle solche funff fake stalles vnd hoff der gelegenheit nach dieser orthe besichtigen vnd wardiren lassen, vnd was er (weil er so woll gelegenn) wirdig, das er dasselbe in anderm acker oder wischen, also in Tunderlehen in Spangholm, oder auch vor es e. f. g. selber gefellig, der orthe wiederumb ausgeweiset vnd vorschrieben werdenn muge. Es sein aber sechs schilling haderslebisch erdhure im selben hofe, die er dem rade zu Hadersleben jerlichenn zugeben schuldig. Was nun e. f. g. in deme zu thun oder zu lassenn, stelle ich zu derselben eigen vnd gnedig bedenckenn.

Vnd nachdeme danne Bastian Stapels kinder vnd sohn nicht alle sonder alleine die tochter Margrethe vnd ein cleiner jung anheimisch, sunder in Norwegen dienende, hab ich in derselben abwesen mit Jürgen Knutzen vnd Hans Zolner, als die beide Bastians töchter haben, aus e. f. g. beuhell geredet, die mich danne diesen bescheidt geben, weil jhrer weiber bruder nicht anheimisch, kunten sie, wie ich selber bedencken kunte, fur jhnenn wes sie zu thunde oder nicht geneigt, kein andtwurt gebenn. Souiel aber sie beide zu dem haue von wegen jhrer beiden hausfrawen berechtiget

vnd jhnen vor jhr antheill vnd loth in der theilung zufallen wurde, dasselbe wolten sie e. f. g. vor die wirde an gelde oder wiederlage gerne vnderthenigenn zukommen lassenn.

Was anlangt kalck vnd stein, hab ich Jurgen Bang von Assenns darumb belangt, der mich die zusage gethan, er wolte, sobald er zu Assens vnd Heisselacker keme, darumb vorhörenn vnd mich mit dem jrsten wiederumb vormeldenn, was ich fur kalck vnd stein der orthe vor geldt von wegen e. f. g. bekommenn kundte, vnd was das tausent stein vnd die last kalck zu stheen kommen wolten. Wen sollichs geschicht, soll dasselbe e. f. g. mit dem jrsten von mich vorstendig vnd zugeschrieben werdenn, was ich denn alsdann ferner ausrichten soll, werden sich e. f. g. gegen mich in gnaden weiter vnd ferner vornehmen lassenn. Das e. f. g. ich zu vndertheniger andtwurt nicht habe sollen oder wollen verhaltenn, vnd bin e. f. g. also meinem gnedigen furstenn vnd herrn in aller vnderthenigkeit zudienende bereit vnd willig. Datum Haderschleben den 22ten Januarij ao. etc. 67.

E. F. G.

vndertheniger vnd gehorsamer diener
Hieronimus Boldigk.

Orig. med Udskrift til Hertug Hans i Geh.-Archivet.

19.

1567, 26de Januar. Hertug Hans's Brev om Bygning af Skole og Hospital i Haderslev.

An Hieronimo Boldecken, secretarien, vnd burgermeister tzu Haderszlebe, wegen einer newen schulen vnd eins Gotts hauses zu bebawen betreffendt. Actum Lugum Closter den 26 Januarij anno etc. lxxvij.

Johans etc. Ersamer lieber getreuwer. Nachdem dir wissendt, welcher gestalt wir bedacht, dem almechtigen zu lob vnd ehrn, der jugendt vnd der nachkomen zu gutt eine gute particular schule jn vnser stadt Haderszleben anzurichten; also aber der ortt, da die alte schull jtzo stehet, zu vnserm vorhaben zu geringe, so wurden wir bericht, das vnser vnderthanen Greger Pauwelszen haus, am kirchhoffe

belegen, zu kauffe sein soll vnd zu solchem vorhabendem gebew der newen schule sehr bequem geachtet, demnach an dich vnser gnedigs gesinnen vnd beger, jr solchs bei gemelten vnserm vnderthanen des hauses halben verhören, vnd, da es zu kauff, vns besprechen wollet. So gleich wollet der beiden hofte halben bei Bastian Stabels erben vnd Matz Werckmeistern, so buten der stadt belegen, vff welcher stette wir mit götlicher verliehung ein arm haus oder hospitall erbawen zu lassen gnediglich entschlossen, ob sie durch kauff oder tausch an vns zubringen weren, verhören vnd vns forderlichst verstendigen, was vnd wie du die dinge verhandelst, damit wir vns ferner darnach zurichten. Da wir auch zu erbawunge solchs Gotts hauses kalck vnd stein vonnotten, jst vnser gnediges gesinnen, du zu dem behuff jn Fuhnen vnd bey Assens so viel kalck vnd steine besprechen vnd bestellen wollest. Daran verbrengstu ein gutt wergk vnd gereicht vns jn gnedigem gefallen, jn gnaden, damit wir dich gewogen, zuerkennende. Datum etc.¹⁾

At Hertugens Kopibog.

20.

1567, 6te Februar. Hertug Hans's Fundats for Haderslev Skole.

Schlesw.-Holst. Provinzialberichte. 1795. I, 140—4. Corpus Statut. Slesvic. II, 482—6. Thrige, Bidrag til Haderslev lærde Skoles ældre Hist. S. 6—12.

21.

1569, 6te Januar. Hertug Hans's Fundats for Hospitalet i Haderslev.

Corpus Statut. Slesvicensium. II, 486—92.

22.

1569, 28de Januar. Hertug Hans stadfæster den allerede af Christian III truffne Bestemmelse, om at forskjellige kirke-

¹⁾ I Dateringen af dette eller det foregaaende Brev maa være nogen Fejl, da Brevet Nr. 18 aabenbart er Svar paa Nr. 19.

lige Len (Vikarier, Kapeller osv.) efter de daværende Besidderes Død skulde tilfalde Kirken i Haderslev til dens Bygning og til Præstelønning.

Aarsberetning fra det kgl. Geh. Archiv. II, Tillæg, S. 64—5.

23.

1569, 2den September. Hertug Hans anordner paa Andragende af Præsterne ved 12 Kirker i Tørning Len, at de succederende Præster efter billig Vurdering skulle til deres Formænds efterladte erstatte den paa Præstegaardens Forbedring af Formanden anvendte Bekostning.

Dansk Oversættelse hos K. Aagaard, Beskriv. over Tørning Lehn. S. 246—7.

24.

Udtog af en Række Breve og Aktstykker vedrørende Hertug Hans's Forhold til de fra Tydskland af udgaaende Bestræbelser angaaende Affattelsen og Indførelsen af Konkordieformlen¹⁾.

1569, 12te Oktober. Hertug Julius af Brunsvig og Lyneborg anbefaler til Hertug Hans d. æ. Jacob Andreæ, Provst og Kansler ved Universitetet i Tybingen, som af bemeldte Hertug Julius og Landgreve Vilhelm af Hessen var beskikket til at arbejde for Tilvejebringelsen af Enighed mellem de protestantiske Kirker. Hertugen bedes derfor om at modtage og høre ham. (Orig. i Gemeinsch. Archiv. VII, 8 q).

1570, Februar. D. Jacob Andreæ skriver til Hertug Hans d. æ. og takker for den Opmærksomhed, Hertugen har vist ham, og den Iver, han ytrer for Gjendrivelse af Calvinismen. Hertugen har tilsendt ham en Skrivelse fra M. Caspar Cruciger; om denne lover han at udtale sig, naar han har holdt en Samtale med Theologerne i Vittenberg. Borgmesteren af Bremen, Daniel van Büren, har udtalt sig paa samme Maade. J. Andreæ sender en Optegnelse om Kollokviet med denne; og da Calvinismen ogsaa synes at ville indsnige sig

¹⁾ Ogsaa nogle Stykker nærmest vedkommende den gottorpske Andele for Sammenhængens Skyld medtagne.

i Danmark, saa vilde det være godt, om et Exemplar af Beretningen om Kollokviet sendtes til Enkedronningen i Kolding, ligesom ogsaa til D. Paul v. Eitzen, som bedst forstaaer sig derpaa, og til D. Niels Hemmingsen. (Orig. udateret, men med Paategning om at være modtaget 5. Marts 1570, smst. VII, 8 k). Som Bilag til dette Brev hører uden Tvivl: „Colloquium theologicum de unione personali duarum naturarum in Domino et eorundem idiomatum communicatione, de sessione Christi hominis ad dextram Dei, de interpretatione verborum Christi in coena Dominica et de discrimine sacramentorum veteris et novi Testamenti“ (smst. VII, 8 g. h.)

1570, 1ste April. Brev fra Hertug Julius af Brunsvig og Landgrev Vilhelm af Hessen til Hertugerne Hans d. æ. og Adolf. D. Jacob Andreae, Provst og Kansler for Universitetet i Tybingen, tilligemed Hertug Julius's Raad Heinrich von der Lühe have undersøgt, hvor vidt man holdt sig den augsburgske Konfession efterrettelig. Deres Beretning har i det hele været tilfredsstillende. Man har nu tilligemed Kurfyrsterne af Sachsen og Brandenburg besluttet at sammenkalde en Forsamling af gudfrygtige, lærde og fredelskende Theologer, som skulde handle om Enighed i Kirken. Hertugerne Hans og Adolf bedes derfor ogsaa at sende en eller flere gudfrygtige, lærde og fredelskende Theologer til et Møde den 7de Maj i Zerbst. Da ikke enhver er skikkaet hertil (thi der fordres Beskedenhed og Kjærlighed til kirkelig Fred), saa har Jacob Andreae udpeget D. Paul v. Eitzen som en Mand, der egnede sig fortrinlig dertil. (Orig. smst. VII, 8 m).

1570, 8de April (Wolfenbüttel). Brev fra D. Jac. Andreae til Hertug Hans d. æ. M. Caspar Cruciger har ikke villet vedkjende sig et Konfessionsskrift de coena Domini. Hvad Enighedsværket angaar, saa haaber han, at det vil faa Fremgang. Ogsaa Kejseren har, sidst da Hertug Julius var i Prag, udtalt sin Tilfredshed med, at man søger at tilvejebringe Enighed i Kirken, ligesom Kejseren ogsaa lader udgaa alvorlige Bud imod de urolige Præster og deres Skjælden og Smælden. I Northausen er befalet at afskaffe de urolige Præster. Ogsaa hos Hertug Hans Wilhelm og hans Raader, Eberhart von der Tann og Kansleren D. König, har

Jacob Andreae fundet en god Modtagelse. Men Dr. Hesshusius er traadt offentlig op imod ham og har kaldet hele Enighedsværket et Djævelens Værk. (Orig. smst. VII, 8 b).

1570, 10de Maj. Afsked, vedtagen af de i Zerbst forsamlede Theologer, hvorefter Spliden i den protestantiske Kirke skal udjevnes. De tyske protest. Fyrster have fundet Spliden i den protest. Kirke højst beklagelig og farlig, og det blev paalagt Provst og Kansler ved Universitetet i Tybingen Jac. Andreae at undersøge Kirkens Tilstand. Fyrsterne foranledigede derpaa en Forsamling af Theologer i Zerbst. Som Fundament for den kristelige Læres Enhed antoges her den hellige Skrift og dernæst som Symboler det athanasianske og nicænske Symbol, den augsburgske Konfession, Apologien, de Schmalkaldiske Artikler og Luthers Katechismus. (Kopi af Paul v. Eitzen meddelt Hertug Hans d. æ., smst. VII, 8 p).

1570, 2den Juni. Brev fra D. Paul v. Eitzen til Hertug Hans d. æ. angaaende Mødet i Zerbst. Der mødte færre Theologer, end man havde ventet. Alligevel har man taget det kristelige Enighedsværk for og affattet en Reces, og denne tilsendes Hertugen (se ovfr.). Orig. smst. VII, 8 n (smst. 8 o Fortegnelse over de Theologer, der vare forsamlede i Zerbst, deriblandt P. v. Eitzen).

1570, 26de August (Wolfenbüttel). Brev fra Jacob Andreae, Provst i Tybingen, til Hertug Hans d. æ. — Det var ham ved Hertug Julius af Brunsvig og Lyneborg, og Landgreve Vilhelm af Hessen paalagt at arbejde for den kristelige Enighed mellem Lærerne af den augsburgske Trobekjendelse. Værket har haft god Fremgang, navnlig ogsaa sidstledet i Zerbst. Alligevel har Andreae hos enkelte fundet Modstand, og til sit Forsvar vil han nu udgive i Trykken en Fremstilling af hele denne Sag, som skal blive Hertugen, der levende interesserer sig for denne Sag, meddelt. Hertugen bedes fremdeles at fremme det kristelige Enighedsværk. (Orig. smst. VII, 8 i).

Bekjendelsesskrift angaaende Nadverens Sakrament og Naturernes Forhold i Christus. Udentvivil Bilag til foranstaaende Brev. (Smst. VII, 8 c; et andet Exemplar ib. 8 e. Endvidere findes smst. VII, 8 f og 8 b. „Dissertatio brevis

de communicatione idiomatum naturarum in Christo. Scriptum Vuitebergæ 26 Augusti 1569 manu propria Jacobi Andreæ D.“).

1576, 13de Juli (Augustusburgi). D. Jacobi Andreæ skriver til D. Paul v. Eitzen, Superintendent i Slesvig, og anbefaler den torgiske Bog og Konkordieværket til ham (tr. i Dän. Bibl. IV, 270—3).

1576, 10de August (Slesvig). Eitzen svarer Andreæ og bebrejder ham, at han løgnagtig har bagvasket ham hos Landgreven af Hessen og beskyldt ham for at høre til „Sakramentskjænderne“, hvilket Eitzen heldigvis har faaet at vide og derfor kraftig kunnet modbevise (tr. i Dän. Bibl. IV, 274—5, Pontoppidan, Ann. III, 456—7).

1576, 21de September. Misbilligende Betænkning, afgiven af Superintendenten og Præsterne i den gottorpske Andel over den torgiske Bog eller det schwabiske Unionskrift. (Afskrift i Gem. Arch. VII, 9 d. Tr. i Falcks Udgave af Abhandlungen aus den Schleswig-Holst. Anzeigen IV, 211—32, jvfr. Dän. Bibl. IV, 226—32. Om en senere Brevvexling mellem Hertug Adolf og Hertug Hans d. æ. om Sagen se Dän. Bibl. IV, 236—7).

1576, 23de Oktober. Kurfyrst August af Sachsen skriver til Hertugerne Hans d. æ. og Adolf med Bøn om snart at sende den tidligere Betænkning over det i Torgau vedtagne Unionskrift (Orig. i Gem. Arch. VII, 9 g).

1576, 25de Oktober. Misbilligende Betænkning over den torgiske Bog udstedt af Superintendenterne og Præsterne i Hertug Hans's Andel af Slesvig og Holsten (Orig. smst. VII, 9 g 16. 17. Tr. i Dän. Bibl. IV, 275—81, jvfr. ib. 237—8).

1576, 18de Novbr. Hertug Hans den yngre af Slesvig, Holsten etc. tilkjendegiver Kurfyrst August af Sachsen sin Billigelse af den af de i Torgau forsamlede Theologer forfattede Sammenligning af de stridige Religionssætninger (tr. i Hutters Concordia concors, Fol. 102).

1576, 24de Novbr. Hertug Hans d. æ. sender Kurfyrst August sine Theologers Betænkning over det dem tilsendte theologiske Skrift (tr. smst. Udtog i Dän. Bibl. IV, 238—9).

1576, 3die December. Hertug Adolf sender Kurfyrst August sine Theologers Betænkning over det tilsendte Skrift, samt derhos en Bog af D. Paul v. Eitzen (tr. hos Hutterus, Fol. 101—2. Jvfr. Dän. Bibl. IV, 232—4).

1577, 28de Juni. Brev fra Kurfyrsterne August af Sachsen og Johan Georg af Brandenburg til Hertugerne Hans d. æ., Adolph og Hans den yngre. I Berga ved Magdeborg have Theologerne affattet et forbedret Exemplar af Konkordieformelen. Man ønsker, at Hertugernes Theologer maa træde sammen med Kurfyrsternes for at tage dette Exemplar under Overvejelse, og til denne Sammenkomst foreslaas foreløbig Staden Prentzlau til Mødested. (Orig. i Gem. Arch. VII, 9 g10.).

1577, 5te September. Nyt Brev fra samme til samme med indstændig Anmodning til dem om at tiltræde Konkordieskriftet (tr. Dän. Bibl. IV, 336—42. Pontopp. Ann. III, 463—6).

1577, 4de Oktober. Hertug Hans den ældres Svar paa de to foranstaaende Breve. Han havde endnu ikke modtaget det forbedrede Konkordieskrift, og havde derfor endnu ikke kunnet erklære sig (tr. Dän. Bibl. IV, 343—5. Pont., Ann. III, 467—8).

1577, 8de Oktober. Hertug Hans d. æ. til Hertug Adolf. For faa Dage siden havde han modtaget Brev fra Kurfyrsterne i Sachsen og Brandenburg tilligemed et Exemplar af den forbedrede Formula Concordiæ. Han vilde nu forelægge nogle af sine Theologer samme, og opfordrer ogsaa Hertug Adolf dertil, idet han sender ham Afskrift af Brevet og Skriftet og beder ham lade udfærdige en Kopi til Hertug Hans d. y. (tr. Dän. Bibl. IV, 346—8).

1577, 27de—29de Oktober. Tre Betænkninger afgivne af Præster i Hertug Hans's Andel over to dem tilstillede theologiske Skrifter. Antagelsen af samme fraraades (tr. Dän. Bibl. IV, 348—65).

1577, 4de Novbr. Brev fra Henricus Dinggraius (Hertug Hans's Hofpræst) til Hieronymus Ølgard, Dr. jur. Kansler, og Georgius Beier, Secretær. Han har efter Befaling sammenkaldt de gejstlige for at afgive Betænkning

over to Skrifter vedkommende Konkordieformlen, og deres Betænkning sendes herved. Den bestaar af to ikke enslydende Exemplarer; derom beder han, at de ikke skulde tale til Hertugen. (Orig. i Gem. Arch. VII, 9 g 14).

1579, 4de Novbr. Brev fra Hertug Adolph til Hertug Hans d. æ. Han sender Kurfyrsternes Skrivelse angaaende Præfationen til Konkordiebogen. Denne Sag er vigtig, thi det gjælder om enten at afsondre sig fra Kurfyrsterne, hvormed Religionsfreden staaer i Forbindelse, eller at slutte sig til dem ved Konkordieværket. Dette, og hvad man skal svare Kurfyrsterne, bedes Hertug Hans at overveje. (Orig. i Gem. Arch. VII, 9 g3).

1579, 17de Novbr. Afsked mellem Hertugerne Adolph, Hans den ældre og Hans den yngre angaaende Formula Concordiæ. Man vil ikke ved pludseligt Afslag fornærme de tre Kurfyrster af Pfalz, Sachsen og Brandenburg, som om man vilde udsondre sig fra dem. Men da alligevel de herværende Theologer have meget afvigende Meninger om Formula Concordiæ, saa ville ovenstaaende Hertuger sammenkalde deres fornemste Theologer og forelægge dem Skriftet til Betænkning. (Orig. i Gem. Arch. VII, 8 r).

1579, 20de Novbr. Skrivelse fra Hertugerne Hans den ældre og Adolf til Kong Fredrik II. De sende en Afskrift af Kurfyrsternes Brev angaaende Præfationen til Opus Concordiæ samt af deres eget Svar derpaa. Kongen bedes at lade sine Theologer i Fyrstendømmerne afgive Betænkning derom. (Afskr. i Gem. Arch. VII, 9 g5).

1579, 8de Decbr. Kong Frederik svarer Hertugerne, at han ikke er tilsinds at lade sine Theologer afgive nogen Betænkning angaaende Formula Concordiæ, da han havde befalet at afholde sig fra alle farlige offentlige og private Disputationer om de stridige Religionssager „und allenthalben bey der Lehr vnserer Kirchenordinantz gemäss zu bleiben“. (Gem. Arch. VII, g 5).

En stor Mængde andre Breve og Aktstykker til Konkordieformlens Historie og navnlig D. Paul v. Eitzens Stilling til samme findes trykte i Dän. Bibl. VII—XI, især kan mærkes den af en Del gejstlige i den gottorpske Andel med

Eitzen i Spidsen den 13de Decbr. 1579 udstedte meget udførlige Erklæring (ib. XI, 81-178).

25.

1570, 10de Januar. Ansøgning til Hertug Hans fra Sognemændene i Hejls og Vejstrup om Ansættelse af en Sædedegn istedenfor den Løbedegn, de havde fra Haderslev Skole.

Durchluchtige hochgeborne forst, gnediger her, neuenst vnderdenige vorplichte denstes erbeding konnen j. f. g. wi armen caspellude tho Heils vnd Weistrop hirmit nicht bergen, wo dat wi tho vnseren kerken je vnd allewege einen sittenden koster bi vns gehat hebben vnnnd wi ock tho nottroftige vnderholdung dessuluen bi vnseren kerken behusing vnd sunst ackerwergk vorhanden. Jdt heft sick auerst thogedragen, dat wi in tidt der pestilentz dusser vergangenen jharen vnsern koster mit dode gemisset vnd also bethertho keinen andern also einen scholer vth j. f. g. Hatherschleuische scholen gehatt. Vnnnd wewol j. f. g. in der scholenfundation de kosterien vp twe mil weges der stadt nha gelegen den scholern gnedichst vorschreuen, so gereicht doch datsuluige tho vnseren kerken nicht, den se wol druddenhaluen mile weges von Hatherschleue gelegen sin, derowegen vns sehr vngelegen vnd beschwerlich falden wolde, wan wi vnsern koster nicht stedes thor stede vnd bi der handt, wo wi von oldings her gehat, beholden mochten. So besorgen wi ock, det in mangel eines stedigen bi vns sittenden kosters dat hus der kosterie moge vorfallen, vnd dat landt, dartho gehörich, in der lenge moge vorrucket vnd der kerken von handen gebracht werden, dat doch j. f. g. nicht gerne sehn. Solckem allen vorthokomen bidden j. f. g. wi arme kaspellude gans demodich vnd vnderdenichlicker, j. f. g. wolden vns armen luden so gnedich erschinen vnd vns einen koster, de vnseren kosterie stedz besitten vnd gebuken moge, vorordenen laten, damit nichtes in vnserer kercken versumeth vnd ock vnseren kosterie sambt dersuluigen thogehorigen vnuorucket moge beholden vnd bi macht bliuen. Dat werdt Godt j. f. g. woll belonen, vnd wi caspellude alle sambt sin sulches vmb j. f. g. vnseren

hogesten vermogens thouordenende in vnderdenigkheit erbedich, erken jdt Godt, dem [wi] j. f. g. in langwiriger gesuntheit vnd geluckseligenn regiment tho erholden dhon befelen. Datum den 10ten Januarij anno etc. lxx.

J. F. G. arme vorplichte vndersaten
der gantzen caspelen, caspellude tho Heils
vnd Weistrop.

Kancellipaategning: Der caspell zu Heils vnd Weistrup supplication, woruff jn acht tagen bescheidt zuuolgen.

Orig. i Gem. Archiv XXXIX, 29 a.

26.

Udtog af fire Andragender til Hertug Hans vedkommende Præstekaldet i Øsby i Haderslev Len.

1570, 22de Januar. Anne Hanses, Præstens i Øsby, Hr. Hans Strømesens Hustru, der tidligere havde været gift med Formanden smst., Mester Jacob (Fabritius eller Smit), beder Hertug Hans om den Begunstigelse fremdeles at maatte holde Kapellan paa Grund af hendes Mands vedvarende Sygdom (Orig. i Gemeensch. Archiv. XXXIX, 29 d).

1571, 5te Marts. Øsby Menighed ansøger hos Hertug Hans om at maatte bruge og beholde den Kapellan, de nu have, saalænge indtil deres rette Kirkeherre, Hr. Johannes Strømesen, helbredes fra sin Sygdom (Orig. smst. XXXIX, 29 b).

1573, 5te Januar. Ansøgning fra Beboerne i Øsby Sogn til Hertug Hans om at faa deres nuværende Kapellan til Sognepræst, da de, formedelst deres hidtilværende Sognepræsts, Johan Strømesens, vedvarende Sygdom, gik omkring som Faar uden Hyrde, hvilket var saa meget mere betænkeligt, som der i disse Tider overalt rejste sig „Erdome vnd Rottengeister“ (Orig. smst. XXXIX, 29 f).

1575, 14de Juni. Ansøgning fra Øsby Sogn til Hertug Hans om at beholde endnu i nogen Tid deres Sognepræst Johan Strømisen, da de have Haab om hans Helbredelse. Hans Formand i Embedet var Mag. Jacob, der efterlod sig

elleve Børn. Johan Strømisens Kapellan var Hr. Jens, som havde gjort sig fortjent i Pestens Tid ved omhyggelig at røgte sit Kald, hvilket bevægede Sognet til ikke at ønske Forandring. Hertugen havde nemlig gjennem Provsten befalet dem at antage Konrektor ved Haderslev Skole M. Knud Bramsen til deres Præst. (Orig. smst. XXXIX, 29 e).

27.

1571, 16de April. Hertug Hans's Anordning om Løn og Boliger for Rektoren og de øvrige Lærere ved Skolen i Haderslev.

Schl.-Holst. Provinzialberichte 1795. I, 144—5. Corpus Statut. Slesvicensium. II, 492—3. Rhode, Haderslev Amts Beskrivelse, S. 117—9.

28.

1571, 17de Maj. Hertug Hans's Brev om yderligere Begunstigelser for Skolen i Haderslev.

Begnadung der schulen zu Haderschleben vber zuuorig gemachte verordnung vnd danne eines kolhaues halb zu des conrectoris wohnunge, etc.
Actum Hanspurg den 17 Mai 71.

Wir Johans etc. thun hirmit offentlig kunth vnd bekennen vor vns, vnsere erben, nachkhomen vnd jdermenniglich, nachdem wir dem allmechtigen zu lob vnd ehre vnd zu christlicher befurderung vnd vnderweisung der gemeinen jugendt die schule alhir zu Haderschleben mit einer statlichen summen gelts, nemblich sechstausent mark lubsch vber das jenige, was sie hiebeuorn gehabt, zu jerlicher vnderhaltung der verordenten preceptorn vormehret vnd verbessert haben, vnd wir aber befinden, das nicht allein solch jhr vnderhalt noch vast geringschetzig gewesen, sondern das es jhnen auch, beuor ab dem rectorj vnd conrectorj, vber der alten vnd newen schulen wohnungen noch an notturfftiger behausunge gemangelt, also seindt wir bewogen worden, den sachen weiter nachzudencken, wie solche mengell vnd gebrechen zuersetzen

vnd haben demnach ferners zu der preceptorn vnderhalt vnd damit souil mehr gelerte tugliche personen aus den vniuersiteten zubekommen, vber alle das jenige, was bereits zuorn darzu gelegt, fundirt vnd gegeben, erblich verordent vnd vordernoch drey tausent marck lubsch, welche gleich dem andern gewisser orter durch die conseruatorn vff rente belegt, vnd damit der preceptorn jarliche besoldung vorholet vnd verbessert vnd zu keiner andern gelegenheit nimmermehr angewendet werden sollen: also nemblich dem rectori zweyhundert marck, dem conrectori anderthalbhundert marck, dem cantori einhundert mark, dem locaten achtzigk mark, vnd dem jnfimo sibenzigk mark. Gleicher weise auch haben wir dem rectorj die alte lectur, zwuschen der apoteken vnd Claus Schneiders hause belegen, vnd dem conrectorj das haus vff dem kirchhoue, worinne etwa Augustin Trommeter gewohnt, negst an Wolters hause, sambt einem kolhoue, von Reichenbach herrurendt, suden der stadt zwuschen Jes Simensen stall vnd des gewesenen stadtknechts Nis Juersen stall vnd houe belegen, zu ewigem gebrauch vnd wohnungen quitt vnd frey ohn alle beschwerung eingereumbt, geschenckt, perpetuirt vnd gegeben, woran jhnen kein hinder oder einpas zugefugt werden soll. Vnd thun solchs hirmit wissentlich vnd jn kraft dieses dergestalt vnd also, das nun hinfurder burgermeister vnd rath solche heuser jn jrem beuell vnd vleysigem vffsehen haben vnd dieselben jn gutem baulichen wesen gleich der alten vnd neuwen schulen erhalten vnd jder zeit vff jhr vnd der stadt vncosten nach notturfft verbessern sollen, darmit sie nicht verfallen oder verterben mugen. In gleichem auch so sollen nebenst den vorordenten conseruatorn, burgermeister vnd rath, wo obberurte heuptsummen abgeloset werden solten, mit allem vleise daran sein, das diselben widerumb gewisser orter vff gnugsam versicherung sechs vors hundert mugen angelegt vnd ausgethan vnd daruon jerlich den schullverwaltern jre vermachte pension zu rechter geburlicher zeit vermuge der fundation vnd jtziger begnadung vnd verbesserung vordernoch vnd gegeben, vnd alle jhar daruon geburlicher bescheidt vnd rechenschafft gethan werden, dessen sich denne burgermeister vnd rath also jegen vns vorsagt vnd vordernoch haben

dem also getreulich zugeleben vnd nachzusetzen. Des jn vrkundt haben wir vnser furstlich secrett hirunter thun hangen vnd vns mit eigner handt vnderscriben. Actum vff vnserm hause Hanspurg montags jn den heiligen ostern anno etc. lxxj.

Af Hertugens Kopibog.

29.

1572, 22de December. Knud Bramsen, Konrektor ved Haderslev Skole, ansøger Hertug Hans om Befordring.

Durchluchtige hochgeborne Furst vnd gnediger Her. Jwer furstliche gnade sint myne vnderdenigste gehorsam vnd obligerte denst mitt daglichem gebede altidt beurn. Nadem, gnediger her, J. F. G. my nu in de souen jaren by der scholen veluoldige vnd moieselige arbeide gebuket, vnd darbeneuen gnedigst vth furstlicher vnd angeborner mildicheit thosage gedan, dat ich mit eiren beteren denst mit dem ersten scholde affgelecht vnd vorsorget werden: Dewile ouerst sulche furstliche thogesechte promotion bether verbleuen, vnd ich velichte my tho vorenderen olders haluen mochte vororsaket werden, welches my den, so lange ich bey itzige denst schall vpgeholden werden, tho don swerlick befallen will, wie sulchs ein ider, so myne gelegenheit ein weinich betrachten will, bekennen mot: Gelanget derhaluen, gnediger her, an J. F. G. myne vnderdenichlicke gebede, J. F. G. wollen suluest myne gelegenheit gnedigst by sich bedenken vnd my etwan, furstlicher thosage nach, by einen dreglichen denst gnedichlicken vorhelfen. Sulch alles sy J. F. G. suluest tho betrachten demothlich heimgestellet, gar nicht tuiwelende, J. F. G. werden io meines besten weten vnd my wedderum einen gnedigen vnd furstliche Antwort thostellen laten. Dho hirmede J. F. G. in beschirm vnd schutz des Allerhogsten, de J. F. G. in langwiriger gesuntheit, christlichem regiment vnd guden frede langwile erholde vnd gnedichlick vor alle vngelucke beware. Amen. Datum Hadersleuen den 22 Decembris Anno domini 1572.

J. F. G. vnderdenige vnd vorplicher Dener
Knudt Bramssen, Conrektor der furstliche
schole tho Hadersleuen.

Kancellipaategning: Magister Knuts Conrectoris Supplication. Bescheidt: Wen gelegenheit fürfelt, soll sein gedacht werden.

Orig. i Gem. Archiv.

30.

1573, 3die December. Frøs Herredstings Vidne, at Mester Thomas Knudsen, Sognepræst til Hygum Kirke, lod læse et Brev og Kopi, udgivet til Kalslund Herredsting under Datum 1541 efter sl. Kong Christians aabne Pergamentsbrev, udgivet til Rendsborg, om at Sognepræster og Sognedegne i Tørning Len igjen skulle have og beholde al den vanlige Rente og Indkomst, som af gammel Tid plejede at udgives til deres Underholdning.

Trykt i Hofmans Fundat. XI. App. til Ribe St. S. 20—1.

31.

1574, 13de Maj. Universitetet i Vittenberg skriver til Hertug Hans den ældre, at en af Hertugens Stipendiater, ved Navn Jacobus Tyling af Flensborg, „so ein gelehrter und fleisiger Scholasticus gewesen“, efter en langvarig Sygdom er afgaaet ved Døden; man supplicerer til Hertugen angaaende den afdødes efterladte Gjæld og angaaende Begravelses-Omkostningerne, alt tilsammen 42 Th. 9 Gr. 1 Pf.

Orig. i Gem. Arch.

32.

Andragende til Hertug Hans d. æ. fra Præsterne i Haderslev- og Tørning-Len. De beklage sig over den efterhaanden indtrædende Formindskelse af deres Indtægter. Tidligere var Boghvedeavl en meget ringeagtet; men nu var den bleven saa almindelig, at man anvendte den bedste Jord dertil, selv Tofterne ved Byerne. Derved tabte da Præsterne i Indtægt, eftersom Bønderne ikke vilde svare Tiende af Boghvede. Fremdeles klager man over, at Bønderne give Præsterne det

daarligste Korn, de have, og gjør man dem derom Bebrejdelser, saa blive Bønderne storsnude og komme strax med deres Tolvmands-Ed og Sognevidne. Man beder da om, at den femtende Kjærv maa ydes i Tiende til Kirkernes og Præster-nes Underholdning.

Orig. udat. Gem. Arch. XXXIX 29 1 (M. Anthonius Keyser omtales som død, altsaa er Andragendet fra Tiden efter 1553).

33.

1575¹⁾, die Johannis Evangelistæ. Hertug Hans's Forordning, om at Beboerne i Haderslev Provsti skulde yde Korntienden i Kjærven og uden Vægning betale Kvægtiende. Tiendeakkorder afsluttede af Præster og Kirkevænger med Bønderne skulde ikke være bindende for Kontrahenternes Eftermænd.

Rhode, Haderslev Amts Beskriv. S. 13—5.

34.

1575, 13de April. Hertug Hans afgjør nogle Stridigheder vedkommende Kirker, Præster og Degne i Haderslev Amt: 1) Præst og Kapellan i Withsee (Vidsted), 2) Degnen i Vonsyld og Hans Johansen (Lindenov), 3) Præsten i Aastrup, 4) Mag. Kanutius Bramtius udnævnes til Præst i Øsby, 5) Stridigheder om Kirketienden (Tønnies Rantzou og Jochim Breide), 6) Degnen i Sommersted, 7) Kirkernes Skove, 8) Afgjørelse af kirkelige Sager paa Tinget, naar „die Bunden“ (Selvejere) ej findes, 9) Niels Kragelund og Præsten i Vonsbæk om Skovhugst.

Udkast i Gem. Arch. XXXIX, 29 d.

35.

1578, 5te Maj. Hertug Hans's Fundats og Anordning om en bedre Løn for Præsten og Kapellanen i Haderslev, samt angaaende Lønning og fri Bolig for endnu en Kapellan.

Corpus Statut. Slesvicensium. II, 493—5.

¹⁾ Maaske 1574 efter vor Tidsregning.

36.

1578, 4de August. Hertug Hans befaler Beboerne i Hvidding Herred at tiende retteligere, end de hidtil havde gjort. Naar der var nogen Mistanke, om at der ikke var tiendet rettelig, kunde Sognepræsten eller Kirkeværgen lade Kornet omkaste og tælle paany. Tiendetagerne skulde have Ret til at tælle Negene paa Marken.

Gammel Kopi paa Dansk (altsaa formodentlig Oversættelse) i Geh.-Ark., Danske Selsk. Samlinger. Brevet findes omtalt hos Aagaard, Beskriv. over Tørning Lehn S. 119.

37.

1578, 6te August. Ansøgning fra Niels Persen i Astorf i Hvidding Herred til Hertug Hans d. æ. Ansøgerens Bedstefader havde givet til Domherreerne og Munkene i Ribe nogen Jord, hvoraf han havde forpligtet sig til aarligen at svare 16 Skjepper Byg. Dette var sket i Papisteriets Tid. Men efter „Religionens Forandring“ havde han krævet Gavebrevet tilbage, men Domherreerne forsikrede, at de allerede havde brændt det. Men nu var Brevet alligevel kommet for Lyset, og Mester Thomas (Knudsen) i Ribe forlangte paa Grund af samme atter de 16 Skjepper Byg, og paa Hvidding Herreds Ting var fældet en for Mester Thomas gunstig Dom. Ansøgeren beder derfor om Hertugens Beskyttelse.

Orig. i Gem. Arch. XXXIX, 29 c.

Breve til og fra Holger Rosenkrands.

Ved Holger Fr. Rørdam.

Blandt de Mænd, hvis Minde den danske Kirkehistorie med Kjærlighed gemmer, indtager Holger Rosenkrands Jørgensen til Rosenholm, almindelig kaldet den lærde, en fremragende Plads. Han tilhørte en af Landets ældste og rigeste Adelsslægter og tidlig aabnede Statens højeste Stilling sig for ham, men hans Hjærte drog ham til den stille Syslen med Videnskaberne, især dog til den hellige Skrift; og i omfattende Lærdom kunde han maale sig med sin Tids lærdeste Theologer, medens han i hjærtelig Fromhed overgik maaske dem alle. Han kom derfor til at udøve en betydelig Indflydelse paa hele sin Tids kirkelige Retning, og det ikke mindst derved, at han knyttede en hel Kreds af yngre, begavede Mænd til sig, der senere kom til at indtage fremragende Pladser i den danske Kirke. Det er dog ikke min Hensigt her at give en udførlig Skildring af Holger Rosenkrands's Liv eller af hans store Betydning for den danske Kirke — en saadan Skildring vilde være et smukt Emne for en kirkehistorisk Monografi — jeg vilde kun bane Vej for en fyldigere Opfattelse af hans Stilling til Samtiden ved at meddele noget af hans utrykte Brevvexling. Der er paa andre Steder, saasom i Suhms Nye Samlinger III, 35—42, IV, 1, 183—4, i Dänische Bibliothek II, 140-98 og III, 193-236, i Joh. Meursii Opera, edit. Florent. XI, i O. Wormii Epistolæ, p. 51—2 og andensheds alt meddele en Del Breve til og fra ham; men endnu

gjemme vore Bibliotheker og Arkiver en Mængde andre, som ikke ere af ringere Interesse for den, der beskjæftiger sig med den danske Kirkes Historie i Christian IV's Dage. Det vil derfor udentvivelig kunne regne paa Bifald hos kyndige, naar jeg her offentliggjør et Udvalg af disse. Desværre foreligger der i de allerfleste Tilfælde nu kun Afskrifter af Brevene, da Originalerne gik til Grunde med det rosenholmske Arkiv — vistnok det rigeste Privatarkiv, der nogensinde har eksisteret i Danmark — men da de Afskrifter, man har, dog i det hele ere gode, maa man være glad ved, at flere Videnskabsmænd i forrige Aarhundrede havde ladet taget Afskrifter af i det mindste en Del af rosenkrandsiske Brevvexling, inden den gik op i Luerne. Ganske vist indeholde disse Breve forholdsvis færre egentlige Facta, men saa meget mere af personlige Stemninger og religiøse Betragtninger, ligesom de yde rigeligt Materiale til Skildring af den ærefrygtsfulde Beundring, hvormed ikke faa af Samtidens bedste Mænd saa op til Holger Rosenkrands som en af Kirkens bedste Støtter og som indflydelsesrig Beskytter af al boglig Syssel. Det er kun Skade, at de fleste af Brevene ere skrevne paa Latin, som i vore Dage ikke læses med samme Lethed og Behag som i ældre Tid; men det gjælder jo saa meget, af hvad Fortiden har overleveret os, og lader sig nu engang ikke ændre.

I.

Fra Holger Rosenkrands's Studietid (1590—95).

Til Oplysning om Holger Rosenkrands's Ungdomsstudier haves et rigt Materiale dels i 31 Breve skrevne af ham til hans Fader Rigsraad Jørgen Rosenkrands, de tre første (1587—90) fra Aarhus, de øvrige fra Rostok (1590—2) og fra Vittenberg (1592—4), dels i en Række Breve fra hans fortræffelige Lærer, Mag. Daniel Cramer, og fra adskillige af de Professorer, med hvilken han udenlands

kom i Forbindelse, skrevne til hans Fader om ham, og hvoraf det fremgaar, at han alt i sine unge Aar har været næsten et Vidunder blandt Studenterne ved sin Flid og sine Kundskaber. Endelig har man, foruden adskillige Breve fra unge i Udlandet studerende Adelsmænd (som Jørgen Brockenhus, Otto og Hans Lindenow o. a.) til Holger Rosenkrands, en betydelig Samling Breve fra Faderen til ham, af hvilke sidste nogle Udtog findes meddelte i Suhms Nye Saml. III. Der kan ikke være Tale om her at meddele hele Holger Rosenkrands's Brevvexling fra hans Studietid. Adskillige af Brevene fortjene dog sikkert at fremdrages, især fra hans Ophold i Vittenberg, hvor han, paavirket af Mænd som Ægidius Hunnius, Samuel Huber, Polycarpus Leyser og andre, blev greben af en brændende Nidkjærhed for den rene lutherske Lære i Modsætning til den i hans Fædreland raadende halv kalvinistiske Retning, der især ved Hemmingsen havde faaet saa stor en Udbredelse¹). Særlig fortjener det nedenanførte Brev af 22de Januar 1593 Opmærksomhed, da det paa en saare levende Maade stiller os den unge Adelsmand for Øje som luthersk Ivrrer, som Antiramist og endelig som de vittenbergske Theologers erklærede Yndling. For at spare Plads er ved Udgivelsen af efterfølgende Breve jevnlig — dog ikke uden at det er betegnet — udeladt et og andet, især af Begyndelsen og Slutningen af Brevene, naar det var af mindre Interesse.

1.

1590, 22. Avgust. Jørgen Rosenkrands til Sønnen.

Kiere Holger, kiere Søn! Gud almectigste opholde oc bevare teg udi sin frøcht altiidt att leffue vdi Helbred oc Sundhed, att thu kandt forfremme teg i Alder, Wisdom oc

¹) Af Holger Rosenkrands's Breve fra Rostok ses, at han allerede der tilhørte den strænge lutherske Retning; men hans Iver fik dog en betydelig Tilvæxt under Opholdet i Vittenberg.

boglige Konster, att thu kandt leffue¹⁾ hannem tiill Ere oc oss tiill Glæde oc Gode. Jeg will icke nu lade at skriffue teg tiill, effterthi meg stedis bud tiill teg; oc beger, at thu met thette bud wilt skriffue meg tiill igien, huor Leyligheden ther nu begiffuer sig met theg, huadt Ordnung thu holder vdi thine studiis daglige, oc om ther ere lerde Professoros, som lese flittig vdi Vniuersitetet, att ieg ther aff kandt forfare, om thu forfremmer teg ther noget vdi Lærdommen. Thersom teg oc noget behoff giøris, att thu thet oc lader meg wide. Hues ieg kand forskaffe teg her aff Riget, som thu behoff haffuer, skalt thu wel bekomme, ther som thu wilt flittig ware thin Studering, saa ieg kand høre oc forfare, attu vdi Leffnit oc Omgengelse saa forholder teg, attu kand haffue øndeste hos Gud oc Mennisken, tha skalt teg well intet fattis, hues thu nøttørtig behøffuer tiill thin opholdt. Saa wed ieg nu paa thenne tiidt intet andit att skriffue teg tiill, men will hermet befale teg Gudt almectigste. Aff Kolding then 22 Augusti Ao. 1590.
Jørgen Rosenkrantz.

Udskrift: Myn kiere Søn Holger Rosenkrantz tiill egen Handt.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 2091. 4to og i Langebeks Diplomatarium. Dette Brev er det første i den lange Række af Breve fra Jørgen Rosenkrands til hans Søn Holger fra Aarene 1590—95.

2.

1591, 8. April. Holger Rosenkrands til Faderen.

Distulissem ad te scribere, parens dilecte, donec litteris tuis 27 Martij Rosenholmii datis digno responso satisfacere negotia sinerent. Verum inciderunt alia, qvæ me ad scribendum impulerunt, ne vel oscitantia qvadam tam opportunum neglexisse me tabellarium suspicares. Parenti etiam dilecto constare auebam de disputatione publica hic

¹⁾ Langebeks Afskrift har: bliffue.

a me (pro ingenii viribus) die assignata, quæ est 12 Aprilis, habenda, quam occasione commoda jam mitto. Alterius hoc est generis exercitium, parens dilecte, nec minus utile; **Physicum** enim est, hoc est naturale; naturam vero quis non, habens in se ipso naturam, ardeat evolvere. Quantum vero hoc thema sapiat theologici, et quam valeat in dijudicandis sophismatibus quorundam novellorum hæreticorum furum et latronum doctrinæ in verbo Dei patefactæ de Dei hominis omnipræsentia, hic taceo, de iis coram¹⁾. Interim non est, quod parens dilectus ex hac disputatione me subito factum alium judicet, ut qui proxime tanti Philosophum fecerim, ut pro eo in disputatione tanquam pro aris et focis dimicarem, jam vero ipsius sententiam refutandam suscipiam. Hoc enim ipsum Philosophicum est, non in verba præceptoris jurare, nisi dum veritas simul jurat, imo hoc ipso nos Aristotelicos purgamus a calumnia, quam nobis injecit mancipium quoddam pauca lectionis et judicii (quod apud vos est), dum nihil aliud nos scire proclamat, quam quod nobis ab homine ethnico relicta sunt, interim nos pro unaquaque sententia licet absurdissima anxie pugnare, quod falsum esse vel solus hic locus monstrat, dum plerique ex ipsius sectatoribus ipsum accusamus in descriptione loci, et in ea errasse eum monstramus. Hoc interim monere vellem, coronides illas ad finem thesium adpositas esse contradictorias sententiæ Rami, qui eadem in scholis suis physicis profitetur, quæ ibi in coronidibus negamus, ne ea ex propria mente confecta autumes. Plura ob temporis angustiam non hac vice; post disputationem Deo duce omnia copiose. His igitur salvus vive, vale cum matre dilectissima et tota familia. Rostochio ocyus 8 Aprilis Anno MDIXC.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 2091. 4to, og i Langebeks Diplomatarium.

¹⁾ Holger Rosenkrands havde altsaa benyttet en fysisk Afhandling til Polemik mod Kryptokalvinisterne.

3.

1591, 9. Maj. Holger Rosenkrands til Faderen.

— — Magna cum hilaritate illa, qvæ ut graviora parenti chariora sunt (de studiis namqve meis eorumqve felici progressu loqvar), aggredior. Ubi scias, parens dilecte, me adhuc curriculo Philosophiæ volutari, cujus per annum fere ad has Rosaidas Musas sectator fui. Deo igitur duce id jam pridem aggressi sumus, qvod gravioribus rebus ac in studiis maximis perficiendis et perqvirendis paratissimum est, qvod collegia appellamus, in qvibus hoc ordine progredimur. Vocatis enim de consodalibus meis, eosqve selectiores ac in doctrinarum studiis provectiones, octo vel decem in meum convenimus musæum, ubi haud secus ac in publico collegio privatim nos per disputationes ordinarias, collatis studiis, præceptoris nostri Aristotelis philosophiam (tanqvam saniozem ab omnibus scoriis Rami politam) pervolvimus ac diligenter inqvirendo percipimus, atqve ita præside Daniele Cramero pædagogo meo die unaqvæve decima qvarta collatio instituitur, illo, qvem tangit inter nos distributus ordo, respondentem agente; qva totum philosophiæ Aristotelis tractum peragraturum me methodo ante festum natalitiæ Christi instans, Deo dante, spero. Hoc meum præceptorisqve mei propositum tibi tanqvam *ἐργοδιώκη* atqve inspectori nostro supremo indicare vellem, ut de illo judicare, paternumqve tuum iudicium mittere digneris. Hoc interim a parente dilectissimo petens, ut hoc unico studiis meis, qvo maximopere indigent, subveniat, auctoribus nimirum hisce, Galeno et de naturalibus qvæstionibus Zarabella, qvorum, licet ille medicus, plura apud ipsum philosophica et physica qvam medica specialiter dicta, qvantum ego perlegi, reperi. Hunc mihi præ omnibus physicum et philosophum (tanqvam sine qvo Aristotelem imo docti¹⁾ nihil intellexerat qvisqvam) legendum ac cum

¹⁾ Afskr. i Ny kgl. Saml. 2091. 4to har: dicti.

judicio relegendum commendavit vir clarissimus ac philosophus celebratissimus Mathias Flacius Illyricus, Philosophiæ Doctor ejusdemque in Academia hac Professor, præceptor meus observandus. Ego, quantum in me situm, nullam intermittam nec diem nec horam, quin studia mea, omissis omnibus parergis, diligenter et assidue, duce Deo, comitibus authoribus tanquam institutoribus fidelissimis continuabo, atque ita ut nequaquam parentem pigeat dulcissimum filii quoquo modo promovere studia. His cum matre dilectissima totaque familia vive, vale. Ex Rostochio 7 Idus Maji Anno MDIXC.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 2091. 4to, og i Langebeks Diplomatarium.

4.

1592, 13. Januar. Holger Rosenkrands til Faderen.

Tanta, parens dilectissime, litterarum, quæ nos intercedunt, anticipatio me non modo perturbat, sed et cruciat, quod negligentiae notulam incurrere videar, qui tam raras vobis visus mittere litteras; matris cum D. Chytræi, elapsi anni 22 Decembris datas, 12 Januarii huius accepi, in quibus litterarum raritatis accusor, cum tamen per cancellarium Bordingum, per civem Havniensem, per tabularium Danum Argentina huc veniens (!), et jam postremo per Arnoldum Witfeldium litteras dederim de statu vitæ et studiorum nuperrimas et copiosissimas, quarum quasdam impeditas, quasdam adhuc latere vereor. — — — Petiit a me inter alia colloquia D. Chytræus, ut ipsum apud te a calumnia nasutuli cujusdam, nescit cujus, meo etiam testimonio vindicarem. Se namque apud regni proceres delatum percepit, nomine criminis læsæ patriæ et Danorum, ut quod in publica lectione Chronici, Daniæ et Danis et quidem summis maledixisset. Sed me, parens dilectissime, omnes ac fere singulas ipsius lectiones, me præsentate propositas, audiisse constestor, audiivi honorificentissimam fieri patriæ et regum mentionem, tantum absit, ut malediceret.

Regis Christierni 3. et Friderici 2., laudatissimæ memoriæ regum, raræ humanitatis¹, clementiæ, benignitatis, magnanimitatis et (quod vere regium) prudentiæ et authoritatis monumenta multis principibus incitamento esse, sæpius decantabat. Plurimorum autem conviciorum fundamenta, quæ in virum istum conferuntur, ipse ego, qui cum ipso sæpius conversor et de variis confero, optime novi et de relatis ab ipso mihi, tanquam vere ejus, testare potero; verum non apud te, parens dilectissime, qui, pro senili prudentia et in virum istum amore, optime qualia quæque de ipso sparsa sint, absque præjudicio judicare poteris. Ego, quantum fidum decet discipulum, nominis ipsius tanquam præceptoris mei mihi amantissimi apud alios æmulus ero et amans, quoad vixero. Hæc de alienis. Studia mea adhuc philosophica sunt et saniora, qui jam libros specialiores Aristotelis physicos cum collegis nostris disputationibus octodiurnis evolvam, cujus exemplar unum aut alterum una cum disputatione a me habenda post mensem mittam. Deus optimus maximus curriculum hoc ad finem perducatur et propositum fortunet, qui idem te cum matre dilectissima et tota familia conservet æternum. Vale, vive. Rostochio 13 Janv. 1592.

Udskrift: Patri suo dilectissimo, Domino Georgio Rosen-
crantz, hæc denter litteræ εἰς χεῖρας — Hafniam.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 2091. 4to, og i Langebeks Diplomatarium.

5.

1592, 7. Oktober. Holger Rosenkrands til Faderen.

Nullas jam dudum dedi litteras jam inde ex eo, quo Petrum dimisimus, ignoscat parens dilectus, ut spero, facile: deerat enim non voluntas, ast ansa et materia scriptionis. Nunc tandem, peracto sic satis fælicibus auspiciis itinere hoc nostro, res nostræ quo sint statu, indicare volui. Rostochium 22 Septembris venimus, postquam inte-

gros septem dies Getzöra pro austro boream cum desiderio expectantes tædio maximo hæsissemus, exinde recta paterteram visitavimus, qvam salvam Dei nutu inventam tuo et matris nomine profesto Michaelis salutavi, et donaria cum litteris inscius obtuli qvam gratissima. Mandata expedivi sedulo; admonuisse se filium retulit, nihil tamen profecisse, nondum advenisse diem a Deo constitutam, pro responso accepisse se asserit. Interim litteras ab ipsa qvotidie expectabis, causam exponet absqve dubio uberius. Transacto tandem itinere Musas salutavimus Leucoreas¹⁾ 2. Octobris die, musas, inqvam, mehercle laceras, ut qvod totus academiæ status dissipatus nondum restauratus sit, nullus siqvudem adhuc locus reparatus, nulla professio, qvæ vacabat, præter solam Hunnii, restituta, egent enim viris doctis et ad docendum idoneis. Hunnius hinc sequenti septimana Voitlandicas ecclesias visitaturus discedet, intra bimestre vix ac ne vix qvudem reversurus. D. Mylius, Lipsiam vocatus, Jenam, ut audimus, relinquere in animo habet; ad dictum tamen aliquot annorum terminum D. Polycarpum nullo modo relinquere volunt cives Brunsvicenses, ut magna sit hoc statu theologorum inopia. Pierius et Crellius (ut de iis aliquid) captivi adhuc detinentur hic in arce Hohenstein, ubi hucusqve sat severo carcere inclusus ille, apud nos in arce hic custoditus, expectant sententiam in comitiis jam conscriptis brevi celebrandis ferendam. De vita dubitatur; Gundermannus namqve, postqvam revocasset, secreta qvædam eorum acta revelavit et miras technas, qvas descriptas globoqve turris culmini imposito Lipsiæ per Bakoffium consulem qvendam insertas esse admonuit, eum brevi, ut audio, globum aperire in animo habent, et chartas investigare ante comitia proxima volunt. Hæc de academiæ, qualis nunc est, statu, nos interim privatis nostris studiis invigilabimus; qvod si vero alia exorietur rerum facies, indicabimus. De mensa et habitatione sat prolixè

1) D. e. Vittenberg. Om Forholdene her se Tholuck, Der Geist der lutherischen Theologen Wittenbergs.

meus Magister, qvæ omnia sat commoda et ad votum. Studia vero mea qvòd attinet, mediocriter, sit laus Deo, florent post qvadimestre otium evigilantia. — Raptim Witteberga 7 Octobris Ao. 1592.

Vnicus tuus et obseqventissimus filius
Oligerus Rosencrantz D.

Udskrift: Patri suo dilectissimo Dno Georgio Rosencrantz hæ denter litteræ εἰς χεῖρε — Rosenholm.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 2091. 4., og i Langebeks Diplomatarium.

6.

1593, 22. Januar. Holger Rosenkrands til Faderen.

Diu est, qvo nihil litterarum ad vos dedi, sed non otio torpentem nec ignavia desidem me id omisisse parens dilectissimus opinetur, detentus enim sum præter votum, præter voluntatem et omnem opionem, nec data est mihi ulla commoda occasio ad vos perscribendi, qvòd idem vobis accedissee facile reor, a qvibus nihil mihi litterarum adhuc redditum est. Tabellarius ille, qvem Rostochio huc advenientem singulis duabus hebdomadis habemus, litteras eqvidem meas, sed frustra, eo perferre potuisset, hyemis etenim severitate, qva trajectus ad vos congelatus, ulterius transferri non posse hucusqve constanter asseverabat; abstinui itaqve a litteris hucusqve nolens volens, et qvid ferat mora temporis exspectavi; jam vero cum id res nostræ exigant, de certo nos prospeximus nuncio, qvi a nobis conductus, si Rostochio trajicere non poterit, per Holsatiam ad vos, Deo duce, venturus est, qvos ut salvos et incolumes inveniat, devoto pectore precor, anxieqve responsum exspecto, variis hinc inde allatis clamoribus de morte et obitu tuo me penitus fere prosternentibus, dum qvid credere, qvid non debeam, in dubio siem.

Meam valetudinem qvòd attinet, Deo meo optimo maximo sat dignas persolvere neqveo gratias, qvi me modo

per patriam meam hucusque saluum deduxit, sed et in hunc usque diem in his locis me tutatus est benigniter, atque ita tutatus, ut hic, laus Deo, prosperiori usus sim valetudine, quam vel Rostochii vel in patria mea; pectoris enim angustia, qua alias non leviter infestatus sum, Dei ope plurimum levatus sum, ut etiam in eo agnoscam summum Dei in me beneficium. Consilium a Brucæo nondum habere potui¹⁾, ipse gravissimos hucusque sensit cruciatus, atque in ipso agone versatus est; de quo quod incidit referam. In ultimo agone ubi sensit conscientie stimulos, accerseri ad se Bachmeisterum jubet, et cum eo aliquot horarum spatio de negotiis ad salutem pertinentibus conferens, religionem pontificiam mutavit penitus, quod postea usu cænæ dominicæ comprobavit et confirmavit; addidit, se in papatu natum, educatum, informatum, et propterea sperare sibi vitio verti non posse, quod reluctatus sit nonnihil, donec fundamenta nostræ religionis plenissime haberet cognita et perspecta; cum autem jam Dei beneficio ex diligenti et assidua lectione examinis concilii Tridentini a Chemnitio p. m. conscripti id assecutus sit, libenter se doctrinæ sanæ a viro magno Luthero repurgatæ subscribere velle corde et animo contestatus est. Hæc sunt, quæ de viro illo volui, opus sane divinum, cuius consilia imperscrutabilia recte agnoscimus.

Status academice qualisqualis est, paulatim enim illa reviviscit, licet adhuc sat lacera et prostrata. In jure, medicina et philosophia insignem hic habemus neminem, omnes clancularii Calviniani præter 2 aut 3, manus enim subscriptione reliqui conscientiam suam onerarunt, suspicionem vero (quod solum intenderunt) nondum sustulerunt. Etiam in hoc Deus falsitatis vindex animadvertat. D. Egidius Hunnius parum adest negotio visitationis occupatissimus; brevi tamen celebrandis comitiis ad diem 25 Januarii edictis, res tota finiatur. Magno huic viro, veritatis sacræ

¹⁾ Henr. Brucæus, Prof. Medic. i Rostok († 4. Jan. 1593).

propugnatori acerrimo, totiusque Germaniæ et ecclesiæ Dei lumine splendidissimo, ut sum commendatissimus, ita mihi gaudeo, illam diem mihi subortam esse, qua hunc virum non modo docentem et disputantem audire queam, sed et ejus familiarissimo et doctissimo colloquio frui mihi liceat. Obnixæ autem rogo huic viro litteras dare velis, quibus indicium facere poterit, aliquem adhuc superesse in nostra patria magnæ autoritatis virum, cui sacrosancta veritas per Lutherum disseminata cordi sit; id enim horum locorum theologi vix sibi persvadent ob lascivam levitatem Danorum, qui his in locis aliquo temporis spatio vixerunt, quibus, quasi ex barathro Stygiæ paludis advenientibus, ex faucibus venenum Calvinisticum effluxit, ac si ne unquam Lutheri scripta vel nomen audita vel visa in Dania essent. Samuel Huberus, vir doctrinæ excellentia et zelo pio in Calvinianos conspicuus, advenit atque professionem theologicam suscepit, disputando et concionando Calviniana dogmata fortiter impugnat, ut jam quantus vir fiet in illustri et conspicuo loco constitutus demonstrabit, ipsius conversatione familiarissime utor ab ipso invitatus, me amat, et summis beneficiis prosequitur, cujus doctissimis colloquiis non absque summa utilitate sæpius invitatus adsum, et adsum lubens. Constitui circa festum Paschatos ipsius mensa frui atque domestica conversatione, si parenti dilectissimo visum fuerit me hic diutius relinquere, quod tamen summe opto et precor. In his duobus viris summis theologis tota salus academici sita est, quos Deus conservet. D. Polycarpus Leyserus huc vocatus est, quem tamen respublica Braunsvicensis dimittere noluit, nec adhuc vult, ipse tamen absque venia discedere se velle instat, nec enim se ad illam alligatum ecclesiam asserit; Hunnius, ut vir est candidi animi et divini verbi propugnator zelotes, hunc admonet, atque Polycarpum salva conscientia oves suas, quas videt in luporum manu contineri, absque venia relinquere non posse admonet, quare D. Hunnius plurimorum civium odium hic perferre cogitur. Det autem Deus opti-

mus maximus, omnia ita transigantur, ne simultates inter tantos viros oriantur. Sed de his cum tempore plura.

Qvod mea studia attinet, illa, laus Christo Jesu, adhuc florent, studiis publicis quiescentibus, privatis usi sumus hac hyeme iisque philosophicis. Ad festum paschatos, restituta hac academia, studiis theologicis atque politicis me applicare constitui, quod in sui saltem nominis gloriam dirigat ille Deus, qui hucusque studia mea rexit ac direxit. Philosophica autem mea studia intuendo, quibus hactenus me delectavi, aliquid de vera philosophia meditatus sum, quod in formam orationis dispositum publice proposui hic in academia, typis autem jam vulgari curabo svasu D. Huberi, cujus iudicio cum singulari modo probatum sit, publicum fieri volui. Disputationem autem hic habui sub M. Daniele, præceptore meo, contra Ramistas pro Aristotele, nobisque senatus academici ultro potestatem duos dies disputandi concessit, quod etiam factum; tanta etiam in ea disputatione studiosorum et professorum erat frequentia, ut antea nunquam fuisse in ulla disputatione constat, numerus enim eorum fere septingentesimum attingit. Cum laude actus disputationis absolutus, mihiqve his duobus exercitiis publicis summa necessitudine doctores et professores eos mihi devinxi, quorum amicitiam volo et expeto, reliqui, qui Calvinismum subtile tegunt, ut me tecte odio prosequuntur, ita et illos ego contemno (hoc enim Christianum decet) et indignos amicitia sincera æstimo. Duo autem jurisconsulti D. Thomas Franzius et D. Gødemannus me post illa exercitia summe amare coeperunt, atque ignotum plurimis beneficiis affecerunt, mecum conversari cupiunt, atque omnem suam operam in studiis ultro obtulerunt, reliqui vero multi, licet amici videri volunt, latent tamen sub pectore Calvinisticæ insidiæ, ideoque, licet invidatus, ipsorum conversationem fugio.

Sed nimis prolixè forte agere videor, faciam igitur finem, illa, quæ ad commoditatem vitæ et studiorum faciunt, prudenti ac optimo parenti commendans, quem rogo de

filio suo omnia sibi illa polliceri velit, qvæ pium et ingenuum filium decere videbuntur. Habeo qvædam præ manibus, qvæ si publice fieri præceptores mei consultum judicarint, tecum, parens dilectissime, de dedicatione consilium communicabo. Sed de his alias. Nil autem ego moror insulsum inertis vulgi iudicium, si enim siquid in philosophicis a qvopiam nobili familia oriundo præstitum fuerit, rident et irident, qvos tamen ego rideo, et iudicium ruditati et inscitæ mancipatum doleo. His ultimo valeat pater dilectissime (etc.) Raptim Witteberga 22. Januarii Ao. 1593.

Filius tuus unicus et obseqventissimus
Oligerus Rosencrantz.

Dedi, parens dilectissime, litteras professoribus quibusdam in vestra academia, quibuscum quæstiones quasdam philosophicas commutavi, a quibus responsum etiam anxie expeto; ne igitur ægre ferat parens dilectus, tabellarium eo mihi reddendas litteras secum transferre.

Udskrift: Patri suo dilectissimo Georgio Rosencrantz de Rosenholm hæ denter litteræ *εἰς χεῖρας*.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 2091. 4to, og i Langebeks Diplomatarium.

7.

1593, 25. Juli. Holger Rosenkrands til Faderen.

— — Studia nostra quod attinet, florent vigentque, ut nunquam alacrius, duas qualibet septimana diversis collegiis theologicis disputationes habemus, iisdemque nos mutuis exercitiis contra hæreticorum insidias acuimus; alteri præest vir celeberrimus et ad admirationem exercitatus theologus, Ægidius Hunnius, præceptor et fautor meus observandissimus, in cuius collegio duas absolvimus disputationes, quas mitto, vehementer et obnixe rogans, ut per otium illas cum reliquis, quas mitto ejusdem, perlegas; ita enim ipse, quod non dubito, nobis de tanto viro, tanto

Germaniæ totius lumine (rumpantur ut Ilia momis) gratulaberis, qvem si ita ut nunc olim cognitum habuissem, cum, invitatus a vestro Hvitfeldio ipsiusqve parastate D. Theophilo, optimus ille vir et theologus tot convitiis et scommatibus proscindebatur, ego ipsum, ita me vere Lutheranorum Deus, sic defendissem, ut, si vel coelum ruissent, sentiissent habere adhuc virum illum, qvos amat et a quibus amatur meritissime. Alteri collegio præest D. Samuel Huberus, vir omni admiratione dignus, in cujus collegio 12 absolvimus disputationes, qvas mitto, inter qvas decima et duodecima mea est et mei magistri, qvas ut benevole suscipias, rogamus; mitto et alia, qvæ tibi non ingrata futura spero. Inscriptis mihi vir reverendissimus ecclesiarum harum præsul Polycarpus Lyserus, amicus et fautor meus observandus, orationem pro introitu hoc loco habitam, qvam simul mitto, et qvonam honorario ipsius erga me benevolentia et humanitas grati animi signo suscipienda sit, mihi rescribi peto. Adventit nuper etiam quartus theologus Salomon Gesnerus, vir in theologia, philosophia, lingvis et historiis revera excellenter doctus, cujus mensam jam accedimus, ubi cum aliis quibusdam doctissimis adolescentibus commensalibus quotidie post coenam in omni scientiarum genere, disputationibus successivis, nos mutuo exercemus, ut non modo corpus (in quo brutis non differimus) sed et animam saturent nostræ commessiones. In summa locus hic vitæ meæ optatissimus et dudum desideratissimus, quo nomine efficiam, ut sit etiam, Deo meo me bene juvante, fructuosissimum. — — Witteberga raptim 25. Julii Ao. 1593.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 2091. 4to, og i Langebeks Diplomatarium.

8.

1593, 19. Avgust. Holger Rosenkrands til Faderen.

— — Res meæ omnes, æterno Deo sit laus et gloria, eo sunt statu, quo esse eas idem ille Deus voluit, hoc est

optimo, ut cui studia aliaque omnia tam feliciter cedunt, quam possunt felicissime. Disputationibus siquidem et collationibus theologicis (cum tantis viris) pene quotidianis, quid inquam jucundius pretiosiusve. Privatis vero studiis et meditationibus atque contemplationibus philosophicis quæ major commoditas, quam in otio hoc tam negotioso? Faxit Deus, ut omnia in patria non modo quoad privata sed et quoad publica tam sana et fausta audiam. Me quod attinet, sic vivo, ut nunquam melius, imo vero ne quidem jucundiorum aut mihi commodiorum vitam unquam optarim; hac vita, ad quam natum me esse, ipse Deus tanta bonitate et clementia omnia mea coepta et studia secundans et dirigens, argumentis sat firmis contestatur. Ego vero ipse, quod in me est, spartam, quam nactus sum, divino aspirante numine, sic ornabo, ut in nominis ejusdem gloriam, propagationem et defensionem omnia cedant, cedant et omnia in emolumentum eorum, quibus secundum Deum quælibet se natum esse confiteatur necesse est, quod propositum, ut hucusque, sic et posthac secundet Deus ter optimus maximus. Amen.

Status academiarum nostrarum idem est, qui antea; jam vero his ipsis diebus gradu supremo in theologia ornabuntur quatuor theologi, inter quos duo sunt scholæ hujus professores, Samuel Huberus (cujus nomen ut tibi non ignotum sic posthac occasione commodiore notius tibi evadat) et hospes meus Salomon Gesnerus, quorum theses sub Decano spectabili et reverendo Polycarpo Lysero disputatas simul mitto. Reliqua quod attinet, sunt adhuc omnia in pristino statu, eoque florentissimo, quem tamen Deus optimus maximus diu incolumem conservet, atque a vesperationibus istis noctifugis Calvinistis, qui indies atque indies academiam hanc turbare moliuntur, clementer protegat. De vocationibus multiplicibus plane divinis mei M. Danielis ipse procul dubio monebit copiosius¹⁾; desino ideo *ταυτα*

¹⁾ M. Daniel Cramer, Holger Rosenkrands's Privatlærer, fik omtrent samtidig Tilbud om at rejse til Italien med en Grevesøn med en Kirkehist. Saml. 3. Række. I. 9

λογεῖν et in re non necessaria prolixius te alias gravioribus occupatissimum detinere. Doctor Winshemius me semel ad coenam invitavit, cui ut alias viro docto et magno loco constituto debitum quidem honorem detuli, tantum tamen quantum egregio Calvinistæ per conscientiam potui, qui cum initio sua mihi studia omnia nimis fere demisse, ut solent illi homines, detulisset, postquam tamen me in collegiis binis theologicis iisque Lutheranis non Calvinisticis qualibet septimana militare audivisset, adeoque me non sui esse stomachi suboluisse, hinc, præter priorem promissionem, me insalutato, nescio an ut inimicus, an ut non amicus (utrum non valde curare jubet conscientia) discessit, meque ne quidem per famulum de litteris, quas tamen conscribere sibi que tradi jussit, sollicitavit. Facile hæc neglexi, præsertim cum ipse hoc in loco in ore sit omnium. Deus optimus maximus, sincerorum Lutheranorum Deus, patriam nostram conservet diu castam denique et incolumem, amen, amen. Sed jam desino, teque cum matre dilectissima, tota familia, inclytoque regno Daniæ Deo clementissimo commendo. Salutant te omnes nostri theologi officiosissime, tibi Nestorii et Pili annos in nominis Dei veram gloriam, ejus defensionem et propagationem conjunctim precantur. — Witteberga 19 Augusti Anno 1593.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 2091. 4to, og i Langebeks Diplomatarium.

9.

1593, 25. Oktober. Holger Rosenkrands til Faderen.

Studia mea, parens dilectissime, de iis enim ut certior reddaris, indies expectare te et avere te haud nescio,

aarlig Løn af 150 Daler samt frit Ophold og Beklædning paa Rejsen; om Rektorembedet ved Pædagogiet i Stetin med en Løn af 300 Gylden foruden Lejlighedsindtægter; om en Plads som Professor i Ethik ved Universitetet i Rostok; og endelig var det ogsaa i Gjærde, at han skulde være Professor i aristotellisk Filosofi i Vittenberg. Han blev dog hos Holger Rosenkrands.

continuantur felicissime, et in utroque statu, stato cursu faustissimo. Civilem quod attinet studiorum meorum statum, floret ille, dum collegio viri cujusdam, licet juvenis, in hac tamen academia juris scientia scientissimi, non modo lectionibus quotidianis, sed et disputationibus octidianis, ea, qua decet, diligentia invigilo, profectus specimen, Deo auspiciis faustis coepta secundante, brevi dabo. De sacro isto studio, in quo faciliori cursu propero, theologico quippe, mira sed grata audies: Tractatum conscripsi contra Calvinistarum Coryphæum Antonium Sadeelem, nobilem Gallum, de nervosa illa quæstione inter theologos seu potius mathæologos Calvinianos et nostros, de priorum communicabilitate; illam subjeci censuræ et judicio theologorum nostrorum, perlegerunt eum omnes, commendarunt multum, editionem ejusdem in lucem urserunt; hæc dum aguntur, nescio quibus insidiis tractatus iste clam mihi surreptus e musæo, a quodam Calviniano describitur cum judicio theologorum nostrorum quatuor eidem præposito, transmittitur clam Heidelbergam ad doctorem quendam ibidem Professore theologum, ille ad me litteras perscripsit septem quaterniorum, ubi refutasse sibi videtur eundem meum tractatum. Ego vero pro tractatu meo apologiam remisi ad doctorem istum anonymum (nondum enim se nominare ausus est) petii ab ipso responsum et refutationem bis terve, nondum nec ille respondet nec alius pro eo ullus. Hinc factum est, ut etiam apud ignotissimos meum nomen adeo sit invisum, ut certo sciam, hominum id genus mihi adeo infensum esse, ut quævis mihi dirissima quotidie precentur, sed ut audis absque omni meo merito; consilio theologorum nostrorum, præceptorum meorum observandorum, tractatum istum in manus revidendum accepi, ut ita insertis argumentis theologi istius anonymi meisque ad eadem responsionibus brevi in lucem edatur; quod si vero in arenam publice descendere coactus fuerim cum istis hominibus etiam hac mea ætate pene puerili, non modo ductor meus erit spiritus lucis et veritatis, sed et testis, id omne in

ipsius nominis gloriam et defensionem susceptum esse. Qvod si vero hac de causa malevolentiam et invidiam mihi in patria apud quosdam crearim, eris tu meus, parens dilectissime, tutor, secundum Deum, et defensor. Sed quid si vel coelum rueret, veritas vel quævis odium parit, quidni divina? Jam jam sub prælo est disputatio de sacra *ἐνχαριστία* sub D. Samuele Hubero Calvinianis a me opposita, brevi habenda ad diem quippe 22 Novembris, quæ cum nondum parata sit, proximo nuntio brevi eandem transmittam. Sumptibus quod attinet, non experietur parens colendus, me vel vestibus vel vitæ luxurie intempestiva prodigalitate iisdem abuti; sed si quid magis hic quam alias impenderit, id sane omne liberis, absque quibus nil studia mea proficient, impendatur, impendi equidem maximam pecuniæ partem iisdem, ita tamen ut me, sit Deo optimo maximo laus et gloria, nullo modo poeniteat, nec te unquam, parens dilectissime, poenitebit. — — — Witteberga 25. Octobris Anno MDVIIC.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 2091. 4to, og i Langebeks Diplomatarium.

10.

1593, 12. December. Jørgen Rosenkrands til Sønnen.

Kiere Holger, kiere Søn! Thin løcksalig welferdt oc forfremmelse vdi thin Studering ønsker ieg teg aff Gud almectigste. Thin skriffuelse, dateret tiill Wittenbierg then 25 Octobris, er meg tilhende kommen, aff huilcken ieg gierne haffuer forfaritt, att thu est windtskibelig tiil att forfremme teg vdi thin Studering, saawell in Jure ciuili som in Theologia. Men hues andet thu giffuer tilkende vdi thin skriffuelse oc ather, att thet skall were meg behageligt, thet maa ieg bekiende, att ieg aldeles ingen behag haffuer vdi, som er om den vechsell skriff, som thu skriffuer att haffue begønt medt en Doctor tiill Heidelbierg, oc besønderlige efftherthi thet er Theologiam an-

rørendes, oc thu wildt vdi saa maade vnderstaa teg, som er end nw en møgett vng scholar, att skriffue emodt høglerde Doctores, oc flyge før end thine winger ere teg rett well woxen, thet tækkes meg att were en daarlig dristighedt aff teg, oc thu ther hos lader teg tække, att thu ther med wilt bliffue wide berømmet oc bekendt; men ieg achter, att thu liden Ere ther med kandt winde, at thu vnderstaar teg thet att begønde, som thu icke est mand for well att vdrette oc ende. Jeg for min Person haffuer oc aldrii haffdt nogen behag till saadanne Stridzskriffter. Som thu ydermere giffuer tilkiende vdi thin skriffuelse, att thu twenne eller trenne gange haffuer begerit suar aff then vbeneffnde Doctor till Heidelberg paa thin skriffuelse, dog haffuer hwerken hand eller nogen paa hans wegne wille suare teg tiill thenne dag; huilket ther siunis att were skreffuett aff teg ex magna arrogantia, att thu wilt lade theg tække, att thu aff saadan høglerdt forstand haffuer stillitt thin skriff, att ingen tør fordriste sig tiil att skriffue ther noget imod. Men ieg troer vist, at contrarium est verum, som er, att samme Doctor tiill Heidelberg haffuer saa anseett thin skriffuelse att were saadanne puerilia, som icke er werdt att forspille then tiid att stille ther nogen swar paa. Thenne er min mening om thenne fortagt, oc begerer ther fore, att thu her effter haffuer thet aldeeles vdi fordrag oc icke menger teg vdi saadan handel oc vnøttige striidskriffter, oc teg icke heller sømmer oc ingen Ere kand haffue ther aff.

Som teg oc witterligt er, at Doctor Samuel Huberus haffuer dediceret meg en bog oc foreritt mig med then, saa sender ieg teg itt breff, som ieg haffuer skreffuett hannem tiill, oc ther hoss en Portugaløser, som ieg will forere hannem med for samme bog, att thu then will antworde hannem oc betacke hannem paa mine wegne oc bede hannem, att hand will tage thenne ringe forering till tacke. For^{no} bog er mögitt ilde trøcht, saa ieg neppelig kand lese then rett, oc forundrer meg storligen, att saa-

danne bøglerde mendt vdi then widdberømte Vniuersitet icke haffuer bedre bogtrækker, ther haffuer bedre litter, som rener oc leseliger er end thenne; huilcket dog skall were skreffuett tiil teg allene, oc haffuer thu icke behoff att forkønde thet for andre. — Jeg sender teg oc ij bøger, D. Niels Crag haffuer dedicerit theg then ene, oc then anden foreret teg med; for huilcke ieg haffuer giffuit hannem en Ereskenck paa thine wegne.

Hans Jehansen¹⁾, som haffuer min broder datter, forskicker nu hans Søn till Leipzig till Hertzog Vrich, efftersom min naadigste Herre haffuer forskreffuit hannem tiil hans F. N. Thersom leyligheden seg saa begiffuer, att thu nogit kand see hannem tiill gode, then stund hand er ther, tha gør thu rett oc well ther vdi, effterthi hand er thin slect oc byrd. Thu wilt oc skriffue meg till igen med thette budt, som følger hannem frem, effterthi hand drager straxt hidt tillbage igen. — Jeg will hermedt befale teg Gudt almectigste. Aff Kolding den 12 Decembris aar 1593. Jørgen Rosenkrantz.

Udskrift: Myn kiere Søn Holger Rosenkrantz till egen Hand.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 2091. 4to, og i Langebeks Diplomatarium.

11.

1593, 27. December. Holger Rosenkrands til Faderen.

Litteras binas nuper ad me paterno equidem amore et iudicio exaratas neutiqvam accusatorias ego sed incitatorias magis accepi, agnovi, agnosco etiamnum non minus; agnosco eo ipso paternam tuam prudentiam, qui incitationes parenti dignissimas admonitionibus perutilibus graviter temperas, de quibusdam admonens eoqve ipso ad majora excitans et exstimulans; qvæ omnia me reverenter, et, ut

¹⁾ Lindenov.

filiū decet, cum iudicio apud animum perpensa retinere ne dubites. Litteras autem tuas, parens exoptatissime, nuper ad me datas, et (quod in iis gravissimum) adjunctam schedulam de confessione cujusdam, quod attinet, pauca hæc habe! Multos equidem clandestinos et furtivos imo quam plurimos apud vos esse Calvinianos utique non dubitarim, nec dubitabit, qui Daniam pene per transennam aspexit unquam. Quid theologi professores plerique doctores? quid Slangendorpius? annon sub Grynæo, ut ajunt, promotus doctor? quid Dibvadius? annon ex ungvibus leo, ex scriptis ipse? quid ille, nescio qualis, patruelis olim mei pædagogus, Risenius? quid illi, si auderent, non tentassent dudum? quid illi, ut alios taceam, omnes vel sane præcipui concionatores Haffnici? qualis Fyonix ille superintendens, qui, sorex propriam inscitiam prodens, se sibi gaudere atque Diis gratias agere, quod formulam concordix ecclesiarum vere Lutheranarum (papæ¹), formulam istam divinissimam, vix cum antiqvissimis comparandam, nunquam legerit, vix viderit, erga magistrum meum garrere olim non veritus est? Alios taceam tibi haud dubie notissimos, de quibus rectissime tuæ: rem sectantur, nomen fugiunt. Confessionem quod attinet, sane sincerus et zelosus Lutheranus nunquam tam frigidis verbis confessionem suam edidisset: denn, ut Lutherus inquit, man muss den Brei auf das Maul nemen, und nicht Mum Mum sprechen, sondern frey heraus sagen, wie einem umb das Herz ist. Sic Lutheranus confessionem suam editurus, verbis iis uti non solet, quæ Calvinianos nobis subdole suffurari ac fraudulenter iisdem uti non ignorat; alias equidem laici et simplices simplicem fidem retineant necesse est: at si edenda est confessio, simplex sane fides a fucata discernenda est; dum enim quod corde creditur ad justitiam, ore confitendum est ad salutem, Rom. 10. v. 10., sic utique

¹) Dette Ord staar, som det synes, her overflødig; maaske indeholder det dog en Allusion til, at D. Jacob Andreæ af sine Fjender ofte kaldtes Lutheranernes Pave.

ore confitendum est, ne os aliud, quam quod cor credit, confiteri videatur, quacunque enim arte verborum quis juraverit, Deus, qui est conscientiae testis, eadem ratione, qua is, cui juratur, intelligit. Confessio sic habet: Coena domini est sacramentum. Hic omnium primo praecognoscendum, sitne probabilis aliquis de hoc confitente Calvinismi suspicio, quam adesse haud dubito, cum non levi de causa te quidpiam de eo suspicatum esse facile praevideam. Hoc si ita est, hac se sane confessione non liberabit; eadem ratione etenim strophis Calvinistis usitatissimis circa hanc vocem uti praesumitur, qui hac voce subdolas tegunt insidias. Nam dum dicunt, corpus et sanguinem vere et substantialiter (sicut sonant simpliciter ipsa verba institutionis et definitio D. Lutheri in parvo catechismo) exhiberi, statim se insidiosae ad praedictam vocem sacramenti referunt. Inquiunt enim, vere et substantialiter exhiberi corpus et sanguinem, sed tamen cum coena haec sacramentum sit, hoc est, ut illi interpretari solent, cum sit actio talis, ubi typi, symbola et figurae dominantur, veritatem hanc et substantialitatem distributionis sub ratione sacramenti, hoc est typi et figurae, accipiendam esse concludunt, atque sic verba haec propria, aliosque eludunt, ut interim nil aliud exhiberi statuunt quam corpus sub sacramento hoc et typo, videlicet panem solum, quem typum corporis fingunt: nec fidem facit eo, quod addit: sicut simpliciter sonant verba institutionis. Haec enim constans est eorum assertio (quod invictissime disputatione mea Thes. 63 et 64 refulavi) verba institutionis (sub quo verbo etiam latitare solent de quo jam movere tempus non patitur) tanquam sacramenti, neutiqvam aliter intelligi posse quam sacramentaliter, hoc est, ut illi loqvuntur, metonymice, ut signo tribuatur nomen rei signatae, imo prorsus absurdum et contradictorium esse aliam dicere simplicem verborum interpretationem, cum haec sit ipsis naturalis. De quibus copiose Thes. mea 22, 30, 63, 64, 66, 69 et passim. Sed hoc observandum praecipue etiam venit: cre-

pat confessio definitionem Lutheri, si Diis placet; addat qvæso, qvòd Lutherus addit: sub pane et vino corpus et sangvinem distribui; addat: ore sumi; addat: omnibus Christianis distribui; dicat cum genuina Augustana confessione: et damno secus docentes; et sic erit, qvòd sincerus et zelosus audiat Lutheranus. Sed de his satis. Interim haud dubito, parentem dilectissimum tantum fidei hujusmodi hominibus adhibiturum, quantum deperditissimæ fidei hæreticis, spiritui ipsius Dei in os contradicentibus, pro pio suo zelo adhibendum esse ipse haud ignorat.

De meis breviter hæc subjungo. Litteris iisdem 14 Octobris¹⁾ ad me datis paterne mones, excusationes ad te meas tibi suspectas et pene invisas esse; at ea qva decet reverentia, parens dilecte, rogo, ne alio, qvam qvo a me proficisci solent, animo excipias, accipias: neutiqvam sane parens dilectissime veterni alicujus torporis et ocii fucandi causa factum id esse suspiceris, absit, absit a me præsertim lóngissime, studia non hoc patiuntur, ardor discendi nullo modo id fert, nec feret unqvam. Sed testor Deum, qvi ut omnia sic me novit, me aliud nil excusationibus meis intendisse, qvam ut dum vel justo brevius vel justo parcius, qvam decebat, ad te perscribere coactus aliquando sim, omnem interim apud tuam paternitatem præcaveam sive levitatis ignavæ sive ignaviæ levis suspicionem, atqve sic dum vel raritate levem vel brevitate ignavum meæ me tacite demonstrare possent litteræ, ipsæ tamen me potius excusarent qvam accusarent; atqve hac ratione, cum alias de filio suo obseqventissimo nunqvam parentem dilectissimum dubitasse facile expertus sim, facile etiam, ut spero, mei apud te animi et ingenii testimonia invenient locum.

Qvòd de Calvinismo jam dudum scripsi, me, si non fundamentum jecissem contra putidum istud et vere humanum dogma in scholis his nostris firmiter aliquanto, me, inqvam, multum partibus Calvinisticis contribuisse, levitati

¹⁾ Af dette Brev have vi uheldigvis ingen Afskrift.

equivdem non animi sed doctrinæ ascribendum est. Fateor hercle educationem multum posse, multum patriæ religioni deberi, multum utrumqve movere debere, et me Jesu si apud qvem alium apud me sane multum potuit, cum adhuc inconstanti vagi animi fluxu tenebar olim, dum adversariorum argumenta subtilia eorumqve ad nostra argumenta vere homini animali verisimiles responsiones perpendens, magnorum virorum Bucerii, Philippi, Majoris aliorumqve in hæc castra descendentium exempla apud animum judicio, qvale tum mihi, volvens, revolvens, neqve quid iis opponerem, nec quid responderem (solido namqve destituebar fundamento), neqve quid de hujusmodi summis alias viris pronunciarem, habebam. Hæ erant meæ dubitationis causæ; opposui equivdem tum mihi, qvæ jam inculcas gravissime, pater meritissime, tuam auctoritatem colendam, patriæ religionem, suspiciendam educationem, movebant multum, sed et hæc perpendenda veniebant, omnia veritati coelesti postponenda esse, ut si veritatem sinceram *κατὰ ἀναλογίαν τῆς πίστεως*, ut loquitur Paulus, Calvinianos tenere probari posset, annon veritati sacræ cedendum? maxime! Hinc factum est, ut obstacula dicta neutiqvam plene satisfecerint, adeoque omnis ille, si quis erat, apud me pro veritate genuina olim zelus hoc saltem argumento stabat, cadebat: interim precatione et votis assiduis Deum optimum maximum compellans spe firma a spiritu Dei pendebam, a quo et solo factum est, ut qui vix steterim non ceciderim, qui et nondum inceptum opus bonum in me spiritus sui gratia initiis admodum tenuibus exorsus est, quod ut in me confirmet, ardentissimis precibus indes devotus rogo.

His ultimis tuis litteris mones, urges, ne me temere disputationibus cum magnis viris immergam. Accusas, quod factum sit; at nondum factum est, parens dilectissime. Valeant, abeant in malam, per me licet, crucem theologi Heidelbergenses cum sua diabolologia, quid mihi cum ipsis, non ejus levitatis sum, ut nesciam res sacras

tanta temeritate non esse tractandas, sed cum timore et tremore, in conspectu excelsi Dei, adeoque nullatenus est, quod parens exoptatissimus vereatur, ut temere res has sacratissimas extra meam vocationem aggrediar, esset enim hoc non modo ridiculæ temeritatis, sed et blasphemæ impietatis, nec enim meum hoc non esse sat scio, aliquid extra vocationem Dei ordinariam in Dei causa agere. Tractatiunculam autem quod attinet, de qua proximis litteris, non erat illa theologica, sed mere philosophica, logica, physica et metaphysica, de priorum communicabilitate, exinde tamen multi¹⁾ Calviniani suffurantur, de hac materia, ut est libera cuivis philosophandi via, cum quibusdam contuli, et cum quodam doctore, quem audio non theologum sed medicum esse, verum nil hæc cum theologis, nisi forte vi pertracta, adeoque, ut antea monui, aliud nil sunt hæc quam liberæ philosophicæ disceptationes, quæ et liberis ingeniis dignissimæ, meoque gustui et ingenio ad majora exercendo jucundissimæ. At si quod ad te, pater mellitissime, quod arrogantiam sapere posset, Deum testor, non id ex arrogantia quadam ridicula factum esse, sed ad te illa, cui alias notum meum animum arbitrabar. Norunt id omnes, qui me norunt, neququam me honoris cujusdam manipulo moveri, nil mihi officit, nil me afficit, non sane studeo, ut laudatus fiam, possem id minori labore consequi, sed ut doctus, si non laudatus, sit sane, nec in id unquam intendi, quod novit Deus, nec aliquem ab omnibus laudatum unquam inveni, non haberi sed esse unumquemque studere decet, atque id ipsum de me filio obsequentissimo a mundanis his alienissimo semper sibi parens mihi benevolentissimus persvadeat, quam possum submissee et reverenter peto et obsecro. A laudibus autem istis, quibus nimium apud vos quidam in inscriptionibus publicis ad me suis indulgent, ut ipsos se temperent, valde viderem, pariunt illæ certissime æmulationem et invidiam, quod sat scio et

¹⁾ Ny kgl. Saml. 2091 4to har: nunquam.

dudum revera expertus sum. — De nobili genio quod in litteris mones, de eo monebit meus magister, properante forte calamo verbum omissum, quod obscuriorem reddit dicendorum sensum. Unum est, quod peto, quo commodissime parens erga studia mea promptissimus iisdem subvenire proterit. Cum jam aliquem gustum in scientia juris fecerim, magnamque pro rerumpublicarum varietate juris dicendi diversitatem in variis regionibus animadvertam, peto regni nostri statuta tam vetera quam nova, generalia et specialia, mecum communicari omnia, hisque additos processus in specialibus et generalibus judiciis, imperii statum aliaque, quæ in politica regnis alicujus διατυπώσει consideranda veniunt, erunt mihi jam nunc studia mea politiæ metis pene includenti maxime necessaria, sic enim cognito imperii proprii statu facile quæ sub lectionem historiarum notanda hoc nomine veniunt, jucunda et utilissima consideratione et speculatione conjungi possunt cum iis, quæ quotidie in regno patrio peraguntur, siquidem nil sit omnino politicum, ne nomine quidem dignus, qui non se ad hunc vel illum præsentem quippe reipublicæ statum comparare . . . ¹⁾). Poteris hæc omnia, parens dilectissime, facillime per alium efficere, meaque studia summa beare commoditate, quod ut facias, reverenter et officiose peto. Nil est, quod nunc mearum meditationum scholasticarum transmittam, mitto lusum quendam poeticum, ne prorsus vacuus sim, brevi alia mittam graviora. Novum autem hoc novi hujus anni auspiciam tibi faustum et felicem exopto et voveo. Ἀυτοσχεδίως. Ex Witteberga 27 Decembris Ao. 1594²⁾).

U. tuus et o. filius

O. Rosenkrantz.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 2091. 4to, og i Langebeks Diplomatarium.

¹⁾ Her er et Hul i Afskrifterne.

²⁾ Efter vor Tidsregning 1593, da Aarets Begyndelse endnu den Gang regnedes fra Juledag af.

12.

1594, 21. Februar. Holger Rosenkrands til Faderen.

— — Accepi nuper litteris parentis adjuncta Nicolai Cragii opuscula, atqve inter eadem meo nomine insignita ex Stobæo excerpta collectanea cum præfixa ad me Epistola, ut dicere solemus, nuncupatoria, a docto quidem viro scripta, at nescio sane qvo fato, suoue an alieno instinctu, parum scio: nec datum etiamnum sat commoda occasione quicquid¹⁾ ad ipsum transscribere. Nunc vero cum habeam, qvo si non æquali, simili tamen ratione, coeptam inter nos amicitiam et necessitudinem firmare ac confirmare qveam, disputationem qvippe publice hic a me nuper habitam, eandem reciproçæ inter nos familiaritatis arrham et testem constitutam volui, simulqve litteris ad ipsum datis ad idem coeptum filum continuandum, ipsum invitare. Candide autem fateri cogor, Epistolam istam dedicatorem me non absqve bile perlegisse, qvæ eadem me non admodum bene habet, præsertim cum publica in manibus omnium et ore. Est utiqve studiorum meorum ratio haud paucis, scio, suspecta, est invisâ plurimis, qui tamen vel quid reprehendant, nesciunt, vel canino solum dente rodunt, si sciunt: hic, quod ineptas istas philosophorum tricas (sic eos loqui libet) et nugas alicujus faciam; ille, quod theologiæ studium aliis præferam; at ille, quod historicis me non totum dedam. Nescio, quid murmuret, quid mali non ominetur, ut factum memini, cum nuper in patria vir quidam magni nominis nescio qua me oratione et ratione compellavit. Jam vero vir ille publice æmulatorum meorum sententias atqve judiciola confirmat. Si quid incusatione dignum, privatim id faciendum esset, non publice, privatis ad me litteris admonere licuisset, atqve adeo facilius et rectius malevolorum prævenisset morsibus. Imo vero quid est, quod accusat? Imaginatur sibi me alte-

¹⁾ Langebeks Afskrift har: quiquam.

rum seu Democritum cellulæ insidentem, nil præter tricas, ut ajunt, et apinas, nil præter privata privatum, nil patriæ reiꝫve publicæ nomine et gratia curantem, tractantem, nescio cujus naturæ contemplationi et otiosæ speculationi inhiare, quasi vero nescirem ipse, nos nobis non esse natos, sed patriæ parentibusꝫve. At vero quis non videt, quam sic bene lata sit strata via zoilis et æmulis meis calumniandi et mordendi. Forte hoc præter ipsius et voluntatem et votum; at sapientis esset hoc prævidisse; nec quid de studiis meis judicaret publice admonuisse, quam quid judicare deberet certius tenuisset. Mihi sane sat est studiorum meorum rationem placere iis, quibus cognita ea, quibusꝫve placent ea, quæ recta; et tum demum ea mihi merito placent, cum ea tibi. Nesciunt illi autem, scire forte nolunt, multo plura et majora requiri, ut quis nomine reꝫve politicus dici mereatur, quam vel unius Bodini, Machiavelli, Spinassati, Biesii, Patricii, et quot sunt aliorum, perlegisse de reipublicæ administratione scripta et præcepta. Imo nec sufficit historicorum omnium laboriosissima lectio, relectio. Non sane patitur, se infinita actionum humanarum (quibus, ut debita inter obtemperantem et imperantem servetur harmonia salvaꝫve unio, moderandis, regendis ac dirigendis præest politicus) non, inquam, infinita illa actionum, morum, ingeniorum varietas et vicissitudo arctis præceptorum vinclis et repagulis includitur; multarum æquidem rerum experientiam offert diligens cum judicio historiarum lectio. Innuit quidem sic vel sic, hoc vel illo modo, hanc illamve, huius vel istius politiam, conservatam, reparatam, constitutam. Ego vero aliusve, ut idem præstare possimus, alia ingrediamur via necesse est. (Herpaa udvikler H. R. udførligt, at en Statsmand trænger til Lys fra forskjellige Videnskaber og derfor ikke bør anse nogen af dem for sig uvedkommende). — — Nova quæ sunt, a magistro meo cognovisse parentem dulcissimum non dubito; proximis autem litteris a parente dilectissimo petii mecum communicari legum et

statutorum Danicorum, ut loquimur, corpus, quo beneficio pro paterno tuo erga studia mea affectu, iisdem ne desis, rogo; cuperem enim, cum jam in juris studio pene totus verser, civile istud cum nostro privato exercitio conferre, eoqve me ipsum pro tempore excercere, qvöd cognitioni et scientiæ juridicæ haud parum adjumenti allaturum mihi persvadeo

Afskrift i Ny kgl. Saml. 2091. 4to, og i Langebeks Diplomatarium under Aaret 1590. Slutningen af Brevet mangler; men af Faderens Svar ser man, at det har været dat. 21. Februar 1594.

13.

1594, 26. Februar. Jørgen Rosenkrands til Sønnen.

Kiere Holger, kiere Søn! Gud were altid med teg. Jeg wille nu icke lade at skriffue teg tiill, effther thi att thette Wittenbergske budt kom mig for, dog thu icke haffuer skreffuit meg nogett tiill med hannem; oc will nu noget suare till en thin skriffuelse, thu haffuer skreffuit meg tiill, vdi huilcken thu giffuer tiilkende, att effthersom ieg haffuer skreffuit teg tiill oc teg beskylder, att thu haffuer indladt teg vdi skriff med en Doctor tiill Heidelberg, oc ther hos formanitt teg, att ieg icke haffuer nogen behag ther vdi, att thu wille indlade teg medt nogen striidskriffter emod høglerde Caluiniske Doctores, thi thett sømmitt teg icke, thi thet icke war thin Profes: att ieg vdi saadan meening haffuer skreffuit teg tiill, bekender ieg well oc er end nu wedt samme sindt oc meening. Men att thu vdi thin Skriffuelse teg vndskylder, saadant icke att were skeedt aff teg, men huis thu haffuer skreffuitt, skall icke were Theologica men Philosophica, oc then, thu haffuer skreffuit tiil, skall icke were en Theologus men en Medicus, saa formelder dog thin egen første skriffuelse, att then tractat, thu haffuer skreffuit, er teg vbevist bleffuen aff en Caluinist vdtskreffuen oc kommen fra hende, er bleffuen forsendt til Heidelberg til een Doctor oc Professor Theologiæ

ther sammestetz, oc ther hos giffuer tilkende, attu saadant haffuer (!) effter the iij høglerde Theologers till Wittenbergs raad haffuer teg thet fortaget att giøre, med mange flere ordt, som findes wdi [thin] egen skriffuelse, oc kandt icke aff bogstauen anderledes forstaaes, end hues thu haffuer skreffuit tiil then Heidelbergske Doctor, thet haffuer weret Theologica; kandt oc forstaaes aff thenne thin skrift, huor vdi findes disse verba formalia: consilio Theologorum nostrorum, præceptorum meorum obseruandorum, tractatum istum in manus reuidendum accipi, ut ita insertis argumentis Theologi istius anonymi meisque ad eadem responsionibus breui in lucem edatur. Men huor om alting er, tha bliffuer thet aldt wed sit werdt, thu haffuer wel forstaaet min meening, then retter thu teg well effter. Jeg haffde oc well kundet lide, att thu haffde skreffuitt meg noget tiill med thet budt, effterthi thu wiste, att hand wille herind. Men ieg mercker, att then tiidt er dyr hos teg, naar thu skall skriffue meg tiill. Jeg will nu bestille, att thu skalt bekomme fleere penninge tiill thin vnderholding nu tiill Paaske nestkommendes eller straxt ther effter. Will her med befale teg Gud almectigste. Aff Colding den 26 Februarii Anno 1594.

Jørgen Rosenkrantz.

Udskrift: Meinem lieben Son Holger Rosenkrantz zu eigen handen.

Afskrifter i Ny kgl. Saml. 2091. 4to, og i Langebeks Diplomatarium.

14.

1594, 24. Marts. Jørgen Rosenkrands til Sønnen.

Kiere Holger, kiere Søn! Gud wære altiidt hos teg oc beware teg. Jeg wille nu icke lade att skriffue teg till medt thette budt, som siger seg att were leiet fra Leiptzig herind aff nogen danske Studenter, oc wille ieg nu lade teg wide, att ieg haffuer spurdt, at ther skall were en

Herremand ther vdi Westvalen, som haffuer haffdt en Søn, huilcken skall haffue weritt en Domherre till Bremen, then er bleffuen met nogen flere greben vdi Søen paa Kongl. May^{ts}. strømme oc haffuer weret en friibytter oc ther fore hans Misgierninger bleffuen rettet for Helsingør. For^{ne} hans fader skall till Rostock, som hand ther haffuer weritt, ladet seg høre, att handt wille heffne hans Søns dødt igen paa en Dansk Herremandt ther vden lands, oc hand well wiste, att ieg haffde en Søn, som studeritt till Wittenbiereg, thenne wille hand met ald flüdt tracte effter att kunde bekomme. Sligt er meg bleffuen aduaritt, att thet skall were hans onde forsætt. Ther fore kandt ieg nu icke lade att skriffue teg thet till, att thu seer teg gantz well for, then stundt thu est ther vden landtz, oc icke wandrer nogenstedtz hen, som farlighed kand were paa ferde, oc thu kunde bliffue vdkundskabet oc ther offuer bliffue greben, eller oc widt forrederie bliffue vdlockitt aff byen oc vdi saa maade bliffue forraadt, effter som well er skeedt ther till Wittenbiereg, att twenne wore danske Herremænd bleffue saa vdlockitt vden byen oc ther straxt bleffue fangne. Thij wilt thu vdi saa maade see teg gantz wisselig fore, effter som thu wedst teg self macht paaligger. Jeg troer oc wiss, att thersom then Caluiniske rott kunde tilføye teg nogen skade, tha skulle the well were ther willig till. Ther fore ware teg well for then, oc giffue thennem icke heller for møgett orsag till att the tracter effter thitt werste. Thu wilt holde thette stille hos teg sielf, oc lad teg icke formercke for nogen herom.

Jeg haffuer stackitt tiidt forleden skreffuit teg till oc sendt teg penninge, huilcke ieg will forhobe, att thu thennem nu haffuer bekommet aff D. Vit Wintzheim¹⁾. Thu wilt skriffue meg till igen om thin leylighed, thet første

¹⁾ Der sigtes til et ogsaa opbevaret Brev af 6te Marts 1594. Jørgen Rosenkrands havde sendt Sønnen 500 Daler.

teg kand stedis budt herindt. Jeg will hermedt befale teg Gud almectigste. Aff Køpenhaffn medt hast, som paakænker, then 24 Martij Anno 1594.

Jørgen Rosenkrantz.

Udskrift: Meinem lieben Son Holger Rosenkrantz zu eigen handen.

Afskrifter i Ny kgl. Sgml. 2091. 4to og i Langebeks Diplomatarium.

15.

1594, 30. Marts. Jørgen Rosenkrands til Sønnen.

Kiere Holger, kiere Søn! Gud were altiidt medt teg oc beware teg. Effter thij meg stedis nu wisse budt till teg medt mester Hans Aalborg, som haffuer giffuet meg tilkiende, att hand acther seg till Leipzig och ther will forskicke teg thette breff till hende; saa haffuer ieg och for v eller vj dage siden skreffuet teg till med itt Wittenbiergs budt. — — Jeg haffuer bekommitt en Skriffuelse fra teg daterit Wittenbierg then 21 Februarij, then er meg kommen till hende fra Rostock then 18 Martij, vdi huilken thu giffuer tilkiende, att thu haffuer bekommet then bog, D. Niels Krag haffuer tilskreffuit teg, oc thu giffuer tilkiende, att thu icke est well tilfrits medt hannem for then Epistel, hand haffuer skreffuit teg till vdi for^m bog, oc est vdi then meening, att hand er tilskyndet aff andre att skriffue teg vdi then meening till, huilcke som thu ment skall haffue nogen mishag till thine fortagne Studia, huilcket meg tækis ere nogen forwende tancker, thu tiltager teg om hannem, som ieg dog icke kan formercke, att handt haffuer giffuet teg nogen aarsag till. Oc som ieg aff thin skriffuelse kandt formercke, thu haffuer skreffuit hannem till igen, att thu icke hannem allene haffuer well vndskyllet vdi saamaade, men hand oc medt samme sin skriffuelse saa haffuer indtaget thitt sind, att thu er hannem saa fast tilgiffuen medt itt trygt oc fast wenskab, som

thu vdi thin skriffuelse medt mange ordt wel tilkende giffuer, som meg tækkes wel mөгitt er, om thet er icke for mөгitt, besönderlig medt then, thu icke tillforn haffuer seet oc kendt. Endog ieg wel bekender, att handt er en god lert mand, hues wenskab oc omgiengelse er werdt att holdes vdi acht, dog bør altingest skee med maade oc god beskedenhedt, oc ther hoss betencke stedze: ne quid nimis. Thette er nu thet, som ieg paa then thin skriffuelse icke kunde lade att giffue teg tilkende. Som thu oc haffuer skreffuitt meg till om en dansk logbog, saa sender ieg teg en latinsk oc dansk logbog, som the kalder Jusk log, oc endog the haffuer en sönderlig log vdi Skaane oc en anden vdi Sielandt, saa følger wi dog almindelig thenne Juske log vdi the domme, som gaae for Kongen oc Danmarcks Raad. Jeg sender teg nogen recesser, som oc bruges her. Huorlunde Rigens rett bruges oc forfølges her, ther om kandt thu paa een anden tiid fange beskreffuit, om thu thet est begerendes. Thu wilt nu skriffue meg till medt thette budt, huor leiligheden seg begiffuer medt teg, oc huor thet haffuer seg medt then venighed, som haffuer begiffuet seg emellem the Theologer ther till Wittenberg; thi her tales vnderlig oc mangelunde ther om. Jeg will hermed befale teg Gud almectigste. Thu helse thin Magister paa mine vegne. Aff Kopenhaffn then 30 dag Martij Ao. 1594.

Jörgen Rosenkrantz.

Udskrift: An meinen lieben Son Holger Rosenkrantz itziger zeit zu Wittenberch.

Afskrifter i Ny kgl. Saml. 2091. 4to og i Langebeks Diplomatarium.

16.

1594, 29. April. Holger Rosenkrands til Faderen.

(Efter en kort Bemærkning om at hans juridiske Studier skride godt fremad, vender Holger Rosenkrands sig

10*

til »res theologicas« og anstiller melankolske Betragtninger om den beklagelige og forargelige Strid, som var udbrudt blandt Theologerne i Vittenberg, det Sted, hvor den klare Sandheds Lys dog først var oprundet. Han skriver:) Nuper controversia circa phrases quasdam in articulo de prædestinatione leviculas velitata est, exinde schisma inter theologos nostros haud absqve gravissimo scandalo exortum est, qvod haud facile resarcietur. Alter contra alterum docet, disputat, Huberus puta et Hunnius. Colloqvium coram commissariis, theologis 3, politicis vel nobilibus 2, inter dictos Huberum et Hunnium institutum est in arce hac nostra, cujus acta omnia administratori transmissa, postmodum vel qvibusdam academiis dijudicanda data sunt, ut jam tandem qvid responsi ex aula deveniat, qvotidie expectatur. Interim suspensa pendent pene omnia; neque Huberus alias non indoctus suis caret nævis, neque erroribus caret, qvorum ab Hunnio, viro illo vero theologo, convictus jam dudum est. Qvod si vero disputationis statum ac qvæstionem scire cupis, proxime de eadem ad te agam prolixius. Interim vero nos studiis nostris consvetis inhæremus, nec nos diaboli hujusmodi lusibus moveri patimur. Vitæ nostræ status sat firmus atqve ex voto est. Nuper valetudinis ergo cum D. Polycarpo Dresdam ivimus invitati bis terve a D. Gødelmann (qvi ante triennium plus minus Haffniæ opus suum de magis serenissimæ regię majestati obtulit) consiliarium jam electoratus Saxonię agente, ubi honorificentissime ab eodem exceptus sum, atqve bis ab illustrissimis principibus junioribus ad prandium invitatus, omniaqve non solum in arce eqvorum (stabulum enim dicere pudet) atqve armentario, verum etiam in munitione ipsa atqve loco illo arcis arcano, ubi incredibilia reservantur artificiorum varia atqve varia genera, nobis ad ungvem demonstrata sunt secretissima, eaqve, qvæ multis principibus atqve illustribus viris videre non contingit, qvæ commoditas mihi hinc obtigit: Adest principibus junioribus qvidam aulæ magistri locum tenens,

comes generosissimus, Andreas comes a Schlick, atqve, quod dictu mirum est, doctissimus, variisque disciplinarum generibus instructissimus (qui enim alias aulæ magister habetur, Nicolaus a Miltiz, aulicis is quidem virtutibus — si virtutes illæ sunt — equitationis sat celebris est, musis vero omnino ignotus est); huic inquam comiti, cum a doctore Gødelmanno quædam meæ disputationes theologicæ et philosophicæ oblatae sint, mecum familiarissime (si hac voce uti licet) conversabatur, nec enim me a suo colloquio dimidium dimisit diem, meque tanto amore prosequi coeperat, ut tam inæqualis raræ amicitiae collationis me pene puduerit, ita tamen ut pudorem hunc ingenium tam generosi ingenii vicerit admiratio atque tam docti colloquii jucunditas. Detestatur juvenis iste generosissimus (est enim 23 annorum) ineptias istas impiissimas atque impietates istas aulicorum ineptissimas: illi interim et ipsum ipsiusque sublime despiciunt ingenium, a doctis tamen omnibus, qui in aula vivunt, non satis laudatum. Hic effecit, quæ mihi meoque magistro tam inexpectata obtigerunt, atque me vix dimittere voluit, dimisit tamen hac conditione, ne ullam intermitterem ad ipsum scribendi rescribendi ansam, quem etiamnum inter nos servamus amicitiae conservandæ modum; academicum sane et commodissimum. — Quod disputationem meam de coena non transmiserim, in causa sunt dissidia theologica, quorum gratia collegium hucusque Huberi jacuit; habebis eandem brevi cum adjunctis quibusdam, ni fallor, exercitiolis extraordinariis. Interim te cum tota familia Deo optimo commendo. Reverendus et optimus vir atque theologus, Ægidius Hunnius, præceptor meus perpetuum colendissimus, reventer sua omnia tibi denunciat officiola. Witteberga 29 Aprilis Ao. 1594¹⁾.

Tuus u. et o. Filius
Oligerus Rosencrantz.

¹⁾ Afskrifterne henføre Brevet til 1593, hvilket Aarstal, der ikke kan være rigtigt, jeg ikke har taget i Betænkning at rette.

Reverenter ac officiose rogo, ne petitionis meæ proximis litteris de statutis regni vestri inclusæ obliviscaris, ego vicissim tuus ille, qvem esse me vis et esse debeo, filius obseqventissimus.

Udskrift: Patri meo dilectissimo Georgio Rosencrantz, εἰς χεῖρας.

Afskrifter i Ny kgl. Saml. 2091. 4to, og i Langebeks Diplomatarium.

17.

1594, 5. Maj. Holger Rosenkrands til Faderen.

— — Litteras tuas 30 Martii ad me datas accepit magister Daniel a M. Johanne Olburgo in mercatu Lipsensi, cum adjunctis libellis quibusdam, jus nostrum continentibus, pro quibus gratias tibi habeo quam maximas; experieris etiam, Deo me bene adjuvante, me non frustra horum lectionem desiderasse. Peto autem obnixè mecum speciales istas, seu, ut sic loquar, municipales cujusque regionis, Scandiæ et Selandiæ leges, communicari, et si quæ sunt, quæ ad legum intellectum faciant, de iis me admoneri peto: Audio quendam sive commentatorem sive elucidatorem, ut cum jurisconsultis loquar, Tordonem Decanum, ut nominant, apud nos exstare, cujus si participem me reddiderit parens dilectissimus, magno me officio beaverit. Unicum adhuc expediundum restat, quod parens colendus unico verbulo efficere valet, quippe ut processus judiciorum coram inferiori ac superiori iudicio, modum item appellandi ac ad superiorem, tandem vero ad supremum magistratum ac iudicem ulterius provocandi, mihi descriptis procurare digneris (delector mehercule quam maxime necessaria hæc theologis meis atque jucundis speculativis studiis adjungere, quæ ipsa non modo jucunda, sed et perquam necessaria) nec non leges et constitutiones sat bene, ut animadverto, intelligi possunt, absque præmissa processuum judiciariorum, summorum, mediorum et

infirmorum cognitione, utpote quod ibidem legum vis et executio quam maxime conspiciatur. Omnino autem spero, parentem colendum omnia in optimam partem accepturum, atque me discendi cupidum hisce studiorum adjumentis beaturum.

De Nicolao Cragio, quod monet parens dilectissimus, his me expediam: displicuit sane mihi, ut candide, quid sentiam, dicam, præfatio ipsius, nescio quibus commendationibus sub initium odiose fucata, displicuit, inquam, sane duplici nota. Primum, quod de re sibi ignota judicandi sumat provinciam publicam, aliud sane si privatim id egisset, ignota inquam, ut apparet; quis vel malum unquam sic desipuit, ut cum non sibi natus sit sed patriæ, speculationibus naturæ ac philosophicis contemplationibus nihilominus totum se dare constituerit; annon nescit ille, etiam alia mihi studia cordi curæque esse; quod si nescit, quid de ignotis imprudens judicat? quod si scit, quid meam tacite studiorum carpit rationem atque aliis exagitandam proponit? Tibi, inquit, non decet tantum illa, quæ in contemplatione naturæ est, philosophia, quasi vero idipsum nescirem, quasi vero unquam mihi tantum philosophica tractare proposuerim, sic ergo imprudenter ipse, sive de rebus ignotis judicat, sive de notis præjudicat. Et attendat quæso parens dilectissimus, quam multis argumentis id mihi persuadere contendat, quod ipse nunquam negarim, quomodo fit, ut hæc legentibus aliis, quibus et ipse et studia mea ignota, arbitrentur me, seu Democritum alium, mihi proposuisse vitam nescio quam Diogeneam, extra et præter omnem societatem, contemplationum et speculationum subtilitatibus otiosum inhiare, a qua ipse ille¹⁾ hac tam gravi . . .²⁾ admonitione me dehortetur, quod certe quam non possim non ægre ferre, nominis quippe mei rationem habens, pro sua prudentia parens colendus judicium facile facere poterit. — —

¹⁾ Afskr. i Langebeks Diplomatarium har istedenfor «ille» te.

²⁾ Afskr. i Ny kgl. Saml. har her: esset; Langebeks Diplom. har st. med Forkortelsestegn over. Maaske har der staaet: scilicet.

Controversiam theologorum quod attinet, deploranda potius illa quam commemoranda; malui hucusque dubium expectare rei istius eventum, antequam dubius ipse dubios alios redderem; ne autem immerito incerto rumore, ut factum audio, sinceriores traducantur theologi, hunc cape universæ controversiæ cursum. Concepit sibi Huberus jam dudum quendam circa prædestinationis articulum sententiam non adeo quidem in omnibus absurdam vel impiam quam scripturæ ignotam, perductus equidem in hunc errorem Calvinianorum in abneganda redemptionis universalitate protervia, docet electionem esse universalem, paucos ideo solum dici electos, quod sibi applicent universalem (!), non quod Deus de his decreverit aliquid præ reliquis incredulis singulare. Hinc multa oriuntur consecraria in saniore theologia minime ferenda, multorum sacræ scripturæ testimoniorum novæ et inauditæ expositiones. Hanc vero suam sententiam nunquam antehac adeo explicite publicam fecit, quam nuper editis hic suis contra Calvinianos quibusdam circa hunc articulum scriptis, nam antehac aliis circa voces saltem quasdam videbatur dissentio, adeoque non adeo magni faciendam. Ansam autem controversiam hanc exagitandi præbuit Daniel Tossanus, Sacramentarius Heidelbergensis, qui disputatione quadam articulos visitationis invasit, ubi inter alia circa hunc articulum theologos nostros incusat, quod universalem quendam omnium hominum electionem (Huberum autem pungit) docerent, atque inde absurda quædam colligit atque infert; huic responsurus D. Hunnius monet, eam sententiam nunquam in nostris ecclesiis personasse, et disputatione etiam sua ejusdem falsitatem demonstrat: quod animadvertens Huberus, acerrime se huic disputationi opponit, minatur etiam, se publice disputationem hanc adorturum, quod facile etiam tulisset D. Hunnius, modo non absque extremo scandalo id fieri posse animadvertisset, quare fraternis admonitionibus eum ab hoc proposito dissuadentes, fore hac ratione submonuerunt, ut res privatos inter parietes

hucusque sepulta, per ipsum publicæ calumniæ prostituatur. Non adest disputationi Huberus, alios autem duos subornat argumentis suis instructos, quos ut leves levissimæ armaturæ milites facillime excepit, absque labore dispescuit D. Hunnius summa omnium et admiratione et approbatione. Abhinc Huberus, nescio quo zelo perculsus, publice disseminat, defendit, propugnat suam sententiam, multos sibi associat incautiores, quippe et parum in scriptura versatos. Silentium ipsi ab administratore imponitur, non silet, publicis concionibus et disputationibus ea de re disserit, pugnat; nec Hunnius hæsitantes cives et studiosos in veritate confirmare desinit. Tandem instituitur colloqvium, præsentibus theologis tribus, Mylio, Schiltero et Harbarto, politicis duobus, electoratus Saxonie nobilibus præcipuis, Joh. Lösero et Punikaw, in arce pene 3 dies celebratur. Qvædam intermittit Huberus, qvædam pertinaciter tuetur, licet adeo convictus fuerit, ut nescio, quid desiderari possit; vidi enim acta istius colloqvii tacite a quodam nostrorum theologorum mihi communicata. Hunnius solus cum ipso colloquitur, præsentibus quidem reliquis theologis, Polycarpo et D. Gesnero, at non simul colloqvibus. Acta colloqvii academiis aliis dijudicanda tradita sunt, et hic eventum etiamnum exspectamus et anxie desideramus omnes, ex parte prævisum ex parte dubium: quid tandem expediverit mora, perscribam certius. Doctrinam ipsam quod attinet, ad confirmandam propriam circa hunc articulum conscientiam mihi brevi tractatuncula totum controversiæ nervum constrinxi, quam D. Hunnii iudicio approbatam jam jam describendam procuro, ut tibi concredere possim; quam nondum absolutam hoc nuntio festinante transmittere non datur, transmittam brevi occasione data commodiore, ut in quo controversia hæc consistat perspicere possis. — Nova hic alia nulla sunt, nisi quod D. Hunnius una cum administratore ad comitia discesserit, qua intentione nescimus, num etiam theologicas ibidem movendas controversias suspicentur, hæremus.

Conservet nos Deus in veritate, veritatem in pace. Polycarpus aulicus concionator Dresdæ salutatus, brevi cum suis eo iturus, o consilium e re natum prudentissime ac piissime. — Plura hac vice ad te perscribere non licet; quod autem de isto mones, qui est ex insidiis, committo me Deo ter optimo maximo, qui suos potenti ducit et tuetur dextra, nec enim est, quod vel tantillum meæ confidam seu aliorum industriæ ac prudentiæ, quæ tamen si poterit, ero a re mea solerter equidem, at sub vexillo magni istius ducis, qui te etiam cum matre et tota familia conservet æternum. Witteberga 5 Maji Ao. 1594.

Filius tuus u. et o.

Oligerus Rosencrantz.

18.

1594, 22. Maj. Holger Rosenkrands til Faderen.

Qvis sit rerum nostrarum, vitæ ac studiorum in tam ancipiti mutationum vertigine, parens dilectissime, status, non possum non commoda quavis occasione ad vos perscribere, ut quid de cursu nostro sentiat, certo constare vobis possit. Valetudinem equidem nostram quod attinet, est quod Deo optimo maximo pro clementi aspiratione agamus pro more et habeamus indesinenti promptitudine gratias, qui nos usque huc sua tutatus est dextra potenti illa ac paterna, qua solet suos; Academiam vero, est sane cujus miseræ, et nescio qui (!) fato, quivis pius condoleat, et merito condoleat, ut quæ turbulentis equidem usque huc jactata fluctibus, jam vero pene labascatur, et nescio, quam dudum a plurimis prævisam minetur ruinam; minetur, inquam, licet non omnimodo ruat adhuc, declinet licet. At, qui sic inqvies? Proh dolor, dissidia theologica, subdola lucifugarum quorundam ac supposititia consilia, factionesque deperditissimæ, hæc sunt, quibus ceu arietibus tenebriones, organa diaboli, academiam nostram intus et extra aggrediuntur, dulcissima dudum demortua concordia

ac fraterna, societatem omnem, maxime vero sacram, de qua Psal. 132, conservans ac unice aduniens, animorum necessitudo sepulta computruit, nil præter odium, livor, invidia inter illos intercedit, quibus vel ceu membris indivisis constitui, vel ceu capitibus regi academia deberet. In diversas dissecta est academia factiones; hic Hunnio reliquisque theologis, ille Hubero adhærescit; videres hic ipsos pene scholæ parietes secum mutua dissona quadam invidentia et maledicentia dimicari, absunt penes quos spes salutis in universum sita. Hunnius in comitiis, Polycarpus Brunsvigæ Dresdam brevi abiturus, ut omnino vivam fædissimæ anarchiæ imaginem conspiciendam simul ac deplorandam academia nostra præbeat cunctis, adeo ut omnino mihi locus hic sordere inciperet, ni essent, quibuscum privata mea studia politica præsertim ac historica (ubi instructore etiamnum egeo) communicarem, quæ in re opera utor clarissimi ac consultissimi cujusdam academiæ nostræ professoris D. Thomæ Frantzii, generi D. Viti Winsheimii, qui ut in politicis ac historicis versatissimus ac experientissimus est, sic et nihil intermittit, quo studiorum meorum commodo prospici possit, dum exercitio domestico politicos varios atque varios secundum genuina ac sobria principia, atque ad reipublicæ rite administrandæ emolumentum magis quam necessarios subinde ex historicis deducimus discursus, filo quippe præceptionum politicarum historicam lectionem adjungentes, ceu in ipso usu oculis quasi subjectam exercitationem, quo exercitio adeo sane delector, ut omnes alii motus ac vicissitudines saltem, ut solent turbulentiora aliquando somnia, afficiant, quorum, ut evigilaverimus, tandem obliviscimus. Deus optimus maximus coepta hæc nostra fortunet et secundet in nominis sui gloriam, patriæ atque amicorum emolumentum, qui et idem te cum matre dilectissima et tota familia diutissime incolumem conservet, amen. — Dabantur Wittebergæ 22 Maji Ao MDXCIV.

Afskrifter i Ny kgl. Saml. 2091. 4to, og i L. Diplomatarium.

19.

1594, 12. Juli. Holger Rosenkrands til Faderen.

Litteras meas, parens dilectissime, 8 Julii ad vos datas spero tandem per quendam Lucam fabrum vos accepisse, cui in Pomeraniam indeque recta ad vos ituro, easdem diurni mei silentii indices festinanter admodum tradidi. Jam vero cum commode ad votum hic D. Winsheimium a comitiis redeuntem offenderim, ansa commodiore oblata, de rebus propriis, maxime vero de iis, quæ apud nos geruntur publicis, copiosius perscribere licebit. Mea quod attinet, sunt jam, sit laus Deo, salva omnia atque ex voto, de morbo enim atque restituta sanitate proxime copiose satis; studia mea antiquo geruntur circulo, politica jam ago, et quæ publica propius spectant, eaque certe felici, sit laus Deo, genio, direttore et ductore illo quippe, qui ipse vere audit politicus et de quo alias, D. Thoma Frantzio academiam professore jurisconsulto, quo cum exercitia optatissima ago privata de casu proposito quodam deliberandi, consultandi, in diversas partes disputandi, adjuncta historiarum lectione simul ac politicorum (quo nomine et juris interpretes habeo), quibus exercitiis ea, quæ in historicorum lectione observo, atque politicorum præceptionibus adverto, ad usum postea ceu memoriæ recolam transfero. Res theologicas quod attinet, pendent adhuc, Hubero equidem interdicta professio, idque hac de causa et occasione, quod 2 die pentecostes sub vesperam concione publica dogma suum adeo pertinaciter defenderit, acerrime etiam causam suam egerit, ut non absque maximo scandalo, imo vero pene motu id factum adverterint illi, quibus in absentia illustrissimi administratoris munus vicarium demandatum erat, licet autem silentium utriusque parti jam dudum demandatum erat; illud tamen non quoad doctrinam ac veritatis defensionem (nec non fieri decebat) institutum erat, sed quoad personalia vitia, specialia partis utriusque actiones reprimendas ac cohærendas (!). Adeoque

mandatum hoc illustrissimi administratoris transgressum esse D. Huberum in propatulo erat, D. vero Gesnerum, qui tum solus (absente in comitiis D. Hunnio, Brunsvigæ vero valedicante D. Polycarpo) aderat atqve ecclesiæ præerat, hunc, inquam, ex officii ratione non deliquisse, dum concionem Huberi quoad sacram veritatem sequentibus aliquot concionibus refutat. Quid fit? Huberus a concionibus et lectionibus publicis abstinere jubetur, redit Hunnius, redit Polycarpus, uterqve se a crimine Calvinismi publice ab Hubero ipsis assuto, publice excusat, populum monent, ne faciles sint ad quodvis arripiendum, spiritus esse probandos, ut inquit Paulus. Interea D. Huberus ab illustrissimo administratore Ratisbonam avocatur; ubi jam hæreat, nescitur; illustrissimus ante biduum rediit, nec tamen ille, expectamus tamen advenientem brevi. Principem Wirtembergensem una cum theologis suis de conciliando seu potius qualicunqve ratione declinando hoc errore laborasse fertur; quod factum sit, nescitur etiamnum, eventum quotidie ex aula expectantes. Ut autem est, non est, quod interim sibi de tanto tanti viri casu gratuletur quispiam, non est, quod id veritati imputet, aut nasutolo quodam præjudicio ecclesias nostras gravet, nec certe apostolus ipse Petrus gravissima se subduxit Pauli reprehensione; quid viro isti summo, de ecclesia Christi, si quis alius, optime merito D. Flacio Illyrico accidisse, præsens etiamnum testatur ætas. Qui stat, videat, ne cadat. Transmitto, parens dilectissime, breviusculam controversiæ hujus declarationem a D. Hunnio concinnatam et præter ipsius expectationem divulgatam, ubi quod vere de hac controversia haberi debeat, breviter explicatur. Quidnam posthac evenerit, litteris declarabo. — Libros quod attinet, de quibus non adeo dudum, aliaqve quæ iisdem adjuncturum parentem dilectissimum spero, avide exspecto; fundabunt hæc et promovebunt studia mea quam maxime.

Unicum est, de quo parentem dilectissimum monere decet, Jacobum Sefeldium filium suum juniorem Eschildium

studiorum causa huc emissum, nescio cujus commendatione, Ripensi cuidam Christiano Johannis concredidisse, Calviniano insigni atqve sacrosanctæ veritatis egregio calumniatori, qvòd an ex re pueri istius futurum sit, judicent alii. Qva de re parentem dulcissimum admonere volui, cum consilia et admonitiones parentis plurimum apud seniore[m] Sefeldium valere haud nesciam. His te Deo optimo maximo commendo cum matre dilectissima et tota familia. Vale, Witteberga 12 Julii Anni 1594.

Filius tuus u. et o.

Oligerus Rosencrantz.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 2071. 4to og i L. Dipl. Den i Slutningen af Brevet omtalte Christen Hansen Riber blev senere Professor i Kjøbenhavn og tilsidst Biskop i Aalborg. I et følgende Brev af 8de September s. A. fortæller Holger Rosenkrands, at der var holdt et Møde i Torgau af Theologer fra Wittenberg, Jena og Leipzig, hvor D. Samuel Hubers Sag var drøftet, og at han var bleven afsat fra sit Professorembede i Wittenberg, da han med den største Haardnakkethed holdt fast ved de Ytringer, der havde voldet Forargelse.

20.

1594, 16. September. Jørgen Rosenkrands til Sønnen.

Kiere Holger, kiere Søn. Gud almechtigste opholde oc beware teg altiidt. Oc kandt teg ikke forholde, att Doctor Veitt Wintzheim haffuer her taldt med meg oc giffuitt meg tilkiende att haffde taldt med teg tiill Wittenbierg paa hans Hiemreise fra Reichsdagen, oc wille lade meg thet wide, att thu studerer gantz flittig oc haffde well forfremmitt teg vdi lærdomen, oc wille ther hos adware meg, att thu alt for meget flittig studerer oc end meere, end teg gott skulle were; thi hand formercket nogen skrøbelighed hos teg, att hand therfor befrøcted, att thett skulle were teg skadeligt paa thin Helbrede, om thu for mægitt oc heftig wille beschwere teg sielff med thin Studering; thij hand meente, att hand haffuer giffuit acht paa teg, att thu skulle haffue nogen beswering vdi thit bryst oc en

stackit aande, att thett war att befrøchte, att vdi fremtiiden kunde ther aff fororsages en hard brystsuge, huilcket hand wille saa vdi then beste meening haffue meg adwaritt. Men att ieg thet saa aldellis haffuer kunde antage oc forstaa hans mening, will icke wel komme vdi mit Sind, oc tuiweller nogit ther paa, att ther skall were andit vnder, att hand sligt haffuer giffuit meg tillkiende. Huorfore ieg begerer, att thu wilt lade meg wide, huor thin leylighed er, om thu befinder nogen slig skrøbelighed hos teg vdi thit bryst, effter som hand thet haffuer berett for meg, oc om thu haffuer opladt teg for hannem, att thu haffuer nogen breck vdi brystet, eller om thu kandt wide, huadt orsag hand haffuer haffd ther tiill at giffue meg sligt tilkende. Oc effter som thu haffuer skreffuett meg tiill om then Student, som haffuer fuldt Jacob Seefeldtz Søn Eske ther vd tiill Wittemberg, at thet skal were en arg Caluinist, oc ther for icke skal were hannem gaffnligt, att hand lenge skulle were hos Eske: saa haffuer ieg talt med hans Fader ther om oc haffuer formerckt, at hand er mōgitt ilde tillfredts thermed, att samme Person skulle were af thet slags; thij the som haffuer raadt hannem tiill then Person oc flydt hannem then, the haffde loffuitt oc tilsagt hannem wid theres Eedt at were aldeles reen vdi Religionen. Oc therefore haffuer begeritt aff meg, att ieg wille skriffue teg tiill, att thu till wisse wille forfare vdi Sandhed, om hand er en Caluinist. Thersom for vist oc vdi Sandhed befindes, att hand er aff thet parti, tha will hand icke lenger lide hannem ther hos hannem, oc begierer, at ieg skulle skriffue teg tiil, att thu wille forhøre ther tiil Wittenbierg, om thu kunde fly hannem en anden god Person, som er tysk født, som war reen vdi lerdom oc wilde flittig tage ware paa hans Søn, att hand ther well kunde bliffue institueret vdi lerdom, oc then thu kunde wide tiill wisse at hans søn kunde wel were forwaritt medt, tha wille han strax forløffue then anden. Saa wilt thu therom gøre thin yderste fliid, att thu kand

flye hannem een god Person tiill hans Søn, som hand wel kand were forwaritt med. Hand begerer ingen Dansk, men een vtlendisk person, oc her om med thet allerførste wilt skriffue meg beskeedt tiill ther om. Wi behøffue well her wdi Rigitt en lert oc weltalende Jurist Doctor; thu wilt oc lade meg wide, om ther er nogen ther tiill Wittenbiereg eller Leipzig, som thu kender, ther staaer tiill att bekomme oc wille lade seg bestille her wdi Riget, att thu ther om oc wilt skriffue mig tiill, dog icke lader teg ther om formercke emodt nogen, før thu fanger ydermere beskeedt att wide ther om. Oc will hermed befale teg Gud almectigste. Aff Flensborg then 16 Septembris Anno 1594 med hast.

Jørgen Rosenkrantz.

Afskrifter i Ny kgl. Saml. 2091. 4to og i L. Dipl.

21.

1594, 9. Oktober. Holger Rosenkrands til Faderen.

(Brevet begynder med en overmaade vidtløftig Retfærdiggjørelse i Anledning af Faderens Skrivelse af 9de Sept. 1594 om et Rygte, der fortalte, at Holger Rosenkrands skulde være forelsket i en Jomfru, der var i Huset hos D. Veit Winsheims Svigersøn, D. Thomas Frantzius. Rygtet afvises som aldeles grundløst, og der omtales flere falske Rygter, som havde været i Omløb om H. R. — Angaaende Faderens Forespørgsel af 16 Sept. s. A. om Sønnens Helbredstilstand, svarer denne, at der formentlig ikke var nogen Grund til Ængstelse. Derpaa fortsætter han saaledes:) Præceptorem Escilli qvod attinet, universum id negotium meus magister ad vos perscribat copiosius, unicum id petierim, ut qvam fieri possit maxime ego ab invidia atqve calumniis fautorum et promotorum istius Dani, qvem sibi adjunctum habet Escillus, immunis esse qveam; certo enim scio illos, ubi rescierint, me admonitore parentem dilectissimum, qualis sit iste homo, subo-luisse, mihi fore offensissimos, qvod licet non adeo magni

faciam, malim tamen, quam fieri possit maxime, invidiam eorum subterfugere, quod parentem dilectissimum pro sua prudentia rectissime præcavere posse haud dubito. Nil restat, quod addam, nisi maximæ, quas debeo, gratiæ pro paterno erga me affectu, quo mihi de studiorum meorum sumptibus tam liberaliter prospexit; faciam, Deo largiente gratiam, ne tam promptæ benignitatis unquam vos poeniteat. Transmitto disputationem meam, quam nuper promisi, juridicam, cum aliis quibusdam exercitiolis, quæ, ut boni consulas, reverenter peto. De dissidio theologico nil conclusum est, Huberus integrum pene mensem Torgæ hæret, responsumquæ expectare jubetur. Quod fiat, tempus dabit. Transmittam proxime exemplum protocolli colloqvii hic habiti, quod mihi a quodam theologorum concreditum est, ex quo de controversia ista ulterius iudicium facere licebit. Oblitus pene fuissem illius, quod ad finem litterarum tuarum adjeceras, de viro quodam jurisconsulto; jam vero nec Lipsiæ nec hic præter unicum D. Winsheimii generum est, qui rebus hujusmodi præesse valeat, valet is gravitate, valet juris scientia, valet eloquentia, valet certe præ omnibus prudentia politica, ut quid in ipso desiderent viri principes, quibus ex usu est, non habeant; ætate florenti est, annorum aliquot supra triginta, valetudine constanti, ut eminus et cominus ejusdem consiliis et laboribus uti Dania nostra possit. Plura de ipso ex Benedicto Alefeldio atque socero ipsius D. Winsheimio cognoscere poteris. Interim quod jubes, sepulta apud me hæc erunt tacitaquæ. — Wittebergæ raptissime 9 Octobris Anno 1594.

Afskrifter i Ny kgl. Saml. 2091. 4to, og i L. Dipl.

22.

1594, 5. December. Jørgen Rosenkrands til Sønnen.

Kiere Holger, kiere Søn! Efftherthij thenne breffuiser Hans Skoffgaards søn skall nu drage her fra oc till Wittenbiërg at studere, wille ieg nu icke lade at skriffue

teg till medt hannem, endog ieg nyeligen tilforn medt itt wortt egett budt haffuer skreffuit teg till, oc effterthij thenne dreng er min slect paa fæderne oc møderne, oc hans fader war een goed from erlig mand oc min gode wen, ther fore wille ieg, att thw skulle forfremme hannem till thet beste, hues teg mueligt kand were, oc handt thet aff teg begerer. Thu wilt oc skriffue meg till, naar teg stedes budt, oc lade meg wide om thin leilighedt, huor then sig ther begiffuer, saa oc om andit merckeligt, som ther forfaller. Jeg forfarer, at then administrator aff Saxen haffuer paa Reichsdagen afsøndritt seg fra the Caluinister, som dog wille holde thennem till att were then Auspurgiske Confession forwante, vnder thet skin att the kunde medt nyde then Religions fredt, som the dog medt rette sielf haffuer vdsluttet thennem fra lang tiid tilforn; oc endog ieg for min Person well wedt, att samme først haffuer giort lofflig oc rett ther vdi, att handt thette haffuer giort, att hand vdi saa maade haffuer afsøndrit seg fra then secteriske hob, saa will thet dog icke behage eller loffuis aff thennem, som samme sect er tillgiffuen. Thu wilt ther fore skriffue meg till igen, huadt thu therom forfarit haffuer, tesligest om Hubero, oc the Caluinister, som ther vdi landet vdi begøndelse bleffue fangen oc anholdt, theris wilckor. Jeg wedt icke retter, end Apis von Grønberck, som war Hertzog Olrichs Hoffmester ther til Leiptzig, kommer hiid snartt i Riget; ther thu kand komme hannem till ords, att thu tha bode mundtligen oc skrifftligen wedt hannem kandt lade meg wide, om hues thu west ieg begierer gierne at wide. Dog wille ieg icke, att thu skulle lade teg formercke for nogen, att ieg thette haffuer skreffuet teg till om hannem. Jeg wil nu her medt befale teg Gud almectigste. Aff Køpenhaffn then 5 Decembris anno 1594.

Jørgen Rosenkrantz.

Thu wilt helse thin Magister med gode natt paa mine wegne.

Udskrift: Myn kiere Søn Holger Rosenkrantz til egen Hand.

Afskrifter i Ny kgl. Saml. 2091. 4to, og i L. Dipl.

23.

1595, 10. Marts. Jørgen Rosenkrands til Sønnen.

Kiere Holger, kiere Søn. Gud were altiit medt teg oc beware teg. Jeg giffuer teg wenligen att wide, att ieg nu først for ij dage siden fick min Suoger Hans Langes skriffuelse, vdi huilken hand giffuer tilkende, att Magister Daniell haffuer skreffuit hannem till, att hand haffuer be-kommitt itt kald till Stettin, oc att hand therfor er till sinds at begiffue seg fra Wittenberg oc ther hen, oc er therefore begerendes af hannem att wille lade hannem wide, huor hand wille haffue thet medt hans Sønner, som nu er hos hannem, huadt heller att hand will, att the ther till Wittenberg skulle bliffue lenger, eller om hand wille, att the skulle følge hannem till Stettin oc ther fortøffue hos hannem paa itt half aars tiidt. Saa haffuer hand nu vdi hans skriffuelse begieritt aff meg, att ieg wille skriffue Ether till medt thet budt, ieg wille forskicke vdt till Ether, oc formercker af samme hans skriffuelse, att hand icke wille haffue hans Sønner till Stettin, oc er dog twiuell-raadig, huor hand skulle forskicke thennem andersteds hen, oc therfor begeritt mine raad oc betenckende ther vdi, oc at ieg thennem wille skriffue Ether till, attj ther effter kunde haffue Ether att rette. Saa haffuer ieg ther paa skreffuet hannem till igen, att ieg for nogen vger siden haffuer skreffuitt Ether till, att ieg wille, at thu Holger skulle komme hiidt i Rigitt till meg nu straxt medt thet første, oc befrøcthet therefore, att hues breffue ieg nu skriffuer Ether till, skulle icke kunde komme Ether till hende, for I ware dragen fra Wittenbierg; dog thersom meg kunde stedes nogitt snart budt till Ether, wille ieg well skriffue Ether till mine Raad oc betenckende effter leyligheden, som seg nu begiffuer, som er, at effther-thi att hand sielf icke er endnu beraadt paa, huor hand wille forskicke hans Sønner hen, tøcktis meg best were, att hand lodt thennem endnu nogen tiidt lang fortøffue

ther till Wittenbiereg, indtill saa lenge att hand kunde ydermere beraade oc betencke seg oc endelige beslutte, huor hand wille thet skulle forholdes medt thennem. Anditt wiste ieg icke att kunde raade hannem paa thenne tiidt. Saa wilt thu tale medt M. Daniell ther om, oc I bode wille betencke hans Sønners gaffn oc beste, att beskicke thennem en god lerdt Person till, vnder hues Disciplin oc wardtecht the kunde were oc bliffue ther till Wittenbiereg, indtill saalenge theris fader nogett anditt lader forordne oc tilskriffue thennem ther om. Naar Gud will thu kommer hiidt, kand Hans Lange forfare aff teg om theris leylighedt, oc huor widt the haffuer forfremmitt thennem vdi theris Lerdom, oc hand tha kand betencke theris leylighed oc hues theris gaffn oc beste kandt were. Oc will nu forhobe, att thu retter teg efter min Skriffuelse, som thu tilforn haffuer bekommit, saa att thu medt thet første kandt were her hos meg. Gud befaler ieg teg. Aff Køpenhaffn then 10. Martij Anno 1595.

Jørgen Rosenkrantz.

Udskrift: Meinem lieben Son Holger Rosenkrantz zu eigen Handen.

Afskrifter i Ny kgl. Saml. 2091. 4to og i L. Dipl.

Biskop Oluf Chrysostomus's Fortegnelse over Præsternes Bøger i Vendelbo Stift.

Meddelt af Adjunkt D. H. Wulff.

Med Indledning og Anmærkninger af Dr. T. Skat Rørdam.

I Kirke-Ordinansens sjette Kapitel var der forordnet, at »efterdi der udi denne Tid udgaa mange skarns Bøger, af hvilke ej aleneste de uforfarne og vankundige, men ogsaa de som fuld vel forstaa sig, kunne forgives: thi maa alle gode Sognepræster bruge de Bøger aleneste, hvilke lærde og vise Mænd have vedtaget, paa det at de ej maa under Sandheds Skin ogsaa inddrikke Vildfarelse, til deres store Fordærvelse, som dem skulle tillide«. Derfor befales, at Præsterne først for alle skulle have »den hellige Bibel, som er en Kilde til al retsindig Gudelighed«, dernæst Morten Luthers Postil over Evangelierne; Melanths Apologi (med den avgsborgske Konfession?) og hans Loci communes; en eller anden god Bog, hvormed de kunne forklare Børnelærdommen, og Luthers lille Katekisme; endelig Instructio visitationis Saxonica (som til dette Øjemed var udgiven i Roskilde 1538 af Bugenhagen) samt Kirkeordinansen.

Det lader imidlertid til, at det har holdt vanskeligt nok at faa Præsterne til at anskaffe sig de befalede Bøger: Bøgerne vare efter Datidens Vilkaar betydelig dyrere end nu om Stunder, og Læselysten har hos mange neppe

været stor. Vi møde derfor jævnlig i Landemodes-Akterne fra 16de Aarh. Paamindelser af Biskopperne, hvori de indskærpe Præsterne at anskaffe sig »gode og nyttige Bøger«, uden at dog, saavidt jeg ved, nogensinde alle de Bøger, som Ordinansen nævner, udtrykkelig bleve krævede. Tværtimod synes man stedse med en vis Frihed at have hævet sig over Ordinansens Ordlyd i dette Stykke. Saaledes indskærper P. Palladius paa Landemodet i Roskilde 1554, at »Præsterne skulde købe sig nyttige Bøger, saa at de foruden Bibelen have Luthers eller Melanths eller Brenz's eller Spangenbergs Postil, ligeledes Melanths Apologi og Loci communes, Luthers (store) eller Brenz's eller Palladius's Katekisme, samt Kirkeordinansen«. Paa Landemodet 1555 kræver Palladius, at alle Sognepræster skulle have og flittig læse Kirkeordinansen, samt købe sig Melanths Loci og »andre nyttige Bøger, som nævnes i Ordinansen«. I Aaret 1567 kræver Biskop Hans Albretsen, at Provsterne ufortøvet skulle fare til Herredets Kirker og forfare, om der i Kirkerne eller hos Præsterne forefindes den danske Manual (o: P. Palladii Alterbog) og Ordinansen, og hvor disse fattes, gjøre Melding derom til København; og det samme Paabud skærpedes det følgende Aar dertil, at den Provst, i hvis Herred ikke alle Præster inden Mikkelsdag havde Manual, Passional og Ordinans, skulde stævnes for Øvrigheden derudover¹). Man vil finde, at i disse Paabud er Melanths Instructio visitationis Saxonica, som Ordinansen dog udtrykkelig nævner, stedse forbigaaet; og efterhaanden indskrænkes Paamindelserne til de Bøger, der, som Manual og Ordinans, hørte til, for at alt kunde gaa sømmelig og ordentlig til ved Guds-tjenesten. Grunden til denne Indskrænkning er formodentlig, at Præsterne i Sælland efterhaanden bleve bedre forsynede med Bøger. Men i Ribe Stift maatte Biskop Peder Hegelund endnu i Aaret 1599 formane Præsterne

¹) Se Ny Kirkekist. Saml. II. S. 450. 451. 453. 491. 503.

til at »forskaffe sig flere og udvalgte Bøger, saasom Ordinan-
ansen formelder, besønderlig Bibelen paa Latin og Dansk,
Examen¹⁾ et Locos Philippi, seu potius totum Corpus Phi-
lippi [ϰ: corpus doctrinæ Philippicum], Catechismum Chy-
træi, Compendium [theologicum] Herbrandi, Commen-
tarium Majoris et Philippi ad Romanos etc.« (Ny kirkeh.
Saml. VI. 647). Men ogsaa her møde vi samme Frihed
overfor Ordinansens Bogstav.

Et usædvanlig righoldigt og i sin Art enestaaende
Bidrag til Oplysning om, hvorledes Ordinansens Bud om
Præsternes Bøger blev efterlevet, og hvorledes det i det
hele stod sig med Præsternes Lærdom og theologiske
Dannelse, i den første Menneskealder efter Reformationen,
have vi i den nedenfor meddelte Fortegnelse over Præ-
sternes Bøger i Aalborg Stift. Den findes i Aalborg Stifts-
bibliothek, bunden sammen med en Del gamle Præste-
Indberetninger; den er helt igennem skreven med samme
Haandskrift, en flydende men meget utydelig Haand fra
det 16de Aarh., og tilsyneladende skreven paa samme Tid
altsammen. Som Overskrift over Fortegnelsen er senere
af en yngre Haand tilføjet: »Bibliothecæ pastorum Epi-
scopo Doct. Olao Chrysostomo«. Det er ikke ganske klart,
hvad denne Overskrift skal udtrykke; men det maa snarest
antages, at Dativen *Episcopo Olao Chr.* skal betegne, at
Fortegnelsen var optaget til Brug for Oluf Chryso-
stomus. Saa meget er dog klart nok, at hvorledes Over-
skriften end er at forstaa, saa henfører den Fortegnelsen
til den Tid, da O. Chrysostomus var Biskop (Superintendent)
i Aalborg Stift, 1548—53; og det kan ikke være tvivlsomt,
at denne Angivelse er fuldkommen rigtig. Naar man
nemlig gennemgaar Navnene paa de Præster, som findes
anførte, finder man sig henvist til omtrent Aar 1550, eller
nøjere bestemt til Tiden mellem 1547 og 1552. Som

¹⁾ »Examen eorum, qui audiuntur ante ritum publicæ ordinationis«,
en sammentrængt Fremstilling af den kristelige Lære.

Præst i Bejstrup (Haverslev) nævnes saaledes her Peder Thomesen, der 1547 fratraadte Aalborg Bispestol og blev Præst paa dette Sted; og som Præst i Kollerup nævnes Herman Splithoff, der 1552 blev forflyttet derfra til Kettrup. Flere Vidnesbyrd fra samme Side ville lettelig kunne findes. Et andet ligesaa afgørende Bevis for Fortegnelsens Affattelsestid have vi deri, at der ikke i den forekommer noget eneste Exemplar af Bibelen paa Dansk, der som bekendt første Gang udkom 1550; altsaa kan den ikke være optaget ret længe efter dette Aar; og paa den anden Side kan den ikke være ældre end 1546, da den flere Gange nævner Catechismus Palladii Danicus, hvormed neppe kan menes noget andet end Matth. Parvus's Oversættelse af Palladii Catechismus pro parochis Norveg., der udkom 1546. Maaske kunde man gaa Tidspunktet for Affattelsen endnu nærmere, idet her (Nykøbing Nr. 20) nævnes Westhemer, *De conciliatione scripturæ et patrum orthodoxorum*, hvilket Skrift, saavidt jeg ved, første Gang udkom i Zürich 1552. Hvis dette er Tilfældet, vilde man med Sikkerhed kunne sige, at Fortegnelsen maatte være affattet ved Aaret 1552 eller 53.

Det kan imidlertid ikke alene anses som sikkert, at denne Fortegnelse er fra Oluf Chrysostomus's Tid, men ogsaa, at den er fra hans egen Haand. Der nævnes nemlig flere Gange heri et ellers ubekendt Skrift af ham selv: *Opellæ Olai Chrysostomi in usum parochorum editæ* (Hørdum, Nr. 23, Skjoldborg, 8 o. a.); men ét Sted (Hvidbjerg, 13) betegnes dette Skrift: *Opellæ meæ de variis rebus*. Der kan saaledes ikke være nogen Tvivl om, at Chrysostomus selv har optaget denne Fortegnelse; og naar man lægger Mærke til den store Mængde Abbrøviaturer, den skødesløse Skrift og den som oftest meget løse Angivelse af Bøgernes Titler, som i mange Tilfælde kun er en Antydning for den, der andensteds fra kender den paagældende Bog, saa kan det anses som afgjort, at den er skreven med hans egen Haand og til hans eget

Brug, formodentlig paa en Visitatsrejse i et af de sidste Aar af hans Liv, saaledes at Døden har hindret ham i at gøre Fortegnelsen fuldstændig. Dette er den nemlig ikke; den omfatter 68 Præsters Bøger, alle Landsbypræster saa nær som den allerførste, Præsten i Nykøbing paa Mors, og der savnes saaledes omtrent en Tredjedel af Stiftets Præster; men at det har været Hensigten at føre Fortegnelsen videre, fremgaar deraf, at den flere Steder afbrydes af hvide Blade, som det aabenbart har været Hensigten ved en anden Lejlighed at udfylde. Hvis man endvidere af Haandskriftens og Blækkets ensartede Beskaffenhed kan slutte, hvad der forekommer mig højst sandsynligt, at hele denne Fortegnelse er optaget i det samme Aar, saa afgiver den tillige et mærkeligt Vidnesbyrd om Oluf Chrysostomus's Iver som Tilsynsmand, at han trods Datidens ufuldkomne Befordringsmidler kunde overkomme i ét Aar at visitere hos otte og tresindstyve Præster.

Naar man vilde spørge, hvad Øjemed Chrysostomus har haft med at optage denne Fortegnelse, kan man paa Forhaand være temmelig vis paa, at det ikke nærmest har været en literærhistorisk Interesse, som har drevet ham dertil. Dette fremgaar ogsaa af den overmaade løse Angivelse af Titlerne, som i de allerfleste Tilfælde er saadan, at man ikke engang kan se, om den paagældende Bog er skrevet paa Dansk, Tysk eller Latin, end sige Trykkeaar og deslige. Øjemedet har sikkerlig været, at han herved vilde skaffe sig et paalideligt Overblik over, hvorledes det stod sig til med Præsternes Oplysning og Dannelse i hans Stift. En enkelt Gang synes Hensynet til Ordinansens Bestemmelse om Præsternes Bøger at være rundet ham i Hu, nemlig i Hundborg hos Hr. Peder, om hvem han bemærker (under Nr. 5): »de øvrige Bøger, som fattes, har han lovet at købe.« Men ellers tager han ingensteds noget Hensyn til Ordinansens Bydende, uagtet det

kun er ganske faa Præster, der ejede alle de Bøger, den havde foreskrevet.

Næsten alle de her anførte Præster havde Kirkeordinansen; derimod findes der ikke mindre end 21, som ikke ejede hele Bibelen, men kun det Ny Testament, ja en, Hr. Jørgen i Øster-Brønderslev, ejede blandt de otte Bøger, hvoraf hans »Bibliothek« bestod, ikke engang dette, men kun Hans Tavsens Oversættelse af de fem Mosebøger. Af Postiller forekommer Luthers sjældent, neppe 10 Gange; den hyppigst forekommende Postil er Ant. Corvinus's, maaske fordi den ogsaa var oversat paa Dansk (af P. Parvus, 1539) og altsaa lettere at bruge til at oplæse en Prædiken af. Dog findes ikke alene hans Evangeliepostil, men hyppig ogsaa hans Postil over Epistlerne, der ikke vides at være oversat. Dernæst er Joh. Spangenberg's Postil den hyppigste; ligeledes findes jævnlig Hans Tavsens, dog ikke nær saa ofte, som man skulde vente, maaske i alt 20 Gange, fremdeles af og til Melanthon's og E. Sarcerius's Postiller. Hist og her findes ogsaa Postiller, som maa antages at have været bevarede fra Tiden før Reformationen; saaledes forekommer tre Gange »Homiliarum doctorum« (Sejerslev, Nr. 4, Hjørdemaal 6, Rakkeby 13), hvorved utvivlsomt menes den første »Postil«, Povl Warnefried's Homiliarum, en Aargang Prædikener af Kirkefædrene, som var foranstaltet efter Karl den Stores Befaling og brugtes meget almindelig hele Middelalderen igennem, ligesom den ogsaa blev optrykt mange Gange i det første Hundredeaar efter Bogtrykkerkonstens Opfindelse. Fire Gange findes Haymo af Halberstadts († 853) Postil (Øster-Assels 9, Tødsø 10, Lerup 13, Rakkeby 12). En Gang (Vrensted 16) Postilla Guillermi, d. e. Vilhelm af Auvergne, Biskop af Paris († 1248); Ant. Kønigsteins Postil (Franciskaner-Guardian i Nimwegen, † 1541, Tolne 3), og Postilla cujusdam Franciscani (Horne 9). — Melanthon's Loci og Apologien findes neppe hos flere end Halvdelen af Præsterne, og Instructio visitationis Saxonica kun 5—6 Gange.

Derimod findes Luthers lille Katekisme, som det kunde ventes, hos de allerfleste — dog ikke hos alle —; ligeledes ejede de saa godt som alle en eller anden udførligere populær Udvikling af den kristelige Lære (efter Ordinansen: »en god Bog, hvormed de kunde forklare Børnelærdommen«). Som saadanne forekommer forskellige »Katekismer« af Justus Jonas, Luc. Lossius, Er. Sarcerius, A. Corvinus o. a., men hyppigst P. Palladius, *Expositio catechismi pro parochis Norvegianis* (1542 o. oft.), paa Latin eller Dansk, samt Urb. Rhegii *Catechismus* (formodentlig den større saakaldte *Cat. principum*, fra 1540, thi et Par Gange nævnes ogsaa hans *Cat. minor* [puerorum] fra 1538), og Joh. Spangenberg's *Margarita theologica*. Palladius's Skrift var en Udvikling af Luthers Katekisme, hvorimod de to sidste vare selvstændige Lærebøger, hvis Forfatteres Navne synes at have haft en særdeles god Klang i Danmark i Reformations-Aarhundredet. Spangenberg's († 1550 som Superintendent i Ejsleben) *Postil* er, som ovenfor omtalt, en af de hyppigst forekommende, 1560 blev den oversat paa Dansk af P. Tidemand og er senere flere Gange optrykt; ligesom ogsaa mindst 5 andre Skrifter af ham er oversatte paa Dansk. Og hans *Margarita theologica*, en populær Bearbejdelse af Melanthon's *Loci*, var ikke alene yndet i Aalborg Stift, men ogsaa i Fyn, hvor det i de sandsynlig under J. Sadolins Indflydelse affattede Statuter for Præstekalendet i Odense By og Herred var fastsat, at der ved Bordet skulde læses højt »enten af *Margarita theologica* eller af en anden fortrinlig nyttig Bog¹⁾; og 1558 blev den af Gilb. Jonsson oversat paa Islandsk, ledsaget af en meget anbefalende Fortale af Biskop Niels Palladius. Af Urbanus Rhegius († 1541 som Superintendent i Celle) findes foruden hans ovennævnte Katekismer ogsaa mange andre Skrifter hos Præsterne i Aalborg Stift, hyppigst hans *Formulæ caute loquendi*, en Anvisning til at udtrykke sig

¹⁾ Se H. Rørdam, Jørgen J. Sadolin, S. 148.

rettelig om de kristelige Begreber i Prædikener, ligesom ogsaa mange af hans Skrifter er oversatte paa Dansk. Og endnu 1564 stod hans Navn i en saadan Anseelse her til Lands, at P. Tidemand i Fortalen til sin Oversættelse af Luthers Huspostil anbefaler Luther til danske Læsere ved at anføre »den høj lærde Doctor« Urb. Rhegius's ærefulde Vidnesbyrd om ham.

Naar man iøvrigt overser de her anførte Præsters Bøger, for deraf at drage en Slutning til deres theologiske Dannelse, hvilket netop nu for Tiden turde have sin Interesse, da der fra de forskelligste Sider føres Klager over de theologiske Studerendes Uddannelse og de Fordringer, der stilles til de vordende Præster: saa lader det til, at kun en eneste af dem alle, nemlig den forhenværende Superintendent Peder Thomesen, har kunnet Græsk og Hebraisk; idetmindste er han den eneste, hos hvem vi finde en Biblia Hebraica og Biblia Græca (o: N. Test.). Iøvrigt kan man selvfølgelig ikke drage nogen sikker Slutning til Præsternes Dannelse fra deres Bøgers Antal, og allermindst naar man vil bruge Bøgmængden i vore Dage som Maalestok; men det tager sig dog unegtelig noget fattigt ud, naar f. Ex. Hr. Villads i Lendum alt i alt kun ejede følgende Bøger: Kirkeordinansen, et Nyt Testament, en Postil, en Salmebog og den lille Katekisme; og han er langt fra den eneste, som ikke var bedre forsynet. Men ved Siden heraf træffe vi ogsaa Mænd, der have et efter Datidens Forhold ret anseligt Bibliothek paa indtil 37 Bind, som vi finde det hos Hr. Niels Gregersen i Tødsø; ogsaa to andre Præster ejede over 30 Bøger¹⁾. Gennemsnitstallet vil imidlertid være omtrent 12—15 Bind; men naar man betænker, at denne Fortegnelse kun medtager en eneste Købstedpræst (Chrysostomus har maaske forbigaaet disse, fordi han vidste, at

¹⁾ Man har en Fortegnelse over Professor ved Kbhvns Universitet M. Ejler Hansen Malmøs Bøger ved Aaret 1550, ifølge hvilken han kun ejede 49 Bind, foruden adskillige Kollegiehefter (se H. Rørdam, Aktstykker til Kbhvns Univ. Hist. S. 47 ff.).

de vare forholdsvis vel udstyrede med Bøger), samt at den er affattet kun en halv Menneskealder efter Reformationens Vedtagelse, saa maa man snarest undres over, at Præsterne i Aalborg Stift, der dog neppe have hørt til de fremmeligste, allerede dengang vare saa godt forsynede med »god og nyttig« Læsning.

Saaledes kan man nemlig i det hele uden Betænkning karakterisere de Bøger, som anføres i denne Fortegnelse; det er ikke alleslags Skrifter, som vedkommende er faldne over paa deres Vej, men man faar det Indtryk, at deres Ejermænd have anskaffet dem med Forstand, for deraf at have Gavn og Oplysning til deres Præstegerning. Det er, som man kunde vente, især Skrifter af Reformatorerne, som vi møde, dels til den hellige Skrifts Forklaring, dels saadanne, som kunde give Indsigt i den evangeliske Lære. De fleste egentlig exegetiske Skrifter ere af Melanthon, Bugenhagen, Brenz og Luther, ogsaa Skrifter af Oekolampadius forekomme ikke sjældent; meget ofte finde vi desuden adskillige bekvemme Haandbøger til Bibelstudiet, forfattede i første Halvdel af 16de Aarh. af Mænd, hvis Navne nu ere omtrent glemte, hyppigst Barth. Westhemer (Bogtrykker i Pforzheim) Tropi sacræ scripturæ Vet. & N. Test. og hans Phrases seu modi loquendi scripturæ sacræ, og Otto Brunfels (Læge i Bern, † 1534) Pandectarum sacrar. V. & N. Test. libri XII (en Haandkonkordans), samt nogle andre lignende. Blandt Skrifter af dogmatisk Indhold findes der, ved Siden af de ovenfor nævnte Katekismer, overvejende flest af Melanthon, hvis Navn i det hele forekommer nok saa tidt som Luthers i denne Fortegnelse, hvilket dog ikke kan godtgøre, at man her til Lands foretrak ham for Luther, men det er snarere en Følge af, at saagodtsom alle hans Skrifter vare paa Latin, medens Flertallet af Luthers vare paa Tysk, hvilket Sprog ikke var nær saa bekendt i de Dage, som Latinen. En eneste Gang (Dragstrup, 6) findes Calvins Institutiones Christ. relig. Imidlertid finder man ikke alene Skrifter af Protestanter, men ogsaa af Erasmus fra Roter-

dam forekommer der saa mange Skrifter, at hans Navn vistnok er det hyppigste næst efter Melanths og Luthers; og ikke alene hans exegetiske Skrifter ere almindelige, hvorover man ikke kan undre sig, men ogsaa hans dogmatiske og mere opbyggelige Skrifter (*Enchiridion militis Christiani*; *Modus confitendi*; *Ratio, seu compendium veræ theologiæ o. fl.*). Det kunde vel tænkes, at Chrysostomus, der ad Humanismens Vej var ført over til Reformationen, har bevaret sin Kærlighed til denne Humanisternes Fyrste, og at vi deri have idetmindste en medvirkende Aarsag til, at Erasmus's Skrifter saa hyppig findes i hans Stift. Ogsaa af ældre romersk-katolske Forfattere forekommer der af og til Skrifter, især exegetiske, som have deres Interesse derved, at de formodentlig ere Levninger af Bøger, der fandtes i de Egne før Reformationen. Saaledes findes oftere Nikolaus af Lyras Kommentarer (Dragstrup 4, Vrensted 5, Kettrup 3); Haymo af Halberstadt in epp. Pauli (Kettrup 13, Astrup 3), og in Apocalypsin (Vrejlev 12); Joh. de Turrecremata (*Torquemada*, † 1468) in Psalterium (Dragstrup 5, Jetsmark 12, Klim 8); *Tractatus aliquot Joh. Gersonis* (Klim 15); *Jac. Vallensis* (de Valentia † c. 1350) *expos. in Psalterium* (Kettrup 4); *Nic. de Gorra* († c. 1300) in epp. Pauli (Astrup 4) og flere. Sandsynligvis ere ogsaa de fleste af de Skrifter af Kirkefædrene, som af og til findes (f. Ex. Vrensted 13, Klim 11, Kettrup 14, Astrup 5), Levninger fra Fortiden, hvilket ogsaa utvivlsomt gælder om et Pergaments-Haandskrift af Bibelen paa Latin (*Biblia scripta in variis partibus in pergamento*), som fandtes hos Præsten i Stagstrup.

Det vilde særlig have Interesse, om man fra en Fortegnelse som den foreliggende kunde hente nogen nærmere Oplysning om den danske Literatur paa Reformationstiden, til Udfyldning af de mange Lakuner, der utvivlsomt ere i vor Kundskab derom. Men i denne Henseende yder Fortegnelsen kun saare lidet¹⁾. Det langt overvejende Flertal

¹⁾ I Fortegnelsen er der sat en Stjerne foran de danske Skrifter.

af de Skrifter, der nævnes, er nemlig af udenlandske Forfattere, og man kan ikke andet end forbausnes over, hvor faa danske Skrifter her forholdsvis findes. Vistnok var den danske Literatur, som selve Reformationen fremkaldte, ikke af stor Betydning; men det kan dog ikke andet end forundre, at der f. Ex. ikke findes et eneste af Hans Tavsens Skrifter undtagen hans Postil og hans Oversættelse af Mosebøgerne. Af Kristjern Pedersen findes foruden hans Overs. af N. Test. kun et eneste Skrift (En ret Vej til Himmeriges Rige, Ingstrup 8), og dette er endda usikkert. Det er et Vidnesbyrd om, hvor snart efter Reformationen den danske Kristendom kom til at gaa i tyske Lede-
baand. Og dernæst ere de danske Skrifter, som nævnes, for en stor Del saa ubestemt betegnede, at man har vanskeligt ved at bestemme, hvilke der menes. Ved adskillige mindre bekendte Skrifter, hvor dette med nogenlunde Sikkerhed kunde oplyses, har jeg bemærket det i en Note; men ved de fleste har jeg forbigaaet dette, da man med lige stor Sandsynlighed kunde gette paa flere, ej at tale om de mange, om hvilke jeg slet intet har kunnet oplyse. Af de faa Oplysninger til den danske Literatur, som ville kunne hentes fra denne Fortegnelse, kan fremhæves, at Hans Mikkelsens Oversættelse af det Ny Test. jævnlig betegnes: *Novum Testamentum Erasmi Danicum*, til Forskel fra *Nov. Test. Danicum M. Christierni* (f. Ex. Jerslev 4), et Vidnesbyrd om, at man allerede dengang vidste, hvad der ellers først er fremdraget i dette Aarhundrede, første Gang af Eb. Henderson, at Erasmus's latinske Oversættelse har ligget til Grund for Hans Mikkelsens danske (dog kun af Evangelierne¹). Blandt ubekendte Skrifter af danske Forfattere er utvivlsomt det ovennævnte af Oluf Chrysostomus, *Opellæ in usum parochorum editæ*, det vigtigste. Af andre kan fremhæves *Fr. Wormordus* in 68 psalmos (Kollerup 14) og *Palladius in Titum* (Mosbjerg

¹) Se Bruun, Aarsberetn. om det st. kgl. Bibl. I, 316.

12). Dog er det sandsynligere, at begge disse have været Afskrifter af Forelæsninger. Hos Præsten i Stagstrup (Nr. 6) finde vi nemlig en anden haandskreven Forelæsning over Salmene af Fr. Wormordsen; og blandt M. Ejler Hansen Malmøs Bøger fandtes ogsaa Annotationes D. Petri Palladii in epist. ad Titum, utvivlsomt i Haandskrift¹). Det er uden Tvivl ogsaa kun Afskrift af Forelæsninger, de tre Skrifter af Lektor Petrus, d. e. Peder Povlsen²), som fandtes hos Præsten i Kollerup (Nr. 11—13): Evangelium Lucæ prælectum; Apocalypsis parvis scholiis illustrata, og: In epistolam ad Rom., I. Joh. & I. Corinth. — Af danske Salmebøger (som iøvrigt neppe findes hos flere end en Tredjedel af Præsterne) nævnes flere forskellige, uden at det dog er muligt endog blot tilnærmelsesvis at bestemme, hvilke der tales om. Der nævnes saaledes Liber psalmodum vulgarium primæ editionis (Raabjerg 5, Tolne 9), og samme med Tillægget: cum collectis dominicalibus (Lild 3), og: Liber psalmodum vulgar. postremæ editionis (Østerbrønderslev 8) eller: novissimæ editionis (Hundborg 4, Ingstrup 11). Og naar man til den sædvanligste Benævnelse »Liber (libellus, codex) psalmodum vulgarium« finder Tillæggene: cum formula baptizandi (Visby 17), cum collectis dominicalibus, eller c. coll. totius anni (Stagstrup 8, Ingstrup 10, Hassing 5), saa betegne disse Tillæg sikkert ogsaa forskellige Udgaver. Titelen Psalmodum liber manualis (Astrup 8) antyder utvivlsomt ogsaa en særegen Udgave. Derimod er det mindre sandsynligt, at de forskellige Benævnelser Libellus, Liber og Codex skulle antyde forskellige Udgaver. Men saa længe vort Kendskab til de ældste danske Salmebøger er saa mangelfuldt, som det endnu er, vil der ikke kunne gives nogen nærmere Oplysning om, hvilke Udgaver her sigtes til.

¹) Se H. Rørdam, Aktstykker til Kbh. Univ. Hist. S. 49.

²) Petrus Paulinus, H. Tavsens Eftermand som »Læsemester« i Roskilde, † 1572. Haandskrifter af samme Forf. findes endnu i 'det kgl. Bibl., se H. Rørdam, Univ. Hist. I. 550.

Bibliothecæ pastorum Episcopo Doct. Olao
Chrysostomo.

Morsia,
Sønder Herret.

Libri dñi Christierni Nicopiensis.

1. Biblia in parua forma.
2. Nouum testamentum Erasmi.
3. Brentius in Lucam 2 partibus.
4. Idem in acta apostolorum.
5. Primus thomus enarrationum Lutheri in euang. et epist.
6. Postilla Coruini in euangelia.
7. Postilla eiusdem in epistolas.
- * 8. Postilla M. Johannis Tausani.
9. Lutherus in 17 capita (sic) Matthei.
10. Philippus (Melanthon) ad Romanos.
11. Idem ad Corinthios.
12. Pomeranus ad Ephesios.
13. 14. (Titlerne bortslidte).
15. Lutherus in epistolas Petri et Judæ.
16. Idem in epistolam ad Gallat. cum bulla papæ et captiuitate Babilonica et nonnullis aliis.
17. Loci communes Philippi primæ editionis.
18. Confessio fidei eiusdem.
19. Tropi scripturæ Bartholomei Vesthemeri.
20. Idem de conciliatione scripturæ et pa[trum].
21. Psalterium Pell[icani].
22. Homiliæ Oecolampadii in Johannis 1 epistolam cum libello eiusdem de cæna Domini et libello Lutheri contra odium episcoporum etc.
23. Erasmi paraphrases in Marcum cum Lamberto
24. 25. 26. (Titlerne bortslidte).
27. Ecclesiastica historia Eusebii.
28. Paraphrases Erasmi in omnes epistolas.
29. Pandectæ Brunfelsii.

30. Catechismus Urbani Rhegii.
- *31. Catechismus Palladii¹⁾.
32. Catechismus puerilis Philippi.
- *33. Ordinatio regia²⁾.
- *34. Paruus catechismus Lutheri³⁾.
35. Margarita theologica (J. Spangebergii).

Frødsleff.

Libri dñi Nicolai Matthiæ.

1. Biblia in duabus partibus et in parua forma.
2. Nouum testamentum Erasmi.
- *3. Nouum testamentum danicum.
4. Philippus ad Romanos, Corinthios, in Mattheum et Johannem et Lucam.
5. Tropi scripturæ per Vesthemerum.
6. Postilla Coruini super euangelia cum catechismo Ambrosii Moibani.
7. Eiusdem super epistolas.
8. Catechismus Urbani Rhegii.
- *9. Catechismus Petri Palladii.
- *10. Postilla M. Joh. Tausani.
- *11. Medicina animæ Urbani Rhegii danice⁴⁾.
- *12. Paruus catechismus Lutheri.
- *13. Ordinatio latina.

Tæbering.

Libri dñi Petri Laurentii.

1. Biblia in magna forma.
2. Nouum testamentum Erasmi.
3. Postilla magna Lutheri.

¹⁾ Uden Tvivl: P. Palladii Expositio catechismi pro parochiis Norvegianis. 1542 o. oft.

²⁾ Ordinatio ecclesiastica regnor. Daniæ et Norv. etc. 1537.

³⁾ Uden Tvivl en dansk Udgave af Katekismen.

⁴⁾ Urb. Regius, Sjælens Lægedom for de karske og syge. Overs. af Matt. Parvus Rosæfontanus. 1544.

4. Oecolampadius in Esaïam.
5. Paraphrases Erasmi in Mattheum.
6. Loci communes Philippi primæ editionis.
7. Paraphrases Erasmi in omnes epistolas Paulinas.
8. Franciscus Lambertus de coniugio sacerdotum.
9. Enchyridion Erasmi.
10. Catechismus Urbani Rhegii.
- *11. Catechismus P. Palladii.
12. Margarita theologica.
13. Postilla Coruini in euangelia.
- *14. Ordinatio regia latina.
- *15. Ordinatio regia danica.
16. Erasmus de libero arbitrio et de immensa misericordia.
- *17. Paruus catechismus Lutheri.

Carby.

Libri dñi Nicolai Chymonii¹⁾.

1. Biblia in magna forma.
2. Nouum testamentum Erasmi latine.
- *3. Nouum testamentum eiusdem danice²⁾.
4. Postilla Coruini in euangelia et epistolas.
5. Postilla Philippi.
6. Pomeramus [in] duos libros regum, et Lutherus in Jonam prophetam, et Philippus ad Collossenses.
7. Justus Jonas in acta apostolorum, Oecolampadius in primam epistolam Johannis, Casparus Sasgerus de libertate euangelica, Erasmus de immensa Dei misericordia, Idem de precatione dominica cum aliquot epistolis ad varios amicos et modus orandi Deum eiusdem.
8. Erasmus de libero arbitrio et modus confitendi.
9. Catechismus Urbani Rhegii.
- *10. Catechismus P. Palladii.

¹⁾ Ventelig en Slægtning af Christiern II's bekjendte Ledsager i Ud-
lændigheden, Dr. Christiern Vinter, der var født paa Mors.

²⁾ Hans Mikkelsens Oversættelse af N. Test. 1524.

- * 11. Catechismus paruus Lutheri.
- * 12. Ordinatio regia danica.
- 13. Margarita theologica.
- * 14. Psalterium Campensis¹⁾.
- 15. Loci insigniores vtriusque testamenti incerti auctoris.
- 16. Scholia Lutheri in Esaiam.
- 17. Brentius in Lucam.

Weersleff.

Libri dñi Johannis Nicolai.

- 1. Sacra biblia in 2 partibus.
- 2. Nouum testamentum Erasmi.
- * 3. Nouum testamentum danicum.
- 4. Postilla Coruini in euangelia.
- 5. Postilla eiusdem in epistolas.
- 6. Lutherus ad Gallatas.
- 7. Philippi annotationes in Mattheum.
- 8. Pandectæ scripturæ Brunfelsii.
- 9. Margarita theologica.
- 10. Catechismus Urbani Rhegii.
- * 11. Catechismus P. Palladii.
- 12. Catechismus Justi Jonæ.
- * 13. Psalmi Daudidis in precationes versi²⁾.
- * 14. Paruus catechismus Lutheri.
- * 15. Ordinatio regia danica.
- 16. Habebit et domesticam postillam Lutheri.

Øster Aselss.

Libri dñi Matthiæ Martini.

- 1. Biblia in magna forma.
- 2. Psalterium Ludolphi³⁾ mendacis scriptoris, qui vitam Christi descripsit plenam mendaciis.

¹⁾ Psalmorum omnium paraphrastica interpretatio, aut. Jo. Campensi. Roschildiæ 1536.

²⁾ Uden Tvivl: Davids Psalter, gjort udi Bønner af G. Smaltzing, fordansket. Magdeb. 1533.

³⁾ Ludolphus de Saxonia (Carthusianus † c. 1350).

3. Erasmus in sex priores epistolas Pauli.
4. Idem in euangelium Matthei.
5. Postilla Coruini in euangelia.
6. Erasmi Sarcerii scholia in Lucam et Marcum.
- *7. Nouum testamentum danicum.
8. Pandectæ Othonis Brunfelsii cum phrasibus sanctis bibliorum.
9. Postilla Haymonis.
10. Catechismus Urbani Rhegii.
11. Loci communes Philippi.
- *12. Catechismus paruus Lutheri.

Ørding.

Dñi Johannis Theodgari libri.

1. Biblia in magna forma.
2. Loci communes Philippi primæ editionis.
3. Postilla Coruini in euangelia.
4. Postilla eiusdem in epistolas dominicales.
- *5. Medicina animæ Urbani Rhegii per Matthiam Paruum.
6. Nouum testamentum Erasmi latine.
- *7. Nouum testamentum danicum.
8. Urbani Rhegii catechismus.
- *9. Catechismus Palladii.
- *10. Catechismus paruus Lutheri.
- *11. Ordinatio regia danica.
12. Margarita theologica.

Tøssø.

Libri dñi Nicolai Gregorii.

1. Exegesis Brentii in Terentium.
2. Annotationes Erasmi Sarcerii in Mattheum.
3. Idem in euangelia dominicalia.
4. Idem in epistolas dominicales et festiuales.
5. Idem in euangelia festiualia.
6. Postilla Coruini in euangelia dominicalia et festiualia.
7. Postilla eiusdem in epistolas dominicales et festiuales.

•

8. Nouum testamentum Erasmi.
9. Theophilactus in euangelia.
10. Haymo in euangelia et epistolas.
11. (oversprunget).
12. Compendium theologiæ veritati aug. (?).
- * 13. Postilla Johannis Tausani in euangelia et epistolas.
14. Bucherus (!) in epistolam ad Ephesios.
15. Agricola ad Titum.
16. Dispositio epistolæ ad Romanos per Philippum.
17. Idem in epistolam ad Collocenses.
18. Martinus (Lutherus) in psalmum 82.
19. Martinus Lutherus quædam euangelio querenda (?).
20. Inter mundi et Christ iustitiam Philippi Melanch.
21. Epithome eiusdem de renouata doctrina ecclesiastica.
22. Loci communes Philippi.
23. Apollogia eiusdem.
24. Enchyridion Erasmi.
25. Margarita theologica.
26. Pandectæ Othonis Brunfelsii.
27. Catechismus Vrbani Rhegii.
28. Catechismus Justi Jonæ.
29. Veterum sententiæ de cæna domini auctore Philippo.
30. Lutherus de libertate Christiana.
31. Philippus de officio sacerdotali.
32. Scholia eiusdem in decalogum.
33. Erasmus de interdicto esu carniæ.
34. Martinus de constituendis scholis.
- * 35. Ordinatio latina.
36. Abbas Trithemius de illustribus scriptoribus.
37. Aurora Petri de Riga.

Drastrup.

Libri dñi Jacobi Brun.

1. Biblia in parua forma.
2. Nouum testamentum lat. Erasmi.
- * 3. Nouum testamentum danicum.

4. Nicolaus Liranus in nouum testamentum.
5. Johannis de Turrecremata in psalmos.
6. Catechismus Lutheri, Catechismus Vrbani Rhegii, Catechismus Brentii, Institutio Christianæ religionis Caluini.
7. Margarita theologica.
8. Prouerbia Solomonis.
*Visitatio Saxonica¹⁾.
Jesus Syrach.
Formulæ caute loquendi Vrbani Rhegii.
9. Coruinus in epistolas dominicales.
10. Idem in euangelia dominicalia.

Sundby.

Dñus Laurentius Petri habet libros.

1. Biblia in magna forma.
- *2. Nouum testamentum danicum Erasmi.
3. Postilla Coruini in euangelia et epistolas dominicales.
4. Catechismus Vrbani Rhegii cum formulis caute loquendi.
- *5. Catechismus Petri Palladii.
- *6. Ordinatio regia danica.
- *7. Paruus catechismus Lutheri.

Galtrup.

Libri dñi Nicolai Johannis.

1. Biblia in pluribus partibus.
2. Postilla Lutheri.
3. Coruinus in epistolas dominicales.
4. Apologia Philippi.
5. Loci communes eiusdem.
6. Theophylactus in 4 euangelia.
7. Exegesis Brentii in Johannem.

¹⁾ Instructio visitationis Saxonicæ ad ecclesiarum pastores de doctrina Christiana, translata a D. Pomerano in Latnum propler ecclesias Danicas. Roschildiæ 1538.

8. Loci insigniores scripturæ.
9. Præcipua capita totius Christianismi.
10. Pandectæ Brunfelsii.
11. Tropi scripturæ (Westhemeri).
12. Medicina animæ Vrbani.
13. Catechismus Vrbani Rhegii.
14. Catechismus Erasmi Sarcerii.
15. Catechismus Lutheri.
16. Marcus Marulus euangelistarium.
- * 17. Catechismus paruus Lutheri.
- * 18. Liber psalmorum vulgarium¹⁾.

A[l]stedt.

Libri dñi Johannis Matthiæ.

1. Biblia in magna forma.
- * 2. Nouum testamentum danicum.
3. Theophylactus in euangelia.
4. Coruinus in euangelia.
5. Catechismus Vrbani Rhegii.
- * 6. Catechismus P. Palladii.
- * 7. Ordinatio regia danica.
8. Pellicanus in psalterium.
- * 9. Paruus catechismus Lutheri.

Seersleff.

Libri dñi Olai Gregorii.

1. Biblia in duabus partibus.
- * 2. Nouum testamentum danicum.
3. Postilla Coruini.
4. Homiliarium doctorum.
5. Paraphrases Erasmi in Marcum et Johannem et acta apostolorum. Hylarius super psalterium et de trinitate.
6. Augustinus super Johannem.
- * 7. Ordinatio regia latina et danica.

¹⁾ En dansk Salmebog.

Hassing Herret.

Her Peder wdi Hørdum etc.

1. Biblia in parua forma.
2. Nouum testamentum Erasmi.
3. Postilla domestica.
4. Postilla Philippi.
5. Postilla Coruini.
6. Loci theologici Philippi.
7. Confessio fidei cum apologia eiusdem.
- * 8. Instructio visitationis Saxonica.
- * 9. Ordinatio danica.
10. Catechismus Urbani Rhegii.
- * 11. Catechismus Palladii.
12. Enchiridion Lutheri cum passionali, catechismo paruo etc.¹⁾.
13. Paraphrases Erasmi in euangelia et acta.
14. Paraphrases eiusdem in omnes epistolas.
15. Postilla Spangebergii in epistolas dominicales.
16. Tropi scripturæ Bartho. Westemeri.
17. Brentius in Lucam.
18. Pandectæ scripturæ Brunfelsii.
19. Conciliationes locorum scripturæ Andreæ Althameri.
20. Deuteronomium per M. Lutherum expositum cum prouerbiis Solomonis a Philippo expositis.
21. Philippus in Johannem, in Romanos, Corinthios.
22. Pomeranus in epistolas Paulinas aliquot.
- * 23. Opellæ Olai Chry(sostomi) in vsum parochorum editæ.

Willersleff.

Dñus Johannes Olai.

1. Nouum testamentum Hieronimi in parua forma.
2. Postilla in euangelia Coruini.

¹⁾ Er vistnok: Enchiridion sive Manuale. En Haandbog for Sognepræster til evang. Kirketjeneste. Kbh. 1538.

3. Loci communes Philippi.
4. Catechismus Urbani Rhegii.
- *5. Paruus catechismus danicus etc.
- *6. Libero (!) psalmoreum.
- *7. Regia ordinatio danica.

Wisby.

Dñus Paulus.

1. Biblia in parua forma.
2. Nouum testamentum Erasmi.
3. Postilla latina Coruini.
4. Bucerus in euangelia.
5. Theophylactus in euangelia et epistolas.
6. Apologia Philippi.
7. Brentius in Lucam.
- *8. Psalterium Pomerani¹⁾.
9. Philippus in Romanos.
10. Demagogiæ Oecolampadii in primam Johannis.
11. Andreas Altamerus de concordantibus locis scripturæ.
12. Paraphrases Erasmi in Mattheum et Johannem.
13. Pandectæ Brunfelsii cum tropis scripturæ Bartholomei.
14. Concordantiæ maiores bibliæ.
15. Catechismus Urbani Rhegii cum formulis caute loquendi.
- *16. Catechismus Palladii.
- *17. Liber psalmoreum cum formula baptisandi etc.

Hurop.

Sacellanus Dñus Petrus.

1. Nouum testamentum latine.
2. Loci communes Philippi cum Margarita theologica et catechismo Justi Jonæ.
3. Postilla Philippi.

¹⁾ Psalterium Davidis et integri loci sacræ doctrinæ. Hæc Latine transferebat Joh. Bugenhagius Pomeranus in Acad. Hafniensi 1539. Witeb. 1544.

4. Tropi scripturæ per Bart. Vesthemerum.
5. Catechismus Vrbani Rhegii.
- * 6. Liber psalmorum ¹⁾.

Bestedt.

Dñus Christiernus Sparre.

1. Nouum testamentum Erasmi.
2. Coruini postilla.
3. Paraphrases Erasmi in Mattheum et Johannem.
4. Annotationes Philippi in Mattheum.
5. Brentius in librum Ruth et Judicum.
- * 6. Psalterium Pomerani.
7. Loci theologici Philippi.
8. Catechismus Vrbani Rhegii.
9. Catechismus Coruini.
10. Paruus catechismus Lutheri.
- * 11. Ordinatio regia.
12. Margarita theologica.
- * 13. Opellæ Olai Chrysostomi.

Sønderha.

Dñus Nicolaus Auonis.

1. Biblia in parua forma.
2. Nouum testamentum Erasmi.
3. Postilla Coruini.
4. Brentius in Lucam.
5. Brentius in Johannem primæ editionis.
6. Loci communes Philippi.
- * 7. Instructio visitationis Saxonicæ.
- * 8. Psalterium Pomerani.
9. Tropi scripturæ.
10. Philippus ad Romanos et Corinthios.
11. Lutherus ad Galatas.
12. Catechismus Vrbani Rhegii.

¹⁾ Bag efter har været tilføjet: nouissimæ editionis; men disse Ord ere atter udstrøgne.

- * 13. Catechismus Palladii.
- * 14. Ordinatio regia.
- * 15. Pentateucus Tausani.
- * 16. Postilla eiusdem danica.
- 17. Methodus theologiæ per Erasmus.
- 18. Parabolæ Solomonis per Philippum translatae.

Staustrop.

Dñus Olaus.

- 1. Biblia scripta in variis partibus in pergamento.
- 2. Nouum testamentum Erasmi.
- 3. Postilla Coruini latina.
- 4. Pandectæ scripturæ.
- 5. Conciliationes locorum scripturæ Andreæ Brentii¹⁾.
- * 6. Psalterium prælectum a lectore Francisco²⁾ scriptum.
- * 7. Ordinatio regia.
- * 8. Psalmorum vulgarium liber cum collectis.
- 9. Brunfelsius in 4 euangelistas annotationes cum epistola ad Ephesios M. Buceri.
- * 10. Catechismus Palladii.
- * 11. Regia ordinatio.

Hwndborg Herred.

Skioldborg.

Dñus Martinus.

- 1. Biblia in magna forma.
- 2. Biblia germanica.
- 3. Nouum testamentum Erasmi.
- * 4. Codex precationum Martini³⁾.
- 5. Catechismus Urbani Rhegii.
- 6. Encheridion Erasmi.
- 7. Ordinatio ecclesiæ Nordlingiacensis cum expositione sacramentorum etc., Suinglius de peccato originali, et

¹⁾ D. e. Althameri.

²⁾ Frands Wormorsen.

³⁾ Er maaske: En ret enfoldig Bedebog af M. Luther, fordansket af P. Palladius 1541.

farrago epistolarum Martini cum expositione aliquot psalmodum.

- * 8. Opellæ Olai Chry. in vsum parochorum.
- 9. Expositio euangeliorum germanica a pasca vsque ad Christi aduentum nat. per Lutherum.
- 10. Philippus ad Romanos primæ editionis.

Hwndborg.

Dñus Petrus parochus.

- 1. Biblia magna.
- 2. Postilla Coruini latina.
- * 3. Catechismus paruus Lutheri.
- * 4. Codex psalmodum nouissimæ editionis.
- * 5. Ordinatio danica. Reliquos, qui desiderantur, emere promisit etc.
- 6. Brentius in Lucam.
- 7. Brentii exegesis in Johannem.
- 8. Loci theologici Philippi.
- 9. Postilla Sarcerii.

Hiermaall.

Dñus Michael.

- 1. Biblia in magna forma.
- 2. Nouum testamentum Erasmi.
- * 3. Idem danicum.
- 4. Postilla Spangebergii.
- 5. Postilla Coruini.
- 6. Homiliarium doctorum.
- 7. Postilla Liræ.
- * 8. Paruus catechismus Lutheri.

Kier Herret.

Wadum.

Bibliotheca dñi Gaspari parochi Vadumensis.

- 1. Nouum testamentum Erasmi.
- 2. Postilla Spangebergii.

3. Postilla Coruini latina.
- *4. Ordinatio regia.
- *5. Catechismus Palladii.
6. Postilla Erasmi Sarcerii.

Ørum y Jersle Herret.

Dñi Petri bibliotheca, parochi illius.

1. Biblia in magna forma.
- *2. Nouum testamentum danicum.
3. Postilla Coruini latina.
- *4. Catechismus Palladii danicus¹⁾.
5. Catechismus Lutheri minor cum formulis baptisandi et benedicendi sponsis.
- *6. Regia ordinatio danica.
- *7. Expositio et præceptorum et symboli danica satis pia siue incerti auctoris.
8. Postilla Erasmi Sarcerii.

Reffs Herret.

Bibliotheca dñi Nicolai Morsiani²⁾.

1. Nouum testamentum in parua forma.
2. Postilla Spangebergii.
- *3. Postilla M. Chiliani scripta³⁾.
4. Brentius in Exodum in mediocri forma.
5. Idem in epistolam ad Philemonem in pergamen.
6. Pomeranus in 4 capita prioris ad Corinth.
7. Margarita theologica.
8. Sermones Brentii de poenitentia.
9. Index bibliorum Conradi Pellicani.
10. Brentius super Johannem.
11. Brentius in Gall. Phili.
12. Philippus in Romanos.

¹⁾ Uden Tvivl Matth. Parvus's Oversættelse. Kbh. 1546.

²⁾ Præst i Boddum, se Ny kirkehist. Saml. II, 657—8.

³⁾ Uden Tvivl Kjeld Juel, Superintendent i Viborg St. 1547—71.

13. Loci communes Philippi,
14. Catechismus Vrbani Rhegii cum adiectis.
15. Jesus Syrach.
16. Ecclesiastes Salomonis illustratus commentatione Sarcerii.
- * 17. Catechismus Petri Palladii.
18. Catechismus Justi Jonæ.
- * 19. Ordinatio regia.
20. Josephus historiographus.
- * 21. Codex psalmodum.
22. Calepinus.

Bibliotheca dñi Andreæ parochi ecclesiæ Albimontanæ¹⁾.

1. Nouum testamentum Erasmi latinum.
- * 2. Nouum testamentum danicum.
3. Postilla tota Erasmi Sarcerii.
4. Postilla Philippi.
5. Postilla Spangebergii.
6. Loci communes Philippi.
7. Margarita theologica.
8. Catechismus Justi Jonæ.
- * 9. Catechismus Palladii.
- * 10. Catechismus Lucæ Lossii²⁾.
11. Alcoranus.
12. Psalterium simplex.
- * 13. Opellæ meæ de variis rebus.
14. Paulinæ epistolæ cum expositione Coruini.
- * 15. Ordinatio regia.

Bibliotheca dñi Petri parochi ecclesiæ Sinbergensis.

1. Biblia tota in parua forma.

¹⁾ D. e. Hvidbjerg.

²⁾ L. Lossii Quæstiunculæ methodicæ de christiano catechismo. Mal-mogiæ, 1543.

2. Nouum testamentum latinum.
- *3. Nouum testamentum danicum.
4. Catechismus Urbani Rhegii.
5. Catechismus Spangebergii.
- *6. Catechismus Palladii latinus.
7. Margarita theologica.
8. Postilla Coruini.
9. Loci communes Philippi.
10. Brentius in Lucam.
- *11. Ordinatio regia latina.

Bibliotheca dñi Georgii Friisii parochi ecclesiarum Helissø
et Gettrup.

1. Biblia in parua forma.
2. Nouum testamentum Erasmi.
3. Postilla Spangebergii.
4. Postilla Coruini.
5. Loci communes Philippi et confessio fidei cum apologia eiusdem.
6. Postilla epistolarum dominicalium.
7. Postilla epistolarum dominicalium et festiualium.
8. Enarrationes Pomerani in psalmos.
9. Enarrationes Spangebergii in acta apostolorum.
10. Conciliationes locorum scripturæ Andreæ Altameri.
11. Agricola in Lucam.
12. Philippus in Romanos.
13. Exegesis Brentii in Johannem.
14. Draconites in Danielelem.
15. Postilla Coruini in festis diuorum.
16. Catechismus Coruini.
- *17. Catechismus Lucæ Lossii.
- *18. Catechismus Petri Palladii.
19. Catechismus Urbani Rhegii.
20. Catechismus Justi Jonæ.
21. Margarita theologica.

22. Jesus Zirach sine commentario.
23. Loci insigniores scripturæ incerti auctoris.
24. Loci euangeliorum dominicalium et festiualium Coruini.
- *25. Visitatio Saxonica.
26. Thomas Naogeorgius in primam d. Johannis epistolam.
27. Pomeranus in aliquot Pauli epistolas.
- *28. Ordinatio regia.
29. Precationes ex veteri et nouo testamento valde vtilis.
30. Exempla et sententiæ consolatoriæ variorum patrum per Spalatinum.
31. Expositio Erasmi in precationem dominicam.
32. Modus confitendi per Erasmus.
33. Compendium theo. Erasmi.
34. Paraphrasis Erasmi.

Huidberig Vestena.

Bibliotheca dñi Christierni vltra amnem.

- * 1. Pentatheucus Mose danice.
2. Nouum testamentum latinum.
- * 3. Nouum testamentum danicum.
4. Postilla magna Lutheri.
- * 5. Postilla danica Tausani.
6. Postilla Antonii Coruini.
7. Postilla Spangebergii.
8. Formula caute loquendi.
9. Margarita theologica.
10. Pandectæ scripturæ Brunfelsii.
11. Tropi scripturæ.
12. Confessio fidei cum apologia.
13. Conciliationes locorum scripturæ.
14. Opera Cipriani.
15. Loci communes Philippi.
16. Catechismus maior Lutheri.
17. Catechismus Vrbani Rhegii.

- * 18. *Ordinatio regia.*
- * 19. *Paruus catechismus Lutheri cum formulis baptisandi etc.*
- * 20. *Codex psalmoreum.*

Wrensthe.

Bibliotheca dñi Laurentii pastoris Vrenstedianæ.

- 1. *Biblia in parua forma.*
- * 2. *Nouum testamentum danicum.*
- 3. *Postilla Spangebergii.*
- 4. *Postilla latina Coruini.*
- 5. *Nicolaus Liranus super nouum testamentum.*
- 6. *Sermones Brentii de poenitentia.*
- 7. *Catechismus Urbani Rhegii.*
- * 8. *Postilla æstiuæ M. Johannis Tausani.*
- * 9. *Manuale Malmogense¹⁾.*
- * 10. *Manuale editum Haffniæ prædicatoribus²⁾.*
- * 11. *Libellus precationum danicarum.*
- * 12. *Ordinatio regia.*
- 13. *Augustinus de ciuitate dei etc.*
- * 14. *Catechismus danicus Palladii.*
- 15. *Sermones Parati.*
- 16. *Postilla Guillermi.*

Tolstrup.

Dñi Andreæ Tolstrupianæ ecclesiæ pastoris bibliotheca.

- 1. *Loci insigniores Augustini per Sacerium collecti.*
Methodus locorum scripturæ auctore Sarcerio.
Epistola Joachimi Orderini de corpore Christi et verbo inseparabili etc.

¹⁾ Uden Tvivl: (Fr. Wormordsen), En ganske nyttelig og alle Sognepræster og Prædikanter nødtørlig Haandbog. Malmø 1539. Eller maaske: En Haandbog, som indeholder det hell. evangeliske Messe-Embede med Daaben, Brudevielse osv. Malmø, 1535.

²⁾ Den nu tabte Haandbog af vellærde Mænd, Prædikere i Kjøbenhavn. 1536. (Se Ny kirkeh. Saml. V, 821—2. Bruun, Aarsberetn. fra det st. kgl. Bibliothek. II. 150).

Vigilius contra Eutychem.

Epistolæ Jacobi Sadoleti, Omphalii et Sturnii.

2. Exegesis Brentii in Johannem.
3. Postilla Sarcerii in dominicalia euangelia et diuorum.
4. Loci communes et apologia Philippi.
5. Postilla Coruini in epistolas dominicales et diuorum.
6. Postilla eiusdem in euangelia dominicalia et diuorum.
7. Postilla Sarcerii in epistolas dominicales et festiuales.
Catechismus Sarcerii.
Eccle(sia)stes) Philippi.
Fulmen Urbani Rhegii contra Monasticenses.
8. Postilla Philippi in euangelia dominicalia et festiualia.
9. Philippus in epistolam ad Romanos.
10. Augustinus de trinitate et ciuitate dei.
11. Biblia in forma parua.
12. Martinus (Lutherus) in Deuteronomium.

Hwet h(ærret).

Indstrup.

Dñi Nicolai Mørch ecclesiastæ Indstrupiani libri.

1. Biblia in parua forma.
2. Coruinus in euangelia dominicalia latinus.
3. Nouum testamentum Erasmi.
4. Tropi scripturæ Bartholomei Vesthemeri.
- *5. Nouum testamentum danicum ecclesiæ Kettorp.
- *6. Liber de ira et misericordia dei Caspari Huberini danice¹⁾.
7. Catechismus minor Urbani Rhegii latine.
- *8. Liber danicus, qui dicitur Via regni coelorum²⁾.
9. Hortulus animæ.

¹⁾ Casp. Huberinus, En overmaade nyttelig og ædel Bog om Guds grumme Straf og Vrede, og om hans store Naade og Miskund. Fordansket af P. Tidemand. 1543 (og 1548).

²⁾ Uden Tvivl: Krist. Pedersen, En ret Vej til Himmeriges Rige. Antvp. 1531.

- *10. Liber psalmodum danicus cum collectis dominicalibus.
- *11. Alius psalmodum nouissimæ editionis.
- *12. Ordinatio regia.
- *13. Catechismus latinus Petri Palladii.
- 14. Psalterium Pomerani in magna forma.
- 15. Dispositio orat. Cice. pro Archia Phi. Melanct. cum libro locorum communium sacræ scripturæ Artopoei.
- *16. Aliud nouum testamentum danicum.
- 17. Postilla Erasmi Sarcerii.
- *18. Leges danicæ in pergamento in forma enchiridii.

Saltum.

Libri dñi Johannis N. sacellani Saltumensis.

- 1. Biblia in magna forma.
- *2. Psalterium Pomerani.
- *3. Testamentum nouum latinum.
- *4. Nouum testamentum danicum.
- *5. Postilla æstiuæ et hiemalis M. Johannis Tausani.
- 6. Postilla Coruini latina.
- 7. Margarita theologica.
- 8. Catechismus Justi Jonæ.
- *9. Catechismus Palladii.
- 10. Libri pandectarum scripturæ.
- *11. Ordinatio regia.
- *12. Paruus libellus piarum precationum danice.

Bibliotheca dñi Olai Hunensis ecclesiæ pastoris.

- 1. Nouum testamentum latinum.
- *2. Nouum testamentum danicum.
- 3. Postilla Coruini.
- 4. Phrases sanctæ bibliorum [Westhemeri].
- 5. Vrbanus de collatione nouæ et veteris doctrinæ.
- 6. Apollonia Philippi.
- 7. Loci insigniores et concordantes scripturæ.

Jesmarck Kirche.

Dñi Matthiæ Christierni pastoris ecclesiae Jesmarchianæ libri.

1. Biblia in mediocri forma.
2. Nouum testamentum Erasmi.
3. Nouum testamentum Hieronimi.
4. Catechismus Urbani Rhegii cum apologia Philippi.
5. Coruinus in euangelia dominicalia.
6. Idem in epistolas dominicales.
- *7. Nouum testamentum danicum.
8. Margarita theologica.
- *9. Catechismus P. Palladii.
10. Catechismus Sarcerii.
- *11. Catechismus paruus Lutheri.
12. Psalterium Johannis de Turrecremata.
- *13. Ordinatio regia.

Gyøll.

(Her under er en blank Side.)

Lerup.

Bibliotheca dñi Johannis Lerupiani.

1. Biblia in magna forma.
2. Postilla domestica Lutheri.
3. Postilla Spangebergii in euangelia dominicalia.
4. Postilla eiusdem in epistolas.
5. Postilla Sarcerii in euangelia dominicalia.
6. Loci communes Philippi cum formula caute loquendi Urbani Rhegii.
7. Apologia Philippi cum fidei confessione.
8. Catechismus minor Urbani Rhegii cum locis in euangelia dominicalia et de sanctis autore Coruino.
9. Libri pandectarum scripturæ Brunfelsii etc.
10. Brentius in Lucam.
11. Postilla Coruini in euangelia.
- *12. Nouum testamentum danicum Erasmi.
13. Postilla Haymonis.

14. Paruus catechismus Lutheri.
- * 15. Catechismus Petri Palladii danicus.
- * 16. Ordinatio regia.

Hiortelss.

Libri dñi Nicolai.

- * 1. Postilla danica Johannis Tausani in duabus partibus.
- * 2. Nouum testamentum danicum.
- * 3. Pentateucus danicus interprete Tausano.
- * 4. Psalterium danicum¹⁾.
Psalmorum danicorum libellus.
- * 5. Ordinatio regia.

Kollerup Kirche.

Dñi Hermanni Splithoff libri.

1. Biblia in parua forma.
2. Coruini breues expositiones in euangelia dominicalia.
3. Loci communes Philippi cum catechismo Urbani Rhegii.
4. Confessio fidei cum apollogia Philippi.
5. Coruinus in epistolas dominicales et festiuales.
6. Pomeranus in epistolam ad Romanos.
7. Paraphrases Erasmi in Mattheum et Lucam.
8. Idem in Marcum et Johannem.
- * 9. Pentateuchus danicus M. Johannis Tausani.
- * 10. Nouum testamentum danicum.
- * 11. Euangelium Lucae prælectum a lectore Petro.
- * 12. Apocalipsis ab eodem paruis scholiis illustrata.
- * 13. Idem in epistolam ad Rom. in primam Johannis et primam ad Corinth.
- * 14. Franciscus Wormordus in 68 psalmos.
15. Catechismus paruus Lutheri sine manuali.
- * 16. Ordinatio regia.
17. Vnio dissidentium locorum scripturæ Hermanii Bodii.

¹⁾ Maaske: Kristjern Pedersens Oversættelse af Davids Psalter., 1531.

18. Farrago librorum in vno volumine tam theologorum quam aliorum.
19. Colloquia parua Erasmi.
20. Enchiridion Erasmi.

Clim.

Libri dñi Nicolai Climensis.

1. Biblia in magna forma.
2. Theophylactus in 4 euangelia.
3. Coruinus in euangelia dominicalia et festiualia cum catechismo suo.
4. Idem in epistolas dominicales et festiuales.
5. Confessio fidei cum apologia Philippi.
6. Sermones aliqui Cypriani.
7. Libri pandectarum scripturæ Brunffelsii.
8. Enchiridion militis christiani Erasmi.
Johannes de Turrecremata in psalmos.
9. Libellus piarum precationum M. Lutheri.
- *10. Nouum testamentum danicum Erasmi.
11. Libellus meditationum diui Augustini.
12. Piarum precationum libellus ex psalmis Daudicis.
- *13. Catechismus Palladii cum margarita theologica.
- *14. Ordinatio regia.
15. Tractatus aliquot Johannis Gersonis.
- *16. Libellus psalmorum vulgarium cum paruo catechismo Lutheri.
17. Caute loquendi formulæ Urbani Rhegii.

Lille Kirche.

Libri dñi Nicolai Matthiæ Cherupiani.

- *1. Nouum testamentum danicum.
2. Coruinus in euangelia dominicalia et diuorum.
- *3. Liber psalmorum vulgarium primæ editionis cum collectis dominicalibus.
- *4. Ordinatio regia.
- *5. Catechismus P. Palladii latinus.

Øsle.

Libri dñi Andreæ in Øsle.

1. Biblia in magna forma.
2. Nouum testamentum Erasmi.
3. Postilla Spangebergii in euangelia dominicalia et festiualia hiemalia.
4. Eiusdem postilla in euangelia etc. estiuualia.
5. Catechismus Urbani Rhegii.
6. Coruini postilla latina.
- *7. Catechismus P. Palladii.
8. Catechismus minor Lutheri.
- *9. Libellus danicus de variis rebus vtilibus, cum disputatione Urbani contra Monasterienses.
10. Manuale Lutheri.
11. Ratio veræ theologiæ (Erasmi) cum locis communibus Philippi, de immensa dei misericordia, de interdicto esu carniæ, de modo orandi et de libero arbitrio Erasmi.
12. (oversprunget).
- *13. Ordinatio regia sine ordinatione Ripensi.

Aggersborig.

Libri dñi Christierni Agrimontani.

1. Biblia in tribus voluminibus.
2. Postilla maior Martini.
3. Loci communes Philippi et apologia.
4. Catechismus maior Lutheri.
- *5. Psalmi versi in precationes¹⁾.
6. Paraphrases Erasmi in euangelia in 2 voluminibus.
7. Paraphrases Erasmi in omnes Paulinas epistolas.
8. Postilla Coruini in duobus voluminibus.
9. Psalterium Pellicani. *Nouum testamentum danicum.
- *10. Psalterium Wormordi danicum.

¹⁾ Formodentlig: Davids Psalter gjort udi Bønner af G. Smaltzing. Fordansket 1533.

11. Psalterium Hieronimi in parua forma.
- * 12. Paruus catechismus. Ordinatio regia.

Gyttrup¹⁾.

Libri dñi Andreae Ceruianus (!).

1. Biblia in duobus voluminibus.
2. Nouum testamentum latinum.
3. 2ª pars Lyræ in magno volumine.
4. Jacobi Vallensis expositiones in psalterium.
5. Paraphrases Erasmi in euangelia in duobus voluminibus.
6. Postilla Coruini in duabus partibus.
7. Methodus theologiæ Erasmi Roterodami.
8. Loci communes Philippi.
9. Enchyridion militis christiani Erasmi.
De immensa misericordia eiusdem libellus.
Epithome ex præceptoribus.
10. Catechismus Vrbani.
11. Enchyridion precationum cum multis adiunctis.
12. Postilla Sarcerii in euangelia dominicalia.
13. Haymo super epistolas Pauli.
14. Gregorius super Ezechielem.
15. Epithome Philippi ad Roman., Galat. et Ebræos.
16. Jodophus de vita Christi²⁾.
- * 17. Ordinatio regia.
- * 18. Psalterium Campense.
- * 19. Psalterium antiquæ translationis.

Beystrup.

Dñi Petri Thomæ libri.

1. Biblia.
2. Nouum testamentum.
3. Bucherus (!) in euangelia.
4. Bucherus in psalmos.

¹⁾ Gjettrup, nu Annex til Kjettrup.

²⁾ Uden Tvivl: Ludolphus de Saxonia (Cathusianus † c. 1350) De vita Christi. Se ovfr. Øster-Assels Nr. 2.

5. Brentius in Lucam.
6. Idem in acta apostolorum.
7. Tertullianus.
8. Oecolampadius in Job.
9. Brentius in Judicum.
10. Primus tomus Pelicani. 2us. 3us.
11. Christophorus Hoffe(mann) de poenitentia.
12. Biblia hebraica.
13. Biblia græca cum annotationibus Erasmi.
14. Loci communes Philippi.
15. Apologia eiusdem.
16. Lutherus de seruo arbitrio.
17. Josephus historicus.
18. Ecclesiastica historia cum tripartita.

Halsia.

Catalogus librorum dñi Laurentii sacellani Halsiani.

1. Nouum testamentum latinum.
2. Loci communes Philippi.
3. Comment. in Romanos Philippi.
4. Postilla Petri Artopei.
- * 5. Instructio visitationis Saxonicæ.
6. Postilla Philippi.
7. Eras. Sarcerius in Mattheum.
8. Idem in Lucam.
9. Osualdus (Myconius) in Marcum.
10. Exegesis Brentii in Johannem.
- * 11. Pomeranus in Psalterium.
12. Idem Deute., in Samuelem et historiam resurrectionis.
13. Catechismus Urbani Rhegii et Philippi Melancthonis.
14. Conciones Brentii de penitentia et loci theologici Urbani Rhegii.
15. Conciones Brentii contra Turcam.
16. Paraphrases Erasmi in Johannem.
17. Coruinus in epistolas dominicales.
18. Margarita theologica cum paruo catechismo.

19. *Medicina animæ Vrbani.*
20. *Modus concionandi a proconcionatore congestus.*
21. *Enarratio psalmorum Ij et Iij.*
22. *Postilla Coruini.*
23. *Prophetiæ veteris testamenti Rhegii Vrbani.*

Vlstedt.

Dñi Canuti libri.

1. *Nouum testamentum Erasmi.*
2. *Theophylactus in quatuor euangelia.*
3. *Loci communes Philippi primæ editionis cum annotationibus in euangelium Johannis.*
4. *Coruinus in euangelia dominicalia.*
5. *Petrus Artopæus in euangelia.*
6. *Pandectæ scripturæ Brunfelsii.*
7. *Brentius de casibus matrimonii.*
- *8. *Codex psalmorum.*
- *9. *Ordinatio regia.*
10. *Brentius in Lucam.*

Hassing.

Libri dñi Christophori.

1. *Medicina animæ Vrbani Rhegii cum catechismo eiusdem et catechismo Lutheri.*
2. *Coruinus in euangelia dominicalia, eiusdem expositiones in euangelia festiualia.*
- *3. *Ordinatio latina.*
- *4. *Catechismus danice P. P.*
- *5. *Codex psalmorum cum collectis totius anni.*
- *6. *Nouum testamentum danicum.*
- *7. *Regia ordinatio danica.*

Horsens.

Dñi Petri libri.

1. *Nouum testamentum latinum.*
2. *Coruini postilla latina.*

3. Libri pandectarum Brunfelsii.
4. Vitæ pontificum cum catechismo Vrbani.
- *5. Codex psalmorem danice.

Hamer.

Libri dñi Christierni Mørck.

1. Biblia in parua forma.
2. Nouum testamentum latinum.
3. Postilla Erasmi Sarcerii.
4. Confessio fidei.
5. Loci communes Philippi.
- *6. Catechismus P. P. latinus.
7. Paruus catechismus Lutheri.
8. Agricola super Lucam.
9. Exegesis Brentii in Johannem.
10. Paraphrases Erasmi in omnes epistolas Paulinas.
11. Libri pandectarum Brunfelsii.
12. Tropi veteris et noui testamenti.
13. Andreas Francop. super epistolam ad Romanos.
14. Pomeranus in vltimos libros regum.
15. Philippus in Danielelem.
- *16. Campensis paraphrases in psalmos.
17. Philippus ad Romanos.
18. Brentius in Lucam.

Ovby.

Libri dñi Petri Obyensis.

1. Nouum testamentum latinum.
2. Locos communes Philippi et apologiam primæ.
3. Margarita theologica.
- *4. Ordinatio regia.
- *5. Psalterium Campensis est ecclesiæ.
- *6. Codex psalmorem vulgarium.
7. Catechismus Lutheri.
8. Brentius in Lucam.

Dñi Johannis Robergianæ ecclesiæ pastoris libri.

- * 1. Ordinatio regia.
- 2. Biblia antiquæ translationis.
- 3. Nouum testamentum.
- * 4. Catechismus Lutheri in linguam latinam versus a Palladio.
- * 5. Liber psalmorum primæ editionis.

Domini Canuti bibliotheca in Tuerstedt.

- * 1. Ordinatio regia.
- 2. Biblia.
- 3. Margarita theologica.
- 4. Coruinus in euangelia dominicalia.
- 5. Idem in epistolas.
- 6. Idem in euangelia diuorum.
- * 7. Nouum testamentum danicum.
- * 8. Postilla Johannis Tausani æstiuialis.
- * 9. Eiusdem postilla hiemalis.
- 10. Enchyridion militis Christiani et libellus de misericordia dei autore Erasmo.
- * 11. Psalterium Daudis danicum versore M. Francisco Wormordo.
- 12. Prophetæ in magna forma cum expositione Hieronimi vt videtur.
- 13. Paruus catechismus Lutheri cum forma baptizandi et benedicendi coniugibus.

Mosbieriig.

Dñi Johannis Seuerini præpositi Cornutanensis¹⁾ bibliotheca.

- 1. Biblia in parua forma. Brentii exegesis in Johannem.
- 2. Philippus ad Romanos.
- 3. Postilla Coruini.
- 4. Confessio fidei Augustana.
- 5. Paraphrases Erasmi in Mattheum.

¹⁾ D. e. Horns Herred.

- *6. Ordinatio regia.
- 7. Nouum testamentum Erasmi.
- 8. Paruus catechismus Lutheri.
- *9. Expositio Palladii in Catechismum Lutheri.
- *10. Expositio Tillemanni¹⁾ in euangelia dominicalia.
- *11. Expositiones scriptæ Pomerani in psalterium.
- *12. Palladius in Titum.
- *13. Arithmetica doctoris Christierni Morsiani.
- *14. Prælectiones Pomerani in psalterium in schola Haffniensi.
- 15. Catechismus maior Lutheri cum catechismo Brentii et Brunfelsii.
- 16. Proueria Solomonis in mediocri forma sine commentario.
- *17. Liber psalmorum.
- 18. Erasmus in precationem dominicam.

Tolne.

Dñi Martini bibliotheca.

- 1. Biblia magna.
- 2. Postilla Coruini in euangelia dominicalia et festiualia.
- 3. Postilla Anthonii Konigsteyn guardiani Bellensis papistica.
- *4. Postilla danica Coruini in euangelia.
- *5. Nouum testamentum danicum M. Christierni.
- 6. Nouum testamentum Hieronimi.
- *7. Catechismus Petri Palladii danicus.
- *8. Ordinatio regia.
- *9. Liber vulgarium psalmorum primæ editionis.

Ostedt.

Dñi Andreae Vredeni bibliotheca.

- 1. Biblia in parua forma.
- 2. Postilla Spangebergii.

¹⁾ Vistnok D Tilemann v. Hussen, der efter at have været Professor i Theologi ved Kjøbenhavns Universitet blev Biskop i Slesvig.

- * 3. Ordinatio regia.
- 4. Catechismus maior Lutheri per quæstiones explicatus per Spangebergium.
- * 5. Vrbanus Rhegius de remedie (!) in lingua danica med en danske bedebog aff then helige scriffth.
- * 6. Danica postilla M. Johannis Tausani.
- 7. Nouum testamentum Erasmi in parua forma.
- 8. Pandectarum libri veteris et noui testamenti per Othonem Brunfelsium.
- * 9. Catechismus danicus Petri Palladii.

Fflade.

Dñi Andreae Fladensis pastoris bibliotheca.

- * 1. Pentatheucus Mose.
- 2. Nouum testamentum.
- 3. Libri pandectarum noui testamenti.
- * 4. Catechismus Petri Palladii latinus.
Liber de contemptu mundi.
- 5. Postilla Coruini latina.
- * 6. Ordinatio regia.

Dñi Petri Canuti Vgiltensis bibliotheca.

- 1. Biblia.
- 2. Postilla Martini Lutheri.
- 3. Postilla Philippi.
- 4. Postilla Coruini latina.
- 5. Loci communes Philippi.
- 6. Tropi scripturæ.
- 7. Prouerbia Solomonis.
- 8. Psalterium metricum.
- 9. Expositiones Baruck.
- 10. Jesus Syrach.
- 11. Loci repugnantium scripturarum.
- 12. Catechismus Urbani Rhegii.
- 13. Catechismus Lutheri.
- 14. Nouum testamentum.

- *15. Regia ordinatio.
- 16. Disputationes d. L.

Lendum.

Dñi Vilhadi bibliotheca.

- *1. Ordinatio regia.
- *2. Nouum testamentum danicum.
- *3. Postilla Coruini danica et latina.
- *4. Liber psalmoreum cum paruo catechismo Lutheri.

Hworn.

Dñi Petri Cornuferi¹⁾ bibliotheca.

- *1. Ordinatio regia.
- 2. Catechismus Vrbani Rhegii.
- 3. Nouum testamentum in forma enchyridii.
- *4. Medicina animæ Vrbani danismo donatus etc.
- 5. Postilla euangeliorum dominicalium et festiualium Antonii Coruini.
- *6. Nouum testamentum danicum M. Christierni.
- *7. Liber psalmoreum vulgarium cum paruo catechismo Lutheri.
- 8. Brentius in Lucam.
- 9. Postilla cuiusdam Franciscani, quæ biga salutis inscribitur, antiquæ et insipidæ farinæ.

Astrup.

Bibliotheca dñi Johannis Nicolai sacellani in Astrup.

- 1. Biblia in forma Donati.
- 2. Nouum testamentum Erasmicum.
- 3. Haymo super epistolas Pauli.
- 4. Gorra super epistolas Pauli.
- 5. Athanasius super easdem.
- 6. Oecolampadius in Lucam et Johannem.
- *7. Ordinat(ion)is libellus.

¹⁾ D. e. fra Horne.

- * 8. Psalmorum liber manualis cum paruo catechismo Lutheri et forma baptizandi et consecrandi sponso.

Tornby.

Dñi Johannis Jacobi bibliotheca.

1. Nouum testamentum Erasmicum.
2. Loci communes Philippi cum catechismo Urbani Rhegii et Margarita theologica.
3. Erasmus de immensa Dei misericordia cum ratione veræ theologiæ.
- * 4. Catechismus danicus Palladii scriptus.
Catechismus eiusdem latinus.
- * 5. Expositiones scriptæ in euangelium Matthei prælectore M. Tørchillo¹⁾ vna [cum] epistola ad Galatas ab eodem interpretata.
* Ordinatio regia danica sine Ripensi.
* Postilla Johannis Tausani hiemalis in euangelia.

Jersleff.

Dñi Johannis Mwneck bibliotheca.

1. Biblia in parua forma.
- * 2. Postilla vtraque danica Johannis Tausani.
- * 3. Nouum testamentum danicum M. Christierni.
4. Coruinus in euangelia dominicalia latinus.
- * 5. Psalterium Pomerani cum locis scripturæ insignioribus etc.
6. Vitæ patrum repurgatæ per Georgium Maiorem.
7. Apologia Philippi.
8. Loci communes Philippi.
- * 9. Psalterium danicum Francisci Wormordi.
10. Aliud psalterium magnis characteribus impressum vna cum hymnis festorum.
11. Libri pandectarum Othonis Brunfelsii.

¹⁾ Uden Tvivl M. Torkild Abildgaard, Rektor i Aarhus.

- * 12. Catechismus danicus doctoris Petri Palladii.
- 13. Paruus catechismus Lutheri cum insignioribus locis scripturæ.
- * 14. Libellus psalmorem vulgarium cum paruo catechismo Lutheri.
- 15. Libellus de immortalitate animæ cum prouerbiis Solomonis et actis apostolorum sine commentario.
- 16. Brentius in Lucam.
- * 17. Ordinatio regia.

Øster Brøndersleff.

Dñi Georgii bibliotheca.

- 1. Theophylactus in quatuor euangelia.
- 2. Coruinus latinus in euangelia dominicalia.
- 3. Catechismus Vrbani.
- * 4. Danicus catechismus Palladii.
- * 5. Ordinatio primæ editionis sine Ripensi.
- * 6. Pentateuchus Mose M. Johannis Tausen.
- 7. Liber pandectarum Brunfelsii.
- * 8. Liber psalmorem vulgarium postremæ editionis cum paruo catechismo Lutheri.

Bredkier.

Dñi Johannis Andreæ sacellani Latipaludani libri.

- 1. Apologia Philippi.
- 2. Loci communes eiusdem.
- 3. Postilla eiusdem.
- 4. Postilla Coruini in euangelia et epistolas totius anni.
- 5. Theophilactus in 4 euangelistas.
- * 6. Catechismus latinus Palladii.
- 7. Pandectæ scripturæ Brunfelsii.
- 8. Biblia in forma Donati.
- 9. Nouum testamentum Erasmi.
- * 10. Ordinationis libellus.
- * 11. Psalmi vulgares cum paruo catechismo Lutheri.

Albeck.

Libri dñi Martini Nicolai pastoris Albeccensis.

1. Biblia in forma Donati.
- *2. Nouum testamentum danicum.
3. Postilla Coruini super euangelia dominicalia.
4. Postilla eiusdem super epistolas dominicales.
5. Eiusdem in euangelia et epistolas diuorum.
6. Margarita theologica Spangebergii.
7. Postilla Philippi.
8. Catechismus Justi Jonæ.
9. Christophorus Hegendorffius super Marcum.

Schew sogen.

Libri dñi Nicolai Petri.

- *1. Ordinatio regia.
2. Biblia in parua forma.
3. Nouum testamentum Erasmi.
4. Loci communes Sarcerii. Catechismus eiusdem. Catechismus Ambrosii Moibani. Libri colloquiorum theologicorum Mag. Antonii Coruini.
5. Postilla Coruini in euangelia dominicalia totius anni.
- *6. Nouum testamentum danicum.
7. Paruus catechismus Lutheri.

Wrele.

Bibliotheca dñi Christierni Isachi.

1. Biblia in mediocri forma.
2. Nouum testamentum Erasmi.
- *3. Ordinatio regia.
4. Postilla Coruini in euangelia dominicalia et diuorum.
5. Loci communes Philippi.
6. Catechismus Lutheri.
- *7. Catechismus Palladii.
8. Pandectæ scripturæ sacræ.
9. Tropi scripturæ insigniores.

10. Confessio fidei Augustana.
11. Theophilactus in duos euangelistas Mattheum et Johannem.
12. Haymo super apocalipsin.
13. Catechismus Brentii.
14. Paruus catechismus Lutheri.
15. Paraphrases Erasmi in Mattheum et Johannem.

Racheby.

Catalogus librorum dñi Petri Laurentii.

1. Biblia in mediocri forma.
2. Nouum testamentum Erasmicum.
3. Postilla in euangelia dominicalia.
4. Loci communes Philippi.
- * 5. Psalterium danicum Francisci Wormordi.
- * 6. Catechismus Palladii.
7. Catechismus Coruini.
8. Catechismus Vrbani Rhegii cum formulis caute loquendi.
- * 9. Ordinatio regia.
10. Paruus catechismus Lutheri.
11. Enchyridion Erasmi.
12. Postilla Haymonis.
13. Homiliarium doctorum¹⁾.

¹⁾ Paa Foden af Haandskriftet findes, som det synes med samme Haand sont det øvrige skrevet: »Søffren Persen, som war slotz fogedt oc . . . stedt till Alborg by att ware paa hwem ther kiøber medt Tyske, han ropthe effther Her Jenssis høstru aff Jersle, ther hwn foer offuer Alborg sund».

Om Vor Frue Kirke i Roskilde.

Af Justitsraad Steen Friis.

Blandt de Kirker, Saxo beretter, at Biskop Svend Norbagger har ladet opføre, nævnes Vor Frue Kirke i Roskilde¹⁾, der altsaa er jevnbyrdig med Domkirken sammesteds; men medens man i vore Dage, tildels med Insinuationer²⁾ mod dem, der vove at have en anden Mening, søger at bevise, at vi ikke mere have Noget tilbage af Svend Norbagges Domkirke, har man endnu ikke hørt betvivle, at hele den lavere Del af vor nuværende Frue Kirke i Roskilde er fra Svend Norbagges Tid. Den bestod oprindelig af et to-etaget Langhus og tvende étetagede Sideskibe, alle med Bjælkeloft³⁾ og Langhuset med et østligt halvrundt Kor. Murene ere opførte af Kalktufquadre og hvile paa et Fundament af utilhuggen Kamp. De ere udfyldte i Midten med Brokker af Tuf og Kamp i Kalklag, en Bygningsmaade, der var almindelig hele Middelalderen igjennem⁴⁾. Mure med gennemført Skiftegang (sædvanlig kaldet kompakt Murværk) forekom paa den Tid saa sjældent, at de fremhæves

¹⁾ Saxo, ed. Müller, I 579.

²⁾ Se Nutids Kunst af Jul. Lange, S. 103, Slutningsbemærkningen.

³⁾ Ved Reparationerne 1864 fremkom tydelige Spor af det oprindelige Bjælkeloft over Bueaabningen ind mod Taarnfoden.

⁴⁾ Baade Dalby og Lunds Domkirker have udfyldte Mure.

hos vedkommende Forfattere som udmærket Tavlværk¹⁾. Langhuset var oprindeligt 60 Al. langt, 15 Al. bredt og 12 Al. højt, altsaa 27 Al. længere end den nuværende Kirke. Det udgjorde saaledes med dets tvende Sideskibe en ret anseelig Basilica uden Korsfløje, Vaabenhus og Taarn. Af de oprindelige rundbuede Vinduer paa Langhusets Side-mure haves flere tilbage i deres Karmformer fra Lysningen ud efter, men de ere alle blindede fra Lysningen ind efter og sees derfor kun paa Murens Ydersider²⁾, hvor de paa Kirkens Sydside ere fremdragne 1858. Af de oprindelige smaa Vinduer i det tilbageblevne nordre Sideskib er ikkun et eneste tilbage. Det fremdroges 1859, da det gamle Vaabenhus nedbrødes. Baade de indvendige og udvendige Vægflader have staaet uden Afpudsning med deres nøgne Tufquadre. Indvendig afdækkedes 1864 flere Vægpartier, der udviste smalle og lange Tufstén i siksakløbende Skifter, afvejlende med røde, grønne, gule og blaa Farver, men hvor ønskeligt det end havde været at restaurere Kirkens indvendige Vægflader efter disse Levninger, maatte denne Tanke dog opgives i en Kirke, som i dens lavere halve Murhøjde hørte til det 11te og i dens højere halve Murhøjde til det 16de Aarhundrede³⁾. Man nøjedes da med at lade tage nøjagtige Afbildninger af det Forefundne og give Væggene den samme Afpudsning fra Gulv til Loft. Af de oprindelige Bueaabninger mellem Langhuset og det nordre Sideskib haves kun én bevaret nærmest Taarnet. De øvrige ere omformede i en ubekjendt Tid, og har man da borttaget hveranden Pille og forenet to Arkader til én.

¹⁾ N. kirkeh. Sml. 5 B. 3 H. (*insignis tabulatus*).

²⁾ Paa Nordsiden skjules de af Sideskibets Halvtag med Undtagelse af det østligste Vindue, hvis oprindelige Murkarm dog har lidt noget ved at udbedres med Teglstén. Paa Sydsiden sees de dertmod tydeligt.

³⁾ Oven paa de 12 Al. høje Tufsténsmure fra det 11te Aarhundrede har man i det 16de Aarhundrede bygget Teglsténsmure i en Højde af 10 Al. Bjælkeloftet afbrødes og Sténhvælvinger indlagdes ved samme Tid.

Det sees tydeligst paa Ydersiden af Kirkens søndre Side-mur. Af Anførte fremgaaer det, at vi kun have omtrent Halvdelen af det oprindelige Langhus fra Svend Norbaggens Tid tilbage samt ligeledes kun Halvdelen af det nordre Sideskib, men at selv disse Rester, særdeles hvad deres indvendige Vægflader angaaer, næsten have mistet Alt, hvad der kunde minde om deres høje Alder. Det er dog ikke uden Interesse udvendig paa Sydsiden at se den vel ud-skaarne, kileformede Tufstén i Vindues-Buearmen og de fine Fuger mellem Quaderne i en Kirkemur fra det 11te Aarhundrede.

Umiddelbart op til den gamle Tufsténkirkes Mure op-byggedes i det 12te Aarhundrede et Vaabenhus paa Nord-siden, et Nonnekloster paa Sydsiden og en vestlig Bygning i Flugt med Langhuset. Det førstnævnte stod endnu til for 10 Aar siden og var bygget af Kridt- og Kalkstén paa Kampsténs Grund. Den vestre Tilbygning til Langhuset staar endnu og udgjør den lavere Del af Taarnet indtil den Højde, hvor Teglsténsmuren begynder. Denne Bygning er ligeledes opført af Kridt- og Kalkstén. Af Nonneklosteret er derimod kun nogle Stykker af Fundamenterne tilbage, men selv disse synes ikke at tilhøre det ældste Kloster, der afbrændte 1242, men det derefter af Teglstén opførte, eftersom dette Materiale hyppigt findes i Grundlagene. Skjøndt vi saaledes ikke med Vished kunne afgjøre, af hvil- ket Materiale det ældste Nonnekloster var bygget, fejle vi dog neppe, naar vi antage det opført af Kridt- og Kalkstén ligesom det samtidige Vaabenhus og Taarnfoden.

Efter Branden 1242 antages Taarnets Teglsténsmure at være byggede ovenpaa Kridtsténsmurene og endelig an-tager man, at Nonneklosteret er afbrudt 1570, og at den store Forandring, der foregik, da Bjælkeloftet over den gamle Tufsténkirke afbrødes og Teglsténsmurene byggedes oven paa Kalktufsmurene i Langhuset, maa henføres til samme Tid; men vi skulle i det Følgende nærmere omtale hvert af disse Byggeforetagender.

Indtil Aaret 1157 var Vor Frue Kirke i Roskilde kun en Sognekirke, hvortil hørte en Dæl af Roskilde og tvende af de nærmest liggende Landsbyer; men i anførte Aar indtraf en Begivenhed, der ogsaa gjorde den til en Klosterkirke. Saxo beretter nemlig, at en Provst for et Landdistrikt ved Navn Isaac tilligemed tvende andre Gejstlige i anførte Aar havde ladet Biskop Vilhelms Grav i Højkoret i Roskilde Domkirke flytte, og at han, for at undgaa den guddommelige Straf, der ramte de tvende andre Deltagere, med stor Bekostning stiftede et Konvent af hellige Jomfruer ved Vor Frue Kirke i Roskilde. Det er til denne Tid vi henlægge ikke alene Opførelsen af den ældste Klosterbygning, men ogsaa af Kridtsténs-Taarnfoden og det ældste Vaabehus. Vi vide ikke, hvorledes det ældste Nonnekloster har sét ud, men vi antage, at det har dannet en indelukket Gaard paa Sydsiden af Kirken op mod søndre Sideskib og med aabne Buegange (Korsgang) ind mod Gaardspladsen, thi saaledes gjenopførtes det efter Branden 1242¹). Ved Eftergravning i Vænget, hvor Klosteret har ligget, fandtes 1858 Fundamenterne saavel til søndre Sideskib som til de tvende Klosterlænger. De aabne Buegange indad mod Gaardsrummet (den saakaldte Korsgang) kunde fremdrages langs den nordre og vestre Klosterlænge. Det var nemlig Nonnernes Kirkegaard. Her bleve de jordede i trapezformede af Teglstén murede Grave med Overliggere af Tufquadre. Det ene Skelet var nedlagt umiddelbart over det andet, men kun det øverst liggende laa i naturlig Orden. Af Ligklæder og Ligkister fandtes ingen Levninger, saa at Ligene maa være nedlagte uklædte og uden Kiste. — Om-

¹) I et Mageskiftebrev, dat. 13. Juli 1570, hvorved Frants Banner tilbytter sig Frue Klostergaard og Gaardsrum i Roskilde, beskrives den vestre Klosterlænge som strækkende sig mod Syd fra Kirke-tårnet 36 Favne 2 Al., og den søndre Længe, strækkende sig mod Øst til Abildgaardens Mure 46 Favne 2 Al., og fra Sydost mod Nord langs Abildgaardens Ringmur 23 Favne 19 Al. (Sjællandske Registre i Gehejmarkivet).

trent 20 Aar efter Stiftelsen af Vor Frue Nonnekloster kom dette i Aaret 1176 til en større Anseelse, da nemlig den hellige Margretes jordiske Levninger fik Plads i Kirken. Legendens om hende fortæller, at hun var bleven myrdet i hendes Bolig i Ølsømagle af sin Ægtefælle, Herlog, og at han ophængte Liget, for at man skulde tro, at hun havde aflivet sig selv. Det derom udsprede Rygte fandt dog ikke Tiltro; derimod fortalte Klerkeriet i Kjøge, at der brændte Lys paa hendes Grav ved Kjøge Strand, hvor hun, som antaget Selvmorderske, var jordet i uindviet Jord, ligesom at der sammesteds skete underfulde Helbredelser. Dette foranledigede, at Biskop Absalon, med hvem den Myrdede var i nært Slægtskab, ledsaget af det hele Kleresie i Roskilde, drog til hendes Grav, lod Liget opgrave, aftvætte og i højtideligt Optog føre til Roskilde. Næsten hele Befolkningen var herfra gaaet Toget imøde. Baaren førtes til Vor Frue Kirke og indsattes sammesteds i et pragtfuldt Monument. Absalon, som ved samme Lejlighed indførte Cistertiensernes Regel for Nonnerne, der hidtil havde fulgt Benedictinernes Klosterregel, skjænkede derpaa baade Tiender og meget Jordegods til Klosteret, hvis rige Indtægter¹⁾ yderligere forøgedes ved de Gaver, der skjænkedes af dem, der søgte Helbredelse ved Helgenskrinets Fod²⁾. Den sidste Nonne i Klosteret døde i Aaret 1570, og det er at formode, at dette Dødsfald har givet Anledning til, at Frants Banner samme Aar fik sig Klosterbygningerne og Klostergaarden tilbyttet, og at han da har ladet dem nedbryde³⁾. Kloster-

¹⁾ Om Klosterets store Indtægter og deres Stadfæstelse af Pave Alexander d. 4de, dat. Viterbo 1257, kan læses i Dipl. Arnæm. I, 42. 257; Scr. r. D. II, 356 og 598; III, 311; V, 303; Suhms H. a. D. VII, 472 og X, 340 og hos Daugaard D. Kl. 171.

²⁾ Daværende Sognepræst til Frue Menighed, Konsistorialraad Hertz, fortalte mig for nogle og tyve Aar siden, at Kirken flittig besøgtes af syge Folk, som ventede Helbredelse ved at ofre i Kirkeblokken, hvilket vel maa ansees for en Levning fra den Tid, da man søgte Helbredelse ved den martyriserede Margretes Helgenskrin.

³⁾ Allerede 1562 lod Kong Frederik d. 2den Blytaget paa Søffnehuset

godset bortforlehnedes baade før og efter Reformationen til Adelige, mod at Lehnsmanden skulde give Nonnerne fuldstændigt Underhold og vedligeholde Kirke- og Klosterbygningerne, men forøvrigt omtales Klosteret kun sjældent i vore Aarbøger. Den laveste Del af Taarnet, der som anført er bygget af Kridt- og Kalkstén, ansees for samtidig med det ældste Nonnekloster og maa altsaa være opført ved Aaret 1157. Det har samme Højde som Tufsténkirken (12 Al.), men har et hvælvet Sténloft, der bæres af Hjørnesøjler. Det er bygget umiddelbart op til Langhusets vestre Tufsténgavl, men staaer ikke i nogen Murforbindelse med denne. I denne Gavlmur er anbragt en Bueaabning, hvorved Taarnfoden er aabnet mod Langhuset. Hvortil dette Rum, der er 10 Al. i Kvadrat indvendig, har været benyttet, vides ikke med Sikkerhed, men det er ikke usandsynligt, at det har tjent Nonnerne som et særegent Kor i Kirken lige over for det østlige Kor, der benyttedes af Præsteskabet ved Sognekirken. Vi have heller ikke Efterretninger om, naar det højere Parti af Taarnet, der er bygget af Teglstén, er blevet opført paa det lavere Parti af Kridt- og Kampstén, men vi tage neppe fejl, naar vi som anført sætte Taarnbygningen i Forbindelse med Klostersets Brand 1242. Murarbejdet er udført med stor Nøjagtighed og er netop derved meget forskjelligt fra det, som viser sig i Teglsténsmurene i Langhuset. De ved Kridtsténssøjler tvedelte Lydhuller ligesom flere Detailler i Murværket kunne fuldt vel henføres til det 13de Aarhundrede. — Indtil 1859 stod et anseeligt Vaabenhus af Kridt- og Kalkstén, bygget umiddelbart op til det nordre Sideskib. Det havde hvælvet Sténloft, der hvilede paa 4 Hjørnesøjler ligeledes af Kridtstén, og var i sin Grundplan 10 Al. bredere og 8 Al. dybere end det nuværende Vaabenhus, der forøvrigt er opført paa samme Sted som det ældre. Som

(Dormitorium) aftage og erstatte med Tegltag fra St. Mortens Kirke,
•som stander øde•.

tidligere anført antages dette ældre Vaabenhus ligeledes at tilhøre samme Tid som det ældste Nonnekloster og Taarnfoden, og altsaa at være bygget ved Aaret 1157. Saavel de omtalte Hjørnesøjlers Former som de indlagte Zirater i Murenes Yderside ville passende kunne henføres til det 12te Aarhundrede. Denne Bygning befandtes 1859 saa brøstfældig, at den maatte helt nedtages. Omtrent 2 Alen under Gulvet fandtes den hugne Granitstén, som nu sees i det nye Vaabenhus's østre Murvæg. Den har sikkert ligget over en Grav paa Kirkegaarden før 1157 og hører vistnok saaledes til de ældste kristne Ligstén hos os. — Det kan ikke med Sikkerhed angives, naar det gamle Bjælkeloft er blevet afbrudt og de 10 Al. høje Teglsténsmure ere blevne opførte paa de oprindelige Tufsténsmure i Langhuset, men ifølge det tidligere herom anførte fejle vi neppe ved at sætte denne Forandring i Forbindelse med Klosterets og søndre Sideskibs Nedbrydelse i Aaret 1570, ligesom det er sandsynligt, at Afbrydelsen af hele den østre Halvdél af Kirken samtidig har fundet Sted. Teglsténsmurene synes at være opførte paa fri Haand uden Afbenyttelse enten af Waterpas eller Skiftesnor, og ligesaa uregelmæssigt vare Karmene til Vinduerne og Taglisterne murede. Istedetfor det afbrudte Bjælkeloft blev samtidig indlagt 3 Sténhvælvinger over Langhuset, hvis Højdemaal indvendig nu var steget fra 12 til 20 Al. Formerne i Hvælvingsbygning og deres maleriske Udsmykning lignede ganske dem, der i Domkirken hidrørte fra Restaurationen efter Branden 1523 i Biskop Lage Urnes Tid, medens dog Murarbejdet i Frue Kirke stod langt under hint. Dette Murarbejdes Slethed viste sig dog intet Sted saa tydeligt som i den Maade, hvorpaa de Lisener, der skulde bære Gjordbuerne, vare opførte, idet de ikke vare indfortandede i Sidemurene, men opsmurte med ikkun 1 Sténs Tykkelse i en Højde af 18 Al. Det viste sig da ogsaa 1863, at de paa flere Steder havde kastet sig stærkt ud fra Sidemurene, saa at en Nedstyrtning af Hvælvingerne maatte befrygtes. Efter længere

Tids Raadslagning vedtoges det 1864, at Hvælvingerne skulde nedtages og erstattes ved Bjælkeloft. Dette udsmykkes af Professor Kornerup med Farver i Basilikastil, en Forandring, der medførte, at de spidsbuede Vindueskarme maatte nedtages og gjenopføres i Rundbuestil. Den hele Forandring medførte en Bekostning af 9000 Rd. af Stiftskirkernes Kasse.

Efterat Klosteret i Reformationstiden var nedlagt, blev Frue Kirke igjen kun en Sognekirke, hvortil hørte en Del af Roskilde By¹⁾, Tjæreby, Skalstrup og Kamstrup. I Aaret 1539 afbrødes Allehelgens og St. Peders Kirker i Roskilde som faldefærdige og overflødige, hvorefter Christian d. 3die ved aabent Brev af samme Aar henlagde Ødehastrup og Darup, der havde hørt til disse tvende Kirker, til Vor Frue Sognekirke. Brorstrup nævnes ikke i dette Kongebrev som hørende til Frue Sogn, men dette hidrører fra, at denne By, der efter Matriklen fra 1680 i verdslig Henseende ligger til Frue Sogn, i gejstlig Henseende hørte til Gadstrup Kirke.

Ved Kong Christian d. 5tes Magelægsbrev af 1ste August 1688²⁾ erholdt Rektor ved Domskolen og de 4 øverste Hørere Frue Kirketiende, ialt 13 \bar{M} Byg og 13 Tønder Havre mod at vedligeholde Kirkebygningen og dens Inventarium, Alt til Erstatning for det Bøndergods, bemældte Skolemænd havde maattet afstaa til Rytterhold. Men det gik her som andetsteds, hvor man vilde lønne Embedsmænd med Kirketiender. Disse oppebar man, men Kirkerne lod man skjøtte sig selv. Synsretten, i hvilken en Embedsbroder havde første Sæde, nænnede ikke at give Beneficiarerne det fornødne Tilhold om at vedligeholde Kirkebygningerne. Dette ledede da ogsaa til, at der i Midten af

¹⁾ Derom vidner bl. A. den Jordskyld, der endnu svares til Frue Kirke af adskillige Gaarde og Grunde i Roskilde, hvis Ejere dog ikke mere høre til Frue Kirke, der nu hører ganske til Landet.

²⁾ Liber daticus Scholæ Roskild. Pag. 303. Mscr. i Roskilde Kathedralskoles Arkiv (autore Rect. Schade).

forrige Aarhundrede forordnedes, at flere Kirker skulde afleveres til Stiftsskriveren, mod at vedkommende Beneficiarer erholdt et aarligt Fixum i Penge istedetfor Kirketienden samt fritoges for at have noget at bestille med Kirkebygningernes Istandsættelse. Blandt de saaledes under Stiftsskriverens Omraade inddragne Landsbykirker var Vor Frue Kirke i Roskilde, og jeg tvivler ikke om, at denne Forandring maa erkjendes ogsaa at have virket til Gavn for bemældte Kirke.

Mærkelige Inventariegenstande m. M.:

1. Alterskabet er fra Chr. d. 4des Tid og hører til det bedre Snitværk. De oprindelige Alterbilleder ere forlængst forsvundne. De i Aaret 1854 forefundne vare saa slet udførte, at de maatte udtages og erstattes ved nye, udførte af Prof. Constantin Hansen.

2. Prædikestolen er fra samme Tid, men har ikke lidt saa meget ved Malerpenslen som Alteret. De fint udførte Billedgrupper staa i deres oprindelige Renhed med deres første Farver paa ren Egetræsgrund. I et af Felterne staaer Christian d. 4des Navnetræk med Initialerne R. F. P. og forneden læses:

Hoc suggestum exornatum est præside nobilissimo domino P. Pastore D. Olavo Christierni R. Anno . . . 3. I. P. K.

3. Paa søndre Sidevæg længst mod Øst er indmuret en hvid Marmortavle med Brystbillede foroven og Askeurne forneden. Paa Tavlen læses:

Peder Hersleb Abildgaard, f. 12 Dec. 1727 paa Røraas i Norge, 1752 Præst til Vor Frue Kirke i Roskilde, senere forflyttet til Nicolaj Menighed i Kjøbenhavn; død d. 2 Marts 1799. *1. Ingeborg Schnabel. 2. Appelone Marie Gamborg.

4. I Tværgangen laa en Ligstén, som jeg 1857 lod indmure i en Murpille i nordre Sideskib. Den har en

Randindskrift af meget gamle Uncialbogstaver, der lyde saaledes :

Hic jacet Thetmarus Camsor cum filio suo Dño Thetmaro Sacerdote, quorum animæ requiescant in pace.

5. I Taarnfodens Gulv laa ligeledes en Ligstén, der samme Aar indmuredes i nordre Sideskibs vestre Gavlmur. Dens Randskrift lyder saaledes :

Hic jacet nobilis armiger sepultus Efrardus Grubbe, hujus monasterii provisor, qui obiit anno domini MCDXIII, cujus anima in Christo requiescat, amen.

6. En mindre Stén har denne Indskrift:

Diesse Stenn hort Carsten Felthuss van Lubeck tho und seinen erven. Starf hir tho Rodtschildt den 4 Majj anno 1585.

7. Paa en tildels afslidt Ligstén læses følgende¹⁾:

[Epitaphium] docti viri dn. Johannis Petri [Valloensis] ecclesiarum quondam Greff[ue et Gildebrønde] 24 An. Pastoris vigilant[ssimi], coenobii Duebroder An. 4 Oeconomi simul fidelis[simi], qui postquam . . . [functus] esset officiis et cum pia [matrona] Anna Botilda Petri in svavi conjugio An. 22 sancte vixisset, relicta post se filia unica cum matre moerentibus . . . in Domino placide obdormiuit 3 Novembr. Anno J. C. 1614 ætatis suæ An. 56.

Valloensis tumulo hic ossa cubant nigro,
VI foecunda Dei semina sparserat,
Illi sancta fuit vita et amabilis,
Cunctis blandisonis foeta favoribus,
Dum vixit patriae stetit ampl . . .
Donec fata vere dura tenaciter

.

8. Af Taarnets tvende Malmklokker har den mindste følgende Indskrift:

¹⁾ De indklamrede Ord ere udfyldte af Dr H. F. Rørdam.

M. C. Troschell Hofglokn Gieser in Copenhagen Anno 1761. Soli Deo gloria. Hat mich gemacht. Ps. CXXX v. V. Ich harre des Herren, meine Zeele harret, und ich hoffe auf sein wort.

9. Paa et Stykke Tøj, der 1864 fandtes bag Vægpanelet nederst ved Taarnet, stod følgende Indskrift med forgyldte Bogstaver:

In Dinste des durchleuctigsten Grosmächtigsten Fürsten und Herrn Carol Gustaf der Schweden Gothen und Wenden König unter des Her Obersten Delwigs Regiment zu Fuhs bestalter Capetein der wollædel geborner gestrenger und manhafter Hr. Otto Reinholdt Brachel aus Lifland gebortig ist in dem Sturm vor Kopenhagen geblieben sein Alters 28 Jahr.

Kirkehistoriske Bidrag fra Christian V's og Frederik IV's Tid.

Ved Dr. P. W. Becker.

1.

Nogle Oplysninger om den danske Legationspræst i
Paris, Bernhardus Henrici, og hans Krav paa den
danske Regjering 1671.

Præsten Bernhardus Henrici er den Samme, der omtales i Ny kirkeh. Saml. III, 182, med Tilnavnet Lubecensis, og sammesteds nævnes som ordineret af Erkebiskop Svane som Præst hos Marcus Gøye til Hvedholm, medens denne var Resident ved det franske Hof (1664). Som det oftere gik paa hin Tid, maatte han, da han forlod Residenten, medtage uafgjorte Fordringer paa den danske Regjering. Han var endnu i Paris, da Frederik III døde, men vendte uidentvilt kort derpaa hjem og begyndte at andrage hos Kongen paa, at der maatte træffes Foranstaltninger til at afgjøre, hvad han lovlig havde tilgode. Under 28. Februar 1671 fik Kammerkollegiet Ordre til at gjøre Afregning med Mag. Bernhardus Henricus, »der en Tid lang har været Legationspræst i Paris«. (Sjæl. Tegnelser 1670—71. Fol. 436.) Under 11. April 1671 tilskrev Kongen atter det samme Kollegium om Betalingen til Mag. Bernhardus Henrici »for, hvad der kan tilkomme ham«. (Smst. Fol. 458). Dette Paalæg maa dog Intet have udrettet, thi kort derpaa indgik han selv med et nyt Andragende til Hs. Maj. Dette

blev (25. April 1671) tilstillet Skatkammerkollegiet med de Ord: »hvad Mag. Bernhardus Henrici for os haver ladet andrage om en Klokkers Underholdning i Paris, Sørgelæder, Rejsepenge, Kostpenge, og hvad videre ham maatte godtgjøres, kan I af hoslagte hans allerunderdanigste Supplication videre erfare. Thi er vor allernaadigste Villie og Befaling, at I os derom allerunderdanigst Relation til vor videre allernaadigste Resolution afgive«. (Smst. Fol. 503). Selve Ansøgningen til Kongen savnes, men dens Indhold kjendes af Kollegiets nedenstaaende Indstilling af 1ste Maj 1671. Den kgl. Resolution er paategnet Indstillingen: »400 Rdl. til Foræring og dermed skal han lade sig nøje«. (Orig. i Rentekammerets Arkiv, hvis Meddelelse skyldes Hr. Kaptejn Grundtvig). Endnu en Tid lang vedblev Bernhardus Henrici at være Legationspræst i Frankrig; da kom han atter i Nød, og i sin Elendighed tyede han igjen til den kgl. Naade. Hans Ansøgning af 27de Januar 1673 udvirkede en kgl. Resolution af 4de Februar til hans Fordel¹). (Begge meddeles nedenfor efter Originalerne i Rentekammerets Arkiv).

a.

Stormegtigste Konge, allernaadigste Herre.

Eders kongl. May. allernaadigste Befaling dat. den 25 Aprilis sidstforleden belangende M. Bernhardi Henrici Andragende om en Klokkers Underholding i Paris, samt Sørgelæder, Rejszpenge, Kaastpenge och Videre, hannem at maatte gott gjøris effter hans supplications Indhold, at Eders kongl. May. wi derom voris allerunderdanigste relation til Eders kongl. May. videre allernaadigste resolution med forderligste skulle tilstille, hafuer wi effter allerunderdanigste

¹) Maaske er Ansøgningens Datum 27. Januar indrettet efter den i Frankrig brugelige nye Stil. Den kgl. Resolution efter den her i Landet da endnu brugelige gamle Stil.

troeliudigste Skyldighed for os taget, considererende hvis E. K. M. oss tilforn om hans billigmessige Affregning allernaad. hafver anbefaled, hvorudi hand iblant andet disse offvenbemeldte Poster til Fordring tilstiller, som wi uden sær Bevilling ey hafver kundet gott giøre, som bestaar nemligen at hand

1. sig tilschriaffer 208 Rdlr. for 8 pro cento lagio aff $6\frac{1}{2}$ Aars Gage, hvorudj hannem ey videre end 5 pro cento kunde gott gjøris af det udj dend Tijd hand udj Franckrig værid haffver, hvorved hand acquiescerit, och indstiller hvis hannem for hans Breffvepenge. Tæring och anden Bekostning, samme Penge fra Bragenæs udj Norge at bekomme, er afgangen, — maatte beregnis och gott gjøris.

2. Beregner hand sig til goede for en Deign, som hannem udj Kiercken med Sangen och Mæsse Klæderne schall haffve opvartet udj $6\frac{1}{2}$ Aar, — aarligen 50 Rdl., som beløber 325 Rdl., hvilcken Udgifft schall beroe paa Residenternis attestation om samme opvartning och hvor lenge, och om E. K. M. det da allernaadigst ville bevilge och gott gjøre; hvorom hand sig beraaber paa alle deris Videnskab, som udj samme Tid til Paris haffver værit, hvorledis hand dertil haffver holdet en døchtig person, som formeener ey allene Residenterne Giøe och Gabell, medens ochsaa Petkum och andere, som her ere tilstede, kunde attestere, hvorfor hand ickun aarlig 50 Rdl. tilregner, dog hannem meere schall haffve kost at vnderholde, hvilcket wi dog ey uden sær Kgl. Bewilling haffver kundet gott giøre.

3. I lige maade tilregner for sig och Deignens Sørge-Klæder effter hans Kg. May. sahl. och høylofflig Ihukommelses dødelige Affgang 150 Rdl., saa och 150 Rdl. til Reyszebekostning her til Danmarck, hvorom, hvis Sørge-Klæderne sig belanger, hand formeener, at effterdj Capellen sammestedtzt er blefven dragen med Sort, — och andre Sørge-Klæder hafver andtaget, at hand ey heller med stacked Kappe, eller Deignen udj forrige Klædning sig kunde præsentere, hvorfor til samme Bekostning schulle haffve wærit forarsaget; och formener, effterdj hand aff hans Ko. May. var be-

stilt, at det hannem vorder gott gjordt. Och Reyszepængene belangende, at hand samme Reysze hafde gjordt udj Eders K. M. Tjeneste mit om Wintern, och dertilmed vnderwegs formedelst oend weyrlig udj 3 Vger wæret siug, hvorfor hand i lige maade formeener det gott gjøris; som wi dog, effterdj ingen Kongl. Betiendte her udj Landet uden sær Ko. Befaling hafver bekommet Sørge-Klæder, det ey heller desforuden kunde gott giøre.

4. Anfører paa sin gage at schulle restere til den 30te Aprilis 600 Rdl., dersom hans gage saa lenge schulle continuere, hvorimod effter Daniel Knopfs Regenschaber hannem ey videre schulle kunde tilkomme til forskr^{ne} Tijd end 400 Rdl., till det øffverige schulle Daniel Knopf svare, effterdj hand det til Udgifft beregnet; hvorom hand formeener, at hans Gage effter hans Bestallings Breffs Indhold schulle continuere saa lenge, til E. K. M. anderleedis tilsigendis vorder, hvorfor hand altsaa regner til den 30. Aprilis. De 200 Rdl. aff Daniel Knopf beregnet will hand hoes hannem fordre, och de øffverige 400 Rdl. aff E. K. M. forvente, hvorpaa wi hannem dog ey widere kunde gott giøre end til hans Hiemkomst hid til Danmarck.

5. Anfører hand, som aff affgangne sl. Hannibal Sehestedt schall wære beloffvet, fri Bord, och æstimerer for 1200 Rdl., som hand nu dog henstiller til E. K. M. Naade, at hannem sligt som en sær Naade och recompens maatte gott giøris, hwilcket wi och uden sær kongl. Bewilling ey hafver kundet lade passere.

Effter hvilcke forskrevne Posters Beskaffenhed, saasom de alleeneste beroe paa Eders Kongl. May^s allernaadigste Willie och Naade, hvis Eders Kongl. Maytt. allernaadigst maatte behauge, hannem derudj at ville lade gott giøre och betænche, saa forvendtis derpaa Eders Kgl. Maytt^s videre allernaadigste resolution aff Eders Kongl. Maytt^s allerunderdanigste och troeskyldigste Tjenere

Skatt Cammeret d. 1ste May 1671.

H. Wind. Steen Hondorff. Mogens Friiss. P. Scavenius.
Friederich Giese. H. v. Støcken.

Kongelig Resolution: 400 Rd. til Foræring, och dermed schall hand lade sig nøye.

b.

Grossmächtiger allergnädigster Erb-König und Herr!

Ich wünsche Ihr May^{tt} in aller-unterthänigstem Gehorsamb und Trew von Gott dem Allmächtigen ein langes Leben undt bey Dero Mayestet hochglücklicher königl. Regierung, nach hohem selbsteigenen Herzens Wunsch, beständige Gesundtheit undt tausentfältigen Himmels Seegen.

Darnechst treibet mich die Noth so hart, dass ich zu Niemandt als in aller unterthänigstem Gehorsamb zu Ihr Mayesteten meine Zuflucht nehmen kan, denn weil mir von demjenigen, wass mir von den königl. Hh. Ministris gewiss versprochen, nichts nachgesandt worden, und ich schon bey die anderthalb Jahr wiederumb aufs newe unterthänige fleisige Dienste gethan, bin ich darüber alhie in Noth gerathen undt von Betrübniß undt Wiederwertigkeit gar krank undt bettlägerig geworden. Wen Ihr Excel., mein gnädiger Graff undt Herr, sampt Ihr Gnaden deroselbten Gemahlinne mir nicht so viele Gnade erwiesen hetten, als ihrem unwürdigen Beicht-Vater undt Seelsorger, auch zum Theil die Leute, welchen ich schuldig bin, mit guten Worten aufgehalten, wurde ich noch viel übler daran gewesen, und vielleicht umb all das meinige, welches doch schlecht genug bestellet ist, völlig gekommen sein. Bitte also unterthänigst, Ihr May^{tt} wolle mich nur allein mit der Helffte von dem jenig, wass mir von meinem jährlichen Salario nachstehet, hoch begnadigen und dessfals allergnädigste ernstliche königl. Ordre hochbelieben zustellen, damit ich mich in meiner Krankheit abwarten, meine Schuldtleuthe zum Theil zu Friede stellen, undt mich also meiner langwirigen schweren Dienste zu Rettung meines ehrlichen Nahmens, möge zu getrösten und zu erfrewen haben.

A Paris le 27 Januarij 1673.

M. Bernhardus Henrici

Legat. Prediger in Frankreich.

c.

Christian der Fünfte (etc.). Wir geben Euch auss dem cöpeylichen Anschluss allergnädigst zu berechnen, wass an Unss unsrer bestalter Legations-Prediger in Frankreich Ehrn M. Bernhardus Henrici wegen Leihung seiner verfallenen Besoldung supplicando wehenütigst gelangen lassen, undt dabey allerunterthänigst gebehten. Wan dan nicht alleine die Billigkeit, sondern auch unsrer königl^r Respect erfordert, dass demselben dass seinige gereicht, undt er an einen solchen frembden kostbahren Orthe zu seinem unentbehrlichen Unterhalt dessen nicht entrahten kan: Alss ist hiemit Unsser allergnädigster Wille und Befehl, dass Ihr die fortersambste Anstalt ohnnachbleiblich verfüget, damit Supplicant, seinem allerunterthänigsten Gesuch nach, geholfen, undt er zu keiner weiteren Klage verursacht werden möge. Wornach Ihr Euch zuachten, undt Wir verbleiben Euch mit königl. Gnaden gewogen.

Geben auff Unsser Residentz zu Copenhagen den 4 Februarii A^o 1673.

Christian.

C. Biermann.

An dass Schatz Cammer Collegium.

2.

Om en hollandsk Præst ved Holmens Kirke i Kjøbenhavn 1686.

At der i Aaret 1686 beskikkedes en Præst ved Holmens Kirke, der i det hollandske Sprog skulde forrette luthersk Gudstjeneste, staar muligen i Forbindelse med den Overvægt, som det hollandske Element til den Tid havde i den danske Sæetat, og er alt bekjendt af Pontoppidan:

Annal. Eccl. Dan. III, 636; Bircherods Dagbøger S. 243. Den første Præst ved den hollandske Menighed, der samlede sig i hin Kirke, var Mag. Jacob Andersen Hummer; den anden var Lars Thura, der under sit Ophold i Holland havde erhvervet sig den fornødne Færdighed i det hollandske Sprog (Giessing: Jubellærere I, 463—6). Efterat Thura 1697 tillige var bleven Præst ved den lutherske Menighed paa Ny Amager (det nuværende Frederiksberg) og senere befordret til Præst ved Frue Kirke i Aarhus i Aaret 1703, bortfaldt den hollandske Gudstjeneste i Holmens Kirke, og Menigheden sluttede sig til de Højtydskes Kirke (Giessing a. St.). I de nedenfor anførte Breve, der ere laante af Sjæl. Tegnelser, oplyses de den hollandske Præst ved Holmens Kirke paahvilende Forretninger.

a.

C. 5. V. N. T. Viide maa du, at Vj allernaadigst haver beskichet Jacob Andersen til at være Hollandske Sognepræst ved Holmens Kirke j voris Kongelig Residentz Stad Kiøbenhavn, oc for samme tieniste allernaadigst forundt hannem til aarlig løn oc Besolding de 500 Rdlr., som forige Danske Sognepræst der ved stedet, afgangne Mag. Jens Hanssen Vinter, allernaadigst haver været tillagt; thj er voris allernaadigste Villie oc befaling, at du fornefnte Jacob Andersen derfor j Camer Reglementet indfører, oc ellers dend anordning gjør, at samme penge hannem herefter rigtigen betalt vorder. Dermed etc.

Gottorph d. 22 Septbr. 1686.

Peter Brandt anlangende Jacob Andersen Hollandsk Sognepræst ved Holmens Kirke, at nyde dend aarlig løn, som forige Danske Sognepræst der ved stedet, affgangne M. Jens Hansen, har været tillagt

b.

C. 5. V. N. T. Saasom Vj allernaadigst haver beskichet Hr. Jacob Andersen til at være Hollandske Sogne-

præst her j Voris Kongelig Residentzstad Kiøbenhafn, saa ville Vj allernaadigst, at hans ordinaire tieniste skal være, at prædicke hver Onsdag, naar Klocken er Nj formiddag, udj Holmens Kirke, oc hver Søndag, saavel som oc paa de trende store fæster om Aaret, naar Klochen er tolf, oc naar nogen anden fæstdag j Ugen indfalder, skal hand iligemaade prædicke tolf Prædichen oc derimod være frij for Oensdags Prædichen, oc skal bemelte tienistis forretning begynde den 15 December nu først kommendis. Hvis vjdere forskrefne hans Embede oc des forretninger kand vedkomme. haver hand sig allerunderdanigst at forholde efter det Reglement, som vj derom allernaadigst vil lade giøre. Derefter du dig allerunderdanigst haver at rette, oc derom fornøden anordning at giøre, især at dette førstkommendis Søndag til Høymæssen efter Prædicken af alle Prædicke stolene her j Staden oc j Christianshafn til allis efterretning bliver læst oc forkyndet. Befalendis etc.

Hafn. d. 7 Decbr. 1686.

Doct. Hans Bagger anlangende hvad dend Hollandske Præst ved Holmens Kirke j Kiøbenhafn H. Jacob Andersen hans tieniste oc forretning skal være.

3.

Forbud imod en Bog betitlet »Lutherus ante Lutheranismum« 1706.

I Slutningen af det 17. og Begyndelsen af det 18. Aarhundrede forekomme flere Exempler paa Bøger, imod hvis Salg og Udbredelse der nedlagdes Forbud i Danmark. Et saadant Skrift var Johannis Lyseri »Polygamia Triumphatrix«, tilligemed et Skrift af samme Forfatter: »Das Könningliche Marck aller Länder«. Forfatteren var en Tydsker, der efter en Del Omflakning havde fundet Ansættelse

som Feltpræst ved den danske Armé. Da han i sine Skrifter havde forsvaret Polygamiet, som han antog for et Middel til Menneskeslægtens sande Lyksalighed, bleve de forbudte under 1000 Rdlr. Straf, om nogen eiede dem. Forfatteren selv maatte rømme de danske Stater, dersom han ei vilde straffes paa Livet. Det kgl. Forbud af 15. Marts 1677 er aftrykt hos Johannes Vogt, *Catalogus librorum rariorum, Hamburgi 1747.* pag. 425—6. (Jvfr. Worms Lex. I, 644). Et andet Skrift, som ligeledes blev forbudt at indføres og at sælges, var det ovennævnte Lutherus ante Lutheranismum, om hvilket saavidt vides Intet andet er bekjendt, uden hvad der fremgaar af nedenstaaende Breve¹⁾. Som det synes, har Skriftet haft til Hensigt at udbrede qvækerske Lærdomme. De nedenstaaende Skrivelser a., b. og d. optrykkes efter Sjæl. Tegnelser, c. efter det theologiske Fakultets Kopibog i Konsist. Arkiv.

a.

Etats Raad Ole Rømer med fleere, at lade for sig kalde Bogfører Pauli og hannem nøye examinere, hvorledis hand er kommen til de exemplarer af den Bog, kaldet Lutherus ante Lutheranismum, med videre.

F. 4. V. G. T. Saasom os allerunderdanigst er bleven forebragt, at fra Bogføreren Pauli udi Voris Kongel. Residentz Stad Kiøbenhavn skal være bleven distraheret en deel exemplaria af en forargerlig Bog kaldet Lutherus ante Lutheranismum, saa er Voris allernaadigste Villie og Befaling, at J strax lader kalde bemelte Bogfører Pauli for eder, hannem nøye examinerer, hvorledes hand er kommen til de exemplaria af samme Bog, om de ere trykte her eller paa andre stæder, om hand haver forskreven dem eller de ere

¹⁾ Skriftet findes dog omtalt baade hos Zwergius, Sjælandske Cleresi, og Helveg, Den danske Kirkes Hist. efter Reformationen, hvor de nedenanførte Breve imidlertid ikke ere benyttede; ialfald ere de ikke forhen trykte.

bleven hannem tilsendt, fra hvad stød og fra hvad person, om nogen haver givet hannem anledning til at lade denne bog komme, hvor mange exemplaria hand deraf allerede haver soldt, afhændt eller udlaant, og til hvem; disligeste haver J og at examinere de personer, som exemplarierne haver bekommet, om hvor Bøgerne ere bleven distraherede, udlaante, til hvem og hvor mange Gange, og hvis de endnu kunde være i deris Gjemme, da at tilholde dennem at levere slige forargelige Bøger til Voris Politimester. Hvis Bogføreren om Auctoris navn, eller hvorledis dend paa beste maader kunde vides, skulle have nogen efterretning, haver hand samme at aabenbare og ej at fordølge, saa fremt hand ej som voris Mandaters modtvillig overtræder ville ansees, og af voris General Fiscal actioneres. Og saasom det er venteligt, at tvende Borgere i bemelte Kiøbenhavn, nemmelig Peder Svane og Mauritz Jørgensen, saavel som en fremmet Studiosus, ved navn Eberhard, derom nogen Videnskab maa have, saa haver J dennem icke alleeniste om forskrevne iligemaade at examinere, men endog at tage nøye information, om hvor og naar de holder deris privat forsamlinger, og hvad personer de af bestaar, om de haver til eller aftaget siden næst forleden Aar. Som der ogsaa spargeris, at en vis person for nogle Maaneder siden sig hos Bogfører Liebe skal have angivet, og hannem ombedet denne Bog til Trykken at befordre, med tilbud, hannem nogle Riis papiir til forlag at ville skienke, saa have J saavel bemelte Bogfører Liebe om alle disse omstændigheder nøye at examinere, som alle de øvrige Bogførere der i Kiøbenhavn at tilholde, alt hvad dennem om denne sag kand være videndes, og om ej nogen sig hos dennem haver angiven, at udsige. Endelig have J denne eders forretningsindhold, saa meget mueligt, at menagere og os allerunderdanigst foreslaa middel, paa hvad maade denne Qvækkeri og sær-sindede fantastiske Lærdom best kunde udryddes og dends fremgang i fremtiden forekommes. Dermed etc.

Friderichsberg d. 17 Aug. 1706.

Denne Befahling udgick til vore fornævnte Etatz Raad Oluf Rømer, Doct. Hans Bartholin og Doct. Bartold Botsach.

b.

Facultatem Theologicam udi Kiøbenhavns Universitet at indgive deris betenkende over en Bog kaldet Lutherus ante Lutheranismum.

F. 4. V. G. T. Vj tilskicke eder herhos en Bog kaldet Lutherus ante Lutheranismum; og er voris allernaadigste Villie og befaling, at I eder samne bog strax foretager, dend med flid igiennem seer og os derom Eders allerunderdanigste betenkende til videre voris allernaadigste Resolution forderligst tilstiller. Dermed etc.

Friderichsberg d. 17. Aug. 1706.

c.

Facultatetz allerunderdanigste Erklæring.
Stormægtigste Monarch.
Allernaadigste Herre og Arfve-Konge.

Eders Kongl. Mayst^s allernaadigste skriftlige Befaling af den 17 Augusti 1706 allerunderdanigst at efterleve have vi underskrefne været i Guds frycht forsamlede, og efter at vi hver for sig det tydske skrift Lutherus ante Lutheranismum hafde med flid igiennem læst, er voris endrægtige og som for Guds Ansigt alvorlige og velsindede Meening derom denne: at samme skrift icke alleenigste grofveligen calumnierer den sl. dyre Guds mand Doctor Luther, som den der skal hafve viget fra den reene Lærdom og rette Nidkerhed for Guds Kierckis Reformation, huilchen hand i Begyndelsen beteede, og paa ligemaader beskylder vorø Menigheder for Affald [og] Apostasie fra Lutheri første og reenigste Lærdom, mens endog ofveralt ved nogle egensindig og underlig formerede Qvæstioner og adskillige paa dennem, enten uden Sammenheng eller i andre maader, vrangeligen applicerede passager af Lutheri første skrifter, søger at omstøde gandske voris Kirchers reene Lærdom baade i dens fundamentale Artickler, saa og i andre dens importante og nødvendige Støcher, ja der for uden strider imod den underdanigste Respect og dybe Ærbødigheds Concept, som sande Christne bør at have for deris dem af Gud foresatte høye Øffrighed. Thi bør

dette Skriffte med ald Rette at ansees som i høyeste Maader forargelig og skadelig for de Enfoldige, og i sig self aldeelis fordømmelig. Dette vi med gode Samvittigheder til Eders Kongl. Mayst^s egen høyeste Efftertænchning indstiller.

Hafniæ d. 24. Aug. Anno 1706.

Eders Kongl. Mayst^s

Allerunderdanigste Tienere og troe

Forbedere hos Gud

H. Bornemand. H. Wandal D. B. Botsacc.

d.

Etats Raad og Politimester Olluf Rømer med fleere, anlangende forhold med den forargelige Bog Lutherus ante Lutheranismum og de, som den har forskreven, saa og ellers holdet hemmelige forsamlinger til deris Qvækkerie at øve.

F. 4. V. G. T. Saa som vi dend 17de Augusti næst afvigte allernaadigst have befalet Eder at examinere Bogføreren Pauli i voris Kongelig Residentz Stad Kiøbenhavn og andre Vedkommende. anlangende een forargelig Bog, Lutherus ante Lutheranismum kaldet, hvorledis een deel exemplarier deraf ere hidkomne og til hvem siden distraherede, afiændte eller udlaante, saa vel som og at informere Eder om nogle visse privat forsamlinger og der udi øvede Qvækkeri med videre, og vi nu af Eders derom indkommen allerunderdanigste relation have maat fornemme, at tvende Borgere udi Kiøbenhavn, ved navn Peter Svane og Moritz Jørgensen Samsøe, haver ombedet og fornaaet for^{ne} Bogfører til at lade trække samme Bog i Vor Stad Hamborg, og obligeret sig til at tage 100 stykker deraf, som og een tydsk Studiosus navnlig Christoph Eberhart paa deris vegne skal have affodret og betalt, hvoraf de eendeel siden skal have uddeelt og andensteds hen forskikket; disligeste at bemelte trende personer tillige med andre skal paa tu Aars tid have holden hemmelig sammenkomst hver Søndag efter Afftensang imellem 5 og 6 nu hos Peter Svane, nu hos Moritz Jørgensen, og undertiden hos een Anden af deris Selskab, da denne Christoph Eberhart skal have læst nogle Capiteler af Bibelen, og dennem efter sine kætterske og vildfarende Meeninger forklaret: Saa give Vi Eder hermed

allernaadigst tilkiende, at Vi have for got befundet der paa at resolvare saaledes som følger: 1) at alle de exemplarier af forberørte forargelige Bog, Lutherus ante Lutheranismum kaldet, som i vore Riger og Lande kand findes og opspørges, skal du Os Elskel. Ole Rømer, som voris Politiemester, til dig, indtil paa videre voris allernaadigste anordning, tage. 2) Angaaende bemelte Peter Svane og Moritz Jørgensen, saa give vi Eder hermed allernaadigst tilkiende, at Vi allernaadigst have anbefalet Os Elskel. Doctor Henrich Bornemann, Biscop over Siellands Stift, at hand dennem deris grove Vildfarelse og Vanvittighed, udi samtlige Eders overværelse, af dend Hellige Skrift til omvendelse grundeligen skal remonstrere og alvorligen foreholde, og naar det er skeet, og de derpaa under een eedlig Revers haver indgiven en designation paa dennem, som sig udi vore Riger og Lande opholder, og efter deris Videnskab af denne fantastiske Lærdom kand være infecterede, maa de, for denne Gang, for hvis forseelser, de med forskrevne Bogs Lutheri ante Lutheranismum distribution kand have begaaet, saa og for dend straf de hafde fortient ved utilladelige forsamlings Holdelse udi deris Huse, af sær Kongel. Mildhed og Naade være befriet, men skal derimod af dig Ole Rømer, udi bemelte Doctr. Henrich Bornemanns, samt Eders Os Elskelige Doctr. Hans Wandels, Doct. Hans Bartholins og Doct. Bartold Botsachs nærværelse alvorligen advares, under voris højeste unaade og paafølgende straf, sig hereffter saavel selv fra slige forsamlinger at entholde, som dertil nogen Anledning at give, til hvilke at faa afskaffet vi og et forbud derom med forderligste ville lade udgaa. 3) at Bogføreren Pauli skal af dig Ole Rømer gives een alvorlig reprimande, fordi hand denne Bog haver oplagt og distribueret, førend hand om dends contenta fuldkommen vaar informeret; saa skal og hand tillige med de andre Bogførere i Kiøbenhavn erindres, at naar de oplegger nogen Bog, de da ej maa tilsette eet andet end det rette Aars tal, i hvilket Bogen er bleven trøkt eller paa nye oplagt, ej heller at de maa selge og forhandle nogen nye Bog, som handler om Religions sager, førend de dend for voris

Theologiske facultet haver frenviist og af dennem bekommet tilladelse Bogen at selge. Hvad sig anbelanger forskrevne Christoph Eberhart, som skal have understaaet sig i utilladelige forsamlinger at explicere Bibelen, saa og med hans forvirrede principiis søgt at forføre andre, da skal hand inden trende dage, efter at denne voris allernaadigste Befaling hannem er bleven tilkiende givet, rømme vore Riger og Lande, og sig derudi herefter ej lade finde, saa fremt hand ej derfor, som voris Mandats modtvillig overtræder, ville ansees og til Rette settes. Hvilket du Ole Rømer i forbemelte Doct. Henrich Bornemans samt Eders Doct. Hans Wandels, Doct. Hans Bartholins og Doctr. Barthold Botsachs overværelse hannem strax skal ankyndige. Derefter I Eder allerunderdanigst haver at rette. Befalendes Eder Gud. Skrevet etc. Hafniæ d. 28 Sept. 1706.

Forschrevne Befaling udgick til Etatzraad Ole Rømer, Doct. Hans Wandel, Doct. Hans Bartholin og Doct. Barthold Botsach.

Om den i Aaret 1874 nedbrudte Kirke i Vindinge.

Af Justitsraad Steen Friis.

Vindinge Kirke i Thune Herred blev ved de ordinære Kirkesyn i Aarene 1871, 72 og 73 erklæret for saa skrøbelig, at den burde afløses af en ny Kirkebygning. Denne Anskuelse fandt heller ikke nogen synderlig Modstand hos de overordnede Autoriteter, medens Spørgsmaalet om, hvorledes de fornødne Pengemidler til Opførelse af en ny Kirke skulde tilveiebringes, forblev uafgjort i samfulde 3 Aar, en

Udsættelse, der næppe har været heldig i økonomisk Henseende, eftersom Priserne baade paa Byggemidler og Arbejde i anførte 3 Aar næsten ere stegne til det dobbelte. Først i Marts 1874 resolveredes, at den gamle Kirke i Vindinge skulde afløses af en ny, hvorefter Nedbrydelsen fandt Sted i April og Mai Maaneder d. A. Det viste sig da ogsaa snart, at Synsretten havde dømt rigtigt om den gamle Bygnings Faldefærdighed, da man forat kunne nedbryde Kormurene forinden maatte afstive dem.

Fra først af bestod den gamle Kirke kun af Langhus og Kor med Bjælkeloft. Det havde 3 smaa Vinduer paa Sydsiden og en smal Indgang gjennem nordre Sidemur. Langhuset var 15 Alen langt og 10 Alen bredt, Koret 7 Alen i Firkant. Begge vare opførte af Kridtsten, og gaa i deres Oprindelse tilbage til Slutningen af 12te Aarhundrede, Murene hvilede paa et Fundament af store utilbugne Kampesten i ringe Dybde med Underlag af Rødsand. Murene bestode af en indre og ydre Murskal af Kridtquadre, hvis mellemværende Rum var udfyldt med Kampesten i Kalklag, en Bygningsmaade, der hele Middelalderen igjennem var den almindelige, og som da ogsaa maatte ansees for fuldkommen solid, saalænge Murene ikke havde andet at bære end Tagværket, men som blev uholdbar, da man i 14de og 15de Aarhundrede istedetfor det oprindelige Breddeloft indlagde Stenhvælvinger her som i andre af de gamle romanske Kirker, uden at beregne den Spænding, som de vilde udøve mod Sidemurene. Og da man forsøgte samtidig at anbringe Støttepiller for derved at styrke Sidemurene, varede det heller ikke længe, før disse gav efter for Hvælvingstrykket. Man forsøgte vel at bøde paa denne Forsømmelse ved at indlægge Bjælker tværs over Langhuset; men det varede ikke længe, før Bjælkehovederne løsnedes fra de Jernankere, der forbandt dem med Mursiderne. Samtidig med Stenhvælvingernes Indmuring opførtes et Klokketaarn op til Langhusets vestre Gavlmur. Dettes Fundamenter vare mere dybtgaaende og dets Mur-

værk viste sig meget solidere end Langhusets og Korets. Det var 7 Alen i Kvadrat. Saavel her i Vindinge som andetsteds henlagdes formodentlig samtidig den oprindelige Indgang til søndre Sidemur nærmest Taarnet, hvor man som Forhal til denne Indgang opførte et rummeligt Vaabenhus af Mursten med hvælvet Loft, 5 Al. i Kvadrat.

Ved Nedbrydningen af den murede Alterfod fandtes et firkantet Rum i samme, der i sin Tid formodentlig har tjent som Reliquiegjemme. Omkring dette Hul laa en Del Smaamønter fra 13de og 14de Aarhundrede, henhørende til de saakaldte Borgerkrigsmønter.

Som en særlig medvirkende Aarsag til flere af vore Kirkebygningers senere Forfald skal her kun anføres Loven af 1687 om Oprettelse af et fast Rytteri, til hvis Underhold en Del Jordegods henlagdes og deriblandt største Delen af det Fæstegods, der var tillagt Gejstlige og Skolemænd istedetfor Pengeløn. Til Erstatning herfor tillagdes dem forskellige Kirkers Tiender, forsaavidt disse ikke skulde anvendes til fornødne Reparationer af Kirkerne og deres Inventarier. Vel skulde det ordinære Kirkesyn med Provsten i Spidsen paase, at Reparationerne fandt Sted; men her kom det gamle Ord: »clericus clericum non decimat« til at gjælde. Kirkebygningernes Tilstand blev af Mangel paa fornødne Reparationer værre og værre, saa at man i Midten af det forrige Aarhundrede nødtes til at fratage flere af de med Kirketiender beneficerede Gejstlige og Skolemænd de dem tillagte Kirketiender, mod at de erholdt en fast aarlig Godtgjørelse. Derved frelstes flere af disse Kirker; men andre Kirketiender vedbleve at anvendes som Lønningsmiddel for Embedsmænd. Saaledes var en af Domkirkens Præster lige indtil vore Dage beneficeret med Vindinge Kirketiende, hvilket uden Tvivl væsenlig har bidraget til, at den gamle Kirke nu er jevnet med Jorden.

De Inventariestykker fra den nedbrudte Kirke, der fortjene at nævnes, ere:

Prædikestolen, der hører til det bedste Snitværk i Ege-

træ fra den tidlige Renaissencetid. Dens Billedtavler fremstille Christi Daab, Nadverens Indstiftelse og Evangeliets Forkyndelse. Den har følgende Indskrift:

Hæc parata sunt Anno Domini 1589
 Temporibus M. Mortini Petri
 Pastoris Roschildensis et hujus loci¹⁾.

Den mindre Taarnklokke har følgende Indskrift:

Jhesus + Lago + Urne + Dei + Gratia +
 Episcopus + anno Domini + M. D. XXVI.

Paa den større Klokke læses:

Assuerus + Koster + Van der Hart +
 me fecit + Coppenhagen + Anno 1688.

Paa Siden af samme Klokke læses:

J. H. S.

Sognepræsten var Hr. Niels Christensøn Schrem udi Reersløf.

I Vindinge gamle Kirkeprotokol anføres Hr. Niels Christensen som Sognepræst i Reersløf 1688, og i Kirke-regnskabet for 1687 bemærkes, at den store Klokke i Taarnet »er gandske spruchen oc vil omstøbis«.

Forinden Hvælvingerne nedtoges, fandtes flere Steder under Hvidtningen paa Ribberne Stykke af Kalkmalerier; men disse vare kun tilstede i smaa Partier og frembød ikke nogen særlig Interesse; dog bleve de aftegnede. Mere mærkelige Kalkmalerier fandtes imidlertid tilhøjre for Triumfbuen. Efter hvad der kunde skjønnes, forestillede disse Billeder blandt andet en Konge i Glorie, maaske St. Knud, og tvende mindre Figurer, en paa hver Side, med Hjelme af en Form fra det tolvte Aarhundrede, med spidse Skjolde og med skuldrede Sværd. Ogsaa disse Billeder aftegnedes, forinden Kalken borttoges.

¹⁾ Om denne se Ny kirkehist. Saml. III, 483 flg. IV, 777.

Jon Jakobsen Venusinus.

Af Holger Fr. Rørdam.

Præsten, Digteren, Naturgranskeren, Historieskriveren Venusin — hvem kjender ham nu, og dog kastede i sin Tid Begavelsen og Lykken sine Straaler saa stærkt over denne Mands Skikkelse, at der var dem, der mente, at Sagen ikke kunde forklares paa en naturlig Maade, og derfor fortalte om en magisk Ring, hvis Værk alt dette var. En Opfriskning af de henblegede Træk vil give os et Billede af kirkelige og litterære Forhold i en Tid, der i flere Henseender har noget tiltrækkende ved sig.

Paa Øen Hven, der, saa lille den end er, skulde blive som et Delos i Norden, blev Jon Jakobsen født i Slutningen af Kong Christian den Tredies Dage. Aaret kjendes ikke nærmere. Hans Fader var Øens Præst, Hr. Jakob Jonsen, der 1563 forflyttedes til Sognepræst i Landskrona, hvor han tillige blev Provst og døde i Aaret 1600. Moderen, Inger Pedersdatter (Engera Petria) døde i en Pestepidemi i Landskrona, 35 Aar gammel, efter tolv Aars Ægteskab, hvori hun var bleven Moder til syv Børn¹⁾. Senere blev Faderen gift paany, men med en Kvinde, der ved et utugtigt Levned førte Skam og Sorg over ham²⁾.

¹⁾ Disse Efterretninger ere hentede fra en Gravskrift over hende, der findes i Laur. Asserol Inscriptiones Dan. Bl. H 8.

²⁾ Se Ny kirkehist. Saml. IV, 332 flg.

Dengang dette skete, havde Sønnen Jon dog allerede nogle Aar været ude af det fædrene Hus.

I Aaret 1568 oprettede Kong Frederik II nemlig en Kostskole for 30 Disciple paa sit ny Slot Frederiksborg. Det var en Gunst at blive optaget her; thi Disciplene havde alting frit. Jon Jakobsen var en af Skolens første Alumer; hans Skolemester var den duelige Rektor M. Frants Nielsen, der døde som Kannik, Præst og Lektor i Theologien ved Roskilde Domkirke, efter at han havde afslaaet den ham tilbudte Bispestol i Ribe¹⁾. I sex Aar gik Jon Jakobsen — som i sine tidligere Aar kaldte sig Coronensis efter Landskrone²⁾ — i Frederiksborg Skole. Længere kunde ifølge Fundatsen ingen Discipel blive der uden særlig kongelig Bevilling. Ventelig er han kommen saa vidt, at han kunde gaa til Universitetet. Men om hans Studier i Kjøbenhavn er der intet bekjendt. Derimod træffe vi ham studerende i Rostok, hvor saa mange unge Danske dengang søgte hen. Her vandt han den fortjente og berømte Professor David Chytræus's Tillid og Yndest, saaledes at denne den 25de Maj 1579 skrev for ham til Kong Frederik II og bad om, at det Stipendium, Kongen Aaret iforvejen havde tillagt en juridisk Student ved Navn Philip von Suindern, der nu var død i Heidelberg, for Fremtiden maatte komme Jon Jakobsen, Søn af Præsten i Landskrone, til Gode, da han var et alvorligt, besindigt og haabefuldt ungt Menneske, som det nok vilde lønne sig at yde en saadan Understøttelse. Som særlig Anbefalingsgrund anførtes hans Skolegang paa Frederiksborg, da Kongen havde lovet fortrinsvis at tage sig af denne sin egen Skoles

¹⁾ Dahl, Hist. Efterretninger om den Kgl. lærde Skole ved Frederiksborg. I, 15—7. Ny kirkehist. Saml. VI, 71—2.

²⁾ Endnu 1590 kaldte han sig Coronensis, se Danske Mag. 4. R. II, 144. Paa flere Steder, selv i en tilsyneladende saa gammel Kilde som den i Sv. Grundtvigs Danske Folkeviser I, 44 anførte Oversættelse af den saakaldte hvenske Krønike, gives der ham ganske urigtig Fornavnet Jens.

Fostersønner¹⁾. Kong Frederik, der altid havde en aaben Haand til at understøtte vel begavede studerende, tilstod strax den begjærede Hjælp, idet han ved et aabent Brev af 2den Juni samme Aar gjorde vitterligt, »at eftersom denne Brevviser Jonas Jakobsen udi nogle Aar har været her udi Frederiksborg Skole og nu siden paa nogen Tid studeret udi Universitetet til Rostok, saa at vi af lærde Mænd forfare, at om hannem skal være god Forhaabning, at han udi Fremtiden skal kunne tjene og lade sig bruge enten udi Kirken eller Skolerne her udi Riget, og han endnu er til Sinds paa nogen Tid samme hans Studia at continuere og forfølge udenlands: da have vi af vor sønderlige Gunst og Naade undt og bevilget, og nu med dette vort aabne Brev unde og bevilge at ville aarligen herefter lade give forskrevne Jonas Jakobsen til Hjælp at studere med uden Riget et Hundrede gamle Dalere, til saa længe vi anderledes derom tilsigendes vorder: bedendes og bydendes vor Rentemester, at han paa vore Vegne hannem forskrevne 100 gamle Daler aarligen til gode Rede lader fornøje«²⁾.

Saaledes udrustet med de fornødne Midler til Rejsen kunde Venusin efter eget Ønske drage videre. Og endnu inden Aarets Udgang træffe vi ham i Presburg — den Gang noget nær den civiliserede Verdens Grændse, da Tyrkerne besad det meste af Ungarn — i Følge med Hans Jakobsen Skjærbæk, en Præstesøn fra Nordslesvig, der senere efter vidtløftige Reiser endte som Dr. med. og Læge i Lybek. Den 3die December 1579 skrev Venusin nemlig i Presburg i sin Rejsefælles endnu bevarede Stambog nogle Ord med følgende Underskrift: »Jonas Jacobus Coronensis amico suo

¹⁾ Schumacher, Gelehrter Männer Briefe an die Könige von Dännemark. III, 168—70.

²⁾ Rørdam, Kjøbenhavns Univ. Hist. 1537—1621. IV, 300—1. Jvfr. Dav. Chytræi Epistolæ, Hannoviæ 1614, p. 274, hvor Chytræus takker den kgl. Sekretær Elias Eisenberg, fordi han formentlig havde taget sig af hans Anbefaling for Jon Jakobsen.

carissimo et longinqui itineris socio«¹⁾. Vittenberg blev dog især Stedet, hvor Venusin fortsatte sine Studier. Her tog han 1580 Magistergraden²⁾, og har maaske siden været Manuduktør eller en Art Privatdocent der, som det paa den Tid oftere var Tilfældet med vel begavede og videre komne unge danske Videnskabsmænd, der opholdt sig her. En Landsmand, som samtidig var i Vittenberg, beretter nemlig i sine Erindringer: »M. Jon Jakobsen Venusin ansaas den Gang for den lærdeste af alle Studenterne i Vittenberg paa Grund af den Indsigt i Mathematik, Theologi og de filosofiske Fag, som han lagde for Dagen ved Disputationer og Declamationer«³⁾. Den nævnte Landsmand var Adelsmanden Sivert Grubbe, der sluttede sig nøje til Venusin, saa at der, saalænge denne levede, bevarede et trofast og inderligt Venskab imellem dem.

Mange Aar efter, da Venusin var Professor i Fysik ved Københavns Universitet, fandt han sig foranlediget til Gjenmæle mod en Beskyldning, der var udspreedt om ham, nemlig at hvad han besad af fysiske Kundskaber, havde han altsammen lært af Jesuiterne. Det er nu noksom bekyndt, hvor stor Anseelse Jesuiternes Skoler havde i Slutningen af det 16de Aarhundrede. Men det er dog ikke rimeligt, at Venusin har besøgt nogen saadan, da han i sit Gjenmæle siger: »At jeg har talt med Jesuiter og omgaaedes med dem, nægter jeg ikke, men at jeg skulde have lært noget af dem, det nægter jeg aldeles«⁴⁾. Ved denne Ytring mindes vi forøvrigt om hans Ophold i Øst-rig, hvor Jesuiterne havde flere ansete Kollegier, bl. a. i Olmütz og Wien. Om Venusin nu end ikke nærede nogen Skræk eller Afsky for Jesuiterne — et Træk, der senere

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. III, 664.

²⁾ Worm, Lexicon over lærde Mænd. II, 567. Worms Kilde for det angivne Aarstal kjender jeg ikke, og maa altsaa lade det henstaa, om det er rigtigt.

³⁾ Danske Magazin, 4. Række. II, 375.

⁴⁾ Rørdam, Københavns Univ. Hist. IV, 514.

skal anføres, vil stadfæste dette — saa var det dog visse-
lig meget langt fra, at han var papistisk sindet. Derimod
er der snarere Tegn til, at han i det mindste til en
vis Grad heldede til Calvinismen. Den kryptokalvinistiske
Retning var herskende blandt Studenterne i Vittenberg, paa
den Tid han studerede der, og Sivert Grubbe har i sin
Dagbog fortalt os adskillige Træk, der vise, hvor stor Op-
hidselsen iblandt Studenterne var imod de Lærere, der vare
dem paatvungne, efter at de tidligere, almindelig afholdte
Professorer vare fjernede, fordi de ikke vilde give Kon-
kordieformlen deres Bifald¹).

Af Venusins egne tilfældige Ytringer i et Brev, han
skrev mange Aar efter, se vi, at han i Aaret 1581 besøgte
Italien og paa Tilbagevejen standsede nogen Tid i Basel²).
Saaledes færdedes han vidt omkring, uden at vi just kunne
følge ham Skridt for Skridt. Men vist er det, at han
naaede til Højdepunktet af sin Tids Dannelse, saa det
næsten er vanskeligt at nævne nogen Videnskab, som han
ikke kjendte eller vel endog var fortrolig med. Desuden
besad han en heldig Digtergave, som vi især kjende fra
hans latinske Digte, der af Samtiden sattes meget højt,
men som dog ogsaa gav sig Vidnesbyrd i adskillige danske
Vers, hvoraf enkelte ikke ere uden en vis Ynde.

Efter sin Hjemkomst blev Venusin 1584 kaldet til
Sognepræst i Herfølge og Sædder, der paa den Tid og
senere ansaas for et af de anseeligste Landsbykald. Kort
efter valgtes han tillige til Provst i Bjeverskov Herred og
mødte som saadan ved Prinds Christians Hyldning i Ring-
sted den 8de Juli 1584³). Selv nævner han Rigskansler

¹) Danske Mag. 4. Række. II, 368—70.

²) I et Brev af 21. Decbr. 1602 beder Venusin nemlig Prof. Caspar
Bauhin i Basel forbindlig at hilse Dr. Mater i Basel, „*qvi ante
annos 21 mihi meisqve comitibus, cum ex Italia redeuntes Basi-
leam divertissemus, omnia humanitatis officia exhibuit*“. (Kbhvns
Univ. Hist. IV, 534).

³) Ny kirkehist. Saml. IV, 403.

Ejler Grubbe til Lystrup, den ovennævnte Sivert Grubbes Fader, som den Mand, der efter hans Hjemkomst fra Udlandet var hans »første og sønderligste Førdrer«¹⁾.

Efter at være kommen til Ro i Præstegaarden, ægtede Venusin i Aaret 1585 Agathe, en Datter af Professor Johannes Sascerides. Brylluppet stod hos Brudens Forældre i Kjøbenhavn, og Universitetet ydede sit Bidrag til »Kosten« ved at skjænke en Ame Vin i den Anledning²⁾. Sine litterære Forbindelser synes Venusin selv i sin landlige Afsondring at have vedligeholdt. Der er nemlig endnu bevaret en Kodex af Sallust, hvilken han i Aaret 1586 som Præst i Herfølge modtog som Foræring fra Arild Hvitfeldt³⁾. Foran i det særdeles smukke Haandskrift har denne nemlig skrevet:

1586.

Honorando viro, domino Magistro Jonæ Jacobi, Pastori Ecclesiæ Herfølge, in amicitia et observantia testimonium dedit

Arnoldus Wittfeldt.

Este creduli, ne vobis accidat ut Jonæ.

Den lille Erindring bag efter Tilskriften, som Venusins Fornavn vel nærmest har givet Hvitfeldt Anledning til, var neppe uden dybere Betydning, da det af flere Træk, som i det følgende skulle berøres; vil fremgaa, at en under tiden alt for vidt dreven Tivlesyge var Mester Jons Fristelse.

Fra samme Vennehaand modtog Venusin — dog formodentlig først ved en senere Leilighed — et værdifuldt Haandskrift af Kongespejlet⁴⁾, som han dog neppe selv har kunnet tyde, da vi af hans egne Ytringer vide, at han endnu 1595 ikke forstod det oldnordiske Sprog, skjønt han inter-

¹⁾ Dedicationen til Siv. Grubbe foran i Venusins Oversættelse af Thomas a Kempis 1599 (se nedenfor S. 253).

²⁾ Rørdam, Københavns Univ. Hist. IV, 311. I Vindings Acad. Haun. p. 201 siges urigtig, at Venusin havde Bryllup 1580.

³⁾ C. Sallustii Crispi Catilina et Jugurtha ed. Bojesen 1852, Præf. p. VI. Hdskr. findes i Gl. kgl. Saml. 3561. 8vo.

⁴⁾ Konge-Speilet (udg. af R. Keyser, P. A. Munch og C. R. Unger), Christiania 1848. Fort. S. XV.

esserede sig derfor og gjerne ønskede at lære det nærmere at kjende¹).

Af Begivenheder, der knytte sig til Venusins kortvarige Ophold i Herfølge, kan forøvrigt kun mærkes følgende. Først en Strid, som 1584 førtes mellem Sognemændene der og Rektoren i Kjøge om Degneembedets Besættelse, idet hine ønskede en »Sædedegn« i den afgaaedes Sted, medens Rektoren vilde forsørge et Par af sin Skoles Disciple med Kaldets Indkomster. Da det sidste, skjønt lidet heldigt for Sognene, nærmest stemmede med den da for ikke længe siden fornyede kongelige Forordning, om at alle Degnekald i en Afstand af indtil 2 Mil fra Kjøbstederne skulde betjenes af Disciple fra Latinskolerne, de saakaldte »Løbedegne« — dem, hvem Ordsproget gjælder: »Degne og Duer gjør skidne Stuer« — saa er det rimeligt, at Lensmanden paa Tryggevælde, fornævnte Ejler Grubbe, og Biskop Povl Madsen, til hvis Afgjørelse Sagen overlodes, ikke have kunnet undlade at give Rektoren Medhold, med mindre Venusin paa en særdeles kraftig Maade har kunnet antage sig sine Sognefolks Ønsker, der ogsaa stemmede med hans egen Interesse²). — Det andet Punkt,

1) Se Venusins Breve til Arngrim Jonsen, trykte bag i dennes Apo-
tribe Calumniæ, Hamb. 1622.

2) Sagen kjendes kun af følgende Kongebrev (Sjælandske Tegnelser
XV, 427):

Ejler Grubbe og D. Povl Madsen finge Breve nogle Degne til Her-
følge og Sædder Sogne anrørendes, ut sequitur.

Frederik etc.

Vor sønderlige Gunst tilforn. Vider at denne Brevviser, Povl
Andersen, Skolemester udi vor Kjøbsted Kjøge, underdanigst til os
haver suppliceret og tilkjendegivet, at Degnen, som til des været
haver til tvende Sogne ved Navn Herfølge og Sædder Sogne, er
ved Døden afgangen, og at samme Sogne efter Ordinansen bør
med Degne af forⁿe Skole at forsørges, og Degnerenten dertil at
følge; og at nogle af Sognemændene skulde være derimod og ville
have bosiddendes Degn hos dennem: underdanigst derfor begjæren-
des, vi samme Sogne, hvad Degnerente og Rettighed belangendes
er, til forⁿe Skole udi Kjøge ville forskrive, eftersom I videre

vi vilde berøre, er, at Venusins ydre Forhold i Herfølge vare saa heldige, at han kunde laane Byfogden i Kjøge en Sum Penge, hvilken han imidlertid senere havde saa megen Vanskelighed med at faa ind igjen, at han 1589 maatte udvirke Kongebrev til Borgmester og Raad i Kjøge om at forhjælpe ham til hans Ret¹⁾.

Medens Venusin altsaa ikke for Indtægternes Skyld trængte til Befordring, er det rimeligt nok, at han paa en Tid, da der var langt større Afsondring mellem Landet og Hovedstaden end i vore Dage, har længtes efter en Stilling, der gav ham større Lejlighed til at pleje sine litterære Forbindelser og Interesser, og ydede hans ganske vist betydelige Evner en større Virkekreds. Det har derfor sikkert været ham meget kjært at modtage Kaldelse til Sognepræst ved Helliggeistes Kirke i Kjøbenhavn. Den 9de Juli 1587 tiltraadte han dette Embede²⁾, og der bemærkes, at han overtog det med kongelig Bevilling³⁾; thi skjønt Menigheden havde Kaldsret, var det den Gang noget saa usædvanligt, at en Sognepræst blev forflyttet, at dertil udkrævedes kongelig Tilladelse.

Som Sognepræst i Hovedstaden synes Venusin at have ment, at han burde lægge sin filosofiske Lærdom for Dagen

af hans hosliggende Supplicats have at forfare. Thi bede vi eder og begjære, at I al Lejligheden derudinden overvejer, og derefter paa vore Vegne forordne derom, hvis efter Ordinansen er tilbørligt, og, som I vide eller forfare kunne, kristeligt og skikkeligt forordnes kan. Dermed sker vor Vilje og Befaling. Actum Frederiksborg d. 8. Novembris Aar 1584.

¹⁾ I det omtalte Brev (Sjæl. Tegn. XVII, 214) hedder det: •Vid, at os elsk. hæderlig og højlerde Mand, M. Jon Jakobsen, Sognepræst til Helliggeisthus, haver underdanigst ladet give tilkjende, hvorledes Byfogden der udi eders By skal være ham en Summa Penge skyldig, hvilken skal udi langsommelig Tid have staaet hos ham, og han ikke haver villet betale . . . uagtet han haver forpligtet sig dertil. Det paalægges derfor Borgmester og Raad at forhjælpe Mester Jon til Rette. Dat. 29. Okt. 1589.

²⁾ Peder Christensens Almanakoptegnelser i Hjelmsst. Saml.

³⁾ Rørdam, Klavs Christoffersen Lyskanders Levned. S. 128.

ogsaa i sine Prædikener, samtidig med at han paa egen Haand tillod sig at udelade den da brugelige Exorcisme ved Daaben. Men ingen af Delene vandt Bifald, og da der indkom Klage derover, fandt Regjeringsraadet sig foranlediget til den 13de Oktober 1588 for en Tid at forbyde ham at bestige Prædikestolen. Raadet havde nemlig kort iforvejen (10de Juli s. A.) udstedt et strængt Forbud mod alle Forandringer i de vedtagne Kirkeskikke ligesom ogsaa mod alle »ny Disputeringer« om Religionssager, der kunde give Anledning til Kiv og Usamdrægtighed¹). Det lykkedes dog Venusin at faa Sagen bilagt i Mindelighed uden at blive nødt til en formelig Afbigt, hvad ellers var det sædvanlige i saadanne Tilfælde. Men han maatte rigtignok forpligte sig til uden Vægning fremtidig at bruge Exorcismen. Rimeligvis har det tjent til hans Undskyldning, at den paaklagede Udeladelse af den vante Kirkeskik var foregaaet den 19de Juni 1588, altsaa efter Frederik II's Død, inden Regjeringsraadet havde fornyet Bestemmelserne fra den afdøde Konges Tid mod neologiske Forsøg paa det kirkelige Omraade²). Sagen synes forøvrigt ikke at have været til noget mærkeligt Afbræk i Venusins Anseelse, saa meget mere som de theologiske Anskuelser, han nærrede,

¹) Danske Mag. V, 87—88.

²) I nogle Optegnelser af M. Peder Villadsen (Thottske Saml. 331, 4to) findes følgende: «Anno 1587, die 6 Junii, M. Petrus Jani Winstrupius, Pastor ecclesie S. Spiritus Hafniæ designatus est Episcopus Aarhusiensis, illi successit M. Jonas Jacobi ad S. Spiritus. Hic M. Jonas die 13 Octob. 1588 a quatuor viris in interregno interdictus est, ne suggestum ascenderet propter exorcismum 19 Junii omissum inter baptizandum; suo muneri et officio restitutus est, nulla facta deprecatione, sed tantum in baptizando rursus adhibito exorcismo. Postea cum obiisset Doct. Andreas Kragius, Physices Prof. Publ, ut advocaretur M. Jonas a concionibus Philosophiâ profanâ (quibus maxime et perperam cluebat) refertis, successit Doct. Andreæ Cragio in professione physica». Denne Notits er uden Tvivl Kilden til, hvad der i Pontoppidans Ann. eccl. Dan. III, 582 findes om denne Sag.

den Gang vare meget udbredte og senere endog fik deres Repræsentanter blandt de højeste Regjeringsmænd, og det saadanne, til hvilke Venusin stod i nært Forhold.

Blandt saadanne kunde foruden Arild Hvitfeldt, der alt er omtalt som en Velynder af Venusin, nævnes Sten Brahe til Knudstrup — ham der over Indgangen til sit Lysthus i Bregentved Have satte følgende Indskrift, Sir. 7,32: »Frygt Gud og ær en Præst, og giv ham den Del, som dig er befalet«¹⁾ — et Sprog, der fortjener at mærkes, da det deraf fremgaar, at hans vitterlig stærke Sympathi for Kalvinismen ingenlunde havde sin Grund i Mangel paa Religiositet. Da Sten Brahes første Hustru Birgitte Rosenkrands døde 1588, hædrede Venusin hendes Minde ved et latinsk Sørgedigt; det samme gjentog sig, den Gang Sten Brahe 1599 mistede sin anden Hustru Kirstine Holk²⁾. Ogsaa et Par af Venusins utrykte Digte angaa Sten Brahe (»Anagramma nominis Stenonis Brahe« og »Inscriptio Portæ Bregentvedensis«). I et ikke mindre venligt Forhold stod Venusin til Tyge Brahe, Stens Broder, hvis Gjæst han undertiden var paa Uraniborg og andensteds³⁾. Blandt hans utrykte Epigrammer findes et til den berømte Astronom, hvilket kan meddeles her, ikke blot som en Prøve paa de latinske Vers, der ere os levnedede af ham, men ogsaa som et Vidnesbyrd om den Beundring, han, uden just at dele alle Tyge Brahes Anskuelser, nærede for denne, saa meget mere som han vistnok af Hensyn til den Berømmelse, hans Fødeø Hven havde vundet ved denne Mand,

¹⁾ Brasch, Gamle Ejere af Bregentved. S. 218.

²⁾ Epicedium lectissimæ Matronæ D Birgittæ Rosenkrantz uxoris gen. Dn. Stenonis Brahe, quæ placide obdormivit Septembris 9. Anni 1588, positum a Jona Jacobi. Indført Christen Nielsens Ligprædiken over hende, Kbh. 1589. Epicediet over Fru Kirstine Holk findes indført Jørgen Jacobsens Ligprædiken over hende, Kbh. 1599.

³⁾ Tyge Brahes meteorol.-hist. Dagbog, ved Friis, S. 148. 241—2. Danske Mag. 4. R. II, 21 flg.

aflagde Tilnavnet Coronensis og kaldte sig Venusinus, hvorved han tillige opnaaede at faa Digternavn tilfælles med Horats, der efter sin Fødeby Venusia ogsaa undertiden kaldes saaledes¹). Epigrammet lyder altsaa som følger:

Ad Tychonem Brahe Otthonidem.

Primus Atlas humeris fertur validisque lacertis
 Immanem coeli sustinuisse globum.
 Cui tanto labascenti sub pondere magnum
 Successisse ferunt Amphytrionidem.
 Et jam quis collum ruituro subdet Olympo?
 Qvi faciet, facias ni Tycho, nullus erit²).

Venusins Forhold til Tyge Brahe synes ikke at være blevet forstyrret ved det Brud, der opstod mellem denne og hans tidligere Yndling og designerede Svigersøn, D. Gellius Sascerides. Tvertimod søgte Venusin, der som Svoger til D. Gellius kunde forudsættes at have nogen Indflydelse paa ham, at jevne paa Sagen og bringe det forstyrrede Forhold igjen i Orden, skjønt uden Held³). Mulig har det svækket hans Indflydelse, at hans Hustru, D. Gellius's Søster, den Gang allerede var død for flere Aar siden. Den 25de Juli 1589 blev Venusins første Hustru, Agathe Sascerides, nemlig bortkaldt⁴), og han var formodentlig allerede gift paany, inden Striden mellem Tyge Brahe og D. Gellius udbrød 1594. Venusins anden Hustru hed Karine Dankertsdatter. Hun var Enke efter den 1587 afdøde Kannik Hans Lejel i Roskilde, med hvem hun havde en Søn, den som

¹) Saaledes er det naturligvis Horats og ikke vor Venusin, der menes, naar Statsminister Iver Rosenkrantz i sit smukke Digt til Gram 1741 omtaler »Venusinus vates altisona cithara« (Nye Danske Mag. II, 63).

²) Afskrift i Ny kgl. Saml. 271. 8vo, blandt Venusins Epigrammer.

³) Danske Mag. II, 291 fig. 4. R. II, 20 fig.

⁴) Peder Christensens Almanakoptegnelser (i Hjelmst. Saml.). Lyskander anfører blandt sine danske Skribenter en Mag. Jacobus Christierni Varmerus som Forfatter til »Carmen in obitum Agathæ uxoris M. Jonæ Jacobi« (Rørdam, Klavs Lyskanders Levned, S. 258—9).

Læge siden bekendte Dankert Lejel (Tancredus Lælius), der i Venusin fik en kjærlig og omhyggelig Stiffader¹⁾.

Blandt Venusins Omgangsvener maa særlig nævnes den tidligere omtalte Sivert Grubbe, der efter vidtløftige Udenlandsrejser 1589 var kommen hjem og snart efter havde faaet Ansættelse i Kancelliet, hvor han senere opnaaede den anseelige og indflydelsesrige Stilling som øverste Sekretær. Da han var ugift, boede han i nogle Aar i Venusins Hus²⁾, og ligesom vi fra dennes Side have forskellige Digte og Vidnesbyrd om den Pris, han satte paa sin ærede Husfælle³⁾, saaledes foreligger der ogsaa fra Grubbes Side smukke Udtalelser af Venskab og Højagtelse for Venusin⁴⁾. Navnlig satte han dennes Digtergave højt, hvorfor han i sin Dagbog har indført flere vellykkede latinske Carmina af ham⁵⁾. Der bevares ogsaa et dansk Digt af Venusin, skrevet i Sivert Grubbes Navn til hans Fæstemø, Jomfru Hyldeborg Grubbe, vidnende om deres fortrolige og venskabelige Forhold⁶⁾. Det eneste større litterære Arbejde, Venusin har udgivet, hans Oversættelse af Thomas a Kempis' Skrift om Christi Efterfølgelse, er derfor tilegnet Sivert Grubbe og dennes ovennævnte Fæstemø. I Dedicationen (dat. Kjøbenhavn 1. Oktober 1599) skriver han: »Da jeg agtede at lade denne Bog om Christi Efterfølgelse udgaa, som jeg otte Aar forleden haver fordansket, var jeg stadig

¹⁾ Karine Dankertsdatter havde første Gang haft Bryllup den 24. Okt. 1574 (Hegelunds Kalender).

²⁾ Danske Mag. 4. R. II, 20. IV, 27. Ny kirkehist. Saml. V, 399. Arng. Jonæ, Apotribe Calumniæ, p 86—7.

³⁾ Allerede i Vittenberg udgav Venusin en „Gratulatio ad nobilem Sigvardum Grubbe, carmine Sapphico“. Andre Digte findes blandt Venusins Epigrammer i Ny kgl. Saml. 271. 8vo; deriblandt „In ludum latrunculorum in gratiam nob. D. Sigvardi Grubbii“. En lille venskabelig Epistel er aftrykt i Danske Mag. 4. R. IV, 27.

⁴⁾ Danske Mag. 4. R. II, 375. 385. IV, 26—7.

⁵⁾ Danske Mag. 4. R. II., 385. 406. Bring, Handlingar og Påmindelser III, 14. 23—4. 68—9.

⁶⁾ Aftrykt i Danske Mag. 4. R. II, 363—4.

i den Mening ikke at dedicere den (til) nogen, helst fordi den er ikke min egen, og paa det jeg ikke skulde synes der med at traæ nogen Foræring: haver jeg dog omsider ladet mig sige af dem, hvis Raad jeg ikke maa udslaa, og haver fattet mig det udi Sinde at skjænke den nogen af dem, der haver været og ere mig med sønderlig Gunst bevaagen. Og efterdi I begge, velbyrdige Siuord Grubbe og velbyrdige Jomfru Hyldebar, haver fra Eders Forældre her arvet den Gunst og Tilbevaagenhed, hvilken I mod mig (i) mange Maade jevnlig haver ladet betee, da haver jeg helst villet dedicere Eder den, at det maa være Ed. Velb. et Taknæmmeligheds Tegn for mange og store Velgjærninger, som jeg stedse haver af Eder oppebaaret. Thi gunstige Siuord Grubbe, Eders fromme Fader, salige velb. Ejler Grubbe, Danmarks Riges Raad og Kansler, var min første og sønderligste Førdrer, der jeg havde at nyde godt ad, efter at jeg var kommen hjem af fremmede Lande, og blev fremdeles min gunstige Ven og Yndere al sin Tid. Saa haver og Ed. Velb. selv, fra des jeg først kom i Eders Kundskab udenlands og indtil denne Dag, været mig en gunstig, trofast Ven og Førdrer, des Gud være Eders Løn. Ligesaa, velb. Jomfru Hyldebar, kjendes jeg gjerne, hvis mangfoldig Gode og Ære, som Ed. Velb. samt Eders Fader, den ædle velb. Knud Grubbe, og Eders Moder, den ædle fromme Fru Mette Ulfstand, mig gjort og bevist haver. Og vilde jeg det hermed videre kundgjøre for alle dem, som denne Bog vorder til Haande kommendes, at jeg for saadant vil være Eder begge og alle Eders med al Tjenst-villighed altid (som billigt er) paa det ydmygest redebon. Og efterdi det er sket efter Guds faderlige Forsyn, at I haver givet hveranden indbyrdes Eders Haand og Hjærte, lovet at leve sammen Eders Livstid i et ærligt Ægteskab, da skulle I have denne Bog jevnlig for Øjne og udi Hjærte: hun skal med Guds Hjælp volde det, at Verden skal med Tiden vorde Eder jo længer jo mere bekjendt, og at I skulle end vorde noget kjed af hende, og hun led for

Eders Øjne, at I maa forsøge og forsage hendes forfængelige Væsen, og (som jeg haaber, at I altid gjøre) af Hjærtet uden Skrømt frygte og ære den almægtige Gud, og finde al Eders Trøst, Ro og Hvile i hans Naade og Nærværelse. Den samme evige og almægtige Gud han samle Eder i en lykkelig Stund og give Eder at leve Eders Liv tilsammen i en trofast, varig og stadig Kjærlighed med megen Lykke og Velsignelse baade til Liv og Sjæl, Amen¹⁾.

Venusins Udgave af Bogen om Christi Efterfølgelse var den første danske Oversættelse, der udkom af dette mærkelige og berømte Opbyggelsesskrift, som siden er udgivet saa mange Gange i vort Sprog, ikke at tale om de utallige andre Sprog, hvori det er overført. Det var ikke uden en vis Betænkelighed, Oversætteren skred til Offentliggjørelsen, fordi Forfatterens kirkelige Stade var et noget andet, end det da raadende. Imidlertid bemærker han herom i Fortalen: »Efterdi denne Bog haver intet stridigt, men er ikkun idel Formaning til en uforfalsket Guds frygt, og lærer mærkelig, hvorledes vi skulle slaa al vor Sind og Sands, Hu og Hjærte fra dette jordiske, og elske, ære og efterfølge vor eneste Gjenløser Jesum Christum, da syntes mig nyttigt at være, dersom den og blev udsat paa vort danske Maal, efterdi den læses af læg og lærd moxen i alle Tungemaal og Nationer over al Kristenheden. Dog haver jeg ikke været selvraadig i dette mit Forsæt eller frem-

¹⁾ Skriftets Titel er: „De imitando Christo. Om Christi Efterfølgelse, oc huorledis wi skulle forsage all Verdens forfængelighed. Cum Privilegio ad decennium“. Paa sidste Blad staar: „Prentet i Kiøbenhavn, hos Henrich Waldkirch. 1599.“ I det kgl. Bibliotheks Exemplar findes følgende Tilskrift: „Denne Bog haffuer Jeg Arrilld Huitfeldt fore æhrid min gode Wen Her Eske Berttelssen till Høye Kirke Siellesørger. Gud wnde oss saa att ephther føllge Christum, att hand liffactigens oc leffuendis maa boe wdj oss, att wij syden formiddellst hans Aand skyld maa samblis wdj Gud. Drachshollm, 1600. 9 Martij. Arrilld Huitfeldt mpp.“ — Høye, som nævnes i denne Tilskrift, er Højby i Ods Herred (jvfr. Rørdam, Kbhvns Univ. Hist. II, 709, Not. 6).

fusende, men haver forespurgt og raadført mig hos lærde og vise Mænd, som haver Gud for Øjne, og fornummet mange fine og gudfrygtiges hæderlige og gode Mening om denne Bog: iblandt hvilke ere mange fornemmelige Adelspersoner, hvilke jeg her vel maatte med Ære nævne, men lader det nu, at jeg maa undvære al afgunstig Mistanke og Eftertale. Jeg haver nu og paa det sidste underdanigst ladet min høje Øvrighed, vor allernaadigste Herre og Konning, samt hans fornemste Raad derom vide og forstaa, som mig og naadigst haver bevilget at lade samme Bog paa Prenten udgaa¹⁾. Fremdeles er saadant ikke sket uden vores høj lærde deres Vilje og Vidskab. Men at jeg ikke strax lod denne Version komme for Lyset, der den var fuldfærdiget, er dette Aarsagen, at jeg da ikke var i den Mening at lade den nogen Tid komme paa Prent, men holdt den hos mig for nogle sær Venner, som vilde lade den udskrive, og veed jeg vel, at den skal vorde mange fromme Kristne en behagelig og kjærkommen Bog, sønderlig dem, der Troen og Religionen hænger mere i Hjertet end i Munden. Jeg veed og vel, at mange skulle ikke vel kunne fordrage den, helst fordi her tales meget om vor egen Vilje, vi skulle være imod, og meget om Fristelser, vi have at udstaa, og meget om Kors og Modgang, som vi alle og hver maa endelig lide, og lide det gjerne for Christi Skyld; og andet mere, som er kjødelige Mennesker bittert og besværligt at høre og læse. Der skal endog mange forsøge deres Mesterskab herpaa at angive denne Bog, ligesom den i nogen Maade skulde krænke vores rette Religion; ja som somme have ladet sig formærke, at saadant, som her læres om gode Gjerninger, hvilke Christus vil lønne paa sin herlige Aabenbarelses Dag, det skulde svække Christi Velgjerninger og Værdskyld. Det Ord Fuldkommenhed, mos nævnes ofte i denne Bog, er dem ikke

¹⁾ Det kongelige Privilegium, dat. 30. Marts 1599, findes i Sjælandske Registre Nr. 14, Fol. 207.

heller til Maade; de mene, man skulde ikke bruge det. Dem kan jeg intet svare uden dette: hvad Christus og hans hellige Apostle have lært og sagt, det maa hver Christen lære og sige«. Ved en Række Citater søger Venusin nu at godtgjøre, at Forfatteren ikke lærer Retfærdiggjørelse af Menneskenes egne Gjerninger, og at naar man i en god Mening og med Forstand læser, hvad han har skrevet, vil man ikke tage Forargelse deraf. Naar nogle havde kaldt den en jesuitisk Bog, mener han, at det var med Urette — »det er ikke over tredsindstyve Aar forleden, siden den jesuitiske Orden er opkommen, og denne Bog er henvend 200 Aar gammel. Det er vel sandt, at der findes meget i denne Bog, som de og have i deres Bøger; men skal den derfor være jesuitisk, da ere alle vore Skribenters Bøger jesuitiske. Min Ven, var den skjønt skreven af en Jesuit og var gudfrygtig og retsindig, overensstemmende med vor kristelige Fundament, da maatte du læse den ligevel med Frugt«.

Saa vidt om Venusins Oversættelse af Thomas a Kempis. Et større lærdt Arbejde, som han havde haft for — »lucubrationum et meditationum mearum Philologicarum, Philosophicarum et Theologicarum aliquot absoluta progymnasmata« kalder han det — blev standset af den akademiske Censur, i hvilken Anledning Venusin i et Brev af 14de Maj 1595 til en litterær Ven, den lærde Islænding Arngrim Jonsen, udtaler sig med ikke ringe Haan om hine Censorer, der ikke vilde lade andet passere, end hvad der var hentet fra Postiller eller fra Aristoteles, og som, misfornøjede med at de ikke selv vidste, kunde og formaade alt, søgte at hindre andre i at udrette noget til Nytte for Almenheden¹).

Naar Venusin med Ringeagt talte om dem, der hentedede deres Visdom fra Aristoteles, da var det vistnok, fordi han selv tilhørte den friere Retning, der i det Spor, den

¹) Rørdam, Kbhvns Univ. Hist. III, 454.

franske Filosof Petrus Ramus havde anvist, ønskede en Reform paa flere Punkter af Videnskabens Omraade. Et utvivlsomt Vidnesbyrd herom foreligger i et Forsøg af ham paa at reformere det danske Sprogs Retskrivning, thi til Bestræbelser i den Retning havde Ramus netop givet Stødet. Ikke saa lidt af hvad Rask og andre nyere, uden at kjende Venusins Forsøg, have foreslaaet til Forbedring af Retskrivningen, har denne allerede tænkt paa, f. Ex. Anvendelsen af å, to Slags ø, j i de saakaldte Diftonger, Brugen af Accenter og Udeladelse af stumme Bogstaver; men han gik endnu et Skridt videre ved ogsaa at bortkaste det understøttende h, idet han f. Ex. skrev: wes (hvis), wor (hvor), jertens (hjertens) o. s. fr. Venusins Forsøg kjendes dog kun af et eneste trykt Digt af ham, indført i Peder Lavritsen Ydsteds Forklaring af Katekismus 1594, af hvilket Digt det vistnok vil være passende her at give et med fuldkommen Nøjagtighed udført Aftryk, da dette mærkelige Forsøg, saa vidt vides, aldrig før har været omtalt¹). De Uregelmæssigheder og Inkonsekvenser, der findes i Aftrykket, maa rimeligvis skrives paa en mindre omhyggelig Korrekturs Regning, da Venusin neppe selv har korrigeret Digtet, der er indført i en anden Forfatters Skrift. Hvor i det følgende staar ö, har Originalen, der er sat med gothiske Typer, den ældre tyske Bogstavform: o med et e over. Her følger nu Digtet, hvis Versemaal tildels gjenfindes i flere andre danske Digte af Venusin²):

Den höjest vished, der ieg af ved,
Er Herrens ord det ræne,
Som jertens fred, ok enighed
Met Gud, os kand forlæne,

¹) Nyerup omtaler det ikke i «Det danske Sprogs Retskrivningstheorier fremstillede i chronologisk Orden», Kbhvn 1805, hvor der ellers var god Anledning dertil, om han havde kjendt det.

²) Se et Digt af ham i Jakob Jakobsen Volfs Jødekrønike 1603. Jvfr. det tidligere omtalte Digt af Venusin i Sivert Grubbes Navn, i Danske Mag. 4. R. II., 363—4.

Ad Jesus Christ har os fornist
 Löst udaf dievlens velde,
 Wes argelist hadd voldt den tvist,
 Som Adams börn undgjelde,
 Ad Gud vor vred, sin salig fred
 Hand slet frå os mon tage,
 Den Synd så léd, ok uselhéd
 Tog' overhand så fage.
 Men Kongen god, af Davids rod,
 Guds Søn af Himmerige
 Här råd os bod, alt ved sit b'od
 Ved kraft ok ånd deslige.
 Den Herre from, wor¹⁾ hans rigdom
 Kand os Everlig gawne,
 Tal skriften om, med dyb visdom,
 Wo den kand dele ok sawne²⁾.
 Men menig mand, der ei self kand,
 Den hellige skrift udtyde,
 De god forstand, ok kundskab grand
 Af sådan skrifter nyde,
 Som lærd mands lid, med lovlig fliid
 Frembær af visdoms kilde,
 Med den tilliid, hand ej sin tiid
 Eller arbeid skulde spilde,
 Men skaffe gavn til Christi navn
 Ok ære vel at fremme,
 Dog wer mands savn er verd en avn,
 Der å givr mand ej gjemme.
 Den samme idret, forstå mig ret,
 Har sig ffer Peder taged,
 Arbeidet thet med got forset
 Ok skriften os fremdraged.
 Des bør wer mand, som god forstand
 Af denne bog skal nemme,
 I disse land, wer som hand kand,
 Velgjerning ej forglemme.

Ionas Iacobus.

Allerede Forfattere som D. Jakob Madsen og M. Iver Stub havde anbefalet orthografiske Reformer før dette Forsøg af Venusin. Ingen af dem var dog gaaet saa grundig

¹⁾ D. e. hvor, hvorledes.

²⁾ Samtiden skrev ellers: saffne, d. e. samle.

til Værks som han — at dømme efter den foreliggende Prøve, der som sagt dog er det eneste, vi kjende fra hans Haand med denne Retskrivning, hvad saa end Grunden har været til, at han atter veg tilbage fra sit Forsøg.

Medens saaledes sproglige Undersøgelser beskjæftigede Venusin, syslede han ogsaa med andre Studier, særlig historiske og naturvidenskabelige. Vidnesbyrd herom foreligge især i de Levninger, der haves af hans Brevvexling, saasom med den lærde Arngrim Jonsen paa Island¹). Lærde Mænd, der kom til Kjøbenhavn, søgte Venusins Omgang. Saaledes den skotske Gesandt Petrus Junius, der 1594 forhandlede med ham om historiske Spørgsmaal²), og en anden lærd Skotte ved Navn Patrik Gordon, der senere var her i Landet, og som søgte Oplysning hos Venusin om fysiske Emner, særlig angaaende Magneten, som denne især synes at have gjort til Gjenstand for sine lagttagelser³).

Efter at Christian IV selv havde overtaget Regjeringen, og Christian Friis var bleven Kansler, steg Venusins Anseelse. Kongens Velvilje har han maaske først vundet ved et dansk Digt til ham, som han udgav, men som neppe mere er i Behold⁴). En foreløbig Løn derfor var

¹) En Del Breve (1594—97) fra Venusin til Arngrim Jonsen findes aftrykt i dennes Apotribe Calumniæ, Hamb. 1622, p. 78—80. 83—4. 86—7. 9:—2. Et Digt af Venusin i Arngr. Jonsens Stambog, dat. Non. Majj 1593, findes smst. p. 113. Som ret kuriøst Ezempel paa, hvad der den Gang kunde gjælde for en Naturmærkværdighed, kan følgende Passus af et Brev fra Venusin af 12. Maj 1597 anføres: •Si fors etiamnum particula pellis canis marini suppetit, cujusmodi proxime misisti, quæso pauxillum mihi communica; frustum enim illud, quod habebam, in multas divisum particulas, inter amicos distraxi, ut mihi nihil jam reservatum*.

²) Cragii Annales Chr. III. Præf. Gram. p. 9—10.

³) Se Patrik Gordons Brev af 20. Marts 1599 til Venusin, aftrykt i Kjøbenhavns Univ. Hist. 1537—1621. IV, 452—3. Smlgn. ib. S. 514—5.

⁴) Hos Vinding angives Titelen: Vive le Roy, Christiano IV. Regi. Haun. 1600. 8. Lyskander har: Vive le Roi, in Coronationem

rimeligvis det Vikariat i Aarhus, hvormed han Nytaarsdag 1600 blev aflagt¹). Ikke længe efter aabnede der sig en akademisk Stilling for ham, hvilken vistnok bedre har passet for ham end den præstelige, hvis det forholder sig rigtigt, hvad der fortælles, og hvad i og for sig ikke er usandsynligt, at hans Prædikener vel meget bar Spor af hans filosofiske Studier. Det bemærkes udtrykkelig i de akademiske Forhandlinger, at det var efter Kongens Befaling og Kanslerens Raad, at Professorerne i Juli 1600 gav Venusin deres Stemme ved Besættelsen af Lærerposten i Fysik, der var ledig ved D. Anders Krag's Død²). Af et tidligere omtalt Digt, som Venusin i Sivert Grubbes Navn skrev til dennes Fæstemø, Jomfru Hyldeborg Grubbe, der var Hofdame hos Dronningen, synes ogsaa at fremgaa, at disse hans Venner ved deres Indflydelse paa højeste Steder have bidraget væsentlig til, at han fik sit Ønske opfyldt. Samtidig med sin Ansættelse ved Universitetet opnaaede han tillige, at den under Bygning værende, ny og smukke Professorresidens paa Studiigaarden blev ham indrømmet, skjønt Universitetets Rektor, D. Anders Christensen, der

Regis Christiani IV. carmine patrio. Blandt de „Tabulæ“, Peder Resen med sin Bogsamling gav til Univ.-Bibl. anføres: Jonæ Venusini Carmen Danicum ad Christianum 4. An. 1596.

¹) Jydske Registre Nr. 6, Fol. 140—1. M. Desiderius Fos, forhen Sognepræst ved Frue Kirke i Kbhvn, havde tidligere haft dette Vikariat.

²) Acta Consist. 16. Juli 1600: „M. Jonas Jacobi, qui hactenus tuit pastor ad S. Spiritum, de voluntate Regiæ Majestatis et de consilio M. D. Cancellarii ad docendum in hac academia vocatus suffragiis quoque professorum omnibus physicus est designatus. Præstito juramento prælixa oratione declaravit, sibi impossibile esse hora 12 docere propter officium ecclesiasticum, quod ipsi deinceps quoque ad aliquod tempus est administrandum. Resp. De hora commoda promiserunt se deliberaturos professores. Et statim ad consilia admissus locum proxime supra Stephanium occupavit“. Den 24. Juli samme Aar vedtoges dog i Konsistorium at M. Jon efter Fundatsen skulde have Senium efter M. Joh. Stephanus.

var en ældre og velfortjent Professor i Medicinen, meget ønskede den¹⁾. Med Residensen var forbundet en Urtegaard, der efter Regjeringens Bestemmelse skulde indrettes til botanisk Have for Universitetet — om end kun i det smaa. Anlægget af denne blev nu betroet Venusin, der blandt sine mange andre Interesser ogsaa var Botaniker, som det fremgaar af Breve, han vexlede med den berømte D. Caspar Bauhin i Basel og med andre Yndere af denne Gren af Naturvidenskaben²⁾. Da han forøvrigt ikke strax kunde frigjøre sig for de præstelige Forretninger, saa længe Eftermanden ikke var beskikket, trak det noget hen, inden han tiltraadte Lærerembedet ved Universitetet. Den 25de September 1600 anmeldte han imidlertid i et Program, at han Dagen efter vilde holde sit Indledningsforedrag, som han indbød sine Medlærere til ogsaa at overvære. Det havde været hans Hensigt at begynde med en Forelæsning over Platons Timæus, der kunde givet ham Anledning til Behandling af forskjellige fysiske Problemer, men da der for Tiden ikke fandtes det fornødne Antal Exemplarer af Skriftet til Studenternes Brug, vilde han begynde med en Sammenligning mellem Aristoteles's og Platons Definitioner af Naturen. Siden fortsatte han med nogle Forelæsninger om Magnetten, der synes at have været Gjenstand for hans særlige Opmærksomhed; men i Bekjendtgjørelsen herom føjede han til, at han haabede, at man ikke vilde tage ham ilde op, at han blandede nogle filologiske Ting ind med, som han mente kunde være til Nytte for de studerende³⁾.

En samtidig har med Hensyn til Venusins videnskabelige Virksomhed bemærket, at han var »liberior Academicus«⁴⁾. Ved denne Ytring betegnes han vistnok i det hele

¹⁾ Rørdam, Kbhvns Univ. Hist. III, 128—9.

²⁾ Anf. Skr. III, 360—2. IV, 532—4. Rørdam, Hist. Kildeskrifter. II, 584.

³⁾ Rørdam, Kbhvns Univ. Hist. IV, 473—5.

⁴⁾ Willich v. Westhofen i sin Skriftvexel med Lyskander 1618 angaaende Betydningen af Navnet Scandinavia hos Oldtidens Forfat-

som Opponent mod en Del af de traditionelle Anskuelse, hvad vistnok hængte sammen med hans Forkjærlighed for den ramistiske Filosofi. Vi se ham saaledes optræde som Platons Fortolker og Forsvarer, i Modsætning til den herskende aristoteliske Filosofi¹). Han var den kopernikanske Anskuelses maaske første offentlige Forsvarer her ved Universitetet²). Og endelig optraadte han senere med en saa skarp Kritik af de ved Saxos Historie overleverede Antagelser om Danmarks Oldtid, at han vistnok har opvakt Studsen og Forargelse hos mange. Da den videnskabelige og kirkelige Reaktion imidlertid den Gang endnu ikke havde faaet Magten her i Landet, skadede denne Optræden ikke Venusins Anseelse; tvertimod se vi, at Kong Christian i forøget Grad viste ham sin Yndest. Saaledes berettes der, at Kongen undertiden besøgte ham i hans Hus³). Den 9de Marts 1602 overdrog han ham paa Latin at oversætte de tyske Vers om danske Kongers Bedrifter, som fandtes indvævede i Tapeterne paa Kronborg under de tilsvarende Kongebilleder⁴). At Venusin udførte dette Hverv til Kongens Tilfredshed, tør vi sikkert antage, da vi finde hans Vers tilligemed Billederne anbragte paa de Kanoner, som Christian IV samme Aar lod støbe af Hans Wolf Entfelder. Nogle af disse Kanoner, der bar Navnet »de danske Konger«, findes saa vidt vides endnu i vort Arsenal, medens mange af dem senere faldt i Svenskernes Hænder⁵).

tere: *•Rectissime profecto Venusinus de Scandinavia (etsi quibusdam in aliis liberior fuerit Academicus) suos auditores publice instituit.*

- 1) J. J. Venusinus, *Theses, quibus ostenditur, quæ sit vera et genuina Platonis sententia de nobili illa quæstione, sit ne Mundus factus an vero æternus.* Hafn. 1602. *Secunda in Timæum Platonis exercitatio, qua asseritur, universum cum tempore cœpisse, neque Deo cœternum esse,* Hafn. 1603.
- 2) Rørdam, Kbhvns Univ. Hist. IV, 523—4.
- 3) Danske Mag. 4. R. IV, 27.
- 4) Danske Saml. V, 184.
- 5) I det kgl. Gehejmearkiv, Danske Kongers Hist. Fasc. 83, findes

Efter at den kongelige Historieskriver, D. Niels Krag, var afgaaet ved Døden, blev M. Jon Jakobsen Venusinus i Maj 1602 beskikket til hans Efterfølger i dette Embede, uden at der dog derved skete nogen Forandring i hans akademiske Stilling. Som Løn tildeltes der ham det Prælatur (Dekanatet) i Ribe Domkapitel, som hans Forgængere i Historiografembedet, Krag, Vedel og Svaning i sin Tid ogsaa havde haft¹⁾. Tillige overleveredes der ham en Del historisk Materiale af forskjellig Art, der betragtedes som Statens Ejendom og gik i Arv fra den ene kgl. Historieskriver til den anden. Overleveringen heraf synes at have voldet nogle Bryderier, da D. Niels Krags Enke, Else Mule, ikke kunde finde de Afleveringslister, ifølgø hvilke hendes afdøde Mand fra Kapitlerne og andre Steder havde modtaget Dokumenter og Bidrag til sit historiske Arbejde. I den Anledning skrev Venusin bl. a. den 13de September 1602 til Biskop Niels Arctander i Viborg for at faa Op-

en svensk Optegnelse med Overskrift •Uppå effterskrefne Trophæer, som kalles Danske Konger och ähre af Konnung Christiern den 4de gutne, finnes fölliande Carmina Elegiaca. I alt anføres 9 24 Pd.s og 37 12 Pd.s Kanoner med deres Indskrifter. Den første af dem har fölgende Indskrift:

II. Humblus, Dani filius.

Conscendi solium patris, mihi frater ademptum

Per vim Lotherus sed Diadema tulit,

Hocque animo patiente tuli, nam juncta sciebam

Cum magno atque jugi regia sceptru metu.

(Hans Volf Endtfelder göes mich Ao. 1602.)

De samme Vers findes blandt Venusins Carmina i Ny kgl. Saml. 271. 8vo. Derimod er det neppe rigtigt, at Venusin er Forfatter til de latinske Vers om danske Konger, som ere aftrykte i •Regum Daniæ Icones•, udg. af G. Holst 1646, skjönt det siges i Fortalen til en af Udgaverne af dette Værk (jvfr. Nyerups Fortale til Lahdes Samlinger af fortjente danske Mænds Portraiter, Kbh. 1798. I, S. IX—X.).

¹⁾ Forleningsbrevet paa Prælaturet i Ribe, dat. 22. Maj 1602, findes i Jydske Reg., Nr. 6. Fol. 195. Jvfr. Wegener, Efterretn. om And. Sør. Vedel. 2. Udg. S. 221. Et Par Breve vedrørende Venusins Præbende findes i Sjæl. Tegn. XIX, 445. 449.

lysning om, hvad Krag i sin Tid havde modtaget der fra Stiftet¹). Endelig blev Afleveringen fra Else Mule til Venusin dog fuldendt i November 1602²). Det var alle Slags historiske Sager, godt og ondt imellem hinanden, som herved blev stillet til hans Raadighed. Nu skulde han se, hvad han kunde gjøre ud deraf. Efter det lidet Udbytte, hans Forgængeres Bestræbelser havde bragt, vare Udsigterne egentlig ikke lyse. Vi se vel, at Venusin, ikke længe efter at han havde tiltraadt Historiografembedet, søgte at forøge sit historiske Materiale ved Bidrag fra en og anden Side³); men for Resten vide vi ikke meget om hans Plan, ligesom den Instruction, han dog formodentlig har faaet af Regjeringen, ikke er bevaret. Saa meget er klart, at det var hans Agt at begynde med den tidligste Oldtid for gennem Myther og Sagn at arbejde sig frem til den egentlige Historie; men om det var en heldig Plan, kan med Føje betvivles.

Trykt kom der ikke til at foreligge sønderlig meget fra hans Haand, der kan vidne om hans historiske Studier: kun tvende Samlinger af akademiske Theses. Den første, der udkom 1604, er rent propædeutisk og handler om de forskjellige Inddelinger af Historien⁴); den anden, der udkom Aaret efter, indeholder en skarp Kritik af forskjellige Fabler, som efter hans Mening med Urette ansaas for Historie⁵). Det var især Saxo, som maatte holde for og led en saa ublid Behandling, at St. Stephanius siden, og

¹) Se nedenanførte Samling af Venusins Breve i Tillæget.

²) Wegener, Efterretn. om A. S. Vedel 2. Udg. S. 254, Not. 10. Rørdam, Lyskanders Levned, S. 133 I Hdskr.-Samlingen paa Ledreborg findes under Nr. 342 4to bl. a. en nyere Afskrift af •Catalogus Manucriptorum M. Jon Jac. Venusino traditorum ab Elisa Mullenia 1602•.

³) Se nedenanførte Saml. af Venusins Breve.

⁴) De historia dissertatio prima, qua ejus definitio et divisio comprehenditur. Hafn. 1604. Nogle nærmere Oplysninger om Indholdet ere meddelte i min Kbhvns Univ. Hist. III, 374, Not. 3.

⁵) Theses de fabula, qvæ pro historia sæpissime venditatur, qvi deprehendenda, et qvam sollicite cavenda. Hafn. 1605.

neppe ganske med Urette, kaldte Venusin »in Saxonem injurius«¹⁾. For Resten er denne Samling af Theses neppe mere i Behold, men vi kunne dog uden Vanskelighed gjøre os en Forestilling om Indholdet, da Suhm i sin Tid har kjendt den og har givet et Udtog af den i sin »Kritiske Historie af Danmark« II, 821 flg. Han sammenfatter sine Bemærkninger om Skriftet i følgende Dom om Venusin: »Han besad megen Skarpsindighed; han indsaar lettelig, at Saxo havde fejlet i mange Ting, og han opdagede ogsaa lykkeligen adskillige af hans Fejl; men som de islandske Kilder endnu ej vare ret bekjendte, saa foragtede han dem. Kort sagt, hans kritiske Smag og Skarpsindighed, der dog var understøttet af alt for faa Hjælpemidler og af for liden Undersøgnings-Geist, bragte ham til dristigen af forkaste det gode med det onde«. Det er formodentlig i Henhold til de Oplysninger, Suhm her har meddelt, at Grundtvig i sin »Udsigt over Verdens-Krøniken fornemmelig i det lutherske Tidsrum« (Kbh. 1817, S. 198) ved Omtalen af de danske Historieskrivere affærdiger »Jens Hveenboe«, som han kalder Manden, med den korte Karakteristik, at det var ham, »der intet troede og intet gjorde«.

Medens de omtalte Smaaskrifter give os en Forestilling om Venusins historiske Disputatser, have vi vistnok Levninger af hans Forelæsninger i et Haandskrift, der forekommer under forskjellige Titler, og som det synes indeholder Optegnelser fra den Forelæsning, han 1603 anmeldte over danske Oldsager (*Antiquitates rerum Danicarum*)²⁾. Formodningen bestyrkes ikke blot derved, at Haandskriftet forekommer netop under Titelen »*Antiquitatis rerum danicarum*« i de bartholinske Mnskr. paa Universitetsbibliotheket³⁾, men ogsaa derved at Forfatteren

¹⁾ St. Joh. Stephanus Prolegomena in Saxonem, p. 8.

²⁾ Se Universitetets Forelæsningskatalog for 1603 i Kbhvns Univ. Hist. IV, 538.

³⁾ Vol. F. p. 1—80. I Ny kgl. Saml. 467 Føl. findes samme Arbejde, som det synes i en Tilhørers Afskrift. Steph. Joh. Stephanus, hvem

deri undertiden udtrykkelig henvender sig til sine Tilhørere («ut sciant auditores» etc.). Forresten indeholder Arbejdet ved Siden af en ofte haard og skaanselløs Kritik over ældre Historikere (hvoriblandt Saxo) en Række dristige Hypoteser, der nu vilde fremkalde en ligesaa forkastende Dom over Venusin som den, han fældede over mange af sine Forgjængere. Vel var det i sin Orden, at han kritiserede f. Ex. Joh. Goropius, en nederlandsk Læge († 1572), der i sit Skrift *Origines gentium* havde forfægtet den Mening, at Paradiset havde ligget i Holland; men naar han saa selv gaar til den samme Yderlighed for rundt om i Verden at paavise Spor af det danske Navn (f. Ex. gjør Danubius til *Danorum fluvius* og meget af den Slags), saa kunne vi maaske ære hans Patriotisme («honor patriæ nobis quam maxime cordi est», siger han), men maa lige fuldt trække paa Smilebaandet ad hans Gjætninger, medens vi skjønne, hvor farligt det er at indlade sig paa Etymologier uden tilstrækkelig Kundskab til Oldsprogene. Navnene ere nemlig noget, hvormed Venusin har meget at gjøre. Han opstiller lange Rækker af Stednavne fra Danmark, England og andre Steder, og vil deraf uddrage forskellige Resultater; men vi ville nu neppe faa meget Udbytte af hans Forsøg, saa vigtige end Navnene, rettelig forklarede, ellers maa erkjendes for at være. Særlig søger han at hævde, at de saakaldte Normanner for en stor Del have været Danske, og navnlig at Rolf Ganger har været en dansk Mand. Naar en Indskrift i Rouen, af hvilken Arild Hvitfeldt havde meddelt ham en Afskrift, siger, at Normandiets Beboere stammede fra Norge, saa mener han, at Indskriftens Stil forraader, at den er fra en nyere Tid, hvorfor der

Hdskr. har tilhørt, har forsynet det med følgende Titel: «*Collectanea Historica sive Dissertationes de origine gentis Danicæ aliarumque nationum antiquitatibus, auctore M. Jona Jacobo Venusino, Historico Regio.*». Med Stephanus's Samlinger kom Haandskriftet til Sverig, men er senere af en svensk Ejermand foræret til Langebek.

ikke kan tillægges den nogen Beviskraft imod ældre Vidnesbyrd.

Hvad Venusins akademiske Stilling angaar, da beklædte han 1602 Dekanatet i det filosofiske Fakultet. Da der i dette Aar skulde holdes Magisterpromotion, var det ham en Æressag at faa saa mange som mulig til at indstille sig for at tage Graden under hans Præsidium. Vi have adskillige Breve fra ham, fulde af indtrængende Opfordringer til forskjellige ældre og yngre Videnskabsmænd om endelig at møde for at erhverve den tilbudte Grad. Det lykkedes ham at faa samlet 13 Personer — et for den Tid højt Tal —, men der var adskillige, han sikkert havde gjort Regning paa, som han dog gik Glip ad¹). Selve Promotionsdagen søgte han at gjøre saa højtidelig som mulig, ikke blot ved Udgivelse af en Samling Theses til Brug ved Kandidaternes forudgaaende offentlige Disputats²), men ogsaa ved saa vel offentlig som privat Indbydelse af ærede Gæster og ved Arrangement af en scenisk Forestilling af Studenter³). Selv holdt han ved Akten en endnu i Haandskrift bevaret ret mærkelig Tale over et Udsagn, der tillægges Platon: *Θεὸς αἰεὶ γεωμετερεῖ*, og søger at udvikle, hvorledes denne ejendommelige Geometria aabenbarer sig i hele Universet. Han giver heri en Udsigt over den matematiske Videnskabs Historie — som sin egen Lærer i dette Fag nævner han med Berømmelse Valentinus Otto — og

¹) Se Kbhvns Univ. Hist. 1537—1621. IV, 515—22.

²) Theses de beatitate hominis, quas pro laurea Magisterii Philos. obtinenda X. Julii tredecim virtute et doctrina præstantes Viri defendent, præside J. J. Venusino, Hafn. 1602.

³) Som offentlig Indbydelse til Promotionen den 13de Juli 1602 udgik i Venusins Navn et trykt Program (dat. 9. Juli s. A.), hvilket findes i Univ.-Bibl., og hvori Kandidaternes Navne anføres. Om den sceniske Forestilling, i hvilken bl. a. en Bonde og hans Hustru skulde optræde, haves et Brev fra Venusin til en Præst paa Landet, som han bad skaffe ham de fornødne Bondedragter til Laans (Kbhvns Univ. Hist. IV, 522).

optræder, som alt tidligere er berørt, som en uforfærdet Forsvarer af det kopernikanske Verdenssystem, og forudsiger, at Nægtelsen af dets Rigtighed en Gang i Tiden vil forekomme ligesaa besønderlig, som om nogen nu vilde hævde Lanctants's Anskuelse, at Jorden er en Flade, allevegne omgivet af Oceanet, der tilsidst støder sammen Himmelen¹⁾.

I Foraaret 1603 ombyttede Venusin det fysiske Professorat med Lærerstolen i Eloqventia eller Rhetorik. Beslutningen herom vedtoges den 13de April i Konsistorium; men først den paafølgende 24de Maj holdt han sit Indledningsforedrag over Veltalenheden, til hvilket han ved et Program havde indbudt Professorerne og Studenterne²⁾. Skjønt han ikke havde noget særligt Kald som historisk Professor, gav hans Ansættelse som kongelig Historieskriver ham dog Anledning til, ved Siden af Forelæsninger og Disputatser over Rhetorikken³⁾, ogsaa at behandle historiske Emner paa lignende Maade i akademiske Forelæsninger og Øvelser, saaledes som det alt tidligere er berørt. I sin Embedsstilling synes han forøvrigt at have nydt ikke ringe Anseelse⁴⁾, og følgende spøgefulde, i Formen vel lykkede Bindebrev, som han ved Aaret 1603 i sin Kones Navn skrev til Professor Kort Aslaksen, synes ogsaa at tyde paa et venligt Forhold mellem ham og hans Kolleger.

¹⁾ Talen findes i Afskrift i Ny kgl. Saml. 271. 8vo. Et kort Udtog er trykt i Kbhvns Univ. Hist. IV, 523-4.

²⁾ Trykt i Kbhvns Univ. Hist. IV, 540. Jvfr. Acta Consistorii 13. April 1603.

³⁾ Venusin udgav: *De comparanda eloqventia, Thesium pars prima.* Hafn. 1606.

⁴⁾ Et Æredigt til ham findes i Pauli Rutingii Rostochiensis P. C. L. *Anagrammatum Centuria Hodopoerica prima.* Rostochii 1606. F. 40. — Den 26. Juni 1606 skrev Prof. Joh. Stephanus til en Ven: •De M. Jonæ nihil est pericli, Fabularum negotio jamdudum composito et consopito• (Kbhvns Univ. Hist. IV, 562.) At det er Venusin, her menes, er sikkert; men hvad det er for en Sag, der hentydes til, vide vi ikke.

*Wor tilforladendis gode ven, Hederlig oc Heiglærd Mand, M. Cunrad
Aslach, Professor.*

Nu er den siette oc tiuffende Dag
I Slagtemaaned hin kaalde.
Nu holdis der mangt ett Pølse Lag,
Nu monne mandt Suinen skaalde,
Sant Cunrad och Sant Karines Naffn
Der hoss huer anden mon stande
Vdi vor Riimstock oss til gaffn,
Om dett maa komme thil Lande.
Saa binder vii Mester Cunrads hand
Med Silcked aff dett beste,
Hand veed, huor hand sig løse kand
Fra saadan seldsam Geste.

Karine Danckortsdatter
Med alle hendis Piger²⁾).

I Aaret 1606 gjorde Kong Christian IV Skridt til at faa Exorcismen ved Daaben afskaffet. Som vi erindre, havde denne Kirkeskik i sin Tid været en Anstødssten for Venusin. Naar der nu i det Kongebrev, hvorved Bispernes Erklæring om Sagen fordredes, bemærkes, at »nogle sønderlig lærde Mænd her i Riget ved deres idelige Konversation« havde bragt Kongen til den Indsigt, at denne Kirkeskik var »ganske unødig og ikke havde nogen sønderlig Grund eller Fundament i den hellige Skrift«²⁾, saa maa man nærmest tænke paa Venusin som den, der har indvirket paa Kongens Stemning, saa meget mere som vi fra den nærmest følgende Tid have en Erklæring fra hans Haand, hvori han i stærke, ja haanlige Udtryk udtaler sig mod hin Ceremoni som en Levning af Papismens Misbrug. Som bekjendt endte Forhandlingerne, ved D. Hans Povlsen Resens afgjørende Indflydelse, dog med, at Exorcismen fremdeles beholdtes; men Venusin har sikkert gjort, hvad han formaaede, for at faa den bort. Da der hidtil kun har været offentliggjort et tydsk Uddrag af hans Erklæring³⁾, skal den

¹⁾ Afskrift i Ny kgl. Saml. 271. 8vo.

²⁾ Brevet findes trykt i Dän. Bibl. IV, 17—8.

³⁾ Dänische Bibl., IV, 41—7.

fuldstændig meddeles i Tillæget som et ret mærkeligt kirkehistorisk Aktstykke fra hin Tid.

Medens Venusin her udtalte sig skarpt nok mod hvad han ansaa for Levninger af Papismen, viste han derimod en paafaldende Deltagelse for en Maud, der almindelig ansaas for hemmelig Papist, nemlig Rektoren M. Jens Aagesen (Haggæus) i Malmø, imod hvem der 1605 var indledet en Undersøgelse, der truede ham paa hans Embede. Da nemlig Uvejret for en Tid blev afvendt fra ham, udtalte Venusin den mest levende Glæde derover i et Brev til ham, om han end samtidig anbefalede ham Forsigtighed, at han ikke paany skulde vække Mistanke imod sig, et Raad, som han dog ikke fulgte, da han senere forlod Landet og fuldstændig gik over til den romerske Kirke¹).

I et Skrift, som en vis Christen Madsen Rhodius udgav 1609, bemærkes: »Hvor storlig Hs. Maj. elsker Historier, kan man se paa Hs. Maj.s sidste Historicum M. Jonam Venusinum, hvilken Hs. Maj. højt agtet og afholdet haver«²). Denne Tillid fik Venusin et nyt Bevis paa, da Kongen i Juni 1606, tog ham med som »Orator et Historicus Regius« paa sin Rejse til England³). Efter sigende skal han have vakt ikke ringe Opsigt i England ved sin Lærdom⁴), og Kong Jakob følte sig saa smigret ved et Digt, han overrakte ham, at han vilde have ophøjet ham i Adelstanden⁵). Dette er dog neppe sket, skjønt der forelaa et Præcedens, idet samme Konge i sin Tid havde ophøjet Venusins Formand i Historiografembedet, D. Niels Krag, i den skotske Adels-

¹) Venusins Brev er trykt i Ny kirkehist. Saml. V, 211. Om Venusins Kjendskab til de papistiske Forsøg paa at vinde Indgang her i Landet, se Ny kirkehist. Saml. IV, 756.

²) Jvfr. min Udgave af Lyskanders Bog om danske Skribenter, S. 214.

³) Vinding, Acad. Haun. p. 201. Rørdam, Kbhvns Univ. Hist. IV, 563.

⁴) Slange, Christian IV's Historie, S. 251.

⁵) Danske Mag. 4 R. IV, 27.

stand. Venusin havde desuden tidligere vist Kongen sin Opmærksomhed, idet han nemlig i Aaret 1603, da Kong Jakob tiltraadte den engelske Throne, havde hilst ham med følgende Digt:

Ad serenissimum et potentissimum
Principem et Dominum
Dn. Jacobum Stuardum
ejus nominis sextum Scotiæ Regem,
cum trium amplissimorum Regnorum
Angliæ, Franciæ et Hiberniæ
Imperium jure hæreditario
feliciter adiret.

Nobilis illa omnes inter Gens Anglica Gentes
Ad summum est propriis pene beata bonis,
Scilicet et pace et bello, terraque marique
Virtute atque opibus nobile nomen habet.
At se nobilior Gens atque beator ipsa est
Cui Rex magne novas insuper addis opes:
Fortunæ florentis opes, famæque per orbem
Quæ clari passim Solis adinstar habet.
Atque animi pulcras, formoso in corpore, dotes
Quis tu supra hominem Rex Jacobe veges:
Anglica Gens ergo ad summum, meritisque bonisque
Pene beata suis, tota beata tuis.
Nec dubites ea gens quin sit tibi fida futura,
Omnino sine te cui nequit esse bene.
Sacrae et Serenissimæ Regiæ Majestatis vestræ
Studiosissimus
Jonas Jacobus Venusinus
Sereniss. Dan. et Norv. Regis Historicus et Eloquentiæ
in alma Academia Hafniensi Professor¹⁾.

Aaret efter sin Englandsfærd blev Venusin af Kong Christian forlenet med Sorø Kloster, i den Hensigt at han, befriet for de akademiske Arbejder, der skulde have Otium til for Alvor at gjøre noget ved Fædrelandets Historie²⁾.

¹⁾ Afskrift i Ny kgl. Saml. 271. 8vo, p. 266.

²⁾ D. Mag. anf. St. Den 10de Febr. 1607 skrev Prof. Joh. Stephanus til Biskop Lavrits Scavenius i Stavanger: »Doct. Andreas Christianus, Præses Regiæ Scholæ Sorensis, obiit mense Novembri præcedentis anni; uxori permissum administrationi præesse usque

Men det gik ham, ligesom det i sin Tid var gaet Niels Krag, der i den samme Hensigt var bleven beskikket til Forstander for Sorø Skole, idet han døde, kort efter at han var kommen derud. Den 1ste Maj 1607 tiltraadte Venusin nemlig sin Forlening¹⁾ — en anseelig og efter de Tiders Forhold indbringende Post — men allerede den 30te Januar 1608 bortkaldtes han ved Døden²⁾.

Et Sagn, som Peder Hansen Resen har optegnet i sin haandskrevne Atlas Danicus, beretter, at Venusin i sin Ungdom havde erhvervet en Ring, hvori en Aand (Spiritus familiaris) var indesluttet, ved hvis Hjælp han ikke blot kom til sin store Lærdom og Videnskab, men ogsaa til de anseelige Poster, han beklædte. Men der var den Omstændighed ved Ringen, at Ejermanden ikke kunde slippe af med den igjen eller undgaa Aandens uhyggelige Selskab, og endskjønt han kastede Ringen i Ilden, paa Møddingen, ja i Havet selv, kom den dog altid tilbage paa Fingeren igjen og bragte sin Ejermand til Fortvivelse, hvorfor Enden paa Sagen blev, at han en Dag blev funden kvalt i en Brønd i Sorø³⁾. Ved dette Sagn er imidlertid at bemærke, at det ellers er ganske ubekendt, at Venusin druknede i en Brønd. Dette var derimod virkelig Tilfældet

ad Phil. & Jacobi. De Successore nihil certi, nisi quod fama haud raro futuri præscia M. Jonam eo destinavit. (Kallske Saml. 512. 4to).

¹⁾ Den 10de Maj 1607 skrev Stephanius til samme Biskop: •M. Jonas præfectus est administrationi bonorum regiæ scholæ Sorensis multo splendidiore titulo quam ejus prædecessores, qui dicebantur tantum: forordnede thil Ålt werre Forstandere for Scholenn etc. Sed hic: forleent met Soer Closter• (Kbhvns Univ. Hist. IV, 586). Hertil kan dog bemærkes, at i Kancelliets Kopibog kaldes Venusin •Forstander for den kgl. Skole udi Soer•, da han den 24. Maj 1607 fik Følgebrev til Bønderne paa Skolens Gods (Sjæl. Tegn. XX., 161. Jvfr. Ny kirkehist. Saml. V, 473).

²⁾ Vinding, Acad. Haun. p. 201. Sivert Grubbe anfører Venusins Død under den 29de Januar (D. Mag. 4. R. IV, 26).

³⁾ Dänische Bibl. III., 27.

med en tidligere af Universitetets Professorer, der ligesom Venusin var fra Landskrone og kaldtes Coronensis, nemlig D. Klavs Hammer, Niels Hemmingsens Svigersøn, der 1585 fandtes død i en Brønd i en skaansk Præstegaard¹).

Venusins Enke, Karine Dankertsdatter, overlevede sin Mand i to Aar og døde 1610. Hendes Søn, Lægen M. Dankert Lejel, hvem Venusin trolig havde hjulpet frem paa den studerende Bane, satte hende et Mindesmærke i Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn²). — Et Legat, som Venusin i Forening med Christoffer Ulfeld til Svenstrup og Sognepræsten ved Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn, M. Niels Klavsen Senning, 1605 havde udlovet til bedste for tre fattige Studenter ved Universitetet, kom, som det synes paa Grund af Venusins snart paafølgende Død og M. Niels Klavsens Mangel paa Evne til at udrede det lovede Beløb, aldrig til at træde i Virksomhed³).

Hvad Venusins videnskabelige Betydning angaar, da var han, selv i hin polyhistoriske Tidsalder, et Særsyn af alsidig Lærdom. I Historien besad han et meget udstrakt Kjendskab til gamle og nyere Forfattere, som med eller uden Grund antoges at kunne yde Bidrag til Danmarks Historie i Oldtiden. Langebek kalder ham derfor ogsaa »diligentissimus antiquitatum nostrarum scrutator«⁴). At han besad et for hin Tid ualmindelig skarpt kritisk Blik, er ogsaa klart nok⁵). Naar han undertiden gik for vidt i

¹) Rørdam, Hist. Kildeskrifter. I, 654—5.

²) Resen, Inscript. Hafn. 137—8. Om Venusins Forhold til Dankert Lejel se Acta Consist. 2. Maj 1601 og 10. Marts 1602, hvor det omtales, at han skaffede Stifsønnen det kgl. Rejsestipendium, samt et Brev til denne blandt Venusins Breve i det følgende.

³) Om denne Legatstiftelse vil findes nærmere Oplysning i Kbhvns Univ. Hist. III., under Universitetets Legater.

⁴) Scr. Rer. Dan. I, 8, Not. m. Langebek ejede i sin Tid det ovenomtalte Hdskr. med Venusins historiske Forelæsninger.

⁵) Om Holger Danske-Sagnet siger han: »Narratio fabulosa de Holgero Dano a quodam Normanno nominis Danici studioso (ea enim gens originis Danicæ est) ex Turpini fabulis occasione sumpta«.

saa Henseende, da er det kun, hvad der let hændes den, der er greben af den kritiske Aand. Hans egne luftige Hypotheser¹⁾ vise dog, hvad der da heller ikke er noget nyt, at de ivrige Kritikere ofte ere mindst tilbøjelige til at tage deres egen Indbildningskraft under tilbørlig Tugt.

Hans Eftermand saa vel i Præsteembedet i Herfølge som senere i Historiografembedet, M. Klavs Christoffersen Lyskander, giver følgende glimrende Karakteristik af ham, der i sin Helhed ikke let lader sig oversætte paa Dansk: »Jonas Jacobus Venusinus, Regni Daniæ Historicus, Ecclesiæ Ripensis Prælat²⁾ et Præpositus³⁾, in celeberrima Academia Hafniensi Eloqventiæ Professor³⁾, et Ecclesiæ Aarhusiensis Vicarius dignissimus, Vir in divinis scripturis eruditissimus et omnibus Philosophicis disciplinis magna cum admiratione versatus, ingenio magnus, judicio excellens et eloquio clarus, de re omni et quacunqve quovis loco et tempore argute, copiose et eleganter disserens, adeo ut, cum verba facientem audias, artium omnium cyclopædiam in ipsum confluisse credas, secretioris Philosophiæ et

¹⁾ Om Grækernes Oldsagn siger han: «Quamquam quod de iis sentio, a vulgi opinione alienum est, dicam tamen libere, videri mihi eas narrationes de Hercule, Argonautis et bello Trojano esse mere mysticas et vaticinia quædam de Christo et Ecclesia, et a sanctis Patribus, quibus talia revelata fuerant, posteritati per manus tradita, posteaque, ut fit, multa esse peregrina et fabulosa rei veritati assuta. Nam per Argonautas Apostolos et Christi discipulos intelligo, qui veri erant Heroes et Semidei, deificati nempe et regenerati Spiritu Dei, qui toti supra hominem sapiebant et animati erant, et quorum opera inimitabilia erant. Illis repetendum erat vellus illud aureum Agni illius immaculati, quem pro parta salute Jovi sacrificarunt Phrynus et Helle, haut dubie primi parentes, qui novercæ odium Sathanæ devitantes, per vastum hujus mundi mare, huic agno spe et fiducia innixi et agglutinati, cum posteritate sua profecti, in salutarem tandem portum deferuntur».

²⁾ Er vel en Fejltagelse for Decanus.

³⁾ Naar Venusin kaldes Prof. Eloqventiæ, ser man deraf, at Lyskanders Karakteristik er skreven mellem 1603 og 1607 og vistnok nærmest ved det sidste Aar.

variarum in natura abditarum rerum et operationum indagator sagacissimus, Mathematicus, Physicus, Poëta, Musicus et Orator nulli sua ætate secundus, conversatione et vita humanus, affabilis, prudens et circumspectus, præsentisqve ætatis qvasi moribus natus, illustrissimo Regi Christiano IV, nobilissimis Arvido Huitfeldio, Sthenoni Brahe, Sigvardo Grubbe, ingenuis, doctis et bonis omnibus charissimus¹⁾.

Venusins gamle Ven Sivert Grubbe har i sin Dagbog ved at omtale hans Død bemærket om ham, at han var en Mand af udmærket Begavelse og sjelden Lærdom, og han udtaler den Forvisning, at hvis Gud havde forundt ham et længere Liv, vilde han have fuldendt det ham paalagte Hverv, at udarbejde vor danske Historie²⁾ — en Forvisning, som vi dog, efter det Kjendskab vi have til hans historiske Arbejder, ikke ganske kunne dele. Den Omstændighed, at han saa godt som udelukkende havde fordybet sig i Oldtidens dunkle Regioner, som hin Tid dog ikke mægtede at oplære paa tilfredsstillende Maade, skal ialfald ikke bidrage til at styrke Antagelsen om, at han kunde have naaet frem til Samtiden.

Om Venusins mere private Forhold til forskjellige Personer indeholde de i Tillæget samt i den efterfølgende Artikkel optagne Breve fra og til ham forskjellige Træk, som ikke ere medtagne i denne Biografi for ikke at give den en altfor stor Udstrækning, men om hvilke det i det hele kan bemærkes, at de give os et ret tiltalende Billede af Manden og tyde paa, at han har været hjælpsom og villig. — Et malet Billede af ham fandtes i sin Tid i den Portrætsamling, Peder Resen skjænkede til Universitetsbibliotheket; men det gik til Grunde med dette ved Branden 1728³⁾.

¹⁾ Rørdam, Kl. Lyskanders Levned og Bog om danske Skribenter, S. 256—7.

²⁾ Danske Mag. 4 R. IV, 26—7.

³⁾ Bibliotheca Pet. Joh. Resenii Acad. Hafn. donata.

Der er intet bekendt om, at Venusin har havt Børn med nogen af sine tvende Hustruer. Derimod havde han en Plejedatter, Hedvig Lavritsdatter, hvis Bryllup han den 31te Juli 1603 gjorde med Præsten Hr. Jakob Nielsen i Egesborg i Sjælland¹). — En Student, Peder Hansen (Saxkjøbing), der i nogle Aar var i hans Hus og tjente ham som Amanuensis, betragtede ham ogsaa næsten som en Fader, og har bidraget væsentlig til, at hans Billede med nogenlunde Klarhed har kunnet fremdrages, idet han har taget Afskrifter af en Del af Venusins Breve, Digte, Testimonier og andre literære Frembringelser, hvilke paa den Maade ere bevarede til vor Tid, skjønt saa vidt vides ikke egentlig benyttede af nogen før af nærværende Forfatter²).

Tillæg.

1.

Udtog af M. Jon Jakobsen Venusins akademiske Testimonier 1600—4.

1600, 15de Okt. V. anbefaler Studenten Nicolaus Malmogiensis til Biskoppen og Kapitlet i Lund i Anledning af et Gjældskrav, han havde til Johannes Adriani fil.

1601, 6te Marts. Testimonium vitæ for Studenten Christianus Christophori f., der drog til sin Hjemstavn for om

¹) I Ny kgl. Saml. 271. 8vo, p. 277—9 findes Venusins og Brudgommens (af V. forfattede) Indbydelser til dette Bryllup.

²) Det er sikkert dette Hdskr., der i Fortegnelsen over Biskop Jens Bircherods Manuskripter (Suhms Nye Saml. IV, 2, 84) betegnes «Jonæ Jac. Venusini, Professoris olim Hafn. Programmata, orationes testimonia, epistolæ etc., qvæ in lucem nondum prodierunt». Nu findes Hdskr. i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 271. 8vo.

muligt at faa det Præsteembede, hans nu afdøde Stiffader havde betjent, og som hans Fader tidligere havde haft. Særlig anbefales han til Stiftets Biskop M. Jens Gødesen i Aarhus.

1601, 3die April. Rosende Testimonium vitæ for V.s Privatdiscipel Johannes Georgius.

1601, 4de April. V. anbefaler samme Student paa det varmeste til Johannes Lindenov, toparcha monasterii Osloensis.

1601, 4de Juli. Testimonium for Osvaldus Andreae Norvedianus, som havde opholdt sig 8 Aar ved Universitetet, og nu rejste hjem til Norge, da han ikke havde Raad til at være længere i Kjøbenhavn.

(1602). V. giver sin Privatdiscipel Dionysius, for hvem et Præsteembede havde aabnet sig, et Testimonium, der skulde bane ham Vej til at faa Testimonium publicum fra Universitetets Rektor.

1602, 3die Marts. Rosende Testimonium for Johannes Terningus, som, efter i 6 Aar at have været Hører ved Malmø Skole, i Maj 1601 var kommen til Universitetet, hvilket han dog for en Tid maatte forlade, da det var opløst paa Grund af Pesten (i de sidste fire Maaneder af Aaret 1601). Nu var han kaldet til et Præstekald (Gessie og Eskilstorp i Skaane, jvfr. Cawallin II, 73).

1602, 13de Marts. V. skriver til Vilhelm Dresselberg til Vindinge, Prælat i Lunds Kapitel, og anbefaler meget varmt sin Discipel Nicolaus. „Dignus enim est, cui boni bene faxint, et ad Ecclesiam Christi docendam natus videtur, tam præclaro Eloquentiæ dono pollet, atqve alias ejus est eruditionis, ut cum lavde muneri, qvod expetit, præesse possit“.

1602, 28de Marts. Anbefaling fra Haquinus Pauli, der agtede at rejse hjem for at søge Hjælp hos Slægt og Venner til fortsatte Studeringer. „Ipse miser qvondam, miseris succurrere disco“, skriver Venusin.

1602, 2den April. Viaticum for Canutus Christianus,

der agtede sig hjem. Den „inhumanitas“ og de Farer, hvorfor rejsende Studenter vare udsatte, omtales.

1602, 10de Maj. V. anbefaler til Bispen i Ribe Andreas Matthiæ, der af Sognepræsten i Ringkjøbing var kaldet til Kapellan sammesteds. Han beder Bispen at sørge for, at bemeldte Kapellan fik en ordentlig Løn og en selvstændig Stilling.

1602, 13de Maj. Viaticum for V.s Privatdiscipel Matthias Olai, der i sin Tid havde gaaet 12 Aar i Malmø Skole og vel anbefalet af Rektoren smst., M. Johannes Haggæus, var kommen til Universitetet. Han vilde nu rejse til sit fjerne Hjem.

1602, 20de Juli. Viaticum og Anbefaling for Theocaris Christianus.

1602, 8de Avgust. Testimonium og Anbefaling til Kapitlet og Bispen i Lund for Nicolaus Anconitanus (o: fra Malmø), der var kaldet til Prædikant ved Lunds Domkirke.

1602, 8de Avgust. Anbefaling for Nicolaus Jacobi, der i fem Aar havde studeret ved Universitetet.

1602, 24de Avgust. Testimonium for Petrus Olai, der for henved fire Aar siden kom til Universitetet anbefalet til Venusin af dennes „affinis“ M. Søren Torndal, Sognepræst i Helsingør, og senere havde været Huslærer hos Oluf Rosenpar paa Skarholt, fra hvem han havde et meget godt Vidnesbyrd.

1602, 25de Avgust. Testimonium for Petrus Nicolai, der trods fattige Kaar tappert havde holdt ud ved Studeringerne og tre Aar havde opholdt sig udenlands, og som nu var kaldet til Præst.

1602, Id. Sept. Rosende Testimonium for Johannes Erasmus, som efter at have tilbragt henved 6 Aar ved Universitetet rejste tilbage til sin Hjemstavn for at søge gejstlig Ansættelse. Han anbefaledes navnlig til Biskop Jakob Madсен i Odense.

1602, 16de Sept. Testimonium for V.s Privatdiscipel Olaus Nicolai. Han var for to Aar siden kommen til Uni-

versitetet, men havde efter et halvt Aars Forløb modtaget en Plads som Hører ved Landskrone Skole og havde godt Vidnesbyrd fra Rektoren smst. for sin Virksomhed der.

1602, 3die Oktb. Viaticum for Johannes Debergius, som var en dygtig Academicus.

1602, 7de Oktb. Testimonium og Anbefaling til Biskop Jens Gødesen i Aarhus for Andreas Palæmonius, der i to Aar havde været Venusins og tidligere i fire Aar D. Anders Krag's Privatdiscipel. Han roses for sit „elegans ingenium et elegantiam, qva pingendo pollet“.

1602, 1ste November. Testimonium for Georgius Horsnensis, der tidligere havde været D. Niels Krag's Privatdiscipel og af Mogens Gjøe var bleven anbefalet til Venusin, der derfor havde overtaget at være hans Privatpræceptor. Han havde nu studeret henved fire Aar.

1602, 11te Novb. Nyt Testimonium for Theocar's Christianus, der nu var kaldet til Præst.

1602, 14de Novb. Viaticum for Severinus Simonides Nisburgensis, der for ikke længe siden var immatrikuleret, men atter maatte forlade Universitetet, „urgente necessitate“.

1602, 15de Novb. Venusins meget rosende Testimonium for hans „familiaris“ Christianus.

1602, 16de Novb. Viaticum for Bartolomæus Joannis Voensis. Han havde M. Hans Rasmussen, der for Tiden var borte (peregre abest), til Privatpræceptor, hvorfor Venusin udstedte Testimoniet paa den fraværendes Vegne.

1602, 7 Kal. Jan. Viaticum for Olaus Andrea, der navnlig anbefales til Fyns Biskop, M. Jakob Madsen.

1602, 3 Kal. Jan. Testimonium for Severinus Petri, som med Ære en Tid lang havde været Lærer ved Landskrone Skole og var kommen til Universitetet vel anbefalet af Venusins afdøde Fader, der havde været Præst smst.

(1602—3.) Viaticum for Michael Nicolai, der havde været et Semester ved Universitetet.

1603, 3die Januar. Viaticum for Magnus Thomæ.

1603, 21de Januar. Et særdeles rosende Testimonium

for V.s Privatediscipel Johannes Erasmus, der nu var kaldet til et Skoleembede. Han anbefales navnlig til Biskop Jakob Madsen i Odense. (Se ovf. Id. Sept. 1602).

1603, 9de Februar. Venusinus Testimonium for hans Privatediscipel Michael Angelus, der sidst havde været Huslærer hos Melchior Ulfstand.

1603, 4 Cal. Martii. Viaticum for Studenten Christianus Matthiæ.

1603, 19de Marts. Viaticum for Christophorus Septimius Gothinus.

1603, 23de Marts. Viaticum for Johannes Severini, der af sin Fader var kaldt hjem.

1603, 6te April. Testimonium for Petrus Bartolinus Bringesdorpius, der for sin Sundheds Skyld rejste til Karlsbad ledsaget af Nicolaus Christianus, der var kjendt i hine Egne. — V. anbefaler samme Student til D. Joh. Hagius i Vittenberg med Bøn om, at han vilde give ham et Anbefalingsbrev med til Lægerne i Karlsbad, for at de med desto større Omhu maatte tage sig af ham.

1603. 18de April. Testimonium for Franciscus Laurentii, der havde studeret i Tydskland og senere to Aar i Kjøbenhavn, og som nu var kaldet til Præst. Han anbefales navnlig til Fyns Biskop M. Jakob Madsen.

1603, 25de April. Viaticum for Jacobus Frost, der agtede sig til Lyneborg, „ut vitæ isthic actæ testimonium reportet“.

1603, 29de April. Viaticum for Nicolaus Ivvari Adamiensis, der havde studeret i syv Aar og nu rejste hjem for at se, om der ikke vilde aabne sig en Ansættelse for ham.

1603, 28de Juni. V. anbefaler Janus Christianus, der i det foregaaende Aar var bleven hans Privatediscipel, til Universitetets Rektor, D. Hans Resen, at han vilde give ham en Anbefaling til M. Anders Bentsen, Biskop i Oslo og Hammer Stift.

1603, 1ste Avgust. V.s Viaticum for Henricus Eberhardus Osnabrugensis, der, anbefalet af M. Christoffer Knoff,

var bleven hans Privatdiscipel og nu agtede sig i Ferien til sin Familie i Tydskland.

1603, 3die Avgust. Viaticum for Haqvinus Pauli, der havde studeret saa flittig, at han derved havde skadet sit Helbred, som han dog atter havde vundet tilbage. Nu agtede han sig hjem i Ferien. (Se ovf. u. $28/3$ 1602).

1603, 27de September. V.s Testimonium for hans Privatdiscipel Matthias Joannis Mediotrajectensis¹⁾, der for $1\frac{1}{2}$ Aar siden var kommen til Universitetet og nu havde taget Baccalaurgraden. Han anbefales navnlig til Fyns Biskop.

1604, 23de Januar. Testimonium for Laurentius Matthiæ Roschildensis, der en Tid havde været Hører ved Roskilde Skole, og nu var kaldet til Sognepræst i Frederlev i afdøde Hr. Niels Hermansens Sted.

(1604) 30te April. Testimonium for V.s Privatdiscipel Andreas Nicolai Coronensis. Han havde rigtignok kun været en Maaned ved Universitetet, men han havde forevist et godt Vidnesbyrd fra Kapitlet i Lund, ved hvis Skole han havde været Lærer, og Sivert Grubbe, Universitetets Conservator, havde anbefalet ham. Han formentes derfor værdig til et godt Testimonium, og Universitetets Vice-Rektor, D. Hans Resen, anmodes nu om at give ham et saadant.

1604, 16de Maj. Viaticum for Baccalauren Johannes Olai Otthoniensis, der havde studeret i nogle Aar ved Universitetet og havde faaet et hæderligt Testimonium publicum.

1604, 24de Maj. Testimonium for Baccalauren Bero Georgii, der havde studeret fire Aar ved Universitetet. Han anbefales navnlig til Henning Valkendorf til Glorup.

1604, 15de Juni. Viaticum for Johannes Regulus Ripensis, som var kaldt hjem af sin Fader, men atter vilde vende tilbage til Studeringerne.

Testimonierne findes afskrevne i Ny kgl. Saml. 271. 8vo. En Del andre akademiske Testimonier udstedte af Venusin ere af nærv. Udgifter meddelte i Kbhvns Univ. Hist. 1537—1621. 4de Del.

¹⁾ Vistnok den senere Biskop i Lund.

2.

Fortegnelse over latinske Digte af J. J. Venusin.

Foruden de foran omtalte Epigrammer over danske Konger indeholder Samlingen bl. a. Afskrift af følgende Digte:

1. In tumulo Joh. Vivæ Senatoris Hafniensis. Vixit annos LXIII, menses III. Decessit anno Christi MDXCIV. (Jvfr. Biograf. og geneal. Archiv, S. 74).
2. Anagrammatismus nominis Tuchonis Brahe.
3. Alius anagrammatismus nobilissimi viri Tuchonis Brahe.
4. Ad Joh. Pappum.
5. Anagrammatismus generosi Domini Sigvarti Eilarii Grubii.
6. Ad reverendum et clariss. D. Johannem Slangendorf, Theologiæ Professorem.
7. Anagrammatismus Arnoldi Vitfeldii — Bernichovii — Sigvarti Bechii — Petrus Severinus — Josephus Scaliger.
8. In eiconâ Nicolai Cosii.
9. Inscriptum libro nobiliss. Francisci Tengenagel, Cal. Januarii Ao. 1596.
10. Epigramma in effigiem pueri alati, qvæ Wallovii in æde mendicantium visitur.
11. In Michaëlem Horsnensem (en Satire).
12. Inscriptum portæ triumphali (vistnok ved Christian IV's Kroning).
13. Ad Petrum Severinum (o: Livlægen).
14. De sacris signaculis Christ. Macchabæi.
15. Ad Catharinam uxorem.
16. Ad Petrum Severinum.
17. Inscriptum foco nobiliss. D. Envaldi Crusii.
18. Anagrammatismus nominis Christiani Bernichovii.
19. In ludum latruncolorum in gratiam nobiliss. D. Sigvarti Grubii.
20. In sophistarum mancipia.
21. Epitaphium D. Idæ Langiæ, qvæ complevit annum ætatis
81. Obiit a. MDLXXXVII die Augusti XXII.

22. In febrim.
23. Anagrammatismus nominis Magni Bartolini.
24. Anagrammatismus nominis nobiliss. amplissimiqve Stenonis Brahe.
25. Anagrammatismus nominis nobilissimi D. Envaldi Crusii.
26. Inscriptum libro Magn. Dn. Cancellarii D. Nicolai Cosii.
27. Ad D. Arngrium Jonæ f. Islandum.
28. In Aristotelem summum.
29. In Antitypon Christi et Antichristi illius Romani.
30. Epicedium Jani a Delden Belgæ, civis Hafn. Obiit 21 Decemb. Anno Christi 1589, ætatis vero 37.
31. Ad versificatorem qvendam.
32. Epigramma inscriptum campanæ ad D. Spiritum Hafniæ.
33. Anagrammatismus nominis D. Petri Vinstrupii Episcopi.
34. Precatio ad Jesum Christum Dei filium.
35. In amicos non amicos.
36. In Severum Acanthavlonium.
37. In imaginem serenissimi Principis Christiani IIII, Daniæ etc. Regis.
38. Anagrammatismus ad doctiss. Johannem Pavlum Riseonium. 3 Junii 1592.
39. Ad Petrum Severinum.
40. Ad Tychonem Brahe Otthonidem (se foran S. 251).
41. Ad Justum Lipsium.
42. Gellius Sascrides (Anagram).
43. Inscriptum foco generosi Domini Stenonis Brahe.
44. Nicolao Cragio (om dennes Bogsamling).
45. Elegiacum de ostentis et prodigiis, qvæ contigerunt in Dania 1598—99.
46. In eiconem Andreæ Badimbruch.
47. Præfixum operi Palatino (hvilket Værk Venusin havde. faaet til Foræring af Sivert Grubbe).
48. Ad Gabiam de Löbel Medicum et Botanicum.
49. De Johanne Sambuco.
50. Decursus Christiani IIII Regis Daniæ.

51. In iudicium Paridis.
52. Ad Petrum Borrichium initio anni MDIIC (se S. 320).
53. Ad Magnum Bartolinum extemporaneum.
54. Votum.
55. Inscriptum Portæ Bregentvedensi.
56. Clarissimo viro M. Johanni Resenio compatri suo.
57. De Desiderio.
58. In Argo Danicam.
59. In navim depictam.
60. In Victorem navem Christiani IV.
67. Fridericus 2.
68. Anagrammatismus nominis generosi et amplissimi Domini Sigvarti Eilarii Grubii.
69. Ad Chilianum Vandalum.
70. Ad illustrem et magnificum virum D. Christophorum Valkendorphium, Palatii Magistrum (trykt i Kbhvns Univ. Hist. IV, 459—60).
71. Gamelium ad illustriss. Principem Johannem Adolphum, Holsatiæ ducem, cum ipsi in matrimonium daretur serenissima Avgusta Friderici II filia.
72. In Adolphum et Avgustam.
73. D. Sigvarto Grubio.
74. Inscriptum eiconi D. Georgii Rosenkrantzii.
75. Ad sereniss. Daniæ Regem Christianum IV. (Trykt i Danske Mag. 4. R. II, 385).

3.

Venusin til sin Stifson Dankert Lejcl.

Nudius tertius tuæ mihi sunt redditæ literæ, Tancrede fili dulcissime, quibus, quomodo res tuæ habeant, breviter significas. Et quamvis satis sit, rescire nos de tua valetudine, tamen hic animus, nescio quid perpetuo circumferat curiositatis, ut juxta solliciti simus de studiis et occupationibus tuis deque consilio et proposito tuo, non quod nesciamus, te pietatem et modestiam perpetuo versare animo, sed quod volupe

sit per literas te loquentem, quando ore tenus non licet, avd-
dire. Igitur facsis, quam sæpissime possis, ad nos perscri-
bas, quo sane officio nos non vices, quam diu salvi erimus.
Quando avtem hoc abs te jam petimus, æqvum fuerit, idem
nos tibi, quod abs te expectamus, præstare. Hunc ergo in
modum habent res nostræ. Vivimus, valemus et prospere agi-
mus Dei gratia, faxit ipse Opt. max., sit hoc diuturnum.
Hac æstate, si ipsi ita visum fuerit, in habitationem perquam
commodam et magnificam immigrabimus, Deus bene vortat.
Cætera, vale.

Jonas Jacobus V.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 271. 8vo, p. 40. Brevet er vistnok fra
Aaret 1601.

4.

Studenten Peder Hansen (Saxkjøbing) til Venusin.

S. D. Præmissa debita gratiarum actione pro beneficiis
in me multifariam collatis, Sciat Dominus Pater, me a mul-
tis fide dignis hominibus accepisse, pestem mirum in modum
Hafniæ grassari. Quo avdito, avtores erant parentes et amici,
ne isthuc me reciperem, anteqvam de ea mitigata rumores
afferrentur. Qvocirca aliquvandiu apud ipsos commoratus sum.
Præterea retulit uxor Johannis Horsniensis suscipiendum esse
vobis iter in Cimbriam. Hæ fuerunt causæ, cur tam diu apud
meos hæserim, cogitans nihil fore agendum, si vobis absenti-
bus mihi esset domi manendum. Qvapropter data occasione
facere non potui, qvin Domino Patri per literas significarem
non negligentia mea esse factum, quod tam diu ab ipso ab-
fuerim. Etenim me male habet, quod consvetudine illius mihi
non jam frui liceat. Quod igitur reliqvum est, Deum
παντοκράτορα ardentibus votis precor, ut vos diu incolumes
conservet in nominis sui gloriam et Reipublicæ utilitatem. —
— Salvebit a me mater carissima totaque familia. Sax-
copiæ 3 Novemb. Anno 1601.

T. T.

Petrus Johannis Lolandus.

Clarissimo Viro, eruditione et virtute præstantissimo, M. Jonæ Jacobæo, Professori Physices in alma Academia Hafniensi vigilantissimo, Patri suo carissimo, perpetuum honorando.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 271. 8vo, p. 253—4. Om Forfatteren af dette Brev henvises til efterfølgende Artikel.

5.

Venusin til Hr. Peder Basse, Præst i Konghelle.

Reverende et optime vir, affinis carissime. Qvod sæpius ad me perscribas, facis id ex abundantia amoris in me tui. Qvod avtem incusor, qvod raro admodum ad te perscribam vel tuis respondeam, fateor non nihil culpæ apud me residere, qvi multis distineor negotiis, ut vix ocium suppetat scalpendo capiti. Interim hoc verè affirmare possum, solum ternas ex eo tempore, qvo inter nos cæpit amicitia, abs te emissas, qvibus ego non responderim. Qvomodo avtem meæ curatæ sint, non equidem scio. Hoc postmodum innotuit, qvasdam meas Halmstadij fuisse vel neglectas vel suppressas. Cum Dno Matthia, tuo qvondam symmysta, literas ad te dedi, qvæ etiam, num ad manus tuas pervenerint, havt scio. Cum Sveco etiam ad te perscripsi, qvi dixit se isthac facturum iter. — — — De rebus nostris qvod scribam hoc habeo etiamnum esse mediocri et forte meliore loco, qvam inimici volunt. De bello nihil certi habeo, res tamen videntur ad bellum spectare. Prima Septembris habebitur ad limites regni hujus conventus Procerum utriusqve regni, cujus quis sit exitus futurus, eventus docebit. Utrinque fremunt animi Magnatibus, sed in miserum vulgus ista tandem cudetur faba. Deus misereatur nostri et dissipet eorum consilia, qvi bella volunt. Verum si quid palam fuerit, faciemus vos de re omni certiores. Feliciter vale et ex me uxorem tuam carissimam tuamqve Catharellam saluta. Hafniæ 27 Julij Anno 1602.

Tuus

Jonas Jacobus.

Reverendo et doctissimo viro, D. Michaëli Basse, Albæ regalis in Norvegia Pastori fidelissimo, amico et affini officiose colendo.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 271. 8vo, p. 197—8. Om Hr. Michel Basse, Præst i Konghelle, se Norske Saml. I, 476.

6.

Venusin til Anders Skytte, Lærer for Henrik Lykkes Børn.

Ornatissime vir, legi literas tuas humanitatis et officii plenissimas, quibus quidem, si quod sentis, significas, non possum diffiteri, quin te in magno versari errore existimem. Nam laudibus illis, quas affatim in me congeris, imparem me plane esse, egomet mihi conscius sum, si modò me ipse novi. Sed forte ex quadam amoris in me tui abundantia de me cogitationes concepisti, quæ hanc longe superent mediocritatem. Utut avtem res habeat, nobis hoc perpetuo cordi erit, nostro nos metiri modulo, ne forte avidiuscule laudes, a quocunqve tandem nobis occinantur, captemus vel usurpemus. Cæterum quod petebas, feci, teque diligenter hero tuo atque etiam heræ commendavi. Tuum erit operam dare, ut me[æ] respondeas commendationi. Denique istum, quem de religione conceperant, animis ipsorum exemi scrupulum. Existimo enim te non ludere in vocabulo Orthodoxiæ. Utut avtem facias, videsis ipse tibi caveas. Vides mi Andrea, quam simpliciter et absque affectatione literis tuis respondeam, nullis utor phaleris, nullo ornatu, opinor enim dictionem Epistolæ familiarem minimeque affectatam esse debere. Bene et feliciter vale et me, quod facis, ama. Hafniæ 29 Julij Anno 1602.

T. T.

Jonas Jacobus.

Virtute et eruditione præstantissimo viro Dno Andrea Toxotæ L. liberorum Nobilissimi D. Hendrici Lycæi informatori diligentissimo, amico suo carissimo.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 271. 8vo, p. 196. Anders Skytte blev siden Dr. med. og Livlæge hos Enkedronning Sofie paa Nykjøbing Slot.

7.

Venusin til M. Gjøde Lavritsen i Ribe.

Ex literis ad Mollerum nostrum datis, te antiquum obtinere, hoc est, me etiamnum amare intellexi. Nam hospitium domi tuæ oblatum, et amica de quacunque captando comodo commonefactio, amoris indicium. Quando igitur iste tuus tam constans est nullo meo merito amor, certemus sane inter nos, uter altero sit amando superior futurus. Sed, mi Ægydi, feriis hisce Academicis venire vix possum: occupatus enim sum in documentis historiæ nostræ recensendis et ordinandis. Interim te rogo, velis exemplar diplomatis, quod Regia Majestas clementissime mihi indulisit, venerando Ripensium Collegio legendum exhibere, quod ubi lectum fuerit, ejusce rei monumentum in acta Capituli referri velim. Denique si Reverendus et Clarissimus vir Socer tuus¹⁾ de omnibus, quæ Decanatus hujusce redditus concernunt, me edocuerit, rem faciet suo quidem candore dignissimam, mihi avtem perquam utilem. Demum quum Johanni Lavrentio sororio Abelæ Svaningæ spem fecerim Procuratorij, velim ipsum in primis edoceri de incertis illis, quæ ipse sub festum Michaelis meo nomine levaturus est. Quamvis avtem de ipso non optime ominentur quidam, tamen nolim promissis non stare. Veniam avtem ipse, Deo duce, in primis, et vobiscum de omnibus captabo consilium, neque dubito, quin quod in rem meam futurum est, mecum liberali animo sitis communicaturi. Bene vale, et ex me reverenter et honorifice saluta Cl. Virum D. Andream Vellejum socerum tuum, et socrum itidem atque uxorem dulcissimam. Et vos omnes mea salutatur Catharina. Scripsit Hafniæ 16 Avgusti, Anno 1602.

Jonas Jacobi Venusinus.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 271. 8, p. 205. M. Gjøde Lavritsen (Ægidius Laurentii), til hvem Brevet er skrevet, var paa den Tid Rektor ved Ribe Skole. Senere blev han Ærkedegn i Kapitlet sammesteds.

¹⁾ M. Anders Sørensen Vedel.

8.

Venusin til en vis Mogens, der af Melchior Ulvstand var kaldet til Præst.

Qvomodo sim erga te tuo merito affectus, ornatissime Magne, vel hinc disces, qvod te nolim in istius loci miseriis consenescere. Igitur nisi jam, hisce acceptis, te isti alligasti parœciæ, ad nos rectâ festina; est, Dei gratiâ, honestior et commodior locus, qvem Dominæ tuæ beneficio obtinere poteris, atqve ut hoc tibi mature significem, ipsa a me petiit. Veni igitur et te modeste excuses apud nobilissimum virum D. Melchiorum Ulvvetand, atqve ita fac te excuses ipsi et D. Christianæ, ne qvam ipse apud homines mei amantissimos offensam incurram. Bene vale et veni cito. Scripsi Hafniæ 7 Septemb. Anno æræ Christianæ MDCII.

T.

Jonas Jacobus.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 271. 8vo, p. 178.

9.

Venusin beder Biskoppen i Viborg at skaffe Oplysning om de historiske Dokumenter, D. Niels Krag havde indsamlet i Stiftet.

Reverende et amplissime vir, qvam continuis qvamqve arduis distinearibus negotiis, nescire havt possum, qvi te in illo tam eminenti constitutum loco intelligo. Interim molestiis tuis aliquantam addere partem, urgente scilicet necessitate, non sum veritus. Scis, Cl. virum D. Nicolaum Cragium passim per totum hoc regnum documenta scribendæ historiæ conqvisivisse. Cujus relicta vidua conqveritur, indicem ejusemodi documentorum nusqvam reperiri posse. Mihi vero, cui munus illud jam incumbit, isthoc quidquid est supellectilis ad me transferre, nisi eorum, qvæ mihi in manus dantur, accurata fiat annotatio, integrum non est, ne forte quisqvam deinceps a me, qvod nunqvam traditum est, reposcat. Hoc igitur con-

silio commodissimum visum est, ut sollicitentur sacrorum in hoc regno septemviri, velint ipsi, quâ humanitate, quâ fide hoc in se oneris recipere, ut per ministros verbi fiat inquisitionis apud nobiles et alios quoscunque, si quid talium rerum cum Cragio aliquando communicavit quispiam, id uti candide significet. Possemus diploma Regium huic rei facile impetrare, sed nomini et existimationi boni illius viri parcendum duximus. Rogo igitur Reverendam Dignitatem tuam, vir optime, clarissime, velis, non mihi modo, sed Regi et regno hanc commodare operam, ut quam primum fieri possit, in venerando vestro Collegio Viburgensi, et in urbibus, denique in nobilium ædibus modeste disquiratur, quicquid tandem est, quod fidei Doctissimi Cragii concreditum sit, quod ad Historiam gentis nostræ cognoscendam quacunque ratione facere queat, in syllabum consignetur. Fecerit Reverenda Dignitas tua non mihi modo sed toti regno rem perquam utilem et tantum non necessariam. Ego vicissim ejusce beneficii memoriam non cordi modo sed chartis etiam perpetuum conservare faciam. Bene vale vir optime, honoratissime. Scripsi Hafniæ Idibus Septemb. Anno æræ Christianæ MDCII.

J. J. Venusinus.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 271. 8vo, p. 213—4.

10.

Præsten Niels Sørensen Glud i Ribe til Venusin.

Clarissimo, doctissimo et optimo viro D. M. Jonæ Jacobi, Philosophiæ in Academia Hafniensi Professori eximio, et Capituli Ripensis Decano dignissimo, amico meo sincere colendo.

Non tantum tibi, D. M. Jonas, vir clarissime, gratiam habeo plurimam ob tua uxorisque tuæ Catharinulæ, amabilissimæ columbæ, in me merita et beneficia domi vestræ mihi præstita, dum isthic beneficii regii, quo nunc fruor, petendi causa agerem; verum etiam ex animo tibi amico et fratri amicissimo et fraterrimo gratulor ob multiplicem honoris et

dignitatis accessionem; qva te ab eo tempore ornavit et promovit Archevs ille et moderator omnium Deus. Inter qvæ omnia non postremum pono, qvò rerum historiarum nostratium scriptor et avctor es designatus. Deus te, mi animule, tantis rebus superstitem faciet: faciat quidem, qvi vita est et longitudo dierum nostrorum. Hinc tibi Capituli nostri Decanatus a Regia Majestate assignatur. Memineris te jam non modo Scanum esse, sed Cimbrum seu Jutum. Noster igitur, imò nostras posthac summa omnium nostrum cum gratulatione et gaudio es et eris. Ripas cum tibi fuerit adeundi animus, percupide opto, ad me divertas. Cella, penus, carnarium, domus tota tibi patebit et subserviet. Vale prosperrime, et salve cum uxore a me et uxore mea. Saluta amicos communes D. D. D. Georgium Dibvadium, Johannem Reisenium, Limvicium, Finkium et M. Christiernum Johannis Ripensem. Ignosce etiam jocis qvibusdam. Veni, vide, vince tandem res arduas, a qvibus victi cæteri. Gratulor tibi magnopere de hoc tuo Procuratore Joanne Lagonio, viro optimo et integerrimo, qvi revera tibi gaudio et usui erit. Hæc raptim in ædibus prædicti Lagonii, 23 Septemb. Anno 1602.

T.

Nicolaus Severini Glud,
Ecclesiastes et Canonicus Ripensis.

Aftryk i Ny kgl. Saml. 271. 8vo, p. 232—3.

11.

Venusin til Præsten Niels Sørensen Glud i Ribe.

Bene tibi, mi Gludi, qvi rebus meis prosperis non modo non invides, sed de iis mihi amanter et sincere gratularis. Candorem et probitatem ingenij tui agnosco et exosculor, faxit Deus, ut et ipse tibi de fortunæ aliquâ insigni accessione gratulari in primis possim. Qvòd me in domum tuam sane qvam officiose et liberaliter invitas, gratum est. Jovis enim Hospitalis donum est, ad bonum virum divertere, ut vetus ille cecinit; sed qvamvis non possim, qvòd aliàs lubens

mihi fieri rogarem, apud te hospitari, tamen si isthuc ventum fuerit, subinde ad te divertam, ut doctissimis colloquiis tuis, tuoqve candore et benevolentia me oblectem. Cæterum unum est, quod abs te edoceri velim, an scilicet in venerando Collegio vestro ij, qvi Prælati dicuntur, bonorum communium fiant participes. Et si participes fiunt, an qvi Regiæ Majestati operam suam locant, etiam aliquid participant. Super hac re velim mihi, qvam primum fieri possit, des responsum. Ego si qvacunqve ratione tibi, quod ex usu esse possit, facere qveam, vicissim faciam. Vale vir optime, doctissime. Scripsi Hafniæ 3 Octob. Anno 1602.

J. J. V(enusinus).

Afskrift i Ny kgl. Saml. 271 8vo, p. 241—2.

12.

Venusin anbefaler Studenten Klavs Fœrd.

Reverende et amplissime vir, Domine honorande. Qvi præsentis exhibet Nicolaus Foërd, jam isthuc ad vos venit, spe ductus, fore ut Reverendæ Dignitatis tuæ fretus avthoritæ in locum ornatissimi viri M. Joannis substituatur. Petiit ergo a me, tanqvam Præceptore, ut ipsum Reverendæ Dignitati tuæ commendarem, quod sane qvam libentissime feci. Qvanqvam enim tibi tam multis tamqve arduis distento curis, qvam sublime illud tuum munus requirere certum est, negotium insuper facessere, mihi relligio sit. Tamen qvia hominem ob eruditionem et modestiam amo, malui ipsius petitioni, qvam meæ modestiæ locum dare. Rogo igitur, vir honorande, patiaris virum hunc tibi esse commendatum, cui si munus informandæ juventutis demandaris, havt dubie bene consules Ecclesiæ et Reipublicæ. Eâ enim ipse est eruditione, eâ vitæ integritate, ut ipsi deferendos honores Magisterij Senatus Academicus censuerit, qvos ipse tamen modeste detrectavit. Nihil jam ultra peto, nisi forte qvâ possim tibi tuoqve filio, si huc accesserit, gratificari, ut mihi liberè scribendo imperes.

Vale vir optime et integerrime. Hafniæ 8 Octob. Anno 1602. J. J. V(enusinus).

Afskrift i Ny kgl. Saml. 271. 8vo, p. 233—4. Udskrift mangler; men Brevet er kjendelig nok rettet til en Biskop, maaske M. Mogens Madsen i Lund. Klavs Føerd blev senere Præst i Torslunde og Ishøj i Sjælland, se Ny kirkehist. Saml. V, 150.

13.

Venusin anbefaler til en Adelsmand en Lærer for dennes Søn, og beder om Laan af historiske Dokumenter.

Literas tuas, vir optime nobilissime, humanitatis et benivolentiæ plenas mihi legere volupe fuit. Cum enim nominis tui fama in tui amorem et admirationem jam dudum me pellexerit, semper avidus exinde fui, me in tuam ut insinuarem amicitiam. Gavdeo igitur, mihiqve hanc felicitatem gratulor, qvò comoda occasio hunc declarandi animum sese obtulerit. Et en tibi virum juvenem, cui, si videbitur, filiolum tuum, optimæ, ut audio, indolis puerum, informandum tradas, qvì cujus sit eruditionis, ipse optimus arbiter esse potes. Hoc avtem fateri necesse habeo, ipsum rerum qvam verborum copiæ adipiscendæ plus impendisse operæ. Imprimis avtem studio Logices et Matheseos addictiorem fuisse animadverto, sine qvibus scilicet reliqvæ omnino langvent scientiæ. Avthor igitur ipsi fui, ut lingvam etiam et stylum ad optimorum imitationem conformet, et ut in hoc elaboret, qvo propediem tibi filium bonis educationis moribus, juxtaqve sapientem et eloqvntem domum reducat. Cæterum homo est ingenij excitati et compositi candidique animi, a vanitate et mendacio abhorrens, qvì in recessu havt dubie plus habet, qvam prima fronte pollicetur, eruditionis. Eum si edocueris, qva ratione velis filium informari, havt ægre tuum seqvetur præscriptum. Ad extremum te rogo, vir nobilissime doctissime, me in clientum tuorum syllabum ascribere velis, mea sane officia tibi tuisqve perpetuo constabunt. Hafniæ 18 Octob. Anno 1602.

Tui nominis studiosiss.

Jonas Jacobus Venusinus.

Si quid est, Vir optime, in divite illa tua supellectile libraria, quod ad nostræ gentis historiam expediundam tibi facere videbitur, hoc mihi aliquanto tempore utendum commodas, reverenter oro, faxo sine tuo damno mature restituatur, et si vixero, beneficium grata mente deprædicabo.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 271. 8vo, p. 235—6. Udskrift mangler. Brevet kan maaske være skrevet til Chr. Barnekov.

14.

Nyt Vidnesbyrd for Studenten Klavs Færd.

J. J. V(enusinus).

Quamvis Nicolaum hunc Foerdium commendare havt sit necesse, quum se suamque virtutem et industriam jam dudum toti Senatui Academico ita commendarit, ut in eo juvando ornando omnes fere et singuli certatim incubuerint: Quando tamen se in meam dedit clientelam, ipsoque semper familiariter sum usus, ex legum præscripto libens ipsi, quod poscit, impertior, Testimonium nempe vitæ in Academia novennium jam actæ, idque suo merito præclarum atque honorificum. Qui enim suam nobis modestiam pietatemque et industriam testatam fecit, de ipso etiam ut apud alios testemur par est. Utut avtem jam, quæ dicenda erant, fere omnia dixerim, hoc tamen ejus honori addere visum est, ipsum Amplissimi Senatus consensu delectum, qui inter centum illos, quibus liberalitate regia de necessario atque etiam mundo apud nos prospectum est victu, primas cum avthoritate obtineret. Demum cum ipsi Magisterij honores a collegio Philosophico deferrentur, eos modeste recusasse. Denique quod omnibus me tacente notum, pueris in avla regia Symphonicis informandis præfectum, jam vero ad verbi divini ministerium solemniter et legitime vocatum. Et hæc amice lector de Nicolao hoc quæ testarer, habui. Vale. Scripsi Hafniæ 5 Decembris Anno 1602.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 271. 8vo, p. 245. (Se ovf. Nr. 12).

15.

Venusin til D. Gellius Sascrides, Medicus i Lund.

Reverende et clarissime Vir, Domine et affinis dulcissime. Patris tui¹⁾ literas civis quidam vester hodie attulit, quæ sane et mihi et uxori meæ lacrimas elicuerunt. Nihil est eorum omnium, quæ commemorat, quibus non facile assentiar, neque quod respondeam habeo, nisi me, si possim, ipsius habiturum esse rationem. De beneficio avtem Ecclesiastico nullam ipsi facere spem possum. Neque enim eum in modum res avlæ habent, atque dudum, quando per tertiam et quartam, quod ajunt, manum etiam amicis beneficia impetrare licebat. Sed ut ad ministerium animum applicet, ipsi avthor esse velim. Quamvis enim afflicta sit valetudine, tamen si commodiore constituatur loco, erit unde ministrum alat. Aliàs quæ ratione ipsius rebus consulamus, non intelligo. Velim des ipsi has legendas, cui ipse, si per otium licuisset, scripsissem. Verum hasce ad te efflagitavit, qui eas exhibet. Una igitur eademque opera et epistola ipsi respondendum, tibi que juxta quid velim, significandum duxi. Defert insignis pictor, Petrus de Mejer, venerando Collegio vestro suam operam, avdiit enim Organum illud Musicum, quod in Basilica Lavrentiana magnis impensis constructum est, pigmentis illustrari debere. Ei rei neminem sane in toto regno, qui magis sit idoneus, novi. Artis suæ atque industriæ et fidei cum elegantissimo isti, quod in Divi Spiritus apud nos æde visitur, insigne specimen dedit. Quocirca te rogo, mi affinis et frater, tua avthoritate, quantum potes, enitere, ut præclaro isti operi præclarus adhibeatur artifex, ne quod per se magnificum est, imperiti alicujus manus defœdetur. Hæc, aliud juxta agens, describenda dictavi, quamobrem quæso huic meæ ignoscas avdaciæ, quod alterius manu ad te perscribam. Vale et tuam Annam et liberos et fratrem utriusque nostrum Davidem ex

¹⁾ David Sascrides (se Rørdam, Kbh. Univ. Hist. II, 500. Cawallin, Lund Stifts Herdaminne II, 132).

me saluta, et ut erecto sit animo jube. Hafniæ 17 Decembris Anno 1602.

Tuus tuo merito totus

Jonas Jacobus Venusinus.

Reverendo et clarissimo viro, virtute et doctrina præstantissimo, Domino D. Gellio Saceridæ, Canonico Lundensi apud Schanienses Medicinam factitanti, amico et fratri suo carissimo.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 271. 8vo, p. 246—7.

16.

Venusin til Christian Barnekov om Ansættelse af den vidtberøjste Erasmus Romanensis som Degn i Tølløse.

Nobilissime amplissimeque vir, Domine honorande. Erasmus Romanensis, qui has exhibet, is est, quem tibi nuper, quum simul una apud Magn. D. Cancellarium essemus, commendavi. Eundem etiam a Reverendo et Cl. Viro Doctore Johanne Resenio commendatum esse opinor. Is jam plurima Italiæ, Galliæ, Germaniæ et Angliæ loca cum peragravit, lassus tandem, locum in quo acquiescat sane quam avidè expetit. Cum autem spem feceris Resenio et mihi, futurum ut Cantoris et æditui munus ipsi in Ecclesia Tolossana delegetur, jam denuo idem hisce peto. Atque ipse Resenius, si domi esset, mecum peteret. Non dubito, quin sese ad animum tuum sit accommodaturus, tibi que utilis et sibi frugi futurus. Officio autem quod ambit, omnino idoneus est. Voce enim clara est et firmis lateribus. Et si quod forte ἀπόματον Horologicum isthic est, id optime curare poterit. Nam aliquando tale quippiam ipse machinatus est. Rogo igitur ad Reverendum D. Episcopum perscribas, ipsique significes, te huic Romanensi, quicquid hoc est muneris, jam mandasse. Ea ratione ipsi Episcopo et Resenio atque tuo etiam Venusino rem facies gratissimam. Et nos vicissim Nobilissimo D. Bernichovio quacunque ratione gratitudinem

nostram promptissime sumus exhibituri. Feliciter vale decus nobilitatis Danicæ. Hafniæ 24 Maji, Anno 1603.

J. J. V(enusinus).

Afskrift i Ny kgl. Saml. 271. 8vo, p. 271—2. Brevet, der mangler Udskrift, er skrevet til Christian Barnekov, der var Ejer af Tølløsegaard.

17.

Venusin anbefaler til Provsten M. Hans Christensen Sthen i Malmø Studenten Niels Gregersen.

Reverende et clarissime vir, amice honorande. Nicolaum hunc Gregorij f. Reverendæ Dignitati tuæ de meliore notâ commendo, rogans, ut ipsum quâ consilio quaque auxilio possis, juves. Pastor Dalboensis cum jam ætate sit admodum provecta, et, ut credible est, valetudine non satis firma, hominis operâ opus habet, cui curandi ministerij pars demandetur: hunc autem, forte quod ipsi affinitate junctus sit, sibi deposit. Quæso igitur apud Sigivartum nostrum¹⁾, quantum potes, instes, ut et bonus ille senex, et honestus hic adolescens voti compotes fiant. Beneficium, ut spero, in hominem gratum conferes, et reliquis tuis in me meritis havt minimum jam addes, meque vicissim, si qua forte in te ope vel operâ meâ indigebis, paratum et propensum semper habebis. Vale vir præstantissime. tuamque uxorem ex me meaque saluta. Hafniæ 4 Februarij, Anno 1604.

Reverendæ Dignitati tuæ addictiss.

Jonas Jacobus Venusinus.

Reverendo et clarissimo viro, D. M. Johanni Stenio, Ecclesiæ Malmoënsis Pastori vigilantissimo, et vicinarum Præposito dignissimo, Domino et amico reverenter colendo.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 271. 8vo, p. 284.

¹⁾ D. e. Sivert Grubbe, Lensmand paa Malmøhus.

18.

Testimonium for Studenten Jakob Andersen fra Landskronen, der stod i Begreb med at rejse udenlands.

Jonas Jacobus Venusinus, Historicus Regius et in
alma Hafniensi Academia Eloquentiæ Professor,
Lectori S.

In omnibus quidem ad Sapientis illud *μηδὲν ἄγαν* respectandum, in primis vero quum nobis vel laudandus est vel vituperandus quispiam. Ferè enim fit, ut cordatos etiam nunc in hanc nunc in illam partem transversos rapiat affectus. Quamquam igitur Jacobum hunc Andreae suo merito impense amem, dabitur tamen a me opera, ne testimonium ipsi perhibendo amoris quam veritatis majorem me habuisse rationem jure dici possit. Est ergo Jacobus hic Coronæ, celebri Scandiae urbe, honestissimo loco natus, indeque usque a teneris bonis et literis et moribus imbutus. Deinde puer admodum Lipsiam missus annum totum illic mansit, tandem in vicina Vendarum urbe Colberga annos duos cum semestri studiorum gratiâ vixit, demumque parentis jussu in Academiam patriam divertit, ubi biennium exegit; ipso deinceps mortuo, postquam in herciscunda familia aliquantulum insumsisset temporis, ad pristina reversus studia in meam domum receptus, meaque admotus mensæ biennium fere ita mecum conversatus est, ut me sibi perpetuum devinxerit, quod ipse suâ modestiâ, vitæque innocentîâ atque singulari industriâ facile consecutus est. Quum avtem talem ipsum jam deinceps futurum certò confidamus, meâ sane non opus habet commendatione, se enim havt dubie bonis omnibus ipse commendabit. Interim cum in exteris nationibus non esse nullos, qui vel mei respectu cuivis bono bene sint facturi, existimem, omnes ubicunque locorum doctos, cujuscunque etiam status sint et dignitatis, reverenter et officiose rogo, velint Jacobum hunc quâ consilio quâ auxilio juvare et ornare, ut inclyto huic regno vir utilis tandem ad nos redeat. Nobis vicissim ut peregrinis omnibus benigne

faciamus, perpetuo cordi erit. Feliciter vale Lector benivole.
Hafniæ 9 Maji, Anno 1604.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 271. 8vo, p. 290—1.

19.

Peder Hansen (Saxkjøbing) til Venusin.

Antea ad te, carissime Domine pater, favor perpetuum observande, literas dedissem, easqve tabellioni cuidam nomine Olao, qvi sæpiuscule huc ad nos se ventitare ajebat, perferendas tradidissem. Verum ille, expeditis omnibus negotiis, cum jam in procinctu esset propere abiturus, ad me adiiit et literas efflagitavit. Eadem avtem hora qva scribendum esset, pueri etiam informandi essent. Hoc qvæso benignius interpreteris, neqve me schedulâ aliquâ te dignari nolle existimes, qvasi alium, qvam pridem fuit, induerim animum. Longe a me absit. Equidem agnosco paterna tua in me merita, pro quibus maximas ago gratias, agamqve dum vivam. Etenim in me amando et ornando tam propensus fuisti, ut te mihi divinitus esse datum fatendum sit. Itaqve ex animo lætabar, me talem factorem esse nactum, cujus judicio acui, prudentiâ informari, doctrinâ instrui, et suavitate deniqve morum atqve sermonis recreari possem. Verum cum sciam te semper occupatissimum, hisce meis ne diutius te demorer, significabo saltem, res meas etiamnum (sit Deo laus) meliore esse loco. Deus avtem te diu nobis incolumem conservet in nominis sui gloriam et Reipublicæ utilitatem. Uxorem tuam dulcissimam, matrem meam carissimam, unâ cum puellis meo nomine salutes qvæso. Pisa, qvæ promissâ, in primis, Deo volente, habebis. Halsted 15 Septembris Anno 1604.

Tuus tuo merito totus

Petrus Johannis.

Clarissimo et præstantissimo viro Domino M. Jonæ Jacobi
f. Venusino, Historico Regio et Eloqventiæ in alma Hafniensi

Academia Professori publico, Patri et Mecænati perpetuum honorando.

Afskrift med Forfatterens egen Haand i Ny kgl. Saml. 271. 8vo' p. 309.

20.

Peder Hansen (Saxkjøbing) til Venusin.

Cum innumera tua, mi optime pater et patrone longe optatissime, in me collata beneficia contemplor, pudet me profecto tam diuturni silentii, et hactenus pro tantis beneficiis nihil gratiæ retulisse; sed quas quæso gratias referet, cui curta et parva domi supellex est? tamen ne prorsus ingratus videar, aliquod munusculum uxori tuæ suavissimæ, matri meæ carissimæ, mitto, quod ut boni consulat rogo. Sed postquam infirma tua valetudo mihi innotuit, sane eam, ut debui, graviter molesteque tuli: rumor enim erat, te in convivio quodam nuptiali adeo vehementer pedem offendisse, ut lectu prorsus decumberes; faxit vero Deus, ut cito convalescas, et rursus pedibus incedas. Quamvis avtem te semper occupatissimum esse sciam, tamen molestiis tuis aliquantam addere partem non vereor. Cum enim singularis tui erga me amoris vestigia perspexerim, me meosque tibi adhuc commendare non dubito; sed enixe rogo, velis hanc meam avdiciam vel importunitatem æquo animo perferre. Antea, Domine pater, Magnificum Dominum Cancellarium Arnoldum Witfeldum meo nomine compellasti, ut fratrem meum in album eorum, qui liberalitate Herluffi Trolle vivunt, susciperet, quod etiam, conditione addita, annuit, pro qua ipsius munificentia, tuaque ope et opera maximas ago gratias. Hujus avtem promissionis mihi factæ illum, data occasione, commonefacias, submissee peto. Bene et feliciter vale cum conjugæ tuæ lectissima totaque familia. Halstadij 3 Octob. Anno 1605.

T.

Petrus Johannis.

Forfatterens egen Afskrift i Ny kgl. Saml. 271. 8vo, p. 310.

21.

Venusins Erklæring imod Brugen af Exorcismen ved Daaben.

Exorcismus er en papistisk Ceremoni, med hvilken Daaben krænkes og vanhelliges, udi hvilken en Præst understaar sig at gjøre Mirakel, det er at uddrive urene Aander af Menneskene. At Exorcismus er papistisk, er noksom aabenbare; dog alle de andre Ceremonier, som Papisterne bruge i deres Daab, kunde med Beskeden bruges uden Guds Navns Bespottelse, ere dog afskaffede; men det, som er grueligst, have vi beholdt. Vi kalde det en papistisk Ceremoni, ikke for den Sags Skyld at alle deres Ceremonier ere saa gruelige og mod Gud spottelige, men fordi den iblandt mange andre er af Pavens rette Art og Satans Art. Thi som den haver slet ingen Fundament, der er ingen Mandat eller Exempel i den hellige Skrift, saa findes der meget i Skriften, med hvilket den aabenbare fordømmes.

Først skal man vide af dennem, som hannem forfægte, hvad heller Barnet er legemlig besat med Satan, eller det er en aandelig Besættelse. Dersom det er en legemlig Besættelse, da følger deraf mange absurda: at Guds Ord er usanddru; Gud haver lovet at være Abrahams og hans Sæds Gud evindelig; nu er det klart, at Guds Børn i det ny Testamente er betæet langt større og mere Naade end som Abrahams kjædelige Afkom under den gamle Forbunds Tid. Derfor kan det ikke have sig med de gudfrygtiges Sæd i det ny Test. værre end som med deres Sæd i det gamle. Nu vide vi, at Børn i det gamle Test. vare en stor Velsignelse af Gud, og jo flere Børn, jo større Naade agtedes det. Men hvad Naade var det at føde mange Børn af Djævlen besatte? Thi Satans Gjærning er Døden og Fordømmelsen, hun kan ikke bestaa der, som Guds Velsignelse Magt haver. End er det klart, at Samuel og andre have været Guds sønderlige Skjænk: jeg mener, da han blev født, da var Fanden langt fra; og Jeremias blev i Moders Liv kejst og salvet til Pro-

fet. Jeg tror vel, der var en anden Aand end den urene Aand hos og i hannem, der han endnu var i Moders Liv. Hvi skulde da ikke gudfrygtiges Børn nu i det ny Test. være saadan, ja end større Naade og Velsignelse delagtige? Ere de da Guds Naade delagtige, hvorledes kunne de være besatte med Djævelen? Thi Djævelen haver ingen Magt med dem, som Gud tilhøre. Desforuden dersom Børnene ere hedne og Moderen er heden, indtil hun bliver kirkeviet (jeg taler efter Pavens Vis), følger efter, at Barnet er besat. Jeg kjen-der vel, at det er, som Paulus siger: Vi fødes Vredens Børn, det er, vi ere af vor egen Natur og Byrd Guds Vrede under-givne, thi vi ere af en syndig Art og Malm, ikke hvis vor Værelse, som er Legem, Liv og Sind, anlangendes, men hvad vor Naturs Fejl og Brøst og den Tilgenegenhed til det onde, som hænger os i Liv og Legem, det betræffer. Meden vor Herre og Frelser, Christus Jesus, som er os bleven af Fade-ren Visdom, han haver ikke alene gjort os fra den gjørlige Synd kvit, men og fra den oprindelige. Og skal man distin-gvere inter naturam et gratiam. Af Naturen ere vi Vredens Børn, men af Guds Naade ved Jesum Christum fødes vi Guds Børn. Og ligesom de Israeliter bleve formedelst Om-skjærelsen forsikrede paa alle de Løfter, som Gud havde gjort deres Fader Abraham, saa vorder og gudfrygtige deres Børn ved Daaben lodtagne i alle de Velsignelser, som os er lovet og tilsagt i Christo. Ikke at de være dem kvit tilforn; men at Løfterne i saa Maade kunne stadfæstes og besegles. Have de været i Naaden delagtige, medens de vare i Moders Liv, og siden der de fødtes til Verden og efter Fødselen, hvor kunne de da være med Djævelen besatte, hvorledes kunne vore Præster uddrive hannem? Det er jo et af de Mirakler, som Christus gav sine Apostle at gjøre. Men disse Mirakler haver Gud af sin sønderlige Guddoms-Raad for mange hundrede Aar gjort Ende paa, endog hans Arm er ikke forkortet, og Lærdommen er om Christo den samme. Er dog sket nogle Jertegn siden den Tid, som ere gjorte ved Guds Finger, og usigelig mange derimod af Satans Magt.

Men det mene vi, at dersom alle vore Præster kunde uddrive Djævelskab, da kunde de og gjøre alle andre Mirakler, hvilket dog fejler dennem. Saa er dette nu sagt om den legemlige Besættelse, at den er intet, og derfor er uforneøden nogen Maning i Daaben.

Men hvad den aandelige Besættelse er anlangendes, ville vi ikke sønderlig disputere, om gudfrygtige Menneskers Børn, som de ved deres Bønner dagligen haver ofret Gud, medens de end vare i Moders Liv, skulde være aandelig besatte, det er, ganske raades og regjeres, røres og føres af Satan, Verden og deres syndige Kjøds Art. Man kunde det vel nægte, efterdi de ikke sandse, gjøre eller lade noget mere end nyfødte umælende Bæster, som endda ikke kunne siges at være vanartige, uden hvis deres Natur dem er medfødt. Det er vel Sanden, at Børn haver deres oprindelige Synd, det er, Fattigdom paa det gode og en naturlig Tilbøjelighed til det onde; men det er og sandt derhos, at Gud for Christi Skyld forlader dem deres oprindelige Synd og dennem denne Naade i Daaben besegler, ikke anderledes end han os gamle vore gjørlige Synder tilgiver og forsikrer os om denne Naade i Christi Nadveres Sakramente. Men lad det nu saa være, at de ere aandeligen besatte: da vilde jeg spørge ad, om saadan Besættelse kan med nogen Trolde-maning afskaffes. Jeg mener nej. Thi dersom saadant kunde ske ved saadan Maning, da kunde man hjælpe mange ugudelige Tyranner, Gudsbespottere ukyske, gjerrige, Drankere, Løgnere, naturlige Tyve etc.; man behøvede ingen lang Proces med dennem, uden man kunde give sig til dennem med disse Ord: Far her ud, item: jeg besvær dig du urene Aand etc. Men denne Aand vil ikke vorde uddreven, der hører anden Middel til, om hvilken er uforneødent at tale. Er derfor bedst, man lader det være, eftersom Lutherus det haver villet, en legemlig Besættelse. Lutheri Navn fremdrage vi for den Sags Skyld, at mesten de, som med denne selvgjorte Blindhed beladne ere, respectere Lutheri Lære mere end Guds egne Ord. Det kan dog af Lutheri Skrifter vidtløftig bevises, at gudfrygtige deres Børn

ikke ere Satans Bolige. Dog alligevel dersom Menneskens Lærdom skal ansees, da skulde vi tro, at Vandet i Daaben er deificata: det er, Vandets Essentia og Værelse er omvendt til Guddoms Værelse, at det nu ikke er Under, at (o: om) det Vand gjorde stor Mirakel paa Køer og Stude etc.

Saadan menneskelig Digt lade vi nu fare, og skulde vi være nogen Mesters Disciple uden Christi, da holdt vi i den Sag heller med Brentio, som var Lutheri højeste Raad og anden Haand. Han afskaffede Troldemaningen fra Daaben i alt Schwaben og Würtemberg Land, mens Lutherus endda levede og saa' saadant for sine Øjne. Og er ingen Tvivl derpaa, at Lutherus jo selv havde denne Gryel afskaffet, som og anden Misbrug, dersom en Ting ikke havde forhindret det, den jeg ikke vil nævne; men hvo den ikke skjønne kan, han er seendes blind.

Nu ville vi agte den Action, som Præsten tager sig for i Daaben, hvor sindig den er. Først siger han: Far her ud, du urene Aand, og giv den Hellig-Aand Rum. Dette Anløb mod Djævelen drager ikke; han viger ikke for det første Stød, endog Præsten haver den Hellig-Aand, som han vil have i Steden for den onde. Her drages to stærke Helte, Gud og Satan, og Gud haver Præsten til Hjælp¹⁾. Jeg mente, at Gud er stærkere end Satan; og hvor han vil bo, derfra faar Satan at rømme. Men her gelinger det ikke; derfor maa han læse en Hob og give sig saa til hannem paa nyt med disse Ord: Jeg besvær dig etc. Se nu maa han rømme, den Forræder. Det giver mig en Under, at han ikke end en Gang griber ham an, efterdi alle gode Ting skulle være tre. End er dette mærkeligt, at der siges i Maningen: at du udfarer og viger fra denne Jesu Christi Tjener. Jeg maatte gjerne vide, hvorledes den er Jesu Christi Tjener, som er Satans egen og af hannem besat. Jeg mente, at ingen kunde kalde Christum en Herre uden ved den Hellig-Aand.

Efter temmelig afvigende Afskrifter i Thottske Saml. 330. 4to, og i Geneal. herald. Selskabs Saml. i Geh.-Ark. •Generalia. Nr. 8•. I det

¹⁾ Afskriften A. har: Præsten haver Gud til Hjælp.

sidst nævnte Hdskr., »En Samling af 77 Smaaestykker, for det meste til den danske Kirkehistorie, foræret Selskabet af Hr. O. Bang«, findes Stykket S. 459 flg. med Overskrift: »M. Jonæ Jacobi Venusini Eloqv. et Hist. Prof. Hafn. Danske Discurs om Exorcismo«. Afskriveren (Klækker O. Bang) har tilføjet: »Omittatur hoc schediasma mere scoticum, licet suis fundamentis non destitutum«. Denne Bemærkning antyder Grunden til, at Bang ikke har optaget dette Stykke i sin »Samling af adskillige nyttige og opbyggelige Materier«, hvor adskilligt andet vedrørende dette Emne er meddelt.

22.

Fortegnelse over en Del Haandskrifter, som det synes af leverede til Universitetsbibliotheket efter Venusins Død.

In quarto.

- M. Johannis Suaningii historia Danica, et ex ea
 Regum gentilium pars I. a Dan ad Hiarnum,
 pars II. ejusdem ad Haraldum Klack.
 Item Regum Christianorum pars I. inde ad Ericum
 agnum.
 et II. vsque ad Christophorum 2,
 et III. quæ finitur in Christophoro 3 Bavaro.
 Et pars IV. Historia Christierni I.
 Et V. Historia Christierni II.
 Supplementum historiæ Norwagicæ usque ad Olaum Haquini
 filium, ex Antiquitatibus cum appendice de Baronibus
 Orchadensibus.
 Summa Saxonis brevissima et compendium historicum Jacobi
 Wifeldii a Valdemaro IV. ad Fridericum 2. cum historia
 mortis Friderici 2. per M. Christophorum.
 Causæ belli Suecici Friderici.
 M. Petri Hegelondi Historia belli Suecici ab anno 63.
 M. Magni Mathiæ Episcopi Lundenses.
 De coronatione Regum et Reginarum consideratio, cum coro-
 natione Sophiæ Reginæ an. 72.
 Collectanea annalium Regum Daniae usque ad annum 1448, et
 fragmenta episcoporum Viburgensium et Burglanensium.
 Epitome de regibus Daniae M. Petri Hegelundi.
 Kirkehist. Saml. 3. Række. I. 20

Genealogia Regum Daniæ ex domo Oldenburgica.

De Feudo Slesuicensi, Suaningius.

Chronica Saxonica Germanice.

Catalogus Episcoporum Ripensium.

Rerum Danicarum fragmenta ex antiquitatibus Norvagicis et Islandicis, cum nonnullis pertinentibus ad catalogum Regum Sueciæ.

Niels Kaas, Cancellarii, Copie bog aff Kongelig oc Bispers breffue ab an. 1254 ad 1315.

Chronica Slavica de Lybeck, Hamburg, Rostock etc. ab an. 814 ad annum 1487.

Foedus anni 36 Christiani 3. et Gustavi, item regni Daniæ et ducatus Slesvicensis an. 1533. Item Erici Regis Daniæ et Henrici ducis Lunæburgensis an. 1418 Neoburgi, cum forma iuramenti regis Daniæ eligendi, med Kong Christophers handfestning. Item Kong Valdemars, oc nogit om Kaasen til Grønland.

Historia Jacobi Vlfeldi ad Tychonem Brahe, an. 85.

Adversaria diversa de rebus Danicis.

Om Kong Erich i Find[land] cum adversariis ac diversis.

Diversa inter regem Danicæ et Scotos, Francos, Anglos, Pontificem, Hispanum, cum aliis nonnullis ab an. 80 etc.

Chronica ordinis Teuthonici Germanice per Borussiam etc.

Compendium historiarum mundi et regum Daniæ usque ad Christiænum captivum.

Catalogus Episcoporum Aarrhusiensium.

Nock Catalogus Episcoporum Aarrhusiensium.

Literæ Erici XIV regis Suecorum, item Johannis III.

Adversaria Nicolai Kaas de Jølbygaard ab an. 1448 [ad] an. 1550.

Item adversaria ab an. 1448 ad an. 1550.

Nock adversaria fra 1448 ad an. 1551 etc.

Excerpta ex gestis Pontificum Bremensium de regibus Daniæ.

Dronningens kroning an. 72.

Veriloquium vetus a Dano et Angul secundum Saxonem etc., usque ad Olaum filium Margaretæ.

Chronicon Ecclesiæ Ripensis.

De coloniis diversis seu egressionibus ex Dania, de sepultis Ringstadii et Soræ.

De mundo cum genealogia universali et annalibus etiam Danicis ab Haraldo an. 821.

Gesta Danorum seu summa Saxonis Grammatici ad Valdemarum Christophori filium an. 1340.

Stadsrætt Christophori Bavari, Hafniæ.

Vita Christiani captivi paa Rim.

Adversaria om Kong Suerker ab an. 1208 ad an. 1549 (!).

Statuta provincialia ecclesiæ Dacianæ Petri archiepiscopi Lundensis.

Abbreviatio Saxonis usque ad Valdemarum Christophori filium.

Cum chronicis Danorum ecclesiasticis et præcipue Sialandiæ inde a S. Olao etc. ad an. 1368.

Chronicon Suecicum Doctoris Erici ab Erico Gotho seu nato Christo ad an. 1443.

Rimekrønick om Island. An. 1569.

De bello Suecico Friderici II an. 1565, latine, ex impresso contra Danos, anonymi.

De coronatione Annæ reginæ Scotorum an. 1590.

De Gotlandia nonnulla ab an. 1238 ad 1527.

Claus Ercebisps i Lund hans optegnelse fra Aar 1104 indtil 1534 continuered.

Om Otte Rud Admirall 1565.

Bispe Laug Vrnis Testament 1529.

Kong Christophers privilegia, An. 1440.

Kong Christophers obligatz 1439.

12 excellentiæ Daniæ, cum annalibus a Haraldo Blotand ad an. 1286, cum brevi epitome Saxonis usque ad Canutum regem, an. 1183 etc.

Antiquitates rerum Danicarum a Valdemaro 4. ad an. 1558.

Christiani 3. obligation an. 1536, 5 stæcker.

Adversaria ab an. 1168 ad an. 1508, 3 stæcker. Item adversaria fra an. 1295 til 1563, 1 stæck. Noch fra an. 1274 til 1508. Nock fra An. 1331 til 1559.

Summa Saxonis Germanice in charta pergamena, desiderato titulo ab an. dni 1255 ad an. 1319.

Recessus Christiani 2. an. 1513 in fol. Confirmatio illius electi.

Item recessus Frederici I. Nock recessus Christiani III, et de captivis Episcopis, causis captivitatis, item constitutionibus politicis, An. 36. Nock hans handfestning An. 37. Noch en anden recess An. 1540. Nock Foræning imellom Danmarck oc Slesvig, An. 33. Item att Slesvig hør til Danmarck etc. Nock Dom offuer Jørgen Pedersen til Stockholm 67. Nock Friderici 1. breff om Adels oc Prelaters Frihed offuer dieris tiener 27. med Bispens aff Vensøsel hans Statuter mod Lutheranerne.

Paulli Orosii historia in charta pergamena.

Om Her Peder Schrams leffnit anno 1581.

Epitome Saxonis eadem quod superius impressa usque ad Christianum Oldenburgensem.

Om Kong Erick aff Pommeren.

Copie bog om Guds vrede for Cleresiet fortryckt anno 1575.

Copia Proclamationis Jacobi Regis Angliæ. Literæ Christophori Regis anno 1330.

De sepultura Frederici 2di cum articulis nobilium.

En liden Copie bog paa pergament Ecclesiæ Viburgensis.

De vita et morte Friderici 2di D. Andreæ Laurentij.

Diploma Christiani 2di ad civitates Stagnales.

Statuta Synodalia Roeschildensia.

Feidebreff Augusti ad Johannem Fredericum.

Proscriptio imperatoria Joh. Frederici.

Literæ Episcoporum Cimbricorum ad M. Joannem Eccium anno 1532.

Literæ Maximiliani contra Suecos anno 65.

Knud Gyldenstierns leide, som hand gaff Christiano 2do met Kong Frederiks fuldmact.

Søerett Christiani 2di.

Kong Frederiks den førstes Recess anno 1523.

Liber primus Saxonis paa vers Jacobi Mathiæ.

Oratio funebris Hemmingij de Christiano tertio.

- En Vidisse aff Knud Gyldenstierns ad Christianum 2dum.
 De Episcopatu Revaliensi pertinente ad Regem Daniæ, 5 Copier.
 2 Kiøbmands breffue.
 Collectanea aliquot annorum 85 ad 1265.
 Catalogus librorum historicorum anno 1602 bis, quod monu-
 menta hæc accepit M. Jonas Coronensis.
- In Octavo.
- Epistolæ Domini Abbatis Vilhelmi de Ebleholt, paa pergament.
 De ortu, vita et passione S. Canuti Regis.
 Constellatio lapidum quorundam pretiosorum.
 En forrørseddel anno 59.
 Catalogus Episcoporum Slesuicensium impressus.
 Literæ Gregorii undecimi datæ capitulo Viburgensi.
 Literæ Friderici 2di ad Suecos 69 bis uiolata transactione
 proxima. Literæ eiusdem Friderici ad status Sueciæ anno 63.
 Eadem scriptæ et obsignatæ.
 Ejusdem literæ ad Smalandenses Anno 64.
 Literæ Erics 14. ad Vestergytlandos anno 63.
 Catalogus Episcoporum Ripensium.
 Bispens breff udi Osloustict paa Pergament anno 1551 om
 kirkens bygning.
 Kong Christians leidebreff aff Knud Gyldenstiern.
 Kong Erics breff til Halland, anno 65.
 De Dytmerschers antuort paa undsigelse breff anno 59.
 De miseria [curatorum].
 Relationes de Ungaria.
 Literæ Friderici ad Comitem Frisiæ anno 1514.
 Literæ M. Nicolai Coldingensis ex castris ad Suaningium
 anno 63.
 Literæ Jacobi Regis Scotorum ad Johannem Regem Daniæ.
 Literæ Femariensium ad Johannem Regem.
 Literæ Jacobi Gubernatoris Scotiæ ad Christianum Regem
 anno 43.
 Literæ Ditmarsiensium ad Fridericum 2dum.
 Erics 14 Sueciæ Regis literæ ad speratam Elisabetam Regi-
 nam Angliæ.

- Literæ Christiani primi anno 1541 (!).
 De Christophoro Rege (!) Daniæ Oldenburgico cum exercitu
 literæ Senatus Daniæ 1534.
 Confirmatio Episcopi Rugiensis per Petrum Palladium an. 51.
 Literæ Christophori Regis ad clericos anno 1443 de decimis.
 En Pasbore Adolphi.
 Memoriale super negocio Orcano.
 Ny tiender aff Dytmerschen.
 Christiani 2di breff thil Agerhus an. 18.
 Erasmus Campegio anno 25.
 Philippus Luthero anno 39 Frankfurdia.
 Responsum ad literas Gubernatoris Regis Scotiæ 1543.
 Literæ M. Nicolai Coldingensis 66. ad M. Paulum Mathiæ
 Episcopum Ripensem.
 Literæ Christiani Regis ad Henricum octavum Regem Angliæ.
 Item ad Franciscum Regem Galliæ anno 41.
 Item ad Ducem Saxonicum etc. 42.
 Literæ ex Noruegia ad Suaningium 62.
 Literæ Friderici 1mi om told.
 Henrici Angli regis literæ an. 1512.
 Aff Feltlegeren udi Lingkiøbing 1567, M. Christophori.
 Literæ Lubecensium ad Christianum Regem anno 49.
 Literæ Tychonis Brahe om X landtegere.
 Jocum Lestis breff om II tomis Lutheri.
 Literæ Magni Episcopi Hamarensis 23.
 Literæ Christiani 2 anno 1518 ad relationem.
 Valdemari literæ an. 1326. Erics Menuid 1311. Ecclesiæ
 Vibergensis 1328. Item Erics Regis 1319.
 Henrik Krummediks breff 1523.
 Literæ Johannis Regis datæ Universitati 1498.
 Efter en Optegnelse formodentllg fra 1608, hvori findes samtidige
 Rettelser med D. Joh. Pauli Resenii Haand. Gl. kgl. Saml. 1071. Fol-

Personalhistoriske Bidrag fra det 17de Aarhundrede.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

Der findes i de offentlige Bibliothekers Haandskriftsamlinger og andensteds opbevaret ikke faa Brevbøger og andre lignende Samlinger fra det 17de Aarhundrede, der indeholde en rig Skat af for største Delen endnu ubenyttede personalhistoriske Oplysninger. Mange saadanne har jeg i tidligere Tid omhyggelig gennemgaaet og gjort Uddrag af dem. Noget deraf er kommet mig til Nytte i de af mig udgivne kirke- og litterærhistoriske Arbejder, og særlig i Kjøbenhavns Universitets Historie fra 1537 til 1621; meget venter endnu paa en passende Anvendelse. Da imidlertid største Delen af disse Notitser vedrører Personer, der enten havde eller senere fandt Ansættelse i Kirkens eller Skolens Tjeneste, har jeg anset det for passende her at aabne en Plads for saadanne Meddelelser, idet jeg denne Gang begynder med en af de ældste Samlinger, i den Hensigt senere, naar Tid og Lejlighed tilbyder sig, at fortsætte med andre af lignende Art.

I.

Peder Hansen Saxkjøbings Brevbog.

Det Haandskrift, som her er nævnet, findes i det Kgl. Bibliothek, Ny kgl. Saml. 271. 8vo. Paa Titelbladet findes

skrevet: »Compositiones sub Petro Ivaro Borrichio 1594. — Petrus Johannis Saxcopiensis«. Og Hdskr. begynder da ogsaa med en Del Skoleøvelser (latinske Stile og Vers) fra Herlufsholm, hvor M. Peder Iversen Borck var Rektor henimod Slutningen af det 16de Aarhundrede. Derefter følger en lang Række Breve, akademiske Testimonier, Vers og andre Stykker, mest fra Tiden 1598—1605, alt i den ovennævnte Peder Hansens Afskrift, men kun for en ringere Del forfattet af ham selv. Den største Del er nemlig Breve fra og til Professor Jon Jakobsen Venusinus og Testimonier udstedte af ham som Privatpræceptor for Studenter.

Om Samleren Petrus Johannis Saxcopiensis eller Lolandus, vide vi kun, hvad der fremgaar af Haandskriftet, nemlig at han var en Søn af en Præst i Saxejøbing ved Navn Hr. Hans Pedersen (Faaborg), der maa være død omtrent 1599, efterladende idetmindste fire Børn, blandt hvilke Datteren Sofie, der den 15de Juni 1600 ægtede Faderens Eftermand i Saxejøbing, M. Jakob Frandsen (Varde)¹). Sønnen Peder Hansen gik i en Del Aar i Herlufsholms Skole, indtil han omtrent 1598 blev Student, senere (1600) blev han Amanuensis hos Prof. Jon Venusinus, i hvis Hus han boede og til hvem han sluttede sig nøje. Efter at have afsluttet sine Studeringer, gik han tilbage til sin Fødested, hvor vi 1605 finde ham som Huslærer (hos Præsten) i Halsted. Da hans Optegnelser ikke række videre, kunne vi ikke med Sikkerhed oplyse noget om hans senere Livsvilkaar. — Hans Optegnelser ere af forskjellig Art. Saaledes begynder han med:

Responsum Reginæ Angliæ ad Orationem a Legato Regis
Poloniæ habitam, extemporaneum ex ore dictæ Reginæ
a quodam consiliariorum calamo exceptum. 24 Jul. 97.

¹) I Samlingen findes Bryllups-Indbydelser til Biskoppen (M. Jakob Madsen) og til en Hr. Eskil. Ligeledes latinske Digte til Brudeparret af Nicolaus Wintherus og Petrus Johannis Lolandus (Brudens Broder).

Derefter følger:

*Coniectura de characteribus et imaginibus haleci divinitus
insculptis Anno (15)98 ex sacris literis veluti per divi-
nationem quendam deprompta per Matthiam Joannis f.
comminstrum ad ædem Divæ Virginis in civitate Otho-
niensi. Epistola dedicatoria ad Reginam dicta.*

Største Delen bestaar dog af Breve; men de ere indførte uden Orden mellem hinanden, saa det ikke er saa let altid at finde Rede derpaa, især da Afskriveren oftere har udeladt Aarstallene. For bedre Oversigts Skyld har jeg derfor ordnet Indholdet under visse Afdelinger.

1. Minder fra Herlufsholm.

I Ny kirkehist. Saml. VI, 154 flg. er meddelt en temmelig udførlig Biografi af Herlufsholms Skoles første for-tjente Rektor, M. Hans Michelsen; men om de Mænd, som i den nærmeste Tid fulgte ham i Embedet, ere Efterretningerne yderst tarvelige; det vil derfor, i det mindste for Yndere af Herlufsholm, ikke være ubehageligt at se den magre Navnerække suppleret med nogle Notitser, der, om de end ikke kaste noget rigeligt Lys over Skolens Historie, dog yde enkelte ny Bidrag til samme. Som Hans Michel-sens Efterfølger i Rektoratet nævnes i Melchiors bekjendte Skrift om Herlufsholm M. Jakob Povlsen Bager; men om ham indeholder nærværende Hdskr. intet¹⁾. Som sammes Eftermand anføres af Melchior en Laurentius, der senere blev Præst for Herlufsholm; af ham findes der i Samlingen et længere Digt til Venusin fra Januar 1597, hvoraf ses, at Mandens fulde Navn var Laurentius Vincentius, paa Dansk Lavrits Findsen; han havde været Venusins Skole-kammerat i Frederiksborg Skole, og denne havde senere paa flere Maader taget sig af ham; ved hans Indflydelse

¹⁾ Da han endte som Præst i Nysted, haves fra dette Sted nogle Efterretninger om ham, der vise, at han allerede 1584 var Præst der og døde 1593.

hos Arild Hvittfeld, der siden 1583 var Forstander for Herlufsholm, var Lavrits Finsen bleven Skolens Rektor, og siden da han havde paadraget sig Forstanderens strenge Vrede, havde Venusin atter formildet denne og formodentlig skaffet sin Klient Præsteembedet ved Herlufsholm, som han indtog indtil sin Død, der uden Tvivl indtraf samme Aar som Digtet er skrevet. Her følger nu de i historisk Henseende vigtigste Partier af dette.

Ante qvater senos tecum qvi contulit annos,
 Plurima jucundis seria mista jocis:
 Qviqve diu studiis tecum in communibus hæsit,
 Penè tibi clavdens regia in arce¹⁾ latus,
 Vir divine tibi mittit Venusine salutem
 Perpetuamqve optat Lavriger²⁾ ille tuus.

Efter udførlig at have omtalt deres Samliv i Skoleaarene, fortsætter Forfatteren saaledes:

Hunc qvoqve diversis in me testatus amorem es,
 Atqve qvibus poteras prodere cunqve modis.
 Nam longinqva simul lustrasses mœnia, prudens
 Cev Laertiades consilioqve vafer:
 Visissesqve simul sacrata palatia Phoebi,
 Bellerophonteis ora rigatus aqvis:
 Inde soli patrii jucunda regressus ad aria,
 Et studiis nactus præmia digna tuis:
 Rursus amicitiaë veteris vestigia, rursus
 Obstructum veluti pandis amoris iter.
 Namqve ubi lectus eras sancti tuba nuncia verbi,
 Successi tectis terve qvaterve tuis.
 Diva statim frugum genitrix, et nobilis Evan
 Acciti, præbent munus uterqve suum.

¹⁾ D. e. Frederiksborg.

²⁾ D. e. Laurentius.

Ornasti officio nec solum hoc dives egentem,
 Æra profecturo sed qvoqve grata dabas.
 Herlufsholmenses qvod pòst sim admissus in ædes
 Pubis et Aoniæ tradita cura mihi,
 Præsidio esse tuo fateor post Numina factum,
 Cognita sicqve fides est tua sancta mihi.
 At simul infirmo decerpsit corpore vires
 Morbus, et exarsit Præsidis ira mei,
 Pro me tunc animum sæva qvi bile tumentem
 Lenibat, Jona tune magister eras?
 Et tecum Magnus clarissima Bartholomæi¹⁾
 Progenies, animæ portio magna tuæ.

Efter end yderligere udførlig, tildels i indblandede græske Vers, at have udtalt sin Taknemmelighed mod Venusin, og efter at have sendt Hilsen til hans Hustru og Stifsøn Tancredus (Lælius), underskriver Forf. sig:

Herlovisholmi V Id. Januar. Anno æræ Christianæ
 MDXCVII.

L. Vincentius.

Naar det ovenfor er sagt, at Hr. Lavrits vistnok døde 1597, da støtter jeg denne Formodning især til et Brev i Samlingen fra Rektoren paa Herlufsholm M. Peder Errebo, af hvilket følgende Brudstykke kan anføres:

. . . . De statu nostrarum rerum aliquid commemorandum esset, sed cum tempus multa literis significare non permittat, de nostris communibus amicis aliquid hoc tempore tantum attingam, unde gaudium concipias. Pavlus ad functionem ecclesiasticam in Scania satis splendidam per generosum virum Christ. B(arnekov) vocatus etc. Illam provinciam²⁾, quam post se reliquit D. Lavrentius pie defunctus,

¹⁾ Mogens Bertelsen (Dalinus), der var Inspektør ved Herlufsholm, om hvem mere nedenfor.

²⁾ Præsteembedet paa Herlufsholm.

Dominus meus, vir generosus A. H(vitfeldt) fidei Joannis Michaelis commisit, quem suam concionem Dominica proxima habiturum speramus. Vale.

Petrus Arrebo.

Af Brevet kan man ikke se, hvem det er skrevet til; men at det er fra Aaret 1597 fremgaar deraf, at Peder Errebo selv forlod Herlufsholm i dette Aar, som nedenfor nærmere skal omtales, idet ogsaa et andet Brev angaaende dette Præsteskrift der skal meddeles. For Resten godtgjør ovenstaaende Brevfragment, at det ikke kan være rigtigt, naar der sædvanlig siges, at Hr. Lavrits's Eftermand i Præsteembedet ved Herlufsholm var Johannes Clynius, og at først efter denne kom Jens Michelsen. Sagen er vel den, at Johannes Clynius og Joannes Michaelis er een og samme Person, og denne Formodnings Rigtighed stadfæstes derved, at i den Præsterække, der findes paa en Tavle i Herlufsholms Kirke, er kun Johannes Clynius nævnet.

Om Lavrits Findsens Efterfølger i Rektoratet, M. Jens Mortensen (Pilt), findes der intet i Samlingen. Men jeg kunde dog have Lyst til at benytte Lejligheden til en lille Bemærkning om ham. Han blev senere (1591) Præst i Slangerup, hvor han døde 1595, og han er mærkelig derved, at han vel noget nær er den første danske Mand, som i den nyere Tid har forstaaet det oldnordiske Sprog. Han udgav nemlig »Norske Kongers Krønike oc bedrift, indtil vnge Kong Haagens tid, som døde Anno Domini 1263. Vdset aff gammel Norske og Danske«. Kbhv. 1594. 8vo. I Fortalen, der er dat. Slangerup 18 Juli 1594, siger han: »Denne Norske Krønike er mig meddeelt aff Velbyrdige Arild Huitfeld til Odersberg, Danmarckis Rigis Cantzler, der ieg vaar hos hannom, nogen tid siden, for omgængelssis skyld, vdi tjeneste. Oc er den samlet og vddragen

1) Se Melchior, Hist. Efterretn. om Herlufsholm, paany udg. af Leth, 2 385.

aff Biskop Iszleffs Skriff oc andre Norske Krønicker, aff huem veed mand icke«. Her faar man ikke blot et Vink om Anledningen til, at Hvittfeldt beskikkede M. Jens Mortensen til Skolemester paa Herlufsholm; men det kunde maaske ogsaa lykkes at paapege netop den Kilde, som han har benyttet til sin norske Krønike. For at sige det kort, formoder jeg, at det er den blandt Historikere vel bekjendte Codex Frisianus, en Samling af norske Kongesagaer, der ender med Hakon Hakonsens Død, altsaa netop paa det Punkt, Jens Mortensen angiver. I denne Kodex, som 1871 er udgivet i Christiania paa offentlig Foranstaltning af C. R. Unger, fandtes paa et Blad foran i Bogen med en Haand omtrent fra Aaret 1600 skrevet Navnet: Andreas Matthiæ Slangendorpius. Hvorledes skulde nu lettelig en ubekjendt Student fra Slingerup være kommen i Besiddelse af denne mærkelige Kodex uden derved, at M. Jens Mortensens Papirer og Bøger ere blevne solgte eller paa anden Maade adspredte i Slingerup, uden at Hvittfeldt har tænkt paa at gjøre sit Krav paa Haandskriftet gjældende i Tide, forudsat at han har haft noget Krav og ikke ligefrem har foræret Jens Mortensen hin Kodex — ligesom han gav Venusin Kongespejlet —, da han selv, skjønt født i Bergen, neppe ret har kunnet benytte nogen af dem.

Som M. Jens Mortensens Eftermand i Rektoratet nævnes M. Jørgen Christoffersen, med Tilføjelse at han siden blev Præst i Skaane. Om ham indeholder Peder Hansens Samling ikke noget; men det kunde fra anden Side oplyses, at han (formodentlig 1593) blev Præst i Væ og Provst i Gers Herred. Siden blev han den første Sognepræst i det af Christian IV ny anlagte Christiansstad, hvor han døde den 15de Januar 1630. Nærmere Oplysninger om ham findes hos Cawallin i Lunds Stifts Herdaminne V, 2—3. Hertil kunde føjes, at i M. Joh. Stephanius's Konceptbog (Kallske Saml. 512, 4to, p. 393) findes et Brev, dat. Sorø 9. Sept. 1610 til M. Jørgen Christoffersen, Præst i Væ og gammel Bekjendt af Stephanius, hvem denne

beder indlægge et godt Ord for Studenten Jakob Lavritsen, der havde rejst udenlands med Ove Ugerups Sønner, men efter Hjemkomsten ikke synes at have kunnet gjøre rigtigt Regnskab.

Efter M. Jørgen Christoffersen blev Peder Iversen Borck Skolemester paa Herlufsholm 1593. Om hans Levned kan oplyses, at han 1584 blev Hører ved Frederiksborg Skole, og da Skolen 1586 flyttedes til Sorø, fulgte han med. I et Brev af 15de Februar 1591 anbefalede D. Niels Hemmingsen og M. Christoffer Knoff ham til Universitetets Rektor, for at han ved Professorernes Hjælp kunde blive Præst i Universitetets Patronatskald Sæby i Løve Herred, hvor Præsten nylig var død. I Brevet omtales hans syvaarige flittige Skolearbejde¹⁾. Præstekaldet fik han dog ikke, derimod beskikkede Hvitfeldt ham som sagt 1593 til Rektor i Herlufsholm. Her var han kun i to Aar — vistnok paa Grund af Embedets ringe Indtægter —, men gjorde sig dog bemærket ved den Iver, hvormed han tog sig af Undervisningen i Græsk, paa hvilken der alt i den første Rektors, M. Hans Michelsens, Tid var lagt større Vægt end ellers sædvanlig i Skolerne²⁾. Peder Iversen udgav i kort Tid tre Skrifter vedrørende Sproget, nemlig: *De vocibus Græcorum encliticis, Rostochii 1594, 8vo*; *Agapeti Parænesis ad Justinianum, Græce et Latine, Rostoch. 1594, 4to*; og *Xenophonis Hercules carmine Græco heroico expositus, Lugd. Bat. 1595, 8vo*. Det andet af disse Skrifter er (i Maj 1594) tilegnet Kong Christian IV, i hvilken Anledning den kgl. Rentemester fik Befaling til at udbetale Forfatteren 20 Daler³⁾. Foran i Skriftet findes der et latinsk Digt til Forfatteren af Jacobus Tilemannus, Discipel paa Herlufsholm, og et græsk Digt til ham af Franciscus Georgii Nestvediensis, der ogsaa var Discipel sammesteds. I Maj 1594 tog

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 312—3.

²⁾ Gjellerup, Biskop Jens Dinesen Jersin, S. 26.

³⁾ Kongebrev fra Oktober 1594 i Sjæl. Tegnelser. XVIII, 366.

Peder Iversen Borck Magistergraden ved Kjøbenhavns Universitet under D. Thomas Finckes Dekanat, men opgav, som tidligere er berørt, Aaret efter Rektorembedet, hvorpaa han i nogle Aar synes at have boet i Næstved, uvist i hvad Stilling. Herfra skrev han i Begyndelsen af 1597 følgende Brev til Venusin, vidnende om hans Forkjærlighed for Græsken og om hans Studier:

Nihil omnino, venustissime Venusine, hic commemoro vel de verè paterna tua erga me cura solitudineqve, qva me nullo præeunte merito prosequeris: vel etiam de argumentis a mea parte pro tantis beneficiis. Saltem fatebor dicere cum Turnio illo te effecisse, ut vivam et moriar ingratus. Gratum profecto nobis fuit, qvòd rusticum nostrum donum ἄδωρον vobis non fuerit. Qvia itaqve pro hujusmodi leviculo tam copiosas egeritis gratias, imprimis ubi felicior fuerit captura, alius generis ἐνδομύχους νέποδας χαροπῆς βητάρμονας ἄλμης a nobis eritis expectaturi, atqve qvòd sartum tectum erit, beneficiorum vestrorum memorem animum, qvamvis reipsa non licet gratum declarare, experturi. Sed anteqvam, vir clarissime, te dimittam, cogit me locus qvidam cicatricosus, ut videor videre, in Nonni Dionysiacis tui exemplaris usuram implorare. Libro enim XXIII, ubi mentionem facit fluminis Rheni, attribuit ei Epitheton ἴβηρ et alibi aliquoties. In quibus videtur Rhenum facere fluvium Iberiæ Ἰβηρίας, sive qvòd idem est, Hispaniæ; qvòd vel te teste ἀντόπη et Mela, qvi ab Alpibus Rhenum decidere fatetur, erroris arguitur. Rhenus enim ni fallor (conjectura enim utor) dividit Germaniam a Galliis atqve defluit ad Oceanum Britannicum. Itaqve avt suspicari possum, Nonnum hujus ποταμογραφίας ignarum, avt alià voce juvandum esse locum. Sed ecce plures loci sunt, ubi hoc idem facit. Quid igitur statuamus? Scrupulum hunc, vir solertissime, si qvando in has cogitationes non adeo ἀμούσας digredi licebit, qvæso peramanter nobis eximas: juxta qvoqve ut Exemplar tuum Nonnianum meis aliquantisper usibus benignè destines: qvo enim ego utor mendosissimum est la-

cunisque plenissimum. Veruntamen opus nostrum Epithetorum comitificè (?) avctum est: quod vel tibi deberi fatebitur, si unquam, ut spero, in lucem prodierit. Jam enim olim rectissime monuisti, Epithetorum sesquipedalium elegantia et minime ex trivio petitorum jucunditate Nonnum abundare. Quod superest, ignoscas quæso huic meæ importunitati tibi ultra quam quod decet sæpiuscule negotium facessenti, deque tuo tibi Borrichio appromitte observantiam nominis et honoris tui beneficiorumque constantissimam. Vale quam felicissime cum suavissima tua uxore. Atque vos ambo salvete honorifice a me meaque ἀρετιοζῶ. Ex Musæo nostro mansionario Nestvedensi 24 Februarij 97.

T. tuisque ornamentis
addictissimus

Petrus Borrichius.

Viro clarissimo, virtutum ac eruditionis ornamentis venustissimo Dn. M. Jonæ Jacobo Venusino, Pastori Ecclesiæ Christi ad Divum Sp. primario ac vigilantissimo, suo Domino et Mecænati pro patre colendo, Hafniam.

I Aaret 1597 eller senest 1598 maa M. Peder Iversen være flyttet til Kjøbenhavn. Fra Begyndelsen af det sidstnævnte Aar findes følgende Nytaarsønske til ham blandt Venusins Digte, hvilket, i Forbindelse med forskjellige andre Vidnesbyrd, tyder paa et meget venskabeligt Forhold mellem disse to Mænd.

Ad Petrum Borrichium
initio anni MD IX HC.

Vita, valetudo, mentis vigor, otia Musis
Commoda, virtutis præmia, res, animus,
Et domus, et victus, vestisque et vesta, venusque
DIis voveo, ex voto sint ea cuncta tuo.

I Aarene 1598—1600 forekommer M. Peder Iversen Borcks Navn jevnlig i de akademiske Forhandlin-

ger¹⁾, og han synes at have søgt sit Udkomme ved at have Studenter i Kost; maaske har han tillige tjent dem som en Art Manuduktør. Et litterært Arbejde af ham fra denne Tid er: »Nogle herlige oc skønne Sendebreffue imellem Alexandrum Magnum oc Didymum de Brachmaners Konge, vdset paa Danske aff Vincentii Specula Historiali, Arriano, Glyca oc Plutarcho«. Kbh. 1599, 4to. — I Slutningen af samme Aar blev han kaldet af Kongen til Kantor og Lektor i Trondhjems Kapitel »efter moden Overvejelse og Samraad med Sjælands Biskop«, som Kansler Chistian Friis skriver i et Brev af 25de November 1599 til Biskop Isak Grønbæk i Trondhjem, hvori han melder hans Udnævnelse og anbefaler ham til god Modtagelse, da han var »vir virtute sua commendabilis²⁾«. — Den 10de April 1600 havde M. Peder Iversen dog endnu ikke forladt Kjøbenhavn, da han fik Universitetets Stevning over en af sine Kostgjængere, Peder Fos, Søn af Kapellanen Hr. Niels Pedersen Fos i Stege, der, som det synes, havde i Sinde at benytte sig af hans forestaaende Afrejse til at unddrage sig Betalingen af hvad han skyldte ham. Universitetet paalagde derfor,

¹⁾ Se Ny kirkehist. Saml. V, 106. Acta Consist. 17. Avg. 1599: »Johannes Melchior Munsterus citari fecerat M. Petrum Borrichium et quæsivit ab ipso primum, velletne pro reo Christierno Matthiæ causam dicere. Negavit M. Petrus. Deinde quæsivit de schedula adulterina, quam dixit M. Petrus sibi a Christiano Matthiæ traditam esse. Idque M. Petrus promisit, se probaturum sufficienter«. Ibid. 18. Avg. s. A.: »Rursus in ædibus Rectoris comparuit M. Petrus et produxit unum testem, Johannem Suering, qui juratus testatus est, att saa som igaar var 8 dage antuordet Christen Matzson hannem itt Seddel i hans stue oc bad, hand ville gaa med hannem thill Niels Bruse (Pedel), att hand maatte fo hans Testimonium. Men Seddelen klende hand icke. Item skiød M. Peder med paa itt Vidnisbyrd, Jacop Laurizsøn fød i Ribe.« — Jeg antager, et den nævnte Christen Madsen har været en af M. Peder Borcks Kostgjængere.

²⁾ Danske Mag. I, 87. Selve Kongebrevet om hans Udnævnelse er dog først udfærdiget i Decbr. 1599 (Norske Rigsregistrarer. III, 586).

under Tab af de akademiske Privilegier, Studenten, der hemmelig havde forladt Kjøbenhavn, enten at levere Budet, hvad han skyldte M. Peder, eller ogsaa inden otte Dage at møde i Rette med ham, »efterdi han nu ligger paa sin nødtørftige Rejse«¹⁾. Efter den sidste Ytring maa man antage, at M. Peder Borck endelig i Slutningen af April har begivet sig paa Vejen til Trondhjem. Han blev der imidlertid ikke længe; thi da Pesten samme Aar udbrød der, ligesom flere andre Steder i Norge, tog han Anledning deraf til snart igjen at begive sig ned til Kjøbenhavn, hvorom det nærmere erfares af følgende Brev i nærværende Samling fra Studenten Peder Hansen (Saxkjøbing) til hans Svoger Præsten M. Jakob Frandsen (Varde) i Saxkjøbing.

Ornatissime vir et affinis honorande, binas a te accipi literas, diversis temporibus exaratis, quæ sane gratæ extiterunt, tum quod indicarunt, te prospera adhuc uti valetudine, tum etiam quod tuum erga me animum declararunt. Mihi enim superioribus istis gratularis, quod M. Jonæ viro doctissimo et humanissimo familiaritate sim conjunctus, cui ut ministerium et obsequium præstem, omnium vestrum est consilium, quod ego minime repudiandum statuo. Quam huc a matre missam scribis pisonum semitonnam non sum assecutus, sed eam unâ cum literis intemperie hyemis detentam esse conjicio, de qua tamen re mihi satis havd liqvet. De dispositionibus avtem Evangeliorum Dominicalium scias me nomine tuo Petrum Vardensem bis compellasse, qui in illis quærendis curam ac diligentiam adhibiturum se promisit, verum nondum præstitit. Alios quoque studiosos de eisdem sollicitavi, sed operam perdididi. Mea igitur negligentia id factum esse ne existimes. Si enim venales extarent, pecunias potius erogarem. Nam nil carius constat, quam quod precibus emitur. Novi quod ad te scribam, nihil est; hoc tamen te celare nequeo, M. Petrum

¹⁾ Rørdam, Kbhvns Univ. Hist. IV, 472—3.

Borrichium ex Norvegia huc in Daniam reversum propter pestem, Nidrosiæ majorem in modum sævientem, quæ hic etiam in quorundam ædibus grassari cæpit, quam Deus clementer avertat. Prædictus ille a M. Jona ad cænam invitatus me de tua valetudine et conditione interrogavit, et inter alia præcepit, ut suo te nomine salute impertirem. Postremò res meas adhuc (sit Deo laus) esse integras, meque nihil desiderare cognoscas. Quod reliquum est, Deum Opt. max. ardentissimis votis precor, ut hic annus lætis auspiciis vobis ineat, lætioribus procedat, lætissimis exeat, Amen. Salveat a me soror mea Sophia, uxor tibi carissima. Bene vale. Hafniæ 17 Januarij Anno 1601.

T. T.

Petrus Johannis.

M. Peder Borck benyttede sit Ophold i Kjøbenhavn, der vistnok har varet temmelig længe, til at erhverve et Kongebrev af af 4de April 1601, paa at Værdalens Præstegjæld for Fremtiden skulde henlægges til Kantors og Lektors Tjeneste og Underholdning i Trondhjem¹). Det er ikke usandsynligt, at Venusin for gammelt Venskabs Skyld har benyttet sin Indflydelse ved Hove til at skaffe ham denne Gunstbevisning.

Fra de nærmest følgende Aar haves tvende Breve fra Biskop Peder Jensen Vinstrup i Kjøbenhavn til Borck; begge ere skrevne i Biskoppens Navn af hans Svigersøn Professor Joh. Stephanus og findes i dennes Konzeptbog (Kallske Saml. 512. 4to). Det første, der handler om Pesten og Dyrtiden, og besvarer et Spørgsmaal om, hvor længe en Kvinde skulde vente med nyt Ægteskab, naar hendes Ægtefælle var dømt paa Livet eller rømt, lyder som følger:

Ad M. Petrum Ivari Borrichium, Lectorem Nidrosiensem,
Soceri nomine.

Quæ tu, Doctiss. Dñe Petre, quereris, in tuis ad me summa cum benevolentia significatione scriptis literis, de

¹) Norske Rigsregistrarer. III, 625—6.

rerum apud vos, in illa potissimum Boreali parte Norvegiæ, statu, quem calamitosum admodum faciant multa indignationis divinæ documenta; ea ut credam nimis esse vera, facilius adducor, cum considero, quæ nos in Dania hisce annis proximis, iisdem ex causis, mala perpessi sumus. Etenim pestis contagium ita late grassando jam aliquamdiu per intervalla sæviit, quod fortè illic inaudistis, ut multa hominum millia, hoc biennio, passim per totum regnum absumpserit; nec adhuc planè extinctum esse, sed factis paulisper induciis, vires simul et virus recuperaturum, non desunt, qui ex reliquiarum indicio haud falsò fortassis ominantur. Quod tamen Deus opt. max. omen clementer avertat. Annonæ sanè difficultas, quæ summa fuisse putabatur anno superiori, multo equidem major et nunc est, et futura etiamnum videtur, ita nunc spem miserorum hominum vacuis aristis fallit sementis præsertim verna, ut hoc tempore precium unius hordei pondo apud nos ad 27 aut 28 marcas nostrates excreverit. Quid futurum in posterum sit, hinc licet augurari. Reliquum hoc tantum est, ut nos rerum omnium eventum Dei inprimis benignæ providentiæ et pii Magistratus curæ et sollicitudini committamus, certa spe subnixi, ut utriusque ope et opera rebus nostris afflictis aliquid tamen remedii inveniatur.

Alterum quod in literis tuis negotium fuit, quodque te potissimum ad scribendum movit, ita mihi commendatum habui ut quod maximè. Egi nimirum de eo diligenter cum Magnif. Dño Cancellario. Ac tametsi in constitutionibus Regiis extet casus, quo jubetur uxor, per totum triennium, mariti, propter quodcumque flagitium capitale vel a Magistratu proscripti, vel spontanea fuga et exilio absentis, adventum expectare: effeci tamen, haud sine summa difficultate et contentione, ut hic ipsius Magnificentiæ in innocentis personæ liberationem et libenter tandem consentiret, et literas præterea Regias nobis impetraret, quibus eadem sententia confirmatur, et optimi viri filia tam nefariè decepta ab istis nuptiis absolvitur, et ad alteras, cum visum fuerit, transire permittitur. Atqve hæc sunt, quæ tibi hoc quidem tempore ad literas tuas respondere

et volui pro meo erga .te studio, et pro varietate negotiorum, quibus distrahor, potui, quæ te in eam partem accepturum confido, ut tibi de mea voluntate optima quæque semper pollicearis. Vale feliciter cum uxore et liberis ex me et mea perhumaniter salutatus. Hafniæ d. 10 [Januarii] An. 1603.
P. W(instrupius).

Det andet Brev fra Vinstrup er dat. 22. Juli 1605 og indeholder Svar paa en Beklagelse fra M. Peder Iversen Borck, ikke blot over at hans Hustru var bleven ham utro, men ogsaa over at Konsistoriet i Trondhjem, som han jo forøvrigt selv var Medlem af, ikke ret vilde tage sig af Sagen, saa han kunde blive skilt fra Konen, og hendes Galan blive straffet, idet man som det synes forevendte, at Borck selv ved en altfor haard Behandling af sin Hustru havde givet Anledning til, at hendes Hjærte havde vendt sig fra ham. Hertil svarede nu Biskop Vinstrup, at han paa Borcks Vegne havde henvendt sig til Kansleren, der havde lovet, at der skulde udgaa en kongelig Befaling til Konsistoriet om uden Omsvøb at dømme i Sagen¹⁾. Dette skete ogsaa, idet der den 14de Juli 1605 udgik Kongebrev til Kannikerne i Trondhjem »tilholdendes dem endeligen at dømme udi en Ægteskabssag mellem M. Peder Iversen, Lektor der sammesteds, og hans Hustru, som med ferske Gjæringer blev funden i Senge med en Ungkarl ved Navn Mogens Pedersen²⁾«.

Angaaende M. Peder Iversen Borcks senere Liv vides kun, at han 1619 udgav »En liden Tractat om Mose Bøger« (trykt i Kjøbenhavn, og ingenlunde af saa ringe Omfang, som Titelen lader formode). Ventelig er det et Uddrag af de theologiske Forelæsninger, han som Lektor ved Domkirken havde holdt. — Han døde den 3die April 1627.

¹⁾ Brevet findes i Stephanus's Konceptbog, Kallske Saml. 512, 4to, p. 239—40.

²⁾ Norske Rigsregistranter IV, 121.

Blandt hans Børn kan nævnes Sønnen Iver Pedersen, der var kongelig Drabant¹⁾, og Datteren Sofie, der blev gift med Niels Pedersen Helsingør, der var Vicepastor i Værdalen, Svigerfaderens Præbendekald²⁾.

Efter M. Peder Iversen Borck blev M. Peder Michelsen Errebo (Petrus Arrebo) Rektor paa Herlufsholm. Han var en Søn af Michel Errebo, der havde været Bestyrer af Teglgaarden (den af hvilken Teglgaardsstræde har Navn) ved Kjøbenhavn; selv havde han studeret i Tydskland, hvor han havde taget Magistergraden, inden han i Aaret 1595 af Arild Hvitfeldt kaldtes til Rektor paa Herlufsholm. Kort efter sin Udnævnelse havde han en Rets-sag med en Knud Kremer i Kjøbenhavn, der var bleven hans Faders Efterfølger i Bestyrelsen af Teglgaarden, og nu krævede Sønnen for nogle formentlige Mangler i Faderens Regnskab. Han stevnede ham som Litterat for Konsistorium i Avgust 1595; men Professorerne vilde ikke dømme i Sagen, da de sagde, at Skolens Forstander og Bispen vare Mester Peders rette Dommere. Knud Kremer fik nu Hvitfeldt til at skrive til Universitetets Rektor, at han ikke havde noget imod, at Sagen mod Skolemesteren paa Herlufsholm blev paadømt af Konsistorium. Men ikke desto mindre vedtog Professorerne 15de November s. A., at de vilde tilskrive Arild Hvitfeldt deres Undskyldning: de kunde ikke befatte sig med Sagen, da den henhørte under Bispen³⁾.

Til Oplysning om M. Peder Errebos Virksomhed paa Herlufsholm kunne nogle Breve meddeles, som findes i Peder Hansens Samling. Det første er følgende Indbydelse til et Gilde for Skolens Disciple, Lærere og Venner, som

¹⁾ Norske Rigsregistrarer V, 601—2.

²⁾ Erlandsen, Biografiske Efterretn. om Gejstligheden i Trondhjem Stift, S. 351.

³⁾ Ny kirkehist. Saml. V, 74—6. Rørdam, Kbhvns Univ. Historie IV, 409—10.

skulde holdes tredie Pintsedag (formodentlig 1596). Indledningen viser, at saadanne Skolefestligheder ogsaa tidligere havde været brugte paa Herlufsholm.

S. D.

Cum laudabili consuetudine sit receptum, ut hoc amænissimo anni tempore in hac libera schola convivium celebretur, ad quod honestissimi viri matronæque optimæ invitari solent. Nam qui hactenus hanc provinciam scholasticam sustinuerunt, ni fallor, statuerunt, mores hujus scholæ juventutis naturâ perversos, ex vita solitaria, quam traducit, multo perversiores fieri, nisi aliquando ad consortium honestissimorum hominum admitteretur, unde disceret, quomodo ipsa præcepta morum a præceptoribus sæpe inculcata ad praxin sint referenda. Hanc meorum antecessorum opinionem non improbandam duco, sed potius maximis laudibus efferendam, præsertim cum ad finem illum optimûm, de quo supra mentio facta est, respexissent. Tertia itaque feria Pentecostes, Deo annuente, symposium quoddam instituere decrevimus. Quare obnixè te rogatum habemus, ut præfinito tempore nostram hanc scholam invisere ne gravareris, honestissimaque tua præsentia juventutem hanc ad modestiam honestatemque servandam inflammares. Quod si precibus meis te vinci patiaris, certo ut tibi persvadeas velim, illud havd nostræ scholæ ingratum futurum. Vale.

Petrus Arrebo.

Det næste Stykke er et Testimonium (vel ogsaa fra 1596) for en adelig Lflænder, Werner Schlistedt, som havde besøgt Herlufsholms Skole. Det meddeles som formentligt Vidnesbyrd om, at Skolen var saa godt anset, at den ogsaa fik Besøg langvejsfra.

Isocrates ad Demetricum.

„Ne te pigeat longam ire viam ad eos, qui se aliquid utile docturos profitentur. Cum enim mercatores rei familiaris avgendæ gratiâ tanta maria traiciant: turpe fuerit adolescentes excolendi ingenii cavsâ nec terrestre iter velle susci-

pere¹⁾“. Hoc considerans hic nobilis ac honestus adolescens Wernerus Schlistedius Livonus, se a mercatoribus superari non passus est: sed relicta dulcissima patria relictisque parentibus dilectissimis, iter suum satis periculosum in Daniam direxit, ubi triennium in libera schola Herlufsholmensi gratiâ cognitionem liberalium artium lingvarumqve exhavriendi vixit, ac ita qvidem vixit, ut semper mihi et meis collegis non modo vitæ integritatem, verumetiam assiduam diligentiam probârit, ut utriusqve nomine merito commendari possit. Qvapropter prædictum discipulum nostrum testimonio hoc nostro diligentiæ et honestatis merito ornamus; orantes omnes bonos viros cum debita officii et honoris mentione, ad qvoscunqve prædictum discipulum nostrum pervenire contigerit, velint ipsum amore et benevolentia complecti et fovere, et qvibuscunqve concedetur rationibus promovere. Ita et qvod Deo gratum et se dignum erit, facient: atqve ipse omne bonorum officium virtute compensabit. Datum Herlufsholmii.

Petrus Arrebo.

Efterfølgende Brev er sikkert fra Aaret 1597 og vedrører aabenbart Besættelsen af Præsteembedet paa Herlufsholm efter den forhen nævnte Hr. Lavrits Findsens Død. Jeg antager at Brevet er skrevet til Jens Michelsen Klyne, der fik Embedet efter ham.

Literæ tuæ, mi amice, 9 Junii offerebantur, qvæ indicarunt, te serio de nostra hac provincia obtinenda cogitasse: qvod ut tibi ex animo succederet, optandum esset. Sed ut animi tui sententia vel confirmaretur, vel funditus tolleretur, voluntati tuæ satisfaciendum judicarem. Qvapropter primum tibi nevtiqvam dubium esse velim, viduam afflictam a sua statione cum liberis tribus non esse amovendam propter causas gravissimas, qvas nunc commemorare brevitatis causa supersedeo. Deniqve hoc qvoqve attingendum, qvod adhuc

¹⁾ I Testimoniet anføres Citatet først paa Græsk, hvilket her forbigaa-

in dubium relinqvitur, utrum Petrus Mand, Cancellario¹⁾ unice commendatus, ad hanc functionem ecclesiasticam sit promovendus, priusquam iudicium Cancellarii (cui jus promovendi est) gravissimum mihi cognitum fuerit: hoc tamen addendum, P(etrum) ad hoc munus obeundum tota mente aspirare. Præter eum neminem scio, qvi Cancellarium hac de re sollicitarit. Itaque si conditio hæc, ea lege, cujus supra mentionem feci, tibi placuerit, poteris alacriter in tuo proposito pergere, ego tibi non deero. Vive et vale ad animi tui sententiam.

Petrus Arrebo.

Det synes at være gaaet Peder Errebo som saa mange af hans Formænd, at han snart var træt af Skolegjerningen paa Herlufsholm, der foruden den ringe Løn vel ogsaa har haft andre særlige Vanskeligheder. Da Hvitfeldt derfor fortalte ham, at han havde hørt af D. Eskil Christensen, Læge i Odense og Biskop Jakob Madsens Svigersøn, at Rektor-embedet i Odense blev ledigt med det første, skyndte M. Peder Errebo sig over til den nævnte Biskop, der var paa Visitats paa Laaland, for at anbefale sig til Embedet. Biskoppen paastod imidlertid ikke at vide noget om en nær forestaaende Forandring med Rektoren i Odense; men hvis en saadan indtraadte, vilde han især af Hensyn til sin Patron, Kansler Hvitfeldt²⁾, gjerne tage sig af Errebos Ønske. Denne var imidlertid den 14de Maj vendt tilbage til Herlufsholm og vilde have fratraadt Embedet der 2den Pintsedag, hvis Mogens Bertelsen, der var Inspektør ved Stiftelsen, ikke havde været fraværende paa den Tid. Herom er det nu følgende Brev til Professor D. Thomas Fincke (der sikkert maa henføres til Aaret 1597) handler.

¹⁾ Arild Hvitfeldt var som bekendt Rigens Kansler.

²⁾ Som det nærmere er omtalt i Ny kirkehist. Saml. VI, 344—6, var Arild Hvitfeldt forlenet med Vor Frue Provsti i Odense, hvorved han kom i forskjellige Berøringer med Biskop Jakob Madsen i samme By.

Vir præstantissime, patrone ac amice longe optatissime. Absoluto itinere meo, quod Hafniæ ingressus sum, quid responsi ab Episcopo acceperim, cui unice a Cancellario eram commendatus, T. Ex. significare volebam. Qvapropter tuam humanitatem cognoscere velim, me in Lolandia Episcopum offendisse, qvi lectis literis Cancellarii juramento confirmavit, se nihil quicquam de illa mutatione futura scire, de qua literæ Cancellarii meminerunt, ac dicere non dubitavit, se plane ignorare, unde D. Æschylus illa acceperit, quæ Cancellario ejusque convivis enarrabat. Sed si Rector Scholæ Othoniensis ad functionem ecclesiasticam fuerit vocatus, tum propter intercessionem Magnifici Cancellarii munus illud scholasticum fidei meæ demandandum havd negabat; nam nihil ei gratius jucundiusque accidere posse intellexi, quam ut aliquid efficere possit, quod Cancellario suo Patrono gratum acceptumque futurum sciat. Ad scholam 14 Maji reversus, me officio meo feria secunda Pentecostes abdicassem, si Magnus Hafniam profectus non fuisset. Itaque consilium propositumque meum mutare coactus fui, atque hic tamdiu moram nectere, donec Magnus ad nos redierit. Qvod superest, toto pectore et ardentibus votis oro Dominum Patrem Domini nostri Jesu Christi, ut te tuamque conjugem cum tota familia ab omni periculo et malo diu incolumem clementer conservet et custodiat. Amen.

Petrus Arrebo.

Ornatissimo ac præclarissimo Viro, D. Thomæ Finckio, artis medicæ Doctori peritissimo ac in celeberrima Academia, quæ est Hafniæ, Mathematicum professori solertissimo, amico et patrono suo summa observantia colendo.

Skjønt M. Peder Errebo ikke blev Rektor i Odense, opgav han dog Embedet paa Herlufsholm i Aaret 1597¹). Han endte som Sognepræst i Gamborg i Fyn og Provst i

¹) Ved denne Tid var Tycho Camphenius formodentlig Hører ved Herlufsholm, om hvem nærmere Efterretninger findes i Kbhvns Univ. Hist IV, 530—1, efter et Par Breve i Peder Hansens Samling.

Vends Herred. Men inden han langt om længe naaede til dette Embede, har han, saa vidt man kan se, haft adskil­ ligt at gjen­nem­gaa. Han synes nemlig en Del Aar at have været Kapellan i Gamtofte i Fyn — skjønt det var usæd­ vanlig, at en promoveret Magister og forhenværende Rek­ tor tog til Takke med en Stilling som personel Kapellan — og desuden havde han Uheld med sig, da Kongen 1608 vilde hjælpe ham til et Præsteembede. Det nærmere herom frem­gaar af følgende tvende Breve, der meddeles efter Originalerne i Fyns Bisparkiv, og hvormed kunde sammen­ lignedes en Notits i Kirkehist. Saml. I, 503, der godtgjør, at det virkelig er M. Peder Michelsen Errebo, om hvem der er Tale i efterfølgende Kongebrev :

Christiann thend Fierde medt Guds Naade Dan­ marckis, Vendis och Gottis Konning.

Wor synderlige Gunst thillfornn. Vider efftersom wy naadigst komme wdj forfharingh, hurledis oss elsch^e H. Hilarius Othonis, som een rom tid haffuer bethient dj thuende Sogner Asperup och Rørsløff, een deell aff Alder, een deell aff thillfallende Suagthedt, schall were saa vdmegtet, att hand cke formaar nu lenger at giøre och bewise hans Sognefolck den thieniste, som hands Kald och deris Saligheds fornøden­ hedt vdkreffuer, hurudinden I och vnderdanigst begierer att forstendigis, hurledis dermedt schall forholdis, i Sønderlig­ hedt effterdj Indwohnerne vdj for^{ne} Sogner haffuer bønliggen ahnlangit medt enn andenn Sogneprest vdj for^{ne} Hilarij Otho­ nis sted att maa bliffue forsiunede. Da ere wj naadigst till­ fredtz medt, at oss elch^e Hr. Peder N. fordom Capellann i Gamtofft, till for^{ne} vaccerende Kald for nogenn anden, dog at handt tillforn loughligen kaldis, maa bliffue promouerit och befordrit. Dogh at derudinden den Ahnordningh bliffuer giort, att handt alffuaarligen tillholdis att forsørge for^{ne} be­ dagede och affeldige Prædicant (som Kaldet for hannem be­ thient haffuer) met tilbørligh Vnderholdningh och weretegdt, saa lenge handt leffuer, att handt i hans Allerdome och Wahn-

magdt, for den thiennistis schyld hand i hans Vngdomb och welmagdt giort och bewist haffuer, icke gandsche schal bliffue vdskut eller lide Mangell, som for^{no} Her Peder will ahnsuare och were bekiendt. Der met scheer wor Willge. Befhalendis Eder Gud. Schreffuitt paa wortt Slaat Skanderborgh denn 4 Decembris Anno 1608.

Wnder wortt Zignett.

Christian.

Udskrift: Oss Elsch^e hæderligh och høyglerdt Mand M. Hans Knudtzenn, Superintendent offuer Fyens Stigtt.

Paategnet (sikkert af Bispen): Om M. Peder Michelsøn at forhielpet thiiil Asperup etc. den 9 Decemb. 1608.

At Menigheden ikke har taget noget Hensyn til denne kongelige Anbefaling, fremgaar af følgende Kaldsbrev, udstedt af Sognemændene i Roerslev:

Wi efterschreffne Peder Pedersøn i Roersløffgaardt, Anders Marquordtzøn i Blancke, Kirkeverger till Roersløff Kircke, Søffren Jørgenssøn i Roersløff, Anders Hanssøn, Madtz Christiernssøn ibid., Oluf Jørgenssøn i Blancke och Anders Hierrichssøn ibid. kiendis och giøre vitterliggt for alle vdj dette vortt obne Breff, att wii vaare forsamlede vdj Roersløff Kircke vdi Herritz-Proustens Her Zone Lauritzøns Nær-uærelse, adtt vduelge och kalle en gudfryctig lærd Mand vdi Her Eyler Ottessøns Stedt till vor sogne prest. Da haffuer wii efter en almindelig Bøn till Gud, och efter mennige Sognemendtz fuldmact, som oss her paa giffuen er, med voris Herretz-Proust, i den hellig trefoldighedtz Naffn, paa voris egen och mennige Sognemendtz vegne, vduaald och kalldett och nu med dette vortt obne Breff, vden ald Simoni, Gunst eller gaffue, efter Konning. Maitz. vor allernaadigste Herris Ordinantze och forordning vduelger och kalder denne Breff-viiser, Niels Madtzøn Rygbierg, till voris rette Pastor og Sogneprest att verre till for^{no} Roersløff Sogen och Kircke, dog med saadan vilckaar, att hæderlig och høyerdt Mand Mester Hans Knudtzøn, Superattendens offuer Fyens Stict,

kiender hannom vj Lærdom och Leffnitt der till duelig och bequem att verre, till Gudtz æris och allis voris Salighedtz forfremmelse, och hand ydermere aff Konning. Maitz. Lensmand, Erlig och Velbyrdig Mandtt Corvitz Rudt till Fuel-sangh, Konning. Maitz. Høffuitzmand paa Hindtzgaulls slott, bliffuer her till stadfedtst och samtøkt, da loffuer wii oss alle och huer, for^{ne} Niels Madtzøn Rygbiergh att ville kalle och kiende ther effter for vor rette Pastor och Sogneprest, och beuise hannom vj sitt Preste Embede ald tilbørlig ære och lydighed, som wii hannom plictige erre, och lade hannom niude till sin vnderholdning den sedvaanlig Rentte vj Thiende, Offer och ald anden Rettighed, som andre voris affgangne Sogneprester for hannom haffd haffuer aff arildtz Thiid, och effter Konning. Maitz. Ordinantze bør att haffue, vbehindritt och till guode Rede i alle Maade, ald den stund och saa lenge hand igien schicker sig imod oss vj lerdom och leffnitt, som en erlig och gudfryctig Sogneprest bør att giøre, som hand for Gud och sin Øffrighed bekiende vill. Saa er fordi voris ydmygelig kierlig Bøn och Begiering till voris kiere Øffrighedt baade geislig och versligh, som vj denne Sag haffuer effter Høybemelte Konning. Maitz. Ordinantze, Mandatt och Forordning att schaffe, att di ville for^{ne} Niels Madtzøn Rygbiergh med oss till for^{ne} Roersløff Sogne och Kald forhielpe och samtøcke; deth wille wii alle och huer vnderdanigen till allt guode althiidt gjerne fortiene. Till ydermere windisbiurd och trygger forvahrigh haffuer vii laditt trække voris Signeter neden for dette vortt obne Breff och venligen tilbedett voris herritzproust, hederlig och vellert Mand Her Zone Lauritzen, till vitterlighed med oss att forsegle. Actum Roersløff Kircke den 26 Februarij, Ao. Dni. 1609.

(Brevet er forsynet med syv paatrykte Segl. Til Provstens Segl er der afsat Plads; men det har aldrig været paatrykt).

Paategning: Roersløff Sognemends Kaldsbreff til N.

R. vden Proustens raad efter Ordinantzen, oc vdgif[ne] fuldmaect etc.¹⁾.

Som ovenfor er antydet blev M. Peder Michelsen Errebo endelig (der siges 1610) Sognepræst i Gamborg og senere Provst i Vends Herred, i hvilken Stilling han døde i Avgust 1632²⁾.

Til M. Peder Errebos Efterfølger i Rektoratet paa Herlufsholm beskikkede Arild Hvitfeldt 1597 Hans Jensen Alanus, en af Skolens gamle Disciple. Vi skulle ikke her dvæle ved, hvorledes han i sin Tid som et fattigt Barn kom med sin Moder til Sjælland, flygtende for Krigens Rædsler, fra Ala i Halland, og hvorledes han i den ædle, fromme Birgitte Gøye fandt som en anden Moder, og hvorledes han senere som ung Videnskabsmand færdedes vidt i fremmede Lande; thi om alt dette findes Beretning andensteds³⁾. Derimod skulle vi meddele enkelte Smaabidrag fra den Tid han var Rektor paa Herlufsholm. — Først da et Testimonium for en Discipel, han 1598 dimitterede fra Skolen:

. . . Honestus hic adolescens Marcens Marci Holm, qvi, dum mecum vixit in Gymnasio Herlufsholmensi, sedulam navabat operam honestati et eruditioni, tam artibus addiscendis, qvam latinæ et græcæ lingvæ studio, ut sperem illum fructus exoptatos bonis omnibus propediem editurum. Rogo igitur omnes, velint illum benignitate prosequi, amare et contra improbos defendere, ut intelligat, virtutem et diligentiam comitari favorem et præmium. Herlufsholmii Anno 1598, 19 die Majj.

Johannes Joannis,

Scholæ Herlufsholm. Rector.

Omtrent samtidig afgik fra Herlufsholm til Universitetet Peder Hansen (Saxkjøbing), hvem vi skyldte nærværende

¹⁾ Dette Brev kan tjene til at berigtige nogle fejlagtige Angivelser i den gl. fynske Præstehistorie, Ny kirkehist. Saml. VI, 743—4.

²⁾ Jvfr. Ny kirkehist. Saml. VI, 738. 744. 770.

³⁾ Vinding, Acad. Haun. p. 203—8.

Samling. Som Vidnesbyrd om, hvorledes Hvitfeldt tog sig af Skolens Fostersønner, kan meddeles et Par Ord denne skrev til Biskop Vinstrup, til Tak for at denne paa Hvitfeldts Bøn havde skaffet bemeldte Peder Hansen Underholdning i Kommunitetet. Brevet er vistnok omtrent fra 1598.

Charissime Domine Episcopo, intercessi apud te pro filio Domini Johannis Pastoris in Saxkiøping, ut is suscipi posset in album eorum, qvi Regia liberalitate vivunt, qvò etiam lubens annuisti, pro qva tua benevolentia gratias maximas ago. Mitto autem nunc ad te eundem studiosum, sperans te in personam optimæ spei collocasse. Deus te custodiat.

A. Wittfeldt.

Til samme Tid hører ogsaa følgende Brev til Venusin fra en Mand, der var Lærer paa Herlufsholm — muligvis den Christoffer Hansen fra Dalby i Sjælland, som gik over til Kalvinismen og blev Præst i Tydskland¹⁾. Navnet og

¹⁾ I Worms Lexicon over lærde Mænd I, 243 og 505 er der gjort to forskjellige Personer af ham. Paa første Sted kaldes han Christophorus Johannis Dalbye, og der bemærkes om ham: »Levede længe udenfor sit Fædreland; 1590 drog han fra Strasborg med Andrea Zvendio til Herborn, hvor han siden mest opholdt sig ved Greven af Nassows Understøttelse. Han besøgte siden en og anden Gang sit Fædreland, men kunde der ikke erholde nogen Befordring. Paa disse Rejser var han paa Søen nogle Gange i Livsfare». Paa det sidste Sted kaldes han Christophorus Johannidis, og der siges om ham, at han var født i Dalby og blev reformert Præst i Wittelsbach i Tydskland. — Det første Skrift, Worm anfører af ham: »Disp. de miseræ et liberationis humanæ causis. Herborn 1593. 4°. har jeg forgjæves efterspurgt. I Kgl. Bibl. findes derimod »Examen Controversiæ, utrum sit largius prandendum an vero coenandum, institutum publice in celebri Schola Herbornensi Nassovia, præside Dn. Johanne Pinciero — Respondente Christophoro Johannide Vallipagano [o: Dalby] Dan. Herborn 1593. 4to». Foran i Exemplaret findes skrevet et Digt undertegnet: »Christ. Joh. Vall. Herb. Cal. Apr. A. 93» til »Domino Nicolao Henrico, hero suo obseruando» — formodentlig Kanniken

Tiden stemmer, og Brevets Indhold kunde ogsaa tyde paa noget saadant.

Salutem in Christo Jesu P. Clar. vir Dn. Jona Venusine, agnosco paterna tua in me beneficia, pro quibus gratias et habeo et ago, quantas vel animus meus concipere et lingua exprimere potest. Sed maxime doleo, quod tua benignitate coram non possim frui diutius. Causa in promptu est. Nam quod olim Poëta, idem nunc ego fateri cogor: Contrivi miserè miser tot annos, gustando mala, gratias agendo, sperando ingenueque serviendo. Tantorum mihi præmium laborum sunt sapere atque poenitere. Hinc, nisi misericordis Dei potentia me sustineret, ad desperationem propenderem et præceps

Hr. Niels Henriksen i Roskilde. — Det næste Skrift, Worm anfører af ham: •Disp. de Prædestinatione. Edinburg. 1595. 4to•, har jeg heller ikke fundet. Derimod haves i Kgl. Bibl. •De exorcismo, qui adhiberi solet ad baptismum infantum. Item de Gynæcobaptismo, id est, baptismo infantum, quem usurpant mulieres in casu, quem vocant necessitatis. Sententiæ doctorum Evangelicorum, collectæ a Christophoro Johannide Dalby. Herbornæ Nassov. 1612. 8vo.• Skriftet er tilegnet Kong Christian IV i en Fortale, dateret Zeytzhelmii ad Albulam Nassovicam ipsis Cal. Jan. 1612. Forf. underskriver sig: •Christoph. Johannidis Dalby, div. verbi min.•, og omtaler, at han i sin Tid havde besøgt Roskilde Skole og Kbhvns Universitet, og hørt Lærerne sammesteds udtale sig om Exorcismen. — Endvidere haves af ham: •Navicularia eller christelig Skif-farts handel oc wandel. Item: Itinerarium eller Pillegrimskaft. Det er: Christelig weyviser til den hellige Graff oc det ny Jerusalem. Prentet i Bremen 1616. 12mo. Skriftet er tilegnet Jens Juel til Kjeldgaard, Kgl. Maj.s Rentemester, i en Fortale, dat. Zeytzhym. tredie Juledag 1615, og undertegnet: Christoffer Hansøn Dalby. Heri omtales, at Forf. i Sept. 1615 med sine tre •Pusiller• havde besøgt Danmark og været i Livsfare under Sejladsen. Statholder Brejde Rantzov havde under hans Ophold i Kbhvn indbudt ham til sit Bord, og flere andre Adelsmænd havde vist ham Velvilje. Som Steder, hvor han under sit Besøg i Danmark havde opholdt sig, nævnes: Roskilde, Kbhvn, Refstrup, Stubbegaard og Kjeldgaard. — Skulde hans Kjendskab til flere adelige, som nævnes, mon ikke skrive sig fra Herlufsholm? Af de omtalte Fortaler synes at fremgaa, at han har været Præst i Zeitzheim. Hvorfra Worm har Wittelsbach, vides ikke.

agerer. At mihi divinæ castigationes debent odium et fugam mali afferre, ne contra stimulum calcitrem. Ergo meæ saluti consulo, si relictâ patriâ, parentibus, amicis, ad peregrinos me contulero, ubi tranqville magis atqve ex animi sententia vivere mihi liceat, sed spe bonâ felicioris in patriam reditus, si quando visum fuerit Deo et Patronis huc me revocare. Et qvantam, scio, tu Dn. pater spem de me qvamvis indigno foves. Verum ne irrita fiat, opus est mihi longè majori bonarum literarum peritia, qvam spero me tandem consecuturum per Dei gratiam, devorando patienter qvasvis difficultates. Sic enim et nomine et vocatione mea me dignum gessero. Propositum vero iter alacris aggredior, qvandoqvîdem cui milito, is est victor. Igitur ille mihi gubernet iter, qvi mihi svasit iter. Solatur me interea illud Avgustîni: Da Domine qvôd jubes, et jube qvôd velis. Hunc rogo, ut in me stabiliat *εὐσέβεια μετὰ εὐτακείας*. Eundem precor, ut tibi semper adsit, et te magis magisque coelestibus suis muneribus decoret, eorumqve sanctum usum deinceps per te aliis monstret, ad suam gloriam, tuam salutem, et Christianæ Reipublicæ ædificationem ac utilitatem. Excusatum se habeas submissee rogat frater Magnus Bartolinus, qvôd gravioribus districtus non potuerit ad vos perscribere. Salutem officiosam et tibi et lectissimæ conjugî tuæ ipsius verbis ascribo. Salutem quoqve Dn. Tancredo, vestro filio, precamur, qvocum ut coram ego familiariter vixi, ita nunc etiam absens vivere videor. Et hoc vult amicitia nostra, in qvam nullum jus locorum intervalla obtinebunt, qvippe inter veritatis studiosis consistit. De meis rebus plura heri significabit frater. Unicum tamen, qvia nunc occurrit, addo. Conveni proximo die Dominico nobilem fæminam, generosi Dn. Olai Daa uxorem¹⁾, qvâ licet omni me culpa vacare intellexit facile, attamen irasci non destitit. Tulit id moleste mecum Dn. Andreas, pastor in Hellufmagle, ac proinde illi de meo ex dulcissima patriâ abitu, procul dubio, retulit. Illa qvîdem manum porri-

¹⁾ Til Ravnstrup.

gebat, sed vultum avertibat et colloquium mihi suum prorsus invadebat. Ita (ut ait ille) sunt omnes isti divites, si quid benefacias, levior pluma est gratia, si quid peccatum est, plumbeas iras gerunt. Sed nimius fortassis nunc sum. Ignosce quæso mihi avdacious, et vale perpetuo una cum charissima uxore, dilecto filio vestro, meo fraterno amico, atque adeo cum tota familia in Christo, qui est æterna salus. Ex libera Herlufsholmensi schola 6 Decemb. An. 98, quum perendie ad Ulyssæos errores redirem.

T. T. addictissimus

Christophorus Johannis.

Reverendo et cl. viro Domino Magistro Jonæ Venusino, Præposito et pastori Hafniensi dignissimo, favori meo adeo dignâ semper gratitudine colendo.

Følgende udaterede Brevfragment i Samlingen — vistnok fra Rektoren Hans Jensen Alanus, men uvist til hvem, og som det synes fra Aaret 1598 eller 99 — vedrørende den øverste Hører ved Herlufsholms Skole, handler maaske netop om hin Christoffer Hansen, der har skrevet ovenstaaende Brev. Noget sikkert lader sig dog ikke sige derom, uden andre Efterretninger komme til.

Pridie hujus diei literæ tuæ mihi reddebantur, ex quibus satis superque cognovi, te ex relatione hominum fidedignorum percepisse, hypodidasalum nostræ scholæ supremum a functione sua removendum esse, quod vix affirmare possum, præsertim cum se intercessionem bonorum hominum in gratiam Arnoldi Huitfeldti receptum iri speret.

Fra Aaret 1600 have vi følgende Brev til Alanus, der viser, at han alt var træt af Virksomheden paa Herlufsholm og ønskede Forandring, hvorefter han blandt andre henvendte sig til Biskop Peder Vinstrup og dennes Svigersøn Prof. Joh. Stephanus. Brevet, der er fra den sidstnævnte, findes i saa godt som ulæselig Tilstand i dennes Konzeptbog, Kallske Saml. 512. 4to, hvorfor en forøvrigt

mindre nøjagtig Afskrift fra forrige Aarhundrede (Ny kgl. Saml. 1390 Fol.) har maattet tages til Hjælp.

Dño Joh. Johannis Rect. Scholæ Herluffsholm.

Quod mihi negotium commendas, ornatissime Dñe Johannes, amice vetus et carrissime, id mihi ita erit cordi, ut quod maxime. Literas Dño Socero meo inscriptas ei reddidi, facta tui mentione tali, qualis fieri a me debuit. De qua, ut utriusque nostrum pudori consulam, nihil scribam amplius. Scio equidem per totum novennium expertus ipse, quantis cum difficultatibus et molestiis isthic lucteris, e quibus ut tandem aliquando elucteris, et pactum (!) moribus tuis aptum, virtute oc eruditione dignum, post illas jactationes attingas, Deus ipse benignus efficiet, excitatis, cum videbitur, mediis huic tuæ saluti procurandæ jam multo ante tempore in arcano consilio suo a se destinatis. Interim erit tuæ pietatis moram nonnullam, si qua interjiciatur, patienter ferre. Mea tibi opellula, constanter affirmo, non deerit, si quid per eam poterit unquam existimationi saltem dico et honori tuo promovendo accedere momenti. Dominus Socer meus tibi multam salutem precatur; de sua voluntate erga te ut dubites, æquum esse minime arbitratur, cum eam tibi coram prolixè satis declararit, verbis tum quidem, sed facto et re ipsa ut semel comprobet, se in omnes occasiones intentum fore pollicetur. De negotio autem, cujus meminerunt literæ nobiliss. Stenonis Brahe, nihil dum certi constitutum, nec se quicquam inaudivisse, nisi si rumor vulgi, et fama fortassis præsaga futuri, judicia Magnatum, ut alias persæpe in multarum rerum deliberationibus, ita hïc quoque prævertat. Quicquid erit, se facturum omnino, ut tui habeatur ratio. Hæc tibi totidem pene verbis, quibus respondebat, breviter significanda duxi.

Munus filiolo meo abs te missum esse, nullo nostro merito, libenter agnosco. Quod tamen, quemadmodum cogitaram, non remitto; arrogantis enim videri posset, benevolentiam ultro oblatam aspernari; sed apud me tanquam depositum esse promitto, donec ad suum possessorem per occasionem

optatam cum fænore et quasi postliminio revertatur. Vale feliciter etc. Hafniæ 8 Decembris 1600.

Joh. Stephanius.

Sit Ønske om Befordring fik Alanus opfyldt, da han i Foraaret 1602 blev kaldet til Professor ved Universitetet. Hans Virksomhed i denne Stilling, der varede til hans Død 1631, ligger dog udenfor vort Emne her.

Efter at Hans Jens Alanus var bleven Professor ved Universitetet, kaldte Hvitfeldt Normanden M. Vincentius Sigurdsen (eller Find Sivertsen) til Rektor paa Herlufsholm 1602¹⁾. Om dennes tidligere Liv vides følgende. Han var fra Oslo og studerede først ved Københavns Universitet. Det tidligste Spor, vi nemlig have truffet af ham, er følgende Mindelse til ham om at betale en Gjæld, han var Professorerne sammesteds skyldig:

Schedula Memorialis.

Monetur Dominus Vincentius Sigvardi Norvegianus, velit honestatis et fidei memor æris istud perexigui, quod ei cum bonis viris hujus Academiæ Professoribus intercedit, dissolvere. Nec sibi competere patiatur, quod dici solet: Bona nomina fieri mala nisi appellentur; tum multo minus alterum illud: Quod amico sit creditum, id ab inimico sæpe repeti. Faxit igitur, ut meliora de se tam sperari quam credi, uti antehac ita in posterum quoque, velle videatur. Valeat. D. 27 Novemb. (15)99.

Joh. Stephanius²⁾.

Udtrykkene i dette Monitorium vidne om, at Vincentius Sigurdsen den Gang ikke var nogen ganske ung Student. I April 1600 blev han immatrikuleret i Rostok. Han kom dertil som Hovmester for Jens Bjelke (til Øst-raat) siden bekendt som Norges Kansler³⁾. Her tog Vin-

¹⁾ Hos Melchior kaldes han urigtig Mag. Vincents Findo.

²⁾ Af Stephanius's Konzeptbog, Kallske Saml. 512. 4to, p. 48.

³⁾ Norske Samlinger I, 90.

centius Sigvardinus Norwegianus« den 16de Oktober 1600 Magistergraden¹⁾. Siden fulgte han med Jens Bjelke til Vittenberg og Leipzig; men paa sidstnævnte Sted forlod han ham for at drage til Jesuiterne, af hvis Lærdom han den Gang ansaas for at være smittet²⁾. Da han ikke før sin Bortrejse havde betalt den Gjæld, hvorom Stephanins havde mindet ham, skrev denne følgende Brev til den nylig beskikkede Biskop i Oslo for om muligt at faa Vincentius's Fader, der var i gode Vilkaar, til at afgjøre Sønnens Gjæld:

D. M. Andreae Bentzio Episcopo Asloiensis.

Clarissime vir, Domine et amice honorande, cogor auxiliium tuum implorando negotium tibi satis alias occupato facessere; sed cogor tamen. Eò enim necessitatis adigit me tandem fides boni viri Dn. Vincentii Sigvardini mihi non servata. Ejus tibi mitto syngrapham, peramanter rogans, velis per occasionem agere cum ipsius Parente, quem superstitem esse audio et in re lauta, quique tibi deinceps parebit, ne in tantillo debito filii famam et fidem periclitari patiatur. Potes facile et scio te velle hic mihi gratificari. Si quid erit unquam, in quo mea tibi opera utilis esse queat, expectabis eadem a me, quæ soles ab homine tibi multis nominibus devinctissimo. Vale animo et corpore salvus; et Christo duce proficiscere ad augustiss. officii tui capessendam administrationem³⁾. Salvebit ex me uxor tua plurimum, Ex Museo meo 7. April. A. 1601.

T. T.

Joh. Stephanus⁴⁾.

Betegnelsen af Vincentius Sigvardinus som »Dominus« tyder paa, at han tidligere har været i præstelig Stilling.

¹⁾ Schütz, Vita Dav. Chytræi. III, 485 b.

²⁾ Yngv. Nielsen, Jens Aagesen Bjelke, S. 3 (efter et Hdskr. i Kgl. Bibl., Gl. kgl. Saml. 2830. 4to).

³⁾ Den 29de Marts 1601 var M. Anders Bentsen Dallinus bleven viet til Biskop i Oslo.

⁴⁾ Stephanus's Konzeptbog, Kallake Saml. 512. 4to, p. 68.

Men derom er for Resten intet videre bekendt. Som tidligere er antydet, blev han 1602 Rektor paa Herlufsholm. Her gjorde han sig bemærket — ikke som man af det ovenanførte skulde antage ved jesuitiske, men ved kalvinistiske Tendenser, idet han lod Disciplene i Steden for Luthers benytte den hejdelbergske Katekismus, som er et af den reformerte Kirkes Grundskrifter¹⁾.

Til denne Tid hører følgende Brev til ham fra Prof. Johannes Stephanus, der bl. a. viser, at det gode Forhold mellem dem var fuldstændig gjenoprettet.

Dño Vincentio Sigvardino Scholæ Herlufsholmensis
Rectori S.

Grata nobis inprimis et valde jucunda futura fuisset honorifica præsentia tua, reverende vir, ad Nuptiarum nostrarum solennitatem exornandam. Verum quia id res tuæ non patiebantur, libenter accipimus excusationem tuam, et simul gratissimum habemus cum votum illud tuum tam pium et sincerum pro incolunitate nostra, tum præterea aureum nummum insignem uxori meæ carrissimæ abs te donatum. Hujus utriusque gratam memoriam perpetuo nos conservaturos pollicemur. Atque idcirco tibi vicissim de summo in Ecclesia Christi loco et augustissimo docendi munere, ad quod te divinitus vocatum intelligimus, ex animo gratulamur. Deumque opt. max. rogamus, velit tibi et vocationis et vitæ totius cursum in posterum etiam felicem et fortunatum esse. Et hæc quidem breviter tibi respondere volui, vel ideo etiam, ut scires, literas tuas nobis redditas esse, et negotium recte curatum. Nostra officia qvaliacunque tibi nunquam non constabunt paratissima. Vale feliciter ex me et mea salutatus plurimum et officiose. Hafniæ 24 Octobr. 1604.

T.

Joh. Stephanus²⁾.

¹⁾ Gjellerup, Jens Dinesen Jersin, S. 26—7.

²⁾ Stephanus's Konceptbog, Kallske Saml. 512. 4to, p. 214.

Den ærefulde Ansættelse i Kirkens Tjeneste, til hvilken Stephanus i dette Brev lykønsker M. Vincentius, var Embedet som Sognepræst i Tønsberg samt kgl. Forlening paa »Provstiet« sammesteds¹⁾, som han allerede nogle Maanedere tidligere havde modtaget, hvorefter følgende Kongebrev haves:

Christian IV. Gjør alle vitterligt, at efterdi der nu vacerer og ledigt er et Provsti udi vor Kjøbsted Tønsberg i vort Rige Norge efter afgangne Hr. Rasmus Hjort, fordum Sognepræst der sammesteds, da have vi af vor sønderlige Gunst og Naade undt og tilladt . . . at os elsk. hæderlig og vellærd Mand Mag. Vincentius Sigurdsen, som hannem udi samme Bestilling haver succederet, maa nu strax samme Provsti igjen bekomme og det siden, og al den Stund han er udi samme Tjeneste, have, nyde, bruge og beholde med al sin Rente og rette Tilliggelse, eftersom for^{no} Hr. Rasmus Hjort og andre hans Formænd for ham haft have, dog saa at han skal residere og bo hos for^{no} Tønsberg Kirke og være Ordinansen, som om Religionen er udgiven, aldeles undergiven og gjøre slig Tyng og Tjeneste med Prædiken og anden Del udi Kirken, som fremfarne Provster før ham gjort have. Sammeledes skal han opholde Skolen der sammesteds og af samme Provstis Rente og Indkomst forsørge de fattige udi Hospitalet der sammesteds med nødtørftig Underholdning. Skal han og aarlig til gode Rede give til os og Kronen en skjellig Afgift af hvis Tiende, som han haver i Tønsberg Len, og os og Kronen med Rette tilkommer, eftersom han med vor Lensmand derom tilens vorder. Og skal han bygge og forbedre den Gaard og Residens, han til samme Provsti bekommendes vorder, og holde Bønderne, der tilliggendes ere, ved Norges Lov, Skjel og Ret etc. Kjøbenhavn 17de August 1604²⁾.

¹⁾ •Provstiet• var et tidligere Kirkelen med ret anseeligt Jordegods og Tiender.

²⁾ Norske Rigsregistrarer. IV, 83—4.

Skjønt M. Vincentius var i denne ret anseelige Stilling til sin Død, findes hans Gravsten dog i Lunds Domkirke, og den bærer ifølge Sommelius's Disp. de Templo Cathedrali Lundensi p. 114 følgende Indskrift:

Her ligger begraaffuen nu salig hos Gud Hederlig och Høiglerdt Mand M. Fiend Siffuardsen, Sogne-Prest udi Tønsberg og Proest udi for^{ne} Tønsberg¹) leen. Anno 1677.

Selvfølgelig er Aarstallet urigtigt, men jeg ser mig i Øjeblikket ikke i Stand til at sige, hvilket det rigtige er. Müllers Beskrivelse over Tønsberg (S. 86) nævner vel Mag. Find Sivertsen som den sidste »Religions-Provst« i Tønsberg, men har ingen Angivelse om hans Dødsaar.

I adskillige af de tidligere meddelte Breve er nævnet — og altid med stor Velvilje og taknemlig Hengivenhed — en Mand, som ved denne Tid var nøje knyttet til Herlufsholm, Mogens Bertelsen (Dalinus), en ret mærkelig Personlighed, der i en Del Aar var Oeconomus eller Inspektør ved Stiftelsen og derhos synes at have haft meget at sige i Skolens Anliggender, vistnok ikke mindst paa Grund af den Tillid som Hvitfeldt havde til ham. Det almindelige Indtryk, vi faa af hvad der berettes om ham, er, at han var en lille Mand med et spillende Liv og en mærkværdig Virkedrift. I alle mulige Videnskaber var han hjemme, men især i de fysiske. Han maa have været et teknisk Geni, eller om man vil en Tusindkunstner, der kunde lave Fyrværkerier, Vandspring og meget andet. En vis Lyst synes han at have havt til det magiske, og Menigmand var ikke langt fra at anse ham for en Troldmand. En stor Ven af det frie og friske Liv i Mark og Skov var han, men tillige som det synes en saare venneseel Natur; Disciplene hang ved ham; Lærerne morede sig over ham, men holdt ligefuldt af ham og agtede ham. Kvinder und-

¹) I Aftrykket staar: Førne ønsberg — hvilket jeg har rettet paa ovenanførte Maade.

gik han; men et muntert Gilde til langt ud paa Natten var efter hans Smag. Han synes at have været Herlufsholms gode Aand i sin Tid. Og dog havde denne Mand sine Sorger, som følgende Digt af Venusin til ham, i Peder Hansens Samling, viser¹).

Ad Magnum Bartolinum extemporaneum.

Tu qvoqve, tu magnos inter numerabere Magne,
 Postquam te Proceres, postquam te vulgus odisse
 Cæpit, sic seqveris summi vestigia Christi,
 Qvi nempe ipsa fuit bonitas, sapientia, virtus,
 Et veri lux alma, itidem lex unica recti,
 Ille inquam, tamen, ille homines Deus inter, honores
 Nullos, nulla tulit virtutis præmia: verum
 Improbus, impostor, sceleratus, seditiosus,
 Mancipium Sathanæ, Sathanaqve obsessus et almæ
 Legis destructor, nunquid non audiit? Atqvi
 Cur nos hoc animo? cur tam iuvat esse tenelli?
 Ut non insani malesana opprobria mundi
 Contemnamus et in mediis lætemur ovantes
 Ærumnis: quando ipse Deus, quando illa bonorum
 Spirituum glomerata phalanx nos undiqve cingit,
 Atqve vetat, ne fors Sathanæ mundiqve misellos
 Improbilas, furor et fravdes nos usqve fatigent;
 Qvin etiam quando ipsa Dei volet Adrastia,
 Hostibus ora tuis obturabuntur, et instar
 Solis erit toti probitas tua cognita mundo.

Da Melchior allerede har samlet en Del Efterretninger om Mogens Bertelsen²), skal her kun tilføjes et og andet, som Melchior ikke har kjendt. Vi træffe ham første Gang, da han i Januar 1580 blev immatrikuleret ved Universitetet

¹) Blandt Venusins utrykte Digte findes ogsaa Anagramma nominis Magni Bartolini.

²) Melchior, Efterretn. om Herlufsholm, paany udg. af A. Leth, S. 61—3. Jvfr. Gjellerup, Biskop Jens Dinesen Jersin, S. 30—3.

i Padua¹⁾. Rimeligvis har han færdedes mange Aar i Udlandet. I Aarene 1594—6 træffe vi ham som Forstander (Prior) for Helliggejst Hospital (nu Vartov) i Kjøbenhavn. Samtidig synes han at have været en Art Forretningsfører for Tyge Brahe, der satte en stor Tillid til ham²⁾, hvorfor det ogsaa gik ham saa meget desto mere nær, da »lille Mons Bertelsen«, som han kaldte ham, syntes at svigte ham, efter at han havde forladt Fædrelandet³⁾. I Aaret 1596 eller senest 1597 fik han den ovenomtalte Stilling paa Herlufsholm. Det var rimeligvis ved hans Afgang derfra 1611, at Sten Brahe paa Bregentved, Tyges Broder, der holdt meget af Mogens Bertelsen, fik den ovennævnte Hans Jensen Alanus, der nu var Professor ved Universitetet, til at skrive det morsomme latinske Mindedigt over ham, hvoraf Brudstykker ere trykte i Pontoppidans *Ann. eccl. Dan.* III, 715—6 og andensteds. Jeg har (i Ny kgl. Saml. 743 Fol. Vol. 1) fundet en fuldstændig Afskrift af Digtet, ledsaget af en samtidig dansk Oversættelse af samme i Verseform, forfattet af den daværende Rektor paa Herlufsholm, M. Peder Pedersen Hie. Det hele har til Titel:

Epithaphium Dñi Magni Bartolini latine conscriptum a Dño M. Johanne Jani Alano, professore Hauniensi, sed ex dictamine et instinctu nobiliss. dñi Stenonis Brahe. Danico

¹⁾ Suhms Saml. II, 3, 6. Han kaldes her Sielandus. Maaske Navnet Dallnus, som undertiden tillægges ham, viser hen til Dalby, hvad da atter kunde tjene til at bestyrke Formodningen om, at den foran S. 335—8 omtalte Christoffer Hansen er den Mand af samme Navn fra Dalby, der gik over til Kalvinismen. Udtrykkene i ovenførte Brev fra Christoffer Hansen viser i ethvert Tilfælde, at der var et meget intimt Forhold mellem Brevskriveren og Mogens Bertelsen.

²⁾ Danske Mag. II, 291. 296. 298. 300. 4de Række II, 18—31. Breve og Aktstykker angaaende Tyge Brahe og hans Slægtninge, udg. af Friis, S. 28—9.

³⁾ Anf. Breve og Aktst. ang. T. Brahe, S. 82. 88.

autem rythmo donatum a Petro Petreio Hiennio Rectore Scholæ Herlovianæ, Anno J. Chr. 1611 Mense Junio.

Det latinske Mindedigt har til Overskrift:

Reverendissimi Domini Magni Bertolini Dalini, Theologi magni, mystici, Eremitici, Spiritualis, Philosophi, Philologi, Politici, Juridici, Nigromantici, clarissimi, consultissimi, amplissimi Abbatis, Oeconomi vigilantissimi, Mechanici, Tormentarii, Bombardarii, Hydrophantæ solertissimi, consummatissimi, Philophili amicissimi Memoriae.

Det er underskrevet S. B. (o: Sten Brahe). Denne Titel er i den danske Oversættelse gjengiven paa følgende Maade:

Den Hederlige Mand Mogens Bertelsen, Som war een stor Forborgen, Enlig oc Aandelig Klercke, en wellbeløst Høylerd, en forslagen Handeler, en weldreffuen Loukønn, en werdig Abbed, en forsictig Husholder, en Kunstener, en Arckelmester, en Byссе Handteirer, en schaffen oc fuldkommen Wandkicker eller Postmester, oc en trofast Wens Wen, thill Ihukommelse.

Naar Mogens Bertelsen her kaldes »en fuldkommen Vandkiger eller Postmester«, saa mindes vi om det interessante Forslag, han nogle Aar senere gjorde til Kjøbenhavns Vandforsyning. Forslaget, der er dateret Roskilde den 24de November 1617, har Melchior ikke kjendt; det findes nu trykt i Danske Mag. 3 R. IV, 171—5, og er stilet til Kong Christian IV, efter hvis Opfordring Mogens Bertelsen havde undersøgt, paa hvilken Maade og med hvilken Bekostning Vandet fra Søerne nord for Kjøbenhavn kunde føres ind til Staden. Imod Slutningen af Forslaget bemærker Forfatteren: »Befalder det Majestæten min ringe Inspection hertil at bruge, eller og det ganske Værk at forestaa mig naadeligen (at) betro, vil jeg underdanigst med største Pligt derudi mig tro og flittig lade finde«. Hertil kom det dog neppe, da han (ifølge Mel-

chior) døde et Par Aar efter under et Ophold paa Langeland hos sin Velynder Rigsraad Enevold Kruse. I Bertel Knudsen Aquilonius's store Brevsamling (*Epistolarum selectarum centuriæ quinque, Rostochii 1623*) findes flere Breve skrevne til Mogens Bertelsen under hans Ophold paa Borreby hos Kansler Christian Friis.

2. Akademiske Minder.

Under denne Overskrift kan det meste af Peder Hansens Brevbog henføres, idet den nemlig, som ovenfor er antydet, indeholder en temmelig betydelig Samling akademiske Testimonier, Programmer og lignende Stykker. Da de vigtigste af dem imidlertid ere meddelte eller omtalte dels i nærværende Udgivers Kjøbenhavns Univ. Hist. 1537—1621. IV, 435 flg. dels foran blandt Venusins Breve, saa skulle vi ikke her opholde os derved.

3. Laalandske Minder.

Hertil kunne vi tildels henføre Samlerens, Peder Hansen Saxkjøbings, egne Breve og andre vedrørende hans Slægt. Flere saadanne ere meddelte foran som stiledte til Prof. Jon Venusin¹⁾, eller ere dog lejlighedsvis omtalte. Det staar derfor kun tilbage at meddele følgende:

1.

Gratiam et salutem in filio Dei perennem.

Qvod felix atqve beatum sit, invocato sacrosanctæ Trinitatis numine, omnis honesti conjugij avtore et dispensatore, accedente meorum amicorum religiosa comprobatione, filiam meam dilectam, Mettam Jacobæam, nobili viro juveni Lavrentio Mule²⁾ despondi in conjugem. Nuptiarum vero solenni-

¹⁾ Se foran, S. 285. 299—300.

²⁾ Var fra 1 Juli 1590 til 1. Juli 1601 ansat som Sekretær i det danske Kancelli (Grundtvig, Meddelelser fra Rentekammerarchivet 1872, S. 159). Den 10. Febr. 1600 forlenedes han med et Kannedømme i Oslo, som han beholdt til sin Død d. 24. Marts 1603, da han blev stukket ihjel i Stedet for en anden (Norske Registrestranter. III, 591. IV, 35. Mumme St. Knuds Kirke i Odense, S. 322. Bloch, Den Fyenske Gejstlighed Hist. I, 66).

tatem Otthoniæ ad diem 23 Avgusti, incidentem in Dominica XI a Trinitatis, celebrare decrevi. Qvocirca precibus plusquam fraternis a te peto et contendo, velis pro singulari nostra atqve antiqva amicitia, die statuto hic nobis adesse, eorum novas faces nuptiales Deo commendare et cum ceteris nostris amicis tum affuturis exhilarare atque condecorare. Non addubitans, qvin Deo vero paranympo rem gratissimam feceris, me vero tibi parili observantia perpetuo devinxis. Vale diu multumqve sospes. Otthoniæ Julij 18, Anno 1601.

Ornatissimo viro, virtute et eruditione celebri, M. Jacobo Francisci f., Ecclesiæ Dei Saxcopiæ Lolandorum pastori fidelissimo, amico et cognato meo longe carissimo.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 271. 8vo, p. 252—3. Brevet, der mangler Underskrift, er, som det fremgaar af Indholdet, skrevet af Biskoppen i Fyns Stift, M. Jacob Madsen.

2.

Gratiam et salutem in filio Dei perennem.

Redditæ sunt mihi abs te literæ, D. Georgi, frater dilectissime, qvæ sane gratæ extiterunt. Adeo enim humanitatis sale respersæ, et elegantæ coloribus tinctæ mihi videbantur. Meæ avtem incultæ et inconditæ, atqve Danicæ etiam scriptæ fuerunt, qvas tu mi frater, pro candore tuo ac singulari in me benevolentia, æqvi boniqve consule. Etenim veritus sum, ne latinas elucubrando in arrogantia crimem inciderem. Cæterum nunc sublata suspicione illa, avdacter ad te scribo. Tuæ enim ansam mihi præbuerunt. Cognoscas igitur, Sororem meam Gundeliam eodem die, qvo missa sit ad te Epistola, per schedulam mihi significasse, qvod pestis, referente sic qvodam Serenissimi Regis nostri tabellario, non amplius Hafniæ scintillet, sed prorsus sedata sit. Verum utut est, non avdeo hic diutius commorari, ne iram adversus me concipiat herus meus¹⁾. Neqve enim periculorum metu deserenda est statio, in qva constitutus est qvispiam, sed officium faciundum est, et eventus Deo relinqvendi. Qvocirca Hafniam,

¹⁾ D. e. M. Jon Jakobsen Venusinus.

volente Deo, in primis cogito; proinde si sit aliquid, quod ad amicos tuos perferri velis, poteris huic præsentī literarum exhibitori committere, postea ego id fieri curabo. — Bene vale. Ex Slimming 27 Januarij Anno 1602.

Petrus Johannis Lolandus.

Honesto et docto juveni, Georgio Lavrentij f. etc.

Forfatterens Afskrift i Ny kgl. Saml. 271. 8vo, p. 254—5.

3.

Salutem in salutis avctore, felixqve hujus anni initium, feliciorē progressum ac felicissimum exitum tibi, Reverende Dñe Affinis, et omnibus amicis ex animo precor. Binas a te accepi literas eodem exemplo: unde facile colligo, factum esse negligentīā ejus, cui priores sunt traditæ, quod diutiuscule in itinere detentæ ad manus meas tardius pervenerint, quod etiam fatebatur studiosus ille, qvi eas exhibuit. Magno avtem dolore me affecerunt indicantes, sororem meam Gundellam ex hac vita commigrasse. Verum hac consolatione rursus confirmatus, quod illa tantum sit præmissa, non avtem amissa. Res novæ, qvæ hic geruntur, nullæ sunt, nisi hæ, qvas te etiam scire non est dubium. Habebitur ad limites regni hujus conventus Procerum regni Svecitici et nostri, cujus qvis sit exitus futurus, eventus docebit. Deus misereatur nostri, et dissipet eorum consilia, qvi bella volunt. Petrum Vardensem iterum conveni, qvi D. Joannem cognatum tuum fati concessisse, et viduam ejus relictam alteri nupsisse referebat. De Lagone vero ipsi nihil innouit. Hafniæ 25 Januarij, Anno 1603.

Tuus totus

Petrus Johannis.

Forfatterens Afskrift i Ny kgl. Saml. 271. 8vo, p. 256 og 304—5. Brevet er uden Tvivl skrevet til M. Jakob Frandsen Varde, Præst i Saxkjøbing.

Sluttelig kunde bemærkes, at Haandskriftet endnu foruden Peder Hansen Saxkjøbings Samling indeholder en

Del Breve fra Aarene 1638—9 vedrørende Studenten Ericus Erasmi Gambyens, tildels fra og til Præster paa Laaland. I et Brev af 28de Avgust 1638 beretter saaledes Petrus Pauli Svenopolitanus, Præst i Kjøbelev, om Pesten paa Laaland, som den 14de Avgust s. A. havde bortrevet Hr. Petrus Johannis, Præst i Nakskov, hvis Død blev særdeles beklaget. Det omtales ogsaa, at den 24de Maj 1638 var Hr. Niels Andersen, Præst i Syllested og Skovlænge død, og at Erik Andersen Otthoniens var bleven hans Eftermand. De fleste af disse Breve ere dog skrevne med en saa slet Haand, at Besværet ved at tyde dem ikke staar i Forhold til Indholdets Vigtighed.

Efterat det foregaaende var sat, er jeg bleven opmærksom paa følgende Smaanotitser om nogle af de omtalte herlufsholmske Personligheder.

S. 317. M. Jørgen Christoffersen maa allerede 1591 være fratraadt Rektorembetet, thi i Peder Christensens haandskrevne 'Almanakoptegnelser (i Kgl. Bibl.) findes følgende Notits under 6te April 1591: „Herlufsholmiam decessit Petrus Ivo Borch accepturus scholam Herlufsholmianam“. Denne Notits, der godtgjør, at Peder Borck er bleven Rektor to Aar førend den Tid, det hidtil antoges, medfører i det hele flere Forandringer i de temmelig usikre Tidsbestemmelser i det foregaaende, og giver et velkomment Holdepunkt. — M. Jørgen Christoffersen anklagede en af de sidste Dage i det 16de Aarh. Prof. M. Lavrits Skavbo (den senere Biskop i Stavanger) for Konsistorium i Anledning af en Pengesum, denne havde undladt at betale ham. Herom har Skavbo, der da var Universitetets Notarius, selv indført følgende Bemærkning i Acta Consistorii for 22de December 1599: „L. Scavenius accusatur neglectæ fidei in solvendis daleris 30, quos debet M. Georgio Christophori Pastori Wæjensi in Schania, qui plenipotentem constituerat quendam Boetium Johannis“.

Om Tidsfølgen ved Opførelsen af St. Knuds Kirke i Odense.

Af Arkitekt L. P. Fenger.

I den ifjor udkomne 2den Del af Høyens Skrifter havde Prof. L. Ussing tilladt mig at føje nogle Bemærkninger til Afhandlingen om St. Knuds Kirke i Odense. Den i disse udtalte Tvivl om Rigtigheden af den almindelig antagne Tidsfølge mellem Kirkens tre Afsnit har Pastor J. Helms paa Foranledning af Etatsraad Herholdt, Kirkens Bygmester, i et senere Tillæg søgt at imødegaa og mener at kunne hævde Korets Førstefødselsret.

Da nu det gode Navn, Pastor Helms har vundet sig som Forsker i den danske Bygningskunsts Historie, især naar det knyttes til Høyens og Herholdts, let for mange kunde fastslaa som afgjort, hvad der efter min Mening endnu burde være et aabent Spørgsmaal, maa det være mig tilladt her at komme med et Par Bemærkninger ogsaa til Pastor Helms's Tillæg.

Først takker jeg for de gjorte Indrømmelser:

1) at Mellempartiet, i al Fald dets øverste Del, er yngre end begge Endepartierne, og 2) at en Sammenligning med de nordtyske Bygninger ikke tillader at sætte Korets Bygning tidligere end Slutningen af det 13de Aarh. Pastor Helms gaar saa vidt at indrømme, at Korets Bygning næppe lader sig føre længere tilbage end til Gisico, en halv Snes

Aar før der blev begyndt paa Vestenden, og ved en, som det forekommer mig, dristig og næppe tilladelig Slutning vil han henføre Gisicos Indskrift ikke saa meget til det Afsnit af Bygningen, paa hvilken den er anbragt, som til hvad der stod opført, da Gisico døde, altsaa efter hans Mening Koret og Kirkens underste Partier.

Men hvor bliver der saa, tør jeg maaske spørge, Tid til den meget omtalte Stilforandring? Den skulde dog vel aabenbare sig ikke blot ved tykkere Mure og sværere Forhold, men ogsaa ved en forskjellig Formbehandling. Thi Plumshed, vil man indrømme mig, kan skyldes Fuskeri ligesaavel som en højere Alder, og til Korets tykke Mure kan der have været særegne Grunde. Stilforskjellen ser Pastor Helms nu i Profilerne til Korets Triforiumsbuer og for ham er det et Hovedargument, at, naar Vestenden var ældst, vilde man ikke i Koret være vendt tilbage til de efter hans Mening Overgangstiden tilhørende sværere Former med runde og afskaarne Hjørner mellem de udpræget gotiske Led.

Lignende Former findes i det sydlige Sideskibs Vinduer, og denne Omstændighed, som ganske vist har sin store Betydning, er ikke undgaaet min Opmærksomhed, dog en anden Forklaring er mulig, nemlig denne, at det sydlige Sideskib laa ind til Klostergaarden, og at Gisicos Bygmester af denne Grund kan have tilladt sig Simplifikationer her, som senere i langt større Udstrækning og paa en utilbørlig Maade kom til Anvendelse i Koret.

Jeg veed ikke, hvilke Paralleler Pastor Helms skulde kunne drage frem, for at godtgjøre, at Korets Former ere Overgangsformer; men saa længe man ikke i Koret kan eftervise mig et ældre Normalprofil for Buer og Vinduer, anser jeg mig fremdeles berettiget til at betegne Afvigelserne fra Gisicos Profiler som vilkaarlige og skødesløse, idet man simpelt hen i Stedet for Formsten har indskudt almindelige afrundede eller affasede Mursten. Skulde disse Led bevise en større Alder, maa Pastor Helms konsekvent

anse Korets Højkirke for ældre end de Dele, hvorpaa den hviler, hvad der jo ikke godt lader sig tænke, eller ogsaa maa han antage, at der forneden har fundet en Overarbejden Sted (remaniement), til hvilken, saavidt mig bekendt, der ikke er fundet Spor.

Som en tredie Indrømmelse tør jeg maaske betragte Ytringen om, at Høyen kan have taget Fejl i den Mening, at Koret oprindeligt ikke var bestemt til at overhvælves, — Nej! her have de anførte engelske Paralleler virkelig meget lidt at sige, og er nogen Bygning fra Grunden anlagt paa Hvælvinger, saa er det St. Knud.

Dog naar Pastor Helms vil forudsætte en ældre fra den nuværende forskjellig Hvælvingsmaade i Koret, saa bliver en saadan Hypothese sikkert mere problematisk end Høyens, thi i denne er der dog altid den Sandhed, at Koret inden det fik Hvælvinger, upaatvivlelig har været dækket med et (provisorisk?) Trætag, og det stemmer slet ikke ilde med middelalderlig Bygningsmaade at sætte saa mange Vinduer i Højkirkens Mure, som der var Plads til, uden at beregne, hvorledes de vilde komme i Forhold til de Hvælvinger, som maaske først skulde slaas, naar Forbindelsen med Kirkens Langskib var bragt til Veje. Dog hvilken Hvælvingsplan kan Pastor Helms opstille, som passer til de skjævtiddende Vinduer? Dersom disse bevise noget, kan det sikkert kun være, at Koret er bygget op til noget ældre, f. Ex. en Korsfløj.

En saadan Korsfløjs Tilstedeværelse og Forsvinden har sin store Betydning for Forklaringen af Højdeoverensstemmelserne mellem Kor og Kirke. Saalænge den stod, kunde baade Korets Vinduer og dets Sideskibs Tage være lavere end Kirkens Vinduer og Tage uden at støde Synet, saa meget mere som Terrænet falder stærkt af imod Øst; men naar den faldt bort — ja da maatte Bestræbelsen af sig selv komme efter at gennemføre een Højde, som af Pastor Helms er paapeget. Er dette dog ikke langt sandsynligere, end at man under Byggearbejdernes livlige Fremskriden mod Vest 1287—1300 forlod de i Koret fastslaaede Højder for at vinde $\frac{1}{2}$ — $1\frac{1}{2}$ Alen mere til slankere Forhold?

Dog fra Indrømmelserne gaar jeg over til de Punkter, paa hvilke der efter min Mening ikke er indrømmet mig nok, og kommer da først til Mellempartiet. Pastor Helms indrømmer, at sammes øverste Parti er yngre end Koret og Kirken, og leverer selv Beviset herfor, men vil gjerne holde paa Underdelens højere Alder for at blive i den traditionelle Forestilling om Kirkens gradvise Bygning fra Øst til Vest. Dog naar man undersøger den Maade, paa hvilken Ledene i Gjordbuerne mellem Hoved- og Sideskibene her forløbe sig paa Pillerne, saa kommer man til det Resultat, at den kun kan forklares ved at antage, at Mellempartiet er senere end baade Kor og Kirke, og at Skjævhederne ere fremkomne ved at Koret her ligger 6" for langt mod Nord. Her maa altsaa have ligget noget imellem, og hvad kan dette have været andet end en Korsfløj. Ved at forudsætte en saadan vover man sig dog langt mindre ud paa de usikre Gisningers Omraade, end Pastor Helms med hans nedstyrtede Centraltaarn, om hvilket der ikke er ringeste Antydning i de historiske Efterretninger, og til hvilket der ikke er Spor i Planen. Hvor forekommer desuden Centraltaarnet undtagen i Forbindelse med en Korsfløj?

Gaa vi af rent arkitektoniske Grunde ud fra, at Mellempartiet fra Grunden af er sidst bygget, og søge med de faa historiske Oplysninger, vi have, at bestemme dets Alder, da bliver det af ikke saa ringe Vægt, som Pastor Helms vil indrømme, om en Bueaabning i det nordre Sideskibs syvende Fag er samtidig med Muren eller senere udbrudt, thi den angiver jo utvivlsomt Pladsen for et Kapel, og om saadanne have vi dog et Par Efterretninger. Hvad enten vi gjætte paa Benedikts eller Mogens Krafses, fører det til en bestemt Antagelse om Mellempartiets Alder. Jeg er mest tilbøjelig til at se Mogens Krafses Kapel i det nordre, og denne Antagelse kan jo kun bestyrkes ved Sporene af Døren til Sangergalleriet, da vi have en bestemt historisk Angivelse om, at Mogens Krafse har bygget et saadant. Vel er det ikke givet, at der ikke kan have været tidligere

Galleri, men der meldes dog Intet herom, og det turde vel være, at den hele nye Udstyrelse af Koret, som har sit samtidige Tilsvarende i Roskilde, Sorø, Aarhus o. fl. Steder, kan have givet Sangerne en ny Plads, som paa de ogsaa senere Gallerier i de lybske Kirker. I Domkirken i Lybek staar Sangergalleriet foran Kormuren hvilende paa Søjler; det samme maa ogsaa efter de paa Pillerne e og é fundne Spor af den efter Reformationen borttryddede Kormur have været Tilfældet i St. Knud.

At Kløverbaandet over de øverste Korvinduer og lignende Rester i den østre Gavl bestemt pege paa en senere Tid, maa jeg ogsaa holde paa. Hvorfor skulde man, ifald Kirken var senere end Koret, have opgivet et dekorativt Smykke, som engang indført faldt saaledes i Tidens Smag, at det blev anvendt indtil Overdrivelse? At Kløverbaandet skulde være senere indsat, dertil er der jo ikke fundet ringeste Spor, og det vilde ogsaa vanskelig lade sig gjøre, da det forudsætter en⁷glat Grund, som ikke vindes ved at udbryde en halv Sten i en gammel Mur. At Pastor Helms lægger saa ringe Vægt paa Murstenenes forskellige Bonitet, forundrer mig; den har været mig højst paafaldende; medens Stenene i Vestenden alle ere af en ren dyb mørkerød Farve, ere de i Koret og Mellempartiet blakkede, ja stundom helt gule, og dette beviser, at man har benyttet forskellige Teglværker, da Koret og Kirken byggedes. Medens de ældre Profilsten til Vinduessprosserne, som fandtes i Østvinduet, ere mørkerøde, ere de senere Efterligninger blakkede. Naar altsaa de blakkede Sten ere anvendte i Mellempartiet og i det Hele senere, saa taler Sandsynligheden for, at Koret ogsaa maa skrive sig fra en Periode, da man tog Sten fra et andet Teglværk, end da Gisico byggede.

Skulde jeg til Slutning med faa Ord angive de Fordele, som min Tidsbestemmelse forekommer at mig have fremfor den tidligere, saa vilde jeg sige: den tager mere Hensyn til den ældre Kirke, som ikke kan være bleven

helt ødelagt ved Branden 1247, thi Munkene kunne ikke have været uden Kirke i Resten af Aarhundredet. Den forklarer dernæst, hvorledes selve Kirken kan være bleven af een Støbning under Gisicos kraftige Ledelse og have staaet næsten færdig 1301, som Indskriften siger. Den behøver ikke at tage sin Tilflugt til saadanne Forudsætninger, som at Kirken skulde være flyttet eller have været meget mindre end den nuværende, men ser netop i den fundne Krypte Bevis for, at et ældre Anlæg, en fra Siderne aaben Krypte, som i Jerichau eller St. Peder og Povel paa Borgen i Brandenburg, er beholdt, da man byggede Kirken om paa samme Sted. Den levner den indkaldte fremmede Bygmester Æren for at have efterladt et smukt gennemført Arbejde, og senere Tidens gejstlige Dilettanter og Kjøbstadhaandværkere Ansvar for at have kopieret og kludret der, hvor alle indrømme, at Kopierne og Forkludringerne især findes. Den giver endelig Lejlighed til at sætte de mærkelige Efterretninger, vi have om Byggearbejder saa sent som Slutningen af det 15de Aarhundrede, i en naturlig Forbindelse med Monumentet, som vi se det for vore Øjne. At Munkene ikke 1499 have opført en Renselsesfest i den Kirke, de atter havde taget i Brug 1491, men at det var en virkelig ny Indvielse efter større Byggeføretagender, lader sig dog næppe bortdisputere.

Det er disse historiske Angivelser, som, efter at jeg først havde begyndt at tvivle om Korets Alder, uden nogen Tilbøjelighed fra min Side have ført og føre mine Tanker saa langt hen imod Middelalderens Slutning; det skulde glæde mig, om Pastor Helms, som nu er kommen St. Knud nærmere, maatte faa Lejlighed til atter at gennemgaa Sagens Akter med den ham egne Samvittighedsfuldhed, jeg tvivler ikke paa, at han da vil komme til at indrømme mig mere, end han hidtil har været tilbøjelig til.

Afsluttende Bemærkninger om Roskilde Domkirkes Alder og Stil.

Af Justitsraad Steen Friis.

I 5te Bind af Ny kirkeh. Saml. har jeg anført Grundene, hvorfor jeg ikke har kunnet følge Prof. Høyen i hans Afhandling om Roskilde Domkirkes Alder og Stil, og lovede da ved Lejlighed at supplere disse, hvilket Løfte jeg her ved skal søge at indfri.

Prof. Høyen mener, at den gamle Domkirkebygning i Roskilde fra Svend Nordbagges Tid endnu maa have staaet ved Aaret 1157, eftersom Kong Valdemar den Store ved det nye Bispevalg i Roskilde i dette Aar omtaler den som grundlagt og rigt begavet af hans Forfædre, og han tilføjer, at eftersom Kirken ikke derefter omtales før ved Aaret 1234, da der berettes, at den er bleven ødelagt ved Ildebrand, saa maa den oprindelige Domkirke af Granit ved denne Lejlighed være tilintetgjort og en ny Murstenskirke være opført i den afbrændte Kirkes Sted.

Jeg har tidligere søgt at bevise, at de Efterretninger, vi have om Roskilde Domkirkes Ødelæggelse ved Ildebranden 1234, ikke ere paalidelige. Blandt de bedre og originale Annalister findes Ingen, der beretter, at vor Domkirke er afbrændt i dette Aar. Jeg skal her fremhæve Forfatte-

ren af *Annales esromenses*¹⁾, der har levet i det 13de Seculum og vistnok er den paalideligste af Alle i hvad der berettes om sjællandske Kirkesager fra den Tid. Han har Intet om, at vor Domkirke skulde være afbrændt ved Aaret 1234, hvorimod han beretter, at Lunds Domkirke afbrændte 1233. Af sjællandske kirkelige Sager omtaler han ved Aaret 1237 *translatio Sti Wilhelmi*; beretter, at Biskop Niels Stigsen i Roskilde ved Kongens Efterstræbelser (*malignitate*) uretfærdigen fordreves fra sit Stift 1245; fortæller om Sorø Klosters og Kirkes Brand 1247; om hvorledes Hertugen af Brunsvig 1262 berøvede Domkirkerne i Lund og Roskilde alle deres Midler og beslaglagde Kannikernes Ejendele; om hvorledes han holdt Præsterne sammesteds i Fangenskab paa en for dem nedværdigende Maade og frarøvede dem alt hvad de ejede; han tilføjer, at det vilde blive for vidtløftigt specielt at opregne alle de Lidelser, Vorherre tillod bemeldte Hertug og hans Medhjælpere at paaføre Gejstligheden ved begge disse Kirker; han anfører de roskildske Biskoppers Tiltrædelses- og Dødsaar, og omtaler Roskilde Domkirkes Brand 1282 m. m. Skulde man ikke efter disse Beretninger om kirkelige Sager i Sjælland være berettiget til at slutte, at da Annalisten ikke har et Ord om vor Domkirkes Ødelæggelse c. 1234, maa Beretningen derom hos andre, der baade hvad Tid og Sted angaar ligge den omtvistede Begivenhed fjernere, anses for at bero paa en Vildfarelse eller rettere hidrøre fra en unøjagtig Excerptering af de originale Aarbøger. Det er dog ingenlunde alene de esromske Annaler, der tie om denne mærkelige Begivenhed. Det er, som anført, samtlige de paalideligste og mest originale Annalister, der iagttage samme Taushed herom, medens de snart berette om Ringsted Klosters Brand 1240; om vor Frue Kirkes Do. i Ros-

¹⁾ Langebek regner disse Annaler *inter optimos* og mener, at Forfatteren til deres sidste Part har havt hjemme i Esrom Kloster og er død ved Aaret 1307. Scr. r. D. I, 244.

kilde 1242; om Sorø Kirkes Do. 1247; St. Knuds Kirkes Do. i Odense s. A. og om Næstved Klosters Brand 1261. Lige over for denne Taushed hos Forfatterne til de bedste Aarbøger formenes Compilerers som Hamsforts og Peder Olsens Beretninger om St. Lucius's Brand i Roskilde 1234 at være for Intet at regne. Og hvad skulde vi vel sige til, at der intetsteds, selv ikke hos de ringeste Compilerer, findes et Ord om, at der efter den af Høyen og Meningsfæller antagne Ødelæggelse af vor Domkirke 1234 er bleven opført en hel ny Domkirke i Roskilde, al den Stund vore Aarbøger dog berette om andre samtidige kirkelige Bygningsforetagender, saasom Stiftelsen af St. Clara Kloster 1259¹⁾ og St. Agnes Do.²⁾, begge i Roskilde, om Stiftelsen af Damiani Kloster 1237³⁾; om Indflytningen i Roskilde By af Helligaandsklosteret 1253⁴⁾; om Grundlæggelsen af St. Clements Domkirke i Aarhus 1201⁵⁾ samt om Pavebullen af 1209⁶⁾, der opfordrer til at komme dette Byggeforetagende til Hjælp? Hvad skulde vi sige til, at der ved Aaret 1210 berettes om en ny Klosterkirkes Opførelse i Ebelholt saavel som til Pave Innocents den 4des Almissebrev om at bygge en Kirke i Roskilde til Franciscanerne 1246 og til Indulgentsbrevet af 1283 om at komme den brandlidte St. Lucius i Roskilde til Hjælp? Skulde man ikke af alle disse Meddelelser om kirkelige Byggeforetagender i Sjælland i den nærmeste Tid ved Aaret 1234 være berettiget til at slutte, at da det intetsteds er omtalt, at der ved dette Aar er blevet opført en hel ny Domkirke i Roskilde, savner denne Paastand den fornødne Begrundelse. Det er muligt, at Hr. Professor J. Kornerup i Erkjendelsen heraf har forladt Høyens Mening om at

¹⁾ Scr. r. D. V, 52. Suhm H. af D. X, 378.

²⁾ Suhm, X, 517.

³⁾ Scr. r. D. V, 511.

⁴⁾ Suhm X, 235.

⁵⁾ Scr. r. D. VII, 211.

⁶⁾ Ibid. VI, 146.

Ødelæggelsen af R. D. har funden Sted 1234. I Texten til »danske Mindesmærker« har denne hæderlige Arkæolog i al Fald udtalt som sin Mening, at den gamle Kirke fra Svend Nordbagges Tid maa være gaaet til Grunde, efter at Saxo har sluttet sin Krønike 1185, da han ellers sikkert baade havde omtalt den ældre Kirkes Undergang og den nyes Opførelse; og han tilføjer, at denne Opførelse af en ny Domkirke ikke kan have fundet Sted efter 1206, saasom Saxos Grav, der findes i Domkirken, utvivlsomt vilde være bleven tilintetgjort med den hele øvrige gamle Domkirke, saafremt hans Lig var bleven jordfæstet i denne. Hr. Professoren har altsaa opgivet Aaret 1234 som Udgangspunktet for de omhandlede Begivenheder, og han henfører dem til en Tid, da selv ikke de mindst paaagtede Annalister anføre Noget derom. Professoren forklarer denne Taushed af den overordentlige Sparsomhed, hvormed kirkelige Anliggender fra den Tid overhovedet omtales. Lad os da se, om denne Taushed hos vore Annalister om kirkelige Begivenheder, som den her omhandlede, virkelig er en saadan, at det ikke er at undre over, at Ødelæggelsen af den gamle og Opførelsen af en ny Domkirke i Roskilde ikke omtales i de 20 Aar fra 1185 til 1206.

I de nærmest til min Raadighed staaende Kildeskrifter finder jeg blandt Andet ved Aaret:

1186. At Paven stadfæster Kong Valdemars Gave af Byen og Borgen Hafn til Absalon og Eftermænd paa Roskilde Bispestol.

1187. At der i Lund holdtes et stort Kirkemøde og at Kong Knuds tvende Søstre samme Aar optoges i Frue Kloster i Roskilde.

1188. At Paven opfordrer Kong Knud til Korstog.

1189. At Barderwick indtages af Kong Knud den 6te, og at han sender kostbare Reliquier til Roskilde Domkirke.

1191. At Absalon fratræder Bispestolen i Roskilde.

.

1192. At Peder Sunesen bliver Biskop sammesteds.

1192. At Esrom Kloster brænder, at Guldholm Kloster ved Slesvig stiftes og at Bisp Valdemar af Slesvig flygter til Norge.

1193. At Bisp Valdemar fanges og sættes paa Nordborg.

1194. At Andreas Sunesen og Abbed Vilhelm sendes til Rom.

1195. At Bernhardinerne komme til Esrom.

1196. At Kongen gjør Korstog til Lifland.

1198. At Biskop Peder Sunesen af Roskilde fejder mod Markgrev Otto af Brandenburg og fanges, samt at Bisp Valdemar bringes til Søborg Slot.

1200. At Mag. Gerardus Canticus Roskild. dør.

1201. At Erkebisp Absalon dør i Sorø, og at Andreas Sunesøn bliver Erkebisp.

At Peder Vognsen grundlægger Aarhus Domkirke, og at Øveds Kloster i Skaane stiftes.

1202. At Kong Knud dør, og at Hertug Valdemar af Sønderjylland krones til Konge i Danmark i Lunds Domkirke.

1203. At Abbed Vilhelm i Ebelholt Kloster dør.

1204. At Esrom brænder, og at Esbern Snare dør.

1205. At Kong Valdemar fejder i Venden og Esthland og

1206. At Biskop Valdemar løslades.

Disse Excerpter kunne vistnok forøges med flere, men deres Antal maa vel anses for tilstrækkeligt til fremdeles at betegne det som gaadefuldt, at en gammel Domkirke i Roskilde skulde kunne forsvinde og en ny opføres i de anførte 20 Aar, uden at vore Aarbøger derom melde et Ord. Hr. Professoren mener, at Saxos Grav i vor nuværende Domkirke vidner om, at han er jordfæstet i denne og ikke i den ældre Kirke fra 11te Aarh.; men hvorledes vil da Hr. Professoren forklare Pillegravene i Højkoret fra 11te og 12te Aarhundrede? Hvorledes vil han forstaa Til-

•

stedeværelsen af Helgis Mindesten fra Aaret 1128? Skulde man ikke være lige saa berettiget til at slutte, at den nuværende Domkirke maa være ældre end 1128, eftersom vi endnu have en Mindesten fra dette Aar indsat i en af dens Mure. Man vil maaske hertil svare, at saavel Levningerne af de Lig, som findes indmurede i Korpillerne som Helgis Mindesten maa antages at være flyttede fra den gamle Kirkes Ruiner til den ny; men hvad er der da til Hinder for at antage, at det samme kan være sket med Levningerne fra Saxos og Borger Vilhelms Grave? Den af Professor Kornerop opstillede Konklusion har formentlig saaledes ikke bragt Afgjørelsen af Tidsspørgsmaalet et Fjed nærmere Maalet.

Høyens Mening, om at Ordene »saxeum opus« og »petrarum pondus« hos Saxo bestemt skulle henvise til et Materiale af Granit, har [en blandt Høyens Meningsfæller tilladt sig at imødegaa, idet han bemærker, at disse Ord lige saa lidt maa forstaas bogstavelig som Ordene hos samme Forfatter i hans Knud den Helliges Historie »marmoreæ columnæ«, der vistnok ikke bør forstaas om Marmorsøjler, men om Granitsøjler med flammert Brud.

Professor Høyen betoner skarpt, at Kirkens Arkitektur ikke tillader at føre den længere tilbage end til Midten af 13de Sec. Den store Lærdes Kjendskab til de forskjellige europæiske Landes kirkelige Arkitektur nærer jeg for dyb Højagtelse for, til at jeg skulde tillade mig at yttre mig nærmere herom, end sket er tidligere, men jeg gjentager, at jeg hidindtil ikke er rokket i min Overtydning om, at Kirkens gothiske Former ere fremkaldte ved de omfattende Reparationer, den har modtaget efter de store Ildebrande, vi vide at have ramt den. Ved disse ere de oprindelige Enkeltvinduer med deres $\frac{1}{6}$ Tomme tykke malede Glasruder i hvert Murfag paa Gallerierne blevne forstørrede og et mindre anbragt paa hver Side af dem; ved disse ere Korsarmene forkortede og nye Korsgavle anbragte i Flugt med Sideskibenes Ydremure; ved disse forandredes hele

den vestre Gavlfacade, da nemlig Taarnene tilbyggedes efter Branden 1282; ved disse afbrødes de oprindelige Taggavle over hvert Murfag paa Gallerierne; ved disse forandredes Korafslutningen, der oprindeligt havde et fladt østligt Murparti i Taggavl og øverste Gavlmur; ved disse modtog Hvælvingerne deres gotiske Former; ved disse indvandrede de smækre Granitsøjler paa Korgalleriet og ved disse borttoges hele den ydre Beklædning af Murene og erstattedes ved en ny. Der bliver saaledes ganske vist ikkun lidt tilbage af den oprindelige Kirkes Former, men dog saa meget, at vi ikke kunne siges at have en hel ny Kirkebygning for os. Som Rester af den oprindelige Kirke regner jeg hele Murkjernen og Murbeklædningen indvendig i Kirken og blandt Detaillerne de fire underste Granitsøjler i Højkoret, de i Kapitæler og Sokler sammenkoblede Tvillingssøjler¹⁾ paa hver Side af det store søndre Korsvindue, Hvælvingen over Højkoret og enkelte Hvælvinger i Side-skibene; til Levningerne fra denne fjerne Tid regner jeg fremdeles Helgis Mindesten med tilhørende Granitsøjle²⁾,

¹⁾ De maa da være flyttede til deres nuværende Pladser fra den ældre Gavlmur, der sprang mere frem end den nuværende.

²⁾ Se min Beretning om Restaurationsarbejderne i Roskilde Domkirke for Aaret 1859 i Ny kirkehistoriske Samlinger II. B., hvor denne Mindesten med tilhørende Søjle m. m. omtales. Det er nu blevet min Overtydning, at Kapitælets Forsamlingsstue, hvor bemeldte Mindesten og Søjle findes, oprindeligt har havt lave Krydshvælvinger lige som det mod Vest tilstødende Kjælderrum og som de, der fandtes i det mod Nord tilstødende Rum (Provst Peter Paulins aabne Begravelse), hvilke bleve nedtagne i Aaret 1858. Gulvene i Kapitelstuen og dens Kjælderforstue ligge nemlig i samme vandrette Linie (1 Alen 5 Tom. under de nuværende Gulve), og Sporene af de oprindelige fire smaa rundbuede Vinduer i Kapitelstuens østre Mur vise ganske hen til Vinduerne i Kjælderen baade med Hensyn til Højdestilling over Jordlinien og Indfatningsmaade. Enhver, som i Forstuen til Kapitelstuen betragter de tre lave Krydshvælvinger med deres primitive firkanterede Grader, de lave Kjældervinduer, og som forestiller sig Gulvene lagte med almindelige Brosten, saaledes som det viste sig 1859 i Kapitelstuen — vil indrømme, at Alt her tyder hen

Midterskibets Piller med Kapitæler eller Kragbaand samt de under Ribberne stillede Dværgsøjler og de runde Buer, der aabne Sideskibene mod Højskibet; men jeg indrømmer derhos, at det vil være saare vanskeligt om ikke umuligt af disse Stykker i Tanken at samle en Helhed. Den indvandrede Gothik træder derimod saa sejerrig op, at enhver, der kommer ind i Kirken, maa tro, at han har en Kirke for sig fra det 13de eller 14de Aarhundrede.

I 5te Bind af Ny kirkehist. Saml. S. 654 har vor lærde Arkæolog, Professor Ussing, gjort nogle Bemærkninger til hvad jeg har ytret om Høyens Afhandlinger om vor Domkirkes Alder og Stil. Den højtagtede Lærde mener, at »lapis« og »saxum« ikke lade sig forstaa om andet end den naturlige Sten, enten Kamp eller Tufsten, og at det af mig citerede Sted hos Ducange, hvorefter »lapis« i daglig Tale ofte betyder Teglsten, ikke kan finde Anvendelse til Forstaaelse af disse Ord hos Saxo og Ælnoth, thi — siger han — Naturstenen som Bygningsmateriale var paa Saxos og Ælnoths Tid endnu ikke afløst af Teglstenen, hvilket formenes at have fundet Sted i Lombardiet, hvor han antager at den gamle Scholiast, som Ducange citerer, har levet og skrevet. Men Hr. Professoren antyder ikke, naar den gamle Scholiast har levet, og da det jo heller ikke er en afgjort Sag, at han har levet i Lombardiet, synes mig denne Slutningsmaade om Betydningen af ommeldte Ord ikke aldeles tilfredsstillende. Jeg nærer derhos Tvivl om, at Teglstenen nogensinde kan siges ganske at have afløst Marmor og

paa, at disse Rum have Karakteren af at høre til de allerældste Bygningspartier her ved Domkirken; og kommer saa her til, at vi endnu have Mindestenen over Helgi paa dens Plads, og at han dør siges at være død 1128, saa synes man berettiget til at drage den Slutning, at saafremt vi ikke have mere af det oprindelige Kapitelhus, der vel af Vedkommende forudsættes at være ødelagt ved Ildebrand lige som selve Kirken, saa maa dog det nuværende Kapitelhus være ældre end fra 1128, og da dets Mure fra Grunden ere byggede af store røde Teglsten, saa maa man have kjendt brændte Sten før Valdemar den 1stes Regjerings Tid.

Sandsten som Bygningsemner i Norditalien. Skulde min højtagtede og lærde Modstander mene, at den i Aaret 1201 paabegyndte St. Clements Kirke i Aarhus, der jo omtales som »Basilica lapidea«, ogsaa oprindeligt har været opført af Fraadsten? Hr. Professoren forkaster ogsaa min Forstaaelse af »lapideus tabulatus«, som jeg oversætter ved en gennem hele Murtykkelsen lagt Skiftegang af Teglsten; thi — bemærker han — i saa Fald vilde Ælnoth ikke have skrevet »lapideo tabulatu« men »lapideis tabulatus«, eftersom en Mur bestaar af flere Skiftege. Men sig vi da ikke den Dag idag, at denne eller hin Mur har polsk eller gothisk Skiftegang? Falder det nogen ind at tale om et Murværk med polske Skiftege. Den højtagtede Lærde er lige som Ducange af den Mening, at Udtrykket »tabulatus« er laant fra Tømmerhaandværket. Det glæder mig dog heri at samstemme med Professoren; thi Tavllægning hos Tømmerne bruges netop om det vandrette Bjælkelag i Modsætning til Stolper og Spær. Vil man maaske herimod indvende, at Tabula ogsaa bruges om en opretstaaende Tavle (Altertavle), da bemærkes, at tabula (∴ et enkelt Tav) ikke er det samme som tabulatus (∴ en Samling af Tav) i et Loft eller et Gulv.

Hr. Professoren mener fremdeles, at jeg selv har haft Følelsen af, at der manglede mig Noget, naar jeg vilde gjengive Ordene hos Ducange saaledes, at »tabulatus murorum« betyder Murenes øverste Skiftegang ∴ efter al mindelig Sprogbrug det samme som »til Murkronen«. Jeg har forgjæves bestræbt mig for at udfinde Hr. Professorens Mening hermed, og jeg vilde sætte Pris paa af Hr. Professoren at erfare den rette Betydning af disse Ord. Jeg anser dem nemlig for at betegne et Touronenserne givet Paalæg om ikke at bygge deres Huse højere end Muren, der omgav deres By. Min lærde Svargiver mener endvidere, at det er saa vel godtgjort, som det kan forlanges, naar Høyen antager, at vor Domkirke er bleven ødelagt ved Ildebrand 1234. Denne Paastand er dog efter min

Formening det allersvageste Punkt i Høyens Afhandling, og jeg skal kun henvise til mine tidligere fremsatte Modgrunde i denne Retning. Men hvad vil nu Professor Kornerup sige hertil? Han har jo ganske forladt Aaret 1234 som det Tidspunkt, da Ødelæggelsen kan have fundet Sted? Det er ikke min lærde Svarskrivers Mening, at Svend Nordbagges Domkirke har været af Granit, men af Fraadsten, af hvilket Materiales »Skrøbelighed«, siger han, det er forklarligt, hvorledes Kormuren kunde falde ned kort før Kirken skulde indvies, og — tilføjes — at Rudera af en brændt Tufstenskirke ikke lade sig bruge ved en anden Kirkes Opførelse paa Grund af deres Skrøbelighed. Dette bliver da det andet Punkt, hvori Dhrr. Professorer Ussing og Kornerup ikke samstemme, saasom Prof. K. mener, at Tufquaderne af den gamle Domkirke ere blevne benyttede til Opførelse af andre Kirker i Roskilde og nærmeste Omegn. Afset herfra skal jeg tillade mig at bemærke, at Fraadstenen ingenlunde er et skrøbeligt Materiale, selv om den har gennemgaaet en eller flere Ildebrande, hvorimod det er bekjendt nok, at Graniten skjernes og spaltes ved Ildens Paavirkning. Jeg tillader mig at henvise Hr. Professoren til herværende Frue Kirke, som en ret betydelig Levning af en Fraadstenskirke fra Svend Nordbagges Tid. Denne Kirke vides at være ramt af flere Ildebrande, uden at dens Tufstensmure derved ere blevne ødelagte, og det vil kunne ses tydeligt i de ældgamle Vindueskarme paa Kirkens Sydside, hvor fortræffeligt denne Indfatning har holdt sig selv i det fine Straalestik i Bueslagene. At man har stolet paa dette Materiales Holdbarhed, fremgaar da ogsaa deraf, at man efter Kirkens sidste Brand i 16de Aarhundrede har opført 8 Alen høje Teglstensmure ovenpaa de den Gang allermindst 400 Aar gamle Tufstensmure, skjønt disse ikke ere kompakte eller kjærnemurede. Den samme Fasthed, ja jeg kunde næsten sige Uforgjængelighed, viser dette Materiale, hvor det er benyttet andensteds i vore Landsbykirker

(i hvilke dog Kridt og Kalksten hyppigst er anvendt). Man har nemlig sædvanlig benyttet Langhusenes vestre Gavl-mure til derpaa at opføre de østre Taarmure, skjønt Tufstensmurene ogsaa her gjennemgaaende vise sig som tvende Murvægge med af Brosten udfyldte Mellemrum. Det bliver da saaledes fremdeles en Gaade, hvorledes Tufstensquaderne af en brændt Domkirke sporløst kunde forsvinde, al den Stund at de kjendtes og agtedes for et uforligneligt Materiale til Grundlægning af en ny Domkirke.

Hvad angaar Hr. Professorens Bemærkning om de tvende ældste Kirker i Caen, der siges at have tjent som Forbillede ved Opførelsen af vor Domkirke i 12te eller 13de Aarhundrede, da er det jo sikkert, at vi kun have saare lidet af disse tvende Bygninger tilbage in originali, og at det Tilbyggede tilhører 12te Aarhundrede. Det forekommer mig derfor noget betænkeligt her som andetsteds fra Stilens Lighed i enkelte Partier af tvende Kirker (her og i Nordfrankrig) at slutte sig til Alderen af disse.

Vor højtagede og lærde Arkæolog, især hvad vore Kirkebygninger angaar, Sognepræst Jacob Helms, har i sit Modskrift mod Dr. theol. W. Rothe bl. a. bemærket, at da der i intet Land paa Jorden fra en tidligere Tid end sidste Halvdel af 12te Aarhundrede findes en Bygning, hvis Stil i sin Helhed stemmer med Roskilde Domkirkes, saa vil det staa fast, at Saxos og Ælnoths Beretninger om vor Domkirkes Opførelse i 11te Aarhundrede ikke kan gjælde den nu for vore Øjne staaende Bygning. Jeg mener herom at være af selv samme Mening, for saa vidt jeg i det Foranførte har indrømmet, at de store Forandringer, der ere foregaaede med vor Domkirke, særdeles ved dens Restauration efter Branden 1282, ganske har givet den Karakteren af en Kirkebygning fra det 13de Aarhundrede. Min lærde Modstander henviser til, hvad der berettes om Lunds Domkirke 1234, at den nemlig i dette Aar aldeles ødelægdes ved Ildebrand, og spørger dernæst, om det altsaa er ifølge skriftlige Kilder eller ifølge Bygningens egne Vidnes-

byrd, naar vi alligevel sige om den nuværende Domkirke i Lund, at den er ældre end denne Brand? Men er da virkelig Hr. Pastoren af den Mening, at en af Sten opført Domkirke fuldstændig kan gaa tilgrunde ved en Ildebrand? Vi have jo bevislig hele vor ældre Domkirkes Murværk i Roskilde efter Branden 1443, uagtet næsten alle Aarbøger om den Tid berette, at Kirken afbrændte totalt indvendig og udvendig i nævnte Aar. Det er kun, hvad der kunde brænde, der ødelægdes. Hvad derimod ikke kunde nedbrænde, er det kompakte Murværk i Ydermure og Piller, hvilket restaureredes i de paafulgte 20 Aar, saa at Kirken kunde gjenindvies 1464. Saaledes mener jeg ogsaa, at det er at forstaa med Lunds Domkirke, naar der berettes, at den 1234 totalt afbrændte (totaliter combustum), og jeg skjønner ikke rettere, end at vi ere berettigede til at antage, at vi ogsaa i Lunds Domkirke endnu have et Murværk, der er ældre end 1234.

Jeg slutter disse Linier med en forbindtlig Tak for det afgivne Skjøn om Sagen, og det skulde tilvisse glæde mig, hvis de Herrers nøje Kjendskab til vore Kirkebygninger i Almindelighed maatte lede til, at Spørgsmaalet om Roskilde Domkirkes Alder maatte finde en mere almindelig tilfredsstillende Afgjørelse end hidindtil.

Mod Beskyldninger som den, Docent Julius Lange er fremkommen med, formener jeg ikke at behøve at forsvare mig.

Uddrag af Jens Rennords Stambog

til Oplysning om den pietistiske Bevægelse paa Christian VI's Tid.

Ved Daniel Thrap, Præst i Bergen.

Jens Rennord er født i Aamots Præstegjæld i Østerdalen 5te Maj 1702 og kom som Barn i Huset til Laugmanden Lachmann i Kristiania. Her fik han til Informator en Student Ole Werdal, der senere blev Sognepræst til Eid i Nordfjord. Senere kom han i Kristiania Skole og blev derfra dimitteret 1720. I Kjøbenhavn blev han underholdt af en Landsmand, Jakob Leuch, rimeligvis hørende til den Kjøbmandsfamilie, der i forrige Aarhundrede var en af de rigeste i Kristiania. Som Kandidat vendte han tilbage til Kristiania og gav her Informationer, indtil han 1733 blev kaldet til residerende Kapellan for Rygge og Moss. 1738 blev han residerende Kapellan til Bergens Domkirke og 1740 Sognepræst til Korskirken sammesteds. Da Ole Tidemand 1758 var udnævnt til Biskop, maatte han overlade Stiftsprovstiet til en anden. Tidemand vilde meget nødig have Rennord og tænkte endog paa at overdrage det betydelige Provsti, der omfattede 10 store Præstegjæld paa Landet foruden 4 i Bergen, til en af Landspræsterne, men han kunde dog ikke forbigaa Rennord, der endelig vilde have det, uagtet dets Indtægter tilfaldt Tidemand, ligesom Bispestolens tilhørte Pontoppidan. Da Tidemand blev for-

flyttet til Kristianssands Bispestol 1762, blev Rennord virkelig Stiftsprovst og samme Aar Sognepræst til Domkirken. Han døde 1770. Tidemands Betæneligheder ved at overdrage ham Stiftsprovstiet viste sig ikke at have savnet Grund, da dets Bøger og Regnskaber ved hans Død befandtes at være i megen Uorden.

Hans Samtidige Albert Hatting giver ham det Vidnesbyrd¹⁾, at »han var en brav Mand, elskede Gud og sin Næste, vilde ingen ondt, men alle vel«, medens han ellers afholder sig fra enhver Bemærkning om hans theologiske Retning og Karakteren i hans pastorale Virksomhed, der vel havde været et Par Ord værd, da han var en af Hernhuttismens udprægede Repræsentanter i Norge. Ikke længe efter hans Ankomst til Bergen klagede hans Biskop, Oluf Bornemann, over hans Hernhuttisme. Ogsaa Pontoppidan omtaler denne med det Haab, at »den ej gaar videre, end taaleligt er«. Officielt omtaler han ham saaledes: »Jeg agter ham at være den alleropbyggeligste og retsindigste Kristi Tjener her paa Stedet, hvis Omgjængelse saavelsom hans Ord har vundet mange Sjæle, skjønt den store Hob ikke er vel tilfreds med ham, hvilket pro statu ecclesiae praesenti hører endogsaa til bene esse. De misfornøjede har tilforn søgt et Paaskud deri, at de mente, han var de saakaldte Hernhutter eller måhriske Brødre altfor meget affectioneret. Dog staar han ikke i deres egentlige Broderskabs Baand, og jeg finder paa nærværende Tid intet sekterisk Væsen hos ham«²⁾.

Naar disse Ytringer sammenstilles med Hattings ovenanførte almindelige Karakteristik, ligger det nær at slutte, at Rennord har virket i Stilhed og mere ledet Sjælene til Kirken end fra den. Den rigeste Kilde til Bergens Kirkehistorie i disse Dage, Biskoppernes Kopibøger, lader heller

¹⁾ Hattings Præstehistorie p. 119.

²⁾ L. Daae: Aktnæssige Bidrag til den norske Kirkes Historie, i Norsk theol. Tidsskrift 7. B. p. 362 ff.

ikke formode, at noget sekterisk Væsen har været udbredt her, om end enkelte Tilfælde forekommer af »Separatister«, der ansøge om at maatte admitteres til Herrens Bord, efterat de havde været borte derfra over den lovbefalede Tid.

Jens Rennords Stambog er, efter hvad der kan ses, for den væsentligste Del udfyldte under et Besøg i Kjøbenhavn i Begyndelsen af 1734, kort efter at han var kaldet til Præst, og det ligger nær at slutte, at dens Navne omfatte den Kreds, der samledes hos Enevold Evald i Vaisenhuset, hvis Personale er rigt repræsenteret. Det turde maaske have en Smule Interesse at opbevare disse Navne, der ses at høre hjemme i alle Samfundsklasser.

Til disse Oplysninger af Hr. Thrap føjer Udgiveren af dette Tidsskrift endnu følgende Bemærkninger. De fleste af Stambogsbladene begynde med Anførelse af et Skriftord, som dog for Kortheds Skyld ikke her er medtaget in extenso, men kun Henvisningen givet. Skjønt Hr. Thrap har meddelt udførlig Afskrift af alle Bladene, har jeg dog ment at burde træffe et Udvalg paa Grund af deres Vidtløftighed og den store Lighed, mange af dem have med hinanden. For en Del af dem har jeg derfor kun anført Forfatterens Navne med Tids- og Stedsangivelsen, for saa vidt nogen saadan findes tilføjet. Jeg har tillige saa vidt muligt ordnet Bladene kronologisk, i to Rækker, eftersom de fuldstændig meddeles eller kun Navnene angives. En saadan Ordning synes mig nemlig mere passende end den tilfældige, hvori Mindeordene ere indskrevne i Bogen. Det er tydeligt, at de fleste Angivelser om vedkommende Forfatteres Stilling ikke ere tilføjede af disse selv men af Bogens Ejer, Hr. Jens Rennord. De som Anmærkninger under Texten hist og her tilføjede Oplysninger om Forfatterne ere tillagte af dette Tidsskrifts Udgiver, der er enig med Meddeleren i, at disse Stambogsblade give et

ganske mærkeligt kirkehistorisk Billede fra den pietistisk-hernhutiske Retnings Blomstringstid under Christian VI.

Jesus er Alpha og Omega!

Hand er den som var, den som er, og den som kommer; ved ham ere vi med alle andre Ting skabte; hand elskte os, før Verdens grundvold blev lagt; og tænkte paa vor Opreisning, før vi vare faldne. Hand har udrettet vor Forsonings og Frelsings-Verk aldeles allene, herligen og fuldkommeligen. Hand er nu og vor troes Begyndere og fuldkommere; og vi kand intet giøre uden ham. Hand er vort Liv, Lys, Sandhed og Kraft; vor Retfærdig[hed], fred og glæde; vort Haab og eeniste forløsning fra Synd, Død, Helvede, Dievel og alle andre vore fiender. Vor Brudgom, Viintræ og Hoved. Ja hvad skal jeg sige: Vort eet og vort alt. Denne Jesum søger, begiærer og elsker min Siel; ham allene troer jeg paa, som min eeniste forhaabning, og den, der gir mig Dristighed og tilladelse til faderen, og besegler mig med forjættelsens Aand, som raaber Abba, fader. Hans Navn begiærer jeg at kundgiøre for Verden; og o! Gud give, jeg kunde overtale hvert Menneske til at troe paa ham, at elske ham, at haabe paa ham, at følge ham alleniste i Liv og Død. Kiere Ven! Jeg veed intet høiere og bedre at anprise eder eller nogen af dem, som faar denne Bog i Hænderne. Hvorfore jeg ogsaa har vilt give hermed alle dem, som maatte kunde læse dette, en kierlig opmuntring til at søge denne Jesum, at elske hans Navn, at holde hans formædelse for deres største Rigdom, og at bekiende ham med al frimodighed for denne onde, hykkelske og bedragelige Verden, som elsker bedrageri, og for bedrageri ikke vil kiende Herren. Nu du store og almægtige frelsere, du evige Konge! forbarme dig over dem, som ynske at høre dig til; styrk dem, som ere dine, og bevar dem fra det Onde; opvæk dem, som endnu sove og slumme i Vantro og sikkerhed. Beskæm

den, som forhaane dine tienere, og gior os værdige til at prise dig i Evighederne. Kbnhafn 1734 d. 20 Febr.

Dette ynsker af Hiertet

E. Evaldsom

Veisenhuss prest¹⁾.

Jesus Emanuel, Som er vores Et og Alt, det ene Nødvendige; vores Midlere, Frelser, Saliggjører, ja alleting. Hand er den samme igaar og idag, ja og i ald Evighed. Ebr. 13 v. 8. Ach lader os Elske ham, thi hand elskte os først, ja lader os elske ham over alleting, Hand er den eene dyrebare Perle, som er verd at selge alting for, at Elske ham er bædere end at Vide alting, men elsker vi ham, skal vi holde hans Befalinger. Kiender vi ham rett, saa kand vi ikke andet end elske ham, og saa er hans Bud os ikke svare. Dette til opmuntring for denne Bogs Ejermand og fleere oprigtige Siele, ja for mig som den ringeste.

Maria K. M. Wulfs²⁾.

(Filipper 3 v. 14). Lauff der welt doch ausz den Händen, dring ins stille Zoar ein, eile dasz du mögst vollenden, mache dich von allen rein, Lasz dir nichts um Herten geben, fleuch vor den verborgnen Bann, such in Gott geheim zu leben, dasz dich nichts beflecken kan.

M. C. H. v. Betüewitz.

Frächen hos Dronningen.

¹⁾ Evalds Skrift er meget tydelig lige til Underskriften, der kan læses saaledes: E. Evaltsen, Veisenhuss prest. Hvorvidt Evald nogensinde har skrevet sit Navn saaledes, kjender jeg ikke til, men at ovenanførte Læsemaade kan være den rette, bestyrkes ved, at som oftere i Stambogen findes brugt paa denne Maade.

D. Thrap.

²⁾ Præsten E. Evalds Hustru, Digteren Johannes Evalds Moder.

(1 Joh. 4, 19).

O treues Hertz,

Wir zeugt dein Schmertz

Und Tod von deiner Liebe,

Ach dasz diesz erweckte doch in uns gleiche Triebe.

Friderichsberg d. 13 April 1734.

G. W. B. d. Söhlenthal
hofmester hos Chronprinsen.

(4 Moseb. 6, 25. 26. Joh. 14, 18. 27. & 16, 33).
Gott lob Jesu hat die welt überwunden, und durch Jesu
meines Heylands Krafft werde auch ich, du und alle denen
wahrhaftiger Ernst ist Jesu Eigen zu sein, überwinden uns
selbst, den teufel und die welt, Jesus behält in uns den sieg.

Friderichsberg den 13 April 1734.

B. M. B. de Söhlenthal
hans frue.

(1 Joh. 2, 7). O wie selig sind die Seelen, die mit
Jesu sich vermählen, die sein sanfter Liebes Wind, so ge-
waltiglich getrieben, dasz sie gantz daselbst geblieben, wo
sich in ihr Magnet befind. Den wer faszet ihre Würde, die
bey dieser Leibes-bürde sich in ihnen schon befind, alle him-
mel sind zu wenig für die Seelen, die der König so vor-
trefflich angezündt.

Friderichsberg d. 14 April 1734.

Dieses schreibet zum gesegneten
Andencken

A. G. v. Moltke¹⁾)

Cammer Page hos Chronprins.

¹⁾ Med Rennords Haand tilføjet: »Adam Gotlob«. Det er den siden
bekjendte Besidder af Bregentved Grevskab.

De søge alle dieris Eget. Saa bedrøvelig som dette er at høre om een Christi tienere, at hand søger meere hans egen fordeel og Nytte, end som hand søger at føre Christum Sjælle til, Saa glædeligt er det igien for alle sande troende, naar de kand høre, at der findes og, her og der, saadane Christi tienere, Som med Alvorlighed og op Rigtighed Søge de ting, som hører Christum til. O hvor forbunden befinder en hver troende Siæl sig til at bede for saadane, at Gud vil bekræfte dem Meere og Meere udi sin Naade og sanhed, at de Maa Retteligen deelle Sanheds ord, og Med ald frimodighed kundgiøre Evangieli Hemmelighed for folchet, Saa at de udi Aandens Kraft baade Maa Vidne om Sanheden og Vandre i Sanheden. Ach hvad var det at ønske, at der Maate findes Mange af dette slags, og som ieg vil haabe, at ieg med Sandhed kan Regne denne bogs eiere blandt dieris tal, som søge de ting der hører Christum til,

Saa vil jeg ønske ham, at Christi Kierlighed Maa Meere og Meere optændes udi hans Siæl. Saa at hand derved maa drives til at giøre og udrætte det som er hans Herre og Frelseres behageligt. Der til give ham Gud fader sin Aand og Naade for Jesu Christi vor Frelseres skyld, Ammen.

Friderichsberg d. 14 April 1734.

Jens Holm,
Prinses Lovisses Laqvei.

Jeg ønsker inderlig, at alle de, hvis Nafne allerede ere skrefne, eller herefter blive skrefne i denne Bog, maatte paa hiin Dag, naar Bøgerne skal oplades, findes tegnede i lifsens Bog, for Lammets Skyld, der er slagtet, førend Verdens Grundvold blef lagt, Hvilket være Majestæt, ære og priis i alle ævigheder af alle Slegter! Amen.

Kiøbenhafn d. 18 April 1734. Rasmus Møenich¹⁾
Studiosus.

¹⁾ Vistnok den Mand af dette Navn, der senere blev Præst i Ringkjøbing og endelig i Vordingborg (jvfr. Kirkehist. Saml. I, 182).

Mein Nahme bey der Weld vergehe, auf dasz er dort geschrieben stehe. — Amen.

Herr Jesu du Sohn Daudid erbarme dich møiner.

Coppenhagen d. 18 April 1734.

Theodor Wilhelm Grothaus
Medicus.

(Rom. 14, 9). Herre Jesu lær os at kiende dig ret i dine Piners Samfund, og i din Opstandelses Kraft, at vi nogenlunde kunde møde til de Dødes Opstandelse. Herre Jesu lær os at døe fra Synden og opstaae til Retfærdighed, at naar vi har faaet det Liv, som er af dig, vi da kunde tjene dig i Hellighed og Retfærdighed alle voris Livs Dage, men Herre Jesus hvor kommer vi dertil, dersom du ikke foreener dig med os og giver os Kraft, at vi kunde voxe til dig som er Hovedet, Herre Jesu forbarme dig over os, og styrk og ophold os i Ordet og i Troen, indtil vi døe.

Kiøbenhafn d. 19 April 1734.

Dette Ønskis af en svag Broder som
beder Bogens Ejere at bede for mig
Johannis Hovlberg
Guldsmed Svend.

Jesus af Nazareth er i Sandhed alle ting endog i alle, og hand skal i Sandhed i alle ævigheder med ære føre dette Navn, og i denne tiid beviise sig saaledes for hver dend, som lukker sine Øyne op at agte paa hans gierninger; og dend er i Sandhed salig, der for hans skyld fornægter og foragter alle ting, og bekommer derimod Jesum eene til sin Skat og Eyendom. Skrevet til Opmuntring af

Kbhavn d. 19 April 1734.

Søren Lntrup

forhen en Jesum søgende Leye-svend i Walløe Hospital og nu under verdens, og i sær dend vanhellige Jesabels utidige Dom ret hiertelig efter dend hellige Samfund higende Herrens frigiørde.

Vores Kjære Broder og Medstrider i den Herre Jesu, som er meddelagtig i Trængselen og i Riget og i Jesu taalmodighed, Aabenb. 1, 9, ønskes og formanet med Pauli formaning til de Corinthier (2 Cor. 13, 11. 12. 13). At disse ting maatte i sandhed vederfares Eder, samt Eders Kjære medarbejder i ordet og Eders Kjære med Brødre i Herren af Eders Meenigheds Lemmer, ønskes Eder, min Kjære Broder, af den, som er nærværendes med Aanden, endskjønt fraværendes med legemet.

Kjøbenhavn 22 Aprilis 1734.

Morten Støttrup¹⁾

En Student conditionerende paa Christianshavn hos Stadshopmand Fjeldsted.

(Ebræer 13, 12. 13. 14). Drum wer wolte sonst was lieben, und sich nicht bestendig üben des monarchen Braut zu sein, mus man gleich dabey was leiden, sich von allen dingen scheiden, bringts ein tag doch wieder ein,

Schenke Herr auf meine bitte mir ein göttliches gemühte, einen Königlichem geist mich als dir verlobt zu tragen allen treu dich apzusagen was nur welt und irdisch heist.

Friederichsberg 29 April 1734.

B. H. Gr. Reussen

hofmesterinde hos Prinses Lovise.

Wer sein Leben verlieret um Jesu willen, der wirts finden.

Dieses dem natürlichen Menschen paradox scheinende

¹⁾ Det er den bekjendte «særsindede Person», der endnu samme Aar drog til sit Hjem i Viborg Stift, hvor han vakte ikke ringe Bevægelse og var udsat for megen Forfølgelse (jvfr. Jydske Saml. II 29 fig. T. Lillelund, Danmarks Kirkehist. S. 184 fig.).

Grundgesetz der nachfolger Jesu setzet zur prüfung und er-
munterung bey

Kopenhagen d. 1 May 1734.

Alb. Reich. Reuss
Med.

(Jes. 62, 6. 7). Der Herr Segne Sein Zion und Stärcke
seiner armen Kraft!

Copenh. d. 1 May 1734.

Jerem. Friedr. Reusz
hoffprediger.

Fleisches-Freyheit macht die Seele
faul und sicher, frech und stoltz;
frisst hinweg des Glaubens oele,
lässt nichts als ein faules holtz:
Wahre Treu führt mit der Sünde
bis ins Grab beständig Krieg,
richtet sich nach keinem winde,
sucht in jedem Kampf den Sieg.

Cop. d. 1 May 1734.

J. G. Becherer
Magister.

(Joh. Aabenb. 1, 18). Saa maa det være en stoer op-
muntring for os alle, eftersom hand er gaaen igiennem spot
forsmædelse og forhaannelse og saa dandt sligt merre, lige
indtil hærligheden, at vi ogsaa maae efterfølge dig her i gien-
fødselen, at vi og maa hærliggiøres med dig i hærligheden,
det ønsker ofver alle dem som elsker den Herre Jesum af et
uforfalsket hiærte, at vi ogsaa maa forbindes i en Aand, og
i et sind, i den Herre Jesu, at vi maae fyldes med ald Guds
fylde, ia blif troe indtil enden, det ønskes af mig, den aller
ringeste broder i den Herre Jesu

Khafn d. 2 Maius 1734.

Jep Sørensen
hossekræmmer.

(1 Joh. 4, 16). Denne samme ubegribelige Guds Kierlighed som Det Eeneste og Alt det Første og Siste, det Høye og Dybe, Brede og Lange, forønskes og tilbedes denne Bogs Eyere og enhver Siel udi Jesu kierligste Samfund

Kiøbh. d. 4 May 1734.

af

Daniel Friedenreich
Theosophiæ Studiosus.

(Joh. 21, 15—17). Men her hør først til, at min Broder fornægter sig helt og i allemaader som det en Ret Hyrde bør føde sine faar med sandheds ord, og op Rigtig lefnet og ikke sye Puder under armene; men føre Siellene lige til den herre Jesum: eftersom ingen har kundet, ey heller nu kand, hielpe eller frelse det, som er bleven tabt. Du Herre kanst giøre det allene.

Kiøbenhafn d. 6 May 1734.

Anne Kierstine Dalhoff.

(Esaias 58 v. 11). I Brøsted er der jo paa dig een Naades springekilde, o milde Jesu den du mig i Døden aabne vilde. Dig min Broder er et Apostels Embede betroet; som du engang skal giøre regenskab for; o at du da kunde giøre det med glæde, det ønsker og beder din arme Broder

Kiøbenhafn den 6 May 1734.

Lars Dalhoff.

Jesus Christus, det evige Liv, det Sande og Tro Vidne, giøre dend Barmhertighed mod denne Bogis Eyermand, at intet andet maa være hans Viisdom, Retfærdighed, Helliggiørelse og Gienløsning end dend Guds Gave Jesus selv, at i det Jesus prædikes, Guds Kraft og Guds Visdom, dem da, som det hører, maatte aabenbares de Ting, som ere skiulte for denne Verdens viise og kloge, men aabenbaret de umyndige: at Hand og de maatte lodtagis til det liv af Gud ved

een og Eens Retfærdighed, reenses fra Kiøds og Aands Besmittelse ved Eens Helliggiørelse, frelses fra alle Fienders Haand og udfries til Guds himmelske Rige ved Eens Gienløsning; I og for dette skal Jesus høyligen priises i alle sine sande Efterfølgere i alle Ævigheder, Amen!

D. 6 May 1734.

Matth. Dyrhoff¹⁾

Præc[eptor] i Whuset p. t.

Dend Guds Huusholding, som hand i dend nye Pagt har oprettet for Menniskene til Saliggjørelse; dend Hemmelighed, der har været skiult af Verdens Begyndelse og for alle Slegter, men er nu aabenbaret hans Hellige. Hvilke Gud vilde give tilkiende, hvilken denne Hemmeligheds Herligheds Riggom er iblant Hedningene, som er Christus i os, som er Herlighedens Haab; vilde dend Barmhiertige Gud give denne Bogs Eyere Viisdoms og Aabenbarelses Aand, som er forstands opliuste Øyne til jo meere og meere at fatte og ved Troen i sin egen Siel at erfare, at hand saa kand forkynde dend for dem, som ham høre, i Aands og Kraftes klare Beviisning, og formane enhver og lære enhver i ald Viisdom, at hand kan fremstille enhver fuldkommen i Christo Jesu, hvilken lade sin Kraft tee sig krafteligen i ham med Magt til at arbeide paa dette, til at stride, til at lide ont, ja til at lide ont med Evangelio, som en god Jesu Christi Stridsmand, til at giøre sin tjeneste reedeligen.

D. 7 Maji 1734.

Andreas Nicolai Prytz

Præcept. i Ways. huset p. t.

Velsignede Kiere Brødere, ligesom J Haver anammet Jesum og formedelst Hans Kraft haver overvundet den onde, saa ønsker jeg, at Gud fremdeles maa være Kraftig i og hos Eder med sin Aand, til at Kjæmpe imod verden og Satan, ja

¹⁾ Senere Sognepræst i Vilstrup i Sønderjylland.

saaledes at I maatte vinde Seyr, at dend forsøgelse som skeer Eder ikke maatte komme Eder fremmet for, men at J meget mere glæder jer der over, naar J betragter Christi lidelser, at ligesom J ere deelagtig med Ham i lidelser, J ogsaa skal blive deelagtig med Ham udi Herlighed, naarsom helst J lider for Retfærdigheds skyld, hvilket er en ære for Guds børn, hvortil Gud give Eder aand og Kraft, dette ønskes hiertelig af dend som staar under lovens Byrde og er Eders forbøn begierendes, om trøst og lættelse af dend Herre Jesu formedelst Hans aand.

Thule Jpsen.

(Joh. 4, 23. 24), Hvo ere de, som kand saaledes tilbede, uden de, som ere fødte af faderen formedelst Sandheds ord Jac. 1; som ere igienfødte, Aand af Aand, som ere lærde af Herren, og lærde i Jesu, udi hvilken alene er Sandhed Eph. 4, 21. Joh. 14, 6. de, hvis Hjærter ere aldeles omvendte efter Jesum, som har et enfoldigt øje, som drives i alle sine ting til Jesu Kiærlighed, og sigter med alle sine ting til Jesu Ære: som giøre intet af forfængelig ære og egenkiærlighed, som lader sig ikke omdrive af Menniskers gunst eller frygt fra deres egen stadighed, men hellere elske Jesu Kaars og tage det daglig op, og med taalmodighed løber deres Kampes maal med glæde, hvorved de bevarer troen, som Guds Aand i den nye fødsel i den sande omvendelse (poenitentia lapsor. qvam ingredi qvemvis e foedere baptism. lapsur semel oportet) har nedlagt i deres Siæle, udi en god Samvittighed, som hos dem dagligen fornyes og voxer til en hellig vext udi Aanden, saa at Aanden træder frem for saadanne med udsigelige succe, og raaber i deres Hiærter Abba fader! og de af Aandens sande drift tilbede faderen, formedelst deres Broder og frelsere, udi hvilken de have fri tilladelse ved troen, udi Aand og Sandhed. Jeg uværdige priser den Guds og vor frelseres Philantropie og forbarmende naade, som eengang har aabnet mig øinene, og viist mig, at den udvortes, saa kaldet guds tjeneste

er ingen sandfærdig tilbedelse, at Kirkegang, prædikener, Skrifte og Altargang, lange og mange bønnen ere aldeles unyttige, ia ubehagelige for Gud, naar dog Mennisket bliver i sit Hjærte uforandret, uomvendt, uigienfødt; ia om end gud faaer overbevist Mennisket ved sin Aand og sit ord om denne sin tilstands uduelighed, og det fatter sig et andet Sind, tænker paa nogen større alvorlighed og nidkærhed i sin Christendom, lægger sig efter guds veje bædre at kiende og begierligere at følge, og beder nu hæftigere, ia om aandelige ting, og dog ikke bryder igiennem, og saa aldeles afsiger sig self og sine egne ting, ia ald tillid paa de udvortes Midlers formue, at Jesus bliver Eet og alt, Siælens Eaniste Begiær og Lyst, retfærdighed og glæde, rigdom og ære; hvilket den ævige Gud har ved sin Aand giort en god Begyndelse til udi min Siæl; ieg haaber, og udi den Kiære Broders, som prøver sig self nejere, om hand og virkelig har trængt igiennem den nye fødsels vey, og ey alleene betragter, omgaaes i og beder om Aanden, men og er self een Aand med Herren, 1 Cor. 6. og tilbeder uden afadelse faderen formedelst Jesum vor Talsmand i Aand og Sandhed. Dette ieg og ønsker, Herren vil give ham naade til at underviise sine Tilhørere om, at det er ikke nok at randsage skrifterne og høre ord af Præstens mund, men det bør dem at komme til Jesum, at de maae have livet, Joh. 5, 40. Jesu den sande gud og det ævige lif! aabenbare dig hærligere for vore Siæle og led os i din Sandhed, dit Ord er Sandhed. Amen.

Hafniae d. 8 May 1734.

J. Støfring

Student — vidt bekiendt.

Lass dein Leben unsern geist auf das kräftichste erheben, lass uns leben, unsre seele werde dir eine Ziir und der aüsserliche händel zeige von dem innern wandel Deiner lieblichkeit in ihr.

Zur andencken geschrieben im Waisenhouse 10 Maji
1734 von I. Dannefer¹⁾.

Det blifver ikke altid Soelskin.

Skee Guds Villie, Herre bereed og bekræft os.

Kiøbenhavn d. 12 May 1734.

Peter Nicolai Holst

Capellan til Trinitatis Meenighed.

Christus alle ting i alle. Col. 3, 11. Phil. 3, 8. 9.
Col. 1, 28. Hvilken vi forkynde, idet vi paaminde hvert
menneske, og lære hvert menneske i ald wisdom, at vi kunde
fremstille hvert menneske fuldkommen i Christo Jesu etc.
v. 29.

Pastor ovium prius ipse sit ovis Christi. Qvo quis
fidelius propriam curat animam, eo aptior est et fidelior in
curandis aliorum, et vice versa.

Indesinenter ardentere pro grege suo (imo pro toto
orbe, imprimis Christiano) orare, gregique universo typum
praebere. (Tim. 4, 12. Tit. 2, 7. 1 Pet. 5, 3). Duae sunt
officii pastoralis partes praestantissimae, quas nemo, animarum
vere pastor, omiserit. Hev! Qvanta, Qvanta in ministerio
spiritus, 2 Cor. 3, 8. necessitas est Spiritus sancti! Hujus sit
minister ecclesiae templum. Hujus subtilissimo influxui moti-
busque patentissimum esto cor, evitatis studiosissime vel levis-
simis impedimentis. Hunc sibi laboribus gregique suo indes
apprecetur juxta promissum nunquam sat aestimandum vel
ponderandum Luc. 11, 13, imo Spiritus appetat plenitudinem
semper crescentem. Eph. 5, 18. Act. 6, 5. 8 etc. etc. Habili-
tas et fidelitas, qvoad intellectum et voluntatem, perpetuo
crescat in ministris; et cavenda summopere acedia.

Augustinus Epist. 148.

¹⁾ Om denne Mand, der endte som Præst i Halk i Sønderjylland, se
I. Barfods «Familien Dannefer», Tillæg til Den falsterske Gejstlig-
heds Personalhistorie, S. XII.

Nihil in hac vita et hoc maxime tempore facilius, laetius hominibusque acceptabilius Episcopi, Presbyteri, Diaconi officio, si perfunctorie et adulatorie res agatur, sed nihil apud Deum (vel in iudicio divino) miserius, tristius, damnabilius, nihil item in hac vita et maxime hoc tempore difficilius, laboriosius, periculosius.

Chrysostomus Homil. III in act. apostol.

Dico non temere, sed ut affectus sum et sentio: Non arbitror inter sacerdotes multos esse, qui salvi fiant. Qvod enim alii peccant, sacerdoti imputatur, item: mirum si sacerdos salvetur! conf. Homil. 34 in Epist. ad Ebraeos.

Sacerdotium non est otium, sed Negotiorum Negotium.

Joh. 11, 40. Sagde jeg dig ikke, at dersom du kunde troe, skulle du see Guds Herlighed.

Sande Præstegaard d. 5 September 1736.

C. L. Leth.

(2 Cor. 4, 6). Du, Du velsignede frelsermand, som i dit Ord har sagt. mine faar høre min Røst (etc.). Herre Jesu jeg holder dig dine Ord fore, jeg har værret et vilfarende faar, mens See, mig er barmhertighed vederfarren, da du ved denne din Thienere, som er eier af denne bog, har kaldt mig tilbage igien fra mørkhed, til liiset, velsigne du hannem i thid og evighed, glæde du hannem her, og krone hannem hisset. Skin du da udi mit hierte med det naades lys, at jeg maa gaa frem paa sanhedens wey, og dagligdags afføre Kiødet med dets løster og begierligheder, og derimod iføre dig Herre Jesu, saa at jeg maa gaa frem fra dyd til dyd, fra Kraft til Kraft, paa det wi med glæde kan aabenbares paa vor herres og frelseres Jesu Christi dag. Naar han skal overlevere die Siele til Frelseren. som han her har givet hannem, og da høre denne glædelie Røst, vel du troe thiener, du haver værret tro over det lidet, jeg vil sætte dig over

meget; gik ind til den Herres glæde. Dette ønsker den, som altid til sin Død forblive skal hans Ven.

Moss Jernverk d. 18 Januar 1738.

F. D. Hübsch.

(1 Joh. 3, 1. 2. 3).

Den Gud, som alting seer, hand selv bedst veed og kiender, hvad i hver Hierte boer, om Verdeu er os vred.

Vi ikkuns deraf leer, thi dend ey derpaa skjønner, hvad glæde mand opnaaer i Jesu Kierlighed.

Derfor lader os Elske ham, thi han Elskte os først og gaf sig hen i Døden for os; o forunderlig Kierlighed! Den Herre Jesus, som nu atter haver kaldet Eder til Et andet Sted, at arbejde i hands Vinggaard, hand give Eder fremdeles Aand og Naade, at føre mange Siele til hannem, hand hellige Eder gandske og aldeles (osv. 1 Thes. 5, 23. 24).

Dette ønskes af hiertet af Eders oprigtige Veninde

Moss Jernverk d. 17. Jan. 1738.

E. Hübsch.

(1 Joh. 5, 4. 5. 6). Herre du boer ikke i Templer. i hvor kostelige de end ere udarbeidede, men det er din naadige Villie, att du vil ansee een sønderknuset aand, Til at boe i den Siæl, o saa kom lifsalige frelsere, Tag din bolig i min Siæl, Størke min Troe, opfüld all min mangel, holt min fod paa dine veie, og lad mig hved din Aands Kraft Tiltage i det invortes Menneske, saa at naar ieg Skal aabenbares faar dig paa hin Dag, jeg da maa findes iblandt deeres Tal, der har været Troe indtil enden: Al Naade, Løkke og Velsignelse vere ønsket over eieren af denne bog for all den Kundskab og opløsning han har metdelt mig, Herren lønne eder derfaare i Tid og Evighed: Dette ønsker af hiertet eders hengivne og oprigtige Veninde

Moss Jernverk d. 18 January 1738.

C. M. Hübsch.

Foruden de her fuldstændig meddelte Stambogsblade have følgende Forfattere indskrevet lignende Mindeord i Bogen:

Conrad Friderich Martens „som fuldmæchtig kan betienne“.

Kbh. 27 Febr. 1734. (Dansk).

E. C. de Seudewitz „Frøchen hos Margrevinden“. Friedrichsberg 2 Marts 34. (Tydsk.)

Nicolai Hinrich Daniel, „L[aqvey] Cronprintz“. Coph. 2 April 34. (Tydsk.)

Christian Hendrichsen, Bagerschwen. 17 April 34. (Tydsk.)

Friedrich Böhnisch, „ein geringes mitglied aus Hernhutt“.

Cph. 19 April 34. (Tydsk.)

Johann Beck, „ein sehr geringer Bruder aus Hernhut“. 19 April 34. (Tydsk.)

Conrad Lange, Herrnhut. Copenh. 19 April 34. (Tydsk.)

Jacob Cornelison, „Skræder Dreng“. (Dansk.)

Maria Elisabet Qvasten. Coph. 21 April 34. (Tydsk.)

Jens West, „Tjener“. Cph. 22 April 34. (Tydsk.)

Johann Capito, „Etats Raht Eichels Diener“. (Tydsk.)

Andreas Kiemp. Kbh. 23 April 34. (Dansk.)

Friederich Petersen, „Confersus judeus“. (Hebraisk.)

Hans Hansen, „Portner for Veisen Huuset“. Kbh. 23 April 34. (Dansk.)

Gert Hansen. Kbh. 23 April 34. (Dansk.)

Augustus Gotthilff Hichtel, aus Sachsen. Friderichsberg 29 April 34. (Tydsk.)

Johannes Nielsen, „ein armer Bruder aus Flensburg“.

Nicolai Andersen Qvast, „Taffel Dekker ved de Kongl. Pagier“. Kbh. 1. Maj 34. (Dansk)

Jacob A. Splitt, „Schumacher, ein geringes mitglied von denen, die umb die Crone ringen“. Coph. 3 Maj 34.

Key Friederich Nave, „ein schuster gesell“. Coph. 2 Maj 34.

A. Splitz, „Skræder“. Kbh. 3 Maj 34. (Dansk.)

Edvert Nielsen, „Skomager“, Kbh. 3 Maj 34. (Dansk.)

Andreas Lorentzen, „ein schuster gesell“. Coph. 3 Maj 34.

Thomas Mogensen, „Skræder Svend“. Kbh. 3 Maj 34.

- Mathias Hansen, „Schumacher gesell“. Coph. 3 Maj 34.
Ane Marie. 3 Maj 1734. (Dansk).
Augustus Eggeriis, „hossekræmer“. Kbh. 4 Maj 34. (Dansk).
Absolon Scheen. (Dansk.)
Hans Ipsen, „Laqvey hos Geheimere Raad Rosencrantz“.
Kbh. 4 Maj 34. (Dansk).
Hans Hinrich Hagen, „Schumacher“. Coph. 9 Maj 34.
Johanna Pipers. Kbh. 9 Maj 34. (Dansk).
Ole Møller. Kbh. 10 Maj 34. (Dansk).
Friderich Foordtz, „som begynder at vilde lære Bogen“.
Kbh. 10 Maj 34. (Dansk).
G. Hammecken. Kbh. 10 Maj 34. (Dansk).
Niels Schultz, „Styrmand“. Kbh. 10 Maj 34. (Dansk).
S. H. de Warenstädt, „Frøchen til hoffe hos Margrevinden“. (Tydsk).
M. D. v. Haxthausen, „Frøchen hos Dronningen. (Tydsk).
J. S. Camradt. Coph. 13 Maj 34. (Tydsk.)
Jes Hansen. Kbh. 16 Maj 34. (Dansk.)
A. C. Rohn, Pastor d. teutschen St. Petri Gemeine.
Jep Pedersøn Hocherup. (Dansk).
Peter Dalwitz, „Schumacher“. Coph. 18 Maj (34). (Tydsk).
Christian Jenssen. Sandefjord 6 Febr. 1736. (Tydsk).
-

Efterretninger om Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn og dens Præster 1600—30.

Ved Holger Fr. Rørdam.

Der er neppe nogen Kirke i Landet, til hvis Historie saa mange og saa nøjagtige Oplysninger ere opbevarede som Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn. Dette beror dog ikke nærmest derpaa, at den var Landets Hovedkirke, hvad den vel endnu maa kaldes; Grunden er derimod den, at Kirken stod under Universitetets Patronat¹⁾, hvorfor vi i de saakaldte Acta Consistorii finde en fortløbende Række Optegnelser vedrørende denne Kirke og dens Præster. For en Del Aar siden gennemgik Meddeleren disse Acta og udskrev om ikke enhver Notits, saa dog alle dem, der vare af nogen Betydning til Kirkens og dens Præsters Historie i det i Overskriften nævnte Tidsrum. Optegnelserne meddeles her ordret eller i Uddrag, dog uden Bevarelse af den gammeldags Retskrivning, ledsagede af nogle Aktstykker og med Henvisning til andre Kilder, der oplyse de omhandlede Forhold. — Nogle Notitser om Øvre (Hvidovre) Kirke og Præster ere medtagne her, paa Grund af at denne Kirke tilhørte Vor Frue.

¹⁾ I min Kbhvns Univ. Hist. 1537—1621 har jeg derfor meddelt en samlet Fremstilling af Kirkens og dens Præsters Historie i det tilsvarende Tidsrum.

I.

Uddrag af Acta Consistorii.

1600.

19. Juni. Affuerunt (in consistorio) et vocati 4 consules Olavus Martini, Olavus Matthiæ, Petrus Munck et Christianus Albertinus, qui præsentaverunt Nicolaum Johannis Senatorem. Han gav klageligen for, at der var bleven slagen Vrag paa hannem, der han i Choret er bleven af **Børgmestrene** nævnet til en Kirkevæрге. Professores undskyldte dennem; de veed intet med hannem andet end godt; men fordi de havde stemt paa Oluf Mortensen¹⁾, vilde de tage det i en god Betænkning om Niels Hansen. Endelig efter nogen Disputats paa begge Sider blev han confirmeret en Kirkeverge, og anlovede med Haand og Mund Troskab og Flittighed, som det sig bør. — Eodem die post merediam affuerunt prædicti professores et consules, et auditæ sunt rationes Christophori Magni²⁾.

16. Juli. Conclusum, at i Morgen 8 slaar, i Borgmester og Raads Nærværelse, skal forhøres sl. D. Anders Krag's Kirkeregnskab³⁾. (I de følgende tvende Møder forhandlede om dette Regnskab).

23. Juli. D. Thomas⁴⁾ gav til Kjende, at Peiter Kyckelhane er død; skal have fri Lejersted i Kirken. Quæritur, hvad han haver givet til Kirken. Efterdi hans Brev lyde ikkun paa Kirkegaarden, gav han 12 Daler til for Lejersted inde i Kirken⁵⁾.

1) Den ovenfor nævnte Borgmester.

2) Christoffer Mogensen havde hidtil været Kirkens borgerlige Væрге.

3) D. Anders Krag havde været Kirkens akademiske Væрге indtil sin Død d. 8de Juni 1600

4) D. Thomas Fincke var bleven Kirkevæрге efter D. Anders Krag.

5) Peiter Kyckelhane, Indvaaner i Kjøbenhavn (tidligere Landsknægt), bestemte d. 26de Februar 1585 med sin Hustrus Samtykke, at efter hans Død skulde Vor Frue Kirke have 50 Dlr., Vor Frue Skole 50 Dlr., Helliggeistes og S Nicolai Kirke hver 25 Dlr., Kjøbenhavns By 50 Dlr., og de fattige sammesteds 50 Dlr. Derfor havde han betinget sig, at han og hans Hustru i deres Levetid skulde være

1602.

26. Maj. Niels Clausen Siningius fik commune totius senatus Academici et consulum, qui tum aderant, suffragium pro obtinenda functione ecclesiastica ad D. Virginem.

1604.

20. Juni. Proposuit Dn. Episcopus de voluntate nobilissimi Domini Mandrupii Parsbergii, quod voluit imagines Dni Lutheri et Dni Philippi suis impensis collocari in templo beatæ Virginis in Choro ad utrumque latus templi.

9. November. Aderant M. Rector, D. Episcopus, D. Dibvadius, D. Resenius, D. Finckius, D. Gellius, Borgmester Oluf Mortensen, Oluf Madsen¹⁾, M. Jonas, M. Stephanius, M. Cunradus, M. Christiernus, Rasmus Trane. D. Thomæ Finckii Kirkeregnskab hørt ab anno 1601 ad annum 1604, og blev approberet.

28. December. Aderant Magnificus Rector, Dn. Episcopus, D. Dibvadius, D. Resenius, D. Thom. Finckius, Borgmester Oluf Mortensen, Peder Munck, Oluf Madsen, D. Gellius, M. Joh. Stephanius, M. Christiernus, Niels Hansen Raadmand, Rasmus Trane Kirkeværge. Blev hørt noget af Niels Hansens Vor Frue Kirkes Regnskab fra Anno 1601 til 1604 Philippi Jacobi, tre Aars Regnskab. — Noch post meridiem, præsentibus fere iisdem, continuatæ sunt rationes ejusdem et conclusæ, saa Niels Hansen Skriver, Kirkeværge tilførn, bliver Kirken skyldig in summa 1580 Daler 3 Mk. 2 Sk. 1 Alb. Og adspurgte Rektor hannem, naar han denne Summa kunde aflægge. Han svarede, at han vilde noget aflægge med det første, og begjærer Dag paa noget. Vilde og tale med Magnifico Dño Cancellario, han vilde forhjælpe hannem hos Hs. Majestæt, saa at Universi-

fri for borgerlig Tyng og Besværing, og efter deres Død have frit Lejersted i Vor Frue Kirkegaard. (Orig. i Kbhvns Raadstuearkiv).

¹⁾ Som man ser, rangerede Borgmestrene over de filosofiske Professorer, men Raadmændene under disse.

tetet ikke skulde blive formodet (!) derover. Vil og sætte Loven og Vissen med nøjagtigt Pant.

1605.

5. Januar. Rector proponerede om Niels Hansens Kirkeregnskab, at have talt med Mag^{co} D^{no} Cancellario derom, som befalede, Kirkeværgerne skulde opkræve Kirkens Penge og sætte dennem paa Rente, Kirken til Bedste. Item at Kirkeværgerne skulle aarligen gjøre Regnskab, saa ingen skulde drage saa store Summer paa sig. Item conclusum at skulle ligne, hvad Vor Frue Kirke bliver andre skyldig, som Gladsaxe og Ovre. Item blev og concluderet, at Ovre og Ledøje Kirker skulle have hver sin Klokke, og Smørum.

12. Januar. Proponerede D. Gellius paa Doritte D. Lemvigs Vegne, at hun vilde give Legatum til Vor Frue Kirke efter sl. D. Lemvig, en Gaard, som Gjertrud Christoffers udi bor, som skulde være Kirkens efter hendes Død. Dog at hun vilde have Renten deraf aarligen, 6 Daler, hendes Livstid, og derfor at være forsikret af Universitetet. Mange mente, det var bedre, hun gav noget vist til Kirken i Penge. (I Randen staar: Doritte Doct. L. 100 Daler).

1606.

28. Maj. Christoffer Ulfeld (som M. Jonas berattede) til Svenstrup i Skaane, og selver M. Jonas Jacobi [Venusinus], dertil og M. Nicolaus Siningius, Pastor til Vor Frue, giver hver liberali manu 200 Daler, hvoraf 3 Studenter skal have Renten aarlig, som billig deraf skal udgives.

1607.

16. Maj. Protestatur Magn. Rector, quod de eleemosyna et pecuniis promissis a M. Nicolao Pastore etc. in usum pauperum studiosorum nihil ad eius manus pervenerit, unde distributio aliqua fieri posset.

1608.

3. Februar. Actum de Pastore eligendo ad D. Virginiem avvocato M. Nicolao ad Diocesan Asloensem. Responsum: Regiæ Majestatis voluntate electum fuisse D. Petrum Skiellendorph; quomodo autem consulatur juri Academia¹⁾. Rev. Dn. Episcopus vult eum vocare literis suis quasi privatus, officii tamen ergo, ut audiatur primum etc.

13. Februar. Propositum de eligendo novo Pastore, quomodo procedendum. Consensus est de Dño Petro Skielderup ab omnibus Professoribus. Og blev Notarius udsendt til Jacob Brender og Rasmus Islænder og bad dennem saadant vide som de forbenævnte(!) Sognemænd, at de samme Election vilde og samtykke, saaledes at saadant sker med deres Vilje og Vidskab.

16. April. (Proponerede Rector, M. Joh. Stephanius,) om Kirkeværgeriet, hvilket Rector vilde commendere en anden²⁾. Nominatus est D. Gellius.

15. Juni. Begjærede Rasmus Trane, at han maatte faa en Medbroder til Vor Frue Kirke etc., og blev D. Gellius nævnet, qui non aderat.

28. September. Her Christen udi Ovre begjærede, at hans Løn maatte hannem forbedres, og fremlagde sit Kaldsbrev, hvilket blev læst. Og derimod blev ogsaa læst Kong Frederiks Brev om Præstegaarden, hvilken havde været belent M. Hans Lauritsøn. — Bispen lagde tvende Breve fra sig, det ene skrevet paa Pergament, det andet paa Papir, om Ovre Kirkes Frihed. Dernæst haver Rector og Professores ex gratia bevilget H. Christen for sin Elendigheds Skyld hvert Aar sin Livstid 12 Dlr., hvorudi Rasmus Trane, Kirkeværge, ogsaa samtykte. Og bekom derpaa et Brev.

12. November. Velbyrdige Enevold Kruses Commen-

¹⁾ Kongen havde nemlig beskikket ham eller dog befalet at kalde ham, uagtet Universitetet (med Sognemændene) havde Kaldsret.

²⁾ Stephanius havde været Kirkeværge siden 1604, nu var han kaldet til Forstander for Sorø.

dation og M. Niels Clausens, Bisp i Oslo, Breve til Universitetet bleve læste: At Rector og Professore vilde dømme imellem for^{ne} M. Niels Clausen og M. Peder Skjelderup de Anno gratiæ¹).

16. November. Hæderlig Mand, M. Niels Clausøns, Bisp udi Oslo, Tjener og M. Peder Skjelderup, Provst til Vor Frue Kirke, mødte in Consistorio, mellem hvilke blev handlet om Naadsens Aar, og som efterfølger udi Venlighed besluttet: At Naadsens Aar begynder, paa den Dag M. Niels blev kaldet til Bisp. Derfor skal M. Niels Clausøn have pro anno gratiæ sin fulde Løn til Paaske med al Offer paa de tvende Festdage, som er Paaske og Pindse; dernæst ogsaa de smaa Offer, som er falden intra mensem Augustum. Item Hør og andet smaat Kvæg, som falder og skal regnes til S. Hanses Dag. Item skal M. Peder gjen-give hannem $\frac{1}{3}$ af den Paasketermin, som M. Niels in anno gratiæ haver givet sin Kapellan Her Samuel. Derimod skal M. Peder Skjelderup have Stipendium autumnale og Korntienden ganske. Denne Forligelsmaal blev given begge Parterne beskrevet sub forma amicæ transactionis.

Her Samuel²) fik Befaling, at han flitteligen skulde lære Børnene udi Sognet deres Catechismum og Børnelærdom.

1609.

25. Januar. Blev læst og samtykt det Brev paa de 12 Rdlr., hvilke tilforn vare undt og samtykt Her Christen Nielsøn, Sognepræst udi Ovre, sin Livstid, og hans Medtjener.

29. Marts. Magn. Rector proponerede paa Hr. Statholders Vegne, at Organisten til Helliggeistes Kirke maatte

¹) Biskop Niels Klavsen Sennings Brev er trykt i Kjøbenhavns Univ. Hist. IV, Nr. 425.

²) Samuel Thomesen (Hierringianus) tog Magistergraden i Oktober 1610 (Rørdam, And. Chr. Arrebo's Levnet, S. 44).

succedere Trude udi Vor Frue Kirke, efterdi han skal have Dronningens Pige. Blev delibereret, om man ikke skulde diminuere hans Stipendium for Spirens Bygnings Skyld, og give hannem først et maadeligt Stipendium, hvilket man udi Fremtiden kunde forbedre.

1. April. Niels Jørgensen Pedel blev antagen til Klokker udi Vor Frue Kirke, og samme Tjeneste skulde han begynde til Paaske, og holde sig udi skikkelige Klæder med lang Kjortel, og tage Inventarium paa, hvis der findes udi Kirken.

Blev talt om en Organist, og blev saadant optaget til videre Betænkelse, efterdi Kirken er udi stor Gjæld.

23. September. Blev besluttet, at Christen Barnekow skulde stevnes for 50 Dlr., som blev udlovat for en Begravelse udi Vor Frue Kirke.

11. November. Rector proponerede, at skulle gjøres en ny Forordning i Vor Frue Kirke med Stolestader, efter den Maade, som i Helliggeisthus holdt er.

1610.

10. Februar. Iver Povlsen begjærede Forlov at maatte opsætte en Tavle udi Vor Frue Kirke over sine Børns Begravelse; han vilde igjen forære Kirken med en Arm eller nogen anden hæderlig Amindelse efter Lejligheden: hvilket blev hannem bevilget.

Maren M. Hermans blev bevilget det Stolestade at staa paa, som bliver ledigt efter Mette M. Christen Hansens til Paaske udi Vor Frue Kirke¹⁾. Og bevilgede D. D. Cunradus Magnifico Dn. Rectori (D. Gellius Sascerides), at hans Søster, Margrete sl. Søren Andersens, maatte heretter staa i Stol hos hans Hustru, Barbara Dr. Korts.

24. Marts. Blev delibereret om en Kapellan til Vor Frue Kirke at udvælges udi M. Eriks Sted af de Personer,

¹⁾ M. Herman er Professor Herman Nielsen. M. Christen Hansen var nys bleven Biskop i Aalborg.

som havde udi forgangne Dage ladet sig høre udi Kirken, Da syntes *Facultas Theologica* mest at inclinere til Her Alexander udi Odsherred. Men blev af *Magn. Dn. Rectore* foregivet, at *M. Peder Skjelderup*, Pastor og *Præpositus* til Vor Frue Kirke, stødte sig noget herpaa, efterdi Hr. Alexander, midlertid han var her udi Byen at lade sig høre, ikke engang havde været hos hannem og talt med hannem derom. Blev concluderet, at hannem skulde tilskrives at komme endnu en Gang hid at lade sig høre af alle *Professoribus*, og da endelig baade tale med *M. Peder* og ellers udi alle Maader erbyde sig imod hannem saavel som *Universitati*, som det sig bør.

7. April. Her Alexander udi Odsherred promitterede in *Consistorio*, at han vilde komme herud til *Philippi Jacobi*, naar han havde lovligen resigneret sit Kald, og da antage det *Kapellani* udi Vor Frue Kirke.

Mr. Diderik Bygmester begjærede en Æreklædning af *Universitetet* for sit Arbejde paa Vor Frue Spir. Blev svaret, at Spiren var ikke endnu fuldfærdig. Dertil med havde *Universitetet* ikke tinget med hannem (derom), hvorfor man derved intet kunde gjøre, førend *Universitetet* fik *consuleret Magnificum Dn. Cancellarium*.

12. Maj. *M. Peder Skjelderup* forespurgte sig hos *Magnificum Dn. Rectorem* om den Student Anders Kolding, som vilde gifte sig her i Byen, om *M. Dn. Rector* vilde give sin *Consent* dertil, efterdi han var en Student. *M. Dn. Rector*, *communicata re cum professoribus*, gav til Svar, at han ikke vidste at forhindre hannem der udi.

26. Maj. Her Alexander tilsagde *Magnifico Dn. Rectori et Professoribus* sin Tjeneste og annammede det *Kapellani* udi Vor Frue Kirke efter *M. Erik*.

1611.

21. Februar. (*M. Samuel*, *Kapellan* til Vor Frue Kirke, begjærede at blive *Præst* i Gladsaxe, hvortil han blev samtykt af *Professorerne*).

1. Marts. Proponerede Magn. Dn. Rector og beklagede, at en Student udi Kommunitetet, Thomas Lunde, havde ladet sig ordinere til Præst her udi Kjøbenhavn og hverken havde taget Testimonium Universitatis af Magn. Dn. Rectore, ej heller havde Kaldsbrev, at han var lovlig kaldet til det nederste Kapellani til Vor Frue Kirke. Blev han selv derfor opkaldet og tilspurgt, om han havde Testimonium Universitatis udaf Rectore, eller om hans Kaldsbrev, at han dem vilde fremlægge. Hvortil for^{ne} H. Thomas svarede: 1. at han maatte bekjende, at han hverken havde taget Testimonium Universitatis, ej heller Kaldsbrev, fordi han mente, at han ikke behøvede Testimonium, efterdi han var her i Byen hos Universitetet. Og Tiden var og saa kort for hannem, efterdi han ikke aldeles vidste det, at han skulde ordineres, førend en Dag tilforn; forhaabedes ogsaa, at hans Privatus Præceptor M. Christianus Longomontanus noksom skulde meddele hannem et godt Testimonium. 2. Svarede han, at Bispen, hæderlig og højilærd Mand Dr. Peder Vinstrup, desligøste Provsten M. Peder Skjelderup, beføl hannem at skulle lade sig ordinere, og det udi Provstens og Præsternes Nærværelse. — Blev hannem derover befalet, at efterdi han ikke havde lovlig, som det sig havde burdt, procederet, han da skulde entholde sig aldeles fra samme Kirketjeneste indtil videre Afsked.

2. Marts. Proponerede Magn. Dn. Rector om Hr. Thomas Lunde, som Bispen uden Professorernes Minde, efter M. Peder Skjelderups Angivende, havde ordineret til Kapellan til Vor Frue Kirke, hvad Dominis Professoribus syntes om den Sag. 1. Svarede Bispen, at for^{ne} Hr. Thomas havde beraabt sig paa M. Christen Longbjerg, sin Privato Præceptore, at han skulde give hannem et godt og herligt Vidnesbyrd, og at han havde M. Peder Skjelderups Samtykke til det Kapellani. Hvortil D. D. Resenius svarede, at udi denne Sag med denne Person at annamme til dette Kald og at ordinere, var 1. gjort imod Fundatsen,

idet han blev ordineret sine Testimonio Universitatis. 2. Og udi Sønnerlighed det at være imod den Rettighed og tilhørlig Opsyn og Omhu, som Professorer burde at have til Vor Frue Kirke, at den altid maatte blive forsynet med de bedste og dueligste Personer, som man dertil kunde bekomme, efter som han saadant ogsaa tilforn havde angivet paa Consistorio efter Magn. Dn. Cancellarii Raad og Vilje. 3. Hvis M. Peder Skjelderup anlangede, havde han ikke alleneste gjort imod Ordinansen og Fundatsen i saa Maade, men endogsaa imod sin egen Forpligt og Reversal, givet Professorerne, udi hvilken han forpligter sig at ville raadføre sig hos sine Patroner, Professorer, naar nogen Medtjener skal annammes. Og derfor var dette den gode Her Cancellarii Raad, at Professorer skulde nu selv forfare, hvad M. Peder selv vilde svare til denne Sag, og siden referere det Magn. Dn. Cancellario, før videre Proces. — Blev derfor M. Peder selv opkaldt og blev først tilspurgt af Magn. Dn. Rectore, hvorfor han havde ladet denne Person ordinere til Vor Frue Kapellani, efterdi han hverken havde Testimonium ikke heller Kaldsbrev. Desligeste blev M. Peder tilspurgt af D. D. Resenio efter disse Quæsitæ: 1. An sciret, Templum hoc D. Virginis esse Universitatis Templum? Et Academiæ esse Jus Regium in hoc Templum? 2. An putaret, suum esse sibi sumere aliquem Sacellanum, et non potius accipere ab Academia Prædicatorem seu Presbyterum ordinarium in hoc loco? 3. An agnosceret ex liberali gratia Regia esse per foundationem Academiæ datam, quod percipiat decimas Rusticorum supra stipendium ordinarium. — Svarede M. Peder: 1. Hvis den Person anlangede, som han havde kaldet, havde der nogen godt Folk anholdt hos hannem derom, og derfor var han gaaet til D. D. Resenium og talet derom, desligeste til Magn. D. Rectorem. Og der han fornam, at de ikke sønderlig stode imod, ej heller han bekom anden Forbud derom, mente han, at de deri samtykte. 2. Alt, hvis derudi kunde være forset, bekjendte han ikke af nogen Trod-

sighed at være sket, men af idel Misforstand og Vanvittighed. Var derfor for Guds Skyld begjærendes, at Dn. Professores vilde forlade hannem saadan Forseelse og efterlade, at han ikke derover skulde komme i nogen Ulempe. — Svarede hannem D. D. Resenius, at han havde udtrykkelig raadet M. Peder, at han skulde lade alting opstaa til Paaske, baade for videre og bedre Betænkende om en skikkelig Person, og desligeste for M. Samuels Skyld, at hannem maatte vederfares det, som hans Formand, M. Erik, og andre havde nydt. Hvis Personen, Her Thomas, anlangede, kunde vel være muligt, at man fandt ikke en bedre i Kommunitetet, saa han for sin Person ikke vilde være hannem imod. Desligeste havde han ogsaa svaret Magn. Dn. Rectori, at hvis for^{ne} Person anlangede, vilde han ikke være hannem imod, kunde alting ellers ske til Guds Ære. Ikke heller havde han intercederet hos nogen paa Her Frandses eller andres Vegne. Saa' dog helst, at alting maatte opstaa til efter Paaske. — Efter denne Beretning haver Magnificus Rector befalet M. Peder at tage ikkun Vare paa Tjenesten indtil videre Afsked. Midlertid vilde han med D. D. Resenio referere dette for Magn. Dn. Cancellario og forfare hans Vilje og Raad herudi.

12. April. Proponerede Magn. D. Rector¹⁾, at efterdi M. Peder Skjelderup, Sognepræst til Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn, havde sig forset med den Kapellan, da syntes raadeligt efter Magn. Dn. Cancellarii Mening, at man tog en Forpligt af hannem, hvoraf Rector fremlagde en Kopi; men de andre Dominis Professoribus alle syntes den samme Kopi at være for stræng. Syntes heller raadeligt, at man lod concipere en Formulam paa ny efter den første hans Reversal, og den saa stræng gjør, som man vil, og desmidlertid at lade Concellario vide, at de meste Professores give deres Suffragia i saa Maade.

¹⁾ M. Johannes Erasmus, Physicus Professor.

27. April. Blev M. Peder Skjelderups Forpligt læst paa Consistorio, et consultus Senatus Academicus, quid statuerent. Blev svaret, at den nu ikke var hannem for streng, og derfor burde den at underskrives. Blev derfor M. Peder opkaldet og tilspurgt, hvad hannem syntes om samme Forpligt, og at han den vilde underskrive. — Protesterede M. Peder først, at dersom nogen enten havde tænkt eller sagt hannem paa, at han Universitetet til Foragt skulde have ladet Her Thomas saa hastig ordinere, at det (da) var uret: thi han sagde sig ikke i det ringeste at have gjort det udi nogen saadan Mening. 2. Sagde M. Peder, at han takkede alle Professoribus godt, at ingen havde saa anfægtet hannem udi den Sag som Doctor Hans Reisener. 3. At hvis han var forført for Cancellar, derom skulde han daglig bede, at Gud skulde kjende og aabenbare det. — Svarede D. D. Resenius hannem: 1. At hans egen Gjærning noksom vidnede, at M. Peder ikke havde gjort det ex simplici ignorantia, men udaf Forvidenbed, efterdi hannem blev raadet, at havde skullet lade alting med den Kapellan opstaa indtil efter Paaske; dog han derimod gjorde. 2. Tilspurgte D. D. Resenius hannem, om han nogen Tid havde gjort hannem ondt; hvortil M. Peder næsten tav stille. Og da endelig annammede til sig samme sin fremlagte Forpligt og den underskrev¹⁾.—Blev H. Thomas opkaldet og blev hannem bevilget det nederste Kapellani til Vor Frue Kirke, hvorfor han takkede og lovede sin Flittighed.

1613.

23. Januar. Angiven om en Kirkevæрге til Vor Frue Kirke udi sl. D. D. Gellii Sasceridis Sted¹⁾. Indgik M.

¹⁾ Findes aftrykt nedenfor blandt Aktstykkerne.

²⁾ I Acta Cons. 2. Okt. og 24. Novb. 1613 findes indført endel Bemærkninger vedkommende D. Gellii Kirkeregnskaber, indtil der endelig 5. Febr. 1614 blev givet Anne sl. D. Gellii Kvittering for aflagt Regnskab

Joh. Alanus det at annamme. — Tog M. Joh. Alanus med sig hjem M. Joh. Stephanii Regnskab angaaende Vor Frue Kirke.

10. Juli. Angav Magn. Dn. Rector, hvordan der skal holdes med Stolestader i Vor Frue Kirke. Blev svaret, at man skulde gjøre, hvis mest kunde være e re templi.

M. Peder Skjelderup var begjærendes, at der maatte gjøres en Bog, udi hvilken Sognepræstens til Vor Frue Kirke hans Inventarium samt aarlig Indkomst kunde antegnes. Hvilket blev bevilget.

15. September. Eftersom Kong. Majestæts Breve vare udgangne, at pontificiæ religionis homines skulde forføje sig herud af Landet og ikke tilstedes at have Plads eller Lejlighed her udi Riget, da angav og for menige Senatu Academico indstillede Magn. Dn. Rector, om Trude Organist, som offentlig lader sig formærke at være Pontificiis tilgedan¹⁾, skulde længer blive udi sin forrige Bestilling. Blev dertil unanimi Professorum consensu svaret, at han skulde siges af med sit Embede. Og det at lade hannem forstaa, bleve begge Apparitores Academici hannem skikkede: hvilke kom tilbage og sagde, at han vedtog Budet.

4. December. Blev angivet, at lade bygge paa M. Peder Skjelderups Port ud til Skidenstræde.

1614.

5. Marts. Gav Magn. Dn. Rector tilkjende, at eftersom hæderlig og vellærd M. Alexander, øverst Kapellan til Vor Frue Kirke, var for nogen kort Tid siden ved Døden bortfordret, at DD. Professores da vilde have udi Agt en Person, som Vor Frue Kirke kunde betjene. Blev da foregiven M. Boetius, Læsemester udi Lund, og M. Antonius, Regiæ Communitatis præpositus, og blev sluttet, at M. Antonius kunde lade sig med første Lejlighed høre²⁾.

¹⁾ Jvfr. Ny kirkehist. Saml. IV, 754. 756.

²⁾ Den Revers, M. Antonius Johannides Coldingius udstedte ved sin Kaldelse til Kapellan ved Vor Frue Kirke, er trykt i Kbhvns Univ. Hist. IV, Nr. 512.

Blev angivet, at M. Thomas, nederst Kapellan til Vor Frue Kirke, maatte fordres udi M. Alexanders Sted. Blev bevilget, dog deri ikke at indtræde, før der bliver en anden Kapellan antagen, paa det Enken ikke skal komme til forkort.

10. Maj. Blev samtykt, at Trude Organist maatte undes den Qvartal af dette sidste Aars Stipendio¹).

21. Maj. Gav Magn. Dn. Rector tilkjende, at M. Siningius, Episcopus Asloiensis, lod kræve noget udi M. Peder Skjelderups Residens. Blev svaret, at man skulde se i Regnskabet.

1615.

11. Marts. Mødte i vores Consistorio hæderlig og højlærd Mand M. Niels Clausøn, Superintendent over Opslo Stift, og indlagde et Afkald, som han (paa sin Hustrues, Ellen Pedersdatter Vinstrups, Vegne) gav (hendes Stifmoder) hæderlig og gudfrygtig Kvinde Anne Eliædatter, sl. Dr. Peder Vinstrups, fordum Bisp her i Kjøbenhavn, Efterleverske (for den Arvelod, der tilkom Datteren efter den afdøde Fader).

Blev M. Niels Clausøn admoneret, at han vilde fuldkomme det Løfte, han havde lovet med M. Jon og Christoffer Ulfeld, som er nogle Pendinge, de lovede til Universitetet, at nogle fattige Studenter skulde holdes af. Hvortil han svarede, at han vilde gjerne holde, hvis han havde lovet, men

¹) I Konsist. Arkiv findes et udateret Andragende fra Theodoricus Sistiņus, Musicus, der i 21 Aar havde været Organist ved Vor Frue Kirke, og som nu var afsat fra sit Embede og maatte forlade sit Fædreland Danmark; han beder Professorerne om Viaticum og et ærligt Testimonium. — Sammesteds findes en ogsaa udateret Ansøgning fra Thomas Bergemann, Organist i Malmø, om Tjenersten som Organist ved Vor Frue Kirke, eftersom jeg er kommen udi vis Forfaring, at Truid Organist er afsat ud af sit Embede og Kald, og samme Orgeltjeneste til Vor Frue Kirke skal endnu være ledig.

for de andre kunde han ikke svare. Og naar de andre kom tilsammen, vil han gjerne gjøre sit dertil, at det maatte fuldkommes. Og at han selv vilde give Renten ud af de 200 Dlr., han lovede, til en Student, hvem han lystede, mens han levede; og inden han drog bort, vilde han forordne en Mand, hos hvem de 12 Dlr., som er Renten af 200, aarliggen skulde entfanges.

1. Juli. Proponerede Magn. Rector, at man skulde deliberere om en dygtig Person, som kunde være Kapellan i M. Antonii Sted; og blev M. Boe i Lund og Valentinus Malmogiensis foreslagne, og blev besluttet, at dersom Øvrigheden saa godt syntes, vilde de gjerne promovere M. Boe; kunde det ikke ske, da vilde de eligere Valentinum.

Den Organist, som Hans Majestæt havde ladet vocere til Vor Frue Kirke, blev confirmeret in Consistorio¹⁾, at han skulde annamme hans Stipendium fra Termino Johannis, og skulde den anden (Trude) gives, hvad hannem var lovet til S. Michels Dag.

8. Juli. Om Orgeværket, som skulde repareres, til Vor Frue Kirke, besluttet, at M. Hans Jensøn skulde besigtige, hvad der fattes, og skulde tingge med en, som det kunde forfærdige, og skal der ledes om en Obligation, som den, som forfærdiger Orgeværker, skulde have udgivet, at han vilde holde det vedlige.

12. Juli. Blev besluttet, at man skulde kalde Valentinum Malmogiensem til Kapellan i Vor Frue Kirke.

29. Juli. Blev undt M. Peder Skjelderup en Panel i sin liden Stue.

Rasmus Trane skal paamindes, at han indlægger de Aars Kirkeregnskaber, som resterer endnu tilbage.

16. September. Blev bevilget, at Kirkeværgerne maatte give D. Peder Sørensens Arvinger et Brev paa den Sted, som de skulde sætte deres Epitaphium paa.

¹⁾ Johan Meineken (ogsaa kaldet Minch) hed denne Organist (Kbhvns Univ. Hist IV, Nr. 513).

Blev spurgt, om man kunde sælge nogen Jordskyld, som hørte Kirken til; mentes, at Universitetet efter Kgl. Maj.s Brev det ikke turde gjøre.

1616.

9. Marts. Spurgte M. Hans Jensøn om den liden Spir, som var nedblæst, skulde opbygges igjen, og blev svaret, at ikke aleneste det, men alt, hvis fattes paa Kirken, skulde færdiges og flyes.

29. April. Blev bevilget Magn. Dn. Rectori, D. D. Thomæ Finckio, et Brev paa hans Begravelses Sted i Kirken og Rochi Kapel, for han af fri Vilje giver til Kirken 100 Rdlr.¹⁾.

24. Juli. Blev handlet, at en ny Funt med sin Tilhør skal bestilles i Vor Frue Kirke. Item at M. Hans Jensøn skal lade fortegne, hvad der fattes paa Orgeværket.

Kjønne, D. Niels Krag's forðum Hustrue, er begjæren- des at sælge en Ligsten, som ligger paa hendes Børns Grav i Vor Frue Kirke; men det blev hende benægtet.

Tilkjendegav M. Hans Jensøn, at Murmesteren, som arbejder paa Vor Frue Kirke, vilde dagligen have 2 R $\frac{1}{2}$.

14. September. Var handlet om et Hus, som ligger ved den tyske Kirke, hvilket Universitetet haver paa Vor Frue Kirkes Vegne afhændet, dog saa at deraf gives aarlig Jordskyld. Statholder formener, at det hørte til den tyske Kirke. Magn. D. D. Thomas udviste klarligen, at det kom Vor Frue Kirke ved.

1617.

1. Februar. Dn. Johannes Nicolai Sæby blev samtykt at være nederste Kapellan til Vor Frue Kirke.

1618.

7. Februar. Mester Valentins Broder, Anningius, kom op ex carcere, og mødte i Rette med Mester Valentin, af hvilken

¹⁾ Brevet er trykt i Kbhvns Univ. Hist. IV, Nr. 467.

han anklagedes, at han havde slemmeligen overfaldet hannem i hans Hus. Anningius blev siden forelagt at give Rectori en stræng Obligation, at han under højeste Straf herefter vilde holde sig skikkelig og vel, og være sin Broders Hus ganske ubevaret.

1. April. (Foruden Professorerne vare tre af Borgmestrene, Knud Marcorsen, Michel Vibe og Iver Povlsen tilstede i Consistorium). Rasmus Tranes Kirkeregnskab blev overset og hannem blev forelagt at se sig strax om Kirkens Vederlag, hvilken han blev skyldig til Philippi Jacobi Ann. 1617 — 244½ Rdlr. 11½ Sk. lybsk. Noch af gammel Gjæld, som hans Broder Søren Trane haver, 100 Rdl. Og her foruden regnet den Gjæld, som han er skyldig Ovre Kirke.

9. April. Skal Mester Hans Jensen give den, som haver færdiget Orgelpiberne og sat dennem paany tilrette, — 465 Rdl.

2. Maj. Rasmus Tranes Kirkeregnskab til Vor Frue blev hørt, fra Philippi Jacobi Ann. 1617 til Aarsdagen 1618; og han blev Vor Frue Kirke af dette Aars Regnskab skyldig — 128 Rdl. 1 R $\frac{1}{2}$ 7 β .

Laurits Hansen blev Kirkeværge istedenfor Rasmus Trane.

13. Maj. 1. Blev befundet, at Rasmus Trane var skyldig til Philippi Jacobi Dag An. 1618 af alle forrige Aars Regnskab til Vor Frue Kirke 2577 Rdl. ½ R $\frac{1}{2}$ 8½ β
 Item paa sin Broders Vegne 100 — " — " -
 Og deraf Rentepenge 6 — " — " -
 Herforuden er han skyldig i Ovre

Kirkes Regnskab 171 — 3 — 16 -

Summa Summarum 2855 Rdl. ½ Ort 4½ β

H. M. Joh. Janus Alanus blev skyldig til Philippi Jacobi Ann. 1618 af alle forrige Aars Kirkeregnskab 762 Rdl. » $\frac{1}{2}$ 5 β 2 s., foruden de 2 sidste Aars Jordskyld og de Penge, som staa allerede paa Rente, som er hos Velb. Christoffer

Ulfeld 500 Dlr. Velb. Laxmand Gyldenstjerne 500 Dlr. Velb. Jørgen Hartvigsen 100 Dlr. M. Hermannus Nicolai 50 Dlr. Jens Christensen Slagter 300 Dlr. Eske Nielsen 300 Dlr. Noch hoc anno 50 Dlr. Anne D. Gellii 1000 Dlr. Hans Andersen 100 Dlr. — Summa 3000 Dlr.

Søren Trane haver paa Rente 100 Dlr., hvilke Rasmus Trane haver i sit Regnskab. Noch hos Mester Hans Jensen 200 Dlr. af Skolens, med deres Rente til næstfor-gangen Paaske ubetalt. Item 200 Dlr., som Palle Peder-sen gav til Kirken¹⁾.

20. Juni. Mester Hans Jensen blev forelagt, at han skal sammenkalde de andre Kirkeværger, at M. Hans Kraft kan vederfares hvad Ret er²⁾. Og derpaa tog M. Hans Jensen hjem med sig af Consistorio M. Johannis Stephanii og D. D. Gellii Kirkeregnskaber.

11. Juli. Paamindte M. D. Rector anden Gang, at Kirkeværgerne til Vor Frue Kirke tage strax en Fuldmægtig, som efter Retten kan tiltale Rasmus Trane for hans Restans.

25. Juli. M. Johannes Craft lod læse et Forsæt an-langendes hans Restans at bekomme hos Kirkeværger. Blev sluttet, at M. Hans Jensen skulde lade sig finde med de andre Kirkeværger, som det vedkommer, en af disse tre efterfølgendes Dage udi Herman von Dellens Hus, saa at Mester Hans Craft kan vederfares hvad Ret er. M. Hans Jensen lovede, at det skulde ske, saavidt det stod til hannem.

¹⁾ I Geh.-Arkivet (Kjøbenhavns Kirker og Gejstlighed, Fasc. 1) findes en Indberetning, dat. 28. December 1621, fra Univ. Rektor D. Claus Plum, angaaende Vor Frue Kirkes Kapitaler, indgivet efter Kansle-rens Befaling. Da var Kapitalformuen 6380 Rdl., der stod paa Rente hos Adelen og andre.

²⁾ M. Hans Kraft, Kannik i Roskilde Kapitel, mente at have et Krav paa Vor Frue Kirke fra den Tid han havde været Rektor ved Vor Frue Skole (1606—12). De andre Kirkeværger, som omtales, ere dem ved Helliggeistes og S. Nicolai Kirker. Rektorens Løn udrededes nemlig væsentlig af Stadens tre Sognekirker.

6. August. Tilkjendegav M. D. Rector, at det var M. D. Cancellarii Vilje, Raad og Befaling, at Kirkeværger til Vor Frue Kirke skulle fare fort med Rasmus Tranes Sag, og endelig fordre al den Restans hos hannem, til hvilken hans Gaard og Gods, som nu er vurderet, ikke kan strække sig. Mester Hans Jensen og Laurits Hansen Skriver, som nu ere Kirkeværger, bleve befalede at gaa strax hen til Rasmus Trane og lade hannem forstaa Øvrigheds Vilje, at han i Tide søger om Raad. — Refererede og M. D. Rector, at det var M. D. Cancellarii Vilje, at Kirkeværger til Vor Frue skulle lade Rasmus Tranes Gods, som nu er beskrevet, gjøres i Penge, Kirken til gode.

16. September. Klokkeren til Vor Frue Kirke blev forelagt, at han herefter med Ringen for Lig skal endeligen holde sig efter Kong. Maj.s Brev, saa at der ikke ringes over et Qvarter.

23. December. Blev M. Hans Krafts Forsæt læst imod Mester Hans Jensen for nogen Restans, som han formener, at M. Hans Jensen er hannem skyldig paa Vor Frue Kirkes Vegne. M. Hans Jensen tog samme Forsæt med hosliggende Regnskab til sig og lovede at give Svar derpaa til paa Lørdag otte Dage.

1619.

2. Januar. Mester Hans Jensen lagde fra sig et skriftligt Gjensvar til Mester Hans Krafts Forsæt, som tilforn var læst in Consistorio den 23. Decbr. 1618.

16. Januar. Tilkjendegav M. D. Rector, at M. D. Cancellarius giver sit Samtykke, at Kirkeværger til Vor Frue skulde lade gjøre en smuk Funt til Vor Frue Kirke.

Fremkom en Mand paa Kjøne, D. Niels Krag's fordom Hustrues Vegne, og begjærede, at hun maatte sælge en Ligsten, som hun formener hende skulde tilkomme i Vor Frue Kirke. Blev concluderet, at hun først skal vise Adkomstbrev til samme Sten.

27. Februar. M. Johannis Craffthii Erklæring blev læst med det Svar, som Mag. Johannes Janus lod læse mod for^{næ} Craffthii Forsæt d. 2. Jan. 1619 anlangendes den Restans, som Craffthius udi sin Skolebestilling, han havde her i Byen, hos Kirkeværger endnu kræver. Sagen blev opsat til idag fjorten Dage. Imidlertid skal M. Johannes Janus randsage, om der er nogen Mangel i Craffthii Skole-regnskab.

13. Marts. Blev besluttet, at M. Johannes Janus Alanus paa Vor Frue Kirkes Vegne maa lade overbryde den Trætte om Restans, som hannem paa Kirkens Vegne med M. Johanne Craffthio hertildags haver mellem været, saa at M. Joh. Craffthius kan fornøjes det bedste muligt er. Dog saa at M. Joh. Janus Alanus tilforn herom communicerer med de andre Kirkeværger, som Sagen ogsaa vedkommer.

Blev samtykt, at Doctor Esbern og Niclus Eggebrecht maa undes at staa i den Universitets Stol udi Kirken, som Doctor Frederik (Severinius) i stod; dog saa at de deraf give aarligen en Pension til Kirken. Og sker det saa, at nogen af Professoribus vorder samme Stol begjærendes, da skal strax Doctor Esbern og Niclus overgive hannem den.

14. April. Blev læst en Beskikkelse fra de fattiges Forstander imod M. Hans Jensen og Laurits Hansen, Kirkeværger, anlangendes at for^{næ} Kirkeværger intet skulde befatte sig med Rasmus Tranes Gaard og Ejendom; thi den er pantsat til de fattiges Forstander.

15. Maj. Blev samtykt, at Jens Jørgensen, som haver Umag i Orgeværket, skal have aarligen til Løn derfor 8 Rdl. Og skal han dermed fremdeles lade sig nøje, og intet mere begjære.

22. Maj. Aderant in Consistorio M. D. Rector, D. D. Cunradus, D. D. Olaus, M. Johannes (Janus Alanus), M. Vulfgangus et M. Hermannus. Item Iver Povlsen, Borgmester, Jacob Brendere og Simon Surbeck, item Kirkeværge Laurits Hansen. — Vor Frue Kirkes Regnskab blev

hørt fra Philippi Jacobi Ann. 1618 til Aarsdagen Ann. 1619. Hvilket Regnskab M. Hans Jensen og Laurits Hansen fremlagde.

2. Juni. Fremkom udi Rette Johan Minch, Organist til Vor Frue Kirke, begjærendes, at hans Vidne maatte høres, anlangende en Ulempe, som han formente, sig af Christen Nielsen, Borger og Bogfører her i Kjøbenhavn, for nogle Dage forleden udi Vor Frue Kirke at være paaført, hvor for^{ne} Christen Nielsen skulde have overfaldet hannem med Ord og truet hannem med tvende dragne Knive. Og mødte imod hannem Christen Nielsen Vidnesbyrd at høre. — Først vidnede Jens Lauritsen Bogfører, at idet Christen Bogfører og Organist Johan Minch havde mange Skjændsord tilsammen i Vor Frue Kirke, da hørte han klarligen, at Christen sagde til for^{ne} Organist: Du løjst som en Skjælm. Hvilke Ord Christen benegtede. — Dernæst vidnede en Student, Jens Mogensen Norbagge, at han hørte vel, at de havde mange Skjændsord tilsammen, men at han ikke forstod dennem, fordi de taledes Tydsk. Derhos vidnede han, der stod en hollandsk Baadsmand samme Tid i Kirken, og sagde paa Dansk til en anden Karl, at Christen gjorde Organisten Uret. — Efter at Christen Nielsen saadant havde hørt in Consistorio mod sig berettes og vidnes, sagde han, at han ikke negtede, han stod jo med tvende Knive i sin Haand, førend Organisten samme Gang kom til hannem, og havde brugt dennem til sit Behov med en Skriver, som havde været hos hannem, men at han skulde truet Organisten med Knive, negtede han aldeles.

23. Juni. Fremkom Didrich Villumsen (Univ.s Foged) og Salomon Sartor, hvilke, som de den 18. Juni næstforleden af M. D. Rectore vare henskikkede til Laurits Hansen, hannem at afsige med hans Kirkeværgbestilling efter Magn. Dn. Cancellarii Raad og Befaling (efterdi Laurits Skriver haver nyligen været selv begjærendes, han maatte forloves fra samme Bestilling, saa fremt hannem ikke maa

undes hver tiende Penge paa sin Part af alt Kirkens uvisse) berettede, at Laurits Hansen svarede dennem, at han vilde vel staa fra Bestillingen, dog saa at han maa afhænde den in Consistorio, som han den for et Aar forløben in Consistorio annammede. (Dette gav siden Anledning til Strid, idet Borgmestere og Raad besværede sig over, at Professorerne havde opsagt Laurits Hansen Skriver hans Bestilling som Kirkeværge uden først at raadføre sig med dem).

25. Juli. Blev læst et Kong. Maj.s Brev til Rectorem og Professores, saa og til Borgmestere og Raadmænd i Kjøbenhavn, om Vor Frue Kirke :

„Christian den fjerde, med Guds Naade Danmarks, Norges, Vendes og Gothes Konning etc. Vor Gunst tilforn. Vider, eftersom vi naadigst forfare, en af Borgerne udi Vor Kjøbsted Kjøbenhavn, som er ogsaa af Kirkeværgerne for Vor Frue Kirke der sammesteds, allerede skal have en anseelig Summa af Kirkens Restans hos sig udi Forvaltning, og han ikke derfor endnu skal have gjort Kirken rigtig og endelig Regnskab: da efterdi det eder vedkommer Kirkeværgerne at forordne, og de ikke vederhæftige eller dygtige ere, at afsætte, bede vi eder og ville, at I hans Regnskab paa Kirkens Vegne nu strax forhøre, havendes tilbørlig Tilsyn med, at Kirken vederfares, hvis billigt og ret er, saa fremt I ikke selver derfor ville stande til Rette. Udi lige Maade. at I have flittig Indseende med, at Kirkens Restans aarligen bliver leveret Kirken til Bedste, undertagen hvis der bevises hos Bønderne at blive bestaaendes, saavel som de Breve, der lyde paa Kirkens Pendinge, som hos visse Borgere udsættes. Og skal med Kirkeværgerne herefter saaledes forholdes, at den ene Kirkeværge uden den andens Vidskab ingen af Kirkens Pendinge skal maa udsætte, ej heller befatte sig med Begravelse at sælge, Bygninger at foretage, paa det de begge om Kirkens Lejlighed kunne vide Beskeden, saa og samtligent dertil, eftersom billigt er, svare. Dermed sker vor

Vilje. Befalendes eder Gud. Skrevet paa vort Slot Kjøbenhavn den 1. Julii Ann. 1619. Under vort Signet.

Christian.◊

12. Avgust. Begjærede Borgmestrene, at der maatte klemtes med Klokken om Middagen udi H. Geistes Kirke eller og i Vor Frue Kirke med en særdeles Klokke foruden den, man ringer 12 med. Men det blev afslaget.

Blev læst en ny Forordning, som af M. D. Cancellario er approberet om Begravelser i Vor Frue Kirke. Men Dn. Episcopus svarede, at samme Handel staar endnu nogenlunde in deliberatione, saa at Kirkeværger kunne endnu til videre Beskeden handle ex æquo et bono. Men M. D. Rector overantvordede M. Hans Jensen samme Forordning, at han den vilde have udi god Agt, besønderligen efterdi den er approberet af M. D. Cancellario.

12. September. Gav Dn. Episcopus tilkjende, at i Onsdags næstforleden, der han selv, item M. Hans Jensen, de fire Borgmestere og Laurits Hansen Skriver vare i Choret forsamlede, lode Borgmesterne sig høre, at dennem var sket en Spot, idet at Professorerne uden deres Minde have sagt Laurits Hansen af med Vor Frue Kirkes Værgemaal, og at han svarede dennem, Laurits Hansen havde selv begjæret tilforn at forløves fra samme Bestilling, derfor kunde han ikke se nogen Spot at være sket. Sagde han ogsaa, at Laurits Hansen var begjærendes samme Tid i Choret, han maatte dog saaledes afskilles, som han var annammet.

Blev samtykt, at M. Hans Jensen skal paa Regnskab til sig annamme Vor Frue Kirkes ganske Indkomst til denne Termin fra Bønderne, desligeste ganske Smaabede, og at dette skal ved Universitetets Foged Bønderne tilkjendegives.

M. D. Rector lod læse en Taxt om Begravelser, hvilken de andre Dn. Professores, som den Tid tilstede vare, ikke vilde approbere, formenendes, det skulde give for stor Invidiam. Rector svarede sig at have derom consuleret M. Dn. Cancellarium tilforn, og hannem at have befalet,

man skulde fremme Kirkens Gavn, det meste muligt var. Hvilket M. Hans Jensen, Kirkeværge, lovede, han og vilde gjøre. — Blev samtykt, at M. Hans Jensen maa udsætte paa Rente Kirkens Penge, dog hos visse Folk, og tage der imod god Forvaring. — Blev sagt, at man ikke skal replikere imod Laurits Skrivers Svar.

25. September. Blev M. Peder Skjelderup og M. Hans Sæby indkaldede, og gav strax M. D. Rector tilkjende, at han med Dn. Professoribus haver samtykt for^{ne} M. Hans Sæby at være Sognepræst til Gladsaxe og Herløv Kirker. Og efterdi her skal en anden Kapellan til Vor Frue Kirke udi hans Sted, gav M. Peder Skjelderup for, at han vidste ingen bekvemmere dertil end Her Jens Christensen, som er Præst i Tugthuset (hvilken og nogle Dage derefter blev samtykt dertil af Dn. Professoribus).

1620.

7. Februar. M. D. Rector lod læse en grundelig Erindring til Borgmesteres og Raads Afvisning udi Laurits Hansens Skrivers Sag.

18. Marts. Proponerede M. D. Rector, at han den 12. Marts næst forleden blev opstevnet af Magnifico Dn. Cancellario at møde paa Kjøbenhavns Slot, og at som han samme Dag blev indkaldet for Kong. Majestæt, præsentibus Cancellario og Hr. Albert Skeel og Holger Rosenkrantz etc., forelæste Sekretæren hannem Borgmester og Raads her sammesteds vidtløftige Klagemaal anlangende Vor Frue Kirkes Jus patronatus. Men at han derimod beklagede sig for Kong. Maj., at han ikke tilforn var bleven advaret om denne Rettergang etc. Sagde derhos in Consistorio, at Bispnen antvorde hannem samme Tid udi Haanden noget, som blev læst i den Sag. Dernæst berettede M. D. Rector, at M. Dn. Cancellarius havde Mandag forgangen, den 13. Martii, befalet hannem flitteligen at randsage in Actis Consistorii og forfare, om den »Laudom«, som af Kong. Maj. ved Sin Maj.s Cancellar, Christen Friis til Borreby,

var afsagt mellem Borgmesterne og Raad paa den ene og Universitetet paa den anden Side anlangende quæstionem de jure patronatus et vocatione pastorum Ecclesiæ beatæ Virginis. Var derfor henrejst til Frederiksborg at give Hs. Magnificents Svar, efterat han havde forfaret, at Kong. Maj. skulde ikke længe der fortøve, førend han begiver sig paa Rejsen; og derhos raadføre sig med hannem, om Universitetet skulde noget svare til Borgmesteres og Raads indlagte Klagemaal, at hannem da paa Universitetets Vegne maatte gives en Copi. End berettede han, at Cancellarius havde befalet hannem at sammenskrive ex Fundatione momenta præcipua juris nostri, hvilket han og haver gjort, et consilio communicato cum clariss. viro D. D. Thoma Finckio, anlangende den Laudom, exhiberet det tilsammen Magnifico Dn. Cancellario paa Slottet. Hvilket Hs. Magnificents haver læst og hos sig beholdet, og lovet derom at ville tale med Kong. Maj.; lovede og, at Fundatsen skal ingenlunde af nogen blive forkrænket. Havde og lovet at give Universitetet en Copi af Borgmester og Raads indlagte Klagemaal¹⁾. Efterat M. D. Rector alt dette havde berettet in Consistorio, lod han læse en Copi af det, som han paa Frederiksborg havde indlagt, begjærendes, at Dn. Professores vilde derpaa give deres Mening tilkjende. — Blev approberet.

23. Marts. (I Konsistorium mødte Hr. Kaj Rantzov og Hr. Palle Rosenkrands, der af Kongen vare beskikkede til som Kommissærer at dømme i Striden imellem Universitetet og Borgmestere og Raad angaaende Kirkeværgen Laurits Hansen Skrivers Afsættelse). Som M. Dn. Rector havde foreholdet nobiliss. Dn. Commissariis Aarsagen til den Trætte, som Vor Frue Kirkes Værgemaal er anlangede mellem Universitetet og Laurits Hansen Skriver, blev læst og anhørt, hvad begge Parter nu havde i denne Sag at fremlægge, og paaskrevet. Hvilket Dn. Commissarii til sig

¹⁾ Findes trykt i Kbhvn.s Univ. Hist. IV Nr. 516.

annammede, tilsigendes, at de med førderligste vilde kjende i Sagen.

Die annunciationis Mariæ udi Choret bad M. Dn. Rector Dn. Professore, at de vilde have i Hukommelse, hvorledes udi Consistorio d. 23. Martii Lavrits Hansen Skriver vilde ikke nøjes med den Copi af Fundatsen, udi hvilken K. Christian III.s Haand findes, men provocerede til Originalen, som Kong. Maj. og Rigens Raad have forseglet og med egne Hænder underskrevet, hvorudover Rector samme Tid udi Consistorio, communicato consilio cum Dn. Episcopo et Jurisconsulto, som vare hannem næst, blev foraarsaget at antvorde Commissariis regiis nogle Documenta uddragne af Fundatsen de jure patronatus, sub titulo: Appendix de jure patronatus; ikke at de derpaa skulde dømme, men at de kunde have noget at rette sig efter, sønderligen efterdi udi Replicationen formeldes de jure patronatus. Og efterdi Hr. Cancellar haver siden raadet hannem, at han skulde ikke bruge Latin udi sine Forsætter, men Dansk, og udi samme Appendice findes meget Latin uddraget af Fundatsen: raadførte han sig, om han skulde ikke begjære den Appendicem igjen af Dn. Commissariis (efterdi det Jus ikke kunde discepteres sub istis iudicibus, men Kong. Maj. var det af Borgmestere og Raad tilforn paa Slottet, den 12. Martii, undergivet), og i den Sted igjen indlægge noget andet Svar paa Laurits Hansens Klagemaal om sin ulovlige Afsættelse fra Bestillingen. Men som nu det danske Skrift blev læst, er besluttet, at Rector skal lade den Appendicem blive i Retten hos Kong. Maj.s Commissarios, eftersom den engang var overgivet med deres Samtykke in Consistorio; og at Rector skal begjære en Afskrift af Slotsherren af det, Laurits Hansen havde sidst indlagt.

3. April. M. Johannes Craphtius lod læse en skriftlig Begjæring anlangendes 40 Dlr., som hannem efter den Contract, der er forgangen Sommer gjort og beskrevet imellem hannem og alle tre Kirkers Værger her i Byen,

skulle tilstaa hos M. Hans Jensen paa Vor Frue Kirkes Vegne Blev afsagt, at M. Hans Craft skal holde an, at de Commissarii, som gjorde Forligelse mellem hannem og Kirkeværgerne, forklare samme deres skriftlige Forligelse, saa mange af dennem endnu leve.

M. Johannes Janus Alanus bespurgte sig med M. D. Rectore og Dn. Professoribus, om Skolens Forstandere her i Byen bør nu ikke herefter at holde Skolen og Skolegaarden vedlige med Bygning, efterdi Skolen haver nu en god Formue? Item, om han skulde antvorde Peder Andersen, Borgmester, den Bog, som Skolens Handel vedkommer, efterdi Peder Andersen er samme Bog begjærendes? Blev intet sluttet aldeles.

5. April. Magnif. D. Rector lod læse Universitetets endelig Erklæring paa det, som grundeligen vedkommer Laurits Hansen Skrivers Opsigelse fra Bestillingen etc. Hvilket blev af Dn. Professoribus, som tilstede vare, approberet. Og efterdi Commissarii regii udi samme Sag havde af M. D. Rectore begjæret, han vilde idag møde paa Slottet med Laurits Hansen, gik han derned, og med hannem D. D. Cunradus Aslacus, Dn. Claudius Plumius, M. Hermanus Nicolaus, M. Joh. Janus Alanus og Notarius Academiae. Der de siden komme igjen fra Slottet, ginge de ind in Consistorium, hvor D. D. Thomas Finckius og M. Christ. S. Longomontanus lod sig ogsaa finde. Og derefter blev læst et nyt Forsæt, som Laurits Hansen idag indlagde og lod læse og paaskrive i Slotsstuen hos Dn. Commissarios imod Dn. Professores, hvilket indeholder 21 Artikler.

6. April. Eftersom Dn. Commissarii have igaar givet tilkjende, at de paa Tirsdag førstkommende ville høre Universitetets Svar til Laurits Hansens sidst hos dennem indlagte Forsæt, og der findes nogle Artikler i samme Forsæt, som til sit Svar have videre Respit behov, at Vidnesbyrd kunde hverves og andet saadant kan udrettes, sagde M. Dn. Rector, at han vilde forsøge, om Sagen kan opsættes til Svar hen efter tilstundende Paaske.

10. April. M. Dn. Rector lod læse de tvende Tingsvidner, som Laurits Hansen udi Frue Kirketrætte haver forhvervet.

Som M. Valentinus, Kapellan til Vor Frue Kirke, kom frem begjærendes, at Rector og Professores vilde forløve hannem at drage udenlands paa et Aars Tid, og hans Kald maatte hannem des imellem aabent staa; thi han vilde holde en Underkapellan imidlertid i sin Sted: blev det taget i Betænkende, besønderligen fordi Dn. Episcopus gav tilkjende, at der findes et Kongebrev, at ingen maa ordineres til uvist Kald, og hvo som til et Kapellani bliver ordineret, skal derved blive, indtil han til andet kaldes.

Samme Dag, efter Middag. Dn. Episcopus kom ind og gav tilkjende, at Magn. Dn. Cancellarius er tilfreds, at M. Valentinus faar Lov af Universitetet at forrejse udenlands paa et Aars Tid, dog at han bliver stille paa eet Academi eller to. — Blev M. Valentino bevilget, at, efterdi han lover at ville forsyne nøjagtigen den Person, som skal være hans Underkapellan, indtil samme Person til andet Kald i sin Tid befordret vorder, maa han give sig paa Rejsen, dog at Professores tilforn høre af Prædikestolen samme Person, saa at de siden kunne approbere hannem, om saa godt synes.

12. April. M. Valentinus kom frem, og blev hannem budet, at han udi Sognepræstens, M. Peder Skjelderups, Nærværelse kan indgaa en skriftlig Contract imellem sig og sin Underkapellan, som idag blev hørt af Prædikestolen¹⁾.

24. April. Blev besluttet, at Notarius og M. Petrus Kierulius skulle strax idag paa Universitetets Vegne gaa hen til de fire Borgmestere her i Kjøbenhavn og begjære, at de til Philippi Jacobi Dag førstkommende ville umage

¹⁾ En Forpligtelse, som M. Valentin Christensen (Køler) d. 3. Maj 1620 udstedte inden sin Bortrejse, findes trykt i Kbhvns Univ. Hist. IV, Nr. 517.

sig til Consistorium, der med 10 Sognemænd at vælge en Kirkevæрге i Laurits Hansens Sted. Desligeste at de til samme Dag ville tilholde Laurits Hansen at gjøre Universitetet klart, endeligt Regnskab og hans Restans aflægge.

29. April. Notarius og M. Kierul berettede, at de bekom til Svar af Borgmestrene, dennem at synes bedst at være, at efterdi Sagen endnu hænger i Trætte, Vor Frue Kirkes Værgemaal anlangedes, at da opholdes baade med Kirkevæрге at sætte og med Laurits Hansens Regnskab at høre, indtil samme Trætte kommer til en Ende.

Magistro Valentino Christiani blev bevilget, at efterdi han nu vil begive sig paa Rejsen til Tydskland, maa hannem af M. D. Rectore testimonium publicum meddeles, saa at i samme bliver indført, at hannem paa et Aars Tid at uddrage er bevilget.

13. Maj. Tilkjendegav M. Christianus S. Longomontanus, at velb. Otte Marsvin er begjærendes, at hannem maa aabenstaa en Begravelsessted udi Vor Frue Kirke, som han haver kjøbt for 100 Dr., og haver dog endnu ikke brugt den til noget Lig. Blev svaret, at der skal søges i Kirkens Regnskab, om der udi samme Begravelses Kjøb er indført.

20. Maj. Refererede Notarius, at Borgmester Knud Marscosen paa sine og de andre Borgmesteres Vegne haver, Vor Frue Kirkes Regnskab at høre anlangendes, svaret, at deres samtlige Begjæring er, at det endnu maa opsættes en kort Tid, efterdi Laurits Hansens Regnskab ikke endnu er færdigt, og at de ville med første Lejlighed betænke Kirken med en anden Væрге af Borgerskabet.

26. Juli. M. Hans Kraft begjærede en Copi af den Transaction angaaende de Penge, han gjorde Fordring paa af Vor Frue Kirke, eftersom han vilde andrage Sagen hos Kongen.

23. September. Blev sluttet, at Notarius skal digte tvende Brev, det ene til Kaj Rantzov, det andet til Palle Rosenkrantz, at de ville efter første Lejlighed videre for-

høre Universitetets Sag imod Laurits Hansen Byfoged, saa at Kirken kan af hannem bekomme sin Restans og med en anden Kirkeværge i hans Sted forsynes.

21. Oktober. Lod Dn. Episcopus indsætte udi Consistorii Gjemme nogle Penge forseglede, som den blinde Præst Hr. Christen Nielsen (i Ovre), hvilken døde idag, haver givet til Skolen. Og blev sluttet, at Notarius strax skal beskrive hans Gods.

25. November. Hr. Christen, Kapellan i Ovre, kom frem, begjærendes at være Sognepræst sammesteds. Men efterdi han efter sin Obligation er pligtig at tjene i sit Kapellani til Philippi Jacobi førtkommende, blev herpaa taget et godt Betænkende imidlertid.

1621.

28. April. Blev sluttet, at Dorethe Doctors¹⁾ skal paamindes, at hun til Højmesse holder sin Pige af den Stol i Kirken, af hvilken hun fortrænger Professorernes Hustruer.

11. Juli. M. Dn. Rector refererede om Ovre Kirke, at Hr. Cancellær havde spurgt hannem, om Universitetet haver dertil Jus Patronatus, og at Hr. Cancellær samtykte, at Universitetet kalder dertil, hvem godt synes; og blev nu in Consistorio nomineret Torlach Islænder, hvilken og blev approberet til at være Sognepræst til Ovre, og skal han lade sig høre paa Løverdage. Item, at Kapellanen, som nu er, maa blive ved samme Tjeneste, saalænge han forholder sig udi Lærdom og Levned tilbørligen. Anlangendes de 12 Dlr., som Hr. Christen havde af Ovre Kirke for sin Elendigheds Skyld, skal ikke mere til Præsten udgives.

M. Joh. Janus Alanus gav tilkjende, at M. Dn. Cancellarius haver paa ny talt om det Sjungeværk at anrettes paa Vor Frue Kirke, og at derom skulde noget foretages med det første, paa det at Cancellarius kunde have noget

¹⁾ Se foran S. 392.

at referere Kong. Maj. om dette Værk. Blev concluderet, at derom skal med det første skrives til Amsterdam eller Hamborg.

End berettede M. Joh. J. Alanus, at som Borgmestere og Raad her i Byen have lovet en Kurere 60 Dlr. af Vor Frue Kirke, da haver Cancellarius raadt, at det maa forblive, indtil Universitetet faar Kong. Maj.s Brev derom.

24. Juli. M. D. Rector refererede, at Hr. Cancellar haver idag tilkjendegivet, at Kong. Maj. begjærer at skifte til sig noget Vor Frue Kirkes Gods, og at Hs. Maj. vil give meget bedre og mere Gods derfor igjen. Item at Kirkens Jordebog skal blive forbedret. Skulle dog Dn. Professores søge i Fundatsen efter Cancellarii Paamindelse, om derudi findes noget at befri Kirkens Gods med. Blev sluttet, at M. Hans Jensen skal med det første registrere Godset og tilstille Hr. Cancellar det, at Hs. Magnificents deraf kan forfare, hvorvidt det kan aflades ¹⁾.

18. Avgust. Berettede M. Joh. J. Alanus, at M. D. Cancellarius haver paamindt hannem, at han paa Vor Frue Kirkes Vegne skal betale Henning Taarnblæser et Aars Løn, 60 Dlr.

3. Oktober. Blev bevilget M. Nicolao, Conrectori, 10 Dlr. af Vor Frue Kirke til Husleje, hvoraf de andre Kirker skulle og betale deres Quotam. Men fuldkommen Slutning blev differeret in plenius Consistorium.

12. Oktober. Skal agtes, at Jordskyld i mange Aar resterer af Skolehusene, item af nogle Huse ved Vor Frue Røst hos Salomon Sartors Vaaning.

¹⁾ Mageskiftet afsluttedes den 26de Juni 1622. Universitetets Professorer afstode paa Vor Frue Kirkes Vegne alt Kirkens Bøndergods i Kjøbenhavns Len (7 Gaarde og 3 Gadehuse i Ovre ved Stranden, 1 Gd. i Ovre ved Dammen, 1 Gd. i Vangede, Gjentofte Sogn, 1 Gd i Mørkhøj og 1 Gd. i Buddinge, Gladsaxe Sogn, 1 Gd. i Nybølle, Smørum S., 1 Gd. i Skovlunde, Ballerup S.). Derfor fik Kirken Vederlag i Gods i Stevns Herred, forhen hørende under Højstrup (Sjæl. Tegn. XXII, 26. 40. Sjæl. Registre 17, 282 ff.).

10. November. Foregav Rev. Dn. Episcopus, at Magn. Cancellarius havde talt med hannem om, der skulde bygges en ny Kirke uden Vester- og Nørreport, som hvis Folk der udenfor boede kunde søge; og Vor Frue Kirke skulde opbygge Præsten, som dennem skulde betjene, en Residens og give ham aarligen 50 Daler til Løn. Hvilket Rector og Professores vilde tage udi Betænkende, og lade Hr. Cancellar vide deres Svar derpaa.

Gav ogsaa Rev. Dn. Episcopus for, at M. Peder Skjelderup havde bekommet et Kongebrev paa hvis reditus hannem skulde vederlægges for den Indkomst, han havde af Solbjerg, hvilket man skulde fordre af hannem og lade det blive in Consistorio og give hannem en Copi deraf igjen¹).

Opkom Christopher Munch og Niels Jensen (Fuldmægtige for Arvingerne efter den afd. Præst i Ovre ydre, Hr. Christen Nielsen) og havde med sig Just Losekiil og Oluf Villadsen, de fattiges Forstandere, hvilke annammede til sig Originalen til M. Peder Skjelderups Seddel, hvilken Ord for Ord saaledes lyder:

„Anno 1620 d. 19. Oktob. haver hæderlig og vellærd Mand, Hr. Christen til Ovre ved Stranden, bedet mig udi Stephan Bagers Nærværelse, jeg vilde antegne denne hans Vilje og Begjæring, hvorledes han det vilde have, naar Gud kaldede hannem. Først haver han givet et Hundrede Daler udi Markstykker til de fattige. Dernæst at Venerandus Dn. Episcopus skulde have i lige Maade et Hundrede Rigsdaler i Markstykker, og derfor beskikke hannem en hæderlig Jordefærd. Og uden disse 200 for^{ne} Daler, som skulde den gode Mand Bispen antvordes, bekjendte han, at Bispen havde hverken Penge eller Pendings Værd, det hannem tilhørte. Petrus Schielderup testor m. m. Stephan Hansen Bager“.

Der Anders Skolemester havde besigtiget Seglene for Hr. Christens Skrin, toge Christoffer Munch og Niels Jen-

¹) Brevet er trykt i Kbhvns Univ. Hist. IV, Nr. 498.

sen og Jørgen Sørensen det til sig og gik af Consistorio med det, og efterlod en Seddel derpaa saa lydendes:

»Ao. 1621 d. 10. Nov. have vi underskrevne annammet af Consistorio udi de høj lærde Doctorers og Professorers Nærværelse et Skrin, som var Hr. Christen Niensens, med noget Sølv og Penge, som var beseglet af Anders Skolemester, og fandtes Seglene ubeskaarne, sær som de det annammede efter Anders Christensens, Skolemesters, egen Bekjendelse. Datum Kjøbenhavn ut supra.

Christopher Munch. Niels Jensen. Jørgen Sørensen.
mpp. eg. Hd. eg. Hd.«

Gav M. Hans Jensen for, om de Billeder, som ere støbte paa den ny Vor Frue Kirkefunt, ikke skulde omstøbes.

24. Novemder. Begjærede Dn. Episcopus Resolution paa hvis for 14 Dage siden foregiven var om den Kirke, der skal bygges uden Vester- og Nørreport, og begjærtes der, at det maatte blive opsat til videre Betænkning.

Blev sluttet udi Laurits Hansens Sag, at efterdi begge Commissarii ere her i Byen, man skulde holde an hos dem, de vilde gjøre Ende paa deres Commission og mage, det maatte komme til en venlig Ende.

Bad M. Longomontanus, at den store Sten, som ligger ved hans Børns Begravelse, maatte transfereres, efterdi den ligger ham til Forhindring. Og efterdi den er sl. Cancellar Christen Frises, lovede M. Rector hannem Skrivelse til Axel Rosenkrantz.

1622.

16. Januar. Om en Person at kalde til Ovre Sogn, og om Enken skulde beholde Naadsensaar. Enken blev bevilget Naadsensaar, og concluderet, man skulde efter Kongens Brev høre nogle adskillige Personer og udaf dennem kalde den bedste.

Indlagde M. Rector tvende Kongebreve paa Vor Frue Kirkes Sognepræsts Indkomst i Universitetets Forvaring.

27. Februar. At man skulde antage otte Borgere, som skulde sige, paa hvad Sted Vor Frue Kirkes Funt bekvemmeligst kunde sættes. — Svendene, som havde arbejdet paa Vor Frue Kirkefunt, blev bevilget 12 halve Kroner til Drikkepenge.

2. Marts. Blev sluttet, at M. Hans Jensen skal købe Kobber og Bly og hvis andet, der tilhører, til Kirkens Forbedring paa Taget.

10. April. Mester Hans Jensen skulde lade købe 2 Læster Kalk og lade Vor Frue Kirke dynneke med.

9. Maj. Communibus M. Dn. Rectoris et Professorum suffragiis, solo M. Jano Alano dissentiente, blev concluderet, at den ny Vor Frue Kirkefunt skal sættes paa det Sted, Salomon Sartor staar med sin Boglade. In sententiam cæterorum tandem etiam concessit M. Joh. Alanus.

17. Maj. Borgmestere og Raad haver gjort en Contract med Henning Taarnblæser, at Vor Frue Kirke skal hannem en Qvotam udi hans Stipendio, som de hannem haver tilsagt, betale, hvilket er Universitetet ikke et ringe Præjudicium. Vil derfor M. Rector tale med Cancellario, at Universitetet maa gjøre en særdeles Contract med Henning, og at Vor Frue Kirke maa hannem besolde efter den Taxt, som er sat paa Kirkerne.

23. Maj. Fremlagde Laurits Hansen, Byfoged, sit Regnskab. og blev det forhørt og approberet. — Blev venligen forafskedet mellem M. Hans Jensen og Laurits Hansen, at M. Hans skal give ham til S. Michelsdag 24 Courant Daler for det Aars 1619 minuta, der tvistes om, og dermed Alting at være klart imellem dem, hvorpaa de og fik hinanden deres Hænder.

M. Hans Jensen maa sælge, hvis han haver af Rasmus Tranes Gods, det højeste han kan bringe det ud, Kirken til bedste.

31. Maj. Blev samtykt, at Muren, som Salomon Sartor stod, og Vor Frue Kirkes Funt skal sættes, skal gjøres

slet uden til Kirkegaarden, og Vinduet skal forlænges saa langt ned, at det kan være lige med de andre.

8. Juni. Henning Abelstens og den Husmands paa Vor Frue Kirke deres Bestilling blev oplæst og af Professoribus approberet¹⁾).

3. Juli. Blev sluttet, at en Copi af Kong. Maj.s Brev om Vor Frue Kirkes Tjenere skal med Rectoris Secretario obsigneret og læses til Tinge.

30. September. Blev sluttet, at efterdi Niels Jenson, Borger her i Byen, er angiven at blive Kirkeværge, han med det første kaldes til Consistorium, der at undervises om Fundatsens Indhold samme Bestilling anlangendes.

5. Oktober. M. Rector gav tilkjende, at Snedkerne begjære for det Panel, som skal sættes under Vinduet i Funten, 30 Courant Daler, item begjære en Foræring over de 300 Dlr. Cour. Blev sluttet, at der skal tages tvende Billedsnidere, som skal vurdere Snedker- og Billedsnidarbejdet, om det kan være mere værdt end de 300 Dlr. efter Contracten. Blev nævnt Lavrits Krøger og Engelbrecht.

9. Oktober. Blev M. Jacobus Hasebardus communibus illorum suffragiis, qui aderant, samtykt at skulle være Sognepræst til Vor Frue Kirke i M. Peder Skjelderups Sted: de quo etiam exquirendem per literas consilium Dn. Episcopi Roeschildiæ tum commorantis.

12. Oktober. Proponerede M. Rector, at Henning Abelsten, Taarnblæser, begjærede sin Besoldning og fordrer 60 Dlr. for Anno 1621 til Anno 1622. Og blev hannem bevilget 40 pro præterito anno og 20 pro hoc anno. Og sagde Henning, af Kong. Maj. at være aftakket.

26. Oktober. Blev samtykt, at Kirkeværgerne skal betale den Billedsnider, som haver gjort det Træværk omkring den ny Funt, efter den Vurdering, som de fire andre

1) Bestillingen for den omtalte •Husmand• findes nedenfor blandt Aktstykkerne.

Billedsnidere, samme Arbejd haver taxeret, [have gjort], som er 252 Dlr. Cour. Sagde og Magnif. Rector, at han gav de fire Vurderingsmænd 6 Dlr. Cour.

29. Oktober. Blev samtykt, at Præpositus i Communitetet skal høres af Prædikestolen, efterdi han er Ovre Sogn begjærendes, der at bevise Kirketjeneste.

17. November. Blev talt om M. Jacobi Hasebardi Kald, der han havde samme Tid ladet sig høre, og blev besluttet, at M. Johannes Erasmi skulde paa Rectoris og Dn. Professorum Vegne give Jacob Brenner, Raadmand her ud i Sognen, tilkjende, at de havde isinde at kalde hæderlig Mand M. Jacob til Sognepræst til Vor Frue Kirke, som nu er efter hæderlig Mand M. Peder Skjelderup, kaldet til Bisp i Trondhjem, ledig, tvivlendes intet, at han jo skulde lade sig det vel befatte.

18. November. Blev handlet om M. Jacob Hasebards Kaldsbrev, at det hannem skulde gives, dersom han vilde indgaa udi sin Reversal de Artikler, som hans Formænd havde sig til obligeret. Hvilket han ogsaa, der han strax blev opkaldet, samtykte¹⁾. Var dog begjærendes, at han maatte commenderes nogle af Sognemændene, hvilket Bispen lovede, sig at ville gjøre tanquam Præpositus.

Satte Dn. Episcopus frem om en Kapellan til Vor Frue Kirke udi M. Valentini Sted, som nu bliver henkaldet til Kallundborg Kald.

23. November. Blev af M. Rectore proponeret om en, som skulde substitueres i M. Valentini Sted i Kapellaniet, som nu er ledigt til Vor Frue. Og lagde M. Johannes Thomæ sin Supplicats ind til Dn. Professores, at de vilde være hannem beforderlige enten i M. Valentini Sted eller i andre Maader; hvilken ogsaa blev læst. Blev besluttet, at han kunde selver tale med Dn. Episcopo, efter-som han er hannem noget suspect. Dog efterdi Hr. Thomas, Kapellan til S. Nicolai, havde gode Gaver, kunde

¹⁾ Denne Revers er aftrykt nedenfor blandt Aktstykkerne.

M. Vulfgangus, som er hans privatus præceptor, forfare proprio nomine hos hannem, om han samme Kald ikke er begjærendes, at han (Hr. Thomas) vilde give Magnifico det tilkjende. Hvilket M. Vulfgangus lovede.

30. November. M. Jacobus Hasebardus, pastor ad D. Virginis templum vocatus et ritibus solennibus inauguratus, toti Senatui prolixas egit gratias, non modo pro singulari favore, quo ipsum complectebatur, dum in Academia Professor vixit, sed vel maxime, quod dignum ipsum judicaret, qui ad tam sublime *προσβέλειας* munus promoveretur. Cui per Magnificum Rectorem universus Senatus sua detulit officia et summam ad omnia animi promptitudinem, quæ ipsi grata fore intelligerent.

Blev Hr. Jens Sandersen angiven af M. Rectore at være Kapellan til Vor Frue Kirke i M. Valentini Sted. Blev hannem concederet at lade sig høre i næstkommende Uge. Blev ogsaa proponeret til samme Kald om M. Johannes Thomæ. Mens blev intet besluttet.

11. December. Blev der forhandlet om en Kapellan til Vor Frue Kirke, hvem af dennem, som havde ladet sig høre, nemlig Præpositus communitatis¹⁾, Hr. Jens Sandersen og M. Johannes Thomæ, man skulde tage. M. Johannis Thomæ Testimonia, hannem givne af Bergensi Episcopo, Dn. D. Paschasio, et Lundensi, Dn. D. Matthia, blev læste, dog judicium om hannem suspenderet propter vitam, quæ omni non videbatur suspicione vacare. Præpositus blev sagt at skulle lade sig end en Gang høres.

13. December. Blev der forhandlet om Concionatoribus til Vor Frue Kirkes Kapellani, og til Ovre Kald efter M. Cancellarii Befaling, som M. Rector, relatu M. Longomontani, berettede; og blev saaledes besluttet, at Claudius Johannis, Collega Scholæ, skulde lade sig høre til Aften-sang paa Søndag, at hvis han befaldt Dn. Professoribus, man kunde da anmode Magn. Cancellarium, om der maatte

¹⁾ Thor Rasmussen (se Ny kirkehist. Saml. I, 355).

ikke dispenseres med hannem, efterdi han havde ikke Alder efter Kong. Maj.s Brev. Og skulde Præpositus adspørges, om han ikke vilde have Ovre Kald, at han da skulde være det næst.

21. December. Blev oplæst en Supplicats, som Enken i Ovre Kald havde gjort til Hr. Cancellar, at hun maatte blive ved samme Kald og ikke skulde forskydes; hvorudi hun siger sig for Sanden at være berettet, at Provsten i Klosteret skulde være tilsagt samme Kald formedelst et godt Venskab, han havde indladt sig i med et Kvindfolk, og saa vilde hende forskyde. Da blev Propositus adspurgt, om han havde sig med noget Kvindfolk indladt; hvilket han fast benægtede. Professores bleve ogsaa tilspurgte af M. D. Rectore, om nogen af dennem havde været hannem til fornævnte Kald behjælpelig for noget Kvindfolks Skyld. Da svarede de samtligen nej dertil. Blev derfor besluttet, at Fogdens Karl skulde forfølge Sagen paa Universitetets Vegne, som forment sig haardeligen i hendes Supplicats at graveres. Og skulde man derfor begjære en Stevning af Bispen, at hun skulde gjøre saadant bevisligt. Og eftersom hun i sin Supplicats beraaber sig paa Hr. Nielaus, skulde han ogsaa indstævnes, om han havde derudi noget at sige.

Foregav Magnif. Rector, hvorledes Kaldsbrevet paa Ovre Kald skulde stiles, efterdi dertil skulde lægges en Kirke uden Byen, og een Præst begge Sogne betjene. Blev svaret, at M. Cancellarius skulde adspørges. Thi man turde ikke understaa sig herudi noget at gjøre uden Tilladelse og skriftlig Bevilling af Hs. Majestæt, besynderlig efterdi at mange af Folkene uden Porten, som skulde lægges til samme Kirke, hørte til de andre Kirker her i Byen.

Blev delibereret om M. Johanne Thomæ at være Kapellan til Vor Frue Kirke. Men eftersom hans Vita er noget suspect, lovede Dn. D. Cunradus sig at ville cavere Universitati, hannem intet uærligt at have begaaet til Bergen, som kunde hannem til samme Kald være til Forhin-

dring, dersom han ellers befandtes at have gode Gaver paa Prædikestolen. Blev derfor besluttet, at han skulde lade sig høre i Morgen til 12 Prædikenen eller ogsaa Juleaften til Aftensang. Og vedtog Dn. D. Cunradus at sige hennem dette.

Begjærede Dn. D. Olaus Wormius paa M. Peder Skjelderups Vegne, at der maatte af hannem annammes, hvis Inventarium der fandtes i hans Residens, hvorpaa han indlagde en Fortegnelse. Blev svaret, at Notarius skulde det annamme og levere det til M. Jacobum Hasebardum, som det skulde underskrive.

22. December. (Om Annekteringen af Ovre til den ny Kirke, som skulde bygges udenfor Porten, trykt i Ny kirkehist. Saml. I. 355, Not. 7).

30. December. Proponerede M. Rector om en Kapellan til Vor Frue Kirke, eftersom trende, nemlig Provsten i Klosteret, Hr. Jens Sandersen og M. Hans Thomesen, havde ladet sig høre; og var derfor Dn. Professorum vota enhver særdeles begjærendes, hvem af dennem de vilde have. — D. Cunradus propendebat in M. Johannem Thomæ for hans gode Gavers Skyld paa Prædikestolen. D. Brochmannus var ligesaaledes tilsinds, efterdi D. Cunradus havde caveret Universitati de vitæ ejus Bergis exactæ integritate. Dn. D. Thomas lod sig ogsaa hans Gaver vel befalde og derfor ogsaa samtykte hannem, efterdi ingen, som havde Gaver, kunde efter Kong. Maj.s Ordinans forskydes, uden man kunde hannem nogen Uskikkelighed overbevise. Dn. D. Wormius lod sig hans Gaver saare vel befalde tvende Gange, som han hørte hannem. Det samme gjorde ogsaa M. Hermannus, og mente hannem ikke propter meras suspiciones at kunne forskydes. M. Petrus Gelstrupius lod sig ogsaa hannem saare vel befalde, og sagde sig hannem at havde kjendt af første Ungdom, da de vare Condiscipuli in Schola Roschildensi, hvor han altid havde forholdt sig vel. Dette altsammen samtykte M. D. Rector og eragtede de Suspiciones, som man kunde have om hannem, ikke at være

saa vigtige, at de kunde komme hannem til Forhindring, efterdi ingen vilde give hannem Sag og hannem noget overbevise.

Blev derfor Hans Muus henskikket til Dn. Episcopum og Dn. D. Plumium at give dennem saadant tilkjende. Dn. Episcopus sagde sig herudi ingenlunde et ville samtykke, og begjærede derfor, at Dn. Professores vilde hannem hermed forskaane. Dn. D. Claudius Plumius lod sig gjerne befalde, hvad de andre Dn. Professores herudi gjorde. — M. Jacob Hasebard blev opkaldet og saadant tilkjendegivet, at Professores vilde kalde M. Hans Thomesen til det nederste Kapellani, og at han skulde tilforpligtes at være M. Jacob hørig og lydig som sin rette Sognepræst. Hvor-til M. Jacob svarede, sig at maatte være dermed tilfreds; dog skulde Her Jens have sagt, hannem Juleaften at skulle have været drukken, der han prædikede, og Øllet at skulle have staaet af hans Hals, der han var hos hannem at laane Præstekjortelen: dernæst constantem famam at være, at han for nogle Aar siden skulde her være optagen om Natten hos en Ægtemands Kvinde, og at han skulde have avlet tvende Børn ved en Ægtemands Kvinde: saa ogsaa at han skulde holde sig til en Kvinde offentlig og gaa med hende paa Gaden, som han tilforn skulde have været bekjendt med i Landskrone. Dog sagde M. Jacob sig ikke at ville give hannem Sag, mens ikkun referere, hvis han havde hørt. — M. Hans blev opkaldet og tilkjendegivet, hvis Mistanke man havde om hannem, hvor til han svarede: 1. Sig den Dag, han lod sig høre, hverken havde ædet eller drukket. 2. Med Lov og Ret aldrig kunde siges eller overbevises, at han havde haft med nogen Ægtemands Kvinde at gjøre eller Barn avlet, hvilket han vilde tage Gud til Vidnesbyrd, som vidste hans Samvittighed. 3. Nægtede han ikke, at han jo havde gaaet paa Gaden om Dagen med Kvindfolk, og hvad den i Landskrone anlanger, bekjendte han, at hendes Ægtemand bor nu i Malmø og er en Knivsmed. Sagde ogsaa, at han vel havde snakket med hende her paa Gaden

og været i hendes Losement, dog vilde han med højeste Ed bekræfte, han aldrig havde noget ulovligt med hende at bestille. — Blev derfor Notario befalet at skrive hans Kaldsbrev.

Fremkom Universitetets Foged og berettede, at han paa Dn. Professorum Vegne havde talt med Bispen og begjæret Stævning over den Præsteenke i Ovre Kald. Da svarede han, at han var gjerne begjærendes, alting maatte sig bero til efter Hellig 3 Konger. Thi man kunde ikke trætte i disse Juledage.

Blev besluttet, at Provsten skulde gives fuldt Kaldsbrev til Ovre, og kunde hannem udi samme Kaldsbrev Kirken i Forstæderne tilsiges paa Kong. Maj.s naadigste Vilje og gode Behag.

1623.

8. Januar. Blev læst Theodori Erasmi, Præpositi Communitatis, Reversal og Kaldsbrev, hvilke bleve approberede. Dernæst blev ogsaa M. Johannis Thomæ Reversal og Kaldsbrev, det nederste Kapellani til Vor Frue Kirke angaaende, læst.

Pedellen Hans Muus blev opkaldet og tilspurgt, hvad Dn. Episcopus havde sagt om M. Hans Thomesens Kald. Da sagde han, at Bispen havde sagt, man kunde vel fare fort dermed, men man skulde vel se til, hvad efter vilde følge. Hvorfor Dn. D. Cunradus gik strax til Bispen paa Universitetets Vegne at give hannem tilkjende, Dn. Professores endrægteligen ville kalde M. Johannem Thomæ, og vare derfor begjærendes, at hvis Bispen havde noget reale mod hannem, han vilde da det sige frem i Tide, førend de beseglede hans Kaldsbrev. Da gav Dn. Episcopus til Gjen svar, man vilde dermed lade betømme og ikke det besegle, efterdi han baade haver besøvet et Kvindfolk i Holme Sogn, saa at hans Navn var indført i Holme Kirkes Bog, og ogsaa haver indladt sig med et Kvindfolk i Landskrone og

andet mere beganget, saa at, dersom ingen anden vilde give hannem Sag, da vilde han det gjøre.

10. Januar. Blev forhandlet af M. Rectore (M. Hans Jensen Alan) om s. Elline M. Niels Clausens¹⁾ Begravelse, at der derfor var noget udlovet til Kirken og dog intet udkommet. Hvortil Dn. D. Plumius svarede, at det vedkom hannem ikke alene, mens ogsaa Claus thor Smede og Frederik Isenberg, som ere s. D. Vinstrups Børns Formyndere. Og derfor, hvis de ville udlove, vilde han gjerne indgaa.

M. Hans Thomesen indlagde Niels Jensens og Peder Pedersens skriftlige Beretning, at de paa hans Vegne haver været hos M. Niels, Holmepræsten, om hannem var bevidst, at enten M. Hanses Navn haver været nævnt ved Funten, at han skulde være Fader til noget Barn, eller om han havde begravet nogen af hans Børn. Da fremviste M. Niels sin Noterebog, hvori hans Navn ikke befandtes, sagde sig ogsaa ikke at vide, at han havde begravet noget af hans Børn. Beretningen blev læst og paaskreven. — Hvorfor Dn. D. Cunradus blev ombudet, at han vilde gaa til Bispen nomine totius Senatus Academici og give hannem det tilkjende, om han ellers havde noget andet reale at beskyldte M. Hans for, som kunde forhindre hannem udi dette hans Kald, han da vilde det sige frem itide. Dn. Episcopus svarede, han vilde hannem intet beskyldte. Men dersom man gav hannem plenas literas vocationis, vilde han have med hannem at skaffe. Hvorfor Dn. Professores samtligen, undertagen D. D. Casp. Bartholini, som da var nedkaldt af Consistorio, stemmede heri overens, at efterdi de havde gjort deres hertil, hvad de burde, at nogen vilde bevise M. Hans noget over, og det befandtes ikke i Sandhed at være, hvis han herindtil beskyldt var, og de ex supervacuo havde skikket Bud til Bispen, om han vidste noget med hannem, og hannem endnu intet reale kunde paasiges, og

¹⁾ Forhen Præst ved Vor Frue Kirke.

efterdi *Officium Episcopi* aut *Præpositi* var itide at give tilkjende, om de vidste noget med nogen, som kunde hannem udi sin legitima vocatione forhindre, at man skulde i Guds Navn strax give M. Hans sit Kaldsbrev. Dn. D. Cunradus mente alligevel, at man lader lidet dermed bestaa for Bispens Skyld; vilde dog gjerne samtykke med de andre, nemlig at han strax bekommer sit Kaldsbrev.

17. Januar. Opkom M. Johannes Thomæ og erbød sig for Retten, at dersom nogen haver hannem at beskyldte, som hans Kald kan forhindre, han maatte da det faa at vide; vilde han enten sig derfor erklære, eller ogsaa lide for sin Gjerning, som vedbør.

M. D. Rector berettede, sig og Dn. D. Gasparum Brochmannum med Dn. D. Casparo Bartholino at have talt med Hr. Cancellen om M. Johannis Thomæ Sag. Fik det Svar, at han vilde lade Bispem fordre op til sig; lovede derhos, at nogle af Professoribus skulde være [tilstede] at svare til, hvis der blev angiven, og var af Dn. Professoribus derom noget skriftligt begjærendes, paa det han kunde des bedre fatte Sagen. I saadan Forhandling blev Dn. D. Cunradus, Dn. D. Brochmannus og Dn. D. Casparus Bartholini nedkaldet af Consistorio til Hr. Cancellen ved hans Tjener.

Samme Dags Eftermiddag. Eftersom Dn. D. Cunradus, Dn. D. Brochmannus og Dn. D. Bartholini inter h. 9 et 10 antemeridianas blev opkaldet til M. D. Cancellarium ved hans Tjener, da, der de vare opkomne, gav Hs. Magnificents tilkjende, at han havde Bud efter Bispem, som sig undskyldte for sin Skrøbeligheds Skyld. Gav derfor dicti Dn. Professores Hr. Cancellen tilkjende, at M. Hans Thomsen haver sig erbødet paa Consistorio, hannem maatte noget overbevises for sin tilbørlig Øvrighed, som han formenter Dn. Professores at være, som hans Kald kunde forhindre, saa vilde han enten sig erklære eller ogsaa lide for sin Gjerning, som vedbør. — Magn. Cancellarius herudi samtykte, og derfor sendte sin Tjener Hans med dictis Pro-

fessoribus til Dn. Episcopum, og lod hannem sige, at efterdi Dn. Professores havde Jus Patronatus og vare hans Magistratus, dersom han havde noget imod hannem, da skulde han give hannem Sag paa Consistorio og der føre Vidner imod hannem og tage Dom. Men der dicti Dn. Professores kom med Cancellarii Tjener til Dn. Episcopum, liggende paa Sengen, og lode hannem Hr. Cancellers Vilje forstaa: da sagde han først, at han ikke vilde give hannem Sag paa Consistorio, men forhandle Sagen coram Ministerio Ecclesiastico. Thi han mente, hannem ikke at være sub jurisdictione Universitatis, efterdi han haver faaet Testimonium Universitatis og sit Kaldsbrev. Men der Dn. Professores ydermere spurgte, om han vilde ikke efterkomme Hr. Cancellers Vilje og give forbemeldte M. Hans Sag paa Consistorio, som for sin tilbørlig Øvrighed, paa det at Sagen kunde komme til Ende, og Kaldet ikke længer opholdes: da sagde han, han vilde dertil hverken svare nej eller ja, men tage det i videre Betænkende og raadføre sig selver med M. Cancellario derom.

19. Januar. Berettede Magn. Dn. Rector og D. Gasp. Brochmannus, hvorledes at M. Cancellarius havde igaar Eftermiddags skikket Bud efter dennem, saavelsom efter D. Cunradum og D. Bartholinum, hvilke ikke vare tilstede og derfor ikke opkom. Der M. D. Rector og D. Brochmannus opkom, gav M. Cancellarius tilkjende, hvorledes Bispen havde ved M. Hasebardum, som da var nærværendes, opskikket capita accusationis over M. Johannem Thomæ, underskrevne af Bispen, M. Hasebardo, M. Thoma¹⁾, M. Nicolao Michaelis²⁾, et Dn. Johanne Sacellano ad templum D. Virginis. Hvilke Cancellarius selver oplæste og derfor befol, at M. Hasebardus skulde føre Vidner imod M. Johannem Thomæ paa Raadhuset, og siden, naar Vidner vare

¹⁾ M. Thomas Cortsen Wegner, Præst ved S. Nicolai Kirke.

²⁾ M. Niels Michelsen Aalborg, Præst ved Holmens Kirke.

tagne, give hannem Sag paa Consistorio, og skulde Dn. Episcopus da være overværendes.

28. Januar. Gav Magn. Rector tilkjende, at han haver efter M. Cancellarii Befaling ladet søge ved Pedellerne efter M. Hans Thomesen, og omsider fandt hannem hos Byfogden. Spurgte derfor, om han skulde der sende Bud efter hannem ved begge Pedellerne, hvilket blev samtykt. Opkom derfor M. Jacob Hasebard og M. Hans Thomesen. Og efter M. Jacob havde gjort sin Undskyldning, at han skulde noget befatte sig med denne Sag, sagde han korteligen at ville angive om M. Hans Thomesen, hvis han imod hannem havde. M. Jacob derfor tilspurgte M. Hans: 1. Om han havde ikke sagt coram Consistorio og Ministerio, at »causæ prægnantes domi notæ« skulde ikke i Dn. D. Matthiæ Episcopi Lundensis Testimonio være andet end den ringe Løn, han havde i Landskrone Skole. Dertil svarede M. Hans: Veed nogen andet, da maa den det sige til. 2. Tilspurgte M. Jacob M. Hans, om han havde ikke været sigtet og anklaget for D. Mads for Letfærdighed, Drukkenskab, Forsømmelse i Skolen, og slemmeligen berygtet for letfærdige Kvindfolk og Ægtemænds Hustruer. Dertil svarede M. Hans: Nej. Hvilket han siden forklarede om Ægtemænds Hustruer. Og dernæst sagde, at publicum testimonium senatus Coronensis skulde dertil svare for hannem. 3. Blev M. Hans tilspurgt af M. Jacob, om han havde ikke corrumperet D. Madses Testimonium. Hvortil han svarede: det skulde aldrig kunne hannem overbevises. Mens sagde sig altid derudi at have læst: nostro, og ikke: suo. — Siden fremlagde M. Jacob i Retten D. Madses latinske Testimonium og hans danske Forklaring derpaa og ydermere Klagemaal, saavel som Borgmestre og Raads Vidnesbyrd i Landskrone. Hvilke alle bleve læste og paaskrevne og bleve i Retten paa Consistorio. — Efter saadant tilspurgte Rev. Dn. Episcopus M. Hans, om han havde noget yderligere hertil at sige, han skulde det da sige frem, eller ogsaa falde ad deprecationem. M. Hans svarede sig ikke

at vide, at han skulde være herudi skyldig. Hvorfor Dn. Episcopus urgerede Dom over hannem. Men der Dn. Professores derudi besværede sig, efterdi M. Jacob havde ikke efter strænge Hr. Cancellers Befaling givet hannem Sag, men ikkun gjort nogen Spørgsmaal til hannem: blev M. Jacob igjen opkaldet og befalet af Bispen, at han skulde give M. Hans Sag. Hvilket M. Jacob og gjorde og klagede over hannem over de trende forbemeldte Punkters Indhold. Og derpaa efter H. Cancellers Befaling var Dom begjærendes. — Dn. Episcopus protesterede in conspectu Dei, at det er for hannem og hans Samvittighed caussa notissima, at han er et løsagtigt Skarn og uden al Tvivl er skyldig i D. Matses Testimonio, som er forfalsket, uden han kan vise en anden for sig, som det haver gjort og derfor bør straffes. — Reliqui Dn. Professores petierunt tempus deliberandi sibi concedi. — Dn. D. Cunradus sagde sit Løfte op, som han havde sagt god for M. Hans Thomesen. — Byfogden lod sige ved Pedellen Jens Christensen, at Dn. Professores maatte nu selver forvare M. Hans. Hvorfor M. Rector beføl hannem at blive i Arrest, hvilket M. Hans fik M. Rectori nomine omnium Professorum sin Haand paa, at han vilde blive tilstede.

Samme Dags Eftermiddag. Blev suffragia colligeret om M. Hans Thomesens Sag. — Dn. D. Cunradus sagde quoad 1. at pars veritatis er expressa, pars occultata, efterdi der staar i D. Madses Testimonio, quod se abdicaverit officio. Quoad 2. at han anklages for Løfærdighed, Drukkenskab etc., synes D. Matthiæ Testimonium at være der tvert imod. Saa er og der imod Testimonium Senatus Coronensis, hvilke burde udi deres Testimoniis at have rørt om saadant. Quoad 3. hvad den rasura anlanges, bør han nøjagtig lægge sig det fra, eller tage Sagen til sig. — Dn. Brochmannus sagde quoad 1. at efterdi Dn. D. Matthias havde udi sit Testimonio angivet, at M. Hans kunde selv viva voce det explicere, og ingen dog plejer prodere propriam turpitudinem, og D. Mads havde ikke

heller givet Anledning til, at det anderledes skulde forstaaes, vidste han ikke, om M. Hans kunde siges derfor løgnagtig at være omgaaet. 2. Efterdi D. Matthiæ Testimonium synes at være bedre, end hans Magistratus, som havde hørt adskillige Klagemaal over hannem, kunde give: dog alligevel efterdi Kong. Maj. Ordians tilholder, at den, som skal betroes Kirketjeneste, der at prædike Guds Ord og uddele Sakramenterne, skal have et godt Rygte om et godt Levned og gode Sæder: og vi nu først, efter vi haver givet hannem Kaldsbrev, kommer i Forfaring af D. Madses skriftlige »Udlæg«, at han skulde for for^{ne} D. Mads været anklaget, som for sin Øvrighed, for forbemeldte grove Stykker, uanset at om saadant aldeles intet var rørt udi D. Madses udgivne Testimonio; mens tvertimod med Borgmester og Raads i Landskrone udgivne Testimonio var commenderet som den, der havde forholdt sig der kristelig og ærlig, tjent dennem og deres Børn samt det gemeine Borgerskab troligen og vel. Kan jeg dog ikke andet tykkes, efter det Rygte, som D. Mads, hans forrige Øvrighed, haver givet hannem i den skriftlige, danske Forklaring paa hans Testimonio, end at M. Hans bør til Straf at lægge sit Kaldsbrev fra sig og Universitetets og privati præceptoris Testimonia, som den der nu haver saadant Rygte, der (o: at han) ikke kan efter Kongens Ordians fordres til dette Kald. Belangende den 3. Klagemaal og Beskyldning, som er, at han skulde have skrevet og forfalsket sit Testimonium, skrivende det Ord nostro for suo: da endog M. Hans for Retten saadant haver benegtet, og D. Madses egen Bekjendelse lægges i Retten imod M. Hanses egen Benegtelse: da endog her er intet andet, som dette kan bevise, end D. Madses egen Bekjendelse, synes vel alligevel probabile, D. Mads det ikke selver at have raderet, efterdi det kunde ikke komme hannem til nogen Gavn: Mener jeg, at M. Hans bør herfor enten lovligen sig at erklære, eller ogsaa relegeres ad triennium, nisi Magistratui placuerit ipsi gravem hanc suspicionem condonare. — Dn. D. Plu-

mius sagde quoad 1. Efterdi D. Mads han i sit Testimonio remitterede Lectorem hen til M. Hanses Relation, og letteligen var at agte, han ikke allegerede nogle causas turpes contra se, burde D. Mads at have rørt et eneste Ord i sit Testimonio, hvoraf man kunde have nogen Suspicion falsæ relationis. 2. Efterdi D. Mads paany igjen efter sit danske skriftlige Indlæg forklarer sit Testimonium, og offentlig skylder hannem for Drukkenskab, Letfærdighed og Løstagtighed og Forsømmelse i Skolen: ved jeg ikke andet, end, al den Stund Bispens Forklaring staar ved Magt, at M. Hans bør at have forbrudt sit Kaldsbrev, ogsaa Testimonia Academia. 3. Efterdi der findes udtrykkeligen i D. Madses Testimonio et Ord at være raderet, som er nostro pro suo, og det til M. Hanses store Behjælpning og Fordring: synes mig, at han saadant efter Loven bør at fra sig lægge, eller at straffes med en Relegation. — Dn. D. Finkius consensit in sententiam D. Brochmanni, saa fremt at in 2do puncto maatte ogsaa derhos staa det, som D. Plumius sagde: Saa længe Bispens Forklaring ved Magt stander. Samtykte ogsaa in relegationem a Brochmanno dictam, dog saa, at dersom nogen vilde den exasperere, vilde han dertil give sit Samtykke. — In sententiam D. Brochmanni, D. Plumii et D. Finkii consensit etiam Dn. D. Casp. Bartholini, dog Relegationen skulde være paa 4 Aar i det ringeste. — Dette samtykte ogsaa reliqui Dn. Professores; mente dog, at det kunde vel bestaa sig med triennii relegatione. — In quod quoque Magn. Rector consensit.

29. Januar. Blev Dommen over M. Hans Thomesen exhiberet, som var af Notario conciperet efter de Suffragia, som pridie var ganget: om derudi skulde noget forandres, førend den blev exhiberet Hr. Cancellen, at han vilde sige sit Betænkende derudi. Dn. Professores sendte den ind til Bispens, som sagde, at det var saa godt, og lovede at ville derom consulere Hr. Cancellen, naar Rectori saa syntes. Hvilket ogsaa D. Finkius lovede.

30. Januar. Gav M. Rector tilkjende, at han med Dn. Episcopo og Dn. D. Finkio havde igaar talt med H. Cancellen om M. Hanses Dom, paa hvilken de viste Dn. Professorum skriftlige Betænkende; vare dog H. Cancellers Betænkende og begjærende. M. Cancellarius formente den Dom at være for lidelig, eftersom han havde forfalsket D. Matthiæ Testimonium, og derfor at bør at excluderes af literario ordine og traderes politico magistratui. Men blev regeret, at hannem var egentlig intet overbevist. Hvorfor M. Cancellarius sagde sig intet at ville præscribere Dn. Professoribus; men de kunde selv dømme, saa de vel saae til Enden, og svare dertil. Sagde ogsaa, at man skulde forvare M. Hans. Hvis han søgte efter hannem paa sin Herres Vegne og ikke fandt hannem, vilde han søge hannem hos Rectorem.

Blev sendt Bud ved Hans Muus efter Rev. Dn. Episcopum, som svarede, sig at være ilde tilpas og derfor kunde ikke komme: han havde sagt i den Sag saa meget, som han vilde sige. — Blev derfor skikket Bud efter M. Jacob Hasebard, om han vilde give M. Hans Sag for Hor. Hans Muus refererede, at han var henne at berette Mogens Pedersen¹⁾. Hvorfor Jens Pedel blev ogsaa skikket efter Dn. Episcopum at sige hannem, efterdi han er ilde tilpas, vilde Dn. Professores lade bestaa med M. Hanses Dom, indtil han kunde komme tilpas igjen, at han kunde være overværende. Dn. Episcopus svarede, han havde sagt saa meget i den Sag, han vilde. Dog, i hvor ilde han gad, vilde han selver opkomme. — Opkom derfor Rev. Dn. Episcopus og sagde, M. Cancellarium at have sagt, M. Hans at skulle excluderes. Dog vilde han ikke præscribere Dn. Professoribus. Dn. Episcopus ogsaa selver specificerede den Straf, som [han] havde tilforn fældt over M. Hans Thomesen. — M. Jacob opkom og blev tilspurgt, om han havde ikke nogen Bevisning i adulterii causa imod M. Hans

¹⁾ Kgl. Kapelmester, som døde kort efter.

Thomesen. Svarede han, han havde intet andet, uden hvis Ministerium havde udgivet, saa at adulterium kan hannem ikke overbevises, men er ikkun suspect. Formener dog, at han bør saadant at lægge fra sig med 12 Mænds Ed, eller og blive den, han skyldes for. — M. Hans Thomesen fremkom, og der han blev tilspurgt af M. Rectore og Dn. Episcopo, bekjendte, han havde været i Roskilde, Rersløv og i Porten her uden Byen med den Kvinde af Landskrone, og der han var kommet iblandt noget Klammeri om Aftenen, bar hun hannem sine (o: hans) Klæder i Jacob Stenhuggers Hus om Morgen. Bekjendte ogsaa, han havde været hos hende til Claus Rytter; dog sagde, han var der indgaaet baade før og siden. I Mette Hanses Hus havde de ogsaa været, dog sagde, han havde ikke slaget hende. Bekjendte ogsaa, at han havde sagt Du til hende. — M. Rector derfor tilspurte Dn. Professor, om han skulde ikke anhæfte Mester Hans: qui omnes in hoc consenserunt, at hvis han ikke kunde sætte Borgen for sig, skulde han sættes. Fremkom derfor Peder Michelsen, Buntmager i Graabrødre, og sagde fuld god for hannem, at han skulde blive tilstede, indtil M. Hans kunde fly en anden Mand til hannem, saa at de begge kunde sige god for hannem. Derpaa fik Peder Magnifico sin Haand.

Rector Magnificus adspurgte, hvad han skulde svare Hr. Christen i Gyrstinge, som havde ladet sig høre her i Kirken den 29. Januar. Blev svaret, bedst at man først skilte sig af med M. Hans, at man kunde faa hans Kaldsbrev igjen. Her Christen kunde derfor forføje sig hjem og tage Vare paa sin Tjeneste. Vilde Dn. Professor, om hannem noget, da skulde han der det bekomme at vide.

5. Februar. Blev delibereret om M. Hans Thomesens endelige Dom, at M. Jacob skulde endnu ex supervacuo opkaldes, om han vilde give M. Hans Sag for Hor, og at han (o: M. Hans) skulde priveres omnibus testimoniis, at han ingen dermed skulde imponere, og at han skulde in perpetuum relegeres. Hvilket blev Dn. Episcopo tilkjende-

givet ved M. Peder Gelstrup, som (22 Bispen) lod sig det vel befalde. Blev derfor M. Jacob adspurgt, om han vilde give M. Hans Sag for Hor. Han svarede nej; men ikkun alene for hvis han havde lagt ind i Retten imod hannem. Dette blev besluttet at skulle indføres i Dommen. Hvorfor M. Jacob blev ombedet, at han vilde gaa til Dn. Episcopum, han vilde levere til Universitetet M. Hanses Kaldsbrev og hvis Testimonia han havde af hans. Dn. Episcopus svarede, han gjør gjerne, hvis saa kan komme ad concordiam in Universitate. Men eftersom han havde vist Hr. Cancellær dennem, som havde befalet, han skulde dennem hos sig bevare, vilde han dermed opholde, til M. Cancellarius kom hjem, at han kunde give hannem det først tilkjende. Blev derfor M. Peder skicket i forrige Mening som M. Jacob til Bispen; men fik det samme Svar. Blev derpaa Dommen læst over M. Hans Thomesen i M. Jacobs og hans Paahør, og M. Hans befalet at være af Byen i Morgen, inden Solen gik ned. Blev hannem en Copi af sin Dom bevilget, og advaret, han skulde slet intet befatte sig herefter med den Kvinde af Landskrone, som han tilforn her i Byen havde Omgang med¹⁾.

Dn. Professores gjorde et Forslag hos Hr. Thomas, Kapellanen til S. Nicolai, om han vilde ikke acceptere Kapellaniet til Vor Frue, naar det bliver ledigt for M. Hans Thomesen, eftersom Dn. Professores vare vel affectionerede mod hannem, og Høj-Øvrighed havde givet dertil Anledning. Han sagde sig dermed at ville være vel tilfreds, dersom M. Thomas²⁾ vilde slippe hannem, og lovede med det første derpaa at ville sige Magnifico Svar.

¹⁾ Dommen, der er dat. 5. Februar 1623, findes indført i Konsist. Kopibog Nr. 2, Fol. 141—4. M. Hans Thomesen dømtes til at have sit Kaldsbrev forbrudt og at være relegeret in perpetuum, det sidste dog med den Begrændsning: »med mindre han kunde bevise samme Testimoni (Biskop Mads Jensens) Forandring af nogen anden uden hans Vilje og Vidskab sket at være».

²⁾ Sognepræsten ved S. Nicolai.

14. Februar. Magnificus tilkjendegav, at eftersom M. Hasebardus havde ladet Hr. Cancellar se M. Johannis Thomæ Dom, lod Hr. Cancellar hannem til sig fordre, og, præsenté M. Jacobo, var helt fortørnet, at man endnu ikke haver forsørget Kirken med en Medtjener. Men eftersom Magnificus urgerede, at man kunde ikke udgive tvende Kaldsbreve, eftersom man kan ikke bekomme det forrige fra Bispen: dertil sagde Cancellarius, at man derfor kunde vel fare fort, efterdi det sker tit, at naar en Præstemand ved Døden afaar, bliver hans Kaldsbrev ikke restitueret, og dog det uanset bliver en anden i hans Sted kaldet. Nu er M. Joh. Thomæ civiliter mortuus fra dette Kald. Og eftersom M. Jac. Hasebardus begjærede samme Tid af Hr. Cancellar, at han maatte faa igjen D. Matthiæ Testimonia, svarede H. Cancellar dertil: Nej, men de skulde blive hos Académiet, at Universitetet kan dermed deres Dom forsvare, om Behov gjøres.

Derefter opkom M. Jacob og iligemaade berettede, hvorledes at der han igaar havde vist Hr. Cancellar M. Hanses Dom, blev han af Hr. Cancellar strax tilspurgt, om Kaldet var forsørget; og der M. Jacob sagde, Professorés at formene, sig ikke at kunne udgive tvende Kaldsbreve fra sig, førend han fik givet Hr. Cancellar det tilkjende: da sagde Cancellarius, at han vel tilforn havde befalet Episcopo at beholde M. Hanses Breve, og da havde han Ret paa at staa, men nu var de forfaldne til Académiet, og derfor skulde Dn. Episcopus dem fra sig levere, eller ogsaa skal han enten stevne Dommen eller lade sig med Dn. Professoribus forlige og ikke begynde at studere paa ny »Krakeler«. Thi dersom Hans Majestæt fik at vide, hvorledes at Professorés kunde ikke indbyrdes forliges, var at befrygte, at han skulde enten tage deres Privilegier fra dennem, eller ogsaa give dem til andre, som hannem syntes. Befol derfor M. Jacob, at eftersom han var begge deres Sjælesørger, skulde han lægge sig imellem og forlige dennem. Og sagde M. Jacob, at der han be-

gjærede af Hr. Cancellor, at D. Matthiæ Testimonia maatte igjen restitueres, eftersom det er ikke Skik, at Judices post latam sententiam beholde, hvis der er lagt i Retten: hvor-til Cancellarius svarede, at det er nok, at de bliver in publica custodia, saa de kan være tilstede, om paaæskes. Derfor refererede M. Jacob, hvorledes han haver givet Dn. Episcopo Magn. Cancellarii Mening tilkjende, og derfor var nu af Dn. Episcopo opskikket at lade alle og hver af Professoribus sin Tjeneste tilbyde, vil ogsaa gjerne lade sig med dennem forlige, og sig saaledes mod enhver anstille, at ingen skal have sig over hannem at beklage. Var dog gjerne begjærendes, han maatte bekomme D. Matthiæ Testimonia, hvorpaa M. Jacob offererede Dn. Episcopi Reversal, at de skulde blive tilstede. Dn. Professores sagde sig det ikke at kunne tilstede, eftersom de vare adjudicerede Universitati. Da efterat M. Jacob havde givet Dn. Episcopo dette deres Svar tilkjende, kom han tilbage og indlagde i Consistorio de andre M. Hanses Breve, som ere disse 10 efterfølgende tilhobe: 1. Testimonium M. Matthiæ Severini, dat. Roeschildiæ IV. Non. Decemb. 1612. 2. Bredow Rantzows Pas, dat. Kjøbenhavn 9. Febr. 1615. 3. D. Nicolai Paschasii Testimonium, Bergis prid. Kal. April. 1617. 4. D. Casp. Bartholini Testimonium, Hafniæ 2. Sept. 1618. 5. Borgmester og Raads i Landskrone danske Test. 8. Maj 1622. 6. D. Matthiæ latinske Testimonium, Lund 10. Maj 1622. 7. Hans Kaldsbrev, Kjøbenhavn 3. Jan. 1623. 8. Alterum Testimonium D. Casp. Bartholini, Hafn. 12. Jan. 1623. 9. Publicum Testimonium Universitatis, Hafn. 12. Jan. 1623. 10. D. Matthiæ danske Forklaring paa hans latinske Testimonio, Kjøbenhavn 23. Jan. 1623. — At disse forskrevne Breve bleve in Consistorio, blev Dn. Episcopo en Udskrift bevilget af Consistorii Bog¹⁾.

Dn. Thomas Severini, Kapellan til S. Nicolai Kirke,

¹⁾ Brevene findes endnu i Konsistoriets Arkiv. Et Udtog af dem er meddelt nedenfor blandt Aktstykkerne,

accepterede det nederste Kapellani til Vor Frue Kirke, og derpaa fik Magnifico og reliquis Dn. Professoribus sin Haand. Hvilket Dn. Episcopus og M. Hasebardus lod sig vel befalde, der dennem det blev tilkjendegivet.

2. April. Blev Kong. Maj.s Brev til Rectorem og Professores oplæst, belangende en Kirke paa den ny Kirkegaard uden Nørreport at opbygge og forskaffe Præsten i Ovre, som samme Kirke og skal betjene, en nødtørftig Vaaning, saa at han derhos kan bo.

9. April. Blev sluttet, at eftersom Kong. Maj.s Brev er kommet til Rectorem og menige Professores om en Kirke at lade bygge paa den ny Kirkegaard uden Nørreport, da skal man med det allerførste overslaa, hvad nødagteligen endnu gjøres behov til Vor Frue Kirkes Bygning og Forbedring, og siden agte, hvormeget Kirken kan endda have i Forraad, saa at man siden kan lade Magn. Cancellario det vide, og lade hannem derhos forstaa, at der en god Del af Vor Frue Kirkes Penge, som ikke maa optages, men skulle staa paa Rente evindeligen.

Magn. Dn. Rector (Joh. J. Alanus) opsagde sit Værgemaal, som han hertil haver forestaaet for Vor Frue Kirke, derfra at forløves til Philippi Jacobi Dag førstkommendes.

19. April. Magn. Rector, D. Cunradus og D. Finkius havde d. 11. April været paa Slottet hos Magn. Cancellarium, og eftersom det Kongebrev om den ny Kirke at opbygge paa den ny Kirkegaard lød paa Dn. Professores, tog H. Cancellar samme Brev til sig og sagde, at det skulde forandres og dirigeres til Vor Frue Kirkes Værger.

27. April. Blev Kong. Maj.s Brev læst, formeldende om den ny Kirke uden Byen at opbygges, saa den kan i denne Sommer blive færdig, og eftersom det forrige Brev var dirigeret paa Professorerne, saa skulde det gjælde Vor Frue Kirke an, hvis Penge skulde itide opsiges, som opsiges maatte.

30. April. Momenta, som skal regeres til det sidste Kong. Maj.s Brev om den ny Kirke: 1. Hvor Penge skal

dertil tages, indtil Kirkens kan blive lovlig opsagt. 2. Omendskjønt nogen kan strax bekommes, hvor siden flere skal tages at continuere Bygningen med. 3. At Kirken til Vor Frue, Præstegaarden og Skolemesterens Residens ere bygfældige. 4. Borgmestrene, efter Cancellarii Befaling, skal tilbydes, om de ville være participes udi den ny Kirkes Bygning, eftersom den forrige er opsat communibus sump-tibus reliquorum templorum her i Byen.

10. Maj. Blev handlet om Niels Jensen at tage til Kirkeværge, at Borgmestrene derom skulde advares. 2. At hans Bestilling skulde hannem foreholdes. 3. At han skulde advares, endogsaa Borgmestre at have været Kirkeværger og dog intet gjort, ikke end 3 R udgivet, absque consensu Rectoris et reliqui Senatus Acadëmici.

Dn. D. Plumius accepterede tutelam templi D. Virginis hac lege, at om hannem det syntes for besværligt, da at staa hannem frit for at opsiges det igjen elapso anno.

25. Maj. Blev sagt, at man skulde itide ved tvende fordre Svar af Borgmestere og Raad. her i Byen paa det Brev om den ny Kirke at opbygge.

27. Maj. Laurits Eskildsen¹⁾ berettede, hvorledes han haver været hos Borgmesterne og talt med Knud Marquarsen og Michel Vibe, begjærendes Svar paa Universitetets Brev om den ny Kirke at opbygge, om de derudi ville være delagtige. Hvertil de svarede, at undtagen noget derom var specificeret i Kong. Maj.s Brev, turde de ikke sig dermed befatte eller kunde nogen kongelig Befaling efterkomme i saa Maade; og de forleden Fredags derpaa skulle have svaret. Hvorfor blev sagt, saadant at skulle gives M. Cancellario tilkjende.

Hvad Kirkeværgeren Niels Jensen anlanges, sagde de sig en Gang at have ordineret en, som kunde tage Vare paa sin Tjeneste, efterdi han dog havde oppebaaret noget

¹⁾ Universitetets Foged.

af Smaaredselen, saa at de derfor kunde intet gjøre paa Consistorio.

4. Juni. Magnificus gav tilkjende, at han med D. Plumio havde talet med H. Cancellar om den ny Kirke at opbygge, om man kunde ikke sætte en Grundmur under det gamle Hus og siden bygge et Kapel dertil, om Auditores kunde ikke have Rum i det forrige; hvilket Cancellarius lod sig befalde.

Dn. Theodoro blev tilkjendegivet, at han herefter skulde gjøre Tjeneste paa den ny Kirkegaard, og skulde han selv tale med H. Cancellar, naar han skulde begynde, saa at Tilhørerne kunde blive tilsagt. Hannem blev ogsaa bevilget 1½ Dlr. in specie for Omkostningen, som han haver anvendt, der han kom til Ovre Kald.

Magnificus refererede om den ny Kirke, at han med D. Cort og M. Morten Murmester havde den beset; da befandt den at være 35 Alen lang og 11½ Alen bred, med Stole, Chor, Altertavle og andet, saa ogsaa af fast og stærk Tømmer opbyggt, at det skulde være Synd at nedbryde den. Og sagde M. Morten, at Mantelmur kunde sig dertil ikke skikke, men hvis hun skulde opbygges, skulde hun opmures af [Grunden]. Magnificus refererede ogsaa om H. Thor, at han havde fanget saadan Beskeden af H. Cancellar, at Mandtallet skulde først foreslaas ved Borgmester Knud Marquarsen, førend han kunde der prædike.

18. Juni. Eftersom Niels Hansen opkom paa Borgmesteres Vegne, som ikke selver havde Stunder i denne Herredag, at give tilkjende deres Vilje og Tykke om Niels Jensen at tage til Kirkeværger, uden Dn. Professores havde noget, som de kunde støde sig paa: da blev Niels Jensen strax til samme Bestilling annammet med disse Vilkaar: 1. At han skulde efter Fundatsen intet gjøre uden Rectoris og Professorum Befaling. 2. At han aarligen til Philippi Jacobi gjør sit Regnskab. 3. At han ingen af Kirkens Penge udsætter uden Professorum Vidskab. Hvilke

3 Punkter Niels Jensen vedtog, og derpaa fik Dn. Professoribus sin Haand.

Copi af Kong. Maj.s Brev til Borgmestre og Raad om en Tugthustavle udi Kirkerne at anordne, blev læst. Men efterdi der ikke formeldes, at de (3: Borgmestrene) skal dermed have Opsyn i alle Kirkerne, blev sagt, at man vilde tale derom med M. Cancellario og begjære Hs. Maj.s skriftlige Vilje til Universitetet at vide derom.

Dn. D. Plumius gav Kirkens Bræk tilkjende her til Vor Frue, og som han tvende af Dn. Professoribus begjærede det at bese, blev sagt, at han kunde tage den anden Kirkeværger til sig og en Murmester, og det udrette og siden give det skriftligen fra sig, at man kunde det vise Magn. Cancellario.

21. Juni. Gav Magnificus Cancellarii Svar tilkjende, at det kunde opstaa med den 4de Tavle i Vor Frue Kirke, indtil han forskaffede os derpaa Kongens Brev.

2. Juli. Blev Kong. Maj.s Brev om den 4de Tavle læst, at anordne i Vor Frue Kirke paa Tugthusets Vegne, hvis Indhold er som efterfølger:

Christian den fjerde, med Guds Naade Danmarks, Norges, Venders og Gothers Konning.

Vor synderlige Gunst tilforn. Vider, at eftersom vi, Haandværkerne her udi Riget til Forplantelse, saa og Ungdommen fra Myssig og Lediggang at fravænne, naadigst haver ladet allevegne udi Kjøbstederne optage fattige og faderløse Børn, og for dennem udi Børnehuset her i Vor Kjøbsted Kjøbenhavn ladet anordne Læremestere og dennem derforuden med nødtøftig Underholdning forsyne, indtil Gud vil, de et godt Haandværk kunne lære, hvoraf de kunne have deres Livsunderholdning at fortjene. Thi bede vi Eder og naadigst ville, at I udi Kirkerne der udi Byen lader anordne end en Tavle, hvorudi kunde samles nogen Collect, samme fattige og faderløse Børn til Hjælp til deres Klæder, og siden, hvis saaledes samles, hid til for^{ne} Kjøbenhavn aarligen fremsender, anseendes, at saadan Haandværkernes

Forhjælpling Landene og deres Indbyggere udi Sønderlighed (næst Guds Hjælp) kan geraade og komme til Fremtarv og Gode. Dermed sker vor Vilje. Befalendes eder Gud. Skrevet paa vort Slot Kjøbenhavn d. 30. Maj Anno 1623. Under vort Signet.

Christian.

(Udskrift). Os elskelige, hæderlige og højlærde Rectori, Doctoribus, Magistris og menige Professoribus udi vor Kjøbsted Kjøbenhavn.

5. Juli. En Blok skal gjøres til Tugthustavlens Penge, hvilken skal bekostes af samme Penge. Og hvis gammelt Jern findes hos Kirken at gjøre samme Blok af, da maa det taxeres Kirken til bedste. Og skal Pengene betroes Kirkeværgerne.

D. Claudius gav tilkjende, hvorledes M. Jens Dinesøn havde refereret, Hs. Majestæt at have isinde at lade sine to Børn, som er hos M. Jens, staa paa det Pulpitur, som sl. Fru Mette Hardenberg¹⁾ havde ladet opbygge i Vor Frue Kirke.

12. Juli. Skal gjøres et Bækken af godt engelsk Tin til den ny Funt i Vor Frue Kirke.

19. Juli. Dn. D. Plumius gav tilkjende, hvor stor Hjælp Vor Frue Kirke vil have paa Hvælvingen, som han havde med Niels Jensen, Kirkeværger, beset.

23. Juli. Blev Dn. Theodori Erasmi Klagemaal over H. Christen, Kapellan i Ovre, oplæst, og sagt: Dn. D. Plumius kunde raade hannem at tale med Dn. Episcopo, om de indbyrdes kunde komme tilrette med Sagen.

7. August. Eiler Holch talte paa Cancellarii Vegne med D. Plumio, eftersom han berettede, om den ny Kirke at opbygge, hvorledes dermed blev forholdt. Hvortil Dn. D. Plumius sagde: 1. At man kunde intet »dele« derved, før end man fik Sten og Kalk. 2. At H. Cancellor og Magn. Rector kunde bese, hvorledes der skulde bygges. 3. Hvad

¹⁾ Havde været gift med Kansler Christian Friis til Borreby.

Kapellanen i Ovre (som D. Plumius ogsaa blev spurgt om) belanger, om han der skulde endelig blive, efterdi Præsten er en unger Mand, sagde Dn. D. Plumius, at Kongens Brev tilholder, ingen at maa ordineres til uvis Kald, endog Præsten havde hannem for Consistorio anklaget, at han sig ikke tilbørligen forholder i sit Kald. Og hvad sig den Gaard i Ovre belanger, som Michel i bor, havde den vel tilforn ligget til Præstegaarden; men efterdi den laa til Vor Frue Kirke, havde Kirken sig den forbeholden, at den Kirke noget nær hos havde en Tjener, som baade kunde forskaaffe Bud ud til Kirkens Bønder og dennem forsvare, nu besønderligen, da der skal opbygges en ny Residens til Præsten.

(Forhandlinger mellem Universitetet og Borgmestre og Raad angaaende Retten til at beskikke en Taarnblæser i Vor Frue Kirketaarn, som begge vilde tilegne sig).

Fjorten Punkter om Vor Frue Kirkes Brøst blev oplæst, og mentes det besønderligste strax at kunne forfærdiges, efterdi man haver Kong. Maj.s Brev, at Kirkerne skal holdes vedlige.

30. Avgust. Om Vor Frue Kirke blev handlet: 1. At der skal sættes et Stakitværk paa Kirkegaarden paa den sydvestre Ende ud til Gert Zacharisøns, at der kan blive en Urtehave, Kirken til bedste¹⁾. Skal Orgeværket fæstes med Jernankere, eftersom det haver sig saare udgivet og staar paa Fald. 3. Blev bevilget, at Rasmus Tranes Gaard maa lideligen igjen vurderes, at den kan sælges. 4. Broen næst op til Kirken paa den nørre Side skal af ny repareres, dog saa at de, som der hos haver deres Begravelse, skal lade Jorden bortføres, at Broen kan æqveres.

3. September. Magnificus refererede, Cancellarium at være tilfreds med den Kirke uden Byen, at paa hende intet endnu er begyndt, og eftersom han nu kommer i Forfaring, Mangel paa Tømmer, Kalk og Sten at have været Aarsag

¹⁾ Dette blev dog siden opgivet, da det ikke kunde skikke sig.

dertil, skulde det nu itide indkjøbes, saa at strax i For-aaret dermed kunde anfaanges; og vilde han selver gjøre Anvisning paa Kalk og Sten. Og eftersom Borgmestere og Raad haver og været en Hinder derudi, fordi de fremdeles holde sig til, hvis af Begravelsesteder og andet kunde falde, uanset de ikke ville være delagtige i Bygningen: hvorfore Secretario af H. Cancellen er strax befalet at stile et Kongebrev til dennem, at de skulle sig strax resolve enten at være delagtige i Bygningens Omkostning eller sig fra al Indkomst at entholde.

15. September. M. D. Rector berettede, at han med Dn. Episcopo og Knud Marquarsøn Borgmester var idag paa Slottet hos H. Cancellen opfordret, hvor M. D. Cancellarius paamindte alvorligen, at Rector og Professores skulde gjøre al deres Flid, at Kong. Maj.s Vilje kan strax efterkommes anlangende den Kirke, som skal bygges paa den ny Kirkegaard uden Nørreport, saa at man strax skal kaste Grund og lade Tømmerværket berede, som skal være inden i Muren, og skal hos samme Kirke bygges et Taarn. Og lovede H. Cancellen, at han selv vil forskaffe Tømmer af Gulland. — Lovede Dn. D. Plumius efter M. D. Rectoris og Dn. Professorum Begjæring, at han vil nu med allerførste Lejlighed lade føre Grundstene paa Steden, saa at Grunden kan blive lagt. Dog siden, naar Tømmeret kommer tilstede, skal raadslaas de quantitate et qualitate extruendi templi, førend Tømmeret tilhugges.

12. Oktober. Var D. Claus begjærendes paa Niels Jensens Vegne, at han maatte bruge Universitetets Tjenere, naar han udrejser paa Kirkens Vegne. Blev svaret, at han kunde paa Kirkens Bekostning leje Vogn og saaledes forskaane Bønderne.

15. Oktober. Skal forskaffes Voxlys over Alteret i Vor Frue Kirke og dermed forsøges 1 Aar. Skal ogsaa Kirken bekoste en Messingarm ud mod Kvindernes Stader.

Om Taarnblæseren blev sagt, han skulde først lade forandre sin Bestalling, Borgmestrene haver givet hannem,

som lyder ogsaa paa Vor Frue Kirke, hvormed [de] i saa Maader intet haver at skaffe: siden skal han bekomme Besoldning af Vor Frue Kirke.

(M. Hans Kraft gjorde paany Fordring paa et Tilgodehavende, han mente at have hos Vor Frue Kirke, fra den Tid han var Vor Frue Skoles Rektor.)

22. Oktober. M. Hans Kraft lod læse et scriptum latinum anlangende den Vidtløftighed, han var kommen i formedelst Vor Frue Skole, og var begjærendes, han maatte forhjælpes til de 50 Dlr., Vor Frue Kirke skulde udgive til hannem efter den Contract, hannem og alle Kirkernes Værger var imellemgangen. Da efterdi M. Hans Jensen vilde afregne hannem dennem formedelst nogle Penge, han skulde have betalt paa hans Vegne efter hans Begjæring, blev sagt, D. Claudius Plumius skulde venligen ombedes, han vilde communicere derom med de andre Kirkers Værger, de vilde lægge deres Quotam udi disse Penge ud, hvilket kunde ikkun være en ringe Ting, paa det M. Kraftius kunde hjælpes, saa skulde ogsaa Vor Frue Kirke udlægge sin Quotam.

25. Oktober. Magnificus refererede, hvorledes Taarnblæseren havde sagt, Borgmestrene at have taget den Bestalling til sig, som de havde givet hannem. Da lovede Magnificus, han skulde faa sit Stipendium af Vor Frue Kirke, naar han havde faaet at se Borgmestrenes den anden Bestalling, saa fremt de derudi intet befatter sig med Vor Frue Kirke. Og sagde Magnificus fremdeles, at eftersom han havde givet H. Cancellar tilkjende Taarnblæserens Forsømmelighed, havde H. Cancellar befalet, man skulde subtrahere hannem af hans Stipendio, naar hans Forsømmelighed findes, enten han forsømmer at blæse, eller ogsaa han ikke blæser, som det sig bør. Og befalede H. Cancellar, man skulde i samme Bestalling forfatte noget om hans Salario i gejstlige Conviviis. Blev derfor saaledes berammet, man kunde indføre om Professorum

Conviviis og ellers de andre gejstliges, om Dn. Episcopo saaledes syntes.

Blev bevilget, at Dn. D. Claudius Plumius maa give M. Joh. Craffthio 50 sl. Dlr. af Vor Frue Kirkes Penge, nullo habito respectu illius contractus, som er M. Craffthio og de andre Kirkers Værger imellemganget, og siden tage dennem igjen af den ny Kirkegaards Penge, efterdi de andre Kirkeværger haver herudi for nogle faa Dage siden consenteret. M. Johannes Alanus protesterede, sig ikke kunne tage for^{re} Penge af Skolens Penge. Dn. D. Claudius beholdt den bemeldte Contract, gjort 1619 in Julio.

Magnificus Cancellarius havde spurgt om Vor Frue Kirkes Regnskab, og derfor urgerede M. Rector derpaa. Lovede M. Hans Jensen at indlægge [det] den første Onsdag efter nu førstkommende Martini. Og blev sagt, Borgmestrene skulde noget tilforn advares, naar det faldt dennem belejligt. M. J. Alanus begjærede at feriere af publicis lectionibus, imedens han kunde gjøre sine Kirkeregnskaber færdige, hvilket Magnificus propria autoritate turde ikke concedere contra novellas constitutiones.

29. Oktober. Dn. M. Johannes Janus fremsatte nogle Punkter anlangendes noget Gods og Gjæld, som en Karl, som tjente i Ovre paa Kirkens Gods, lod efter sig i forrige Aar, der han for sin Misgjerning blev henrettet. Blev svaret, at Kirkeværgerne bør paa Kirkens Vegne at annamme hans efterladne Gods; siden, hvo noget haver at kræve, da gaa sig efter Lov og Ret.

15. November. Taarnblæseren skal kaldes op paa Consistorio og paamindes, at han blæser flitteligere, end hertil sket er.

Dn. D. Plumius refererede, at den, der skal reparere Værket i Vor Frue Kirke, vil have for sit Arbejde 50 Curr. Dlr.

26. November. Taarnblæserens Bestalling blev emenderet af Magnifico Rectore efter de andre Professorum Samtykke.

8. December. Accesserunt tres superiores consules et duo urbis senatores nempe Petrus Caroli et Georgius Danielis, og da blev M. Hans Jensens Kirkeregnskab fra 1618 til 1623 exclusive igjennemløbet. (Gjennemsynet fortsattes i senere Møder.

1624.

21. Januar. Eberhard Schipmand, Taarnblæser, annammede for fulde sin Bestalling paa Consistorio, efter den var hannem forelæst og han ogsaa selver havde læst den igjennem.

24. Januar. Aderant M. Rector, Dn. Episcopus, Dn. D. Plumius, Dn. D. Finckius, Dn. D. Wormius, bini consules Canutus Marci et Simon Surbeck, M. Alanus, M. Wulfgangus, bini Senatores urbani Petrus Caroli et Georgius Danielis. Blev M. Hans Jensens Kirkeregnskaber for 1619—22 hørt og approberet paa Consistorio og manu notarii subscriberet, saa at alle hans Kirkeregnskaber dermed skulle være sluttede, dog at levere den gamle Restans fra sig til sine Efterkommere Kirkeværger.

6. Marts. Blev bevilget, at Olaus Coronensis og Balthazar til D. Thomases, maa lade sig høre til det vacerende Kapellani efter M. Jens ¹⁾; dog saa at M. Jacob Hasebard og Sognemændene derom først advares.

10. Marts. Gav Magnificus tilkjende, at eftersom (o: efterat) man havde hørt Balthazar til Vor Frue Kirkes vacerende Kapellani, haver Fru Barbara ²⁾ intercederet for Olao Benedicti. Blev besluttet, at han skulde høres for hendes Intercessions Skyld og dertil befordres, saafremt han befindes dygtig. Hvorfor M. Jacob Hasebard blev dette tilkjendegivet paa Consistorio. Men han svarede, at eftersom Kong. Maj.s Brev tilholder Provsten, han skal betime-

¹⁾ M. Jens Christensen Aalborg var kaldet til Præst i Helsted i Stevns Herred. (Ny kirkehist Saml. V, 169).

²⁾ Kansler Christen Frises Hustru.

ligen tilkjendegive, hvis han veed, noget kan forhindre ens Vocation, da begjærede han ganske ydmygeligen af ejus intercessoribus, han maatte forskaanes for hannem, som juxta rumores var insolentioris ingenii et præcipitantis loquelæ. Hvilket Magnificus lovede at ville referere til Hove, at hvis de ikke da vilde lade sig sige, at han da lader sig høre og befordres til Kaldet efter Dn. Professorum forrige Consens.

11. Marts. Significerede M. Rector, Fru Barbara intet at ville befatte sig med Vor Frue Kapellani. Blev derfor besluttet in præsentia M. J. Hasebardi, at Olaus Coronensis skulde lade sig høre paa Søndag til Aftensang.

18. Marts. Blev handlet om Olai Benedicti hans Vocation til Kapellaniet til Vor Frue. Dn. D. Plumius sagde, stor Forskjel at være imellem Balthazar og hannem. Kunde dog intet sønderligt herom judicere, formedelst Balthazar havde ikkun ringe Tid at præparere sig, men den anden længere. D. Thomas consenterede gerne, at Olaus bliver kaldet propter ipsius intercessores, og efterdi han befindes at have de Gaver, som han kan tjene Menigheden med. M. Alanus kunde intet sig hermed befatte, formedelst han havde ikke hørt hannem. M. Gelstrupius havde ikke heller hørt hannem, sagde dog sig vel at være bevidst af det, han havde hørt hannem tilforn, at han havde saadanne Gaver, saa Menigheden kunde vel være tjent med ham. M. Dionysius lod sig hans Gaver vel befalde, uden man vilde noget herudi sige propter tempus inæqvale, som hannem og Balthazar var bevilget til at prædike. Dog prætenderede omnes professores nogenlunde absentum aliorum Dn. Professorum [suffragia]. Mens M. Rector mente, de andre vel at blive tilfreds med hvad nu var besluttet.

5. Maj. Taxten paa Vor Frue Kirkes Klokker blev sat, eftersom der befindes, de andre Kirker faar mere af deres. Er derfor lidelig saaledes sat, at der skal gives: Af Kong. Maj.s Klokke 10 Sp. Dlr. og til Klokkeren 3 Curr. Dlr. Af de 5 Sogneklokker 4 Curr. Dlr. og til Klokkeren 2 Curr. Dlr.

Af de 4 Sogneklokker 2 Curr. Dlr. og til Klokkeren 1 Curr. Dlr. Af de 3 Sogneklokker 1 Curr. Dlr. og til Klokkeren $\frac{1}{2}$ Curr. Dlr.

5. Juni. Proponerede M. Rector, at Laurits Hansen Byfoged erbyder sig at indlægge Regnskab paa Vor Frue Kirkes Vegne og aflægge, hvis Penge han kan være skyldig, dersom han maa ikkun bekomme en fuld Quitantiarum. Blev svaret, han kunde ikke bekomme Quitantiarum uden paa det, han lægger fra sig, og efter Regnskabs Lydelse. Thi den Trætte, som hannem og Professorerne imellem er, er ikke endnu kommen til Ende. Og eftersom Palle Rosenkrantz haver bekommet Kong. Maj.s Commission paa at forhandle Sagen Parterne imellem, skulde han med Skrivelse besøges, at han vilde tilhjælpe, det kunde komme til en Ende, eller sig skriftlig resolve, hvad hans gode Betænkende derudi er.

14. Juni. Conrector per Dn. D. Plumium var begjærendes, han maatte bekomme noget til Husleje, som hans Formand, M. Nicolaus Schelderupius, haver haft. Dubiteres, om hans Formand det haver haft, og hvis noget skal udgives, da skal de andre Kirker ogsaa dertil contribuere.

7. Juli. Proponeret M. Cancellarii Vilje at være, at D. Plumius strax begynder paa den Nykirkes Bygning og lader den gamle strax nedbryde. Hvilken Hs. Magnificenses Vilje Dn. Professores samtlige lod sig befalde. Dog skal Tømmerværket vurderes af 4 Tømmermænd og siden sælges. (Kontrakt om Opførelsen af den ny Bygning sluttedes med Mester Morten, se Ny kirkeh. Saml. I, 358—9:)

10. Juli. Eftersom det Tømmerværk i Kirken paa den ny Kirkegaard er tvende Gange vurderet, og formenes første Gang at være vurderet for højt og anden Gang for let, skal andre Vurderingsmænd der paa tages, som kan det billigen vurdere.

17. Juli. Om den Nykirke skal videre delibereres i et andet Consistorio, eftersom det er befrygtende, at Borg-

mestere og Raad skal have noget deri at sige, at Kirken er nedbrudt, uanset man haver haft Cancellarii Befaling. For det Tømmerværk derudi skal Universitetet give Vor Frue Kirke 200 sl. Dlr., eftersom det er nu senesten derfor taxeret.

6. Oktober. Eftersom Dn. D. Plumius refererede, at H. Cancellær havde givet sit Samtykke til, at det gamle Altar i Vor Frue Kirke maatte transfereres ud i den ny Kirke, som nu bygges, og man maatte lade gjøre et nyt i Vor Frue Kirke igjen: da lod Dn. Professores sig det vel befalde.

Dn. D. Plumius skal med Niels Jensen bese Hvælvingen under det Kobbertag og lade den reparere, efterat, som Niels siger, der er Fare paa Færde, hvis det bliver ikke flyet inden Vinter.

11. December. Blev Dn. Professores forligte med Hans Billedsnider om en Altartavle i Universitetets Kirke, som skal gjøres efter den Afridsning, som blev paaskreven, saa skal han derfor have 1000 Dlr. an. 96 Sk., og 100 sl. Dlr. til Foræring. Og skal D. Plumius gjøre en skriftlig Contract med hannem. Den anden Afridsning skulde blive in Custodia publica, og de andre Billedsnidere derfor af D. Plumio gives en Foræring, som tog Afridsningen til sig.

Eftersom Niels Jensen, Kirkeværge, beklagede sig formedelst adskillige Byens Tyngge, hannem imod gammel Sædvane paalægges: da lovede D. Plumius derom paa Universitetets Vegne at tale med Borgmestere og Raad. Hvis det kunde ikke hjælpe, skulde man siden dele videre derved.

Blev samtykt at sælge, efter D. Plumii Anmodning, Rasmus Tranes Gaard, som staar og bliver bygfældig, og Huslejen ikke heller udkommer.

24. December. M. Johannis Thomæ Supplication blev læst. Men Professores turde intet befatte sig dermed.

D. Plumius lod læse et Kongebrev om en Præsteresidens hos den ny Kirkegaard, som blev lagt in Custodia publica.

D. Plumius, eftersom han havde talt paa Dn. Professorum Vegne med (Borgmester) Knud Marquorsen, da havde han lovet, at Niels Jensen¹⁾ skulde sidde fri for al Byens Tyngge, medens han var Kirkeværge.

1625.

12. Marts. Her Thor i Ovre var begjærendes at indflytte i den Residens, som Kong. Maj. havde lagt til den Præst til den ny Kirke. Dn. Professoros svarede, dennem ikke endnu at have plenum jus til samme Kirke, og kunde ikke vide, hvorledes Hs. Maj. kunde blive tilsinds, havde ikke heller tilsagt hannem samme Kirke, uden conditionaliter. Hvorfor M. Thor begjærede at maatte supplicere til Hove, hvilket Dn. Professoros vel kunde lide.

6. Maj. Fremlagde Magnificus 4 Kongebreve: 1) Om en rigtig Stolebog i Vor Frue Kirke. 2) Om Taarnet paa den ny Kirke at tækkes med Spaaner. 3) Om jure vocandi til den ny Kirke. 4) Hr. Thord Rasmussens Kaldsbrev til samme Kirke. Og blev saa M. Jacob Hasebard fremkaldt og tilkjendegivet om samme Kald, eftersom han syntes derudi at være interesseret anlangende Stipendium og Præstens Løn. Og lovede Dn. Episcopus at ville tale med H. Cancellen derom, at dets Fundats skulde blive uskaaren, efterdi Magnificus kunde ikke selver tale med hannem i denne skrøbelige Tid, som nomine M. Hasebardi.

24. Maj. Blev den Contract, som Dn. D. Plumius haver gjort med Mester Morten Bygningsmester anlangende det Taarn paa den ny Kirkegaard, læst og samtykt.

21. Juni. Convenerant (Roskildæ) in ædibus M. Rectoris etiam præsentis Dn. D. Brochmannus, Dn. D. Bartholinus, Dn. D. Wormius, M. Wulfangus Decanus, et M. Longomontanus²⁾.

¹⁾ Hans fulde Navn var: Niels Jensen Brun.

²⁾ Fra Juni 1625 til Aarets Udgang holdtes Consistoriets Møder i Roskilde, hvorhen de fleste af Professorerne vare dragne paa Grund af Pesten, som rasede i Kbhvn.

Blev concederet, at Dn. D. Plumius maa lade mure sl. D. Hans Frantsens Grav, og tage lidt videre Plads ind, efterdi han derfor offererer Kirken et Positiv, skal koste 120 Sp. Dlr., [til] hvilket Organisten til Vor Frue lover sin Livstid at ville forskaffe en, som skal slaa derpaa, og det saaledes at forfærdige, at det kan stemme ind med Orgeværket.

Dn. D. Finchio bevilget *Quitantiarum* for hvis han haver været Kirkevæрге til Vor Frue Kirke, eftersom hannem det samme længe siden er lovet, som *Acta* skal udvise.

Paa den ny Kirke uden Byen over Døren skal op-sættes en »Tudtzsten« med C. 4 oven paa, og paa Siderne Vor Frue Kirkes og Universitetets Vaaben med brevi *Inscriptione* midt i Stenen, at Kirken var exstrueret in *Dei gloriam, auspiciis C. 4 et sumptibus templi Academici*.

25. Juni. Dn. D. Plumio blev bevilget hans Farbroders Grav at lade mure og Steden til et *Epitaphium* eller *Monument*, dog saa at ingen blev incommoderet i Kirken, og det for det Positiv, som han offererer templo¹⁾.

1. Juli. Blev *electi Principis Brev* læst om H. Thor at tilholdes at indflytte i den ny Kirkes *Residens*.

16. Juli. Etersom Dn. Theodorus Erasmi hegjærer at befries fra sin *Kapellan* i Ovre, Hr. Christen, som nu haver betjent dem i Helsingør paa 8 Ugers Tid og derfor oppebaaret Løn, og Hr. Thor haver intet hans *Tjeneste* behov, som (o: og han) ellers skal forholde sig uskikkelig, da blev hannem raadet, han herom skal først tale med Dn. *Episcopo* og siden sine *Patronos*(!).

15. Avgust. Lovede M. Rector at tale med Kansler anlangende den ny Kirkegaard, som Borgmester og Raad vil have *Jus* til og selver indsætte en Graver og igjen afskaffe den, som D. Plumius paa Vor Frue Kirkes Vegne haver tilsat, uanset at Hr. Cancellen haver tilforn talt med Borgmestrene derom og tilsagt *Professoribus* det *Jus*,

¹⁾ Se det Brev, som D. Claus Plum fik, vedf. bl. Aktstykkerne.

eftersom de lade opbygge den ny Kirke. Saa lyder og Kgl. Maj.s Brev, dennem uden Borgmestrene at have Jus til at kalde Præsten. Ellers vil der med Tiden efterfølge større Inconsequentia. (Den 16. og 20. August, 24., 27. Sept. taltes mere om denne Sag. Det vedtoges at indgive et Andragende om Sagen til Regjeringen.)

12. September. M. Andreæ Arrebos Brev til Universitetet blev læst de succedendo M. J. Hasebardo in officio. Men blev svaret, man kunde ikke herudi resolvare sig, førend man vidste, hvorledes Højøvrighed er tilsinds med hannem. Interea skulde man privatim forfare M. Jens Dinesens Vilje, om han vil ikke lade sig bruge til samme Bestilling, som den, der sønderlig syntes at være dygtig dertil¹).

13. September. Med Altartavlen at staffere skal D. Plumius med de andre Collegis i Kjøbenhavn selver gjøre Forligning med Maleren, dog at dermed beroes, indtil de andre Professores her i Byen deres Betænkning bliver hørt; at derom kan skrives til Kjøbenhavn. Ligesaa skal og forholdes med Prædikestolen, som skulde af ny sættes i Vor Frue Kirke. Ellers ere Professores veltilfreds med de polerede Fliser og den store Sten til Alteret. Saa og kan de øverste Pulpiturer i Choret for Altertavlens Skyld belægges med et ringe Pannel af Fyr.

14. September. Blev sagt, at det kunde vel bestaa med Altertavlen i Vor Frue Kirke at staffere og Prædikestolen at gjøre, indtil Professores kom hjem, at de dem kunde selver se.

20. September. Eftersom Dn. D. Brochmannus refererer, at Cancellarius lod sig vel befalde M. Jani Dionysii Vocation til Vor Frue Kirke, og han for godt ansaa, at Hs. Majestæt blev med det første anmodet om hans Demission: da blev sluttet, at man skulde sumptibus templi Academici ufortøvet affærdige et Bud ud til Hs. Majestæt.

¹) Professorernes Brev til M. Jens Din. Jersin (dat. Roeschiidæ 18. Sept. 1625) er trykt hos Gjellerup, Biskop J. D. Jersin, S. 256—7.

22. September. M. Jani Dionysii Svar paa hans Vocation til Vor Frue blev læst, at han den accepterede, saa fremt han kunde faa Demission af Hs. Majestæt¹).

5. Oktober. Med M. Jacob Hasebards Gods at beskrive eller befatte sig noget med skal bestaa, indtil det kan blive noget fredeligt for Pesten.

14. Oktober. D. Plumius begjærede, at 4 af Professoribus maa bese Altertavlen, paa det han kunde fare fort med Malningen. Blev sagt, at han kunde tage nogen af de bedste Borgere dertil²). Hvilket han lod sig ikke aldeles befalde, efter[som] Dn. Episcopus mener, at der skulde være nogen Disproportio paa Arbejdet.

3. November. Copi af Hans Fyrstelige Naades³) Brev, om Tienden og anden Rettighed af Bønderne til Vor Frue Kirke at skulle fremdeles blive til Vor Frue Kirkes Sognepræst, skal D. Claus med Hs. F. N.s Brev til Lensmanden paa Kjøbenhavns Slot tilskikkes, at han kunde forfare Svar af Lensmanden. Og blev samme Hs. F. N.s Brev til Universitetet samme Tid læst⁴).

18. November. D. Clauses Brev om M. Jens Dinesens Vocation⁵) og Lensmandens Begjæring om Stole i Ovre at udvise de Bønder, som hidtil er gaaet til Vor Frue Kirke, blev læst, og skal hannem ex Actis svares, hvorledes det er tilgangen med M. Jacobi Hasebardi Vocation, at man kan ikke videre dele ved dennem der i Sognet, end som da skete. Og skal M. Janus Dionysius tilskrives, at han vil, det første det kan være hannem belejligt, og om muligt

¹) Jersins Svar, dat. Sorø 20. Sept. 1625, er trykt hos Gjellerup, S. 257—8.

²) Professorerne, som ellers ikke vilde indrømme Borgernes sænderlig Indflydelse i Kirkens Anliggender, havde aabenbart ikke Mod paa at komme til Kjøbenhavn, medens Pesten rasede.

³) Prinds Christian (V), der ledede Regjeringen her hjemme, medens Kongen var med Hæren i Tydskland.

⁴) Dette Brev af 28. Okt. 1625 er tildels aftrykt i Ny kirkeh. Saml. I. 356—7, Not. 10.

⁵) Se nedenfor blandt Aktstykkerne.

er paa Onsdag otte Dage, komme her ud (til Roskilde) og lade sig høre, og siden Søndagen der næst efter i Kjøbenhavn¹⁾. Desligeste skal D. Claus tilskrives, at det, som han tilforn foregiver, det lader Professorerne sig vel befalde, at Bønderne bliver udvist Stolestader i Ovre, efterdi det er dennem nærmere end til den Nykirke, hvor der kunde og foraarsages Drik, som Hs. F. N.s Brev vil dog have afskaffet.

28. November. Blev M. Dionysii Svar læst om at lade sin Prædiken høre²⁾.

1626.

15. Januar. Convenerunt in Choro³⁾ finita concione Magnificus Dn. Rector (M. Chr. Longomontanus), Dn. Episcopus, Dn. D. Brochmannus, Dn. D. Bartholinus, Dn. D. Plumius, Dn. D. Wormius, M. Hermannus, M. Alanus, M. Gelstrupius. Quibus omnibus sua in concionando dona abunde probavit M. J. Dionysius, qui dignus functione hac Ecclesiastica ad D. Virginem est judicatus.

16. Januar. Proponerede Dn. Episcopus om den afsatte Præsts Løn, som haver nu en Tid lang tjent til Vor Frue, imens der haver ingen Sognepræst været. Hvortil blev intet sønderligt svaret.

Blev Notario befalet at gaa til Jacob Michelsen Borgmester, at han vilde umage sig op til Consistorium, eller hvis det faldt hannem ubelejligt, da var Rectoris og Professorum Begjæring, at Borgmester vilde sige sin Mening, hvorledes han lader sig M. Dionysii Person og Gaver befalde, som de nu agter at kalde til Sognepræst til Vor Frue Kirke. Men Borgmester kunde ingen Sted findes. Hvorfor samme blev Notario befalet at forrette, naar han

¹⁾ Se Udtoget af Professorernes Brev nedenfor blandt Aktstykkerne.

²⁾ Dette Brev, dat. Sorø 23. Novbr. 1625, er trykt hos Gjellerup, S. 258—9.

³⁾ I Vor Frue Kirke. Jersin havde nemlig afslaaet at prædike i Roskilde for Professorerne.

indkom. Men siden der Dn. Episcopus var hjemgaaen, blev opslagen i de gamle Actis, at endog Consules havde været tilstede paa Consistorio i Seningii¹⁾ Kald, saa havde dog Hs. Majestæt resolveret sig tilforn per Cancellarium, der det var Irring iblandt Professores og Borgmester og Raad om samme Kald, at efterdi Jus til samme Kald var Universitati tillagt in Foundatione, da skulde ikkun Rector og Professores give Kald, og siden lade Borgmester og Raad det vide, som ere der i Sognet, at de havde kaldet, og det for Endrægtigheds Skyld at stifte. Hvorpaa Notario blev befalet ikkun at gaa til Borgmester og Raadmand Jacob Brenner, at eftersom de vare tilsagte til at høre, de vilde nu sige, hvorledes de befalder hans Person og Gaver.

17. Januar. Refererede Notarius, hvad Borgmester og Raad i Sognet havde svaret om M. Jens Dinesen: at der han havde overantvordet Jacob Michelsen den Contract om det ferske Vand at indføre, da gav han hannem ogsaa tilkjende, at eftersom han var tilsagt at høre M. Jenses Prædiken, vilde Rector og Professores gjerne vide, hvorledes han befalder hans Person og hans Gaver. Da svarede han, at han mangler intet paa hans Person i nogen Maade, men vilde ønske hannem megen Lykke og Velsignelse til samme Kald. Dog hvad hans Gaver belanger, kunde han hverken rose eller laste dennem, eller sige, at de befaldt hannem vel eller ilde, fordi han slet intet hørte af hans Prædiken, som han turde vel sige, at velb. Christoffer Ulfeld, som og sad der nedre i Kirken, skulde vel og sige, formedelst han altid stod og vendte sig op til Choret. Dog maaske havde han ikke tilforn været paa Prædikestolen. Hvortil Notarius svarede, at han havde tilforn ladet sig høre for Hs. Maj., naar fremmede Gesandter havde været her inde. Da sagde Borgmester dertil, at det haver

¹⁾ Skulde vist være M. Christen Jensens Kald 1598 (Ny kirkehist.-Saml. V, 103 fig.), da Acterne ikke indeholde noget saadant om Sennings Kaldelse.

været paa Latin. Hvortil Notarius svarede, at tilforn han haver været til Hove, haver han med andre skiftedes til at prædike paa Dansk, saa at han der udi noksom haver ladet sig (!). Da sagde Borgmester, at han mente, han havde ikke tilforn været paa Prædikestolen i Vor Frue Kirke. Da svarede Notarius, det vel at kunne være muligt, og spurgte der hos, om han da havde noget at støde sig paa M. Jenses Person. Hvortil han svarede: Nej ikke det allerringeste. Og viste derpaa det yderste af sin Finger, ikke saa meget, sigendes; men vilde forhaabe, at han er den Mand, som den christne Menighed kunde have Gavn af. Og derfor vilde slet intet have denne Gang at sige imod hans Kald. Men ellers, sagde han, at man nu skal tale om Vocation til Vor Frue (thi sagde han, *qui bene distingvit, bene docet*), dog imellem os, da dersom samme Kald blev en anden Gang ledigt, vilde han tale med Rectore og Professoribus, at Borgmester og Raad her i Sognet kunde og være tilstede, naar man tænkte paa en Person til samme Kald, efterdi det er dog dennem, som skal være hans Tilhørere, at man kunde mage det saa, at der kunde noget vist i Pennen befattes derom for Endrægtigheds Skyld, hvor efter de kunde have sig at holde, at de skulde ikke aldeles være udelukt fra Kaldet. Hvilket han ikke sagde i anden Mening end for Guds Navns Æres Skyld og for Endrægtighed og Venskab at stifte, og ikke derfor at han vilde gjøre os nogen Indpas i Højheden og udi vores Privilegier. Thi det skulde ikke anderledes forstaas, end at vi skulde præsentere en, dog at de maatte sige deres Tykke dertil. Og naar det var sket, saa vi alene at give Kaldsbrev, underseglet alene med Universitatis Sigil. Ligesom hanneru er og naadigst forlent med samme Højhed til at kalde i Jylland, og dog giver han intet Kald, førend Tilhørerne haver ladet sig samme Person vel befalde. Siden giver han alene Kaldsbrev. Thi, sagde [han], det er ikke ens, at prædike for de lærde og for de ulærde. Hvor til Notarius svarede, at dersom man havde noget Steds vidst at faa en dygtigere

Mand end M. Jens, da havde vi ikke taget hannem. Borgmester svarede, at han vilde intet tale om M. Jens, og vilde ikke heller sønderlig nu staa derpaa, thi han var nys kommen inden Døren, og vidste derfor ikke fuldt, hvis Privilegier de kunde have at staa paa, uden hvis som andre haver berettet for hannem, og havde ladet sig sige baade af Bispen og af dem, som ere end højere end Bispen, dog han ikke vilde forklejnne den gode Mands Dignitet, at der haver været Irring tilforn imellem Rectorem, Professores, Borgmester og Raad i Sognet om det samme, og endog Hs. Maj. havde intet skriftligt givet fra sig, saa skulde dog dette have været Hs. Maj.s Resolution, at for Enigheds Skyld at stifte, da skal de tage Borgmester og Raad i Sognet i Kald med sig, efterdi de andre Borgmestre og Raadmænd i de andre Sogne have Jus at give Kald til de andre Kirker; og dog skulde Rector og Professores siden alene give Kaldsbrev. Hvortil Notarius svarede, at det kan vel være, at Hs. Maj. haver intet skriftligt givet fra sig, saa skal dog Documenta noksom udvise, at Hs. Maj.s Svar var langt anderledes, nemlig at efter[som] Cancellarius blev nogle Gange anmodet om nogen Resolution, da omsider, der han havde talet Hs. Maj. til derom, gav Hs. Maj. til Svar, at efterdi befindes, at Rector og Professores haver Jus til Kirken efter Fundatsen, da skulde de give Kald, og siden, naar de havde kaldet, da skulde det gives Borgmester og Raad i Sognet tilkjende. Hvilket ogsaa siden er blevet holdt. — Jacob Brenner lod sig ogsaa M. Jens vel befalde, eftersom hans Hustru havde hørt hans Gaver, og han ikke selver kunde for sin Skrøbelighed. — Men Rector Magnificus berettede, at han idag blev opfordret til Hr. Kansler, hvor Borgmester var og, og derhos Christoffer Ulfeld, Danmarks Riges Raad, og Rentemesteren Christoffer Urne. Og der Borgmester mente, Borgmester og Raad og at skulle være med at kalde, saa mange som der var i Sognet, da sagde Rector, at man nu intet gjør imod det, som hidtil sædvanligt været haver, men forhaaber, vi be-

holder vores Jus integrum at kalde en Sognepræst til Vor Frue Kirke. Og efter at Hr. Kansler vidtløfteligen discurreret om samme Sag paa begge Sider, hvor han dog mesten var vor Sag bevaagen, da gik Rector bort og blev ikke »forbøden« at opholde med M. Jenses Kaldsbrev. Og derpaa da bekom han og paa Consistorio strax sit Kaldsbrev, og gav fra sig igjen sin Reserval.

21. Januar. Blev uno ore af Rectore Mag^{co} og Dom. Professoribus besluttet, at eftersom Hr. Knud, som haver gjort Tjeneste til Vor Frue Kirke, imidlertid der haver ingen Sognepræst været i samme Kald, var begjærendes noget for sin Umage, at Kapellanerne, som haver oppebaaret commoda og incerta, de maatte og deraf belønne hannem, eller og den, som haver antaget hannem¹⁾, efterdi han var ikke fordret eller samtykt til samme Tjeneste af Rectore og Professoribus, som haver Jus til samme Kirke. Og førend Kirken skulde immerito tynges med hans Løn, efterdi den dog haver expensas nok i andre Maader, da erbød enhver sig at give deres quotas og det tanquam Eleemosynam, et non tanquam debitum.

Hr. Theodori i Ovre hans Kapellan kan man ikke tænke paa at befordre til Pestpræst, efterdi man forhaaber, at Pesten skulde nu høre op. Men i Foraaret, naar Skibene gaa, skal man se til, at han kan blive Skibspræst. D. Plumius gav og tilkjende, at han havde drukket sig drukken og slaaedes den Dag, han havde været til Guds Bord. Hvorpaa Fogden skal tale, efterdi Hr. Thor beraaber sig paa tvende Vidner at bevise det med.

I Ovre Kirke skal bygges et »Poppeltur« til Bøndernes Folk, og skal Decanus, M. Hermannus, drage op med D. Plumio det at bese.

23. Januar. Blev besluttet, at det ferske Vand skulde ogsaa indføres i Sognepræstens Residens til Vor Frue Kirke, dog sumptibus templi Academic²⁾.

¹⁾ Uden Tvivl Biskoppen, D Hans Povlsen Resen.

²⁾ I Konsist. Arkiv findes en Tilstaaelse af Christoffer Trøner, Borger i Kjøbenhavn, at han af Professor D. Claus Plum har modtaget

28. Januar. Efter Cancellarii Befaling skal Skolen færdiges og Skolemesterens og Hørernes Residenser af Grund opbygges. Hvorpaa skulde komme et Kongebrev til alle 3 Kirkers Værger, at enhver skulde contribuere deres Quotam; dog skulde Vor Frue Kirkes Værger lade samme forfærdige. D. Plumius protesterede, sig ikke at kunne tage sig mere Bygning paa, førend han kommer til Ende med den ny Kirke. Var ikke heller Penge i Forraad; men man kom til at laane Penge til den ny Kirkes Bygning. Hvilket han begjærede at maatte Hr. Cancellær tilkjendegives, og Hs. Magnificents ogsaa ombedes, at Kongens Brev maatte ogsaa tilholde Borgemestre og Raad, at de tilholder de andre Kirkeværger ogsaa at bygge, at Tyngen skulde ikke alene ligge hannem paa, fordi han sad for et stort Regnskab og Udgift, saa at han ellers med det første maatte sige sig af med samme Bestilling.

9. Februar. Eftersom Cancellarius haver samtykt, at der maa gjøres et nyt »Poppeltur« i Vor Frue Kirke, da sagde Dn. D. Plumius, at Borgerskabet har lovet dertil henved 1000 Dlr., som Byfogden Lavrits Hansen endel havde gjort hannem Sperants paa. Hvis Poppelturs Afriidsning blev fremvist, og Professores lod sig den vel befalde, dog saa at Hs. Maj.s Vaaben kommer at staa ovenfor Universitatis, og at der bliver gjort et stærkt Jerntralleværk udenfor, som Professores skal staa¹⁾.

1627.

1. September. Mag. Janus Dionysius begjærer, at hans Restans maatte hannem betales. Derhos ogsaa, at hvis Rækker og andet, han haver ladet sætte udi sin Have,

100 Slettedaler (og senere 9 Dlr. 3 \mathcal{K} 6 β) paa Vor Frue Kirkes Vegne for det ferske Vand, som er indledet fra Emmendrup Sø og ind udi Præstegaarden, som nu er hæderlig og højlærd Mand M. Jens Dinesens Residens.

¹⁾ Hertil gaa mine fuldstændige Uddrag; det følgende er kun sporadiske Udtog, og Acta Consistorii selv indeholde betydeligt mere.

henved en 40 Daler, maatte hannem godtgjøres. Som blev bevilget.

6. September. M. Jens Dinesen anholdt om, at Kapellanerne ved Vor Frue kunde beholde den ny Kirke uden Nørreport.

6. Oktober. Studiiskat skal opkræves, og blev Register derpaa M. Jens Dionysii udi Originali leveret.

1628.

6. September. M. Jens Dinesen begjærer et Stolestade her i Kirken. Han burde vel som en Sognepræst have et Stade, kunde man faa nogen til at afstaa sit Stade, efterdi enhver haver betalt sit eget.

1629.

24. Juni. Festo Johannis Baptistæ finita Concione begjærede Magnificus, at Professores vil vel gjøre og blive tilstede efter Tjenesten. Og foregav M. Janus Dionysius, Sognepræsten, at efterdi der udi Kgl. Maj.s ny Ordinans om Kirkeembede nomineres nogen visse Mænd, som skal være Sognepræstens Medhjælpere, om der nogen ex ordine Professorio ad presbyterium skulde tiltages. Og blev besluttet, at Kirkeværgen, som nu er D. Plumius, efter Ordinanen dertil skulde tages. Desligeste skulde Sognepræsten tale med Præsten uden Byen til den ny Kirke, at han skulde nævne nogen af de gudfrygtigste og bedste dertil, som der ogsaa kunde tiltages og bruges.

1630.

25. Januar. Eftersom M. Thomas, Sacellanus til Vor Frue, er død, og han paa sit yderste havde begjæret, sin efterladne Enkes Vilkaar maatte eragtes, om hun kunde blive ved Kaldet, efterdi hun haver to Børn, og hvis han havde erøvret, det havde han kostet paa sin langvarige Syge, og Hr. Cancellar havde ladet sig vel befalde hans Begjæring at efterkomme, dog at man kunde bekomme en

ret kvalificeret Person dertil: Da eftersom mange langede om samme Kald, nemlig Hr. Peder, som ofte sjung for Alteret, M. Antonius, Nicolaus Bygvadius, Claus Daas Børns Skolemester, Hr. Oluf, som i Trondhjems Stift var afsat fra sit Kald: da efterdi Hr. Peder haver gracilem vocem, og M. Antonius tjener ikke dertil, og Hr. Oluf vil ikke stevne Dommen, [som] faldt over hannem, at man kan vide, om han haver Ret paa at staa eller ikke, paatog Nicolaus Bygvadius at lade sig høre i Morgen til Aftensang, imedens man kunde faa Bud efter Skolemesteren i Korsør, som Hr. Cancellar haver commenderet a donis concionandi, hvilken dog Dn. Episcopus ved filium, M. Resenium, lod sige, quod nullus sit in conversatione. Med Claus Daas Børns Skolemester kunde man tage det i Betænkende, eftersom han skal være forhindret, og man vil ikke gjerne forskyde Enken.

27. Januar. Bygvadius blev ikke kjendt dygtig til Kapellaniet. Hvorfor Claus Daas Børns Skolemester blev samtykt at lade sig høre, dog saa at der skulde flere høres, og den dygtigste beforders. Og saa fremt han findes bedst kvalificeret, lovede han ikke at udstøde Enken i Kaldet.

2. Februar. Nicolaus Christierni¹⁾ blev samtykt at være nederste Kapellan til Vor Frue Kirke efter M. Thomæ Død, eftersom Dni Professores lod sig hans Gave sønderlig befalde. Og som Vice-Notarius blev nedsendt til Dn. Episcopum, eftersom Minister Academiæ havde først været hos hannem, da svarede han, at han vilde ikke være hannem imod, men (o: medens) han havde vel forestaaet Skolen; ellers var han mirabilis in conversatione, og Gjækken stak ud paa hannem iblandt, som var at se i det latinske Brev, han havde paa Præstens i Korsør hans Vegne skrevet til D. Burserum paa Soer. M. Burchardus²⁾, der han blev op-

¹⁾ Den ovenfor omtalte Rektor i Korsør.

²⁾ Sognepræsten ved Frue Kirke.

kaldet, lod sig og vel befalde det, som Consistorium concluderet. Og der Nicolaus efter M. Burchardi Begjæring, som da var nedergaaet, blev anmodet om Enken, svarede [han], at han kunde endnu intet derom definere, ellers vilde han ikke gaa af gode Venners Raad, men gjerne ære dem i det Stykke, efterdi de havde nu æret hannem. Og derpaa [blev] besluttet, at han bekommer Literas vocationis og giver sin Revers igjen.

1631.

10. Avgust. D. Plum læste et Kongebrev, hvorudi bevilges Organisten¹⁾ udi Frue Kirke at rejse in Italiam og siden at indtræde udi Tjenesten igjen. Han begjærer to Aar. Blev hannem bevilget at maatte uddrage, dog forskaffe udi sin Sted en anden, som kunde forestaa Værket.

2.

Aktstykker til Vor Frue Kirkes Historie 1598—1630.

i.

Borgmestere og Raadmænd her udi Kjøbenhavn finge Brev Sognepræstens Kald til Vor Frue Kirke her sammesteds anrørendes, ut sequitur.

Christianus 4.

Vor Gunst tilforn. Vider, at eftersom vi forfare, hvorledes at de højlærde udi vor Kjøbsted Kjøbenhavn ere til

¹⁾ I Konsist. Kopibog II, 255 findes Universitetets Bestalling, dat. 22. November 1629, for Johan Lorenz som Organist ved Vor Frue Kirke, hvori bl. A. bestemmes: »besønderlig skal han til Rectoratser og Promotser findes villig Skolen og Musikken at forhjælpe, saa og Parterne til Positivet at afsætte, saa ofte af hannem begjæres, og ellers fornø Positiv en Gang eller to hvert Fjerdingaar til Aftensang at slaa, Værket udi saa Maade at holde vedlige, og flittig Opsyn at have baade med det og Orgeværket». Hans Løn skulde være 120 Daler.

Sinds at ville kalde en skikkelig Person til Sognepræst til Vor Frue Kirke her sammesteds, efterdi at Mester Desiderius Fos formedelst hans høje og bedagede Alder og Skrøbelighed Skyld samme Kirketjeneste nu ikke længer kan forestaa. Og efter at vi forfare, at I og skulle formene Eder at have nogen Rettighed og Interesse udi samme Kald, da bede vi Eder, ville og hermed befale, at I ingen Forhindring gjøre de højlærde paa for^{ne} Person at kalde og forordne til samme Kirketjeneste, meden eftersom I formener Eder derudinden paa nogen Eders Friheder og Rettighed at ske forkort, at I da den Sag indstævner for os og vore elsk^e Rigens Raad til første almindelig Herredag, der om at gaa hvis billigt og ret er, dog at I imidlertid giver for^{ne} Person hvis Rettighed I for hans Tjeneste og Umage pligtige ere at give og gjøre og I til des til Sognepræsten der sammesteds udgivet haver. Dermed etc. Hafniæ 4 Novemb. 1598.

Sjælandske Tegnelser. XIX, Fol. 168—9.

ii.

Till Christian Holck och Claus Dyrre at opbryde nogle Breffkister, staendis wdj wor Frue Kircke etc.

Christianus 4.

Wor synderlige Gunst thillforn. Wider, at oss elsk^e Sthen Brahe, wor Mandt, Raadt og Embidtzmandt paa wortt Slott Callundborg, vnderdanigst for oss haffuer ladet berethe, huorledis handt och hands medtarffuinge skulle sauffne en Breffkiste, och handt nu er kommen wdj forfaring, att wdj wor Frue Kircke her wdj wor Kiøbstedt Kiøpnehaffn skall findis indsett nogle breffue kister, och mandt icke wed, huem de tilkommer, vnderdanigst begierendis, wy nogen wille tillforordne, som samme breffue kister kunde optage. Tha bede wy Eder, wille och nu medt thette wortt breff fulmagt giffue, atj nu strax medt thett allerførste opbryder samme breffue kister, och dersom nogen der iblant for^{ne} Sthen Brahe och hans medtarffuinger kandt tillkomme, att handt denn bliffuer megtig; huis och icke, att de daa aff Eder igen bliffuer tillslagen och forseiglede, saa

att breffuene der vdi findis, well kunde bliffue foruarede.
 Ther medt etc. Hafniæ 17 Octobriæ Ao. 1599.

Sjælandske Tegnelser, XIX, Fol. 231.

iii.

M. Christen Jensens (hidtil Sognepræst ved Vor Frue Kirke) Bestilling for en Hofprædikant.

Vi Christian den Fjerde etc., gjøre alle vitterligt, at eftersom vi nu haver handlet lade med os elskel. M. Christen Jensen at skulle lade sig bruge udi vor Tjeneste for vor danske Hofprædikant, saa han skal være forpligt udi hans Kald og Bestilling at lade sig bruge og altid personligen at følge os, naar Behov gjøres, og vi nogen Steds forrejsler og han derom kan tilsiges, hvilken Bestilling og Kald han os underdanigst til Vilje haver sig paataget. Da have vi af vor sønderlig Gunst og Naade undt og bevilget, og nu med dette vort aabne Brev unde og bevilge aarligen at ville lade give og fornøje hannem, imedens og al den Stund han er udi samme Tjeneste, til Pension og Besolding tre hundrede Daler, til Kostpenge hver Maaned sexten Daler, to sædvanlige Hofklædninger og Foder og Maal paa 2 Heste. Sammeledes ville vi ogsaa lade forskaffe hannem fri Hus og Vaaning for vort Slot Frederiksborg. Hvilken for^{ne} Pension, Maanedspenge og Hofklædning hannem aarligen af vort Rentekammer skal gives og fornøjes, saa vel som og Foder og Maal paa 2 Heste af vor Lensmand paa for^{ne} vort Slot Frederiksborg, eller af andre vore Lensmænd, hvor han os følger, og vi have vort Hoflager. Og skal samme hans Pension, Maanedspenge, Hofklædning og Foder og Maal paa to Heste begynde og angaa fra den 15 Avgusti sidst forleden udi forgangendes Aar 1601, og saaledes Aar fra Aar forfølges, imedens og al den Stund han er udi samme Kald og Bestilling. Bedendes og bydendes vore Rentemestere, saa og for^{ne} vore Lensmænd, at I paa vore Vegne til gode Rede fra for^{ne} Tid giver og fornøjer for^{ne} M. Christen Jensen for^{ne} Pension, Maanedspenge og Hofklædning, saa og Foder og Maal paa to Heste, eftersom for-

skrevet staar, ej gjørendes hannem derpaa nogen Forfang eller Forhindring udi nogen Maade. Og efterat for^{ne} M. Christen Jensen sig troligen, flitteligen og ufortrøden udi for^{ne} hans Bestilling lader befinde, ville vi hannem udi andre Maade betænke og lade aflægge. Actum Hafniæ 18 Junii Anno 1602.

Sjælandske Registre Nr. 14. Fol. 376—77.

iv.

M. Peder Skjelderups Afbigt for egenmægtig at have antaget en Kapellan ved Frue Kirke.

Jeg Peder Schielderup, Guds Ords uværdig Tjener til Universitetets Kirke, som kaldes Vor Frue Kirke, i Kjøbenhavn, kjendes og gjør vitterligt for alle, at eftersom jeg mig storligen haver forset, idet jeg haver ladet ordinere Hr. Thomas Kortsøn til min Medtjener her sammesteds uden mine kjære Patroners Vidskab, Bevilling og Kald, og det imod Fundatsen, Ordinansen og min egen Reversal, jeg dennen tilforn givet haver, saa haver jeg dennem det afbedet, de skulde ikke være Dom derpaa begjærendes, og bekjender hermed samme min Gjærning at være ulovlig; lovendes og gjen-sigendes, mig aldrig noget saadant ydermere at ville foretage i nogen Maade, men gjerne lade mig nøje med den, som de, som mine rette Patroner, mig tilskikke til saadan Tjeneste og Guds Æres Forfremmelse, og mig som sin Sognepræst anseendes, hvad Kirketjenesten anlangendes er, forpligtendes derhos mig ikke noget saadant eller andet imod deres Privilegier herefter at ville optage. Og dersom de vorde tilsinds denne Gang at forlade ogsaa samme Person sin Forseelse, og hannem det Kald bekomme lade, vil jeg kjende det for en stor Gunst baade imod mig og hannem, og derfor altid findes dennem taknemmelig. Til Vidnesbyrd haver jeg trykt mit Signet neden for dette mit aabne Brev, som givet er Kjøbenhavn den 6 Martii Anno 1611 og underskrevet med egen Haand.

Peder Schielderup.

Egen Haand.

Orig. i Konstl. Arkiv, Pakken Nr. 166.

v.

De kjøbenhavnske Præsters Overenskomst om Beregningen af Naadsensaar.

Hans Povelsen Resen, D. og Superintendent over Sjælands Stift, gjør vitterligt for alle, at eftersom her i Kjøbenhavn haver sig tildraget Uenighed og Trætte, naar nogen Prædikant er antagen, om hvis den forrige eller hans Arvinger udi Naadsens Aar kunde tilfalde, efterat han var kaldet andensteds hen, eller og ved den timelige Død var afgangen: da paa det sligt kunde forekommes med Lempe, og en Gang for alle gjøres en vis Forordning, hvorefter enhver kunde vide sit, og saaledes være tilfreds, have de tre Sognepræster med deres Medtjenere været her forsamlede den 11 December 1616 og overvejet grandgivelig, hvad som fandtes om sligt i Ordinansen, og andetsteds brugeligt er; saa de mig overværendes ere komne saaledes overens derom for sig og deres Efterkommere, saa ingen skulde kunne have sig at beklage med Rette, eller andre til Ulyst at bemøde dermed: at naar nogen Prædikant, være sig Pastor eller Kapellan, bliver kaldet herfra til noget Kald, eller ved Døden afgaar, da skal han eller hans Hustru, Børn og Arvinger nyde al den visse Rente, med hvad Navn det nævnes kan, samt hvis af de tre store Højtiders Offere, være sig eet eller flere, som kan bekommes og' bør at oppebæres udi det næste halve Aar derefter, beregnet fra den Dag han lovligen bliver kaldet herfra eller afgaar, og til den Dag samme halve Aar endes paa; saa det andet Smaaoffer og uvisse bliver Efterkommerne til bedste, eller undes den, som des imidlertid stod Tjenesten fore, som det kan agtes billigt at være. Til ydermere Vidnesbyrd have vi samtligen underskrevet med egne Hænder i Kjøbenhavn ut supra. Formodendes, at ingen, som efter kommer, skal kunne mene, det Uret at være i nogen Maade, men heller gjerne lade sig ogsaa nøje dermed, og end underskrive med os tilige, naar nogen det af hannem begjærendes vorder.

Hans Povelsen Resen m. p.

Petrus Johannis Schielderup, Pastor Haffn. ad Div. Virg.,
approbo et subscribo.

Johannes Bangius, Pastor Ecclesiæ S. Spiritus, consensum et
manum addo.

Nec non ego Andreas Christiani Arøensis, Pastor ad D.
Nicolaum.

Thomas Conradi Wegner, Eccles. Marianæ Comminister.

Valentinus Christierni Malmogius, Eccl. D. Mariæ Comminister.

Petrus Suenonius Ripensis, Eccl. D. Spiritus Comminister.

Menelaus Pauli Nestadiensis, Comminister Ecclesiæ D. Nico-
lai, qvæ Havnæ est.

(Senere Underskrifter)

Petrus Stureius consensit 13 Majj 1617.

Eodem subscripsit die Johannes Nicolai Sæbyensis.

Petrus Petræus Hiennius, vocatus Pastor Eccl. S. Spiritus,
libenter approbat. Hafniæ 12 April. Anno J. Chr. 1620.

Johannes Christiani Alburgius, Ecclesiæ D. Virg. Comminister.

Jacobus Hasebardus ad D. Virg. lubens approbavit 23 Novbr.
1622.

Olaus Vindius, vocatus Pastor Ecclesiæ S. Spiritus, lubens.

Janus Dionysius Jersinus, Pastor ad D. Virg., merito appro-
bans subscribebat 17 Janv. Anni J. Chr. 1626.

Lauritz Mortensen Scavenius m. pp.

Johannes Borchardi m. pp. merito approbans scripsit 20 Aug.
1629.

Balthazar Nicolai m. m.

Nicolaus Christierni m. m.

Efter en Afskrift i Konsist. Arkiv, Pakken Nr. 166.

vi.

*Konsistoriets Dom paa Palle og Niels Pedersens Testa-
menter.*

Rector og Professores i Kjøbenhavns Universitet gjøre
vitterligt, at Aar efter Christi Fødsel 1620 den 15de Juli

var skikket for os udi vores Consistorii Hus hæderlig og højlærd Mand Mester Hans Jensen, Professor, paa Vor Frue Kirkes Vegne, saa og fornumstig Mand Ulrik Hansen, Borger her sammesteds, med Fuldmagt af ærlige og velvise Borgmestere Iver Povlsen og Peder Andersen, item af Sognekirkernes, Skolens, husarmes og Companis her sammesteds Forstandere, og havde udi Rette stævnet hæderlig og højlærd Mand Doctor Esbern Nielsen, Medicum her sammesteds, paa sin Hustrus, ærlig og gudfrygtig Kvindes Dorothe Pedersdatters, Vegne, og taltale de for^{ne} D. Esbern Nielsen, at han ikke vilde efterkomme og fuldgjøre de tvende Forskrivninger og Testamenter, salig Palle Pedersen og Niels Pedersen, Brødre, af deres eget velvundne og fortjente Gods og Formue til Kirker, Skoler, husarme, Companiet, Præster, Kapellaner, Skolemestere, saa og andre, som dennem udi deres levendes Liv og i deres Døds Stund betjent, funderet have, og af for^{ne} Dorothe Doctor Anders Lemvigs Efterleverske, deres kjære Søster, med hendes underskrevne Haand fuldbyrdet og samtykt var, dertil med en Del allerede var betalt og udkommen, og for^{ne} Brødre til for^{ne} deres Søster en anseelig Summa og Formue havde efterladt. eftersom for^{ne} Ulrik Hansens Fuldmagt og Forsæt, tilforn overgivet, anlangendes en endelig Dom at hænde, med flere Ord udviser. Og derhos fremlagt havde for^{ne} Ulrik Hansen tvende Forskrivninger og Testamenter, lydendes som efterfølger:

Eftersom den almægtige evige Gud haver lagt Haanden paa mig underskrevne, og det tækkes hans guddommelige Majestæt at kalde mig heden, da vil jeg med min fulde Fornuft og Forstand, af velbetænkt Raad og fri Vilje, hermed have foræret, først til husarme fem hundrede Rigsdaler, til Skolen to hundrede Dlr., til Vor Frue Kirke to hundrede Dlr., til Mester Peder Skjelderup, Sogneherren, fire Rosenobler, og til hver Kapellan to Rosenobler. Dernæst til H. Geistes Kirke et hundrede Rigsdaler, til Sogneherren fire Rosenobler, og til Hr. Peder Svendsen, Kapellan til samme Kirke, to Rosenobler. Fremdeles til S. Nicolai Kirke her

sammesteds et hundrede Rigsdaler, til Sogneherren fem Rosenobler, og til hver Kapellan to Rosenobler. At dette altsammen ubrødeligen holdes skal, og Pengene des bedre erlagt vorde, haver jeg kjærligen ombedet min kjære Broder Niels Pedersen og min kjære Søster Dorothe Pedersdatter dette for^{ne} med mig at samtykke, og ærlig, velagt Mand Peder Olufsen, Borger her sammesteds, til Vidnesbyrd at underskrive. Men dersom Gud sparer mig, at jeg bliver tilpas igjen, da skal denne Skrift blive død og magtesløs udi alle Maader. At saa i Sandhed er, som skrevet staar, have vi samtligen underskrevet med vores egne Hænder. Datum Kjøbenhavn den 19 Septembris Anno 1617.

Palle Pedersen egen Haand.

Dette for^{ne} bekjender jeg Niels Pedersen, dog med slig Condition, dersom Gud kalder min kjære Broder i denne hans Sygdom, at jeg selv da vil gjøre den Forordning, hvorledes med de fem hundrede Daler til husarme og andre nødtørftige Guds Lemmer forholdes skal.

Niels Pedersen Dorothe Doctors Peder Olufsen
egen Haand. S. Doctor Anders Lemvigs. egen Haand.

Anno 1618 den 3. Maji haver jeg Niels Pedersen af et gudeligt og christeligt Velbetænkende og Forsæt, Gud almægtigste til Lov og Ære, givet fattige værkbrudne Mennesker, som ere over et halvt hundrede Aar, der ligge paa sin Sotteseng og ikke sig selv kan hjælpe, her udi Kjøbenhavn, som skal staa paa Rente efter min Død og Afgang, sex hundrede Daler. Universitetet er mig skyldig 300 Dlr., som hæderlig og højlærd Mand Doctor Hans Resen haver budet mig efter de gode Herrers Dom, efter de tvistige Poster, som jeg haver indlagt hos Universitetet Anno 1612, Rectore Metznero, (hvilket beløber sig dog mere), hvilke for^{ne} 300 Daler jeg giver til fattige Skolebørn at skal staa paa Rente¹⁾. Forhaabendes,

¹⁾ Niels Pedersen havde været Universitetets Foged og havde efter sin Afgang fra Fogedembedet haft mange Stridigheder med Professorerne om Opgjørelsen af sit Regnskab.

at det hæderlige Universitet retter sig efter de gode Herrers Dom og gjører de fattige Skolebørn hvis billigt og christeligt er. Til Vor Frue Kirke for min Lejersted et hundrede Dlr., til Lys at holde bemeldte Vor Frue Kirke vedlige med at brænde fra Martini og til Dagen længes igjen, saa det kan være noget hæderligt i Kirken, 200 Dlr. Disse tre Sognepræster giver jeg hver 25 Dlr.; Kapellanerne udi disse 3 Sogne hver 18 Dlr.; de Dannekvinder deres Sjølegave at tage af mit, som min s. Broder haver givet dennem, hver 60 Dlr., som er Karin Borgmester Iver Povlsens, Anne Marqvorsdatter, Anne Borgmester Peder Andersens, Bodil Matsdatter; Henrik Waldkirchs Hustru Gjedske 4 Rosenobler, og Karin Peder Olufsens 60 Rigsdaler. Belangendes den anden Sjølegave, som min salige Broder haver bortgivet, skal strax af mine Penge (som Gud mig givet haver) udtages og betales, efter hans Testaments Indhold. Mester Frants Skolemester 4 Rosenobler. Inger, som vaager over mig, 14 Dlr., som hun er mig skyldig, forærer jeg hende. Karin, Tjenestepigen, 10 Dlr.; Margrete, den lille Pige, 14 Dlr.; Christen Christensen Faarup, Student, 40 Dlr.; Mats Humle, Hans Humle og deres Søster hver 20 Dlr.; Companibrødre 100 Dlr.; Alheit, som vaagede over s. Palle, 6 Dlr. Aars Skole giver jeg 500 Dlr. til fattige Skolebørn, som skal sættes paa Rente, hvilket det hæderlige Capitel skal forordinere til Sko og Klæder en Gang om Aaret til nogen visse fattige Børn. Item til fattige husarme Folk, værkbrudne Mennesker i for^{ne} Aarhus, 500 Dlr., som Borgmester og Raad skal udsætte paa Rente, som de for Gud i Himlen med en god Conscienss ville forsvare, som mine gode Venner Borgmester Iver Povlsen og ærlig Mand Peder Olufsen skal dennem levere, om Gud almægtigste nu kalder mig til sit evige Rige. Og skal alle bemeldte Penge uddeles udi Rigsdaler; dog min Søster skal have Renten af alle for^{ne} Penge, som i saa Maader til Kirker, Skoler og husarme nu „udmyndet“ er, hendes Livstid. Des til ydermere Vidnesbyrd, at dette forskrevne ved alle sine Punkter og Artikler af mig, min kjære Søster, uryggeligen holdes og efterkommes

skal, haver vi nu samtligen udi Jesu Navn denne velmente Gave og Gjerning med vores egne Hænder her neden under skrevet. Hafniæ ut supra.

Niels Pedersen
egen Haand.

Dorothe Doctors
egen Haand.

Peder Andersen haver til et Vidnesbyrd efter Niels Pedersens og Dorothe Doctor Anders Lemvigs egen Begjæring dette for^{ne} med egen Haand underskrevet.

Peder Andersen
egen Haand.

Peder Olufsen
egen Haand.

(Disse Testamenter søgte D. Esbern Nielsen, der efter de to omtalte Brødres Død havde ægtet deres aldrende, men rige Søster Dorothe Doctors, at omstyrte ved et Indlæg, der indeholdt en Række tildels meget futile Grunde. Efter at disse vare hørte, og en Del Vidnesbyrd fremførte imod dem, afsagdes følgende Dom:)

Da efter Tiltale, Gjensvar, indlagte Førsætter og denne Sags Lejlighed, efterdi Loven formelder, at man maa bortgive halv sin Hovedlod, og Ordinansen, hvis saa i Testamenter i Guds Navn hedengives, vil have holdet; dertil med sal. Palle Pedersen og Niels Pedersen, den Stund de endnu vare ved deres fulde Fornuft og Forstand, af velbetænkt Raad og fri Vilje ikke alene med Løfte, Ord og blotte deres Breve Anvisen givet og tilsagt, men ogsaa de rette Arvinger samtykt og underskrevet have, som var Niels Pedersen og Dorothe Pedersdatter udi Palle Pedersens Testament og Forskrivning, og for^{ne} Dorothe Pedersdatter udi Niels Pedersens Testament og Gavebrev, saa vel som og andre Godtfolk, som baade af Niels Pedersen og Dorothe Pedersdatter vare ombeden at underskrive; ikke heller er blevet for os bevist, for^{ne} Dorothe Doctors samme Tid nogen Værge haft haver, som samme hendes Brødres Gave at samtykke forhindre vilde eller kunde, men derimod af underskrevne Gavebreve forfares, at som hun udi hendes Enkesæde andre sine Pengeærinder, Indtægt og Udgift, selv forvaltet haver, saa haver hun ogsaa samme sine Brødres Gave sig af deres efterladne Bo og Arv at betale

og fornøje tiltaget, saa at samme deres af hende samtykte Gave som en vitterlig og kjendt Gjæld udi for^{ne} hendes Bo fandtes, førend hun udi for^{ne} Doctor Esberns, hendes Husbonds, Vold og Værgemaal kom; og hvis ærlige Folk med Brev og Haand lovet have, jo bør at holdes, som ogsaa en en Del siges at være efterkommet: vidste vi for^{ne} Testamenter og Gavebreve, saaledes af Dorothe Doctors samtykte og underskrevne, ikke at underdømme, men hvis af hende saaledes med Brev og Haand tilforn samtykt var, jo ydermere at holdes og efterkommes. Dog hvis der udi Testament til anden Gjæld henvises, derom at gaaes hvis Ret være kan. Til ydermere Vidnesbyrd have vi ladet trykke Rectoris Signet her neden for. Datum Kjøbenhavn anno, die et loco, ut supra.

Konsistoriets Kopibog. II, 128—34.

vii.

Bestalling for Elias Taigler som »Husmand« paa Frue Kirketaarn.

Vi Rector och Professores vdj Kiøbenhavn's Universitet gjør vitterligt, at efftersom denne breffviser Elias Taigler haffver oss paa Vor Frue Kirkes Vegne tilsagt sin tro tjeniste for een Husmand paa Vor Frue Kirketorn, da haffver vi vnderdanigst paa Kongl. Mayst. naadigste behag der om met hannem giort denne effterfølgende forordning, at hannem aarligen skall giffves thill besoldning tiffve daler curant, hvilke hannem aarligen skall betales aff Vor Frue Kirkevergere thill tvende terminer, halffparten thill Michaelis och halffparten till Paasche. Hvor imod forskreffne Elias Taigler skall vere forplict met trommeter eller skalmeyer hver time om Natten, naar klokken slar fuldeslag, og Kurerne haffver raabt, som de pleyer at giørre, at blæse aff Vor Frue torn, aff de huller, som best kand liude offver byen, it Vers aff een andeligh Psalme, som effter tidtzens Leylighed siunges vdj Kirkerne, och det continuere och vdholde Aar effer andet,

hver nat at begynde, naar det haffver ringt paa Vagt om afftenen, och blæse hver time thill om Morgenen igien, een time efter det haffver ringt aff Vagt. Och skal forskreffne Elias Taigler icke magt haffve at vdreise aff byen uden Rectoris och Professorum bevilling och samtycke. Og dersom hand befindes vdj samme sin tilsagte tienneste at verre for-sømmelig, da skall hver Monat affkortis, eftersom hans for-sømmelse hannem loulig kand offverbevises. Till ydermere Vidnisbyrd haffver vi ladet Rectoris Signete vndertrycke. Actum Kiøbenhavn den 8 Junij Anno 1622.

Orig. i Konsistoriets Arkiv, Pakken Nr. 166

viii.

M. Jacob Hasebarts Revers ved hans Beskikkelse til Sognepræst ved Frue Kirke.

Jegh Jacop Hasebard kiendis och giør witterligt for alle, adt efftersomb Rector och Professorer i Kiøbenhaffns Univer-sitet aff den Rett og Rettighed, som for^{ne} Universitetz Fun-datz dennem thillholder, haffue nu alle endrechtelige samp-tychtt och kaldet mig thill adt werre en Pastor og Sogne-Præst thill fornte Universitetz Vor Frues Kirche her samme-stedz, vdi hederligh och høglerde Mands M. Peder Schelde-rups hans Stæd, och det med Raadmendens¹⁾ her i Sogneris Vidschab: Da haffuer ieg loffuet och thillsagt, och nu med dette mit obne Breff loffuer och thillsiger, adt iegh, nest Guds hiellp, schall schiche mig i samme Kald i Lerdomb och Leffnit mod mine thillhørere och Sognefolch, som en retsin-digh Guds Ords Tienere egner och bør adt giøre effter Kong.

¹⁾ I Jersins Revers 1626: Borgemester och Raadmends. I Johan Borckartsens Revers 1629: Borgemester her i Sognet hans Vidskab. I Niels Povelsens Revers 1635: Borgemester och Raadmands her i Sognet deres Vidschab. I Wichmand Hasebards Revers 1639 er denne Passus helt udeladt. Det samme er Tilfældet med de Re-verser, der haves fra Tiden efter Suverænitetens Indførelse.

Maytz. Ordinanze, baade i Kirchen och udenfor, och kiende Rectorerne och Professores for mine kierre Patroner och Fordrere, och aldelis rette mig effter disse effterschreffne Artichler:

Først, naar naaget Capellanie vacerer, schall iegh iche haffue macht adt kalle mig naagen Capellan, men annamme en aff Universitetet, som med mig samdrecteligen kand Guds Ære forfremme, och werre mig hørich og lydig, som sin rette Pastor och Sogne Prest, saa witt handtz Embede belangendes er, dog iegh iche maae taghe for mig naagen serdelis Obligatz aff hannem.

Dernest schall iegh iche formene naagen mine Medtienere adt tiene Sogne Mendene paa deres Embidtzwegne, naar de det aff dennem begierendis worder, men haalde mig effter huis forordningh nu aff Bispen och Ministerio giort er, eller her effter giøris kand.

Desligeste ochsaa schall iegh thill goede Reede giffue den effuerste Capellan sin sedwanlige løn, och i lige maade belønne den nederste, enten med tiende eller penge, effter Fundatzens liudellse.

Thill ydermehre Vidnisbiurd, adt iegh saadant vbrødeligh haalde schall i alle maade, somb forskreffuet staar, haffuer iegh trøgt mit Zignet her neden for, och med egen hand under schreffuet dette mit obne breff, somb er giffuet i Kiøbenhaffn den 19 Novemb. Anni 1622.

Jacob Hasebart eg. hd.

Orig. i Konsist. Arkiv, Pakken Nr. 166. (Det for M. Jacob Hasebart udstedte Kaldsbrev, der ogsaa er dat. 19 Novbr. 1622, findes i Konsistoriets Kopibog II, 162). Lignende Reverser findes smst. udstedte af følgende Sognepræster ved Vor Frue Kirke: Jens Dinesøn Jersin dat. 17 Januar 1626; Johan Borkartzsøn, dat. 8 August 1629; Niels Poffuelsen, dat. 21 Marts 1635; Wichmand Hasehardt, dat. 17 Juli 1639; Hans Olufsen Bagger (•Professor Acad. Carol. kaldet i afg. M. Jacob Fabers Sted), dat. 14 April 1674; Henrik Bornemann, dat. 8 August 1675; Johan Adolf Bornemann, dat. 27 August 1683. Kaldsbrevene for disse Sognepræster ere udstedte samme Dag som Reverserne.

ix.

M. Hans Thomesen Schøvs Papirer.

1. Testimonium Scholasticum for Johannes Thomæ udstedt af Matthias Severini, Roeskildæ IV Non. Decembr. 1612. Heri hedder det bl. a.: „Laudabiles in disciplinis instrumentalibus et in græca lingua fecit progressus, Oratores Classicos et Poetas perlustravit, optimum in Theologia iecit fundamentum, orationem novit contexere non contemnendam, Carmen scribit græcum et latinum laudabile“. I det hele roses han meget af sin Rektor for god Begavelse.

2. Pas for Hans Thomesen Roskilde paa hans Rejse fra Kjøbenhavn til Bergen, udstedt af Breide Rantzov til Rantzovsholm, Kgl. Maj.s Statholder i Kjøbenhavn. Alle kongelige Lensmænd og Fogder opfordres til at fremme hans Rejse ved at skaffe ham Befordringsmidler. Dat. Kbhvn. 9 Februar 1615.

3. Vidnesbyrd for samme udstedt: Bergis pridie Kal. Aprilis 1617 af Nicolaus Paschasius, Superintendentens Bergensis. Heri hedder det: „Johannem Thomsonum huncce quod attinet, Scholæ huic Bergensi bene gubernandæ is a Prædecessore meo b. m. non ita pridem præfectus, tertio post mense qvam huc æstate superiore appuli, onere isto honestissimo Deoque gratissimo, demissionem ubi petiisset, honeste levatus planeque liberatus est“. Biskoppen anbefaler ham nu især til Professorerne ved Universitetet og udtaler det Haab, at han vilde blive et nyttigt Redskab til Kristi Æres Udbredelse, „modo ingenium, quod ipsi felix Dei beneficio contigit, in vero Dei O. M. timore excolere, donaqve qvibus divinitus instructus est eximia (ἀσότηας καὶ ἀλαζονείας κατηγορία) studiose ac constanter evitatâ) pie deinceps ac prudenter collocare adlaborarit ἀνποκριτως“.

4. Testimonium for Baccalaur. philos. Johannes Thomæ Roeschildensis og Anbefaling for ham til Skaanes Biskop, M. Povl Mortensen, udstedt af hans Privatpræceptor D. Casp. Bartholin. Hafniæ 2 Sept. 1618. Han roses ikke lidet:

„Testor hunc discipulum meum in regia hac Haffniensi Academia annos aliquot cum laude fecisse, et ita quidem fecisse, ut dum virtuti et bonis litteris ipsique Theologiæ indefessus operaretur, aut optimus, aut optimo cuique proximus haberi et esse voluerit; dum bonis artibus, harundem coronâ primâ et laureatâ, doctorum omnium consensu, redimitus fuerit“.

5. Wy Borgemestere och Raaedmend wdj Lantzrone kien-
dis och giøre witterlige for alle met dette vortt aabne Breff,
att eptersom hæderlig och høyelerd Mand Doctor Matias Jen-
sen, Superintendent offuer Lunde Stigtt vdj Schaane, hauer
epter hans guode betenckende foiløffuet neruerendis Breffuiser,
hæderligh och vellerde Mand Mester Hans Thomisenn Schow
Roschilde, met Schoelens Bestilling, som hand paa fierde Aars
Tiid her betient hauer, och os igien met en anden Person
thil Schoelen besørgett: saa epterdi forbemelte Mester Hans
Tomesen agter sigh paa andre Steder at forsøge, huor Gud
allermegtigste och Lycken vil hannom thilføye, hauer hand
derfore verit denne voris forschriff och vindisbyrd begieren-
dis, huorledis hand sig hos os schichet och forholdet hauer,
emidler tiid hand hauer verit Schoelemester her y Lantzrone
Latine Schoele, huilchett vj iche hauer vist hannom at kunde
benegte; Men at for^{ne} Mester Hans Thomisenn hauer schichet
och forholdet sig her hoes os christelig och ehrligh, thient os
och vore Børn sambt det menige Borgerschab throlig och vell,
saa vi alle sambtligen thacke hannem ald ære och got for
samme sin throe Tieniste och erlige ombgengelse. Bedendis
derfor alle och en huer særdelis, som forsch^{ne} Breffuiser hen-
der forekommendis worder, atj for denne voris ringe Schriff-
uelse Schyld ville fordre och forfremme hannom thil det beste.
Dett forschylder vi gierne met eder, om nogen aff eder os
vdi liige och andre maade forekommendis vorder. Thil Vin-
disbyrd hauer vi laaedet thrøgt woris Stads Secret her neden
fore. Datum Lantzrone dend 8 Majj Anno 1622.

6. Lectori benevolo Salutem & Officia.

Triennium et quod excurrit in Rectoratus Landes-Coronensis officio absolvit præsentés exhibens D. M. JOHANNES THOMÆ SCHOWIUS, qvo se nunc tandem abdicavit, ob causas domi notas, nostro¹⁾ iudicio non ita prægnantes, quas ipse viva voce clarius exponere novit, quam ego illas mutæ scriptiois operâ expedire possum. Meam, ad bonos quosvis nostri ordinis amantes, commendationem petiit, sperans fortè eam sibi profuturam. Commendant igitur prædictum D. M. Johan. Thomæ, me tacente, præter eruditionem laudabilem, Musices peritiam, pingendi artem non contemnendam, etiam in Scholis et Ecclesia docendi dona singularia a Dei bonitate ipsi concessa. Quia autem nunc cogitat aliò se deportare, experturus fortunæ auram (ut sperat) paulo benigniorem, et ego illum commendatum cupio omnibus et singulis, penes quos est ejus promovendi potestas, ut favore benevolentiaque sua illum prosequi et ad meliora promovere velint. Vale Lector benevole, et favore dignis fave. Lundia 10 Maij Anni 1622.

Matthias Jani S. S. Mpp.

7. Johannes Thomæ Roeschildensis ansøger Universitetet om den Plads som Kapellan ved Vor Frue Kirke, som nu var ledig ved M. Valentins Forflyttelse (udateret).

8. Rector och Professores i Kiøbenhaffns Universitet kiendis for alle, adt efftersomb her nu fattedis en Sogne-Capellan, Prædicant och Medtienere thill Universitetz Kirche (som kaldis Wor Frue Kirche) effter Fundatzen, siden hæderligh och wellærder Mand M. Valentin er hedenkaldet thill Kallingborghe for en Sogne-Præst: da haffue wi omsider kaldet och samtyct der thill hæderligh och wellærder Mand M. Johannem Thomæ Roeschildensem, saa hand nu schall bliffue hæderligh och høiglerder Mand, M. Jacop Hasenbard, Sogne-Præsten, en goed retsindig Medtienere och werre hannom

¹⁾ Her har først staaet et andet Ord (suo), som er udraderet. Haanden, hvormed «nostro» er skrevet, ligner forøvrigt i højeste Grad den, hvormed det øvrige er skrevet.

hørligh och lydigh i alle die maade, Kirchetienisten efter Ordinanzten och Fundatzen och hans Embede widkommer med Rette, och schiche sigh saa inden och uden Kirchen i Lerdomb och Leffnet, adt underwise och offuerhøre die wankundighe i Catechismo, i Schriftemaall, sampt die Siughe adt besøge och trøste, efftersomb hand det forsuare will med en goed Samwittighed for Gud och Werden. Och effterdi hand schall haffue sin Løn effter Fundatzen aff Tienden aff Birchet udi Korn eller penge: schall hand och effter samme Fundatz werre forplictigh och willigh thill adt besøge Bønderne udi samme Birch och deris vnge folch med vndervisningh i Catechismo thitt och offte, som hand will forsware, och som det for saadan en schön løn cristeligt och billigt er, werendis Rectori och Universitetet som sin rette Øffrighed hørig og liudigh, all den stund han saadan tieniste forestaaendis worder, och dennem iche med moedwillighed eller vschichelighed adt forachte eller forterne i naagen maade. Till Widnisbiurd haffue wi trøgt Rectoris Zignet her neden fore. Aff Kiøbenhaffn den 3 Januarij Anni 1623.

9. Johannes Thomæ Roeschildensis Revers til Universitetet i Anledning af hans Kaldelse til Kapellan ved Vor Frue Kirke, dat. 4 Januar 1623.

10. Niels Jensen Brun og Peder Pedersen vidne, at de den 8de Januar 1623 af M. Hans Thomesen var sendte som Beskikkelsesmænd til M. Niels Mickelsen, Prædikant til Holmens Kirke, forat faa hans Erklæring, om M. Hans Thomesen var udlagt som Fader til noget Barn, der var døbt i Holmens Kirke eller begravet paa dens Kirkegaard. M. Niels havde fremvist sin Noterebog og havde erklæret, at intet saadant var Tilfældet.

11. D. Casp. Bartholins Testimonium som Privatpræceptor for Johannes Thomæ Roeschildensis (dat. Hafniæ 12 Januarii 1623) med Anmodning til Universitetets Rektor, M. Johannes Jani Alanus, om at meddele ham Testimonium publicum. Privatpræceptoren omtaler Hovedindholdet af de tidligere an-

førte Vidnesbyrd, og fremhæver, at det var ved Biskop D. Hans Resens Anbefaling han i sin Tid havde fundet Ansættelse som Rektor i Bergen, samt at han i Aaret 1619 havde taget Magistergraden.

12. Testimonium publicum for M. Johannes Thomæ Roeschil-densis, udstedt i Universitetets Rektors Navn og efter hans Befaling af Universitetets Notarius, Professor Johannes Erasmi, den 12te Januar 1623. Henholder sig navnlig til Privat-præceptorens Vidnesbyrd, som tildels gjentages deri.

13. Anno 1623, dend 22 Januarij, som ieg vaar kommen thill Kiøbenhaffn for nogle mine Embedtz bestillinger, bleff ieg strax wformodendis aff den gode Her Cantzler opkaldet po Slottett och thillspurtt, huorfor den M. Hans Thomesøn var kommen aff med Skolen vdi Landskrone, huorjaa ieg suarede, att ieg haffde raadt oc bedett hannom affsige sig med Skolen for sager, som dem der hieme i Landskrone waare vitterlige, oc hand sielff best viste beskeden om, om hand vilde bekende sligt for andre; dog hannem icke siuntis, att saadant skulde vere nocksom der thill. Oc berettett ieg effter H. Cantzlers begering, att dett vaar, foruden forsømmelse i Skolen, Druckenskab, Lættferdighed oc Læsactighed, effter som hand vaar slemmeligen beryctett der vdi byen, oc baade for mig oc Prousten Her Niels i Landskrone anklagett for atskillige lættferdige Quindfolck, end oc Ectemends hustruer. Oc som dette waar sked, befantis end ocsaa om anden daagen, som dett bleff klarligen beuist for den gode H. Cantzler oc Professorene samptligen paa Slot-tett, huor ieg dett forrige med mere for dem ocsaa berettett haffuer i alld sandhed, att hand haffde skrabtt oc forfallskitt mitt testimonium, oc skreffuit der i nostro for suo, tuertt imod min mening, oc att dett skulde haffue nogett skin, forvent derforuden R to gange paa sin viis i nostro, som baade i det ord sperans oc siden favore, foruden nogett, som siunis oc i dett ord Lector etc. Huoroffuer ieg haffuer mig att beklage, att hand sligt mod mig ocsaa begangett haffuer, oc effter H. Cantzlers gode Raad stiller det gierne altsammen ind for Domi-

nis Professoribus, derom med andett att kende, huis rett kand vere. Haffniæ 23 Januarij 1623.

Matz Jensen S. L. Eg. hand.

Orig, i Kousist. Arkiv, Pakken Nr. 166.

x.

Kopi af D. Claus Plums Begravelsebrev i Vor Frue Kirke.

Vi Rector og Professores udi Kjøbenhavns Universitet kjendes og gjøre vitterligt med dette vort aabne Brev, at eftersom hæderlig og højlærd Mand Doctor Claus Plum, Professor og vores Collega, af fri Vilje, til Guds Ære og Musikkens Hjælp, til vores Kirke foræret haver et godt og fuld-færdigt Positiv, saa godt som hundrede Enkende Daler og der over, som her efter altid Vor Frue Kirke skal være tilhørig, at vi derimod haver undt og tilladt, og nu hermed under og tillader hannem, hans Hustru, Børn og begge deres Livsarvinger, fri Lejersted norden og næst ved Brudgomsstolen udi den store Gang midt ad Gulvet, som hans s. Farbroder Doctor Hans Frantsen, Medicus og fordem Professor udi dette kongelige Universitet, med Mur under Jorden hidtil bevilget været haver, for^{ne} Mur til et Lig videre at gjøre og Monument paa Vægen at indmure, hvor næst og bedst uden nogens Forfang, Kirken til Beprydelse, ske kan; og det uden nogen videre Afgift eller Betaling for hannem, hans Hustru, Børn og begges deres Livsarvinger udi nogen Maader. Dog naar nogen derudi af samme hans Arvinger begraves skulle, som ikke ellers have fri Lejersted udi Kirken, som ere uden hans og Professorum Familiis, da skulle Kirkeværgerne 8 Rdl., hver Gang Graven aabnes, fornøjes (etc.). Actum Roskilde den 24 Junii 1625.

Konsistoriets Kopibog II, Fol. 193.

xi.

*Kirkeværgeren D. Claus Plum til Universitetets Rektor om
Kaldelse af en Præst til Frue Kirke m. m.*

Salutem in Christo Jesu.

Magnifice Domine Rector. Nest all wenlig thacksigelse for allt gott, som ieg gierne vdi gien vdi alle muelige maade will forskyldte aff formuen, kand ieg Eders Mag. wenligen icke forholde, att ieg effter eders begiering gaff Dominis professoribus hic præsentibus thilkiende Electionem novi Successoris ad pastorum Templi Academici, huilken di synderligen well lode dennom befalde, allene fryctede, att hand icke skulle acceptere den, eller jo icke faa dimission thill Hoffue vden witlefftig betencken, som kunde causere en dilation, wed huilken andre Middell motte os bliffue obtruderet vdi mod woris wille, som synderlige well skulle præcaveris. Och mente D. Episcopus, dett icke lettelig kunde tenteris, vden mand io haffde thilforn hørtt nogett aff M. D. Cancellarij mening, om hand skulle inclinere der thill. Huad ellers hans person anlanger, da er mand noch med hannem thilfreds. Eggert Bundmager, som ieg paa Eders Mag. wegne talde med forgangen Søndag effter middag och skadde intett, bleff syg mod afften och døde vdi thisdags eftermiddag, før ieg kom hiem fra eder, Gud hielpe os. Patientze er best, wj faar nu ad bide en thid lang, før wj faaer wore penge. Her Anders¹⁾ fick vdi dag først E. Mag. Zeddell, medens ieg vdi afftis strachs lod ham eders Willie forstaa med huis paa hans wegne blev forrettet vdi gaar, mod hvilkett han høylig protesterer, att dett ham icke wor thilbøden att drage thill eder, der Niels kom, megett mindre att hand skulle haffue recuseret det. Formener derfaare wist sig att ske vrett, om hand icke faar sin Qvotam aff incertis, som Niels midler thid becommitt haffuer. Derthilmed forhober hand effter Michaelj flux ny burs hid att komme, och depositiones att ske aff De-

) Hr. Anders Jensen, en afsat Præst, der var Universitetspedel.

cano hic commorante, huoraff hand och skulle miste en dell, om hand nu skulle drage bortt, och saa lide skade paa begge sider; haffuer derfaare bedet mig, ieg wilde intercedere for hannem, effterdj Claus bliffuer igien antagen och gierne will drage der hen thill eder, om hand maa, att Her Anders denne føyde thid motte bliffue her, huilkett der som dett war eder icke vdj mod, ieg paa hans wegne gierne wilde bede; Synis well, hand threngis vdj denne dyre thid aff armod, och har end her nogen Credit att holde sig med, som hand icke formoder sig thill Roskyld. Huorfaare hand er ræd for forandring.

Ellers gunstige Mag. Rector paa denne thid intett vden E. M. med gandske huus och alle woris Collegis Gud allermchtigste befalit thill Liff och Siell. Datum Kiøbenhaffn den 14. Septembris Anno 1625.

E. Mag. w. T. a.

Claus Plum.

Udskrift: Clarriss. Excellētissimoqve viro Domino Mag^{ro} Christiano Longomontano, Regiæ Academiæ Hafniensis Rectori Magnifico et Professori publico, Fratri et Collegæ honoratissimo S. P.

Orig. i Konsistoriets Arkiv, Pakken Nr. 166.

xii.

Svar fra Professorerne, der paa Grund af Pesten opholdt sig i Roskilde, paa D. Claus Plums foranstaaende Skrivelse.

Salutem et officia.

Consultissime et clarissime vir, Collega reverenter colende. Efftersom vi forstaaer aff eders schriffuelse, at woris goede Collegæ hoes eder lader sig saare vell befallde med M. Jens Dinesøns vocation thill Vor Frue kalld i M. Hasebards steed: da er det os meget och gansche kiertt, och haaber, adt Gud schall giffue lyche och frembgang thill, adt det schall well haffue sin gienge. Thi M. Dionysius sellffuer lader sig det

vell befalle, Domino fretus, si ita clementissimo Magistratui visum fuerit, vocatione et conscientia ipsius suffragante. Och derfaare ville vi ochsaa forhaabe gott baade om hans demission och om høy Øffrigheds gunstige approbation. Huor udi vi schall heller ingen forsømmelse tage, den udi thide adt forfare, saa vi forhobis, dette synderlige adt schulle dirigeris aff Gud, och adt det schall vere hans Christen Kirche thill opbyggelse. Thi vi wed ingen schicheligere eller dycligere Mand adt kunde bekomme thill samme tieniste.

Udkast med Universitetets Notarii, Professor M. Hans Rasmussen Brochmands, Haand, i Gl. kgl. Saml. 1076 Fol.

xiii.

Af et Brev fra D. Claus Plum til Univ. Rektor, M. Chr. Longomontanus, om Fersins Kaldelse til Præst ved Frue Kirke.

Hernest kiere gode Mag. Dne Rector effter som i skriffuer mig thill, at Her Canzteler wilde, mand skulde maturere med M. Jensis Vocation, saa haffuer och Clariss. Dni Collegæ vdi Eders frauæreelse skreffuitt mig thill, att ieg skulle lade Borgemester och Raad vdi vor Frue Sogen wide deris willie om same Kald, huilkett ieg och gierne wilde haffue giortt, der som M. Jens haffde werritt her, att hand først haffde kundt ladett sig høre, som endelig will werre [fornødent] for adskillige aarsager skyld, efftersom det och skede sidste gang. Huad sig tenorem Vocationis anlanger, synis mig raadeligst, att dett bliffuer effter den gammell concepta formula, och neffner borgemester dett mindste mand kand, paa dett om behoff giøris mand receptam toties consuetudinem kand allegere. Saa snartt hand kommer, skall hand bliffue dennem præserterit, dett høffligste mueligtt er. Och huad kalds breffvet sig belanger, mener Jeg best at were (salvo iudicio V. M. et Clar. DD. PP.), att hand icke fick dett, førend hand haffde ladett sig høre, och wor aff sognemendene approberet, efftersom somme haffue ladet sig hørre, dennem intett att motte wide der aff, før allt thing wor klartt; kand dett derfaare best her vd

sendis och post approbationem vdi deris nerwerelse enten solenniter offereris, eller privatim, effter som eder best synis, paa dett di kand see, intett endeligt vden dennem att være sluttett.

I en Efterskrift tilføjes: „M. D. Rector wille well giøre och lade mig wide, om Ingen thill M. Jani approbationem skulle kaldis, vden Jac. Michaelis og Jac. Brenner. Sidste gang bleffue 8 eller flere aff di williste Sognemend aff D. Episcopo convocerit, approbante vel rogante M. Jano Alano p. t. Rectore.“ — Dat. Kiøbenhaffn 17 Novembr. 1625.

Orig. i Konsist. Arkiv, Pækken Nr. 166. I et Brev, Professorerne i Roskilde Dagen efter (18. Novbr.) tilskrev Plum, afslog de at æske Sognemændenes Mening om den ny Præst, som det var sket, da M. Jacob Hasebard var kaldet (se foran, A. C. 18. Novbr. 1622). Herom ytre de blandt andet: „Og kan vi derfor intet videre befatte os med nogen i Sognet end med Borgmester og Raad, som hans Kaldsbrev vil formelde om, og hidindtil sædvanligt været haver. Thi hvad ydermere derved gjort er, haver ikkun været privatim inter Dn. Episcopum et Hasebardum og ikke er samtykt at ske nomine Academiæ. Og vil dette, at man haver i Sinde at kalde M. Jens Dinesøn, honoris ergo Borgmester og Raadmand i Sognet tilkjende gives ved en ex Professoribus. M. Dionysio tilskrive vi, at han skal hidkomme med det første og lade sig her (i Rosk.) høre og siden i Kbh. Hvilket naar sket er, og det bliver Borgmester og Raadmand tilkjendegivet der i Sognet, tvivler vi ikke, at de jo lader sig det vel befalde, efterdi M. Dionysius er af Kongl. Maj. dimitteret fra sin Tjeneste at annamme samme Kald og M. Nicolaus Schelderupius allerede i hans Sted substitueret. Saa er det og Cancellarii Vilje, at man skal consveto modo fare fort med hans Kald.“ (Konsist. Kopibog II, 203).

xiv.

Dom mellem Emmeke Sparre og Kirkeværgen D. Claus Plum om ærerørige Ord.

Rector og Professores udi Kjøbenhavns Universitet gjøre vitterligt, at Aar efter Guds Byrd 1627 den 20. Octobris var skicket for os paa vores Consistorio ærlig og velb. Mand Emmeke Sparre til Jonstrup hans Fuldmægtig, Jens Pedersen, som haver udi Rette stevnet hæderlig og hejlærd Mand D. Claus Plum, forordnet Kirkevæрге til Vor Frue Kirke udi

Kjøbenhavn, anlangende nogle Forsætter, han imod hannem udi sin Proces og Rettergang paa for^{ne} Kirkes Vegne til Herredsting og Landsting haver indlagt udi den vidtløftige Trætte, velb. Emmeke Sparre og Kirken paa nogen Aars Tid om det formente Skjeltræs Afhug imellem været haver, og for^{ne} Emmeke Sparre derudi formener sig paa slt gode Navn og Rygte at være sket forkort.

Og først indlagde benævnte Jens Pedersen velbemeldte Emmeke Sparres skriftlige Forsæt lydende Ord for Ord som efter følger.

Eftersom jeg udi en langvarendes Trætte haver været gæraaden med D. Claus Plum og Niels Jensen i Kjøbenhavn, Kirkeværger til Vor Frue Kirke, om et gammelt Træ og Egestubs Afhug udi en indgrøftet Ejendom kaldet Volderslev Enghave, hvilken Egestub der er solgt for en ringe Værd, som var et Lam, og jeg alligevel for saadan et ringe Træ, som var og er Guds og mit eget, haver paa det strengeste været eftertragtet, saa at Sagen udi nogen Aars Tid fra Aar 1623 haver været procederet til Herredsting, Landsting og paa det sidste ved Rebamænds Tog, Oldinggang, Kgl. Commissariers og Ridemænds Dom endeligen er bleven adskilt, og for^{ne} Egestub er bleven befunden at stande inde paa min Grund.

Og efterdi at for^{ne} Kirkeværger udi deres Rettergang og Forsætter, som til Herredsting og Landsting er indlagt, mig fast utilbørlig og ulidelig haver angrebet, min adelige Ære og Lempe, gode Navn og Reputation alt for nær og til stor Forklenering, og Ridemændene samme ærerørige Ord og Post haver indfunden for sin tilbørlige Dommere, saa foraarsages jeg derfor for^{ne} D. Claus Plum for de hød. og højlarde Mænd Rectore og Professoribus udi Kjøbenhavns Universitet og for Consistorio at lade indstevne og der paakjendes: og kan min Væderpartes urigtige Anmoding og Beskyldinger erfares og bevises af disse Domme og Breve, som følger.

(Her følger nu en meget vidtløftig Opregning af disse „Beskyldinger“. Hele Sagen indtager 38 Foliosider i Kopi-

bogen. Konsistorium frikjendte dog D. Claus Plum for Emmeke Sparres Søgemaal ved en Dom, der blev afsagt den 1ste December 1627).

Konsistoriets Kopibog. II, 208—26. Smst. 227—9 findes Rektors og Professorers Skrivelse til Kongen, dat. 16. Decbr. 1627, indeholdende Svar paa en Stevning, Emmeke Sparre havde taget over dem, fordi de i et Konsistorlevidne af 1. Marts 1624, udstedt i hans Proces med Kirkeværgerne, formentlig vare gaaede hans adelige Ære og Lempe for nær. Endvidere findes smst. Fol. 223—30 Rektors og Professorers Skrivelse af 1. Januar 1628 til Kongen paa Grund af den Stevning, Emmeke Sparre havde taget over dem i Anledning af den ovenomtalte Dom, som de havde afsagt i Sagen mellem ham og D. Claus Plum. Fremdeles Fol. 230 et Kongebrev af 1. Maj 1628 til Universitetet om at erklære sig, i Anledning af at Emmeke Sparre havde begjæret at tilmageskifte sig en Gaard i Volderslev, Bjeverskov Herred, der tilhørte Vor Frue Kirke i Kbhvn. Samt endelig Rektors og Professorers Svar af 21de Maj s. A., hvori de undslaa sig for at gaa ind paa dette Mageskifte.

xv.

Baltzer Nielsens Revers ved hans Kaldelse til Kapellan ved Frue Kirke.

Jeg Balthazar Nielsen kiendes och her med witterligt gjør, adt efftersomb her nu fattes en Sogne-Capellan, Prædicant och Medtiener thill Universitetz Kirche, som kaldes Wor Frue Kirche, efter Fundatzen, siden hederlige och wellerder Mand M. Oluff Bentzøn er hedenkaldett thill Kiøghe, der adt werre en Med-Tienere, och hederlige och høylerde Mend Rector och Professores i Universitetet i Kiøbenhaffn haffuer omsier kaldett och samtyct mig der thill igien, saa ieg nu schall bliffue hederlige och høiglerde Mand M. Johan Burcharsen en goed retsindig Med-Tiener: Da loffuer och forplicter ieg mig adt werre hannem hørig och liudig i alle de maade Kirche-Tienisten effter Ordinanzten och Fundatzen och mit Embede wedkommer mett Rette, och schiche mig saa inden och uden Kirchen i Lerdomb och Leffnet, adt underwijse och offuerhøre de wankundige i Catechismo, i Schriftemaall, sampt die Siuge adt besøge och trøste, effter-

somb ieg will forsuare dett med en goed Samuittighed for Gud och Verden. Och effterdi ieg schall haffue min Løn effter Fundazen aff Thienden aff Birchett udi Korn eller Penge: schall ieg och effter samme Fundaz werre forplicitig och willig thill adt besøge Bønderne udi samme Birch och deres vnge folch med vnderuisning i Catechismo thidtt och ofte, som ieg will forsuare, och som dett for saadan en schön Løn christeligt och billigt er, werendes Rectori och Universitetett som min rette Øffrighed horig och liudig, alld den stund ieg saadan tieniste forestaaendes worder, och dennem iche med moduillighed eller vschichelighed adt foracte eller fortørne i naagen maade. Thill ydermere Widnisbiurd haffuer ieg dette mit Breff sellff bezeglett och med egen hand underschreffuett. Roschilld den 3. Decemb. 1629.

Baltzer Nielson
min Haandt.

Orig. i Konsist. Arkiv Pakken Nr. 166. Sammesteds findes en lignende Revers udstedt d. 3. Febr. 1630 af Niels Christensen, der var kaldet til nederste Kapellan ved Vor Frue Kirke efter M. Thomas, som ved Døden var afgaaet; samt en lignende Revers udstedt 11. November 1654 af Richard Hansøn Northus, der var kaldet til nederste Kapellan ved Vor Frue Kirke ved M. Thorkild Thuesøns Forflyttelse til Sognepræsteembedet i Helsingborg.

xvi.

Kgl. Rettertingsdom i en Sag mellem Kjøbenhavns Magistrat og Universitetet især angaaende Patronatsretten til Frue Kirke m. m.

Wii Christian dend Fierde, med Gudtz Naade Danmarckis, Norgis, Wendis och Gottis konning, Hertug vdi Slesuig, Holstein, Stormarn och Dytmerschen, Greffue wdj Oldenburg och Delmenhorst, Giøre alle witterligt, at Aar 1630, dend 20 Julij, paa wort Retterting, paa wort Slott Kiøbenhaffn, vdi wor egen Neruerelse, neruerendis os elskelige Her Christian Friis till Kraggerup, Ridder, wor Canceler, Her Jørgen Skeel thill Soustrup, Ridder, Danmarckis Riges Marsch,

Christian Holch thill Bustrup, Her Albrit Skeel thill Fusingøe, Ridder, Her Anders Bilde thill Roesendall, Ridder, Jens Juell thill Kieldgaard, Mogens Kaas thill Støffringgaard, Tage Tott Ottesen thill Ericksholm, Claus Daae thill Raffnstrup, Christoffer Wlffeldt thill Suenstrup, Hans Lindelow thill Hundtzlund, Joest Høgh thill Giørslouff, och Frandtzw Randtzow thill Randtzowsholm, wor Stattholder, worre throe Mend och Raad, etc. For os wahr skicket os elskelige Borgemester och Raadmend wdi wor Kiøbsted Kiøbenhauffn, paa dend eene, och haffde med wor egen Steffning for os i Rette steffnid os elskelige hederlige och høylerde Professores wdj Uniuersitetet her wdj wor Kiøbsted Kiøbenhauffn, paa dend anden Siide, och dennom thiltalid for, at efftersom sig en thiid lang schall haffue begiffuet Irring och Missforstand imellum dennom, paa dend eene, och for^{ne} Borgemester och Raadmend paa deeris egne och Borgeschabens wegne, paa dend anden Siide, angaaende attschillig friheder ibidem, dj dennom sammstedtz schall thillholde, med Prestekald, Kirckethiennere, Wergemaael, Handtwerckerne och andet meere, som ofte schall foraarsagis Wenighed imellum dennom och Borgeschabet, huorfore di høyeligen schall werre foraarsagit, dennem med deeris privilegier for os och worris elskelige Rigens Raad at lade indsteffne och paakiende, huorwiit de bøhr billigen at wdtydis och forstaais, paa det de en gang for alle aff dend Wenighed och Missforstand kunde geraade, och der med komme thill Ende och bliffue adschilde, at dend eene dend andens frihed ey ydermeere Indpas giøre schulde etc. Ochforsch^{ne} Borgemester och Raad nu for Retten fremlagde deeris Angiffuende och Beretning om de Poster, som de wnderdanigst achter at lade paakiende, saaledes lydendis. Først, Om Uniuersitetens Priuilegier, wdgifne siden Kirche Ordinantzen 1539, ehre och saa krefftige, at de kunde suecke Ordinantzens 44, 73, saa de haffuer icke fornøden at giffue Borgemester, Raad eller nogen aff de beste Sognemend i wor Frue Sogn it Ord, naar de kallde sammstedtz en Sogeprest, effterdi samme Prest schall werre

deeris Sielesørger. For det andet, for de thou ædsvorne Kurere, fattige Kiøbenhauffns Borgere, wdi wor Frue Kircketaarn, som saa well schall beuauge de høylerde som ellers dend gandsche Bye for Ildtzfare och ellers anden Wlyche, effterdi de derfor haffuer ingen Løn och Besoldning, om de endnu iche hereffter, som ellers hid indtill, maa nyede det lille Beneficium for deeris store Wagt och Arbeyde, att were och bliffue Kuulegraffuere thill dend nye Kirckegaard, ald dend Stund det ehr erlige och døchtige Mend. For det tredie, om Arffueschifter her wdj Staden effter Borgere wdj Borgehuse, naar en promouerit Persons Børn kand were derwdj lidet interesserit, om det schal widkomme Professorerne med deris Notario sig med saadan Bohe at befatte, eller och saa bliffue wid Byens Middell och Ret, som hid indtill werrit haffuer. For det fierde, om nogen Borger formedelst Bloed eller Byrd eller och i andre Maader sig paatoeg att were Werge for en afdøed geistlig eller lærd Mandtz eller hans Hustrues Barn, schal pligtig were at gaa paa Consistorio och der giøre sit Løffte och forpligt, eller och det schall schee thill Raadhusit, huor Borgemester och Raad huer Dagh Manden med Retten kand thuinge, naar hand hans Bestillingh iche wel forestaar, paa huilcket Sted och hans Ret falder, att suare, naar hand thilsigis. Thi iche de høylerdis Børn bliffuer alle wid dend Orden, mens mesten kommer thill borgerlig Stand. For det fembte, om Professorene med Rett och billighed kand thilholde dennom Thiende Penge effter nogen promouerit Persons Død, wdj hvad facultet det were kand, fordi hand haffuer boed her i Byen, naar hand haffuer wden landtz Arffuinger, eller det schall bliffue och forholdis her effter, som thilforne effter Kiøbenhauffns priuilegier. Och for det siette, effterdj Kiøbenhauffns Borgere schall giøre Byens Arbeyde, holde Festningen wed liige, wdstaa ald Byens Tynge, holde ald Indquartering, gaa paa Wagt Windter och Sommer, naar fornøden ehr, saa wel for de høylerde som for dennom selffuer, om derfor Professorene och de lærde

Mend icke i det mindste igien, med ald Rette och Billighed, behr at wnde en fattig, erlig Skatteborger och Handwercks Mand, huis Arbeyde de lader forferdige, och wnde dennom de Penge at fortiene, som ellers Bønhasser och Landstryger, som Byen indted Gauffn haffuer aff, och gaar dør med, besynderlig Skreddere, huor om Thuist ehr indfalden och der om ellers for sig self steffndt, som samme deris Angiffuende och protestation formeldte.

Her imoed at suare ehr i Rette met os elskelige hederlig och høylerde Professores wdj Vniuersitetet her udj wor Kiøbsted Kiøbenhauffn, och imod bemte Borgemester och Raadtz Angiffuende wdj Rette lagde deris schriftlig Erklering paa huer Borgemestere och Raadtz særlig punct.

Først belangende wor Frue Kirche och Kald, saa thilholder dj dennom samme Kircke och dendtz Prestekald for efterfølgende Aarsagers schyld: først fordi s. høylofflig Ihukommelsse, Konning Christian dend Tredie, med Danmarckis Rigis Raad, haffuer wtrøckeligen sat wdj deris Fundatz, at de wilde, at for^{ae} Kircke schal høre thill Vniuersitetet.

Dernest eftersom det aff arrildtz tiid haffuer werreit et Templum Collegiatum eller Domkircke kaldet och holdet saaledis, baade før och effter Fundatzen bleff giort. huorfor Vniuersitetet aldtid haffuer not dend Ret och Rettighed, forige Cannicker haft haffuer, end och effter Ordinantzen pag. 44, a, och aldtid haffuer giffuen allene Kalldtzbreff, disligeste wj saa welsom høyloulig Ihukommelse worris kiere Her Fader och Farfader Vniuersitetet pro patrono templi aldtid holdt haffue wdj Befalinger, Mageschifter, Gaffuebreffue och andet, och aff Vniuersitetet paa Kirekens Wegne, baade thagit och giffuit Skiøde, huor wid aff os self kircken schall holdis och kaldis Vniuersitetz Kircke. Och efftersom wj effter wor kiere Her Faders loulig Exempel deris priuilegia naadigst confirmerit haffde, och strax effter worris Kroning Anno 1598 den 15 Nouembris imellum Borgemestere och Professorene Thuist indfald om deris Jure patronatus, M. Christen at kalde thill

Sogneprest, haffuer wj med worris affgangen H. Canceler Christian Friis thill Borrebye naadigste resolverit, der Rector Academiæ, D. Thomas Fincke, D. Peder Winstrup, D. Hans Resen och D. Claus Theophilus med de fire Borgemestere bleffue paa Slottid opkaldet, at Rector och de hoylerde schall haffue Magt till allene at kalde en Sogneprest, och siden lade Borgemestere och Raad der wdj Sognet det wide, och icke alle Borgemestere och Raad; effter huilcken Resolution saa welsom Fundatzen Professores sig aldtid wnderdanigste holdit haffue, och siden dend thiid, saa welsom thilforn, allene baade kaldet och Kaldtzbreffuit wdgifuit.

Thil dend anden punct wdj Borgemester och Raadtz Angiffuende, om Curer och Graffuer med meere, ehr deris Suar, at enddog de derwdinden haffde større Aarsag at steffne, end bemelte Borgemestere och Raad, saa loede de det dog beroe, och aldeniste wnderdanigte fremlegger worris naadigste Breff om dend nye Kirckis Fundatz, huor wdj Vniuersitetet och Kirckewergerne thill wor Frue kircke, som dend nye Kircke opbygt haffuer, befallis inspection thill for^{ne} Kirke och Kirckegaard at haffue, saa och Degnen, Klocher, Graffuer och andre Kirckens thienere effter Fornødenhed at sette; huilcket Borgemestere och Raad aldeelis wagt forgangen Michaelis, der Klocker och Graffuer thienniste wid Kirckewergerne effter worris naadigte Befaling forsørgedis med en goedt Karl, som end thiente och endnu thien en aff deeris egen Middel, som Kirckewergerne aff hannom wahr commenderit, self en anden pludtzlig indsæt, och Kirckewergernis de facto affschaffed, vnder dend prætext, at deris førig Curer thilforne samme Graffuer Bestilling betient haffuer; och efftersom Vniuersitetet for^{ne} nye Kirke effter worris Befaling opbygt Gud thill Æhre och Menigheden thill beste, saa och de fattige wdj Byen thill en fri Gudtz Agger, saa och effterdj Graffuerens Huuse icke aff Byens, mens Kirckens Penge bøgt ehr, forhaaber dj wnderdanigst, att wj worris engang wdgifne Forordning ratificerer och handtheffuer, paa det Borgemester och Raad wid slig

Myndighed, Graffuer at sette, end och wdj Frembtiden sig och iche till Kircken schall holde, ligesom de holder dennom thill wor Frue, for Byens Klocke henger wdj wor Frue Thaarn. — Thil dend thredie punct wdj Borgemester och Raadtz Angiffuende suarer de saaledis: Belangende Arffueschifte, haffuer dend Post aldrig werrit thuisted, mens saa aldtid werrit holdet, at huis Rett en Mand haffuer wnder werrit men hand leffde, wnder dends Ret bliffuer och hans Goetz registerit och schiftt, de Geistliges wid Notarium och Borgernis wid Byeschriffueren, och det effter høyloulig Ihukommelse Christiani I et Christiani III fundationes, som med wdtröchte Ord formelde, at de, deeris Goetz och alle deeris Supposita schulde werre exempti ab omnibus iudicibus terrarum harum nisi a iudicibus et Conseruatoribus Vniuersitatis, och ingen at maa prouocere eller appellere a sententia Rectoris et decanorum nisi ad Regem. — Thil dend fierde punct er deris Suar: Anlangende di geistlige Encker och deeris Børn, da ehr de geistlige Enckers Frihed wdj høyloulig Ihukommelse Christiani III fundation, at de schulle were immunes ab omnibus oneribus ciuilibus et grauamine rei-publicæ, quam diu uiduæ manserint; och at det widkommer deris jurisdiction med de geistlige Encker och deris faderløse Børn at haffue Indseende, derom lyder høyloulig Ihukommelse Christiani III Fundation saaledis: Uolumus Rectorem Scholæ et decanos esse talium uiduarum et pupillorum patronos. Huis sig belanger, at Borgerne, som bliffuer nogen aff Clereciens Børns Formønder, schulle giøre deeris Løffte paa Raadhusit och iche paa Consistorio, suarer de saa thill at were imoedt Fornufften, Formønder løffte at schulle seee paa andre Steder, end der, wnder huis jurisdiction Goetzet ehr faldet, och saa aldtid at haffue werrit holdit, at professores recker deris Haand paa Raadhusit, naar de bliffuer nogen aff Borgernis Børns Formyndere, och wdj lige Maade Borgerne paa Consistorio, naar de bliffuer nogen aff de Geistliges Børns Formøndere, och paa det ingen kand thuile saadant Goetz, thill huilcket Formøndere thagis aff Borger-

schabit, at joe høre thill Universitetetz Jurisdiction, da formelder høyloulig Ihukommelsse Christiani I foundation saaledis: Inhibemus singulis aduocatis et Subditis nostris de huiusmodi Doctoribus et Magistris et eorum bonis et suppositis quouis modo se intromittere seu ingerere, huilcke Oerdi che aldeniste forstaa is om dennom som læsse in Academia, men end och om alle promotis Doctoribus et Magistris, som ehr indschreffne in Matriculam Uniuersitatis, och det iche aldene effter høybemelte Christiani I saa och Christiani III foundationum Formeldning, men ochsaa effter aliarum Academi arum bene constitutarum Consuetudinem, som och høyloulig Ihukommelsse Koning Hans hans Confirmation loffuer her at schulle holdis. — Thil dend 5 punct om Tiende Penge formener dj, at huis Stadtz priuilegier Borgemester och Raad vnder aff Thiende Penge, kand iche forstaa is om andre end dennom, som wnder Byen haffuer werit och [med] borgerlig Næring och Frihed deeris Formue haffuer forhuerffuit, och iche om nogen lerdt Mand, som med Byen indted haffuer haft at bestille, mens effter høybemelte Christiani den I och Christiani III foundationes bœhr at werre med ald deris Goedtz immunes ab omnibus oneribus Reip: etc.

Thil dend siette och sidste Post fremlagde de en Beuiis wnder Capitels Segell i wor Kiøbsted Roschild, lydendis: Efftersom det kongelig Vniuersitet i Kiøbenhaufn haffuer werit aff Capitelet der i Roeskilde deris Mening begierrendis om Cannickerens Rett, om en Skredder att holde i Husit, for sig, sin Hustrue och Børn, naar fornøden gieris, saa bekiende di, at saadan Frihed och Brug aff arrildtz Thiid iblandt Cannickerne indtill denne dagh wkiert och wklaget werit haffuer. Ex domo nostra Capitulari 12 Ap. 1629. Som samme Beuiis indeholdte. Och for^{ne} Professores thill den sidste paa for^{ne} siette punct suaridt och erklerit, at efftersom Uniuersitetz foundation thillader Uniuersitetet ald dend Frihed, som Cannickerne haft haffuer, och med richtig documentis fra Capitlerne beuisses kand, Cannickerne aldtid och endnu at holde Skreddere for sig och deris Huus, formode dj och wnder-

danigst, at dj saadan Frihed, som dj hid indtill nett haffuer, endnu frembdelis at nyede och beholde.

Och paa forskreffne puncter wore for^{ne} professorer, saawelsom Borgemestere och Raad, wnderdanigste woris Dom och naadigste Resolution begierrendis.

Med flere Ord dennom her om imellum wahr etc.

Da efter Thiltale, Giensuar och denne Sags Leiglighed, saa och effterdj befindis, først att Kiøbenhavnns Vniuersitet haffuer saadanne høye priuilegier paa wor Frue Kircke, thilmed wor Frue Kircke befindis at haffue werrit aff sin første Fundatz, och endnu ehr Templum Collegiatum, det haffuer och aff Arrild fuldt Professorerne att wdgifue Kaldtzbreff, thilmed och der nogen Thid forleden samme Irring for os haffuer werrit forhørt, er saaledis deciderit, at Professorerne som patroni Templi er thilfunden at giffue M. Christen for-dum Sogneprest Kaldtzbreff, huorfor Professorer och herefter som hidindtil bør at nyede Jus patronatus thill wor Frue Kircke, dog at de effter dend forbemelte kongelige Forordning, naar de haffuer nogen kaldet, for Ænighed Schyld, det Borgemester och Raad, saamange i deeris Sogn boer, thilkiende giffue.

Belangendis Graffuer thil dend nye Kircke och Curer thill wor Frue Kircke, da effterdj wor Frue Kircke haffuer wden nogens Thilleg bygt dend nye Kircke, huorfor och samme nye Kircke dependerer aff wor Frue Kircke, da bør Kirckeuerger til wor Frue Kircke at sette Graffuer til dend nye Kircke, naar herefter Graffueriet ledigt worder, och ingen anden, dog haffuer wj naadigst thill paa widere for gaat ansseet, at samme Graffuer och schall werre Curer; forseer hand sig i Curers Bestilling, da maa hand aff Borgemestere och Raad affsettis, och en anden aff Kirckewergerne igien forordnis, som Borger ehr, och till Curer kand thienne, forseer hand sig i Graffuers Bestilling, da affsettis och thilsettis hand aff Kirckewergerne, dog at hand, som forbemeldt, Curers och Graffuers Bestilling thillige forwalter.

Belangende Encker, da ehr først om professorum och dj geistliges Encker ingen Thuiffl, at de jou immediate haffuer at søge deeris jurisdiction hoes Uniuersitetet; belangende Jurister[s] och Medicorum Encker, da saa frembt de ingen borgerlig Næring bruger, forholdis med dennom hereffter, som hid indtill, at de suare Uniuersitetet. Bruge de och stoer Næring, och betage Borgerschabet deeris Bedriff, da seer wj naadigst for got ahn, at de paa widere Bescheed hielpe dennom, de Næringen betage, at drage Byens Byrde, saa wiit deris handel kand strecke, dog deris jurisdiction søger de hoes Uniuersitetet. Belangende Wergemaael, da schall med alle Lærdis Wergemaal her effter, som hid indtil scheid ehr, forholdis, saa at deris Børns Wergemaael anamis paa Uniuersitetet, och der gieris Løffte derfor, om en Borger Wergemaael annammer; i lige Maader, saa frempt Geistlige eller andre, som wnder Uniuersitetet ehr, antager nogen Borger børns Wergemaael, da schulle de i lige maader paa Raadhusit give Løffte, och der det antage. Huad sig Tiende Penge belanger aff de Lærdis Arff, som wdføris, da effterdj deeris Werneting ehr icke paa Raadhusit, ey helder beuissis, huor med nogen sig det med Rette kand thilholde, ey helder det nogen fuldt haffuer: Da ehr der paa for Retten affsagtt, att huercken Borgemestere och Raad eller de Høylerde sig saadan Tiende Penge kand thilholde. Belangende Arbeydtzfolch, serdelis Skreddere, da effterdj beuissis, først att foundationen dennom och deris Folck, som de kaaste och lønne, Frihed thilholder, dernest thilholder dennom saadan Frihed, som Capitelene haffue, huilcke Frihed haffue at holde Skreddere, haffuer och aldtid i rolig Hefid och possession fuldt professorerne, da bøhr professorerne hereffter at haffue dendt Friiheed som thillforne, och deeris Folch och Skreddere, som de kaaste och lønne, wden nogens Indseende at wnderholde, dog paa wiidere Anordning, och indtil professorerne sig deroffuer haffuer at besuerge, haffuer wi naadigst for gaat anseet, at professorerne lader hoes Skredderne forferdige for en billig Løn, huis nyt de haffuer

at lade giøre, och naar de noget gammelt haffuer, da Oldermænden for Skredderlauget efter deeris Begiering schaffe dennom en Suend for Kaast och Lønn, i Wge thall, saa lenge de hannom behøffue.

Datum vt supra. Nostro ad causas sub sigillo, teste Joest Høeg, tenente locum Justitiarum nostri dilecti.

Orig. paa Pergament med hængende Segl, Konsist. Arkiv, Pakken Nr. 2.

xvii.

Prinds Christians Forbøn for Hans Thomesen Schow, der i sin Tid havde været kaldet til Kapellan ved Frue Kirke.

Christiann den Fembte med Guds Naade Danmarckis, Norriges, Wendis og Gottes wdualde Printzs etc.

Wores gunst thilforne. Wi giffue eder hermed naadigst hilkiende, at Johannes Thomæ Schovius oss vnderdanigst supplicando haffuer ladet andrage, at hand for siuff Aar vngefehr vdaff eders Consistorio her vdi Byen er bleffuen relegeret, och saaledis fra sin beförderungh aldellis forschutt, vdaff denne Aarsage iblant andre beschyldinger, een aff hanns Testimoniis, som vdaff hannem bleff producerit, dend thiid hand war vocerit thill et Prestekald, war befunden, at et Ord war bleffuen raderit, och et andet isteden insererit, med vnderdanigste bønn och supplicatz, at wi oss offuer hans elendige thilstand naadigst wille forbarme, och hos eder for hannem paa det beste intercedere, paa det hand eengang vdaff dend miserable stand motte befriis och thill nogen Condition igien komme och erlange. Saa efterdi wi hanns vnderdanigste supplicadz naadigst haffuer anseet, och derforre woris intercession hannem icke fornegte wilde, vdi sønderlighed at wi erfahrer, at hand vdi disse siuff Aars thiid slig vleilighed nochsommelig haffuer vdstaaed, at mand billigen maa haffue medynck med hannem: Saa er thill eder worris naadigst intercession och begiering, atj for worris schyld be^{te} Johannem Schovium wille lade komme thill

sinn førige libertet, saa at hand motte perdoneris och thill nogen Condition och Vnderholding befordres. Dermed scheer oss thill Welbeagelighed, med ald Naade at compensere. Kiebenhaffuen Slott den .. Julij Ao. 1630.

Christian.

Udskrift: Oss Elsch. hæderlig och høiglert Rector, Bispen och meenige Professores vdi waaris Universitet i Kiebenhaffn.

Paategnet: Lest in Consistorio 24 Julij Anno 1630.

Orig. i Konsist. Arkiv, Pakken Nr. 197.

Anm. En anbefaling fra den tilkommende Konge kunde Professorerne ikke godt afvise. Hans Thomesen Schow blev derfor atter optagen i de akademiske Borgeres Tal¹⁾; „men Dominus Episcopus (D. Hans Povlsen Resen) protesterede ved Notarium, som til hannem blev skikket, sig intet at ville have med hannem at gjøre, og dersom han kom hannem fore her udi Stiften, vilde han lade Kongl. Majestæt hans Lejlighed vide“. Først efter Resens Død blev M. Hans Thomesen derfor i Aaret 1639 ordineret til Skibspræst af Biskop Jesper Brochmand²⁾. Hans senere Skjæbne kjendes ikke.

¹⁾ Dermed blev som det synes ogsaa Magistergraden given ham tilbage, som han i Maj 1619 havde erhvervet.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 502. Jvfr. Bloch, Roskilde Domscoles Hist. III, 17—8.

Oplysninger om Mester Torbjørn Olafsen, Trondhjem Stifts første evangeliske Superintendent.

Meddelt af A. Heise.

Mester Torbjørn Olafsen fra Andenæs i Helgeland (Andenus) hørte til en af de mange smaa-adelige Ætter, der udgjorde Levningerne af Norges indfødte Aristokrati; en Olaf Torbjørnsen (Brat?) forekommer af og til i norske Breve fra de første Aartiere af det 16de Aarhundrede, og har maaske været hans Fader¹⁾. Forøvrigt kjender man intet til Mester Torbjørns Ungdomsliv, før man finder ham indskreven ved det ærkekatholske Universitet i Köln i Aaret 1527. Her traf han i det følgende Aar sammen med den bekjendte Humanist Mester Kristiern Torkilsen Morsing, som en Tid havde været ansat ved Universitetet i Kjøbenhavn, men som atter var tyet til Udlandet under den katholske Reaktion, der efter Kristiern d. 2dens Forjagelse, under

¹⁾ En Olaf Torbjørnsen paa Hval (i Ødemarken) og hans Hustru Karin Engelbrechtsdatter forekommer 1527, men kalder sig selv *•ej Insegle-Mand•* (Dipl. Norv. III, Nr. 1108). Endnu i Aarene 1531 og 32 forekommer Olaf og Kristiern Torbjørnsønner *•af Vaaben•* som Raadmænd i Bergen (Dipl. Norv. II, 1105; 1126 og fl. St.). — En velbaarn Mand Mester Torbjørn Olafsen (Skaktavl) forekommer som Kannik i Hamar og Sognepræst paa Thoten 1547—55 (Dipl. Norv. II, Nr. 1148; III, 1172 ff.), men maa ikke forvexles med den her omhandlede Mand af samme Navn.

Universitetets Kansler, Biskop Lage Urnes Ledelse, en Tid gjorde sig gjældende ved det københavnske Universitet. Kristiern Morsings *Arithmetica*, som udkom i Køl'n 1528, er forsynet med et Ærevers af Torbernus Andenus. Da imidlertid Biskop Lage Urne var død i Aaret 1529 og hans Efterfølger Joachim Rønno'v var stærkt bundet ved sine Forpligtelser til Kong Frederik den første, fik Universitetet en kort Tid et afgjort humanistisk Anstrøg. Den ivrige luthersk-humanistiske Pommeraner Peter Svave, hvem Kongen havde betroet Opdragelsen af sin til Danmarks Konge udsete Søn, Hertug Hans, og som formodentlig netop i Aaret 1529 var fulgt med sin Lærling til Kjøbenhavn, hvor denne efter Rigsraadets Ønske skulde opdrages, beklædte i Aarene 1530—31 Stillingen som Universitetets Rektor, og samtidig finder man atter Mester Kristiern Torkelsen Morsing ansat ved Højskolen. Det lader til, at Morsing ogsaa har faaet sin norske Ven draget til Højskolen; man finder i al Fald, at en Mester Torbern i Aaret 1530 oppebar et Beløb af Universitetets Gods, hvilket tyder paa, at han har været Docent. At denne Mester Torbern er den samme som Normanden Torbjørn Olafsen, der imidlertid havde taget Mestergraden, enten i Køl'n eller i Kjøbenhavn (han kaldes i al Fald ved sin senere Indskrivning ved Universitetet i Wittenberg «Magister Hafniensis»), derfor savne vi tilvisse fuldgyldigt juridisk Bevis; men denne, af andre tidligere fremsatte Formodning bestyrkes i høj Grad ved et mærkeligt Brev fra Mester Torbjørn Olafsen til Norges sidste katholske Ærkebisp, Olaf Engelbrechtsen, hvori der kastes nyt Lys ikke blot over hans eget Liv, men ogsaa over forskjellige Forhold baade i Danmark og i Norge paa den Tid, og som derfor her skal meddeles in extenso, efter nogle forudskikkede Oplysninger om flere i Brevet berørte Forhold¹⁾.

¹⁾ Hvad man hidtil har vidst om Mester Torbjørn Olafsen findes samlet i Danske Mag. VI, 289 ff.; Ny kirkehist. Saml. I, 340 ff.;

Den humanistiske Retning, som Kjøbenhavns Universitet havde faaet under Peter Svaves Ledelse, varede som bekendt kun kort; den stærke Strid mellem Lutheranerne og Katholikerne, som navnlig kom til Udbrud under Herredagen i Kbhvn. 1530 og som naaede sit Højdepunkt ved Billedstormen i Frue Kirke 3die Juledag s. A., fremkaldte atter en foreløbig katolsk Reaktion, og Følgen heraf var, at Universitetet saa godt som blev sprængt. Intet nyt Rektorvalg fandt Sted 1531; det sidste Vidnesbyrd om Peter Svaves Rektorembede er fra 1. August 1531; Tankerne optoges nu stærkt af Kristiern d. 2dens Rustninger; Stemningen i Kjøbenhavn var urolig, næsten oprørsk; Mester Kristiern Morsing havde maattet paatage sig en privat Stilling som Hofmester for den unge Peder Oxe og drage til Udlandet med ham; ogsaa om Kristiern Morsings Virksomhed ved Højskolen i Kbhvn. er det sidste Spor fra August 1531. Men hvor blev Mester Torbernus af? Den største Nød stod for Døren; da var det saa heldigt, at Peter Svave skulde sendes i en diplomatisk Mission til det franske Hof, og at hans Forretninger som den unge Hertug Hanses Tugtemester midlertidig maatte overdrages til en anden. »Da Peter Svave skulde fare hid til eders Naade,« skriver Befalingsmanden paa Kjøbenhavns Slot, Johan Urne, under hvis Opsigt den unge Hertug den Gang stod, den 29. November 1531 til Kongen, »beskikkede han en anden ung Karl at skulle blive hos hans Naade (o: Hertug Hans); men hvem han er af Slægt eller Byrd,« tilføjer han, »er mig i alle Maader ubevidst, og falder mig ikke aldeles til Sinde, at saadant ubekjendt Folk skal have Omgang med eders Naades Herre Søn; jeg vil dog se til med det bedste, jeg kan¹⁾. Denne »unge Karl« har neppe været nogen anden end Mester Torbjørn; i det mindste fortæller

L. Daae, Trondhjems Stifts gøstlige Hist. I, 14 ff.; (Norsk) hist. Tidsskr. III, 490, jfr. H. Rørdam, Kbhvns Universit. Hist. I, 24—26; 436 ff.

¹⁾ Geh. Ark.

han os selv i Brevet til Ærkebisp Olaf af 31. Maj 1533, hvorledes han er kommen i Hertugens Tjeneste.

I dette Brev, der saaledes er skrevet kort efter Kong Frederiks Død, Dagen før den Herredag skulde aabnes, hvor alle ventede, at en Konge skulde vælges, fra Nyborg, hvortil Hertugen imidlertid var flyttet, formodentlig for at være i større Sikkerhed end i det urolige Kjøbenhavn, skildrer Mester Torbjørn med levende Farver, hvor dybt Norges Skjæbne i de foregaaende Aar er gaaet ham som Normand til Hjerte, og hvor mistænkt han selv som Normand har været, saa at han end ikke tidligere har vovet at skrive til sin nærmeste Slægt i Norge; det er Grunden til, at han i saa lang Tid ikke har skrevet til sin gamle Velgjører Ærkebisp; men nu, da han hører, at Ærkebispen atter er tagen til Naade, vil han ikke undlade at skrive til ham, at denne ikke skal anse ham for utaknemmelig; hvad Stilling han nu indtager, véd Ærkebispen allerede, men ikke Grunden til, at han har paataget sig den; det har aldrig været hans Tanke at opgive og forlade sit kjære Fædreland; kun den største Nød har tvunget ham til at paatage sig denne »utaalelige« Tjeneste, da den blev ham tilbudt; thi hans nærmeste Slægt havde afslaaet længere at understøtte hans Studier; humanistiske og litterære Studier ere hans eneste Lyst; tilbage til Fædrelandet kunde han den Gang ikke komme paa Grund af Krigen — man erindre, at Kristiern d. 2den var landet i Norge 5. Novbr. 1531 —; ved denne Stilling kunde han tillige lære Hoffets og Fyrsternes Skikke at kjende; desuden kunde han i denne Stilling vinde Kongens Gunst, ved hvis Hjælp han da atter haabede at kunne vende tilbage til sine kjære Studier; dette kunde ogsaa være sket med Norges Stormænds Hjælp, hvis de ikke — Ærkebispen alene undtagen — havde vist sig saa uvillige; dette Haab var ogsaa længe blevet næret og opretholdt ved den afdøde Konges store Løfter. Men ak! Nu var alt usikkert; alle vente tilvisse, at Hertug Hans vil blive Konge;

•

men næppe vil Rigsraadet finde sig i, at hans tidligere Omgivelser blive om ham; han vil da se at faa en Plads i den unge Kongens Kancelli som Skriver; i den Stilling vil han kunne gavne Ærkebispem og sit Fædreland mest; men han maa have Hjælp til det første Udstyr, thi de kgl. Sekretærer faa ingen Pengeløn (kun Sportler); han beder da om Ærkebispens Raad, om han skal blive eller vende tilbage til Norge.

Af denne Del af Brevet fremgaar tydeligt nok, at det er Ærkebisp Olaf, som har hjulpet den unge Mand frem. Man faar i det hele taget ikke et fuldt sandt Billede af Norges sidste katholske Ærkebisp, naar man i ham alene ser den hovmodige og myndige Prælat, der helst vil slaa alt ned med Magt. Tilvisse hadede han Lutherdommen saa fuldt som nogen; men paa den anden Side havde han utvivlsomt en Følelse af, at boglig Dannelse var nødvendig for den katholske Gejstlighed i Kampen mod Lutherdommen. Han havde selv i sine unge Dage studeret i Rostok og deri en Tidlang været Forstander for »domus Sancti Olavi«, et Slags Kollegium for norske (nordiske) Studerende¹); hans Venner fra Studieaarene mindedes ham siden stedse med Velvilje, saaledes den bekjendte svenske Ærkebisp Johannes Magni (Gothus)²) og Kong Frederik den førstes Sekretær Peder Villadsen, i hvem Ærkebispem havde en tro Talsmand ved Kong Frederiks Hof. Derfor se vi Ærkebispem understøtte unge norske Klerke under deres Studeringer ved fremmede Højskoler, som Mester Torbjørn og rimeligvis ogsaa dennes Broder Jens Olsen, som i Aaret 1529 ligeledes studerede i Kølñ, og det samme har muligvis ogsaa været Tilfældet med flere af de andre unge Normænd,

¹) Den kgl. Sekretær Peder Villadsen til Ærkebisp Olaf, dat. Hafniæ Sancti Botulfi Dag (17. Juni) 1529; Münchener-Saml. i Kristiania Nr. 2915.

²) L. Daae, Fru Inger Ottesdatter og hendes Døtre, (Norsk) hist. Tidsskr. III, 250.

som i disse Aar studerede i Köln og af hvilke flere vare Ærkebispens Slægtninge¹⁾. Det stemmer ogsaa godt overens med denne Antagelse, at Ærkebispnen senere (1535) søgte at faa Mester Geble Pedersen, Bergens senere første evangeliske Superintendent, til Biskop i Bergen, og kun af politiske Hensyn lod sig bevæge til at afstaa fra dette Ønske; thi ogsaa Mester Geble skildres som en vel-studeret og lærd Mand, der ved fremmede Universiteter havde skaffet sig en mere end almindelig (humanistisk) Dannelse²⁾. Og kort efter, at Ærkebisp Olaf havde faaet Mester Torbjørns Brev, søgte han praktisk at virke for den norske Kirkes Oplysning; thi blandt de Reformforslag, som Ærkebispnen tænkte paa at gennemføre paa Rigsmødet i Bud Avgust 1533, findes ogsaa »Skolestuer og Skoler ved Domkirkerne«³⁾.

Har det imidlertid været Ærkebisp Olafs Hensigt at opdrage en Slægt af unge norske Klerke, der, udrustede med Tidens Dannelse, kunde blive en Støtte for en national norsk, katholsk Kirke, maaske endog med den lønlige Tanke, at den unge begavede Klerk i sin Tid skulde overtage Arven efter ham som den norske Kirkes Styrer, saa synes det paa den anden Side, at Mester Torbjørn har været lige paa Nippet til at gaa en helt anden Vej. Ogsaa hos denne synes den Tanke at ligge i Baggrunden, en Gang i sin Tid at blive en af den norske Kirkes Præ-

1) (Norsk) hist. Tidsskr. III, 490—91. Om den Jens Olsen eller Olafsen, der som Kannik i Trondhjem meget benyttedes af Ærkebisp Olaf, navnlig 1535, og som ansaas for Ophavsmanden til Katastrofen i Trondhjem Nytaar 1536, hvorfor han senere (1540) som luthersk Præst skal være bleven dræbt af Jens Tjellufsen Bjelke (Dansk Adelslexikon II), er den samme Person som Mester Torbjørns Broder af samme Navn, saaledes som L. Daae antager a. St., er dog tvivlsomt; thi Mester Torbjørns Broder levede endnu 1542 (Dansk Magazin VI, 299) Vaabnet er ogsaa forskjelligt fra Mester Torbjørns (Bratt).

2) Jfr. Brevene om denne Sag i Dipl. Norv. VII.

3) Münchener-Saml. Nr. 4096. Kristiania.

later; men han staar lige paa Skillevejen mellem det ny og det gamle. Stærkt greben af Udlandets humanistiske Dannelse kommer han i Berøring med de betydeligste og indflydelsesrigeste danske Humanister og derigjennem med Kong Frederik selv. Ved dennes Gunst søger han at bane sig en Vej, og i disse Forhold tør vi maaske nok saa meget se Grunden til hans langvarige Tavshed overfor sin Beskytter i Norge som i Krigens Uroligheder og Misstemningen i Danmark mod Normændene. Da brister ogsaa dette Haab; da griber han pludselig den Tanke, gjennem det kgl. Kancelli at arbejde sig op til en af Norges Bispestole; det havde længe været den sikreste Vej til en Bispestol! Er den senere evangeliske Biskop i dette Øjeblik Katholik eller Lutheraner? Han staar aabenbart endnu paa Skillevejen; derpaa tyder ogsaa, at han senere sendtes til Wittenberg, inden han opnaaede sit Ønske; men han har allerede nu et stærkt humanistisk-luthersk Anstrøg. Derfor er det vel ogsaa, at han frygtede for at blive fjernet fra den unge Hertugs Nærhed, naar denne blev Konge; thi det vidste han og alle, at blev den unge Hertug Konge, da var det for i ham at opdrage en dansk og katholsk Konge; men det katholske Parti, som i det Øjeblik tragtede efter Magten, vilde neppe finde sig i Læremestre som Peder Svave og Mester Torbjørn¹⁾. Mærkelig er ogsaa den store Forsigtighed, hvormed han i religiøs Henseende ud-

1) En mærkelig Ytring om Hertug Hanses Opdragelse findes i den Reimar Kock tillagte lybske Krønike: „ . . . Wowohl se (Rigsraadet) hertoch Hansz, Konningesz Frehderiksz Sohn, by desz Vadersz Lehen gehuldiget und geshwaren, wolden se ehn, dewile he junck wasz unde mit dem Evangelio upgetogen, vor nenen Konning hebben, men hebben dat landt under sick sülvest gedelet. Hvitfeld beretter som bekjendt, at Bisperne netop vilde have ham til Konge, fordi han var ung og derfor kunde opdrages i den katholske Lære. Den lybske Krønikeskriver har imidlertid aabenbart Ret i, at Hertugen hidtil var evangelisk opdragen; derfor borger Peter Svaves Navn tilstrækkelig.

trykker sig i Brevet. Vel skriver han til Ærkebispem, for at denne ikke skal nære nogen Tvivl om hans »integra fides«; men dette Ord synes i denne Forbindelse nærmest at maatte betegne, ikke religiøs Tro, men hans Troskabsfølelse mod Ærkebispem. Vel ser han med Glæde hen til den Nyhed, der kommer fra Tyskland, at Paven og Kejseren skulle være blevne enige om Sammenkaldelsen af et »generale Concilium«; men et »generale Concilium« føre ogsaa Protestanterne stadig i Munden paa denne Tid, efter Nürnberg-Rigsdagen 1532; det var ligesom Kong Frederiks bekjendte Hævden af »Guds rene Ord og Evangelium« et af de Stikord, hvormed man søgte at slippe fra Afgjørelsen og hale Tiden ud. Langt mere betegnende er det, at der i hele Brevet ikke findes et eneste heftigt Udfald mod Lutheranerne, uagtet Brevskriveren, der ellers ikke er sparsom paa heftige Udfald, maatte vide, at intet vilde have gottet hans faderlige Velgjører mere.

Kan Mester Torbjørn saaledes endnu ikke siges at have truffet sit religiøse Valg og her aabenbart har lagt Baand paa sin Tunge, lægger han derimod ingenlunde Skjul paa sine Følelser som Normand. Ærkebispem, skriver han, omtales her (i Danmark) meget hæderligt, navnlig af Rigets Stormænd, med Undtagelse af nogle enkelte ubetydelige Mennesker, som endnu ikke vide, at han atter har aflagt Troskabseden til Kong Frederik; derimod er han meget ilde lidt af Holstenerne, fordi han ikke har tilladt nogle af deres Svin at sønderslide Norges Ejendomme: »Svin (porci) ere de, Fraadsere, Horkarle, Ødelænder, som ved deres Udsvævelser, Spil og overdaadige Levned have sat alle deres fædrene Ejendomme over Styr og solgt den Smule, som de havde tilbage, i den sikre Tro, at de hos eders Naade kunde præge Guld og Sølv og opgrave store Skatte. Hvis de havde faaet Lov til at grynte blandt vore Landsmænd, vilde de ikke blot have holdt alle vore Landsmænds Svin, Grise og Orner, men ogsaa alle deres Kvæghjorder borte fra Græsgangene. Og

dersom de begynde at rode, ville de ikke blot æde Olden, men ogsaa opsluge alle Guldets Aarer. Naturen har i Sandhed vist et dybt Kjendskab til deres Indre, da den gav dem et saa sandt og passende Tilnavn, som de selv ikke blot ved deres Sæder, men ogsaa ved deres Karakter gjøre sig værdige til. Den ene er alt død, gid den anden snart maa følge bag efter! Norge har ingen Olden. O ynkelige og oprørende Tanke! Det er ikke nok, at Muler og Ulve hidtil have adspiltet og sønderslidt Faarene, nu kaster man ogsaa for Svinene Børnenes Brød tilligemed Krummerne fra Herrernes Bord. Ogsaa disse vil Gud give en Ende — Reb!¹⁾

Der gaar et betegnende Had til Holstenerne gennem disse Ord. Virkningen af Kong Frederiks tysk-holstenske Hofkamarilla, Mænd som den tyske Kansler Wulf von Uthenhof og Ridderen Wulf Pogvisk, havde vist sig ved mange Lejligheder i Danmark, — man erindre ogsaa det glødende Had til Holstenerne, som saa tit kommer til Orde hos den danske Folkeskribent, Povl Helgesen (Paulus Eliæ)—; men ogsaa i Norge havde man, om end langt svagere, begyndt at føle Virkningen; det er f. Ex. Wulf Utenhof, som har udvirket (som Relator) de Kongebreve, ifølge hvilke Bergens prægtige Kirker nedbrødes. Hvad de danske Her-
rer, Mænd som den osloske Biskop Hans Mule († 1524), og vi kunne maaske tilføje Vincens Lunge (Dyre) og Niels Lykke, havde levnet, skulde altsaa kastes til Pris for — Svin, tyske Svin, som endog truede med at fordrive de norske Svineætter og deres Ætlinge (— en Joachim Gris var en Tidlang Medlem af det norske Raad²⁾ —). Disse holstenske Svin vare Brødrene Sivert og Follert Swyn, som d. 17. Oktbr. 1528 gennem Ridder Wulf Pogvisk paa Flensborg Slot fik udvirket Lensbreve, hvorved

¹⁾ Funem, Ordspil med fnem; maaske L ø k k e?

²⁾ Ridder Joachim Gris var Rigeraad endnu i Slutningen af 1524 (f. Ex. Dipl. Norv. VII, Nr. 591).

de Ærkebisen tillagte Len, Trøndelagen og Trondhjem By, Sparbo og Guldalen overdroges dem, — men Stormen blev afværget; Brevene ere atter udstregede i Registranten, og Ærkebisen beholdt Lenene. Herved føres Tanken hen paa et af de mest kritiske Øjeblik i Ærkebisp Olafs Liv. Sagen forholder sig paa følgende Maade:

Da den bekjendte norske Rigshofmester Niels Henriksen Gyldenløve var død i Slutningen af Decbr. 1523, havde Ærkebisp Olaf, der kort før var bleven Ærkebisp i Trondhjem, strax henvendt sig til Kong Frederik og bedt om den afdøde Rigshofmesters Forleninger; men — dennes Svigersøn Vincens Lunge havde, som kgl. Statholder nordenfjelds, strax paa egen Haand bortforlenet de vigtigste af Lenene til sin Svigermoder, Niels Henriksens Efterleverske, Fru Inger Ottesdatter (Rømer), og andre, deriblandt Niels Henriksens anden Svigersøn, den ligeledes danskfødte Erik Ugerup, der fik Vardøhus. Kongen maatte derfor svare Ærkebisen med et Afslag og henvise ham til kommende Tider, da det var ham ubekjendt, om der var flere af Rigshofmesterens efterladte Forleninger ledige. Dette var for Ærkebisen et saa meget føleligere Tab, som flere af disse Len tidligere havde været tillagte Trondhjems Ærkebisper, men vare blevne Ærkestolen fratagne ved det Fjendskab, der var udbrudt imellem Ærkebisp Olafs Formand, Erik Walkendorf, og Kong Kristiern den 2den²⁾. — Da det imidlertid maatte være Kong Frederik om at gjøre, at staa sig godt med Ærkebisp Olaf, blev denne kort efter — 16. Juni 1524 — forlenet med Trøndelagen og Aaret efter med Sparbo og Guldalen, det sidste efter Vincens Lunges eget Forslag³⁾. Disse to sidstnævnte Smaalen havde Kristiern d. 2den i sin Tid bortlenet til Bergens Kirke som Gjengjeld for, at han havde frataget Bispedømmet i

¹⁾ Dipl. Norv. VII, Nr. 579.

²⁾ Dipl. Norv. III, Nr. 1088.

³⁾ Dipl. Norv. VII, Nr. 581—83; 610; 615—16; 620.

Bergen et Par større Forleninger; men da Bisp Andor i Bergen kort efter var død, havde Kong Kristierns daværende Lensmand i Bergen, Jørgen Hansen Skriver, atter taget dem fra Kirken¹). Hvem der i Mellemtiden har været i Besiddelse af disse Len, er ukjendt. Rimeligst synes det dog at være, at ogsaa disse Len have været i Rigshofmesterens Besiddelse. I ethvert Fald kunde de — med Undtagelse af Trøndelagen, der i Forening med Trondhjem By var en større Forlening — ikke uden Grund kaldes »Smuler«, der vare blevne tilovers fra Herrernes Bord. Det var kun »Smuler« i Sammenligning med, hvad der tidligere havde været tillagt Trondhjems Ærkestol og den norske Kirke. Vardøhus (med en Del af Helgeland) var saaledes gaaet bort, og kommet i Niels Henriksens og senere i hans Sviger-sønners Vold.

Indtil videre syntes Ærkebisp Olaf nu i sikker Besiddelse af sine Len. Da indtraf i Aaret 1527 Begivenhederne med Daljunkeren. Den forbavsende Understøttelse, som Vincens Lunge og Frue Ingerd, og tildels ogsaa Ærkebisp Olaf, lod blive denne Æventyrer til Del, fremkaldte ikke uden Grund en høj Grad af Forbitrelse hos Sverigs Konge. Ikke vant til at lægge Fingeren imellem forlangte Gustav Vasa bydende deres Afstraffelse; dette skete dels tidligere paa Sommeren 1528 ved en speciel Sendelse til Kong Frederik, dels gjentoges det meget bestemt paa Lødesemødet i August samme Aar; Forholdet mellem de nordiske Konger var ved disse og andre gjensidige Klagepunkter blevet saa spændt, at Kong Frederik frygtede et aabenbart Brud og derfor afæskede Ærkebisp Olaf en Erklæring. I Anledning af disse Forhold holdtes i Oktober Maaned 1528 et Møde i Flensborg, hvor de danske Sendebud fra Mødet i Lødese atter bragte Sagen paa Bane, og hvor ogsaa Vincens Lunge var tilstede. Den 17. Oktober maatte Vincens Lunge egenhændig forpligte sig til at afstaa Bergenhus til

¹) Dipl. Norv. VI, Nr. 689.

Kongen¹⁾, og blev med det samme berøvet sin Stilling som kgl. Statholder nordenfjelds. Samme Dag er det, at de Len, som vare tillagte Ærkebisen, bleve overdragne til Brødrene Swyn; ogsaa han skulde altsaa straffes, ligesom Fru Ingerd var bleven straffet paa en noget læmpeligere Maade, idet hendes Datter Eline, hvem Vincens Lunge havde trolovet med Daljunkerens, der imidlertid nu sad som Fange i Rostok, paa Kongens Foranstaltning var bleven gift i Nyborg 1528 under et Herremøde, hvor de norske Sager havde været under Forhandling, med — Niels Lykke, der efter at have tumlet sig et Par Aar i Udlandet som Kristiern d. 2dens Mand nu havde udsonet sig med Kong Frederik, snedig og veltalende, som han var, og fra nu af i lang Tid sad fast i Kong Frederiks Gunst; allerede i August 1528 var han af Kongen bleven sendt til Norge, med Løfte om flere af Svigermoderen Fru Ingerds Len, hvilke denne ogsaa kort efter afstod til ham; udrustet med høj Rang og Værdighed skulde han danne en Modvægt mod Svogeren Vincens Lunge; denne havde fundet — sin Løkke!²⁾ Men Ærkebisp Olaf red Stormen af. Som ovenfor antydet havde Kongen afæsket Ærkebisen Erklæring om Forholdene i Norge og Daljunkerens. Denne Fremstilling indsendte Ærkebisen gennem den kgl. Sekretær Johan Fris til Hesselager, og den kom i rette Tid.

¹⁾ Original i Geh. Ark., dat. Flensborg Lørdag efter Calixti.

²⁾ Jvfr. Kong Frederiks Brev af 14. September 1531 i Dipl. Norv. V, Nr. 1087, hvoraf fremgaar, at Kontrakten (af December 1528) mellem Niels Lykke og Fru Ingerd for den sidste Vedkommende ikke har været helt frivillig. I al Fald fremkaldt af Kongen; jvfr. Norske Rigsreg. I. 17. — Om Daljunkerens Ophold i Norge henvises forøvrigt til L. Daaes Afhandl. om Fru Inger og hendes Døtre, i (norsk) hist. Tidsskr. 3die Bind. At den af J. Chr. Berg i Norske Saml. forsøgte og senere af Allen og tildels af Daae optagne Antagelse, at der har været to Niels Lykker, er urigtig, vilde det her blive for vidtløftigt at bevise. Hvad der i denne Fremstilling af Niels Lykkes Forhold strider mod Daaes Fremstilling, grunder sig paa Aktstykker, der tildels have været denne Forfatter ukjendte.

Allerede den 14. Oktober overleverede Kongen den til sin Kansler Klavs Gjordsen til Betænkning; den blev fremlagt i Vincens Lunges egen Nærværelse, og den Skildring, som den snilde Ærkebisp her havde vidst at give af Forholdene, var saa ugunstig for Hr. Vincens, at den ikke kunde andet end fremkalde Kongens Forbitrelse mod denne, medens Ærkebispens selv kom til at staa i et langt mildere Lys. Kongen selv maa dog have vaklet i sin Opfattelse af Ærkebispens Forhold, siden det endnu den 17. Oktober kunde lykkes hans Omgivelser at udvirke de ærkebiskoppelige Lens Overdragelse til Brødrene Swyn. Men Johan Fris og Klavs Gjordsen saavelsom Henrik Krummedige og Peder Villadsen viste sig hele denne Tid igjennem velvillig stemte mod Ærkebispens. Desuden kunde de danske Statsmænd ikke med Ro se paa, at en holstensk Indflydelse begyndte at gjøre sig gjældende i Norge. Sagen blev afværget; skjønt Sivert Swyn havde faaet Lensbrevet udfærdiget og endogsaa d. 7. Marts 1529 faaet et Følgrebrev til Indbyggerne i Trondhjem, ere disse Breve dog overstregede i vedkommende Registrant, og Ærkebispens vedblev at være i Besiddelse af Lenene¹).

Det er denne snilde Streg af Ærkebispens, hvortil Mester Torbjørns Skrivelse maatte henlede dennes Tanker, — en Streg, hvormed det bitre Fjendskab mellem Ærkebispens og Hr. Vincens begynder; næste Foraar er Fejden i fuld Gang. Næppe har Mester Torbjørn selv været inde i alle disse Forhandlingers Lønkroge; men hvor maa ikke hans

¹, Ærkebispens Skildring er trykt i Geh. Arkivets Aarsberetning V, Tillæget S. 4—7. Jvfr. Joh. Frises Brev af 15. Juni 1529 i Norsk Dipl. VII. Nr. 663; den her omtalte «Instrux» fra Ærkebispens, som fremlagdes, da «Hr. Vincens kom til kgl. Mst. at gjøre sin Undskyldning», maa være den i Oktbr. 1528 paa Flensborg Slot fremlagte Beretning fra Ærkebispens; thi der er ikke Spor af, at V. Lunge senere har været hos Kongen; Foraaret 1529 var han i Norge. Af Joh. Frises og flere lignende Breve fremgaar desuden, at Ærkebispens i Foraaret 1529 har sendt fornyede Skrivelser til Kongen om disse Sager.

kraftige Udfald have glædet Ærkebispens Sind! Med Hadet til Hr. Vincens dybt indgroet i sit Hjerte, endnu mere efter det mislykkede Opstandsforsøg i Aaret 1532, kunde han ikke andet end fryde sig ved Tanken om, hvorledes han den Gang havde narret paa en Gang Hr. Vincens og Holstenerne og — Kong Frederik! Og hvor alle disse Udfald dog stemmede med hans egne lønlige Tanker! Nu, da den kjætterske Konge var død, nu var Tiden kommen baade til at knuse Lutherdommen, som under Hr. Vincens's Beskyttelse havde faaet Indpas i Norge, og til at jage disse fremmede Ulve ud af Norges Skove. Store Tanker gjærede i Ærkebisp Olafs Sjæl, netop som han modtog Mester Torbjørns Skrivelse. Samtidig hørte han om, hvorledes de danske Prælater paa Herredagen 1533 søgte at sætte en Stopper for Lutherdommen. Ogsaa i Norge maatte der nu handles. Han sammenkaldte derfor til Avgust—September et norsk Herremøde i Bud i Romsdalen. Hvad han vilde gennemføre, har han selv i lønlige Øjeblikke betroet til Papiret paa forskellige løst henkastede Udkast, som endnu findes i hans efterladte Arkiv. Et af dem har til Overskrift: »Dette er den Brøst, som Norges Rige har lidt og endnu daglig lider.« Blandt andre Punkter forekommer heri: »Slottene og Lenene forlenes mod Recessen i udlandske Hænder, og derfor forfalde Slottene, og Almuen beskattes i mange Maader, og Penningene føres af Landet.« — »Island er i tyske Hænder; item Færøerne.« — »De tyske ved Bryggen i Bergen raade og regjere for Nordfarernes Velfærd og forkrænke andre Kjøbstæders Friheder og Privilegier.« Derpaa klages over Provstierne i Oslo og Bergen, som vare i danske Hænder, over at Domkirken i Bergen er nedreven, over Bortforleningerne af de norske Klostre (som for en stor Del vare i Fru Ingerds og hendes Svigersønners Besiddelse). Item Præster, Munke og Nonner og alle andre Bandsmænd lides og forsvares, hellige Dage aflægges, Kjød ædes paa Fredag, i Langfasten og paa andre budne Fastedage, Tienden udgjøres ikke rettelig; Mes-

ser holdes paa Norsk mod den hellige Kirkes Skik og Bud, Børn blive ikke skiret eller fermet, som det sig bør; Skriftemaal eller anden kristelig Undervisning agtes intet.« Som Midler herimod foreslaas: »En Skole i hver Domkirke«. Men ikke nok hermed; hele Folket skal vækkes til Daadskraft: »Item om Vaaben skal forhandles, saa at menige Mand faar Værge.« Derefter følger en Mængde Bestemmelser til Landets Opkomst, om Agerdyrkning og Fiskeri, om Selvejerjordernes Vedligeholdelse (»om dem, som selv eje Jord og ikke sidde derpaa«, — »at smaa Jorder ikke lægges under andre større Jorder«, — »at Ødegaarde maatte blive bebyggede«), om Mønten, om Lagmandsdømmernes Ordning o. s. v.¹⁾. — Paa en anden løs Optegnelse, med lignende Punkter, findes følgende betegnende Ord: »Fides catholica. — Silentio si transitur, monasteria omnia confiscabuntur. — Item omnia feuda ab aliegenis. — Item bona omnia ecclesiarum cathedralium . . . Autem demum omnium innatorum bona confiscabuntur et regnum hereditario jure spectabit (?) ad regnum Dacie«. — Den Skjæbne frygtede alt-saa Ærkebisp Olaf for sit Fædreland, at alle indfødte Normænds Ejendomme skulde beslaglægges og Norges Rige blive et Lydrige under Danmarks Krone. Betegnende nok har han med egen Haand udenpaa denne Optegnelse skrevet: »De desertoribus patriæ«²⁾.

Store Tanker fattedes Ærkebisp Olaf ikke. Men desværre — parturiunt montes, nascetur ridiculus mus! Han var ikke Manden til med fast Haand at gennemføre sine Planer og bryde Hindringerne. Rigmødet i Bud førte som bekendt til intet.

Til Slutning endnu kun et Par Bemærkninger om de to holstenske »Svin«, som i saa høj Grad havde fremkaldt Mester Torbjørns og Olaf Engelbrechtsens Forbitrelse. Af Brevet fremgaar, at den ene allerede da (1533) var død.

¹⁾ Münchener-Saml. Nr. 4096. Kristiania; lignende i Nr. 4079.

²⁾ Münchener-Saml. Nr. 4081. Kristiania.

Det maa være Follert; thi Sivert levede endnu i længere Tid; denne, der selv skriver sig »erffgesethenn thor Holtennklingk«, har rimeligvis 1532 og 33, i Anledning af Ærkebispens Frafald under Kristiern den 2dens Norgestog, atter gjort Forsøg paa at komme i Besiddelse af Trondhjem og Trøndelagen; thi først den 15. September 1541 afleverede han, efter Underhandlinger derom med Kong Kristian d. 3die, Lensbrevet af 1528 til det kgl. Kancelli mod Løfte om at faa Jemteland i Forlening isteden¹⁾. Under Grevefejden tjente han i Hertug Kristians Hær; efter Kjøbenhavns Overgivelse brugtes han til at bringe Erik Banner og Peder Ebbesen Ordren om at tage Bisperne af Viborg og Vendsyssel til Fange, med Paalæg om, at de i alt skulde rette sig efter Sivert Swyns yderligere Ordre. Til Løn herfor blev han forlenet med Sejlstrup Bispegaard i Vendsyssel, en Forlening, som han lader til at have beholdt i nogle Aar. Den holstenske Fraadser — saaledes skildres han jo af Mester Torbjørn — var saaledes en af de mange tyske Lensmænd, som fandt deres Udkomme i Danmark efter Grevefejdens Slutning. Det ovenomtalte Brev fra 1541 er dateret fra Rønneby i Blekingen; maaske han den Gang har haft en Forlening der. Efter den Tid forekommer han næppe i Danmark²⁾.

Mester Torbjørn Olafsens Haab om at se Hertug Hans som Konge i Danmark gik som bekjendt ikke i Opfyldelse. Hvor Mester Torbjørn selv i de følgende Aar er kommen hen, er ubekjendt. Endnu senere hen paa Aaret 1533 forekommer i en Inventarieliste fra Nyborg Slot »Tugtemesterens Svend«, under hvilken beskedne Titel maaske Mester Torbjørn skjuler sig³⁾. I ethvert Tilfælde er hans Stilling ved Hertugens Hof formodentlig ophørt, da denne paa Grund af Grevefejdens Storme Aaret efter maatte fortrække fra Nyborg Slot; mulig er han allerede tidligere

¹⁾ Dipl. Norv. II, Nr. 1137.

²⁾ Dansk Mag. 3. R. VI, 29; 191; 201; 220.

³⁾ Dansk Mag. 4. R. II, 5 (27. Juli 1533).

af Ærkebispen bleven kaldt tilbage til Norge. 1538 blev han Dekanus ved Trondhjems Kapitel¹⁾, den samme Stilling, hvorfra Ærkebisp Olaf i sin Tid var steget til Ærkestolen. Vi antage det dog ikke for usandsynligt, at han endnu i Ærkebispens Tid kan have faaet et Kanonikat ved Domkirken, og at han saaledes kan have været Vidne til de blodige Optrin ved Nytaarstid 1536, da Ærkebisp Olaf bragte Niels Lykke Kjætterdøden og Vincents Lunge blev myrdet, medens de øvrige dansk-norske tilstedeværende Rigsraader kastedes i Fængsel²⁾. I Aaret 1538 sendtes han af sit Kapitel til Danmark for bl. a. at rense sine Medbrødre for Beskyldningen om Delagtighed i disse blodige Optrin. Faa Aar efter indtog han under forandrede Forhold Ærkebisp Olafs Plads. Hans senere Historie vedkommer os ikke her.

Salutem ac foelicitatem in Christo Jesu humillime annuntiat[am]. Quod tanto iam tempore nullæ contigerunt vestræ paternitati ex me litteræ, Pater ac Domine Reuerendissime, horum me temporum iniuria, bellici tumultus ac reipublicæ, immo totius patriæ nostræ euersio, que me non tantum animi reddidere dubium, sed et consiliorum ac studiorum rationem interturbarunt omnem, excusant, quod huic dolori apta non suppetebat materia, quo tempore nulla aptior uisa est quam lugubris et consolatoria, quare mihi defui totus, ita me totum obsederat miserandæ patriæ nostræ calamitatis luctus, cui nunquam satis condolere potui, quandoquidem uastandi, prædandi incendiorumque finem audiui uix tandem, et quod hunc casum, damnum ac interuentionem³⁾ (que anno elapso sensit patria) nulla diutina aut tam foelix fortunæ

¹⁾ Dansk Mag. 1. R. VI. 290.

²⁾ Denne Formodning bestyrkes ved, at »Degnen» i Trondhjem tiligemed det øvrige Kapitel 1538 og 1540 afgiver Vidnesbyrd om Niels Lykkes Forhold 1535 (Dipl. Norv. V, 1091; VI, 721); dog ere disse Steder ikke fuldt afgjørende.

³⁾ ∴: interuentionem, Drab, Blodbad.

potuit restaurare prosperitas. Tum uero alterum me a scribendo deterruit, cum hic ego Principis Iunioris ministerio astrictus, vos autem hostes iudicati, adeo ego suspectus, ut ne ad parentes quidem scribere sim ausus. Nunc uero, quando eo res deuenerunt, ut post omnium rerum exhaustus atque expilationes uos in gratiam receptos audio, non sum ausus nihil ad uestram Paternitatem dare litterarum, ne non integra appareat mea fides aut V. P. meritorum in me oblitus ac officio deesse uidear aut a V. P. alienatus censear. Satis compertum habeo, Pater ac Domine Reuerendissime, quo in loco et statu res meæ sunt et uersantur hodie, uestram P. percepisse dudum, ut [his] de rebus plura scribere non sit necesse, verum qua ratione coactus huic me seruitio deuinxerim, indicare. Paternitati V. hoc persuasum esse non uelim, me hanc prouinciam suscepisse relicturum patriam dulcesque penates. Nunquam enim me huic intolerabili ac duro ministerio deuinxissem, nisi me tam urssisset parentum proteruitas, amicorum parcitas, qui plus auxiliij meis contribuere studiis detrectabant, quo diutius hanc floridam iuuentæ maturitatem disciplinis aptam honestis studiis exercitiisque conterere liceret, ubi nulli me esse adhuc usui patriæ potuisse aut utilitati parentibus comperi. Nam meum seruitium, operam et officium cupere aut uelle neminem intellexi. Nec quisquam erat, qui ad meorum studiorum profectum addere quicquam uoluit preter Reuerend. uestram P., a qua, cum multa deberem, plura petere erubesceram et impudens uidebatur, cui non cogitandam quidem gratiam habere possum, nedum debitas ac plenas gratias agere. Quapropter parentum et cognatorum subsidio mea studia ultra progredi posse diffidens et aliorum istic spe tam iactatus inani et frustatus hanc adolescentiam ualidam, promptam, beneuolam, humanitatis ac litterarum studiis assuetam otio et corpore inarcescere, crapulæ et illecebris assuescere pati non potuit animus. Ad maiora semper prospiciens quicquid aliud experiri ac pati nec ullos recusare labores quam ad ullam segnitiem et illiberalia otia conuiuere suasit ac imperauit. Animo sic fluctuante nihilque magis quam otium et

uoluptates varias respuente hæc oblata est ministerij conditio, quam ego non cunctatus lubens non alia ratione neque alio intento acceptaui, quam ut aulicos et principum mores perdiscerem, cum studia litterarum exequi non dabatur et reditus in patriam ob tempora et bellorum iniurias interceptus erat. Quandoquidem igitur huic me prouinciæ fortunæ reseruauerit benignitas, certum erat apud me hiis meis laboribus regis gratiam ac fauorem demereri, cuius liberalitate id tandem impetraturum me non diffidebam, cuius subsidio rursus ad litterarum studia redire liceret, intermissa maiori diligentia absque amicorum impendijs compensare, quos iamdudum tedet et piget maiores sumptus meorum studiorum usui suppeditare. Potuissetque id mihi mea facillime elargiri patria, modo domini patriæ (de V. P. nihil dubito) beneuolos se mihi exhibuerint. Quam mihi semper spem foelicis recollectionis Regia Maiestas magnis pollicitis auxit ac diu sustentauit. Verum ea mihi omnis Serenissimi Principis Danorum etc. regis Frederici foelicissime in Christo quiescentis morte adempta est, quæ ut publica priuataque in incertam fortunæ aleam consilia certa, ita me quoque ex tranquillo et securo animo in ancipitem coniecit deliberationem. Atque eo magis, quod nihil nunc certi ante huius Reipublicæ tranquillitatem (quæ nunc tota sine principe et rectore mæsta turbataque iacet) statuere queam. Non enim certus sum, an nos uelit Regni senatus, si hunc principem iuniorem, cui nunc seruiò, elegerit, futuros illi itidem posthac ministros, quorum ministerio et opera nunc utitur. Neque istos labores et molestias diu queam perferre, qui mihi posthac intolerabiliore erunt multo quam antea unquam. Idcirco quid mihi ipse suadeam, quid inceptem, ante hunc rerum dubiarum euentum incertus sum, nisi amicorum uti consilio. Quicquid a regni senatu statuetur, ad id omnia mea consilia adaptabo. At si hic noster Princeps iunior in Danorum regem fuerit designatus, ut uulgaris fama promittere uidetur cuiusque breui certiores erimus, sique hoc ero defunctus officio, statui me in numerum scribarum regis, si sic uestræ uisum fuerit Paternitati, conferre,

modo amici pecuniam subministrare non gravarentur, qua pro honestate uestitum commercari-queam. Scribis enim cancellariorum a rege nihil preter uictum datur, ut V. P. cognitum est satis. Nusquam alibi posse maiori esse usui uestræ P. uideor quam illic. Neque ego unquam spectabo aliud, quam patrie quomodo potissimum prodesse et inseruire queam. Proinde mearum rerum conditio, horum temporum rationes et, quæ P. uestram omnibus commendant, summa uestræ Paternitatis humanitas, precipua benignitas et prompta in omnes liberalitas, ea me omnia hoc maxime necessario tempore meo hortantur et admonent, ut confidenter ad V. P. scribere et uestram per operam auxilium expetere nihil reue- rear. Vestræ P. consilium humillime deuotissimeque cupio, quid factu mihi esse optimum ac utilissimum existimat, hic manendum an donum redeundum, si istic uestræ P. mea opera usui esse potest, idque quam primo quoque tabellario ut rescribere Vestra P. ne dedignetur, humillime etiam atque etiam efflagito. Quod V. suaserit P., deuotissime amplectar et exequi pro uiribus conabor. Me meaque omnia uestræ P. patrocínio committo atque commendo totusque me uestræ paternitati obedientem atque in omnibus obsequentem offero. Utatur V. P. me mancipio, imperet dies noctesque, omnes labores periculaque omnia contemnam, P. uestræ commodis quoquo modo, quaque uia ac ratione ut inseruire queam. Quæcunque uestræ paternitatis nomine per me hic curari queant, tuto P. V. committat. Ea omnia tanta fide tantaque sedulitate agam atque curabo pro uestræ P. erga me fide, ut uestræ P. spem de me non frustrabor, uincam uestræ P. opinionem.

In nouis, Domine Reuerendissime, que ut scribam digna duco, plane nulla sunt, que uestra P. non multo certius a presente tabellione¹⁾ intelliget. De V. P. omnes audio hic et precipue magnates proceresque regni huius honorificentissime et sentire et loqui et uestram uirtutem omnes laudare,

¹⁾ Ellers Notar, her Brevfører; ligesom Tabellarius ovenfor.

nisi sint nebulones quidam, uani nihilique homines, qui, quam fidem uestra P. pollicita sit R. M. ignorantes, eam non prestitisse incusant. Nec moueat uestram P., quod ea male audi- apud Holsatos, quod illorum aliquos suos bonis regni deuoran- dis non admiserit. Porci sunt, heluones, ganeones, bono- rum perditores, qui cum scortationibus, lusu atque luxu pa- tria obliguriuissent bona, reliquam (que parua remansit) rem uendidere omnem, apud uestram P. aurum et argentum cudere et ingentem thesaurum effodere persuasi et certo arbitantes, Qui si apud nostrates grunnire ocepissent, omnes nostra ium non tantum sues, porcos et uerres, sed armenta omnia arcuis- sent a pascuis. Sique rodere coeperint, non tantum glandes et fruges depascentur, verum etiam auri uenas omnes deuora- bunt. Quorum indolem natura intus prospiciens verum ap- tumque indidit cognomen, quod illi non moribus, sed et natura referunt. Alter iam uita functus est. Valeat, pereat alter. Non habet Noruegia glandes. O rem miseram et indignam. Non satis est mulos et lupos hactenus dissipasse et lacerasse oues, nisi et suibus demum porrigantes filiorum panes una cum micis de mensa dominorum. Dabit deus hiis quoque funem.

De Germanaia nihil preter uetera nuntiantur, Cæsarem rediisse in Hispaniam et Bononiæ a summo pontifice excep- tum magnifice et honorifice unaque cum illo magna cum solen- nitate ecclesiæ sacra peregisse. Audioque illi cum Pontifice sic conuenisse, ut breui futurum consilium generale speremus, Cæsaris uirtutem contra Turchos mirum in modum augeri et corroborari, alia post alia a Turchis trophæa ac spolia ampla referre, regiones eorum uastare, urbes arcesque diripere, vt iam creditur, totam Macedoniam et Peloponesum Græciæ sue ditioni subegisse. — De bello Lubicensium contra Bata- uos facile presens tabellio docebit. Hijs paucis Vestram P. Deo opt. max. cum corporis animique bonis deuotissime com- mendo, ne obliuiscatur V. P. pauperis Torberni, serui humil- limi. Datum Nyburgi pridie Pentecostes, Anno incarnati Christi 1533.

V. P. Humilis atque deuotus

Torbernus Olau.

Udskrift til Ærkebisp.

Bag paa med Ærkebisps Haand: M. Torbernj Olau.

Original paa Papir; Münchener-Samling Nr. 3203. Kristiania.

En dansk Præstekalk med Runer.

Af Prof. G. Stephens.

Ovenstaaende Stykke blev i Jannar 1876 skjænket til det oldnordiske Museum af en unævnt Privatmand med den Oplysning, at det var fundet ved at kaste en Grav paa Tømmerup Kirkegaard (ved Kallundborg, Arts Herred, Holbæks Amt), 3 Alen fra Kirkeskibets Mur, og i en Dybde af $2\frac{1}{2}$ Alen. Det laa i den løse Jord. Her gengives det

i fuld Størrelse efter Prof. J. M. Petersens Tegning og Kemitypi. Det er et lille Sølvbæger, men temmelig raat udført, og saa blottet for karakteristiske Mærker, at det ikke er let at afgjøre dets Alder, i hvis Bestemmelse kyn-dige have vaklet mellem Tiden fra det 11te til det 15de Aarhundrede, eller endog senere. Alt hvad vi have til Vejledning er, at det er fundet i en kristen Grav eller Kirkegaard, og at det bærer en Indskrift i Runer. Skulde det lykkes at give disse sidste en tilfredsstillende For-klaring, vilde den sikreste Oplysning om Bægerets Alder vistnok derved kunne erhverves.

Der er Grund til at antage, at Bægeret er gjort her i Landet af en dansk Guldsmed, og det har aabenbart været brugt længe og meget, saa at det ikke er saa lidt forslidt. Nogle af Hullerne ere atter istandsatte ved at gyde nyt Metal i; men et sildigere Brud er endnu aabent. Saa vidt mig bekendt, er der ikke i noget af de nordiske Lande tidligere fundet noget saadant med Runer beskrevet Bæger.

Hvad Runerne angaar, ere de lige saa raat udførte som alt det øvrige, og da de ere indridsede i Randen, ere de, foruden ligefrem Beskadigelse, meget forslidte. Vi kunne derfor ikke sikkert angive, hvorledes Arbejdet er udført; men det hele minder noget om Forsa-Ringen og nogle andre Runeristninger paa Metal, især paa Jernbeslag paa Kirkedøre. Tegnene ere enten udhuggede med et skarpt, tungt Redskab eller slaaede med et lille Stempel. I begge Tilfælde ere Forbindelseslinierne senere tilføjede med en Gravstikke; men de ere nu næsten alle forsvundne. Nogle af Stavene synes at være forkortede eller symboli-

1)-Det maa her erindres, at Kalken ofte var udsat for megen Gnid-ning ved at anbringes i Præstens Vadsæk eller Sadeltaske, naar han maaske drog om med sit portative Alter. Ligeledes kan be-mærkes, at det i visse Tilfælde var Præsten tilladt, naar den syge, der skulde berettes, var for svag til at synke Brødet alene, at ad-ministrere viaticum in extremis saaledes, at Brødet dypedes i Vinen, ved hvilken Lejlighed Kalkens Nærværelse altsaa var fornøden.

serede paa gammel Vis, og minde om Træk i Helsing-runerne, Forsaringen, Rækstenen o. a.

I mit Runeværk (pag. 533–5) har jeg talt om de mange forskellige Gjenstande, paa hvilke Ruuealfabetet forud blev indgravet, for at alle kunde blive bekendte med dets Stave. Deriblandt har jeg fremhævet forskellige Ting benyttede af Præsteskabet og Kirken, saasom Funter, Klokker, Gulvtegl, Piller o. a. Her finde vi nu Rune-Staverækken paa et Sølvbæger, hvilket jeg antager for en Præsts Kalk eller Kommunionbæger¹⁾, bestemt til hans eget Brug, og ikke til Anvendelse ved Nadverens Uddeling til Menigheden. Bægeret er nemlig saa lille, at det aldrig kan være anvendt paa sidst nævnte Maade²⁾. Paa den Tid, da den kristelige Tro i den romersk-katholske Skikkelse var fuldt grundfæstet i Danmark, havde man desuden ophørt med at uddele Sakramentet under begge Skikkelser; Lægfolk fik kun Brødet, Præsterne alene fik baade Vinen og Brødet. Bægeret kan altsaa ikke være fra Kristendommens første Tid her i Landet, men i det tidligste fra Slutningen af det 12te eller Begyndelsen af det 13de Aarhundrede, da den ny Skik, hvorved Kalken unddroges Lægfolk, begyndte at blive almindelig. Ved denne egenmægtige Forandring i den oprindelige kristelige Kirkeorden blev altsaa Alterbægeret Præstens særegne Kjendemærke og Forrettighed, hvilket atter medførte den Skik, at Præster begravedes med deres Bæger paa Brystet. Der findes mange Exempler herpaa i England og andre Lande; men jeg kjenner for Tiden kun to saadanne fra Danmark. De ere begge omtalte i Nye Danske Mag. VI, 89 (sml. den tilhørende Tab. I.). Det ene var det simple Alterbæger, lidt over 4

¹⁾ Det er en fejlagtig Antagelse, at Kalken kun blev given Ærkebisper, Bisper, eller Abbeder med i Graven. Vi have overflødige Beviser paa, at den ogsaa blev nedlagt i Graven med Præster i Almindelighed uden Hensyn til deres Rang.

²⁾ Saa smaa Bægere som dette ere sjældne. Sammenligningsvis smaa ere derimod ikke ualmindelige.

Tommer højt, der fandtes i Ærkebiskop Absalons Grav i Sorø, da den blev aabnet 1827. Dets Kanter vare saa skarpe, at det øjensynlig aldrig har været brugt, men maa være anskaffet til dette Øjemed. Ærkebiskoppen døde 1201. Bægeret beskrives saaledes: »Af Sølv, i den sædvanlige ældre Form, meget tyndt, uden Prydelser eller Indskrift. Saa vidt man ved Gravens Aabning kunde se af Armenes Stilling, havde Bægerets Fod været omsluttet af Ligets foldede Hænder, saaledes som det ofte ses paa gamle Gravstene«. Det andet beskrives saaledes: »Dette Bæger blev fundet i en Grav, der for nogle Aar siden blev aabnet i Roskilde; det har omtrent samme Form, men er kun af Tin, og var hensat ved Siden af Liget, der var begravet i Munkedragt¹⁾. — Paa denne Tid blev det forbudt at bruge Alterbægere af Træ eller Kobber; som oftest vare de af et kostbart Metal, eller i Nødsfald af Tin. Glas var nu for det meste gaaet af Brug.

At Kalken saaledes var Præsternes Kjendemærke, ledte til, at den i Middelalderen ogsaa blev indhugget paa deres Gravstene, med eller uden Kors eller Indskrift, saaledes at

¹⁾ Februar 1876. Arkivar Herbst har netop nu venlig henledet min Opmærksomhed paa et fjerde Alterbæger — om det ellers er et saadant — som nylig paany er blevet undersøgt i det oldnord. Musæum. Det er af samme Størrelse og Form som det fra Tømmerup; men det er kun af Messing. Det er øjensynlig slidt. Rimeligvis har det været en Kalk, da dets Lidenhed og ejendommelige Form ikke stemmer med de Bægere til verdsligt Brug, som vi have fra Middelalderen, men nøjagtigen ligner de sædvanlige Alterbægere. Da det ikke har noget Mærke, Prydelse eller Indskrift, er det umuligt at bestemme dets Alder. Ventelig har det tilhørt en meget fattig Præst, da det er af et saa billigt Stof. Saadanne Ting af Kobber og Messing maa ofte være blevne benyttede af det ringere Præsteskab, ellers vilde vi ikke saa hyppig finde dem forbudte. Ifølge Musæets Katalog blev Bægeret 1867 skjenket til Musæet af Gaardmand Christen Hedegaard i Sevel ved Holstebro og angaves som fundet i »Galgehøj« i Fly Sogn. — Jeg veed ikke af, at noget saadant Bæger er udtrykkelig angivet som fundet i nogen Grav i Sverig eller Norge.

alle, som saa' et sligt med Kalken prydet Gravmæle, kunde vide, at en Gejstlig af højere eller lavere Grad hvilede derunder. Saadanne med Bægere prydede Gravstene ere ikke ualmindelige i Norden. Naar der paa Stenen er afbildet nogen Figur, holder denne Bægeret for Brystet. Dette er ogsaa Tilfældet med det smukkeste Exemplar, jeg kjender af et saadant Gravminde, nemlig det over Biskop Niels i Roskilde, som døde 1395. Men hele denne Sag kan bedst undersøges i Upsala, i hvis herlige Domkirke der endnu findes næsten et halvt Hundrede saadanne af meget interessante Former. De gaa ned til første Halvdel af det 16de Aarhundrede. Afbildninger findes i Joh. Peringskiølds værdifulde »Monumenta Ullerakerensia cum Upsala nova illustrata« (Stokh. 1719. Fol.).

Hvad nu Alfabetet paa den omtalte Kalk angaar, da maa det være indskrevet der, ikke blot for at opfriske den gode Præsts egen Hukommelse, men ogsaa for at han derefter kunde undervise de unge Mennesker, som vare betroede til hans Varetægt, især dem, der beredte sig til selv engang at blive Præster. Thi Runerne bleve benyttede af Kirken i Formaal, der baade berørte Kristendommens Udbredelse og Litteraturen.

Saadanne Rækker af Runestave paa Sten, Metal, Træ, Pergament, Papir osv. haves i stort Antal. Mange ere ufuldstændige, idet Stave ere udeladte, enten af Skjødesløshed eller hændelsesvis, eller, efter hvad man kan formode, fordi de underforstodes, ligesom vi, idet vi sige eller skrive ABC, mene hele det latinske Alfabet. Ofte standser Rækken af sig selv, fordi der ikke fandtes Plads til flere Tegn, saa at det hele paa en Maade ender med et underforstaaet: et cetera. Der er nemlig talløse Variationer; ikke blot har et Bogstav to eller flere Former, fra Tid til Tid eller Sted til Sted, men disse Former selv ere stadig Forandringer underkastede, enten af Skjønhedshensyn, eller af Hensyn til Stedet, hvor de anbragtes, Skrivefladens Beskaffenhed, dens Haardhed eller Glathed

og endelig spillede Skriverens Behag eller Lune en vigtig Rolle. Og i den tidligere Middelalder forekomme disse Alfabeter ofte i Overgangsformer eller blandede, idet nogle af Tegnene vise hen til det ældre og længere, andre til det yngre og kortere Alfabet. Paa den Maade have vi alle mulige Forskjelligheder, og der varieres mellem 30—40 Stave ned til de senere sædvanlige 16, eller endog færre.

Naar vi nu tage Tegnene paa Kalken for os og be-
tragte dem i dette Lys, vil det blive klart, at den jævne
Skriver paa Randen har gjengivet et Rune-Futhork
paa 21 Stave, fulgt af en Tidsangivelse. — Som
bekjendt kaldes Runealfabetet Futhork, fordi det begynder
med et F og gaar videre i denne Orden. Lad os nu tage
ethvert Tegn særkilt for:

1—3. F, U, P. Om disse er der ingen Tvivl.

4. O. En af de mange Variationer af O, hvad enten
det nu er en Modification af det oldengelske \mathfrak{O} , eller ogsaa
af det nordiske \mathfrak{O} . Er det første Tilfældet, da er det
forkortet, fordi Pladsen var for lille og ikke passende til
den Art Bogstaver; er det sidste Tilfældet, da ere de to
Sidestreger stillede saaledes, for ikke at komme for tæt
til hinanden, af den samme praktiske Grund. Saadanne
Variationer i det skandinaviske Tegn for O ere utallige,
idet Sidestregerne stilles i alle møjlige Retninger, til højre
eller til venstre, opad eller nedad, alene paa den ene Side
eller løbende paa begge Sider, med andre Forskjelligheder.

5. [R]. Der er et Hul her, og Pladsen er meget
slidt. Her vente vi det sædvanlige R, og der er Plads
nok dertil. Men Sporene ere saa svage, at vi ikke kunne
sige, om det er udeladt som underforstaaet, eller forsvun-
det ved Beskadigelse og Slid.

6. K. (eller C). En af de mange Variationer af det
oldnordiske Tegn for dette Bogstav.

7. H. Ogsaa et oldnordisk Skriftegn; det skandina-
viske er sædvanlig \mathfrak{H} . Sidestregen tilhøjre er øjensynlig
bortslidt, og Tegnet var oprindelige \mathfrak{H} . Hvis ikke, da er

dette Tegn afkortet, som det saa ofte er Tilfældet med saadanne Stave.

8. N. Det sædvanlige Tegn.

9. I. Ligeledes. Medens nogle af Runerne ere langt fra hinanden, ere disse to sidste nær ved hinanden. Men de ere begge fuldkomment tydelige.

10. A. Tydeligt nok. Er den velbekjendte oldnordiske Vocal A, her paa dens bestemte Sted i Futhork, som i saa mange andre af de gamle Alfabetter, baade paa Metal og i Manuskript, istedenfor det senere skandinaviske Tegn **4**, som fortrænger den i det senere eller skandinaviske Futhork. Jeg har mere end een Gang henledet Opmærksomheden paa dette afgjørende Bevis for, at det oldnordiske **Y** er Vocalen A, og ikke **-R**, **R** finale, eller nogen anden hvilkensomhelst Konsonant. Her have vi et fjerde metalisk Vidnesbyrd om denne Kjendsgjerning.

11. S. Saa vidt vi kunne se af dets meget slidte Form, var der her oprindelig indridset **v**, et af de talløse S-Tegn i den oldnordiske og skandinaviske Staverække.

12. T. Her med en lige Topstreg, hvorpaa vi have mange andre Exempler.

13. B. Nu ser det ud som **k**, en Form, hvori dette Bogstav ofte findes paa Mindesmærkerne. Hvis de finere Linier ere udviskede ved Slid, som det er rimeligst, har Runen fra først af været det almindelige **B**.

14. M. Det oldnordiske **ᚱ** (*M*) og **ᚳ** (*D*) ere ofte simplificerede til et fælles **ᚱ**, som baade kan betyde M og D — just ligesom vi ved at skrive hurtig sammenblende n og u, in, ni m osv. Som vi ogsaa vide, er M hyppig endnu mere forkortet. Saaledes have vi tre gamle Exempler paa **ᚱ** for M. Her er det kun antydnet eller symboliseret i en endnu mere forkortet Skikkelse, da der var saa knap Plads paa den smalle Rand.

15. L. Vi maa erindre, at om end den almindelige Futhorkororden er LM, er der dog mange af Alfabetterne, hvoriblandt flere af stort Værd og Ælde, hvori Bogstav-

ordenen er **ML**, netop som her. **ᛚ** (**L**) er ikke ganske tydeligt paa Bægeret; men det kan dog med blotte Øjne skimtes paa sin rette Plads, og med Øjerglas er det endnu umiskjendeligere. Der er desuden Plads nok til dette Bogstav.

16. **E**. For nogle af Stavene i det ældre Futhork er der ikke nogen afgjort fast Orden, hvorom de ældste Alfabetter paa Metal afgive Vidnesbyrd. Det kan derfor ikke være særdeles paafaldende at finde **E** paa denne Plads. At det nemlig er et **E**, er vist. Bogstavet findes undertiden simplificeret; men her er det hele **M** næsten bevaret.

17. **D**. Det næste Tegn har været et **D**, af skandinavisk, ikke af oldnordisk Form. Men de finere Linier ere afslidte. Tilsyneladende har det oprindelig været det sædvanlige **ᛞ**.

18. **yO**. Dette oldnordiske Bogstav er tydeligt nok. Enten det er indridset **ᛞ**, som her, eller **ᛞ**, hvad der er almindeligere, har det samme Betydning.

19. **NG**. Ogsaa tydeligt. Dette karakteristiske Bogstav har mange Former (se mit Runeværk p. 149, hvor der findes mere end et Dusin Varianter, til hvilke der ved senere Fund er kommet endnu flere).

20. **Æ**. Hvad vi se her, er kun en skraa Streg; men der er Spor af en Krydslinie, og jeg tvivler ikke om, at der oprindelig har staaet **ᛞ**, det velbekendte **Æ**.

21. **Y** (**CE**, **ϕ**, eller **-R**) ikke tydeligt, da Randen har et Brud. Dette Bogstav ender det sædvanlige korte skandinaviske Alfabet. Det har talløse Former. En af disse er **ᛞ**, tilsyneladende Tegnet her.

Saaledes: 1) dette Bæger-Futhork; 2) det skandinaviske:

1. **F**, **U**, **ᛞ**, **O**, (**r**), **K**; — **H**, **N**, **I**, **A**, **S**; — **T**, **B**, **M**, **L**, **E**, **D**, **yO**, **NG**, **Æ**, **CE**,
 2. **F**, **U**, **ᛞ**, **O**, **R**, **K**; — **H**, **N**, **I**, **A**, **S**; — **T**, **B**, **M**, **L**. **CE**.

Nu er det fuldstændigt umuligt, at den Rækkefølge af Runer paa Bægeret, hvoraf de fleste ere utvivlsomme og ubestridelige, og de andre ikke mere »barbariserede«, end vi finde dem paa talløse andre »orthodoxe« Mindesmærker,

kan være Tilfældets Værk. Vi have her tydelig for os et regelmæssigt Overgangs-Runealfabet, hovedsagelig oldnordisk, paa sædvanlig Vis. Det har endnu, paa det Sted og til den Tid, da det optegnedes, fastholdt 21 Bogstaver, af hvilke de 19 ere oldnordiske eller fælles for begge Alfabetter, medens 2 ere senere eller skandinaviske.

Efter min Mening er alt dette tydelig nok; men hvad betyde de Tegn, som følge efter Alfabetet? De maa enten være meningsløse, eller Runer, eller Romerbogstaver, eller Tal. Hvis det sidste er Tilfældet, ville de afgive Tidsbestemmelsen.

Der er ingen Grund til at antage Tegnene for meningsløse. De se regelmæssige nok ud, og her kan sikkerlig ikke være Tale om Trylletegn eller Amuleter. Runer er det ikke, naar man tager Ordet i dets almindelige Betydning. Det kan man se med eet Øjekast. Romerbogstaver ligesaa lidt, naar Ordet tages i dets egentlige Mening. Den sidste Antagelse bliver altsaa ene tilovers. Det maa være en Art Cifre eller Datering.

Vi vide nu imidlertid, at de gamle Runeristere ikke havde noget Tegn (hverken Bogstav eller andet) til at udtrykke Taltegn. Alle deres Talord ere skrevne helt ud. Datering er derfor fuldkommen ukjendt i den virkelige Runealder. (Se mit Runeværk p. XVI). Datering, og særlig med Cifre, er et Laan fra Latinen, og findes ikke før den latinsk-kristelige Dannelse var vidt udbredt og fuldkommen befæstet. Tidfæstede Rune-Klokker (dog ikke med Taltegn) gaa kun tilbage til det 13de Aarh., tidfæstede Rune-Gravstene (ikke med Taltegn) til det 14de. (Det ældste Exempel, paa Gotland, er fra Aaret 1326). Forsøgte Runesmedene sig paa at angive nogen Tidsbestemmelse (udenfor den gjængse Form med Regjeringsaar, skrevne helt ud) toge de deres Tilflugt til andre Udveje. En var den særlig kirkelige Maade ved Udregning af Kirkekalenderen, med Gyldental og Søndagsbogstaver, hvorpaa vi have saa mange Prøver fra Øen Gotland. Som Exempel kan anføres

Slutningen af Indskriften paa Hangvarstenen (C. Säve, Nr. 20):

ÞA UAR UR PRIMSTAFR OK ÞOS SUNUTAHN EN
HAN DO

Da var N Primstav (Gyldental) og þ Søndag (Søndagsbogstav), dengang han døde..

Udregnet ved Hjælp af Runestaven udkommer her Aaret 1350.

En anden Maade var ved mekanisk Efterligning eller Runisering af Romertallene. Her kan jeg takke den norske Arkæolog Ingvald Undset for et godt Exempel, nemlig Skjelstenen ved Eggemer, Ringerike i Norge, undersøgt og afskrevet af ham i Maj 1875. Bag paa er følgende Tidsangivelse indristet, langt senere end selve Indskriften:

ΥÞϚϕϕϕϕ : ÞΛΗ : ϕϕΙΙΙΙ : ΥϚ ΛΙ :

Disse Runecifre ere kun gamle Venner i en ny Skikkelse. Υ, Runen for M, er her taget som det første Bogstav af Mille, som sædvanlig paa Latin. Saa Þ, svarende i Skikkelse til det lat. D = 500. Rune-L er som i Latin brugt for 50. Runestaven ϕ blev almindelig brugt for X i disse senere Runealfabeter, der bleve udfyldte og ordnede saaledes, at de kunde passe med det latinske ABC. Men Romertallet X er 10. Tegnet Ι er selvfølgelig 1, ligesom i Latin. Vi faa altsaa:

MDLXXXIX : ÞAN : XXIIII : Marti Ϛ: 1589 den 24.
Marts.

Hist og her gjordes stedlige Forsøg paa at bruge konventionelle, kunstige Halvruner som Taltegn, og deres Form afhænger da af Runeristerens Indbildningskraft og Opfindsomhed. Jeg kjender kun to saadanne Mindesmærker. Den ene er Kirgiktórsoak-Stenen i Grønland, som ender med:

som er bleven forklaret paa forskjellig Maade. Men alle ere enige om, at den angiver Tiden. Efter min Mening kan den forklares ved den i Middelalderen almindelige Skik at udelade Tegnet paa 1000, netop som vi selv nu saa ofte gjøre. Paa denne Maade have vi 2 Tegn for C (100), 3 for X (10) og 1 for V (5); saaledes staar der 235, det vil sige: 1235, hvilket passer nøjagtig med Stenens Alder, saa vidt vi kunne dømme af alle Omstændigheder. — Det andet er Norum-Funten i Bohuslen, som ender med Tidsbestemmelsen

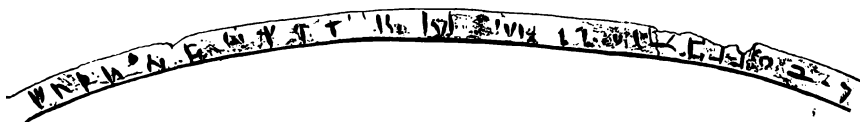
Her har jeg ogsaa antaget, at Tegnet for M (1000) er udeladt, medens vi have 3 konventionelle Halvruner for C (100) og 2 for X (10), altsaa 320, det er: 1320, hvilket ogsaa passer godt, skjønt Stenhuggeren i sine Dekorationer paa Funtens Sider har fulgt ældre Traditioner.

Naar vi nu komme til Bægeret, tror jeg, at det fremviser en fjerde Maade af en Art Runedatering, meget beslægtet med den sidst omtalte. Det konventionelle, fantastiske Tegn for M (1000) synes at have været en Art af oldnordisk **M**, simplificeret til \square . Den venstre Halvdel er beholdt som M (1000); den højre Halvdel som C (100). Thi det første Tegn er [, det andet og tredie (beskadigede foroven) rimeligvis], efterfulgt af et lille $^{\circ}$. Dette giver os MCC $^{\circ}$, eller Millesimo Ducentesimo, 1200. Men der blev Runeristeren standset; der var ikke paa Randen Plads til 2 Tiere, 1 Fem og 2 Ettal hverken i Runer eller Romertal, hvorfor han klogt og praktisk tilføjede — med arabiske Tal — et 2 og et 7. Det hele udgjør altsaa: 1227.

Vi have set, at Bægeret næsten afgjort maa være en Præstekalk, og at det i saa Tilfælde ikke kan være ældre end omtrent Aaret 1200. Det er Grændsen paa den ene

Side; paa den anden Side bærer den ganske vist et Rune-Futhork med 21 Stave, af hvilke ikke færre end 19 tilhøre den oldnordiske eller almindelige Staverække. Det er aldeles utroligt, at det skulde være ristet senere end Aaret 1300. Dette er Grænsen til den anden Side. Den ovennævnte Tidsbestemmelse vil derfor kunne passe med hvad vi vide om Gjenstanden selv og om Runerne.

Hvis denne Forklaring af Tidsangivelserne alligevel skulde blive forkastet, og hvad enten vi betragte Bægeret som helligt eller som verdsligt, ældre eller yngre, og hvad enten vi give de sidste konventionelle Tegn nogen eller ingen Mening, saa er det vist, at dette gamle Sølvbæger bærer et Runealfabet paa 21 Bogstaver, af hvilke kun 2 afgjort tilhøre det senere Futhork. Jeg meddeler her hele Linien af Runer og Tegn paa Randen, som det findes, i Prof. J. M. Petersens Facsimile, med en Linie under af mig selv, indeholdende de normale Former som Bægeret uden Tvivl har fremvist, inden det blev slidt og beskadiget. I den tredie Linie har jeg tilføjet de tilsvarende sædvanlige Bogstaver.

Y D P R (R) H H T Y V T B M M 7 2 0 1 4

F, U, P, O, R, K, H, N, I, A, S, T, B, M, L, E, D, yO, NG, Æ, Æ.

Efter min Mening betyde de sidste Tegn, som jeg har sagt: MCC^o27, eller 1227.

Efter Forfatterens engelske Mnskr. oversat med faa Forkortelser af H. F. Rørdam.

Smaastykker.

I.

Nogle Bidrag til norsk Kirkehistorie.

Ved Bibliothekar L. Daae.

1.

Samtidig Beretning om et Præstevalg i Oslo 1602.

Det her meddelte Brev findes i Orig. paa det st. kgl. Bibl. i Kbhvn. i den saakaldte »Bøllingske« Brevsamling. Det omhandlede Valg har nogen Interesse, fordi Christian IV personlig interesserede sig for Sagen; Kongen opholdt sig nemlig som bekjendt i og ved Oslo den største Del af Efteraaret 1602, og havde dengang medbragt ogsaa Dronningen, et Særsyn i Norge, som ingen Dronning havde set siden den store Margretes Dage, naar undtages, at Dorothea af Sachsen-Lauenborg 1529 havde fulgt sin Mand, der dog dengang ikke var antagen til Thronfølger, end mindre bleven Konge, op til Oslo. Brevskriveren, Anders Bentsen Dal, en dansk Mand, var Biskop i Oslo 1601—7. Om Hr. Ole Nilssen vides omtrent Intet. Mag. Thomas Lagesøn, som 1602 fik Oslo Sognekald, var født 1566 paa Modum i Oslo Stift, hvor Faderen var Sognepræst, blev 1586 indskreven som Student i Rostok, 1594 Sognepræst i Thoten. Ved Christianias Anlæg blev han første Sognepræst der og døde i den store Pest 1630. Flere af hans Sønner omtales i Forf. Lex. En af dem, Anders, blev Fader til den bekjendte Rektor Høielse i Nykjøbing p. F.

Salutem nullo morbo aut contagio infirmendam, per Christum. Quum, Reverende Domine Thoma, divina vlciscente iusticia, nostra ex ingratitude lacessita, vir sanctæ recordationis, Dominus Olaus Nicolaj, Pastor Asloiensis, 4. Novembris e vivis exemptus, et ancillula mea eodem die extincta esset: Ego confestim ad portum Moss appellatum, ad Maiestatem Regiam exire jubebar. Quò etiam postridie feliciter satisque tempestivè perueni. Quamuis autem me diligentissimè et subjectissimè excusarem, et me domi meæ funus adornare omnibus reuelarem: nihilominus tamen ad illustrissimi Domini Regis colloquium die 6. Novemb. sum vocatus. Quo die variis de articulis inter ipsius Maiestatem, Dominum Proregem et me solos, vltro citroque habitus est sermo. Nec prætermissa est illic consultatio de idonei alicujus viri in D. Olai locum substitutione. Tuum autem nomen præ reliquis honorifice est in auribus Regis cum clementi ipsius approbatione nominatum. Interea, dum ego illustrissimi Regi et Reginæ cum aulicis reliquis valedico, et ad nostros me recipio, funera nostra domi sepeliuntur. Proxima exinde dominica, quam 24. a Trinitate hoc anno numeravimus, concionem Asloia habui, et coetum vniversum ad preces devotas pro pio, erudito ac gravi viro ad pastorum urbis nostræ eligendo et vocando sum cohortatus: ita ut tota mihi ecclesia profusis ad Deum lachrymis de re tam maximopere necessaria supplicare visa sit. Habita sunt dehinc senatusconsulta, audita prudentiorum suffragia: Sed diuino in hisce omnibus instinctu factum, ut omnium voce & hortatu in te unicum sit conclamatum. Te videlicet omnibus et singulis exoptatissimum fore loci hujus pastorem. Unde factum, ut cum Domini Proregis Georgii Friisii, tum etiam meas ad te literas humillime petierint, quibus te ad functionem hanc capessendam Dei, Regis et Ecclesiæ verbis invitaremus. Qua in re, utpote pia, honesta, nec minus utili, quam necessaria, meam illis operam denegare non potui. Qvocirca mi D. Thoma, quam possum diligentissime maximeque serio te exhortor, ut functionem hanc, quæ tibi nullis modis eam ambienti, tam legitimis tamque æqvissimis rationi-

bus offertur, ea, qua exoptamus, animi promptitudine complectaris. Deus namque te vocat per media summa et optima. Gaudebis hic cum aliorum bonorum et doctorum virorum collegio, tum etiam quotidiana mea, quoad vixero, familiaritate et assistentia. Stipendium pastoris, quod satis hactenus optimum fuit, regia adhuc (si morem gesseris) liberalitate augebitur. Vides, Deum nolle, ut ætatem tuam totam ruri disperdas. Esse enim te ad maiora ab ipso creatum, prædestinatum, electum ac vocatum. Neglectis proinde, quæcunque objicientur, obstaculis, diuinum sequens ductum, de mutando loco nihil ambi-gens cogita. Ne Deum offendas, et magistratui, quam optime tibi iam faventi, tergiuersando frontem corruges, et nihilominus tandem ad obsequium præstandum autoritate interposita compellaris. Non est, quod dubites, quin hosce multi honores ambiciose venentur. Tanto vero illi erunt tibi honoratiores, quanto minus sollicite in eos te inhiauisse omnibus est notissimum. Tanto erunt etiam tibi in ministerio hoc successus faciliores et foeliciores. Ego autem nunc epistolam hanc ad te meam voto claudam: exoptans, ut divino confirmatus Spiritu, oblatam prompto recipias animo conditionem, forti constantique sustineas, et invicto perferas in Deiglioriam multorumque cum tua salutem. Amen. Categorici aliquid et exoptati nobis responde, et ad novi anni initium (quod Deus faustum velit esse) apud nos comparere, in ecclesia docere, et nobiscum colloqui non recuses. Vale. Asloia die 15. Decemb. Anno 1602.

Tuus ex amino amicus

Andreas Benedictus Dallinus.

Udskrift: Hæderlige oc Vellærd Mandt Her Thomas Laugessøn Sognepræst paa Thodten, min synderlige gode Venn, gaudsche venligenn tillschreffuit.

Paategning: NB. Dette gamle og rare Brev har Provsten Dorph laant af mig for at indtage en Copie deraf i sin Bispehistorie, vedgaar

C. Hammer.

Melboestad i Gran Sogn d. 16 Juni 1764.

2.

En Antegnelse om Thomas v. Westen.

(Af Mag. Michael Tyrholm, Provst og Sognepræst til Vanse paa Lister. Den samme Tyrholm, om hvem se min Meddelelse i Illustr. Nyhedsbl. 1859 Nr. 7, er ogsaa Forf. af et ikke uvigtigt Haandskrift: *•Diplycha Episcoporum Stavangriensium et Christiansandensium•*. Den her meddelte Notits findes i Chr. Univ. Bibl. Mscr. Nr. 260 Folio.)

Til et Bevis paa hans gudelige Sind kan jeg og erindre, at jeg engang i mine unge Dage (1710, ni fallor), da jeg var 19 Aar gl., havde Leilighed at være med ham paa et Skib ude paa Kjøbenhavns Rhed, som han vilde betinge sig med til Norrig. Da han nu talede sammen med Skipperen i Cahyten derom, fandt han ham ikke moraliseret, men en grov Ordgyder, som talede meget letsindig om adskillige Ting og iblandt andet roste sig selv meget af sine Sø-Togter, men slet intet havde Gud i Munden etc., hvorpaa von Westen svarede saa: Dette kommer mig for, ligesom der meldes om Pave Adriano VI, som havde været Kejser Carl V's Informator, at da han var kommen til den pavelige Stol, skrev han paa en Tavle: *Ultrajectum plantavit, Lovanium rigavit, Caesar dedit incrementum*, hvorunder en Anden siden skrev disse Ord: *Hic Deus nihil fecit*. Hvilket han applicerede og moraliserede for Skipperen, saa han skammede sig, og von Westen sagde, han vilde søge en anden Leilighed. Dette anhørte jeg som en opbyggelig Lærdom, jeg og lagde paa Hjerte.

Jeg har engang havt den Fornøielse at høre ham prædike i den gamle Slotskirke for Høilovl. Ihuk. Kong Frederik IV. Dom. 10. p. Trin., som jeg vel mindes, at han havde det Exordium: *Habac. 3. v. 2. Herre, der jeg hørte Tidende fra Dig, da frygtede jeg; da han prædikede med stor applausu og særdeles pathetisk.*

3.

Et Brev om Johan Ernst Gunnerus.

Om J. E. Gunnerus, der som bekjendt var Biskop i Trondhjem († 1773), men forøvrigt især har gjort sig fortjent

som Naturgransker, og hvis Navn er knyttet til den af Struensee paatænkte Reform af Kjøbenhavns Universitet, henvises navnlig til Meddelerens »Trondhjems Stifts Bispehistorie« S. 174 flg., og til Schiødtes »Af Linnés Brevvexling, Aktstykker til Naturstudiets Historie i Danmark« (Naturhist. Tidsskrift 3. R. VII, 408 flg.). Nærværende Brev meddeles efter en samtidig Afskrift i Christiania Universitets-Bibliothek, Mns. Nr. 260 Fol.

Summe Venerabilis Dne D. et Professor,
Fautor exoptatissime!

Quod paucis hisce literis eruditos Tuos labores, quibus rem literariam sacram exornas, atque Ecclesiam Christi adjuvas ac tueris, interpellem, condonabis facilis, ac favebis etiam petitioni meae, quantum poteris (tantum de humanitate pietateque Tua mihi polliceor), ubi argumentum literarum mearum cognoveris. Mag. Gunnerus e Norvegia, quae et mihi patria tellus est, oriundus, sed jam diu inclytæ Universitati vestrae civis neutiquam incelebris, jam dudum id egit, ut officio alicui sive sacro sive academico a Rege nostro Augustissimo Optimoque admoveretur. Jamque etiam id agitur serio, ut petitioni ejus fieri queat satis, ubi occasio fuerit, et constiterit paulo exactius, quali quidem provinciae debito cum fructu exornandae is imprimis aptus videatur prudentibus piisque viris e propinquo eum noscentibus. Tuo autem iudicio fideique Tuae plurimum tribuimus ea de re solliciti. Rogo igitur precorque, ut quam primum animi Tui sententiam exponas indicesque, in quam partem convertendae potissimum cogitationes sint ingenio Gunneriano cognitaeque eruditioni ejus valde faventibus, debitamque simul, id est, ut nosti optime, summam publicae Christianaeque rei juvandae habentibus rationem. An Parochiae alicui praeficiendum eum censes Pastorem animarum? An in Gymnasio aliquo Professorem designandum? Idem an recte fieri posset in Equestri Academia Sorana, aut in ipsa hac Universitate Regia, quaererem etiam, si probabile videretur, aut illic, ubi Professorum

nemo senex est, aut heic loci, ubi quatuor jam habemus designatos Professores, decedentibus successuros, intra tempus haud nimis longum, vacuum futurum locum, quem Gunnerus adire posset. Non scio satis, an intra breve tempus nancisci queat munus aliquod in Universitate hac Professorio proximum et suppar, sed tale, ut et eruditionem Theologicam simul et Philosophicam non exiguam, et pietatem etiam veram prudentiamque exigat, quantum sc. habere is debeat, cujus sit et cognoscere exactius, et regere etiam studia vitamque centenorum aliquot Theologiae studiosorum. Cuperem tamen, quid de Gunnero hoc respectu promittas, ita doceri, ut noveris simul, malle me atque minus noxium censere, Professore aliquem (imo ut apertius loquar) duos tresve non idoneos maxime optimosve esse, quam in electione ad istud Professorio suppar officium errari gravius. Tantum hic nempe hic error, si committitur, civibus nostris, Universitati, rei literariae, ecclesiae, emptisque sanguine Christi animabus, afferre poterit detrimenti. Taceo non posse non miserum esse, qui officium susceperit sibi non aptum, idque de isto cumprimis officio valere. Non una ratio credere jubet Gunnero Te bene cupere, plures vero, Te Ecclesiae reique literariae juvandae studio ardere. Quapropter non spero tantum, sed confido etiam audaciusculae petitioni meae haud illibenter Te facturum esse satis. Si quid vicissim fuerit, in quo mea opera utilis Tibi esse possit, jube modo, et habebis obseqventem. Puto Bernhoftium, Ephoriae cujusdam meae alumnum, aliquot jam annis sacris apud vos studiis invigilantem, inter meliores Tibi notum probatumque esse.

Patronus Universitatis nostrae Illustriss. Comes Jo. Lud. Holsteinius, Consiliariorum Regionum in Senatu Sanctiori Primus p. p. meis verbis salvere Te atque valere quam optime jubet. Ego vero DEum ex animo precor, ut Tibi Tuisque semper adsit favens, Teque quam diutissime incolumem servet inclytissimaeque Universitati Jenensi, Ecclesiaeque vero Christianae laboresque Tuos omnes faciat quam maxime fruc-

tuosos! Idem nominatim Filiis Tuis tantam jam nominis celebritatem merito suo adeptis precor.

Hauniae d. 23 Martii 1754.

Summe Venerabili Nomini Tuo
addictissimus

Petrus Holmius.

P, S. Haud scio annon oporteat ea, quae respondere dignaberis, legi a Patrono laudatissimo sed laudibus meis majori, adeo is a literis et Ecclesiae Christi regnisque immortaliter meritus est et meretur in dies. Quin fieri poterit, ut ipsi Augusto exhibenda sint. Poteris igitur in adjecta schedula monere, si quid epistolae ipsi commode ob indicatam rationem inseri non poterit, quod scire tamen me velis. Vale.

A Monsieur, Monsr. Jean George Walch, Premier Docteur et Professeur en Theologie dans l'illustre Université de Jena pp.

ad. Jena.

Franco.

II.

Om Flytningen af Hans Brüggemanns' Altertavle.

Til Supplering af de Efterretninger, som Kandidat H. M. Fenger, foran S. 5—33, har meddelt om Billedskjæren Hans Brüggemann og hans berømte Altertavle, har Hr. Arkivsekretær Matthiessen henledt Udgiiverens Opmærksomhed paa, at der i Aaret 1533 forekommer en Borgmester i Slesvig af Navnet Marten Bruggeman (se et Brev af ²⁸/₅ 1533 i Langeb. Diplomatarium); tillige har han gjort opmærksom paa følgende Aktstykke (et orig. Regnskabsbilag i Geh.-Ark.), der giver god Oplysning om, hvorledes Altertavlen 1666 blev flyttet fra Bordesholm til Slesvig.

Auff Ihr Hoch fürstl. Durchl. gnedigsten befehlig vnd geheisz des Hr. Rendmeisters bin ich endesbenahmter nebenst

Fridrich Thamsen Zimmermann den 6 Februarij dieses 1666 Jahres nacher Bortesholm verreiset, allda das schöne weitberühmte Altar nach allem besten mäglichen fleisz vnd behendigkeit vnverletzt oder¹⁾ zerbrechung einiger Dinge davon durch Gottes Gnade von einander genommen, da(s)selbe auch glücklich vnd wol durch behutsame Einpackung vnd führung den 28 Februarij allhie in die Thumkirche eingebracht.

In wehrender abrechung haben wir uns keiner müh weder frü noch spät verdrisen lassen, sondern mit grosser Sorgfalt vnd gefahr unsers leibs vnd lebens die Arbeit treulich verrichtet, welches vns allda der Hr. Hausvogt und alle anwesende, so stets bei vns in gegenwart gewesen, gut zeugnis können geben.

Haben 20 tage damit zu gebracht. Hette wol für solche harte anbefohlene wolauffsichtige vnd gefehrliche abrechung verdient den tag 24 β (10 Rthlr.). Der Zimmermann ist begehrig den tag 18 β (7 Rthlr. 24 β).

Clausz Eib.

Noch mit dem Hr. Rentmeister 4 tage zum Ersten hin gewesen zum besichtigen à 1 \mathcal{R} (1 Rthlr. 16 β).

Noch 1 tag in der thum kirchen die Sachen zu recht gelegt vnd eine kiste eröffnet vnd renoviret, wie zu ersehen ist, 24 β .
Summa 19 Rthlr. 16 β .

Obgesetzte Neunzehn Rthlr. 16 β sein mir endtsbemeltem aus hiesiger Fürstl. Rentcammer heut dato bezahlt. Solches thue ich mit meiner eigenhendig vnterschrift quitierend bekennen. Actum Gottorff am 30 Juni ao. 1666.

Clausz Eib.

Udenpaa: Claus Eibe bildhowern, welcher das Bordesholmische Altar abgenommen vnd anher in die Schleszigische Thumbkirche gebracht, einhalt dieses zettels dafür bezahlt — 19 Rthlr. 16 β .

¹⁾ Man skulde vente: ohne.

III.

Bidrag til de danske Klosters Historie.

I Ny kirkehist. Saml. IV, 462 antydedes det, at det var Udgiverens Hensigt Tid efter anden at meddele saadanne Bidrag til de danske Klosters Historie i Middelalderen, der kunde tjene til at forberede en ny Udgave af Daugaards bekjendte Værk over dette Emne. Omstændighederne have hidtil hindret Udførelsen af dette Forsæt, Et Par fra velvillig Haand meddelte Smaabidrag ere nærmeste Anledning til, at Emnet her paany optages.

1.

Herredsvad Klosters Bog.

I et Inventarium, der i Aaret 1612 optoges over Herredsvad Kloster i Skaane, findes blandt andet opført »et Skrin med nogle gamle Pergaments Breve, Bispers, Abbeders og andre, latinske og danske, om Klosters Frihed og Ejendom, somme ulæselige, og en Pergaments skreven Bog om Klosters Friheder, Ejendom og Markeskjel¹⁾«. Hr. Registrator Plesner, der har meddelt denne Notits, har tillige henledet Opmærksomheden paa en lille Pergamentslap, brugt ved Indheftningen af Helsingborg Lens Madskatsregnskab for 1628, der mulig giver Oplysning om, hvorledes det er gaaet til, at Klosterets Arkiv og særlig den omtalte Pergamentsbog er forsvunden. Paa den nævnte Lap, der kjendelig er udskaaren af en Pergamentsbog, hvis Skriftræk vise hen til en forholdsvis gammel Tid, læses nemlig følgende:

. in regno nostro consti [v]olumus curam
. cius obsequio ex toto fratres de heresz-
wad ramus Mandan[tes] dicto loco molesta
. expertes velit quod dictus

Saavidt Fragmentet, der visselig ikke siger meget, men

¹⁾ Skaanske Handlinger Nr. 328 i Gehejmearkivet.

dog aabenbart indeholder en Levning af et kongeligt Privilegium for Brødrene i Herredsvad og godt kan antages for en — rigtignok meget lille — Stump af den omtalte Bog, der altsaa maa have været borte, inden Christian IV den 3die April 1641 udstedte den bekjendte Befaling til Jørgen Vind: »Vider, eftersom der skal findes adskillige gamle Munkebøger ved Herredsvad Kloster, som til intet nyttige ere¹⁾, ville vi naadigst, at I forbemeldte gamle Munkebøger skal oversende til vort Universitet her i vor Kjøbsted Kjøbenhavn, hvor de kan igjennemses, om der kunde være nogle iblandt, som Universitetet kunde være nyttige og tjenlige, og hvilke deraf intet duer, skal paa vort Tøjhus leveres«²⁾.

Et lidt større Stykke af den ovenfor omtalte Bog findes dog vistnok endnu bevaret i den saakaldte Rigens Førfølgingsbog (1601—7) i Gehejmearkivet. Heri haves nemlig, som Hr. Plesner ogsaa har gjort os opmærksom paa, en af Rigens Kansler Arild Hvitfeldt den 2. Marts 1606 udstedt Transsumpt af en Angivelse om Grændserne for den under Herredsvad Kloster hørende «Bouegaard» («curia Booth») med tilliggende, hvilken udtrykkeligen angives som udskreven af »liber hereditarius bonorum cænobii Herredzuadensis«. Under en dobbelt Afskrift af Grændsebestemmelserne findes nemlig følgende Fidimering:

In maiorem præscriptorum certitudinem tunc ego Canutus Joannis, et juuentutis scholæ Herridzuadensis rector et

¹⁾ At det dog ikke alt var unyttige Sager, Munkene i Herredsvad havde samlet, ses deraf, at i dette Klosters Bogsamling var tidligere fundet et Haandskrift af Ælnoth: Knud den Helliges Historie, ligesom ogsaa af Historien om Karl den Danske, Greve af Flandern (Rørdam, Lyskanders Levned, S. 166).

²⁾ Suhms Nye Saml. II, 1, 187. — I Mangel af mere passende Plads kan her anmærkes, at i Kgl. Bibl., Samling til Adelen Hist., Fasc. 7, findes et Brev, dat Herritzwadt Kloster S. Mortensdag 1528, fra Abbeden smst. Niels Jespersen til Esge Bilde, hvori klages over »den Fisk og det Stykke Leysk« (o: Klæde), nogle af E. Billedes Tjenere havde røvet fra Klosteret.

ibidem ecclesiastes, hæc esse formalia verba (iis enim ne iota adieci, subtraxi aut transposui) eorum, quæ in libro hæreditario bonorum cænobii Herridzuadensis in duobus diuersis locis de curiæ Booth latitudine et limitibus inueniuntur: cum hac syngrapha mea profiteor, tum sigillo coram vniuersis patientes hasce literas vnquam lecturis obsigno.

Den her nævnte Canutus Joannis eller Knud Jensen Mønbo er os bekendt som Klavs Lyskanders Lærer, og han omtales af denne sin Discipel som en Mand, der udmærkede sig ikke blot ved gode Studier men ogsaa ved Retsindighed og Gudsfrygt¹⁾

Efterat foranstaaende var sendt til Trykkeriet har Hr. Plesner endnu gjort os opmærksom paa, at der i Geh.-Ark. haves et Inventarium for Herredsvad Kloster af 24de Juli 1634, hvori findes anført: »Et Skrin med nogle gamle Pergamentsbreve, Bispers, Abbeders og andre latinske og danske Breve om Klosters Frihed og Ejendom, som ere ulæselige, og en Pergamentsbog om Klosters Ejendom, Markeskjel og Frihed«. 1641 forfattedes paany et Inventarium over Herredsvad; men det haves ikke. Det næste, der forfattedes, have vi; det er af 8de Maj 1649; men da havde Klosteret været »meget fordærvet, afbrændt og forringet af de Svenske«, og blandt de »ringe Ting, der er befunden efter de Svenskes Udgang af Landet«, nævner Inventariet ingen gamle Brevskaber. — Resultatet bliver vel altsaa: I Aaret 1628 har Skriveren begyndt at skjære Bogen itu for at bruge den til Heftesnorer, men er bleven tilrettetvist af Lensmanden, Hr. Anders Bilde, eftersom Bogen stod i Inventariet. Men senere er den ventelig enten gaaet til Tøjhuset eller brændt af Svenskerne.

2.

Om Klosteret Oratorium.

Det er bekendt, at Munkene yndede at oversætte deres Klosters Navne paa Latin, helst saaledes at de fik en

¹⁾ Rørdam, Lyskanders Levned. S. 14. 200.

dybere Betydning, der kunde stemme med Munkelivets Formaal. Saaledes blev Vidskøl til Vitæ schola, Øm til Cara insula, Holme til Insula Dei, Ry til Rus regium, Aas til Asylum o. fl. Et saadant af Munkene dannet Navn er Oratorium; men det har hidtil ikke været oplyst, hvilket Kloster derved menes. Herom har Hr. Arkivsekretær Matthiessen meddelt os følgende.

I Cismar Klosters Necrologium¹⁾ forekommer under 31. Januar: »Nicolaus quondam abbas in Oratorio Dacie« (indført af Necrologiets Fortsætter); og under 16. Juni: »Ingwarus abbas in Oratorio Dacie«. Necrologiet indeholder Navnene paa et stort Antal Abbeder fra (tydske) Klostre, der hørte til den bursfeldske Congregation. Bursfeld i det Hildesheimske var i det 15de Aarh. et af de berømteste Benedictinerklostre i Tydskland; paa de aarlige Generalcapitler meddelte Congregationens notable Medlemmers Dødsdage, og man kan vel antage, at ogsaa de to nævnte Abbeder af »Oratorium Daciæ« have været Medlemmer af Congregationen. Dette Oratorium maa være Ore eller Vor Kloster i Skanderborgegnen (se Daugaard, S. 6 og 420), et af de ældste Benedictinerklostre i Danmark. Daugaard kjender kun to Abbeder i dette Kloster, en af de første (1184) og en af de sidste (1521); men i »de ældste danske Archivregistraturer« finder man netop hine to Abbeder: 1467 Abbed Ingwor og 1498 Abbed Niels. — I det hdskr. langebekske Diplomatarium forekommer 14. Avgust 1404

¹⁾ Dette Necrologium, hvis Original findes i Gl. kgl. Saml. 1587. 4, er anlagt af Herman Kolpin i Aaret 1457. En kun liden yngre Afskrift med mange Indtegnelser fra senere Tid, lige indtil henved Aaret 1540, findes i Ny kgl. Saml. 935 Fol. I Necrologiet findes naturligvis ogsaa Mindedage betegnede for Personer fra en langt tidligere Tid (saaledes under 20. Marts Ærkebiskop Absalon). Af danske Navne kunde mærkes, under 26. Juli: »domna Birgitta uxor domni Johannis Oxen militis terre Datie«, og under 13. Februar Kong Hans. Necrologiet blev ifjor trykt i Kiel og staar i 4de Bind af Quellensammlung der Schlesw.-Holst.-Lauenb. Gesellschaft.

»Fratr Thyrgo abbas in Oratorio, totusque conventus«, som den Dag »in ecclesia nostri monasterii ante summum altare« transsummerede et Brev for Abbeden i Ring. Identiteten med Vor Kloster ses yderligere af et Dokument af 1421, som Abbeden sammesteds har udstedt og beseglet. I Brevet kaldes han nemlig »Peter abbet to Orecloster«; men det tilhørende Segl har Omskriften: »Sigillum conventus in monasterio Oratorio«.

Saa vidt Hr. Matthiessens Meddelelse. Behøvedes der yderligere Bevis, kunde henvises til et Dokument af 11. Marts 1495, aftrykt i Hübertz's Aktstykker om Aarhus I, 79, hvor Abbeden af Oratorium nævnes ved Siden af Abbederne af Vitæ schola, Cara insula, Eskingbech og Alueng (Alling), samt Provsten af Tvilum. I Daugaards Haandexemplar af hans »Danske Klostere« finder jeg følgende hdskr. Antegnelse ved Vor Kloster: »Ingwarus Abbas Oratorii 1495 (Grønlunds Afskrifter Nr. 408). Om Oratorii skulde være det samme som Oræ Kl. er Spørgsmaal«. Dette Spørgsmaal er forhaabentlig nu tilfredsstillende besvaret¹⁾.

¹⁾ Hr. Matthiessen har senere henledet vor Opmærksomhed paa følgende Skrift: Jo. Georg Leuckfeld, *Antiquitates Bursfeldenses oder, historische Beschreibung des ehemaligen Closters Burszfelde und der daher rührenden Burszfeldischen Societät Benedictiner Ordens.* Leipzig u. Wolfenbüttel 1713. 4. Heri findes S. 123 (i Fortegnelsen over Congregationens Medlemmer, følgende: »Ottenseesches Kloster. Ottensee eine bischöfliche Stadt in Dennemarck in der Insul Fühnen, woselbst ein Benedictiner-Closter ehemahls gewesen, so anno 1492 zu denen Burszfeldern getreten, gleichwie auch in selbigem Königreiche in Nord-Jüdland, und zwar in der Arhausischen Dioeces das Oratorium Daciae sich befunden, so anno 1488 zur Burszfelder Union kommen«.

Ligeledes kan det bemærkes, at der i det Kgl. Bibliotheks Haandskriftsamling findes en gammel Brevbog (som det synes fra Slutningen af 15de Aarh.) indeholdende Afskrifter af Pavebreve og andre Dokumenter vedrørende den bursfeldske Congregation; i denne ere dog de danske til Congregationen hørende Klostere ikke særlig omtalte.

3.

Om S. Jørgens Gaard ved Svenborg.

I Saml. til Fyns Historie og Topographi I, 1—44, har Biskop Dr. Engelstoft leveret en omhyggelig Fremstilling af denne S. Jørgens Gaards Historie. Det første Spor, han har fundet af Stiftelsen er fra 1372, om end dette atter peger længere tilbage. Han har altsaa ikke kjendt efterfølgende Aktstykke, der fører Hospitalets Historie omtrent et halvt Aarhundrede længere op i Tiden og bl. a. lærer os, at den fra de urolige Tider under Christoffer II noksom bekjendte Drost Hr. Lavrits Jonsen (rettere Jønsen ell. Jensen, som han ogsaa kaldes i de efterfølgende Breve) har været en af dem, der først har givet Hospitalet ret anseelige Gaver i Jordegods¹⁾. Som Panthaver i det nære Ærø og Langeland har han ogsaa haft Ejendomme i Sørup Sogn ved Svenborg, som han 1332 henlagde til »de spedalskes Hus« nær ved den sidstnævnte By. Efterfølgende Aktstykke, en Transsumpt, udstedt 3. Marts 1377 af Provsten i Tofte, Guardianen i Svenborgs Graabrødre Kloster, Præsten i Bjergby paa Taasinge og en Borger i Svenborg, paa sex Hospitalet vedkommende Breve, hvoraf det ældste fra 1317, det yngste fra 1374 — indeholder bl. a. ogsaa tre Dombreve af Kong Valdemar Atterdag, hvorved det Gods, ovennævnte Lavrits Jonsen i sin Tid havde givet til de spedalskes Hus ved Svenborg, tilkjendes samme.

Vniuersis presentes litteras auditoris seu visuris Johannes Stolte prepositus Toftensis, frater Andreas gardianus claustri Swinburgensis, Amundus rector ecclesie Byerghby Thoslandie, Johannes Cloot ciuis Swinburgensis, Salutem in omnium saluatore. Notum facimus presentibus et futuris, quod recognoscimus nos litteras subscriptas non rasas non abolitas nec in aliqua sui parte uitiatas sub veris et integris sigillis

¹⁾ Om Lavrits Jonsen eller Jensen, af Slægten Eversten, se navnlig: K. Barner, Familien Rosenkrantz's Historie I, 39.

vidisse, audiuisse et perlegisse verbum de verbo continentes sub hiis formis:

Omnibus presens scriptum cernentibus Laurencius Jenson salutem in Domino sempiternam. Innotescat omnibus tam presentibus quam futuris, me lateri presentium Nicolao Brwn in Sedhorp plenam potestatem dedisse scotandi et alienandi omnia bona mea mobilia et immobilia in parochia Sedhorp sita leprosis juxta Swinborgh perpetuo possidenda, tali conditione prehabita, quod predicti leprosi omni anno in perpetuum fratribus minoribus in Swinborgh ad procurationem vini, oblatarum, olei et cere pro diuino cultu, de eisdem bonis dimidiam marcam ordeï et modium butyri soluere teneantur. Ita tamen quod litteras communicationis eorundem leprosorum super erogationem predictam sub sigillo supradicti fratres recipiant ad cautelam. Si autem memorati leprosi predictam annonam cum butyro, quod absit, exponere renuerint, liceat sepedictis fratribus ab eis per censuram ecclesiasticam extorquere. In cuius testimonium sigillum meum presentibus est appensum. Datum anno Domini millesimo ccc^o tricesimo secundo in festo sancti Mathei apostoli Cristi ewangeliste gloriosi (c: ²¹/₉ 1332), et sub sigillis filiorum meorum Johannis et Petri.

Omnibus presens scriptum cernentibus Johannes dictus Wulk salutem in Domino sempiternam. Nouerint vniversi, me lateri presentium domino Tuwoni Strangissen ex parte mea plenam dedisse potestatem bona in Sedhorp sita, que Tuko Jenssen Petro dicti Lwndi pro quadringentis marcis denariorum vsualium in pignus posuerat redimendis, ac omne ius, quod in dictis bonis habeo, dicto lateri libere resignasse per presentes. Promitto insuper, me dictum latorem pro fideiussione, quam domino Tukoni Wyndssen ex parte mea pro me fecit¹⁾, indempnem obseruare. In cuius rei testimonium sigillum meum presentibus est appensum. Datum

¹⁾ L. Dipl. har: stetit.

anno Domini millesimo ccc° decimo septimo, dominica proxima ante natiuitatem beate virginis Marie (o: $\frac{4}{9}$ 1317).

Omnibus presens scriptum cernentibus Nicolaus Star aduocatus in Sundzherret, Henningus K tilbegh¹⁾ miles, Andreas de Skerninge et Johannes de Sedhorp, earundem ecclesiarum rectores, Ericus Ywerssen, Godekinus de Beyerholm, Ywarus Cristernssen et Tymmo de L ghethwed armigeri Salutem in omnium saluatore. Notum facimus presentibus et futuris, nos sub anno Domini M.ccc°.lxx secundo, quarta feria proxima post festum assumptionis beate Marie virginis (o: $\frac{18}{8}$ 1372), in placito Sundzherret presentes fuisse, vidisse et audiuisset, quod in eo placito personaliter constitutus quidam Magnus Jensen dispensator et prouisor domus leprosorum apud Swinborgh testimonium ydoneum et sufficiens contra quandam Botildam filiam Nicolai Kerff, tunc in eodem placito presentem et ad ipsum placitum appellantem, de melioribus placitantibus habuit et produxit, quod dicte domus leprosorum bona in parochia Sedorp sita, super quibus memorata Botilda ipsam domum et eius infirmos impetebat in quieta possessione et pacifica quadraginta annis et vltra habuerat et tenuerat, nullo super ipsis conquerente. Et quod dominus Laurencius Jensson quondam dapifer Regis Danorum antea prefata bona viginti annis et vltra in possessione sua pacifice habuit et quiete. Ceterum dicti testes testificati sunt, sepedictam Botildam nil iuris vel proprietatis habere bonis in eisdem. In cuius testimonium, firmitatem ac certitudinem sigilla nostra presentibus sunt appensa. Datum anno, die et loco supradictis.

Waldemar, Dei gratia Danorum Sclauorum Gottorumque Rex, Sundzherret inhabitantibus salutem et gratiam. Noueritis, quod nos leprosis iuxta Swinborgh omnia bona in parochia Sedhorp apud vos sita, sibi per quendam Nicolaum Brwn ex parte et nomine domini Laurencii Jensson quondam dapiferi scotata et nunquam postmodum per eos vel qualemcumque aliam personam nomine eorum alienata, que quidem

¹⁾ Afskr. i Kgl. Bibl. har: Hemingus K tilberg.

bona, vt asserunt, in sua possessione pacifica ad quadraginta annos et vltra habuerunt et quieta, adiudicamus libere possidenda, donec inventis legis¹⁾ reprobentur. Datum Nestwed anno lxx^o secundo, crastino beati Laurentii (o: $\frac{11}{8}$ 1372), teste Gotscalcho Hemmingi iusticiario nostro.

Waldemarus, Dei gratia Danorum Sclauorum Gottorumque Rex, Sundzherret inhabitantibus salutem et gratiam. Noueritis, quod nos latori presentium, miserabilibus personis leprosis iuxta Swinborgh, omnia bona in parochia Sedhorp apud vos sita sibi per quendam Nicolaum Brwn ex parte et nomine domini Laurentii Jensson quondam dapiferi scotata et nunquam postmodum per eos alienata, que quidem bona vt asserunt in sua possessione pacifica ad xl annos et vltra habuerunt et quieta, secundo adiudicamus libere possidenda, nisi ea contigerit lege reprobari. Datum Malmøue anno lxx^o secundo, secunda feria ante sancti Michaelis (o: $\frac{27}{9}$ 1372), teste Gotscalco Hemmingi iusticiario nostro.

Waldemarus, Dei gratia Danorum Sclauorum Gottorumque Rex, omnibus presens scriptum cernentibus salutem in Domino sempiternam. Noueritis, quod nos omnia bona in Sedhorp, per apertas litteras [domini] Laurentii Jensson, et omnia bona in Slæthebek in parochia Kyrkeby in prouincia Sundzherret dicta, per apertas litteras Marine Tykesdotter data et scotata, in eodem placito Sundzherret latori presentium leprosis iuxta Swinborgh adiudicamus iure perpetuo possidenda, prout in parlamento Danorum sunt eisdem adiudicata, huic cause perpetuum silentium imponentes ac inhibentes, ne quis cum dictis bonis aliquo modo se intromittat, nisi eorum voluntate et consensu. In cuius rei testimonium sigillum nostrum presentibus est appensum. Datum Nyborgh anno Domini M^occc^olxx^o quarto, feria secunda post diem Petri et Pauli (o: $\frac{26}{6}$ 1374), teste Gotscalco Hemmingi iusticario nostro.

In cuius visionis testimonium sigilla nostra presentibus sunt appensa. Datum Swinborgh anno domini M^occc^olxx^o septimo, feria tertia post dominicam Oculi (o: $\frac{3}{3}$ 1377).

¹⁾ Afskr. i Kgl. Bibl. har: presentes leges.

Afskrift fra det rosenholmske Arkiv i Langebeks Diplomatarium og Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml 2091. 4to.

4.

Fru Sidsel Ovesdatter Lunges Testament.

Dette Testament, hvori (S. Jørgens-Husene iberegnete) ikke mindre end 25 sjælandske Klostre — foruden en Del Kirker og Præster — betænkes med Gaver, er vistnok udstedt 1503, der med Grund antages for Giverindens Dødsaar (Ny D. Mag. I, 196). Hun havde været gift med Torben Bilde til Allinde, der var død 1465 (Wegener, Abrahamstrup I, 27). Stykket meddeles her efter en samtidig Afskrift i Kgl. Bibl., Saml. til Adel. Hist. Fasc. 25.

In nomine domini amen. Æffther thi ath intet er wisseræ end døden oc inthet wuisseræ end dødzenss tyme, thoch iek Citzellæ Affwess dotter paa Eghede ær skrøbeligh till mit legomme, hobess megh till Gwdh almectigste, ath iek blyffwer hellbredhe till myn siell, skecker iek myt testamenthe aff thet godz, som Gwdh haffwer migh forlent, Gwd till loff oc myn siell till salighedh. Først for myn leyersthet i Andworskow gyffwer iek en myn gordh i Ostorp, som gyffwer j t^e smør, oc en forgylth kalck oc dysk till thett althere, som iek lygher fore. Item prior ibidem ij rinskæ gyllen. Item alle presther ibidem xv lb. mark. Item hwer ringædiengh ibidem vi β. Item hwer presth i Slaffwelse vi β for vigiliis oc messer. Item alle presther i Roskyllæ domkyrckæ xii (sic) for vigiliis oc messer. Item till sorthe brødher ibidem ij pund korn, halff rwwf oc halff bygh. Item till Grabrødher ibidem ij p^d korn, halfft rwwf oc halfft bygh. Item till Klare closter ibidem iij mark. Item till s^{te} Awness ibidem iij mark. Item till wor Frwe closter ibidem iij mark. Item till s^{te} Jørgenhen closter paa bierghet j t^e øll, brødher aff iij sk^r mell, eth flyckæ flesk. Item alle prester i Køpnehaffns domkyrckæ x mark for en begengelse. Item grabrødher closter ibidem ij pund korn, halfft rwwf oc halff bygh, item oc j f. smør. Item till Helly-

gestus ibidem ij pund korn, halff rwff halff bygh. Item till s^{te} Claræ ibidem ij pund korn, halfft rwff halff bygh. Item til s^{te} Jørghen forwdhen Køpnehaffn j t^e øll, iiij sk^r mell i brødh, j flyckæ flesk. Item j bastwe gangh ibidem till fatyghe folk mett iiij t^e øll oc spysningh, som ther till hører. Item grabrødher i Køghe ij pund korn, halff rwff, halfft bygh. Item grabrødher i Nest[wedh] .. pund korn, halff rwff halff bygh. Item sworthe brødher ibidem ij pund korn, halff rwff halff bygh. Item [s^{te}] Jørghen for wdhen Nestwedt j t^e øll, brødh ther till aff iiij sk^r mell, i flyckæ flesk. Item Gobens closter ij mark. Item Prestø closter ij pund korn, halff rwff, halff bygh. Item Grabrøder closter i Kalynborg ij pund korn, halff rwff halff bygh. Item s^{te} Jørghen forwdhen Kalynborgh j t^e øll, brød aff iiij sk^r mell, i [flyckæ] flesk. Item Holbecs closter ij [pund] korn, halff rwff, halff bygh. Item j bastwe gangh i Slaffwelse till fattyghe folk met madh oc øll, so[m ther] till hører. Item c par hwsser oc c par skoo till fatigh folk. Item gyffwer iek till myn sogne kyrckæ Egede .. mark, [oc] till Hellytrefoldyghet altere i same kyrckæ vi mark. Item myn sogne presth ij alne leysth. Item diengnen ibidem vj allne defftherss. Item hwer prest i Faxe herret j¹⁾ β grot. Item hw[er kirc]kæ i same herret en lyb.mark. Item hwer sogne dienghen i same herret iiij β. Item Skel-skør closter ij pund korn, halff rwff halff bygh. Item till Soor iij mark. Item till Ringstede closter iij mark. Item Sko[w] closter iij mark. Item Knardorp closter iij mark. Item Eblæholt closter iij mark. Item Assiærs closter iij mark. Item myne testamentarii lønæ myn foedh swenne och daffwelghe hion, som the willæ andsware for Gwdh. Thette ær myt testamentæ, beffaler iek mynne kæræ sønner, Per Byllæ, her Steen Billæ, Hanss Billæ mett myn sogne presth her Oluff, ath the thet wdredhe oc fwlth ghøre, som the willæ andsware for then almectigste Gwdh.

¹⁾ Dette Tal er noget usikkert paa Grund af en Rift i Papiret.

IV.

Optegnelse om Ærkebiskop Jens Brostrups Død.

Efterfølgende Stykke, der giver paalidelig Efterretning om Ærkebiskop Jens Brostrups Død i Aaret 1497 og om andet, der sluttede sig til denne Begivenhed, er os meddelt af Hr. Bibliothekar Dr. Styffe i Upsala efter en samtidig Afskrift i Rigsarkivet i Stokholm.

Anno domini Medxcseptimo, fredaghen, som wør in crastino Vrbani, drogh Ærchebiscop Jens Brodstorp aff Aos till Kiøbinghe. Ther laa han een natt, læwerdaghen drog han till Fultoffttæ, ther laa han i twoo nætther, oc om mondaghen drogh han till Flig[ing]e oc dødhe ther om læwerdaghen, som wor in die Erasmi, och om mandagen ther nest effther in die Bonifacii bleff han begraffwen i Lwndh. Och Hans Brodstorp bleff stedzæ paa Aos oc vildhe antwordet borgemestere i Aos slottet om tisdagen ther nest effther, och om fredaghen ther nest effther begeredhe flesk och annen ware aff dæghenen ther sammestedz vdi borgmestherens nærwærelse til slottens behoff, huilket han oc antwordede hanom mandaghen ther næst effther, som wor in crastino Barnabes. Fredaghen ther nest, som wor in die Vilhelmi, drogh Hans Brodstorp aff Aos till Lundh, oc om søndaghen in crastino Botulphi gaff han Electo Birgero breff paa løsøren, och war han ickæ i Fultoffttæ fredaghen nest effther sancti Bonifacii dag at giffwe ther breff vdh. Thii ær thet breff falskt i sitt datum, som Niels Hack haffuer paa løsøren. &c.

V.

Præsten Johan Grundtvigs „Svanesang“.

Meddelt af Pastor Theodor Møller.

Følgende Optegnelse har Biskop N. F. S. Grundtvigs Fader, Præsten Johan Grundtvig i Udby, gjort i Stedets

Kirkebog. Da denne fromme og kristelige Mand selv har udtalt det Ønske, at denne hans »Svanesang« maatte blive til Opbyggelse for andre, vil det neppe findes upassende, at den her meddeles.

Da det allernaadigst har behaget Hans Kongel. Majestet afvigte 14. Decbr. efter min allerunderdanigste Supplique af 1ste Octb. 1810, grundet paa min 50aarige Tjeneste i Prædike-Embedet og min Alders 76de Aar, i Naade at entledige mig fra bemeldte min Kirketjeneste imod Pension fra 1. Jan. 1811 — Saa prædikede jeg igaar d. 30. Decbr., som var Søndagen efter Juul, sidste gang, som mine Menigheders hidtil værende Sognepræst og rette Sjæle-Sørger, i begge Kirkerne og tog da tillige Afskeed baade med dem, som og med det gamle Aar, udbedende dem fremdeles Naade, Fred og Velsignelse af Gud, da deres Vel baade i det aandelige og timelige skulle altid glæde mig i mine Bønner til Gud baade for dem og deres efterkommende Sogne-Præst. — Gud være Tak, som haver ført og hjulpet mig hidtil; Han lede mig fremdeles ved sit Raad og antage mig til Ære! Amen! Til ventelig Opbyggelse kand jeg ikke nægte mig den Fornøjelse herved at anbringe den af mig forfattede Svanesang, saaledes lydende:

Epicedium hocce eucharisticum.

Carmine, Sancte Deus! Pater Optime Maxime! nomen

Laudo Tuum merito, qvod Tibi, da, placeat!

Jubila rara dies, qva non mihi svavior ulla

Venit, nunc et adest, sanctificanda Tibi.

Dotibus innumeris animum corpusque donasti

A teneris annis, qvas hodieqve habeo.

Nosse Deum verum mihi contigit atqve salutis

Auctorem Christum. Credere finis erit¹⁾.

Dogmata sancta Tui Codicis solide docuisti

Me, qvorum populo præco fui timidus²⁾;

¹⁾ Joh. 17, 3.

²⁾ 1 Cor. 2, 1—5.

At miserum timidum juvisti fortiter abshinc
 Qvinqvaginta annis. Hinc Tibi, non mihi, Laus.
 Me Liberis septem donasti è Conjuge fidâ. Hæc
 Prudens, casta fuit fausta puerperio¹⁾.
 Esque meas ædes tuitus clementer, abunde et
 Fructibus implèsti. Carpsimus hos avidi.
 Per varios casus, per tot discrimina rerum
 Me conservâsti, mi Vigil omnipotens.
 Da veniam male factis, dictis et cogitatis,
 Per meritum Jesu! supplice voce precor.
 Qvin precor, ô! velles me stantem in limine mortis
 Ducere consilio. Sic mea certa salus²⁾.
 Summa Trias! Tibi sint per secula nescia finis
 Gloria, Laus et Honor: sic mea vena canit.

SS^{te} Trinitati æternum venerandæ

E Museo ædium pastoral.	humillime
in Udby prope Orthungam Sjæll.	consecrat
Die Jubileo Ordinat. 5 Decb. 1810,	Jo. Grundtvig.
— Ætat. 77 inchoati	Pastor Eccl. Udby & Ørsløf.
— Minist. 50 exacti.	

VI.

Fra det pietistiske Røre paa Christian VI's Tid.

Ved Lærer S. Jørgensen i Kistrup.

Den sædelige Fordærvelse var stor iblandt det danske Folk i Slutningen af Frederik den Fjerdes og i Begyndelsen af hans Søns Regjering. Navnlig var Drukkenskab en almindelig Last, i det Mindste hos det menige Folk. Det synes nærmest at have været Hæren, der var Arnestedet for dette, som for saa mange andre Onder. Naar en af-danket Soldat, der gennem mange Aar havde tjent i Hæren

¹⁾ Catharina Maria Bang.

²⁾ Ps. 73, 29.

og aldrig havt Lyst til at lægge sig efter nogen nyttig Gjerning, nedsatte sig som Husmand, mente han at være fuldt berettiget til et udskjænke Brændevin. I ledige Stunder søgte Landsoldaterne til hans Hus, drak, fortalte Historier og sloges for Afvexlingens Skyld, og al denne Støj og Tummel trak den ubefæstede Ungdom til sig, og Exemplet har jo altid havt en stor Magt.

Man vil saaledes let forstaa, at Kongens Forbud af 3. Decb. 1734 mod »Drukkenskab og Fylder og andre i Loven pag. 263 og 64 opregnede herskende Synder« var ligesaa tidssvarende som det var »ufolkeligt«. Det samme gjaldt om det kgl. Reskript af 1737 om Betlere, der opholdt sig ved Kroer og Værtshuse paa Landet, at disse skulde gribes og afleveres til Sognefogderne; om Forbud om Gilders Afholdelse paa Søn- og Helligdage o. s. v.

Hos en Del af Landets Præster fandt Kongen ingen Understøttelse i sine Bestræbelser for at fremme og befæste sædelig Orden; dertil vare de altfor verdsligsindede. Fra Prædikestolen ivrede de mod den ny Tingenes Orden, som de under Et opførte som Pietisteri, indtil det $\frac{7}{10}$ 1733 ved en Forordning blev dem forbudt at fortfare som hidtil med Skjælden og Larmen fra Prædikestolen mod de saakaldte Pietister.

Selv uden Præsternes Opmuntring kunde Menigmand nok, som det vil ses af følgende, holde Øje med, hvad der forekom dem mistænkeligt som Pietisme, og man kan næppe undlade at smile ad den kuriøse Prøve, ved hvilken de skjelne mellem Pietister og andre Mennesker¹⁾. En Dag i Foraaret 1738 gik en tyskfødt Rytter af Ritmester Vierechs Kompagni fra Faaborg efter Svenborg. Paa Vejen kom han forbi Lindevads Mølle, hvor der tillige var Krohold, og forlangte et Krus Øl. Der sad i Forvejen en Del af de faste Gjæster, der opfordrede ham til at tage Brændevin i Stedet, hvortil han sagde nej, at han aldrig drak

¹⁾ Efter Salling Herreds Tingbog for 1738, Fol. 307—9.

Brændevin. Over denne Bekjendelse bleve baade Vært og Gjæster meget forargede og sagde, at saa var han en Pietist, en af de ny Helgener. Hertil sagde han nej; han gav sig ikke ud for at være nogen Helgen, men han vilde gjerne være et gudfrygtigt Menneske. Værten hentede nu en Bibel, som han lagde paa Bordet for Rytteren og bad ham forklare dem Skriften, og han og en af Gjæsterne, Peder Busk fra Galtebjerg, der ogsaa kunde lidt Tysk, begyndte en Religionsdisput med Rytteren, under hvilken han, som de begge siden edelig for Retten erklærede, fremsatte og forsvarede følgende Sætninger: »1) At Horeri ikke var nogen Synd; der var ej heller nogen Horer eller Horkarle til, og intet Horeri bedrevet i Verden uden eet, og det var befalet af Gud. 2) Der var ikke og havde aldrig været nogen fuldkommen Daab i Verden, uden to; den første, da Frelseren lod sig døbe, og den anden, da Paulus (!) døbte med Ild og den Hellig-Aand, og det fordi, at nu fandtes der ingen saadan Virkning som ved de to, da Himlen ved den ene aabnedes, og ved den anden, at de strax talede med ny Tunger. 3) At Alterens Sakrament intet var nyttigt, og det vilde han bevise ved Skriftens Ord hos Johannes Evangelist i det 6 Kap. 63 V. 4) At der gjordes ingen Øvrighed fornøden; og da de Tilstedeværende sagde, at hvis der ej var Øvrighed, kunde han ikke komme uskadt til næste By, svarede han, at dersom alle vare gode Kristne, gjorde de hinanden intet ondt. 5) At ingen bleve salige, uden de, som forud af Evighed vare udvalgte, hvad heller de levede ilde eller vel, og derfor var Tro og Haab intet nyttigt, siden de Udvalgte af Naade bleve salige alligevel; der var ej heller noget Helvede til uden det, et Menneske bar hos sig, og derfor bleve de forskudte ingen Steder efter dette Liv. 6) Præsterne vare alle Tyve og Skjælmer; de vilde heller, om de kom et Sted ind og fandt en Stodder, der ikke ejede uden 2 Sk., tage dem fra ham, end give ham lidt at lædske sig paa.

Noget efter denne Samtale blev Byfoged Mølmark i Faaborg, der tillige var Herredsfoged i Salling Herred, underrettet derom. Han lod da Peder Busk og Mølleren kalde for sig, og de afgave da samme Forklaring, som ovenfor anført. Han meddelte nu Sagen til Rytterens Chef, General-Major Brokkenhus, der lod Rytteren belægge med Arrest og fremstille til Herredstinget at paahøre Vidnesbyrd. — Om Rytteren senere blev straffet, er mig ubekjendt, men er lidet troligt, eftersom det synes, at de militære Myn-digheder vare lidet gunstig stemte mod den civile Øvrighed for dennes Indskriden i denne Sag. — Herredsfogden maatte saaledes efter Chefens Foranstaltning vige Dommer-sædet, medens Vidnerne bleve afhørte, under det meget mærkelige Paaskud, at han havde været Rytterens Angiver.

VII.

Optegnelser af Præsten Staphen Laurson i Verninge.

Meddelt af Konsul J. M. Merk i Aarhus.

Paa det sidste Blad af en dansk Bibel fra 1550 findes følgende Optegnelser:

Det Aar effter wor Herris Jesu Christi naaderigis fødzell M. D. Lxx bleff ieg Staphind Laurssen, som er fød ij Bregnemose, indførth her ij Werning Kircke, och ij prestegaarden att werre Siælle Sørgere och Sogneprest. Skede then xi Junij.— Anno Dni 1572 om fasten opbygde ieg dend staare lade, som staaer synden ij prestegaarden. Anno Dni 1573 31 dag Martij opreste ieg then vester lade ij prestegaarden. Samme Aar opbygde ieg then øster lade med thet gamle temmer. Anno 1574 kiøffte min fader Laurs Thomissen ij Bregnemose och Anders Laurssen i Werning then staare Klocke, som henger synden ij thornitt, aff Hans Dienssen, Raadmand i Ottense, och bleff obhengt 28 Octobris. Anno 157* obbygde ieg thette staare stoffue hus, och samme Aar thet Herberrig for forstue døren. Anno 1577 obbygde ieg myn portlade. Anno 1579 kiøffte for^{no} Laurs Thomissen och Anders Laurssen then Klocke, som henger westen ij thornitt, aff for^{no} Hans Dienssen. . . .

Efterretninger om Kryptokalvinisten M. Oluf Jensen Kock.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

Denne Mand var født i Bergen i Norge, hvor hans Fader var Handelsmand ¹⁾. Om hans tidligste Ungdom er os forøvrigt intet videre bekjendt. Vi træffe ham første Gang, da han i Juli 1596 under Navnet »Olaus Joannis Norwegianus« immatrikuleredes med Universitetet i Rostock ²⁾. Af forskjellige Omstændigheder synes at fremgaa, at han allerede tidligere havde studeret nogen Tid i Kjøbenhavn. Her møde vi ham ialfald i Marts 1597, da han for Konsistorium havde en Sag med en forhenværende Rektor i Bergen, M. Jon Mogensen (Skanche), der anklagede ham for at være i Besiddelse af »en Bog, kaldet Lexicon Scapulæ«, om hvilken Mester Jon paastod, at den var ham frakommen imod hans Vilje. Da Oluf Kock, der nævnes som Baccalaureus, imidlertid beviste, at han (eller hans Fader) i Juni

¹⁾ Worms Lexicon over lærde Mænd I, 230. Ventelig var hans Fader den Jens Kock, om hvem det i Absalon Pedersens »Kapitelsbog« hedder under 29de Marts 1571: »Jens Kock foer af (fra Bergen) til Vardøen med det Skib, som Mads Skeel lod kjøbe udi Holland ved fornæ Jens Kock« (Norske Mag. I, 403). Om han er identisk med den Jens Kock, der ved Aaret 1603 omtales som afsat fra Byfogedembedet i Bergen (Norske Mag. II, 543, Norske Rigsreglstranter IV, 21) og som 1605 nævnes »Jens Olufsen Kock, Borger og Indvaaner i Bergen« (Norske Rigsregistr. IV, 117), skal jeg ikke kunne afgjøre for vist, men finder det rimeligt, da Oluf Kock's Fader endnu levede i Bergen 1596 (Ny kirkehist. Saml. III, 636).

²⁾ Norske Samlinger. I, 89.

Kirkehist. Saml. 3 Række. I.

1596 havde kjøbt Bogen i Bergen af Biskop Anders Fos's Famulus, saa fritoges han for Ansvar i denne Sag. At der ikke er faldet nogen Mistanke paa ham, fremgaar formentlig ogsaa deraf, at Kjøbenhavns Universitets Rektor og Professorer den 5te August 1598 gav ham en meget god anbefaling til Kapitlet i Bergen, idet de bevidnede, at han i nogle Aar havde studeret der ved Universitetet og imidlertid skikket sig som en ærlig og flittig Person i alle Maader; man havde derfor anset ham værdig til Baccalaurgraden i Filosofien og nærede det Haab, at han i Fremtiden vilde kunne tjene den kristne Kirke »med Ære og Lige«, hvorfor man bad Kapitlet i Bergen at skaffe ham nogen Hjælp til dermed at fuldføre sine vel begyndte Studeringer¹⁾.

Oluf Kock overbragte selv denne anbefaling. Det er os imidlertid ikke bekjendt, om han fik den attraaede Understøttelse. Derimod blev han i Aaret 1601 kaldet til Sognepræst ved Domkirken i Bergen, paa en Tid da Staden herjedes af en pestagtig Epidemi, der Aaret iforvejen havde bortrevet hans Formand, Hr. Truels Lavritsen, og en stor Del af Sognefolkene²⁾. Hans Overtagelse af Embedet mødte imidlertid en Modstand, hvis Aarsag vi ikke kjende. Men den 23de Juni 1601 udgik der kgl. Befaling til Lavrits Kruse, Lensmand i Bergen, om at forhjælpe Oluf Kock, der af Borgmestere, Raadmænd og flere af Menigheden sammesteds efter Ordinansen lovlig var kaldet til deres Sognepræst, saa han til samme Kald endelig kunde blive befordret, da det tilkjendegaves, at Superintendenten (M. Anders Fos) og nogle faa andre skulde gjøre ham Forfang paa samme hans Kald³⁾. Det kan være tvivlsomt, om det

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. III, 635—7.

²⁾ Norske Saml. I, 63—4. Norske Mag. II, 613—4. Almindelig siges, at Kock i Aaret 1600 blev Sognepræst i Bergen; men det følgende Kongebrev viser, at det ikke kan være sket før 1601.

³⁾ Norske Rigsregistranter. III, 637. Her kaldes han urigtig Oluf Hansen Kock, en Fejltagelse, der sikkert stammer derfra, at Kock i det Brev, hvori han har klaget til Kansleren og hvormed han har foranlediget Kongebrevet, har kaldet sig: Olaus Johannis Coccius.

er lykkedes Kock at overvinde de Vanskeligheder, der stilledes i Vejen for hans Adgang til Præsteembedet; ialfald fik han snart saa mange Stridigheder og Ubehageligheder i Bergen, at han blev saa godt som en Umulighed der i Byen. I den følgende Sommer begav han sig til Kjøbenhavn, hvor han den 13de Juli 1602 tog Magistergraden under Professor Jon Jakobsen Venusin's Dekanat. Ved den Lejlighed betegnedes han som »D. Olaus Coccius, Candidatus SS. Ministerii«, en Betegnelse, der viser, at han definitivt havde opgivet Embedet i Bergen. Og dette fremgaar ogsaa af et Brev af 10de August 1602 fra Venusin til Biskop Jørgen Eriksen i Stavanger, med hvis Datter Kock for ikke længe siden var bleven gift¹⁾, og fra hvem han havde overbragt Venusin en anseelig Gave, ventelig for at denne skulde tage sig af Kock's Sager. I Brevet ytres nemlig: »Coccius non potuit sine maximo tumultu Bergensibus restitui. Non potuit sine periculo cum ipsis vivere. Perpetuo in metu isthic vivendum; semper sibi paratos haberet adversarios. Et ut est genus isthoc hominum irarum tenax, certe in aliquod magnum malum tandem erupisset²⁾.« Venusin omtaler tillige, at Kock allerede havde modtaget en anden og i enhver Henseende mere tiltalende præstelig Ansættelse. Hvilken den var, erfares af et lidt tidligere af Kock udvirket Kongebrev til Borgmestere og Raad i Bergen, dat. 6te August 1602, hvori det hedder: »Vider, at som vi forfare, hvorledes M. Oluf Kock, nu Sognepræst til Domkirken

¹⁾ I Worms Lexicon II, 230 og andensteds siges, at Oluf Kock var gift med Anna Skjelderup, en Datter af M. Peder Skjelderup, der, efter at have været Sognepræst ved Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn, døde som Biskop i Trondhjem; men det er ganske urigtigt. Kocks Hustru var en Datter af Biskop Jørgen Eriksen og Adriane Skjelderup (Søster til fornævnte M. Peder Sk.); hendes Fornavn kjendes ikke med Vished; maaske var det Susanna, da Biskop Jørgen Eriksen havde en Datter af dette Navn.

²⁾ Rørdam, Hist. Kildeskrifter. II, 585—6. Blandt dem, som Kock havde Strid med i Bergen, var ogsaa Lektoren M. Thomas Johannis Russius, ib. 583—4.

i Lund, haver paa nogen Tid udi det hellige Prædikeembede betjent Menigheden der udi vor Kjøbsted Bergen og som en Sognepræst og Sjælesørger udi al forefaldende Lejlighed for dem ladet sig bruge, og endnu aldeles intet af den Præsterente og Indkomst at have bekommet, som Sognepræsten ellers for hans Besværing og Umage bør at følge: da bede vi eder og ville, at I uden videre Forhindring og Forhaling give og fornøje ham, hvad ham for slig hans Tjeneste og Umage med Rette bør at følge¹⁾.« Til denne Kontrovers om resterende Præsterente fra Bergen hører følgende senere Forhandling mellem Kock og Formandens Enke, indført i »Acta Capituli Bergensis« og os meddelt af Pastor D. Thrap i Bergen:

»Forligelse imellom M. Oluff Cock och Sinneve salig Hr. Troelsis.

Andreas Fossius Superintendens Bergensis in Norvegia met menige Capitell ther sammestedtzt, kiendis och vitterligt giøre for alle medt thette vort obne breff, at Anno 1605 thendt 26 Junii paa voris geistlige Consistorio offuirverindis Ærlig och Velbyrdige Lauritz Kruse til Suenstrup, Høffuitzmand paa Bergenhus, kom for oss udi Rette hederlig och høglerdt Mandt Mester Oluff Cock, Canonicus och Sogneprest til Lunde Domkirke udi Skaane, och udi Rette haffde steffnit ærlig och gudfrøgtige quinde Hustru Synneve, S. Hr Truelsis fordom Sogneprest til Domkirken hans efterleffverske, och hinde tiltalett for huis Rettighedt hun hafde oppebaarett udi hendis Naadis Aar, af huilcket for^{ne} M. Oluff meente sig at skulle nyde nogett mere, endt hand bekommett haffde, och besynderlige Vederlegelse for sin kost og Vaaning, som handt sielffuer holt sig, Och ligesaa at haffue beholdett alene huis hannem blef foræret aff de krancke, huilcke handt udi thendt farlige tidt besøgte. Huortill for^{ne} Synneve suarede sig at haffue indlagt paa

¹⁾ Norske Rigsregistranter. III, 671.

Raadstuffuen sit klare Register emodt huis for^{ne} M. Oluff kunde haffue hinder i thenne Sag til at thale. Och tha vaar beggis deris Indtegt lignet och laugt tilsammen, saa at øffrigheden haffde kienndt hende til at skulle endda haffue hafft aff M. Oluff 26 Dal. 2 m $\frac{1}{2}$ 9 $\frac{1}{2}$. Paa huilcken Summa hende er baaren vedt Rasmus Pedersen Raadmandt her i Bergen 18 Daler, som kom paa M. Oluffs Anpart af Byens tiende. Desligeste haffuer for^{ne} Hustru Synneve bekommet i hendis betalning, som for^{ne} M. Oluff hende skyldig bleff, 3 løbe Smør, huer løb regnet for 9 m $\frac{1}{2}$ danske, er tilsammen 5 Daler 3 m $\frac{1}{2}$. Saa handt end da rester 3 Daler i alt. Som hun och therpaa fremlagde øffrighedens beviis med Stadsens Secreter forseglett. Men huis Kost eller Seng vaar anlangende, da vaar det hannem til Rede holdett, om handt haffde vildt der med teckedis. Tha effther disse och mange flere ordt, som thennem emellom vaar taledede, och effther at vi thenne sag medt tilthale och giensuar haffde grangiffueligen offuirveiet, haffue vi dennem endrecteligen formanedt om en venlig och kierlig forligelse, huilcket de ocsaa paa begge Sider omsier samtøcte, saaledis att for^{ne} M. Oluff alldrig her effther skulle tale paa samme Sag, som handt tilforne haffuer meent sig videre aff hende att skulle haffue; men naar Hustru Synneve quitterede de 3 Daler, som hannem paa Raadstuffuen bleff til regnett at bleffuet hinde skyldig, oc hun der offuir ville giffue hannem 9 Daler, saa vilde [hand] siden aldrig mere tale enthen om kost eller foræring aff de krancke; men all thendt Sag, om huis som sig kunde till falle udi hustru Synneve hendis Naadis Aar, aldelis her effther da at uere dødt och mactesløst, oc aldrig der paa skulle anckis i nogen maade. Paa huilcket de och vennlige gaffue huer andre theris hender, saadant fuldkommeligt at skulle holdis, som ocsaa thend gode Mandt Velbyrdige Lauritz Cruse racte M. Oluff sinn haandt ther paa, at handt ville fornøye hannem for^{ne} 9 Daler paa hustru Synnevés Vegne. Oc til ydermere Vidnesbyrdt her om, at saaledis tilganget er, som for^{vitt} staar, trøcke

vi voris sedvanlige Capitells Secrete her neden for thette vort obne breff. Actum die et loco ut supra.«

Som Sognepræst ved Domkirken i Lund forlenedes M. Oluf Kock med et Kanonikat sammesteds. Da hans Svigerfader Biskop Jørgen Eriksen i Stavanger døde, ansøgte det derværende Kapitel den 29de Juni 1604 Kongen om at faa Kock til den afgaaede Biskops Eftermand¹⁾, et Ønske, som dog ikke opfyldtes, og vistnok med Rette, naar man tager Hensyn til de bitre Stridigheder, som han, vel neppe uden egen Skyld, havde haft i Bergen, og dem, han senere fik i Kjøbenhavn, hvilke noksom vise ham som en fremfusende og ubesindig Mand. — Om hans Liv i Lund er der, saa vidt vides, ellers ikke opbevaret nogen Erindring uden en Ligsten, han lod lægge i Domkirken over sin lille Søn Jørgen, som døde 1605²⁾. Hans Virksomhed der blev heller ikke lang, da han allerede i Begyndelsen af Aaret 1607 kaldtes til Sognepræst ved Nicolai Kirke i Kjøbenhavn, efter at Formanden M. Hans Knudsen Vejle var forfremmet til Fyns Bispestol³⁾. Den 27de Februar 1607 holdt M. Oluf Kock Afskedsprædiken i Lunds Domkirke⁴⁾.

1) A. Faye, Christianssand Stifts Bispe- og geistlige Historie, S. 203. Faye har ikke vidst, at Kock var Biskop Jørgen Eriksens Svigersøn. Om det var i Anledning af Bispeembedet Kock i September 1604 var i Kjøbenhavn (Ny kirkehist. Saml. V, 204), kunne vi ikke sikkert afgjøre; men usandsynligt er det ikke, da Afgjørelsen trak længe hen. Først den 20de Maj 1605 fik nemlig den ny Biskop i Stavanger, M. Lavrits Skavbo, sit Superintendentbrev (Norske Rigsregistranter. IV, 116—7).

2) Sommelius, De templo Cathedrali Lund. p. 114—5, meddeler Indskriften: «Filiolo suo Georgio Coccio, qui natus fuit Lundæ A^o 1604 d. 16. Octobr., et anno 1605 pridie Paschatos decessit, hoc monumentum posuit Olaus Coccius, Pastor et Canonicus Ecclesie Lundensis.»

3) I et Brev af 18. Februar 1607 til Biskop Lavrits Skavbo i Stavanger ytrer Professor Joh. Stephanus i Kjøbenhavn: «In locum M. Johannis Canutii Episcopi Fionensis electus est ad Pastoratum Divi Nicolai M. Olaus Magirus, gener tui prædecessoris.» Jfr. Rørdam, Hist. Kildeskrifter, II, 591.

4) Cawallin, Lunds Stifts Herdaminne. I, 218.

Som Præst i Kjøbenhavn benyttede Kock Lejligheden til at udvide sine Kundskaber; vi vide ialfald, at han tog en rejsende Tydsker, M. Theophilus Cangiser, i Huset hos sig i Vinteren 1607—8 og betalte ham for videregaaende Undervisning i det græske Sprog¹). Forresten er der ikke meget, der særlig henleder Opmærksomheden paa ham, før den Sag opkom, der har indskrevet hans Navn i Kirkehistorien, medens den samtidig gjorde ham selv ulykkelig; dog fortjener det at anføres, at da Dronning Anna Kathrina i Marts 1612 laa paa sit Dødsleje, blev Kock kaldet for at række hende Altarens Sakramente, thi dette synes at vidne om, at han har nydt Tillid og Anseelse²).

Vi have ikke hidtil havt Anledning til at omtale Kocks kirkelige Anskuelse, af den simple Grund at Efterretninger fattes. Af det følgende fremgaar dog klart nok, at han afgjort hørte til den kryptokalvinistiske Retning, der havde saa talrige Tilhængere her i Landet ved Begyndelsen af det 17de Aarhundrede. Saa længe de, der hyldede denne theologiske Anskuelse, imidlertid fik Lov til uhindret, om end i noget tilsløret Form, at fremsætte deres Lærdomme, var der ingen Grund for dem til at hendrage Opmærksomheden paa sig, saa meget mere, som de maatte sige sig selv, at der ikke var den bedste Overensstemmelse mellem deres Lære og den augsburgske Konfession, der var den dansk-norske evangeliske Kirkes Grundlov. Anderledes blev Stillingen derimod, da den ansete og indflydelsesrige Professor Hans Povlsen Resen, støttet af Kongen og af Kansler Christian Friis til Borreby, med Kraft søgte at standse

¹) Rørdam, Kbhvn.s Univ. Hist. 1537—1621. IV, 593 (Nr. 419).

²) Dette omtales af ham selv i et Bønskrift til Kongen, som nedenfor skal anføres. Det er neppe tilfældigt, at Resen i sin Ligtale over Dronningen ganske forbigaar denne Omstændighed, som ellers plejede udførlig at berettes i den Tids Ligtaler. Enkelte andre Træk om Kock findes i Ny kirkehist. Saml. V, 150; Nye Danske Mag II, 39—42. Paa sidstnævnte Sted er meddelt et Brev til Kock indeholdende mærkelige Efterretninger om Kalmarkrigen.

Kryptokalvinismens Fremtrængen; thi nu var der vel mange, der forsigtig trak sig tilbage, men de modigere maatte forsøge en Kamp for om muligt at hævde det Stade, som de havde indtaget, eller for at styrte den Mand, i hvem de med god Grund saa deres farligste Modstander. Til den sidste Klasse hørte Mester Oluf Kock, og han valgte Prædikestolen til det Sted, hvorfra han først mere tilsløret, siden bestandig aabenbarere rettede sine Angreb mod Resen, indtil han i stigende Hidsighed overskred alle Sømmelighedens Grændser og gravede sin egen Grav. Tidspunktet, da hans Angreb begyndte, kan formodentlig sættes kort efter M. Iver Stubs Fald (1609). Den første Anledning til Striden var, som det synes, at Resen i Aaret 1608 (dog uden at nævne sig som Udgiver paa Titelbladet eller andensteds) havde besørget en ny dansk Udgave af Luthers Katekismus (under Titel: »Enchiridion, en Haandbog for menige Sogne-Præster og Prædikantere«), i adskillige Punkter afvigende fra den hidtil brugelige. Navnlig var der at mærke ved den, at medens Trosbekjendelsen i selve Katekismen var fuldstændig anført, var den anden Artikkel i den bagefter tilføjede Døbebog kun anført i forkortet Form, saa at flere Led (saasom: pint under Pontius Pillatus, nedfaren til Helvede, opfaren til Himmels) vare udeladte. Her, mente Kock, var en god Lejlighed til at komme en farlig Modstander til Livs, og da Resen senere i nogle akademiske Theses udtalte sig paa en Maade, der kunde tyde paa, at han tillagde Christi menneskelige Natur samme Evighed som den guddommelige, saa var der Stof nok for Kock til at fremstille ham som en Vranglærer, der vilde paaliste Kirken en ny og fremmed Lærdom.

Paa dette Sted skal dog ikke gives en udførlig Fremstilling af den kock-resenske Strid. Nærværende Forfatter har nemlig for ikke længe siden givet en saadan i 3die Del af sin Kjøbenhavns Universitets Historie 1537—1621, S. 255 flg., og har derfor ikke Lyst til at gjentage sig selv. Derimod skal her meddeles en Række Aktstykker i Sagen, som

forhen enten ikke have været trykte eller dog mangelfuldt udgivne¹⁾).

1.

Stevning til M. Oluf Kock, D. Hans Resen og D. Kort Aslaksen om at møde i Kolding d. 21. Febr. 1614.

Vi Christian den Fjerde, med Guds Naade Danmarks, Norges, Venders og Gothers Konning etc., hilser Eder os elskelige hæderlig og vellærd Mand M. Oluf Kock, Pastor til S. Nicolai Kirke udi vor Kjøbsted Kjøbenhavn, evindeligen med Gud og vor Naade. Vider, at eftersom I underdanigst for os haver ladet berette, hvorledes os elskelige hæderlig og højlerd Mand D. Johannes Resenius, primarius Theologiæ Professor udi Universitetet udi vor Kjøbsted Kjøbenhavn, skal have foregivet hans Tilhørere nogen Lærdom der udi Universitetet, som ikke med Guds Ord og vor christelige Religion skal stemme overens, desligeste at en Catechismus er paa ny trykt anderledes end som de forrige Catechismi, som her udi Riget ere brugelige, som skal give den gemene og simple Almue Forargelse og Tvivl-agtighed udi Religionen: hvorfor vi selv ere tilfreds med nogle vore gode og lærde Mænd at forhøre, hvis I udi saa Maade kunde have for^{ne} D. Johanni Resenio at beskylde. Thi bede vi Eder og ville, at I rette eders Lejlighed efter at møde udi vor Kjøbsted Kolding tilstede for os og for nogle vore gode og lærde Mænd udi Rette den 21. Dag Februarii førstkommendes, tagendes med eder, hvis I agter eders Angivende med at bekræfte. Desligeste bede vi og byde Eder fornævnte D. Johannes Resenius, at I og retter eders Lejlighed efter til samme Tid at møde tilstede, tagendes og med Eder, hvis I kunde have udi den Sag Eder med at forsvare; og da samtligen at lide og undgjelde,

¹⁾ De øvrige Aktstykker i Sagen er trykte i Pontoppidans Ann. eccl. Dan. III, 614—7. 627—46. Kjøbenhavns Univ. Hist. IV, 633—6. 639—41.

hvis herom for Rette bliver forordineret og afsagt. Udi lige Maade bede vi og byde Eder hæderlig og højlærd Mand D. Cunradus Aslacus, Professor Theologiæ udi for^{n^e} Kjøbenhavns Universitet, at I og retter eders Lejlighed efter, samme Tid at møde tilstede, om I haver noget derudi at sige. Haderslevhus den 7 Januarii Anno 1614.

Afskrift i Thotske Saml. 2041. 4. Smlignet med Sjæl. Teg. XXI, 46.

2.

Forhandlinger i Konsistorium angaaende M. Oluf Kocks Angreb paa Resen.

22 Januar 1614.

Præsentibus in Consistorio, Magnifico Dn. Rectore. (M. Johanne Jani Alano), D. D. Cunrado, D. D. Finckio, D. D. Metznero, M. Hermanno, M. Joh. Erasmo, M. Vulf-gango, M. Longomontano, (Notario M. Gasparo Erasmo Brochmand).

Fremkom in Consistorio hæderlig og højlærd Dn. D. Johannis Resenii Fuldmægtige, M. Antonius Coldingensis, Regiæ Communitatis Præpositus, og fremlagde D. D. Joh. Resenii Fuldmagt med egen Haand skreven og underskreven, og lyde Ord fra Ord, som efterfølger:

Giver jeg hæderlig og vellærd M. Antonio etc. Finis: 22 Januar. Anni J. C. 1614.

Og paa den anden Side mødte samme Tid vellærd Jens Jensen Sanger, som i lige Maade fremlagde hæderlig og vellærd Mands M. Olai Koccii Fuldmagt, lydendes Ord fra Ord som efterfølger:

Initium: S. Kjære Johannes, heder jeg eder ganske venligen. Finis: At det maa skrives paa dette mit Forsæt og indføres udi Vidnesbyrdene, hvad dertil bliver svaret. Vale.

Men efterdi M. Antonii Coldingensis Fuldmagt lyde alene paa at tage Vidnesbyrd om M. Olai Koccii Prædikener og [det i] M. Olai Koccii Fuldmagt end ydermere indeholdte quarto puncto, blev der communi consensu Rectoris et

Professorum skicket Bud efter Dn. D. Johannem Resenium, at han udi egen Person vilde møde. Er da D. Resenius selv og kommen paa Consistorio, og efterat han havde læst M. Olai Fuldmagt, vidste han ikke af nogen Skrift at sige, som skulde være conciperet af Studiosis udi Communitetet, uden hvis som skulde siden offentlig udi Rette særdeles fremlægges. Hvad vedkommer det 4. postulatium udi samme Fuldmagt, formener D. Joh. Resenius, at Citation var alene sket at høre Vidnesbyrd. Naar de bleve lovligen stevnede til at give tilkjende, hvad de havde at sige om den Phrasi: humana Christi natura est æterna, vilde de være overbødige derpaa sig at resolve. Da efterdi at Citation alene var sket til at høre Vidnesbyrd, blev Vidnesbyrd indfordret, som vandt med oprakte Fingre efter Loven, som efterfølger:

Først fremkomme Johannes Strange ¹⁾, Nicolaus Strange, Laurentius Gorm, Simon Franciscus, som svore efter Loven med oprakte Fingre og sagde, saa sandt dennem Gud skulde hjælpe og hans hellige Ord, vilde de vidne det, som sandt var. Vandt de skriftligen efter deres Seddel, hvilket de læste og siden indlagde, og var Begyndelsen derpaa denne: Om Fredagen den 10de Decemb. udi M. Olai Kocci Ugeprædiken etc. Enden: Skriver hvem der vil og bærer frem, der skal komme den, der skal svare til etc.

Og nærværendes Jens Jensen, M. Olai Fuldmægtige, adspurgte dennem, om ikke nogen anden skulde have gjort for^{næ} Studiosorum Beretning. Da bekræftede formeldte Studiosi med højeste Ed, at de baade havde selv for^{næ} Beretning gjort og deri ogsaa indført, hvis de havde selver hørt.

II. Fremkom Thomas Tullius, og, præmisso juramento ut supra, vandt iligemaade efter hans egen overgivne Seddel, som efterfølger. Initium: Udi den syv-slags Prædiken, som M. Oluf Kock prædikede etc. Finis: Paa hvilket Ord jeg

¹⁾ Siden Præst i Faxe.

dog ikke kunde høre Enden fuldkommeligen eller distincte for Almuens Allarm og Munklens Skyld.

III. Indkom Olaus Slangendorph og Elias Paulinus og vunde efter Loven, som efterfølger. *Initium: E concione habita die Ascensionis Christi in arce Hafniensi etc. Finis: Som lærte, at Christus havde været et Menneske af Evighed, og lagde det ikke til: for Gud.*

[Og tilspurgte Dn. D. Johannes Resenius Jens Jensen, M. Olai Fuldmægtige, om han ikke selv dette alt havde hørt paa Slottet: hvilket han ikke vilde nægte; men sagde, han ikke derfor var opkommen in Consistorio, og ikke heller havde han saa nøje agtet paa hvert Ord udi M. Olai Kocci Prædiken; der blev meget sagt¹⁾].

Fremdeles vandt for^{ne} Olaus Slangendorph alene, Ord fra Ord, som efterfølger. *Initium: E concione hebdomadaria habita in templo D. Virginis etc. Finis: De andre, som det skulde gjøre, ere stumme Hunde, sidder og rager udi deres Pendinge og Mammon etc.*

Ydermere vandt Olaus Slangendorph og Elias Paulinus samtligen efter deres indlagte Seddels Lydelse Ord fra Ord, som efterfølger. *Initium: Dominica 4ta Adventus etc. Finis: Her er ingen Figur, Fabel eller Lutheri.*

Item vandt Olaus Slangendorph alene, som efterfølger. *Initium: In ipsis natalitiis Christi etc. Finis: Endelsen kunde man ikke grangivelig høre for Almuens Bulder etc.*

Item vandt Olaus Slangendorph alene, som følger. *Initium: Christus, saa vidt han var etc. Finis: en Herre over Himmel og Jord etc.*

IV. Indkomme Christianus Johannis, Hører i Skolen, og Paulus Severinus, og præmisso juramento vandt efter deres Seddels Lydelse, som lyder saaledes Ord fra Ord. *Initium: Disse efterfølgendes Ord etc. Finis: Da maatte Religionen blivet fordærvet og forkrænket.*

¹⁾ Ved det indklamrede Stykke er bemærket i Randen: Dette blev udeladt.

V. Et ultimo indkomme Johannes Thomæ Roschil-
densis, Petrus Christierni Arcopianus, Christianus Gerhardi,
Nicolaus Nicolai Uldborg, Simon Franciscus, Paulus Petræus
Ubius, Nicolaus Barthol. Helsing., Chilianus Nicolai Uld-
borg, Christianus Erasmi Slaglosiensens, og efterat de havde
lovligen gjort deres Ed, vandt de efter deres egen indlagte
Seddels Lydelse, som lyder Ord fra Ord, som følger. Initium:
E concione M. Olai, Text. Psal. 116 v. 2. Finis: Det skal
vel komme til Marked, om Gud vil jeg lever.

24 Januarii, horis pomeridianis.

Præsentibus Magn. Dn. Rectore, D. D. Resenio, D. D.
Cunrado, D. D. Metznero, D. D. Th. Finckio, M. Her-
manno, M. Joh. Erasmo, M. Vulfgango, (Notario M. Gas-
paro Erasmo Brochmand).

Indkom hæderlig og vellærd Mand M. Olaus Koccus
og venligen anlangede, han maatte bekomme Resolution
paa det fjerde Postulato i hans indlagte Forsæt indført,
efterdi han nu dertil havde ladet citere Studiosos. Blev da
indkaldet:

I. Johannes Strangius og præsent M. Olao Koccio
adspurgt af Magn. Dn. Rectore, om han nogen Tid havde
publice eller privatim defenderet eller proponeret det Dogma
de æternitate humanæ naturæ Christi. Da svarede for^{ne} Joh.
Strangius, at han aldrig havde hørt Dn. D. Resenium sige:
humanam Christi naturam esse simpliciter et absolute æter-
nam. Men dette benegtede han ikke, han jo havde hørt paa
Dn. D. Resenii Lectie: *Hominis Christi essentiam esse Deo
æternam sub quavis sui ratione verissima, eo nempe modo,
quo omnia Deo sunt æterna.* Da adspurgte M. Olaus Koc-
cius formeldte Joh. Strangium: 1. Om han ikke selv havde
denne Lærdom forfægtet. Hvilket han stadelig nægtede.
2. Spurgte han hannem ad, om hannem ikke var vitterligt
om en Seddel, som *Famulus communis* siges at skulle have
ombaarret i Klosteret, hvilken ikke af nogen skulde have
maatte læses uden alene af dennem, som den vilde under-

skrive. Hvortil Joh. Strangius ved sin Ed forantvordede, han ikke af nogen saadan Seddel vidste at sige. Og adspurgte D. Joh. Resenius M. Olaus Koccium, om han vilde gjøre det bevisligt. Hvortil M. Olaus svarede, at der saa siges. D. Joh. Resenius formente, han eller Studiosi ikke dertil burde at svare, uden M. Oluf vilde give fuld Sag. M. Oluf svarede: Jeg giver ingen Sag. Interponerede sig da Rector et Professores og sagde, at man hermed skulde holde oppe, indtil alle Studiosi havde sig resolveret paa 4. postulato udi M. Olufs indlagte Fuldmagt angiven: besønderlig efterdi Citation derfor var sket, og derhos at man kunde devitere confusionem. Er da Joh. Strangius, som først blev indfordret, demitteret.

II. Indkom Nicolaus Strangius, og iligemaade adspurgt af Magn. Dn. Rectore, svarede og med Ed bekræftede, han aldrig havde proponeret eller propugneret det Dogma de æternitate humanæ naturæ Christi. Og der han fremdeles tilspurgtes, om han havde nogen Tid hørt D. Resenium lære, humanam Christi naturam esse æternam: da sagde han, at han det aldrig havde hørt; thi han var Novitius, og havde kun været her paa Academiet en kort Tid.

III. Indkom Laur. Gorm, og der han iligemaade var adspurgt om det 4. postulato, præmisso juramento, svarede han, at han aldrig publice eller privatim havde det Dogma de æternitate humanæ naturæ Christi proponeret eller defenderet. Derhos sagde, at hannem ikke var i nogen Maade bevidst, D. Resenium nogen Tid at have brugt denne Phrasi: humana Christi natura est æterna. Men det havde han vel hørt af D. Resenio: humanam Christi essentiam Deo esse æternam, eo modo quo omnia, ligesom det staar in thesibus. Og strax producerede han Theses D. Resenii og samme Ord af dennem oplæste.

IV. Indkom Simon Franciscus, og der han var iligemaade tilspurgt, om han ikke havde proponeret eller defenderet det Dogma de æternitate humanæ naturæ Christi, præmisso juramento, svarede han: Nej. Adspurgtes han

derhos, hvad han havde hørt D. Resenium herom at læse; gav han til Ansvar, han aldrig havde hørt D. Johannem sige, Christi humanam naturam esse ἀπλῶς æternam; men det vilde han ikke negte, han jo havde hørt af D. Resenio, humanitatem Christi esse Deo æterno ab æterno præsentissimam, ut omnia.

V. Indkom Thomas Tullius og iligemaade adspurgt svarede, han aldrig havde hørt D. Resenium bruge den locutione: Humana Christi natura est æterna; men isteden derfor havde hørt: humanam Christi naturam esse Deo æternam et fidei, modo transcendente et imperscrutabili. Svarede derhos, hand aldrig havde defenderet ἀκριβῶς den Sententiam, humanam Christi naturam esse æternam, endog han havde den Quæstion ventileret exercitii ergo, efterat denne Controversia nu var opkommen, og der formentes, at der skulde nogle findes, som saa skulde lære.

VI. Indkom Olaus Slangendorphius, og der han iligemaade var adspurgt, svarede han, præmisso cæterorum more juramento, han aldrig havde hørt D. Resenium anderledes lære om den Controversia, som nu agiteredes, end humanitatem Christi Deo esse æternam, ut omnia, idque modo transcendente. Med Ed efter Loven derhos bekræftede, han ikke nogen Tid havde proponeret eller defenderet dette Dogma: humana Christi natura est æterna.

VII. Indkom Elias Paulinus, og der han iligemaade var tilspurgt, svarede han, efter han havde svaret, at han aldrig havde hørt D. Resenium sige, humanitatem Christi esse æternam; men, essentiam Christi hominis esse Deo æternam, ut omnia. Sagde derhos, han aldrig havde defenderet det Dogma: Humana Christi natura est æterna.

VIII. Indkom Christianus Joannis, og der han iligemaade var tilspurgt, svarede, han aldrig havde hørt D. Resenium sige, humanam Christi naturam esse æternam; immo sagde, D. Resenium at have denne locutionem og phrasin pro lectione dammeret. Men det havde han hørt af D. Resenio, humanitatem Christi Deo fuisse æternam

transcendenter, eo modo quo omnia. Sagde fremdeles, han aldrig havde defenderet dette, Christi humanam naturam esse æternam, immo ne quidem proponeret.

IX. Indkom Paulus Severini Sort, og der han iligemaade var tilspurgt, svarede han, at han aldrig havde hørt nogen i Klosteret defendere, humanam Christi naturam esse æternam, ikke heller selv havde det gjort. Blev derhos tilspurgt, om han aldrig havde hørt D. Resenium sige, humanitatem Christi esse æternam: hvortil han svarede, at uanset han havde været assiduus auditor D. Resenii paa 5 Aar, havde han dog ikke nogen Tid hørt D. Resenium andet sige, end Christum hominem Deo ab æterno fuisse præsentem, ut omnia etc.

X. Indfordret en hele Skare udi Klosteret og iligemaade tilspurgt, om de nogen Tid havde publice eller privatim proponeret eller defenderet det Dogma de æternitate humanæ naturæ Christi; da svarede I. Johannes Thomæ Roschildensis, han aldrig havde hørt nogen defendere, Christi humanam naturam esse æternam. Sagde derhos, han ikke havde hørt D. Resenium noget saadant lære, men alene humanitatem Christi fuisse Deo ab æterno præsentissimam, ut omnia. II. Svarede Paulus Petrejus Ubius, han aldrig havde hørt D. Resenium sige, humanitatem Christi esse absolute æternam; men, essentiam hominis Christi esse Deo præsentissimam, eo modo quo omnia. III. Svarede Petrus Christierni, han aldrig havde hørt D. Resenium sige, humanam Christi naturam esse ἀπλῶς æternam, men humanitatem Christi esse æterno Deo æternam, ea ratione qua omnia Deo æterno æterna sunt. IV. Svarede Nicolaus Bartholinus, han aldrig havde defenderet, humanam Christi naturam esse æternam, ikke heller havde han hørt D. Resenium saa lære, men alene at humana Christi natura var Deo realissime æterna, ut omnia. V. Christianus Gerhardi totidem verbis et plane iisdem respondebat. VI. Chilianus Nicolai sagde, at D. Joh. Resenius havde lært, at humanitas Christi var Deo æterna, ut omnia, quod in Deum non cadant διαστήματα temporis, omniaque ipsi

præsentissima sunt. VII. Nicolaus Nicolai sagde, han aldrig havde proponeret eller defenderet det Dogma de æternitate humanæ naturæ Christi. VIII. Christiernus Erasmi sagde, han aldrig havde hørt D. Resenium sige, humanitatem Christi esse absolute æternam; men at humanitatem Christi var Deo realissime et transcendentæ æternam, ut omnia.

Fremdeles der for^{ne} Studiosi vare nu dimitterede, bleve efter M. Olai Kocci Begjæring indfordret Trugillus Nicolai, og adspurgte hannem M. Olaus om en Seddel, som han havde hørt skulde være ombaaren i Klosteret. Hvortil for^{ne} Trugillus svarede, at Famulus communis i Klosteret havde for hannem berettet, at der skulde en Seddel være underskrevet af Studenterne i Klosteret, lydende om den Prædiken, som M. Oluf havde haft udi Vor Frue Kirke. Men hvo den havde indbaaret, eller fra hvem den var kommen, vidste han ikke. Og end ydermere sagde, at for^{ne} Famulus communis skulde have refereret, at der ikke flere samme Seddel læste end de, som den underskrev. Er da Famulus communis tilspurgt, hvad han hertil svarede: og sagde han, at der bleve saa mange Sedler indbaarne udi Klosteret, og med højeste Ed bekræftede, han ikke vidste af nogen saadan Seddel at sige. Er af samme Aarsag indkaldt Peder Brun, og der han herom blev tilspurgt, svarede han, at han ikke vidste af anden Seddel at sige, end af den, de havde skrevet ved den 2. og 3. Skive i Klosteret, om hvad de havde selv hørt i M. Olufs Prædiken, og skrevet deres Hænder under og indlagt in Consistorio.

Ydermere, jam abiturus M. Olaus Koccius, sagde han, at hvad den Prædiken vedkom, holdt paa Slottet die Ascensionis Christi, skyder han sig underdanigst til Kgl. Maj., Rigens Raad, som var tilstede, Adelen og andre, som den Tid Prædiken søgte, formenendes, at D. Hans Resen ikke bør at føre nogen Vidnesbyrd mod den Prædiken, uden han kunde fremlægge nogen skriftlig Mandat fra Hans Majestæt eller den gode Her Cancellær. Dertil svarede D. Re-

senius, at udi samme Prædiken var rørt om den Phrasi, som Oluf bruger: humana Christi natura est æterna; og derfor nødes han til endogsaa dette Vidnesbyrd at føre for det, om hvilket hannem Sag gives; sagde derhos, at det andet var kommet ind per accidens.

Fremdeles [spurgte] M. Olaus D. Resenium ad, hvi han havde ikke før ladet hannem tiltale, efterdi det var nu paa det 3die Aar, siden han skulde have begyndt at prædike imod hannem. Hvortil D. Resenius svarede, han havde ladet hannem herom lang Tid siden paaminde ved D. Conradum Aslacum og p. m. Canutum Bieschium: hvilket ogsaa saa at have i Sandhed været, bekræftede D. Conradus. Og svarede samme Tid M. Olaus, referente D. D. Conrado, at han ikke mente D. Hans Resen men nogle Anabaptister, som vare i hans Sogn. Lovede derhos, han selv vilde tale med D. Joh. Resenio, som han og gjorde, og confererede da venligen med hverandre de essentia hominis Christi: item, quo pacto omnia Deo æterno sint æterna: endog de communicatione idiomatum, og derhos om den Catechismo, som D. Hans havde ladet udgaa; og skiltes saaledes ad, at M. Oluf var veltilfreds med D. Resenio.

Ultimo adspurgte D. D. Conradus Aslachus M. Oluf Kock, om han i nogen Maade havde instigeret hannem til de heftige Prædikener. Forantvordede M. Olaus, han aldrig havde det gjort eller nogen under Solen, men meget mere havde raadet hannem til Fred og Endrægtighed. Dog, sagde M. Oluf, kan jeg ikke sige nej for, I jo haver raadet mig, at jeg ikke skulde lade af at gjøre min Bestilling og Kald, sed caute.

3.

Dom over M. Oluf Kock, afsagt den 29de Januar 1614 af Sjællands Biskop og fem Provster.

Vi efterskræve Peder Jensen Vinstrup, Doctor og Superintendent over Sjællands Stift, Peder Jensen Skjelde-rup, Sognepræst til Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn og Provst

ibid., Claus Christoffersen, Sognepræst udi Herfølge og Provst udi Bjeverskov Herred, Rasmus Lauritsen, Sognepræst udi Ljunge og Provst ibid. ved Frederiksborg, Niels Eskildsen, Sognepræst til S. Peders Kirke i Næstved og Provst til Tybjerg Herred, Peder Krag, Sognepræst udi Ringsted og Provst udi Ringsted og Alsted Herreder, tilkaldede og forordnede af fornævnte D. Peder Vinstrup at sidde og dømme med hannem udi denne Sag, kjendes og gjøre vitterligt for alle, at Aar 1614 den 29de Januarii var for os udi Rette skicket hæderlig og vellærde Mand M. Oluf Kock, Sognepræst til S. Nicolai Kirke udi Kjøbenhavn, efter vor allernaadigste Konges og Herres Brev og Befaling, dateret Haderslev den 7de Januarii næst forleden, lydendes Ord fra Ord, som efterfølger:

Christian den Fjerde (etc.). Vor sønderlige Gunst tilforn. Vider, at hæderlig og vellærde Mand Magister Oluf Kock, Pastor til S. Nicolai Kirke udi vor Kjøbsted Kjøbenhavn, underdanigst af Os haver været begjærendes, at Vi naadigst vilde tilstede hannem at prædike igjen, efterdi han af eder fra sit Prædikeembede er suspenderet for nogen Ord, han af Prædikestolen haver talt, hvorover hæderlig og højlærd Mand D. Johannes Resenius sig højligen besværer: da bede Vi eder og ville, at I uden Forhaling, efter Ordinansens Tilhold, denne Sag for eder tager og ved en retfærdig Dom og Sentens pronuncierer, om fornævnte M. Oluf Ordinansen haver overtraadt udi sin Prædiken, saa han derfor bør fra sit Kald at være, eller og ikke; og at I slig eders Dom giver fra eder beskreven etc. Som Hans Maj.s Brev ydermere formelder.

Efter hvilken Hans Maj.s alvorlige Befaling idag i Rette mødte hæderlig og højlærde Mand D. Johannes Resenius, og haver haft sig udi adskillige Beskyldninger at besvære imod fornævnte M. Oluf, og haver derpaa indlagt sit skriftlige Forsæt, lydendes Ord fra Ord, som efterfølger:

Eftersom der indeholdes adskillige Stykker i de Vidnesbyrd, som ere tagne om Mag. Oluf Kocks Prædikener

for Magnifico Dn. Rectore og Dn. Episcopo, og fornævnte Dn. Episcopus og Dñi Professores haver været af mig be-
gjærendes, jeg vilde dog til Anledning¹⁾ i Stykkevis give
tilkjende, hvilke Puncta der kunde mest synes at være
imod Ordinansen overalt i fornævnte Vidnesbyrd, med hvis
andet, som kunde i lige Maade høre dertil, og det give
til et skriftligt Forsæt, Sagen desbedre at overveje, saa
sættes da efter slig Lejlighed i Rette:

1. Om de adskillige og mange Gloser og Gluffer,
som findes her og der overalt, og synes paa mig at være
dirigerede, besønderlig eftersom han haver givet mig Sag
for Marcionitisk Lærdom og Catechismi Forfalskning, hvor-
til de ere saa jevnlig henførte (dog Sagen endnu ikke er
bevist eller udført i nogen Maade, som det sig burde),
ikke er imod Ordinansen, i hvilken der forbydes ufornum-
stige Prædikener etc. Fol. 19, som ogsaa at sige, hvad man
lyster, og at drive allehaande Skjændsel og Forhaanelse
etc., hvilket end heller ikke maa ske imod Papisterne.

2. Om slige Disputatser og Tale, som her ogsaa
findes indført, dertil om det Marcionitiske Kjættereri etc.,
Christi Persons Deling, de communicatione idiomatum, Ubi-
qvitet og sligt mere, ikke ere imod Ordinansen, hvor der
forbydes at handle noget, som mørkt og uforstandigt er,
for Almuen, Fol. 20, som og at føre ny og unyttige Dis-
putatser paa Prædikestolen for den menige Mand, i de
strange Breve af annis 80 og 88 til Ordinansens Forkla-
ring derom.

3²⁾. Om den sacramenteriske vrang Lærdom, Fol. 87,
af samme Grund, naar Christi Person agtes urettelig imod
hans Ord etc., som skal være fremsat paa Skjærtorsdag,
og ellers af hannem per significat pro est, og Christi Le-
gems Fraværelse, det han ikke skal kunne benægte jo saa

¹⁾ D. e. Vejledning. ²⁾ Dette Stykke er — forudsat at det ikke inde-
holder Afskriverfejl — ret et Pragtstykke af Resens bekendte tunge
og mørke Stil.

at være, for store Aarsagers Skyld, hvilket er udenfor den Lærdom, som Kongl. Maj. selv vil kjende paa, om ikke er imod vore Kirkers Bøger, som nævnes udi Ordinansen, Fol. 89, som ogsaa imod articulos pro perigrinis, item de strænge Breve derom efter Ordinansens rette Mening, an- nis 55, 68, 75, 88.

4. Og derforuden efterat Dn. Episcopus formener, Mag. Oluf ikke kan benægte, at han jo af hannem, denne Sag anrørendes, er ofte paamindet, sligt at lade fare, som andre gjorde, der forstod det dog saa vel som han, etc., sønderligen for det kom hannem slet intet til; saa han er objurgeret for saadan Dumdristighed, og hannem er befalet lovligen at udføre paa sit Sted, hvis han kunde have mod nogen med Rette, og forbudet saadan Ustyr mod den kristelige Vis og Skik, under alvorlig Straf, som vedbør; hvilket Dn. Episcopus veed selv noksom Besked paa: og han dog saa tit og groveligere end tilforn er kommen igjen over det samme og mere, som Vidnesbyrd paa adskillige Tider derefter formelder: om det ikke ogsaa er imod Or- dinansen, hvor der befales, at enhver skal lyde Super- intendenten udi de Ærende, som hannem befalet er, Fol. 87, og om han ikke skal sættes af sit Embede, Fol. 86.

Og er jeg herpaa Dom begjærende, om fornævnte M. Oluf Kock ikke bør derfor at være fra sit Kald, eftersom Kongl. Maj. vor allernaadigste Herre i sin sønderlige Mandat det Dño Episcopo uden Forhaling at dømme om befalet haver, saa og at dette Forsæt samt Vidnesbyrdene i Dommen maatte indføres Ord fra Ord.

Joh. Pauli Resenius.

Dernæst haver fornævnte D. Johannes Resenius ind- lagt adskillige Vidnesbyrd, samme sin Beretning med at bekræfte.

Først et skriftligt og forsegleet Consistorii Vidnesbyrd, lydendes Ord fra Ord som efterfølger:

Rector og Professores i Kjøbenhavns Universitet kjendes og vitterlig gjøre for alle, at Aar efter Guds Byrd 1614,

Løverdagen, som var den 22de Januarii, fremkom udi vores Consistorio hæderlig og højlærd Mand D. Johannis Resenii Fuldmægtig, Mag. Antonius Coldingensis, Regiæ Communitatis Præpositus, og fremlagde D. D. Johannis Resenii Fuldmagt, med egen Haand skreven og underskreven, og lød Ord fra Ord, som efterfølger:

Giver jeg hæderlig og vellærde Mag. Antonius Coldingensis, Reg. Communitatis Præposito, Fuldmagt at tage Vidnesbyrd paa Consistorio paa mine Vegne om Mag. Olai Coccii Prædikener. Den 22. Januarii Anno Jesu Christi 1614.

Joh. Pauli Resenius.

Op paa den anden Side mødte samme Tid vellærde Jens Jensen Sanger, som i lige Maade fremlagde hæderlig og vellærde Mands Mag. Olai Coccii Fuldmagt, lydende Ord fra Ord, som efterfølger:

S. Kjære Dñe Johannes, beder jeg Eder ganske venligen, at I ville vel gjøre og paa mine Vegne møde in Consistorio at høre de Vidnesbyrd, som D. Hans Resener vil føre imod mig, og at I ville paa mine Vegne begjære: 1. At Magnificus Dn. Rector vil holde D. Hans for, at den Skrift eller Seddel maa læses for alle, hvilken Studenterne haver undertegnet i Klosteret belagende min Sag. 2. At jeg maatte bekomme en Kopi af samme Skrift under Notarii Haand. 3. At Magnificus vilde vel gjøre og holde enhver for udi Særdeleshed paa deres Ed, at de ville vidne det, som de for den almægtigste Gud ville være bekjendt. 4. At Magnificus vilde holde hvert Vidne for, om de aldrig i nogen Maade enten publice eller privatim haver proponeret eller og defenderet det Dogma de æternitate humanæ naturæ Christi. 5. At der maa skrives paa dette mit Forsæt og det indføres udi Vidnesbyrdene, med hvis dertil svares. Vale.

E. V.

Oluf Jensen Kock. Eg. Hd.

Men efterdi M. Antonii Coldingensis [Fuldmagt] lød alene paa at tage Vidnesbyrd om M. Olai Coccii Prædikener, og M. Olai Fuldmagt end ydermere indeholdt 4 Punkter,

blev der *communi consensu Rectoris et Professorum* skikket Bud til Dn. D. Johannem Resenium, at han udi egen Person vilde møde. Er da D. Johannes Resenius selv kommen op paa Consistorio, og efterat han havde læst M. Olai Fuldmagt, svarede han, at hvis belangede det 1ste Postulatum, vidste han ikke af noget Skrift at sige, som skulde være conciperet af Studiosis udi Communitetet, uden hvis som siden skulde offentlig udi Retten særdeles fremlægges. Hvad vedkommer det 4de Postulatum udi samme Fuldmagt, formener D. Johannes Resenius saa vel som Studiosi, at Citationen var alene sket til at høre Vidnesbyrd; og naar de bleve lovligen stevnede til at give tilkjende, hvad de havde at sige om den Phrasi, *humana Christi natura est aeterna*, vilde de være overbødig sig derpaa at resolve. Saa efterdi at Citatio alene var sket til at høre Vidnesbyrd, bleve Vidnesbyrdene indfordrede, som vunde med oprakte Fingre efter Loven, som efterfølger:

1. Fremkom Johannes Strangius, Nicolaus Strangius, Laurentius Gorm, Simon Franciscus, som svor efter Loven med oprakte Fingre og sagde, at saa sandt dennem skulde hjælpe Gud og hans hellige Ord, vilde de vidne det, som sandt var. Vandt da skriftligen efter deres Seddel, hvilken de selv læste og siden indlagde, lydende Ord fra Ord, ut seqvitur:

Om Fredagen 10. Dec. i Mag. Oluf Kocks Ugeprædiken i Vor Frue Kirke haver vi efterskrevne saadanne Ord bevaret, som efterfølger: 1. Udi dette Capitel nævnes Christus trende Gange Menneskens Søn, i hvilket vi haver en smuk Undervisning om Jesu Christi menneskelige Natur og Manddoms Annammelse mod vores Modstandere og Hæreticos, som lægge sig efter, hvorledes de kunde vrie og vende Guds Ord efter deres Vilje og Begjæring; saadanne Luftspringere og Ubiquitister, *fratres Concordiæ (sæpius repetitum)*, som sige, at Christus har været et Menneske af al Evighed; hvilket bevises klarligen af de gamle Lærefædres Skrifter

ikke at være sandt; thi du, som siger saadant, est ikkun en Sinke eller Pebling at regne imod dennem; ja de, som tør understaa sig at forringe vores kristelige Tro og forvende vores Catechismum, de etc. 2. Udi vores kristelige Tro, hvor de gamle orthodoxi Patres have sagt om Dommen, hvor der staar: deden han skal igjenkomme; det forvender de og sætter: som skal igjenkomme; der laterer Sofisteri under og ligger en Skjelm begravet; hvorfor saadanne Bøger, hvori saadant findes, de skulde kastes bort Fanden i Vold og trædes med Fødder paa etc. Skriver, hvem der lyster, og bærer frem; der skal komme den, der skal svare dertil etc. Testamur

Johannes Strangii F. Nicolaus Strangii F.

Laurentius Gorm. Simon Franciscus.

Nærværende Jens Jensen, M. Olai Fuldmægtig, adspurgte dem, om ikke nogen anden skulde have gjort fornævnte Studiosis denne Beretning. Da svarede fornævnte Studiosi, at de baade havde selv forbemeldte Beretning gjort, og derhos indført, hvis de havde selver hørt.

II. Fremkom Thomas Tullius og, præmisso juramento ut supra, vandt i lige Maade efter hans overgivne Seddel, som efterfølger:

Udi den syv-slags Prædiken, som Mag. Oluf Kock prædikede udi Vor Frue Kirke udi Kjøbenhavn den 10. Dec. anno 1613 af Matth. 25 Cap., da iblandt anden vidtløftig Tale blev hørt disse Formalia: 1. Skjældede han paa dennem, som havde sat til eller taget fra vores Catechismo og kristelige Tro, og vare hans Formalia iblandt andre disse efterfølgende: Hvilke ikke skamme sig at tage fra og lægge til vor kristelige Tro og Catechismum, og mange Steder forvender vores kristelige Tro og forvilder Verden, tager sommesteds hele Artikler derfra, og sommesteds forventer Ordene deri, sætter for det Ord deden: som etc. 2. Skjældede han vidtløftig paa Ubiquitister og Concordiæ-Bredre, hvorudi hans Formalia iblandt andre vare disse:

Bort med de Ubiquitister og de Concordiæ-Brødre med deres communicatione idiomatum, etc. 3. Skjældede han paa dem, som sagde: Christum at have været et Menneske af Evighed. Hvorudi hans Formalia lød saaledes: I dette Capitel nævner Evangelisten Christum mange Steder Menneskens Søn, imod dennem, som tør veddriste sig at sige, at Christus haver været et Menneske af Evighed, fordi han haver aabenbaret sig i Menneske-Lighed for de hellige Patriarker og hellige Mennesker i det gamle Testament. Skamme dig, skamme dig, og hold din Sladder, din kaade og næsvise Mund; du est ikkun for Gud en Pebling og Sinke, hvad heller du est Mester eller Doctor. Skriver du kun, etc. 4. Juledag i fornævnte Aar til Højmesse i S. Nicolai Kirke indfaldt disse hans Formalia i samme Dags Texts Forklaring, der han udlagde disse Textens Ord, »Hun fødte sin Søn og svøbte hannem i Klude«: Her haver og ser vi et fuldkomment Vidnesbyrd om Christi Manddoms Annæmmelse, i hvad Reses eller Reser siger; paa hvilket Ord jeg dog ikke kunde høre Enden fuldkommelig eller distincte for Almuens Allarm og Munklens Skyld. Hæc se audivisse contestatur

Thomas Tullius Buchius

Manu propria.

III. Indkom Olaus Slangendorpius og Elias Paulinus og vunde efter Loven udi Ord og Mening efter egen indlagte Seddel, lydendes Ord fra Ord, som følger:

Ex Concione habita die Ascensionis Christi in arce
Hafniensi.

1. Christus er opfaren over alle Himle og sidder der hos Faderens højre Haand localiter et circumscriptive, hvad hans menneskelige Natur er anlangendes; men udi sin guddommelige Natur er han udi lige Ære, Majestæt og Herlighed med sin himmelske Fader, hvorfor at de, som lærer, at Christus skulde være tilstede her hos os paa Jorden efter sin menneskelige Natur, synde grovelig, ja commi-

scerer coelum et terram; thi hvorledes kunde det være muligt, at Christus skulde nu svæve her omkring? Han siger dog selv: Mig haver I ikke altid hos eder. Men efter sin guddommelige Natur aleneste bekjende vi stadeligen, at han er allevegne, hvor han vil; hvilket han og selv lærer os, sigendes: ero vobiscum ad consummationem seculi; og skal forstaas om hans guddommelige Natur. 2. Derfor er det Skarn og Løgn (med Ære sagt), som nogle sige, at Christus skulde være realiter tilstede udi sin hellige Nadvere med sit Legeme og Blod, som er saa langt derfra, som Himlen er fra Jorden; men aleneste med sit Legems og Blods Kraft. Hid henhører derfor og skal forstaas (som de ellers vrangeligen henføre til Historien) tropus et figura, som vi have noksom Exempler paa i det gamle Testament. Saa kaldes agnus paschalis ipsum pascha, Exod. 12; Regnbuen, Gen. 9, saa vel som Omskjærelsen, Gen. 17, kaldes Herrens Pagt; item de 7 Køer, Gen. 41, syv Aar etc.; ikke at det haver været saa i sig selv, som Bogstaverne lyder; men fordi at dette altsammen herved forstaas og mærkes skal; thi disse Tingester haver ikkun aleneste været Typi, Figurer og Lignelser til det, de kaldes. Ligesaa og i det Ny Test. Brød og Vin ere etc., hvilket og de hellige Patres noksom vidner med os, Augustinus, Hieronymus, og i vores Tider Hemmingius. 3. Herforuden sagde han ogsaa, at der vare nogle ny Kjættere og Sværmere, som lærte, at Christus havde været et Menneske af Evighed, og lagde dette til: for Gud. Hæc omnia sese audivisse contestantur

Olaus Joh. Slangendorpius.

Elias Pauli Bortho.

Fremdeles vandt fornævnte Olaus Slangendorp alene Ord fra Ord efter egen indlagte Seddel, som følger:

E concione hebdomadali habita in Templo B. Virginis
de reditu Christi ad iudicium.

Hvorom der tales udi vores kristelige Tros Artikler: deden han skal igjenkomme at dømme levendes

og døde. Men her ville nu disse Smærmere og Kjætttere sætte en ny Brille eller Glose paa, og sige: som skal igjenkomme, udelukker saa det Ord deden; hvilket er aabenbare imod den ganske bibelske Skrift, de hellige Symbola, Apostolicum, Nicænum, Ephesinum og alle orthodoxe Kirkers Consens; thi her staar jo udtrykkeligen i Texten: deden, deden, det er fra Himmelen, hvor han er opfaren og sidder hos Faderens højre Haand. Bort, bort derfor med Ubiquitister og Concordiæ-Brødre med deres communicatione idiomatum, som lærer, at Christus skal være her paa Jorden, saavel udi sin menneskelige som guddommelige Natur, ganske tilstede, ja tør endog sige, at han haver været et Menneske af Evighed, før han nogen Tid blev født paa Jorden; hvilket er idel Løgn (med Reverents at sige), til hvilket at besmykke de udskjære af Bibelen og Catechismo, hvad dennem synes at kunne være sig imod, og i saa Maader forraader og for-giver Ungdommen, Studenter og Peblinge. Hvorfor tager eder vel vare for saadanne Bøger, thi de ere idel Skarn og Djævelen selv; træder dem heller under eders Fødder, og i Rendestenen med dennem etc. Skamme dig; hvad heller du est Doctor eller Mester, da est du dog en Sinke eller Pebling for Gud, og du alligevel vil randsage Majestæten Hemmelighed etc. Skriver I kun etc. Dersom du nu siger, at det kommer mig intet til saaledes at raabe og skjænde: jo, jo visseligen vil jeg sige min Sandhed frem, om jeg end derfor skulde miste Kappe og Kaabe, Liv og Blod; de andre, som det skulde gjøre, ere stumme Hunde, sidder og rager udi deres Penge og Mammon etc.

Manu subscripta testatur

Olaus Johann. Slangendorpius.

Ydermere vandt Olaus Slangendorp og Elias Paulinus samtlig efter deres indlagte Seddels Lydelse, ut sequitur:

Dominica 4ta Adventus.

1. Johannes vox clamans, en raabende Røst, non vox

clamantis, ikke en Raaberes Røst, saa skulle og Guds Ords Tjenere være levende og raabende Røster etc. 2. Aulagende det Sprog i Evangelio Joh. 1 (som skal komme efter mig) det skal aleneste forstaas om Christi menneskelige Natur; item det andet (hvilken der haver været for mig, qui ante me factus est) skal henføres til Christi Guddom aleneste. 3. Udi Christi Daab haver vi et meget mærkeligt og ypperligt Vidnesbyrd om den hellige Trefoldigheds Aabenbarelse, hvilket ingenlunde skal forstaas per *ἀνθρωποπαθείαν*, sed realiter et realissime. Her er ingen Figur, Fabel eller Lutheri. Testantur sancta fide

Olaus Johannis Slangendorpius.

Elias Pauli Bortho.

Item vandt Olaus Slangendorpius alene, som efterfølger:

In ipsis Natalitiis Christi.

Her haver vi nu et udtrykkeligt og mærkeligt engelske Vidnesbyrd, at Christus er født et Menneske udi Tiden og ikke haver været af Evighed etc.; hvilket haver sin rigtige Kraft, Magt og Myndighed med sig at føre imod Helvedes Porte, Leviathan, Belial og Resenium (eller Resimum). Endelsen kunde man ikke grangivelig høre for Almuens Bulder. — Hæc audivit, quod propria manu testatur

Olaus Joh. Slangendorpius.

Feria secunda.

Christus, saa vidt han var et Menneske, laa han i Krybben, svøbt i Klude; men paa sin guddommelige Naturs Vegne var han en Herre over Himmel og Jord.

Olaus Joh. Slangendorpius.

IV. Indkom Christianus Johannis, Hører udi Skolen, og Paulus Severini, og præmisso juramento vunde efter Seddels Lydelse, ut sequitur:

Disse efterfølgende Ord ere saaledes af M. Oluf Kock ikke alene paa Herrens Nadveres Dag, men endog andre Tider, forklarede og udlagte, som efterfølger: 1. Om Vor

Herres Jesu Christi Nærværelse, da siger han om de Ord, som staar udi Texten, at de skulle ikke forstaas, som de lyde. Ordene var disse: det er mit Legeme; det er saa meget, siger han, som: hoc significat corpus meum. Thi vi vide, siger han, at efter Christi Opfarelse til Himmels, da er han ikke mere legemlig tilstede, uden alene ved hans Almægtighed, og hvad den guddomlige Natur er anlangendes; men den menneskelige Natur at være i Himmelen. Beviser det med Solen, at ligervis som den er i sin Sphæra og formedelst sine Straaler udspreder sine Dyder paa Jorden, saa skal og Gud være udi Himmelen og ved sin Almægtighed være tilstede hos os paa Jorden. 2. Hvad vil jeg herom vidtløftig tale? Enhver paa sig kan befinde, det at være vist, som sagt er: dersom jeg det ikke saa heftig angreb, som jeg gjør, da maatte den ganske Religion blive fordærvet og forkrænket.

Hæc pronunciata ego Christianus Johannis propria manu subscripta fateor.

Idem ego Paulus Severini Sort propria manu testificor.

Vto et ultimo indkom disse undertegnede, og efterat de havde lovligent gjort deres Ed, vandt efter deres egen indlagte Seddel, lydende Ord fra Ord, som følger:

E concione M. Olai, text. Psalm. 116 v. 2: Fordi Han bøjer sine Øren til mig, etc.

Her af tage nogle Kjættere, som nyligen ere komne fra Belial, Aarsag at sige, at der er ej tre Personer i Guddommen realiter, uden det sker ved anthropopathiam, eller hvad Djævelen det hedder; det er aabenbar Løgn. — Du, som siger, at Christus haver været et Menneske af Evighed, og dermed staar og forfører Ungdommen: hvad heller du est Kejser eller Konge, Herre eller Fyrste, Mester eller Doctor, da faa du Skam paa din Nakke. Jeg vil bevise dig med den gode, gamle, graa Bibel, at det er Løgn og Skarn og Phantasi, du farer med. Ja, du som siger, du est Mester og Doctor, men du maa være en Pebling eller

Sinke derudi. Nu Næsvis, tegn an og før det til Marked; det skal vel komme til Marked, om Gud vil jeg lever.

Hæc sic habuisse Mag. Olaum Kock in concione quadam funebri manibus nostris sancte contestamur
 Johannes Thomæ Roskildensis manu mea.
 Petrus Christierni Archopianus.
 Christianus Gerhardi manu mea.
 Nicolaus Nicolai Vedborg m. propria.
 Simon Fransisci manu mea.
 Paulus Petrejus Wbius.
 Nicolaus Bartholinus Helsing.
 Christianus Nicolai Vedborg.
 Christianus Erasmi Slaglosiensis m. m.

Til Vidnesbyrd trykke vi Rectoris Signet her neden under.

In rei certitudinem subscribo

Casparus Erasmus Brochmand,
 Publicus Acad. Notarius.

Nok fremlagde D. Johannes Resenius et andet skriftligt og beseglet Vidnesbyrd, taget i Bispens og Sognepræsternes her sammesteds Nærværelse, lydende Ord fra Ord, som efterfølger:

Vi efterskrevne Peder Jensen Vinstrup, Doctor og Superintendentens over Sjælands Stift, Peder Skjeldørup, Sognepræst til Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn og Provst ibidem, og Hans Bang, Sognepræst til Helliggeisthus Kirke i Kjøbenhavn, gjøre vitterligt, at Aar 1614 den 24 Januarii havde hæderlig og højlærde Mand D. Johannes Resenius, primarius Theologiæ Doctor her i Kjøbenhavns Universitet, for os ladet indkalde hæderlig og højlærde Mænd Mag. Alexander Olufsen og Mag. Thomas Cortsen, Medtjenere til Vor Frue Kirke sammesteds, saa og Hr. Svenning Jensen, Medtjener til Ovre-ydre Kirke her udenfor Byen, at lovligen vidne deres Sandhed, hvad de havde hørt af Mag. Oluf Kocks Prædiken, som skete i Vor Frue Kirke her i Kjøbenhavn den 10de Dag Decembris sidst forleden 1613,

med hvis andet han havde dennem til at spørge. — Og da fremkom Mag. Antonius Colding med fornævnte D. Hans Resens Fuldmagt, som han lod for os oplæse i D. Hans Resens egen Nærværelse, som da og her sammesteds efter min Vilje tilstede var, lydende Ord fra Ord, som følger:

Giver jeg hæderlig og vellærde Mand Mag. Antonio Coldingensi, Præposito Regiæ Communitatis, Fuldmagt at tage Vidnesbyrd og Svar paa mine Vegne for Dño Episcopo anlangende hvis Mag. Oluf Kock og mig imellem er. Den 24 Januarii 1614. Joh. Pauli Resenius.

Og derefter tilspurgte Mag. Antonius paa D. Hanses Vegne Mag. Peder Skjelderup og Mag. Hans Bang, som da og her vare kaldede af mig Peder Vinstrup at høre paa hvis Vidner her skulde gaa imellem D. Hans og Mag. Oluf, om de havde noget udi denne Sag at sige. Hvortil de svarede i Mag. Oluf Kocks egen Nærværelse og Paahør, at Bispnen havde nu idag først sendt Bud til dem, paa denne Tid at skulle høre nogle Vidnesbyrd over M. Oluf Kock, og vidste nu ikke andet her at udrette, førend de bleve lovligen kaldede at føre nogen Visnesbyrd, mens nu allene vare de kaldede at høre paa Vidnesbyrd.

Dernæst blev Mag. Alexander, Medtjener til Vor Frue Kirke, tilspurgt om sit Vidne, hvad han havde hørt i Mag. Olufs Prædiken paa samme Dag. Da tilspurgte Mag. Oluf M. Alexander, om han ikke var noget i Svogerskab med D. Hans; hvortil Mag. Alexander svarede, at han var noget i Svogerskab med hans Børn. Da sagde M. Oluf: Jeg mener hannem derfor at være partisk og ikke bør i denne Sag at vidne. Dog blev han af mig ¹⁾ befalet lovligen at vidne sin Sandhed, saa vidt han deraf vidste. Da vandt han og bekjendte paa sin Sjæls Salighed og højeste Ed med oprakte Fingre: 1. At Mag. Oluf Kock talede i samme sin Prædiken, som han holdt her i Vor Frue Kirke den 10 Dec. 1613, om en, som han kaldte en Marcionit, og

¹⁾ D. e. Biskop Vinstrup.

dersom der end var 10 Marcioniter i hannem, var han dog en Sinke, Pebling, Halunke, dumdrigtig Bæst, næsvis Hund etc. 2. At den samme udi sine Bøger skulde udskjære noget af Troens Artikler. 3. At han forfører de unge og forstyrrer de gamle, hans Bøger skulde kastes Djævelen i Vold. 4. Nu maatte nogen sige, sagde M. Oluf, Herre Gud, hvorfor monne den Mand saa altid skjænde? Dertil svarer jeg, sagde han: Jeg skal skjænde, og her skal snart blive Ende paa; der ere de, som skulle svare med mig; jeg haver ikke Grøden i Munden; jeg skal spytte ham ud. 5. At Mag. Oluf taledede i samme sin Prædiken om en stum Hund, som sad over sine 10 eller 15 Retter, rodede iblandt sine Rosenobler og Dalere, den Stund han saadant skulde straffe.

Videre blev M. Alexander tilspurgt, om han havde hørt af Resenio udi Lectie nogen Tid denne Phrasin: *Humana Christi natura est æterna*. Hvortil han svarede, at han hverken havde hørt eller læst denne Phrasin som Resenij hans; men denne Phrasin sagde han sig at have hørt, som staar in sexta thesi primæ Disputationis de Christo: *Essentia hominis Christi est æterna Deo, sic ut omnia etc.*, og den havde Resenius forklaret.

Derefter blev og fornævnte Mag. Thomas Cortsen, Medtjener til Vor Frue Kirke, adspurgt om sit sandfærdige Vidnesbyrd om samme Mag. Olufs Prædiken, som han og var udi; da svarede han for os alle, som efterfølger: Efterdi saa, sagde han, at mig nu af Dño Episcopo er paalagt, at jeg skal sige, hvis jeg har hørt den 10 Dec. sidstforleden udi fornævnte Mag. Olufs Prædiken, da svær jeg ved Gud og min Helgensed, at jeg ikke vil sige enten efter Vild eller Venskab, men det, som Sanden er og jeg haver hørt, som er: 1. At, efterat Mag. Oluf havde oplæst sin Text af det 25de Cap. Matth., da haver han iblandt andet talt om Christi Manddoms Evighed, og haver sagt, at man skulde flitteligen agte Evangelistens Ord, at han nogle Gange udi samme Capitel kalder hannem Menneskens Søn,

og det for falske Lærere, som lære, at Christus haver været et Menneske af Evighed, hvilket er, sagde han, imod Profeternes Lærdom og imod de gamle Forfædres Skrifter. Og sagde han iblandt andet, at om han endskjønt var Doctor eller Professor, Bisp eller Prælat, Provst eller Præst, og om der var end 10 Marcioniter i ham, saa var han dog en Pebling eller Sinke derimod at regne. 2. Der han talede om Christi Tilkommelse til Dom paa den yderste Dag, talede han og om en Catechismus og en, som afskjærer Troens Artikler deraf, og sønderlig viste for Exempel det Ord: som skal igjenkomme; hvorunder han sagde at ligge og være skjult en Skjelm eller en Skalk, og sagde, at man skulde [kaste] samme Bog og saadanne Bøger hen under Bænken, Fanden i Vold etc. Men [hvem] den gode Mand har dermed ment, maa han selv forklare og give tilkjende. 3. Item vandt han, at naar han haver været i D. Resenii Lectie, da haver han aldrig hørt disse Resenii formalia verba at have været: humana Christi natura est æterna; men gjerne at have brugt denne Phrasi: Christi hominis essentia est Deo æterna, ut omnia. Men som mig synes efter Thesin 13 ultimæ Disputationis, da er den Phrasis negeret af Resenio: Humana Christi natura est æterna.

For det tredie blev og fremkaldt Hr. Svenning Jensen om sit Vidne om samme M. Olufs Prædiken, som og samme Tid havde været udi Kirken. Da vandt han i lige Maade efter sin Ed, som følger: 1. At Mæg Oluf fornævnte 10de Dag Decembris udi sin Prædiken indførte og talte meget om en, som skulde være dum og stum, siddendes over en graa Suppe og mange kostelige Retter daglig; og blev nævnet nogen Rosenobler og Dalere. 2. At der er nyligen en fremkommen, tilførendes en ny Lærdom, idet han siger og offentlig bekjender, at Christus haver været Gud og Menneske af Evighed. Det er, sagde han, Løgn du siger; hvilke Ord han nogle Gange repeterede: det er Løgn, du siger. Talede han ogsaa derhos disse Ord [med] nogle

visse Fagter, og sagde, at han var værre end en Marcionit.

3. Du med dit Aberi og Smigleri, enten du est Mester eller Doctor, du est alligevel en Sinke og Pebling, idet du vil scrutere Guddommeligheden. 4. Du lader dine Skrifter udgaa og tager dem til dig igjen saa lønlig og med Skamme, at lærde Mænd ikke skal faa dem at se, som kan dømme derom og forstaa, hvad du est for en. (Da blev Mag. Oluf Kock tilspurgt, hvad det var for Bøger, han mente dermed. Da svarede han: Det maa staa til sin Tid, om jeg har talt saadanne Ord).

5. Nu maa nogen sige, sagde han, hvi monne han være saa ivrig idag? Svarede han dertil selv: Fordi ingen anden vil tale derom, saa vil jeg dog sige min Sandhed; thi hvad skulde jeg frygte for et Bøddelsværd, om jeg end skulde lide noget derover; det bør ikke at dølges; thi ved saadan falsk Lærdom forføres de unge og de gamle forstyrres. Adhuc: Din Skinder, du est som en Remsnider, der skjærer en Rem eller en Øl af en Hud, saa snider du vores kristelige Tro og skjærer derudi. Hun er gammel og graa, lad den staa; du gjør hende intet.

6. Du kommer med din skvaldriske Catechismo og vil forraade Folk dermed. Hvo derfor den forekommer, da spyt paa den, kast den bort, forvar dig derfra. 7. Blev talt om disse Ord: inde venturus est; hvilket, sagde han, du haver saaledes fordansket, som skal igjenkomme; der ligger en Skjelm begravet udi. — Item vandt han, at nogle Folk løb ud af Kirken med Latter og Smilen, ligesom de havde set noget sønderligt Spectacul. Men de, som sadde udi de lange Stole, satte for Øjnene og forundrede sig paa saadan Sermon. — Og for det sidste vandt han, at han udi 5 Aar har hørt D. Resenii Lectier, og aldrig hørt den Phrasin af hannem som hans: Humana Christi natura est æterna. Men sagde, at Resenius tit og ofte havde rejiceret den og sagt, den var uret. Men den anden, som staaar in Thesi 6 (1611), haver han noksom forklaret, som Disputatseu formelder, saa han takker hannem godt baade derfor og for mere.

At disse Vidner lovligen ere for os gangne, som forskrevet staar, udi D. Hans Reseners, Mag. Oluf Kocks og D. Hanses Fuldmægtigs, Mag. Antonii Coldingensis, Nær-værelse, Aar, Dag og Sted, som forskrevet staar, bekjende vi med vores Hænder underskrevne og vores Signeter undertrykte.

Peder Vinstrup. Peder Jensen Skjelderup. Hans Bang.

Der fornævnte Studiosorum og Pastorum Vidnesbyrd blev af Academia Notario M. Casparo Erasmo in ædibus Rev. Dñi Episcopi for Retten oplæste, forklarede D. Resenius dennem stykkevis og førte hver Slags til sin Punct af de tre første Stykker, udi forbemeldte sit Forsæt indførte; og sagde derhos, at han kunde bevise 10 Gange mere, om Behov gjordes. Og der D. Johannes Resenius obiter et quasi in transcurso havde expliceret den 3die Punct, udi sit Forsæt indført, belangende Lærdomme, som skulde være imod de Bøger vores Ecclesiis i Ordinansen commenderede, blev oplæst en Seddel af D. Johanne Resenio Bispem tilskreven, lydendes Ord fra Ord, som efterfølger:

Mi Dñe Episcopo, Frater et Collega carissime!

Jeg tror vist, at Dn. Præpositus har sagt Eder noget af det, der skete i Vor Frue Kirke den 10 Decembris, hvorledes den Dannemand Mag. Oluf Kock strax efter Texten haver begyndt en meget selsom Skjænden i mange Maader, saa lærde og ulærde, som hørte derpaa, siger, at det var stor Synd og Skam etc.; og skal han iblandt saa meget andet have angrebet her en, som han kalder en Marcionit, med Jesu Manddoms Evighed etc., og en Catechismum, i hvilken skulde være noget falskelig afskaaret af Troens Artikler, saa det skulde være en dobbelt Løgn etc., under disse Ord: som skal komme; saa han end sagde om samme Bog, at naar den kom nogen fore, skulde man spytte derudi, træde den under Fødder og i Rendestenen og befale den Djævelen i Vold; med meget andet, som jeg nu for Eder ikke gjerne nævne vil; hvilket Gud vil visseligen straffe paa hannem; og andre vide saa meget deraf at sige.

Hvorfor, dersom den Dannemand vil mig noget, er jeg altid overbødig, om han vil dog engang lovligen og redeligen bevise ret, hvad han fattes paa mig, være sig hvad det er, tagende Svar eller og Sentens derpaa, som en ærlig Mand uden Klafferi bør at gjøre, saasom han og derom moxen 3 Aar forleden beskikket er etc. Og eftersom at Dn. Episcopus haver hannem det samme befalet, der saadan ukristelig Skjælden nu her i Sommer blev hannem strængeligen forbødet under Straf, som vedbør, og han endda saa saare tit og groveligere end tilforn er saaledes kommen igjen, formoder [jeg], at Dn. Episcopus haver det vel selv i Agt, efter saadan Ustyr baade Formiddag og Eftermiddag, i lige Maade den samme Dag, med stor Ubeskedenhed og underlige Noder, at sligt ikke lides ustraffet, Gud og den hellige Tjeneste til megen Vanære, den hele Menighed til stor Forargelse, og andre til ublufærdig Forhaanelse. Gud hjælpe os vel til Rette med sligt engang for sit hellige Navns Skyld. Amen. Hafniæ den 17 Dec. 1613.

F. et Collega

Johann. Pauli Resenius.

Læstes derhos Mag. Olufs Svar til Bispens Beskikkelse, efter som Mag. Alexander og Mag. Thomas derom have testeret, hvis Testimonium lyder Ord fra Ord, som efterfølger:

Mag. Oluf Kocks Svar til Bispens Beskikkelse den 21 Dec. 1613.

1. At eftersom Bispen befaler, at Mag. Oluf skal holde sig fra sin Prædikestol etc., svarede han: Mig synes ikke at være ret, jeg skulde holde mig fra Prædikestolen, mens Dom er ikke gangen i Sagen. 2. Dersom Bispen vil vide, hvem han mener med den Marcionit, og at have forfalsket Catechismum, svarede Mag. Oluf Kock: Jeg mener alle dem, som lærer, naturam humanam filii Dei esse Deo æternam; og dersom D. Hans Resener lærer saadant, da mener jeg ham, fordi den er diabolica doctrina; jeg skjælder dog ikke paa hans Person, men paa hans Lærdom. Jeg

haver og det samme prædiket for Hans Kgl. Majestæt. Om den Catechismo svarede han, at efterdi hans Navn findes ikke i Bogen, veed han ikke, hvem den lod trykke; men han mener den, som lod udgaa imod Ordinansen den lille Catechismum Anno 1608. 3. At han skulde lovlig forfølge sin Sag, svarede han: Tiden giver det vel selv. Paa det forsendte Brev vilde han svare, naar han kom i Rette for Sagen.

Alexander Olai. Thomas Conradi.

Men Mag. Oluf forment, at det ikke havde været hans Ord, som findes indførte i den 2den Punct; dog sagde han, at dersom han det havde sagt, vilde han det nogenlunde bevise, uden saa var, D. Resenius vilde referere det til solam *πρόγνωσιν*. Da svarede de to Dannemænd med Ed, at de Ord ikke paa den Tid vare nævnte.

Efter at D. Resenius havde saa forklaret de tre første Puncter, inddragne i hans indlagte Forsæt, sagde han, at han nu vilde begive sig til Confrontation paa den 4de og sidste Punct, og af samme Aarsag tilspurgte Mag. Johannem Bangium, Sognepræst til H. Gjestes, om han ikke kunde erindre, Dn. Episcopum at have straffet M. Olaum Coccium for Ubeskedenhed brugt paa Prædikestolen. Da forantvordede M. Johan. Bang, at alle tre Sognepræster her udi Kjøbenhavn vare samtligen komne til Rev. Dn. Episcopum, og det noget efter sl. Mag. Iver Stubs Død, paa hvilken Tid han vel ihukom Bispen at have straffet M. Oluf Kock for noget, han havde talt pro concione, og derhos paa mindt hannem saadant her efter at afstaa etc. Og spurgte Mag. Hans Bang Mag. Peder Skjelderup og Mag. Kort ad for Retten, om det sig ikke saa var tildraget, som han nu havde refereret; hvortil samtlige sagde ja. — Bekjendte fornævnte Mag. Hans Bang end ydermere, at Bispen alvorlig formanede Mag. Oluf Kock, at han skulde have hans Prædikener i Agt, og ikke med Skjælden, Smelden eller andet saadant fortfare. Da svarede samme Tid M. Oluf Bispen, at dersom den gode Mand Doct. Resenius i lige Maade

maatte blive befalet med sin Sag at opholde, da vilde han og ligesaa. Hvilket der D. Resenius nu for Retten hørte, sagde han, at dersom Mag. Oluf havde givet enten hannem eller hans Øvrighed det tilkjende, skulde han gjerne raadet Bod derpaa, endog han ikke vidste sig i nogen Maade at have mod hannem syndet.

Berettede Mag. Oluf Kock interloquendo, at han engang var gangen til D. Resenium, og det efter Resenii egen Begjæring, om han noget manglede udi hans thematibus eller andre Sager. Og der han kom til D. Hans, offererede han Resenio sine ringe obsequia, sigende derhos, at saa vidt hannem kunde være muligt, og han kunde gjøre med god Samvittighed, vilde han altid være gloriæ Resenii studiosissimus, quem Resenium, sagde han, in illum usque diem tanquam Virum summum suspexeram. Ikke desmindre, sagde M. Oluf, paamindte han ydmygeligen D. Resenium, at Rygtet stod allevegne fast, at han havde 1ma Dissertatione de Mediatore hos Viros doctos gjort sig meget mistænkt, som man med Breve kunde bevise, desligeste været Aarsag til den Forargelse, som var givet ved hans Catechismum anno 1608. Bad samme Tid, D. Resenius vilde samme hans Paamindelse paa det venligste optage. Til forberørte Mag. Olufs Beretning svarede D. Johannes Resenius, at Mag. Oluf havde begyndt sligt med de underligste Gloser paa Prædikestolen, i det mindste nogle Uger før den prima Disputatio de Mediatore nogen Tid udgik; sagde derhos, at den Catechismus eller Haandbog var ikke hans, men Lutheri egen Bog. Mag. Oluf reponerede, at han havde straffet baade før og siden, dog i Almindelighed. D. Resenius regerede, af hvad Aarsag han da var kommen til hannem om den Sag at tale?

Der forskrevne D. Resenii og M. Olai alternæ interrogationes et responsiones vare endigede, begjærede D. Johannes Resenius M. Petri Skjelderupii og M. Joh. Bangii Vidnesbyrd, om Bispen havde ikke tiere i deres Nærværelse paamindet M. Olaum officii; og in particulari adspurgte

dennem, om ikke Rev. Dn. Episcopus havde nu forgangen Sommer befalet Mag. Oluf, han skulde lovligen udføre, hvis han kunde have imod Resenium, og det paa de Steder, som vedburde; og om Dn. Episcopus ikke havde præmissa objurgatione strængelig forbødet saa at fare fort, under Straf som vedburde. Hertil svarede M. Peder Skjelderup, at det sig tildrog udi Sommer, der de holdt Synodum Pastoralem, at Rev. Dn. Episcopus lod hannem kalde til sig og antvordede hannem Kgl. Majestæts Breve anlangende Præsteskatte, da gav Bispen tilkjende, at Magnificus Dn. Cancellarius havde befalet hannem, at han skulde paalægge Mag. Oluf ikke saa at fortfare med Skjælden. Men som M. Peder saa talede med Episcopo, overkom Mag. Hans Bang og abrumperede den saa orsi sermonis telam; dog sagde Mag. Peder, han gav Mag. Bangio tilkjende, hvis Ord Bispen havde ladet falde om Mag. Oluf. Der Mag. Peder dette havde berettet, tilspurgte D. Resenius Mag. Bang, om hannem intet var vitterligt om de Paamindelser, Bispen i saa Maader havde gjort til Mag. Oluf; da svarede Mag. Hans Bang, at hvis den Tids Paamindelser var belangende, om hvilke Mag. Peder Skjelderup testede, kom han nu ikke saa egentlig i Hu; men det var ham noksom bevidst, at Bispen havde M. Oluf herom ofte paamindet. Interloquerede M. Oluf Kock og sagde, at han bekjendte sig nogle Gange at være paamindet af Dn. Episcopo og en Gang efter Magnifici Dñi Cancellarii Befaling, at han skulde holde sig fra Skjælden. Og sagde M. Oluf derhos, at han svarede samme Tid Bispen, at han gjerne vilde være hannem lydige, ikke skjælde, ikke have skjældet, ikke heller med Guds Hjælp vilde skjælde; men som han havde tilforn, saa vilde han fremdeles med Christi Hjælp, efter den Ed han havde svoret sin Herre Gud, desligeste Hs. Kgl. Maj., saa vel som den hellige Kirke, straffe Synden, Vildfarelser og anden Guds Fortørnelse i Almindelighed. D. Resenius interloquerede, sigendes, at saadanne Vildfarelser skulde først være vitterlige og beviste. Og der D. Resenius igjen til-

spurgte Mag. Hans Bang, om Bispen havde ikke tit ob-
 jurgeret, id est, severe forbødet Mag. Oluf saadant paa
 Prædikestolen at drive, da svarede Dn. Episcopus selv:
 Jo Gud haver jeg saa! Hvilket og M. Oluf for Retten be-
 kjendte. Ydermere sagde Resenius, at ligesom M. Oluf
 nogle Dage siden exciperede imod M. Alexandrum for vidt
 Svogerskabs Skyld, saa kunde og Resenius excipere imod
 den Dannemand Præpositum M. Peder Skjelderup, hvis
 Søsterdatter M. Oluf haver i Senge; menende han saaledes
 kunde agtes for en vildig Dommer; foruden det han endnu
 skyder sig baade til M. Peders og M. Hans Bangs Vidnes-
 byrd i denne Sag, saa at de ikke baade kunde bære Vid-
 nesbyrd og være judices. Interloquerede M. Claus [Lysk-
 ander] paa Bispens Vegne, at efterdi Provsterne efter
 Ordinansen ere Bispernes Medhjælpere, og Ordinansen
 klarlig formelder, at hvor der indfalder nogen Urigtighed
 med Præsterne, da skal Bispen tage Lensmanden og Provsten
 til sig med nogle andre Præster, den Sag at dirimere, da
 vidste han ikke, hvorledes M. Hans Bang og M. Peder
 kunde formenes Dommeres Sæde udi denne Sag. Yder-
 mere sagde Resenius, at han endnu muligen kunde for-
 aarsages at bruge M. Hans Bang til Vidnesbyrd; sagde og
 derhos, at her vare andre fine Provster og Præster tilstede,
 som noksom kunde være Bispen bisiddende udi denne Sag.
 Her spurgte M. Hans Bang D. Hans ad, om han havde
 andre Aarsager, hvorfor han begjærede, at han vilde und-
 holde sig fra Dommeres Sæde. Resenius svarede nej. Da
 begjærede M. Hans Bang venligen af Bispen, at han maatte
 dimitteres; hvilket og blev ham undt og bevilget, efterdi
 han ikke var Præpositus. Men M. Peder befalede Bispen
 at blive i Dommers Sæde, efterdi han var loci Præpositus.

Efter saadan Forsæt, Brev og Vidnesbyrd satte for-
 meldte hæderlig og højlærde Mand D. Hans udi Rette, om
 forbenævnte Mag. Oluf Kock ikke havde lovlig sit Kald for-
 brudt og burde efter Ordinansens Indhold det at afstaa.

Dertil svarede hæderlig og vellærde Mand M. Oluf Kock, at han til saadan almindelig Straf, som han tit og ofte haver ladet lyde af Prædikestolen, var højlig af Gud, hans Ord, sin Samvittighed og efter Kgl. Majestæts Ordinans forarsaget, og derpaa fremlagde sin skriftlige Beretning, som efterfølger:

Eftersom her udi Kjøbenhavn for nogen Tid forleden ere adskillige Skrifter paa Trykken udgangne, besønderlig en liden Catechismus, udi hvilken 1. slet casseres og udelukkes hos Daabens Sacramente (hvor Troens Artikler bør at klinge fuldkommeligen) af samme vores Tros Artikler, om vor Herres uskyldige Pine, Nederfarelse til Helvede og ærefulde Opfarelse til Himmelen, et og andet fornødent udelukkes¹⁾; item den Artikkel om Christi Tilkomst til Dommen er forkrænket. 2. Og aabenbarlig læres og disputeres (hvilket er nu sket i nogle Aar med største Dristighed) imod de højeste Artikler i vores kristelige Religion, og udi Sønderlighed, at den menneskelige Natur udi Christo haver været af Evighed; hvorved 2de Artikler udi vores Tro om vor Herres Jesu Christi legemlige Undfangelse og Fødsel svækkes og tilintetgjøres, med andre ulidelige absurdis, som af samme ny Lærdom følger. 3. Og i samme Catechismo foreholdes om tvende Fødsler, som ikke saa findes i den gamle, og udtrykkeligen læres, at vores unge Børn ere sandelig besatte af Djævelen. 4. Og mange Noviteter og ny Phrases udi samme danske Catechismo indføres, hvorved vores Kirkers Uniformitas og Alterbog, som af alle Bisperne, som have været her i vores reformerede Kirker, er endrægtelig samtykt og med Kgl. Majestæts Frihed og Privilegier er udgangen, slet forandres, den menige Mand til stor Forargelse. 5. Vores Daabs-ceremonier og Kristentro, paa hvilken vi udi Daaben tilbinder os til Gud, forvexles og forkortes, uanset at Ordinansen og Kgl. Majestæts strænge Forordninger forbyder

¹⁾ Her er en Uorden i Stilen, der tyder paa nogen Fejl i Afskriften.

saadanne Forandringer at ske af nogen særlig Persons Egen-sindighed, uden Bispens og Øvrighedens Bevilling og For-ordning. Og efterdi dette fornævnte er imod Guds Ord, vores kristelige Tro, vores Kirkelærdom i disse Riger, ja aldrig tilforn er hørt saadant udi disse lovlige Kongeriger; item imod vor allernaadigste Herres og Konges Ordinans, strænge Breve og Mandater, da haver jeg efter Guds Ords Befaling og den Ed, jeg haver gjort min naadige Herre og den hellige Kirke, ikke kunnet lade saadant imod min Samvittighed gaa forbi, men haver efter den Aand og Naade, Gud haver givet, og naar min Text haver mig dertil anholdet, efter S. Povels Befaling og vores Kirkeordinans, derpaa udi Almindelighed straffet. Forhaabendes mig for saadan min Paamindelse ikke at have mig mod Gud, min naadige Herre, hans kongelige Ordinans eller den hellige Kirke forgrebet, eller mit lovlige Kald forbrudt: forhaabendes og, min naadige Herre, al kristen Øvrighed og Dommere, og hver kristen Menneske, som paa fornævnte Troens Artikler i Daaben haver svoret sin kjære Gud, at give Gud Ære, Ordet, Kirken og mig fattige Mand Bifald, at ny, forargelig og vildfarende Lærdom maa forekommes, og Guds rene, sande Ord og vores Lærdoms Fundament og Catechismus forhjælpes til at holdes udi sin fuldkomne, rette Mening og Grund, som den Herre Christus, hans hellige Apostler, Martyres, Lærefædre, den kristne Øvrighed og vores gudfrygtige Forældre her i Riget udi den reformerede Kirke haver os den efterladt. Vil derpaa have Gud og den kristne Øvrighed min Sag befalet, begjærende denne min Beretning maa paaskrives og i Dommen indføres. Skrevet i Kjøbenhavn den 25 Januarii 1614.

Oluf Jensen Kock.

Svarede D. Resenius til fornævnte Mag. Olufs indlagte og paaskrevne Forsæt, at antecedens var falsum, og consequens nullius momenti: sagde endydermere, at Hs. Maj. herpaa selv skulde dømme, hvor han og dette vilde ydermere forklare. Hvortil M. Olaus sagde, at han havde

saadan Forsæt indlagt, at man deraf kunde forfare, hvad Aarsag han havde haft, om han haver straffet falsk Lærdom i Almindelighed. D. Resen reponerede, at M. Oluf vel saa sagde, men dog intet beviste. M. Oluf gav til Gjensvar, at han vil det bevise næst Guds Hjælp for Kgl. Maj. og de gode Herrer, som Kgl. Maj. udi hans udgangne Brev haver forordnet at høre denne Sag, Religionen vedkommende. Resenius svarede: Saa hører det da ikke hid.

Ydermere højligens undskyldte sig M. Oluf imod fornævnte D. Hans Reseners Beskyldning og Vidnesbyrd, og derpaa fremlagde efterfølgende skriftlige Gjensvar, lydendes Ord fra Ord, som efterfølger:

1. Om Dommerne synes ikke, disse Vidnesbyrd, som ere de 2de Præster, M. Xander D. Hans Reseners Svoger, desligeste Hr. Svenning, som bekjender sig at have været D. Hanses Discipel udi 5 Aar, og takker hannem for god Undervisning etc., desligeste Studenterne, som ere hans daglige Tilhørere og Disciple, hannem til Vilje at have vundet og ere partiske. 2. Om de bør at vidne imod hannem. 3. At Dommerne vilde forfare, om disse Vidnesbyrd ere ikke vildige imod hinanden, og om mine Formalia føres altid lige ind af alle udi ens Beskyldning¹⁾. Jeg formener dennem at være imod mit Skudsmaal, og hvis Vidnesbyrd jeg paa Raadhuset bekommet haver. 4. Jeg kan bevise, at de Vidnesbyrd ere ikke alle rigtige; de har vundet meget, som jeg aldrig har tænkt i mine Dage; som iblandt andet: jeg skulde Juledag have nævnet D. Hans Resener af Prædikestolen, hvilket at være vrangeligen berettet, kan jeg bevise med det ganske Sogn. Aarsagen til denne Beretning synes mig de haver taget af de Ord hos Esaiam Cap. 7, der jeg gav for samme Dag, hvorledes Gud i Himmelen velsigner Kongeriger formedelst sin kjære Søns Advent, at naar man den Prædiken annammer, da, sagde jeg, betænker Gud et Kongerige ikke alene med aandelige Velgjerninger, men

¹⁾ D. e. Betydning.

endog med mangfoldige timelige Velsignelser, som ere: kristen Øvrigheds Beskjærmelse imod Fjender etc., som vi ser hos Es. Cap. 7, der Kongen af Juda var bange, kommer Propheten til hannem og trøster hannem mod de tvende rygende Brande, Rezin og Pecha, formedelst den Forjættelse om Messia etc. Disse Guds Ord haver disse Vidnesbyrd forvendt imod mig, at jeg skulde have talt om Resenio, der jeg talte om Rezin Syro. Heraf kan en retsindig Dommere snart fatte, at dersom en Præstemands Ord saa maa forvendes, om da nogen kan i sit Embede bestaa. 5. Item, iblandt anden Snak udi deres Vidnesbyrd, at jeg skulde med Foragt have nævnt Lutherum, skal ikke i Sandhed befindes. 6. Berettede og, at jeg skulde have sagt: Hvad heller du est Kejser eller Konge, Herre eller Fyrste, Mester eller Doctor, saa faar du Skam paa din Nakke. Dette udi lige Maade mig at have sagt benægter jeg sandeligen. Hvor varlig jeg har talt om Herskab, Herrer og Høvdinger, item om Luthero, kunne alle Kjøbenhavns Borgere og Indbyggere bære Vidnesbyrd. 7. Eja! hvad var jeg aldeles unyttig til dette Embede, om jeg havde saa prædiket af den 116. Psalme, som de vidner, at jeg skal have sagt: fordi han bøjer sine Ørne til mig etc., hvoraf tage nogle Kjættere, som nyligen kommer fra Belial, Aarsage og siger: Der er ej tre Personer udi Guddommen etc. Dette mig at have sagt, benægter jeg. 8. Og det D. Hans Resener lægger mig til og med sine Vidnesbyrd vil bevise, at jeg skulde i mine Prædikener skjælde og skjænde, det siger jeg nej til, og kan bevise, at jeg i mine Prædikener ikke haver skjældt eller skjændet; men bekjender mig at have straffet med Alvorlighed det, som ske kan til Guds Fortørnelse i Almindelighed. Dette at straffe synes mig ikke at være at skjælde, men at gjøre sit Embede, uden saa er, at nogen kunde bevise, at Christus skjældede, der han Matth. 23 straffede Pharissæernes Øjenskalkhed og beskylder dem for, at de have stjaalet Visdoms-Nøglen, kalder dem Tyve og Øgle-Slægt. 9. Jeg lugter, at min Vederpart

vilde gjerne (om muligt var), som det synes, forhidse imod mig min naadige Herre og Konge, ligesom jeg skulde overtraadt Hs. Maj.s Ordinans; men med Guds Hjælp det skal han dog aldrig bevise. Thi ligesom jeg haver min Herre Gud for Øjne, haver jeg og beflittet mig at være min naadige Herre og Konge lydige og tragte, saa vidt mit fattige Rum strækker, efter alt, Hs. Kgl. Maj. kunde ske til Lydighed og Ære. 10. Item, de foregiver, jeg skulde iblandt andet have sagt: Dersom jeg ikke saa heftig angreb, som jeg gjør, da maatte den ganske Religion blive fordærvet. Disse Ord haver jeg aldrig tænkt. Hvor ringe jeg agter mig selv, veed Gud i Himmelen, om Menneskene det ikke ville vide. 11. End have de Vidnesbyrd været saa dristige, at de have vundet imod min Prædiken, som jeg uværdig haver holdt for Kgl. Maj., hvorpaa Hs. Kgl. Maj. veed selv bedst at dømme. — Heraf og andet mere kan den retfærdige Dommere eragte, hvad agtes og holdes skal om slige Vidnesbyrd, af hvilke somme haver vundet efter Sedler, som dem skal være foredraget udi Klosteret, som der siges og menes. — Denne min Erklæring begjærer jeg, at maa læses, paaskrives og i Dommen indføres. Den 26 Januarii 1614, Hafniæ.

Oluf Jensen Kock. E. Hd.

Svarede D. Resenius til M. Olufs oplæste skriftlige Gjensvar obiter et citra præviam meditationem saaledes: 1. Til den 1ste Punkt sagde han, at alle de, som have Sandhed kjær, ere redebon og villige til Sandhed at sige, være sig Disciple, Svogre eller andre; og skulde saadanne være vildige Vidnesbyrd, fik man aldrig Vidnesbyrd Sandhed med at bekræfte: end tillagde han, at de ikke havde gjort hannem det til Vilje; men Sandhed at skulle vidne, som af veed. 2. Til 3tium punctum: at Vidnesbyrdene indførtes, eftersom enhver bedst kunde mindes efter sin Samvittighed, M. Oluf ikke Uret at gjøre i nogen Maade; og i Mening stemme de overens med hverandre her og der. In mendacio non tam vox quam animus spectandus est, nam

mendacium dolum supponit. 3. Til 4tum punctum svarede Resenius med efterfølgende Ord: at D. Hans Resener skulde saaledes være nævnet formaliter, det har ingen vundet, men at Res... skulde være hørt, enten Enden derpaa kunde være es eller er, im eller in, som Vidnesbyrdene videre forklarer. Belangende den Text af Es. 7de, sc. Rezin, spurgte Resenius M. Oluf ad, om han ikke, der han nævnede Rezin, mente hannem derunder. M. Oluf svarede: Det veed Gud. Resenius dertil svarede: om han herpaa vilde svare? M. Oluf til Gjensvar sagde: Man skulde ikke saa lettelig svare, og lagde dette til, at han tænkte saa meget paa Resener som paa Paven i Rom. Resenius sagde, at det Ord Rezin var ufor nødvendent paa den Dag, hvorfor det kunde vel synes, at det var studio quæsitum. Dertil svarede M. Oluf, at det ikke var fremmed for den Dag, men sønderlig hørte til den Fest for den dejlige Forjættelse, som der staar: en Jomfru er frugtsommelig. 5. Paa 5te puncto resolverede Resenius saaledes: Hvis angaar det Ord Lutheri, staar Vidnesbyrdene endnu ved sin Magt og ikke ere ryggede; og findes vel flere, som det samme skulle bestaa. 5. Til 6tum punctum antvordede Resenius, at hvis belangede den phrasin: Du skal faa Skam paa din Nakke, havde ni Karle, staaende hos hverandre i Kirken, det hørt, til hvilke endog M. Oluf dirigerede sin Tale, sigende: Næsevis, skriver I? Og spurgte D. Resenius M. Oluf, om han vilde svare, det ikke saa var. Her beklagede sig M. Oluf, at han ganske forundrede sig, at eftersom D. Hans Resen klager over tre Aars Skjælden udi hans Prædikener, hvi han ikke tilforn havde hannem stevnet og tiltalt, eller og, strax saadan Skjændsprædiken var holdet, ikke ladet kalde Sognefolkene tilsammen, som syntes kristeligt at have været; thi at vidne rigtig om Prædikener, af hvilke somme ere skete for 3 Aar, somme for et Aar, somme for et halvt Aar, er noget besværligt; hvem dem skal ihukomme, maa have en sønderlig god Hukommelse. Resenius svarede, at der fandtes ingen Vidnesbyrd, som vandt noget for en tre Aar

siden sket, ikke end for eet Aar siden, det han nu kunde mindes. Derhos gav Resenius tilkjende, at han sig storlig forundrede, at Mag. Oluf ikke endnu kom ihu, at han havde ladet ham beskikke herom Anno 1611 med Dn. D. Cunradum Aslacum og b. m. Mag. Canutum Bieskium, eftersom in actis Academicis videre er omrørt. End ydermere sagde Resenius, om det var den Tak, han skulde have for tre Aar Patients. Svarede M. Oluf, at han samme Beskikkelse ret vel kom ihu; sagde derhos, at han ikke talede om tre Aars Vidnesbyrd, som skulde være ført, men at D. Resenius beskyldte hannem for tre Aars Prædikeskjælden; hvortil Resenius svarede, at det var *contradictio contra priora*. — Til 7mum punctum svarede Resenius, at locus ille Matth. 23, til Confirmation citeret, var af Christo ikke dirigeret imod andre end de, som vitterlig vare saadanne; men M. Oluf havde endnu intet bevist. Svarede M. Oluf: Om det ikke er bevist, saa vil jeg med Guds Hjælp det bevise. — Ydermere sagde Resenius, at hvis belanger de vocus Skjælden og Skjænden, da staar Skjælden i Bibelen og Skjænden i Ordinansen, om han vel mindes. Til 9num punctum sagde Resenius, at Mag. Oluf var ikke sin egen Dommer. Til 10mum punctum svarede Resenius og sagde, at det ikke var muligt, at Mag. Oluf kunde ihukomme og erindre alle sine egne Ord, som han havde haft paa Prædikestolen, hvilket han og longula oratione sed obiter pronunciata declarerede. M. Oluf svarede, at han de Ord ikke havde sagt. — Til epilogum svarede Resenius, at hvis som her siges, er refuteret in Consistorio, og undrede han sig paa, at han endnu kom dermed igjen.

Der D. Resenius saaledes havde resolveret sig paa M. Oluf Kocks skriftlige Replication, indlagde M. Oluf et Vidnesbyrd, taget paa Kjøbenhavns Raadhus med Stads-Signete for, lydendes Ord fra Ord, som efterfølger:

Vi Borgemestere og Raadmænd udi Kjøbenhavn gjøre vitterligt, at Aar 1614 den 21 Januarii paa vort Raadhus for os var skicket hæderlig og højlærde Mand Mag. Oluf

Kock, Sognepræst til S. Nicolai Kirke, og lod i Rette kalde ærlige Mænd Johan Bødker og Gert Boesen Perlestikker, Borgere her sammesteds, som med deres Ed bekjendte, at de paa M. Oluf Kocks Vegne igaar gave hæderlig og høj-lærde Mand D. Hans Resen ældste Theologo Varsel, imod hvis Vidnesbyrd Mag. Oluf agtede her idag at ville lade høre. Da mødte nu paa D. Hans Resenii Vegne vores Medborger Peder Jensen Kræmer: desligeste lod M. Oluf Kock fremkalde sine Vidnesbyrd, som han lovlig havde ladet stevne, udi hvis Paahør han først lod læse en skriftlig Beretning, formeldende: Eftersom han er kommen i Mistanke for den Prædiken, han gjorde Fredagen den 10 Decembr. næst forleden udi Vor Frue Kirke, og nu af Bispen efter D. Hans Resens Begjæring er forbuden Prædikestolen, da foraarsages han at referere sig til de Godtfolk, som han formener paa den Tid at have været i Kirken og hørt samme Prædiken, og begjærer, at de ville bekjende, hvis de i fornævnte Prædiken haver hørt, og om han særdeles haver nævnt nogen med Navn videre, end hans Text hannem kunde tilholde. — Da vunde samme Vidnesbyrd ved deres Ed og oprakte Fingre, som følger:

Peder Andersen, Raadmand, at en Fredag for Jul udi næstforleden Aar 1613 hørte han udi Vor Frue Kirke, at M. Oluf Kock prædike om Dommen, og da blandt andet heftig straffede Kjætteri og Vildfarelse, saa og formanende Tilhørerne at forvare dem fra ny og vrang Lærdom, som kunde forføre Ungdommen og forstyrre Alderdommen, og sagde, at de skulde holde dennem til den kristelige Religion og apostoliske Tro, hvor om han og fremdrog af Pauli Formaning; og ikke Peder Andersen hørte, at M. Oluf navngav enten D. Hans Resen eller nogen anden, men taledede i Almindelighed. — Bernt Schult, Peder Jacobsen Munk, Lavrits Hansen Vejle, Herman von Ham, Lucas Hansen, Borgere her i Kjøbenhavn, og Hans Matthisen, Kgl. Maj.s Cantori-Forvant, vunde, ligesom fornævnte Peder Andersen vundet haver. — M. Lennert Leutin Snedker,

Hans Broch, Mogens Nielsen, Christoffer Hansen og Jørgen Kongelf, Borgere ibid., vunde ligesaa, og mener, at Mag. Oluf Kock sagde iblandt andet: Enten du est Doctor, Magister eller Præst, da est du en Sinke imod den alsommægtigste Gud og de hellige Apostlers Lærdom.

Imod hvilke Vidnesbyrd Peder Jensen Kræmer lod læse bemeldte D. Hans Resens skriftlig underskrevne Fortegnelse, Ord fra Ord, saa lydende:

Kjære Peder Kræmer, sønderlig gode Ven! Jeg haver faaet Varsel, at M. Oluf vil føre Vidnesbyrd om sine Prædikener imod mig nu næsten i tre Aar, med den Besked, som Tiden skal give næst Guds Hjælp: saa gjører vel, hører derpaa, hvad der vidnes med hannem, og taler paa mine Vegne, hvor der gives Aarsag til med Rette, bespørgendes Eder derhos, eftersom vanligt er: 1. Om de Dannemænd, som vidne, haver mig noget at beskylde. 2. Om nogen kan retteligen sige, at han ikke nu skulde vide, hvem han haver ment med den Marcionitiske Lærdom og Catechismi Forfalskning baade i Prædikener og sine sære Samtaler om mig, eftersom han nu giver mig Sag for sligt. 3. Om der ikke ere nogle, som denne Sag anlangende skulde vide noget andet og ydermere om Mag. Olufs Prædikener og Tale, end som der vundet [vorder] med hannem, at de ogsaa saadant aleneste ville bekjende, enten det er hannem med eller imod. 4. Om M. Oluf ikke havde bedre kunnet anvende Tiden sine Tilhørere til Gavn saa mange Sinde, end med saadan ustyrlig Skjænden og Skjælden om det, som han vilde ikke ret forstaa, og ikke hørte til det Sted, eftersom han noksom derom er beskikket, berettet og paamindet med al Ærbødighed til alt det, som vel og lovligt være kunde, paa de Steder, som han burde sligt at have forrettet efter al kristelig Vis og Skik samt Kirkeordinansen og kongelige strænge Befalinger derom; hvilket hører og til sin Tid. 5. Om der er ingen, som agtede, at han nævnte mit Navn paa Prædikestolen Juledag. 6. Om der er nogen, som haver sønderlig Lyst

til saadan Vis at prædike med, at de ville svare Ja dertil. — Jeg tjener Eder altid gjerne igjen som Eders tro Ven, hvor mig muligt er. Lader skrive herpaa og tager Gjenpart af hvis forhandlet vorder. Eders Gud befallende.

Joh. Pauli Resenius.

Efter hvilken oplæste Fortegnelse fornævnte Danne-mænd, saa mange af dennem, som paa Juledag hørte M. Olufs Prædiken i S. Nicolai Kirke, bleve tilspurgte, om de hørte Mag. Oluf nævne D. Hans Resens Navn; hvortil de svarede og sagde Nej; men saa vidt de om samme Lejlighed var bevidst, have de nu gjort deres Ed og Bekjendelse.

Og efterat M. Oluf Kock paa sine egne, og Peder Jensen paa D. Hans Resens Vegne vare her paa Raadstuen Vidne begjærendes, haver vi til Vidnesbyrd ladet trykke vores Stads Secret her nedenfor. Givet Aar, Dag og Sted, som forskrevet staar.

Hertil svarede D. Johannes Resenius, at de generalia, om hvilke formeldes udi oplæste M. Olufs Vidnesbyrd, ikke vare imod det, som Pastores og Studiosi havde specialiter vundet etc. Belangende Resenii Navn, dertil var svaret i det forrige.

Fremdeles fremlagde M. Oluf Kock sit Skudsmaal, som lyder Ord fra Ord, som efterfølger:

Vi efterskrevne Christen Albretsen, Knud Marquartsen og Michel Vibe, Borgemestere udi Kjøbenhavn, Magnus Michelsen, Raadmand, Herman von Delden, Kirkeværge til S. Nicolai Kirke, Henrik Fiuren den gamle, Bernt Schult, Herman von Ham, Gert Boesen, Laurits Hansen, Johan Bødker og Lyder Brask, Sognemænd sammesteds, gjøre vitterligt, at Aar 1614, Søndagen den 23 Januar, udi fornævnte Kirke paa et almindeligt Sognestevne er fremkommen hæderlig og højlærde Mand M. Oluf Kock, Guds Ords Tjener til samme Kirke, og gav tilkjende sig at være for-aarsaget at skyde sit Skjel til os og menige Sognemænd, hvorledes han udi Lærdom og Levned sig haver anstillet

og forholdet paa de 7 Aars Tid, imedens han fornævnte Kirke betjent haver: sammeledes om nogen enten paa næstforleden Juledag eller anden Tid haver hørt ham paa Prædikestolen nævne D. Hans Resen med sit Navn, som han sagde sig at være beskyldt for, eller i andre Maader sig anstillet anderledes, end som en ærlig Præstemand burde at gjøre: at menige Mand vilde ham derpaa Skudsmaal og Vidnesbyrd meddele, saa vidt de med god Samvittighed gjøre kunde. Da svarede samtlige Sognemænd og Almue, som nu her i Kirken tilstede vare, endrægteligen og sagde, at fornævnte M. Oluf Kock havde hertildags prædiket, lært og undervist dennem i Guds Ord og Evangelium retsindelig, som en ærlig Guds Ords Tjener burde, og havde derhos forholdet sig i Levned og Omgjængelse kristeligen og vel, saa de hannem derfor intet vidste at beskylde. Desligeste gave de hannem paa sit andet Angivende til Svar og Vidnesbyrd, at de hverken forleden Juledag eller paa andre Tider haver hørt udi hans Prædikener hannem af Prædikestolen at have nævnt hæderlig og høj-lærde Mands D. Hans Reseners Navn, eller nogen Ustyr eller Bulder i Kirken anrettet. Og efter saadan Lejlighed, saa og efterdi vi for vores Personer haver forbenævnte Mag. Oluf intet at beskylde, vidste vi hannem ikke heller andet Rygte eller Skudsmaal at give end det, som alle gemene Sognemænd nu givet haver. At saaledes gaet og faret er, som forskrevet staar, og som fornævnte Mag. Oluf Kock det skriftlig haver været begjærendes, haver vi til Vidnesbyrd vores Signeter her under trykket. Givet i Kjøbenhavn, Aar og Dag, som forskrevet staar.

Til hvilket fornævnte Mag. Olufs Skudsmaal D. Joh. Resen svarede, at de Dannemænd M. Olufs Sognefolk havde ikke den Aarsag imod M. Oluf, som han hannem haver givet etc. Om Resenii Navn er svaret tilforn. Sagde Resenius derhos, at med Bulder, om hvilket røres udi et af Vidnesbyrdene, forstodes strepitus astantium, screatus,

aut consimiles motiones, etiam minus sonoræ, modò apertæ, ad vocem loquentis intercipiendam.

Der tilspurgte Mag. Claus paa Bispens Vegne Mag. Oluf Kock, om han noget vilde excipere imod processum, eller og om han havde ydermere at indlægge sin Sag til Forhjel্পning. Da svarede M. Oluf, at han intet ydermere vilde indlægge, men vilde gjerne paa hvis nu indlagt var lide en endelig Dom. Hvilket og D. Joh. Resenius for sin Person begjærede, med venlig Anmodning, at Sentensen maatte directe hense til præmissa.

Efterat begge Parterne havde nu begjæret en endelig Dom, fremlagde Rev. Dn. Episcopus sit skriftlige Klagemaal over Mag. Oluf Kock, lydende Ord fra Ord, som efterfølger:

Efterdi min allernaadigste Herre og Konge haver min Alderdom og Skrøbelighed naadigst anset og mig efterladt fra den Forsamling, som efter Hs. Maj.s Forordning udi Kolding den 21de Dag Februarii skal holdes, hjemme at blive, som og M. Oluf Kock forarsaget haver, der han udi Hastighed og uden god Betænkende hendrog til Kgl. Maj. og beklagede, at han var af mig ab officio suspensus for nogle Ord, han skulde have talt af Prædikestolen, hvorover Kgl. Maj.s Brev og Befaling er mig til Hænde kommen, at jeg denne Sag for mig skulde tage og efter Ordinansen derudi dømme: da forarsages jeg at klage over hans Ulydighed, at han mine Paamindelser ikke har villet efterfølge efter Ordinansens Indhold, hvorved denne store og sørgelige Ulejlighed er omsider opkommen. Hvorfore jeg denne min skrevne og fremlagte Dom og Sentens vil vedgaa, og være overbødig den for min naadige Herre og Konge at forsvare, om nogen derimod noget haver at sige.

Da efter Tiltale, Gjensvar og denne Sags Lejlighed blev for Retten saaledes afsagt, at efterdi det befindes, at M. Oluf Kock haver sig meget ladet raade af sine Affecter udi sine Prædikener, og mange utilbørlige Ord, mod Ordinansen, brugt, endog de kunde synes at være talte i

Almindelighed contra hæreticos; og Bispen nogle Gange efter M. Olufs egen Bekjendelse derom hannem paamindt haver, at al Ting med Langmodighed og god Besked ske skulde; han dog saadanne Paamindelser ikke haver haft udi god Agt, uanset Bispen haver ladet hannem forstaa, at det ogsaa var Magnifici Dñi Cancellarii Befaling; han dog er bleven ved samme sine skarpe og hastige Prædikener, hvilket for Bispen er refereret og beklaget: Da efterdi Kgl. Maj.s Ordinans indeholder, Præsterne at bevise deres Biskop Lydighed og have deres Paamindelser flittig for Øjne, og M. Oluf sig derudi forset haver, da er han for saadan sin Forseelse og Forargelse retteligen forvist sin Prædikestol og Kirketjeneste, og sig endnu fremdeles derfra skal holde, uden Kgl. Maj. naadigst vil hannem samme sin forrige Tjeneste bevilge, og denne hans Forseelse imod Ordinansen hannem efterlade. — Til Vidnesbyrd haver vi trykt vores Signeter her neden under, og med egen Haand underskrevet. Datum anno et die ut supra, Hafniæ.

Petrus Johannis Vinstrupius. Petrus Johannis Schielderop.

Claudius Christophorus. Erasmus Laurentius.

Nicolaus Æschyli. Petrus Severini Cragius.

Efter en fossisk Afskrift af Dommeu, i Kgl. Bibl., Gl. kgl. Saml. 1458. 4to.

4.

*Protocollum Velitationis Theologicæ inter M. Olaum Coccium
et D. Johannem Resenium habitæ in arce Coldingensi
d. 21 Februarii 1614.*

Ved Mødet i Kolding, hvor Kock blev dømt som Kalamniant paa Grund af sine heftige Angreb paa Resen, var der ansat tre Protokolførere, blandt hvilke M. Jens Lavritsen Zeuthen, der var Præst ved Kapellet paa Rosenholm og senere blev Sognepræst i Odense, uden Tvivl var den ene; ialfald fungerede han ved Mødet som Oplæser af Kocks

»Actio« eller Indlæg mod Resen ¹⁾. Selvfølgelig stemmede disse Protokolføreres Referater, der siden udbredtes i Afskrifter, ikke ganske overens. Dette er Aarsagen til den Uoverensstemmelse, der findes mellem de os nu bevarede Beretninger om Mødets Forhandlinger. Et af Referaterne er aftrykt i Pontoppidans Ann. eccl. Dan. III, 630—42, dog ufuldstændigt, idet Indledningen mangler tilligemed Slutningen, der omhandler Klagen over Resens formentlige Forfalskning af Luthers Katechismus. Til Lettelse for dem, der i Fremtiden mulig kunde ønske at gjøre Sagen til Gjenstand for deres Granskning, hidsættes her en Oversigt over de tre forhaandenværende Texter af Referatet:

A. Det korteste Referat, hvori navnlig Kongens »Interlocutioner« mangle. Af denne Text findes Afskrifter i Kgl. Bibl., Gl. kgl. Saml. 1455. 4to; Thottske Saml. 96 Fol. og 331. 4to (af hvilke den sidste er M. Peder Villadsens Afskrift); Langebeks Excerpter 252b.

B. Det Referat, som er aftrykt hos Pontoppidan.

C. Et med B. nogenlunde stemmende Referat, i enkelte Punkter supplerende dette, i flere selv trængende til Udfyldning. Hdskr. Gl. kgl. Saml. 1457. 4to (Fossisk Afskrift).

Da ethvert af Referaterne er temmelig omfangsrigt, og da Pontoppidans Aftryk er tilgjængeligt, indskrænker jeg mig her til efter Texten C. at meddele det andet og kortere Afsnit af Forhandlingerne (om Katechismussagen), som Pontoppidan ganske har forbigaaet, vistnok fordi det tilfældig har manglet i den ham foreliggende Afskrift ²⁾.

¹⁾ Denne »Actio prima M. Cocci« (trykt i Pontoppidans Ann. eccl. Dan. III, 629—30) blev ifølge Hdskr. i Gl. kgl. Saml. 1455. 4to, »oblata Reg. Maj. Coldingæ per Vilhelmum Dop.« Men senere oplæstes den, som sagt, ved Mødet af den nævnte »destinato lectore«.

²⁾ En anden og forskjellig Redaktion af dette Stykke er efter Texten A. meddelt i Kbhvns Univ. Hist. III, 268—9, Noten.

Caput Secundum.

De Catechismo corrupto.

Coccius circa recitationem Symboli in baptismo asseruit, symbolum perverse a Resenio esse mutilatum; probavit, Resenium hac parte fecisse contra Ordinationem Ecclesiasticam, quod ita truncatum ediderit catechismum: scandalum inde datum esse auditoribus suis, conquestus est Coccius: nec hic Lutheri est catechismus, qui in Ordinatione est commendatus.

Resenius negavit exemplar Coccii esse genuinum, monstravitque complura exemplaria et ante et post b. Lutheri [mortem] edita.

Coccius obtestatus est iudices, vellent ad animum sumere, quantum scandalum hac ejus temeritate et præfidentia sui datum Ecclesiæ.

Resenius submissam obtestationem fecit ad Regem, Proceres et Episcopos, ostenditque se ea in re egisse in officio et re communicata cum Magnifico Dño Cancellario, summaque necessitate compulsus hunc in se suscepisse laborem, ut Catechismum ederet. Protulit Catechismum superioribus annis mutilatum anno 69 et præfationibus egregiis spoliatum: restituisset autem se, ait, Catechismum, ne injuria aut fraus fieret juventuti. Præterea desiderabantur in prioribus editionibus varia, ut de officio subditorum, auditorum, præter præfationes etc., ut ante. Secutus ergo sum Palladii consilium in Catechismo edendo juxta Germanicum Lutheri, ususque sum exemplari Germanico Serenissimi et Potentissimi Regis Christiani Tertii, sanctæ et piæ recordationis, ac cum aliis editionibus compluribus contuli, antequam prælo subjicerem.

Coccius: Sed secundum Ordinationem Regiam prius ostendisses Episcopis.

Rex: Quid id ad te? I er ikke Magistratens Lieutenant. Si is hoc non fecerit, penes Magistratum erit animadvertere in illum.

Coccius: Inde tamen grave scandalum accepit Ecclesia.

Rex: Eders Tilhørere udi eders Menighed ere forargede formedelst eders Mundkaadhed.

Tandem quæsivit Rex, an plura Coccius haberet, quæ proponere vellet.

Coccius: Non habeo plura, Rex Serenissime.

Atque sic Rex surrexit, et dimissa est concio.

5.

Dom afsagt af Kong Christian IV og de i Kolding forsamlede Rigsraader og Biskopper i Anledning af M. Oluf Kocks Beskyldninger mod D. Hans Resen.

Wij Christian dend Fierde med Gudz naade Danmarckes, Norges, Wendes oc Gottes koning, hertug vdi Sleszwig, Hollstenn, Stormarn och Dyttmerschen, grefue wdj Oldenburg oc Dellmenhorst. Giør alle witterligdt, att aar 1614. den 21 Februarij paa wortt retterthingh paa wortt schlott Coldinghusz, wdj wor egen neruerelsze, neruerendes os elsch. Christian Friis thill Borrebye, wor Candzeler, Mandrup Parszberg thill Hageszhollm, Jacob Wiffeldt thill Wiffeldzhollm, Danmarckes riges candzeler, wore troe mend oc raad, M: Johannes Alanus, rector wdj Kiøpenhauffns Vniuersitet, M: Jens Giødssen, superintendens wdj Aarhus stigt, M: Niels Lauridszenn, superintendens wdj Wiburg stigt, M: Hans Knudzenn, superintendens wdj Fyen stigt, M: Chresten Hanssen, superintendens wdj Olborg stigt, oc M: Poffuell Morttenszenn, superintendens wdj Skaane stigt, for osz effter wor steffning wor møtt wdj rette M: Oluff Kock, fordum pastor thill S. Nicolai kircke wdj wor kiøpstedt Kiøpenhauffn, paa dend ene, saa oc hederlig oc høyleertt mand, D: Johannes Resenius, primarius theologiæ professor wdj vniuersitet i wor kiøpstedt Kiøpenhauffn, paa den anden side, diszlig^{te} hederlig oc høyleertt mandt, D: Conradus Aslachus, theologiæ professor i for^{ne} vniuersitet, om hand

hafde nogett derudj adt sige. Och effter som for^{ne} M: Oluff Kock denn 4 Januarij sidst forledenn paa wortt schlott Haderszleffhusz hafuer ladett jndlegge och osz offueranttuoridt paa dend Christen kirkes wegne her vdj wortt rige Danmark attschillige klagemaall oc beschyldinger paa latine offuer for^{ne} D: Johannem Resenium, saa hauer for^{ne} M: Oluff nu her for retten saeme hannsz offuergiffne klagemaal weret bestendig, jblantt huilcke der befindes attschillige beschyldinger, som alle sambttlige bemelte D: Johannis Resenij hanns æhre, lempe oc ald hanns welthertt angriber oc paagielder, som er først, att hand wnder enn thilthagen, vnderfundig oc bedragelige stiill skulle skiule attskillige ny oc kættersche lerdomme; dernest haffuer hannd ladet angiffue, ath hand dend hellige schrifftes allerklariste windiszbiurdt om denn hellige trefoldighedt oc Christij menniskelig natur skulle enten forringe oc borttkaste eller ocsaa epther kettersch wiisz schende oc forderffue; thillmedt lader hannd angiffue, adt hand schulle paatrengre woress kircker nogen gudtz bespottelige distinction, wed huilcke handt skulle siunes icke allene adt forsuecke den rette gudelige lherdom, baade om de thrende personer wdj guddommen, oc om Christi Jeszu mennischlige natur, menn ocsaa besuige oc vdslette ald denn gandsche christelige religion. Derthillmedt befindes wdj for^{ne} jndlagde klagemaall thuende andre puncter, som allene formelder beneffnde D: Johannis Resenij hanns stiill oc schriff vdj hanns thesibus at were nogett wseduanlig mørcke. Dislig^{te} att D: Resenius grueligen schall hauer forseett sigh emoed ordinantzen, j dett hand haffuer forkast D: Marthini Lutheri fuldkommenn catechismum, huilckenn er woress kircker commenderet wdj ordinantzen, oc wdj dett sted paatrengdt woress kircker enn ny mutilerit catechismum, som saeme hans schriffelige beschylding widre jndeholder. Saemelhedes foruden bemelte schriffelige beschyldinger er offentlig witterligdt, adt for^{ne} M: Oluff Kock wdj langsommelig thid paa predicke stoelen i Kiøpenhauffnn wiittløfftigen hauer

predicket oc vdrobtt om for^{ne} beskyldinger, huorføre hand och er dømbtt fraa sitt kald. Huilcke forbemelte klagemaall, effter de alle och en huer er bleffuenn oplheszde for retten, haffuer bemelte M: Oluff Kock fremblagtt ett wiitløfftigt latinsch forsett, huorwdj handd af mange atskillige thesibus, wd dragenn af fire bemelte D: Johannis Resenij disputationibus de deo triuno et mediatore Christo Jesu, sig hauer vnderstandet saeme sine klagemaall vdførligenn adt beuisze oc stadfeste, epther som saeme hanns forsett, huilckett ocsaa her for osz er bleffuen arttickels wiisz reciteret oc oplhest, i sig selff meget wiitløfftigenn jndeholder oc formeller etc.

Deremoed adt suare er wdj rette møtt forbemelte os elsch. hederlig oc høyleert mand, D: Johannes Resenius, och emoed alle for^{ne} M: Oluff Kockes høybesuerlige angiffuende oc klagemaall, saa ocsaa emoed hanns yddermeere schriffelige forsett oc beskyldinge sig strax munttlig vdj stöckewiisz wdførlig och wittlefftig for osz nocksom nøigactig erklerede och vndschildte, epther som prothocollen thet yddermere jndeholder oc vduiser, huilckenn af thrende der thill forordnede notarier effter begge parternis tilthalle oc giensuar, beskyldinge oc erkleringer er bleffuen opschreffuen, confererit och thillsammenfattidt, som de vdj sig selff der om formeller og jndeholder etc.

Tha effter adt wj medt forbemelte woress elsch. rigens raadt, saa ocsaa woress gode lherde mendt, denne sags leylighed och M: Oluff Kockes høybesuerlig anklage oc beskyldinge emoed oc offuer D: Johannem Resenium, saa ocsaa der hoesz benefnde D: Johannis Resenij erkleringh och giensuar flittelligen hauer thillhørtt och grandgiffueligenn betenckt oc offuerueyett, da befinde wj, ath for^{ne} M: Oluff Kock paa denn christenn kirckes wegne wdj Danmark (huorpaa hand dog ingen befalling eller fuldmagtt hafde) hauer anlagett oc beskyldett D: Johannem Resenium som den, der med enn thilhagenn vnderfundig och bedragelig maade adt schriffue medt wille skiule atskillige nye oc

kættersche lherdomme, oc den der schulle forringe och borttkaste, schende oc forderffue denn hellige schriftes allerklariste windisbiurdt om Gud oc Christi Jeszu menischlig natur; och saa dend der schulle forsuecke denn rette gudelige lherdom, oc ald den gandsche christelige religion besuige och vdslette, huilchett hand huercken medt de vdgangne Resenij thesibus eller i andre maade loughlignen hauer beuist, och vden ald fuldmagtt icke allenniste for osz selffuer paa denn christen kirckes wegne, men oc saa offenttlig paa predickestoelen wdj wor kiøpstedt Kiøpenhafn hauer sligtt vdrott, och i saa maade giffuett orszag dend gemene oc simpell allmue thill tuiuelagttighedt oc wnødige disputatz wdj denn christen religion. Da hafue wj derudj saa affsagdt for rette, ath for^{ne} M: Oluff Kock derudj hauer giort for^{ne} D: Johannem Resenium wrett, oc hannom det som en løyner och calumniator paasagdt. Och D: Johanne Resenio bør for saeme hans beskyldinge quitt adt were. Anlangende denn catechismum, som thilforne icke schulle haue weridt brugelig i wore kirker, men nu aff D: Johanne Resenio forandritt, mutilerit oc vore kircker paatrenghd, da befinde wj derudj ingen wildfarelsze, som denn christenn religions hoffuid articuler wedkommer oc er anrørendes, aff D: Johanne Resenio adt were scheet, menn adt were verterit effter D: Marthini Lutheri egen haandbogh oc catechismum, som ellers wores kircker wdj ordnanzten er commenderet oc befalet, huormed dog wores wedthagenn altarbog oc ceremonier vdj kirkerne indthett wdj nogen maade schall were bethagenn eller afgaar.

Huad anlangedes er, att D: Johannes Resenius beschyldes for, adt hans stiill oc maade adt schrifue medt wdj vdgangen thesibus schall were noget wseduanlig oc mørk, saa hans mening af de ennfoldige oc wforfarne icke well schall were adt forstaae oc begribe, huilcket oc saa neruerende wore superintendenten osz schriftligen hauer thilkiendegiffuitt, da paa dett slige D: Johannis Resenij theses icke hoesz nogen schall gifue orszag thill wnødig

disputation, tuiuelagttighedt eller forargelsze, haffue wj bemelte D: Johanni Resenio naadigst paalagdt, ath hand med dett allerforderligste om alle de puncter oc articuler, som vdj saeme hannsz thesibus kunde gifue orsag thill nogen tuiuelagttighedt eller widre wnødige disputation, sig baade paa latine oc dansche publico edito scripto saaledes vdførligenn schall forklare, effter Gudtz ord oc woress christne religion, saa hand wdj saa maade for ald tuiuelagttighedt oc wildfarelsze kand were wndskyldet, och ingen forargelsze wdaff hans thesibus wdj denn christenn kircke schall fororsages. — Och effterdj ath bemelte M: Oluff Kock wdj saa maade emoed woress kirke ordinantz saa oc emoed sitt embede oc ald billighed oc rett sig emod osz hauer forgrebenn, oc woress riger oc kircker mottuilligenn perturberit oc forstyrret, saa wj well hafde haft orsage thill derfor adt lade straffe hannom paa hanns liiff, saa haffue wj dog for gott folkes forbøn icke med dend ydderste rett moed hannom willett procedere, menn hermedt strengeligen oc alffuorligenn wille hafue hannom paalagtt, ath hand inden fiortten dage, ephther denne woress domb oc sententz er affsagdt, schall rømme oc vnduige woress riger Danmarck oc Norge, saa well som ocsaa woress førstendomme oc alle woress rigers oc førstendommess vnderliggende provincier, saa fremptt handt ephther dend thidt sig nogen sted der thorde lade befinde, da adt straffes paa hans liiff. Datum ut supra. Wnder wortt Zignett.

Orig. i Geh.-Arkivet, Domme og Tingsvidner Nr. 132. Uagtet Underskriften kunde synes at tyde paa, at Dommen var afsagt den 21de Februar, er det dog klart saa vel af det i Københavns Univ. Hist. IV, 639—41 meddelte Aktstykke som af Resens egne Ytringer i Pontoppidans Ann. eccl. Dan. III, 649b (s: 651), at Dommen først er afsagt den 24de Februar.

6.

Tvende Ansøgninger fra M. Oluf Kock om Benaadning.

a.

S. Magnifice heros, Domine honorande, quanta sint tuæ Magnificentiæ erga me beneficia, fateor me non posse

paucis explicare. Bergis in mea patria (nescio quo fato) periclitanti subvenisti, atque ex eo tempore beneficiis amplissimis cumulasti. Hæc æterna oblivione sepelienda non judico. Quæ ut ingenue fateor et fatebor, ita iam in afflictissimo statu ad te, Illustris Domine, me converto atque humillime precor, ut quem olim in patria propitius aspexisti, nunc extorrem, exulem atque in magnis angustiis constitutum ne plane deseras. Ex animo siquidem doleo, si vel Illustrem Dominum Cancellarium vel alios offendi, sane animus non erat offendere præsertim Magistratum, cujus sublimitatem precibus quotidie commendabam. In primis autem ex animo jam improbo conciones istas, quæ minus circumspecte ad populum habentur. Jam enim vsu rerum aliquo modo edoctus, illos video solum concionatores dilaudandos, qui rejectis nugis istis et invectivis ex solis sacris literis populum erudiunt, adeo ut ne latum vnguem a forma sanorum verborum recedant, imo solius s. scripturæ verba vrgeant. Ideoque (divina favente gratia) id quotidie operam dabo, ut solis sacris literis affixus, cum Prophetis in lingua, qua locuti sunt, et cum Apostolis, in qua scripserunt, loqui possim. Sed eheu sero sapiunt Phryges. Præstat tamen sero quam nunquam. Et quoniam errorem meum ingenue fatear, illius etiam me serio poeniteat, et serio resipiscentibus spes gratiæ non soleat præscindi, admodum demisse precor, Magnifice Heros, digneris ad hanc afflictam meam conditionem oculis misericordiæ tuæ respicere, ne in hoc periculosissimo mari absorbear & cum vxore atque liberis prorsus in nihilum redigar. Imiteris in eo exemplum illius, qui dixit se venisse, ut quæreret, quod perierat, et præmium ab eodem feres amplissimum. Et quoniam in tantæ Majestatis et tanti Herois conspectum sine mediatore prodire non ausus fui, ut rem majori cum fructu aggrederer, illum studiose quæsivi, quæsitum tandem inveni nimirum Illustr. Dominum Axelium Oxenstiern Sueciæ Cancellarium, cujus intercessorias literas huic meo libello supplici adjungendas curavi. Et precor admodum reverenter,

digneris supplicationem (ut vocant) Regiæ M^{ti} inscriptam, tuæ vero Magnif. literis inclusam, Clementis^o Regi offerre. Feceris in eo Magnifice Domine Deo Opt. Max. rem gratam et Ecclesiæ Christi (uti spero) haut infrugiferam, & Cocciuum tibi in perpetuum obstrinxeris. Plura scribere vetant, tua Magnif., quam semper districtissimam esse, mei dolores et lachrymæ. Te igitur Magnifice vir Deo Opt. M. cum generosis. et nobilis. vxore, Domina mea multum honoranda, et tota familia commendo. Stokholmia 2 Septemb. 1615. Vest. Celsitudinis subjectis. cliens

Olaus Coccuus.

Udskrift: Amplissimo heroi, splendore generis, sapientia et rerum vsu præstantis^o Domino Christiano Frisio, Domino de Borreby, & potentisⁱ atque Sereniss. Regis Daniae Noreg. etc. Christiani IV Cancellario summo, Domino honorando.

Paategning: M. Olai Kocks breff fra Stockholm. Redditæ Haf. 27 Sep. A^o 1615.

Originalen i Bøllings Brevsamling paa det kongl. Bibl. Axel Oxenstjernas Brev, hvortil der henvises, findes nu ikke vedlagt.

b.

Serenissimo ac potentissimo Regi ac Domino,
Domino Christiano IV Daniae (etc.) Regi.

Illustre admodum atque celebre est, Potentissime Rex Domine Clementissime, dictum Domini apud Ezechielem dicentis: Nolo mortem peccatoris. Quo sane dicto multiplex doctrina continetur, atque inprimis incomparabilis illa Dei Clementia infinitis exemplis inde ab origine testata commendatur. Hæc summa virtus Principibus atque Regibus præcipue ad imitandum est proposita. Quod cum non ignorarent veteres Monarchæ et Principes, quotquot ob heroica facta inclaruerunt, hanc gnaviter exercendam duxerunt, vnde tot extant ipsorum Clementiæ vestigia atque monumenta.

Hæc quoque in tuis Christianissimis Majoribus fulsit, quorum quoque Encomia ad omnem posteritatem durabunt.

Hujus quoque divinæ virtutis erga supplices atque subiectos exempla tua Majestas non pauca edidit, quæ dum penitius considero, memet in hoc afflictissimo rerum statu ob meos errores ad inferos quasi dejectum erigo, huius solius Regiæ tuæ Clementiæ contemplatio animum consternatum attollit.

Hac fretus, Clementissime Rex, ad pedes tuos me advolvo, et quoniam corpore non liceat, hoc libello supplice animi moerorem ostendere volui, memet nimirum toto corde ingemiscere, quod vnquam te, serenise Rex, offenderim, cui semper in animo erat tuæ Majestati quæ grata essent et dicere et facere.

O quam ardentis pro tua Majestate preces concepi quotidie, cum bello adversus Suecos suscepto tot periculis invictissime heros expositus esses. Sed et adhuc non cesso pro tuæ M^{ti}s incolumitate ferventissime precari. Sed pro cujus salute tum temporis tam sollicitus eram, hunc optimum et clementissimum Principem postea pro dolor tam graviter offendi. Ignosce Clementise Rex, ignosce precor in nomine nostri Jesu Christi, hisce meis erroribus, quorum me ex animo poenitet. Polliceor seriam per Dei gratiam resipiscentiam, obsequium, fidem, animi gratitudinem et talem vitam, quæ lectioni sacrarum solummodo literarum erit consecrata. Nunc quia pluribus non licet tuæ M^{ti} obstrepere, ad Deum Opt. Max. Regem Regum et Dominum dominantium conversus precor, ut sceptro potentiae suæ Majestatem tuam et tuæ Maj^{ti}s Regna atque provincias tueatur. Inprimis autem ardentis preces fundo pro Illustris. Principibus Electo D. Christiano V ejusque Illustris. fratribus, quorum Illustris^m matri (piæ memoriæ) foeminæ laudatis. paulo, antequam ex hac vita in coelestem patriam spiritu sancto repleta discederet, adfui et SS. Coenam Domini porrexi. Stokholmiae 2 Septemb. 1615.

Vest. Reg. Majest. servus humill.

Olaus Coccius
mæstissimus Exul.

Paategning: M. Olaj Kocks Supplication til k. M. indlagdt vdi Kiøp. den 27 Sep. A° 1615.

Originalen i Bøllings Brevsamling paa det kongl. Bibl.

Af de her meddelte Breve fremgaar, at Kock havde søgt Tilflugt i Sverig, da hans Fædreland lukkede sig for ham. Hans Ansøgning om Benaadning blev uden Virkning. Om Axel Oxenstjernas Anbefaling under de daværende politiske Forhold kunde nytte ham noget, bliver vel ogsaa et Spørgsmaal. Om hans senere Livsforhold vide vi intet andet med Vished, end hvad der fremgaar af et Skrift, han udgav paa Svensk nogle Aar efter: »Vår Christelige Troos Wissheet och Triumph, Stålt af Olao Coccio Norw. Bergensi.« Stockholm 1617. 4to. Det er tilegnet Kong Gustav Adolf til Tak for modtagne Velgjerninger, »som E. K. M. migh fattige ringe Person, sampt Hustru oc Barn vthi mitt exilio och elende nådigst beteedt hafwer.« Han takker ogsaa Kongens Moder, »min allernådigste Drotning, som Anno 1615, tå hennes Maj. war här vthi Stockholm, medh ord och gärninger nådigst bewisade mig och mit fattige Huus myket gott.« Af denne Fortale, der er dat. Stockholm 1617, 1 Martii, fremgaar det ikke bestemt, hvad nogle Forfattere antage¹⁾, at Kock har faaet præstelig Ansættelse i Stockholm. Worm anfører i sit Lexicon over lærde Mænd I, 231 endnu et Skrift af Kock: »Brudevielses Tale til Joachim Dancwardt, Borgemester i Nyekiøbing, og Apollonia Becker. Stockholm 1616. 4.«; men da det ikke er lykkedes mig at faa dette Skrift at se, maa jeg lade det henstaa uafgjort, om noget bestemt kan sluttes derfra. Worm bemærker, at M. Oluf Kock »omsider døde i Stokholm 1619, skjönt andre mene, at han skal være død i Hamborg«.

¹⁾ Se t. Ex. Helveg, Den danske Kirkes Hist. efter Reform. 2den Udg. I, 291.

Et Forslag til Catholicismens Gjenindførelse i Jylland, fremsat til Pavestolen 1629.

Meddelt af Johannes Steenstrup.

Det har ofte været omtalt bl. A. her i Kirkehistoriske Samlinger, hvilke talrige og ihærdige Forsøg der i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede fra Papisternes Side ere blevne gjorte paa at gjenindføre Catholicismen i Danmark. De jesuitiske Skoler havde da naaet et Højdepunkt af Blomstring og høstet saa rige Frugter paa Propagandaens store Mark i andre Lande, at man vel kunde være berettiget til at tro paa en heldig Høst ogsaa her i Norden. Udsigten til at naa dette Maal var neppe nogensinde større end da i Aarene 1627—1629 de kejserslige Tropper havde oversvømmet den jydsk Halvø. Man kunde vente, at den katholske Gejstlighed da havde gjort alvorlige Forsøg paa at gjenindplante den ene saliggjørende Lære paa den Jordbund, som kun for et Hundredaar tilbage var blevet den røvet¹⁾. Jeg skal i det Følgende meddele en saadan til den romerske Curie fremsat Plan om at restaurere den gamle Tro i Jylland; jeg tror ikke, at den tidligere har

¹⁾ Jfr. Helveg, den danske Kirkes Historie efter Reformationen. 2den Udgave I. 351 ff. Sidst og udførligst er der redegjort derfor i Dr. Rørdams Københavns Universitets Historie. III, 153 ff.

været trykt eller omtalt, ej heller at Forslagsstilleren er bekendt her i Danmark, skjøndt kun faa af de danske Frafaldne have naaet saa høje gejstlige Poster i Udlandet som han. Denne Mand er Christianus Laurentius Ørn fra Arup i Jylland af dansk adelig Slægt¹⁾. Det var efter al Rimelighed gaaet ham, som det gik saa mangen anden dansk Adelig paa de Tider, at han i Udlandet havde studeret paa en af de berømte jesuitiske Skoler i Vilna, Olmütz eller Braunsberg²⁾, og dér var bleven vundet for den katholske Lære. De nævnte tre Skoler vare, som det ogsaa udtrykkeligt siges i Forslaget, oprettede af Paverne for at skaffe den katholske Tro Indpas i Danmark, og det er vist Sandhed, hvad det videre hedder, at neppe nogen ved disse Skoler Studerende vendte hjem til Danmark uden at have indsuget med de erhvervede Kundskaber noget af den katholske Lære. Vist er, at Christianus Laurentius blev katholsk Gejstlig og virkede som Prædikant i Ungarn, og

¹⁾ Det var i og for sig ikke nødvendigt af hans Udsagn i Forslaget, at han i Jylland har *consanguineos et affines etiam nobilitate insignes* at slutte, at han selv var adelig, hvad dog Overskriften gjør (*•nobilis danus•*), men, da der fandtes adelige Ørn'er, er det rimeligt nok, at han var af Adel. Cand. mag. Carl Bricka har saaledes gjort mig opmærksom paa, at der nævnes en adelig Christen Ørn med en lille Besiddelse i Hvidbjerg paa Mors i Præsternes Indberetning af 1568 (Wulff, statistiske Bidrag til Vendelbo Stifts Historie 224), og at en Axel Ørn, Kammerjunker hos Prinds Christian, blev ihjelskudt 1627 (Holberg, Danmarkshistorie II, 729; Levins Udgave II, 497). Familien maa have hørt til den laveste Adel. Om de Mænd af Navnet Ørn, som virkede i Kirkens og Skolens Tjeneste i det 17de Aarh., have været af den adellige Familie, maa staa hen. — Arup er formodentlig Byen Arup paa Hannæs, men kan dog ogsaa være en af Jyllands mange Aarup'er.

²⁾ At disse tre Skoler, som nævnes i nedenstaaende Forslag, vare de her fra Norden mest besøgte jesuitiske Instituter, synes ogsaa at fremgaa af Messenius, *Scondia illustrata* VII, 54: *Quandoquidem novus Antistes (1579) non paucis opus haberet cooperariis, adolescentibus nobilioris ingenii ex toto passim regno collecti ad Gymnasia simul Jesuitica, Romam, Olomuclum, Vilnam & Brunsbergam catervatim transmittuntur.* Jfr. iøvrigt Theiner, *Schweden und seine Stellung zum heiligen Stuhl* I, 529 ff.

at han i Aaret 1614 blev ansat i en høj Stilling ved Domkirken i Presburg. — Protestanterne i Ungarn havde fra det Øjeblik, da Jesuiterne vare blevne indkaldte i dette Land, maattet udholde mange Kampe med disse ved alle mulige Midler virkende Modstandere, som havde vidst at skaffe sig Magt iblandt Folket og Indflydelse hos Kongerne. Protestanternes Trosfrihed blev stadig krænket; det var først da Siebenbürgerfyrsten Bethlen Gabor stillede sig i Spidsen for de Undertrykte, at der (ved Wienerfreden 1606) blev vundet fri Religionsøvelse for alle Trosbekjendere. Da den ungarske Throne (1619) tilfaldt den af Jesuiterne opdragne Ferdinand den Anden, begyndte Protestanterne paany at foruroliges, og deres gamle Hjælper Bethlen faldt atter ind i Ungarn og erobrede hele Landet. Det er vel muligt, at Chr. Laurentius, den »ivrige Prædikant« og Proselytmager, har lidt nogen Ulempe, da Presburg indtoges af Bethlen; han sigter til noget Saadant i Slutningen af Forslaget. I Aaret 1620 blev han af Kejser Ferdinand kaldet til Wien som Decan ved St. Stephanskirken og 1630 blev han Domprovst. Han døde den 12te Marts 1636. Chr. Laurentius synes ikke at have givet noget Arbejde i Trykken¹⁾. — Da han i Aaret 1629 var afsendt til Rom, fremsatte han for Pave Urban den 8de den nedenstaaende Plan til den katholske Tros Gjenindsættelse i den danske Kirke. Man maa indrømme, at han var competent til at fremsætte et saadant Forslag ikke blot paa Grund af sin Fødsel og sit Kjendskab til de Danskes Karakter og Sædvaner, hvormed han giver mange træffende Bemærkninger, men tillige fordi han havde set paa nært Hold, ad hvilke Veje Propagandaen

¹⁾ De nævnte Efterretninger om hans Liv og Virksomhed ere hentede dels fra Forslaget selv, dels fra følgende Optegnelse hos Hormayr, Wien's Geschichte und Denkwürdigkeiten, 2te Abth. I, 2, 184: Christian Lorenz Oern von Arup, ein Däne und eifriger Prediger zu Pressburg, deshalb von den Evangelischen heftig angefeindet, von Ferdinand II 1620 zum Dekan, 1630 zum Domprobst ernannt, † 12 März 1636.

skal foregaa, og hvilken alt formaaende Magt man havde i Jesuiterne. I Bøhmen traadte i Kejser Ferdinands første Regeringsaar aarligt Tusinder og Tusinder af Protestanterne over til Catholicismen, takket være Soldaternes og Jesuiternes fælles Anstrængelser, og Bøhmen omskabtes til et katholsk Land. I Ungarn turde Kejseren vel ikke gaa frem med de voldsomste Midler, men her gaves der Jesuiternes tilsyneladende mere retfærdige Fremgangsmaade frit Raaderum. Chr. Laurentius kjender aabenbart alle disse Veje, paa hvilke man kan indliste den rette Lære i de Vantroendes Hjerter. Man skal vel afsætte de danske evangeliske Præster, som han maaske med Rette kalder simple og ulærde, men dog vogte sig for at berøve dem alt Underhold, hvorved man ophidser Folket (Art. 9). Hellere skal man ved Tilsagn om Understøttelse lokke dem til Overgang til den katholske Lære. Man skal forsyne Jylland rigeligt med jesuitiske Lærestalter for at tilfredsstille Ungdommens store Trang til Studier (Art. 11), og man skal desuden oprette Skoler beregnede baade paa Katholiker og Protestanter, hvoraf man kan vente sig en uhyre Fremgang (Art. 12). Men jeg henviser herom til Forslaget selv. —

Aktstykket findes i en Afskrift i det barberiniske Bibliothek i Rom (Manuscr. XXXIII, 104), til hvis rige Manuscriptsamling det kan være kommet ad mange Veje, men mulig er den Omstændighed, at Pave Urban VIII var af Slægten Barberini, Anledningen til at det findes der.

Sequens informatio de religione Catholica restituenda per Jutiam est Christiani Laurentij ab Arup nobilis Dani et Decani Ecclesie Cathedralis Viennensis, qui tum Romam venerat, cum hic Concilia tractarentur.

1. In Jutiam Daniæ ad auitam fidem reducendam necessum erit mittere, qui doceant; eo modo usus est Christus Apostolis dicens: Euntes docete; eodem usus est Sedes Apostolica ante 600 annos mittens Poponem in eandem

Jutiam ab Idolomania liberandam predicatum Euangelium gratie Dei; nec est alius, nam fides ex auditu, et quomodo predicabunt, nisi mittantur?

2. Docere oportebit qua in cathedris qua in scholis; populi Lutherani omnis deuotio in concionibus audiendis, ita assuetus et ita alliciendus. Juuentus danica avidissima literarum bonoque ingenio predita est, et una cum literis et moribus religione sancta facile imbuitur.

3. Quandoquidem paucissimi reperiuntur sacerdotes gnari Danice lingue, opus erit in initio committere totius Jutie tam borealis quam australis curam episcopalem uni sacerdoti, qui utramque calleat, linguam Danicam scilicet et Germanicam. Bonum quoque valde erit, si is in Jutia ipsa honesto loco natus multis ibidem etiam ex nobilitate, sanguine et affinitate iunctus diuque extra patriam in exteris regionibus commoratus sit; dici non potest, quanti populus ille talem æstimet; si quoque bene in fidei controuersiis versatus fuerit, talentum et usum concionandi habuerit, modum cum hæreticis agendi nouerit, multosque antea conuerterit, facili negotio populum simplicem et sincerum ecclesie Dei aggregabit; si autem his requisitis destitutus fuerit, parum vel nihil efficiet. Ante omnia debet habere zelum religionis, ut sit aptus ad labores et promptus ad martyrium, non inhiare diuitiis et honoribus, ne sua querens causam Dei negligentius agat, multo minus deditus esse ebrietati aliisque uitiiis, ne scandalum det, sed oportet eum irreprehensibilem esse, quod uult Apostolus, uite, fame morumque integritate pollere, ut edificet et in omnibus se ipsum prebeat exemplum bonorum operum, ut is, qui ex aduerso est, vereatur nihil habens malum dicere de ipso.

4. Tali episcopo non solum tradenda erunt in initio omnia bona ecclesiastica utriusque Jutie, uerum etiam prouisio non exigua ad tempus aliunde facienda. Quia tota Jutia mirum et miserandum in (nunc?) disoluta partim ab ipso-met rege partim a milite Cæsareo deuastata et a ditioribus,

qui se ad tutiora receperunt, derelicta omnibusque divitiis spoliata et penitus exhausta est adeo ut ex omnibus bonis primis annis vix ac ne vix quidem aliquid utilitatis sperari possit, maxime cum omnia comercia ibi iaceant. Debet quoque ecclesiasticos et religiosos suis sumptibus introducere et aliquandiu, donec monasteria antiquis ordinibus restitui et noua nouis fundari poterunt, sustentare aliosque lingue Danice peritos, qui nomen statui ecclesiastico dare uoluerint, iuuare, nec non paramenta, missalia, gradualia et alia id genus ad cultum diuinum necessaria comparare. Taceo, quod uite necessaria, maxime uinum, quod ibi non crescit, itineribus tam mari quam terra infestis sumptibus maximis e longinquis locis aduehenda sint.

5. De huiusmodi provisione agendum cum Sac. Caes. Majestate, ut in Austria vel alia aliqua Germanie provincia una aut altera pingui abbatia huic necessitati ad tempus subueniat.

6. Absolutam debet habere Episcopus tam in spiritualibus, quam temporalibus potestatem et in eis a nullo impedi; nam priusquam Romam scribat indeque responsum habeat, non solum tempus, sed etiam bonas occasiones perdet. Si quoque ei non licuerit operariis de mercede, id est de beneficiis ecclesiasticis, prouidere, quomodo eos in vineam Domini conducat? Nunc non queri debet ius patronatus, sed salus animarum.

7. Ne parochi otio, licentia et occasione pereant aliosque perdant, perutile erit communitates insituere, presertim cum in Jutia rurales parochie vicine sint. Constituatur unus prepositus, doctus vir et probate uite, 6, 7, 8, 9, 10 (secundum dispositionem loci) parochorum, qui ipsius quadra simul more religiosorum, non tamen sub regula vivant et solutionem ab ipso percipiant diebus dominicis ac festiuis et alias necessitate postulante ad parochias excursuri. Videtur hoc periculosum ob casus, qui subito etiam noctu contingere possunt, sed inter duo mala minus eligendum. Sunt parochi in Germania, qui 4, 5

filiales ecclesias habent procul a residentia ipsorum distantes; nihilominus nihil negligitur. Taceo, quod in Jutia in singulis parochiis sit unus vasallus seu subditus parochi, qui ad uigilare et statim atque aliquis casus contigerit, significare obligatus erit. Poterit quoque semper populus ex cathedra moneri, ut confiteatur et paratus sit, ne aliquo casu obruatur. Inspectionem in hos proximus ex civitate parochus tanquam decanus illorum habeat, teneaturque singulis mensibus eos uisitare, de vita et moribus eorum inquirere, conciones tum Euangelicas tum catechisticas (que singulis diebus dominicis pomeridiano tempore habende erunt) scriptas exigere, hortari, reprehendere, incarcerare, amovere, ut necessitas postulauerit. Omnes hos singulis tremestribus spaciis uisitare, examinare et in ordinem redigere obligatus sit unus ex archidiaconis ecclesie cathedralis, ipsemet vero episcopus minimum singulis annis semel uel certe eius officialis cum aliis ab eo deputatis. Hoc modo tolletur otium, quod dat uitium, licentia, qua omnes deteriores fiunt, et occasio, que facit furem.

8. Ut huiusmodi parochi eo alacrius in vinea Domini laborent, poterunt canonicatus et dignitates eius non solum calcar, sed etiam premium laborum baculusque senectutis esse, ita ut nulli, nisi qui bene meritus et in parochialibus curis cum fructu et lucro anima[rum] aliquamdiu uersatus sit, conferantur aut conferri possint.

9. Siquidem ministri lutherani, licet rudes valde et indocti, magna apud populum pollent auctoritate, adhibenda diligentia magna, ut conuertantur subito, quod facilius fiet, si concedatur illis prouisio aliqua, quod nunc fit in Ungaria ab Illustrissimo Archiepiscopo Strigoniensi¹⁾. Poterunt itaque, salvo tamen iudicio melius sentientium, illi saltem, qui religionem Catholicam ex corde amplexi fuerint professionemque fidei publice fecerint signaque manifesta con-

¹⁾ Strigonium eller Gran i Ungarn var og er Sæde for en Ærkebisp, Ungarns Fyrsteprimas.

uersionis sincere ostenderint, manere ad tempus in prediis parochialibus solitis et oeconomiam suam exercere, relictis tamen decimis et aliis redditibus, nec non pensione certa ex dictis prediis parochis, quorum interpretes in concionibus (cathedram tamen non conscendentes) et sacramentis administrandis esse poterunt. Alia prouisio pro hoc tempore, omnibus ut dictum est desolatis, haberi non potest. Sic satisfaciet omnibus; populus audiet conciones, et a quibus antea mendaciam, ab iisdem veritatem, multoque facilius hoc modo conuertetur. Ministri cum uxoribus et liberis habebunt sustentationem, alias non sine magno merore si non desperatione populi perituri. Parochi duplex commodum habebunt; immunes erunt a cura oeconomica, que in inicio non solum difficilis eis foret, verum etiam impossibilis, quia nec usum scient, nec modum habebunt, nec iumenta, nec alia eis suppetent, neque cum familia loqui poterunt, et nihilominus utilitatem seu pensionem inde percipient. Deinde habebunt, qui conceptus eorum latinos Danice explicent. Episcopus vero continuo in initio circumibit et attendet, ne quicquam ministri addant vel immutent, ipsemet quoque nunc in uno, nunc in alio loco concionabit.

10. Pro scholis aptissimi imo omnino necessarii sunt Patres Societatis Jesu. Est enim vocatio ipsorum et dignitas Dei cum eis. Hoc regna Polonie et Ungarie in fide conseruata, Bohemia reformata, tot populi, prouincie et loca amplissimi Imperii Germanici purgata. Sunt quoque schole ipsorum tam grate ipsis Danis, quos dixi esse ad studia propensissimos, ut olim Vilnam, Olomucium et Brunbergam ad seminaria munificentia sedis Apostolice pro Danis instituta tanto numero confluerint, ut modernus rex 1604 coactus fuerit publico edicto sub gravissimis poenis, nempe exheredatione, exilio, et eos revocare et in posterum ne ullus eo se conferat, cauere¹⁾. Quod si factum non

¹⁾ Ved Kristian IVs Brev af 6te Okt. 1604 (trykt i Ny kirkehist. Saml. IV, 758) forbydes dog kun, at Personer, som hos Jesuiterne:

fuisset, iam prope totum regnum Catholice religionis face illustratum esset, uix enim ullus rediit, qui non una cum literis fidem et pietatem auitam imbibit.

11. Tradenda erunt Patribus Societatis quatuor gymnasia Ripe, Viburgi, Arhusii et Alburgi, et quia quatuor gymnasia in tanta provincia, ubi tantum desiderium studiorum, minime sufficiunt, erigenda erunt collegia in nonnullis aliis civitatibus opportuniorebus, ut occasio tulerit. Pro habitatione ipsorum erunt assignanda eis monasteria, que in multis civitatibus etiamnum intacta reperiuntur una cum sufficienti prouisione.

12. Ut iuuentus studiis alias et Patrum scholis, ut notissimum est, additissima eo facilius alliciatur, expedit seminaria penes singula collegia instituere, que ad tempus libera debent esse omnibus tam catholicis, quam hereticis; hoc modo non poterit non immensus progressus sperari. Postquam vero heresis exstirpata fuerit, poterunt adolescentes ad seminaria admittendi statui ecclesiastico se juramento astringere.

13. Hujusmodi usibus applicanda sunt monasteria eorum, qui solitariam vitam degerunt, eruntque alia pro eis, ubi Jutia respiraverit, fundanda. Monasteria vero eorum, qui activam vitam ducunt, eisdem restituenda.

14. Seminariorum patronus debet esse episcopus; nullus in ea recipiendus preterquam ab ipso; visitabit quando voluerit et disponet ut ei in Domino uidebitur. —

Hæc ex zelo religionis et amore erga patriam suggestus ego Christianus Laurentius ab Arup, B. Theologie

ere opdragne, maa stedes til noget Kald i Kirke eller Skole. Ved Brev af 10 Juni 1613 bestemte Kongen, eftersom han havde erfaret, at mange af hans Undersaatter baade af adelig og uadelig Stand skulde være Tilhængere af papistisk Lære, at saadanne skulde være arveløse og udelukkede fra Embeder (Pontoppidan, Annales III, 610—611). Endelig bleve disse Bestemmelser i Reccessen af 1615 Art. 1 forøgede med et Forbud imod at slige Papister boede her i Riget.

doctor, Cathedralis Ecclesie Viennensis Decanus, Sac. Caes. Majest. a Conciliis Rome 22 Martii anno 1629, addita hac protestatione: licet ex Jutia ipsa oriundus consanguineos et affines ibi habeam etiam nobilitate insignes iamque 24 annis in exteris regionibus degerim, Posenii¹⁾ in medio rabidorum hereticorum non sine, que dei gratia est, conuersione plurimorum 6 annis in summo templo cathedre pfeuerim, uariaque ibi pro religione catholica pericula, maxime quando Bethlehem Gabor civitatem occupauerat, emensus fuerim, nihilominus me penitus imparem tanto oneri, imo indignissimum agnosco, dominis meis orans, ut ad hanc non minus calamitosam, quam copiosam [operam?] operarios mittere et patrie mee de idoneo pastore, qui sanguini Christi cooperari velit et possit, prospicere dignentur.

Til Hr. Steenstrups foranstaaende Meddelelse kan Udgiveren føje følgende Stykker, vedrørende samme Emne, hvilke dels ved andres, dels ved egne Arkivundersøgelser ere fremdragne.

1. Uddrag af Matriklen over Jesuiternes Collegium Germanicum i Rom (meddelt af Dr. A. G. Ahlqvist i Vexiø). Blandt de her forekommende Danske kjendes andensteds fra, saa vidt vides, kun Jo. Kydius eller Mag. Jens Jørgensen Kyd, om hvem der kan henvises til Udgiverens Kbhvns. Univ. Hist. III, 155 Not.

2. Brev, dat. Prag 4de Maj 1608, fra Sigismund Grellius til Paulus Boxa, Jesuiternes Viceprovincial i Polen og Lithauen, indeholdende mærkelige Oplysninger om de højt flyvende Planer, Katholikerne dengang havde om Underkastelse af Nordens Lande. Brevet er ved et eller andet Tilfælde kommet en dansk Diplomat (D. Jonas Charisius) i Hænde, blandt hvis efterladte Papirer det endnu findes i samtidig Afskrift.

¹⁾ Posonium er det latinske Navn paa Presburg (magyar. Posony).

3. Forordningen af 28de Februar 1624 »Om Muncke oc Jesuviter, som sig hid ind i Rigit hemmeligen begiffuer: Der nest at ingen indfødde Vndersatter maa studere vdi Pryssen, enten der som voris Religion gaar i suang eller andenstedts: Derforuden om andre Secters hemmelige Prædicken oc Sammenkomst« — aftrykt efter et samtidig trykt Blad med denne Titel. Om Anledningen til denne Forordning se Ny kirkehist. Saml. V, 843; Historiske Kildeskrifter II, 725—6.

4. Et Brev af 14de September 1625 fra Biskop Niels Paaske i Bergen til Professor M. Christen Longomontanus, der viser Stemningen under den truende Fremgang, som de kejserlige havde i Tydskland.

5. Kongebrev af 22de Maj 1632 til Universitetet, hvorved det paany tillades danske Studenter at rejse til Universitetet i Königsberg, da Jesuiterkollegiet i Braunsberg nu var opløst.

6. Universitetsprogram af 24de Juni 1641, hvorved de akademiske Borgere indbydes til at høre en Tale, som Michel Pedersen (fra Kjøbenhavn) vilde holde, og hvori han vilde bekjende sin Vildfarelse, at han under en Sygdom i Italien var gaaet over til den romerske Kirke. Hertil kunde føjes, at iblandt Pontoppidans Kollektanea, Thottske Saml. 1576. 4to, findes bl. a. S. 575—95: Mag. Michaelis Petræi Dani postea Pastoris Hundslund (nu Dronninglund) in Vandalia excusatio de ingressu suo in Religionem Pontificiam facto Genuæ anno 1639«.

1.

Nicol. Michaelius ex Dania Viburgien. annorum 25. dioec. Viburgien. theologus, venit 11 Nov. 1574. Dimissus propter ingenium et mores.

Matthias Merfeldt Hafniensis Danus dioec. Seclandiæ n. parentibus honestis non catholicis. Logicam absolvit diversis in locis. Lithuanix fuit ex congregatione B. V. per 3 annos. Promotus a P. Generali annuente Illmo Comensi

Venit in Sept. 1606. annorum 25. Destinatus ad Logicam. Dimissus est, quia cum habuisset voluntatem discedendi eo quod rex Daniæ edictum quoddam fecisset contra eos qui in seminariis præ. Societatis alebantur et operam literis dabant, timeret ne sua bona perderet et in patria in posterum vivere non liceret, et licet multis mensibus laboratum sit, ut ista non timeret speraretque nihil sibi defuturum.

Jo. Kydius Hafniensis parentibus hon. non cath^{is} ipse conversus ante 7 annos Braunsbergæ. Phil^{am} absolvit Olomucii. Promotus a P. Generali annuente Illmo Comensi. Venit Sept. 1606, ann. 23. Discessit 1610 sacerdos, satis bene se gessit. Sed cum a Card. Dietrichstein canonicatum accepisset, ita male ac superbe egit, ut ab eo eiici oblato canonicatu debuisset.

2.

Admodum reverendo in Christo patri Paulo Boxæ societatis Jesu, salutem & felicitatem S.S.

Redeuntem me nuper ex Iberia, tristissimæ profecto, de commota in societatem vestram a quibusdam regni Poloniæ magnatibus procella persecutionis, exceperunt literæ. Pro meo avtem erga laudabile ordinis vestri institutum amore indolui, compatiens vobis prorsus innocentibus, & persecutoribus gravissime succensens: verum patientiæ scuto pro tempore obarmati, certissimum coelitus præstolemini brevi avxilium: siquidem divina Majestas ecclesiæ suæ strenuissimos athletas hæreticorum tumultuosis permittit qvidem ad tempus agitari factionibus, sed nunquam obrui; durate proinde & vosmet rebus servate secundis: dubio procul tolerantia vestræ probe perspecta panoplia, non solum in Polonia pristinam tranquillitatem, sed etiam in omnibus regnis aqvilonaribus, vestri contubernii una cum religione catholica numerosam Deus præpotens largiturus propagationem. Potissimum vero, ubi Sigismundus pientiss. rex vester, avito & hæreditario regno occupato, portum illum Helsburgensem in Svedia, stationis commoditate, capacitate, lignorum pro navium fabricatione vicinitate copiaeque, multo nobiliorem, ut ferunt, Anconitano, regi catholico elocaverit, ut fabricatam ibidem ingentem navium classem in

vicina regna & emporia maritima, hæretica contagione con-
spurcata, secundo Mavorte expediens, illa catholico submittat
jugo iterum: quæ sane hactenus potentia navali nimium elata,
omnem zelosis pro domo dei pectoribus ad septentrionem præ-
cluserunt accessum. Quod ipsum etiam superioribus annis
prudenter Gregorius decimus tertius vigilantia sua pastorali
animadvertit, qui cum rege Hispaniæ clanculum negotio com-
municato, ut hac super re legationem ad Svedici regem ex-
templo decerneret, effecit. Sed proh dolor, temporis iniquitate
utrinque remorati. Atque feliciter a Clemente octavo & mo-
derno Pavlo quinto pontificibus per serenissimam Græcensem
principem Mariam, piæ recordationis, apud utrumque gene-
rum nuper est transactum illud negotium, hac tamen inter
reliquas conditione, ut Philippus rex necessitate propediem
postulante, expeditioni in Sveciam bellicæ pro regia sua po-
tentia manus porrigat auxiliaries. Cui equidem libenti et alacri
responsurus animo, quatenus hoc adminiculo, præfato potiatur
portu, immensum universæ ecclesiæ postmodum conciliet gav-
dium incrementumque, & omnibus suis evadat formidabilis
adversariis. Quamobrem quis zelosior catholicorum hoc in-
avdiens vel obscuro saltem rumore in sinu non gestiret, om-
nisque tribulationis nomine religionis exanthlata oblivisceretur?
Vestra quoque Reverentia, ejusmodi consolationis fiducia cum
commilitonibus certo certius subnixa, nullos præsentis curet
magnopere tempestatis impetus, solummodo civilis in Polonia
tumultus benignam catastrophem, favstam belli Svedici tran-
sactionem, & fortunatum consilii expositi successum, jugibus
apud Deum precibus & sacrificiis una cum religiosis suis sym-
mistis interim non gravetur implorare: nec minus etiam
idoneos quospiam ad uberrimam illam vineam excolendam
operarios præparare dignetur, quorum admodum ferax or-
dinis vestris (!) seminarium. Cæterum hoc secretum, conso-
lationis uberius ergo Rev^{tiæ} vestræ nunc detectum & mihi
sub rosa a quodam meo amicissimo concreditum pavlo ante
in avla Hispanica, non nisi prudentioribus vestris patribus
denudabit, donec occultis maturetur consultationibus utrin-
que ad prosperum effectum. Interea quam rectissime cum
contubernalibus valebitis, patrem Schargam, P. Kartzium &

P. Frillerum ex me officiosè salutabit, primaqve occasione rescribetis. Pragæ pridie ascentionis Dominicæ, anno 1608.

Admodum reverendæ Paternitati vestræ semper de-
ditissimus

Sigismundius Grellius. D.

Udskrift: Admodum Reverendo in Christo patri Pavlo Boxæ, societatis Jesu per Poloniam & Lithuaniam viceprovinciali, amico suo plurimum honorando.

Cracoviæ.

Orig. i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1305 Fol., Nr. 58.

3.

Wi Christian den Fierde, med Guds Naade, Danmarckis, Norgis, Wendis oc Gottis Konning, Hertug vdi Sleszvig, Holsten, Stormarn oc Ditmersken, Greffue vdi Oldenborg oc Delmenhorst etc. Giøre alle witterligt, at eftersom Wi Naadigst komme vdi Forfaring, huorledis den Rommerske Paffue med sit Anhang nu nyligen vnderskeedelige Muncke, særdelis Dominicaner, Jesuiter oc andre, hijd i Rigit hemmeligen haffuer indskicket, som de mange Aar forleden affskaffede Wildfarelser oc Superstitiones vdi Vore Riger oc Lande paa ny sig skulle befitte at indføre, oc der met Bibelen oc Guds alleene saliggjørende Ord menniglich at giøre affhendig (Som det, huilleket icke nock vdførligen Guds den Allermectigstis Villie oc den Saliggjørende Lærdom om voris eniste Frelsere, vor HERre JESU Christo, Osz forestiller) oc der imod Paffuens Decreta oc Menniskelige Traditiones i stedet at paaføre: Saa endog Wi vel vide Osz at besinde, huor gantske indtet all Menniskelig Forsiunlighed vdi saadanne Sager at affvende aff sig selff kand forrette, meden den Allershøyeste Guds verck det at vere, bekiender, som naadelig for samme sin eenbaarne Søns skyld alt dette vil affvende, som hans Naffns Ære kand komme til Forhindring. Dog efterdi Gud den Allermectigste Osz disse Riger vdi den sande Guds fryct at forestaa og hantheffue naadeligen befalet, haffuer Osz villet burdt, saadant, saa vijt Osz mueligt oc Wi vijde det at kunde giøre, med hans Guddommelig Mayestetis hielp at forekomme, oc dette Woris Mandat det belangende at lade vdga.

For det Første, ville Wi alle Paffuiske Muncke, Jesu-
viter, presbyteros seculares oc andre saadanne Geistlige
Personer, vnder deris Liffs fortabelse gantske oc aldeelis
haffue forbuddet, sig her vdi Vore Riger oc Lande at be-
giffue oc lade befinde, som de, huilcke atskillige vdi disse
Riger, Gud den Allermectigeste vere ævindelig æret, gantske
vbekiente oc vhorste noviteter oc Superstitiones imod Voris
Confession, Kircke Ordinantz oc atskillige publicerede Forord-
ninger stridende, sig ville vnderstaa Osz at paatrengte oc
indføre, huilcket vdi fremtiden stor Guds Fortørnelse, Vee-
nighed oc Tuedract kunde foraarsage.

Dernest, saa fremt nogen sig vnderstaar, saadan Folck
viydende at Herbergere oc vnderholde, eller oc steder dennem
Huse, huor de deris Romerske Ceremonier oc Superstitiones
kunde fulddriffue, de skulle staa til Rette, som de mutvilligen
sig imod Voris Mandater oc Befalinger stiller.

I lige maade ville Wi oc vnder Voris høyeste Vnaade
oc Straff som vedbør, haffue forbuddet oc affskaffet alle andre
Sectors hemmelige exercitier, Øffuelser, Prædicken oc Sammen-
komst, som de der ere imod denne Voris Christelig Bekien-
delse, som Anno 1530 til Augszborg aff Voris Religions for-
vanter er offuergiffuen, oc nu vdi disse Vore Lande oc Riger,
Gud vere loffuet, hør is oc vnderholdis.

For det Sidste, effter som Wi Naadigst forfarer, een
deel Voris Vndersatter at begiffue sig til Brunszberg oc
andre forbudne Steder i Pryssen at studere, oc paa det saa-
dant vformercket kand affgaa, da begiffuer de sig først, naar
de der vdkommer, saa oc naar de ere til sinds at begiffue
sig paa hiemreysen igien, til Königsberg, oc der tage Be-
vijsz, sig at haffue studeret en tijdlang, paa det deris ferige
Forset disz hemmeliger kand i verck stillis. Da paa det
saadant maa forekommis, ville Wi hermed huer oc en alvor-
ligen forbuddet haffue, nogetsted vdj Pryssen, huor det oc
vere kand, at studere eller gaa til Skole, saa fremt de der-
fore icke ville straffis, som ved bør, oc effter forige Voris
derom vdgangne Forordning; Oc der foruden alldrig vdi
nogen Vore Riger oc Lande stedis til noget Geistlig Kald,
Skole eller Kircketieniste, paa Landet eller i nogen Kiøbsted.

Huor effter alle oc en huer sig haffuer at rette. Giffuet paa Vort Slot Kiøbenhaffn, den 28. Februarij, Anno 1624. Vnder Vort Signet.

Christian.

4

Gratiam & pacem J. Christi D. N.

Magnifice Dn. Rector.

Vestris de rebus longo jam temporis intervallo nihil nobis perscriptum est certi. Rumores quidem heic sunt disseminati de obitu honoratissimorum quorundam apud vos hominum; sed illi ἀδέσποτοι propemodum. Certe tanta in Christiano orbe jam nunc est anxietas malorumque omnium (Culpæ & Poenæ) Lerna, ut pestis haud injuriâ portus optati loco habeatur! Res fluere videntur ad Monarchatum Cæsareo-Hispanicum, qui vehiculum est Monachatus seu Jesuitismi. Exsurge itaque Domine Jesu, sceptroque tuo ferreo correpto confringe hostes pusilli Gregis tui prætumidos, infinitam molientes vastitatem, vasorum instar figlinorum, ne prævaleant portæ Inferorum Ecclesiæ Tuæ, quam Tanti es mercatus. De pluvia prodigiosa Schedulam hanc vobis transmittito, ne desim officio. In Domino Jesu valeat Magt^{ia} Vestra cum vestris omnibus vivatque quam diutissime. Bergis postrid. Id. VII br. A° MDCXXV.

V. M. S.

N. Paschasius S. B. mpp^a.

Nicolaum hunc Klode testimonium Universitatis expetentem adjutes quæso ὅσον μὲν δυνατόν.

Udskrift: R^{do} & clariss^o Viro Dn. M. Christiano Longomontano, in R. Acad. Hafniensi Mathematicum Professori celeberrimo, & pro tempore Rectori Magnifico, Domino, amico et in Christo fratri longe charissimo.

Hafniam.

Orig. i Konsistoriets Arkiv, Pakken Nr. 195.

5.

Christian den Fierde med Gudtz Naade Danmarchis, Norgis, Wendis och Gottis Koning.

Vor synderlig Gunst thillforn. Wiider, att efftersom wij naadigst nogen thid forleden wor Forbud haffuer ladett vdgaa, att ingen, som studerede, schulle begiffue sig till Kõnsberg vdi Pryssen, formedelst huis Fahre samme Vngdom kunde tillstaa aff dett iche langt der fra beliggende Jesu- vitische Collegio till Brunsbergh, huorheden en Deel wformercht fra Kõnsberg formerchtis sig att begiffue; Och wij naadigst nu forfare samme Jesu vitische Collegium iche lenger till Brunsberg eller i denn Egen att were, Da haffuer wij saadant wort Forbud naadigst efftergiffuet och wille till latt haffue huer och en, effter sin Leylighed, att begiffue sig till forsk^{ne} Kõnsberg Vniuersitet att studere, saa lenge der ingen fare wdaff forbemelte Jesu vitische Collegio kand were att formode. Der med scheer wor wilge. Befalendis eder Gud. Skreffuitt paa wortt Slott Friderichsburch, den 22 Majj: Anno 1632. Wnder Vort Zignett.

Christian.

Udskrift: Osz Elsch^e Hederlige och Høylerde Rectorj och menige Professoribus wdj Vniuersitetit wdj wor kiøbsted Kiøbenhaffn.

Paategnet: Lest in Consistorio den 23 Majj 1632.

Orig. i Konsistoriets Arkiv, Pakken Nr. 19).

6.

In Orationem habendam a Michaële Petri Hafniensi, qvå Pontificii obseqvium publice renuntiaturus est, erroresque veniam ab Orthodoxa ecclesia precaturus.

(Efter en længere almindelig Indledning om, hvorledes Mennesket let er udsat for Fejl og Fald, fortsættes saaledes:) Id ita esse periculo suo expertus est Michaël Petri Hafnien- sis: qvi cum apud maximam in Liguribus Civitatem in mor- bum incideret, jamqve a Clericis illic Regulalibus (!), qvi ministrant infirmis, crebro visitaretur, sive phrenesi correptus, sive metu (qvemadmodum Petrus) percussus, agnitam veritatem abnegavit, seqve in ordinem istum conjecit. Recuperata vero

sanitate videns dolensqve se tam turpiter errasse, abjurato isto vivendi instituto, in Patriam simulque veritatis viam per Dei gratiam rediit. Qvod grande suum delictum publica (cras hora duodecima in Avditorio inferiori) oratione, jussu Magistratus, deprecari constituit. Vestrum igitur est Academici cives ad præstitutum illic tempus comparere, Deoqve nobiscum gratias agere, qvi, ad iram tardus, iniquitates, peccata et defectionem benigne condonat, qvòd membrum hoc nostrum a nobis non plane avelli, sed corpori suo postliminio qvasi restitui passus sit. P. P. Hafniæ VIII. Kalendas Qvintilis Anni CIO IO CXLI.

Jussu Magnifici Rectoris
 Petrus Spormand
 Acad. Notarius.

Konsistoriets Kopibog III, 513.

Udvalg af biskop Balles embedsbreve (1790—98).

Meddelt af L. Koch.

Under et ophold i København fik jeg velvillig tilladelse til at benytte bispearkivet til at søge oplysninger om biskop Balles levnet. Desværre var min tid så kort afmålt, at jeg måtte indskrænke mig til at afskrive, hvad der havde mest interesse for mig; meget måtte jeg nøjes med at gøre udtog af, meget måtte også forbigås. Efter at jeg selv har benyttet mine optegnelser¹⁾, forekommer adskilligt af dem mig endnu at have så megen interesse, at det kunde for tjene at kendes i sin helhed. Mange af de her meddelte skrivelser ere ikke så fuldstændig afskrevne, som de vilde have været, når jeg straks havde tænkt på at lade dem særskilt trykke. Indledningen, der tidt er meget vidtløftig, og andet mere er udeladt. Dette er da al tid betegnet ved punkter. Hvor jeg kun har optegnet indholdet, er det an givet ved klammer. Men selv i denne skikkelse tror jeg, at de både indeholde betydelige bidrag til biskoppens og til hans tidsalders karakteristik.

De her meddelte skrivelser ere hentede fra kopibøgerne, eller, som de formodentlig rettere burde kaldes, kladebøgerne.

¹⁾ Meddeleren har gjort dette i sit Skrift: •Biskop Nicolai Edinger Balles af L. Koch•. Kbhvn. 1876. (Gads Forlag.)

Skrivelserne ere nemlig skrevne på løse ark af samme format, der så, når året var omme, bleve indbundne. Der førtes to sådanne bøger, idet alle betænkninger til kancelliet bleve indbundne for sig selv. Disse ere ofte skrevne med biskoppens egen hånd og da næsten ulæselige; de se bogstavelig ud, som vare de skrevne med en svovlstik.

1.

D. 30 nobr. 1790. Til Dhrr. professor Baggesen, sekretærene Pram og Olufsen, Dhrr. pastorer Bunkeflod, Friemann, Gutfeld, Kampmann, Plum, Zettlitz, Dhrr. Frankenau, Hjorth, Haste, Liebenberg, Thaarup.

Ved en skrivelse fra det kongelige danske kancelli af 20 novbr. sidstafvigte er mig givet tilladelse til at foranstalte en samling af åndelige sange, som kunde passe til en salmebog for almuen på landet. Dhrr. Abrahamsen, Malling, Rahbek, Storm og Riber træde tilsammen i en kritisk kommission for at bedømme de indleverede bidrag og ordne dem. Jeg haver den ære at modtage ethvert sådant bidrag, som af lysthavende behageligst måtte indleveres og at befordre samme til cirkulation i den kritiske kommission.

I det håb, at Ds. velbårenhed måske fandt tid og lejlighed til at berige samlingen med nogle bidrag og således at stifte nytte ved Deres herlige gaver både for den nuværende og de efterfølgende slægter, giver jeg mig den frihed herved ærbødigst at indbyde Dem til at tage del i dette arbejde, som ønskes i en tid af tvende år at være tilendebragt. Det udkomne »Forsøg til en lærebog i den kristelige religion«¹⁾ hvilket formodentlig bliver indført i skolerne, kunde måske tjene til en slags vejledning i henseende til materierne. I øvrigt måtte ingen salme overgå 8 vers i almindelighed, og så vidt muligt vilde man gerne, at de bekendte kirkemelodier kunde bibeholdes. Jeg har

²⁾ Udg. 1790, udarbejdet af Balle, gennemset af Bastholm.

været så lykkelig at finde et antal af 18 medarbejdere, som alle virke med hverandre under Guds blide styrelse til det forehavende vigtige mål. Man tror, at et forråd af 400 salmer kunde være tilstrækkeligt. Forresten er hele sagen ikkun for tiden at anse som et privat forsøg, hvilket foretages af lyst og attrå til at gavne uden hensigt til anden belønning. Hvorfor og heller ingen offentlig bekendtgørelse desangående kan for tiden finde sted.

2.

D. 2 april 1791. Til pastor Münster i Gadstrup.

For at bekende mit hjertes mening rent ud, tror jeg ikke, at vi som lærere og sendebud i Kristi sted have myndighed egentlig at tilsige syndernes forladelse. Vor overherre og hyrde tilsiger samme alene i sin faders og sit eget navn, som den, der alene kender hjærterne og råder alene for sjælenes frelse. Vi andre forkynde eller bevidne alene på grund af hans tilsagn i ordet Vel véd jeg, at ritualet kræver syndsforladelse uden alt vilkår. Men jeg véd også, at de gudfrygtigste og bedste lærere til alle tider haver besværet sig derover som om over en hård tvang på deres samvittighed. I Guds ord haver samme intet medhold. For min del forkyndte jeg aldrig syndsforladelse i skriftestol hverken som præst på landet eller som præst ved hoffet på anden måde, end med tillæg af ovennævnte betingelse, og i mine forelæsninger over pastoral så vel som in collegio literario indskærper jeg allevegne det samme. Ritualets bydende er i så henseende uefterfølgeligt og bør forandres, bliver vel og snart forandret. [Münster har gjort forespørgsel i anledning af et ubodfærdigt skriftebarn. Balle råder til at formane og undervise ham, og hvis dette ikke hjælper og Münsters samvittighed føler sig besværet ved at tage ham til alters, da at få en anden præst til at forrette tjenesten, når vedkommende har tegnet sig.]

3.

D. 20 marts 1792. Til pastor Lampe i Aversie.

[Nogle forældre have villet, at børnene skulde blive ved at bruge Saxtorphs uddrag af Pontoppidans forklaring. Balle mener ikke, at dette kan tillades. Forordningen af 12 novbr. 1768 taler kun om selve forklaringen, og ved kongelig resolution er indførelsen af lærebogen påbudt til Mikkelsdag 1794. Skolelærerne bør gøre det indlysende, at lærebogen er langt fatteligere og rigere på skriftmæssige og praktiske lærdomme, da den tillige, når anmærkningerne forbigås, er langt kortere.]

. . . . Erfaring viser allerede på mange steder både i købstæderne og på landet, at den læres med stor lyst. Ved de forskellige tryk i sætningerne ledes enhver lærer til at gøre sig det behøvende spørgsmål, og hvo, som lærer, får anledning til at øve sin eftertanke. I en tid af to måneder er hele oplaget bestående af 10000 eksemplarer udsolgt, og over 5000 eksemplarer er allerede bestilt af det nye oplag. Det skulde ene og alene for den gode sags skyld smerte mig, uden mindste hensigt til mig selv, om et arbejde, som har kostet stor møje og er med yderlig forsigtighed bragt i stand, samt volder forfatteren både udgift og idelig tidsspilde uden at indbringe ham ringeste fordel, blev miskendt og forsmået.

4.

D. 30 juni 1792. Til kammerherre v. Scheel og prof. Holst¹⁾.

På min visitats i Gyrstinge sidstledne 28 og 29 juni blev først mundtlig af sognemændene klaget for mig over skolelærerens, hr. Gerhardts, forsømmelse og utilbørlige forhold, samt derefter i kirken indgivet vedlagte skriftlige af 4 mænd på sognets vegne underskrevne klage over ham, hvori man besværer sig over

¹⁾ Sognepræst i Sorø. Om Balles visitats i Gyrstinge se Kirkehlst. saml. II, s. 111.

1) At han meget sjældent findes i skolen, når børnene møde der, og at han kun bliver en stakket tid hos dem, når det skér, at han kommer der, så at de meget forsømmes og lære intet uden spøg og leg, da der også på et årstid ingen skolegang skal have været. — Vist er det, at få børn, da jeg overhørte dem den 28de ds. om eftermiddagen i kirken, fordi skolen er ubrugelig, kunde læse tålelig i bog. Nogle havde lært at opremse lidt af katekismen uden begreb. Man sagde mig, at dels forældrene, dels en kone havde læst noget for dem. Den største del var aldeles vankundig.

2) At han har forkvaklet og solgt det af herskabet leverede skolebrænde, så at ingen varme kunde blive til børnene, hvilke og desårsag ej have kunnet bjærge sig for frost og kulde.

3) At han nu i sommerens tid snart ikke har været der enten nat eller dag og slet ikke havt noget opsyn med skolen, så at den nu, da den før var i brugelig stand, er bleven ødelagt af kreature, som gå på gaden, da væggene ere udrevne og andet er ødelagt. Hvorfor bønderne, da de ikke så andet end fuld ødelæggelse i møde, have taget kakkelovne, bord og bænke i forvaring.

Det er sandt, at skolens forstyrrede tilstand overgår alt, hvad man kunde tænke sig. Væggene ere udslagne, vinduer og dørre ere borte. Gulvet ligger opfyldt med skarn. Man sagde mig, at der allerede blev snakket vidt og bredt om denne mishandlede skole til allehånde beskæmmelse. Og jeg må tilstå, at næppe noget syn har mere forfærdet mig.

[Balle sender amtmand og provst klagen til nærmere undersøgelse. Tillige meddeler han, at han, medens han var i Gyrstinge, har fået et brev fra Gerhardt, at denne var gået til Sorø og der bleven opholdt af sygdom.]

5.

D. 6 Juli 1792. Til kancelliet.

[Indberetning om pastor Vedels død og Gyrstinge og Flinterup præsteembedes ledighed.]

. . . Disse tvende menigheder, som jeg nylig har visiteret, ere uden al indskrænkning de aller sletteste i kundskab i det hele stift, og tillige, som naturligvis følger deraf, uden orden og uden følelse af religion. Næppe 8 eller 10 mennesker indfinde sig ved gudstjenesten i almindelighed. Katekisation falder næsten bort, da ungdommen enten aldrig kommer i kirken eller mestendels løber ud, når den tillyses. Ikke mindre end 12 personer måtte jeg antegne, som skulle på ny lære katekismus, før end de komme til herrens bord, da de kende ikke det mindste enten til Gud eller Guds forsyn, og vidste ikke engang, hvad de skyldte deres forældre eller øvrighed eller husbonder, så lidt som de vidste, hvad Kristus havde udvirket for dem, og hvorfor de gik til herrens bord, kort, ikke et eneste halvt fornuftigt ord var at udlede. Ved første visitats var tilstanden slet; jeg advarede med iver og efterlod skriftlig påmindelse. Denne gang var tilstanden langt slettere. Præsten var syg. Men 14 dage før min ankomst havde han skrevet mig til, at han vilde resignere. Det forstår sig, at jeg efter befunden usselhed i menigheden bestyrkede ham i sit forsæt, men sagde tillige til andre vedkommende for ej at forskrække ham selv i sygdommen, at jeg måtte indgå med forestilling om kapellan til ham, ifald han ej snart resignerede. Nu har Vorherre ved at kalde ham bort åbnet lejlighed for det kongelig danske kancelli til at få disse to højst trængende menigheder forsynede med en duelig og samvittighedsfuld lærer, som ved Guds nåde igen kan oprette menighederne.

Jeg har så omstændelig berørt tilstanden for at vise, at her behøves en brav og dygtig folkelærer, om ellers nogetsteds. Skolevæsenet er ligeledes i yderste forfald. Den liderlige skoleholder, som aldrig har læst, men stedse

sværmet og derhos yderlig ruineret skolen, er nu under tiltale efter forordningerne til embeds fortabelse.

[Balle indstiller fire kapellaner, hvorimellem han råder kancelliet at vælge, da kaldet er så forhutlet, at det ikke kan ventes, at nogen sognepræst vil søge det.]

6.

D. 22 juni 1793. Til pastor Beckman, Boeslunde.

[Beckman har forespurgt, hvor vidt han, selv efter at den nye lærebog er indført som befalet bog i skolerne, altså fra påske 1795, tør konfirmere et barn, der kun har lært Pontoppidans forklaring. Som biskop tør Balle ikke tillade det, men som ven råder han ham til at gøre det, når vedkommende kun er vel lært.]

... Iøvrigt hører jeg ingensteds på min visitats, at bonden sukker over lærebogen, når han først har lært den at kende, men har tvært imod fundet på flere steder, at konfirmationen er endog i år bleven holdt efter samme, og at børnene have lært den med dobbelt lyst, fordi den var dem meget lettere. Både skoleholdere og præster samt børnene selv have ofte forsikret, at de brugte kun halv så megen tid til at lære den nye bog som den gamle. Ikke en eneste gang er det skét endnu, at man har svaret mig urigtig på de spørgsmål, jeg gjorde af lærebogen. Jeg har nylig havt den fornøjelse, at tvende gamle karle, som for 10 år siden vare konfirmerede, svarede mig ganske uventet af lærebogen, da præsten havde brugt den ved katekisation, og dem syntes, som de sagde, at hun rimede så godt. Det er vel så, at mange skoleholdere må holde sig til bogstaven. Men dersom bogstaven er tydeligere i den nye end i den gamle bog, hvor de ligeledes måtte holde sig efter bogstaven, skønner jeg ikke rettere, end at der dog må komme noget mere lys i barnets forstand ved den nye end ved den gamle. At sprogene hist og her anføres i en tydeligere oversættelse end i den almindelige bibeloversættelse, kunde jeg ikke formode at blive

til anstød for bønder, som vel ikke læse meget i bibelen og desuden, når de have sund menneskeforstand, let må kunne gøre forskel på det, der er dunkelt, og det, der er tydeligt. I så fald, når al mulig indvending skulde forebygges og al modsigelse bortfalde, gjorde man bedst i at spare sig selv den megen umag og møje, som ikke indbringer andet end fortrydelse, og lade alt blive ved det gamle. For min del kunde jeg også dertil bekvemme mig, da jeg ikke higer efter en ros, som altid har dadel i følge med sig, dersom ikke min udsigt over Guds kirkes forfatning i Evropa gjorde mig alt for tydeligt, at vi enten må stræbe fremad til sund og klar oplysning eller berede os på kristendommens forfølgelse og undergang. Ellers ville min kære hr. broder ikke ængste sig over de ringe frugter af Deres trosundervisning. Sæden spirede just ikke altid frem, når man ønskede det. Men ofte går den alligevel ikke forloren. Erfaringen vil vise det i prøver, som mindst kunne forventes. Det er allerede godt at have vundet nogle få. Disse drage med tiden flere efter sig. Et råd, hvilket jeg selv følger til min opmuntring og beroligelse, tør jeg meddele. Man lade det sorte glas ligge indesluttet i sin skrivepult, når man skal handle i sit embede, og tage derimod det grønne glas med sig. Herigennem ses tingene al tid i et blidere og mere indtagende lys. D. v. s. jeg beflitter mig på at være munter og griber med lyst til det aller mindste, der kan tjene til fornøjelse, men agter ikke på fejl eller mangler uden for at rette dem lidt og det med det bedste håb.

7.

D. 12 september 1793. Til provst Schrøder,
Helsingø.

Deres ønske i brevet af 1 septbr., som nu falder mig først i sinde, har rørt mig indtil tårer. Den skrækelige behandling, jeg er underkastet, og den mageløse fordrejelse af ord, tanker og perioder, som man tillader sig imod

mig, samt den ubegribelig rænkefulde sammensætning af meninger, som rives ud af sammenhæng og derefter parres tilsammen i den mest hadefulde skikkelse — aldrig har jeg læst noget lignende uden i visse franske taler fra den nyeste tid — men denne bitterhedsskål måtte såre mit hjerte i stykker, dersom ikke religionens trøst opholdt mig, og dersom ikke min rene samvittighed understøttede de synkende kræfter. Gud være lovet! jeg kan ærlig gøre rede for hver linie og skal ærlig gøre det — kun at jeg må få tid dertil! Af harme har jeg ikke skrevet, men kun efter mit tilkendegivne princip, at ondskab må blottes i sin skikkelse og imodstås, på det ikke en hel nation skal forgiftes af niddingers uforskammede dadlesyge — et princip, hvorefter Jesus og apostlene selv handlede. Også har jeg kendelig skånet manden, som nævnede sig, og ikkun revset den unævnte. Kort, jeg fortjener ikke, hverken som professor eller som biskop eller som borger eller som menneske, at blive så skændig hudflettet. Og det er skam for den nation, hvoraf jeg er et lem, om den herved forledes til at foragte eller forfølge mig. Efterverdenen skal håndhæve min ret, når Gud af nåde skænker mig ro i en bedre verden. Ti jeg har ikke levet således, at jeg kan blive ubemærket og miskendt i tidernes historie. Også tror jeg, at dog nogle venner unde mig vel og tage sig noget af mit navn ¹⁾.....

Hvad siger min bedste ven om kirkeskikkene i Pligtankeret ²⁾? Det har jeg længe forudset, at og derfra en ny storm vil rejse sig imod mig — og det tror jeg ved alt, hvad jeg begynder på, fordi lang erfaring ikke lader mig vente andet. Men jeg kan slet ikke modstå den i min sjæl herskende drift til at virke i mit kald af yderste

¹⁾ Her må udentvivl være sigtet til slotspræst H. P. Sandals anklage mod stiftsøvrigheden i anledning af nogle misligheder ved Helsingørs hospital. Denne sag forhandlede dengang i »Pligtankeret».

²⁾ Forhandlingerne i anledning af et af prof. Treschow indgivne liturgisk forslag.

ævne, og derfor lider jeg, hvad jeg kan, så meget desto tåleligere. Dersom min kære Schow ej havde glemt gammelt venskab, var han ej så kold, for ej at sige ublid, som han er. Men jeg undskylder ham. De bedste gemytter forblindes og henrives mod deres villie . . .

8.

D. 14 december 1793. Til provst Faber,
Egislevmagle.

. . . Den [formodentlig i Fabers brev] omskrevne unge provst er grov mod stiftets øvrighed og har uden tvivl mod nok, så længe Jakobinismen flourer. Subordination er i nærværende tid ikke at tænke på. Jeg føler daglig, at jeg som Pavlus bliver en skovisk for alle, især de stolte, og deres antal er stort. Aviserne indblæse heltemod; når Frankerne triumfere, bruser hovmodsånden fra alle kanter. De ere mig som et vejrglas, og det slår sjældent fejl. Alvorlig sagt, kære, gode hr. provst! hvad tænker De om vore tider? Åbenbaringen forstår jeg ikke; men Dan. 7, 24, 25 synes mig, at jeg kan forstå. Den ene konge er jo nedtrykt — herren véd, hvilke de to andre skulle være og hvor snart. Men at der tales ord mod den højeste, og at der omskiftes tider og love er jo bekendt. Også mener jeg, at *ὁ ἀνθρώπος της ἀνομίας* er nær, om ikke allerede kommet. Gud forbarme sig over os! han give os tålmodighed og kraft! Hvad jeg nu øves udi, er måske kun forberedelse til noget hårdere — herrens villie ské! Der er et bedre liv i vente; men alle Kristi oprigtige bekendere må nu berede sig på at lide ondt for Kristi evangelium. Højlovet være den blide forløseres dyrebare navn! Frimodighed har han givet mig og vil fremdeles af nåde give mig til at gå Satan i møde. Derfor holder jeg mine bibellæsninger i Waisenhuset. Man skal høre Guds ord og føle, at det forsvarer sig selv. Jeg véd meget vel, at forbitrelsen imod mig stiger til det højeste. Ti mørkheds ånd tåler ikke lyset. Men for min herres domstol ønsker jeg at

møde som en god og tro tjener, ikke som en klog og snild efter verdens vis. Hvad kan der fratages os mer end hytten, som vi bo udi? Vor sjæl lade de nok være urørt. — Sværmer er jeg ikke; men Arnolds Kirchen- und Ketzer-geschichte sætter mig dog i den største forundring. Her læses III, s. 260—261 i Joachim Greulichs Geschichten und Offenbarungen blandt mange syner også denne, som manden havde den 28 avg. 1653: Und nach diesem sprach der Engel Gottes wieder zu mir, ich sollte in den Himmel sehen, wie er so blutig sey. Da sah ich darinnen ein blutiges Schwerdt und ein Beweis oben darauf, und auf der rechten Seite neben dem Schwerdt stand geschrieben mit güldenen Buchstaben: Schönes Frankreich! es wird jämmerlich mit dir zugehen! Da fragte ich den Engel Gottes, was das bedeuten wird. Da sagte er zu mir: Sieh wohl an den Himmel, wie der König von Frankreich, sein Name sich daran verdunkelt, und er hat sich ganz verloren. Das bedeut, er soll mit den seinigen verjagt und verdorben werden, und es wird ein Sterben auch dazu kommen. — Kære ven! hvad er dette? og atter hedder det: Siehe Jüngling, wie des Königs, seine Krone, Scepter und Reichs-äpfel alles verrostet, und es anfangs alles schön geglissen hat. Nun aber siehst du, dass er mit allem königlichen Ornat von seinem Stuhl herunter gestossen wird. — Jeg overlader ordene til betragtning og forundring. Mærkelige ere de i højeste grad. — Med fornøjelse skal jeg virke for hr. provstens søn det lidet, jeg kan. Men oftest er det lidet, jeg kan, og stundom slet intet. Min skæbne har været og er at arbejde mer, end nogen anden har gjort tilforn i mit sted. Men derfor må jeg også være desto mere foragtet. Ske Guds villie! Læser man ellers i Pligt-ankeret der i egnen? Mig synes, at det giver lys. Manden har ellers tydelig nok røbet sig i sin sidste skrivelse, at han i grunden trakter efter mit embede. Dette kan Gud lade lykkes for ham; men vé da præstesketet! og vé os alle alligevel! Ti når Antikrist kommer, må vi først her-

frem, og mange af vore brødre ville selv være de første til at trække os frem¹).

9.

D. 12 marts 1794. Til pastor Greve, Sørbymagle.

Det kors, som Deres velærværdighed klager over, må være meget trykkende, hvad jeg lettelig forestiller mig, og i slig henseende må jeg af ganske hjærte beklage Dem. Men som Kristi tjenere må vi bære vort kors med tålmodighed, også til eksempel for vore menigheder. Da jeg ligefrem efter bogstaven forstår og tror, hvad Kristus siger Mt. 19, 9, så har jeg stedse ved slige tilfælde erklæret i overensstemmelse dermed og kan med frelst samvittighed ikke anderledes. Skilsmisse uden den årsag er vel i senere tid bleven tilladt, skønt ikke efter mit råd. Men store og små forarge sig derover. Men ulige større forargelse vilde få sted fra gejstlig mands side. Og da almuen snart tog mangehånde eksempel deraf, vilde sagen endog blive farlig. — Kære broder! under korset må vi søge trøst i Guds ord og trøst i håbet om et bedre liv. Urimeligheden overvindes bedst ved tavshed. Sladder er ikke at befrygte, når daglig adfærd kan vidne derimod. Ved skånsel og kærlighed bøjes dog omsider det værste gemyt. Overalt bliver næppe noget tilladt uden lov og dom. Men hvo vilde underkaste sig større fortrædeligheder for at undgå de mindre. Gud styrke og bevæbne Deres sind med kraft og mod til opofrelse.

10.

D. 31 oktbr. 1794. Til kancelliet, betænkning over en skrivelse fra provst Top i Slagelse om nærmere bestemmelser med hensyn til barnedåben.

At forældre ofte lade deres børn henliggẽ et fjerdingår og mere, inden de bringe dem til kirke, er oftere bleven

¹) Det omtalte stykke i Pligtankeret er: Kort oplysning ved hr. Sandals brev i novbr måneds Iris 1793 (I, s. 437). Sandal mener vist nok at bevise, at Balle er uskikket eller uværdig til sit embede; men der er dog næppe grund til at tro, at han har ment selv at kunne indtage det.

andraget; men da forældrene efter forordning af 17 juli 1771 ej kunne tvinges til at lade deres børn komme til kirken inden en vis tid, når de ellers lade dem hjemmedøbe, så har ingen anden forordning kunnet finde sted end den, som allerede for 6—7 år siden ved mig er sket i en omgangsskrivelse til alle herreder, i hvilken jeg opmuntrede alle præster til at anbyde deres tjeneste ved børns fødsel med hjemmedåb uden vederlag og derved forebygge, at dåben ganske tilsidesættes. Hr. provst Top tilstår i sin hermed tilbagefølgende skrivelse, at natmandens barn i Slagelse er af gjordemoderen bleven hjemmedøbt; men at forbyde en gjordemoder sligt tilsteder ritualet ikke, og yderste nødsfald kan al tid foregives. Skønt man ej vil vide noget eksempel, som skulde vise, at børn fik skade ved at bringes til kirken inden 8 dage efter loven, var der dog andre, som ville vide det modsatte, og i den nærværende tidsperiode turde jeg ikke tilråde at forpligte forældre på ny til at rette sig efter lovens bogstav.

Det er nu næsten almindeligt, også hos præsten selv, at barnet ikke føres til kirken, og, om det er sundt, heller ikke døbes, før end moderen er kommet så vidt, at hun selv paa samme tid kan holde sin kirkegang og således selv være vidne til sit barns dåb. At dette må være hende kært og rørende, finder jeg meget begribeligt og tror ikke at det bør hindres. Gerne vilde jeg tillige, at hun selv bar sit barn til dåben, og at faderen stod fadder; ti så gjorde man i den ældre kristenhed, og at de mest velmente bøtter og ønsker vilde da blive udøste af de rørte forældres hjerter for deres elskte barn til bekræftelse for dem selv i et godt forsæt om at give det en kristelig opdragelse, kan vel ikke have tvivl. Selv har jeg i slig hensigt en gang stået fadder til et af mine børn, men ingen vides at være efterfulgt. Dog hører jeg nu med fornøjelse, at nogle mødre selv begynde her i byen at holde deres børn over dåben, som er ret skønt. I Pligtankeret forekommer med det første materien om dåben og nadveren, og da her vil gives

lejlighed til at rejse forskellige meninger, samt til at erfare, hvad folket finder mest behag i, vilde det nu være ubetænksomt at fremvirke en befaling, som måske efter nogle år igen skulde forandres. Helst ønsker jeg, at intet forandres, indtil en hel ny liturgi, som alt en tid har været i offentligt forslag og fremdeles bliver foreslået, har stået sin prøve for publikum og derefter er bleven undersøgt af en kommission til at indføres paa én gang, måske ved næste seculi begyndelse.

Imidlertid indstilles aller underdanigst, om supplikanten skal gives det svar, at sagen behøver moden overvejelse og kan i sin tid ventes bestemt, men at han imidlertid måtte vare på, at nyfødte børn blive hjemmedøbte, helst om de fandtes svagelige, og at han ellers kunde opmuntre forældre til ikke at holde deres børn længere fra kirken, end tilbørlig omhu for deres helbred udfordrer.

11.

D. 28 november 1794. Til kancelliet.

[Pastor Lund i Hellested vil bruge en af ham forfattet læseøvelse over Luthers katekismus i Hellested skole.]

I medfølgende betænkning over ansøgning fra sognepræst Lund i Hellested om tilladelse til offentlig brug af hans udgivne bog: Læseøvelsesbog over Luthers katekismus, erklærer vel provst Lintrup, at det af ansøgningen næppe kan fuldkommen afgøres, om det er hans mening aldeles at have sin bog indført i Hellested sogn med tilsidesættelse af den nylig befalede lærebog. Imidlertid siger dog provsten, at det forekommer ham, at dette må være hans hensigt, da han i slutningen af sin ansøgning ønsker at anvende den ej alene til øvelse i indenadslæsning i og uden skolen, men endog til deraf at forstå Lutheri katekismi mening af den historiske indledning og de to første kapitler ved ungdommens præparation til konfirmationen.

Og at dette er sognepræstens mening kan så meget mindre drages i tvivl, som han i skrivelse til mig af

9 september 1794, hvilken jeg af god årsag imod al sædvane ej lader herved medfølge, udtrykkelig giver tilkende, at han efterhånden vil indføre denne læseøvelsesbog til brug i sognet, saa vel i kirken og skolerne som og til konfirmation, ved kateketiske øvelser, så at og ej skoleholderne ved påberåbelse af lærebogen det hindre.

[Provsten erklærer sig imod dette andragende af følgende grunde: 1) Lunds bog er for vidtløftig, 197 sider i oktav, Balles 120 i duodez.]

2) Provsten bemærker, at lærebogen beholder et stort fortrin formedelst sine korte, forståelige, kærnefulde læresætninger. . . . Mig selv kan det ej tilfalde heri at fælde dom. Jeg vil blot anføre, hvad biskop Tetens har ytret i brev til mig af 3 novbr.: »Jeg kan med sandhed forsikre, at mange brave præster enstemmig bevidne, at lærebogen — uden spørgsmål — langt lettere fattes af barnet end den forrige brugte«. Til at bedømme forståeligheden af hr. Lunds bog kan det måske være nok at henvise til første side. Ellers giver snart hver side mærkelige eksempler, så som: § 2. Den gode skaber vedblev desuagtet uforanderlig sin første beslutning om menneskets bestemmelse til et evigt liv, som han igen gav det forhåbning om i den første forjættelse om dets og efterslægtens oprejsning ved et så overordentligt middel i menneskelig natur (har endnu ej været omtalt) at og Guddommens godhed kunde lyse deraf i usvækket retfærdigheds lys og give dem tillid og adgang igen til Gud.

S. 12. Farisæerne og Saducæerne gjorde sig tilhængere af folket og svækkede med religionens rette lys og mål tillige landets kraft i enigheds bånd.

Dog måske læresætningerne ere forståeligere. Jeg henstiller til prøvelse blandt mere følgende:

S. 86. Sjælen er i mennesket udødeligt åndeligt væsen, som formedelst forstands begreber af Guds gerninger og ord kan slutte og skønne hans visdom,

godhed og magt og ved eftertanke derom bestemme sin villie og handle derefter Gud til ære og velbehag, det andre kreaturer ikke således kan. Det spores vel nu ikke hos alle mennesker; men Gud har ej givet deres hovedstammer så sorte sjæle, som mange nu vise . . . [flere eksempler].

2. Da ungdommen på landet flytter fra sogn til andet, voldes forvirring ved ungdommens undervisning i katekismus i de omliggende sogne, hvor man havde lært de befalede lærebøger.

Erfaringen har vist mig, hvad deraf kan flyde. I mine første embedsår fandt jeg i nogle menigheder Saxtorphs udtog, i andre Grundtvigs, i andre Bayers — og i én menighed undertiden dem alle hos forskellige personer. Uden at rose mig selv tør jeg vel sige, at tydeligheds gave ikke fattes mig eller bekvemhed til at lede ungdommen ved spørgsmaal. Men flid og sved var ofte forgæves. Man fik ej just de samme ord at høre, som bogen viste, og altså fulgte tavshed.

3. Når supplikanten erholdt den ansøgte tilladelse, vilde andre præster ligeledes skrive lærebøger for deres sogne og kræve samme ret, som da ej heller kunde nægtes dem. Men heraf rejste sig uendelig kiv og forvirring.

Supplikantens læsebog er stemt, ikke i herrnhutisk, men i zinsendorfsk tone og ånd. En anden vilde stemme sin læsebog efter sociniansk manér, atter en anden blev os naturalistisk, og atter en anden gav os en fornøft-religion à la Robespierre eller som Ziegenhagen. Kejser Julian vidste ikke bedre middel til at forstyrre kristendommen end at fremkalde både Arianer og Athanasianer og Novatianer og Donatister til at forsøge deres iver og kunst mod hverandre. Det lykkedes ham i kort tid ret besynderligen.

4) Når denne lærebog ej skal bruges til andet end indenadslæsning mener provsten, at den vel kan tillades.

Men for min del bør jeg omhyggelig fraråde al brug af denne lærebog enten i kirke eller skole af disse årsager:

a) Den opvækker uværdige forestillinger om Gud, som lede til mistvivl og foragt.

S. 2. De første mennesker blev en lydigheds prøve forelagt ved træets frugt ej at røre, på hvis iagttagelse eller overtrædelse deres egen og efterkommeres lykke og ulykke i fremtiden fuldt beror. Item s. 88: Uden dette vore stammeforældres fald var hverken de eller deres efterkommere blevne skyldige til døden.

Hvilken Gud! den Gud, som lod det ankomme på et æblebid, om en hel utællelig slægt af hans skabninger skulde blive for evig frelst eller fordømt! Var han fader og velgører? Men så har biblen ikke lært. Den siger ingensteds, at Adams børn og børnebørn skulde have blevet lykkelige, når ikkun han som fader havde vist lydighed. Tvært imod, om han end havde bevaret sin uskyldighed, skulde dog hvert hans barn have været en prøve underkastet til opvækkelse af forstands brug og til frivillig lydigheds øvelse, uden hvilken der ikke kan tænkes nogen dyd og altså heller ingen belønning.

S. 7. Gud har sagt: hvo, som synder imod mig, gør sig og sine børn ulykkelige indtil tredie og fjerde led.

Hvad! Gud vilde straffe uskyldige børn for fædrenes synd! Så har Moses ej sagt — han tillægger straks forklaringen: jeg vil hjemsøge fædrenes synd på børnene i tredie og fjerde led på dem, som mig hade. Altså onde forældre og onde børn straffes tillige. Dette er vel noget ganske andet..... [flere eksempler.]

b) Den er fuld af urigtige, anstødelige og forventede tanker om kristendommens lærdomme, som volde megen skadelig misbrug.

S. 14. Det foster, Maria bar, var avlet af den Helligånd. Biblen taler visere. *Το ἐν αὐτῇ γεννηθῆεν*, hendes

foster, ἐκ τοῦ πνεύματος ἐστὶ, har sin oprindelse fra ånden eller fra Guddommen selv: er skabt af Gud. Det er ufor- svarligt at give almuen eller ungdommen en bog i hånden, som påtvinger læserne forargelige begreber.

S. 13. Josef kendte ej Maria. Nu skal degn eller skoleholder forklare, hvad det vil sige, og hvorledes bliver det så? Hvorfor ikke: han levede ej med hende som sin hustru?

S. 17. Ej alene syndens dom blev ved ham som livets ord af deres samvittigheder udslettet formedelst troen på ham, men og den tilvante herskende syndedrift hos dem blev ved hans magt alene dæmpet. Er det ikke, som gik det til med troen på Kristus og forbedringen ved ham efter en fysisk mekanisme? og denne mekanisme stikker allevegne frem [flere eksempler.]

Hundrede historiske og exegetiske fejl må jeg for rummets skyld forbigå — og alle de sprænglærde latinske, græske og hebraiske anmærkninger, og de nye liturgiske forbedringer, så som s. 229, at hellige folk måtte kommunikere tilsammen for sig og de andre for sig — og de mange dunkle talemåder — må jeg forbigå

Aldrig har jeg mere levende følt end nu, hvor ubeskrivelig fornødent det er, at biblen selv i forståelig Dansk må gøres bekendt for læg og lærd, og aldrig har Jesu Kristi uskattefulde lære været mig selv så indtrængende kraftfuld, lys og skøn, som nu, da jeg arbejder med bibellæsning, og dersom Gud ej tilsteder, at jeg fortrænges eller kuldkares af den brusende egoisme fra begge partierne, både det orthodoxe og det heterodoxe, må gerne den raske Salzmännchen kaste alle vore systemer og katekismer og symboler på sit bål — at sige for mig — så snart han vil; ti når ikkun Jesus og hans sendebud må tale og lære selv, som de vilde have forklaret sig, om de havde talet Dansk, så står nok Guds kirke fast uden al menneskelig beskyttelse. Jeg forlanger som kristen intet værn

fra regeringen, men blot samvittighedsfrihed som hvert andet religionsmenneske, af hvad tro det end er, og som offentlig lærer og embedsmand enten tiltale ved generalfiskalen eller for overordnet kommission, ifald allehånde modstandere skulde drive det så vidt med deres anfald, at embedets hæder og kraft synes omstyrtet. Ti at jeg selv skulde væрге for mig med lovmål, sker vel aldrig.

Af alt foregående bliver det en selvfølge, at supplikantens lærebog efter min mening hverken kan befales eller tillades til brug i kirker og skoler, hvor man vil have oplyst og sand kristendom fremmet. I øvrigt henstilles sagen i aller dybeste underdanighed til Ds. majestæts allernådigste velbehag.

13.

D. 9 februar 1795. Til kancelliet.

[Kancelliet har krævet forklaring om, hvor vidt pastor Lund vilde bruge sin bog blot som læsebog eller tillige som lærebog. Han har da erklæret, at den kun skulde bruges som læsebog.]

.... Det har aldeles ingen tvivl, at han jo, om den ansøgte tilladelse gives ham, vil lægge sin bog til grund for al undervisning både i kirke og skole, og at enhver, som ej vil købe og bruge den, bliver afvist fra konfirmationen. Jeg kjender vore landsbypavers myndighed og har ofte nok erfaret, at de gribe til med fuld hånd, hvor der levnes mindste hul til en finger. Men hvad følger så af den givne tilladelse?

For det første bebyrdes menigheden med ny bekostning, som opvækker uvillie. Deres børn få ingen lettelse, men besværes ved en stor og vidtløftig bog, som endog i henseende til den blotte læsning er ti gange vanskeligere end lærebogen og skrækker dem ved lange stykker på 2—3 blade, i hvilke det er vanskeligt at finde sammenhæng eller forstand. Når så børnene komme til andre sogne, vide de ikke at svare et ord og blive udviste.

For det andet er det en sand satire over al sund smag og fornuft at give almuen slig en bog i hænderne, som er opfyldt med så megen lærd Galimatias og forstyrrer så ganske alt lys og klarhed i de væsentligste religionsbegreber. Jeg henholder mig herved i et og alt til min erklæring af 28 novbr., og samme lader jeg trykke, om den ansøgte tilladelse finder sted, til vidnesbyrd om, at skylden ikke er min, ifald der åbnes rum for sværmerisk ufornuft under navn af kristendom.

For det tredie gives anledning til, at hver egoistisk præst kommer frem på lige måde med nye læseøvelsesbøger og kræver samme ret, som jo ikke kan nægtes den ene mere end den anden, om man ej vil handle despotisk. Men da behøver man ej at spørge om, hvor længe kristendommen skal blive bestående iblandt os. Inden ti år have vore lærere selv forstyrret den. Så kommer min svoger, hr. Grundtvig i Udby, med sin tre finger tykke forklaring i stor oktav¹). Så kommer hr. Bangs vidtløftige og forstyrrende spørgsmålsbog²). Så kommer hr. provst Rasmussen med sine samtaler, som vist indeholder meget godt, men lærer dog almuen at betragte alt hoveri som en ægyptisk trældom³). Disse have vi allerede, og hvor mange flere få vi ikke inden årets ende? Ved lempelig styrelse har jeg hidtil kunnet forhindre, at almuen ikke er bleven forstyrret og besværet ved disse selvklogskabs produkter, skønt jeg må sno og dreje mig på mange måder for at neddysse og formilde den egoistiske heftighed. Men giver kancelliet først medhold til én, bliver forvirringen snart almindelig, og jeg er for eftertiden tilovers i stiftet.

Det er i mine tanker aldeles fornødent, at der må

¹) Katekismi forklaring efter saliggjorelsens orden 1779 (240 s.)

²) Kortest vejvisning til salighed af P. S. Bang. Kristiania 1784. Den er dog ikke så meget vidtløftig, 56 stort trykte sider.

³) Dette er en fejltagelse. Bogen hedder »Kort indhold af religionens hovedsandheder« o. s. v., af Th. Rasmussen. Men der findes intet i den om hoverlet.

holdes nøje over alt lovbefalet uden undtagelse. Så finder mistanke om partiskhed ikke sted, og ingen får ret til at besvære sig. Lad enhver skrive og trykke, hvad han vil! Men aldrig må han derfor bemyndiges til at påbyrde folket sin visdom som en lov og kaste sig op til herre over mængdens tænke måde. Hvad hr. pastor Tscherning er svaret, kan efter min uforgribelige mening også svares hr. Lund, at han bør holde sig til de befalede undervisningsbøger, Luthers katekismus og den evangeliske lærebog, da man ikke kunde indrømme ham tilladelse til at bruge nogen særskilt lærebog uden derved at give andre anledning til at fremkomme med lignende forsøg og således at forvirre og besvære almuen.

13.

D. 7 januar 1795. Til pastor Nyholm i Søllerød.

Jeg har svaret adskillige, som anmodede mig om understøttelse i tilfælde af vacance ved Hirschholm kald, at jeg slet ikke kunde eller vilde virke noget til dette kalds vedblivelse for sig, men at jeg tvært imod vilde kraftig understøtte hr. pastor Nyholms ansøgning, ifald han tragtede efter at få det samlet med Søllerød. Herved bliver jeg, eftersom jeg tror, at det er rettest, og har ikke nogen grundig indvending mod denne mening, som jo er bleven opløst. Men da den juridiske infallibilitet er alle dage ligeså stor og ubøjelig, som den teologiske fordom, og derhos langt mægtigere og mere bevæbnet, så tvivler jeg meget på, at denne demonstration hjælper noget. Her må også skaffes lejlighed til at gentage forhen gjorte demonstrationer og at skærpe dem. Men sådan lejlighed kan ikke skaffes uden ved ansøgning fra min ven indgiven i kancelliet, som da måske kommer til erklæring — måske ikke — man véd min mening i forvejen — og vore filosofer ere lige så skrøbelige som andre Adams børn. De tåle ingen modsigelse, når de have magten i hænderne.

14.

D. 13 januar 1795. Til provst Heiberg, Fakse.

[I anledning af en klage fra en degn, Smith.]

.... Tidernes demokratiske ånd skaber despoter i tusindtal. Hver subaltern gør sig det til hæder og pligt at trodse sine føresatte, og hos publikum — for en stor del — er det som afgjort, at foresat skal have uret. Herpå stoler frækhed og griber til pennen i håb om at høre bifald fra alle sider. Manden har nogle, som styrker ham, og jeg har mærket, at også hans øjne ere henvendte til den almindelige publicitets vej. Derfor må vi begge bruge al mulig forsigtighed....

15.

D. 21 februar 1795. Til provst Aggerup, Skuddelev.

.... Også takker jeg kærligst for de tilsendte anmærkninger over bibellæsningen, som tages i nøje overvejelse til brug ved den nye udgave — forstår sig privat — hvori jeg agter at sammenordne alle bladene, efter videre forandring, til søn- og helligdagene — ti at jo denne måde at læse bibelen på i nogenlunde sammenhæng, som er den ældste, også er den frugtbareste ved offentlig undervisning, synes mig, at jeg har lært af erfaring i Waisenhuset. Men desuagtet kommer dog samme oversættelse ud, hvad det nye Testamente angår, efter sædvanlig orden i vore udgaver til sammenhængende læsning hjemme. I kirken kunne jo dog ikkun enkelte stykker foretages. Men at gå frem, f. eks. fra begyndelsen af Mattæus til enden, var dog ikke nyttigt, så vidt jeg indser — og for udtog er jeg endnu meget bange — af flere årsager, end jeg offentlig har villet skrive. Ellers ere Guldberg og Bastholm langt friere end jeg i almindelighed ved oversættelsen, for ej at tale om Michaëlis og Hetzel. Men det kan være, at min frihed tåler endnu nogen indskrænkning, som ikke skal være mig ukært. Iøvrigt er det planen, at arbejdet først må prøves ved privat brug af hvem, som vil, samt at der

imidlertid skrives til forbedring — vel i 5—6 år. Og når da den almindeligste mening skulde stemme for slig indretning, blev arbejdet, nemlig den udgave, jeg før taledede om, hvori jeg ordner bladene til visse søn- og helligdage, overgivet til en kommission, som måtte tage alle udkomne betænkninger, også de skriftlige, der trolig skulde blive leveret, om jeg endog forinden var død, i behørig overvejelse. Hvorledes her kunde gås frem på nogen forsigtigere måde, ser jeg ikke, om ellers noget skal foretages til forbedring. Jeg ønsker mig mange sådanne anmærkninger som hr. provstens. Da jeg hverken har vej eller sti at gå efter, men skal gøre første prøve, må naturligvis mange ufuldkommenheder indsnige sig, som jeg og selv har sagt, helst under de mange andre forretninger, der overvælde mig.

16.

D. 24 marts 1795. Til pastor Fischer, Skelskør.

Hvad jeg idag må give mig den ære at skrive til Dem, er i stille venskab og fortrolighed. Adskilligt kunde jeg ønske heller at tale mundtligt om. Men da lejlighed ikke tillader det, må jeg skriftlig underholde mig med Deres velærværdighed, dog ikkun som taledede vi sammen i enrum, uden at nogen kunde få at se eller høre, hvad der talededes om.

1. Rejsen til København, som blev foretagen så ganske uformodentligen, uden at nogen vidste deraf, og uden at mindste anstalt var gjort til embedets forretning, har forårsaget allehånde opsigt endog i højere kredse, og som det altid går, har rygtet derved vundet fri rådighed til at sammendynge allehånde opdigt. Så er jeg vis på, at det ikke kan være sandt, hvad rygtet siger, at hr. Fischer var draget til København ikkun for at gå i Enighedsklubben og komme til at danse, samt at gå på komedie. I sig selv kunde alt sådant være uskyldigt, men når en præst derover forlader sit embede og lader det ubesørget, bliver

han i alles øjne ej alene foragtelig, men meget strafværdig. Alligevel, skønt jeg ikke kan tro, at Deres velærværdighed som en forstandig mand har kunnet tillade sig noget deslige, snakker dog det tusindmundede rygte i fuldt selskab ved gæstebudshøjtideligheder derom, og verdslige mænd, som ikke ere de blideste dommere ved slig lejlighed, have ladet sig forlyde med, at mange kald for en meget mindre forbrydelse ere blevne vakant opslagne. Min hensigt ved at melde sligt, som på en bebrejdende måde er bleven mig forekastet, kan ikke være at ville tilrettesætte Deres velærværdighed, da jeg stadig forvisser mig om, at hr. Fischer ikke lader sig således overile af ubetænksomhed, men jeg erindrer det alene for at vise, hvor fornødent det er at lægge vind på den muligste forsigtighed. Og da min pligt kræver, at jeg i kærlighed skal opmuntre og påminde mine brødre, så behøver jeg ingen videre undskyldning. At jeg mener det vel og oprigtig, kan ikke have tvivl. Kære broder tillader derfor, at jeg indstændigt beder om ikke oftere at bortrejse fra embedet uden foregående anmeldelse og uden at besørge de påliggende forretninger. Prædiken er ikke det eneste, som må passes på, men også skriftemål og sygebesøg og katekisation og mesning for alteret o. s. v. Reglementet af 26 april 1754 måtte derfor nøje gennemlæses og omhyggelig iagttages. Den omstændighed, at et tørklæde skal i vrede være optaget af lommen og kastet i gulvet, samt derved et spil kort faldet ud af lommen, vil jeg ikke en gang melde om, fordi jeg holder den for at være alt for usandsynlig.

2. I prædiken bør enhver kristendoms lærer meget vogte sig for, at han ikke indblander noget, som kan forurolige svage gemytter og stifte skadelig bevægelse. Skønt vi måske kunne formene at finde ét og andet hos profeten Daniel eller i andre spådomme, som synes at passe på vore tider, må vi dog ikke lade os forlyde dermed, dels fordi vort gætteri dog al tid bliver uvist, da udfaldet alene skal bekræfte, hvad sandt er, dels fordi vi altid komme i

fare at misforstås og give da mod vor villie anledning til allehånde urolighed. Herren i nåde bevare os for revolution! Godt er det ikke at lade frygt mærke for sligt. Mange anse det for et tegn på, at man selv vilde ønske noget deslige. Og let kan det ske, at regeringen stævner til ansvar. Altså, kære broder! vær også i denne henseende forsigtig! Man har sagt mig adskilligt i slig anledning, som jeg ikke vil tro; ti jeg agter ikke på sladder. Men ofte tager rygtet anledning af små uforsigtigheder, og at det ikke oftere skal få sted, ønsker jeg ved min kærlige erindring at kunne forebygge. I øvrigt skal intet være mig kærere, end at sindet må vorde bestyrket alt mere og mere i stadig bestræbelse efter at gøre Jesu dyrebare lære både fattelig og antagelig for tilhørerne, hvortil der udfordres redelig flid, nøje granskning i Guds ord og ydmyg påkaldelse om bistand ved Guds ånd. Herren velsigne og bevare Dem på alle Deres veje!

17.

D. 17 april 1795. Til provst Faber, Egislevmagle.

. . . Med Guds hjælp får jeg mit første forsøg af bibellæsningen, hvori det hele nye Testamente er uddraget, færdigt til pintsedag. Også hermed ofres megen tid og kraft. Men når man kendte omstændighederne, vilde man tilstå, at enten måtte det ske, og lærebog, salmebog, liturgisk forbedring følge med, eller og kristendom ikke vedblev at være autoriseret religion her i landet. Gud véd, om den alligevel bliver det! Men så har man dog ingen skyld på sig, og samvittigheden er angerløs. Regeringen kaster vist ikke religionen over ende, men faktion kan gøre det, og folket følger strømmen. Udsigterne ere sælsomme. Ofte nok sagde jeg til brødre, som ophøjede fransk revolution: man graver sin egen grav! Vi blive først offer! Ikke vilde man tro mig — Gud forbyde, at udfaldet skulde vise det. Jeg vilde blive utrøstelig, om jeg ikke vidste med mig selv, at jeg havde anvendt den muligste flid på

bedste måde til sandheds forsvar. Sorgen kan være og bliver stor nok alligevel.

18.

D. 27 maj 1795. Til kancelliet.

[Efter en indberetning om de enkelte kirker i stiftet.]

1) I året 1792 indgav jeg under 7 april en udførlig beskrivelse over alle stiftets kirker og deres nærværende tilstand, samt indstillede aller ærbødigst, efterdi jeg stundom måtte tilskrive vedkommende flere år efter hinanden og formodning fandt sted, at ikke hver præst så nøje tilkendegav sin kirkes beskaffenhed, som ske burde, af frygt for at pådrage sig ugunst og fortrædelighed, om ikke et reglement måtte fastsættes i henseende til årligt kirkesyn omtrent af sådant indhold, som hosfølgende udskrift af mit forslag derom udviser.

Adskillige gange har jeg ytret min længsel efter resolution. Men om den ikke skulde være at forvente, bør det være mig nok at have gjort, hvad jeg kunde og burde.

2) Den foranførte beskrivelse viser, hvor mange erindringsbreve jeg til den tid havde skrevet. I året 1793 har jeg givet erindring om 97 kirkers reparation. Men i året 1794 havde jeg kun 58 kirker at erindre om, og nu i året 1795 har det måttet ske med 74 kirker.

3) Angående Beltringe kirke, tilhørende Hans geheime excellence hr. geheimeetatsråd Raben, har jeg forrige og dette år ikke dristet mig til at give nogen erindring, efter at mine foregående breve i den anledning have været frugtesløse. Hans excellence antager måske ikke provsters og præsters indberetninger for gyldige, da intet ordentligt syn kan tages, som ellers andetsteds sker i kirkeværgers og medhjælperes overværelse, som underskriver tilligemed, fordi man ej har nogen bestemt anordning desangående at beråbe sig på, og det kan vel være, at biskoppens, skønt med den yderste høflighed affattede anmeldelse, betragtes

som en forargelig dristighed. Ti provsten skriver i anledning af denne kirkes forfatning sidste gang:

»Vi arme præster og provster, som have med disse folk at gøre, føle den værste svie. Den store artikel: undervisning, offer etc. holdes tilbage, og der behøves ingen kunst til at få bønder opbragte mod præsten. Biskopp'en kan få sin del.«

Hvorom al ting er, skriver præsten, hr. Staal, ved seneste indberetning:

•Det må nok gyse i mig, at jeg atter i mit 8de embedsår skal skildre Beltringe kirke med sine sorte, grå, gule og flere uanstændige farver, dens tykke og snart uigjennemtrængelige vinduer, dens dørløse stader, dens halsbrækkende åbne begravelser på vejen fra alteret til prædikestolen, alterets siraters daglige forfald, præstens pjaltede prydelser ved alteret, dem han ikke kan iføre sig uden skammen at se der ud som en tigger.»

I min skrivelse til Hs. excellence tillagde jeg endog, at det kongelig danske kancelli havde forlangt indberetning om kirkernes tilstand i stiftet, som var sandt, da jeg skulde erklære om den bekendte så begrædelige afbildning over kirkerne i Danmark af en unævnt; under 1 marts 1793 igentog jeg min anmodning eller indberetning til Hs. excellence. Anderledes kalder jeg aldrig den mig i loven befalede erindring om brøstfældig kirke i nogen skrivelse til nogen kirkepatron, og det i al underdanighed. Men heraf er intet udkommet til denne dag, og andet kan jeg ikke gøre, end hvad jeg har gjort.

Imidlertid melder jeg ej dette for at klage, da jeg nok erindrer den gyldne regel: *Potentiorum injurias fac ut obliviscaris*, nam *facient iterum*, si se *fecisse crediderint*. Jeg ønsker alene, at det kongelig danske kancelli vil deraf erkende, at et reglement angående ordentligt syn ved kirkeværge og medhjælpere i sognefolks nærværelse på en søndag i efteråret efter prædiken under præstens tilsyn ikke kunde være til overflod.

19.

D. 29 februar 1796. Til kancelliet.

Den residerende kapellan, hr. Nannestad i Storeheddinge indberetter ved hosfølgende skrivelse, at der er en gammel mand blandt hans konfirmanter, 38 år gammel, som er så yderlig vankundig, at han ej kan læse et eneste ord i en bog, men har end ikke ved al anvendt flid kunnet bringes til at fatte det mindste sunde begreb om Gud og religionen. Imidlertid er præsten øm over at vise ham bort, da han er fattig og vilde gerne gøre fremgang, men kan næppe nogensinde blive bedre, end han er. Jeg beklager ikke mindre end præsten, at det endnu står i forældres magt så ganske at lade deres børn blive forsømte i ungdommen; men formodentlig har han været et betlende barn, og da sligt et barn har intet blivende sted, kan forømmelighed ej hindres. Forordningen kræver udtrykkelig læsning i bog, og jeg kan da ej på egen hånd gøre undtagelse. Imidlertid, skønt dette menneske ej har sundt begreb om religionen, må han dog føle ærbødighed for det højeste væsen og have længsel efter at vorde sin frelser takkelig, ti ellers havde han vel ej i slig en alder meldt sig til konfirmation.

Det kan være at befrygte, om han afvises, at han bliver utålmodig og styrter sig i en eller anden last, fordi han indbilder sig, at han alligevel bliver fordømt. Derfor ønskede jeg helst, at han måtte antages, dog at præsten omhyggelig indskærper ham afsky for alt ondt og lærer ham at bede til Gud i Kristi navn om nåde og beskærmelse, samt forklarer ham en eller anden salme, indtil han fatter den og beholder den i hukommelsen, at han kan have noget at opbygge sig ved i ledige timer, og ellers tilholder ham at møde flittigt ved katekisation. Det kongelig danske kancellis resolution forventes.

20.

D. 15 april 1796. Til kancelliet.

I medfølgende trykte forklaring angående bibellæsningen først i Waisenhuskirken og derefter i Garnisonskirken gør jeg rede for hele indretningen med denne øvelse og beskriver historisk, hvorledes alt er tilgaaet. Jeg har herved havt den lykke at kunne adspredde det falske rygte om uterligheder, som under øvelserne skulde være begåede af slette mennesker, samt derhos at vise, hvor rettelig jeg straks ophørte, så snart rygten var bleven mig tilmeldt, indtil sandhed og løgn ved nærmere undersøgelse adskiltes fra hverandre. Nu kan jeg da og, om Gud giver helbred og liv, med desto større frimodighed begynde bibellæsningen til vinter igen, helst når borgere efter mit forslag derved påtage sig at have opsyn. Det kongelig danske kancelli, som har regnskab at fordre af mig for hver min embedshandling, vilde derfor behageligst tillade, at jeg allerærbødigst overleverer nærværende skrivelse som et bevis på min attrå efter at vinde mine foresattes yndest på værdig måde ved alle lejligheder.

21.

D. 10 marts 1796. Til geheimeråd Brandt.

Hosfølgende forunderlige brev fra de eligerede mænd i Slagelse tør jeg ej tilbageholde, men finder dog ej, at jeg bør sende det til kancelliet, fordi det kaster hån på død mands aske.

Den gamle provst Top var i senere år meget skrøbelig og lod måske derfor tidt prædike for sig. Selv har han aldrig været nogen stor taler, men fulgt den gamle metode. Dog var han kristelig og ærlig. Men de gode mænd have aldrig klaget, og aldrig er enten mundtlig eller skriftlig bleven forebragt mig noget fra menigheden imod ham. Hvor ingen klage er, kan jo heller ingen tiltale finde sted. Underligt er det også, at disse mænd kræve præst af mig, da dog enhver både kan og må vide, at det er kongen,

som kalder præst efter kancelliets og ej efter bispens forestillinger. Fra dag til dag bliver tilsyneladende embedet besværligere og er ej langt fra at omskiftes til smærter og kval. Enhver skyder alt på bispen og stiller ham til regnskab for alt; men dersom bispen vover et eneste skridt, skønt i bedste hensigt, uden lige efter anordningernes bogstav, fordømmes han af enhver, og når han ej alene på det nøjagtigste opfylder sine pligter, men også gør offentlig rede for deres efterlevelse, håner ham enhver, som efter egenrådlig villie vil have det anderledes. Vogter han sig for at give anledning til religionsforagtede tiltaler, så er han kætter og selv naturalist. Forsvarer han religionen med grund og kraft, så er han en bedrager og hykler — *ἀλλα ρυσαι ἡμᾶς ἀπο του πονερον!*

22.

D. 12 december 1797. Til kronprinsen.

Ds. kongelige højhed! nådigste herre!

Statsminister geheimeråd Brandt forskrækkede mig igår med den efterretning, at jeg allernådigst var bestemt til at indtræde i den latinske skolekommission.

Nådigste herre?

Jeg nedkaster mig i aller dybeste underdanighed for Ds. kongelige højhed og beder inderligst om fritagelse for en pligt, som er mig umulig at opfylde.

Ikke kan jeg forlænge tiden, som alt er mig så knap, at jeg stundom ikkun beholder 2—3 timer til fornøden søvn, ej heller kan jeg formere mine kræfter, som kendseligen aftager ved mange års uophørlige anstrængelser.

Mit religionsblad koster mig fire dage om ugen; da jeg herved kun opfylder en af mine vigtigste embedspligter, kan jeg ikke standse dermed.

Bibellæsning, et arbejde pålagt ved lovens bogstav 2—17—25, og som efter min formening har megen nytte i følge med sig, kræver med præparation dertil 2 dage om ugen.

I alt dette holder jeg forelæsninger, kateketiske øvelser og bivåner den danske skolekommission samt Vaisenhusdirektionens samlinger og deliberation hos stiftamtmanden.

Til at rykke frem med tiden i læsning må jeg sammen-sanke minutter og kvartér.

Hvor nu en eneste time for ej at tale om flere skal komme fra til at bivåne læretimerne i skolen eller kommissionens forsamlinger er mig ufatteligt. Enhver befaling i slig henseende gør mig strafskyldig, fordi jeg på ingen måde kan opfylde den. Hs. majestæts lov 1—1—6 giver i så fald håb om fritagelse.

I aller underdanigst tillid til Deres kongelige højheds retfærdighed og nåde fordrister jeg mig til at anråbe med frimodighed om allernådigst bønnehørelse.

23.

D. 23 januar 1798. Til dr. Fleischer i Kallundborg.

Uden tvivl er jeg bleven ganske misforstået, i det jeg nævnte Repertøren i min forrige skrivelse og sagde, at Ds. højærværdighed måtte se ham til gode. Jeg tænkte derved på intet mindre end noget forsvar for Dem selv. Tvært imod gøre vi tilforladelig bedst deri, at vi ganske glemme os selv og ikkun våge for religion og bibel alene. Så gør jeg i mit religionsblad og har derved vundet langt større sejer end ved det bedste forsvar for mig selv. Ds. højærværdighed er så god at følge mit råd. Lad mig være udenfor — lad Dem selv være udenfor, men skriv for religionen alene uden al personlig hensigt, og tro mig, at tusinder velsigne dem. Skriv blad på ark, på to ark i det aller højeste, piece efter piece, bøger læses ikke, men blade læser enhver. Repertøren er næsten glemt, man hører og spørger ej mere efter ham. Men her følger et nummer af Ortodoxien¹⁾, det må hurtig igendrives, tre

¹⁾ •Ortodoxien nedriver sig selv, et religionsblad, 1799. Titelbladet er senere trykt. Bladet begyndte at udkomme 1797.

nummere af et nyt bind af »Jesus og fornuften« — der må vidnes imod. Jeg bliver nok færdig med de to foregående bind så vel som med Politisk-fysisk magasin.

Det første bind af mit blad slutter jeg snart og må da for andre arbejders skyld puste til efter påske. Det var skønt, om et blad eller to imidlertid udkom fra Dem. Men atter gentager jeg: Ikke et ord om mig, ej heller om Dem selv. Straks råbes på koalition, og vore mennesker løbe kun efter klang af ord. Deres broder vil råde det samme.

24.

D. 8 juli 1798. Til direktør Schultz.

Travlhed med overspændt arbejde gjorde det umuligt for mig at komme til Dem ved mit korte ophold i København. Her fattes endnu 600 eksemplarer af bibellæsningen til dem, der have betalt, jeg véd, det kommer kun an på et par arks trykning.

Vær så god at lade disse på det snarest besørge. Jeg må ellers sende pengene tilbage med renter og derhos forklare, at jeg ikke kunde få mere trykt. Men heraf rejser sig spektakler, som også kommer i bladene til beskæmmelse for os begge. Da regningen nu er opgjort mellem os, ser jeg, al omkostning med transport etc. fraregnet, at jeg måske beholder et par hundrede rigsdaler. O! hvilken alarm for ingenting! Og derhos sidder jeg i forskud for over 1200 rd. til papiret for anden del, som er hos direktøren. Om nu prænumerationen bliver så liden, at intet kan begyndes, hvad så? Det er sandt, min gode ven siger: Bispen kan gøre ligesom alle andre, så blev han ej paskvilleret og risikerede intet og levede i ro og spiste sin grød og drak sit øl og sov sin middagssovn og fik sig et slag kort hos gode venner og gjorde sig en lysttur og gik til gæst og blev dog stedse hans højædle højjærværdighed. Det var på Fransk.

Men nu, gode brave danske borger, bør borgerbispen gøre det i sin post? Rahbek er vel ikke min ven, dog må han her gerne holde dom. Imidlertid dømmes jeg helst af direktøren selv; kun glemme man ej, at jeg også har mit hoved for mig selv ligesom hvert andet menneske, der ej kan være blot jabroder.

25.

D. 7 oktober 1798. Til pastor Birckner, Korsør.

[Birckner har søgt kapellan, Balle mener, at han er bedst tjent med en hjælpepræst, som han lover at skaffe ham.]

. . . . Inderligst beklager jeg min elskte vens svagelighed og føler levende, hvor sørgeligt det er, at ingen befordring har åbnet sig i sommeren. Vemmeløv kald må straks søges, jeg skriver derom til konferensråd Schow. Om kongen kalder hver anden gang, eller grevskabet kalder tvende gange i rad formedelst hovedsognets dobbelte størrelse, véd jeg ikke; men ansøgning må dog indgives. Ellers havde jeg trot, at Kallundborg sognekald, ifald hr. dr. Fleischer beforders enten til Odense eller Stege, kunde være antageligt og bedst passende for min ven, som vel ikke har megen lyst til avl og jordbrug. Jeg ytrede mine tanker derom for hr. Petersen ved samtale i avgust måned, og han syntes at bifalde. Efter nærmere underretning skal sognekaldet i Kallundborg vel ikke overstige 800 rd. for tiden, men har kun én kirke og ingen besværlighed med landbrug. Desuden vil yndet mand snart bringe indtægterne til 1000 rd., som de før har været. Vil man ej opfylde det håb, som skal være givet dr. Fleischer, kan vacancen ej længe opholdes.

Før end kære hr. broder umiddelbar ansøger om tillæg, som uden tvivl finder vanskeligheder, da ingen fond er bekjendt, hvoraf det kunde udredes, skulde jeg tro, at det var bedst først at anmode geheimeråd Brandt om sin kraftige medvirkning, og i al fald kan hr. broder indlægge

ansøgningen i Deres private skrivelse til ham med den tilidsfulde ytring, at det skal bero på hans velbehag, om ansøgningen bør komme videre. Skriftligt kollegieafslag er ubehageligt. Jeg kender eksempler på — sparsommelighed skal det hedde — i slige anledninger, som ikke just kunne tjene til oplivelse.

Forresten aflader jeg ikke, så vidt det står til mig, at arbejde for hr. broders vel. Desto værre, indflydelsen svækkes over alt ved vore bladskriveres høje ugunst, som mér end én gang og på mér end ét sted har havt til følge, at man ej tør lade se noget glimt af bevågenhed.

Gud styrke og velsigne Dem, så ønsker hjærteligen kæreste hr. broders oprigtige ven og tjener.

26.

D. 20 april 1798. Til provst Platou, Øster Egesborg.

Når den største del af menigheden ønsker, at den nye salmebog skal bruges ved gudstjenesten, kan præsten indføre den, hvad tid han finder rettest. Men var der mange, som viste uvillie derimod, råder jeg til at se tiden noget længere an. Imidlertid kan han ved katekisation forelæse snart én snart en anden salme og tale lidt derover. Det går vel og an imellemstunder at prøve den nye salmebog en søndag, når menigheden søndagen tilforn er bleven erindret derom — så som når vårsæd er lagt, når høsten nærmer sig, efter indhøstning — alt for at tilvænne mængden til forandringer, og da vil det nok vise sig, om ej de fleste ønske den nye. — Evangelier og epistler må vel bibeholdes af den gamle for det første for ej at komme med for meget nyt på én gang. Tilladelse til at bruge min bibellæsning kan ikkun cancelliet give. — Lad den anden del først være udkommen, at man kan se, at der bliver noget af i tiden.

Thorslundemagle Kirke i Smørum Herred.

Ved afd. Justitsraad **Steen Friis.**

Thorslundemagle Kirke bestaaer af Langhus, Chor og Sacristi samt Klokketaarn og Vaabenhus.

Langhuset er det ældste Parti, opført af Fraadsténs- og Kridtsténsquadre i tvende Murskaller med udfyldt Mellemlum af smaa Kampstén i Kalklag. Af dens oprindelige smaa, rundbuede Vinduer (2 paa hver af Sidemurene) er kun ét tilbage, men selv dette er lukket ved Mur fra Lysningen udefter. Murene synes ganske at savne Fundament eller Grundstén. De ere, saavidt man kan skjønne, opførte paa den løse Sandbund og have oprindeligt kun baaret Bjælkeloft og Blytag. Begge dets Gavlmures inderste Partier til Taghøjden staa endnu med udhugne Bueaabninger ud mod det senere tilbyggede Chor og Taarnbygninger. Saavel Materialet som Vinduesformerne vise hen til det 12te Aarhundrede som Bygningstid, hvilket yderligere bestyrkes ved den gamle Sténdaabs romanske Form og Ornamenter. Der er noget senere indlagt tvende Murstens Hvælvinger med Krydsbaand uden samtidig at støtte Sidemurene ved Murstivere. Der er særlig Grund til at formode, at denne Forandring er foretaget samtidig med Tilbygning af Chor og Sacristi, der begge ere opførte af Murstén udad til og Kridtsténsquadre indad til, ligeledes med udfyldt Mellemlum af Kamp i Kalklag, men med et

godt Fundament af utilhuggen Kamp. Førstnævnte har en sténsat Krydshvælving, indfortandet i Murværket og altsaa samtidig med dette. Sidstnævnte har en Tøndehvælving mellem Chor og Gavlmur, hvis Taggavl viser en Kam med lige Skraasider uden Aftrapning (romansk Stil). Dens Mure hvile paa et forsvarligt Underlag af Rullesten ligesom Chorets. Alle Tagene over fornævnte 3 Bygninger vise samme Højde og Bredde. En lav og smal rundbuet Døraabning forbinder Chor og Sacristi. Der er Adskilligt, der taler for, at disse tvende Bygninger tilhøre det 13de Aarhundrede. Klokketaarnet, Vaabenhuset og Ringmuren om Kirkegaarden maa ansees for samtidige. Skiftegang i Murværket og det højt over Jordsmonet fremspringende Fundament, der særlig under Taarnmurene og Ringmuren antager store Dimensioner af Rullestén, pege hen til Slutningen af 14de eller Begyndelsen af 15de Aarhundrede. De aftrappede Taggavle og det samme Ornament af Halvkors paa Taglisterne henviser til denne Tid. —

Blandt mærkelige Inventariestykker skulle vi først nævne:

1. Den gamle Altertavle fra 1561.

I Juli 1874 nedtoges en gammel, oliemalet Billedtavle, der hængte over Vaabenhusdøren ind til Thorslundemagle Kirke, for at renses og, om muligt, istandsættes. Farverne fandtes lagte paa Kridtgrund, men de vare afskallede paa mange Steder og Krideringen havde løsnat sig fra Trætavlen. Billedet med Ramme er 1 Al. 8" højt og 2 Al. 3" bredt. Paa Hovedrammestykket staar følgende Indskrift:

Hæc tabula adornata fuit consilio D. Joannis Jacobi, pastoris huius ecclesiæ Anno Domini etc. 1561.

Sammenholdes denne Indskrift med Anm. k. i Hofmans Fundatssamling (1764) Tom VII Side 35, hvor Thorslundemagle Altertavle omtales saaledes: »Alteret er opsat 1561, renoveret 1620, da Kay Rantzau til Rantzausholm var Slotsherre paa Kjøbenhavns Slot« — da er man ikke mere

i Tvivl om, at Billedet har tjent som Altertavle i Thorslunde Kirke siden Reformationstiden eller rettere siden 1561, og at daværende Sognepræst sammesteds har tilraadet at vælge Emnet til Fremstillingen. Dette Valg er da gaaet ud paa at fremskaffe en Billedtavle, der paa en let opfattelig Maade kunde tjene til Vejledning baade for Gejstlige og for Lægmand, om hvorledes de vigtigste kirkelige Handlinger burde udføres ¹⁾.

Her møder os imidlertid den Vanskelighed, at dette Alterbillede ikke ret svarer til Aaret 1561, eftersom Kunstneren har ladet Communionen foregaa efter en Skik, der alt var afskaffet 1540 ved den i dette Aar afholdte Provincialsynode, hvor det blandt Andet hedder om Maaden, hvorpaa man skal gaa til Herrens Bord, at al Omvandring her efter skal være afskaffet ²⁾; men i Billedet er netop Communionen fremstillet som foregaaende efter den ved Synoden 1540 afskaffede Skik. Hver Communicant sees i Billedet enkeltvis at træde frem og knæle foran Alteret for at annamme Sacramentet. Man nødes herved til at antage, at nærværende Billedtavle er en Copi efter et andet kirkeligt Billede, der er ældre end Synoden 1540. Denne Gising bestyrkes derved, at, saafremt Billedet var et originalt Maleri, vilde Sognepræsten sikkert have foranlediget, at Kunstneren havde henlagt de af ham fremstillede Handlinger

¹⁾ Det havde stedse ligget Biskop Peder Plade (der var afgaaet ved Døden Aaret iforvejen, 1560) stærkt paa Sinde at bringe Kirkeskikkene efter det lutherske Lærebegreb i Samklang med samme. Med dette Maal for Øje havde han alt i Aaret 1538 udgivet en dansk Oversættelse af Luthers Enchiridion eller Haandbog for Præster, og det er ikke usandsynligt, at han ogsaa har ladet male kirkelige Billedtavler til Anvisning om, hvorledes de nye Kirkesikke burde udføres. Det er i al Fald i denne Retning, Sognepræsten i Thorslunde er gaaet, da han tilraadede at male denne Altertavle til sin Kirke.

²⁾ •Circuito abolcaturo. Pont. Ann. III, 251. Sammensteds bestemmes, at alle Mandspersoner i Forening, saa mange Pladsen tillod, skulde knæle for Alteret til Højre, og alle Qvinder til Venstre.

til selve hans Sognekirke, medens nu alt i Billedet tyder hen paa, at disse Handlinger ere fremstillede som foregaaende i en af Hovedstadens Kirker¹⁾. Præsten Jens Jepsen

har altsaa tilraadet at tage Copi efter en Billedtavle, der er ældre end 1540, uden at agte paa, at Altergangstjenesten i anførte Aar var bleven rituelt forandret.

¹⁾ De locale Forhold passe ikke til Thorslunde Kirke, langt mindre tyde Dragterne hen til en Landsbymenighed, og allermindst de fire til samme Tid fungerende Geistlige.

Prædikestolen er i Billedet anbragt ved den søndre Sidemur af Choret. Den er uden Lydhimmel, uden Ornamenter og saa primitiv i Formen, at man maa antage den for improviseret og tilhørende en Tid, der ligger meget nær ved Reformationsaaret 1536, da man for hurtigst muligt at fremskaffe de til den nye Kirkeforfatnings Ritus fornødne kirkelige Inventariestykker maatte benytte hvad dertil laa nærmest ved Haanden ¹⁾. Prædikanten er en yngre Gejstlig, iført den side Overkjortel (casula) uden Stola eller Hals- og Haandlin. Han holder en opslagen Bog i venstre og gesticulerer med højre Haand. Det er Skriftebørnene han taler til ²⁾. Man faar uvilkaarlig Følelsen af at høre den strænge Bodsprædikant. Tilhørerne synes bodfærdig bevægede, men Skriftefaderens Øje synes dog nærmest fæstet paa og hans Haand udstrakt mod den foran Alterbordet knælende Qvinde, til hvem Alterpræsten rækker Oblaten.

Alterbordet er ligesaa tarveligt udstyret som Prædikestolen. Det har en hvid Dug og et grønt damasceret Klæde. Af det gamle Alterskab er kun Fodstykket tilbage. I dets Sted er anbragt et Crucifix. Alterlysene ere tændte, men de afvige ligesom Lysestagerne kun lidet fra almindelige Husholdningsgjenstande af samme Slags. Foran Alterbordet ere tvende Gejstlige beskjæftigede med at uddele Sacramentet. Den ene ved den nordre Side (Qvindesiden) af Alterbordet, iført Messehagel og Skjorte over den side Casula, men uden Stola, Hals- eller Haandlin, holder Alterdisken i venstre og rækker Oblaten ³⁾ med højre Haand

¹⁾ Man vil huske paa, at der ikkun saare sjældent fandtes Prædikestole i Kirkerne i den catholske Tid.

²⁾ Denne Anskuelse kan jeg ikke dele. Jeg antager, at det er Prædiken i Almindelighed, der fremstilles, og ikke Skriftealen. Man erindre, at den Gang brugtes det private Skriftemaal.

H. F. Rørdam.

³⁾ Oblaten er dobbelt saa stor, som de nu brugelige ved Communionen, og Disken ligner baade i Form og Størrelse en almindelig Tallerken. Alt bærer Spor af den Omhu, hvormed man søgte

ned mod en knælende Qvinde. Ved søndre Side af Alterbordet (Mandssiden) sees en ældre Gejstlig, klædt som den forrige, men uden Messehagel, holdende Kalken i baade Hænder og bøjende sig ned mod en foran ham knælende Mandsperson. Man skjelner tydeligt, at det er rød Viin, der uddeles.

Nord for Alteret viser Billedet en Daabshandling. Døbefonden indtager sin traditionelle Plads ved Indgangsdøren. Præsten holder selv Barnet over Daaben med venstre og døber det med højre Haand. Han oplæser Daabsformularen af en Bog, som Degnen holder opslaaet saaledes, at Texten vender mod Præsten og Bindet af Bogen holder op mod Degnens Bryst²⁾. Barnet er i Svøb, omviklet med røde Baand, der ere lagte i 3 Kors, 2 paa Brystet og 1 paa Huen. Denne holdes af en Qvinde til Venstre for Degnen. Den anden Qvinde paa højre Side af Præsten maa sikkert have baaret Barnet til Daaben. Bag disse staa Daabsvidnerne, hvoriblandt en ung Qvinde med rige Haarfletninger og gyldent Halsbaand.

Hvor interessant denne Altertavle end synes at maatte være, blev den dog i Begyndelsen af dette Aarhundrede fjernet fra sin i Aarhundreder hævdede Plads, idet Kirkesynet for 1805 udsatte den som upassende for et Alterbord og fordrede dens Borttagelse, hvorefter fulgte et kgl. Rescript af 28 Dec. s. A., der paabød, at Altertavlerne i begge Pastoratets Sognekirker skulde nedtages og Alterbordene flyttes ud paa Chorgulvene, for at Præsten, naar han forvaltede Sacramentet, stedse kunde være vendt mod Menigheden. Dette Paabud blev efterkommet, men ikke uden Yttringer af Misnøje fra Sognebeboernes Side; Thorslundemagle

at fjerne alle Inventariestykkerne, der havde været benyttede af den catholske Gejstlighed. Ogsaa den gamle Døbefond er forsvunden og en ny anskaffet i Renaissancestil.

1) Denne Skik følges endnu i den reformerte Kirke.

2) Endnu Skik i den catholske Kirke. Bogen er i Qvart og har røde Begyndelsesord til hver Artikel.

maglerne synes at have været stærkest berørte af denne Forandring og androge derfor om, at den nedtagne gamle Altertavle maatte gives en anden Plads i Kirken, hvorefter den anbragtes over Indgangsdøren til Kirken fra Vaabenhuset¹).

Sporene af den 1620 foretagne Renovation kom frem paa flere Steder under Rensningen af Billedet. Den fugtige Kirkeluft har hurtig mættet Kridtgrunden og derved frembragt farveløse Pletter. Krideringen er ikke fornyet, hvor den er falden bort, men Farverne ere paa saadanne Steder lagte paa den nøgne Træbund, men heldigvis er Krideringen for største Delen kun bortfalden paa Drapperier og Vægflader i Billedet.

Ved Siden af den første dygtige Konstners Pensel, som vi kunne følge i Figurernes smukke Gruppering og Plastik samt i de forskellige Udtryk, der er givet hver enkelt Hoved for sig, møde vi andre Steder i Billedet et forfejlet Perspektiv og en urigtig Skyggelægning, til Exempel i Rumforholdene, en unaturlig gennem Vinduer indtrængende Luftfarve og hist og her forvredne Inventariestykker. Det forekommer mig derfor utroligt, at en og samme Haand har kunnet producere saa meget Slet ved Siden af saa meget Godt i et og samme Billede, og man nødes derfor til at tro, at en eller anden Landsbyhaandværker har fundet Lejlighed til ved en ham betroet Reparation af Billedet at indmale sine egne forkerte Syn i samme. Se vi bort fra disse og betragte kun det Sunde og Sande i Billedet, skal det indrømmes, at denne Tavle ikke alene har historisk og

¹) I Aarene mellem 1822 til 1844 udsatte Synsretten hvert Aar, at Alterbordene i Ishøj og Thorslunde Kirker savnede de fornødne Altertavler. Thorslunde Kirke erholdt endelig en Altertavle 1846, malet af Historiemaler Wegener, og Ishøj Kirke en do., malet 1861 af Historiemaler Eddelien. Efterhaanden som de gamle Sognebeboere i Thorslundemagle bortdøde, tabtes Interessen for den gamle Altertavle, og der var i Aaret 1874 intet til Hinder for, at den skjænkedes til Museet for nordiske Mindesmærkers Bevaring, hvor den nu vil være at see.

især kirkehistorisk Betydning, men at den ogsaa har Krav paa vor Opmærksomhed som et respectabelt Kunstværk fra den tidligere og bedre Renaissancetid.

2. Døbefonden.

Ved Skrivelse af 18de September 1805 approberede Stiftsøvrigheden daværende Stiftsskriver Bings Indstilling, om at Thorslundemagle og Ishøj Kirkers ældgamle Døbefonder af Stén maatte sælges og nye Træfonder anskaffes. Ved den famøse Auction 10de April 1806, der skilte Roskilde Domkirke af med saa mange interessante og kostbare Inventariestykker, solgtes ogsaa fornævnte Stenfonder, der købtes af tvende Borgere i Roskilde. Thorslunde Døbefond benyttedes i mange Aar som Vandtrug til en Slibesten og kom endelig i herværende Hospitalslæge Schjøtzts Eje. Da nærv. Forf. imidlertid havde faaet Vished om, at bemeldte Fond ikke kunde være nogen anden, end den, der havde hørt til Thorslunde Kirke, henvendte han sig til Ejeren med Begjæring om at faa den tilbage, hvilket med stor Beredvillighed blev indrømmet. Den maatte selvfølgelig underkastes en gennemgribende Restauration, forinden den kunde gjengives Kirken til Afbenyttelse som Døbefond. Denne lykkedes imidlertid over al Forventning, og efter netop et halvt Aarhundredes Lidelser og Udlændighed gjengaves Døbefonden 1856 til Kirken, hvor den er en sand Prydelse og forhaabentlig i mange Slægter vil tjene som Døbefond. Det er en finslebet Sandsten med rundt udhulet og dyb Cavitet, som de ældste romanske, i hvilke Daaben foretoges ved Neddypning, udvendig afslæben i en Ottekant. I alle 8 Flader er udhugget Søiler og Rundbuer, omvundne med Palmeløv¹⁾. Octogonen

¹⁾ Dette Ornament findes anvendt i Ninives og Babylons Monumenter baade som indlagte Farver og i ophøjet Arbejde. Det fandtes i Jerusalems Tempel og anvendtes i de ældste christne Mindesmærker, hvor det var Martyriets Symbol.

sluttes forneden i tvende snoede Baand, hvorfra den gaar over i en Firkant, som almindeligt for de romanske Døbefonders Sidedeling. Foden eller Stolen er hul for at kunne bortføre det consecrerede Daabsvand til Kirkens indviede Grund efter Daabshandlingen. Da man 1806 afhændede Stenfonden, havde man beholdt det udbuklede Messingdøbefad, der passede nøje til Stenfonden. Der er kun frelst saare lidet af de værdifulde Gjenstande, der forsvandt efter Auctionen 1806, men netop derfor bliver enhver af disse Gjenstande, man er saa heldig at redde, saa meget kjærere, og man maa ikke undres over, at Vedkommende tilegner sig saadant som Fortjeneste.

3. Ligstén.

Paa Kirkegaarden op mod Sacristigavlen ligger en blaa Granitstén med Dybhugninger. Sognebeboerne mene, at den ved Hugningen fremkomne Figur skal forestille tvende Skibsankere med én Stamme. Sagnet beretter, at Stenen er kommen fra Kjøge Strand og er lagt over en Skibscapitain, der forulykkede paa Søen. Den hører upaatvilelig blandt de ældste christne Ligstén hos os.

I Choret foran Knæfaldet ligger en Ligstén med følgende Indskrift:

Claudius Fuert Hafn. Pastor Thorslundæ et lishøyæ † 1635 — 59 ætatis¹⁾.

Ved Siden mod Nord en do. med Opstandelsen afbildet foroven og derunder Indskriften:

Tyge Henriksen Buck, Sognepræst til Thorslundemagle og lishøy † 1677 — 36 Aar gammel.

Syd for Alteret en Ligsten med følgende Indskrift:

Her hviler min Fader Jens Paludan Ripensis, fød 1697. Rector ved den latinske Skole i Ringsted 1723, Sognepræst i Thorslunde og lishøy 1734. Gift med Lotte Helene Ha-

¹⁾ Om denne Mand se foran S. 292—4

sebarth † 1753. 2den Gang gift med Christense Lønborg.
 † 1782 som Jubellærer.

Hans Paludan Sognepræst til Storøen i Bergens Stift
 lagde denne Steen.

4. Taarnklokkerne.

Den store Klokke har følgende Indskrift:

Der × mand × skref × MDLXXXV × blef × denne ×
 Klokke × støft × i × Herr × Christoffer × Jacops × Holtu ×
 Tid × som × paa × den × Tid × hafde × vert × Sonnepræst ×
 i × XI × Aar × Kierkeværre × Henni × Pedersen × oc ×
 Olfe × Knusen × Gud × gifvid × det × vere × skedt × til ×
 Gussn × Ere ×

Den mindre Klokke har som Indskrift:

J. H. Andreas fecit hanc campanam.

Bidrag til Sønderjyllands Kirkehistorie i 16de Aarhundrede.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

Haderslev Provsti (Fortsættelse ¹).

Efter M. Anthonius Keyzers Afgang fra Provste- og Præstembedet i Haderslev kostede det Hertug Hans megen Møje, inden han kunde finde en passende Efterfølger. Han skrev i den Anledning fra Kjøbenhavn d. 19 Juli 1553 bl. a. følgende til Lensmanden i Haderslev, Sivert Rantzau: »Den

¹) Siden Begyndelsen til denne Afhandling udkom, har Adjunkt A. Heise saa vel i Hist. Tidsskr. 4. R. IV, 640—2 som i en Meddelelse til nærværende Samlinger (se foran S. 501 flg.) givet nogle hidtil ukjendte Oplysninger til Hertug Hans's Ungdomshistorie. — I Anledning af min Bemærkning S. 65 i Noten om Kirken i Seest har Hr. Ludvig Wagner, Sognepræst i Almind, og tidligere Kapellan i Seest, oplyst mig om, at indtil den nyeste Tid har Seest været et blandet Sogn, idet noget deraf (oprindeligt 1 eller 2 Gaarde, der i Tidens Løb ere delte i mange Parceller) hørte under Haderslevhus Amt. Paa en Tavle i Seest Kirke, bekostet 1763 af Simon Seest, findes ogsaa den sædvanlige Beretning: »Anno 1566 udi Høylovlig Høysalig Kong Friderich den 2dens Tiid haver Hertug Hans af Holstein givet Seest fra Holstein under Danmarks Crone, tilforn et Annex til Wonsyld og Dalbye.« Angaaende Betydningen af Navnet Seest bemærker Pastor Wagner: »Det udtales paa Stedet Sist, og jeg mener, der er ingen Tvivl om, at det jo er Sigsted. Sig betyder jo en sumpet Lavning; og en saadan strækker sig fra Kirken ned gjennem Byen, delende denne i to Dele, Overholm og Nederholm.«

uomgjængelige Nødtørft kræver, eftersom den gamle Kapellans (Hr. Jørgen Vinters) Lære og Liv ved andre Folks Beretning er os noksom bekjendt, at man i Tide ser sig om efter en anden lærd og tro Mand, der trolig og flittig kan forestaa Menigheden med Lære og Prædiken, at Kirken ikke skal forsømmes og anden Ulempe indføres, om det skal trækkes i Langdrag. Men da vi i Hast ikke kan faa eller opdrive nogen, der er duelig og erfaren, saa lade vi det blive ved dit Forslag, at der imidlertid bliver forhørt om en smuk lærd Kapellan, af godt Forhold og Vandel, hvem man kunde overdrage Præsteembedet. Herom vil du da have at give Kirkeværgerne Befaling, og at de iforvejen spørge sig vel for om den, som de antage, og skaffe sig Vidnesbyrd om hans Levned, og om hvorledes han tidligere har skikket sig i Embedet. Hvad angaar hans Underholdning og Løn, da have de i lige Maade derom forud at forlige sig med ham. Vi have ogsaa talt med vor kjære Onkel og Svoger Hertug August af Sachsen om en lærd Kirkeherre, hvorpaa Hs. Kjærlighed har gjort os god Fortrøstning og Tilsagn, hvorfor vi ikke nære nogen Tvivl i denne Henseende, og ville med det første faa Svar derpaa. Men forat imidlertid Kirken kan holdes under godt kristeligt Tilsyn overensstemmende med Ordinansen, og Guds Ord trolig læres og prædikes, og Sakramenterne uddeles efter den Allerhøjstes Indstiftelses rette Brug, anse vi det for nødvendigt og raadeligt, at det alvorligt paa vore Vegne bliver paalagt og befalet Magister Jørgen, vor Hofpræst, at have flittigt Opsyn med alt saadant, indtil vi beskikke en dertil, og at han, sig selv til en Øvelse, hver Uge forvalter Prædikestolen i Magister Anthonius's Sted. Desligeste at han ogsaa, eftersom Visitations- og Regnskabs-tiden er forhaanden, denne Gang efter Skik og Brug drager til Provstiets Kirker og visiterer dem og siden aflægger os Besked (og Regnskab derom¹).

¹) Se foran S. 90—1

Indtil videre blev altsaa Hertugens Hofpræst M. Jørgen Boie, om hvem vi senere skulle tale, konstitueret i Embedet; imidlertid befalede Hertugen i en Skrivelse, dat. Ebelholt d. 1 September 1553, Byen Haderslev at bygge og gjøre Præstegaarden saaledes i Stand, at den tilkommende ny Kirkeherre kunde bo tør i den¹⁾. — Først Aaret efter lykkedes det dog at finde en Mand for den ledige Plads, nemlig Nederländeren Johan Vorstius (eller Forst).

Denne Mand var født i Antwerpen 1529²⁾, men maatte, fordi han havde antaget den evangeliske Lære, forlade sit Fædreland og blev derpaa 1551 Præst i Byen Norden i Ostfriesland. Da han her modsatte sig den bekjendte (polske) Calvinist Laski, blev han afskediget. I Slutningen af Aaret 1554 traadte han i Hertug Hans den ældres Tjeneste og blev beskikket til Kirkeherre i Haderslev³⁾ og Provst eller Superintendent i Tønder Amt, hvor Kirkevisitationen i længere Tid havde været forsømt. Noget senere blev han ogsaa Provst i Haderslev Amt⁴⁾.

Vorstius var endnu en meget ung Mand — ikke mere end 25 Aar gammel — og det var maaske af Hensyn hertil, at den mere erfarne M. Jørgen Boie i Begyndelsen stilledes ham ved Siden, navnlig ved Ordningen af de noget forvirrede tønderske Kirkeforhold. Men derved lagdes vistnok

¹⁾ Hert. Hanses Kopibog i Geh.-Arkivet.

²⁾ Dette Aarstal faar man ud, naar man regner derefter, at Vorstius døde 1599 i sit 70de Aar; jfr. Cimbria litt. II, 952—3 og H. Schrøder, Gesch. des Münsterdorfschen Consistoriums, i Michelsens Archiv IV, 199—201, hvor man finder de fuldstændigste Efterretninger, man hidtil har haft om M. Johan Vorstius

³⁾ I Gemeinsh. Archiv, XXXIX 27i, findes et Brev af 16. Okt. 1554 til Hertug Hans, hvori Amtmanden i Haderslev, Sivert Rantzov, lover at understøtte den af Hertugen antagne Prædikant.

⁴⁾ I Hans Oldendorphs Dagbog (Thottske Saml. 541. 8vo) findes følgende Notits: „Anno 1555 venit M. Johannes Vorstius, qui et pastor Haderslebensis et præpositus Tunderensis necnon postea præpositus Haderslebensis est factus“. Aarstallet 1555 synes dog i Henhold til Tillæg Nr. 13 og 14 at burde rettes til 1554.

Grunden til den Misstemning mellem disse to Mænd, som siden forbitrede Forholdet mellem dem, saa længe de stod ved hinandens Side i Haderslev.

I henved sex Aar forestod Vorstius som Superintendent Haderslev og Tønder Provstier; om hans Virksomhed er ikke meget bekendt. Rhode beretter, at i hans Tid bleve de fleste Prædikestole i Kirkerne paa Landet i Haderslev Amt opsatte, i hvilken Henseende han maaske kan have haft nogen Fortjeneste¹⁾. Den 5te December 1555 tilskrev Hertug Hans ham fra Kjøbenhavn et ret mærkeligt Brev, der baade viser Hertugens kirkelige Nidkærhed og tillige giver værdifulde Oplysninger om Provstens Embede. Anledningen til Brevet var, at en ung Person, født i Haderslev Amt og studerende ved Kjøbenhavns Universitet, havde indfundet sig hos Hertugen og ansøgt ham om at blive Præst i Mastrup i den nylig afdøde Præsts Sted. Hertugen havde henvist ham til Biskoppen og de lærde ved Universitetet i Kjøbenhavn, at han skulde lade sig overhøre af dem og skaffe sig et skriftligt Vidnesbyrd fra dem om sine Kundskaber, og da senere forsynet med Hertugens Forskrift kunde begive sig over til Vorstius, og efter befunden Duelighed stedes til det ledige Præsteembede. »Men som som vi formærke«, skriver Hertugen videre, »er han endnu for Tiden ikke befunden af den Duelighed, at han kan stedes til saadant højt Embede, men er bleven formanet til yderligere Studier og Flid. Alt dette meddele vi, fordi sligt udentvivi oftere hænder sig, paa det at saadanne Kirketjenere med saa meget større Alvor og Flid (som vi ogsaa uden vor naadige Erindring forlader os til, at I bruger), førend de antages, maa blive prøvede, og deres Lære, Tugt og Vandel undersøgt og forhørt. Thi, som

¹⁾ Haderslev Amts Beskr. S. 149. Naar Rhode gjør Vorstius til Hofpræst, da anser jeg det for urigtigt, ligesom ogsaa, naar han (S. 236) gjør ham og de andre Provster til *Rectores Scholæ*. Provsten havde kun Tilsyn med Skolen (jfr. Boles Beretn. Ny kirkehist. Saml. II, 282).

Eder vel bevidst er, viser der sig i disse nuværende sidste Tider alle Slags Sekter og Sværmere, hvorfor et flittigt Op-syn er højtfordøent. Derfor er det vor naadige Vilje og Begjæring, at I ikke alene denne Gang i Maustrup, men ogsaa ved enhver forefaldende Lejlighed forordner saadanne Sjælesørgere og Prædikanter, der, hvad Alder, Forstand og Duelighed angaar, kan forestaa den kristelige Menighed saaledes, at det rene, alene saliggjørende Guds Ord maa blive drevet, lært og prædikeret rent og uforfalsket, at Sakramenterne maa forrettes og administreres efter Indstiftelsen, og at, hvad forresten Kirkebrug og Ceremonier angaar, alt maa holdes i samme Form og overensstemmende med den forfattede almindelige Ordinans, at ikke videre Forstyrrelse skal indføres i Kirkerne ved enhver enkelts Godtbefindende og Bestemmelser. Hidtil er denne Brug fulgt med Hensyn til Antagelsen af ny Kirketjenere: først tilkommer Kaldelsen Sognefolkene, men Examen, om han er duelig dertil, Eder som Provst, fra hvem han da, naar sligt befindes, bliver at henvise til Slesvig for at ordineres, og tilsidst tilkommer Konfirmationen og Stadfæstelsen os som Øvrighed, — hvorefter I da ogsaa har at rette Eder¹⁾.

I det her omtalte Brev kaldes Johan Vorstius Magister, en Titel, som ikke tillægges ham i de tidligere Breve, ham angaaende, som vi have set. Ventelig har han da erhvervet sig denne Grad efter Ansættelsen som Provst, for med større Autoritet at kunne udføre sit Embede. Da han imidlertid, som ovenfor berørt, ikke stod i noget godt Forhold til Hofpræsten M. Jørgen Boie, bidrog dette vistnok til, at han den 20de Juli 1560 modtog Kaldelse af Kong Frederik II som Sognepræst i Itzeho og Generalprovst i Holsten. Den 6te September s. A. fik han som Følge deraf »Pasbord« og Afsked af Hertug Hans's Tjeneste, idet han erholdt det Vidnesbyrd, at han havde tjent trolig og vel og i Lære og Liv forholdt sig saaledes, at hans hidtilværende Herre ikke

¹⁾ Se Tillæg Nr. 15.

havde noget at klage paa ham ¹⁾). Efter den vistnok partiske Hans Oldendorphs Beretning udgjød han ved sin Bortgang fra Haderslev Taarer, i Mindet om al den Bagvaskelse og Fortrædigelse, han havde været udsat for, navnlig fra M. Jørgen Boies og den hertugelige Sekretær Hieronymus Boldicks Side ²⁾).

Vorstius's Virksomhed i Holsten roses meget, navnlig fremhæves det, at han tog sig af Skolen i Itzeho. Et Par af hans Synodaltaler 1563—4 findes meddelte i Dänische Bibliothek VII, 177—86. 1566 eller 67 foretog han med Kongens Samtykke, ifølge en til ham udgaaet Opfordring, tilligemed sin Landsmand M. Frants Alardus, der var Sognepræst i Kellinghusen, en Rejse til sin Fødeby Antwerpen for at hjælpe til at indføre den evangeliske Lære der. Men da Hertugen af Albas Forfølgelser snart efter indtraadte, maatte han efter 8 Ugers Forløb vende tilbage ³⁾). Han døde den 13de April 1599 i sit 70de Aar, efterladende Enke og flere Børn, hvoraf to Sønner bleve Præster i Holsten. Et hidtil ubearbejdet Materiale til Oplysning om hans Virksomhed navnlig for Skolen i Itzeho findes i en Del Breve fra ham til Kong Frederik II, der gjemmes i Gehejmearkivet.

Efter M. Johan Vorstius's Bortgang fra Haderslev, blev Johannes Hecht fra Güstrow valgt af Magistraten og Indvaanerne til Stadens Sognepræst, i hvilken Stilling han

¹⁾ Se Tillæg Nr. 22.

²⁾ Oldendorph skriver i sin Dagbog: «Anno 1560. 22 Septembris discessit hinc (Haderslev) M. Johannes Vorstius Itzeho versus, cum in pastoratu Haderslebensi sexennium consumpserit. Prope Haderslebium lachrymatus est cum uxore Margareta, conquerens de calumniis, odiis, insidiis, obtrectationibus Boetii et Hieronymi aliorumque æmulorum suorum in aula principis Johannis».

³⁾ Schrøder henfører Rejsen til 1566. Men i Abhandl. aus den schlesw. holst. Anzeigen I, 453 f. findes «Confessio ministrorum J. C. in ecclesia Antwerpensi, quæ Aug. Conf. adsentitur 1567», og blandt Underskriverne forekommer «M. Johannes Vorstius, Superintend. Holstiensis in Itzeho.»

blev til sin Død¹⁾, medens Hofpræsten M. Jørgen Boie blev Provst eller Superintendent i Haderslev Provsti. Om denne Mands Livsforhold og Embedsvirksomhed kan meddeles følgende:

Jørgen Boie eller Georgius Boetius²⁾ var født i Nordslesvig, hvor hans Fader Lorents Boie var den første evangeliske Sognepræst i Vilstrup³⁾. I Aaret 1538 blev han immatrikuleret i Vittenberg, hvor han tog Magistergraden. Da Kong Christian III kjendte Faderen, siden den Tid han havde resideret som Hertug paa Haderslevhus, tog han sig med Velvilje af Sønnen og skaffede ham i en ung Alder Ansættelse som Docent ved Kjøbenhavns Universitet. I August 1540 tiltraadte M. Jørgen Boie sin Lærerpøst; men da han i det første Aarstid kun havde halv Professorløn, er han vel kun bleven regnet som extraordinær Docent; men fra Michelsdag 1541 nød han fuld Løn som Professor Pædagogicus⁴⁾. Den 15de September 1544 blev han kreeret til Baccalaureus Theologiæ af D. Johannes Machabæus. Da han var kjendt og yndet af Kongens Broder Hertug Hans i Haderslev, blev han den 10de Januar 1548 af denne kaldet til Sognepræst i Vilstrup efter sin Fader og samtidig beskikket til Hertugens Hofprædikant og Skriftefader. Som saadan maatte han forpligte sig til uvægerlig at være til Tjeneste for Hertugen, hvor han behøvede ham eller foreskrev ham hen, at gjøre sig al mulig Flid i sin Tjeneste og at bevare alt, hvad Hertugen i Skriftestolen betroede

¹⁾ I Jensens kirchl. Statistik S. 149 siges, at han døde 1573; men af Tillæg Nr. 36 ses, at hans Eftermand Jørgen Schrøder allerede var i Embede i Marts 1572, saa Joh. Hechts Død altsaa falder før den Tid. Han havde mange Stridigheder med Kapellanen Hans Oldendorph, hvorom dennes hdskr. Dagbog oplyser.

²⁾ Knud Bramsen giver ham Tilnavnet Agricola (se foran S. 71), som jeg ellers ikke har fundet i samtidige Dokumenter.

³⁾ Rhodes Efterretninger om denne i Haderslev Amts Beskrivelse S. 314 ere ganske uefterrettelige. Af Tillæg Nr. 2 ses, at han i Sept. 1547 endnu var i Live.

⁴⁾ Se Kbhvns Univ. Hist. 1537—1621. I, 581.

ham, i den dybeste Tavshed. Som Løn for denne Tjeneste tilsagde Hertugen ham 30 Daler aarlig og Tøj til en Hofklædning ¹⁾).

Som Hofprædikant havde Boie sin Bolig i Haderslev, men da Vilstrup ikke ligger saa langt fra Byen, kunde han vel besørge begge Embeder uden at holde Kapellan. Forøvrigt synes han snart at have vundet Hertugens Tillid i ualmindelig Grad, saa der Tid efter anden blev betroet ham flere vigtige Hverv, ligesom han ogsaa paa anden Maade nød godt af sin Herres Gunst. Da saaledes Byøvrigheden i Haderslev gjorde Fordring paa, at han skulde deltage i de borgerlige Tyngder, skrev Hertugen 1549 til Raadet og bad det for hans Forbøns Skyld at fritage Boie for alle slige Byrder. Senere (1552) da en Adelsmand Poul Breyde med Magt søgte at forholde Kirken og Præstembedet i Vilstrup de dem fra gammel Tid tilkommende Tiender (formodentlig gjorde han som Adelsmand Fordring paa Tiendefrihed), udvirkede Boie hos Hertugen et strængt Forbud mod sligt Brud paa gammel Hævd.

Vigtigere var det dog, at da Superintendenten i Tønder Amt og paa Nordstrand, Vincents Alberti, 1552 døde, overdrog Hertugen M. Jørgen Boie, foreløbig paa et Aar, at visitere Kirkerne og have Opsyn med Præsterne paa Nordstrand. At nu Boie med Iver har taget sig af dette Embede, kunne vi skjønte af et Mandat, Hertug Hans den 7de Februar 1553 udstedte til Indvaanerne »i Strand«. Heri hedder det: »Eftersom vi have bragt i sikker Erfaring, at vore Undersaatter i vort Land Nordstrand tildels ere ilde forsynede med Præster, idet der iblandt dem findes Gjendøbere, Sakramenterere og andre, som lære mod Guds Ord, hvilket vi ugjerne have fornummet, og meget hellere havde set, at vore Undersaatter havde holdt sig til den Almægtiges og den hellige kristne Kirkes Indstiftelser og

¹⁾ Se de i Tillæget meddelte Breve, hvorpaa ogsaa det følgende væsentlig grunder sig.

Brug og til den derom udstedte Ordinananses Forskrifter om Prædiken og Lære, saa have vi nu, for at saadant for Fremtiden maa vorde opretholdt, befalet vor Staller og Superintendent i vort Land Strand, Hinrick Hacke og Mag. Jørgen Boetius, at kalde saadanne Prædikanter og gejstlige Personer for sig, forhøre dem og afsætte og bortfjerne dem, som i Lære og Levned ikke forholde sig i Overensstemmelse med Guds Indstiftelse og Ordinansen; og skulle de indsætte lærde og gudsfrygtige Mænd i deres Sted. Endvidere skulle Undersaatterne paa Nordstrand herefter ingenslunde ganske paa egen Haand kunne antage Prædikanter og gejstlige Personer, men dette skal ske med Stallerens og Superintendentens Raad og Medvirkning, under Forbehold af Hertugens Stadfæstelse.«

Da det Aar, for hvilket M. Jørgen Boie var ansat som Superintendent i Strand, var forløbet, forblev han i denne Bestilling, hvortil han havde godtgjort sin Dygtighed, og den 3die Oktober 1553 tilskrev Hertugen Stalleren i Strand, at han af Naade for denne Gang havde givet M. Jørgen Boie de overblevne 25 Mark Provstebøder (præveste broke 3: Sagefald i saadanne Sager, som i den katholske Tid vare underkastede Provsternes Domsret, hvilket Sagefald nu tilfaldt Landsherren), og befalede nu Stalleren at overlevere ham samme. — Omtrent ved denne Tid (Efteraaret 1553) ægtede Boie den ovennævnte Hr. Vincents Alberti's efterladte Enke, Sara Meiger, en Datter af Provst Johannes Meiger i Rendsborg. Paa sin Hustrus Vegne paatalte han ikke længe efter, at Menigheden i Tønder endnu ikke havde betalt alt, hvad den havde været sin afdøde Kirkeherre Hr. Vincents skyldig af hans Løn, og han udvirkede en Befaling (af 23de Februar 1554) fra Hertugen til Raadet i Tønder om at berigtige slig Agterstade¹⁾.

Som vi tidligere have omtalt, var Boie i Juli 1553

¹⁾ Se Tillæg Nr. 11. Jvfr. Heimreichs Nordfresische Chronik, herausgeg. v. Falck. I, 390—91, jfr. 364.

bleven konstitueret som Provst i Haderslev Amt og Sognepræst i Haderslev i Mellemtiden mellem M. Anthonius Keyzers Død og M. Johan Vorstius's Beskikkelse til disse Embeder. Da han nu ved samme Tider ogsaa synes at have udøvet det gejstlige Overtilsyn i Tønder Amt, hvor han i Juli 1554 fik Befaling at examinere og overhøre en Hr. Johan Christensen, der var valgt til Sognepræst i Højer ¹⁾, saa har han altsaa i nogen Tid været Superintendent over den allerstørste Del af Hertug Hanses sønderjydske Forleninger, uden dog derfor at have baaret Navn af Generalsuperintendent, som man urigtig har tillagt ham ²⁾. Endnu i December 1554 maatte han drage med den nysudnævnte Visitator for Tønder Amt, Sognepræsten Johan Vorstius i Haderslev, til Tønder for at sætte ham ind i Sagerne og hjælpe ham at bringe i Orden Kirkernes Regnskabsvæsen og i Fattigforsørgelsen, der var kommen temmelig i Uorden, formodentlig paa Grund af den lange Tid, der var hengaaet efter Hr. Vincents Alberti's Død, hvori Amtet ikke havde haft nogen egentlig Kirkevisitator ³⁾.

Efter Aaret 1555 var Boies Virksomhed atter indskrænket til Superintendenturen over Nordstrand, idet han dog fremdeles vedblev at være Hofprædikant i Haderslev og Sognepræst i Vilstrup. Det var formodentlig efter hans Forslag, at Hertugen i April 1556 traf Foranstaltninger for at sikre endel af Kirkerne paa Nordstrand nogle resterende Indkomster, som fandtes udestaaende hos en forhenværende Stallers, Wonnike (Wunke) Knudsens, Enke, Margrethe, og hendes to Sønner Knud og Hans Wonniksen og deres Medarvinger ⁴⁾. Samme Aar fik Boie (12te Juli) fra Tønder Befaling af Hertugen om at begive sig derhen til ham, for

¹⁾ Saml. til Fyns Hist. og Topographi. III, 271.

²⁾ Saaledes nævnes Boie af Heimreich (Nordfres. Chron. herausgeg. v. Falck. I, 391), af Jensen o. a.

³⁾ Se Tillæg, Nr. 13.

⁴⁾ Se Tillæg, Nr. 16, og Heimreich, Nordfres. Chron. herausgeg. von Falck. I, 336.

siden at ledsage ham paa en Rejse til Nordstrand. Denne Rejse blev i kirkelig Henseende af megen Vigtighed, idet Hertugen under sit Ophold paa Nordstrand den 22de Juli 1556 udstedte en udførlig almindelig Kirkeordning for dette Landskab, indeholdende mange vigtige Bestemmelser om Søndagens Helligholdelse, om Præste- og Degneboligernes Vedligeholdelse, om Kirkernes Indkomster, om Trolovelser, om Aager, om Begravelsesgilder og om Ungdommens Undervisning¹⁾. Det ligger nær at antage, at Boie har haft en Hovedandel i denne Forordning, ja vel endogsaa har konciperet den. Og hermed stemmer det, at han, efter Heimreichs Beretning, senere (1568) traf den Foranstaltning til Sikring af de nordstrandske Kirkers Indkomster, at der skulde føres Kirkebøger, hvori Kirkernes Indkomster og Kirkeregnskaberne skulle antegnes²⁾.

Fra Slutningen af Aaret 1556 have vi tvende Breve fra M. Jørgen Boie, et til den kongelige Livlæge Dr. Johan Golt i Kjøbenhavn og et til Hertug Hanses Sekretær Jørgen Beyer, hvori han hentyder til fortrædelige Stridigheder, han var indviklet i, og som gik ham nær til Hjærte. Efter Forholdene maa man snarest antage, at det har været Provsten i Haderslev, M. Johan Vorstius, som Boie ikke har kunnet enes med, og at han har frygtet for, at denne skulde berøve ham Hertugens Tillid og Yndest³⁾. Det blev dog Vorstius, som maatte vige, og Hertugens Tillid til Boie synes i den følgende Tid at være forbleven uforandret, da han fremdeles benyttede hans Tjeneste til vigtige Hverv. Da Ditmarsken 1559 var erobret, blev det saaledes overdraget ham paa Hertug Hanses Vegne, i Forbindelse med den kongelige Prædikant (Præst i Krempe) Johan Greuenbroch⁴⁾ og Hertug Adolfs Hofprædikant og Provst, Volquard

¹⁾ Forordningen er trykt i Lackmanns Einleitung zur Schlesw.-Holst. Hist. I, 479—86.

²⁾ Nordfresische Chronik anf. St.

³⁾ Se foran S. 690—1 samt Tillæg, Nr. 21.

⁴⁾ Om denne se Michelsens Archiv III, 296. N. Staatsbürg. Mag. III, 635.

Jonæ, samt tre verdslige Raader, paa de tre Landsherrers Vegne at udarbejde en Kirkeordning for Ditmarsken, der udfærdigedes i Rendsborg 10 November 1559 underskrevet af ovennævnte trede gejstlige Mænd, efterat de iforvejen »paa det flittigste havde examineret og forhørt de ditmarsiske Præster« og udkaaret tre af dem til Superintendenten i Landet¹).

Da M. Johan Vorstius i September 1560 udtraadte af Hertug Hanses Tjeneste og gik til Itzeho, blev M. Jørgen Boie beskikket til hans Eftermand som Superintendent eller Provst i Haderslev Amt, idet han dog tillige ved Siden af, lige indtil sin Død, beholdt alle sine øvrige Bestillinger — i Sandhed Arbejde mere end nok for een Mands Kræfter, uden at man endnu ovenikjøbet med Rhode behøver at gjøre ham til Rektor ved Haderslev Skole fra 1560 til 1567, da Skolen fik en ny og forbedret Indretning af Hertugen²). Derimod var han Skoleinspektør³), ligesom han ogsaa førte Tilsyn med Studenterne fra Hertug Hanses Landsdel, der understøttede med Hertugens Stipendium studerede ved fremmede Akademier. — I Tønder Provsti blev den hidtilværende Sognepræst i Tønder By, Hr. Jørgen Petersen (Georgius Petri), Provst 1561 og forblev i denne Stilling til sin Død den 2den August 1581⁴).

Da Kapitlet i Slesvig 1562 opfordrede Boie til i Henhold til Kirkeordinansens Bestemmelse at deltage med dem i Valget af D. Paul v. Eitzen til Biskop eller Superintendent i Slesvig, undslog han sig derfor, paa Grund af at han ikke havde modtaget nogen Befaling fra sin Herre i saa Henseende⁵). — Aaret efter maatte Præsterne i Haderslev

¹) Denne Kirkeordning er trykt hos Muhlius, De reform. in Cimb. p. 174—8, o. fl. St. (jfr. Reg. diplom. Dan. II, Nr. 1782).

²) Haderslev Amts Beskr. S. 236.

³) Ny kirkehist. Saml. II, 282.

⁴) Om denne Mand se Ny kirkehist. Saml. IV, 554—5. Muhlius, de reform. in Cimbria, S. 204. Dän. Bibl. IV, 238. 343—51.

⁵) Ny kirkehist. Saml. IV, 700—1.

Provsti efter Hertugens Befaling indgive specificeret Fortegnelse til M. Jørgen Boie om deres Præstekalds Indkomster¹⁾. Paa Grundlag af disse og andre Oplysninger udarbejdede Boie 1564 den vigtige Beretning om Kirkevæsenet i Haderslev By og Amt, hvoraf et Uddrag er meddelt i Ny kirkehist. Saml. II, 265—82.

Vi have tidligere omtalt, at Hertug Hans under 15de Maj 1550 havde udstedt en Kirkeforordning for Haderslev Amt og Tørrning Len til kirkelig Ordens og Sædeligheds Fremme. Da han imidlertid bragte i Erfaring, at denne kun lidet blev overholdt, udstedte han den 7de Juni 1564 en Befaling til Amtmanden i Haderslev, Lorents Wensin, at der i hvert Sogn i de ovennævnte tvende Len eller Amter skulde »aarlig, naar Drikketing holdes«, indsættes to opriktige Personer, »Wrogers«, som altid skulde have flittigt Opsyn med og give Agt paa, om nogen levede i Ægteskabsbrud og Utugt, eller undlod at helligholde de forordnede Festdage, eller øvede Vold og Kaadhed i Kirker, paa Kirkegaarde og Kirkeveje, eller iøvrigt førte et ukristeligt Levned. Enhver, der gjorde sig skyldig i noget saadant, skulde de angive for Amtmanden eller Amtskriveren, at han kunde blive straffet tilbørlig²⁾. — Det ligger nær at antage, at Boies Provsteindberetninger eller Forslag kunne have foranlediget denne Bestemmelse.

I de sidste Aar, Boie levede, modtog han flere Beviser paa Hertugens særdeles Tilfredshed. Da han saaledes havde ansøgt om, at en af hans Sønner, som han holdt til Studeringerne, maatte faa Løfte om at blive hans Eftermand i Præstekaldet i Vilstrup, under Forudsætning af at han gjorde saa god Fremgang i sine Studier, at der kunde være Haab om, at han kunde blive Kirken og sit Fædreland en nyttig Mand, saa tilstod Hertugen (1ste Januar 1566) ikke alene denne Bøn, men lovede endogsaa, at om Sønnen

¹⁾ Rhode, Haderslev Amts Beskriv. S. 288.

²⁾ Se foran S. 94—6.

endnu var mindreaarig ved Faderens Død, maatte han lade Embedet besørge af en Kapellan under Provstens Tilsyn, saalænge til han selv kunde overtage det. Ved samme Lejlighed udtalte Hertugen sig paa den mest anerkjendende Maade om M. Jørgen Boies rosværdige og flittige Embedsførelse som Provst, idet han tillige bevidnede, at han som hans Hofpræst og Sjælesørger havde holdt sig kristelig og vel med ren Lære og Levned, ligesom han ogsaa hos sine Sognefolk havde Krav paa ikke ringe Taknemmelighed¹⁾. — Samme Aar (29de November) forlenedes Boie endvidere af Hertugen »paa Grund af sin lange og tro Tjeneste«, med et Vikarie henhørende til Fjelstrup Kirke, som efter en tidligere Besidder deraf, kaldtes Hr. Sebes Len.

Først i Aaret 1566 fik Hertug Hans sig indrettet et eget Slotskapel paa Haderslevhus eller Hansborg, som Slottet omtrent fra 1560, og saalænge Hertugen levede, almindelig kaldtes. Kapellet indviedes første Paaskedag 1566 af M. Jørgen Boie²⁾. — Om dennes øvrige Liv er forresten kun at bemærke, at han lige indtil sin Død aarlig visiterede paa Nordstrand³⁾, og at han samme Aar han døde modtog Dedikationen af en Samling latinske Sørgedigte over forskellige fædrelandske Personligheder, som Mag. Knud Bramsen udgav i Vittenberg⁴⁾.

M. Jørgen Boie døde 1569, uvist hvad Dag, men i alle Tilfælde før Juni, da Forhandlingerne om Besættelsen

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 27.

²⁾ Pontoppidan Ann. eccl. Dan. III, 407. I Hans Oldendorphs Dagbog findes følgende derom: »1566, 14 Aprilis, h. e. die paschali, audiui concionem M Georgij Boetij cum aliis multis in arce, ubi in nouo templo principis egregie exstructo atque ornato primus habuit primam concionem ex 16 Marci cap. de resurrectione Christi et utilitate eius plurima. Bene et pie docuit, utinam faciat iuxta illud Dei uerbum. Amen. Habuit etiam xj communicantes nobiles, et accepit donum offertorij satis amplum.«

³⁾ Se Westphalen, Monum. ined. IV, 1516, og foran anførte Sted af Heimreich.

⁴⁾ Se foran, Side 71—5.

af hans Embede som Hofpræst vare i fuld Gang¹). Den 26de Avgust s. A. forundte Hertugen hans Enke, Sara, og hendes Børn — »til en naadig Taknæmmelighed for hendes sl. Mands udviste tro og underdanige Tjeneste« — Kirketienden af Fjelstrup Kirke, der beløb sig til en Læst Korn aarlig, paa 8 Aar, at regne fra 1570 af, hvilken Tiende hendes afdøde Mand før havde haft. — M. Jørgen Boie havde flere Børn. Hans ældste Søn hed Laurentius, som man ser af Hans Oldendorphs Dagbog, hvor der læses: »12 Dcbr. 1564 uespero dixit (M. Georgius Boetius) danice aspiciens suum filium Laurentium primogenitum: Saa sant som ieg will, Gud schall giffue hannem luck och rad, sa sant will iegh were eder troo y eders sag altid. Antea mihi hæc promisit cum iureiurando eleuatis digitis sæpius quam vigesies: dispeream in æternum anima et corpore, si non ero tibi semper fidelis in causis et negotiis tuis, atque pater debet esse filiis suis. Cæterum contrarium sæpe expertus sum. Nam *φιλαντία, κεροδοξία, ἀφιλαγαθία, πλεονεξία, φιλαργυρία, και δωροφαγία* impediunt eum.« Paa disse Beskyldninger mod Boies Karakter maa der dog ikke lægges for megen Vægt, da Hans Oldendorph, der 1556—62 havde været Kapellan i Haderslev, var en forunderlig Person, der til Tider ikke var rigtig i Hovedet. Men noget sandt er der maaske dog deri. De anførte danske Ord vise, at Dansk var Jørgen Boies egentlige Sprog, skjønt han officielt benyttede sig af det plattyske Sprog. Om den ovennævnte Søn Laurentius beretter Rhode (S. 159), at han blev fyrstelig Hofpræst og Pastor i Nørre Løgum. Disse to Stillinger synes dog ikke at passe godt sammen²). Det kan heller ikke være rigtigt, naar Rhode fortæller, at Boie havde en Datter, som var gift med M. Jakob Fabricius,

¹) Se Noodts Beträge II, 196—9.

²) At han var Præst i Nørre-Løgum og det dermod forbundne Løgumkloster kan dog antages for sikkert (se Krafft, Husum. Kirchen-Hist. S. 403. Jensen, Kirchl. Stat. S. 305).

Sognepræst i Øsby, thi denne døde allerede 1564, og har han været gift med en Boie, maa det snarest have været en Søster til Hofpræsten M. Jørgen. Om denne kan forøvrigt endnu bemærkes, at han fra 1566 af havde en Hr. Baltazar til Kapellan. Herom ytrer Hans Oldendorph nemlig i sin Dagbog: »24 Martii 1566 primam habuit suam concionem coram principe D. Baltazarus N., qui ageret collegam Boetij, cuius tanta est fides, ut potius exteros promoueat quam indigenos. 16 Apr. e. a. feria 3 paschæ, D. Baltazarus Sacellanus Boetij cecinit primam suam missam satis inepte, ac concionatus est frigide«.

M. Jørgen Boie var den første indfødte Sønderjyde, som beklædte nogen højere kirkelig Stilling i Nordslesvig efter Reformationen, hvor man hidtil udelukkende havde betjent sig af Tydskere. En saadan var det ogsaa, man søgte til at være hans Eftermand som Hofpræst og Provst. Hertugen henvendte sig nemlig til Professor Lucas Bacmeister i Rostock, som han kjendte personlig, fra den Tid (1559—61) denne havde været Hofpræst hos Dronning Dorothea paa Koldinghus. Da Bacmeister imidlertid undslog sig, idet han i et Brev af 7de Juni 1569 meddelte Hertugen, at Raadet i Rostock ikke vilde give Slip paa ham¹⁾, saa hengik der lang Tid, inden det lykkedes at finde nogen anden, paa hvem Valget kunde overføres²⁾. De Underhandlinger, der førtes med M. Dionysius Marquardus, Præst i Rostock, om at overtage Pladsen, bragte saaledes intet Resultat³⁾. Endelig udkaaredes efter Bacmeisters Anbefaling M. Henrik Dinggreve, Skolemester i Rostock, til den nu saa længe ledige Plads. Noodt har

1) Luc. Bacmeisters Brev til Hertugen er aftrykt hos Noodt, *Beltræge*. II, 196—9. Heri beklages M. Jørgen Boies Død som et stort Tab for Kirken.

2) Af P. Tarnovii *Oratio de Lucæ Bacmeisteri vita etc.* ses, at Hertug Hans endnu i Aaret 1570 arbejdede paa at faa Bacmeister i sin Tjeneste, men forgjæves.

3) Se Tillægget, Nr. 34.

i sin Tid meddelt tre Breve fra Efteraaret 1571, som Bacmeister har skrevet til Hertug Hans om Sagen¹⁾; ikke desto mindre har netop den samme ellers nøjagtige Forfatter bragt den Antagelse i Kurs, at Jørgen Schrøder fra Flensborg blev Boies Eftermand som Hofpræst og Provst i Haderslev²⁾. Det er imidlertid ikke saa; thi, som tidligere er omtalt, blev Jørgen Schrøder vel 1572 Sognepræst i Haderslev, men Henrik Dinggreve blev Hofpræst og Provst, som hans blandt Tillægene aftrykte Bestalling af 11te November 1572 noksom godtgjør, ikke at tale om andre Vidnesbyrd.

M. Henrik Dinggreve, om hvis Familieforhold den slesvigske Historiker Antonius Heimreich (hvis Oldefader Dinggreve var) har meddelt Efterretninger³⁾, overlevede Hertug Hans, men vedblev dog at være Provst i Haderslev, indtil han 1586 modtog Kaldelse til Superintendent i Wismar, hvilken Stilling han tiltraadte 1587 og hvori han døde 1607. I hans Tid forefaldt de vidtløftige Forhandlinger om det schwabiske Unionsskrift eller Formula concordiæ, og han var kjendelig nok ikke blandt Ynderne af dette Skrift⁴⁾. For øvrigt kjende vi mindre til denne Mands Virksomhed. Dog kunde bemærkes, at han var virksom ved Udfærdigelsen af de »Kirkeregistre«, som haves for Nordstrand, hvilke affattedes i Aaret 1573⁵⁾. Formodentlig skyldes ogsaa

¹⁾ Beiträge. I, 210—4.

²⁾ Beiträge. II, 197. Jensen, Kirchl. Stat. I, 132.

³⁾ Se Stamtavlen i Heimreichs Nordfres. Chron. herausgeg. v. Falck. I, 373.

⁴⁾ Se foran S. 100—5.

⁵⁾ I Broder Boysens Optegnelse fra 1609 angaaende Kirkernes og Kirketjenernes Indkomster i den (daværende) gottorpske Andel (N. staatsbürg. Mag. IV, 843) findes under »Insel Nordstrand« følgende Bemærkning: »Was die Kirchen dieses Landes betrifft, ist zu wissen, dass keine ältere Kirchenregister überall denn von A^o 1573 fürhänden, welche damals auf gnädige Anordnung des Herzogs Johansen des Äktern samt von dem damaligen Haderslebischen Probsten aus den alten Missalen und Kirchenbüchern zusammen geschrieben.«

ham Hertug Hans's Forordning af 2den Avgust 1580 an-gaaende de nordstrandske Kirkers resterende Indkomster ¹⁾).

Sammenfatte vi i Korthed Resultatet af disse Under-søgelsler om den kirkelige Styrelse i den Del af Sønder-jylland, som tilfaldt Hertug Hans den ældre, da kan det formentlig bestemmes saaledes: I dette Tidsrum vandt den faste, ydre kirkelige Orden i evangelisk-luthersk Stil, som gjennem lange Tider var ejendommelig for disse Egne, sin egentlige Skikkelse. Om det indre aandelige Livs Næring bliver Dommen derimod mere tvivlsom, især naar der ses hen til den Til sidesættelse af den nordslesvigske Befolknings danske Modersmaal, som enhver af de tyske kirkelige Forordninger bærer Vidnesbyrd om. Stillingen blev i saa Henseende den indtil 1850 herskende: Tydsk som Regjeringens og Dannelsens Sprog, Dansk et i det højeste taalt, men lidet agtet og saa vidt muligt ignoreret Almuemaal.

Tillæg ²⁾.

1.

1547, 28de April. Hertug Hans d. æ. sælger til Beboerne af Pelworm Sogn, til et Arvekjøb, for 1000 Mark lybsk, den store Kirke i Pelworm med alt dens tilhørende, „idt sin Vicarien, Statien, Memorien, Kalande, Gilden, Renten, Acker, Wische, Weide, Gresinge“, paa det at de maatte

¹⁾ Lackmann, Einleitung I, 639–40.

²⁾ De fleste af de efterfølgende Stykker ere for c. 16 Aar siden velvillig meddelte mig af Hr. Arkivsekretær Matthiessen. Det havde oprindelig været min Hensigt at behandle de andre Provstiers Historie paa samme Maade som Haderslev Provstis; men af forskellige Hensyn har jeg opgivet det; jeg indskrænker mig til i disse Tillæg at meddele nogle Stykker, der ville kunne være til Nytte, om nogen anden skulde have Lyst til at optage Emnet.

kunne holde gode Prædikanter, der kunde prædike Guds Ord purt og rent og rettelig forvalte de hellige Sakramenter for dem.

Noodts Beitræge I, 84—6.

2.

1547, 14de September. Hertug Hans skriver til Amtmanden i Haderslev angaaende en Sag imellem Sognepræsten i Vilstrup Lorents Boie og Sognefolkene sammesteds angaaende Præstens Indtægter.

Vorschrift an Siuert Rantzowen, Georgium Boetium vnd seinen Vater belangendt. Actum Copenhagen den xiiij September 47.

Johanns etc. Was der wirdig vnser auch lieber getrewer Magister Georg Boie von wegen seines Vater Lorentzen pfarhern zu Wilstorp ahn vns suppliciren thut, wirst du aus beigelegter Supplicationsschrift vornehmen. Vnd die weil vns denne als der Obrigkeit den vnsern neuerung wider pilligkeit vfdringen zu lassen nicht geburen will, auch was von Alters für vblich gewesen nicht gerne abgethan sehen wolten, gesynnen wir vnd befehlen, du wollest dich bey alten Leuten, als der orte gelegenheyt bericht, erkunden, wie es von alters damit gehalten worden. Was alsdanne befunden, wirstu dich der gebür gemes zu erzeigen wissen. — Hertugens Kopibog.

3.

1548, 10de Januar. Hertug Hans forlener M. Jørgen Boie med Præstekaldet Vilstrup og antager ham til sin Hofpræst.

Vorschreibung Magister Georgens Boetio vf die pfarkirche Wilstorp zeit seins lebens.

Wyr Johans etc. Bekennen vnd thun kunth hiemit vor vnns vnd vnser Erben offentlichen vor jdermenniglichen, das wir den wirdigen vnserm lieben getreuwen Ern Magistro Georgio Boetio vnser pfarkirche, jn Wilstorp gelegenn, mit allen herlighaidenn, freyheiten, gerechtigkeiten, jerlichen vfkumfften vnd borungen, aus besondern gunsten vnd gnaden, damit wir jhme gewogen, vff zeit seins lebens vorliehen vnd vorschrieben

habenn, vorleihen, vorschreiben vnd gunnen jme solliche pfarkirche vorberurter massen vnd wie oben vormelt hiemit gegenwertig jn chraft vnd macht dietz briues also, das ehr dieselbe geruglicher, vnd jn massen die sein vatter seliger vor jme jnnen gehabt, besitzen vnd gebrauchen muge. Daentgegen soll vnd wil ehr alle den jenigen, so jn gemelt kaspell gepfart, Gottes Worth vngefelschet, treulichen, clar, lauter vnd rein predigen vnd leren, auch die Sacrament, wie die von Gott jngesetzt, recht ministrieren vnd reichen, vnd sich jn seinem ampte, wesen vnd leben vnuorweislichen auch dermassen erzeigen vnd vorhalten, damit durch seine Predigt Gottes Ehre gefurdert vnd sein Name ausgebreitet werden müge. Vnnd als wir auch mit jme gehandelt, das ehr sich zeit seines Lebens vor vnsern hofprediger wolle gebrauchen lassen, wie ehr sich danne jn seinem Reuers vorpflichtet vnd vns zu jderzeit, wan wir seiner bedurftig, vnd wohin wir jhne vorschreiben werden, vngeweigert gewertig zu sein, auch jn deme wy oben allen muglichen vleis furzuwenden, vnd wes wir jhme beichtweise oder sunst vortrauwen wurden, bis jn seine grube vorschwiegen zubehalten sich erbottenn, wollen wir jhme zu jerlicher besoldung dreysig daler, x ellen gewanth zum rock vnnd ij elle mit sampt dem Sartuche zu hosen vnd wammes, als ahn vnserm hofe gewonlich, gnedig vorreichen vnd gebenn lassenn. Alles getreulich vnd ahne geferde. Des jn Ohrkund haben wir sollichts mit vnserm Secret confirmirt vnd besigelt auch mit eigner hant vnderscrieben. Datum vff vnserm Schlos Haderschleuen Dinstags nach Trium Regum anno etc. 48.

Hertugens Kopfbog.

4.

1549, 12te Februar. Bertug Hans befaler Raadet i Haderslev at forskaane M. Jørgen Boie for borgerlig Tyngte.

An den Rath zu Haderschleuen, belangend, das sie meister Jürgen die Bürger pflicht erlassen muchten. Actum Coldingen den 12 Februarij Anno etc. 49.

Johans etc. Wir werdenn von vnserm Hofprediger vnnd lieben getrewenn Magister Georgen Boetio vnderthenig bericht,

wie dass ehr vonn euch vill burger vnd andern pflicht vff zu ladenn vnd neben euch zu tragenn befurdert werde, derwegen vnns vnderthenig gepeten bey Euch zu beschaffen, dass er mit denselben vorschonet vnd der pristerlichen frigheit zugeniesen haben muge. Diweill wir danne, wes er vor frigheit anzu ziehen oder nicht, vnbericht, wir aber auch nicht gernne, das ewern priuilegien zu entiegenn wes vorgenommen, sehen wolten. So begern wir gantz gnedig, wollet Ihne vmb vnser vorbitt willenn damit verschonenn, vnd die vnpfflichten, so andere Burgere tragenn müssen, nachlassen. Dass seint wir hinwider mit gnaden zuerkennen geneigt. Datum etc.

Hertugens Kopibog.

5.

1550, 24de Marts. Hertug Hans beskikker M. Vincents Alberti til Kirke-visitator i Tønder Amt.

Begnadung vff Ernn Vincentz Albertj mit der Visitation vber die kirchenn jn Tunder Ampte. Actum Flensburg nach 24 Martij Anno etc. L.

Wir Johans etc. Bekennenn vnnd thun hirmit offenntlichen kunth, das wir den wirdigen vnsern lieben getreuwen Ern Vincentz Albertj vor vnsern kerchherrn zu Tundern vnnd Superattendenten vber alle kirchenn, so jnn Tunder ampte belegenn, vff vnnd angenomen haben, vnnd als wir jne durch anderer leute bericht jn gottlicher schrift, lehre, wandel vnd leben woll vnnderweissen, Christlich vnd vffrichtig vormerget, Demnach haben wir jhme aus gnaden, darmit wir jme gewogenn, vnnd jn betrachtunge der hohen Nodturfft vergunstiget vnnd zugelassen, das er jerlichen di visitationn vber gemelte kirchen vnnsers Amptes Tundern gebrauchen vnnd die Kirchen Rechnung vnnd was solchen mehr zu gethan vnnd anhengig, anhören soll. Gebietenn vnnd beuelen der wegenn vnnsern amptman zu Tundern so nun ist vnd kunfftig sein mocht, auch allen kirchherrn, kirchschworen vnnd derselben dennern, sampt gemeinen vnderthannenn, jhr wollet gemeltenn Ern Vincentz Albertj solliche visitation gerucklich vnnd annermercklich vorhinderen gebrauchen vnnd alle das jennige, wes einen Superattendenten von ampts wegen geburt, volgenn

lassenn, jhme auch vor vnnsern angenommenn probst vnnnd Superattendenten erkennen vnnnd haltenn, vnnnd an solcher be-
gnadung keinen hinder oder jnpas thun oder zu thun ver-
statten. In deme geschicht vnnser gefellige meinunge, vnd
haben das zu vrkunde vnnser fürstlich Secret hir unten druckenn
vnd geben lassen zu Flensburg Sonntags Judica anno etc. 50.
Hertugens Kopibog.

6.

1552, 20de September. Hertuz Hans beskikker M. Jørgen Boie til Kirke-
visitator paa Norstrand.

Offen beuhel, Magistro Georgio Boetio geben, vber die
visitation jm Strannde ein Jarlang. Actum Copennhagen
den xx^{ten} Septembris Anno etc. lij^{ten}.

Wir Johannis etc. Entbieten den wirdigen vnsern lieben ge-
trewen kerckherren vnd Priesteren vnser Landes Strand
vnsern gnedigen grus zuuorn, vnd fugen euch gnediger
meinung zuuornemen, Nachdem der gewesene Kirchherr vnd
Superintendens zu Clein Tundern vnlangst aus dieser Welt
vorschieden, deme wir danne an seinem lebenn vfferlegt vnnnd
beuholen gehabt die gewönliche Visitation jm Strannde zu
halten, das wir dem wirdigen vnserm Hoffprediger vnd lieben
getrewen Magistro Georgio Boetio, damit jn deme keine vor-
seumnus zugeschehen, vnd zu yderzeit, wie danne die hohe
notturfft erfordert, gut achtung gehabt, vff das jnn vnsern
kirchen gelerte, trewe Prediger, die der gemeine Gottes wortt
vnuorfelscht trewlich furtragen vnnnd jnn allem guten vnter-
weysen vnd leren, mugen erfunden, auch christliche einhellige
Ceremonien vnd was deme mehr anhengig gehalten werden,
hinwiederumb gnedig vfferlegt vnd beuholen, gedachte vnser
Kirchen, wie gewonlichen, ditz Jhar vber zu visitiren vnnnd
besuchen. Derwegen vnser gnedig begeren vnnnd meinung,
Ir wollet gedachten Magistrum Georgium Boetium vor vnsern
geordneten Superintendentem halten vnd erkennen, vnd Ihme
auch, souiel solch ampt betreffen vnd erfodern thut, gebür-
lichen gehorsam leisten. Daran geschieht, neben deme, das
es recht vnd billich, vnser gefellige zuuorfelligige meinung, vnnnd

haben euch sollichs, darnach jr euch zurichten, gnedig vn-
angezeigt nicht wollen lassen. Datum vt s.

Hertugens Kopibog.

7.

1552, 1ste Oktober. Hertug Hans forbyder Povl Breyde at tilegne sig
Vilstrup Kirke- og Præstetiende.

An Paul Breyden, den Zehenden, als der Kirchen zu
Wilstorp vnd den Kirchherren daselbst zuehörig, belan-
gend. Actum Copenhagen den 1ten Octobris anno 52ten.

Johanns etc. Erbar lieber getrewer. Wir werden glaub-
wirdig bericht, das du vnser Kirchen vnd Kirchherren zu
Wilstorp Ihren gebürlichen Zehenten gewaltigklichenn furent-
halten thust, vnd sulchs ohne gnucksame vorgehende vrsache,
billickeit vnd Recht. Dieweil vns danne als der Obrickeit jn
solchem einsehens zu haben gebürt, vnd das die Kirchen vnd
derselben Diener bey jhren Einkommen gelassen, daruon sie
zu vnterhalten. Demnach begeren vnd beuhelen wir gnedig,
du wollest solchs alles wie von altershero volgen lassen vnd
jn deme der Kirchen vnd Kirchherren keine vorkürtzung thun.
Solte aber solchs von dir nicht gescheen, werden wir aus
erforderung vnser von dem Allmechtigen vfferlegten Ampts
auch zu erhaltung vnser vnd vnser Kirchen hoch- vnd gerech-
tigkeit nothwendigen gevsacht jn deme gebürlich einsehens
zu habenn. Wirst dich derwegen, wie dir gezimbt vnd du
von Altershero zu thun schuldig, vnuorzüglich erzeigen vnd
ferner vorzug nicht einfürenn. Daran geschicht vnser Meinunge.
Soltu auch vnsern Kirchherren worumb zu besprechen oder
eynig vrsach, worumb du der pflicht weigerig, vorzuwenden
haben, dessen wir doch vnbericht, dauon wollestu vns vnser
zu Hadersleben glücklich ankommen gnucksam bericht thun,
vnd soll dir souiel also recht widerfaren. Wolten dir ditz
vnangezeigt nicht lassen, vnd seind dir sonst mitt gnaden ge-
neigt. Datum etc.

Til Sivert Rantzow (Amtmand i Haderslev) skriver Hertugen samme
Dag og Sted blandt andet:

Zettel. Wir werden auch vnderthenig bericht, das Paul
Breyda der Kirchen zu Wilstorp vnnnd dem Kirchherren do-

selbst den gebürlichen zehenten vnd was des mehr zu entziehen sich vnderstehen soll. Derwegen wir beyvorwart schreiben an Ihn fertigen lassen, welchs du jhme zuüberschicken, so er sich nun nochmaln jn deme wiederig erzeigen würde, wie wir doch nicht hoffen, wollest du zur gebür einsehens haben; denn vns keinswegs leidlig jnn demjenigen, so vonn alters zu vnderhalt der kirchen vnd diener gelegt, vorkürzunge zugestatten. Wirst dich demnach zu halten wissen. Vt in literis.

Hertugens Kopibog.

8.

1553, 7de Februar. Hertug Hans's Mandat om Retten til at ind- og afsatte Præster paa Nordstrand.

Mandat an die Inwoner jm Strande, dat se ahne vorwetenn eres stallers vnd supperintendenten nicht macht hebbenn scholenn, kerckenn dener antonemenn; Item dat der staller vnd supperintendens sollen macht hebbenn die Gades wort nicht recht predigenn vnd lerenn thouorwisenn vnd andere in ere stede thouorordennen. Actum Haderschleuen Dinstags nach Marie lichtmesse Anno etc. 53.

Wy Johannes von Gots gnadenn Erffgename tho Norwegenn, Hertoch tho Sleswig Holstenn etc. Bekennen vor Jdermeniglichenn, so diesen vnsenn breff sehenn oder hörenn lesenn, Nachdem wy berichtet ock in eigentlicker vnd gewisser Erfahrunge gekamen, dat vnse vndersathenn vnd Inwoner vnsers landes Nordstrande meth predicanthen vnd geistlicke dener thom deile ouell vorsehenn, also dat vnder densuluen predi-canten bemeltes vnsers landes vele wedderdoper, sacramentarien vnd andere, so dem hilligen gotlicken worde tho weddernn sin, predigen vnd leren scholenn, dat wy danne nicht gerne vormerget, sonder vele leuer sehenn vnd hören wolden, de gedachte vnser vnderdanenn vnsers landes Strande nach Insettinge vnd gebrueck des Almechtigenn vnd der hilligen christlicken kerckenn der vpperichtedenn vnd gegeuennen ordinantien sick meth predigen vnd lerenn vnd allen anderen geistlichenn Seremonien gemete ertogen vnd holden soldenn.

Darmede nun solckes henforder also gehalten vnd gebrucket werdenn moge, so hebben wy crafft dieses vnsers bouhelichs de erbarñ, vesten vnd wirdigen vnserm Staller vnd Supperintendenten vnsers landes Strande Hinrick Hacken vnd Magister Georgen Boecio jnn bofell gedan, gedachte solcke predicanten vnd geistlicke personen vnsers landes Strande vor sick thobescheiden, tho examiniren vnd mit dem flitigsten thouorhören, vnd dar solcke personen, so sick nicht, wo et von Got jngesettet vnd der ordinantien gemete sy, jnn erem Ampte mit lere vnd vterlicken¹⁾ guden sedenn, also einer geistlicken personen geborth vnd woll anstheit, schicken vnd vorholden, gefunden wurdenn, diesuluen sollen sie macht hebben affthosetten vnd thouorwissen vnd andere fine gelerde gotliche personen jn ere stede thouorordennen. Tho deme wollen wy keyns wegcs, dat hernhamals vnserc Inwaner oder vnderdanen vnsers landes Strande die predicanten vnd geistlicke personen alleine vor sick suluest sollenn annemenn, sonder solckes soll geschenn met Rade vnd thodoenth gedachtes vnsers stallers vnd supperintendenten vnd vnser darup erlangeden Confirmation, darmede also gj vnserc leuen getruuen vnderdanen jm bomeltem vnserm lande nach dem bouell Gades mogen geweidet, geleret vnd by dem hilligen allein salichmackende worde erholdenn werden, dat wy jn samt vnd besundern ein jder sick darna hebbe thorichten gnediger meinunge nicht wollen bergen, vnd ein ider wert sick ane twiuell diesem vnsern beuell vnd mandate nach vnd nicht anders ertogenn vnd holden, ock gedachten vnserm Staller vnd Supperintendenten jn deme gehorsamen, solckes wollen wi vns tho jw samt vnd sonderlickcn versehen vnd vmb einen idern met gnade, gunst vnd allem guden beschulden vnd erkennen. Datum vp vnserm Schlate Haderschleuenn Dinstags nach Marie Lichtmesse Anno etc. 53. Hertugens Kopibog. Jvfr. Stemann, Gesch. d. öff. u. Privat-Rechts des Herzogth. Schleswig III, 233—4.

¹⁾ o: äusserlich.

9.

1553, 12te Marts. Hertug Hans skriver til Iven Reventlow om at skaffe „einen fein gelehrten Mann, doch keinen Holländer“, til at være Præst i Borg paa Femern og til at føre Opsyn med de andre Præster paa Øen.

Hertugens Kopibog.

10.

1553, 3die October. Hertug Hans tillægger M. Jørgen Boie en Sum, der var til overs af »Provstebøderne« fra Nordstrand.

Schreiben am Staller jm Strande, das er die vbergebliebene xxv ʒ probstbroke Magister Georgenn Boyenn folgenn lassen soll. Actum Haderschlebenn denn 3 Octobris Anno etc. liij.

Johanns. Erbar lieber getrewer. Wir wollenn dir gnedigenn meynunge nicht bergen, wo wir vnserm Superjntendentenn jm Strande vnnd liebenn getrewenn Magister Georgenn Boyenn die vbergebliebene funff vnnd zwanzigk marck prawest broke vff dis mall aus gnadenn gegebenn, vnd jst derowegenn vnnsere meynung vnnd beuehell, du wollest Ihme dasselbe gelt vff sein boger vnd forderenn ane alle weigerungge folgenn lassen. Darann geschicht vnnsere zuuerlessige meinunge. jn gnadenn hinwiderumb zu bedenckenn. Datum vff vnserm Schlosse Haderschlebenn denn 3 Octobris Anno liij.

Hertugens Kopibog.

11.

1554, 23de Februar. Hertug Hans befaler Raadet i Tønder at betale M. Jørgen Boie hvad der stod tilbage af M. Vincents Albertis Præsteløn.

Vorschrift Magister Georg ann denn Rath zu Tunderenn.

Actum Haderschlebenn denn 23 Februarij anno etc. liiij.

Johanns etc. Vnnserrn gnedigenn grus zuuornn. Ersamen liebenn getrewenn. Wir wollenn euch gnediger meynunge nicht furentholden, das der wirdig vnser hoffprediger Magister Boye vor vns vnderthenig bericht, wie das die gantze gemeyne vnser Stat Tunderenn seines weibes verstorbenen

manne Er Vincentz gewesenen Kirchherren noch etwas an seiner besoldung vor seinem absterben hindterstellig, welchs wieder¹⁾ er noch die nachgelassene witwe bisher bekommen mugenn. Vns derwegenn vmb vorschrifft vnderthenig ange- langt vnnnd gepetenn, die wir ehme fuglich nit wissen zu uorsagenn, vnnnd also Ihr euch danne vngezweiuelt zuerinnern, wes Ir Ihme desfalls verheissenn vnd zugesagt. Demnach begerenn wir gnedig, Ihr wollet euch desselben haltenn vnnnd darann seinn, das sie zu dem Ihrenn, worzu sie mit Rechte befugt, zu gelangenn. Daran geschicht vnsere gefellige meynunge, vnd seind euch mit gnadenn geneigt. Datum etc. Hertugens Kopibog.

12.

1554, 9de December. Hertug Hans's Skrivelse til Amtmanden i Tønder, om at Johan Vorstius skulde visitere i Tønder Provsti.

Schreyben an Otto von Tynen²⁾ das er den kirchherren zu Haderschleben im Ampt Tunderen visitiren lassen soll. Actum Haderschleben den 9ten Decembris anno 54. Johans etc. Erbar lieber getreuer. Nachdem jnn langen zeiten durch keinen probst die kirchen, priester vnnnd kirchendiener vnsers amptes Lutkentundern nicht visitirt oder besucht wooden, das jn die lenge vnsers erachtens, so es nicht gescheige, nicht yiel guts, sunder vill böses entstehen würde. Demselben allem furtzukommen, vnd das der Gottesdienst, wie er jn der Ordinantien vorfast, vorschenn vnd gehalten werden muchtt, also vberschicken wir dir gegenwartigen vnsern kirchherenn zu Haderschleben nnnnd lieben getrewen Johannem Forcium mit beuell, du wollest von stunt ahnn deinen Amptschreiber mit Ime in allenn kirchenn ziehenn vnnnd dieselben besuchen vnnnd visitirenn, auch Ime das seine, als andere probst gehabt, dauon gebenn vnnnd rechnenn lassenn, jm fall aber, als wir vns nicht versehenn, die Re-

¹⁾ o: weder.

²⁾ Han blev udnævnt af Hertugen til Amtmand i Tønder i Begyndelsen af Aaret 1554; den 23de Februar s. A. melder Hertugen nemlig Amtets Beboere denne Udnævnelse.

chenschaft der kirchen boreith gescheenn, alsdanne gleichwoll alle priester vnd kirchschwor zu Tundernn oder vff einen andernn gelegen platz vorschreiben, das er mit Inen redenn, disputirn vnnd gesprech halten, auch sehen muge, das der Gottes dienst, wie er Inen zu thun vfferleggt, gehalten vnnd versehen werden muge, vnnd wollest jme gleichwoll von allenn kirchen, so zu vnser probstei gelegenn, vnnd vnser vorige probste vormals geboret vnnd gehapt, dasselbe vonn den kirchschworen geben vnnd zustellenn, vnnd Inen wiederumb nach Haderschleben führen vnnd bringen lassenn, Dich in deme vnserm beuelich nach vnnd nicht anders ertzeigen. Daran geschicht vnser gefellige vnnd zuuorlessige meynunge. Datum etc.

Zettell.

Auch lieber getreuer wollestu gedachtem Kirchheren, so durch vnserm hoffprediger magister George presentirt wirdt, alle Register der kirchen abschreiben vnd vberanthworten lassen, die er vns ferner zustellen soll. Darnach wollestu dich richtenn. Datum vt in literis.

Hertugens Kopibog.

13.

1554, 22de Decemder. Hertug Hans befaler M. Jørgen Boie at deltage med Johan Vorstius i Visitatsen i Tønder Amt.

An Magister Georgen Boyesen, Hoffpredigern, das er mit dem kerckhern tzu Haderschleben sich nach Tundern bogeben vnd anweysen, auch die lehne vnd anders wes vorruckt vffragenn solle etc. Actum Nieburgk den xxij Decembris Ao. etc. liiij.

Wirdiger vnd hochgelarter lieber getrewer. Als wir dir hie-beuorn selber vfferlegt vnd beuolen, dich mit vnserm Supperjntendenten vnser ampts Tundern Magister Johan dahinne zuuorfuegen vnd die Visitation daselbst vnserthalben zu uberantwortten auch die anweisung zu thun, das es daselbst jn gemelter Rechenschaft, wie jm haderschleuischen lene gescheen, zugehen vnd mit vleisse alles wiederumb vffgesucht vnd zu Register gebracht werden mucht: Also bouelen wir dir nochmals mit ernst, du wollest vff dis mall nebenn dem Supperjntendenten vleissig vffachtunge haben, ob lehne oder

sunst andere schulde vorruckt, das diselben widerumb vffgesucht vnd tzu Register gebracht werden muge vnd also alles, wes die kirchenn vor jerliche jnkunfft haben, clarlichen jn ein Register vorfassen vnd vns dasselbe mit bringen, damit vns bemelter Supperjntendens widerumb dauon Rechenschafft thun vnd sollichs vberantwortten vnd zustellen muge. Haben derowegen an vnserm amptman daselbst dem erbarn Otto von Tynen, wie du aus jngelegter Copia zuersehen, geschrieben, das er euch beiden datzu vnserthalben, so vile jme muglichen, fleissige furderunge erzeigen vnd beweisen solle. Wellichen brieff wir euch beiden vberschicken, den jr tzu sollicher behuff tzugebrauchen, vnd zueiueln nicht, jr beide werdet vnserm vfferlechtem bofelich nach, so uile vmmer muglichen, damit alle lehne vnd sunst alles wes zu den kirchen von olders gelegenn, widerumb zu Register vnd zusammen gebracht werden muge, mit vleisse nachsetzen. Wir begeren auch nicht weniger, du vnd gedachter vnser Supperjntendens tzu Tundern wollen jn vnser stadt Tundern mit vleisse die rechten hausarmen, als zu Haderschleben gescheen, vffsuchen vnd jme ein Register vnder ewer beider namen vorzeichnen vnd vns jn ewer widderkunfft zustellen, auch wie es mit den andern armen eine gelegenheit haben muge, mit vleisse bofragenn, vnd vns dauon boricht thun, damit wir auch alda vorordenunge, das sie notturfftig vnderhalten werden, beschaffen lassen mugen. Das wir dich sampt vnserm Supperjntendenten zu Tundern darnach zurichten gnediger meynunge nicht haben wissen zuuorhalten, vnd seint dir vnd jme mit gnaden geneigt. Dattum etc.

. Hertugens Kopibog.

14.

1554, 22de December. Hertug Hans's Skrivelse til Amtmanden i Tønder i Anledning af den forestaaende Kirkevisitats i Provstiet.

An Otto von Tinen von wegen der Kerchen Rechenschop vnd die lehne vnd anders so den kercken abhendig gemacht belangenn. Actum Nieburgk den 22 Decembris anno etc. liiij.

Erbar leue getrewē. Wy vberschicken dy jegenwardige vnse geiden Supperintendenten tho Haderschleuen vnd Tundern, also

Magister Georgen Boyen vnd Johannem Forcium mit gnedigem beuell, diewile wy enen vperlegt, dath sie vns von wegen den kercken, als jn vnserm ampt Tundern gelegen, vnd sie de Reckenschop vnsernthalben, wie andere vnserere vorige probste gedhann, hören werden, flitige Register, wo jn vnserm Haderschleuischem ampt gescheen, ferdigen, alles wes vor von lehennen oder andern schulden, so den kercken tho-stendig vorrucket gewesenn, wedderumme vpsucken vnd thohope samlen, tho Register bringen vnd vns des, wes de kercken also jerlich vptoboren hebben, ein abschrieft mede delen vnd wedderumme dauon Reckenschop dohen scholen, oft¹⁾ sie dy warumme tho der behuff by den pristern, kerckschwaren oder den vnderthanen sunst vthorichten fordern wurden, du wollest enen meth den besten vnsernthalben forderlichen vnd bohulplich sin, dath sie solkes souele enen muglichen vnsern vperlegten bouelich nach vthrichten vnd endigen mogen. Daran geschicht vns tzu sunderlichen gefallenn jn gnaden henwedder thobedenckenn. Datum etc.

Hertugens Kopibog.

15.

1555, 5te December. Hertug Hans's Skrivelse til M. Johan Vorstius om Ansættelsen af dueilige Personer i Præsteembederne.

An Magister Johann Forsten Probst vnd Kircherrenn tzu Haderschlebenn, wird vormanet, feine geschickte leute tzu pfarherren vff dem land antzunehmen. Actum Copenhagen den 5ten Decembris Ao. lv.

Wirdiger lieber getrewer: Wir wollen euch gnediger meynunge nicht vorhalten, das wir von einem jungen gesellen in vnserm ampte Haderschleben geboren, so jtzund alhie jn Vniuersitet, bericht wordenn, wie das der gewesene kirchherr zu Maustorp jn dem herren vorschieden, derwegen er gepeten, wir jme solche pfarrkirche widerumb zuuorwalten vndergeben vnd gnedig gonnen wolten. Woruff wir jne an den herren Bischoff vnd gelerte dieser Vniuersitet zu Copenhagen vorwiesen, do er sich solte examiniren vnd verhören vnd seiner

¹⁾ 3: dersom.

profection schrieftlich zeugnus mitteilen lassen, womit er sich als danne neben vnser gnedigen furderunge an euch zu-begeben vnd in befindunge seiner geschickeligkeit zu solcher vorledigten Pfarre gestattet werden solte. Als wir aber zu-uormercken, so ist er der geschicklichkeit noch zur zeit nicht befunden, das er zu solchem hohenn ampte zugelassen, sundern zu fernern Studien vnd vleiße vormanet worden. Welchs alles wir darumb vormelden, dieweill sich solches vngezweiuelt zu mehrmaln begibt, vff das mit souiell grossern ernst vnd vleiße (wie wir ohne vnser gnedig eryltern von euch zugeschehen erachten wollenn) solcher kirchen diener, ehe vnd zuuor die angenommen, war genommen vnd jhr lehre, zucht vnd wandell erforschet vnd verhoret werde, dan sich leider jn diesen itzigen letzten gezeitenn, wie euch woll bewust, allerley gefährliche Secten vnnd Schwermergeister ereugen vnd sehen lassen, derwegen ein vleysigs vffsehen hoch vnd woll vonnoten. Gesinnen vnd begeren derwegen gantz gnedig, jhr wollet nicht alleine ditzmall jn Maustorp, sundern auch zu jden vorfellen, solche Seelsorger vnd Predicanten verordnen, die Alters, Verstands vnd geschicklichkeit halb der cristlichen gemeine also mugen vor sein, damit das reine allein seligmachende wort Gottes treulich vnd vngefelscht getrieben, gelert vnd gepredigt vnd die Sacramenta der einsetzung nach mugen vorreicht vnd administrirt vnd souiell sunst die kirchenn gebreuche vnd Ceremonia betreffen der verfasten allgemeinen Ordinantzien gleichförmig vnd gemess gehalten werdenn, damit durch eines jdern guttduncken vnd newe vorordnungen nicht weiter vnrichtigkeit jn denen kirchenn eingefüret.

Vnnd hat bisher mit annemunge newer kirchen diener diesen gebrauch gehabt, das vor erst den Caspelleuten die Vocation zustendig, das Examen, ob er dazu tuglich, euch also dem probste, von dem er alsdanne jn befindunge ad ordinationem gegen Schleswig zu uorweisen, vnnd letztlich die Confirmatio vnd bestettigung vns also der obrigkeit zubehörich; den jhr euch auch gemess zu erzeigen vnd wollen euch also solche vorwaltunge zu eurem getrewen vleiße gnedig lassen beuolen sein. Werdet demselben also nachsetzen wie wir gnediger vngezweiuelter zuorsicht auch bisher anders nicht

vormerckt. Vnd wolten auch ditz gnedig nicht verhalten. Seint euch mit gnad vnnnd allem guten gewogen. Datum etc.
Hertugens Kopibog.

16.

1556, 8de April. Hertug Hans's Befaling sigtende til at sikre Kirkerne paa Nordstrand nogle resterende Indkomster.

Vorschrift an Margaretha seligen Wonnicke Knutzen nachgelassenen witwe sampt jren beiden sons Knuth vnd Hans Wunnicksen mit allen jren miterben, de alten Restantien der Kirchen, so etzliche Jar nach gestanden vnd nicht bezalt worden sein, bolangenn. Actum Haderschleben den 8 Aprilis Ao. etc. 56.

Lieben besunder vnd getrewen. Wir werden von vnsern vorordneten Brobst des Landes Northstrand dem Erwürdigen vnd gelarten Magister Georgio Boetio vnd dem Erbarn vnd Erneuesten Heinrick Haken vnserm staller bericht, das welche alte Restancien etzlicher Kirchen daselbst vonn vnd euch beykomende jn den kirchenbuchernn vorhanden, welche bishero den Kirchen vnenthrichtet stehen. Dieweill wir danne keines wegcs der kirchen abbruch dulden oder leiden können noch wollenn vnd solche schult in der kirchen buch euch bey kommende befunden; demnach ist vnser endliche meynunge vnd ernsten beuell, das jhr erben solche der kirchen schult, gelt oder lanthüre, was das sein moge, bey vormeydung vnser hochsten straff zwuschen hir vnd negst kommender kirchenrechenschafft dieses Jares voll vnd all bezalen vnd entrichten sollen, vff das die kirche das jre bekommen muge vnd dar nicht lenger muge mit vffgehalten werden. Daran geschicht vnser zuuorlessige meinunge, vnd werdet euch der gebur zuerzeigen wissen. Dattum etc.

Hertugens Kopibog.

17.

1556, 12te Juli. Hertug Hans befaler M. Jørgen Bote at drage med ham til Nordstrand.

Schreiben an Magister Georgj, das er alhie tzu Tundern anlangen vnd folgens andern tag mit vns nachedem Strande zihen soll. Actum lutken Tundern den 12 Julij Ao. etc. 56.

Wirdiger lieber getrewer. Nachdem wir mit göttlicher vorleihung geneigt vnd willens, vns vff zukunfftigen mitwochen von hir abe nach vnserm lande Northstranth zubegeben vnd zureysen willens, Du wollest disen zukunfftigen dinstag alhie zu Tundern bey vns anlangen, das du also, weill wir deiner jm Strande benötigt, folgendenn Mitwochenn mit vns nach dem Strande bogeben vnd dich vorfugen muchtest, Du wollest dich auch von vnserm voigt zu Hadersleben wagen anhero zubringen geben vnd vorschaffen lassen. Das wir dich darnach zurichten gnediger meinunge nicht haben wissen zuorhalten. Vnd seint dir gnedigen willen vnd alles guten zubeweisen geneigt. Datum etc.

Hertugens Kopibog.

18.

1556, 21de Juli. Hertug Hans forordner under sit Ophold i Morsum paa Nordstrand, at det lille Kapel paa Pelworm, der en Tid havde staaet ubenyttet, men laa bekvemt for en Del af Beboerne, maa indrettes til Gudstjeneste og doteres fra den store Kirke.

Noodt, Beiträge. I, 86—7.

19.

1556, 22de Jnli. Hertug Hans's Kirkeordning for Nordstrand. Lackmann, Einleituug. I, 479—86.

20.

1556, 27de Juli. Hertug Hans's Forordning for Tønder Amt om Tiende, Kirkernes Indkomster og flere kirkelige Sager.

Lackmann, Einleitung. I, 487—90.

21.

1556, 15de December. M. Jørgen Boie skriver til den kgl. Livlæge D. Johan Golt om de Forrædeligheder, han havde.

S. Quod apud pios et bonos maxime pijssimos nostros principes me commendas, facis eximie domine doctor, tua virtute, tuaque pietate dignum, non quod vnquam mea in tuam ex-

cellentiam extulerint merita. Quare magnas excellentiæ tuæ ago gratias, maioresque referam, si quando datur occasio. Quam sit fratrum, vt ex psalmista pie mones, concordia iucunda, et ad ecclesiæ edificationem vtilis, haud ignoro. Nec me latet, in ecclesia docentium discordia piorum animos grauitè offendi, quæ res vehementer me mouet et indies magis magisque sollicitat et ad concordie amorem hortatur. Sunt tamen, qui neque amicitie colende, neque concordie seruande leges didicerunt (nosti quid velim), etiamsi se eius rei magistros profitentur. Si hoc aliquid secum adfert importunitatis, ego ignoro. Quantum in me est, ob conseruanda in ecclesia concordie vincula multa feram, ea etiam qua decet (volente deo) patientia. Veniet magnus dies domini, qui omnia etiam coram mundo abscondita reuelabit, tum deus si non prius inter me et eos iudicabit, siqui sunt, qui bonorum virorum animos à me abalienare student. M. Henrico¹⁾ vnice probari cupio. Velim igitur eum meis verbis quam amicissime salutes. Similiter D. Doctorem Petrum Palladium, D. Doctorem Johannem Machabeum et M. Johannem Monasteriensem. Quod reliquum est me quæso pijssimis principibus commendare pergas, ego vicissim te deo commendatum volo. Has literas tibi lectas, vulcano tradas. Valeas. Raptim ex Hatersleuia 15 Decembris Anno 1556.

T. Excell. d. d.

Georgius Boetius.

Doctrina et pietate insigni viro d. doctori Johanni Chryσιο serenissimæ R. Maiestatis medico peritissimo, domino suo omnibus modis obseruando.

Ovenstaaende Brev er indlagt i følgende:

S. Literas his inclusas dilectissime frater d. doctori Johanni Golt medico tradere digneris, si est apud vos, si minus lectas vel vulcano committas, vel in quemuis alium vsum conferas, siquidem nihil secreti continent, nisi quod agam gratias eo, quod me vbique pie commendauerit. Quod reliquum est, rogo solito more pijssimo nostro principj me habeas commendatum. Ego te vicissim deo commendabo semper. Salutabis

¹⁾ Den kgl. Hofprædikant M. Henrik v. Bruchhofen (Buscoducensis).

nomine meo fratrem tuum Jacobum. Similiter optimos viros si datur occasio D. D. Petrum Palladium, D. D. Machabeum et M. Jo. Monasteriensem. In Christo valeas amen. Ex Hadersleuia 15 Decembris.

Tuus Georg: Boetius.

Udskrift: Dem achtbaren vnde vornemen Jurgen Beyer M. g. F. vnde Herenn¹⁾ Secretario, mynem fruntlichenn leuen Suagher denstlichen.

Orig. i Gem. Arch. XXXIX. 29 d.

22.

1560, 6te September. Hertug Hans's Vidnesbyrd for M. Johan Vorstius ved hans Afgang fra Hertugens Tjeneste.

Pasbort Magister Johannes Forstius mitgetheilt. Actum Haderschleben den 6ten Septbr. Ao. etc. 60.

Wir Johans etc. Bokenuen vor vnns vnd sunst Jdermennighen, so diesenn vnnsern brieff sehenn oder hörenn lesenn, Das vns der wirdige vnser lieber getreuer Magister Johannes Forstius etzliche Jar hero jnn vnser Stadt Haderschlebenn vor einen Pastor vnd Probest treulichenn vnd woll gedineth, Auch sich die Zeit hero, weill er inn vnserm dinst gewesen, mit seiner lehr vnd leben Christlichen vnd dermassen erhalten, das wir jme nicht wissen zuboschuldigen. Vnd weill er dan dessen vnser gezeugnus bey vns vnderthenigen furdern vnd pitten lassen, haben wir jme dasselbe, in Ansehunge ehr mit vnsern wissen vnd willen abgeschyeden, nicht weigern wollen, sundern jnn gnaden mitteilen lassen. Jnn Vrkunth mit vnserm furstlichem Secrete vorsigelt. Datum etc.

Relator Albrecht Truchses.

Hertugens Kopibog.

23.

1561, 25de Februar. Christoffer Rantzow skriver til Hertug Hans om Besættelsen af Præsteembedet i Rendsborg, der var ledigt ved Hr. Johan Meigers Død.

Durchleuchtiger hochgeborner Furst, gnediger Herr, nach erbedunge myner schuldigen bereithwilligenn denste kan j. f. g.

¹⁾ Hertug Hans har vistnok paa den Tid været i Kjøbenhavn.

jck jn vntherthenigkeitt vnangetagett nichtt laten, datt der ehrwürdige herr. Johan Meyer, pastor tho Rendesborch, jn kurtz verschener tydtt christlick vnd salichlich nach dem willen des almechtigen Gottes vth dissem leuen verschedenn vnnd gestoruen is. Gott der Almechtige wolle vns andernn ock tho siner tydt ein seliges stundelein durch sinen geloueden soen vnserm herrn Jhesum Christum gnediglich geuen vnnd verleihenn, wolle vns ock einen gelertten geschicktenn predicanten vnd pastorn an sine stede wedderumb gonnen vnd verfaegen, amen. Vnd als jck den erachte vnd vermercke, datt burgemeister vnnd rathman tho Rensborch j. f. g. vmb einen pastorn jhn vntherthenigkeitt besökenn werden, vnd als jck versta, so sindt se tho einem genegett mitt namen magister Petrus Sickius, ein Rensborger kindt geboren, welcker tho Wittemberch magister promouirtt, darsuluest gelesen vnd sick jtziger tydt by der schule tho Kuningsberch jn Preusenn vor einen leermeister jn theologia erholden scholle. Nu kenne jck densuluen besonders gantz nichtt, hebbe wol von ehm gehörett, datt he ethliche mall gepredigett. Dewile ouerst de pastorj alhir vhuuste¹⁾ mitten jhm lande vnd nicht ouel sundern vp der heerstraten sehr wohl gelegenn, vnd dennoch jtziger tydt jhm gantzen lande keiner edder gar weinich vhornemer gelartten theologenn verhandenn, de jhn anfallender noth vff ein gemein colloquium kondenn geschicket edder sonsten mochtten gebruckett werden, dewile dan j. f. g. nu de beqweme stede verhanden, so woltt vor myn einfalth j. f. g. jck hirmitt getreulichen vnd mitt flite raden, datt j. f. g. Gott dem almechtigen tho loff vnd ehren, der christlichen kercken vnd dem gantzen lande tho nutte, einen vhornemen hochgeachtten gelartten theologen ethwa vth den vniuersiteten Wyttenberch edder Ghena verschreuen vnd alher wedderumb vor einen pastorn vnd prawest auer j. f. g. furstenthumbe jusetteden, vnd jft schon de boringe der pastorj demsuluen tho vnderholdunge tho geringe fallen wuerde, so konden j. f. g. ehm de besoldunge ethwess verbetern vth denn clostern, vnd wehr vehel beter angelegtt, also datt jdt ohne datt de kappen

¹⁾ o: gandske.

vnd platten verbringen. Ick hebbe ehimals einen gekentt vnd thom Kyle predigenn hören, mit namen herr Tylemanus Krage, de wass tho Vlsen gebaren, is ock prediger tho Hildensenn gewesen, dar dan twierlej Lehr verhanden gewesen vnde noch, vnd achte, dat he nu tho Ghena sin werde, vnd gefele my vnd mennigen domals sin predigen nicht ouel; jck hebbe ock ethliche böke gesehen, de he gemakett hefftt, de my ock nicht ouel gefallen hebben. Jfftt nu j. f. g. gnedigen bedacht na dussen edder sunsten vmb einen vth den vniuersiteten der orde to forderen edder thouorschriuede, darjnnen konde edder wuerde de churfurst tho Sachssenn j. f. g. mynes erachtens vff dersuluen forderunge gantz gerne wilfaringe leistenn. Den Petrum Sickium ouerst, welcken j. f. g. de Rensborger vorstellen werdenn, den ken jck, wo gemeldet, nicht, vnd schal ein junger man sin, jfftt ouerst an ehm wess besonders tho donde sy, des konden sick j. f. g. wol erkundenn, ock must he sick ersten hören laten vff fernern beschedtt. Vnd is hirmitt nicht tho hasten, dan hir is noch Gott loff ein guder kapplan, de kan den denst woll j jhar edder lenger verwaltten, vnd wan men jho by den einfaldigen bliuen wolte, so wehr he gudt genoch vor einen pastorn, jfftt ouerst j. f. g. von den gelertten einen alhir jhm lande dartho hebben vnd gebuken woldenn, so weth j. f. g. jch keinen voer tho stellenn also des seligen herrn Johan Meyers soen, meister Albertus Meyer, jtziger tydt pastor jhm Risingmohr. Sunsten sindt wol vehel, dem sprickworde na, de lange meste¹⁾ dregen, sind auerst nicht alle gude köeke, vnd werden j. f. g. jn deme de gelegenheitt notturfftig erwegen vnd gnedigen bedencken, welcks j. f. g. (de jck hirmitt dem almechtigen Gade jn sinen gewaltigen beschutz vnd scherm lange gesunt, wolregirende vnd ewich salich tho entholdende do beuelen) jck jn vntherthenigkeitt nicht hebbe verholdenn schollen, vnnd bin j. f. g. jn aller vntherthenigkeitt hochstes vermogens jdertidt tho denen schuldig vnd gantz willich. Datum Rensborch den 26 Februarij anno etc. lxj.

J. F. G. vnthertheniger vnnd bereithwilliger

Christoffer Rantzaw.

¹⁾ o: Knive.

Udskrift: Dem durchleuchtigenn hochgebornenn fursten vnd herrnn, hern Johansen, eruen tho Norwegenn harttogen tho Schleswigk Holstein Stormarn vnd der Dythmerschen graffen tho Oldenborch vnd Delmenhorst, mynem gnedigenn landesfursten vnnnd herrn gantz vntherthenigenn.

Paategning fra Hertugens Kansell: Christuff Ranzouwen schreiben den verstorbenen pastorn zu Rendesburgk belangen.
Orig. i Gemeinsch Archiv. XXXIX. 22.

24.

1563, 7de Maj. Hertug Hans stadfæster Anvendelsen af et hellig Korsets Vicarie til Underholdning for Præsten i Ilegruft paa Nordstrand.

Confirmation der wicarey des heiligen Creutzes genant, also zu der Kirchen Jlegrofft behöriq gewesen etc. Actum Morsum den 7 Majj Anno etc. lxijj.

Wir Johannis etc. Bekennen hirmit offentlig vnd thun kunt vor vns vnsern erben vnd nachkommen. Nachdem ein Vicarei, des heiligen Creutzes lehen genant, jhe vnd allewege von altershero zu vnser Kirchen Jlegrofft behöriq gewesen, deren einkommen zu vnderhalt des Pastorn darselbst gebraucht. Welche numher wiederumb durch todlichen abgang desselben vorledigt, vnd vns also der furstlichen Obrigkeit, der das jus Patronatus ohne mittel zustendig, heimbegefallen, Worumb vns danne das gantze Caspell in vnderthenigkeit ersucht vnd gepeten, Solch lehen nicht in andere wege zuuorwendenn, Sundern bei jhrer kirchen noch also vor verbleiben zulassenn, jhren Pastor dauon haben zuunderhaltenn. Diweill wir danne jhre suchunge nicht vnpillig zuuermegken gehabt, vnd wir auch ohne das nicht geneigt, die Kirchen an jhren einkommen zuuorkurtzen, sundern vielmehr zuuorbessern — worzu wir vnns danne schuldig erkennen, also haben wir vnns bewegen lassenn, jhnen — — Confirmation mit zutheilen, — — also das nun hinfurder zu ewigen zeiten solche Vicarei bei der kirchen Jlegrofft zu vnderhalt jhrer Pastorn vnuorruckt vnd vngehindert bleiben — soll. Aber doch so haben wir vnns vnd vnsern erben an bemeltem lehne

die herligkeit, broke vnd vheste, wenn sich die felle begeben,
— vorbehaltenn etc.

Hertugens Kopibog.

25.

1563, 7de Maj. Hertug Hans stadfæster Anvendelsen af fire Vicarier
til Underholdning af Kirketjenerne i Ham paa Nordstrand.

Confirmation der vier vicarien zu der Kirchen Ham
behörig etc. Actum Morsum den 7 Majj Anno etc. lxiij.

Wir Johannis etc. Thun hirmit offentlich kunt vnd bekennen
vor vns, vnser Erbenn, nachkommen vnd jdermenniglich, also
vnser liebe getreuwe vnderthanen, die gantze gemeinheit vnser
Caspels Ham, in vnderthenigkeit berichten vnd vorbringen
lassenn, das von altershero jhe vnd allewege zu der Kirchen
Ham vir vicarien oder geistliche lehen belegen vnd gehörig
gewesen, woruon jhre Kirchendiener also Pastor, Caplan vnd
Küster vnderschiedlicher weise jhrenn vnderhalt gehabt, also
das der Pastor die einkommen vnser liebenn frauwenn Lehenn,
der Cappelan von beiden Sanct Catharinen vnd des heiligen
Creutzes Lehenn, der Kuster aber von Sanct Annen lehen
genossen vnd gebraucht. Aus welchen obgenanten Vicarien
vns aber das eine, nemblich vnser lieben Frawen Lehen, das
jus patronat zustendig. Vnd weiln sich danne der vhall
zugetragen, das solch beneficium vorledigt vnd zu vnsern
handen gelangt, haben sie vnns in vnderthenigkeit ersucht
vnd gebettenn ihre kirche Ham nicht alleine mit obgemeltem
vnser lieben frauwen, sondern auch den andern dreien Lehenn
zu ewigem gebrauche zu begnaden, — mit dem fernern
anhang, do solche vier vicarien bei jhrer kirchenn
nicht gelassen, das sie jhre Kirchendiener schwerlich
zuunderhaltenn. Also wir nun anfänglich bewogen, das
solche Lehen aus guter andacht vnd wollmeinung zu
christlichem gebrauch gestiftet vnd vorordent, vnd zu keiner
bessern gelegenheit mugen angewendet werden, Demnach
haben wir vnns ergebenn, sie jhrer angelegten bitt in gnaden
zu gewehren — ob wir vnns woll darinne die gepurend
Lehnwar, in gleichem broke vnd alle herligkeit sampt der

veste, wan sich die velle begebenn vnd zutragen, zuuoraus frei bedingett vnd vorbehaltenn, so sollen gleichwill die jarlichen einkommen vnd borungenn ob vormelter vir lehne zu stettenn vnd ewigem gebrauche vnd vnderhalte jtziger vnd kunfftiger Pastorn, Capplan vnd Custer — bei der kirchen zu Ham — bleiben. — Vnd dieweill aber das eine, nemblich S. Catharinen, Lehen von der beidenn gebrudernn Hanns vnd Inguer Harresen vorfaren gestiftet, die sich nicht alleine die lehnwar vorbehalten, sundern des auch furstliche begnadunge vnd Confirmation daruff erlangt, so haben wir jn gnaden vorgunstigt, das sie sich auch hinfurder solcher herlicheit zugebrauchen, aber in alle wege bei deme, das die jarlichen einkommen — bemelts Lehenns zu jtzig vorordentenn vnderhalte — sollen vorreicht — werden. — — —

Hertugens Kopibog.

26.

1563, 7de Maj. Hertug Hans bestemmer, at Indtægten af et Kalendelag skulde anvendes til Underholdning af tre Skoler paa Nordstrand.

Confirmation vnd begnadungsbrieff vf des Kalandts jarliche einkommen, das dieselbenn zu den dreien schulen im Strandt sollen partirt vnd gedeilet werdenn. Actum Morsum den 7 Majj Anno etc. lxij.

Wir Johans etc. Thun hirmit offentlich kunt vnd bekennen vor vnns, vnser Erben vnd nachkommen, nachdem wir vorruckter Jahre zu des gantzen landes vnd sonderlich der Jugendt besten, damit dieselb in guter Zucht vnd lehre vnnderwiesenn, drei schulen in vnserm lande Nordtstrandt vnderschiedtlicher gelegenner orthe anzurichtenn vorordennt, deme auch also nachgesetzt wordenn, vnd aber durch die vir vorstender des Calandts, nemblich her Peter Boissenn, her Friderich Martensen, Friderich Backsen vnd Laurentz Hansenn, bei vns clage erregt vnd vorbracht, das das Land gar keine gewisse einkommen hette, woruon die Schulmeister zu vnderhaltean, ohne das ein euig Lehen, das Kalandt lehen genant, vorhandenn, dessen einkommen vast durch das gantze landt gesamblet vnd zu der Schulen zu Morsum, alse ehimals

zu Gaikebull, gelegenn gewesen, jnn etzliche jar hero gebraucht worden. Derwegen sie vnns in vnderthenigkeit angefallen vnd gepeten, jn gnaden zuuorstadtenn vnd zuzulassen, das sie solche des Kalandts jerliche einkommen in drei gleiche teill partenn, vnd zu jder schule ein dritteil legen muchten, sunsten kunten dieselben vnuormugenheit halb nicht bei macht bleiben. Dieweiln wir danne solch vorhaben vnd suchunge zu gnedigem gefallen vnd nicht vnphillich vormergk, vnd wir in gnaden geneigt, sie in solchem Christlichen furnhemem zu sterckenn vnd befurdern, Also habenn wir nicht alleine vnsern gnedigen Consent vnd willen darzu gegeben, Sundern desauch vnser Confirmation vnd begnadungs brieff hiruff mitgeteilt, Thun dasselb hir mit vnd in Craft dieses, dergestalt vnd also, das die vorordenten vorstender vnd einnehmer bemeltes Kalandts die Einkhomen jerlichenn mit vleise ohne alle vorseumnus furdern vnd vffnehmen, vnd dieselben vnter die drei Schulen gleichmessiger weise treulich vorteilen vnd sunst die Schulen in gutem vffsehen halten sollenn, damit die Jugend vleisig vnd woll vnderricht vnd gelehret werde, vnd soll solche verordennunge vnd austeilunge hinfurder zu allen zeitenn dermassen gehalten vnd keins weges vorruckt noch vorendert werdenn. Gebiethen vnd beuhelen derwegenn allen vnsern Stallern vnd Probstenn, so nun seind oder kunfftig geordent vnd gesetzt werden muchten, auch sonsten allen vnsern vnderthanen vnser landes Nordstrand jns gemein, hirmit ernstlich, jhr wollet vber solcher vnser vorordennunge derselben also volge zugescheen treulich haltenn, sie darbei schutzenn vnd handthaben helffenn. Daran geschicht vnser zuuorlessige meinunge. Vrkontlich etc.

Hertugens Koplbog.

27.

1566, 1ste Januar. Hertug Hans giver en af M. Jørgen Boies Søner Løfte paa i sin Tid at faa Vilstrup Præstekald efter Faderen. Vorschreibung Magistri Georgii Boetii Sohns vff die kirche zu Wilstrup. Actum Hansburg dinstags am Newenn Jars tage anno etc. 66.

Wir Johans etc. Thun hirmit kunth vnd bekennen, nachdem

vns der wirdige vnser Probst vnd Hofprediger Magister George Boye jnn vnderthenigkeit zuerkennen gegeben, wie das er seine Söhne bisher zur Schulenn gehalten, vnnnd ferners bedacht wehre, seine Armut vff sie zuwenden, damit sie etwas studirenn, vnnnd diesem lande zum besten sein muchten. Vnnnd weilm danne sein Vatter vor der Zeitt, ehe das reine göttliche wort wiederumb an den tag gebracht, ein kircherr zu Wilstorp gewesen, vnnnd er auch her nacher jn seiner Jugendt von der Kho. W. zu Dennemargk etc. damit vff sein lebens zeit begnadet vnnnd belehnt worden vnd also nicht vngerne wissen vnd sehen wolt, so fern der Allmechtige einen seiner Söhne mit der Zeit seine gnade verleihen, das er vleis anwenden vnd jn seinem Studio proficiren vnd zunhemen wurde, der kirchen nutzlich vnd vortreglich zu sein, das gedachter solcher sein Sohn vff seinen vhall gemelte kirche wiederumb zu seinen handen zuerlangen, derselben vnd seinem Vatterlande gleich seinem Vatter vnd grosvatter dienen vnd daruff vorsichert werden mucht. Derwegen er vns jn vnderthenigkeit ersucht vnd gebeten, wir darzu nicht alleine vnsern gnedigen Consent, sondern auch vnser be- gnadungs verschreibung, belehnunge vnd Confirmation dar- über zuuorleihen vnd mitzuteilen geruhen wolten, Also haben wir solcher seiner bitt aus gnaden, wormit wir jhme gewogen, vnd danne von wegen seiner getreuwen dinste, so er vns erstlich jn rümblicher vleisiger bestellunge vnd vorwaltung vnsrer Probsteyen vnd kirchen guttwillig erzeigt, vnnnd sich jegen vns vnd sein vatterlandt damit wol vordint gemacht hatt, vnd danne das er sich jn seinem Predigambt jn vnserm houe vor vnsern Seelsorger jn reiner gesunder lehre vnd leben christlich vnd wol verhalten, auch bey seinen Caspelleu- ten nicht wenig dancks verdient, woruor wir jhme vnd den seinen hinwider mit gnaden danckbar zu sein vns schuldig eracht, gnedig stadt gegeben, vnd demnach bewilligt vnnnd zugelassen, wan einer von seinen Söhnen zu seinen Jharen gereichen, vnd der geschicklicheit vormerget vnd befunden wurde, zum geistlichen Amte vnd stande dinlich zu sein, das er alsdan nach des vattern tödtlichen abgang vor andern vnd frombden den ersten Zutritt zu gemelter kirchen haben, vnd jr rechter Pastor vff Zeit seines lebens werden, sein vnnnd

bleiben soll, von vns, den vnsern vnd sonst menniglich vnange-
 fochten vnnnd vngehindert. Were es auch sache, das der
 Vater abgehen wurde, ehr der Sohn sein vullenkomen alter
 erreicht, vnd das es vmb ein jar, fünff oder sechs zu thun,
 so soll jme zugelassen sein, so lange an seiner stadt einen
 Caplan, der von dem Probste gnug gelert, geschickt vnnnd
 tuglich eracht, zuuordenen, bis das er der kirchen selbs kan
 für sein vnd sein ambt der gebür vorwalten. Gunnen,
 verleihen vnd verschreiben gedachtenn seiner Söhne einem
 solche kirche oben erwenter massen vff Zeit seines lebens
 hirit vnd jn crafft dises, bey deme vnd also, dass er sich jn
 solchem ampte aller Christlichen gebür vorhalten, der gemeine
 Gottes wort lauter vnd rein Götlicher heiliger apostolischer
 schrift vnd der Augsburgischen Confession gemes furtragen,
 die Sacrament, wie die von Got selbs eingesetzt, jn jhrem
 rechten gebrauche seinen Caspelleuten vorreichen vnd austeilten,
 sich der Ordinantzie dieser Fürstenthumb vorhalten vnd
 alle dasjenige thun soll, was einem getreuen Seelsorger von
 Ambts wegen eigent vnd gebürt. Darien soll jhme auch
 alle das jenige geuolgt, vorreicht vnd gegeben werden, was
 jhme mit rechte eigent vnd gebürt, jn massen sein Vater
 vnd vorfaren vor jhme gehabt vnd bekommen, getreulich vnd
 vngeuerlich. Des zu Vrkundt etc.

Hertugens Kopibog.

28.

1566, 29de November. Hertug Hans forlener M. Jørgen Boie med Vi-
 cariet Hr. Sebes Len i Fjelstrup.

Verleihung Magister Jeorgen Boyen, Hoffpredigers, vff
 die Vicarien, her Sebens Lehen genant. Actum Lugum
 Closter den 29 Nouember Anno etc. 66.

Wir Johans etc. Thun hirit kundt vnd bekennen, Das wir
 dem wirdigen vnserm Probst vnd lieben getrewen Ern Ma-
 gister Georgio Boetio aus gnaden, womit wir jme gewogen,
 vnd danne von wegen seiner langwierigen getrewen dienste,
 so ehr vns jn seinem Ampt viel Jar hero guttwillig erzeigt
 vnd bewiesen, gegunt vnd vorliehen haben eine Vicarey, herr
 Sebens Lehen genant, zu Velstorp Kirche gehörig. Thun

dasselb hirmit vnd jn Krafft dieses, dergestalt vnd also, das ehr solch Lehen oder Vicarey die zeit seins Lebens all aus, alle desselben jarlichen Renthe, Pflicht, einkhomen vnd Zubehörung, was das alles sein, vnd künfftig weiter befragt werden möge, jnmassen her Sebe dasselb vor Jme gelapt, gantz vnd gar nichts aussbenommen, zu uerbesserung seines gering schetzigen vnderhalts, haben, vffboren, geniessen vnd gebrauchen magk, vor menniglich vnangefochten vnd vngehendert. Vnd gebieten vnd beuelen darumb den Kirchschworn vnd gemeinen Caspelleuten zu Velstorff, sunderlich aber den jenigen, so zu solcher Vicarej was zu geben schuldig, vnd darzu verhaftt seindt, jr wollet gedachten Magister Georgen derselben Vicarej jerliche einkhomen zu rechter gewisser Zeit reichen vnd folgen lassen, vnd jme daran kein beschwer, hinder oder verkürtzung zufügen, bey vermeidunge vnser Straff vnd vngnade. Daran geschicht vnser gefellige zuuerlessige meinunge. Zu Vrkunde mit vnserm fürstlichen anhangenden Secrete becrefftigt. Actum etc.

Hertugens Kopibog.

29.

1567, 17de Januar¹⁾. Hertug Hans's Befaling om Hidførsel af Sten til Grund for den ny Skole i Haderslev.

An M. George Boien, probst zu Hadersleben, das ehr zuorfertigung der neuen schulen allen kirchschworn vnd kirchendienern, zur probstey Hadersleb gehörig, befelen soll, ein jder ein fuder veltsteine vff vnser Lieben Frawen Kirchoff zu Hadersslebe zu füren, betreffend. Actum Lugum Closter den 17 Januarii Ao. etc. 67.

Johans. Wirdiger vnd andechtiger lieber getrewer. Euch ist bewust, welcher gestalt wir vermittelst göttlicher hilff vnd verleihung gnediglich dahin geschlossen, Gott dem almechtigen zu lob vnd vorth pflanzung seins heilsamen vnd allein selig machenden worts, der jugendt vnd nachkhomen zum besten,

¹⁾ Af denne Datering kan sluttes, at det foran S. 98—9 meddelte Brev af 26 Jan. 1567 rettelig bør dateres d. 16 Januar.

eine gute. wolgeordente knaben schule jn vnser stadt Hadersleben anzurichten vnd zu fundirn, darzu wir menniglich vnser vnderthanen, damit solch christlich wergk seinen vorthgang gewinne, woll gesindt gnediglich erachten. Demnach an dich vnser gnedigs gesinnen vnd begern, jr allen kirch schworen vnd kirchendienern vnser probstey Hadersleben, niemants aussbescheiden, an vnser stadt gnediglich vnd ernstlich aufferlegen vnd beuelen wollet, das ein jder vor sich zwisschen ditz vnd dato ein fuder feldt steine der grösse, das zwene eine gute fhur machen, vff vnser Lieben Frawen Kirchoff jn gemelter vnser stadt Haderssleben, an ortt, da man sie anweisen wirdt, mit seinen pferden vnd wagen furhen vnd vnseumblich brengen muge, damit solch wergk dester eher seinen anfangk erreiche. Daran verbrengt jhr vnser gefellige meinunge vnd seindt solchs jn gnaden hinwiderumb zuerkennen geneigt. Datum etc.

Hertugens Kopibog.

30.

1567, 3die Avgust, skriver Enkedronning Dorothea til Kong Frederik II bl. a. „E. L. weist, das hertzog Adolff zu Holstein strax in anfang seiner regierung all derselben kirchen, so vom bischoff zu Ripen regiert worden, zu sich gezogen, dergleichen thut, wie vns vorkhünt, hertzog Hans mit Femern auch¹⁾“.

Aarsberetn. fra Geh.-Ark. III 28.

31.

1567. Optegnelse fra Bophever paa Nordstrand.

Bophever. Anno Christi redemptoris 1567 hæc volumina D. Martini Lutheri omnia (quorum sunt tomi seorsim compacti Germanici octo Latini quatuor) empta sunt, impensas fisco templi conferente, M. Georgio Boetio præposito consentiente,

¹⁾ Et mærkeligt Vidnesbyrd, om at Præster paa Femern endnu 1627 mindedes, at Fyns Biskop havde haft gejstlig Højhed over Øen, findes i Biskop Hans Michelsens Dagbog (Saml. til Fyns Hist. og Topogr. V. 415).

svadente et procurante emtionem Oveno Laurentio Flensburgense, ut de successoribus suis omnibus bene mereretur eorumque studiis compendio consuleret, non aliam ab iis pro officio gratiam repositens, quam ut sedulo his libris situm detergant et incorruptos illos successoribus quisque suis bona fide tradat, dictæ nostræ Sleswicensis diæcesis testibus ad hoc habitis specialiter atque rogatis.

Westphalens hdskr. Saml. i Geh.-Ark.

32.

1569, 26de August, forunder Hertug Hans „Sara, seligen Magister George Boyen, vnsers gewesenen Probsts vnd Hoffpredigers nachgelassen Witwen vnd jren Kindern, zu gnediger danckbarkeit vor erzeigte getreuwe vnderthenige dinste Ires seligen Mannes, den Kirchen Zehendt zu Velstorp kirche belegen, der sich vff Einn last korns jerlichen belauffen thut“, paa 8 Aar, at regne fra 1570 af; hvilken Tiende hendes afdøde Mand før havde haft.

Hertugens Kopibog.

33.

1570, 3die Februar. Hertug Hans stadfæster Hr. Volqvard Jensen som Præst (og Provst) i Rendsborg. (Jvfr. Pontopp. Ann. III, 436.)

Confirmation vnd bestetigung her Volkert Jonas vor einen Pastorn zu Rendsburg. Actum Hanspurg den 3 Februarij anno 70.

Wir Johans etc. thun hirmit offentlig kunth. Nachdem vns die ersamen, vnser liben getreuwen burgemeister vnd rath vnser stadt Rendsburg durch jren abgesandten Hans von Telgten jn vnderthenigkeit berichten lassen, wie das sie her Volkert Jonas vor jren rechten vnd waren pastorn vnd seelsorgern ordentlicher weise beruffen, woruff er jhnen auch eigentliche vertrustunge vnd zusage gethan, sich vff negste ostern bey jnen einzustellen, vnd vns derwegen jn vnderthenigkeit ersucht vnd gebetten, weiln vns also der landesfürstlichen obrigkeit die collation an bemelten pastorat zustendig, wir gnediglich geruhen wolten, solche ergangene

vocation vff ermelten her Volkarten zu confirmiren vnd collacionem darauff mitzuthailen; also haben wir solch jhr vnderthenig suchung, die wir vor christlich vnd billig eracht vnd angesehen, beuorab weill sich gedachter her Volkert er bieten thut, sich vormittelst gottlicher gnediger vorleihunge zu solchem ambte vnd beruff aller christlichen gebur zuuorhalten vnd erzeigen, gnediglich stadt gegeben. Consentiren vnd bestetigen demnach solches alles vnd geben jme hiruff vnser geburendt furstliche collation jn craft dises. Vrkontlich etc.

Hertugens Kopibog.

Sammstedts findes Hertugens: Begnadung Ern Volquart Jonas probst und pastor vnser Stadt Rendsburgk wegen seines erkaufften Hauses zwischen Claus Knudt vnd dem Organisten hinter dem kirchhoue belegen.

Datum Rendsburg d. 9 Octobris anno (15)71.

34.

1571, 17de Februar. Borgmestre og Raad i Rostok til Hertug Hans om Forhandling med M. Dionysius Marquardus om at overtage Posten som Hofpræst og Provst i Haderslev.

Durchlauchtiger hochgeborner furst, E. F. G. seint vnser bereitwillige vnd gehorsam dienste jeder zeit jn vnderthenigkeit zuuorn. Gnediger furst vnd herr. E. F. G. mugen wir jn vnderthenigkeit nicht vorhalten, das fur vns erschienen der ehrwirdige vnd hochgelerte Er Lucas Backmeister, der heiligen schriff doctor, vnser geliebter pfarrherr vnd selen sorger, vnd vns freundlich ersucht vnd gebetten, demnach ehr jm vorgangen herbst sich bei vns vmb einen superintenden ten E. F. G. landen vnd vnderthanen zu gutte zum fleis sigisten beworben, vnd alhie einen gelerten man aus dem mittel vnser predicanten, mit namen M. Dionisium Marquardum, dahin beredet vnd vermucht, dem E. F. G. zu vnder thenigen ehrenn wir auch solchs gudtwillig vergunt vnd zugelassen, das ehr sich der ortter begeben, die gelegenheit besichtigen vnnd ferner wegen der condition mit E. F. G. handeln muchte, vnd itzt wider alle verhoffnung vnd zuersicht von demselben die zusage abgeschlagenn: wir ihm seines angewanten fleisses vnd das es sich also jn warheit

thette erhalten, vnsern schein vnd gezeugkniss erkennen vnd mittheilen mughten. Wan wir den sein bitt billich befunden, auch für unsere person nichts liebers gesehen, den das E. F. G. wir hirinne allenthalben gewilfaret hettenn, als haben wir ihm dasselbige so viel weniger versagen mügen. Vnd bitten derwegen jn vnderthenigkeit, es wollen E. F. G. (sintemal die nicht haltung bei vns oder dem Ern Doctor nicht gestanden) solchs jn vngnaden wider vns nicht gedencen. Wo wir sonst E. F. G. angenehme dienste erzeigen können, wollen wir jeder zeitt jn vnderthenigkeit gudtwillig erspürt vnd befunden werden. Geben vnter vnserm stadt secret den 17 Februarij anno etc. 1571.

E. F. G.

vnderthenige vnd bereitwillige
Burgemeister vnd Rath der stadt Rostock.

Udskrift til Hertug Hans den ældre. Paategning: Productum Hansburg d. 3 Marcij anno 71. Burgermeister vnd rath der stadt Rostock schreiben Mgr. Dionisium Marquardum, so vor einem superintendenten bestellt, betreffend.

Original med Stadens Segl i Gemeensch. Arch. XXXIX, 17.

35.

1571 18de Maj. Hertug Hans kvitterer M. Jørgen Boies Arvinger for rigtigt Regnskab over de Penge, den afdøde Provst havde haft under Hænder.

Quitantz magister Georgen, seligen, nachgelassen witwen vnd erben wegen magister Georgen beuolenen probstey vnd was derselben mehr betreffend. Actum Hanspurg den 18 May anno etc. 71.

Wir Johans etc. thun hirmit offentlig kunt vnd bekhennen, nachdem der erwidrige vnser gewesener probst, seelsorger vnd liber andechtiger magister George Boye seliger aus vnserm geheis vnd beuell zu vfferbawunge einer neuwen schulen alhir zu Hadersleben, jn gleichem zuorbesserung der alten lectur, so nun mehr zu ewigen besitz vnd gebrauch des rectoris perpetuirt vnd verordent, eintausent virhundert sechs vnd funffzig daler acht vnd zwanzig schilling, jn gleichem

noch sechstausent mark, so wir zu jerlicher vnd ewiger vnderhaltung des rectoris vnd seiner collaboratoren verordnet vnd gegeben vnd bey dem rathe zu Flensburg vff renthe vndergebracht seindt, nebenst vnserm borchschreiber aus vnsern kirchen der beiden probsteien Haderschleben vnd Dorningen vnd derselben gehabten vorrat vnderschiedtlich empfangen, woruor sie vns auch geburlichen bescheidt vnd gute rechenschaft vormittelst bestendiger vffrichtiger register vorgebracht, also das wir damit jn gnaden zufrieden gewesen vnd dieselb zu guter gnuge angenommen haben, also quittiren wir derwegen gedachten magister Georgen, seligen, seine nachgelassene hausfraw vnd kinder vnd weme solchs ferner notig, solcher von der kirchen empfangenen vnd wiederumb ausgegebenen vnd berechneten summen vnd sagen diselben hirmit ledig vnd los vor alle derwegen ferner zuspruche vnd nachmanunge. Vnd diweil aber die ausgabe sich umb zwolff daler 27 β vnd 8 S hoher belaufen dan die empfangunge gewesen, so magister George, seliger, von seinen eigenen verlecht vnd verstreckt gehabt, darjegen aber jm studentengelde schuldig gebliben xiiij S , so seindt jm diselben widerumb jn den zwolff dalern 27 β vnd 8 S abgekurtzt vnd die vbermasse von dem kirchengelde seinen erben zugestellt vnd alle ding richtig gemacht vnd vorklaret worden. Vnd also er sich auch jn aller seiner empfohlenen probsteyen jderzeit aller vffrichtigkeit beflissen, vns jerlichen nach abgehörter kirchen rechenschaft geburlichen guten bescheidt neben den registern vorgebracht, der kirchen wolstandt, nutz vnd frommen treulich vnd vleisig gesucht vnd gefurdert vnd sich aller dinge vorhalten hat, wie einem getreuwen probste eigendt vnd geburt, dessen wir jme auch gnedig danck wissen, so haben wir jhme vnd seine erben darauff auch jns gemein quittiren vnd dissen vnsern schriftlichen schein gnedig mitteilen wollen, vnd thun solchs hirmit wissentlich vnd jn kraft dises. Des zu vrkundt haben wir vnser furstlich secrett hirunter hengen lassen.

Hertugens Kopibog.

Udat. Hertug Hans til en unævnt i Rostock (D. Lucas Backmeister) om
M. Henrik Dinggreves Ansættelse i hans Tjeneste.

Johans. Vnsern gnedigen gruss zuuorn. Wirdiger vnd hochgelarter besonder lieber. Was wir vnlangst alhir in vnser hoffhaltung vff Hanssburg vnd sonsten vnter andern mitt euch von wegen Meister Heinrich Dinggrauen, denselben noch ein zeitlang vff vnsre handt bey euch jn vniuersitate vnuorsagt zu behalten, bereden vnd vorabscheiden lassen, jhr vnns auch benebenst gedachtem Magister Heinrich daruff vertröst vnd zugesagt, werdett jhr euch ohne weittleufftig erjnnern guter massen zu berichten wissen. Vnd wan wir danne nu mehr mit vnserm gewesenenen capplan her Baltasarn zu bescheide vnd gnediger verleubnus abgehandelt, vnnd derselbe seiner gelegenheit nach ethwan ein virzehen tage vor Martinj von hir verrücken wird, wordurch wir bewogen vnns in andere wege widerumb vmb zu thun vnd gefast zu machen: Alss haben wir vff oberwehnten abscheidt vnd sonderlich euer der zeit jhme gegebene vnd mehr nach geschriebene gute gezeugnus seiner lehre vnd lebens jhme hirmitt vor vnsern hoffprediger jn dem namen Gottes vociren vnd berufen wollen, vnd gesinnen vnd begeren ganz gnediglich, jhr wollett vnbeschwertt sein, jhme solchen christlichen beruff von vnsernt wegen anzukündigen vnnd mitt jhme daruf zu handeln, das er sich ethwan ein acht oder virzehen tage vor Martinj an here jn vnsre hoffhaltunge begeben, vnd vns vnd vnser Kirchen dienst gewertig sein müge. Was seine besoldung vnd vnderhalt belangen, darumb wollen wir vns jn seiner ankunfft aller gepur gnediglich mit jhme woll zuuorgleichen wissen, das er mitt vns fridlich sein soll. Vnd dieweill auch jimmerdar schuten vff Coldingen von Rostock zu lauffen, so kan er sein zeug souiell fuglicher darhin vorschicken vnd solchs durch euch an den burgermeister Seuerin Schreiber vberschreiben lassen. Vnd ob wir vns nun woll hirinne an ewer gutten befurderung vnd seiner gutwilligen erzeigung vff viel erwenten abschiedt ganz vnd gar keinen zweiuell machen, so begeren wir doch dessen bey zeigern beschribene zuuerlessige

antwortt, wornach wir vns eigentlich zu richten, vnd wolten euch solchs gnediger meinunge nicht verhalten, vnd seind euch zu gnad vnd allem guten geneigt. Datum Hanssburg.

Udateret Konzept i Gem. Arch.

37.

1572, 11te November. Hertug Hans's Bestalling for M. Henrik Dinggreve som Provst i Haderslev og Hofpræst.

Bestellung M. Heinrich Dinggreue vor einen Probst vnn Hoff Predigern. Actum Hanspurg am dage Martini Anno etc. 72.

Wir Johan etc. Bekennen hirmit öffentlichen, das wir den wirdigen vnd wollgelarten Ern Magister Heinrich Dinggreuen vor vnsern Probst vber die Probstei Hadersleben vnd sonderlich Hoffprediger vnd Seelsorgern bestellt vnd angenommen haben. Thun dasselb hirmit vnd jn Crafft dises, dergestalt vnd also, das Er gedachte Probstei, derselben Pastores vnd Kirchen jn vleisigem gutem beuell vnd vffsehen haben, vber die Kirchenordinanzie diser Fürstenthumb getreulich halten, vnd mit Ernste daran sein, vnd befurderung thun soll, damit es jn dem kirchenregimente so woll jn Ceremonien, also reiner, gesunder vnd heilsamer lehre gottlichs wortts recht vnd woll muge zugehen, die Pastores vnd kirchen bey jhren freyheiten vnd gerechtigkeiten, Renten vnd Einkommen muge erhalten, vnd daran nicht verkurtzt werden, vnd sich auch selbst vor seine Person mit lehren, Predigen vnd verreichunge der Sacramenta, nach der wahren einsetzunge vnser herren Jhesu Christi allerchristlichen gebur, der augsburgischen confession gemes, nebenst gutem wandell vnd leben verhalten vnd erzeigen, vnser best wissen vnd befurdern, das widerwertige aber seines vermugens wenden vnd wehren helfen, auch was wir jhme Beichtsweise vertrauen werden, solches bis jn sein grab bey sich vorschwigen behalten soll vnd will. Darentgegen vnd vor solche seine vorsprochene getreuwe dinste wollen wir ihme jerlich vnd jdes jhar besondern, so lange er jn vnserm dinste sein vnd bleiben wirdt, dreyhundert mark lubsch zu seiner besoldunge aus vnser Chammer verreichen lassen, jhme eine freye, beqweme be-

hausunge verschaffen vnd einthun, einen freyen tisch mit einem jungen vff vnser Cantzley halten, vnd vff zwo Personen gewontliche hoffkleidunge geben, vnd noch darzu zwanzig daler zu holtz gelde vnd danne acht ortig^g Roggen vnd acht ortig gersten, welche Er jarlich von vnderschildtlichen kirchen, aldar der beste vorrat an zehendt korn sein wirdt, zu empfangen, welches alles jhme jerlich getreulich volgen vnd daran keine kurtzunge zugefugt werden soll, vngeuerlich. Vrkontlich etc.

Hertugens Kopibog.

38.

Udtog af nogle Andragender til Hertug Hans d. æ., især vedrørende Præster og Kirker i Nordslesvig.

1563, 24. Okt. Rector og Concilium ved Universitetet i Rostock til Hertug Hans: denne havde tilstaaet en Studiosus Wilhelmus Severus Strandanus en aarlig Understøttelse af 24 Daler, som Provsten i Haderslev, Georgius Boetius, nu havde unddraget ham, hvorfor Universitetet herved beder om, at Studenten maatte beholde Stipendiet. Der meddeles ham et godt Vidnesbyrd.

1570, 16. Juni. Arest Pedersen, Præst i Spandet, klager til Hertug Hans over at Moritz Podebusk havde banket ham med en tyk Stok, fordi han havde revset og efter Provstens Anvisning formanet en af Podebusks Bønder. Han beder om Hertugens Beskyttelse.

1571, 26. April. Nicolaus Johannis, Præst i Vonsbæk, klager over et Overfald af Christern Gudemos i Aastrup Sogn paa Vejen fra Haderslev og hjem. Anledningen til Uvenskabet var et Gjærde mellem deres Marker.

1571, 28. April. Christen Gymoes forestiller Hertugen, at han var bleven overfaldet af Præsten Hr. Klavs i Vonsbæk og maatte gribe til Nødværge, hvorved han formodentlig havde saaret Præsten. Han beder om Befrielse af Fængslet, idet han beretter, at han havde tiltalt Præsten, da han mødte denne ridende paa Veien: „Kjære Hr. Klavs, hvorfor tilføjer I os stakkels Folk saa megen Skade med Gjærderne, I skulde jo netop være den Mand, der paa Embedsvegne satte sig imod al Uret og Ubillighed“ osv. Præsten blev vred, t

sit Væрге ud og forsøgte fire Gange at ride Chr. Gymoes over. Hvad denne selv gjorde, omtaler han ikke.

1571, 2. Juli. Supplik fra samme om samme Sag.

1571, 17. Juli. Niels Nielsen, Præst i Sommersted, forsvarer sig imod den Beskyldning, at han skulde have forhugget Sommersted Kirkes Skov.

1571, 26. Avgust. David Barsø, Kapellan i Fjelstrup, ansøger Hertug Hans om at faa en ny Klokke i Kirken, paa Kirkens Bekostning, dog saaledes at Sognet tilskyder 40 Mark, og om at Kirken maa „skamles“, da den ene Skammel faldt ned efter den anden og gjorde stort Bulder i Kirken om Søndagen.

1572, 9. Marts. Borgmestere og Raad i Haderslev erklære sig villige til at forhøje Præstens Jørgen Schrøders Lønning, og bede derhos Hertug Hans, om at det maatte paalægges Beboerne af Kattesundet i Haderslev at deltage i denne Byrde.

1572, Juni. Jens Røe, Kapellan i Haderslev, søger om Tilgivelse for en Forseelse, han havde begaaet i en Ægteskabssag (ved en Brudevielse).

1572, 7. Juli. Laurentius Michaelis, Præst i Aastrup, klager til Hertug Hans over en Bonde, som vilde have sin „Forte“ over Præstens Ager og Eng, og ej vilde yde Tiende.

1572, 5. Aug. Jens Røe, Kapellan, der var afsat fra sit Embede paa Grund af en uberettiget Brudevielse, beder Hertug Hans om igjen at blive indsat i Embedet. Han omtaler sin Kollega Hr. Jørgen (Schrøder).

1575, 23. Marts. Ansøgning fra Sognebeboerne i Gammel-Haderslev til Hertug Hans om at faa en i Menigheden bosat Præst, da Provsten, efter deres forhenværende Præst Michel Knudsens Død, havde overdraget til Præsten ved Hospitalet i Haderslev, Bertholdt Sørensen, at udføre de præstelige Forretninger i Gl. Haderslev. Man vilde gjerne have denne Bertholdt Sørensen til Præst, og lover at foranstalte det fornødne med Hensyn til Præstens Bolig, da den hidtilværende Præstebolig fortiden var beboet af andre.

1576. Lawe Truelsen, Præst i Løgumkloster, ansøger Hertug Hans, om at hans Søster maatte ægte en Mand, der

tidligere havde været gift med en Kone, som havde været hende beslægtet i tredje Led.

1578, 4. Juli. Jonas Johannis, Præst i Bylderup, minder Hertug Hans om, at denne havde lovet, at hans Søn, der besøgte en Skole, skulde faa et Degnekald, Kapellani og Skole, naar han havde erhvervet den fornødne Duelighed. Faderen skulde imidlertid bestyre Kapellaniet og bruge den dertil hørende Jord, indtil Sønnen var færdig. Han klager nu over, at den forrige Kapellans Enke ej vilde afstaa Jorden.

1579, 24. Sept. Laurentius Martini, Præst i Linned i Frøs Herred, klager til Hertug Hans over at nogen Jord var bortkommen fra hans Præstegaard. Da Hertugen havde Fjerdeparten af Tienden af 11 Bol i Sognet, saa beder Præsten fremdeles om, at denne Tiende maatte forundes ham i nogen Tid. Hans Formand var Hr. Niclas Matsen, der omtales som levende 1529.

Originalerne i Gemeensch. Archiv.

39.

1582, 27de Maj. Kong Frederik II til Amtmanden i Haderslev angaaende M. Henrik Dinggreve.

Ahn Ewaltt Woyen, ambttman zu Haderssleben. Fri-
derichssburgk d. 27 Maj 82.

Weill nhun alhier die bestallung auf Ern M. Henrichen Dinggreuen, probsten zu Haderssleben vnd schlosspredigern daselbst auff vnserm hause Hanssburgk, biss auff dassjhenige, so ehr vor den tisch, welchen ehr bei vnserss seligen vettern hertzogen Johansen etc. zeitten zu hoff gehabt, hinfurder haben soll, gefertiget, vnd aber vnss vngelegen, ihme sonderlich kostgeltt auss vnserm ambtt daselbst oder auch sonsten monatlich entrichten zu lassen, als wollen wir, beuhelen dir auch hiermit gnedigst, dass du mit ihme darauss handelst, wass ehr jherlich vor solchen tisch, auff sich vnd einen jungen gerechnet, ahn korne vnd vitalien auss vnserm ambt Haderssleben geburlicher vnd billicher weise haben solle, vnd vnss darnach solch verzeichnuss vberschicken, so wollen wir vnss darauss ersehen, vnd wass vnss annhemblich sein wirdtt bekreftigen vnd ihme werden lassen. Ahn dem thust du

vnsern gnedigsten willen, vnd seindt dir mit gnaden woll gewogen. Datum etc.

Tydsck Kancelliregistrant.

40.

1586, 10de December. Kong Frederik II til Hertug Ulrik af Meklenborg om M. Henrik Dinggreves Kaldelse til Superintendent i Wismar.

Ann Hertzog Vlrichen zu Mechelburg. Haderssleben
10 Decemb. ao. 86.

Wir gebenn E. L. freundt- vnd sohnlich zuuornehmen, dass wir den wirdigen vnsernn probst zu Haderssleben, lieben, andechtigen vnd getreuen M. Heinrich Dinggreuen, mit allen gnaden vnnd guten seines dienstes erlassen; wan wir dan hernacher erfahren, welcher gestalt er zu der superintendentz in E. L. stat Wismar legitime vocirt vnd gefordert, sich auch dahin zu begeben gute lust vnd neigung trüge, vnd ferner vnderthenigst gebeten, wir geruheten ihnen neben zeugniss seiner lehre christlichen lebenss vnnd wandelss E. L. zu gnaden zu commendirn, vnnd ess dan an deme, dass er sich sowol vnter dess hochgebornen fursten vnser gewesenen freundlichen lieben vettern, brudern vnd geuattern, herrn Johansen, erben zu Norwegen etc., hochseliger christmilder gedechnuss, alss vnser dieses amts Haderssleben regierung dermassen mit lehr vnd leben christlich verhalten, dass wir ihn in vngnaden nicht zu beschuldigen, Alss haben wir seiner ziemlichen bit gnedigst geruhenn vnd die gebetene vorschritt gnedigst nicht vorweigern wollen. Vnd gelanget demnach an E. L. vnser freuntliche bit, die wolten sich gedachten vnsernn gewesenen probst zu gnaden befohlen sein, auch dieser vnser vorschritt zu furfallenden gelegenheiten gnediglich genossen (!) empfinden lassen. Daran geschicht vnss von E. L. zu freuntlichem gefallen, vnndt wird sich gedachter vnser gewesener probst iegen E. L. vnser verhoffens aller vnterthenigen gebuer mit danckbarkeit zu erzeigen wissen. Wolten E. L., deren wir zu allen angenehmen willen in söhnlichen treuen erbötig, solchess nicht verhalten. E. L. dem gnadenreichen schutz dess almechtigen zu langwieriger gesunden wolfarth getreulich befehlende. Dat. etc.

Ausländ. Registrant.

Personalhistoriske Bidrag fra det 17de Aarhundrede.

II.

Professor M. Johannes Stephanus's Brevbog.

Om Professor Johannes Stephanus er meddelt Efterretninger i Ny kirkehist. Saml. V, 195 fig., hvor der ogsaa findes udgivet en Del Breve, skrevne af ham til Biskop Mogens Madsen i Lund og hentede fra samme Kilde, som her er benyttet, nemlig Stephanus's egenhændige Konzeptbog i Kallske Saml. 512. 4to. Her meddeles nu et fuldstændigt Udtog af denne, hvad saa meget mere kan anses som fornødent, da Skriften allerede paa flere Steder er saa afbleget, at den kun med største Møje kan tydes. Nogen Hjælp i saa Henseende yder forøvrigt en Afskrift i Ny kgl. Saml. 1390 Fol., som er taget i forrige Aarhundrede, da Skrifttrækkene vare tydeligere end nu; men denne Afskrift er for Resten saa slet, at den kun bør benyttes, hvor Nødvendigheden byder det. Jeg har allerede paa flere Steder tidligere meddelt enkelte Breve og andre Stykker af denne Samling, hvortil der for en Ordens Skyld er henvist i det følgende. Kun de ovennævnte Breve til Mog. Madsen har jeg ladet unævnte, da de findes samlede paa det angivne Sted. Samlingen bestaar dels af Testimonier og akademiske Programmer, dels af mere eller mindre private Breve. Af de første har jeg givet saa udførlige Udtog, som der behøvedes; af de sidste har jeg dels givet Udtog, naar et

saadant syntes tilstrækkeligt, dels meddelt selve Brevene in extenso, naar Indholdet forekom mig at gjøre dem værdige til en saadan Meddelelse. Testimonierne ere for største Delen udstedte af Stephanius som »Privatpræceptor«, kun nogle fra sidste Halvdel af Aaret 1601 ere Testimonia publica, udfærdigede af Stephanius i Rektors eller Vice-Rektors Navn for den, paa Grund af Pesten, fraværende akademiske Notar, M. Kort Aslaksen. Naar intet andet er bemærket, indeholde Testimonierne kun saadanne almindelige Udtryk om vedkommende Student, som ikke behøvede at gjengives, fordi de i Virkeligheden intet sagde. Stephanius var nemlig i det hele sparsom med sin Ros, hvilket leder os til den Antagelse, at naar han anvendte den, den da ogsaa har været fortjent. De allerfleste af Stykkerne ere affattede paa Latin, i hvilket Sprog Stephanius udtrykte sig med Sikkerhed og Lethed; kun hvor det udtrykkelig er bemærket, ere Stykkerne paa Dansk. En ikke ringe Del af Brevene ere skrevne i Stephanius's Svigerfaders, Biskop Peder Vinstrups, Navn, saa at vi altsaa her tillige have en Del af Bispens Korrespondence. Denne gode Mand synes nemlig at have været noget magelig af sig, og han vidste vel af Erfaring, at hans Svigersøn var en ypperlig Brevskriver, til hvem han trøstig kunde overlade at sætte de vanskeligste og delikateste Emner i Stil. — Tallene, der staa foran hvert af de følgende Uddrag, angive Pagina eller Sidetal i det omtalte Haandskrift.

1. Testimonier og Breve skrevne i Kjøbenhavn.

1. Testimonium for Nicolaus Jacobæus Robeccus, der i et Par Maaneder havde studeret ved Kjøbenhavns Universitet, og nu agtede sig til Univ. i Rostok. $\frac{2}{10}$ 1597. (Se ndf. 19. 26—7. 139. 184.) Lignende Test. benyttedes for Casparus Christophori $\frac{18}{5}$ 1600 (se 306) og for Joh. Christophori $\frac{2}{5}$ 1607.

2. Test. for Johannes Johannis Svenburgensis, der rejste hjem, dog i den Hensigt at vende tilbage til Univ., naar han fik Midler til at fortsætte sine vel begyndte Studier. $^{10}/_9$ 1597. (Se ndf. 4. 26. 76. 184.) Lignende Test. anvendtes for Andreas Paulinus $^{1}/_{12}$ 1598; for Johannes Egenow¹⁾ $^{21}/_8$ 1599 (se 26); for Petrus Matthiæ Vardensis $^{25}/_4$ 1599.

3. Dansk Vidnesbyrd for Søffren Nielsen, som havde været ved Univ. en Tid lang og imidlertid baade flittelig taget Vare paa sin Studering, saa og skikket sig vel udi Levned. $^{7}/_1$ 1598. Lignende Vidnesbyrd givet Severinus Nicolai Bierreliidius²⁾ (udat.); Joh. Georg. Hellufmagle (s. Hellovius) $^{16}/_6$ 1602; Johan. Nicol. Nidros. $^{8}/_3$ 1605; Severinus Erasmi Malmog. $^{21}/_6$ 1606.

4. Viaticum for Georgius Stephani Tosingensis, som rejste hjem og ønskede et Vidnesbyrd, der kunde vise, at han var et skikkeligt Menneske, og ikke af den Slags som »impostores quidam, qui cum multorum injuria et sua pernicie, cumque nostri ordinis summa ignominia, discurrent, mendaciis, furtis, fraudibus, rapinis dediti, bonis hominibus, quibus studiosorum nomen sanctum et charum esse solet, graves et molesti, odio et quovis supplicii genere dignissimi«. $^{25}/_4$ 1598. Lignende Test. for Joh. Joh. Suenburgensis $^{8}/_6$ 1605 (se ovf. 2).

5. Test. for Joh. Olai Sæby; havde været Stephanius's Discipel i Sorø Sk., siden studeret nogle Aar ved Univ., skulde nu rejse udenlands, da han havde faaet en hæderlig og bekvem Lejlighed dertil (ventelig som Hovmester). $^{15}/_5$ 1598. (Se 48.) Benyttet som Test. for Joh. Chilianus $^{20}/_7$ 1603, og for Erasmus Magni Hiembech $^{5}/_{11}$ 1604.

6. Udkast til en Forpligtelse, som det synes aflagt ved Stephanius's Optagelse i Konsistorium (udat.).

7. Test. for Martinus Lagonius, ligt det for Joh. Olai Sæby (se ovf. 5) med Tilføjelse: »Testatus est etiam apud

1) Var fra Haderslev (Ny kirkehist. Saml. V, 101).

2) Se 146. Siden Præst i Butterup (Ny kirkehist. Saml. V, 148).

nos, se serio amplecti synceram de Deo doctrinam traditam in libris Prophetis et Apostolicis, itemque fidei confessionem exhibitam Carolo V. in comitiis Augustanis: tum etiam toto corde et animo abhorrere ab impiis et blasphemis doctrinæ coelestis corruptelis, quæ magna audacia sparguntur, nec minori impudentia defenduntur ab antesignanis Pontificiorum Esauticis eorumque misellis quibusdam assellis: ut ut illi apud se solos universam rectæ institutionis et disciplinæ scholasticæ laudem residere vanissime gloriantur. D. 4. Juli 98." (Se 55. 146.)

8—9. Test. for Jacobus Laurentii Oldorpius Aarhusiænsis, en hæderlig og lærd Yngling, Søn af fortræffelige Forældre; skulde nu rejse udenlands, anbefales derfor paa det bedste. $2\frac{1}{8}$ 1598¹⁾. Benyttet som Test. for Sueno Pauli Billebergius $11\frac{1}{10}$ 1600 (se 136); Conradus Quist $9\frac{4}{4}$ 1601²⁾; Absalon Olai f. Scanus $8\frac{5}{5}$ 1601³⁾; Nicolaus Ostrupius Cimber $7\frac{1}{10}$ 1602 (se 45); Nicolaus Nic. f. Vinther (se ved 330) cum fratre suo Suenone $7\frac{1}{10}$ 1604.

10—11. Brev til M. Petrus Torchilli, Præst i Aarhus, hvori Stephanius melder sin Svigermoders (Biskop Peder Vinstrups Hustrus) Død d. 6te Sept. Han anmoder om at melde Dødsfaldet til den afdødes Moder, som levede i Aarhus ⁴⁾. $6\frac{9}{9}$ 1598.

12. Viaticum for Andreas Matthiæ Langlandus, der havde studeret $1\frac{1}{4}$ Aar ved Univ. og i den Tid opført sig rosværdig. Rejste nu hjem. $17\frac{9}{9}$ 1598 (se 20). Lignende Test. for Eberus Christophori $21\frac{3}{8}$ 1605 (se 154).

13. Et Forelæsningsprogram (trykt i Kbh. Univ. Hist. IV, Nr. 317, efter en anden Kilde).

¹⁾ Hans Fader, M. Lavrits Jacobsen Olderup, var Kantor i Aarhus Domkapitel (Rørdam, Kbh. Univ. Hist. I, 640—1).

²⁾ Se 187. Siden Præst ved Frederiksborg Kirke.

³⁾ Senere Rektor i Lund (Rietz, Skånska Skolväs. Hist. S. 252).

⁴⁾ Hun kaldes i et senere Brev fra Biskop Vinstrup til M. Peder Torkelsen (se 50) "mater nostra communis". (Se forøvrigt om hende 149—50. 162—3. 333—4.)

14—6. Brev til Biskopperne om Afholdelse af tre Bededage 7—9 Febr. 1599, skrevet i Biskop Peder Vinstrups Navn. ^{9/11} 1598.

16—8. Test. for Thomas Johannis Vardensis, som var bleven Student 1586 og Aaret efter Hører ved Varde Skole. 1589 kom han tilbage til Univ.; 1592 blev han Huslærer hos Mogens Gøye, i hvilken Stilling han havde været i 6 Aar. Havde i sin Tid haft Prof. M. Christen Michelsen til Privatpræceptor. Nu anbefalede Steph., til hvem han for $\frac{1}{2}$ Aar siden havde meldt sig som Privatdiscipel, ham til Univ. Rektor for at faa Test. publ. ^{14/11} 1598.

19. Viaticum for Nicolaus Jacobæus Robeccus (se 1), som havde studeret $1\frac{1}{2}$ Aar dels i Kbhvn dels i Rostok og nu agtede sig hjem. ^{4/12} 1598. Lignende for Michael et Johannes Lucæ H. Fionius ^{2/1} 99.

20. Test. for Andreas Matthiæ Langlandus (se 12), som nu var bleven Kapellan hos en gammel Præst paa Langeland. ^{28/12} 1598. Lignende for Severinus Georgii ^{4/6} 1603, og Andreas Petri Skevius ^{8/3} 1605.

21. Test. for Fridericus Nicolai Coldingensis, som Steph. havde kjendt, siden han for over 10 Aar siden blev hans Discipel i Sorø Sk. Han anbefales paa det bedste. ^{2/1} 1599.

22. Test. for Petrus Nicolai Wormstrup ¹⁾, der havde studeret dels i Kbhvn, dels i Rostok. ^{19/11} 1601.

23. Test. for Paulus Georgii Grimstrup, der havde studeret et Aar i Kbhvn, og nu agtede sig til tydske Universiteter (se 146). ^{20/3} 1599. Lignende for Isaachus Joh. Vording. ^{28/11} 1601. Petrus Mich. Quongensis ^{1/4} 1605 (se 25). Absalon Olai ^{3/3} 1607 (se 8—9?).

25. Test. for Petrus Michaelis Quongensis Cimber (se 23), der kun havde været faa Maaneder ved Kbhvns Univ., men som, da Lægerne havde raadet ham at rejse

¹⁾ Se Kbhvns Univ Hist. IV, Nr. 321.

for sit Helbreds Skyld, nu vilde til Rostok, i den Tanke efter nogle Aars Forløb at komme tilbage til Kbhvns Univ. ^{25/3} 1599. Lignende for Erasmus Laur. Carthemundanus ^{21/5} 1605.

26. Viaticum for Joh. Johannis Suenburgensis (se 2. 4), der rejste til Laaland. ^{13/4} 1599. Lignende for Johannes Egenow (se 2) ^{14/11} 1600.

26—7. Test. for Nicolaus Jacobi Robeccus (se 1. 19), som havde studeret henved to Aar i Kbhvn og Rostok og nu skulde være Huslærer hos Caspar Markdanner, Lensmand paa Koldinghus. ^{12/5} 1599.

27. Steph. skriver (paa Latin): Jeg hører, at en vis Severinus Laurentii Cimber paa Gotland fremviser et Testimonium vitæ, som han siger er ham meddelt af mig, men at man dog der tvivler om, hvorvidt det er ægte eller falsk. Efter Anmodning af Øens Biskop, hæderlig og høj-lærd M. Povl, sender jeg derfor denne Seddel skreven med min egen Haand og forsynet med det Segl, som jeg nu i mange Aar har brugt, for at Sandheden ved en Sammenligning kan komme for Dagen, og at saaledes enten Personens Uskyldighed kan godtgjøres, eller hans Svig og Bedrageri afsløres. Kbhvn ^{15/5} 1599. I Randen er bemærket: Han blev halshugget i Kbhvn ^{5/9} 1599¹⁾.

28. Program, hvorved St. indbyder til sine dialektiske Forelæsninger. ^{10/6} 1599.

29—33. Univ.-Program (forf. af St. paa Notarii Vegne), hvorved Univ. Rektor D. Thomas Fincke opfordrer de akademiske Borgere til at deltage i Anne, Guldsmid Jørgen Prydtz's Hustrus Jordefærd. Hun var født i Odense og Datter af Guldsmid Theodoricus Fyring ²⁾, en udmærket Kunstner i sit Fag, paa hvem Christian IV. satte megen Pris. Hendes Moder, Margarita Veckeri f., var død for flere Aar siden. Forrige Aar havde hun, 18 Aar gl., haft

¹⁾ Jvfr. Kbhvns Univ. Hist. III, 122.

²⁾ Stamfader til den ansete Slægt Fiuren.

Bryllup med Jørgen Prydtz. De havde kun været gifte i 11 Maaneder, da hun blev alvorlig syg. Præsten ved S Nicolai Kirke, M. Hans Knudsen, havde trøstet hende med Guds Ord og givet hende den hel. Nadvere. Igaar døde hun, idag skulde hun begraves. 3. Pintsedag 1599.

34—7. Brev fra St. til velb. Jens Bjelke, juvenis nobillissimus, til Østraat i Norge. Forskjellige Nyheder af politisk Art meddeles, og Forf. slutter med følgende Hilsen: »Vale felicissime, mi Jane exoptatissime, et nobiles parentes tuos, tum Episcopum vestrum M. Isaacum et tuum olim præceptorem Dn. Erlandum meis verbis officiose et reverenter saluta«. Stephanius's Hustru sender en Hilsen til Jens Bjelke, der maaske tidligere havde været i Huset hos St. ^{19/7} 1599.

38—9. Brev fra St. til M. Ludvig Munthe, hvori denne lykønskes til, at han efter det urolige Liv ved Hoffet havde fundet en rolig Havn og nu agtede at indlade sig i Ægteskab ¹⁾. St. undskylder, at han ikke kunde være tilstede ved Brylluppet, men sender en Gave til Bruden. Tillige sendes en Gave fra Biskop Vinstrup, idet St. undskylder, at denne paa Grund af sine mange Forretninger ikke havde Tid at skrive. ^{22/6} 1599.

40. Viaticum for Laurentius Johannis Hiøringensis, der havde opholdt sig lidt over $\frac{1}{2}$ Aar ved Univ. og nu vilde rejse hjem. ^{28/7} 1599 (se 49). Lignende for Zacharias Joh. Otthoniensis ^{2/8} 99 (se 53); Laurentius Joh. Føns ^{2/8} 99 (se 88—9); Andreas Canuti Brokhus ^{24/11} 1601 (se 201); Erasmus Stephani Tossing ^{9/12} 1602 (se 58); Theodoricus Adami Gotl. ^{20/8} 1603; Joh. Pauli Aslovius ^{2/2} 1606.

41. Program, hvorved St. indbyder til at høre hans Forelæsninger over 1ste Del af Sonleutners Institutio dialectica. Denne Forf. var at anbefale, fordi han med stor

¹⁾ Tidligere Tugtemester for Christian IV's Brødre; han havde nu trukket sig tilbage til sit Præbende i Lunds Domkapitel (jvfr. Ny kirkehist. Saml. VI, 163—4).

Dygtighed havde forstaaet at sammenknytte Melanchtons og Ramus's Regler ligesom til eet. ²/₉ 1599.

42. Test. for Nicolaus Eriki Schanus, som paa tredie Aar havde studeret dels i Kjøbenhavn, dels i Vittenberg, og som nu var kaldet til Præst. ⁸/₉ 1599. Lignende for Daniel Kollerup ¹⁴/₁₂ 1605; Barthol. Pauli Bleking. ⁸/₄ 1606 (se 45).

43. Dansk Brev til Righshofmester Christoffer Valkendorf, hvorved St. anbefaler Studenterne Jørgen Lavritsen og Rasmus Mogensen (se 54) til at faa Plads i hans Kollegium. ²²/₉ 1599.

44. »Memorial-Seddel« til Biskop Mogens Madsen i Lund om at minde Jacob Cimbrishavn, Skolemester i Halmstad, om at tilbagelevere de Sangbøger, han for to Aar siden havde laant af Steph. ¹⁵/₁₀ 1599.

45. Test. for Severinus Petri Randrusiensis, der paa tredie Aar havde studeret ved Univ. ²³/₁₀ 1599. Lignende for Nicolans Martini Ostrupius Cimber ²⁶/₆ 1600; Barthol. Pauli Blekingus ²⁰/₇ 1600 (se 42); Petrus Claudii Lolandus ²⁵/₇ 1600; Paulus Eriki Fionus ⁷/₁₀ 1600; Christianus Matthiæ Snested ²⁹/₇ 1600; Joh. Petri Hvering ⁴/₄ 1601; Olaus Petri Telling ¹³/₃ 1604 (se 126); Petr. Joh. Rip. ¹⁷/₇ 1606.

46. St. anbefaler sin Privatdiscipel Johannes Erasmi Lidemarchius til Biskop Mogens Madsen i Lund. ³⁰/₁₀ 1599.

47. Dansk Vidnesbyrd for Boe Lauritsen ¹), født i Malmø; »er kommen der af Skolen for nogle Aar siden og haver derfra sin Skolemesters gode Vidnesbyrd om sit Levned og Studering. Haver og siden været nogen Aar og studeret her udi Universitetet, og imidlertid skikket sig saa, at jeg ikke haver hørt eller spurgt andet om hannem,

¹) Naar denne fik dansk Vidnesbyrd, da var det vistnok nærmest til Brug for ham som Anbefaling hos en adelig Frue, hos hvem han kort efter blev Huslærer (Bloch, Rosk. Doms. Hist. I, 47). Han blev senere Rektor i Malmø (Ny kirkeh. Saml. V, 214. 218) og endelig i Roskilde. Stephanus omtaler ikke i sit Vidnesbyrd, at han tidligere i nogen Tid havde studeret hos Jesuiterne i Braunsberg.

end det som en ærlig, from og flittig Student vel anstaar.*
^{26/11} 1599.

48. Monitorium til Dn. Vincentius Sigvardi Norvegi-
 anus (se Kirkehist. Saml. 3. R. I, 340).

48. Nyt Test. for Joh. Nicolai Sæby ^{4/5} 1602 (se 5).

49. Test. for Laurentius Johannis Hiøring (se 40),
 der skulde være Huslærer hos Fru Elisabeth Rosenkrands
 i Skaane. Roses som et flittigt og beskedent Menneske.
^{26/11} 1599. Lignende for Christoph. Georg. Coagiensis,
 die Pentecostes 1604; Petrus Janus Roschildensis ^{10/8} 1606;
 Haggæus Matthiæ ^{8/9} 1602¹⁾; Petrus Hemming. Coagius
^{10/7} 1604; Michael Matthiæ Tysted ^{9/8} 1604 (se 76).

50. St. giver i Biskop Vinstrups Navn M. Petrus Tor-
 chilli, Præst i Aarhus, Svar paa den Begjæring, denne paa
 Doct. Matthis Jacobsens Vegne havde forebragt Bispem, om
 at Doctoren maatte faa hans Datter Catharina til Ægte.
 Svaret er gunstigt, skjønt Bispem antyder, at man gjerne
 kunde tage lidt Betænkningsstid, da hans Datter var saa
 ung, at hun neppe endnu var ret skikket til Ægteskab²⁾.
 Imidlertid vilde Bispens Svigersøn (Stephanus) med Hustru
 og lille Søn med det første komme til Aarhus for at be-
 søge Bispens sørgende Svigermoder; han skulde paa Bispens
 Vegne nærmere aftale Sagen med vedkommende. 1600.

51. St. anmelder, at han efter et længere Ophold
 vilde fortsætte sin Forelæsning over Philippi Examen.
^{19/1} 1600.

51. Følgende Psalmevers (vistnok af St. selv) under
 Overskriften: In Einem Stehet Vnser Seligkeit, og dat.
^{6/4} 1600.

Christus Gudtz Søn thill werden bleff født,
 Thog paa sig Menniskelig been och kiødt;
 Sin Fader sig lydig ther mett beteede,
 Oss Alle thil thrøst och gode det skeede;

¹⁾ Se Kbhvns Univ. Hist. IV, Nr. 356.

²⁾ Hun døde, før Ægteskabet var fuldbyrdet (se 90).

Hand lod sig fange, hudstryge och binde,
 I werdlig Dom lod sig offuerwinde;
 Hand tholde paa korsett sin Pine och Dødt,
 Fride oss ther mett fra helffuedis glødt,
 Thj bør oss hannem att thacke och ærre,
 I modgang och korss tholmodig att værre;
 Paa hannom allene sette haab och throe,
 Den stund wy her monne bygge och boe;
 Saa kand wy rolig skilles her fra,
 Och siden y Himmerigs glæde indgaa.

52. Test. for Nicolaus Georgii; han havde i fem Aar med Ære været Hører ved Sorø Skole under Stephanus, derpaa var han bleven Rektor i Skjelskør, nu agtede han sig udenlands¹⁾. (Udat.) Lignende for Nicolaus Severini Hobro ^{24/6} 1603.

53. Test. for Zacharias Johannis Fionus (se 40), der skulde være Lærer for velb. Niels Skinkels Børn. (Datum ulæselig.)

54. Dansk Brev til Righshofmester Christoffer Valkendorf, hvorved St. paany anbefaler Rasmus Mogensen (se 43) til Optagelse i Valkendorfs »Studenterhus«. ^{9/5} 1600.

55. Test. for Martinus Lagonius (se 7); han havde været Stephanii Discipel i Sorø, senere en af hans første Disciple ved Univ., og var nu bleven Præst i sin Hjemstavn. Han roses højlig for Beskedenhed, Flid, Lydighed og Gudsfrygt. ^{1/6} 1600. Lignende for Andr. Paul. Rhodius. ^{15/4} 1602.

56. Test. for Christianus Tranius Norvagus, der nu var bleven Præst og som navnlig anbefales til Biskop M. Andreas Fossius i Bergen. Han roses højlig. ^{14/6} 1600.

57. Test. for Georgius Johannis Fabricius Othoniensis, som for faa Maaneder siden var kommen til Univ. og nu agtede sig til Rostok. ^{18/6} 1600. (Se 363). Lignende for

¹⁾ Formodentlig den samme, som snart efter blev Rektor i Sorø (se 77).

Nicolaus Christ. Hannonensis ¹⁷/₈ 160*; Johannes Michaelis Morsianus ¹⁰/₇ 1607.

58. Viaticum for Henricus Pauli Otthoniensis. Hans Forældre vare anseelige Borgerfolk i Odense; han selv var i Huset hos St., der roser ham højlig. Han rejste nu hjem i Sommerferien. ²⁹/₇ 1600. Lignende for Olaus Nicol. Aalb. ²²/₄ 1602; Joh. Nicol. Teutling. ⁶/₄ 1605 (se 154); Erasmus Steph. Tossing ²²/₄ 1605 (se 40).

59. Brev fra St. til D. Niels Krag, Dekan i det filosofiske Fakultet: naar St. tog igjennem Roskilde, plejede han at tage ind hos Dn. Johannes Franciscus, der blandt andre Gjæstfriheds Ydelser ogsaa tændte en god Ild op paa Arnestedet for sine trængende Gjæster; St. mente, at det derfor ikke var mere end billigt, at han for godt Kjøb fik noget Brændsel af (Fakultetets) Skov ved Abbetved. ²⁶/₉ 1600.

60—1. Br. til Joh. Johannis, Rektor paa Herlufsholm (se Kirkehist. Saml. 3. R. I, 339—40).

62—4. Forelæsningsprogram (se Kbh. Univ. Hist. IV, Nr. 354).

65—6. Brev til Henning Valkendorf (se anf. Skr. IV, Nr. 356).

67. Dansk Vidnesbyrd for Studenten Anders Knudsen, født i Skaane. ⁶/₄ 1601. (Vistnok den samme, der forekommer 40 og 201).

68. Brev til M. Anders Bentsen, Biskop i Oslo (se Kirkeh. Saml. 3. R. I, 341).

69. Brev til M. Laurentius Scavenius (Præst i Taarnby) angaaende Kjøbebrevet paa to Boder i Teglgårdstræde, som St. havde kjøbt af Scavenius's Moder og de øvrige Arvinger efter hans Fader (Prof. Klavs Skavbo), som hvis Repræsentant M. Claudius (Lyschander) nævnes. ⁷/₅ 1601.

70. Test. for Laurentius Nicolai Gundenus, der havde studeret flittig i to Aar i Kbhvn og nu tog hjem i Anledning af sin Faders Død ¹) ¹⁶/₅ 1601. Lignende for Georg. Laur. Aalborg. ³¹/₇ 1601; Joan. Galthenius ³¹/₅ 1603.

¹) Studenten døde selv af Pest ikke længe efter (se 91—6).

72. Viaticum for Andreas Andreae Coldingensis, der havde studeret nogle Aar og nu rejste hjem ¹⁾. Juni 1600.

72. Test. for Olaus Erasmi Gothlandus, der rejste hjem i Haab om at faa et Embede. ^{28/6} 1601.

73. Test. for Paulus Joh. Coldingensis (trykt i Kbh. Univ. Hist. IV, Nr. 358). Lignende for Joh. Christ. Broby ^{3/8} 1601; Georg. Christ. Broby ^{7/12} 1606; Bjørno Matthiæ Holbeccius Cimber ^{25/10} 1611 (se 265).

74—5. Brev til Biskop M. Jens Gødesøn i Aarhus; St. beder ham hjælpe Overbringeren, Nicolaus Christierni Spendorpius, til at blive Rektor i Hobro, hvortil han var vel skikket ²⁾. ^{16/6} 1601.

76. Test. for samme Nic. Christ. Spendorpius, der roses for sædeligt og gudfrygtigt Levned og for Flid i sine Studeringer. ^{18/6} 1601. Lignende for Mich. Matthiæ Tyd. ^{20/8} 1601 (se 49; rejste hjem, fordi Pesten greb stærkt om sig i Kbhvn); Andreas Matthiæ Lindesius. ^{10/7} 1601; Claudius Nic. Norv. Tell. ^{13/9} 1601; Joan. Joan. Suenburgius ^{17/11} 1602 (se 2. 4. 26). Christianus Nic. Knab. ^{15/6} 1603; Petrus Olai Alb. ^{16/2} 1607; Petrus Christ. Mor(sianus) ^{18/5} 1607.

77. Brev til Nicolaus Georgii, Rektor ved Sorø Skole. St. meddeler ham, at han med det første af Decaus M. Iver Stub vilde blive indbudt til at tage Magistergraden, og foreholder ham, at han paa ingen Maade burde undslaa sig ³⁾. ^{28/6} 1601.

78—9. Brev til Fru Lisebet Seested; hendes Foged paa Harstedgaard havde overfaldet en af Stephanius's Tjenere (Bønder), Lavrits Pedersen i Høgebjerg, og uden al Grund mishandlet ham saaledes, at han neppe skulde komme til sin Førlighed igjen; hun bedes derfor om at skaffe ham Ret. ^{28/7} 1601.

¹⁾ Se Kbhvns Univ. Hist. III, 221—2.

²⁾ Han blev senere Præst ved Aarhus Domkirke.

³⁾ Det gjorde han dog denne Gang; men Aaret efter tog han ^{13/7} Graden under Venusins Dekanat (jfr. Kbh. Univ. Hist. IV, Nr. 372).

80—3. Univ. Programmer (trykte i Kbh. Univ. Hist. IV, Nr. 360. 361).

84—5. Test. publ. (forf. af St. i Notarens Fraværelse paa Grund af Pesten) for Daniel Georgii Staffangriensis. Han rejste nu til fremmede Universiteter. $\frac{1}{9}$ 1601.

86—7. Test. publ. for Michael Christierni Krouel; han forlod Univ. for nogle Aar siden for at overtage en Skoletjeneste i Skaane; nu var han kaldet til Præst. $\frac{9}{9}$ 1601. Lignende for Sueno Gunderius Hallandus. $\frac{16}{9}$ 1601.

88—9. Test. publ. for Laurentius Johannis Føns Fionus; han forlod for nogle Aar siden (se 40) Univ. og drog til Venner i Norge, hvor han nu var kaldet til Præst. $\frac{10}{9}$ 1601.

90. Gravskrift (i Lapidarstil) over Biskop Vinstrups Hustru og Børn; lyder saaledes: Marinæ Esberni f., matronæ lectiss., Dei, mariti, sobolis amantissimæ, cujus peracto 44. annorum vitæ cursu, cum decedentis d. 6. Septemb. A. C. 1598, mens coelum, unde venerat, petisset, corporis exuviæ heic positæ, beatam futuri seculi cum mente societatem expectant; Et Catharinæ Petrejæ, ætatis annum 16 recens ingressæ, die 7. Februarii A. C. 1601 extinctæ; Item Johanni P. Vinstrupio, die 8. Januar. cum vix ætatis mensem 7 complexset, præmisso; Vxori desideratissimæ, Liberis cariss. Petrus Johannes Vinstrupius M. & P. moerens pp.

91—6. Univ. Program (forf. af St., da Notarius var fraværende) udstedt af Vice-Rector, D. Anders Christensen, over Studenten Laurentius Nicolai Gundenus (se 70). Han var født 1572 i Gunderup ved Aalborg, Søn af Niels Povlsen og Anne Lavritsdatter; omtrent 14 Aar gl. kom han i Aalborg Skole, hvor han efter nogle Aars Skolegang blev Hører og var det i to Aar, inden han afgik til Universitetet. Her var han paa tredie Aar, da han blev angreben af den grasserende Pest, der bortrev ham igaar efter to Dages Sygdom. Studenterne opfordres til idag Kl. 1 at møde foran

Valentin Bogbinders Hus i Fiolstræde for at følge ham til Jorden. ^{15/9} 1601.

97—9. Test. publ. for Georgius Joan. f. Naxschoviensis, der havde studeret temmelig mange Aar og nu var kaldet til Præst. ^{16/9} 1601. Lignende for Erasmus Gudmanni Scanus. ^{4/10} 1601; Gregorius Johannis Rafnius. ^{22/10} 1601¹⁾.

100—1. Brev (i Univ. Rektors Navn) til M. Jakob Madsen, Biskop i Odense: en Student Joannes Caspari f. havde for to Aar siden stiftet en Gjæld hos Borgeren Petrus Reinholdi Meyer, men var rejst bort uden at betale; han formentes at være hos sin Fader, der var Præst i Fyns Stift. Biskoppen anmodes om at udvirke Betaling af Gjælden. ^{19/9} 1601.

102. Test. publ. for Christianus Petri Hveringius. ^{2/10} 1601²⁾.

103. Test. publ. for Henricus Muscenius Scanus, der havde forholdt sig vel ved Univ. og nu var kaldet til Præst. ^{20/10} 1601.

104—5. Brev til Biskop Jens Gødesen (tr. i Kbh. Univ. Hist. IV, Nr. 363).

106—7. Br. til D. Niels Krag (tr. smst. Nr. 364).

108—9. Brev til Univ. Rektor D. Niels Krag, hvorved St. anbefaler Johannes Petri f. til Pladsen som Univ. Pedel, der enten var ledig eller snart vilde blive det. »Videtur sane non inidoneus esse ad executionem negotiorum academicorum, quæ hominem requirunt non modo fidelem et gnavum, sed et sæpe catum nonnihil ac scium«³⁾. Nvbr. 1601.

110. Brev til M. Joh. Krafft, tysk Præst⁴⁾. St. kræver ham for 10 Dlr., som han havde laant ham for 1 Aar

¹⁾ Blev Præst i Feldballe (se Hist. Tidsskr. 3. R. IV, 496).

²⁾ Se Kbhvns Univ. Hist. IV, Nr. 326.

³⁾ Om denne Jens Pedersen se Kbh. Univ. Hist. IV, Nr. 458.

⁴⁾ Siden tillige Rektor ved Kbhvns Skole.

siden. Han behøvede Penge, bl. a. til sin Hustrus Jordefærd. ^{28/11} 1601.

111. Test. publ. for Joh. Petri Jerløs; forsynet med afd. D. Anders Krags hæderlige Test. var han bleven Rektor i Holbæk, og nu havde Byens Øvrighed kaldet ham til Medtjener i Præsteembedet smst. (1601).

112—4. Univ. Program i Anledning af Forelæsningsernes Gjenoptagelse (æfter $\frac{1}{2}$ Aars Standsning ved Pesten). ^{11/1} 1602.

115—6. Brev til M. Laur. Scavenius (Præst i Taarnby), der ønskede at blive Sognepræst ved Frue K. i Kbhvn og havde forespurgt sig om, hvad Haab han kunde gjøre sig derom. De Oplysninger, St. meddelte, vare dog ikke lovende. ^{29/1} 1602. (Se Kbh. Univ. Hist. III, 579).

117—21. Juleprogram (forf. af St.), men udstedt i Univ. Rektors, D. Niels Krags, Navn; »pridie natalis Christi inchoaturi annum 1602» (c: ²⁴.₁₂ 1601).

122. St. indbyder til sine dia.ektiske Forelæsninger. ^{19/4} 1602.

123. Brev til Georgius Laurentii, som ved St.'s Anbefaling havde faaet en Skoletjeneste, og i det hele stod ham nær, men efter sigende opførte sig slet. Paa en meget indtrængende Maade foreholder St. ham dette og paalægger ham at forbedre sig. ^{31/5} 1602. (Vistnok den samme, der forekommer nedenfor ved 330).

124. Test. for Severinus Laur. Lymvicus, der havde studeret to Aar ved Univ. ^{31/8} 1602. Lignende for Severinus Georgii Hieromensis ^{6/1} 1603.

125. St. indbyder til sine dialektiske Forelæsninger; han vilde fortsætte med Forklaringen af Sontleutners Dialektik og derefter gaa over til Rudolf Agricolas. ¹ 9 1602.

126. Test. for Michael Petri Vivild; han havde i syv Aar været Lærer ved en Skole, derefter i en kort Tid studeret ved Univ.; var nu kaldet til Præsteembede »næsten i den samme By, hvor han før havde været Lærer«. ⁶ 9 1602. Lignende for Olaus Petri Tellingius ⁹ 6 1604 (se 45.).

127. Brev i Biskop Vinstrups Navn til M. Søren Torn-dal, Præst i Helsingør. Brevets Overbringer, Lavrits Jensen, der boede i Norge, var besvogret med Bispen, han havde et privat Anliggende at udrette hos Lensmanden paa Bahus, velb. Sten Maltesen, i Anledning af nogle Beskyldninger, en eng lsk Skipper førte imod ham, og ønskede derfor en Anbefaling fra M. Søren Torndal, der fra tidligere Bekjendtskab antoges at have megen Yndest og Anseelse hos Lensmanden. Sept. 1602.

130. Test. for Jonas Olai f. »e gente Svecica«. Han agtede nu at vende tilbage til sit Fædreland for at blive Kapellan hos sin gamle Fader, der var Præst; havde forholdt sig vel her ved Univ. ^{11/10} 1602. (Se 171).

131—3. Brev til Hr. Theophilus Sadolin (trykt i Saml. til Fyns Hist. og Topographi. IV, 116—7).

134. Brev i Biskop Vinstrups Navn til Biskop M. Niels (Arctander) i Viborg, der havde bedet Vinstrup om Bistand for at faa en Sum Penge, hans (A.s) Svoger M. Laurentius (Scavenius, se 115—6) skyldte ham. Vinstrup havde mindet M. Laurentius, som havde lovet godt. ^{9/5} 1602.

135. Test. for Hilarius Jacobi Bram. Scanus ¹⁾, der som »minister et comes itineris« skulde ledsage D. Jens Mule, Medicus hos Hertug Hans (Chr. IV.s Broder), der nu skulde rejse til Rusland. ^{30/7} 1602.

136. Test. for Sveno Pauli Billebergius Scanus (se 8—9); han havde efter et kort Ophold i Kbhvn begivet sig til Rostok, hvorfra han for nogen Tid siden var kommen tilbage med et godt Vidnesbyrd. Nu var han kaldet til et hæderligt Embede i Skaane. ^{3/5} 1602.

137. Viaticum for Christianus Christ. Ferringius, der vilde rejse hjem i Ferien. ^{24/7} 1602. Lignende for Petrus Thomæ Neoburgensis ^{26/7} 1604 (se ved 344).

¹⁾ Sikkert den Ejler Jakobsen, der efter forskellige Bestillinger endte som Borgmester og Tolder i Vordingborg og var Fader til den bekjendte Prof. og Rektor Jørgen Ejlersen i Kbhvn.

138. Test. for Petrus Laurentii Nestvedensis, der kom til Univ. 1598, men kort efter blev Hører i Næstved Sk. og senere paa Herlufsholm, hvorfra han havde godt Vidnesbyrd. Havde senere studeret en Tid ved Univ. og haft Kommunitetet. Efter hans tidligere Privatpræceptors, D. Anders Krag, Død (1600) havde han sluttet sig til St. ^{26/7} 1602.

139. St. anmoder Univ. Rektor, D. Resenius, om at hans Privatdiscipel Nicolaus Jacobi Robeccus (se 1. 19. 26—7. 184), der var Alumnus i Valkendorfs Kollegium, men var bleven noget længere borte i Ferien, end det var tilladt, atter maatte faa sin (forbrudte) Plads smst. ^{27/9} 1602.

139. St. anmelder sin Forelæsning over Locus de Conjugio med Sammenligning mellem Melanchtons Lære herom og den kgl. Forordning af 1582 om Ægteskabet. ^{16/10} 1602.

140—2. Brev i Biskop Vinstrups Navn til Hr. Jørgen Jakobsen i Kallundborg. Denne havde paa sin Søns Vegne anholdt om at faa et ledigt Præstekald (Aarby) med Enken smst., der var Biskoppens Søster, og som havde været gift med de to foregaaende Præster i Embedet. Uagtet den store Forskjel i Alderen gjorde Biskoppen betænkelig, gav han dog herved sit Samtykke til Forbindelsen af Hensyn til den unge Mands hæderlige Karakter. (Trykt i Ny kirkehist. Saml. V, 164—6.)

143. Brev i Biskop Vinstrups Navn til M. Niels Jørgensen, Rektor i Sorø, der havde bedet om Biskoppens Raad med Hensyn til et Embede, der var ham tilbudt. Vinstrup paalægger ham at henvende sig til Kansleren (Chr. Friis), da det ikke var raadeligt at gjøre nogen Forandring uden først at have erfaret dennes Mening. ^{21/11} 1602.

144. Brev i Biskop Vinstrups Navn til M. Christoffer Knoff i Roskilde om at varetage Bispens Interesser paa det forestaaende Kapitelsmøde smst. med Hensyn til Ombytning af Præbende osv., da Bispens paa Grund af Ildbefindende var hindret i at møde. ^{30/11} 1602.

145. Test. for Nicolaus Laurentii Leostadiensis, Hører ved Lunds Skole. For fem Aar siden var han kommen til Univ., men havde snart forladt det for at rejse udenlands; i to Aar havde han derpaa besøgt Tydsklands vigtigste Højskoler. Efter Hjemkomsten blev han Hører i Lund. Den ²⁸/₉ 1603 havde han taget Baccalaurgraden. (Udat.)

146. Test. for Severinus Nicolai Bierelidius Cimber (se 3). Han kom for 6 Aar siden til Universitetet. ²⁷/₁₂ 1602. Lignende for Michael Tybo ²⁸/₅ 1606, og for Paulus Georg. Grimstrup (se 23) og Martinus Lagonis (se 7. 55), begge udaterede. Endvidere for Petrus Petri Posthumus, som i to Aar havde været Huslærer hos Borgmester Christian Albretsen i Kbhvn, og nu af Bispem i Fyn var kaldet til Rektor ved Nykjøbing Skole. ²⁰/₉ 1603.

147—8. Br. til M. Peder Borck (se Kirkeh. Saml. 3. R. I, 323—5).

149—50. Brev i Biskop Vinstrups Navn til M. Petrus Torchilli, Præst i Aarhus, der havde begjæret Bispens Svigermoder (se 10—11. 50) til Ægte. Bispem giver sit Samtykke, skjønt Forbindelsen forekom ham noget besynderlig, da hans Svigermoder var en ældgammel Kone, der havde været gift to Gange før. ²¹/₁ 1603

151. Brev til Dn. Casparus Melchioris, Præst i Raklev. Denne havde indbudt sin »affinis« (betyder sædvanlig: Svoger) Stephanius til at staa Fadder til hans lille Søn. St. kunde ikke komme, men sendte en lille Guldmynt i Faddergave. ³⁰/₁ 1603.

152—3. Brev i Biskop Vinstrups Navn til Frederik og Frants Eisenberg (Brødre til Bispens anden Hustru Anna Eisenberg), der studerede udenlands. Brevet er mesterlig skrevet, naar man betænker, at det er en anden, der har forfattet det; det indeholder nemlig ved Siden af venlige Formaninger til Flid i Studeringerne, holdte i en særegen faderlig Tone, med Henvisning til Mindet om deres fortræffelige Fader og »vor fælles Moders« Forventninger om dem, — tillige Bevidnelser af den største Redebonhed til

at staa dem bi i enhver Henseende — en »munusculum« følger med Brevet — og tilsidst, som næsten i alle de Breve, Stephanius skrev for sin Svigerfader, en Undskyldning for, at Forretningernes Mængde osv. ikke tillod ham at skrive mere. ¹²/₃ 1603.

154. Viaticum for Christianus Nicolai f. Ripensis, der rejste til Fyn. ²⁸/₃ 1603. (Senere har St. tilføjet, at han ⁹/₇ 1606 gav samme Person Testimonium, efter at han var kaldet til Præst paa Ærø). Lignende for Johannes Nicolai Teutling Cimber ⁹/₅ 1603 (se 58); Simon Erasmi Fionius ¹⁹/₆ 1604; Sueno Nicolai Thirsted ¹³/₇ 1606; Eberus Christophori Helsingb. ⁸/₁₀ 1607 (se 12); Holgerus Haggæi Scanus ⁸/₁₀ 1607 (se 345).

155—6. Brev til M. Niels Jørgensen, Rektor i Sorø, om Ansættelse af en vis Jacobus som Hører i Sorø Skole, hvor han nylig havde været Discipel. Hans Ansættelse fandt Modstand fra flere Sider, men St. søgte ved indtrængende Forestillinger at bevæge Rektoren til at antage ham. ¹/₄ 1603.

157—8. Til Provst Torluf Gregersen paa Færøerne ¹⁴/₄ 1603. (Brevet meddeles nedenfor fuldstændigt, Till. Nr. 1.)

159. Brev i Biskop Vinstrups Navn til Biskop Gudbrand Thorlaksen paa Island, der havde skrevet til ham »de publicis malis, itemque privatis et domesticis nonnullis incommodis«. ²⁷/₄ 1603.

160—1. Brev til M. Thomas, Lektor i Bergen (tr. i Hist. Kildeskr. II, 587—8).

162—3. Brev til M. Petrus Torchilli, Præst ved Aarhus Domkirke. St. beder undskyldt, at han ikke før havde skrevet for at lykønske ham til hans Ægteskab med hans (St.'s) afdøde Hustrus Mormoder (se 149—50), men han kunde ikke nægte, at denne Forbindelse i Begyndelsen var forekommen ham underlig paa Grund af Brudens høje Alder. Da begge Ægtefolk imidlertid vare fuldt enige og stemte godt overens, tvivlede han ikke om, at det saaledes var en Guds Styrelse; han vilde derfor nu ønske dem alt

godt, og bede, at hans tidligere Tavshed ikke maatte tages ham ilde op, men at det gamle gode Forhold mellem dem maatte vedblive. Herved sendtes Dn. Bartholomæus for at afhente Biskop Vinstrups Datter Helene, der en Tid havde været i Huset hos M. Peder Torkelsen, men som Faderen savnede meget, da hun nu var den eneste Datter, han havde tilbage af sit Ægteskab med St.s Svigermoder. Denne Tilbagekaldelse af Datteren maatte M. Peder ikke tage ilde op, men udelukkende forklare den af Faderens Længsel efter hende. ^{14/5} 1603.

166—8. Dekanatsprogram om en forestaaende Afholdelse af Baccalaupromotion ved Univ. Juni 1603.

169. St. anbefaler til Biskop Mogens Madsen i Lund Studenten Petrus Thomæ f., der ønskede gejstlig Ansættelse i hans Stift. ^{4/6} 1603.

170. St. beder Biskop M. Jørgen Eriksen i Stavanger at antage sig Nicolaus Petri f., »quondam Studiosus hujus Academiæ«, der ved sin Hustru havde henvendt sig til ham, og gjerne ønskede et Præstekald i Stavanger St., der enten var ledigt eller snart vilde blive det. ^{15/7} 1603.

171. St. skriver til Kapitlet i Linkøping om den svenske Student Jonas Olai, som havde studeret i Kbhvn i to Aar og haft St. til Privatpræceptor, hvorfor denne ved hans Bortrejse havde forsynet ham med et godt Vidnesbyrd (se 130). Efter hans Bortgang var det imidlertid blevet vitterligt, at han havde besvangret en Kvinde af et mindre godt Rygte. St. anmoder nu Kapitlet om enten at bevæge ham til at ægte Konen eller straffe ham efter Fortjeneste. ^{26/7} 1603. Vedføjet er et Vidnesbyrd af sm. D., udstedt af Biskop Peder Vinstrup, om at den omtalte Kvinde ikke tidligere var trolovet, om hun end før havde født et uægte Barn, der var døbt i Helliggeistes Sogn i Henhold til en Bog, M. Jon Jacobsen (Venusin), tidligere Præst i dette Sogn, havde ført.

175. St. sender Franciscus Helsingius, Trugillus Holbecus og Joh. Georgii Koagiensis Programmet om den

forestaaende Baccalaurpromotion, da han særlig ønskede, at de skulde erhverve Graden. ²⁸/₇ 1603.

176—7. Brev i Biskop Vinstrups Navn til Biskop M. Jacob Madsen i Odense angaaende den uordentlige Rektor M. Niels Hammer i Odense, der længe havde været borte fra sit Embede. Vinstrup lover at paamine ham om hans Pligt, og hvis han ikke adlød, at sende en anden, der kunde overtage Embedet. ¹⁷/₈ 1603. (Jvfr. Saml. til Fyns Hist. og Topogr. I, 139).

179—82. Ad actum Depositionis (tr. i Kbh. Univ. Hist. IV, Nr. 393).

183. Br. til M. Lavr. Andersen, Rektor i Roskilde (tr. smst. Nr. 396).

184. Viaticum for Joh. Joh. Suenborgensis (se 2. 4. 26. 76), der agtede at rejse hjem, i den Hensigt atter at komme tilbage til Univ. Han anbefales navnlig til Biskop M. Jacob Madsen i Fyn. ²/₉ 1603. Lignende for Nic. Jacob. Robeccus ⁹/₁ 1604 (se 1. 19. 26—7. 139); Georg. (?) Laur. Fersterus ¹⁵/₁ 1604; And. Mulænus ¹⁶/₁₁ 1607.

185. St. beder M. Lavrits Andersen, Rektor i Roskilde, om indtrængende at foreholde Skolens Hørere, at de burde indstille sig til den forestaaende Baccalaurpromotion og efterligne deres Kolleger ved Kbhvns og Lunds Skoler, som havde meldt sig. Lundensernes Brev sendes til Gjenemsyn. ¹⁰/₉ 1603.

186. Brev i Biskop Vinstrups Navn til Biskop M. Jacob Madsen i Odense om Rektor Niels Hammer (se 176—7), der fremturede i sin Uordentlighed og Gjenstridighed. Vinstrup sender en Ripenser, der nys havde taget Baccalaurgraden, og som kunde bestyre Rektorembedet. ²⁸/₉ 1603. (Jvfr. Saml. til Fyns Hist. og Topogr. I, 140).

187. Brev til Kort Qvist, Student i Helmstädt (se 8—9). ²⁹/₁₁ 1603. (Dette Brev meddeles ndf., Till. Nr. 2.)

188—9. Program, hvorved St. indbyder til at høre hans Forelæsninger over Melanchtons Loci communes. ⁹/₁₁ 1603.

190. Brev i Biskop Vinstrups Navn til M. Thomas Johannis, Lector i Bergen (tr. i Hist. Kildeskr. II, 588—9).

191. Brev til M. Laur. Scavenius (i Taarnby), hvori St. paa Grund af Forretninger undslaar sig for at modtage hans Indbydelse. ²⁹/₁₂ 1603.

194—5. Brev til Hr. Theophilus Sadolin (Præst i Aastrup paa Falster) om hans Søn (Daniel), som var Student, men derhos var en meget flittig Besøger af Vertshusene og havde slaaet sin Fader en betydelig Plade for Penge. St., der var en god Ven af Faderen, havde foreholdt Sønnen hans slette Levned, og denne havde lovet Bedring. ¹⁶/₁ 1604.

196. Br. i Vinstrups Navn til D. Villads Adamius i Bergen (tr. i Hist. Kildeskr. II, 589—90).

197. Anmeldelser om dialektiske Forelæsninger. ⁸/₂ og ²⁶/₂ 1604.

199. Br. i Vinstrups Navn til M. Thomas Johannis, Lector i Bergen (tr. i Hist. Kildeskr. II, 590).

201. Test. for Andreas Canuti Brochius, som for to Aar siden havde forladt Univ. (se 40. 67) og siden havde undervist flere brave og lærde Folks Børn i Skaane saaledes, at de havde givet ham godt Vidnesbyrd. ¹⁷/₄ 1604.

202—3. Brev i Vinstrups Navn til Biskop Gudbrand Thorlaksen i Holum (trykt i Finni Johannæi Hist. eccl. Isl. III, 428—9).

204—5. Brev i Vinstrups Navn til Biskop Odd Ejnarsen i Skalholt om de sørgelige Forhold paa Island saavel i kirkelig som i borgerlig Henseende. ²⁴/₄ 1604.

Ved 206. Test. for Samuel Nicolai Krage, der i næsten 5 Aar havde været St.s Discipel i Sorø. ³⁰/₇ 1597.

Ved 206. St. anbefaler Georgius Laurentii (se 123) til at optages blandt Exspectanterne til Kommunitetet. (Udat., men maaske fra 1597.)

Ved 206. Udkast til et Program angaaende det foretaaende Rektorskifte ved Univ., idet D. Jørgen Dybvad

paa højtidelig Maade vilde aftræde Rektoratet til D. Anders Lemvig. ^{25/5} 1597.

207. Test. for Michael Nicolai f. Norvegianus, der paa Grund af Fattigdom var nødt til at forlade Univ. for at søge Hjælp hos gode Mennesker. ^{2/8} 1604.

208. Brev i Biskop Vinstrups Navn til M. Anders Vedel i Ribe, som havde indbudt Bispen til sin Datters Bryllup med en Borger og Raadmand i Ribe. Bispen kunde ikke komme, men sendte Bruden to Rosenobler. ^{16/8} 1604.

Ved 208. Viaticum for Christianus Lagonius Trellund. ^{26/2} 1604. Lignende for Joh. Trebonius Carthemundanus. ^{15/4} 1604.

209—10. Brev til Hr. Theophilus Sadolin. St. havde i disse Dage forlovet sig med Cecilia, Datter af Søren Andersen, Borger og Kjøbmand i Kbhvn, derfor maatte Sadolin undskyldte, om Svaret paa hans Brev blev mangelfuldt. For atter at hjælpe hans udskejende Søn (se 194—5) paa ret Kjel lover St. at tage ham i Huset. ^{24/8} 1604.

211. Brev til Kort Qvist i Helmstädt. ^{23/9} 1604. (Brevet er meddelt fuldstændigt ndf., Till. Nr. 3.)

214. Brev til Dn. Vincentius Sigvardinus. ^{24/10} 1604 (se Kirkeh. Saml. 3. R. I, 342).

215—6. Brev til Hr. Theophilus Sadolin om hans stadig udskejende Søn. »Stapletoni istius Pontificii in Evang. Dom. commenta ad te mitto, copiam quidem dicendi nonnullam concionatori suppeditatura, sed cum iudicio legenda, est enim ille ut infestissimus ita et callidissimus hoc tempore nostræ religionis hostis«. Beretning om det kgl. Forbud mod Besøget af Jesuiternes Skoler og om den ny danske Bibeludgave, der var i Arbejde. ^{10/11} 1604. (Jvfr. Ny kirkehist. Saml. VI, 297, Note 2).

217—8. Brev til samme. Det blev værre og værre med hans Søn; St. vilde dog se at holde ud med hans gale Streger indtil Paaske. — Dronningen havde for nogle Dage siden født en Datter paa Kronborg. ^{12/1} 1605.

219. Brev til samme. Mere om Sønnen og om St.s Forsøg paa at bringe ham paa bedre Veje. ³/₂ 1605.

Ved 414. Viaticum for Daniel Th. Sadolin, der »uti accepimus« (heraf fremgaar, at han da ikke var i Khvn, men at Faderen formodentlig har taget ham hjem til Falster) vilde drage udenlands, for at han med Guds Hjælp engang kunde blive en nyttig Borger for sit Fædreland. Han var en Søn af brave og hæderlige Forældre, og var ikke ringe begavet; han anbefales derfor til godt Opsyn med hans Studier og øvrige Forhold, indtil han kunde komme til den rette Modenhed og den forventede Frugt. ²⁸/₉ 1605.

Ved 414. Test. for Henningus Magni f.¹); fra dette Univ. var han dragen til Rostok, hvorfra han var kommen tilbage for tre Aar siden med hæderligt Testimonium; derefter var han bleven Rektor i Landskrone; nu var han kaldet til Præst. ²⁸/₂ 1604.

220 - 1. Brev i Biskop Vinstrups Navn til Frederik og Frants Eisenberg (se 152-3), der fremdeles opholdt sig udenlands og nu agtede at rejse til Frankrig. Brevet er saare venligt og opmuntrende, taler forøvrigt mest om Nyttens af Rejser. ⁹/₂ 1605.

222. Brev til Jonas Severini, Broder til Stephanius's anden Hustru. Han studerede udenlands. St. formaner ham til at bruge sin Tid vel, at Faderen ikke skulde angrede Penge, han anvendte paa hans Rejse. Forresten havde han kaldt ham hjem, dog kun midlertidigt, for at raadslaa, om der ikke var et andet Sted, hvor han kunde studere billigere og med større Udbytte. ¹²/₂ 1605.

229. Brev i Biskop Vinstrups Navn til M. Jacob Albertsen ²), Præst i Otterup i Skaane, som varmt takkes,

¹) Søn af Biskop Mogens Madsen i Lund (se Ny kirkeh. Saml. V, 203). Rietz har, vildledet ved en Fejlskrift i Skaanske Reg. III, 212, urigtig kaldt Sønnen Henning Madsen. (Skånska Skolväsendets Hist. S. 421.)

²) Bekjendt som Forfatter af flere i sin Tid meget læste gudelige Skrifter.

fordi han havde skaffet Bispen en meget smuk Gravsten.
5/4 1605.

232. Anbefaling for Andreas Esberni Morsianus, der drog til Skaane for at søge nogen Hjælp. Han havde studeret i flere Aar, men Fattigdom nødte ham til at holde op. Han vilde gjerne nøjes med et Degnekald, om han kunde faa det. Biskop Mogens Madsen anmodes om at tage sig af ham. 16/4 1605. (Se 304).

Ved 232. Indbydelse til St.s Bryllup med Cecilia Sørensdatter; det skulde staa den 30te September. 1 9 1604.

233. Brev til M. Laur. Scavenius, Episcopus designatus Staffangriensis. Lykønskning til hans Forfremmelse, Mindelse om de Penge, han skyldte St. 16/5 1605.

234—5. Brev til Svogeren Jonas Severinus. »Vi undre os svarlig, kjære Jon, hvorfor du trækker det saa længe ud med din Hjemkomst til Fædrelandet, som vi saa længe og saa ængstelig have ventet. Vi frygte for, at der er noget i Vejen, der enten hindrer dig i at komme bort fra det Sted, hvor du er, eller gjør, at du frygter for at komme hjem.« I over tre Maaneder havde han ikke skrevet. Maaske var han arresteret for Gjæld eller for kaade Streger, maaske manglede han Penge til Hjemrejsen, maaske frygtede han for sin Faders Bebrejdelser, eller turde ikke vise sig med et Ansigt vansiret af Skrammer. Men hvad det end var, skulde han dog komme; var Faderen end vred paa ham, vilde han dog tilgive ham, naar han bad om Forladelse og lovede Bedring. Vel havde Faderen i de sidste Aar lidt betydelige Tab ved flere Skibes Forlis, men han havde dog endnu en Del i Behold, og der var desuden hans egen Mødrenearv, saa hans mulige Gjæld nok kunde blive klaret. Nu rejste hans Faders Nabo, Chilianus Kock, til Kassel, saa maatte han endelig følge med ham hjem. 24/5 1605.

236—7. Brev i Biskop Vinstrups Navn til Holger Rosenkrands. 6/6 1605. (Dette Brev meddeles ndf., Till. Nr. 4.)

239—40. Brev i Vinstrups Navn til M. Peder Iversen Borck, Lector theol. i Trondhjem. ²³/₇ 1605. (Jvfr. Kirkeh. Saml. 3. R. I, 325).

244. Anmeldelse af Forelæsninger over Topica Ciceronis. ⁴/₁₂ 1605.

247. Test. for Johannes Nicolai f. Paschasius. Det er et glimrende Vidnesbyrd for Begavelse, Sædelighed og Kundskaber, Jens Paaske her faar, og St. ytrer den Forventning, at han i Tiden vilde blive en Prydelse for Fædrelandet ¹). Han havde ²⁷/₉ 1603 taget Baccalaurgraden. ¹²/₁₂ 1605 (Stephanius's 45de Fødselsdag).

Ved 247. Vidnesbyrd for Enoch Jacobi f. Roschilensis, der nu var kaldet til Præst [i Jyllinge og Gundse-magle]. Allerede da han tog Baccalaurgraden [maaske ²⁷/₉ 1603], havde han vakt særdeles gode Forhaabninger, og disse vare ikke blevne skuffede. ²⁹/₂ 1612.

Ved 247. Brev til D. Anders (Christensen, Forstander for Sorø) om Jørgen Fanningers ²) Befordring til Præst [i Bringstrup og Sigersted]. D. Anders havde interesseret sig særdeles for ham, og St. havde taget sig af Sagen i Roskilde Kapitel, der havde Patronatsret, og havde her faaet Stemmerne samlet om ham. [1605].

Ved 247. Brev til M. Niels Mule (Provst paa Samsø). ²⁸/₁ 1606.

252. Brev til Jens Bjelke. ²¹/₂ 1606. (Meddelt ndf., Till. Nr. 5).

255. Testimonium for Hr. Christen Dagfindsen ⁹/₅ 1606 (tr. i Ny kirkeh. Saml. III, 638).

256—8. Brev til M. Lavrits Skavbo, Biskop i Stavanger (tr. smst. III, 639—41).

259—62. Brev til Jens Bjelke. ²³/₅ 1606. (Meddelt ndf., Till. Nr. 7).

¹) Der var senere Tale om, at han skulde være Professor ved Univ., hvad han dog ikke blev (se Danske Mag 4. R. II, 221).

²) Se Wegener, Efterretn. om A. S. Vedel, 2 Udg. S. 242. 244.

263—4. Brev i Vinstrups Navn til M. Anders Fos, Biskop i Bergen. ^{26/6} 1606 (tr. i Hist. Kildeskr. II, 563—4).

265. Test. for Biorno Matthiæ f. Cimber (se 73); han havde været St.'s Discipel først i Sorø og siden i Kbhvn, og havde altid vist sig beskeden og lærvillig, hvorfor St. fremdeles haabede det bedste om ham. Da han nu efter sine Forældres ¹⁾ og Venners Raad skulde rejse udenlands, anbefalede St. ham særlig til Professorerne i Vittenberg. ^{21/6} 1606. Af et senere Vidnesbyrd, St. gav ham, fremgaar, at hans Udenlandsrejse kun havde været i kortere Tid, og at han var vendt hjem for at blive Rektor i Randers. Dette Embede havde han beklædt i henved fire Aar og var nu kaldet til Præst der i Nabolaget [Borup og Hald]. ^{25/10} 1611.

266—7. St. indbyder Studenterne til at høre hans logiske Forelæsninger. ^{15/6} 1606.

275—82. Brev til M. Niels Mule, Præst og Provst paa Samsø ^{29/6} 1606 (tr. i Kbhvns Univ. Hist. IV, Nr. 406).

283—4. Formula juramenti Studiosorum, qui membra esse hujus Academiae (Rostochianæ) et privilegiis illius frui cupiunt: proposita ab antiquis gubernatoribus Academiae A. 1419 die 12 Decemb. primum inchoatæ.

288. Test. for Jacobus Andreæ Coagius, som nu agtede sig til tyske Universiteter, da hans Fader, Borgmester Anders Jacobsen i Kjøge, gavmildt havde forsynet ham med Midler dertil. ^{19/8} 1606.

289. Anmeldelse af Forelæsninger over Ethica Philipp Melanthonis. De Studenter, der ikke havde Exemplarer af Skriftet, kunde faa saadanne til Kjøbs hos Boghandler Aalborg. ^{3/9} 1606.

292—3. Et dansk og et latinsk Bryllupsvers udfærdiget i Biskop Vinstrups Navn i Anledning af hans Datter Elline Pedersdatters (se 162—3) Bryllup med hænd. og vellærd

¹⁾ Faderen var Præsten Hr. Mads Michelsen i Holbæk og Udby i Aarh. St.

Mand M. Niels Clausen, Sognepræst til Vor Frue Kirke i Kbhvn. Bryllupet skulde staa den 5te October. Kbhvn. 15/9 1606.

296. Viaticum for Ericus Erics f. Grenaa, som for faa Uger siden var kommen til Univ., men atter maatte forlade det af Mangel paa Subsistensmidler. 18/10 1606.

296. Test. for Jacobus Olai Petersburgensis, som havde været St.'s Discipel i Sorø, og der vist sig beskeden og lærvillig. Efter at have studeret nogen Tid ved Univ. var han kaldet til at undervise Skoleungdommen i Skjelskør, og var nu af Borgerne valgt til Sognekapellan smst. 20/10 1606.

302—3. Brev til Hr. Theophilus Sadolin. 20/11 1606. (Meddelt ndf., Till. Nr. 8.)

304. Anbefaling for den fattige Student Andreas Esberni Morsianus (se 232), der efter ofte at have kjæmpet med Sygdom og Nød, nu mod Vinteren ikke saa nogen anden Udvej end at begive sig paa Vandring, om han kunde træffe nogen, der vilde betro ham at undervise deres Børn. 28/11 1606.

305. Til Biskop Mogens Madsen i Universitetets Navn om den Sjælegave, der tilkom dette af afdøde Præsters Bo. 10/1 1607.

306. Test. for Casparus Christ. Herlovius, som for syv Aar siden blev Student (se 1) og havde tilbragt tre Aar ved Univ. »summa cum laude pietatis, modestiæ et diligentiæ«. Forøvrigt havde han været Hører ved Roskilde Skole og var nu af Kapitlet smst. kaldet til et Præstembede. 12/1 1607.

307. Brev til M. Lavrits Skavbo, Biskop i Stavanger, om de Penge, han skyldte St. 14/2 1607.

308—9. Til samme om samme Sag. Hertil føjes: »De offentlige saavel som de private Sager ere med Guds Naade i en god Tilstand hos os. Kornet er mærkværdig billigt. Kongen er helt optagen af Planer om denne Bys Udvidelse og Befæstning, og man mener, at han i til-

stundende Sommer ikke vil helme, før han faar alt indrettet efter sit Hoved. I den fynske Biskop M. Hans Knudsens Sted er M. Oluf Kock, din Formands Svigersøn, valgt til Præst ved St. Nicolai Kirke. Doctor Anders Christensen, Forstander for den kgl. Skole i Sorø, døde i November forrige Aar; hans Enke har faaet Tilladelse til at beholde Bestyrelsen til Majdag. Om hans Eftermand er endnu intet sikkert, uden at Rygtet, der ikke sjældent kjender det tilkommende, har bestemt M. Jon dertil.«
18/3 1607.

312. Anbefaling til Biskop M. Hans Knudsen i Odense for Laaliken Michael Johannis, der var lidt i Slægt med St. og gjerne ønskede Biskoppens Hjælp til at faa præstelig Ansættelse i sin Hjemstavn. 6/3 1607.

313—4. Brev til M. Niels Mule (tr. i Hist. Kildeskr. II, 591—2).

315—9. Brev i Biskop Vinstrups Navn til M. Jacob Holm, Biskop i Aalborg. 16/3 1607 (tr. i Dän. Bibl. IV, 103—8).

321—2. Brev i Vinstrups Navn til Arild Hvitfeld 15/4 1607 (tr. i Ny kirkehist. Saml. V, 473—4).

323—4. Brev i Vinstrups Navn til Biskop Gudbrand Thorlaksen i Holum om dennes slette Helbredstilstand og om de Kjøbmænds Bedragerier, der handlede paa Island, hvorover Gudbrand havde klaget. 14/4 1607.

324—5. Brev i Vinstrups Navn til Odd Ejnarsen, Biskop i Skalholt, 14/4 1607 (tr. i Fin. Johannæi Hist. eccl. Isl. III, 429).

325. Brev til M. Lavrits Skavbo, Biskop i Stavanger: Christen Trane, en flink og kyndig Handelsmand fra Stavanger, der nylig var bleven besvogret med Bispen¹⁾, havde overbragt St. de 130 Dlr., han havde til gode hos Biskoppen. Idet han takker for dem, bemærker han, at de kom

¹⁾ Havde ægtet Skavbos Kones Søster (se Faye, Christianssands Stifts Bispe-Hist. S. 239).

meget tilpas, da Kornets overordentlige Billighed forarsagede, at Professorerne, der tildels havde Kornindtægter, ikke kunde faa deres Lønninger til at slaa til. ⁵/₅ 1607.

328—9. Brev til samme ¹⁰/₅ 1607 (tr. i Kbh. Univ. Hist. IV, Nr. 414).

330. Brev til Hr. Christen Dagfindsen, Præst og Kannik i Stavanger, hvem St. takker for tilsendte Gaver af Smør og Sild. ¹⁰/₅ 1607.

Ved 330. Test. for Georgius Laurentii f. Slaglildensis, »en hæderlig og lærd ung Mand«. For 19 Aar siden blev han St.s Discipel i Sorø, havde siden haft ham til Privatpræceptor og boet i hans Hus i Kbhvn. Havde nu faaet en hæderlig Ansættelse ¹). ¹²/₅ 1607. Lignende for Nicolaus Wintherus, ³¹/₁₀ 1607 (se 8—9 ²).

331. St. skriver til sin Svoger Jonas Severini (se 222. 234—5) efter dennes Faders Ønske og beklager, at han saa sjældent skrev hjem og saa lidt berørte, hvad man helst ønskede at vide noget om, nemlig hans Studier og hans Udgifter. Han havde skrevet hjem og forlangt nogle Bøger, der kunde tjene ham til Øvelse i Disputerekunsten. Men St. mente, at sligt intet nyttede ham: »des operam, non tam ut ingenium acuas ad peritiam cavillandi, quam ut judicium optimarum rerum cognitione imbuas et linguam excolas ad mediocrem loquendi et scribendi facultatem«. Dette naaedes bedst, naar han ikke flakkede saa meget om. Hans Plan om at rejse ind i Frankrig misbilligedes; hvad vilde han derved kunne opnaa uden en Øvelse i det franske Sprog, som han ingen Brug havde for i Fremtiden. Det højeste, der kunde tilstedes, var at han paa Tilbagevejen lagde Rejsen gennem en Part af

¹) Det er sikkert den samme, som forekommer ovenfor, 123, og ved 206; han var nu bleven Præst i Sorø, og blev et Par Aar efter sin Faders Eftermand i Slaglille og Bjernede (se Ny kirkehist. Saml. V, 149. 474—5. 881).

²) Vistnok den Niels Nielsen Winther, der 1607 blev Præst i Saxkjøbing.

dette Land for at se nogle Byer og lære Folkets Skikke at kjende; men der maatte ikke anvendes mere end en Maaned eller to derpaa, osv. ^{16/5} 1607.

333—4. Brev til M. Joh. Horsnensis, Lector og Kannik i Aarhus. St. takker ham for den velvillige Bistand, han ydede »vor stakkels gamle Moder« (o: St.s afdøde Hustrus Mormoder, der nu atter var bleven Enke), som i sin Alderdom havde saa mange Besværligheder at kjæmpe med. Tillige beder han M. Hans paany at overtage at være Procurator ved Indkasseringen af de Naadensaarsindtægter, som Universitetet havde efter afdøde Kanniker i Kapitlet. ^{2/7} 1607.

334. Anmeldelse om nogle Forelæsninger, St. vilde holde i de faa Dage, der vare tilbage inden Sommerferien. ^{22/7} 1607.

339. Indbydelse til Biskop M. Hans Knudsen i Odense om at tage den theologiske Doktorgrad. ^{25/8} 1607. Skjønt det ikke bemærkes, maa Brevet være skrevet i Biskop Vinstrup's Navn, da denne var Decanus i det theol. Fakultet.

340—41. Indbydelse til St.s dialektiske Forelæsninger (tr. i Kbh. Univ. Hist. IV, Nr. 417).

344. Brev til Svogeren Jonas Severini med Formaninger og Bebrejdelser. Han skulde ikke bekymre sig om at lære det skotske Sprog, som han dog ingen Nytte kunde have af. ^{18/9} 1607.

Ved 344. Test. for Petrus Thomæ Neopyrgius (se 137). Han havde studeret ved Univ. i henved fire Aar; rejste nu til sin Hjemstavn for at faa en Bestilling; anbefales til Biskop Hans Knudsen i Odense. ^{25/7} 1607.

345. Test. for Holgerus Haggæus Scanus (se 154), som for neppe to Aar siden var kommen til Univ. og nu var kaldet til Præst i Norge. ^{8/10} 1607.

346—8. »Quæstio proposita in promotione Dñi Doctoris Cunradi Aslachi, Promotore Dño Episcopo Doct. Petro Vinstrupio«. Begynder: »Quod puer ego in hoc splendidissimo cætu aliquid, quod edoctus sum, recitare jubear, idipsum

me vobis omnibus satis opinor excusabit. Jussus etenim illud sum ab Avo meo carissimo, quem huic solenni actui videtis præsidere». Spørgsmaalet er altsaa fremsat af St.s unge Søn, Steffen.

349. Brev til Biskop Mogens Madsen i Lund om Petrus Olai, som ønskede St.s Anbefaling. Han havde to Kongebreve at forevise, et til Lensmanden paa Helsingborg og Bispen, og et til Brostrup Gjedde, til hvilke Bispen henvises. ^{12/10} 1607.

350. Viaticum for Nicolaus Christiani Ripensis; han var en dygtig og flittig Student; men da han manglede Subsistensmidler til Vinteren, maatte han rejse bort for at søge Bistand andensteds; det var dog hans Agt at komme tilbage. ^{12/10} 1607.

Ved 350. Test. for Petrus Olai f. Haraldstadensis, en hæderlig og lærd ung Mand, født i Haraldsted af hæderlige men fattige Forældre; gik først i Ringsted og siden i Kjøbenhavns Skole, til hvilken sidste han nu havde været knyttet i 20 Aar, først som Discipel og siden som Hører. Havde 1603 taget Baccalaurgraden og ellers ofte optraadt dels som Respondens dels som Præses ved akademiske Disputationer. Var nu kaldet til et hæderligt Embede (vistnok som Præst). ^{8/11} 1607.

351. Brev til M. Niels (Jørgensen), Rektor i Sorø. Enken efter D. Anders (Christensen), forhen Forstander i Sorø, ønskede, at hendes Søstersønner (rimeligvis M. Anders Vedels Sønner), der gik i Sorø Sk., for en kort Tid maatte komme til Kbhvn, for at hun kunde forsyne dem med det fornødne til Vinteren. ^{7/11} 1607.

352. Anbefaling for Petrus Nic. f. Ripensis, der rejste hjem, i Haab om at faa en Hørerbestilling ved Ribe Skole. ^{23/12} 1607.

Ved 352. Test. for Nicolaus Matthiæ f. Rygberg, som St. havde kjendt fra hans Drengaar af som en velbegavet og haabefuld Yngling. ^{20/11} 1607. (Se 374).

Ved 352. Brev i Biskop Vinstrups Navn til M. Christoffer Knoff (i Roskilde). Handler om Opgjørelsen af Formynderregnskabet for Biskoppens Hustru (Anna Eisenberg) og hendes Sødskende. Det syntes Biskoppen ubilligt, at Udgifterne ved hans Bryllup skulde afholdes af den Medgift, han havde faaet med sin Kone. For Resten havde han i Øjeblikket ikke Tid til at tage sig af Sagen, da han var optagen af de tre Bededagsprædikener, han skulde forfatte, og af de norske Bishops Ordination. Han mente, at det var bedst, Sagen stod hen, indtil hans Svigermoder døde, saa kunde de omtalte Udgifter afholdes af den Arv, der faldt efter hende. $7/1$ 1608.

353. Test. for Petrus Joh. f. Storstrupius; han havde paa 4de Aar studeret ved Univ., og siden været et Aar borte derfra; ifølge hæderligt Vidnesbyrd fra M. Christophorus Georgii, Rektor ved Nykjøbing Skole paa Falster, var han bleven Hører ved denne Skole. St. ønsker ham, at han ved Flid i sin nuværende Stilling maatte bane sig Vej til et Præsteembede (som han vistnok har haft i Sigte, siden han nu tog det Test. hos sin Privatpræceptor, der udfordredes for at faa Test. publ.). $22/3$ 1608.

357—8. Brev til M. Søren Andersen (Vedel). $15/4$ 1608. (Meddelt ndf., Tillæg Nr. 9).

2. Breve skrevne fra Sorø.

359—60. Brev til Biskop Vinstrup om at Præsten i Slaglille (Hr. Lavrits Jørgensen) paa Grund af Alderdomssvagthed ikke længer kunde betjene sit Embede; St. ønskede, at hans Søn Hr. Jørgen Lavritsen (se ved 330), der nu var Præst i Sorø, skulde være hans Eftermand, og at den øverste Hører smst., Frants (Richardsen), der var kjed af Skolegjerningen, skulde være Præst i Sorø. $6/6$ 1608. (Trykt i Ny kirkeh. Saml. V, 474—5.)

Ved 360. Brev til en unævnt Professor om Formynderskabet for afd. Prof. Peder Aagesens Børn. $13/7$ 1608.

361. Brev til Biskop Vinstrup om Valget af en Præst i Gyrstinge og Flinterup istedenfor den igaar afdøde Hr. Jens Nielsen. $12/6$ 1608. (Trykt i Ny kirkeh. Saml. V, 475—6).

362. Til samme om samme Sag. (Tr. smst. V, 476).

363. Test. for Georgius Joh. f. Fabricius Othoniensis, der for ni Aar siden var bleven Student og havde taget St. til Privatpræceptor, og siden havde opholdt sig tre Aar ved Univ. (se 57); han anbefales for Gudsfrygt, Beskedenhed og Lyst til Studeringerne. $9/8$ 1608. Lignende for Tacho Christiani f. Scanus $27/5$ 1611.

364. Test. for Michael Thomæ Holstebroensis, som for sex Aar siden var bleven Student og havde haft St. til Privatpræceptor, anbefalet til ham af Biskop Mogens Madsen i Lund. Han havde en Tid været Hører ved Lunds Skole, fra hvilken han selv var udgaaet, og skulde nu med det første være Præst. $24/9$ 1608.

365—7. Brev til Prof. Joh. Alanus. $1/10$ 1608. (Trykt i Kbhvns Univ. Hist. IV; Nr. 509).

368—70. Breve til Biskop Vinstrup for at udvirke, at Hørerens Frants Richardsen i Sorø blev Rektor i Helsingør (tr. i Ny kirkeh. Saml. V, 476—8).

371. Brev til Hr. Knud Olufsen, Præst i Gosmer og Ørting i Jylland; denne havde udvirket et Kongebrev, om at hans Søn maatte blive optagen i Sorø Skole, naar der blev Plads. Men der var ni, som stod nærmere for Tur; han vilde nu blive indskreven som den 10de; saa snart Raden kom til ham, skulde han blive optagen. $20/8$ 1609.

372. Brev til D. Gellius (Sascerides), hvori St. spørger om Raad i Anledning af en haabefuld Discipels Sygdom, hvis Symptomer kortelig beskrives. $27/4$ 1609.

373. Brev til Biskop M. Hans Knudsen i Fyn, om han ikke kunde hjælpe St.s Svoger Jon Sørensen (se foran) til at blive Hovmester for en, der vilde rejse udenlands. »Non infeliciter, uti puto, in studiis hactenus versatus

est ¹⁾. Quod si forsitan eveniat, ut ad eorundem continuationem aliquid commoditatis ipsi offerri tua commendatione queat, vehementer oro, ut parentis etiam ipsius p. m. (St.s Svigerfader var altsaa død), optimi viri, causa, quantum in te est, huic nostro prodesse digneris. In Germaniam redire cogitat, ibique operam suam, ad sumptus sublevandos, alicui nostrati pro Pædagogo locare^a. ^{6/5} 1609.

374—5. Test. for Nicolaus Matthiæ Rygberg (se ved 352). Han kom omtrent for syv Aar siden til Univ. og blev St.s Privatdiscipel, ligesom han tidligere havde været hans Discipel i Sorø. I nogle Aar havde han studeret ved Univ. og stadig opført sig vel. I den sidste Tid havde han været Hører i Nakskov; nu var han kaldet til Præst ²⁾. ^{2/6} 1609.

376. Brev til Hr. Theophilus Sadolin (Præst i Aastrup paa Falster): hans Søn Johannes Sadolinus var vel beholden kommen til Sorø; han saa ud til at være en flink Dreng; St. havde nu overgivet ham til Skolemesteren; for Resten skulde han selv og hans Hustru se Drengen til gode, hvor de kunde. ^{30/10} 1609.

Ved 376. Test. for Andreas Meisnerus Silesius; født i Tydskland havde han haft Lyst til at se sig om i Verden; England og Skotland havde han besøgt, derfra var han kommen til Danmark, hvor han havde opholdt sig temmelig længe ved Univ., beskæftiget med dels selv at lære, dels at undervise andre, og han havde vundet adskillige mægtige Velyndere. ^{30/10} 1609. (Se 410).

377. Brev til Præsterne paa Sorø Skoles Gods, hvorved Kongebrevet om forestaaende Bededage meddeles dem,

¹⁾ Af de tidligere Breve skulde man ellers tro, at St. var af en anden Mening om Fremgangen i Svogerens Studier. Denne blev senere Læsemester (Lektor) i Bergen.

²⁾ Han blev Præst i Asperup og Roerslev (se Ny kirkeh. Saml. VI, 743 og Kirkeh. Saml. 3. R. I, 332—4). Han var vistnok en Søn af Mats Rygberg, der forekommer 1587 som en ansæt Borger i Middelfart.

idet St. minder dem om, hvorledes de skulde opfordre Menighederne til Deltagelse deri. ^{9/11} 1609.

378. Brev til Præsten Hr. Jørgen (Jakobsen) i Kallundborg (tr. i Ny kirkeh. Saml. V, 478).

379. Brev til Biskop Vinstrup om Præsten Hr. Peders Død i Sorø og om Valget af en Eftermand (tr. i Ny kirkeh. Saml. V, 478—9).

380—2. Brev til M. Joh. Janus Alanus. ^{24/4} 1610. (Meddelt ndf., Till. Nr. 10.)

383. St. beder Præsten Hr. Oluf i Pedersborg om at prædike i Sorø i Pintsedagene. ^{23/5} 1610.

384—6. St. meddeler Biskop Vinstrup, at han havde kaldet Hørerer Frants Richardsen i Sorø til Præst smst.; han prædikede rigtignok maadeligt, men det kunde jo blive bedre med Tiden. Tillige beretter han om den Ildebrand, der var overgaaet Slaglille Præstegaard. (Tr. i Ny kirkeh. Saml. V, 479—80.)

387—8. Brev til Prof. Joh. Janus Alanus. ^{27/5} 1610. (Meddelt ndf., Till. Nr. 11.)

389. Brev til Biskop Vinstrup, hvori St. anbefaler den Bøn, som den brandlidte Præst i Slaglille (Hr. Jørgen Lavritsen) mundtlig vilde forebringe ham, og beder, at han vilde være hans Talsmand hos Kansleren, at han kunde faa nogen Hjælp i sin sørgelige Tilstand. ^{31/5} 1610.

390. Brev til Prof. Vulfgang Rhuman med Tak for nogle tilsendte Theses og med varm Anbefaling af Studenten Georgius Magni f. Slangendorpensis, som havde været St.s Privatdiscipel, og om hvem Rhuman havde adspurgt ham. ^{29/7} 1610.

391—2. Brev til Dn. Ottho Johannis, pastor Lid-døwensis, som St. kalder »amicæ vetus« og meddeler Oplysning om, hvorledes han skulde faa en Søn paa Sorø Skole, hvilket han gjerne ønskede. ^{21/8} 1610.

393. Brev til M. Georgius Christophori, Præst i Væ, ^{9/9} 1610. (Jvfr. Kirkeh. Saml. 3. R. I, 317—8.)

394. Brev til M. Povl Pedersen, Kannik i Roskilde, hvem St. beder hjælpe en Bonde fra Sorø Gods, der havde en Ægteskabssag for Kapitlet. ^{29/9} 1610.

395—6. Brev til Biskop Vinstrup om Tiltale mod Præsten i Gyrstinge (tr. i Ny kirkeh. Saml. V, 480—1).

397. Brev til samme, hvori St. anbefaler Thomas Mortensen til Degn i Bjergby og »Brumow«. Han havde i adskillige Aar været Medhjælper for den tidligere Degn, Mogens, der nu var død i en Alder af over 80 Aar; han havde Kaldsbrev af Menigheden, og Stedets Præst, Hr. Jesper, anbefalede ham ogsaa. ^{19/12} 1610.

398—9. Brev til M. Joh. Janus Alanus. ^{21/3} 1611. (Meddelt ndf., Till. Nr. 12.)

400—1. Brev til Hr. Theophilus Sadolin. ^{21/3} 1611. (Meddelt ndf., Till. Nr. 13.)

402. Brev til Prof. Hans Povlsen Resen. ^{27/3} 1611. (Meddelt ndf., Till. Nr. 14.)

403—5. Brev til Prof. Joh. Janus Alanus. ^{16/5} 1611. (Meddelt ndf., Till. Nr. 15.)

406. Brev til D. Gellius (Sascerides), hvori St. beder om Lægeraad for den syge Hr. Niels (Trugelsen), Præst i Alsted, hvis Sygdom beskrives. ^{28/5} 1611.

407. Brev til Biskop Vinstrup, om at Hr. Jørgen i Slaglille maatte faa de Penge, der mulig vare indsamlede til ham blandt Præsterne i Anledning af hans Præstegaards Brand, i Henhold til det Brev, Bispem forrige Aar havde udsendt til Provsterne om denne Sag. ^{28/5} 1611.

408. Brev til M. Johannes Crafft, Præst ved den tyske Kirke i Kbhvn. ^{7/6} 1611. (Meddelt ndf., Till. Nr. 16.)

409. Brev til M. Joh. Janus Alanus. ^{8/6} 1611. (Meddelt ndf., Till. Nr. 17.)

410. Brev til Christian Barnekow om Andreas Meisner fra Glogow i Schlesien (trykt i Kbh. Univ. Hist. IV, Nr. 437).

411—7. Breve til M. Joh. Janus Alanus. ^{11/12} 1611 og ^{18/1} 1612. (Meddelte ndf., Till. Nr. 18 og 19.)

Tillæg.

1.

Pro socero meo ad dominum Torluphum Gregorium, Præpositum in Neshovia, quæ est in Osteragia Færorum.

Salutem in Filio Dei corporis et animi sempiternam. Reverende Domine Torluphe, amice colende. Quæ nobis jam ab aliquot annis intercessit notitia et familiaritas, partim rerum privatarum partim etiam ac multo magis publicæ utilitatis promovendæ studio inter nos conciliata, eam ego nunquam destiti, quacunquæ possem ratione fovere, et officiis nonnullis, quoties sese mihi ad eam rem commoda aliqua offerebat occasio, alere, augere et confirmare. Quod autem anno superiore nihil ad te, pro mea consuetudine, literarum dederim, ex quo pristinæ benevolentiæ saltem conjecturam aliquam caperes: id scito præter meam voluntatem mihi, tum temporis cum hinc navis illuc itura solveret, negotiis quamplurimis plusquam occupatissimo, accidisse. Quæ res cum te, ut ex literis tuis, mense Augusto anni præcedentis, ad me scriptis, intelligo, sollicitum nonnihil reddiderit, non potui, quin has nunc ad te summa festinatione scriptas mitterem, quibus tibi scrupulum ex meo illo silentio injectum eximerem, et apud te de solito meo erga vos vestrasque ecclesias studio et amore hac veluti renovata declaratione protestarer. Neque tamen est magnopere quod scribam, cum præsertim literæ tuæ mihi nullam præbeant scribendi materiam, unde et colligo, quod vehementer item opto, statum vestrarum rerum et Ecclesiarum adhuc salvum et incolumem esse. Quod si quid inciderit, in quo mea opera aut consilio unquam indigebitis, faciam equidem, ut intelligatis, voluntatem meam in vestra commoda semper fuisse propensissimam, et me in procurandis negotiis vestris nullas unquam molestias aut labores defugisse. Interim ego te de paucis quibusdam apud nos novis rebus faciam certiozem. Die 10. hujus mensis Aprilis Regi nostro clementissimo serenissima Regina filiolum peperit, quem divina benignitate nobis donatum, ut idem Deus sanum et superstitem esse velit, ardentibus votis precamur. Die 22.

Martii obiit Regina Angliæ Elizabetha, cui in regno successit, communibus et consentientibus omnium procerum Regni votis ac suffragiis accitus, Jacobus VI Scotorum Rex, affinis Regis nostri. Quam rem ad concordiam horum regnorum et pacem stabiliendam plurimum momenti speramus habituram, ut propterea Deo opt. max. gratiæ nobis agendæ sint summa animi pietate et devotione. Reliqua apud nos Dei beneficio salva sunt. Quæ tu mihi muneris loco superiori anno misisti, ea me accepisse et admodum grata habuisse, volui tibi transmissis cum hac navi quibusdam ex nostrate penu victualibus, juxta catalogum hisce literis inclusum, significare. Plura prohibet angustia temporis. Quod superest igitur, Deo opt. max. ejusque divinæ protectioni Ecclesias vestras et familias ac te inprimis cum uxore et liberis commendo. Vale felix animo et corpore. Hafniæ die 18 Aprilis 1603.

P. W(instrupius).

2.

Conrado Quist, Studioso Helmstatensi.

S. Literæ tuæ mihi sunt redditæ, Conrade carissime, cumque iis una accepi specimen illud industriæ tuæ et recens inchoati studii Theologici. Faxit Deus opt. max., in eo sic pergas, ut patriæ tuæ non usui solum, sed et honori atque ornamento aliquando esse queas. Fuit id mihi vel imprimis gratum, quod cum in venerandi Dñi Soceri mei nomine apparere tuas illas primitias voluisti: meo quoque nominis facta simul mentione, tuam in me propensam voluntatem ea re declarasti. Habebis me vicisim tibi studiisque tuis promovendis addictum, si qua ratione continget unquam, ut operam meam velis ad commodum aliquid tuum usurpare. Cujus rei testem et velut arrham mitto munusculum hunc aureum, quem te gratum habiturum confido. R. Dn. Socer meus peregre aberat toto eo tempore, quo Tabellarius vester hic ejus reditum expectabat, ut conveniri tuo nomine non posset. Cum redierit, faxo ego, ut quæ illi abs te inscripta, bona fide redantur. Bene et feliciter vale salutatis illic omnibus conterraneis nostris bonarum artium Studiosis. Iterum vale. Hafniæ 29 Novemb. 1603.

Joh. Stephanus.

3.

Dño Conrado Quistio Helmstadium.

Salutem in filio Dei. Quod me subinde literis tuis in-
visas, Conrade carissime, est cur tibi ex animo semper favere
velim, cum ea ratione mihi de tuo in me studio non possit
non prolixè constare. Quod præterea significes, quæ sit in-
terim in illustri Julia vestra studiorum tuorum ratio, et qualis
progressus, id vero est, quod me vehementer delectare merito
debet, quod videam, te, quem puerum prima sub me Præ-
ceptore in Regia Schola Sorensi hausissi literarum initia me-
mini, ad eam frugem jam pervenisse, ex qua ad Ecclesiæ
Christi ædificationem fructum eximium propediem spero redi-
turum. Quia porro tibi visum fuit meum consilium exquirere
de Promotione: omnino suadeo et moneo tibi nequaquam
judicium Optimi et Doctissimi Viri M. Cornelii Martini De-
cani negligendum esse. Non enim ingrati solum, sed et arro-
gantis esse videri posset, istud tam præclarum beneficium
ultra oblatum aspernari. Et erit tibi inprimis valde honori-
ficum, si in patriam redeas ornatus publico tam celebris
Academiæ de tua virtute et eruditione testimonio, cum præ-
sertim ad eum nunc locum voceris, cui longo jam tempore
non nisi doctissimi viri præfuerunt. Et spondeo tibi gradum
illum occasionem aliquando præbiturum, ut ad altiora forsitan
eveharis. Suscipe igitur, quod felix et faustum sit, honestis-
simum Magisterii titulum, quem scio te cum laude et digni-
tate tueri posse, et ut magis magisque possis sedulo ac dili-
genter laboraturum. Mea tibi studia nunquam non consta-
bunt paratissima. Bene et feliciter vale, a me salutatus
plurimum et officiose. Salutem etiam precare meo nomine
eidem clariss. Præceptore tuo M. Cornelio et conterraneis
nostris, si qui forte illic studiorum causa vivunt. Iterum
vale. Hafniæ die Æquinocitii autumnalis Anni 1604.

T.

Joh. Stephanus.

4.

Ad Oligerum Rosenkrantz
Soceri nomine.

Bene sit tibi, nobilissime Oligere, domine et amice reverenter colende, quod quam pietatem et benevolentiam vivo semper, pro tua singulari humanitate et supra fortunam, animi quadam erga bonos omnes et doctos propensissima facilitate, præstitisti, eam in defuncti filiam unicam transferre, idque nunc maxime rebus ita postulantibus, haudquaquam dedigneris. Tum etiam merito commendanda est tua pro istius loci Ecclesia pia sollicitudo, cujus tam sedulo causam agis, id unice, uti apparet, in votis habens, ut ei de pio aliquo et docto homine, qui in locum pastoris surrogetur, quique cum laude et fructu muneris tam ardui administrationem in se recipere queat, prospiciatur. Quia vero hic meam efflagitas operam, eam tibi et utrique optimi viri filiæ nunc parente suo orbatæ libens accommodarem, quam possem fidelissimam, si tam facultas suppeteret, quam est ea res summi apud me voti et voluntatis. In cætu studiosorum Academiæ nostræ vix reperietur quisquam, quod sciam, qui per omnia idoneus erit, ut isthuc mox mittatur. Alias autem scio quidem esse passim in hoc regno viros-juvenes, quibus ea est et ætas et eruditio, ut pro loci dignitate et amplitudine et pro præsentis conditione invitari forsitan possent, sed quo eventu, id uti in Dei clementiss. voluntate situm, ita non possum ego certo polliceri. Atque ut aliquos nominatim indicem: Est in Academia Professor M. Christianus Johannis Ripensis ¹⁾. Est Rector Scholæ Regiæ Sorensis M. Nicolaus Georgius. Est Scholæ Ripensis Rector M. Paulus Martinius. Est item Scholæ Malmogiensis Rector M. Conradus Georgius ²⁾. Est præterea sed valde juvenis M. Paulus Joh. Coldingensis. Quos omnes spero tales esse, ut mea nequaquam egeant commendatione. Imo vero habetis ipsi vobiscum satis egregios viros, et eo quidem

¹⁾ Det er denne, om hvem Holger Rosenkrands tidligere selv havde fældet en saa haard Dom i Anledning af hans Hælden til Kalvinismen (se foran S. 158—60).

²⁾ Det er den i de to foregaaende Breve nævnte Kort Qvist.

numero, ut eligendi, quam inveniendi difficilior illic ratio futura videatur. Hos, inquam, ego nomino, vocandi jus et potestatem iis relinquens, quibus competit, ne falcem in alienam segetem videar immisisse. Utinam vero in meo saltem vel consilio vel auxilio esset, ut inprimis et ante omnia gloria Dei et Ecclesiæ salus in hac causa per me promota videri possit, tum præterea nuptiis filiæ Barnarii (?) nostri quam rectissime prospectum: facerem equidem, ut nihil esset, quod in mea voluntate desideraretis. Nunc id tantum consulo, quod possum, negotium interim totum mihi vel tua præsertim causa quam commendatissimum habiturus. Et si quid unquam erit aliás, in quo tibi queam inservire, expectabis eadem a me, quæ soles ab homine tibi multis nominibus devinctissimo. Bene et feliciter vale, vir vera Nobilitate præstantissime, cum conjuge, liberis et universa familia Deo benignissimo semper commendatus. Hafniæ die 6 Junii 1605.

P. W(instrupius).

5.

Johanni Bielke, Nobilissimo Viro.

Nobilissime vir, fautor et amice perpetuo studio colende. Circumferuntur sub tuo nomine Rythmi Danici quidam de statu rerum Grønlandicarum et navigatione illuc anno superiori suscepta et feliciter peracta¹⁾. Sunt illi festivi quidem et elegantes, verum, ut fit cum toties describuntur et velut de vase in vas transfunduntur, valde mendose scripti. Quapropter te etiam atque etiam oro pro ea, quæ nobis olim intercessit familiaritate, ut si pro tuis agnoscis, aut si quid tale a te compositum est, id ut mecum communicare digneris. Quid mecum? Imo fac potius, ut publicis descriptum typis, multorum desiderium expleat tandem, qui jam diu velut intenti expectant, de isthoc negotio certi aliquid edoceri. Vale feliciter et postulationi huic, si non impudenti, audaci certe, ignosce et fave. Ex Museo meo die 21 Febr. 1606.

N. T. A.

Joh. Stephanus.

¹⁾ I Gl. kgl. Saml. 996 Fol. findes Jens Bielckes Relation om Grønland paa Riim og om Toget derhen 1605.

Mitto tibi orationem ab Episcopo Lundensi scriptam, mea procuratione nunc recens typis impressam, quam ut tibi placere sinas, Authoris nomine rego.

6.

Ad Johannem Bielke, Nobilissimum Juvenem.

S. Fateor et agnosco et cum pudore memini, Nobilissime Domine Johannes, me in tuo ære esse, siquidem verum sit, quod vulgo fertur, quod omne promissum cadat in debitum. Unde ut me tandem aliquando exolvam, meam opinionem de nostratis Linguae rythmis ceu versibus componendis hic habeto. Ego omnino in ea sum hæresi, ut existimem plane talem esse rationem hujus negotii apud nos, qualem dicunt fuisse apud eruditos olim, et etiamnum hodie usurpari in lingua hebræa. Nam præter certum syllabarum numerum (quæ tamen observatio non est perpetua, sed mutari potest, quoties præsertim vel id fieri necesse est, ut in reddendis Psalmis Davidicis, et ad modos Gallicos accommodandis, vel volupe est, si quando lubeat cuiquam variis veluti carminum generibus ludere) præter, inquam, certum et definitum numerum syllabarum, itemque præter *ὁμοιοτελευτίαν*, ut ita dicam, h. e. consimilem in vicinis aut alternis etc., idque sive binis sive ternis versuum clausulis, terminationem, quæ res et ipsa suam recipit varietatem una cum præcedenti, prout cola placeat distinguere, et carmina facere vel monocola vel dicola et ita deinceps: His, inquam, duobus exceptis, de quibus inter omnes constat, id præterea dico vel imprimis hic esse considerandum, omnem versuum rhythmicorum venustatem, omnem gratiam, omnem denique dignitatem, imo vero, pene dixero, artem omnem in sola *προσῳδία* consistere, atque ex ea sola dependere. Prosodiam autem hic voco, quæ versetur non ut apud Latinos et Græcos in dictionum temporibus, sed uti apud Hebræos in accentibus, h. e. non in longarum et brevium syllabarum mensuratione, sed acutarum et gravium seu elevatarum et depressarum pronuntiatione. Hæc summa rei est. Quæ ut intelligatur, sint ista, quæ sequuntur, exemplo. Náade (gratia) acutam habet priorem, aliis forsitan circumflexam, id quod

tamen eodem recidit, posteriorem gravem, sic et beede (orare), fornøden (necesse) mediam acutam, duas utrinque extremas graves etc. Quod si jam hæ voces et reliquæ consimiliter, quæcunque rythmum ingrediuntur, sic in eo disponantur, ut propriam et genuinam accentuationem inter recitandum seu pronunciandum retineant, gratissimum sonum rythmo conciliabunt. Sic scilicet in reddendo illo Homérico *εὐχέσθαι πάντες δὲ θεῶν χατέουσ' ἄνθρωποι.*

Huer mand jo wist fornøden hár

att beede Gudt om Naade:

Huo dett nu giør, fuldwel han får

oc frelses aff ald waade.

Sin secus autem, nempe si eadem voces et aliæ quæcunque iis locis collocentur, ubi proprium accentum vel mutant vel amittant, eadem operá omnem rythmo gratiam detrahent, ejusque sonum non ineptum modo efficient, sed ad judicium insuper aurium prorsus injucundum. Sic naadé, beede, fornøden, nam quod de his tantum paucis nunc dico, id de omnibus omnino et semper est intelligendum. Ut:

Beede Gud om naade medt fliidt

Er fornøden huer mand alltiidt.

Vides, quo pacto hic gratia rythmi evanescat cum accentu mutato, non solum in illis vocibus, quas posui, sed et in voce Gud, quæ, cum sit acuta (ut sunt pleræque apud nos monosyllabæ) tanquam gravis tamen hic pronunciatur. Jam idem rythmus paululum mutetur, et sua illi redibit cum veris accentibus pronounciationis gratia. Sic:

Att beede Gudt om naad' medt fliidt,

Fornøden er huer mandt alltiidt.

Sed hic in naade abundat syllaba, quæ per apostrophum abesse significatur. Sed nugarum fortasse nimis. Verum apud te, mi Dn. Johannes, existimo has meas ineptias excusationem, a tua ipsius maxime voluntate, facile inventuras. Et hæc quidem hactenus pars una debiti mei; altera erat de mittendo carmine complectente insignem et plane poëticam Novi Portus Regii commendationem. Quod hic nunc habes ab ipso authore emendatum. — Cæterum quæ a me dicta sunt, mediocri constabunt consideratione, at vero ingenii est

et majoris operæ ac industriæ, rerum ipsarum inventio, delectus et mixtura. Est enim cujusvis fere rythmos facere, at ingeniosa argumenti inventio ejusque curiosa et diligens tractatio, id vero est quod Poëtam facit laude et admiratione dignum. Sed desino, et te, mi Dn. Johannes, ac studia tua et honestissimos conatus divinæ protectioni commendo. Vale a me reverenter et officiose salutatus. E Museo meo 23 Maji 1606.

N. T. A.

Joh. Stephanus m. m.

7.

Suo Domino Magistro Johanni Stephanio.

S. D. Remisisti mihi, singulariter mihi dilecte, carmen illud Danicum de expedita proxima navigatione in Grønlandiam, sed non tuum mihi judicium aperuisti, quid vel in forma versuum vel in materia relationis delictum sit, vel quibus modis possit corrigi ac emendari, vel an emendatione uberiori dignum sit, nec ne? De quibus sane lubentius coram tecum agerein, quam absens literis quidquam ex te postulerem, quo tuum consilium rectius delibarem. Docta enim quædam proxime monuisti de sono versuum, sive de observandis accentibus, et etiam alias tuo mihi opus est judicio, vnde non tergiversabor te aliquando horis pomeridianis convenire, vt de his conferamus, si tibi non foret molestum. Et si doctissimi Domini M. Jonæ mentem posses penitius expiscari, atque mihi deinceps de ipso carmine edito syncerius referre, mihi quam gratissimum foret. Ipsius enim aliquando vidi carmina Danica, exquisitissima. Vale!

Johannes Bielcke.

Orig. i Kongl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

8.

Dño Theophilo Sadolino.

S. Quoties mihi recurrit memoria Patriæ meæ et amicorum in ea veterum, et simul cogitatione mecum repeto antiquam istam consuetudinem, quæ mihi cum quibusdam olim intercessit, non potest non mihi simul in mentem venire de

te, mi exoptatissime Dñe Theophile, qui ut primus omnium et præcipuus semper fuisti, ita solus adhuc superstes es, in quo desiderium meum pristinæ nostræ familiaritatis, quod me subinde non leviter afficit, suavi recordatione conquiescit. Hæc cum sic nudius tertius, uti sæpissime soleo, meditans domi meæ inambularem, ecce adest, qui mihi abs te salutem simul affert et literas cum amplissimo veteris benevolentiæ in me tuæ, non verborum solum sed et rerum testimonio. Quid enim mihi luculentius testari de ista potuit quam et literæ tuæ perhumaniter simul et peramanter scriptæ? et donum una transmissum, tuæ voluntatis propensione forsitan minus, at meis in te meritis longe majus? Hic igitur verbis consequi non possum, quam intus mihi gestierit animus non solum jucunda securitate quadam perfusus de tua rerumque tuarum incolumitate, sed et admiratione pene percussus, quod ita ex improvviso, et quod dicitur quasi deus ex machina, nuncius iste abs te eodem temporis momento, quo sollicite de te cogitabam, ad solitudinem mihi eximendam appareret. Nam eximiæ insuper liberalitatis tuæ mentionem ut faciam prolixiozem, et vetat pudor tuus, et non sinit fides mea, qua spondeo, me gratam ejus memoriam perpetuo conservaturum. Me quod attinet eo sunt etiamnum loco res meæ, sit Christo gratia, quo fuerunt hactenus, et ut sint porro cum meæ tum tuæ quoque, si non meliore gradu, attamen non pejore, Deum opt. max. ex animo pro te æque ac in ipso precor et oro. Quin et illud ex literis tuis cognitu mihi perquam volupe fuit, quod spem nobis facias de tuo ad nos adventu circa veris initium; utinam ille tibi tam fortunatus eveniat, quam nobis erit acceptus; et cavesis, interim moneo, alio quam ad me divertas. Ædes meæ si cuiquam, æquum est ut tibi pateant, cum nunquam non tuas invenerim mihi patentissimas. Sic fiet, spero, ut et nos fructum aliquem majorem ex amicitia nostra, post tam longinqui temporis fraudationem, utrinque velut renovato, capiamus: et tu seorsim variarum rerum communicatione fortean si non locupletior, scientior saltem evadas. Ex rebus novis id saltem hac vice habeto, ante octiduum hinc in Fioniam abiisse venerandum Dn. Socerum meum, Doct. Vinstrupium; est enim ibidem Sereniss. Regis

jussu Dn. M. Johannem Canutium, prius hic ad Divi Nicolai Pastorem, in locum defuncti Episcopi vestri inauguraturus, et quidem, si utrique ex voto successit iter, mensis hujus die 23. Quod faustum et felix Deus opt. max. esse velit et inprimis Ecclesiæ suæ utile ac salutare. Mitto tibi præterea carmen de J. Lipsio oppidò perquam elegans et eruditum. Is obiit Lovanii apostata factus die 24 Martii Anni hujus. Eo carmine temet oblectes, tantisper dum ipse venias et Bibliopola nostra executias, inventurus haud dubie quæ nec omnino poeniteat vidisse nec pigeat aliquando lectitasse. Interim Deo summo sospitatori nostro commendatus vive et vale, ex me et mea, cum tua et tota familia perbenigne et officiose salutatus. Hafniæ die 20 Novemb. 1606.

T. Joh. Stephanus.

9.

Ad Magistrum Severinum Andreae f. Ripensem.

Salutem in filio Dei. Ornatissime Dñe Mag. Severine! Dispicientibus nobis magna cura et sollicitudine de homine idoneo, qui in locum M. Nic. Georgii gubernationi Studiorum et Disciplinæ in Regia Schola Sorensi præfici posset, tu inprimis occurrebas, qui unus e multis et præsto nunc esses et ab eruditione judicioque satis ad istud muneris instructus videreris. De consilio igitur et voluntate Magnif. Dñi Cancellarii, approbantibus etiam cum aliis tum venerando Dño Episcopo nostro, ego, cui credita et commissa est a Regia Majestate bonorum ejusdem Scholæ administratio, Te ad hanc acceptandam conditionem invito primum, deinde, et si placet, hisce literis Regiæ Scholæ Rectorem voco, nuncupo, designo. Tu hinc, re cum Parente optimo et doctissimo viro, amico meo veteri, communicata, Deum, quod dicitur, sequitor et legitimam amplectitor vocationem, quæ qualis sit, non est necesse ut prolixè ostendam commendando, cum ipsa sese tibi sit aliquando D. v. haud dubie commendatura. Molesta est fateor et laborum plena; sed tu contra cogitabis non Philosophica solum illa, Laboribus nobis omnia bona Deos vendere, et virtutem sudore parandam; verum multo etiam magis divinorum oraculorum memor, Gen. 3, 19. Psalm. 128, 2,

haud gravatim huic sarcinæ humeros, uti opinor, submittes. Nam quod juveni es, eo speramus te et majore alacritate officium facturum, et minore cum fastidio difficultates omnes, quæcunque objici possint, toleraturum. Quod si item post aliquot paucos annos libeat ad studiorum otium redire, non denegabitur tibi Stipendium Regium, cujus jam nuper promissionem accepisti. Quam itaque fieri potest ocysstime ad nos festinato, Schola enim deserta velut navis fluctuans diutinam moram ferre nequaquam potest. Vale feliciter, Deo opt. max. commendatus una cum Parente tuo, cui ex me salutem nuncia plurimam et officii plenissimum. Hafniæ die 15 April. 1608.
J. Stephanus.

10.

Ad M. Joh. Janum Alanum, Gr. L. in Acad. Haff.
Professorem.

S. Rev. et clar. vir. Fidem tuam et diligentiam in iis, quæ sæpius quam par erat et nimis forsitan impudenter tibi a me quasi imperantur, nunquam desinis mihi quavis oblata occasione sic probare, ut pudeat me toties tibi molestiam exhibere, satis alias occupato. Sed facilitas tua et benigna in me voluntas ut semper invitat, ita hoc potissimum tempore me magis etiam animat atque accendit, ut novi negotii aliquid tibi non dubitem paulo audentius committere et commendare, in quo præsertim Scholæ nostræ res agitur, ad cujus statum florentem et incolumem conservandum scio te, quicquid poteris sive consilii sive opis et operæ libenter esse collaturum. Ea nempe desiderat doctentium collegam quandam in ejus locum, cui sacrum apud nos Ministerium propediem mandabitur, surrogandum. Hic te etiam atque etiam rogo et quæso, inter Baccalaureos vestros circumspicias et hominem nobis invenias idoneum, videlicet modestum, sobrium et ab eruditione mediocriter instructum, tum præterea, quod caput rei est, Musices inprimis peritum, qui in hanc societatem ascisci, in eoque cum laude et fructu versari posse videatur. Stipendium tolerabile est, 29 Joachimicorum annuorum præter incerta et liberam in omnibus sustentationem. Negotium est

sane, quod me eo magis sollicitum habet, quo sciam certius, ejusmodi homine scholam nostram jam diutius non posse carere. Quod si ætas paulo sit maturior, faciet id quoque haud parum ad conciliandam auctoritatem. Sed hoc quicquid est tibi, uti dixi, committo et anxie commendo. Nam Præceptor noster ante annum in deligendo sibi collega se nunc demum sentit plane errasse. Nec est quod jam mox cogites de rescribendo, sum enim post dies non multos ad vos missurus e ministris aliquem, qui te tum quoque meo nomine compellabit. Corvinianum aliquo modo contentum, lætor; et scio id quoque tua vel maxime factum esse commendatione. Si precium Unioni suo non statuat nimis avarum, eman. Sed interim poteritne fieri, ut cum indicato precio Unionem ipse videam? — Remittitur ad vos ab uxore cum multa gratiarum actione sacculus vester, cui nonnihil insartum est a me visci quercini, cujus usum medicum M. Tancredus¹⁾ desiderat in cura nobilis cujusdam pueri, Scholæ nostræ discipuli. Fac, te oro, ut habeat.

De missa designatione Lectionum publicarum et aliàs liberaliter variarum rerum communicata noticia (ut de cæteris tuis in me meritis taceam et cogitem) magnas ago gratias, cum potero relaturus. Literæ meæ, quæ aurum habebant, fasciculo inerant Paulo Johannis inscripto, satis bene clauso et munito. Sed quicquid est, ero in posterum cautior, cum videam, tantam esse hominum in alienis curiositatem.

Serenissima Regina cum Illustrissimo Principe nostro et comitatu aulico hâc præteriit die Solis proximo, qui fuit 22 hujus, Ringstadio Androschoviam proficiscens, misso ad nos e via camerario suo Gudæo Galde cum alio quodam ministro cubiculario, qui nobis in disciplinam traderent Ivarum Krabbe, puerum octennem indomitum prorsus, hic nonnihil cicurandum, quem disciplina aulica etiam severissima non potuit hactenus edomare. Nam de aliis, qui nos etiam de via interim salutarunt, in quibus tuus etiam Ivarus Gøye et Eques ille²⁾.

¹⁾ Den i Venusins Levned ovf. omtalte M. Dankert Lejet.

²⁾ Stephanius havde begyndt at skrive Navnet: M . . . , men atter ud-slettet det.

qui antehac aliquamdiu omnium fabula fuit, non est tanti, ut scribatur. Iterum atque iterum valet. Soræ 24 April. 1610.

T. A. O.

Johannes Stephanus.

11.

Ad Magistrum Joh. Janum Alanum, Professorem
Hafniensem.

S. Moræ nonnihil hactenus interpositum esse negotio Scholam nostram concernenti, de quo, clariss. et amiciss. Dñe M. Johannes, tecum agere ante aliquod tempus cæperam, noli quæso ægre ferre, et mirari, si cæpisti, desine. Causas habeo, cur hucusque censuerim differendum, cum alias, tum, ut is, quem divini verbi apud nos ministerio in locum defuncti Dñi Petri destinaram, interea temporis crebrius concionando sese exercens, ab omnibus audiretur, atque ita quid de eo in posterum sperandum esset rectius intelligeretur. Hunc sic aliquoties auditum ad Dñum Episcopum nunc tandem ablegavi, ut ab eo sacris initiatus ad nos cumprimis redire et munus suum ecclesiasticum feliciter possit auspiciari. Bene igitur et commode nobis accidet, si Antonius ille Coltingensis, quem meo nomine compellasti, primo quoque tempore sese ad nos conferat, ut isti abeunti in officio scholastico mox surrogetur. Faxo ego, ut honoris ipsius et dignitatis ita habeatur ratio, ne quisquam non Baccalaureus Baccalaureo promotus præferatur. Curru eodem, quo ille abiens, hic adveniens uti poterit. Nam si aliquam præterea habeat suppellectilem tantam, quæ uno curru vehi nequeat, de ea huc transportanda post videbitur.

De Margarita deque Resis Nobilibus¹⁾ si res ex voto nostro successerit, aut quid expectandum putetur, fac sciam, quæso. Tum de Horto etiam si quid post actum. — Sed annon mirandam rerum in orbe Christiano conversionem expectandam censeas? si modo veri sunt, qui de Gallo recens proditorie perempto passim circumferuntur sermones. Nam audio

¹⁾ Dette Udtryk forstaar jeg ikke; istedenfor Margarita var oprindelig skrevet: Unione (se Steph.s Brev til Alan af 24 Apr. 1610).

quosdam adhuc de facto dubitare, existimantes confictum esse ad quorundam aliquod, nescio quod compendium, rumorem sua se vanitate tandem aliquando proditurum. Si vero est ita, quis dubitet, hunc etiam esse disciplinæ Lojolanæ fructum? Caveat sibi deinceps et caute caveat Britannus, cui toties machinati sunt exitium, divinitus tamen conservato. Nam de Nostro, qui sic solus superest, si facultas tollendi non erit, haud dubie tamen nervos omnes intendent, ut aliubi intricatus hæreat et distineatur, dum illi, quod moliantur, nullo obsistente, eo quo volunt perducant. Sed Deus vivit et regnat, qui connivet quidem aliquantulum sed per ἔκδικον, quod sentient aliquando, ὄμμα. Suetica an sunt tanti, ut propterea communis salus in discrimen ponenda videatur? de quibus stultum et insulsum nuper audivi hic cujusdam Nobilis judicium: diutinam nostram patientiam nobis probro, illis laudi esse, eaque illos ferociores indies reddi: ante sex annos si coeptum fuisset, nunc omnino fuisse debellatum etc. De legatis inde missis ad Nostrum narratur, haud scio quam vere. De classe in mare orientale, uti existimatur, emissa nihil possum expiscari, tanta est omnium ignorantia, sive quod sic fingant, sive quod res ipsa tam occulta habeatur, ut a nemine resciri queat. Et quem tandem exitum habebit dimicatio Juliacensis, de qua tam multa in Relationibus e proximis Nundinis huc allatis? — Hic apud nos miserrima et tristissima conditio Pastorum Slaglildensium. Patris et Filii, quorum curia pastoralis cum omni fere suppellectili domestica, die Jovis proxime elapso. incendio plane consumpta est. Deus nos ab ejusmodi infortunio conservet; cui te cum uxore et familia commendo. Bene et feliciter valete a nobis salutati etc. Soræ 27 Maji 1610.

T. Joh. Stephanus.

12.

Ad M. Joh. Janum Alanum.

S. Rev. et clar. Dn. Mag. Johannes, amice exoptatissime! Quod nullam videaris negligere occasionem ad me de variis rebus scribendi, et gratum mihi admodum est, et submolestum. Illud quidem meâ causâ, qui valde cupio de ejusmodi et novis

et nonnunquam mirandis edoceri. Hoc vero tuâ, qui sic non parum præter alia negotia tua magis necessaria fatigaris. Et sane, nisi cognita mihi esset et perspecta tua voluntas promptissima, vererer in posterum officium illud tam crebro scribendi toties a te flagitare. Sed faxo ego, ut mea vicissim studia tibi semper constare possint paratissima. Hac quidem vice illud non possum non tibi significare, quod tandem aliquando apud nos desierit morari M. S(everinus) A(ndræ), qui cum suo affine collega tuo hinc nudius tertius sub octavam nocturnam se subduxit, me ne salutato quidem; cum reliquas omnes ineptias suas eo die clausisset unâ adhuc omnium ineptissimâ, instituto convivio etc. Haud dubie varias illic de me sermones uterque sparget, sed ego flocci. Hic M. S(everinus) vere mihi videtur exemplo suo illud comprobare, quod ait Seneca: Nullum excellens ingenium esse sine mixtura dementiae. Postridie M. Johanni Dionysio gubernationem Scholasticam tradidi, quem spero in ea paulo majore diligentia et discretionem versaturum. Ita vir esse videtur, qualem mihi commendasti. Deus illi benedicat, et animum in officii hujus curationi congruentem. Fratrem uxoris meæ Johannem nunc ad Academiam mittimus, lectiones publicas in posterum favente numine auditurum. Cui ut recte de mensa et habitatione prospiciatur, tum aliâs cujusdam negotii causa, ego ad vos propediem. Rumorum et tumultuum bellorum omnia video plena. Spoliationum et injuriarum a prætereuntibus sive nautis sive militibus nihil desideratur. Et hi primi fructus. Deus nos clementer respiciat, et finem imponat malis omnibus, qualem jam multo ante ipsius sive clementia sive indignatio meritis nostris decrevit nobis et saluti nostræ utilem et salutarem. Hæc breviter, plura D. v. coram. Vale (etc.). Soræ 21 Martii 1611.

13.

Ad dominum Theophilum Sadolinum.

S. Reverende Dñe Theophile, amice colende, Primum omnium æquum erit tibi gratias agam maximas de pisis per famulum missis. Operam dabo, ut mihi memoria conservetur hujus beneficii ut et aliorum grata, et bene merendi studium.

De mutatione in schola nostra sic res habet, uti scribis: Nudiustertius M. Severinus abdicavit sese Rectoratu, quem heri mox tradidi ornatissimo et doctiss. Viro M. Johanni Dionysio¹⁾, a superiori Magistratu vocato, approbato et mihi commendato. Cui Deus adsit, et tribuat administrationem rei scholasticæ felicem ac salutarem. Si ad me unquam antea scripsisti de isto Galilæo geminato, literas illas non accepi, cujus id sit factum sive incuria sive injuria. In Catalogo Nund. Francofurt. anni præcedentis ejus tractatum quendam video, quem tamen a Bibliopolis nostris nondum habere potui. Instrumentum ipsum habui. ejus perspicilli, opinor, quod a sese inventum gloriatur, et cujus beneficio multa in coelo viderit et omnibus retro seculis incognita deprehenderit. Sane illud tale est, ut res longissimo intervallo dissitas clare admodum aspicientium oculis ingerat, haud secus ac si præsentissimæ non videri solum, sed et manibus palpari possent. Excellentissimum mehercle inventum, et æterna laude ac memoria dignum. Potest Amsterledamo aut fortassis aliunde e Belgico non ita magno precio aut sumptu comparari. Quo nomine proprio indigitari author, quove in aliis linguis appelletur, ignoro; a Batavis quibusdam audivi Kiickglasz nuncupari. De maculis in luna, suam mihi exposuit hujus ejusdem instrumenti adminiculo et usu factam insignem observationem Longebergius Mathematicus Hafniensis, et haud dubie plura post animadvertit. Tantum est, quod mihi de eo constat, cujus notitiam tecum volebam communicatam, cum sciam te ejusmodi ingeniosissimis inventis et studiis plurimum delectari. Vale feliciter cum uxore et liberis a me et mea salutatus officiosissime. Soræ 21 Martii 1611.

T. T.

Joh. Stephanus.

Rev. et Doctiss. viro D. Th. Sadolino, Areopagi apud Phalstrios Ecclesiæ Demegoro (vel Demagogo), amico meo summo semper studio colendo.

¹⁾ M. Søren Andersen, der omtales i dette og foregaaende Brev, er M. Anders Vedels Søn, der senere blev Sognepræst ved Ribe Domkirke. M. Johannes Dionysius er Jens Dinesen Jersin.

14.

Præstantissimo viro Dn. Doct. Johanni Resenio, SS. Theologiæ in Regia Acad. Hafn. Professori eximio, Dño meo et amico reverenter colendo.

Salutem in filio Dei (etc.). Magistrum Johannem Dionysium Scholæ nostræ præfeci, cum aliorum tum tuo inprimis judicio prius approbatum, et literis commendatum. Initia jubent nos bene sperare. Nunc mihi da veniam, quod tibi negotium hac addam compellatione satis occupato. Est e Scholæ hujus alumnus Canutus Richardi f. post semestre hinc discessurus, elapso liberæ educationis sexennio¹⁾. Eum Parentes, cives Otthonienses honestissimi, ad Academiam, ubi publicas deinceps audiat lectiones, mittere cogitant, sed in eo usuri tuo non tantum consilio sed opera etiam atque auxilio. Voluerunt igitur aditum ad te et colloquium tuum sibi et puero per meas literas parari. Hic te quæso facilem illis præbeto et studiis pueri sane modesti et ingeniosi faventem. Me habebis ad omnia benevolentis amici officia semper paratissimum. Bene et feliciter vale. Soræ 27. Martii 1611.

T. Joh. Stephanus.

15.

Ad M. Johannem Janum Alanum.

S. Rev. Dñe M. Johannes, amice exoptatissime. Cum mittendus illuc esset Stephanus noster redivivus, omnino putavi id tibi significandum, ut per ipsum redeuntem communicatâ mecum novarum rerum notitiâ, quod te facturum recepisti, et desiderium meum lenires, et sollicitudinem minueres, quam certe quotidianam tacite mecum circumfero haud exiguan de eventu belli recens exorti: quorsum videlicet tandem sit evasurum. Multa apud nos sparguntur, ut incertis authoribus, ita ipsa non multo certiora. De captis navibus nonnullis Lubecensibus, quæ hosti commeatum erant suppeditaturæ, de occupato oppido Nova Lōsa, de obsidione cincta arce Elsburgensi, de facta velitatione, in qua utrinque perierint haud pauci, et e nostris quidam etiam magni nominis etc.

¹⁾ Knud Richardsen blev senere Rektor i Odense.

Talia, inquam, sunt, quæ aures hic nostras circumvolant, sed quibus quantum tribuendum sit ignoramus; nec aliunde quam a vobis fidem expectamus; quam istis detrahit, quod constet, opinor, omnes undique conductas copias ad locum diribitorii nondum convenisse; nec justum ac plenum exercitum et tantis idoneum conatibus adhuc coiisse. Deus adsit nobis, et a cervicibus nostris clementer avertat ac depellat, quæ varia tam præteritorum annorum, quam nupera prodigia visa sunt nobis tristia denunciare. In belli sumptus grandis pecunia annua imperata est, uti scis, civitatibus ac rusticis, sed et ministris etiam verbi: haud scio, quod nonnulli susurrant, annon et vobis, h. e. Universitati et Capitulis. Mihi item nescio adhuc an sit aliquid contribuendum e domibus, quas illuc possideo, aut quocunque tandem nomine. De statu Academiæ certior etiam fieri cupio post factam nuper mutationem. Tum illud imprimis te rogo, ut notare velis, qui post me et quando a vobis discesserint, et quis cuique in professione surrogatus sit, ut consignatio illa, quam inchoavi in calce libri mei Foundationis¹⁾, a me possit aliquando, cum ad vos, si Deus velit, venero, continuari. Privatim vobis, ut nunc sunt publica, bene esse volumus. Nobis nihil est causæ, cur non velimus nostra sorte contenti esse, sint modo salva item publica. Pellem Marteam a Rustico quodam in sylvâ vicina captæ bestiolæ detractam mitto, si forsitan usui alicui tibi vel uxori esse poterit, nam mihi nulli. Verum tradenda est inprimis pellioni præparanda, ne a tineis et blattis exesa corrumpatur. Vale felix (etc.). Soræ 16 Maji 1611.

T. Joh. Stephanus.

Cum hæc scribendo vix absolverem, advenit Dn. Episcopus Otthoniensis Dn. M. Joh. Canutius, qui festinans horam unam aut alteram hic commoratus mox Corsaram abiit. Is nonnulla paullo aliter mihi narravit, quam supra sunt a me recitata, de oppido videlicet Calmarn obsidione cincta et navi quadam Suetica elapsa, nostris nimis oscitanter et ignave propemodum inspectantibus. Sed hæc tu melius explicabis. Vale iterum.

¹⁾ Denne findes endnu i Ny kgl. Saml. 1219. 4.

16.

Ad M. Johannem Crafft, Concionatorem Germanicum.

S. Reverende Dñe M. Craffti. Video festinatione opus omnino fuisse, ut Literæ illæ Nuptiales tempori nobis redderentur. Sive igitur curâ sive incuriâ factum, quod prius non sint missæ, rem omnem in optimam partem candide interpretabimur. Et ne quid habeant, cur nos incusent, quasi volentes emanserimus, occasione ab ista literarum tarditate fortean arreptâ, mittam illuc uxorem meam, quæ utriusque nostrum nomine comparebit. Id significandum duxi, ne vacuus hic vester Noribergensis ad vos rediret.

De A. Papii pro *διατεσσαύρων* scripto ut et reliquis Musicis libellis, quos abs te habeo, jubeo te securum esse. Reddentur bonâ fide. Illud Papii amo. Egregie enim de re, et verbis eleganter disserit. Bis terve perlectum desiderium meum adhuc non potuit satiare. Sed experienti nescio quid mihi adhuc stridoris in quartâ videatur esse solâ, ut pro consonantia, et quidem perfecta, non suo merito, sed una sonantium vocum beneficio, in cantus ipsius tractu atque continuatione haberi possit, et sine vitio in compositionem admitti etc. Sed hæc aliâs. Te cum uxore et liberis optime valere volo et voveo. Soræ die 7 Junii 1611.

T. Joh. Stephanus.

17.

Ad Dn. M. Joh. Janum Alanum.

S. Amicissime Dn. M. Johannes. Uxori ad vos eunti, ut suæ novercæ veteris nuptiis intersit, foeminarum ita linguas loquaculas (nosti sexus naturam et consuetudinem) compressura, aliquid ad te dare volui, ne te toties scribente, ingratus ego prorsus obmutescam. Et quod præcipuum est, de quo certior fieri volebas, diligenter equidem inquisivi, et non solum Indicem percurri aliquoties, sed et codicem ipsum Brigidanum sæpius evolvi, si fortean tale quid inopinanti occurreret. Attamen ne γὰρ quidem, neque de Pica, neque de rubo, neque de Raaliung sese offerre voluit, unde acceperint, qui vaticinium illud tantopere jactitant. Et mirum sane, si eventus ita exacte, uti refertur, responderit hoc anno. De classe

Regia sive astu occulto incensa et concremata, sive insidiis aut aperta vi capta a Suecis, jam diu pervagata est hic fama, quæ tandem tamen in ventum abiit, navibus nostris, uti certiore post accepi relatione, salvis; sed et Sueticis insuper quibusdam in Regis potestatem redactis. Calmariam urbem simul et arcem etiam a Rege bellica virtute captam et direptam, auditum apud nos est. Et nescio quæ alia. De quibus tamen, ut et aliis novis, abs te cupio doceri. Hæc breviter (etc.). Soræ die 8. Junii 1611.

T. Joh. Stephanus.

18.

Ad M. Joh. Janum, Professorem Dialecticum.

S. Clarissime Dñe M. Johannes, amice exoptatissime. Credo equidem libenter, quod et spero, apud vos salva esse omnia, de quibus jam aliquamdiu nihil ad nos emanavit. Eo sunt hic statu nostra, ut merito sit, cur Deo opt. max. gratias agere debeamus. Quod autem tanto jam tempore a scribendi officio quieverim, id velim te existimare nulla alia de causa factum, quam quod et aëris et viæ incommoditas nobis hactenus istuc vel mittendi vel comendi occasionem quodammodo intercluserit. Nunc igitur, quia nos istud revertens gelu excitat atque invitat, et mittendi et scribendi quietem abrumpimus. Mittitur Mercurius noster, Magnus (non τῶς μέγιστος), cui has ad te dare volui, vel eo saltem, ut tuas elicerem, quæ mihi rerum novarum et novatarum ac de belli præsertim continuatione notitiam aliquam communicarent. Postremum est, quod hic pro vero scitur de Oelandia nostris a Sueco vi erepta et occupata, ægre admodum elapsis quibus credita erat insulæ cura et custodia, et operam suam haud ignavam ad id conferentibus ipsis etiam insulanis, quorum fidei, sacramento confirmatæ, Rex noster nimium tribuisse, etiam a Christiano Summa præmonitus, existimatur. Item de Gerhardo Rantzovio vix elapso sed elapso tamen. Infirmioris famæ sunt multa, utpote de Calmarnia a Sueco arctissime obsessa terra marique. De ipso Sueco Carolo nuper extincto, filio Gustavo vulnerato, de restituto Claudio de Vahell, et alia vix memoratu digna, quæ incertis authoribus hic passim

sparguntur, ab iis, opinor, qui non tam hominum aviditatem quam suam mendicitatem nugivenditione pascere ac sustinere callide norunt et diu consueverunt. A vobis igitur certiora et quæ robustæ sint magis veritatis expectamus. De expectatione adventus Ducis cujusdam sive Virtembergici, qui in matrimonio habeat Reginæ Sororem, sive alius, etiam quædam quasi per nebulam videor mihi audisse, qui scilicet ab Imperatore missus Legatus, et ipsius et suo nomine, de pacis ineundæ rationibus sit cum Rege tractaturus. Et Regem etiam questum esse, hanc ipsam ob causam moræ haud parum suis consiliis injectum. Narratur etiam haberi vulgo catalogum eorum Nobilium, qui partim cæsi, partim capti, partim etiam grassantis inter milites morbi quasi afflatu correpti, inde usque ab initio belli perierint: eum ego, si fieri posset, libenter etiam viderem. Sed quid præterea inter vos agitur? Nos hic finem tumultuum solícite expectamus. Deus vos clementer conservet, haud sine periculo versantes in isto contagio, quod ortum in castris a militibus illic in hyberna receptis emanans per totam urbem (si est, ut audimus) jam sparsum et diffusum haud paucos e civibus alicujus etiam nominis abstulit. Sed, uti spero, hoc ipsum gelu vim veneni si non plane extinguet, attamen ita mitigabit et retundet, ut id nocendi potestatem paulatim sit amisurum. — Sed de induciis etiam quasi per nebulam quædam mihi videor audisse. Quid futurum, haud facilis conjecturæ, siquidem Regem dicunt, in belli apparatus, nunc multo majore quam unquam antea cura et contentione incumbere. Sed missis illis: In expectatione apud nos est adventus D. Resenii, qui et hanc et vicinam Herlufsholmensem dicitur mandato Magnif. Dn. Cancellarii propediem visitaturus, adjuncto sibi e collegis aliquo, Te forsitan, quod libenter equidem vellem. Quod si fiet, plenius coram de multis colloquemur. Interea temporis te cum uxore et familia Divinæ protectioni commendo. Mittitur a mea nescio quid minutum, quod tamen ut gratum habeat tua, orat illa vehementer. Cras natalem meum, si vivam, aspiciam, completis 50, ingressurus ætatis annum 51. Deus porro conservet et gubernet pro benigna sua voluntate. Vale iterum. Soræ die 11 Decembr. 1611.

19.

Ad M. Joh. Janum Alanum, Professorem Logicum.

Salutem a Deo, et faventem eorum, penes quos nunc est, ut bene vel male sit cuiquam, auram! Nihil erat magnopere, mi clariss. Dn. M. Johannes, quod ad te scriberem, attamen non potui, quin nonnihil, vel salutandi vestri causa, cum ad vos eundum uxori esset, et quidem necessario, hoc licet alienissimo tempore, ut, quæ sibi et usibus suis norit propediem inservitura, haud facile aliunde habenda, illinc jam mature compararet. Interim te hoc etiam nolo celatum, quod jam famâ apud vos forsitan est pervulgatum, quam multa sint a Proceribus Regni in rationibus administrationis meæ tertii anni jam nuper desiderata, frigidam, uti intelligo, suffendentibus iis, qui me quoque perditum cum maxime velint, et tamen aliâ nequeant, hac forsitan ratione facile et absque tumultu negotium paulatim, ipsis velut ignaris, confectum iri callide secum ratiocinantur. Sed novit Deus, quam manifesta mihi fiat injuria. De haffuer slagett mig Mangell paa offuer 300 Daler, in iis maxime rebus, de quibus nunquam antea quicquam questi sunt, et in quibus, si quid erratum est, culpam ego præstare nec teneor nec possum, nec omnino volo. Nonne tibi toties prædixi de rationibus, cum, post obitum antecessoris mei, de me successore sermo esset, nosque privatim de eo sæpissime inter nos colloqueremur, quam res esset, quæ nunquam probari posset superioribus iratis? Id hic nunc reipsa cogor experiri, cum aliâs fuisset, ut quotidie possem, confectis mearum rerum rationibus, sicuti tum dixi, dormitum in utramque aurem me conferre. Stipendium annum ducentorum est, cum nonnullis haud magni momenti appendicibus. Quod si contra me quotannis faciant trecentorum debitorem, annon egregie mecum actum esse merito possum gloriari? Sed vide quæso, quibus ægre aliquid est, quam ab eo, ægre se patiantur avelli. Id mihi nunc fit. His ergo dictis, verbum non amplius addam. Inspice vero hanc, quam mitto chartulam, et nova ac mira tibi mox occurrent scio, si non etiam stulta, quod pro tertio adjecit Nobiliss. Guil. Dresselbergius.

Paulus Johannis ædes meas ¹⁾ mihi nuper resignavit ad festum Paschatis migraturus, haud alia de causa, uti scribit, quam quod locarium nimis auctum ipsi videatur. Quod equidem optato mihi accidit. Sed is non minoris alibi sat scio, fortassis etiam multo majoris, in sua quoque domo, et minus commode habitabit. Mallem, mihi crede, meas plane vacuas esse, quam a tali et tam negotioso simul ac tumultuoso hospite habitari.

Verum ad alia. Ex hoc nupero aliquantuli temporis quasi Interbello seu, ut ita dicam, Bellistitio, multi e vulgo somniantur, in fumos Bellum ipsum tandem sua sponte abiturum. Sed qui rerum sunt paullo peritiores, partim augurantur, partim norunt, conatu uti et apparatu rerum necessariarum multo majori, quam ante annum susceptum est, nunc instaurari, deinceps etiam continuandum. Deus clementiss. pro sua benignitate faciat eventum consiliis Magnatum et nostris votis respondere. Serenissimus Rex veniens a Matre (cui susurrant tradendam esse majoris securitatis ergo ad Phil. et Jacobi Præfecturam Arcis Vordenburgensis) hic in vicinia nuper fuit, et post bidui cum filio Principe oblectationem, pridie Calend. Anni hujus Friderichsburgum abiit. Inde in Schaniam dicitur trajecisse, quod vos tamen melius novistis. Valde offensum ajunt cum cunctis insulanis illis perfidis ²⁾, tum inprimis cuidam illorum Præfecto, Petro Michaëlio, cui malum minatus est, adeo ut fortean aliquando comprehensum, si carnificis operâ destitueretur, diceret se sua manu suspendio consumpturum. Verum Tu, mi M. Johannes, si quid novisti certius istis de Insula deserta, ipsis Insulanis cum omnibus bonis suis in continentem transpositis, de sepultura item Patris, et Filii ³⁾ inauguratione, deque aliis huc pertinentibus, scilicet imperti. Lubecenses valde fremunt et tumultuantur, classem

¹⁾ Dette Hus, som ogsaa omtales ovenfor S. 796, læs i S. Pedersstræde i Kjøbenhavn. Stephanus havde 1599 kjøbt det af M. Hans Thomesens Arvinger (se Kbhvns Univ. Hist. IV, Nr. 334). Senere solgte han det til Universitetet.

²⁾ Beboerne paa Øland.

³⁾ D. e. Karl IX og Gustav Adolf.

in mare hoc Balthicum, uti fertur, mox initio veris sic satis instructam emissuri, et viam sibi vi in Sueciam patefacturi. Cujus conatus probe conscius Rex est, atque idcirco Ebboni Munck enumeravit ad centum quatuor naves, et in his ex Anglia 10 et e Belgio 10, quas ipse quoque discussa hyeme partim in Sueciam mittet, partim variis locis disponet excubaturas fremitumque Lubicensem excepturas. Elsburgo obsidendo audimus omnia destinari. Sed estne fabulosa narratio de ejus Arcis Præsidi Capitano e custodia Croneburgensi propemodum, Oenopolæ cujusdam perfidia, nuper elapso? In privatis mediocria sunt adhuc nostra, cupio vestra esse quam optima et felicissima, uti et statum Academiæ vestræ: in qua si mansissem, certe nunquam hujus loci ac conditionis me tædium cepisset, quod, post defectus illos in rationibus meis annotatos, tantum obrepsit, ut optem quotidie mihi tandem aliquando licere hinc vivo et salvo abire. Quod ni fiat, nihil restat amplius, qum ut perditus et mortuus meram uxori et filio relinquam mendicitatem. Sed facessat ista nunc iterata *μεμψιμοιρία*. Te cum uxore et familia divinæ protectioni commendo salutatos quam officiosissime. Soræ die 18 novi Anni a nato Christo 1612, quem vobis opto faustum et salutarem.

Joh. Stephanus.

Om Hvidovre (Ovre ydre eller Nedre-Ovre) Præstekald.

Af **Holger Fr. Rørdam.**

Navnet Hvidovre forekommer, saa vidt vides, først fra Midten af det 17de Aarhundrede ¹⁾; i den ældste Tid hed Byen Aworthæ ydræ ²⁾, senere Offre (eller Oured) ydre eller Nedre-Ovre eller Ovre ved Stranden. Kirken har vistnok før Reformationen hørt under Kjøbenhavns Kapitel, og er, da dette efter Reformationen opløstes, kommen under Vor Frue Kirke ³⁾, til hvilken der af Kirken og Præstegaarden i Ovre senere betaltes en aarlig Afgift eller Pens, ligesom Præsterne i de Sogne, der laa under Universitetets Patronat, betalte og tildels endnu betale en saadan »Pens« til dette. Vor Frue Kirkes tvende Værger (en Professor og en Borger)

¹⁾ »Hvide Ovre« har jeg første Gang fundet nævnet i Acta Consist. for 9 April 1660 (Ny kirkehist Saml. I. 381, Not 83).

²⁾ I Vor Frue Kirkes Necrologium eller Kjøbenhavns Kapitels Sjelmessebog findes under 4de Maj en Notits, som det synes fra det 14de Aarh., om at Ebbo Jonæsons Aartid skulde holdes for en Fjerding Jord i Aworthæ ydræ, som han havde givet til Kirken eller Kapitlet (Nielsen, Kbhvns Diplomatarium II, 10).

³⁾ I en kjøbenhavnsk Jordebog fra 1581 bemærkes om Ovre ydre Præstegaard og Kirke: »er forneffnde gaard och kircke aff thet commun godtz, som er lagdt til vor Frue kircke« (Kbhvns Diplomatarium I, 508, jfr. 503—4). Commungods kaldtes sædvanlig Kannikernes Fællesgods ved Kapitlerne. Inden det anførte Skrift var udgivet, havde jeg i Kbhvns Univ. Hist I, 698 udtalt som min Formodning, at Ovre Kirke før Reformationen har hørt under S. Clemens Kirke i Kbhvn, hvorpaa et af Kannikepræbenderne sammesteds var grundet.

vare altsaa Ovre Kirkes Patroner og havde ialfald formelt Kaldsretten; men da Universitetets Konsistorium («Rektor og Professorer») atter vare Vor Frue Kirkes Patroner, gik det faktisk saaledes, at dette Kollegium som oftest umiddelbart udøvede Kaldsretten, hvad efterhaanden har virket til, at Hvidovre Kirke er bleven betragtet som tilhørende Universitetet, skjønt den egentlig tilhører Vor Frue Kirke.

Den første Præst, vi kjende her, var Hr. Mats, om hvem det i Vor Frue Kirkes Regnskab for 1560—1 bemærkes, at Hr. Mats havde af Ovre ydre Kirke betalt 2 Pund Byg, 2 Lam og 2 Gjæs. I samme Regnskab for Aaret 1568—9 bemærkes, at Hr. Mats af Ovre ydre intet havde ydet, og at han var død i samme Aar¹⁾.

Det er os ikke bekjendt, hvorledes Præsteembedet er blevet besørget i de nærmest følgende Aar. Nogen egen Præst kan der ikke have været, da det omtales, at Præstegaarden laa øde, indtil Rentemester Jakob Beck fik den og mere af Vor Frue Kirkes Gods i Ovre ydre, og lod Præstegaarden opbygge, idet han vistnok brugte den som Avlsgaard og satte en Bonde paa den²⁾. Ved Henvendelse til Kongen opnaaede Hr. Hans Lavritsen, ældste Kapellan ved Vor Frue Kirke, at Hvidovre Sogn i Aaret 1573 blev annekteret til det første Kapellani ved Frue Kirke. Det kongelige aabne Brev herom lyder, efter Originalen paa Pergament i Konsistoriets Arkiv, som følger:

Wij Frederich thend Anden med Gudtz Naade Danmarckis, Norgis, Wendis och Gottis Koning, Hertog vdj Slesuig, Holstenn, Stormarn och Dytterschenn, Greffue vdj Oldenborg och Delmenhorst, Giøre alle witherligt, att wij aff wor synnderlig gunst och naade, saa och paa thett thend eldste Capelann saa möggitt thess rugeliger och bedre kunde vnnderholdis. haffue vndt och tilladt, och nu med thette wortt obne breff vnnde och tillade, att Offuer ydre sogenn i Smørum-

¹⁾ Rørdam, Kbhvns Univ. Hist. IV, S. 148. 154.

²⁾ Se nedenanførte Kgbr. af 11. Jan. 1574, sammenholdt med Kbhvns Diplomatarium I, 503—4 og 508.

herritt maa och schall her effther althidt were och bliffue anexeritt till for^{ne} wor Fruekiercke her samestedtz, oc then eldste Capellan till samme wor Fruekiercke schall maa vpberere all presterenthen, thiende och andenn Deel af for^{ne} Offuer ydre sogenn, och thet haffue, nyde, bruge och beholde till hans Vnderholdinng. Dog schall hand werre forpligt att giøre Sognefolckiitt thend tilbørlig thieniste inden kierckenn och wdenn, som en Sielesørger sinne Sognefolck plictig er. Thij forbiude wij alle, ehuo som helst the ere eller were kunde, serdelis wore fogither, Embitzmend och alle andre, for^{ne} Capellann her emod paa for^{ne} presterenthe, thiennde eller andenn deell aff for^{ne} Offuer ydre sogenn, effther som for^{vitt} staaar, att hindre eller j nogre maade forfang att giøre. Vnder wor Hyllist och Naade. Giffuitt paa wortt slott Kiøpnehaffn. Thennd xxiiij Augusti Aar etc. Mdxliij. Wnder wortt Siignett. Friderich.

Paategnet: Vdi all vnderdanighed oc ydmyg devotion lest den 29 Junij 1666 ¹⁾.

Det lader til, at Hr. Hans Lavritsen i den første Tid har haft Vanskeligheder at bestaa, inden han ret kom i Besiddelse af Kaldet, baade fordi Vor Frue Kirkes Værger, uden hvis Samtykke han havde opnaaet denne Begunstigelse af Kongen, vare misfornøjede dermed, og fordi Jakob Beck endnu var i Besiddelse af Præstegaarden. Disse Vanskeligheder lykkedes det ham dog at overvinde, idet han opnaaede følgende ny Kongebrev, hvorved han end yderligere sikredes i sin Stilling:

Wij Frederich thend anden mett Gudtz Naade Danmarckis, Norgis, Wendis och Gottis Konning, Hertug vdj Slessuig, Holsten, Stormaren och Dytterschen, Greffue vdj Oldenborg och Delmenhorst, Giøre alle witterliggt, att oss elsk^e hederlig mand Her Hans Lauritzen, Capellan thiill wor Froe Kiercke her vdj wor Kiøpsted Kiøpnehaffn, for oss haffuer berett, att vdj Offre ydere Sogen skall ligge en gaard, Jacob Beck lod

¹⁾ Denne Paategning skriver sig fra den Tid, da Hvidovre hened hundrede Aar efter atter blev forenet med det første Kapellani ved Vor Frue Kirke.

opbygge aff øde, som kaldis prestegaarden, och same gaard haffuer werett holden for en prestegaard, ther presten bode och residerede hos kiercken samestedtz, som hand och saa beuiste med nogen thingswinder, huor paa hand beklager sig nu att skee forhindring. Tha efftherthj wij nogen thiidtt siiden forleden haffuer giortt thend forordning och skiick, att thend elste Capellan j for^{ne} wor Froe Kiercke althiidtt her effther skall giøre thieniste vdj for^{ne} Offre ydre sogen, och wortt breff wij om samme Capellans vnderholding vdgiiuffett haffuer, lyder och formelder, att hand for samme sin thieniste skall nyde och beholde all prestethienden, presterenthen och anden deell, som falde kand och prestenn bør att haffue ther vdj Sognett: haffuer wij aff wor synderlige gunst och naade vndtt och thilladtt, och nu mett thette wortt obne breff vnde och tillade, att for^{ne} Her Hans Lauritzen maa bekomme for^{ne} gaard vdj Offre ydre och thend haffue, nyde, bruge och beholde quitt och frij for hans rette prestegaardtt, saa lenge hand er j samme thieniste. Thi forbiude wij alle, ehuo the helst erre eller were kunde, serdelis wore fogder, Embidtz-mend, Kierckewerge och alle andre, for^{ne} Her Hans Lauritzen her imod att hindre eller vdj nogen maade forfang att giøre, vnder wor hylliste och naade. Giiffuett paa wortt Slott Kiøbenhaffn thend xj dag Januarij Aar etc. Mdlxxiiij. Vnder wortt Signett.

Friderich.

Orig. i Konsistoriets Arkiv, Pakken Nr. 168.

Ved dette Brev opnaaede Hr. Hans Lavritsen, som det synes, at den ellers sædvanlige Afgift af Kaldet til Vor Frue Kirke bortfaldt for hans vedkommende, og da Jakob Beck samme Aar døde, kom han i uhindret Besiddelse af Præstegaarden, som han fæstede til en Bonde, da han jo ikke selv kunde bebo den ¹⁾. I Kjøbenhavns Jordebog for 1581 bemærkes nemlig: »Her Hans Lavritsen, Kapellan til Vor Frue

¹⁾ Han maa forøvrigt ogsaa som Kapellan ved Frue Kirke have haft Avlsvæsen, da vi i Kirkens Regnskab for 1571—2 finde følgende Post: »Gjorde vi Hr. Hans Kapellan en Hjælp til at bøde sin Kornlade med — 6 Mark». I Aaret 1592 omtales det, at Hans Lavritsen,

Kirke her sammesteds, 'annammer Renten af den Gaard i Ovre ydre, som Jens Olsen ibor (Præstegaarden), og af Ovre ydre Kirke, som han bekom Kgl. Majestæts Brev paa, som er udgivet Anno 1573, foruden al Rettergang. Thi Kirkeværgerne til Vor Frue Kirke, Mester Claus Lauritsen (Skavbo) og Simen Surbeck, vare ikke nærværendes derhos tilstede, og de ikke vare stevnede for Kongl. Maj. derom i Rette at møde og ej deraf noget vidste».

Som Sognepræst i Ovre ydre underskrev Hans Lavritsen 1584 Fuldmagten, hvorved Præsterne i Sokkelunds Herred bemyndigede nogle af deres Medbrødre til at hylde Prinds Christian¹⁾. Om hans Levned og Virksomhed, der mest knytter sig til Kjøbenhavn, skal forøvrigt ikke her tales, da det er fremstillet andensteds²⁾. Da han døde den 22de Oktober 1596, toge Professorerne intet Hensyn til Kongebrevet af 1573, hvorved Kaldet var annekteret til Frue Kirkes første Kapellani — det var jo ogsaa udstedt uden deres Samtykke — men bestemte, at en ældre, trængende Academicus, den forhenværende Kommunitetsprovst Christen Nielsen (Sulderup) skulde have Ovre Præstekald. Den 10de November 1596 vedtoges dog for en Ordens Skyld i Konsistorium, »at Præsten til Ovre skal have Kald af Kirkeværgerne til Vor Frue Kirke, og derudi sættes, at Sognepræsten til Vor Frue Kirke har bevilget det«³⁾. Man maa imidlertid være bleven betænkt paa, at Sognepræsten til Vor Frue egentlig ikke havde noget med Ovre Kald at gjøre, thi i Kaldsbrevet, som herefter skal anføres, er det ikke hans men det akademiske Senats Samtykke, der paa-beraibes⁴⁾:

Prædikant til Vor Frue Kirke, og Mads Olsen i Risby, Herredsfoged til Smørum Herreds Ting, havde Smørum Kirketiende i Fæste af Universitetet (Dokum. i Konsist. Arkiv, Pakken Nr. 122).

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 405.

²⁾ Rørdam, Kbhvns Univ. Hist. II, 745—7.

³⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 62.

⁴⁾ Brevet meddeles efter en Afskrift i Konsistoriets Kopibog i Kvart fra 1594 til 1600, Fol. 81.

Christen Præpositi Kaldsbreff.

Anders Krage D. oc Christoffer Mogenssen, forordinerede Kirkeuerge thill vor Frue Kircke i Kiøbenhaffn, kiendis oc giør vitterligt for alle, att efter Gud alsommøetigste ved døden haffuer bortt kalled Salige Hederlig oc vellert Mand M. Hans Lauridzøn, fordm Sogneprest thill for^{ne} vor Frue Kirckes Sogen, kalled Offre Ydder, da haffuer vi nu med samt Rectoris oc Professorum, som for^{ne} vor Frue Kirckis rette Patroners, fuldbyrd oc sambtycke kalled denne neruerende hederlig oc vellert Mand Christen Nielsson, att skulle verre oc bliffue her efter forordinered Sogneprest thill for^{ne} Offre Kircke oc Sogen, dog att hand vdj saadan kircke thieniste oc verdige kald skicker sig med lerdom oc leffnit som en retsindig gudfryctig Sielesørger oc gudsordis thienere egner oc bør vdj alle mode. Thill vindisbyrd er dette voris Segell oc hender her neden trøgt oc vnderschreffuit. Actum den 11 Novembris 1596.

Faa Aar efter var Hr. Christen Nielsen paa Grund af Blindhed uskikket til selv at forestaa Præsteembedet. Der var nu Spørgsmaal om enten at lade ham antage en Kapellan eller at ansætte en ny Præst. I den Anledning forefaldt følgende Forhandling i Konsistorium den 11te April 1599: »Fire Mænd af Ovre gav for, at efterdi de skulle nu have en anden Sognepræst, Professores vilde forsyne dem med en god Sjælesørger. Bispen berettede, hvor vidt han haver handlet med Hr. Christen om en Kapellan. Og det er kommet saa vidt, at Bispen haver ladt det til Hr. Christen selv, hvorledes han kan forlige sig med en Kapellan. Bønderne begjærede Hr. Erik (Andersen, Kapellan ved Vor Frue Kirke) til deres Sognepræst. Bispen mener, at han kunde ikke vare begge Kald baade her og der«. Resultatet blev, at »om Hr. Erik blev slet udslaget (afslaaet), efterdi Øvrigheden har tilforn overvejet den Lejlighed, at denne Kapellan kan ikke forvalte baade Tjenesterne. Alting skal opstaa til paa Søndag, saa skal de høre en, som Bispen agter at sætte til Kapellan«. I over tyve Aar blev Ovre ydre Præstekald nu betjent af Hr.

Christen Niensens vexlende Medtjenere. I en gammel Optøgnelse ¹⁾ angives disse saaledes:

1. Hr. Rasmus Nielsen, til Helsingborg befordret ²⁾.
2. Hr. Bertel Nielsen.
3. Hr. Peder Ware ³⁾.
4. Hr. Peder Jensen, som siden blev Sognepræst til Hersted østre og Hersted vestre ⁴⁾.
5. Hr. Jacob Nielsen, siden til Lyngby ⁵⁾.
6. Hr. Svenning Jensen Morsinus, siden 7. Decbr. 1615 til Herløv ved Frederiksborg ⁶⁾.
7. Hr. Peder Nielsen, siden til Vallensbæk.

Den sidste Kapellan, som Hr. Christen Nielsen havde, er dog ikke nævnt paa denne Liste; han hed Hr. Christen, og han blev — til stor Plage for Eftermændene — ved Kaldet lige til 1626 ⁷⁾. Om Sognepræsten Hr. Christen Nielsen selv henvises til de Efterretninger om ham, som de tidligere meddelte Uddrag af Acta Consistorii indeholde ⁸⁾. Heraf fremgaar, at han døde den 21de Oktober 1620 ⁹⁾,

¹⁾ Mussenli Catalogus past. Sielandiæ, Hdskr. i Gl. kgl. Saml. 2990. 4to.

²⁾ Han kan ikke være bleven Sognepræst, men vel residerende Kapellan i Helsingborg.

³⁾ Formodentlig den foran S. 322 og 350 nævnte Petrus Vardensis. Som Kapellan i «Ovre ved Stranden» underskrev han sig 1608 paa Fuldmagten i Anledning af Prinds Christians Valg: Peder Nielsen Wore (Ny kirkeh. Saml. V, 150).

⁴⁾ Angives at være bleven Præst i Hersted 1610, døde 1658 (Wiberg, Alm. Præstehist. I, 617). Han underskrev dog endnu 1610 Hyldingsfuldmagten som Kapellan i Ovre (Ny kirkeh. Saml. V, 150).

⁵⁾ Angives at være bleven Præst i Kongens Lyngby 1611, døde 1618 (Wiberg, II, 343).

⁶⁾ Forekommer blandt Vidnerne, som D. Hans Povlsen Resen 1614 førte mod M. Oluf Kock (se foran S. 590. 593). Han døde som Præst i (Nørre) Herlev 1655 (Dahl, Hist. Efterretn. om Frederiksborg Skole. I, 13).

⁷⁾ Om denne henvises til Udtogene af Acta Consist. foran S. 446—7, 456, og til Ny kirkehist. Saml. I, 360—1.

⁸⁾ Se foran S. 393—4. 418. 420—1.

⁹⁾ Ved en Misforstaaelse har jeg i Ny kirkehist. Saml. I, 355 Not. 6 udtalt mig for, at han allerede afgik 1599.

og at Kaldet først besattes igjen efter at have staaet ledigt i tre Fjerdingsaar. Til hans Eftermand valgte Konsistorium en Islænder ved Navn Thorlak Thorkilsen, uden Tvivl den første Islænder, der efter Reformationen har haft præstelig Ansættelse her i Landet. Han havde i mange Aar opholdt sig ved Universitetet, da han den 30te Avgust 1617 fik Tilladelse til at oprette en privat Skole i Kjøbenhavn. Herom indeholder et Vidnesbyrd, han samme Dag fik af Konsistorium, følgende: Thorlak Thorkilsen Islænder var fremkommen for Rektor og det akademiske Senat og havde begjæret fremdeles at være under Universitetets Jurisdiction og nyde Privilegier og Friheder som en anden Student, og derhos at maatte holde en liden Børneskole. »Herpaa gav Rector og Professores til Svar, at de ikke vilde slaa Haanden af ham, men vilde holde ham fremdeles under deres Forsvar og lade ham nyde Studenternes Privilegier og Friheder, saa længe han er borgerlig Handtering ubevaret og ikke søger borgerlig Næring, hvorover andre, som skatte og skyldte her i Byen, kunde besværes; men holder sig som andre, der nyde Universitetets Frihed. Dernæst blev det tilstedt ham at holde dansk og latinsk Skole, dog saa at han ikke længer holder de Børn, som lære Latin, under sin Disciplin og Lærdom, end de kunne deres Declinationes og Conjugationes i nogen Maade, saa at de siden kunne lære deres Donat fuldkommeligen i den store ordentlige Skole«¹⁾. — Det er dog rimeligvis ikke gaaet meget glimrende med denne Forberedelsesskole, sligt var den Gang noget temmelig fremmed. Thorlak Thorkilsen modtog derfor med Glæde Professorernes Tilbud om at blive Præst i Ovre ydre, saa ringe Kaldets Indtægter end vistnok var, da det Tilskud, Formanden paa Grund af sin Svaghed havde haft af Kirken, faldt bort, medens hans Kapellan fremdeles skulde underholdes af Kaldet, saa længe til han fik anden Ansættelse²⁾. Efter at have »ladet sig

¹⁾ Kbhvns Diplomatarium. I, 592—3. Jvfr. Act. Consist. 30. Avgust 1617.

²⁾ Se A. C. 11. Juli 1621, foran S. 418.

høre af Menigheden blev Thorlak Thorkilsen kaldet den 20de Juli 1621, hvorpaa han samme Dag udstedte følgende Revers til Universitetet ¹⁾:

Jeg Thorlack Thorkilldsen Islender kiendis medt dette mitt aabne breff, att efftterdj hederlige oc høylærde Mænd, Rector och menige Professores i Kiøbenhaffns Universitet, haffue aff den Rett oc Rettighed, som de paa Vor Frue Kirkes Vegne haffue, vdvalltt, kaldett oc stadfest mig thill en Sogne-Prest i Ouffre ydere: da haffuer ieg loffuidt oc thilsagdt, oc nu med dette mitt Breff loffuer oc thillsiger dennom, adt ieg, forwden Siugdum eller Alderdom mig betager, mett all Flijd schall prædicke oc lære dett hellige Evangelium wden all forsømmelse. Disligeste rettelligen handle oc tractere de høyværdige Sacramenter, oc giøre Almuen all anden thieniste inden oc wden Kirken, som en Sognepræst med rætte er sijn Almue oc Sognefolck pligtig efftter Ordinantzens Liudelse, saa der ingen schall haffue mig schellig adt beschylde entten vdj Lærdom eller Lefnitt i nogen Maade. Oc der som ieg findis adt giøre imod nogen af disse for^{ne} Vilkaar, da schal mitt Collatz Breff forbrudt være, oc de høylærde i Universitetet schulle daa strax haffue fuldmact forwden all giensijgelse adt indsette en anden lærd oc from Dannemand vdj mijn Sted. Thill ydermere vidnisbyrd, adt ieg denne mijn beplictellse i alle maade wbrødelig holde vil, haffuer ieg trycktt mitt Signet her neden for oc med egen haand schreffuitt oc vnderschreffuidt. Kiøbenhaffn den 20 Julij Anno 1621.

Thorlach Thorchillsen Islender.

Egen Handt.

Efter at være ordineret af Biskop Resen den 2den August 1621, tiltraadte Hr. Thorlak Præsteembedet i Hvidovre. Hans Virksomhed blev imidlertid kun saare kortvarig, da han allerede døde i Januar 1622²⁾. Af Hensyn til hans efterladte Enke lode Professorerne nu Embedet henstaa

¹⁾ Efter Originalen i Konsist. Arkiv, Pakken Nr. 168.

²⁾ Gl. kgl. Saml. 2990. 4to. A. C. 16. Jan. 1622, se foran S. 421.

ledigt i to Aar¹⁾, inden de kaldte den hidtilværende Komunitetsprovst Thor Rasmussen til Embedet, som følgende Kaldsbrev viser:

Rector och Professoros udi Kiøbenhaffns Universitet kien-
dis och giøre witterligt for alle medt dette vort obne breff,
att efter Gud allsommechtigste haffver ved Døden bortkaldett
S. Hederlig och Vellerdt Mand H. Tollack Iislender, fordom
Sognepræst til Ovffre Kirchesogne ved Stranden: da haffve
vi lovffligen der thill kalldet, och nu fuldkommelig thill for-
bemelte Kalld kallder hederlig och vellærd Person Thoer
Rasmussønn, adt verre en Guds Ords Tienere och Prædikant,
och saaledis att prediche och lære Guds sande Ord och ad-
ministrere die høyværdige Sacramenter, som en retsindig
Præstemand efter Ordinantzens liudelse egner och vell an-
staaer. Disligeste schall hand schickeligen inden och uden
kirchen sig saaledes i Liff, Leffnet och Lærdomb forholde,
att ingen kand haffve sig billigen offver hannem at beklage.
Och schall hand for saadan sin Tieniste oppebære thill Lønn
Thiende och all anden Rettighed, som en Sognepræst bør
och herthilldags bekommit haffver. Dog schall hand sigh
intet bevare medt den kirche haffre Jord. Skall hand ochsaa
beholde och belønne Capellanen H. Christen med den sæd-
vanlige Lønn, indtill saa lenge at samme H. Christen med
en anden bestilling forsørget vorder. Och hves saa er, att
Kong. Maytz. naadigst thill sinds bliffver at legge thill forb^{te}

¹⁾ Jvfr. Ny kirkehist. Saml. I, 355. Til denne Tid hører sikkert føl-
gende Optegnelse, som jeg har fundet i Geh.-Ark., og som vistnok
er fremkommen i Anledning af det ovenfor S. 419 omtalte Mage-
skifte af Frue Kirkes Jordegods:

Om en Præstegaard i Offre ydre, som er fornøden.

Aff Stixbogen: Haffuer Kiercken en flerding iord, Mickel Peder-
sen ibid. bruger nu, oc kand der til saaes to pund korn; skylder
aarligen it pund byg til Offre kircke. En iord, for^æ Mickel Pedersen
bruger, kaldtis en stund Præste Jorden, oc kand der i saaes i alle
vaang fire pund byg 5 sklepper. Havre atten tønder. Eng fyrrtieve
oc fire les. Skylder aarligen til vor Fru Kircke to pund byg.

Udenpaa: Bispens fortegnelse om nogen Preste Jord y Offre,
som hand meente lcke kunde magskiftes till Kongen; formenis
tilforne at haffue werit preste gorden.

Ouffre Kalld den Nye Kirche udj Forstederne vden Vestre och Nørre Porter, och vi derpaa bekomme aff Hans Maytz. fuldmacht och frihed: da schall forb^{te} Thoer Rasmussen ochsaa betiene samme kirchekalld vdj Forstederne, och bekomme all den Lønn, som der thillagt bliffver. Och schall hand derimoed, all den stund hand saadan tieniste udj Ouffre eller Forstederne forstaaendis worder, verre Rectori och Universitetit som sin rette Øffrighed hørig och lydig, och dennem icke med moetvillighed eller wschichelighed forachte eller fortørne i nogen maade. Thill ydermere vidnisbyrd haffuer wi trycht Rectoris Zignete heneden under. Giffvit i Kiøbenhaffn den 8 Januarij Anni M. DCXXIII¹).

Den 22de Januar 1623 blev Thor Rasmussen ordineret. Snart maatte han dog dele sin Virksomhed i Hvidovre med Præsteforretninger ved et Kapel, der laa paa Kirkegaarden udenfor Kjøbenhavns Nørreport, og den 27de April 1625 udnævntes han tillige til Præst ved den ny Kirke, som agtedes opført sammesteds²). Inden denne Kirke blev færdig, kaldtes han imidlertid 1627 til Generalprovst paa Gulland og Sognepræst i Visby, hvor han faa Aar efter døde af Pest (den 19de Avgust 1631) kun 41 Aar gammel. Paa Gulland roses han som »en lærd, veltalende, nidkjær og i sit Embede gavnlig Mand«³). — I hans Embedstid blev Hvidovre Sogn udvidet ved Henlæggelsen af en Del Beboere af »Birket« (om hvilket Jurisdiktionsinddelingerne »Kjøbenhavns nordre og søndre Birk« endnu minde) til denne Kirke. Disse havde hidtil sognet til Frue Kirke. Men da denne Forbindelse havde forskjellige Ulemper, navnlig den at der af Mangel paa Plads ikke kunde anvises dem faste Stolestader, og at disse Bønder derfor, naar de kom til Staden om Søndagen, forsømte Kirken og slog sig til Drik, saa

¹) Orig. i Konsistoriets Arkiv, Pakken Nr. 168. Vedlagt findes Thor Rasmussens Revers af samme Dag, hvorved han forpligter sig til at holde alle de i ovenstaaende Kaldsbrev indeholdte Punkter.

²) Herom findes nærmere Oplysninger i Ny kirkehist. Saml. I, 355 flg.

³) Lemke, Visby Stifts Herdaminne, S. 28—9.

udgik der den 28de Oktober 1625 kgl. Befaling til Universitetet om at anvise dem en anden belejliger Kirke, idet der dog bemærkedes, at Bønderne fremdeles, som forhen, skulde yde Tiende til Sognepræsten ved Vor Frue Kirke ¹⁾. I den Anledning skrev denne Kirkes Væрге, D. Claus Plum, følgende Brev til Universitetets Rektor, der paa Grund af Pesten dengang opholdt sig i Roskilde med de fleste af Professorerne ²⁾:

Salutem et Obsequium.

Mag. Dñe Rector, Fautor et Collega honoratissime. Nest all wenlig Helsen Eder nu och althid forsent med Gud wor Herre, samptt thilbørlige thacksigelse for alle Ehris beuiste welgierninger. Kand Jeg E. Mag. wenligen icke forholde, att ieg vdj dag effter E. Mag. och Clariss. Dominorum Collegarum begiering haffuer offuerantwortett Welb. Mogens Kaas ³⁾ dett Kongebreff, I mig thilsentt, som lydde vdj same mening som woris, allene att hand skulle haffue Indseende, att Birkens Bønder bliffue lagde thill en aff woris Kirker, som nest och best dennem wor beleiligt, huorfaare hand sig præsenterede att wille lade bønderne samble och saa thage mig med sig, saa snartt ieg fick igien fuld besked fra eder, och saa lade baade sitt och woris [breff], om eder saa syntis, for menige Sognemendene og Sognepresten lese, saa dett noch skall bliffue bestillitt. Huad sig nu Kirken anlanger, thill huilken bønderne skulle leggis, synes Dño Episcopo och mig best att were Owre kirke, effterdj bønderne allerede icke allene freqventerit, men och deris begraffuelser paa same Kirgaard hafft haffuer, der thilmed effterdj altera causa negotij er, att bønderne icke skal foraarsagis thill drick, som wid den Ny Kirkis gard lige saa well kand ske, som den wor vdj byen, forvden att Ovre Kirke er re ipsa Walby och Wirsloff nermere end den Ny Kirke. Huad sig ellers Assuranceationen paa thienden anlanger, da synis mig saa well som ochsaa Dño Episcopo, att wj saa well som Presten jo er

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 356, Not. 10.

²⁾ Orig. i Konsist. Arkiv, Pakken Nr. 168.

³⁾ Lensmand paa Kjøbenhavns Slot.

der med noksom forwaritt, och ere glade, att wj haffuer fangitt saa god resolution. Gud giffue wj motte ochsaa faa saa god besken om woris dont med Borgemester och Raad. Dñus Epicopus er self forwentendis thill Roskyld vdj Aften om dj penge som skall laanis thill Hans Mayt. Jeg forstaar, alle Professores skall icke anmodis, men alene nogle faa, som doch kand werre en ringe hielp. Gud hielpe oss, saa bliffuer wj hiulpen. Ellers Mag. Dñe Rector paa denne thid intett vden E. M. cum reliquis Dñis Professoribus, vxore et familia Gud allermechtigste befalitt thill liff och Siell, wenligen bedendis, E. M. dennem alle paa mine wegne wenligen wille helse. Giffuitt vdj Kiøbenhaffn den 5 Novemb. Anno 1625.

E. M. W. T.

Claus Plum, Egen handt.

Post scriptum.

Kiere gode Mag. Dñe Rector, kand Jeg eder ikke forholde, att Hans F. N. Breff lyder ickun allene paa dj bønders thiende vdj Birket, och icke paa Ladegorden och huis som aff Kong. May^{tz} Kornlofft vdleffueris, huor om ieg well althid fornummen dett største difficultet att skulle bliffue. Giøris derfaare høylig fornøden, att der anholdis om ett seer breff derpaa, och synderlig nu mens i haffuer Dñum Episcopum der, som ex Ordinatione er obligerit præsternis rente at forsuare. Vale.

Udskrift: Mag^{co} Dño Rectori Dño Mag^{ro} Christiano Longomontano Regiæ Acad. Hafn. Professori ac Mathematico celeberrimo, Fautori atque Collegæ meo honoratissimo.

Resultatet blev i Henhold til det her gjorte Forslag, at Bønderne i Valby og Vigerslev bleve henlagte til Hvidovre Sogn. Den 18de November s. A. svarede Professorerne i Roskilde nemlig Plum bl. a.: »Vi ere vel tilfreds, at Bønderne blive henviste til Ovre udaf de tvende Aarsager, Dn. Doctor haver i sin Skrivelse angivet«¹⁾.

Efter M. Thor Rasmussens Forflyttelse til Gulland, kaldte Rektor og Professorer den 26de September 1627

¹⁾ Konsist. Kopibog II, 203.

den hidtilværende Præst ved Kjøbenhavns Tugthus, Hr. Peder Nielsen Sæby, til Sognepræst i Hvidovre. I hans Kaldsbrev bemærkes, at han skulde have den Løn, som af Arildstid har ligget til Præsteembedet, »dog hvis Birkets Bønder anlanger, som ellers haver ligget til Vor Frue Prædikestol udi Kjøbenhavn og for nogen Tid er lagt til Ovre Kirke, skal han alene have af dennem at nyde, hvis som falder inden Kirkedøren, efter Kgl. Majestæts derom udgivne Forordning«¹⁾. Den 14de Juni 1628 kaldtes Hr. Peder Nielsen Sæby tillige til tredie Kapellan ved Vor Frue Kirke og til Præst ved den ny Kirke udenfor Nørreport. Men han døde allerede efter et Aars Forløb i Juli 1629²⁾.

Hans Eftermand i det tredobbelte Embede blev Peder Nielsen Slagelse, hvis Kaldsbrev som Sognepræst i Ovre er udstedt den 20de Avgust 1629. Efter hans Død, Pintsedag (9de Juni) 1644, kaldtes M. Peder Iversen Munck den 9de Juli samme Aar til Sognepræst i »Nedre ovre« og til den ny Kirke udenfor Nørreport samt til tredie Kapellan ved Frue Kirke. I den Revers, han samme Dag udstedte, bemærkes ligesom ved tidligere Lejligheder, at han skulde have »al præstelig Rente af Ovreby, men af Valdby og Vigerslev kun hvad der faldt inden Kirkedøren«. Da M. Peder Munck efter ti Aars Embedsvirksomhed døde den 5te Avgust 1654³⁾, blev Bent Olufsen (Hallandus) den 20de Avgust s. A. hans Eftermand i de forbundne Embeder. Om alle disse Mænd henvises til de udførligere Efterretninger om dem i Afhandlingen om Christian IV's Kirke

¹⁾ Orig. i Konsist. Arkiv, Pakken Nr. 168. Vedlagt findes Præstens Revers til Universitetet af samme Dato.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 370.

³⁾ Denne Præst fik ved Kgbr. af 16de Avgust 1653 Halvparten af Kongetienden af Ovre ydre By (Sjæll. Reg. 23, Fol. 423). Hans Andragende, hvori han fremstiller sine ringe Vilkaar (dat. 14. Juni 1653), findes i Geh-Ark., Aflev. fra Justitsministeriet, Skab 9, Pakken 125.

udenfor Nørreport ved Kjøbenhavn (Ny kirkehist. Saml. I). Her skal kun bemærkes, at den sidstnævnte Præst fik strænge Vilkaar, da den ødelæggende Krig med Sverig hærjede Landet. Først nedbrødes den ny Kirke udenfor Nørreport (11te Avgust 1658) og alle de til Sognet hørende Bygninger sløjfedes. Da Svenskerne kort efter lagde sig om Kjøbenhavn, udelukkedes Præsten fra sit Sogn Hvidovre, hvis Kirke snart efter blev nedbrudt af Fjenderne, og endelig blev der gjort ham Vanskeligheder ved at faa den Smule Løn, han havde som tredie Kapellan ved Frue Kirke¹). Under disse Forhold kunne vi ikke undre os over, at han efter Krigen søgte at faa sit Kald restitueret²). Blandt andet bemærkes i Acta Consist. 28. Juni 1660, at Hr. Bent Olesens Begjæring blev læst »om Kirkens Gaard og Grund udi Hvideovre, at den ham til en Præstebolig maatte forundes, hvorpaa blev svaret, at dersom Hr. Bent kan selv mage det saaledes med Bonden, som Gaarden fæstet haver, at han den vil quittere, da vil Universitetet vel bevillige Hr. Bent den for sædvanlig Landgilde.« Rimeligvis har den egentlige Præstegaard, som længe ikke havde været beboet af Præsterne, da disse havde boet ved Kirken udenfor Nørreport, været nedbrudt under Krigen. Dette synes ogsaa at fremgaa af følgende Notits i Acta Consist. for 10. Oktober 1660: »Besluttedes, at Hvidovre Kirkes Bygning strax skal foretages og inden Vinteren forfærdiges, om det nogenledes kan være muligt, med mindre

¹) A. C. 13 Juni 1660: »Eftersom Hr. Bent Olesen havde beklaget sig hos Magn. Rector, at de Penge — 12 Current Daler — som han af Kapellanerne her i Byen skulde haft til Philippi-Jacobi Dag næst forleden, vare hannem ej endnu betalte, og havde begjæret Rectoris Befordring derudi hos de to Kapellaner til Vor Frue Kirke, da blev Peder Muus (Pedel) nedsklkket af Rector og Professores til M. Søren (Lauritsen) og M. Richard (Northus) med Begjæring, at de sig med deres Anparts Betaling vilde beqvemme og Hr. Bent ej for længe dermed opholde, eftersom han nu mere end nogen Tid tilforn samme Penge behøver.«

²) Se herom Ny kirkehist. Saml. I, 381.

Menigheden denne Vinter over kan behjælpe sig i det Hus, som af Præsten Hr. Bent er opbyggt. Kirken skal bygges paa det Sted, som den tilforn stod, og hvis af Muren som endnu staar, dertil at bruges, med hvis Sten og Kalk, som der findes og brugelig er.« — Den 16de Oktober 1660 blev Hr. Bent Olufsen kaldet til Kapellan ved Trefoldigheds Kirke i Kjøbenhavn, men han vedblev dog fremdeles at være Sognepræst i Hvidovre indtil sin Død 1665.

Derefter oprettedes atter den gamle Forbindelse fra 1573 mellem Vor Frue Kirkes første Kapellani og Hvidovre, og M. Søren Lauritsen (Bergendal), øverste Kapellan, fik af Rektor og Professorer Bevilling paa Hvidovre Kald til Hjælp til sin Tjeneste 1665. I Forhandlingerne paa Roskilde Efteraarlandemode (Synod. Dionys.) 1666 forekommer følgende Sag: »Hr. Bertels Enke af Hvidovre havde stevnet Mag. Søren af Kjøbenhavn for Pension. Hun skal have 1 Pund (∴ 4 Td. 1 Skp.) Korn og den bedste Gaard i Byen med sin Rente«.

Forbindelsen mellem Vor Frue Kirkes øverste Kapellani og Hvidovre varede denne Gang i omtrent 80 Aar. Men i et kgl. Reskript af 2den Marts 1742 til Biskop Peder Hersleb om forskellige Præstekald, der skulde separeres eller forsynes med Kapellaner, bestemtes, at ved Ledighed skulde Hvidovre adskilles fra Kapellaniet ved Frue Kirke¹⁾. Og da den daværende Kapellan, Mag. Christian Kølichen, døde, udgik der den 17de Februar 1747 kgl. Befaling til Biskop Hersleb, om at Hvidovre fremtidig skulde være annekeret til Frederiksberg²⁾, en Forbindelse, der som bekendt endnu bestaar; men det blev paalagt Præsten aarlig at udrede 150 Rdl. af Hvidovre Sogns Indkomster til Kapellanen ved Frue Kirke. Samtidig mistede Universitetet Kaldsretten til Hvidovre, som Kongen forbeholdt sig³⁾.

¹⁾ Sjæl. Tegnelser. LXXII, 582 ff.

²⁾ Sjæl. Missiver. LXXV, 231 ff.

³⁾ Baden, Universitets-Journal. V, 186.

Rettelser og Tillægsbemærkninger.

Ny kirkehist. Saml. 3die Bind.

- S. 356—9. Om Hans Tavsens Børn ere nogle supplerende Bemærkninger meddelte af Overlærer Kinch (efter et Hdskr. af Terpager) i Saml. til jydsk Hist. og Topogr. V, 235 fig.
 S. 562, Lin. 20: 1569, læs: 1568.
 S. 592, Lin. 9: 18 Okt., læs: 19 Okt.

4de Bind.

- S. 505, Lin. 21: 16de, læs: 17de.

5te Bind.

- S. 176, L. 3 f. n.: Borreby, læs: Kragerup.
 S. 244—5. Mogens og Falk Gøye vare ikke Sønner, men Brodersønner af Christoffer Gøye.
 S. 255, Lin. 7: scriptæ missæ), læs: scriptæ) missæ.

6te Bind.

- S. 81, Lin. 22: 1632, læs: 1642.
 S. 772, Lin. 10 f. n.: Brenderup maa være en Fejl i Hdskr. for Ore.

Kirkehist. Saml. 3. R. 1ste Bind.

- S. 75, Not. 1: Bramsens Digt findes trykt i Forbindelse med Joh. Pratensis's »Daphnis» (se Kbhvns Univ. Hist. II, 604).
 S. 126, Lin. 10 f. n.: Gødemannus, læs: Gödelmannus.
 S. 140, L. 6: proterit, læs: poterit.
 S. 265, L. 29—30: Antiquitatis, læs: Antiquitates.
 S. 281, Lin. 14: Frøderslev, som der staar i Hdskr., skal være (Øde) Førslev i Sjælands St.
 S. 313—4: En Laurentius Vincentii var 1586 Hører ved Roskilde Skole og Degn ved Domkirken (Bloch, Rosk. Domskole. II, 32), formodentlig den senere Rektor i Herlufsholm.
 S. 316—7. Den her udtalte Formodning om, at M. Jens Mortensen har forstaaet det oldnordiske Sprog, og at han har oversat sin »norske Krønike» efter Codex Frisianus, er ikke holdbar (se Gustav Storm, Snorre Sturlassøns Historieskrivning, S. 266 fig.).
 S. 325. For nylig har Udgiveren som Forøring modtaget et Exemplar af Originaludgaven (Kbh. 1604) af Christian IV's Norske Lovbog, paa hvis Titelblad findes skrevet: Dn. Erico Nicolaidæ pastori Stodensi vigilantiss. suo Amico ut Fratri dilecto d. d. Pet. Ivarus Borri-chius A^o 1606. 8 8br.
 S. 377, Lin. 5 f. n.: Lnttrup, læs: Lintrup.
 S. 396, Lin. 3 f. n.: 21 Februar, læs: 12 Februar.
 S. 560, Lin. 8 f. n.: Om Laurs Thomesen i Bregnemose se Rosenvinge, Gl. danske Domme. II, 176—8. — En Indskrift paa en Bjelke, som nu findes anbragt i Porten i Verninge Præstegaard, bærer endnu Vidne om Præsten Staphen Laursens Byggeforetagender.
 S. 590, L. 8: Vedborg, læs: Uldborg.
 — Lin. 12: Christianus Nicolai Vedborg, læs: Chilianus Nicolai Uldborg.

Navne- og Sagregister*).

- Åbelsten, Henning**, Taarnblæser i Frue K. i Kbh. 419. 422-3.
- Åbildgaard, Peder Hersleb**, Præst i Roskilde, s. i Kbh. 221. — Torkild, Rektor i Aarhus. 209.
- Åbsalon, Biskop** i Roskilde. 217. 361-2. 527. 547.
- Adamensis, Nicolaus Ivari**, Student. 280.
- Adolf, Hert. af Gottorp**. 49-51. 64. 101-5. 731.
- Aggersborg, Aalborg St.** 200.
- Aggerup, Provst** i Skullelev. 664-5.
- Agricola**, se Boie.
- Alanus, Hans Jensen**, Rektor p. Herlufsholm, s. Prof. i Kbh. 334. 338-40. 346-7. 401. 403-9. 411-2. 415. 418-9. 422. 430. 442. 450-2. 473. 570. 573. 616. 788-93. 795-802.
- Alardus, Frants**, Pr. i Kellinghusen. 692.
- Alberti, Vincentius**, Provst i Tønder. 65. 694-5. 707-8. 712-3.
- Albrecht, Hert. af Preussen**. 49.
- Albretsen, Christian**, Borgm. i Kbh. 390. 610. 759. — Hans, Biskop i Sjælland. 166. — Jakob (Horsens), Pr. i Otterup. 765. — Johan, Hofpræst. 58—60.
- Albæk, Aalborg St.** 211.
- Aller v. Haderslev**. 66. 73.
- Almueskolevæsen**. 646-9. 656-63.
- Alsted, Sjel. St.** 778. — Aalb. St. 184.
- Andersen, Erik, Kap. v. Frue K. i Kbh., s. Hofpræst**. 395-6. 808. — Erik, Pr. i Søllested og Skovlænge. 351. — Jakob, Pr. i Moftrup. 73. — Jakob, fra Landskrone, Student. 298. — Lavrits, Rektor i Roskilde. 762. — Niels, Pr. i Søllested og Skovlænge. 351. — Peder, Borgm. i Kbh. 478-6. 608. — Povl, Rektor i Kjøge. 247.
- Andor, Biskop** i Bergen. 513.
- Andreæ, Jacob**, Kansler i Tybingen. 100-6.
- Ankersen, Mads**, Borger i Ribe. 74. — Niels, Raadm. i Haderslev. 74.
- Anna, Fred. I's Gemalinde**. 25.
- Anna Kathrina, Chr. IV's Dron.** 567. 623. 764. 779. 790. 799.
- Antwerpen**. 689. 692.
- Antvorskov Kloster**. 553.
- Arcopianus, Petrus Christierni**, Stud. 573. 576. 590.
- Arctander, Niels Lavritsen**, Biskop i Viborg. 263. 289-90. 616. 757.
- Aristotelisk Filosofi**. 118-9. 126. 130. 256. 261-2. 283.
- Arrebo, Anders Christensen**, Pr. i Kbh. 457. 472.
- Aslaksen, Kort**, Prof. 268-9. 391. 395. 415. 426-7. 429-30. 434. 442. 570. 573. 578. 607. 616. 743. 772.
- Asperup og Roerslev**. 331-4. 776.

*) Paa Grund af Præste- og Studenternavnes store Antal S. 177-212 og S. 743-78, har man maattet nøjes med at anføre de vigtigste.

- Assens i Fyn. 98-9.
 Assens og Klakring. 77-8.
 Astronomi. 794.
 Astrup Gd. i Salling. 3.
 Astrup, Aalb. St. 208.
 August, Kurfyrste af Sachsen. 52. 55.
 90. 101-5. 308. 688. 723.
 Aversie. 646.
- B**
 Bacmeister, Lucas, Prof. i Rostok.
 124. 702-3. 733. 736.
 Bager, Jakob Povlsen, Rektor p. Her-
 lufsholm, s. Præst i Nysted. 313.
 Bagger, Hans Olufsen, Pr. i Kbh., s.
 Biskop. 479.
 Baggesen, Jens, Prof. 644.
 Balle, Nic. Edinger, Biskop. 643-76.
 Bang, Hans, Pr. v. Hellig. K. i Kbh.
 472. 590-1. 595. 597-600. — Jørgen,
 i Assens. 98.
 Banner, Frants. 216-7.
 Barnekov, Christian. 282. 294. 296-7.
 315. 395. 778.
 Barsø, David, Kap. i Fjelstrup. 739. —
 Jørgen, Pr. i Fjelstrup. 67. 73. 80-2.
 Bartholin, Hans, Prof. 233. 236-7. —
 Kaspar, Prof. 430-2. 436. 441. 455.
 480. 483.
 Basel, Univ. 245. 261.
 Basse, Peder, Pr. i Konghelle. 286-7.
 Bauhin, Caspar, Prof. i Basel. 261.
 Becherer, J. G., Magister. 379.
 Beck, Jakob, 804-5. — Sivert. 282.
 Beckmann, Henrik, Pr. i Boslunde.
 649-50.
 Bededage. 66-7. 86-8. 774. 776-7.
 Bedsted i Thy. 187.
 Bejstrup, Aalb. St. 201.
 Beldringe Kirke. 668-9.
 Bentsen, Anders, se Dallinus. — Oluf
 (Coronensis), Kap. i Kbh., s. Pr. i
 Kjøge. 451-2. 491.
 Berg, Claus, Billedskjærer. 5. 8.
 Bergmann, Thomas, Organist i Malmø.
 402.
 Bergen. 370-2. 425-7. 480. 484. 503.
 508. 511-3. 516. 561-6. 621. 640.
 751. 760. 763. 776.
 Bergendal, Søren Lavritsen, Pr. i Kbh.
 og i Hvidovre, 817-8.
 Bertelsen, Eske, Pr. i Højby. 254. —
 Mogens, Hospitalsforst. i Kbh., s.
 Økonom p. Herlufsholm. 283-4. 315.
 329-30. 337. 344-8.
 Bethlen Gabor, Fyrste af Siebenbürgen.
 627. 634.
 v. Beulewitz, M. C. H., Hoffrøken. 374.
 Beyer, Jørgen, hertugelig Sekr. 92-4.
 104. 697. 720-1.
 Bilde, Anders, t. Rosendal. 493. 546.
 — Esge. 545. — Hans, Peder og
 Sten Torbensen 554. — Torben t.
 Allinde. 553.
 Birckner, Pr. i Korsør. 675-6.
 Bjelke, Jens Tjellufsen. 508. — Jens
 Aagesen. 340-1. 748. 783-6.
 Bjergby (Munke-) og Bromme. 778.
 Bjergby p. Mors. 549.
 Bjerning v. Haderslev. 66.
 Bjerrelide, Søren Nielsen, Pr. i But-
 terup. 745. 759.
 Bjeske, Knud, Prof. 578. 607.
 Bochius, Johannes, Konrektor i Flens-
 borg. 78.
 Boddum i Thy. 190.
 Boesen, Gert, Perlestikker i Kbh. 608.
 610.
 Bogcensur. 256.
 Bogførere i Frue K. i Kbh. 409. 422.
 Boie, Jørgen, Provst i Haderslev. 71.
 86-8. 91. 688-702. 705-21. 727-32.
 734-5. — Lorents, Pr. i Nørreløgum.
 701. — Lorents, Pr. i Vilstrup. 72.
 693. 705.
 Boldigk, Hieronymus, Hertug Hans's
 Sekr. 80. 87. 91. 96-9. 692.
 Bonn, Herman, Superint. i Lybek. 46.
 Bophever p. Nordstrand. 731-2.
 Borck, Iver Pedersen, Herold. 326. —
 Peder Iversen, Rektor p. Herlufs-
 holm, s. Lektor i Thronhjelm. 312.
 318-26. 351. 819.

- Borckardsen, Johan, Pr. v. Frue K. i Kbh. 466. 472. 478-9. 491.
- Bordesholm. 15-6. 21-6. 50. 55-6. 75. 96. 542-3.
- Bording, Jakob, Prof., Livlæge. 72. — Jakob, meklenb. Kansler. 120.
- Bornemand, Henrik, Biskop. 235-6. 479. — Johan Adolf, Pr. i Kbh. 479.
- Bortho, Elias Paulinus, Stud. 572. 575. 585-8.
- Borup og Hald. 768.
- Boslunde. 649.
- Botsach, Barthold, Prof., Pr. v. Petri K. i Kbh. 233-7.
- Brachel, Otto Reinholt, svensk Kaptejn. 223.
- Brahe, Sten. 250. 275. 283. 346-7. 468. — Tyge. 250-1. 282. 306. 310. 346.
- Bramsen, Knud, Konrektor i Haderslev, s. Pr. i Øsby. 70-6. 96. 108. 110-2. 700. 819.
- Brandt, Statsminister. 671-2.
- Brant, Peter, Pr. i Flensborg. 70. 73.
- Braunsberg, Jesuiterkoll. 626. 632. 635-6. 639. 641. 749.
- Bredkjær Præstegd. 210.
- Bregentved. 250. 284. 375.
- Bremen. 145. 306.
- Brender, Jakob, Borgm. i Kbh. 393. 408. 424. 460. 462. 489.
- Breyde, Povl, Adelsmd. 694. 709-10.
- Bringstrup og Sigersted. 767.
- Bringstrup, Peder Bertelsen, Stud. 280.
- Brochmand, Hans Rasmussen, Prof. 424. 484. 488. — Jesper Rasmussen, Prof. 427. 431-2. 434-6. 455. 570. 573. 590. 595.
- Brockenhus, Jørgen. 116. — Generalmajor. 560.
- Brostrup, Hans. 555. — Jens, Ærkebiskop i Lund. 555.
- v. Bruchofen, Henrik, Hofpræst. 720.
- Brucæus, Henrik, Prof. i Rostok. 124.
- Brun, Niels Jensen, Kirkevæрге v. Frue K. i Kbh. 423. 443-6. 448.
- 454-5. 483. 490. — Nicolaus, i Sørup. 550-2. — Peder, Stud. 577.
- Brügge i Holsten. 33.
- Brüggemann, Ditlev Lorentz. 14. — Hans, Billedskjærer. 5-33. 542-3. — Morten, Borgm. i Slesvig. 542. — Nicolaus, kgl. Amtsskr. i Segeberg. 14.
- Brøns i Sønderjyll. 62.
- Buck, Mads, Præst i Egtved. 76-7. — Thomas Tullesen, Stud. 571-2. 575. 584-5. — Tyge Henriksen, Pr. i Thorslunde og Ishøj. 685.
- Bugenhagen, Johan, Dr. 165.
- Bursfeldske Klosterkongregation. 547-8.
- Buthi, Hans, Præst i Assens og Klakring. 77-8.
- Butterup Sogn. 744.
- Bygvadius, Nicolaus, Stud. 466.
- Bylderup i Sønderjyll. 740.
- v. Büren, Daniel, Borgm. i Bremen. 100-1.
- Bøger. 165-212. 232-7.
- Bøhmen. 628. 632.
- Camsor, Thetmarus. 222.
- Cangiser, Theophilus, Mag. 567.
- Capeteyn, Peter, Prof. 71-2.
- Charisius, Jonas, Dr. jur. 634.
- Christensen, Anders, Prof. i Kbh., s. Forstander i Sorø. 260-1. 271. 754. 767. 770. 773. — Eskil, Dr. med. i Odense. 329-30. — Johan, Præst i Højer. 696. — Niels, Rekt. i Korsør, s. Kap. v. Frue K. i Kbh. 466-7. 472. 492. — Oluf, Præst v. Frue K. i Roskilde. 221.
- Christiern II, Konge. 22-4. 305. 307-10. 503. 505-6. 512-3.
- Christian III, Konge. 45. 47-50. 53. 57-61. 69. 307-8. 536. 615. — IV, Konge. 259-60. 262. 269-71. 282-4. 318. 412. 457-8. 536-7. 612. 614-16. 622-3. 747. 769-70. 779. 792. 801. — VI, Konge. 372. — (V) udv. Prinds. 457-8. 501-2. 623. 790.
- Christian Albrecht, Hert. af Gottorp. 26.

- Christiania. 370. 536.
 Christoffersen, Jørgen, Rekt. p. Her-
 lufsh., s. Pr. i Væ og i Christians-
 stad. 317-8. 351. 777.
 Chrysostomus, Oluf, Biskop i Vendelbo
 Stift. 165-212.
 Chytræus, David, Prof. i Rostok. 51.
 54. 120-1. 242.
 Cimbrishavn, Jakob, Rektor i Halm-
 stad. 749.
 Coronensis, Andreas Nicolai, Stud. 281.
 — Se J. J. Venusin, Klavs Hammer,
 Oluf Bentsen.
 Coronæus, Martin, Præst i Flintbek i
 Holsten. 21-4. 29-30.
 Corvinus, Antonius. 170-1.
 Cramer, Daniel, Mag. 115. 119. 126.
 129-30. 150. 163-4.
 Crellius, Nicol., sachs. Kansler. 122.
 Cruciger, Caspar, Mag. 100-1.
 Dagfindsen, Christen, Pr. i Stavanger.
 767. 771.
 Dalby i Skaane. 297.
 Dalby, Christoffer Hansen, Hører p.
 Herlufsholm, s. Pr. i Tydskland.
 335-8. 346.
 Dalinus, se Mogens Bertelsen.
 Daljunkeren. 513-4.
 Dallinus, Anders Bentsen, Bisk. i Oslo.
 280. 341. 536-8.
 Danielsen, Jørgen, Raadmd. i Kbh. 451.
 Dannefer, J., Lærer v. Vajsenhuset i
 Kbh., s. Pr. i Halk. 384.
 Degne. 247. 646-9. 664.
 v. Delden, Herman, Borger i Kbh. 406.
 610. — Jan, Borger i Kbh. 283.
 v. Deventer, Andreas Laer. 15.
 Dinesen, Hans, Raadmd. i Odense. 560.
 Dinggreve, Henrik, Provst i Haderslev.
 104-5. 702-4. 736-8. 740-1.
 Ditmarsken. 309-10. 697-8.
 Dorothea, Christian III's Dron. 53-5.
 69. 101. 536. 702. 731.
 Dorph, Biskop i Christiania. 538.
 Dragstrup p. Mors. 182.
 Dresden. 148-9. 154-5.
 Dresselberg, Vilhelm, til Vindinge.
 277. 800.
 Dybvad, Jørgen, Prof. 135. 291. 391.
 763-4.
 Dyre, Klavs. 468.
 Dürer, Albrecht, Maler. 12-3.
 Dyrhoff, Matthias, Lærer v. Vajsenhuset
 i Kbh., s. Pr. i Vilstrup. 381.
 Daa, Klavs. 466. 493. — Oluf. 337.
 Daaben. 601. 654-6. 682. 684 (se
 Exorcisme).
 Ebelholt Kloster. 309. 362. 554.
 Eberhart, Christoph, tydsk Student i
 Kbh. 233. 235-7. — Henrik, fra
 Osnabrück, Stud. i Kbh. 280-1.
 Egede i Sjæl. 553-4.
 Eggebrecht, Nicolaus, kgl. Sekr. 408.
 Egitslevmagle. 652. 667.
 Egtved og Ødsted. 77-8.
 Eibe, Claus, Billedhugger i Slesvig. 543.
 Ejnarsen, Odd, Bisk. p. Island. 763. 770.
 Eisenberg, Anna Eliædatter. 402. 774.
 — Elias, kgl. Sekr. 243. — Frants,
 Student. 759-60. 765. — Frederik,
 Student. 430. 759-60. 765.
 v. Eitzen, Paul, Generalsuperint. i Sles-
 vig. 46. 67. 101-6. 698.
 Elfsborg. 636. 795. 802.
 Elisabeth, Dronn. af England. 780.
 Engelbrechtsen, Olaf, Ærkebiskop i
 Trondhjem. 504-23.
 England. 53. 270-1. 306. 309-10. 312.
 Entfelder, Hans Wolf, Kanonstøber.
 262-3.
 Erasmus af Rotterdam. 173-5. 310.
 Erik Plovpenning, Konge. 18.
 Erik af Pommern, Konge. 306-8.
 Eriksen, Jørgen, Biskop i Stavanger.
 563. 566. 751.
 Errebo, Michel. 326. — Peder Michel-
 sen, Rektor p. Herlufsholm, s. Pr.
 Gamborg. 315-6. 326-34.
 Eskildsen, Lavrits, Univ.-Foged. 443.
 — Niels, Pr. i Næstved. 579. 613.

- Bsrom Kloster.** 362. 554.
Ewald, Enevold, Pr. v. Vajsenhuset i Kbh. 372-4.
Exorcisme. 249-50. 269. 301-5.
Faber, Provst i Egitslevmagle. 652-4. 667-8.
Fabricius, Jakob, se Smit.
Fanning, Jørgen, Pr. i Bringstrup. 767.
Faxe. 571. 664.
Felthus, Carsten. 222.
Femern. 50. 56. 309. 712. 731.
Ferdinand II, tysk Kejser. 627-8.
Finck, Thomas, Prof. 291. 319. 329-30. 390-1. 404. 415. 427. 436-7. 442. 451-2. 456. 496. 570. 573. 747.
Finsen, Lavrits, Rektor, s. Præst p. Herlufsholm. 313-5. 328. 819.
Fischer, Pr. i Skjelskør. 665-7.
Fiuren, Henrik, den gamle, i Kbh. 610. (se Fyring).
Fjelstrup ved Haderslev. 66. 73. 80-2. 700-1. 729-30. 732. 759.
Flade, Aalb. St. 207.
Fleischer, Rasmus, Pr. i Kallundborg. 673-5.
Flensborg, By, Provsti. 61-3. 70. 73. 78. 111. 160. 387. 511. 513.
Flinging i Skaane. 555.
Formula Concordiæ. 55. 100-6. 135. 245. 703.
Fos, Anders, Bisk. i Bergen. 562. 564. 768. — Desiderius, Præst i Kbh. 260. 468. — Niels Pedersen, Pr. i Stege, 321. — Peder. 321.
Frantsen, Hans, Prof. 456. 485. — Simon, Stud. 571. 573-5. 583-4. 590.
Franzius, Thomas, Prof. jur. i Vittenberg. 126. 155-6. 160-1.
Frederik I, Konge. 25. 46-8. 308-10. 504-23. — II, Konge. 51-2. 54-5. 242. 305. 308-9. 691-2. — IV, Konge. 539.
Frederiksberg (Ny Amager) 230. 818.
Frederiksborg. 801. Kirke 745. Skole. 242-3 313-4. 318.
Friedenreich, Daniel, Stud. 380.
Friis, Christian, t. Borreby, Kansler. 259-60. 321. 348. 391-2 398-400. 412. 446. 496. 567. 615-6. 620-2. 788. — Christian, t. Kragerup, Kansler. 411-4. 418-20. 426. 431-42. 444-51. 462-4. 484. 492. — Johan, t. Hesselager, Kansler. 55-6. 514-5. — Jørgen, Statholder i Norge. 537.
Frost, Jakob, Stud. 280.
Frølev p. Mors. 178.
Fultofte i Skaane. 555.
Fyring, Didrik, Guldsmed i Odense. 747. (Se Fiuren).
Færøerne. 516. 760. 779-80.
Føerd, Klavs, Præst i Thorslunde og Ishøj. 292-4. 685.
Førslev (Øde-), i Sjæl. 819.
Faaborg. 558. 560.
Faaborg, Hans Pedersen, Præst i Saxkjøbing. 312. 335.
Gadstrup i Sjæl. 645.
Galde, Gude. 790.
Galtrup p. Mors. 183.
Gamborg i Fyn. 330. 334.
Gambyensis, Ericus Erasmi, Stud. 351.
Gammelhaderslev. 66. 69. 739.
Gamtofte i Fyn. 331.
Gavnø Kloster. 554.
Gelstrup, Peder Nielsen, Prof. 427. 439. 452.
Gertsen, Christen, Stud. 573. 576. 590.
Gesner, Salomon, Prof. i Vittenberg. 128-9. 153. 157.
Gisico, Bisk. i Odense. 357.
Gjedsør. 122.
Gjordsen, Klavs, Kansler. 515.
Gjødese, Jens, Biskop i Aarhus. 277. 279. 616. 753.
Gjødstrup, Jens Christensen, Præst i He. 41.
Gjõe, se Gøye.
Gjøttrup, Aalb. St. 201.
Gladsaxe og Herlev. 392. 396. 412.
Glud, Niels Sørensen, Pr. i Ribe. 290-2.

- Golt, Johan, Livlæge. 697. 719-20.
 Gordon, Patrik, Skotte. 259.
 Gorm, Lavrits, Stud. 571. 574. 583-4.
 Gosmer og Ørting. 775.
 Gregersen, Niels, Pr. i Tødsø. 172. 181.
 — Torluf, Provst p. Færøerne. 779-80.
 Greve og Gildebrønde. 222.
 Greve, Pr. i Sørbymagle. 654.
 Grevenbroch, Johan, Pr. i Krempe. 297-8.
 Grimstrup, Povl Jørgensen, Stud. 746.
 Gris, Joachim, norsk Rigsraad. 511.
 Grothaus, Theodor Vilh., Medicus. 377.
 Grubbe, Efrardus. 222. — Ejler. 246-7.
 253. — Hyldeborg. 252-3. 260. — Knud. 253. — Sivert. 244-6. 252-6. 260. 275. 281-4. 297.
 Grundtvig, Johan, Pr. i Udby. 555-7. 662.
 Grynæus, Joh. Jac., Prof. i Basel og i Heidelberg. 135.
 Grønæk, Isak, Biskop i Trondhjem. 321. 748.
 v. Grønenberg, Apitz. 162.
 Guldager, Christen Jensen, Pr. i Kbh., s. Hofpræst. 469-70. 495. 499.
 Gulland. 3-4. 307. 747. 813.
 Gunnensen, Birger, Ærkebiskop. 555.
 Gunnerus, Johan Ernst, Bisk. i Trondhjem. 539-42.
 Gustav Adolf, Konge i Sverig. 624. 798. 801.
 Gyldenløve, Niels Henriksen, norsk Rigshofm. 512-3.
 Gyldenstjerne, Jørgen. 62. — Knud, Bisk. i Fyn. 308-9. — Laxmand. 406.
 Gyrstinge og Filnterup. 438. 646-9. 775. 778.
 Gødelmann, Joh. Georg, Dr. jur. 126. 148-9. 819.
 Gøye, Birgitte. 334. — Falk. 819. — Marcus, dansk Resident i Paris. 224. 226. — Mogens. 279. 746. 819.
- H**ack, Niels. 555.
 Hacke, Hinrich, Staller i Nordstrand. 695. 711-2. 718.
 Haderslev By, Amt, Provsti. 50-113. 687-741. 744.
 Haggæus, se Aagesen.
 Haglus, Joh., Dr. i Vittenberg. 280.
 Halk i Sønderjyll. 66. 384.
 Hals, Aalb. St. 202.
 Halsted p. Laal. 299. 300. 312.
 Halveg, Esbern Nielsen, Dr. med. 408. 473-7.
 Ham p. Nordstrand. 725-6.
 v. Ham, Herman, Borger i Kbh. 608. 610.
 Hamer i Norge, Kapitel. 503.
 Hammelev i Sønderjyll. 66. 79.
 Hammer, Aalb. St. 204.
 Hammer, Klavs, Prof. 273. — Niels, Rektor i Odense. 762.
 Hans d. æ., Hertug. 22. 24. 45-113. 504-9. 518. 687-740. — 'd. y., Hertug. 103. 105.
 Hansen, Christen (Riber), Prof. i Kbh., s. Bisk. i Aalborg. 158-60. 291. 391. 395. 616. 782. — Klavs, Hører v. Frue Skole i Kbh. 425-6. — Niels (Skriver), Raadmd. i Kbh. 390-2. — Otte, Præst i Ledøje. 777. — Peder, Præst i Nakskov. 551.
 Haraldsted, Peder Olufsen, Hører v. Frue Sk. i Kbh., s. Præst. 773.
 Hardenberg, Mette. 446.
 v. d. Hart, Assverus Koster, Klokkestøber. 240.
 Hasebardt, Jakob, Pr. v. Frue K. i Kbh. 423-5. 427-8. 432-4. 437-41. 451-2. 455. 457-8. 472. 478-9. 482. 487. 489. — Wichmand, Pr. smst. 478-9.
 Hassing, Aalb. St. 203.
 He Kirke. 34-44.
 Hecht, Johan, Pr. i Haderslev. 692-3.
 Hegelund, Peder, Bisk. i Ribe. 305.
 Heiberg, Provst i Faxe. 664.
 Heidelberg, Univ. 131-3. 138. 143-4. 242.
 Hejls og Vejstrup. 66. 106-7.
 Helisø og Gjettrup. 192.
 Hellested. 656-63.
 Helligdagsanordning. 84-6.

- Helmstädt, Univ. 780-1.
 Helsing i Sjæl. 650.
 Helsing, Niels Bertelsen, Stud. 572.
 576. 590.
 Helsingborg. 809.
 Helsingør. 145. 278. 456. 757. 775.
 Helsingør, Niels Pedersen, Pr. i Værdalen. 326.
 Hemmingsen, Niels, Prof. 101. 116.
 273. 318.
 Henricl, Bernhardus, Legationspræst. 224-9.
 Henrik VIII, Konge af England. 53-4.
 310. — IV, Konge af Frankrig. 791-2.
 Henriksen, Niels, Kannik i Roskilde. 335-6.
 Herfølge og Sædder. 245-8. 579.
 Herlev v. Frederiksborg. 809.
 Herlovius, Casparus Christiani, Hører i Roskilde, s. Præst. 769.
 Herlufmagle. 337.
 Herlufsholm. 300. 312-48. 758. 799.
 819.
 Hermansen, Niels, Pr. i Førslev. 281.
 Hernhuter. 371-88.
 Herredsvad Kloster. 544-6.
 Hersted østre og vestre. 809.
 Hle, Peder Pedersen, Rektor p. Herlufsholm, s. Pr. i Kbh. 346. 472.
 Hjardemaal, Aalb. St. 189.
 Hirschholm. 663.
 Hjort, Rasmus, Provst i Tønsberg. 343.
 Hjortels, Aalb. St. 198.
 Hobro, Skole. 753.
 Holbæk, Kloster. 554. Skole. 756.
 Holbæk og Udby i Jyll. 753. 768.
 Holger Danske. 273.
 Holk, Christian. 468. 493 — Kirstine. 250.
 Hollandsk Gudstjeneste i Kbh. 229-31.
 Holm, Jakob, Biskop i Aalborg. 770.
 — Jens, Hoflakaj. 376. — Marcus Marcussen, Stud. 334. — Peder, Prof. 540-2.
 Holmer, Martin, Præst i Husum. 22.
 Holst, Chr. M. Møller, Prof. og Pr. i Sorø. 646. — Peder Nic., Kap. v. Trinit. K. i Kbh. 384.
 Holsten. 691-2.
 v. Holstein, Joh. Ludv., Greve. 541-2.
 Holtug, Christoffer Jakobsen, Pr. i Thorslunde og Ishøj. 686.
 Hopdrup i Sønderjyll. 66. 73.
 Horne, Aalb. St. 208.
 Horsens, Aalb. St. 203.
 Horsens, Hans, Kannik i Aarhus. 772.
 — Jørgen, Stud. 279. — Michel. 282.
 Huber, Samuel, Prof. i Vittenberg. 116. 125-6. 128-9. 132-4. 148-9. 152-8. 161-2.
 Hummer, Jakob Andersen, hollandsk Præst v. Holmens K. i Kbh. 230-1.
 Hundborg i Thy. 189.
 Hunnius, Ægidius, Prof. i Vittenberg. 116. 122. 124-8. 148-9. 152-8.
 Hurup i Thy. 186.
 v. Hussen, Tileman, Biskop i Slesvig. 62. 67. 206.
 Husum 7-8. 10. 22. 27-9. 31-2. 61.
 Hven. 241. 250.
 Hvidbjerg i Refs Hrd. 191.
 Hvidbjerg vesten Aa. 193.
 Hvidovre. 339. 392-4. 405. 418-21. 424-7. 429. 442. 446-7. 455-6. 458-9. 463. 590. 803-18.
 Hvittfeldt, Arild. 120. 128. 246. 250. 254. 266. 275. 282. 300. 314-8. 326. 329. 334-5. 338. 545.
 Hübsch, F. D., p. Moss Jernværk. 386.
 Høg, Jost, t. Gjorslev. 493. 501.
 Højby, Ods Hrd. 255.
 Hørdum, Aalb. St. 185.
 Ilegruft p. Nordstrand. 724.
 Ingstrup, Aalb. St. 195.
 Isabella (Elisabeth), Chr. II's Dron. 22-3.
 Island. 259. 306-7. 516. 760. 763. 770.
 Islænder, Rasmus, Raadmd. i Kbh. 393. — Thorlak Thorkilsen, Pr. i Hvidovre. 418. 810-2.
 Itzeho. 691-2.
 Iversen, Erik, Væbner. 551.

- Jakob I**, Konge af England. 270-1. 780. 792.
- Jakobsen**, Anders, Borgm. i Kjøge. 798.
- **Ejler**, Borgm. i Vordingborg. 757.
- **Enoch**, Præst i Jyllinge. 767. — **Matthis**, Dr. med. i Aarhus. 750.
- Jena**, Univ. 122. 158. 541-2. 722-3.
- Jensen**, Jens, kgl. Sanger. 570-2. 582. 584. — **Mads**, Præst i Odense. 313.
- **Peder**, Kap. i Ovre, s. Pr. i Hersted ø. og v. 809. — **Svenning**, (Morsing), Kap. i Ovre, s. Pr. i Herlev. 590. 593-4. 603. 809. — **Volkert**, se **Jonæ**.
- Jepsen**, Jens, Pr. i Thorslundemagle og Ishøj. 678-80.
- Jerløs**, Hans Pedersen, Kap. i Holbæk. 756.
- Jersin**, Jens Dinesen, Prof., s. Præst og Biskop. 446. 452. 457-65. 472. 478-9. 486-9. 793-5.
- Jerslev**, Aalb. St. 209. 212.
- Jespersen**, Niels, Abbed i Herredsvad. 545.
- Jesuit**. 244-5. 256. 341. 401. 625-42. 745. 764. 792.
- Jetsmark**, Aalb. St. 197.
- Johan Adolf**, Hert. af Gottorp. 24-5. 284.
- Johan Georg**, Kurfyrste af Brandenburg. 101. 104.
- Johannis**, Jonas, Pr. i Bylderup. 740.
- **Nicolaus**, Pr. i Vonsbæk. 738-9.
- Jonsen**, Arngrim. 256. 259. 283. — **Jakob**, Pr. p. Hven, s. i Landskrone. 241. 279. — **Lavrits**, Drost. 549-52.
- Jonæ**, Volquardus (Volkert Jensen), gottorpsk Hofpræst. 697-8. 732-3.
- Juel**, Jens, t. Kjeldgaard. 336. 493.
- Juel Kjeld**, Biskop i Viborg. 190.
- Julius**, Hert. af Brunsvig-Lyneborg. 100-2.
- Julskovkorset**. 2-3.
- Junius**, Petrus, skotsk Statssendebud. 259.
- Jyllinge** og **Gundsømagle**. 767.
- S. Jørgens Gaard** i **Svenborg**. 549-52.
- Jørgensen**, Christoffer, Rekt. i Nykøbing p. F. 774. — **Frants**, Rekt. i Kbh. 475. — **Niels**, Univ.-Pedel, s. **Klokker**. 395. — **Niels**, se **Ærylæus**.
- Kallundborg**. 424. 468. 482. 554. 673. 675. 758.
- Kalmar**. 796. 798.
- Kalvinisme** (Kryptokalvinisme). 100. 116. 118. 124-6. 129-62. 245. 250. 335. 342. 561-624.
- Karby** p. **Mors**. 179.
- Karl IX**, Konge af Sverig. 798. 801.
- Karlsen**, Peder, Raadmd. i Kbh. 451.
- Keding**, Marcus, Kunstner. 26.
- Keyser**, Anthonius, Provst i Haderslev. 57-70. 72. 79-81. 86-92. 687-8.
- Kiel**. 723. Univ. 26.
- v. Kielmannsegge**, Hans Heinrich. 33.
- Kirkegodsets Anvendelse**. 239.
- Kirketugt**. 82-4. 95-6.
- Kjerul**, Peder Bertelsen, Prof. 416-7.
- Kjetrup** i **Aalb. St.** 168.
- Kjær** (Skriver), Søren, Borgm. i **Kolding**. 736.
- Kjøbelev** p. **Laal**. 351.
- Kjøbenhavn**. 320. 326. 347. 361. 390-502. 505. 607-11. 769-70. — **Kapitel**. 803. — **V. Frue Kirke**. 260. 273. 389-502. 506. 553. 572. 583-4. 590. 608. 756. 770. 803-18. — **S. Nicolai Kirke**. 390. 424. 432. 439. 441. 472-4. 566-613. 748. 770. — **Helliggejst Kloster** og **Hospital**. 346. 553-4. **Kirke**. 248-50. 283. 295. 390. 394-5. 411. 472-3. 590. — **Tydsk Kirke**. 404. — **Holmens Kirke**. 229-31. 429-30. 432. 483. — **Trinitatis Kirke**. 384. 818. — **Slotskirke**. 539. 572. 584. — **Garnisonskirke**. 671. — **Ny Kirke udenfor Nørreport**. 420-1. 426. 442-4. 447-8. 453-9. 465. 813-7. **Graabrødre Kloster**. 553. — **S. Clare Kloster**. 554. — **S. Jørgens Hosp.** 554. — **V. Frue Skole**. 390. 406-8. 415. 418-9. 426. 449-50. 453. 464.

- 473-5. 572. 588. 762. 773. — Vajsenhus. 372. 374. 381. 384. 664. 671. — Tugthus (Børnehus). 412. 445-6. — Ladegaard. 815.
- Kjøge. 217. 248. 491. 768. — Graabrødre Kloster. 554. — Skole. 247-8.
- Klim, Aalb. St. 199.
- Klode, Niels, Stud. 640.
- Klyne, Jens Michelsen, Præst p. Herlufsholm. 316. 328-9.
- Knardrup Kloster. 554.
- Knoff, Christoffer, Hofpræst. 280. 305. 310. 318. 758. 774. — Daniel. 227.
- Knud VI, Konge. 361-2.
- Knudsen, Hans, se Vejle. — Michel, Præst i Gammelhadsløv. 739. — Thomas, Præst i Hygum, Kannik i Ribe. 62-4. 111. 113. — Villads, Raadmd. i Haderslev. 74. — Wonnike, Staller i Nordstrand. 696. 718.
- Kock, Jens Olufsen, Borger i Bergen. 561. — Oluf Jensen, Pr. i Lund, s. i Kbh. 561-624. 770.
- Kolding, Koldinghus. 612-4. 616. 702. 736. 747.
- Kolding, Antonius Hansen, Kap. v. Frue K. i Kbh., s. Generalprovst p. Gulland. 401. 403. 466. 570. 582. 591. 595. 791. — Frederik Nielsen, Stud. 746. — Niels Nielsen, Hofpræst. 309-10. — Povl Jensen, Mag. 753. 782.
- Kollerup i Aalb. St. 168. 198.
- Kopernikansk Verdenssystem. 262. 268.
- Korsør Skole. 466.
- Krabbe, Iver, Elev i Sorø Sk. 790.
- Kraft, Hans, tysk Præst og Rektor i Kbh., s. Kannik i Roskilde. 406-8. 414-5. 417. 449-50. 755-6. 797.
- Krag, Anders, Prof. 249. 260. 279. 390. 808. — Niels, Prof., kgl. Historieskr. 134. 141. 146-7. 151. 263-4. 270. 279. 283. 289-90. 404. 407. 752. 755. — Peder Sørensen, Præst i Ringsted. 579. 613.
- Krage, Tilemann, Pr. i Kiel. 723.
- Kronborg. 262. 802.
- Kruse, Enevold. 282-3. 348. 393. — Lavrits. 562. 564-5.
- Kræmer, Peder Jensen, Borger i Kbh. 608-9.
- Krøger, Joh., Præst i Aastrup. 78. — Laurentius Nicolai, Pr. smst. 73.
- Kyckelhane, Peiter, Legatstifter. 390.
- Kyd, Jens Jørgensen, Mag. 634. 636.
- Køler, Valentin Christensen, Pr. i Kbh., s. i Kallundborg. 403-5. 416-7. 424. 472. 482.
- Kølichen, Christian, Kap. v. Frue K. i Kbh. og Pr. i Hvidovre. 818.
- Køln, Univ. 503-4. 507-8.
- Königsberg, Univ. 641.
- Køtilbegh, Henning, Ridder. 551.
- Kaas, Mogens, t. Støvringgaard. 493. 814. — Niels, Kansler. 282-3. 306. — Niels, t. Jølbygaard. 306.
- Lampe, Pr. i Aversie. 646.
- Landskrone. 241-2. 273. 278. 298. 428-9. 441. — Skole. 279. 433-6. 481-2. 765.
- Lange, Hans. 163-4. — Ide. 282.
- Langeland. 746.
- Laugesen, Jens, i Ribe. 291. — Thomas, Pr. i Thoten. 536-8.
- Lavesen, David, Pr. i Tyrstrup. 73.
- Lavritsen, Bo, Læsemester i Lund. s. Rektor i Roskilde. 401. 403. 749-50. — Gjøde, Rektor, s. Ærkedegn i Ribe. 288. — Hans, Kap. v. Frue K. i Kbh. og Præst i Hvidovre. 393. 804-8. — Jens, Bogfører i Kbh. 409. — Jørgen, Præst i Sorø, s. i Slaglille. 771. 774. 777-8. 790. — Jørgen, Student. 349-50. — Rasmus, Præst i Ljunge v. Fraderiksborg. 573. 613. — Truels, Præst i Bergen. 562. 564. — Zone, Præst i Middelfart. 332-3.
- Laursen, Staphen, Præst i Vemminge. 560. 819.
- Ledøje Kirke. 392. 777.

- Lejel, Dankert, Læge i Kbh. 251. 273. 284-5. 315. 337. 790. — Hans, Kan-
 nik i Roskilde. 251.
 Leipzig, Univ. 120. 122. 134. 144. 158.
 162. 341.
 Lemvig, Anders, Prof. med. 291. 392.
 473. 476. 764.
 Lendum, Aalb. St. 208.
 Lerup, Aalb. St. 197.
 Leth, C. L., Pr. i Sande i Norge. 385.
 Leyer (Lyser), Polycarpus, Dr., sachs.
 Hofpræst. 116. 122. 125. 128-9. 148.
 153-7.
 Liebe, Bogfører i Kbh. 233.
 Lild, Aalb. St. 199.
 Lindenov, Hans. 116. 493. — Hans
 Johansen. 112. 134. — Johannes,
 toparcha monast. Osloensis. 277. —
 Otto. 116.
 Linkøping Domkapitel. 761.
 Ljunge (og Ugelese). 579.
 Longomontanus, Christen, Prof. 397.
 415. 421. 455. 459. 486-9. 570. 640.
 794. 814-5.
 Lorenz, Johan, Organist i Kbh. 467.
 Loss, Lucas, Rektor i Lyneborg. 70.
 Lund. 555. — Ærkebiskopper. 305.
 307. 555. — Biskopper, se Mogens
 Madsen, Povl Mortensen Ostrup,
 Mads Jensen Medelfar. — Domkirke.
 278. 295. 344. 359. 369. 564. 566.
 — Kapitel. 276-8. 281. 296. 564.
 566. 748. — Skole. 281. 745. 759.
 762. 775.
 Lund, Præst i Hellested. 656-63.
 Lunde, Thomas, se Wegner.
 Lunge, Sidsel Ovesdatter. 553-4. —
 Vincens, Dr. 511-6. 519.
 Luther, Morten, Dr. 124-5. 135-7. 171-4.
 234. 310. 391. 615. 617. 619.
 Lutherus ante Lutheranismum, et for-
 budt Skrift. 231-7.
 Lybek. 8-11. 15. 30. 46. 222. 306.
 310. 356. 523. 801-2.
 Lykke, Henrik. 287. — Niels. 511.
 514. 519.
- Lyngby (Kongens) 809.
 Lyneborg Skole. 70. 280.
 Lyser, Johannes, Feltpræst. 231-2.
 Lyskander, Klavs Christoffersen, Præst
 i Herfølge. 274. 546. 579-613. 752.
 Lærebog i den kristel. Religion, Balles.
 644. 646. 649-50.
 Løgtved i Fyn. 551.
 Løgumkloster. 50. 55. 701. 739-40.
 Laaland. 348-51. 770.
- M**achabæus, Christian. 282. — Johan-
 nes, Prof. 71. 693. 720-1.
 Madsen, Bjørn, Rektor i Randers, s.
 Præst i Borup. 753. 768. — Christen,
 Stud. 321. — Erik, Præst i Tun-
 toft. 75-6. — Jakob (Aarhus), Prof.
 258. 308. — Jakob (Vejle), Biskop
 i Fyns St. 135. 278-81. 312. 329-30.
 348-9. 755. 762. — Lavrits, Hører
 i Rosk., s. Præst i Førslev. 281. —
 Mogens, Biskop i Lund. 305. 742.
 749. 761. 765. 769. 773. 775. —
 Niclas, Præst i Øserlinned. 740. —
 Oluf, Borgm. i Kbh. 390-1. — Povl,
 Bisk. i Ribe, s. i Sjæl. St. 247. 310.
 Malmø. 297. 402-3. 636. — Skole. 270.
 277-8. 749. 782.
 Malmø, Ejler Hansen, Prof. 172. 176.
 Mand, Peder. 329.
 Marcorsen (Marquarsen), Knud, Borgm.
 i Kbh. 405. 417. 443-4. 448. 451.
 455. 610.
 Margrete, Helgeninde. 217.
 Maria, Dron. af England. 53. — Stuart,
 Dron. af Skotland. 53.
 Marquardus, Dionysius, Pr. i Rostok.
 702. 733-4.
 Marsvin, Otte. 417.
 Mastrup v. Haderslev. 66. 690-1.
 717-8.
 Medelfar, Mads Jensen, Bisk. i Lund.
 281. 425. 433-6. 481-2. 484-5.
 de Mejer, Petrus, Maler. 295.
 Meiger (Meyer), Albert, Præst i Lind-
 holm. 723. — Johan, Provst i Rends-

- borg. 72. 695. 722-3. — Sara. 695. 701. 732. 734-5.
- Meineken (Minch), Johan**, Organist i Kbh. 403. 409.
- Melanchton, Filip**. 54. 78-9. 138. 166-7. 171-4. 310. 391. 749. 758. 762. 768.
- Melchiorsen, Jesper**, Pr. i Raklev. 759.
- Merfeldt, Matthias**, fra Kbh., Jesuitdiscipel. 635-6.
- Metzner, Leonhard**, Prof. 570. 573.
- Michelsen, Christen**, Prof. 746. — Hans, Rektor p. Herlufsholm. 313. 318. — Jens, Borgm. i Kbh. 459-62. 489. — Lavrits, Pr. i Aastrup. 739. — Magnus, Raadmd. i Kbh. 610. — Peder, Foged p. Øland. 801.
- Milesius, David**, Livlæge i Haderslev. 72.
- Mogensen, Christoffer**, Borgm. i Kbh. 390. 808. — Henning, Rekt. i Landskrone. 765.
- v. **Moltke, A. G.**, Greve. 375.
- Moltrup og Bjerning** 66. 73.
- Morsing, Christiern Torkelsen**, Prof. 72. 503-5. — Niels, Præst i Bodum. 190.
- Morsum p. Nordstrand** 719. 724-7.
- Mortensen, Jens**, se Pilt. — Lavrits, Pr. i Ø. Linned. 740. — Oluf, Borgm. i Kbh. 390-1.
- Mosbjerg, Aalb. St.** 205.
- Mule, Else**. 263-4. 289-90. — Hans, Bisk i Oslo. 511. — Jens, Dr. med. 757. — Lavrits. 348-9. — Niels, Provst p. Samsø. 767-8. 770.
- Munck, Ebbe**. 802.
- Munck, Peder Iversen**, Pr. i Hvidovre og i Kbh. 816. — Peder Jakobsen, Borgm. i Kbh. 390-1. 608.
- Munsterus, Johannes Melchior**. 321.
- Munthe, Ludvig**, Mag. 748.
- Muus, Hans**, Univ.-Pedel. 428-9. 437.
- Mylus, Georg**, Prof. i Jena. 122. 153.
- Münster, Pr.** i Gadstrup. 645.
- Møenich, Rasmus**, Stud., s. Præst i Ringkjøbing. 376.
- Mønbo, Knud Jensen**, Præst og Rektor i Herredsvad. 545-6.
- Mønster, Johan Spithoff**, Prof. 72. 720-1.
- Mørch, Niels**, Præst i Ingstrup. 195.
- Nadvere, d. hell.** 679-82.
- Nakskov**. 351. 776.
- Nannestad, res. Kap.** i Storeheddinge. 670.
- Nederlandene**. 8. 10. 689. 692.
- Nested, Nielaus Povlsen**, Pr. i Kbh. 426. 472.
- Neumünster**. 29.
- Nielsen, Baltzer**, Kap. v. Frue K. i Kbh. 451-2. 472. — Bertel, Kap. i Hvidovre. 809. — Christen, Bogfører i Kbh. 409. — Christen (Sulderup), Pr. i Hvidovre. 393-4. 418. 420-1. 807-9. — Erik, Præst i Stod i Norge. 819. — Frants, Rektor i Frederiksborg Sk., s. Præst i Rosk. 242. — Herman, Prof. 395. 406. 415. 427. 459. 463. 570. 573. — Jakob, Pr. i Ø. Egesborg. 276. — Jakob, Kap. i Hvidovre, s. Pr. i Lyngby. 809. — Niels, Præst i Sommersted. 739. — Ole, Pr. i Oslo. 536-7. — Rasmus, Kap. i Hvidovre. 809. — Truels (fra Oslo), Student. 577.
- No Kirke**. 41. 43.
- Norbagge, Svend**, Biskop i Roskilde. 213. 358.
- Nordstrand**. 50. 56. 88. 694-8. 700. 703-5. 708. 710-11. 718-9. 724-7. 731-2.
- Norge**. 4. 277. 305-6. 316-7. 322-6. 340-4. 503-23. 533. 536-42. 819.
- Northus, Richart Hansen**, Kap. v. Frue K. i Kbh. 492. 817.
- Noviomagus, Povel**, Hofpræst. 54-5.
- Ny-Amager, s. Frederiksberg**.
- Nyborg**. 47. 306. 506. 518. 523. 552.
- Nyholm, Præst i Søllerød**. 663-4.
- Nykjøbing p. F.** 759. 774.
- Nykjøbing p. Mors**. 169. 177.
- Næstved**. 318-20. 360. 554. 579. 758.

- Nørre-Løsum. 701.
 Naadensaar, eft. Præster. 394. 471-2.
- Odense. 349. 560. 613. 747. — Biskoper, se Gisico, Knud Gyldenstjerne, Jørgen Sadolin, Jakob Madsen. — S. Knuds Kloster. 548. Kirke. 352-7. 360. — Frue Kirke. 8. 313. — Graabrødre Kirke. 8. — Skole. 329-30. 762. 795. — Præstekalent. 171.
- Oldendorph, Hans, Kap. i Haderslev. 73. 692-3. 700-2.
- Olderup, Jakob Lavritsen, Stud. 745. — Lavrits Jakobsen, Kantor i Aarhus Kap. 745.
- Olmütz, Jesuiterkoll. 626. 632. 636.
- Olsen (Olafsen, Olufsen), Axel, Rektor i Lund. 745. — Bent (Hallandus), Præst i Hvidovre og i Kbh. 816-8. — Jens, Kannik i Trondhjem. 508. Knud, Pr. i Gosmer. 775. — Mads, Herredsfoged i Smørum Hrd. 807. — Torbjørn, Biskop i Trondhjem. 503-23.
- Oratorium (Ore, Vor) Kloster. 546-8.
- Oslo. 277. 280. 309. 340-1. 348. 393-4. 402-3. 511. 516. 536-8.
- Ostrup, Niels Mortensen, Stud. 745. 749. — Povl Mortensen, Biskop i Lund. 616. 782.
- Ottesdatter, Ingerd, Fru. 512-4.
- Ottesen, Ejler, Pr. i Asperup. 331-2.
- Otto, Valentinus, Matematiker. 267.
- Otzing, Alexander Olsen, Pr. i Grevinge, s. i Kbh. 396. 401-2. 590-2. 597. 600.
- Ovre, se Hvidovre.
- Oxe, Johannes. 547. — Peder. 505.
- Oxenstjerna, Axel, svensk Kansler. 621. 624.
- Palladius, Niels, Biskop i Lund. 72. 171. — Peder, Biskop i Sjæl. St. 67. 71. 87. 166. 175-6. 310. 615. 679. 720-1.
- Pallesen, Anders, Stud. 279.
- Paludan, Hans, Pr. t. Storøen. 68.).
- Jens, Pr. i Thorslunde og Ishej. 685-6.
- Paris, dansk Legation der. 224-9.
- Parsberg, Manderup. 391. 616.
- Parvus, Peder, Prof. 72. 170.
- Pauli, Holger, Boghandler i Kbh. 232-3. 235-7.
- Pedersborg v. Sorø. 777.
- Pedersen, Arest, [Pr. i Spandet. 738. — Christiern, Mester. 175. — Geble, Bisk. i Bergen. 508. — Jens, Univ.-Pedel. 755. — Michel, Pr. i Dronninglund. 635. 641-2. — Morten, Præst i Roskilde. 240. — Niels, Univ.-Foged. 472-7. — Palle, Borger i Kbh. 472-7. — Povl, Præst og Kannik i Roskilde. 778.
- Pelworm. 704-5. 719.
- Pest (1600-2). 285. 322-4. 349. 562. 753-6. — (1625). 455. 458. 463. 814. — (1638). 351.
- Petersen, Jørgen, Provst i Tønder. 698.
- Pierius, Urban, Prof. i Vittenberg. 122.
- Pilt, Jens Mortensen, Rekt. p. Herlufsholm, Pr. i Slangerup. 316-7. 819.
- Platonisk Filosofii. 261-2.
- Platou, Provst i Ø. Egesborg. 676.
- Plum, Klavs, Prof. 415. 428. 430. 435-6. 443-59. 463-5. 467. 485-91. 814-5.
- Podebusk, Movrits. 738.
- Pogwisk, Wulf. 511.
- Polen. 632. 634. 636-8.
- Pontoppidan, Erik, Biskop i Bergen. 370-1. P.s. Forklaring. 646. 649-50.
- Posthumus, Peder Pedersen, Rektor i Nykjøbing p. F. 759.
- Povlsen, Haagen, Stud. 277. 281. — Iver, Borgm. i Kbh. 395. 405. 408. 473. 475. — Peder, Læsemester i Roskilde. 176.
- Preen, Albertus, Provst i Bordsesholm. 16.
- Presburg. 243. 627. 634.
- Prydtz, Jørgen, Guldsmed i Kbh. 747-8.
- Prytz, And. Nic., Lærer v. Vajsenhuset i Kbh. 381.

- Præstevalg. 67. 691. 710-1. 716-8.
 Præste Kloster. 554.
 Pundt, Joh., Amtskr. i Bordesholm. 26.
 Paaske, Jens Nielsen, Mag. 767. —
 Niels, Biskop i Bergen. 441. 480.
 635. 640.
 Quist, Kort Jørgensen, Pr. p. Frederiks-
 borg. 745. 780-2.
 Rakkeby p. Mors. 212.
 Raklev. 759.
 Ramus, Petrus, fransk Filosof (Ra-
 mister). 119-20. 126. 257. 262. 749.
 Randers, Skole. 768.
 Rantsov, Brejde. 92-4. — Brejde, Stath.
 i Kbh. 336. 441. 480. — Christian.
 37. — Christoffer. 64-5. 79. 721-3.
 — Frants. 493. — Gert. 798. —
 Henrik. 13-6. 27. 31. — Johan. 16.
 49. 89. — Kaj. 413. 415-8. 678. —
 Otto. 43. — Povl. 89. — Sivert. 70.
 81-2. 88-91. 687-8. 705. 709-10. —
 Tønnes. 112.
 Rasmussen, Hans (Skomager), Prof.
 399. 570. 573. — Thor, Præst i
 Hvidovre og v. Kirken udenfor Nørre-
 port. 425-6. 429. 444. 446-7. 455-6.
 463. 812-3.
 Ravn, Gregers Hansen, Præst i Feld-
 balle. 755. — Iver, Pr. i Starup. 73.
 Rempolt, Elias, Prof. 72.
 Rendsborg. 50. 56. 61-3. 65. 72. 79-80.
 87. 695. 698. 721-3. 732-3.
 Rennord, Jens, Stiftsprovst i Bergen.
 370-88.
 Rerslev v. Roskilde. 240.
 Resen, Hans Povlsen, Prof. 135. 269.
 280-1. 283-4. 291. 296. 391. 396-
 400. 424-39. 459-60. 471-2. 474.
 484. 496. 502. 567-620. 795. 799.
 Rets- og statsvidenskabeligt Studium.
 126. 140. 142. 147. 150-1. 155-6.
 Reuss, B. H., Grevinde. 378. — Alb.
 Reich., Medicus. 379. — Jerem.
 Frieder., Hofpræst. 379.
 Reventlow, Iven. 712.
 Rhegius, Urbanus. 171-2.
 Rhuman, Vulfgang, Prof. 408. 425.
 451. 455. 570. 573. 777.
 Ribe. 633. — Biskopper. 306. 309.
 731. — Stift. 64. 242. 307. — Lens-
 mænd. 69. — Domkirke. 36. —
 Kapitel. 62. 64. 113. 263. 274. 288.
 290-2. — Skole. 288. 773. 782.
 Riber, Christen Hansen, se Hansen.
 Johannes Regulus, Stud. 281. —
 Peder Svendsen, Kap. v. Helligg. K.
 i Kbh. 472-3.
 Richardsen, Frants, Hører i Sorø. 774-5.
 777. 791. — Knud, Rekt. i Odense. 795.
 Ring Kloster. 548.
 Ringkjøbing. 278. 376.
 Ringsted. 579. 685. Kloster. 359. 554.
 Robeccus, Nic. Jacobi, Stud. 743. 746-7.
 758. 762.
 Rom. 628. Jesuiterkoll. 634-6.
 Romanensis, Erasmus. 296.
 Rosenholm. 115. 117. 613.
 Rosenkrands, Axel. 421. — Birgitte.
 250. — Elisabeth. 750. — Holger
 Holgersen. 48. — Holger Jørgensen.
 114-64. 412. 782-3. — Jørgen. 115-
 64. 284. — Oluf. 47-8. — Palle.
 413. 415-8. 453.
 Rosensparre, Oluf. 278.
 Roskilde. 455. 489. 752. 814. — Ka-
 pitel (Kanniker). 251. 336. 758. 767.
 — Domkirke. 213. 216. 240. 358-69.
 553. — Vor Frue Kirke og Kloster.
 213-23. 359. 361. 366. 553. — S.
 Peders Kirke. 220. — Allehelgens
 Kirke. 220. — Skole. 220. 281. 336.
 427. 480. 749. 762. 769. 819. —
 Helligaands Kl. 360. — Sortebrødre
 Kl. 553. — Graabrødre Kl. 360. 553.
 S. Clare Kl. 360. 553. — S. Agnes
 Kl. 360. 553. — S. Jørgens Kl. p.
 Bjerget. 553.
 Rostok. 702-3. 733-4. 736. Univ. 54.
 115-21. 123-4. 242-3. 340-1. 507.
 536. 561. 738. 743. 746-7. 765. 768.

- Rud, Otte. 307.
- Russius, Thomas Johannis, Lektor i Bergen. 563. 760. 763.
- Ry Kloster. 94.
- Rygbjerg, Niels Madsen, Pr. i Asperup. 332-4. 773. 776.
- Rygge og Moss i Norge. 370.
- Røe, Jens, Kap. i Haderslev. 739.
- Rømer, Ole, Etatar., Politimester i Kbh. 232-7.
- Raabjerg, Aalb. St. 205.
- Sadeelis, Antonius, fransk Kalvinist. 131.
- Sadolin, Daniel, Student. 763-5. — Hans Theophilus. 776. — Jørgen Jensen, Biskop i Odense. 171. — Theophilus, Præst i Aastrup. 757. 763-5. 776. 793-4.
- Sal Kirke i Ribe St. 36.
- Salmebøger, danske. 176. 644-5. 676.
- Saltum (og Hune). 196.
- Samsø. 767-8.
- Samsø, Movrits Jørgensen, Borger i Kbh. 233-7.
- Sandal, H. P., Slotspræst. 651. 654.
- Sandersen, Jens, Præst. 425. 427.
- Sartor, Salomon, Bogtr. i Kbh. 409. 422.
- Sacerides, Agathe. 246. 251. — David. 295. — Gellius, Dr. med. 251. 283. 295-6. 391-3. 395. 400. 406. 775. 778. — Johannes, Prof. 246.
- Saxkjøbing. 312.
- Saxkjøbing, Peder Hansen, Stud. 276. 285. 299-300. 311-50.
- Saxo Grammaticus. 262. 264-6. 306-8. 361-3.
- Scandorf, Niels Povlsen, Pr. v. Frue K. i Kbh. 478-9.
- Scavenius, Lavrits Mortensen, Pr. i Kbh. 472. Se Skavbo.
- Schilderup, se Skjelderup.
- Schipmand, Eberhard, Taarnblæser i Kbh. 451.
- v. Schlick, Andreas, Greve. 149.
- Kirkehist. Saml. 3. Række I.
- Schlistedt, Werner, fra Liffand, Elev p. Herlufsholm. 327-8.
- Schov, Hans Thomesen, Mag. 424-41. 451. 480-5. 501-2. 573. 576. 590.
- Schrem, Niels Christensen, Præst i Rerslev og Vindinge. 240.
- Schrøder, Provst i Helsing. 650-2. — Jørgen, Præst i Haderslev. 693. 703. 739.
- Schult, Bernt, Borger i Kbh. 608. 610.
- Seefeld, Eske. 157-60. — Jakob. 157. 159.
- Seest Sogn. 65-6. 687.
- Seested, Lisbeth. 753.
- Segeberg, Altertavle. 5. 10-1. 13-5. 29.
- Sejerslev p. Mors. 184.
- Sejlstrup, Bispegaard. 518.
- Senning, Niels Klavsen, Pr. i Kbh., s. Biskop i Oslo. 273. 391-4. 402-3. 430. 460. 769.
- Sick, Peter, Mag. 722-3.
- Sigismund III, Konge af Polen. 636.
- Sigurdson, Vincentius (Find Sivertsen), Rektor p. Herlufsholm, s. Provst i Tønsberg. 340-4.
- Skanche, Jens Mogensen, Rektor i Bergen. 561-2.
- Skavbo, Klavs Lavritsen, Prof. 807. — Lavrits Klavsen, Pr. i Taarnby, s. Bisk. i Stavanger. 271-2. 351. 566. 752. 756-7. 763. 766-7. 769-71.
- Skeel, Albert. 412. 493. — Jørgen. 492. — Mads. 561.
- Skjelderup, Niels Mortensen, Konrektor i Kbh. 419. 453. 489. — Peder Jensen, Pr. v. Frue K. i Kbh. 393-4. 396-403. 412. 420. 423-4. 427. 470. 472-3. 563. 578-613.
- Skjelskør. 665-7. — Kloster. 554.
- Skole. 751. 769.
- Skjerninge i Fyn. 551.
- Skjærbæk, Hans Jakobsen, Dr. med. 243.
- Skjæve, Aalb. St. 211.
- Skolevæsen, det lærde. 242. 247. 672-3. 788-99. Se Almueskolevæsen.

- Skotland. 53. 306. 309-10.
 Skovgaard, Hans. 161-2.
 Skovkloster. 554.
 Skram, Iver, t. Volbjerg. 41. — Peder. 50. 308.
 Skriver, Jørgen Hansen, Lensmand i Bergen. 512. — Lavrits Hansen, Kirkeværge, s. Byfoged i Kbh. 407-18-421-2. 453. 464. — Søren, se Kjær.
 Skullelev. 664.
 Skytte, Anders, Dr. med. 287.
 Slagelse. 553-4. 654-6. 671-2.
 Slagelse, Christen Rasmussen, Stud. 573. 577. 590. — Peder Nielsen, Pr. i Hvidovre og v. den ny Kirke udenfor Nørreport. 816.
 Slaglille og Bjernede. 771. 774. 777-8. 792.
 Slangerup. 316-7
 Slangerup, Anders Madsen, Stud. 317. — Hans Olufsen, Prof. 135. 282. — Oluf, Stud. 572. 575. 585-8.
 Slesvig, Stift. 45. 61-2. 309. 362. 732.
 Slesvig By. 61. 67. 542. 717. — Domkirke. 5-33. 52. 542-3. — Konsistorium. 68.
 Slewert, Gerhard, Provst i Flensborg. 62-3.
 Smit (Fabritius), Jakob, Præst i Øsby. 73. 107. 701-2.
 Snubbe Kors. 2.
 Sommersted. 66. 739.
 Sofie af Pommern, Fred. I's Dron. 46. — Fred. II's Dron. 287. 305. 801.
 Sort, Povl Sørensen, Stud. 572. 576. 588-9.
 Sorø Kloster og Skole. 271-2. 307. 318. 359. 527. 554. 744. 750-1. 753. 758. 760. 767-71. 773-8. 781-2. 788-802.
 Spandet. 738.
 Spangenberg, Joh. 170-1.
 Sparre, Emmeke, t. Jonstrup. 489-91.
 Spend, Ellen. 41. — Jens. 41.
 Spendrup, Niels Christensen, Præst i Aarhus. 753.
 Spithoff, se Mønster.
 Splithoff, Herman, Præst i Kollerup, s. i Kjetrup. 168. 198.
 Spormand, Peder, Prof. 642.
 Stabell, Bastian, Skriver paa Haderslevhus. 66. 97. 99.
 Starup og Grarup. 66. 73.
 Star, Nicolaus, Foged i Sunds Hrd. 551.
 Stavanger. 563. 566. 761. 766-7. 769-71.
 Stavstrup i Thy. 188.
 Stege. 321. 675.
 Stephanus, Johannes, Prof. i Kbh. 260. 268. 271-2. 317. 323. 338-42. 391. 393. 406. 566. 742. 802. — Stephan Hansen, Prof. i Sorø. 264-6. 772-3.
 Stetin. 130. 163.
 Sthen, Hans Christensen, Pr. i Malmø. 297.
 Stolte, Johannes, Provst i Tofte. 549.
 Storeheddinge. 670.
 Strand, se Nordstrand.
 Strandanus, Vilhelmus Severus, Stud. 738.
 Strange, Hans, Stud., s. Pr. i Faxe. 571. 573-4. 583-4. — Niels, Stud. 571. 574. 583-4
 Strangesen, Tue, Hr. 550.
 Strømesen, Hans, Pr. i Øsby. 107-8
 Stub, Iver, Prof. 258. 568. 597.
 Stubbekjøbing. 75.
 Stur, Jørgen, Præst i Hammelev. 79.
 Sture, Peder, Pr. i Kbh. 472.
 Støfring, J., Student. 383.
 Støttrup, Morten, Student. 378.
 Summe, Christer. 798.
 Sundby p. Mors. 183.
 Sunesen, Anders, Ærkebiskop i Lund. 362. — Peder, Bisk. i Roskilde. 362.
 Surbek, Simon, Borgm. i Kbh. 408. 451. 807.
 Swabstedt. 28.
 Svane, Peter, Borger i Kbh. 233-7.
 Svaning, Abel. 288. — Hans, kgl. Historieskr. 305-6. 308-10.
 Svave, Peter. 46-8. 53. 504-5. 509.
 Svenborg. 549-52.
 Svenborg, P. Povlsen, Pr. i Kjæbelev. 351.

- Svendsen, Sebbl, Borgm. i Haderslev. 66.
- Sverig. 4. 223. 262-3. 286. 305-9. 350. 546. 621-4. 636-7. 795. 797-9. 801-2. 817.
- Svineborg, Hans. 15.
- Swyn, Follert, 511. 514-5. 517-8. — Sivert. 511. 514-5. 517-8.
- Sæby, Løve Hrd. 318.
- Sæby, Hans Nielsen, Pr. i Kbh., s. i Gladsaxe. 404. 412. 472. — Peder Nielsen, Pr. i Hvidovre og v. den ny Kirke udenfor Nørreport. 816.
- v. Søhlenthal, G. W., Baron. 375.
- Søllerød. 663.
- Søllested og Skovlænge. 351.
- Søndbjerg i Thy. 191.
- Sønderhaa i Thy. 187
- Sørbymagle. 654.
- Sørensen, Bertholdt, Pr. i Haderslev. 739-40. — Jep, Høsekr. i Kbh. 379. — Jon, Stud., s. Lektor i Bergen. 765-6. 771-2. 775-6. — Mads, Rekt. i Roskilde. 441. 480. — Peder, Livlæge. 282-3. 403. — Thomas. Kap. i Kbh. 424-5. 439. 441-2. 465-6.
- Sørup v. Svenborg. 549-52.
- Taigler, Ellas, Husmand p. Frue Kirke- taarn i Kbh. 477-8.
- Tavsen, Hans, Biskop i Ribe. 64. 72. 170. 175. 819.
- Tengnagel, Frants. 282
- Terning, Johannes, Hører i Malmø, s. Præst i Gessie. 277.
- Theophilus, Klavs, Prof. jur. 123. 496.
- Thomesen, Hans, Præst v. Frue K. i Kbh. 74-5. — Hans, se Schov. Laurs, i Bregnemose. 560. 819. — Peder, Biskop i Vendebo St, s. Pr. i Haverslev og Bejstrup. 168. 172. 201. — Samuel (Hjering), Kap. v. Frue K. i Kbh., s. Pr. i Gladsaxe. 394. 396. 399.
- Thorlaksen, Gudbrand, Biskop p. Island. 760. 763. 770.
- Thorslunde og Ishøj. 293. 677-92.
- Thoten i Norge. 503. 536.
- Thuesen, Thorkild, Kap. v. Frue K. i Kbh., s. Pr. i Helsingborg. 492.
- Thura, Lars, Præst i Kbh. 230.
- Tidemand, Ole, Bisk. i Bergen. 370-1. — Peder, Præst i Hersted østre og vestre. 171-2.
- Tiende. 111-3.
- Tilemand, Jakob, Disc. paa Herlufsholm. 318.
- Tofte, Provsti. 549.
- Tolne, Aalb. St. 206.
- Tolstrup og Stenum. 194.
- Top, Provst i Slagelse. 654-6. 671-2.
- Torgau, torgiske Bog. 103. 158. 161.
- Torkelsen, Peder, Pr. i Aarhus. 745. 750. 759. 760-1.
- Tornby, Aalb. St. 209.
- Torndal, Søren, Pr. i Helsingør. 278. 757.
- Trane, Christen, Præst i Bergen St. 751. — Christen, Kjøbmd. i Stavanger. 770. — Rasmus, Kirkeværge v. Frue K. i Kbh. 391. 393. 403. 405-8. 422. 447. 454. — Søren. 405-6.
- Throndhjem. 321-5. 424. 506 flg. 539. 748.
- Truelsen, Lave, Pr. i Løgumkloster. 739-40. — Niels, Pr. i Alsted og og Fjenneslev. 778.
- Tuntoft (nu Nordborg) paa Als. 75-6.
- Tversted, Aalb. St. 205.
- Tyding, Jacob, Student. 111.
- v. Tynen, Otto, Amtmd i Tønder. 713-6.
- Tyrstrup i Sønderjyll. 66. 73.
- Tæbring paa Mors. 178.
- Tødsø paa Mors. 172. 181.
- Tølløse. 296-7.
- Tømmerup i Sjæl. 524.
- Tønder By, Amt, Provsti. 50. 56. 59-60. 62-5. 79. 87. 94. 689-90. 694-6. 698. 707-8. 712-6. 718.
- Tønsberg. 343-4.
- Tørning Len. 50-2. 57. 59-60. 62-4. 82-4. 94-6. 100. 111. 113. 699.
- Taarnby p. Amager. 752. 756. 763.

- Uby, Povl Pedersen, Student. 573. 576.
 Udby i Baarse Hrd. 555-7. 662.
 Ugerup, Erik. 512. — Ove. 318.
 Ugilt, Aalb. St. 207.
 Uldborg, Kjeld Nielsen, Stud. 573 576-7.
 590. 819. — Niels Nielsen, Stud.
 573. 577. 590.
 Ulfeld, Christoffer. 273. 392. 402. 405-6.
 462. 493. — Jakob, 305-6. 616.
 Ulfstand, Melchior. 280. 289. — Mette.
 253.
 Ulrik, Hertug, Fred. II's Søn. 134. 162.
 — Hertug af Meklenborg. 52. 741.
 Ulsted, Aalb. St. 203.
 Ungarn. 626-8. 631-2.
 Universitet, Kbhvns. 71-2. 135. 234-5.
 260-8. 273. 276-81. 320-2. 326. 340.
 389-505. 540-2. 561-3. 569-613.
 640-2. 690. 693. 742-818.
 Urban VIII, Pave. 627-8.
 Urne, Christoffer. 462. — Johan. 505.
 — Lage, Biskop i Roskilde. 240. 307.
 504.
 Utenhof, Wulf, Kansler. 511.
- V**
 Vadum, Aalb. St. 189.
 Valby ved Kbh. 814-6.
 Walch, Joh. Georg, Prof. i Jena. 540-2.
 Valdemar d. St., Konge. 358. — Sejer.
 362. — Atterdag. 305-7. 549-52.
 Waldkirch, Henrik, Boghandl. i Kbh. 475.
 de Vale, Claus, Herold. 798.
 Valkendorf, Christoffer. 284. 749. 751.
 — Erik, Ærkebiskop. 512. — Hen-
 ning. 281. 752.
 Vallensbæk. 809.
 Vallø. 282. 377.
 Vallø, Hans Pedersen, Præst i Greve, s.
 Forstander for Duebrødre Kl. i Ros-
 kilde. 222.
 Vandal, Hans, Prof. 235-7. — Johan,
 Bisk. i Ribe. 57. 59. — Kjeld. 284.
 Varde, Skole. 746.
 Varde, Jakob Frandsen, Pr. i Saxkjøbing.
 312. 322-3. 349-50. — Peder Madsen,
 Stud. 744. — Peder Nielsen, Kap. i
- Hvidovre. (322. 350.) 809. — Thomas
 Johanns, Stud. 746.
 Vedel, Anders Sørensen, Historieskr.
 288. 764. 773. — Jens Daniel, Pr.
 i Gyrstinge. 648. — Søren Ander-
 sen, Rektor i Sorø, s. Pr. i Ribe.
 788-90 793-4.
 Wegner, Thomas Kortsen, Pr. i Kbh.
 397-400. 402. 432. 439. 470. 472.
 590. 592-3. 597.
 Weldensee, Eberhard, Provst i Haders-
 lev. 57. 60.
 Vejerslev paa Mors. 180.
 Vejle, Hans Knudsen, Biskop i Fyn.
 332. 566. 616. 748. 770. 772. 775-6.
 796. — Jakob Madsen, se Madsen.
 — Lavrits Hansen, Borger i Kbh.
 608. 610.
 Vendsyssel, Bisper af. 305. 308. 518.
 Wensin, Lorents, Amtmand i Haders-
 lev. 94-6.
 Venusinus, Jon Jakobsen, Prof. 241-
 310. 312-5. 319-20. 322-3. 335-8.
 345. 391-2. 402. 563. 761. 770. 786.
 Werdal, Ole, Stud., s. Pr. i Ejd. 370.
 Vernerige i Fyn. 560. 819.
 v. Westen, Thomas. 539.
 Vestervig Kloster. 3.
 Vibe, Johan, Raadmd. i Kbh. 282. —
 Michel, Borgm. i Kbh. 405. 443. 610.
 Viborg. 633. — Stift. 635. — Biskop-
 per, 305. 518, se Kjeld Juel, N. L.
 Arctander. — Kapitl. 290. 309.
 Viborg, Jens, Ærkedeg. i Ribe. 64.
 Vicelinus. 15. 24-5.
 Vidsted (Hvidsø) ved Haderslev. 66. 112.
 Wien. 627-8. 634.
 Vilhelm, Hert. af Bayern. 24-5. — Land-
 greve af Hessen. 52. 100-3. — Abbed
 i Ebelholt. 309. 362.
 Villadsen, Peder, kgl. Sekr. 507. 515.
 Villerslev i Thy. 185.
 Vilna, Jesuiterkoll. 626. 632.
 Vilstrup ved Haderslev. 66. 72. 381.
 693-4. 696. 699-700. 705-6. 709-10.
 727-9.

- Vind, Jørgen, Lensmd 545
 Vind, Oluf, Pr. i Kbh. 472.
 Vindinge ved Roskilde. 237-40.
 Winsheim, Veit, Dr. jur. 130. 145.
 155-6. 158. 160-1.
 Vinstrup, Peder Jensen, Bisk. i Sjæl.
 St. 249. 283. 323-5. 338-9. 397. 402.
 430. 496. 578-613. 743. 745-6. 748.
 750. 754. 757-768. 770. 772-5. 777-
 80. 782-3. 791.
 Vinter, Christiern, Dr. 179. — Jens
 Hansen, Pr. v. Holmens K. i Kbh.
 230. — Jørgen, Kap. i Haderslev.
 59. 73. 88-90. 688. — Niels, Pr. i
 Karby. 179. — Niels Nielsen, Pr. i
 Sakkjøbing. 745. 771.
 Visby i Thy. 186.
 Vismar. 703. 741.
 Vittenberg, Univ. 75. 79. 100. 111. 115-6.
 122-64. 244-5. 280. 509. 693. 722.
 Wittrop, Barbara, Fru. 451-2.
 Vivild, Michel Pedersen, Præst. 756.
 Vonsbæk ved Haderslev. 66. 112. 738-9.
 Vonsild og Dalby Sogne. 65-6. 112. 687.
 Vor Kloster. 546-8.
 Vordingborg Len. 801.
 Worm, Oluf, Prof. 408. 427. 451. 455.
 Wormordsen, Frants, Lektor. 175-6.
 188. 194. 209.
 Vormstrup, Peder Nielsen, Stud. 746.
 Vorstius, Johan, Provst i Haderslev, s.
 i Itzeho. 689-92. 696-7. 713-8. 721.
 Woyen, Ewaldt, Amtmd. i Haderslev.
 740.
 Vrejlev. 211.
 Vrensted. 194.
 Væ i Skaane. 317. 351.
 Zerbst, theol. Kollokvium der. 101-2.
 Zeuthen, Jens Lavritsen, Pr. p. Rosen-
 holm, s. i Odense. 613-4.
 Ægteskabssager. 53-5. 68-9. 80-3.
 323-5. 654. 758. 778.
 Ærylæus, Niels Jørgensen, Rekt. i Sorø
 Sk. 751. 753. 758. 760. 773. 782. 788.
 Ærø. 760.
 Øland. 796. 801.
 Ølgard, Hieron., Dr. jur., Kansler. 104.
 Ørding paa Mors. 181.
 Ørn, Slægten. 626. — Axel, Kammer-
 junker. 626. — Christen, Adelsmd.
 626. — Christen Lavritsen, Dom-
 provst i Wien. 626-34.
 Ørum i Jerslev Hrd. 190.
 Øsby ved Haderslev. 73. 76. 107-8. 702.
 Øsløs, Aalb. St. 200.
 Østerassels. 180.
 Østerbrønderslev. 170. 210.
 Østeregeborg. 276. 676.
 Østerlinned. 740.
 Øveds Kloster. 362.
 Aabenraa Provsti. 59-60. 62-64.
 Aaby, Aalb. St. 204.
 Aagesen (Haggæus), Jens, Rekt. i Malmø.
 270. 278. — Trud (Sistinus), Or-
 ganist v. Frue K. i Kbh. 395. 401-3.
 — Peder. Prof. 774.
 Aahus. 555.
 Aalborg. 633. — Stift. 165-212. — Bi-
 skopper, se Ol. Chrysostomus, Jak.
 Holm, Christen Hansen. — Skole. 754.
 Aalborg, Hans, Mester, Boghandl. 146.
 150. — Christen Jensen, Hører v. Kbh.
 Sk. 572. 575-6. 588-9. — Jens Chri-
 stensen, Pr. i Kbh., s. i Helsted.
 412. 428. 432. 451. 472. — Niels
 Michelsen, Pr. i Kbh. 430. 432. 433.
 Aarhus. 115. 261. 475. 633. 745. 750. 759.
 — Biskopper. 277. 279. 306. 753. —
 Kapitel. 745. 772. — Domkirke. 356.
 360. 362. 366. 753. 760. — Frue
 Kirke. 230. — Skole. 475.
 Aasted, Aalb. St. 206.
 Aastrup p. Falster. 763-5. 776. 794. —
 v. Haderslev. 73. 112. 738-9.